P III 1040

P II. 2281

CONVORBIRI LITERARE

ANUL al 58-lea
1 9 2 6

TABLA DE MATERII

1. Versuri

	Pag.
Bâlcești (St.) Pop Mastian-Trad. din Elena Văcărescu	541
Boldea (G.) Primăvară	179
Buzdugan (Cornelia), Pribegire	121
„ „ Izbândă	438
Buzdugan (Ion), Cântec vechiu	32
„ „ Logodnica pământului	172
„ „ Ingropat de vie	242
„ „ Cocorii	328
„ „ Răscruci de toamna	484
„ „ Cununi de spini	763
„ „ Priveghiu de toamnă	862
Enășescu (Artur), Mama	479
„ „ Trandafirii vieții	768
„ „ Floarea morții	874
„ „ Intre astre	934
Gane (Ion), Elegie după Albert Samain	439
„ „ Ronsard către Elena	678
„ „ Sonete (din Albert Samain)	611
Magheran, A fost odată	34
Mândru (A.), Digul	52
Mihâlcescu (Pr. I.), Imnele Rig-Vedei	903
Nanu (D.), Vedenia	658
Naum (Al.), Candela	356
Naum (A. Teodor), Teocsit: Epitalamul Elenei	587
Palady (Gheorghe), Mă prinde noaptea	87
„ „ Traducere din Albert Samain	131
Sâlceanu (Gr.), Odată	92
„ „ Se sparge un val	215
„ „ Seara	452
Soare (Al.), Năluciri	408
Stania, Umbre pe iezere	420
Stania, Turma, Rugăciune	512
Steriade (M.), Carte poștală	746
Tutoveanu (G.), Nici o căprioară	55

P 1452

BIBLIOTECA CENTRALA A REGIUNII BANAT

TIMIS

P-5062-15

Pag.

Tudor (*Sandu*), Triptic de baladă 71
„ „ Cântec de zlătar 249
„ „ Cantilenă 427
„ „ Spre infinit 667
„ „ Poema omului ospitalier 914
Vlgnali (*G.*), Sfinxul 201
„ „ Zarathustra 256
„ „ Idolul 523
„ „ Disperata (după Carducci) 681
Varvara (*S.*), Furtuna 346
Văcărescu, Elena. 541

2. Schiţe, Nuvele, Memorii, etc.

Alecsandri (*Vasile*), Scrisoare către A. Russo 10
Gane (*C.*), Abu-El-Hull 56
„ „ Hotinul 319
„ „ Salonic 486
„ „ Atena 747
„ „ Atena (sfârşit) 863
Hartulari trans. de *Ghibănescu* (*G.*), Istoria vieţii mele 729
„ „ „ „ Idem 841
„ „ „ „ Idem 915
Kogălniceanu *Mihail* Corespondenţa 197
Kogălniceanu „ O scrisoare 719
Maria, „*Regina Romăniei*“, Despre credinţă 3
Negruzzi (*Iacob*), O scrisoare dela I. Slavici 13
Paulet (*Em.*), Sufragiul universal 180
„ „ Norocul lui Ifrim 525
„ „ Pichetul de incendiu 770
Petrovici (*I.*), Două anotimpuri 53
Pora (*N.*), Trei bătăi 399
„ „ In tenebre 856
Rebreanu (*I.*), Ceasul rău 34
Slavici (*I.*), Scrisori către Negruzzi I. 173

3. Articole literare şi ştiinţifice.

Alexici (*G.*), Baladă bănăţeană 428
Branisce (*V.*), Izvodul de zestre al mamei lui Eminescu 44
„ „ Certificatele lui Eminescu 244
„ „ Scrisori dela Eminescu 669
Cantacuzino (*G. M.*), Despre tradiţie 239
„ „ Despre proporţie 480
„ „ Despre ritm 764
„ „ Despre armonie 935
Caracostea (*C.*), Izvoarele poemei „Luceafărul“ 259
„ „ Idem 357
Dăianu (*Dr. E.*), Sfântul românesc 330

Pag.

Drăgănescu (*G.*), Domitius Ulpianus 347
Duică (*Bogdan*), Iașii în vara anului 1840 (Trad.) din Dr. I. Veinbeerg 639
Filitti (*I. C.*), Chipurile lui N. Mavrocordat 421
„ „ Adunarea de revizie a Reg. org. la 1831 514
Florian (*Mireea*), Știință și raționalism 73
„ „ Idem 203
„ „ Idem 276
„ „ Idem 375
„ „ Idem 440
„ „ Idem 543
„ „ Partidele politice 660
Fontaine (*I. C.*), Spre luptă 350
Totino (*M.*), Bibliografia Franco-Română 122
Georgian (*P.*), Tătarii în țările românești 590
Grigoraș (*Em.*), Spătarul Milescu 251
Ionescu (*Enache*), Filosofia în școalele secundare 775
Lăzăreanu (*E.*) H. Eminovici și V. Micle 49
Narly (*C.*), Pedagogia 93
„ „ Centrul etic 342
Petrovici (*I.*), Domnia Regelui Carol 895
Popescu Spineni (*I.*), O scrisoare a lui Justinian 679
Popovschi (*N.*), Inochentismul 88
Tăslăoanu (*Oct. C.*), Orientări în polit. economică 815
Tzigara-Samurcaș (*Al.*), Arta și literatura 159
„ „ (*Sandu*), Rabindranath Tagore la Buc. 900
Weinberg, Iașii în 1840 637

4. Cronici

Cronica artistică

Naum (*Al.*), Decăderea picturii românești 435
Nicolaiasa (*G.*), Expoziția de cărți vechi dela Acad. rom. 388
Tzigara-Samurcaș (*Al.*), Expoziția rom. dela Geneva 132
„ „ (*Al.*), Importanța artistică a României cu prilejul „Bisericilor lui Ștefan-cel-Mare“ de G. Balș, ... 292
Tzigara-Samurcaș (*Al.*), Grigoreștii de la Moscova 946

Cronica economică

Catargi (*M.*), Politica materiilor prime 682
Panaitescu (*P. N.*), Anglia industrială și întoarcerea la agricultură 620
Suchianu (*D. J.*) Capitalismul în lumea romană 946

Cronica istorică

Bossy (*R. V.*), Primele legături diplomatice cu Piemontul 796
Diamandi-Aminceanu (*V.*), Despre Valachia-Mare 139
„ „ „ Idem 617
Grigoraș (*Em.*), D. Cantemir om de știință și literat 800
Kogălniceanu (*C.*), Voevozi înmormântați la Curtea-de-Argeș 613
Kogălniceanu (*C.*), Negru-Voda 456
Popescu (*Dr. M.*), Stema Ardealului cerută de Români după 1848 216

Cronica literară

Georgiade (*Const.*), Reflecții critice asupra „Științei Literaturii“ a d-lui Prof. M. Dragomirescu 875

Cronica militară

Alevra (*G-l. N.*) Reducerea duratei serv. militar 219

Cronica pedagogică

Mihăileanu (*A.*), Interesele școalei și amorul propriu 142
Rădulescu-Podgorneanu (*I.*), Constatări și propuneri cu prilejul examenului de bacalaureat 878

Cronica politică

Petrescu (*N.*), O lecție de probitate politică 300

Cronica socială

Cerchez (*Caterina*), O vizită românilor din America 705
Mihăileanu (*M.*), Spre întronarea mizeriei morale 462
Suchianu (*D. I.*), In jurul sociologiei românești 698

Cronica teatrală

Spectator, Teatrul Național din Craiova. 961

Recenzii

Almanachul graficei române pe 1926 de *I. C. F.* 712
Bart (*Jean*), Peste ocean, de C. Narly 625
Băgulescu (*G.*), Antiquitas Rediviva de A. 668
Bianu I. și *N. Cartojan*, Album de paleografie românească, de I. C. Filitti 626
Bogrea (*V.*), Pentru învățământul clasic de A. P. Arbore 174
Cambon (*Jules*), Le dipeomate de R. V. Bossy 466
Dăianu (*Dr. E.*) Un sfânt pribeag român, de I. C. Filitti 308
Estaunié (*Ed.*), L'infirme aux mains de lumière Al. Bilciurescu . . . 309
Giurescu (*Const. C.*), Noi contribuții la studiul marilor dregători din sec. XIV și XV, de I. C Filitti 305
Hurmuz (*A.*), Minunea, de C. Gheorghiade 465
Istrati Panait, Codin, de C. Gane 927
Kapri (*Baron V.*), Cazul fostului Colonel Al. Sturza, de C. Gane . . 626
Kessel (*I.*), și *Iswolsky* (*Helène*) Le rois avengles, de A. Bilciurescu 309
Meillet (*A.*), La methode comparative en linguistique historiqué, de T. Iordănescu 885
Moldoveanu (*Dr. I.*), Biopolitica, de S. T. 225
Müller (*Iar.*), Bessarabie. Zemé rumunska de V. Mihăilescu . . . 884
Naum (*A. Teodor*), Ideile rustice ale lui Teocrit, de P. V. 224
Nichita (*G.*), Destrămare, de Al. Bilciurescu 309
„ „ Idem, de C. Gheorghiade 711
Panaitescu (*P. P.*), Influența polonă în opera lui Gr Ureche și Miron Costin, de A. P. Arbore 144

Perpessicius, Scut şi Targă, de C. Gheorghiade 808
Petrovici (*I.*), Cercetări filosofice, de M. F. 224
Sadoveanu (*Mihail*), Ţara de dincolo de negură, de C. Gheorghiade . 710
Săineanu (*C.*), Indrumări şi informaţiuni critice, de C. Gheorghiade 963
Talas (*G.*), Soare de C. Gheorghiade 883
Teodoreanu (*Ionel*), Modeleni. Hotarul nestatornic, de M. Florian . 624
Tilea (*V. V.*), Acţiunea diplomatică a României, I. C. Filitti . . . 308
Todie (*E.*), Hărdăul lui Satan, de M. Florian 336
Vlădescu (*I.*), Despre dări sau impozite, de I. C. Filitti 306
Zeletin (*St.*), Retragerea, de M. Florian 469

Reviste

„Adevărul Literar" 229
„Arhivele Olteniei" 149
„Banatul" 631
„Datina" 229, 629
„Făt-frumos" 149, 810
„Flamura" 628
„Gândirea" 229, 310, 469, 969
„Graiul Nostru" 149, 810, 968
„Junimea Literară" 470, 968
„La Nouvelle Revue française" 232
„La Revue Mondiale" 229
„La Revue de Paris" 310
„Lumea Bazar Săpt." 310
„Orizontul" 630
„Propileele Literare" 394
„Ramuri" 229, 629 890
„Revue des deux Mondes" 232, 970
„Revue de Genève" 232
„Revue de France" 312
„Ritmul Vremii" 149, 471
„Ţara-de-Jos" 891
„Ţara Noastră" 149
„Universul Literar" 713, 968
„Viaţa Românească" 229

7. Fapte

Cazul D-lui Panait Istrati de Const. Gane 635
Ce e cu Vandervelde? de M. Mihăilescu 715
Congresul internaţional al bibliotecarilor şi al amicilor cărţii de Al. Tzigara-Samurcaş 663
Cultură şi civilizaţie în Statele-Unite de S. T.-S. 234
Eminescu în limba suedeză de S.-T. S. 476
Identitatea Coanei Chiriţei a lui V. Alecsandri de C. Gane . . . 971
In jurul premiilor naţionale de literatură de C. G. 636
Jubileul Soc. Regale române de Geografie de A. T.-S. 152
Moartea Ducelui de Orleans 314
O inscripţie veche, grecească la Balcic de F. 811
O interesantă propunere a D-lui Paul Valery de C. G. 153
Origina contelui Codenhove Kalergi de C. Gane 474

Pan-Europa de N. D. Germani 472
Plagiat sau furt? de N. Michăescu Nigrim 398
Poeții români în străinătate 313
Putina lui Dick de Ion Mușlea 233
Sărbătorirea d-lui Ion Petrovici 811
Un volum al d-lui Herescu 892

Necrologuri

Ciorănescu Ion de C. G. 812
Dumbravă Bucura de Al. T-S. 115
Paul Ion de C. Meissner 236
Rosetti Radu de Ion C. Filitti 156
Stroescu Văsile de I. Petrovici 315

Ministerul Educației Naționale
R.P.R.
Oficiul Cărții Timișoara

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ FUNDATĂ LA 1 MARTIE 1867

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

Redactor C. GANE

ANUL al 58-lea
Ianuarie
Fevruarie
1 9 2 6

P 1452

BUCUREȘTI
Editura Librăriei SOCEC & Co., Soc. Anonimă

68548

DESPRE CREDINŢĂ

Se spune: „Credincios ca un câne". Să fie din pricină că întrupează cânele mai bine de cât omul această însuşire aleasă?

Poate!

Totuşi eu ştiu că şi la fii şi fiicele oamenilor, se întâlneşte „credinţa".

Cei cari, după cum spune poetul: „se află pe culmi singuratice" au prilejuri destule pentru a cugeta asupra însemnărei cuvântului „credinţă".

Noi, capetele încoronate de pe acest pământ, vedem toate lucrurile dintr'un alt unghi de cât cei de pe stradă. Mulţi îşi fac o plăcere de a hotârâ că este un unghi greşit, deviat prin faptul că ne uităm de sus în jos, şi nu faţă în faţă sau de jos în sus.

Totuşi poate că tocmai faptul de a nu sta faţă în faţă cu lucrurile, de a nu fi înghesuit şi împins în mulţime, de a nu fi fără răsuflare din cauza urcuşului, ne dă nouă un răgaz pe care cei ce trăesc în vâltoarea vieţii nu-l pot avea niciodată.

De pe un munte înalt privind jos în vale, totul ni se arată neted ca o hartă — ca un plan. Poate că nu se mai pot bine recunoaşte diferenţele de nivel, însă vederea este mai largă, mai puţin stânjenită

de amănunte..... nici un copac, nici o casă, nici un zid nu opreşte privirea, toate se întind înaintea noastră, un plan al ţinutului, o priveliştе fără hotare şi fără piedici, ce nu se poate avea de cât numai de pe o înălţime.

E poate un lucru de căpetenie pentru un Rege de a nu privi lucrurile cum le privesc cei de pe stradă. Sunt alţii în preajma Lui, meniţi a-i aduce la cunoştinţă „vorbele străzii“, „punctul de vedere“ al mulţimei.— El Insuşi, singuratec cum e şi din înălţimea de pe care priveşte, trebue să poată vedea lucrurile în întinsul, în întregul lor, trebue să aibă privirea mai largă, nesupărată de amănunte şi de planul întâi, care ar stânjeni adevărata vedere. Şi astfel vede El multele patimi ale omului, le vede, le aude, dar nu'l mişcă, nu trebuie să'l mişte; vederea sa nu trebuie să fie întunecată şi nici un simţimânt personal nu trebue să tulbure sticla prin care priveşte.

Iubire, ură, gelozie, invidie, lăcomie, ticăloşie, ambiţiune, necredinţă, devotament, afecţiune, El le vede pe toate, şi ca Impăratul din poveşti adesea este ispitit a striga cu glas tare şi dureros: „Totul este deşertăciune şi umilinţă sufletească“. Dar chiar vaetul acesta trebuie să'l înăbuşe şi să nu îngădue întregei acestei tristeţe de a-l orbi şi de a-l înpiedica să vadă binele care zace sub rău şi aurul care şi în noroi străluceşte.

„Totul este deşărtăciune“, da, însă munca este rostul vieţei; sbucium, luptă, răbdare, o încordare către bine dincolo de rău, către lumină dincolo de întuneric. „Totul este umilinţă sufletească“. Da! totuşi lupta trebue dusă zi cu zi, ceas cu ceas, pas cu pas. Nu se poate izbândă fără luptă, mulţumire fără

sbucium, scop împlinit fără răbdare. Și inima nu trebue amărâtă fiindcă a fost deseori înșelată, desnădejduită fiindcă a fost desiluzionată. Sufletul trebue să rămâe neatins, mai tare de cât nenorocirea, trebue, când e pus la încercare, să învețe a pătimi.

Da, ast-fel trebue să fie felul celor meniți a pluti „pe culmi singuratice".

Dar atunci cum? nici o bucurie, nici o pace, nici un razem? nimeni în care să se încreadă, nimeni pentru a-i ajuta?

Da, da, de o mie de ori da!

Tocmai pentrucă toate sunt atât de grele, de aprige, de singuratice într'o lume în care totul este numai deșertăciune și umilință sufletească, tocmai d'asta cu atât mai glorioase sunt luminele ce strălucesc une ori în calea celor aleși, și care sunt stelele ce le luminează cerul, flăcările la cari își pot încălzi mâinele.

Și printre aceste se află în primul rând devotamentul, uitarea de sine, fidelitatea... Fidelitatea care se poate întinde dincolo de dorința recunoștinței omenești, dincolo de răsplata pământească, fidelitatea care se întinde chiar dincolo de mormânt.

Scriind aceste cuvinte, o frumoasă pildă de credință se înalță în fața mea, pilda unei ființe, care rămâne credincioasă Celei pe care a slujit-o și dincolo de mormânt, iar eu care sunt Regină și văd pretutindeni vanitatea și umilința sufletească, ridic mâinile către Dumnezeu în semn de mulțumire, fiindcă aceste mici lumini cari strălucesc în mult întuneric, dau celor cari mai au dinaintea lor o aprigă și dese ori îngrată muncă, vitejia de a merge înainte, vitejia de-a crede în nădejde, vitejia de-a sfida glasurile care bârfesc și osândesc.

Regina voastră cea d'întâi a fost o idealistă; ea vedea frumosul în fie-ce lucru și bunătate în orice om — Ea a clădit, însă firea poetului care trăia într'ânsa o făcea să înfrumusețeze întâmplările zilnice, o făcea să vadă lucrurile mai mari decât erau, o oarbeau în față pericolului, și în fața falșilor profeți o lăsau fără apărare.

Cea mai scumpă dorință a ei era de a da, de a da mereu. Din inima ei: simpatie, înțelegere, minte—din timpul ei: bani, iar din încrederea ei: ea dădea totdeauna și niciodată nu socotea ce dădea.

Era într'ânsa ceva ca încrederea ce are un copil în omenire, desamăgită adesea și deseori adânc jignită sau crud rănită, totuși era deajuns ca un strigăt de desnădejde să se ridice până la ea, și toate încercările triste semănate în calea vieței ei, le uita, din singura dorință ce avea de a ajuta, mereu de a ajuta.

Cei cu inima seacă adese-ori batjocoreau și nu recunoșteau mărinimoasele-i porniri, încât toată viața ei, Ea a cules mai mult desamăgiri decât dreaptă răsplată.

Mulți, folosindu-se de încrederea-i binevoitoare încercară să profite de entuziasmul ei în folosul scopurilor lor egoiste, și pentru cei cari o iubeau era adesea o crudă încercare de a vedea cât de dureros era ea înșelată, tocmai fiindcă inima sa nu era în stare să înțeleagă înșelăciunea.

Dar a fost și o ființă care, fără să dorească nimic pentru sine, a stat în totdeauna de pază lângă Ea, devotată, credincioasă, îngrijorată. Fără îndoială că nu a fost singura, însă despre dânsa vreau să

vorbesc astăzi—nu numai fiindcă și-a slujit Regina cât timp e trăit ea, dar fiindcă i-a slăvit amintirea și după moarte, urmând în numele și în gândul ei, acea operă care-i fusese marele vis al vieței.

Care din noi n'a fost mișcat când, într'una din cele dintâi zile ale iernei, a fost desvelită statuia Reginei Elisabeta, chiar acolo în mijlocul tuturor acelor cari, printr'o crudă soartă, sunt lipsiți de lumina zilei, acolo unde se găsește Căminul pe care l-a clădit Ea pentru cei ce sunt fără locuință, pentru cei pentru care zilele nu înseamnă nimic decât întuneric, și cari mai mult ca oricine atârnă de grăuntele de iubire și de ajutor ce pot culege în calea lor.

Carmen Sylva, în marea ei dragoste pentru tot ce este frumos, înțelesese ce înseamnă nemărginita și grozava nenorocire de a fi orb, de a fi lipsit mereu și întotdeauna de tot ce ar putea, puțin, îndulci viața... Să nu vezi nici-odată deasupra ta cerul, nici obrazul copilului tău, nici floarea ce miroși, nici stofa ce pipăi. Să nu privești vreodată stelele, să nu vezi niciodată soarele cum răsare mândru, să nu vezi verdeață nouă a primăverei, niciodată nici-o lumină, niciodată fața unui prieten! Intunericul! Intuneric fără lună și stele, întotdeauna întuneric dealungul anilor, dealungul primăverei, verei, toamnei și iernei vieții!

Maria Poenaru împărtăși visul Reginei și dându-și seama de munca depusă pentru atingerea Idealului Ei, ea sprijini străduința neobosită, curagioasă, niciodată inputinată a Stăpânei sale întru atingerea scopului ce-și propusese.

Mai puțin visătoare decât Stăpâna ei, ajutoarea credincioasă a Reginei o îndemna adeseori la vederi mai practice asupra lucrurilor și a oamenilor, canali-

zând ca să spun așa, entuziasmul ei, înpiedicând ca o faptă pripită să nu producă un fruct rău.

Plină de dragoste și de o înțelepciune vie și luminoasă, ea a veghiat până la sfârșit, din toată inima, fără bârfeală, lângă Regina ei.

Amar a plâns-o, însă a înțeles că înainte de toate, în nici-un fel nu i-ar putea păstra amintirea mai vie și mai sfântă, decât urmând opera Ei.

Ca Urmașă a Carmen Sylvei, ca Acea asupra căreia a trecut Ea sarcina ce purtase atât de credincios, și odată cu dânsa și cinstea inpovorătoare de a fi Mama unui Popor, Eu, mai bine decât ori-cine, știu cum trebue prețuită credința neobosită, neschimbată a Mariei Poenaru.

Imi place să cred c'am învățat și-am înțeles cum că totul e deșertăciune, că zâmbetele sunt mincinoase, cuvintele sunt fulgi în vânt, și de oarece, prin multe greutăți, m'am învățat a deosebi adevărul de înșelăciune, cunosc prețul frumoasei ei credințe către o ființă pe care a slujit-o și a admirat-o, către o ființă al cărei suflet l'a înțeles, pe care a iubit-o mai presus de aprecierele criticilor lumești și de judecata nepăsătorilor.

Iți mulțumesc, prietenă credincioasă, pentru această iubire care știi să o ții caldă în inimă, pentru acest entusiasm care niciodată n'ai îngăduit să-ți fie sdruncinat, pentru amintirea ce păstrezi cu sfințenie Aceleia căreia i-ai dăruit întregul D-tale devotament.

Iți mulțumesc, și de ar putea să se afle într-o zi cineva, care, atunci când și numele meu nu va mai fi decât o amintire, să urmeze munca pe care încerc Eu să o fac pentru alții. — Ce nădejde mai bună pot avea cei cari „stau pe culmi singuratice"

decât nădejdea că se va afla cine-va care să-i iubească și să-și amintească de ei până dincolo de mormânt, păstrând flacăra iubirei pe care încercară ei s-o poarte printre ființele singuratice, triste, sărmane, părăsite, desmoștenite — acei cari n'au pe nimeni către care să-și îndrepte privirea, decât numai pe Mama Regină, a cărei viață, a cărei inimă, este a tuturor.

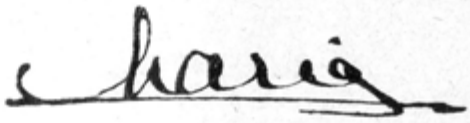

Mercredi – 18. avril. 187[illegible]

Chère Madame

Conformément à votre désir, je vous envoie, quoiqu'à regret, le seul manuscrit de votre frère que je possède. C'est le poème en prose de la Cantarea Romanier!

Cet ouvrage admirable, écrit dans le feu de la première jeunesse par mon défunt ami, A. Russo, a une très grande valeur poétique, aussi nos bons frères d'outre Milcov se plaisent-ils à l'attribuer bénévolement à N. Balcesco.

Il faut donc que le manuscrit soit conservé religieusement comme un document important qui renferme toute la gloire littéraire de votre frère; il ne saurait être mieux placé qu'entre les mains d'une sœur affectueuse qui saura l'apprécier comme un joyau de famille. —

Veuillez, chère Madame, agréer à cette occasion l'assurance de mes sentiments les plus amicaux. —

Votre très dévoué serviteur

V. Alexandri

O SCRISOARE NECUNOSCUTĂ
A LUI V. ALECSANDRI

S'a tăgăduit multă vreme lui Alecu Russo paternitatea frumoasei poeme *Cântarea României*. Mulţi s'au înşelat atribuind-o lui Bălcescu — fără voia acestuia — deoarece când a apărut prima dată în „România viitoare" în anul 1850, nu purtă nici o iscălitură, ci o simplă introducere de Bălcescu. A fost chiar publicată împreună cu scrierile acestuia în 1878 de către Odobescu.

Cântarea României a fost scrisă în franţuzeşte de către Russo, căci acest autor, după afirmaţia lui Alecsandri „scria mai bucuros în franţuzeşte".

De unde însă porneşte legenda cum că Bălcescu ar fi autorul? Simplul fapt că semnase introducerea, nu îndreptăţea să i se atribue întreaga operă, mai ales că acesta a desminţit întotdeauna.

S'a ajuns astăzi la convingerea că Bălcescu e numai traducătorul. Aşă se şi explică asemănarea stilului.

Alecu Russo, fie din motive politice, fie că n'avea încredere în această lucrare „scrisă în focul primei tinereţi", dădù manuscrisul lui Bălcescu, care avea deja un nume în literatură, spre a-l traduce şi publica sub anonimat. Bălcescu se execută; dar ca să explice proveniența lucrărei, fiindcă n'o puteà da ca a sa şi ca să îndepărteze orice bănuială din partea publicului, spuse că manuscrisul a fost găsit într'o mănăstire şi că probabil a fost scris, cam pe la 1830, de un necunoscut călugăr

In 1855 a apărut din nou în „România literară", cu oarecare schimbări.

Alecsandri este acela care a făcut lumină în această chestie încă din 1863, prin articolul publicat în „Revista Română", când stabileşte pentru totdeauna că opera este a lui Russo şi nici decum a lui Bălcescu.

O nouă dovadă prin care se confirmă cele scrise la 1863, este scrisoarea ce publicăm mai jos, cu care Alecsandri, după mai mulţi ani de la moartea lui Russo, dărueşte manuscrisul francez al *Cântărei României* Paulinei Spiro-Paul, sora lui Russo şi mama d-lui Spiro-Paul din Piatra-Neamţ, deţinătorul preţiosului document.

Din această scrisoare, în afară de părerea lui Alecsandri asupra acestei opere, se mai stabileşte că manuscrisul s'a aflat chiar în păstrarea sa, căci se ştie că Alecsandri a fost în cele mai bune legături de prietenie cu Russo.

A. Semaca

Iată conţinutul:

Mircești — 18 Avril 1877

Chère Madame,

Conformément à votre désir, je vous envoie, quoiqu'à regret, le seul manuscrit de votre frère que je possède. C'est le poème en prose de la Cântarea României!

Cet ouvrage admirable, écrit dans le feu de la première jeunesse par mon defunt ami, A. Russo, a une très grande valeur poétique, aussi nos bons frères d'outre Milcov se plaisent-ils à l'attribuer bénèvolement à N. Bălcesco. Il faut donc que le manuscrit soit conservé religieusement comme un document important qui renferme toute la gloire littéraire de votre frère; il ne saurait être mieux placé qu'entre les mains d'une soeur affectueuse qui saura l'apprecier comme un joyau de famille.

Veuillez, chère Madame, agréer à cette occasion l'assurance de mes sentiments les plus amicaux.

Votre tout devoué serviteur

V. Alecsandri

SCRISORI DE LA ION SLAVICI*)

Printre hârtiile mele am găsit un mare număr de scrisori vechi ale regretatului Ion Slavici care ne-a părăsit de curând. Iubitorii de literatură se vor interesa de sigur de viața acestui însemnat autor al nostru. Scrisorile datează din ani tinereții 1871 și urm. adică de mai bine de cincizeci de ani, pe când Slavici era student la universitatea din Viena sau mic funcționar în Ardeal.

Ca pe Eminescu, Al. Xenopol, Bodnărescu și alții, eu am încurajat mult și pe Slavici și l'am îndemnat la lucru -- In marea lipsă în care se găsia, i-am procurat ajutor material și din partea mea și mai ales din partea câtorva membri ai societății „Junimea" din Iași.

Atins de o teribilă boală, Slavici, având acum cu ce se căuta, scăpă chiar fără amputarea unui braț de care era amenințat, amputare ce părea indispensabilă..

Simțindu-se mai bine, Slavici, ca și alți autori tineri, veni după îndemnul meu la Iași. După câtva timp el se stabili la București, unde sprijinit de Maiorescu și apoi de Dimitrie Sturza, miniștri ai instrucțiunii publice, a găsit mijloacele necesare spre a-și susține existența.

I. C. Negruzzi

---

*) Începând publicarea scrisorilor lui Ion Slavici către Iacob Negruzzi păstrăm neschimbată ortografia din ele, întâi fiindcă un document nu trebue să fie alterat în niciun chip, și al doilea fiindcă tocmai e interesant a vedea cum, prin legătura cu membrii Junimii și conlucrarea cu *Convorbirile*, și-a modificat Slavici în relativ scurtă vreme, nu numai ortografia, dar chiar stilul său.

(Nota Redacției).

I

Stimate Domnule!

Nu este dora stare mai delicata decatu ace'a, candu omulu e constrinsu de a începe o epistola, — ba poate — ca chiaru şi-o corespondintia — cu o scusa. Cu de a buna sém'a nu e neci de cum o recomandaţiune favoritoria. — Sunt inse legi, cari sunt mai poternice dacatu voinţi'a omului: sperezu cumcà me va scusa ace'a, cumcà peste mine au domnitu asemene legi.

Scuzati-me dar 'nainte de tote pentru-cà vinu asia de tardiu de a ve multiami pentru binevointia, care o ati avutu fetia cu mine tramitiéndu-mi „Convorbirile Literare".

E de prisosu de ve face atentu la lipsele care le semte unu rumanu in Vien'a... Lectur'a romana e aci la noi o pofta, care numai din candu-in-candu se pote indestuli — si mai cu séma pentru acel'a, care parte din lips'a tempului, parte din a mediloceloru nu pote apare la un bavarois mai adeseori în cabinetele de lectura moderne.... O multiamita dar! — In adeveru, — o mare disproportiune! — Cate-va cuvinte, cari în genere — potu fi si gole!...

Am promisu amicului meu Eminescu, cum că voi scrie ceva despre magyari. — Mea culpa! — o recunoscu, cumcà promisiunea a fostu acordata! — Supusu impresiunei momentane si altulu ar fi facutu totu ace'a; nu am scrisu anca — si nu sciém, ce va sé dicà „a scrie". Am disu, cumca voi fi pe Craciunu gat'a, si au trecutu si Pascile: nu sciu, fi-voi candu va gat'a.

In adeveru am scrisu forte multu despre magyari; am scrisu ci éra am scersu spre a poté scrie de nou.... Si in fine am facutu unu lucru colosalu! Cu greu credu, cumca „Convorbirile" vor poté face intrebuintiare de acestu lucru.— Idei ingramadite in vre-o 30—40 cole fara ora-si care sistema mai stricta cum s'ar cere dela un studiu mai seriosu. — Am profitatu insa celu putienu atat'a, cumca adi sciu ce va sé dica „diletantismu". — Nu vorbescu inse multe: veti fi ensi-ve condemnati de a trece peste acest'a creatiunea a unui spiritu confusu. Veţi afla dora multu bunu si frumosu: Thidi'a a pusu inse partile frumoase în armonia estetica.

Voiescu inse a me scusa mai odata. Studiulu socialu e elementulu meu, aci potè dice atmosfer'a mea spirituala. — Si unu studiu asia de seriosu cere tempu! Eu sum silitu a me ingrigi de sustinerea mea, sum silitu de a perde pe dî 4 ore cu lectiuni seci: unu spiritu in acestu modu obositu cu greu poate produce mult — si cu atatu mai cu greu bine. — In darn! — nainte de toate e omulu omu!

Tote incercarile mele liberarie sunt o espresiune fidela a acestei vietie... E fara potintia cà se producu ceva intregu; productiunile mele nu sunt decatu bucati tiesute ore si cum cu sila la olalta. — Chiaru si multele vicii a fetei de bireu* — voiescu a le atribui acestei impregiurari. — Am inceputu de. e. nainte de ast'a cu 5 lune o poveste; am facutu pene adi 6 cole. Ce am facutu mi forte place; nu e inca decatu inceputulu incepùtului. — Candu voi fi gat'a? — la ast'a sè respunda ministrulu finantieloru.

O rugare déra! Deca totusi se va publicà studiulu despre magyari, ve rogu, nu scergeţi, nu coregeţi — ci chiàru si adaugaţi. — Nu pentru mine, ci pentru „Convorbiri". — Un'a me linisceste: studiulu au trecutu prin manele destilatorie a lui Eminescu. — Aci merit'a inse cà se fiu aspru pedepsitu pentru cutesarea mea: mi-am promis-o inse, cumca nu voi mai lucrà nimica nainte de a avé tempu.

Primiţi, asigurarea stimei mele.

Ioane Slaviciu

Viena, in 27 Aprilie 1871. VIII. Florianigs. Nr. 32/II.

II

Vien'a in 7 Iuniu 1871

Stimate Domnule!

Fara de a fi lenesiu am intardietu a respunde la scrisorea Dvostre cugetamu cà va fi cu putintia a spedà deodata si povestea ce'a nefericità. — Acum vedu, ca e fara potintia; deca ea chiaru ar fi gat'a, nu asi pote să o tramitu, caci casulu

*) O bucată în proză a lui Slavici (N. R.)

tristu a „fetei de bireu“ m'a invetiatu a pretiui scririle proprie. — In „fat'a de bireu“ aflu adi mii de lucruri, cari nu ar fi iesitu neci odată in publicu, daca opulu ar fi mai statu cate-va lune la mine. — „Dina dioriloru“*) sè fie dar' mai fericita decatu fat'a de bireu! — In urm'a urmeloru povestea neci nu e gata; conditiunea ce'a danteiu a fiecarui lucru e tempulu — si eu n'am tempu. — Trebile mele private si de unu tempu in coce modestele nostre cause comune mi ieu totu tempulu. — E ceva curiosu, cumca toti corifeii romani de aici au tocmai acuma esamene — si asia a venitu rendulu la clas'a adou'a de care me tiènu si eu. — Infiintiarea nouei societati academice „Romani'a-Iuna“ si caus'a confusa a serbarei Putnene — ar cere puteri mai de frunte dacatu ale mele. De voiescu dara a corespunde insarcinariloru mele, trebe se abdicù dela ori-ce placere in favorulu loru. — Scrierea e pentru mine o placere privata, cate pote avé ci nu avé folosu pemtru cerculu socialu carui apartienu: celelalte sunt detorintia prin amplinirea carora potu folosi medilocitu si nemedilocitu. — Aceste sunt motivele — din cari purcede pseudo-lenea mea. — „Dina dioriloru“ vine: candu nu sciu.

Am apoi sâ vi aretu — cu dorere — cumca vrendu nevrendu voi fi silitu a face povestea lunga. — Nu cunoscu regulele scrierei; credu inse, ca deca e obiectulu estinsu si operatulu trebe sâ fie estinsu. In „din'a dioriloru“ sunt forte multe fapte si aceste multe in o legatura asia de strinsa, incatu valoarea intregului ar perde forte multu, deco unele dintrea cle s'ar alesa. — Intralta chipu vom vedé ce dice critica: ce mie mi place pote altor'a displace. Gustulu meu esteticu e anca forte nedesvoltatu.

Mi promitu forte multu dela caletori'a Dvostra prin Vien'a. — Pene atunci va fi dora povestea gata si voi pote primi oresi-cari sfaturi in Privinti'a ei. Alta nu am lucratu; Studiulu asupra magyariloru l'ati primitu — in catu-va. Bucurosu asi fi produsu ceva mai bunu; sum inse din capulu locului unu capu confusu — si cu deosebi fétia cu o materia asia de estinsa. — Màm nizuitu a fi chiaru, si am devenitu prea scurtu. Asia s'a potutu intempla, cumca in studiulu despre magyari a intratu

*) Zina Zorilor (N. R.)

lucruri, cari nu se tiénu de magyari, si au remasu din elu pe contolu acestor'a unele carì ar fi trebuitu sê le ieu in consideratiune. Afara de cele doue parti, cari le-ati primitu dela fratele Eminescu, mai sunt patru: „Individualitatea magyara", „Cultura magyara", „Guvernulu magyaru" si „Noi si magyarii". Din aceste partea din urma nu e gata.

Credeti-me Domnule, cumca me temu a reflecta despre raportulu socialu, care esista intra noi si vecinii nostrii magyari. — Eu, ca juristu, ar trebui sê me ocupu de politica, şi in adeveru me si ocupu cu placere; sciintiele sociale-politice sunt elementulu meu. — Specialu in acesta casu vinu oresi cum in conflictu cu convingerea generala. Pe di ce merge, cu catu cugetu mai multu, me convingu mai tare, cumca pe langa tote, cumca romanii si magyarii stau adi ca neamici; posetiunea loru topografica si raportulu loru socialu cu celelalte natiuni din giurulu loru i silescu a fi amici. — Si cine cuteza a spune acèsta convingere in fetia natiunei romane de adi? — De asi fi eu fermu convinsu, cumca dicu unu adeveru prin acest'a asi dice-o fara regretu; ar fi oresi-cum detorinti'a mea; sunt inse motive, care me facu a crede, cumca judecu preocupatu, si sunt altele, cari, cumca acest'a e o trebuintia, care neci candu nu va poté fi delaturata; e ceva in fiintiele ambeloru natiuni, ce le desparte pentru totu deun'a. Aceste si alte motive me silescu a intardié cu acest'a parte a studiului. Elu va fi acusi gat'a, nu voiescu insa a lucrà sub impresiuni momentane.

In urm'a urmeloru trebe să me recomandu in binevoit'a Dvostre!

Ioanu Slaviciu.

III

Viena în 30/18 Martiu 1872.

Stimate Domnule!

Studiile asupra maghiarilor au fost causa, cumcă până acuma nu am respuns la scrisoarea, ce mi-aţi trimis. In zilele mai din urmă am cetit câte-va din scrierile lui Schopenhauer; aceste au făcut asupra mea o impresie atât de puternică, încât,

după repețite încercări, mi-a fost peste putință a scrie ceva, fără-ca în acea ce am scris, să nu se vadă urmele lecturei. — Primind numerul 24 din „Convorbiri“ am observat dară cu bucurie, cumcă ați sfârșit studiul.... Așa-e mai bine! Voi urma mai târdiu cu un tractat asupra „Noi și Maghiarii“. Deocamdată să me scuse asta: mai bine nimic decât un lucru de clacă!

Am cetit cu multă plăcere poesiile, ce ați binevoit a-mi trimite... Nainte de toate îți mulțămesc, și după ace imi voi permite ca să fac cate-va observări.... Altfel — multă treabă nu voi face... Din nefericire, sunt jurist: am foarte puțin cunoștințe literare.... Mi-au plăcut peste măsură: „Miron și Florică“, baladele și macsimele. — Ai o limbă foarte simplă, clară și foarte plăcută prin ușurința formării... Așa in „Osinditul“, in „Miron și Florica“, care tocmai prin aceasta sunt o comoară de frumusețe poetice.... „Visuri și Dor“ — sunt puțintel mai slabe.. Lipsește focul poetic în multe din ele... Acea ce redică macsimele, strică la foarte multe din aceste poesii.... In genere „Visuri și Dor“ conține poesii bune, ce am zis, se referează numai la câte-va poesii. — Așa spre exemplu chiar cea d'ântâiu... In Viena „Poesiile“ se cetesc cu sete. De mi-e permis, te-așĭ roga să trimiți societății „România Junĕ“ un egsemplariu.

Face societ. „Junimea“ o colecție a prelegerilor poporale ori ba?.. Ar fi pagubă că să se piardă un material atât de prețios!

M'am bucurat foarte cumcă „Zina Zorilor“ a plăcut..... Să fiu înțeles; m'am bucurat că am aflat oameni, căror le place, ce-mi place mie. La urma urmelor toți suntem români! — Poporul român gândește frumos; și gândirea frumoasă apare într'o formă frumoasă.... „Zina Zorilor“ a fost lungă din capul locului: „Așa-e povestea, — me rog Dtale“. Cele trei dela mine sunt tustrele 'npreună mai scurte decât Zina Zorilor singură.

Ve trimit o nefericită de poveste... Numai in zilele aceste am făcut-o și astfel ar trebui să o mai țin la corectură. — Me tem însă, cumcă in loc de a corege, voi schimosi. Sperez, cumcă va plăcea — și se va publica, altfel nici nu așĭ trimite-o... ți-o trimit însă cu deosebi pentru acea, ca să pot auzi observările oamenilor asupra ei. Am o dispoziție

deosebită pentru arta dramatică; poate ca voi face încă și altele, și aşi dori ca defectele „Comediei“ să nu intre și in următoarea ei.

In genere — eu scriu pentru plăcerea mea și cu cât scriu mai bine, cu atâta plăcerea mea e mai mare!.... Actul II și finele actului III imi par slabe, „Nicuță“ cam palid și „Emilia“ un caracter neincheiat. — Te rog — ca să binevoiești a-mi comunica părerile mai insemnate..... Puțintică cutesare..... in folosul Natiunei!....

Să me scusi, cumcă nu am prescris actul II. — Nu este un lucru mai obositor — decât a-și prescrie.... Doară nu va strica.... Altfel sum și ocupat. Lucrez acum la o a treia comedie. — Una e gata.... Un lucru grozav, acea care nu-e încă gata.... Cinci acturi, caractere — să fugi!... Altfel e o parodie — scrisă parte in iambi.

Am numit comedia „O Comedie la țară“. Copilul s'a născut nebotesat: cine află un nume mai bun, il rog să fie nănaș. — *Imi reserv dreptul de autor* față de comedie.

Dl Bălăsan mi-a promis că-mi va trimite o brosură din „Convorbirile“ anului V (1871/2) Ve rog—dacă este cu putință. Convorbirile se cetesc, in Viena, cu zel; toți numerii mi se fură. — Aşi dori să am complet.

Abonamente? — Abonamentele costă bani și ele n'au să se facă la români. După-ce voi sosi acasă, voi cerca însă. 10—15 sunt sigure — pela oamenii mei.

Me foarte tem, cumcă voi fi silit ca să părăsesc Viena; — sau, bine zis, voi părăsi Viena. Starea finanțială, in care me aflu, imi face peste putință a mai sta aici. — Am o mulțime de datorii — și pe zi ce merge fac mai multe. Tatăl-meu mi-a promis, cumcă va vinde o vinață ce are, — dacă va află cumpărător. Astfel stau încă — cam până la 1 Mai in Viena, dacă până atunci nu-mi vine ajutor, am vorbit cu un notariu comunal și — me fac cancelist — ... Te rog dară, ca de e cu putință, să-mi respunzi până in 25—30 April!

Eminescu nu lucrează nimic, — e leneș... Cel puțin el zice aşa... Eu însă nu cred; el e șiret.

Primește intimele mele salutări!

Al D-tale
Ioanu Slaviciu

IV

Viena in 25/2 Apr. 872.

Stimate Domnule!

Aşi fi respuns de mult la scrisoarea ce ai binevoit a-mi trimite; am aşteptat însă numerul „Convorbirilor“:

Asa cum sunt arangiate în acest an „Convorbirile“ vor putea avea o însămnetate cu mult mai mare, decâtce au avut până acuma: cetitoriul totdeauna le săvêrşeşte cu sufletul indestulit. Această indestulire sufletească am simţit-o şi eu, când le-am pus din mână. Despre scrierea dlui V. Alexandri nu poate fi vorba: noi învăţăm cât putem. — Altfel, m'a cuprins o bucurie secretă, când m'am văzut silit ca să fac o asêmênare între timpul de atuncia şi acela de astă-zi: ii vine omului să nu creadă în o deosebire atât de mare! — ... Cu asemenea plăcere am cetit şi critica lui Burla... El, în critica de până acuma, era mult-puţin-aspru: acuma aflu mai mult spirit şi mai puţină asprime zădarnică. — In critica asprimea prea mare totdeauna produce reacţiune, — nu-numai în autor, ci totodată şi în cetitoriu. E adevăr, cumcă: Wer den Teufel erschreken will, der muss stark schreien! — doch zu stark ist mal zu stark.. In critica de acuma Burla remâne între marginile permise; pentru acea efectul e plăcut. „Ileana Cosinzeana“ e, după părerea mea, foarte bine scrisă. — Pe alocurea limba pare cam nepoporală, descrierile sunt prea detăiate. Cu deosebi prin această detăiare cursul povestei să ingreuiază. Poporul descrie scurt; sau prin asemênări marcante şi luate din viaţa concretă, — sau prin atribute mai mult ori mai puţin nehotărite... Afară de asta — domnul M. P. voind a fi poporal, întrebuinţază cuvinte slave, pre care poporul nu le cunoaşte... Una aşi observă încă. Asupra mea Ileana a făcut o impresiune oareşi-cum neplăcută. E peste putinţă ca în toate variantele Ileana să fie silită a-şi înşela sociul. — Eroi români de ordine, se luptă cu dreptate... Ar fi trebuit ca acest paşiu să fi fost cel puţin motivat. El este în totcasul o consecvenţă a gândirei creştine; tot în această gândire se află însă şi motivul lui... Altfel, — eu pot rătăci.

Nu ştiu ce să zic despre resumatul prelegerilor publice.— Nu pot să me 'mpac cu principiul acesta... un resumat numai aşa poate avea o insemnetate, şi aceasta efemeră, dacă să pastrează totodată şi prelegerile, cel puţin in manuscripte... Gandirea unui timp nici când nu se poate studia din scrierile de regulă ale acestui timp atât de sigur, caşi din asemene lucrări mult puţin instinctive, cum sunt prelegerile din chestiune... Rătecirile apar intr'aceste din urmă cu mult mai marcant, decât o scriere, ce a fost supusă mai multor coreture... Altfel pe scurt nu se poate spune acea ce s'a spus mai pe larg: ar trebui să presupunem, cumcă s'au vorbit multe vorbe goale; — şi asta nu se poate. — ... Despre principiele, ce sunt inşirate in raport, mai că nici nu cutez ca să vorbesc. Multe sunt bune; multe par a fi bune: eu judec din puntul meu de vedere, — şi acesta poate fi cel fals. — Cu deosebi introducerea dlui Maiorescu nu o pot pricepe: aşi crede, cumcă temeiul vieţei morale am avea să-l cercăm intr'altloc. Imi pare cumcă aici diferim in noţiunile primordiale: eu zic cumcă omul e resultatul organic al vieţii sociale, privindu-l astfel temeiul lucrării lui il vom cerca in lumea din afară, de unde vin motivele. Cred a fi observat cumcă sufletul meu e, mai mult ori mai puţin, o adoua ediţie a ochilor mei. Xenopol are drept când zice: „dacă nu ar fi impresiunile din afară, sufletul ar fi gol". — Eu trag însă la indoială cumcă ar fi, in genere. Activitatea sufletească numai in contact cu lumea din afară se incepe. — Chiar nici facultăţile apriori ale lui Kant nu sunt altă decât formele, sub care sufletul recepe impresiunile din afară. Si obiectul lucrării sale proprie nu poate fi sufletul, decât după-ce, in urma contactului cu lumea din afară, s'a aflat pre sine ensuşi... Astfel moralitatea ar avea, după părerea mea, o altă origine; ea resultă din raportul intre individ şi impregiurările sale. — Nu numai omul singuratec, ci totodată, mai mult decât acesta, şi timpul in care trăieşte, poartă vina decădenţei morale. Exemplu să ne fie România... Oamenii nu se nasc nici buni nici rei. — O reutate primordială, in intelesul comun, este un miel cu natură de lup. — Altfel nu cunosc consecvenţele, ce dl Maiorescu le trage din principiul, pre care cred, cumcă la pronunţat.

Prelegerea asupra religiunei imi pare cu mult mai bună,—

ba ca-mi pare chiar bună. Religiunea, numai ca gândire etică a omului are înţeles: 'aceasta a fost, este şi va fi ca totdeauna. — Dovadă este deosebirea intre românii dela noi şi aceia din România.

Xenopol idealizază sensurile. Pentru-ce ânsă nu toate!?— Es ist mal dasselbe Ding. — Apoi, nime nu a mesurat âncă cu ochii. — Dacă omul nu s'ar putea mişca, el nu ar putea să aibă notiunea distanţei şi a mărimei. — Ochii sunt organul luminei: numai acea, ce purcede din lumină, poate fi obiectul lucrării lor... Să facem un sugaciu in mărimea lui naturală şi un om in miniatură, care călăreşte pe sugaciu: contra tuturor opintirilor noastre ne va părea cumcă vedem un sugaciu mare pe care călăreşte un om normal. — Pentru-ce?

La urma urmelor — omul nici când nu laudă decât ce află şi in sine: egoismul nostru e atât de mare, încât şi intr'altu numai pre noi enşine ne admirăm. Ce eu numesc reu, este numai pentru gândirea mea astfel.

Şi de aici inainte câte-va „pro domo mea". „O comedie la Ţară" n'a plăcut.... voiesc a fi sincer; asta me suprinde!— Mi s'ar părea, cumcă asta comedie este mai bună decât „Fata de Birău" Altfel şi Doragescu crede, cumcă scrie poesii.. Imi permit totu-şi câte-va reflexiuni... Ziceţi cumcă caracterele trebue să fie deosebite. Asta o primesc în dramă şi în tragedie, nu ânsă totodată şi în comedie. Eu aşi crede, cumcă caracterele comediei trebe să fie tocmai comune; ea are de obiect tocmai slăbiciunile comune, pre care trebe să le combată într'un mod vesel. — Altfel comedia nu are înţeles. Pentru acea comediile, după-ce caracterul timpului s'a schimbat, işi perd insemnetatea: Moliere este mode pentru cei chemaţi; greul publicului nu-l iubeşte ânsă. Şi in comediile lui Shakespeare nu cercăm caractere, ci spirit: in genere, ele au foarte mare asemenare cu farsele.

Toate aceste nu le zic in folosul comediei mele, ci in genere — pentru-ca să me clarific in privinţa comediei.

Incât pentru limbă, eu am cercat a fi curat, incât a fost cu putinţă... Actul al doilea este, in parte o farsă; el voiaşte a fi.

Incât pentru dispoşiţia mea pentru comedii, trebe să-ţi spun, cumcă nu am avut inteţia să me esprim, cum, doară,

m'am esprimat. Am avut dispoziţia atunci: azi nu am. — Eram desperat, şi-mi plăcea starea sufletească, in care mă punea o comedie. — Astfel am scris trei comedii. Nainte de acea am fost inceput o tragedie; nu mi-a plăcut in ea desvoltarea scenelor şi formarea caracterelor, astfel mi-a venit idea, ca să studiez desvoltarea scenelor in mod practic prin scrierea unei comedii. Pentru acea, scena ânteiu din „O comedie la ţară", este foarte lungă; am fost condus instinctiv de intenţia ca să desvolt natural... Critica „Junimei" a fost dară bună: incep a scrie mai in fricâ.

Altfel eu nici când nu scriu cu intenţie, ci pentru-că, scriind, simţesc o plăcere: dacă voi avea incă odată dispoziţie, earăşi voi scrie o comedie. Prin acea nu pierd nimic; in timpul, in care scriu comedia, in tot cazul nu sum capace de altă lucrare. — Avem aici in Viena un violinist; cântă foarte bine; lume-l ascultă cu sete. Mai deună-zi era un toiu deosebit in sala, in care ne aflam. El incepe a cântă „Frate Micher" — îi zisei eu, nu vezi, cumcă nime nu ascultă!" „Acum cânt una pentru plăcerea mea!" respunse... Şi toţi tăcură ca să-l asculte, fiind că nici când nu ni-a cântat atât de frumos ca atuncia.

Şi eu voi face dar' tocmai aşa... Am inceput câte-va ragedii: când voi avea dispoziţie, voi lucra la ele; aceste vor fi oarele mele de petrecere... Ştiu foarte bine, cumcă nu aici imi voi aflâ chemarea, cumcă aceste lucrări ale mele nu vro plăcea: ele vor fi ânsă reflecsiunea stării mele sufleteşti, şi pentru acea mie foarte plăcute. Dacă vor plăcea şi altora, şi plăcerea mea va fi mai mare.

Predilecţiunea mea permanentă, eară nu ocasională, me trage in lumea gândirei speculative. Aici lucru intenţionat; aici voiesc să produc nu numai pentru plăcerea mea, ci incât este cu putiţă şi în folosul altora... Voi putea avea pe acest teren succese, ori ba? Asta nu o pot sti, fiind-că, din lipsa uşurinţei in limba română, âncă nu am cutesat să incerc nemic serios. — Altfel ar fi fost şi cam de timpuriu.

Stupiile asupra maghiarilor le voi trimite... Nu-mi plac ânsă. Le scriu acuma a treia oară: şi totu-şi aflu un nu sciu ce dar aflu ceva, ce n'aşi dori să aflu.

Poveştile sunt gata. Nu le trimit ânsă, fiindcă nu-mi plac

Ar fi doară mai bine, dacă le-aşi duce acasă, pentru-ca să le mai coreg din Variante... Şi aşa am de gând ca, peste ferii, să-mi adun material.

Mulţumesc, ex offo pentru poesiile, ce ai binevoit a trimite pentru Societate.

Cumcă noi scriem reu, acea e adevărat; cumcă noi nu purtăm încă vina acestui reu, şi acea este adevărat. — V'aşi vedea eu pre DVoastre, cum aţi scrie, dac'ar trebui să 'nveţaţi romaneşte 'n Viena.

Eminescu se află in Viena, intreg şi sănătos... El este din capul locului personificăţiunea trêndăviei.

Primeşte salutările mele sincere!

Al Dtale
Ion Slaviciu.

V

Viena in 13/1 Iulie 1872.

Stimate Domnule!

Aţi dorit ca să ve trimiţi încă o poveste; eu vi-o trimit; spun însă totdeodată din capul locului, cumcă cu „Zina Zorilor" n'are a face.— Este însă in „Floarea Codrilor" o parte, care atât din punt de vedere etic, cât şi estetic merită o deosebită atenţie: rolul frumosului in formarea sufletului omenesc.... Această trasatură a poveştei eu numai acuma, mai tarziu am observat-o: pentru-acea ea poate cumcă nu e espresă destul de marcant... In genere „Floarea Codrilor" e o poveste, din care eu am uitat o mulţime de intâmplări particulare; — eu cred dar cumcă ea poate să facă impresiunea unui intreg. Imi aduc spr. ex. aminte, cumcă odată am auzit povestind, că imperatul, când a trecut pe la crijmă mergea la peţit cu feciorul.— Imperatul vecin avea trei fete; el peti pentru feciosul seu pre cea mai mică. — Aceasta eră mireasa feciorului de 'mperat,, când el a aflat pre Floarea Codrilor.— Eu aceste le-am lasat din doue cause: pentru-că nu le ţin bine minte — şi pentru-că nu le pot aduce in conteat fără-ca să ingreunez cursul povestei. Altfel aste nici nu sunt decât o garnitură de brozbe pe langă purcelul cel fript.

Dacă va fi admisă povestea, eu te rog ca să binevoiesti a face p'ici pe colea căte-o schimbare. Aşi fi făcut eu: mi-e ânse capul cam incurcat... Ar trebui să dea la mine cel puţin doaue luni până ce aşi putea să coreg fără preocuparea autorului.

Studiile asupra maghiarilor stau la mine pe masă. Aceste nu le trimit ânse — până-ce nu le voi corege radical... Şi atunci cu greu cred, ca vor fi admise.— Eu le voi trimite ânse... In tot casul după-ce am sosit acasă.

Eu in 24 l. c. pornesc către Siria.— Te rog dar ca având de gând să-mi scrii, s'o faci ancă inainte de doaue-zeci luna curentă: de aici adresa mea va fi: *Vilagos, Ungarn, Arad.*— Şi convorbirile le cer aici.

Eu poate cumcă voi remăne definitiv acasă; poate că nu: singur nu ştiu.

Prelegerile astfel cum le raportează Xenopol astă-zi, fac cea mai preţuită parte din „Convorbiri". Cu deosebi mi-a plăcut prelegerea, ce aţi ţinut asupra frumosului: cetind aceste, am aflat cumcă la urma urmelor şi povestea mea are ceva comun cu acea prelegere... Eu sperez, cumcă timpul ce doreşte, va urma.— Noi n'avem teatru bun pentru-că nu avem repertoriu: poeţii fac pre actori. Ensu-ţi ai zis, cumcă rolul bun se joacă mai uşor decât acela reu... Să muncim şi să sperăm, cel puţin unde se poate: la noi nici speranţe nu este.

Sperez cumcă in scurt timp voi putea continua; astă-zi — Bürgerliches G. B.*) imi porunceşte ca să me recomand

Al Dtale

Ioan Slaviciu.

VIII Iosefstadter-Strasse No. 59.

Un amic al meu, Toma Micher, elev la conservatoriul de de aici, face in zilele aceste caletorie prin Iaşi: ştiind cumcă sunteţi iubitori ai musicei, am crezut cumcă ve procurez o plăcere — rugându-l ca să ve cerceteze... El va sosi in Iaşi cam in 15-20 l. c. — Vi-l recomănd!

Slaviciu.

*) B. G. B. = Codul Civil austriac.

VI

Siria in 4 August 1872.

Stimate Domnule!

Aţi dorit ca să ve trimit poveştile, ce am la mine. In sensul dorit o şi fac. Are doară să ve suprinză deosebirea intre „Zina-Zorilor“ şi aceste doaue poveşti... Trebe să luaţi in consideraţiune, cumcă nu este decăt o singură lume ideală, şi aceasta este descrisă in „Zina Zorilor“, in alte poveşti, fără ca să repetez, nu pot să fiu altă decăt limpede. Nou cu greu am să aflu de aici inainte ceva. — Cunosc doaue poveşti foarte respăndite in „Sfarmă Pietri şi Cară-Lemne“, — şi „Pipăruş Petru“. Acum adun variantele. Acestea au să fie mai interesante. — Mi-ar placea totodată ca să adun date despre viaţa lui „Pacala şi Tandala“ — „Pepelea al nostru“. In „Ileana cea sireată“ afalaţi versuri. — Eu le-am scris in prosă, fiind-că ele nu sunt complete. Povestitorul zice: „şi încă multă vorbă au fost intre dănşi, — precum am auzit eu povestea“. E foarte greu a afla un povestitoriu bun, fiind-că ei sunt rari. Afară de asta ţeranu nici nu povesteste bucuros — unui om cumsum eu. El sau se genează sau zice — „acelea nu sunt lucruri pentru „şovarţe“.— Este ănse la noi in sat un „poet de curte“, care işi scrie poesiile; el a fost conscolariul meu şi e mai mult ori mai puţin confidenţial cu mine. Acesta mi-a promis, cumcă va culege— nefalsificat. — El e ţeran; lui îi va succede mai uşor.... Am descoperit totdodată un gen cu totul nou in poesia poporală: cântecile satirice cu obiect politic. — La noi sunt foarte multe; autorul lor este un argat al judelui comunal (poimarin). — Sperez, cumcă le voi putea culege. — Unele dintre ele au valoare estetică; altele sunt importante in studiul poporului de aici.

Ţi-am fost scris încă in anul trecut, cumcă me ingrozesc de viaţa de aici Aci, din contră, o aflu foarte plăcută. La urma urmelor nu sum constrins ca să trăiesc in contact cu oamenii, ce aici la noi, se numesc inteligenţi; eară conversarea cu poporul de aici e foarte plăcută. Nu poţi să-ţi inchipuieşti, ce oameni deştepţi sunt ţeranii de aici. — Afară de asta cei mai mulţi cetesc şi scriu — fără ca prin asta să li se incurce capetele.

Ai înţeles doară, cumcă, la examen am fost respins pe trei luni. — Cu greu cred cumcă in Octombriu am să repetez examenul. Remăind eu in Ungaria, voi fi silit ca să fac examenul, in Pesta, fiind-că in Cislaitania sunt alte legi in vigoare, — adecă legile, ce cu desevirsire lipsesc. —Numai atunci aşi repetă dar' examenul dacă asta s'ar cere pentru-ca să-mi pot continua studiile. — Şi nu ştiu, voi face asta ori ba. Chiar dacă aşi dispune despre mijloace, nu ştiu ce să fac: am o mumă bolnavă şi un taică betrân.

Am să te rog de un sfat. Mi s'a propus ca să imi public comediile in brosurice separate. Aici la noi ele ar contribui la respandirea gustului de cetire tocmai pentru caracterul lor local. Să o fac ori ba? Nu vor corumpe ele gustul încă înainte de a fi el format. Te rog.

Eu n'am primit încă numerul 4 din Convorbiri. Te rog că să faci dispoziţiuni de nu mi s'a trimis cum-va la Viena. Din Viena îl voi primi.

Mi s'a promis din mai multe părţi, cumcă se vor prenumera la Convorbiri.

N'a trimis Eminescu: „Anger şi Demon"? Poesia imi pare in genere bunisoară.

Eu cu greu am să stau mai mult decât cate-va zile in Siria; aş vrea să cerc nu ocupaţiune ci isvor de căstig. Pentru acea scrisorile voi primi însă numai in Siria, fiind-că postariul, un amic al meu, mi le va trimite.

Sperez cumcă in scurt timp me voi bucura de un respuns al dtale. Să scriu încă poveşti.

Studiile asupra maghiarilor... Da, ele sunt gata. Nu cutez însă ca să vi le trimit. Imi lipsesc date multe pentru a judeca, nu asupra maghiarilor, ci asupra romanilor. D.e.: nu cunosc pre: Negruzzi, Heliad, Donici şi alţii. Afară de asta me ucide stilul. Altfel ţi le voi trimite pentru-ca să dovedesc că nu sum leneşiu.

Primeste sincerele mele salutări.

Al Dtale

Slaviciu.

VII

Arad in 28/16 Sept. 1872.

Iubite Dl Negruzzi!

De mult nu ti-am scris, si de mult nu mi-ai respuns; chiar nici nu-mi aduc aminte despre-ce ţi-am scris mai in urmă. -- Eu am primit scrisoarea Dtale in Arad, si, imi pare, ti-am scris din Siria. De atunci am trecut printr'o multime de fatalităti: astă-zi me aflu in Arad, unde scriu la advocatul M. B. Stanescu pentru un salariu lunariu de 40 fior. v. a. — Stiu cumcă nu-ti trece prin minte ca să me intrebi — dacă imi place această carieră ori ba. — La urma urmelor — trebe să mergem in cotro suntem impinsi. — Una me doare ănse: sum shilit ca să-mi rishipesc puterile intr'o lucrare nu numai nefolositoare, ci totodată şi neplăcută.... Si me tem, cumcă astfel are să remăne pentru totdeaună.

Atat impregiurările-mi familiare, cât şi alte impregiurări, foarte de conziderat, nu-mi ertă ca să urmez cursul studiilor mele mai departe. Ce pot am să fac ănse aici acasă — prin lectură. — Deocamdată nu am nici thimp nici cărti.

Au trecut trei luni de zile decând nu am primit „Convorbirile", nu pot dară să stiu dacă s'a publicat ori ba vre-una din povestile, ce ti-am trimis. Zici ănse cumcă una s'a publicat cară altă se va publica. — Imi pare bine, că au fost admise. — Eu am să urmez cu ele. — Nu-ti poti ănse inchipui cât este de greu a culege poezia poporală. Nu stiu să sfiesc oamenii ori ce, — destul, cumcă povestesc foarte anevoie. Nici acuma nu mi-a succes ca să completez povesthile, ce ziceam, că am să-ti trimit. — Cu deosebi una ca am la mine, mi-ar plăcea să o completez. Sperez ănse, că in curênd, după sosirea preparanzilor, am să ajung la capăt.

„Studiile asupra maghiarilor" sunt o lucrare nefericită. Ele stau la mine pe masă: nu pot ănse să ti le trimit: sunt atăt de reu scrise, incăt nici nu se pot corege; trebuiesc scrise din nou. — In special, au intrat in ele lucruri, ce nu au a face cu studiile asupra maghiarilor. Eu am, in scriere, un pecat original: nu numai imi placé, ci sum totodată oare-si-cum shilit

ca să incep lucrul dela α şi apoi să merg cu el până la ω. Totdeauna me shimtesc impins spre cercetări psihologice şi in genere filosofice. Si apoi pentru aceste — sum prea putin format. — Astfel am patit-o si cu studiile asupra maghiarilor: cercând cu acea, ce este, am cercat totodată si „pentru ce". Acest „pentru-ce" asi dori să-l scot din studiile asupra maghiarilor: ati zis mai adese-ori ca să las cercetările filosofice la o parte. Voi vedea incêt imi va fi cu puthintiă. — Ce n'am făcut eu, va face redactiunea. Când am să-ti trimit „studiile", nu pot să-ti spun. — De dimineatia până sara sum cuprins cu lucrările din cancelărie. Sara sum obosit. — Si apoi salariul imi este mic: fără-ca să dau şi cel putin o lectiune, nu voi putea exesta. Pentru ca să pot scrie trebuieste apoi ca, inainte de toate,— să exist. — Totu-si: noptile sunt lungi. Cine voeste, poate.

Am promis Redactiunei dela „Curierul de Iasi" cumcă am să-i fiu corespondent. Nu stiu dacă voi puteae să le sathisfac ori ba. Asi dori, fiind-că astfel mi se da ocaziune ca să studiez viatia românilor de aici, contribuind totodată la punerea in contact a românilor de acolo cu aceia dela noi. — Si apoi, intre impregiurările, intre care me aflu, imi este peste puthintă, ca să me ocup cu alte scrieri mai lungi.

Mi-am fost propus ca, peste iarnă, să lucrez la mai multe scrieri, ce am inceput. In special aşi fi dorit ca să terminez o scriere mai lungă asupra „intemeierii filosofice a dreptului criminal", — o materie, pentru care am foarte multă dispoziţie. Chiar dacă asi avea ănsă thimp liber, imi lipsesc scrierile, ce asi avea să considerez intr'acestă lucrare. Cu deosebi asi dori să am codicii napoleani şi aceia ai Romaniei. — Astfel me tem că acest op are să remană la impărtirea systemului, făcută până acuma. In toată ziua me shimtiesc mai mult impins spre lucrarea zilnică, — cumprins de chestiunile de interes zilnic, lucrarea speculathivă trebuieste să remână la o parte. — Chiar până astă-zi sunt foarte agitat; shimtiesc că me poartă viatia comună atât de incurcată, fiindu-mi peste puthintia a nu me ocupa, in ascuns cel putin, de chesthiunile, ce se pun in pregiurul meu

Zici, cumcă ve păresesc oamenii. — Eu cred intocmia contrariul. Mie mi se pare, cumcă, in Romania, se clarifică

opiniunea publică; — oamenii se grupează pe lângă directiuni hotărite. Dintre aceste directiuni acea al cărei organ este „Convorbirile“ pare că are viitorul pentru sine.

Eminescu se află in Iasi. — Foarte bine. Are el ânse să si remâne in Iaşi? — Ar fi foarte bine fiind-că el are lipsă de o societate respectată de către el. Altfel „mortua est“.

Dacă nu asi fi obosit, ti-asi scrie şi despre viatia de aici. Altfel iti scriu cu putine cuvinte: oameni buni, putin culti, destul shimtiu bun; foarte putina energie ânse, foarte putină mândrie nătională si o lipsă desevirsită de demitatea in purtare. Pentru acea românii sunt iubiţi şi-desconziderati. — Poporul, cu deosebi acela din contact cu maghiarii, este foarte miezosi: oameni sănătosi, bogati, hârtiasi si spornici (5-10 copii.) — Un numer foarte mic de oameni, de fac pretentie la cultura, sunt aceia, ce fac toată incurcarea vietii. Acestia sunt prototipul ambitiunii. Fie-care dintr'ensii are parthida sa proprie: de aici lipsa de rezultate.

Viatia literară nu este de fel. — Romanii ar cethi bucuros dacă ar avea ceva bun. „Familia“ nu pot să o ceteascâ. — Vorbeste cu Xenopol intr'astă privintia. — De una te-asi ruga anse; nu me părăsiti! — Scriemi mai adese-ori.

Sperez cumcă in scurtă vreme, voi putea să ve trimit ceva.

Primeste salutările mele.

Al Dtale

Slaviciu

VIII

Arad in 11 Decembre 1872

Stimate Domnule!

Iti scriu numai pentru ca să-ti spun, cumcă nu pot să-ti scriu nimic, — deci-numai pentru ca să te rog să nu te superi de mine pentrucă nici dup'o vreme atât de indelungată nu am respuns la scrisoarea, ce mi-ai trimis. — Te rog dar'—si iti promit cumcă, dacă se vor schimbă vremile, voi respunde

Am intărziăt până acama pentr-că credeam, cum-că, imi va fi cu putintia să trimit si nefericitele de „Studii asupra maghairilor". — Dar' acum ved cumcă inainte de serbătorile pastilor ori doară şi ale crăciunulni nu va fi cu puthintia. — N'am vreme pentru ca să me ocup si de lucruri, ce nu duc nici o para in pungă.

Sperez ănse cumcă acum pe Crăciun voi avea căte-va zile libere, si apoi dacă voi avea si dispozitie voi face corectura. — Sara să lucrez? — Hm! — După-ce am copiat toată ziua? — Despre asta altă dată. — Sara traduc din limba maghiară niste statute ale unei bănci: patru coale in octav — pentru 20 fior. — şi apoi §§ — din limba maghiară. — Dar si căinele boierului a măncat la urma urmelor „pere păduretie"... Verhaltnisse machen deu Menschen.

Am primit N-rii dinu Convorbiri. — Cel din urmă n'am avut ăncă vreme să-l cetesc pentr-că n'am numerul, in care este cuprins inceputul. Doară vol. 4. — Par să fie bune.

Am primit si N-rii din „Rumänische Post". — E succes în căt-va. El zice că are de gănd să traducă şi pre „Zina Zorilor"

De căud Xenopol s'a domnit asia tare nici nu imi scrie mai mult. Eminescu a perit.

Nici nu cutez să te rog ca să-mi scrii. — Dar m'asi foarte bucura.

Povesti? — Actii. Replice — da !-dar nu povesti. —Altfel am să-ti spun că din mine nici căud nu are să fie advocat. — M'ai bucuros me prăpădesc decăt să-mi măne zilele cu o lucrare, carę me ucide.

Te rog ăncă odată se me scuzez pentru indelungata mea tăcere: doară se vor schimba vremile şi atunci ti-oi zice mai mult.

Primeste salutările mele!

Slaviciu

CÂNTEC VECHIU.

Hăis, sorean,
Cea, bourean...
Zi şi noapte tot pe cale,
Sui în deal, cobor în vale,
Cât îi codru-cale lungă:
Hai la mere!..
Hai la pere!...
Hai la poamă busuioacă!...
De cu zori şi păn la toacă...
Măi, bouleni, măi!...

Hăis, prutean,
Cea dunărean!...
Nu ştiu, scârţie cocorii
Sus în cer, sau în podgorii
Care cu osii de lemn
Işi scârţie jalea lor...
Că la 'ndemnul boilor
Si eu zilele-mi 'ndemn...
Hăi, bouleni, hăi!...
Viaţa-i fulg de păpădie
Rătăcită pe câmpie...
Măi, boureni, măi!

Hăis, nistrean,
Cea, ungurean...
Foaie verde peliniţă,
Sus în deal, pe măguriţă,

S'a lăsat o neguriță...
Nu e negură-peliță,
Dar e ceață cenușie—
Peste viața mea pustie...
Măi, muhureni, măi!..
Neguriță vieței mele
Făr' de soare, făr' de stele...
Hăi, muhureni, hăi!..,

Hăis, sorean,
Cea, muhurean...
Zi și noapte tot pe cale,
Sui în deal, cobor în vale,
Tot cu carul cel de lemn
Mereu zilele-mi îndemn:
Hăi, bouleni, hăi!...
Țara-i mare, calea-i lungă,
Unde-i moartea-să ne-ajungă...
Măi, boureni, măi!...

Ion Buzdugan

LICEUL ... DE FETE ... TIMIȘOARA

CEASUL RĂU

— Iea seama, Popescule, zise şeful circumscripţiei, un om cât o prăjină, cu nasul ascuţit şi cu mustăţile mânioase — iea seama că eşti de serviciu! Ţii minte ordinul domnului prefect?... Ori l-ai uitat?... La ora unu toate localurile de noapte vor fi închise... La unu, toate!... Iea seama, va să zică...

— Am înţeles, don' şef! răspunse subcomisarul milităreşte, adăogând îndată mai familiar: Puteţi dormi liniştit că doar sunt poliţist vechi şi mă cunoaşteţi...

Şeful îl privi lung, mormăi ceva, îi întinse mâna şi eşi însoţit până afară de subcomisarul Dumitru Popescu, cu capul gol, strălucitor de respect şi repetând mereu:

— N'aveţi nici o grije, don' şef... Icoana mea e datoria şi ordinele superiorilor... Vă salut!... Trăiţi!...

Rămas singur, subcomisarul se scărpină în cap oftând, se uită la ceas şi-şi zise:

— E deabia opt... Până la unu aş putea trage un puişor de somn... Numai de nu m-ar supăra nimeni...

Îşi scoase tunica, să n'o boţească, şi o agăţă în cuier, pe urmă se trânti pe divanul de piele hodorogit, cu faţa în sus, ca să nu doarmă greu.

In biuroul circumscripţiei era căldură şi tăcere. In antreu, pe un scaun fără spetează, dormita un sergent, iar din beciu se auzea cântecul desperat şi falş al unui arestat.

Subcomisarul aştepta somnul cu ochii închişi, mişcând din buze şi suflând pe nas din ce în ce mai apăsat. Prin creeri însă gândurile îi alergau val-vârtej, stârnind întrebări şi căutând răspunsuri. De ce l-a privit aşa de ciudat şeful?...

O fi ştiind că-i vine greu să execute ordinul domnului prefect, că de n'ar fi cele de pe delături, s'o dai dracului de poliţie... Parcă şeful zice: iea-mi Doamne?... Leafa, vai de ea... Cum să-ţi hrăneşti nevastă şi copii, să-i îmbraci omeneşte şi să-i încalţi, să plăteşti chirie?... Omul mic e uitat de Dumnezeu, şi dacă nu ştie să se poarte... Şi şeful s-a uitat aşa de ciudat... Foarte ciudat... foarte...

Tocmai după miezul nopţii se trezi speriat, sărind drept în picioare. Văzând că n'a întârziat, se linişti şi murmură căscând:

— Dacă n'am pus pe sergent să mă scoale, de!... Am aţipit niţel... Ştiu că m-oi fi buhăit... Dar nu-i nimic că la frig trece repede...

Se uită în oglinjoara din părete. Era scund, vânjos, cu faţa plină, cu o privire blândă şi umilă. Pe frunte îi luceau acuma şiraguri de bobiţe de sudoare, ca o coroană de om necăjit.

— Hai, hai la datorie, băete, nu lenevi! se îndemnă dânsul, îmbrăcându-se tacticos şi luptându-se cu moleşeala somnului.

Imbondorit bine, cu o căciulă de miel în cap, părea mai înalt şi impunător. Sculă pe sergent: să aibă grije până ce se întoarce din inspecţie...

Afară viscolea. Gerul pătrundea la os. Pe străzile pustii şi albe, vântul aspru stăpânea furios, pleznind când din faţă, când din spate pe subcomisarul Popescu, care, zgribulit, cotea dintr'o stradă într'alta.

— E bine... Bravo! se gândea trecând pe trotoarele cârciumilor zăvorite. Oameni de treabă, săracii... Cum să nu-i serveşti?

Numai la *Café de Paris,* văzu de departe lumină. Se supără şi intră glonţ la proprietarul localului:

— Bine, nene Negrescule, se poate?... Aşa execuţi d-ta ordinul poliţiei?... Tocmai d-ta care, de, mă aşteptam la un concurs, zău aşa...

— Ce să fac, şefule? se scuză proprietarul frecându-şi mâinile. Du-te de vezi şi d-ta! Numai oameni mari: primul-

procuror, judecătorul de instrucție dela a treia, șeful de cabinet de la interne... Pot eu să-i dau afară, spune?

— Trebue, nene, dacă-i așa ordinul! zise polițistul mai domol.

— Eu nu îndrăsnesc, șefule, iartă-mă... Dă-i afară d-ta și mă închin! Nu poți zice că-i reavoință...

Subcomisarul intră nehotărât în sala mare, scăldată în lumină și răsunătoare de veselie. Într'o boxă din fund, înconjurați de o ceată de chelneri, cinci domni cu fețele roșii și două doamne foarte vopsite și decoltate, răceneau în cor la lăutarii, care nu puteau dibui o anume romanță de amor. In răstimpuri însă ciocneau paharele de șampanie și, în vreme ce ei beau, chelnerii și lăutarii zâmbeau cu admirație... Subcomisarul se opri uluit, cu ochii la dânșii: N'a mințit proprietarul... Uite procurorul, oarecum superiorul lui... Și acuma să se ducă el, biet subcomisar, să-l poftească afară? Să se pună el cu toate mărimile astea!... Dar dacă mâine, fiindcă le-a stricat cheful, o să bată un telefon prefectului: uite-așa și-așa, subcomisarul Popescu a făcut și a dres... Mărimile astea cu o singură vorbă pot să te sufle din slujbă și să te nenorocească pe toată viața, să rămâi pe drumuri cu nevasta și copiii... Ce să te pui tu, mititel și calic, cu niște oameni mari ca ăștia?... Mai bine, cum zice și nevasta, să cauți să le intri în voe că de ei atârnă soarta celor mici... Ba te pomenești că dacă zic acum ceva, se supără și mă înjură de mă fac de râsul chelnerilor!...

— Oricum, nene Negrescule, trebue să le spui d-ta frumos că-i ordinul domnului prefect, șopti subcomisarul înfricoșat și zăpăcit. Trebue, nene! Altfel intru eu în bocluc și ar fi păcat, nene!...

In cele din urmă, proprietarul se înduioșă și se duse la masa boerilor. In clipa următoare toate privirile se îndreptară spre subcomisarul Popescu ș'apoi câteva glasuri porniră răgușit:

— Comisarul!... Să vie comisarul să bea cu noi șampanie!...

Popescu salută cu groază și cu respect spre masă, retră

gându-se în acelaş timp spre uşă ca să scape de manifestaţia primejdioasă...

Când gălăgia era mai aprinsă, în prag apăru brusc însuşi prefectul poliţiei, înalt, spătos, îmblănit, înşoşonat, cu căciula de lucru trasă peste urechi şi cu o havană între dinţi. Subcomisarul salută încremenit, vrând să zică „trăiţi" şi neputând scoate glas. Prefectul însă merse drept la masa cheflıilor unde fu primit cu o însufleţire furtunoasă. Dădu mâna cu toţi, mângâie pe doamna blondă, ciocni un pahar de şampanie şi apoi se depărtă în uralele domnilor. Popescu îi deschise uşa cu plecăciune.

— Ia vino puţin cu mine! şopti prefectul eşind.

Pe trotoar, lângă automobilul care pufăia nervos, prefectul scoase un carnet şi-i zise sec şi tăios:

— Aşa îmi execuţi d-ta ordinele, ai?... Caşti gura la oameni în loc să...

— Domnule prefect... trăiţi — bâlbâi subcomisarul tremurând — e don' prim-procuror... e... oameni mari... Eu am spus că d-voastră aţi ordonat...

— Ai spus, ai?... Oameni mari, ai?... Lasă că te învăţ eu cum să-ţi faci datoria, domnul meu! N'ai grije, te învăţ!... Numele d-ta?

— Popescu Dumitru, trăiţi... Eu cum am put don' prefect... oameni mari...

Însemnându-l în carnet, prefectul îi mai spuse că are să-l înveţe şi apoi se urcă în automobil...

A doua zi subcomisarul primi, în scris, învăţătura prefectului: amendat cu leafa pe trei zile.

— Ce ţi-am spus eu, Popescule? întrebă şeful circumscripţiei citindu-i pedeapsa. Apoi dacă nu înţelegeţi de vorbă, ce să vă fac, domnilor? urmă adresându-se şi celorlalţi subcomisari de faţă. Datoria, domnilor! Nu-mi umblaţi mie cu oameni mari şi cu fleacuri! Acuma să te înveţi minte! zise apoi iar către Popescu. Să fi adus imediat jandarmi şi cu baioneta să-i fi scos afară!... In faţa ordinului nu există nici procuror, nici ministru, nici rege!... Ordinu-i ordin, domnilor!...

Subcomisarul Popescu recunoscu în sinea sa că a greşit şi primi amenda cu resemnare. Aşa se şi cuvine. Dacă s'a uitat

că-i cutare și cutare, în loc să fi executat ordinul!... Ce oameni mari? Legea nu cunoaște oameni mari și oameni mici. In fața dreptății toți oamenii sunt la fel... Slujbașul să nu se uite nici în dreapta, nici în stânga, ci drept înainte, cum îi spune legea... Uite-așa!...

Totuș nevestei nu-i mai spuse ce a pățit. Numai când femeea îi aduse iar vorba de oamenii mari, i-o reteză scurt zicându-i cu convingere:

— Omu-i om, nevastă, fie că-i mare, fie că-i mic!...

Peste câteva zile însă șeful întrebă, ridicând nasul dintr'o circulară:

— Care-i de serviciu azi, băeți?

— Eu, don' șef! strigă Popescu.

— Diseară-i bal mascat la Eforie, știi?

— Nu știu don' șef, că-s familist și nu obișnuesc...

— Diseară facem serviciu la bal, ai înțeles?... Dar să fii cu ochii'n patru că-i foc. Rândul trecut s'au furat acolo paltoane și haine de zeci de mii de lei și acuma domnul prefect ne face pe noi răspunzători de ori ce pagubă... Va să zică așa să știi, Popescule!... Ai zece jandarmi!... Să meargă strună!...

— Lăsați, don' șef, că-mi cunosc datoria la perfecție! zise subcomisarul clipind jovial.

Seara subcomisarul Popescu plecă la Eforie cu jandarmii și cu un plan foarte chibzuit. Puse doi oameni la intrare, însărcinați să nu dea drumul nimănui fără bilet sau legitimație; astfel e sigur că nu se va putea strecura nici un pungaș... Ceilalți jandarmi fură orânduiți în diferite colțuri ale garderobei să supravegheze pe ori cine s'ar apropia de haine fără drept. El însuș se plimba de ici-colo cu mâinile la spate, cu chipiul pe ceafă, mulțumit ca un comandant victorios.

Intr'un târziu jandarmii dela intrare opriră pe un boer gras, burtos, cu blană până la pământ și cu joben în cap:

— Bilet sau legitimație!...

— Ce bilet, mă? răspunse boerul ridicând barba și uitându-se peste capul lor. Eu n'am nevoe de bilet...

— Fără bilet nu se poate... Avem ordin...

— Ce ordin, ce nu se poate? se miră domnul întărâtându-se. Ia dă-te la o parte, ţoapă! Aide, că pe urmă...

Subcomisarul văzând stăruinţa boerului, interveni grav:

— Vă rog domnule, jandarmii au ordin... Dacă n'aveţi bilet, trebue să vă legitimaţi, altfel...

— Eu să mă legitimez în faţa unui subcomisăraş ca d-ta?... Ştii d-ta cine-s eu?...

— Nu vă cunosc domnule — făcu subcomisarul mai apăsat — şi vă rog să vă legitimaţi dacă vreţi să intraţi în bal...

— Impertinentule! izbucni boerul nemai putându-şi stăpâni indignarea. Am să-ţi arăt eu cine sânt! Am să....

Vru să treacă în sală şi întinse braţul să dea la o parte pe jandarmi. Atunci subcomisarul, jicnit, răcni:

— Pune mâna pe el, jandarm! Pune mâna!... M'a ultragiat în exerciţiul funcţiunii!... Pune mâna!...

In clipa aceea sosi, în capul gol şi cu părul mare, preşedintele balului şi, luând respectos de braţ pe domnul gras şi frumos, zise subcomisarului:

— Se poate să nu cunoşti pe domnul Davidoglu, şefule? Vai de mine! Şi să-l superi în aşa hal?... Dar cine nu-l cunoaşte?... E prim-efor, şefule, om mare... Se poate?... Poftiţi, domnule Davidoglu, şi vă rog foarte mult să scuzaţi că...

— Ai să vezi tu mâine cine-s eu, obraznicule! strigă Davidoglu subcomisarului, dispărând la braţul preşedintelui care încerca să-l potolească.

După ce-i trecu mânia, subcomisarul Popescu se simţi mândru şi fericit că şi-a făcut datoria pe deplin şi a doua zi se aşeză tacticos la birou, chiar în faţa şefului, să scrie raportul cuvenit despre cele întâmplate la bal. Când să înceapă însă, telefonul sbârnâi deodată, parcă mai aspru ca de obicei. Aparatul era în perete, lângă masa lui, încât auzea tot.

— Allo!... Allo!... Aici şeful circumscripţiei... Vă salut, domnule prefect!...

— Bine, domnule, ce s'a întâmplat aseară la Eforie?... Se poate să fie atât de necuviincios subcomisarul d-tale, cu un om mare ca domnul Davidoglu?

Popescu auzi foarte deslușit glasul prefectului prin te-

lefon şi, din felul cum a lungit numele lui Davidoglu, a înţeles că era chiar acolo, în biurou.

— Domnule prefect, vă rog — zise şeful, şovăind totuş puţin — subcomisarul nu şi-a făcut decât datoria şi a executat întocmai ordinul d-voastră... Am fost şi eu, după incident, la Eforie şi m'am informat personal. Absolut toată lumea care-a fost martoră întâmplării mi-a declarat că domnul Davidoglu nu numai că a refuzat să se legitimeze, dar a şi ultragiat pe subcomisarul Popescu, încât vedeţi, domnule prefect...

— Ei, asta-i acuma! mormăi glasul în telefon, Subcomisarul e dator să cunoască pe oamenii noştri mari şi să se poarte cuviincios! Era de datoria lui să...

Popescu, zăpăcit de spaimă, nu mai auzi lămurit decât sfârşitul:

— Comunică deci subcomisarului că l-am amendat cu leafa pe cinci zile pentrucă s'a purtat necuviincios cu publicul!

— Prea bine, domnule prefect! murmură şeful, agăţând receptorul. Apoi, întorcându-se şi strângând din umeri, adăogă: De, Popescule, ce pot eu să fac mai mult?... Ai auzit?

— Auzit, don şef — rosti subcomisarul foarte răguşit şi privind speriat mereu aparatul telefonic. Ce să mai zic, don' şef?... De... de... de..

Şeful se plimba mormăind printre birouri, ceilalţi scriau tăcuţi şi peniţele scârţiau ca nişte plânsete înăbuşite. Subcomisarul Dumitru Popescu se uita acuma împrejur, neputincios, parc'ar fi cerut ajutor. Se apleacă apoi să înceapă totuş raportul, dar se opri înainte de-a înmuia în cerneală şi zise deodată uşurat, ca şi când i s-ar fi ridicat o piatră de pe inimă:

— Doamne fereşte de ceasul rău, don' şef!... Doamne fereşte!...

Liviu Rebreanu.

A FOST ODATĂ...!

„A fost, a fost odată..!“ Tânguitor de calm
Torcea bunica basmul cu mlădieri de psalm.
In seri târzii de iarnă, în liniștea odăii,
Și murmurul bunicii și murmurul văpăii
Ce tremura în sobă trezeau streine glasuri
Făcându-mi anii clipe și veacurile ceasuri
Când mă'ndemnau spre țara Ilenei Cosinzene,
Rătăcitoare zină pe margini de poiene
Ce'mi îmbia aievea șuviță cu șuviță
A părului mătase, iar floarea-i din cosiță
Pornea duios să cânte atâta dor și jale
Că nu mai stam la gânduri și mă găteam de cale...
Și când tăciunii'n sobă prindeau cămăși de scrum
De mult, de mult pornisem cu Făt-frumos la drum.
Treceam călări prin codri fremătători de-aramă,
Rădaem de Strâmbă-lemne *ce nu își lua de seamă*
Cum îi tot dă cu tifla piticul Barbă-cot
Ce ne-arată cărarea, călare pe un ciot.
Ne afundam în codri strălucitori de-argint
Unde dormea o zână în flori de mărgărint...
O troeneau de veacuri a pulberilor cerneri,
De veacuri dormea dusă sub străvezii așterneri
Ce colbuiau din astre țesând domol în păru-i
Beteala de mireasă..., mireasa orișicărui
Voinic pornit în lume pe lungi cărări pribege
Ce știe-va vreodată de vrajă s'o deslege.

„A fost, a fost odată...!“ Sburam călări, ca vântul,
Spre țara unde cerul sărută lung pământul
Și unde nici un suflet născut pe ăst tărâm
N'a mai călcat vreodată vrăjitul caldarâm

Bătut în diamante și presărat cu stele
Și unde până-acuma doar sprintenul Pepele
Cutreierând grădine cu aurite rodii
La'ndrăgostite zâne citește nunți în zodii..
Impărății întinse ce aur coc în lanuri
Și-argint topesc la soare în râuri și limanuri
Se șterg în urma noastră în depărtarea sură
Și zare după zare mereu, mereu ne fură.
Răsbatem ca furtuna prin munții negrii, groaznici,
Ce se ciocnesc în vuet, cărării stând de paznici,
Și când deșteaptă zorii un cântec de cocoș
Descălecăm în poartă la Impăratul-Roș.
Ne'ntâmpină monarhul plângând în cap de scară
De-abea putând să'ngâne nespusa lui ocară:
— Un zmeu, de-avea rușine măcar de un pitac
N'ar fi'ndrăsnit să-i fure copila din iatac..!
Și-atât aveau și dânșii odor mai scump la casă..,
De când nuntise două ea singură rămasă
Toiag de bătrânețe ca să-i mai țină teferi,
Jucau pe umeri astre, pe chipu-i doi luceferi!
Făgăduia'npăratul bogata lui hlamidă
Oricui o știi să curme nespusa lui obidă
Și-acelui ce va șterge amara lui dovadă
Că știe răsplătire va da a lui dorodă
Lăsându-i stăpânire întreaga'npărăție
Și scumpa lui copilă cucernică soție.

„A fost, a fost odată...“, șopteai domol, bunică,
Eu îmbrăcam în taină a moșului tunică
Bătută'n nestemate și făr'de preț fireturi,
Prindeam la șold vechi palos din pod de acareturi,
Mă furișam la grajduri, săream pe roibu'n spume
Și ca doi frați de cruce ne iroseam în lume.
Tu mă credeai aproape când buchineai pe-o carte
Și nici nu-ți dai de seamă cum pribegeam departe,
Ca vântul și ca gândul, spre tainice meleaguri,
Prin văi și pe colnice, pe vinete drumeaguri.
Cădeam ca o năluca în umbre de coclauri
Și isbăveam voinicii din pântec de balauri;
Mă coboram furtună în negre văgăuni
Și mântuind copiii robiți de căpcăuni
Mă mistuiam în funduri de tăinuite peșteri
In care suflă'n foale piticii blânzi și meșteri
Ce mă primesc cu cinste, îmi pun la cal potcoave,
Nevrând să-mi ia ca plată nici galbeni, nici garboave...

Ba tot ei îmi încarcă merinde în dăsagi
Și mă conduc afară în codrul vechiu de fagi,
Neturburat de veacuri de pocnetul securii
Și unde sânt stăpâne doar mumele-pădurii.

„A fost, a fost odată....!“
Se frământau în mine sbucniri ca de furtună,
Șoptiri misterioase din vremea cea străbună
Când vânturau o lume bunicii din bunici
Ingenuchind dușmanii și miluind calici.
Mă mistuia durerea domnițelor închise
De smei în vechi palate pe margini de abise
Și îi izbeam năpraznic, ca viforu'n vârteje
Când urue pădurea de putrede găteje.
Ii doboram grămadă, bicisnici și nemernici,
Și unul câte unul acești atotputernici
Căzuți sub răzbunarea sălbatice-mi prigoane
Erau legați amarnic cu sdravene odgoane,
Rostogoliți în beciuri și'n buți cu grele cercuri
Inchiși cât îi aminul, cum buna Sfânta-Miercuri
Mă sfătuia într'una când mă opream la pragu-i
Și mi-arăta cărarea săltând spre zări toiagu-i,
Cărarea ce se'ntinde la sora-i Sfânta-Vineri,
O sfântă care știe ce-i mistue pe tineri.

„A fost, a fost odată...!“ A fost dar nu mai este:
Te-ai dus de mult, bunică, azi ești și tu poveste!
Te odihnești sub crucea din cimitirul vechi
Și gârboviți salcâmii se'nșirue perechi
In jurul gropii tale, neadormiți străjeri
Ce-și plâng în toamnă frunza pe basmul tău de ieri.
Ei plâng mereu și-or plânge, tu dormi și-o să tot dormi
Și n'or ști niciodată salcâmii uniformi
Că'n groapa ce-o acopăr cu'ngălbenite pături
Copilăria-mi doarme la pieptul tău, alături..!

Magheran

ISVODUL DE ZESTRE

AL PĂRINȚILOR LUI MIHAIL EMINESCU

Cu acest comunicat încep să dau publicității în coloanele „Convorbirilor Literare" un material până acum inedit: acte, certificate și scrisori relativ la Mihail Eminescu și familia lui. Făcând aceasta mă simt dator înainte de toate să deslușesc cum a ajuns acest material în mânile mele.

* * *

In iarna 1898/99 făcusem în Cernăuți la „Clubul Tinerimei", al cărui secretar eram pe atunci, două conferințe despre poezia lui Eminescu, una despre „Eghipetul" și alta despre „Strigoii" lui. Aceste conferințe literare au atras asupra mea luarea aminte a surorii lui Eminescu, singura care se mai afla atunci în viață, a Doamnei *Aglae Gareiss de Döllitzsturm*, dorind să-mi facă cunoștința. Astfel am fost prezentat Doamnei Aglae în primăvara anului 1899 [1]).

Nimic mai firesc decât să vorbim despre nefericitul ei frate, de marele nostru poet, pe care-l deplângem ca victimă a sărăciei în care a trăit și lucrat. Din vorbă în vorbă, mi-a spus că păstrează cu mare evlavie „hârtiile" [2]) ce i-au rămas de la părinți și dela sora ei Harieta relativ la Mihai [3]). Era aproape la mintea omului să caut a ști, ce cuprind aceste

[1]) Dacă nu mă înșală memoria, avea domiciliul în piața Austriei (astăzi a Unirei) numărul 9.

[2]) „Papiere", fiind conversația susținută în limba germană, cum era obiceiul vremei în Bucovina.

[3]) Notez că în cercul familiar îi-se zicea poetului: Mihai și nu „Mihail" cum ne-am deprins în literatură. In scrisorile lui către membrii familiei semnează Eminescu de asemenea: Mihai și Mihaiu.

„hârtii". Mi-a răspuns că: diferite scrisori şi acte din cari unele de natură foarte intimă. Intrebând mai departe dacă nu se pot vedea aceste „hârtii", sau cel puţin unele din acele, mi-a răspuns că mai nainte le va revizui ea, promiţându-mi că după aceia îmi va pune cu plăcere la dispoziţie totul ce va prezenta vre-un interes pentru mine.

Nu mult după această conversaţie s'a înteţit conflictul între guvernul bucovinean şi partidul naţional român, al cărui exponent eram pe atunci. In consecinţă am fost luat la ochi de guvern spre a fi expulzat din Bucovina, unde, ca cetăţean ungar, nu aveam drept a face politică. In lunile de goană politică ce au urmat, când numai sub scutul nopţii mai puteam trece pe scurtă vreme prin Cernăuţi, n'a mai fost dată posibilitatea să văd pe Doamna Aglae, iar în primăvara anului 1900 am părăsit definitiv Bucovina.

Intâmplarea însă a voit ca, după vre-o patru ani, să fac cunoştinţa locotenentului Drogli, unul din fiii Doamnei Aglae din prima ei căsătorie cu profesorul Ion Drogli. Eu nu-l cunoşteam de mai înainte, dar el ştia de mine din Cernăuţi. Aducând eu vorba la „hârtiile" familiei Eminescu, despre cari mi-a vorbit mamă-sa, mă surprinde cu declaraţia că aceste „hârtii" le are la sine în Timişoara, unde era atunci în garnizoană, şi că el, nu numai că este dispus să mi-le arate, dar e gata să mi-le şi predea spre păstrare.

Locotenentul Drogli, care trăda simptomele morbului familiar, trăise foarte desordonat şi pare-că şi între lucrurile lui era mare desordine, căci a doua zi a „găsit" abia două certificate de şcoală a lui Mihai şi o scrisoare a lui Titu Maiorescu către mătuşa locotenentului, D-na Harieta Eminescu, care supravieţuise nenorocitului său frate abia cu un an şi vre-o câteva luni.

Insistând pe lângă locotenentul Drogli să caute toate hârtiile resfirate relativ la familia mamei sale şi a unchiului său, am mai primit cu ţârâita nişte manuscrise, anume fragmentul (20 file) unei descrieri a populaţiei din Crişana şi o traducere (lucrare de începător) din franceză, fără nici o semnătură, despre cari pretindea că sunt manuscrise datorite lui Eminescu, apoi nişte file răsleţe scrise cu cirile, din care numai una presenta un act în întregime, vre-o 6 scrisori de-ale lui

Mihai, anume 3 către tatăl-său, una către părinți, una către fratele-său Șerban și una către soru-sa Harieta și în sfârșit o scrisoare a Harietei către Aglae.

Toate aceste au ajuns în mâinile mele și se află și în prezent în păstrarea mea.

Dar locotenentul Drogli, înainte de a-i pierde urma, mi-a mai trimis niște scrisori de ale unchiului său prin mijlocirea unui prieten comun, de asemenea ofițer în armata austro-ungară, pe care împrumutându-le mai departe, ele au fost date publicității [1]), iar de unele n'am putut da încă, deși de ani de zile le sunt pe urmă.

Aceasta este pe scurt istoria materialului relativ la M. Eminescu și familia sa, ajuns în mâinile mele, material, pe care am nădejdea să-l mai întregesc. Din acest material voiu da publicității rând pe rând, cu concursul binevoitor al redacției „Convorbiri Literare" totul ce va prezenta interes istoric și literar, după cât se poate în chip cronologic.

* * *

Cu ajutorul redacției „Conv. Literare" am stabilit că manuscrisul fragment (descrierea populațiunei din Crișana) despre care am făcut amintire, nu este al lui Eminescu, ci se datorește lui Ion Slavici și e probabil că și traducerea juvenilă din limba franceză e tot de la I. Slavici. In privința aceasta încă nu s'a rostit ultimul cuvânt. Cum au ajuns aceste manuscrise străine în posesia familiei Eminescu, n'am putut stabili. Dată fiind prietenia lui M. Eminescu cu I. Slavici, e probabil că dela poet au ajuns sub îngrijirea surorei sale, care le considera manuscrise ale poetului.

Din filele răslețe, scrise cu cirile, au descifrat D-nii Nicolaiasa și C. Gane „înscrisul" de zestre al părinților lui Eminescu, cu care încep publicarea „hârtiilor" aflătoare la mine.

Actul în chestie este următorul:

Gios iscăitul cam(ina)r Gheorghi Iminovici încredințez prin inscrisul de față că afară de zestrea ce am primit la trecutul an 840 Mai 26. atât în bani cât și în scrisori precum lămurește izvodul ce am dat supt a me iscălitură și pentru cari soția me Ralu născută Iorașc iaste siguripsită prin cinst. divan de apel în folosul părților

[1]) In „Sămănătoriul" și din „Educatoriul" din Lugoj.

meli din moşiia Ipotești, am mai priimit încă una mie patru sute galbeni tot de la soţia me spre a pute spicularisă moşia Ipoteşti dreaptă a me proprită precum şi moşia Dornești pe care am luato în posesăe din suma banilor cu care numita me soţie au vândut moşia sa Orăşănii cinst gheneralnicii Epitr(opie) a casăi Sv. Spiridon

Aşa dar pentru arătaţăi bani siguripsăsc pe soţia me în tot venitul moşiii Ipoteşti precum şi în toată averea me mişcătoare, adecă în producturi, vite cornorate, mascuri, stupi şi alte de asemenea, precum şi în venitul moşiii Dornești şi în altă averi a me ce ar fi pi ia şi care va prisosi de la data căştiurilor. Deci dar spre a ave acest înscris legiuita şi neprihânită legii putere, prin această jalbă am rugat pe cinst(ita) giudec(ătorie) ţânut(ului) Botoş(ani) de lau încredinţat potrivit formelor.

G. Eminovici

1849 Dechembrie 10.

Gios iscălitul, părintele fiicei mele Ralu, mă mulţămesc cu siguranţia cuprinsă prin înscrisul de faţă şi dar rog pe giudec ca pi de o parte să se încredinţeze acest act, iar pi de alta a să face cunoscut gheneralnicii Epitropii a casăi Sfnt. Spiridon spre a slobozii banii în primire ginerilui meu d. Căm(ina)r Gheorghii Eminovici.

Iurașc pos(telni)c

Mă mulţămesc şi eu cu aceasta siguranţie fără a se mai urma osebite formalităţi.

Ralo Eminovici

Urmează legalizarea Jud. Ţin. Botoşani sub No. 309 din 1849, Dechembrie 10.

Iscăliţi: *Vârnav,*
S. Grecianu,

Director: *Vasilievici*

p. şeful m.: *Camban*

Actul acesta, precum rezultă din clauza finală, este actul *original* legalizat la 10 Decemvrie 1849 la judeţul Botoşani.

Partea principală este scrisă în întregime şi semnată de

tatăl lui Eminescu (pe atunci: Eminovici) de asemenea şi clauza de aprobare a tatălui mamei lui Eminescu, Postelnicul Juraşcu, este scrisă în întregime şi semnată de acesta, numai identitatea clausei şi semnăturei mamei lui Eminscu nu este pe deplin stabilită. Semnătura este negreşit a mamei lui Eminescu.

Importanţa acestui act pentru biografia lui Eminescu este evidentă, pentru că spulberă toate legendele despre pretinsa sărăcie a părinţilor lui Eminescu. „Inscrisul" acesta dovedeşte că părinţii lui Eminescu au dispus de o avere considerabilă, încât s'au putut îngriji fără mari greutăţi de educaţiunea nenorociţilor lor copii, şi confirmă cele scrise de T. Maiorescu la 14/26 Martie 1884 D-rei Harieta Eminescu, când citează că bătrânul ei tată i-a spus în August 1883 că tot capitalul său *mobil* făcea 18.000 franci, negreşit o sumă respectabilă încă pe vremea când poetul ajunsese victima necruţătorului morb familiar.

Prin urmare nu din lipsa de mijloace materiale a resultat înfiorătorul morb.

In sfârşit actul acesta ne dovedeşte că nici tatăl lui Eminescu nu era consecvent în scrierea numelui său, odată Iminovici, altă-dată Eminovici, resultând această inconsecvenţă din caracterul iotacizat al sunetului „e" în graiul moldovenesc şi bucovinean, mai ales la începutul cuvintelor.

Dr. V. Branişce

AMINTIRI

DESPRE

HENRIETA EMINOVICI şi VERONICA MICLE.*)

Prin 1888 era, în Str. Sf. Niculai din Botoşani, o căsuţă în fundul unei grădini în care a locuit cât-va timp Henrieta Eminovici. De şi vecini, noi nu ştiam cine locueşte în acea căsuţă.

De multe ori, în amurg, vedeam preumblându-se pe trotuar, de colea până colea, o fiinţă palidă cu înfăţişarea bolnăvicioasă, răzămată de o parte de o servitoare şi de altă parte de o cârjă. Câte-o-dată se oprea şi se uita la cer cu o privire disperată.

Mi era atât de milă şi aş fi vrut să-i vorbesc, dar nu îndrăzneam.

După cât-va timp, se zvoni prin oraş că Mihai Eminescu venise în Botoşani şi că stătea la sora lui, la vecina noastră. Era vara. Eminescu fusese bolnav, se îndreptase acum, dar părea melancolic şi avea nevoe de linişte şi de îngrijire duioasă, aşa cum o poate da o mamă sau o soră, când trăeşti singur cum trăia el.

De multe ori, fiind în grădină la noi, îl vedeam trecând venind din oraş spre casă. Mergea cu capul plecat, şi totuşi saluta dacă zărea pe cine-va, chiar pe un necunoscut; era ca o mişcare involuntară.

---

* Articol scris în 1914, cu prilejul universărei de 25 ani de la moartea lui Eminescu şi care urma să fie publicat într'un număr festiv din Botoşani, care însă n'a putut apare din lipsă de fonduri (Nota Redacţiei).

Se vorbea uneori despre el că ar fi iar bolnav. Aș fi vrut să merg la sora lui, să întreb ce mai face, dar mă sfiam, mă temeam să nu se ia această vizită drept indiscreţiune... Şi timpul trecea.

Lumea din Botoşani se ocupa puţin de Eminescu; era lăsat în părăsire, nu i se da inportanţa ce i s'a dat prea târziu, după ce a murit, după ce intelectualii din Bucureşti şi studenţimea au început se arate prin reviste şi prin conferinţi cine a fost Eminescu şi ce a pierdut ţara când a murit.

Intr'o zi aflai că Eminescu plecase la Bucureşti. Mai vedeam câte-odată pe sora lui premblându-se şi'ntr'un amurg ne-am pomenit cu dânsa la noi. Parcă o văd traversând încet curtea; i-am eşit inainte; am adus-o în casă; am aşezat-o repede într'un fotoliu. Nu-mi mai aduc aminte cu ce a început vorba, ştiu numai că a vorbit de suferinţele ei, de picioarele ei paralizate din copilărie; pe urmă a început să vorbească de fratele ei, despre boala lui, de indiferenţa lumei; cum a venit la dânsa ca să-l îngrijască, în ce hal era şi cum a plecat iar la Bucureşti destul de desnădăjduit.

Ajunse a ne vorbi de Veronica Micle.

Eu încă n-o cunoşteam, dar auzisem de iubirea lui Eminescu şi cântam nişte romanţe ca: „De ar trece anii cum trecură" şi „se scutur frunzile de nuc" ştiind că aceste versuri fusese scrise pentru dânsa, şi îmi era dragă fără s'o cunosc...

Henrieta Eminovici n'o iubia, o acuza că e vinovată de boala mintală a fratelui ei, care, zicea ea, o iubeşte atât de mult şi ea se joacă cu inima lui. „Această femee n'a meritat atâtea versuri sublime pe care el i le-a închinat".

Nu trecu nici o lună şi întâmplarea mă făcu să cunosc şi să admir pe Veronica Micle. Ea venise la Botoşani cu fiica ei cea mai mică, Virginia, care fusese numită profesoară la Externat.

Le văzui pe amândouă într'o seară, la o petrecere. Erau blonde. Veronica în negru, fiica ei într'o rochie deschisă. Păreau două surori. Mama avea o drăgălăşie nespusă în expresia ochilor verzi, a gurei zâmbitoare, acel „nu ştiu ce" şi „nu ştiu cum" de care vorbeşte Eminescu într'una din poeziile sale. Fata avea un cap de înger, ceva suav şi departe.

Din acea seară chiar făcurăm cunoştinţă şi s-a întâmplat

că ne-am plăcut. Ori unde ne întâlneam serile, eram tot timpul împreună, şi în afară de aceasta mergeam una la alta cât timp a stat la Botoşani. Pe la petreceri era tot deauna înconjurată de mulţi barbaţi care-i vorbeau; se interesau să vadă cam ce fel de femee, în afară de frumuseţe, poate să fie aceea pe care o cânta şi o iubia un Eminescu. Era în adevăr cam cochetă, şi nici nu se putea altfel; era atât de drăgălaşă! Cu toate astea, conversaţia ei, fără a fi pedantă, era interesantă şi puteai să discuţi cu dânsa despre or ce. Dacă venea vorba despre Eminescu, vorbea şi ea de dânsul ca de or care alt mare scriitor; foarte simplu îi lăuda felul de-a scrie şi-i deplângea soarta tristă.

Mi-aduc foarte bine aminte de expresia figurei ei, de zâmbetul, de silueta ei graţioasă şi aproape de tot ce-am vorbit împreună.

Intr'o zi, la dânsa acasă, ne mai fiind nimeni, am vorbit mai intim, şi mi-a dat a înţelege că unii o acuză că nu iubeşte în deajus pe marele poet care o cântă în toate poezile lui lirice, dar că lumea se înşală şi că are pentru dânsul o profundă admiraţie şi o mare simpatie.

A plecat din Botoşani; n'am mai văzut-o; nu ne-am scris. Pentru dânsa care trăise în lumea cea mai întelectuală din Iaşi şi pe urmă din Bucureşti, în mediul scriitorilor de la „Convorbiri Literare" unde scria şi ea poezii destul de apreciate, ce eram eu? Ea î-mi rămăsese mie intipărită în minte şi-n inimă ca o vedenie.

Când s'a răspândit vestea morţii ei, atât de scurt timp după moartea lui Eminescu, nu puteam crede şi cât de mult am regretat-o! Parcă el n'a putut rămânea fără ea nici în lumea de veci!

Emma Lăzărescu.

BIBLIOTECA JUDEŢEANĂ TIMIŞ
P-5062-I
P. 1452

DIGUL

Vueà neţărmurita şi'nvâlvorata mare...
Vueà! Şi'n avântarea-i orbită de un ţel,
Spumând prăpăstioasă spre digul de oţel
Popoare de talazuri mână din zare'n zare.

Şi-atât de fără preget îşi vânturà vestmântul
Şi tunetul de glasuri şi braţele şi pieptul,
În cât dela o vreme muşcând în stânci de-a dreptul
Părea că stà să surpe din temelii pământul.

Ci, uriaşu-i tunet crezut nebiruit
Schimbat erà pe'ncetul în glas de prunc ce plânge,
Şi'n fiecare seară apusul roş de sânge
Inmormântà'n adâncuri un vis neisbândit.

Iar, noaptea, când hodina şi'ndeplinea menirea
Fiori peste întinderi şi în adânc punând,
Şi'n ultima clipită haotică planând
La pieptu-i ca'ntr'un cleşte prindeà nemărginirea,—

Atunci, cum în neştire porneam de-a lungul dunei,
Şi cum îngândurarea mai mult ca'ntotdeauna
Mă surprindeà adesea cu infinitul una,—
Deodată subt cascada de marmoră a lunei

Ce stăpâneà şi apă şi ţărm şi-afund de zări,
Măreţul dig asemeni unui pontif solemn
Părea că mişcă, umblă, şi mării face semn:
Ertà ca mine, poate, eternei sbuciumări.

A. Mâudru.

INCRUCIŞĂRI DE ANOTIMPURI

Era întâia zi de primăvară adevărată şi'n căldura zeloasă a soarelui biruitor, Iaşul îşi destindea parcă încheieturile, după atâtea luni de sgribulire sub zăpezi, în ploi şi'n vânturi aspre. Vegetaţia căpătase şi dânsa curaj. Frunzele copacilor ieşiră ce e drept la data protocolară, însă erau sfielnice şi stăteau parcă la cumpănă dacă să meargă mai departe. Astăzi par gata să pornească desfăşurarea lor triumfală, ba chiar de ieri seara, ai zice c'au crescut încă pe atâta.

Sunt scos şi eu din casă ca multă altă lume şi urc mulţumit dealul Copoului. Cu cât ajung mai sus, drumeţii se răresc şi — abia dacă se poate închega câte-o pereche-două, la adăpostul discreţiei insuficiente a arborilor nu destul de îmbrăcaţi. Vegetaţia pe-aicea e încă tot sumară, aşa că din dreptul căzărmilor renunţ de-a merge mai departe şi mă întorc, lăsându-mă la vale, cu dealul Repedei în faţă, şi-o perspectivă neasemănat mai largă de cât la suit.

De jur împrejurul Iaşului, pe colinele înconjurătoare primăvara părea să aibă o stăpânire mai veche şi mai temeinic aşezată. Ai fi zis că instalase de-acolo un asediu al oraşului, svârlindu-ne de-ocamdată, pe de-asupra capului, negre săgeţi de rândunele....

Făcusem numai câţi-va paşi la vale şi pe trotuarul din partea cealaltă zăresc un bătrân, cu barba albă, care suia, încă destul de sprinten, dealul. Ajungem pe aceiaş linie, şi'n timp ce'n neglijenţa visării, eram gata să-mi abat privirile cu totul de la dânsul, îl văd că-şi scoate pălăria adânc şi respectos. Intotdeauna am avut o evlavie deosebită pentru

bătrâneţe. Il salut la rândul meu, fără a-l recunoaşte, cu o aplecare reverenţioasă. Bătrânul traversează strada şi se apropie de mine, cu mâna întinsă.

— Nu mă mai cunoşti?

— Ba parcă te cunosc.... dar nu-mi vine numele în minte.

— Eu sunt colegul D-tale.. X.

Rămân aiurit. Aşa este. Sub avariile feţei înzăpezite la mustăţi şi la barbă, deslusesc expresia cunoscută a unui vechiu camarad de şcoală, care răspundea la acelaş nume. Să fie cu putinţă? In timp ce eu şi-atâţia alţi colegi de serie, putem încă râvni la firma: tinereţe, dânsul să-mi apară în această ipostază de moşneag, ce e dreptul cu urme de frumuseţe, dar moşneag de-a cărui traistă tot ar fugi copiii!.. Şi doar pe vremea când eram la şcoală împreună, nu numai că nu era mai bătrânicios ca noi, dar avea o înfăţişare atât de fragedă şi de feminină, încât îl puneam să joace, la reprezentaţiile noastre teatrale, rolurile sexului frumos, cele mai adesea pe ale primei amoreze. Şi privindu-l zăpăcit acuma, ca pe-o vedenie ireală, auzeam în vâjâitul de scoică al memoriei care se deşteaptă, două versuri pe care i le spuneam pătimaş pe scena de la internat, în rolul înamoratului primejduit:

Dar nu 'nţelegi Gianina
Că luându-te pe tine,
Mi-ar lua din ochi lumina?

Şi-l revăd deghizat într'o nostimă femeiuşcă, cu simpla îmbrăcare a unei rochii împrumutate.

— Nu-i aşa c'am îmbătrânit?

— Cine te-a pus să faci pe femeia.... femeile se trec mai repede de cât bărbaţii..

— A!.. ţi-aduci aminte de reprezentaţiile noastre teatrale? Ce vremuri fericite!.. Pentru mine clipele acelea au fost apogeul vieţei mele!.. Eu n'am avut şansă în viaţă. Ştii că aveam şi eu năzuinţi înalte. D-ta ai izbutit, eu am ajuns perceptor în târguşorul N... şi cu toate silinţele mele n'am putut să mă ridic mai sus în cariera financiară.

— Dragă prietene, ai suferit mult?

— Astăzi nu mai sufăr, dar simt cum mă prăvălesc pe

panta vieţii, fără să mai pot opune nici o rezistenţă. Mă duc, mă duc la vale,—bătrâneţea este şi o chestie de consimţimânt...

— A!.. filosof!.

— Poate!... numai la ce bun!

Ne-am despărţit, după ce ne-am strâns mâna cu căldură şi cu dorinţa de-a ne mai revedea. Dar mi-a rămas în suflet ceva strein de atmosfera înconjurătoare, cea plină de făgăduinţele şi avântul învierii. Printre solii primăverii înviorătoare s'a amestecat şi acest sol de toamnă sosit de pe un post mai avansat al generaţiei mele, dar pe care nu-l puteam renega. Incrucişare de anotimpuri: primăvara voioasă dar vremelnică a naturii cu toamna definitivă, despre care îmi aduce veşti aşa de grabnice apariţia vechiului amic...

I. Petrovici

NICI O CĂPRIOARĂ

Ca un isvor la care nu mai vine,
Sub bolţi de codru, nici o căprioară,
De-aceleaşi visuri, dornic se 'nfioară
Uitatu-mi suflet, pururi către tine...

Dar din splendoarea vremilor coboară
Sclipiri de lună 'n tainice ruine,
Ca pe-un izvor la care nu mai vine,
Sub bolţi de codru, nici o căprioară.

G. Totoveanu

ABU-EL-HULL

Lui C. Osiceanu.

Când Doamna Margareta Nominaodiosa s'a întors din Italia, am întâlnit-o din întâmplare în tren, între gara Vereşti şi gara Paşcani.

— „Doamna mea“ i-am zis — şi să nu uităm că era drăguţă foc — „Mărturisesc că vă invidiez. Am o dambla. Să văd Napoli. Am cutreerat toată Europa şi n'am văzut oraşul acesta. Nu ştiu cum, îmi închipuesc aşa ceva: o mare uimitor de albastră, nişte case minunat de albe, un munte fumegând, un oraş în ruină, tragedia de atunci, poezia de azi.... mă rog, aţi trecut pe-acolo?“.

— „Oh, da!“

— „Şi v-a plăcut?“

— „Oh, da!“

Ochii ei frumoşi se uitau departe. In această pătimaşă privire pornită spre alte zări, mi se păru că văd Vezuviul în clocot.

— „E frumos, nu aşa?“

— „Oh, da!..... mai ales băeţii care servesc la restaurante, n'am văzut nicăeri bărbaţi mai frumoşi!“

. . . . . .

Deatunci s-au trecut doisprezece ani şi tot n'am fost la Napoli. Insă am fost în Egipt, prin Constantinopol şi Marea Egee. Nici o asemănare firească, decât doar una singură. Cu noi pe vapor era o femee, şi, proporţia vârstei păstrată, mi s-a întâmplat între insulele Samos şi Nicaria cam ce mi se întâmplase între gările Vereşti şi Paşcani.

Doamna era brăileancă, femee aşezată, trecută de a treia tinereţe. Băeţii de restaurant, bănuiam — ce naiba — că n'ar mai interesa-o. Prin urmare — şi dintr'o întâmplare — drept când trecea vaporul prin faţa ostrovului în care Ion Ghica fusese bey ottoman, m'apuc s-o întreb:

— „Cum v'a plăcut, Doamnă, Constantinopolul?"

Trebue să spun că pentru mine Constantinopol este aşa ceva cum îmi închipuesc eu raiul în viaţa d'apoi.

Insă ea răspunse:

— „Ehi, nimic... Marele Bazar e mai murdar decât piaţa mare din Brăila, iar la prăvăliile din Pera n'am putut târgui nici un capăt de aţă... Toate-s mai scumpe decât la noi!" . . . . . Proporţia vârstei păstrată, evident . . . . .

* * *

Mă fură o amintire, trebue s-o aştern pe hârtie. O boală. Cer cuvenita iertare şi intru în subiect.

Pentru a ajunge cât mai repede la Abu-El-Hull, voi proceda prin eliminare. Trec călătoria prin Arhipelag, trec sosirea în Alexandria şi primele impresii egiptiene.

Incep deci cu Delta şi trenul care o străbate. O să fac, dealtfel, de la început, o destăinuire. La Bab-El-Gedid, gara de sud din Alexandria sau la Charing Cross, la orice gară din Londra, tot una. Ghişeuri, peroane şi trenuri, rânduiala în deosebi, sunt curat engleze. E de altfel firesc, căci Egiptul modern e creaţiunea Marei Britaniei. Nefiresc şi ciudat ar fi altceva: că toţi Egiptienii, când vorbesc o limbă străină, vorbesc franţuzeşte. Cu toată stăpânirea britanică de aproape o jumătate de veac, cu toată organizaţia şi civilizaţia sădită acolo de Naţiunea Protectoare, Arabul — xenofob cum nu mai e popor în lume — a rămas îndrăgostit de Franţa. Şi ţine doar de la Napoleon, şi e caracteristică această pătrundere a spiritului ideal şi civilizator, care o duce dârz împotriva puterei şi împotriva voinţei.

... Iar trenul aleargă pe mănoase câmpii; grâu, orz, ovăs, ca la noi, ca ori unde. Abia dacă un palmier, abia dacă o cămilă, în goana ochiului, prin geam, te face să înţelegi că eşti pe malul Nilului. Dar colea... deodată acolo, dintr'un ni-

mic îndepărtat care se învârte așa nebănuit de evocator, se ridică de pe banalele întinderi aurii tot Egiptul faraonic.

O groapă în pământ, înlăuntru o cutie din care ese drept în sus o cracă, de care ține o oiștie, la care e înhămat un bivol. Un om, un Copt, plesnește din biciu. Și bivolul merge, merge roată împrejur, cu jugul de gât, cu oiștea într'o parte, care învârte axul, care învârte nu știu ce — două pietre, pare-mi-se — din cilindrica cutie, înlăuntru căreea se macină grâul. O moară. O moară în veacul al 20-lea de la Mântuitorul, taman la fel cu acele din veacul al 20-lea înainte de El. Și acest nimic care se învârte acolo — faraonică moară — vorbește inimei mai pe înțeles decât întreg cuprinsul Deltei.

Cu gândul la ce-a fost și la ce este, cu ochii care fără voe sgândăresc în nedreptate, morile cu aburi — morile cu boi, holdele de aur — casele de lut, mă las dus prin Deltă de trenul egiptian pe model britanic, departe, mai departe, prin sate și orașe, până'n capitală.

Damanhur — Tantah — Benha — Cairo.

Țara aceasta, singura din lume în care locuitorii nu plătesc *nici o dare*, care se ține sus din taxe de export, în deosebi dintr'a bumbacului, marea ei bogăție pe tot întinsul Nilului, a cărei valută e mai ridicată decât a Angliei și excedentul budgetar anual se numără cu zecile de milioane de lire sterline — țara aceasta, Egiptul de azi, creațiunea Angliei de lanțurile căreia crede că s'a descătușat, are o capitală mândră printre toate.

Intinsă și animată, are înfățișarea orașelor mari, ale căror farmec este că, vibrând în mulțime, poți să trăești singur.

Lumea în mohorâta haină de la noi forfotă alături de-o lume în pitorească îmbrăcăminte; europeni cu pălării și mahometani cu fesuri roșii sau turbane multicolore; doamne ațițătoare în rochii pariziene, despoiate în sus și în jos, și femei discrete cu iahmacul până la ochi, cu trestia pe nas și copilul în spinare.

Străzi largi, case înalte, statui și monumente, trăsuri, tramvae, automobile, furnicar european — însă palmieri și bananieri pe margini de trotoare, smochini și cactusuri în

grădini luxuriante, minarete şi cupole horbotate în cer albastru — şi în deosebi arcadele, şiragurile de arcade, de umbli în nesfârşite străzi sub nesfârşite bolţi de case, dau acestui oraş înfăţişarea-i deosebită, amestec de soare-răsare şi de soare-apune, foarte specific capitala regelui Fuad.

Din centrul oraşului, colţ Şaria-Bulaq cu Şaria Kamel — colţul Gură-Cască, Capşa din Cairo — dacă mergi câteva minute de-alungul grădinii Ezbekia, dacă cotești prin dosul Operei şi treci apoi între Poşta Centrală şi Tribunalul Mixt, ajungi la o răspântie de unde începe cea mai lungă stradă din Cairo: Şaria Mohamed Ali. Doi chilometri bătuţi pe-o dungă dreaptă ca trasă cu linia. Tocmai în fund, în capătul străzii, în marginea sud-est a oraşului, se desprinde, pe pânza sinelie a bolţii, mormanul cel de pietre albe, de ziduri, de crenele, de minarete şi de cupole, minunea tuturor minunilor: *Citadela* — amalgam de fantasmagorii, viziunea unei povestiri a Şeherazadei. Şi dece te apropie, dece incoherenţa prinde întruchipare: Ziduri suprapuse, turnuri medievale, porţi, ferestre, cupole, iar deasupra ca o coroană, ca un diamant peste o coroană, o moschee juvaer — a lui Mohamed Ali — cu minaretele-i subţiri avântate în Neînţeles.

Se zice că cetatea acesta ar fi fost ridicată în veacul al XV-a de Sultanul Saladin — sau Salah-El-Din — şi că un meşter sirian ar fi cărat, pentru a o construi, pietrele unor mici piramizi din Ghizeh. Şi uite cum, în ţara Faraonilor şi a Sultanilor arabi, în citadela lui Saladin, mi se poartă deodată gândul la casele evreilor de la *Târgu-Neamţ*, făcute din piatra cetăţii lui Ştefan cel Mare. Numai cât n'am răgaz, din fericire, să mă pierd în comparaţii, căci iată-mă ajuns pe cea mai înaltă terasă a celei de pe urmă moschee.

Multicolor, imens, armonios şi vesel, strălucitor la soarele ce cerne peste el lumina-i africană, se desfăşoară Cairo la poalele cetăţii. Un brâu de lanuri aurii îl înconjoară din trei părţi, iar pe stânga, venind din măruntaele ploioaselor meleaguri şi mergând să se resfire în braţele Deltei, liniştit, majestuos, revelator aproape, curge râul sfânt, dătător de viaţă, născător de zei, păstrător de taine. Dincolo de Nil, încă o dâră verzue, fecundate lanuri, şi'n urmă s'ar părea că nu mai e

nimic. E din potrivă tot ce poate fi mai nepătruns de mult: Sahara, pustiul ...nisip, nisip, imensitate de nisip... Printre dealurile acele, în fund, deodată, pe neașteptate, departe, în zare fără de sfârșit, se vede ceva... triunghiuri, ...piramizi... Cele Trei Piramizi! Un nod se urcă în gât și ochii, în neștire, se împăianjenesc.

Cu nimic din câte știu n'așĭ putea asemănà simțimântul ce m'a cuprins când am văzut întâia dată, de sus și de departe, din culmea citadelei, mici ca gămălii de ace, imensele trei piramizi pierdute în luminosul decor egiptean.

Se îmbulzeau în minte dinastiile trecute, se prăbușeau în un mai este; veneau popoare și se duceau: Semiți obsechioși, Hyksozi și Evrei, Persani fastuoși, Greci civilizatori, războinici Romani, Arabi visători — într'a veacurilor dâră stăpâni efemeri ai acestor locuri... Departe, în zarea pustie, piramizile, acele parcă stăteau să cânte obsedantul refren împrumutat din Ecclesiast:

Deșertăciunea Deșertăciunilor,
Și totul e deșertăciune.

Ca'ntr'un vis am mai văzut, la picioarele citadelei, mormintele Mamelucilor, sclavi răsvrătiți și mult viteji, omorâți cu duiumul de Mohamed Ali Pașa, al căruĭ strănepot e astăzi Rege în Egipt.

Și cum în aiureala visului, sus pe culmea citadelei mă simțeam atârnat între Cer și între Istorie, mi-a sunat ca un blestem al acestui pământ mereu bătut de toți străinii, cântecul ce l'am auzit de-odată, fluerat de un Englez în spatele meu:

Yes, we have not bananas!

Să privești din Egipt Egiptul cu ochii, și să cânți că n'ai banane, parcă ai fi pe Tamisa într'o zi de grevă, — parcă ai fi la dancing pe Piccadilly Circus... O fi patriotism, nu știu, dar uite cum, din cauza unui Englez doritor de banane în țara în care ele cresc aproape în gunoi, mi-am scurtat reședința pe culmea citadelei.

Iată-mă iar colț Șaria Bulaq cu Șaria Kamel, colțui

Gură Cască — Capșa din Egipt. Aștept tramvaiul care duce la Ghiseh. Un pui de Arab... dar ce tot spun — o ceată întreagă de pui de Arabi năvălesc să-mi facă ghetele. Conștient de jurământul ce mă lega de Turnu lui Leandru, refuz, refuz pe un cap, deși'mi sunt albi pantofii de praful Citadelei lui Salah-El-Din. Și în sfârșit, cum văd venind tramvaiul, sar încă din mers într'unul din vagoane și-i las în stradă pe toți, să mai vadă și de alții, că n'oi fi doar cu singur agiamiu în tot Orientul.

Șaria Bulaq e o stradă care nu se mai isprăvește. Cam toate sunt la fel dealtminterelea, drepte și lungi de-ți pierzi răbdarea. Merge tramvaiul cât merge până la Șaria Abbas, care nici nu se mai înțelege de-i stradă ori de-i câmp, și-apoi intră din nou în Șaria Bulaq, însă într'o mahala foarte nouă, foarte bogată, foarte elegantă, foarte europeană, foarte banală — cartierul diplomaților: legațiuni și ambasade! lungă și asta, cât e de lungă lista țărilor din lume. In sfârșit un pod, — tot a lui Bulaq — un pod de piatră aruncat peste Nil, ne face să trecem dincolo de oraș, în insula Ghesira. Nerăbdarea care începe să mă frământe e pusă la grea încercare. Mai rău decât cartierul ambasadelor, Ghesira îmi scoate ochii cu un Palace Hotel, c'un hipodrom de curse, c'un „Khedivial Sporting Club".

Platane seculare și uriașe cactusuri mai alină cel năcaz.

Și în sfârșit, un al doilea pod ne scoate de pe insulă, pe malul stâng al Nilului, înspre zarea nisipoasă a deșertului libian. Mergem deacum dealungul râului.

„Nilul mișcă valuri blonde".

Mi-am legănat copilăria cu versurile aceste. Cu ele în suflet am pornit din Constanța, cu ele pe buze am debarcat în Alexandria: *Nilul mișcă valuri blonde!* Pe bord, citisem o scrisoare a unei fete din București către un ofițer de marină. Îi scria: „Ai plecat, iubite. Te-ai dus în Egipt. *Nilul mișcă valuri blonde!*"... Ei bine, nu. Sunt cenușii. Valuri de lături. Sau roșii când e toamnă, valuri de foc. Blonde nu-s nici odată. Precum ca să se știe. Eminescu a mințit generații de oameni... ...Ce bine c'a mințit! Nesațul cu care m'am uitat în valurile Nilului, doar un poet sau un nebun l'ar putea înțelege. Mă trăgea parcă c'o mistică putere ceva nedeslușit spre apele

acele. Da, erau cenuşii, spălăcite, murdare... dar oglindeau în ele mosaice basme, faraonice splendori, metafizice religii, ştiinţifice comori — duse toate în nu se ştie...

...Yes, we have not bananas!

Mişcă, Nile, valuri de orice culori, clubul Khedieval duce la White Hall!

Malul stâng al Nilului e o încântare. Palate, terase, parcuri şi grădini. Pe un cer albastru ca ochi de fecioară se desprind copaci, cu forme ciudate şi denumiri stranii: tamari, sycomori, platane şi eucaliptusuri; arbori fructifieri: lămâi, portocali, grenadieri, măslini, migdali, bananieri şi smochini... Florile însfârşit, flori ca în basme de domniţe. Compromis de culori nu este în ţara aceasta. Nu e roz, nici cenuşiu, nici verde-albăstriu. Violente culori sub soarele necruţător care le luminează. Albastru e de sineală, galbenul de safran şi roşul e de sânge, de purpură regească. Şi se duc în valuri florile pestriţe, depe ziduri şi terase, să se verse în Nilul care leagănă încet corăbii frumoase cu pânzele strânse, vechi dahabijere încremenite nu de nevânt, de rostul poate unor vremi neînţelese pentru ele.

La o cotitură, dealungul unor bălţi — rămăşiţe de revărsări — şoseaua duce drept la piramidele care se zăresc în fund, întâi mici de tot, apoi mari, mai mari, le văd cum vin spre mine tot mai ciudat de mari...

Formalist nu sunt, dar lipsa de creştere îmi displace.

Un arab din spate a încălecat pe spătarul băncii şi s'a aşezat lângă mine. Mă uit mirat la dânsul, îmi zâmbeşte plăcut. Zâmbesc şi eu. — „Musiè..." zice. Vai de mine, n'o fi şi ăsta văxuitor. De unde. „Musiè" urmează el „vous pas avoir besoin guide?" Dumnezeule Doamne, când i-am răcnit un „nu" credeam că se rostogoleşte din tramvai. A pus un picior pe bancă ca să-i încalece din nou spătarul, însă înainte de-a se duce, mi-a mai spus, aşa în taină şi într'o doară: „Seulement cinq Shillings, mousé".

— „Voulez vous bien me f... iche la paix!" —

Şi tramvaiul se opreşte. Suntem în Ghiseh.

O desamăgire se furişează în suflet. Pustiul mi-l'am închipuit neted ca palma. Şi el e deluros. Cel puţin ce-mi stă

mie în faţa ochilor, deşertul libian, începutul acesta de Sahara, e un lanţ de dealuri nisipoase, care împiedecă privirea să-şi potolească dorul de nemărginire.

Insă n'am răgaz să fac reflecţii, nici măcar cea mai firească din toate, anume că e banal şi obositor să vezi la picioarele milenariilor piramide un hotel luxos, prăvălii şi un oficiu poştal. N'am răgaz să mă supăr, n'am răgaz să culeg nici umbra unei cugetări — căci Tragedia a început. Ca albinele din roiu când le pleacă regina, ca furnicele nebune când li răscoleşti moşoroiul, ca lăcustele înfometate în anii de belşug, s'a năpustit asupra mea întreaga şleahtă de călăuze nepoftite.

— „Guide, Monsié, cinq schillings, Monsié!"

Pentru patru, zice un altul, îmi va arăta piramidele, sfinxul, mastabalele şi templul. Numai patru şilingi. Un altul îmi lasă cu trei jumătate:

— „Monsié, Monsié, seulement trois schillings et demi".

Erau mulţi, înalţi, subţiri, frumoşi, arămii, murdari, guralivi, ameţitori. Mă apucă o groază de-mi fu jale de mine. Va să zică, ce? ca la Versailles, ca la Schönbrunn, ca la turnul Londrei, ca în întreaga Europă, o să am o călăuză care mă goneşte din spate, care nu-mi dă răgaz să mă uit, care în clipa când mi-o fi poate poftă să stau singur de vorbă cu Keops o să-mi bată capul cu învăţătura lui minciunoasă şi seacă. ...ei bine nu, nu — nu vreau, — „Pas de guide, je n'en veux pas, pas 5 shillings, pas 4, pas trois et demi'qu'on me laisse tranquille".

Şi în clipa aceia o frumuseţă de cămilă îngenunchie în faţa mea de-a curmezişul drumului. Purta o şea acoperită cu'n valtrap ţesut în cusătură coptă. Toate visurile tinereţii mi se răscoliră în suflet, toate citirile mai noi clocotiră în mine. Cămila aceia luă în ochii mei înfăţişare de Putifar, de Cleopatră, de Antinee din Hoggar — regina acelor deşerturi smerită la picioarele mele. Ispită, ispită! Nici nu ştiu cum m'am pomenit ridicând piciorul să încalec... Şi de-odată un Copt, un Fellah, un Arab, nu ştiu cine, un om negru în halat alb, îmi răcni de la spate: Quatre schillings, Monsié".

Oh!... Am tras piciorul înapoi, m'am înţepenit de încăpăţinare, şi-am început apoi să alerg de-alungul şoselei, în

neştire, spre piramidele acele clădite în vremi ideale, când nu se aflau călăuze în Sahara.

Intre cele două ziduri şoseaua pietruită urcă şi coteşte. Mă urmăreşte un om. Unul singur din câţi fusese acolo se mai ţine de mine. Il aud cum s'apropie. Nu mă întorc. Mă ajunge şi-mi şopteşte: „Numai trei şillingi, Domnule, numai trei". Nu răspund. — Doi şillingi dacă vrei. Pentru doi şillingi îţi arăt tot ce e de văzut".

Eu, surdo-mut! Merg înainte. S'o sătura poate la urmă. Sfântă naivitate.

— „Un şilling jumătate.., un şiling, Domnule, pentru un singur şilling îţi arăt tot, tot, tot!"

Şi dinaintea mea, la o cotitură, dar drept în faţa ochilor, mi s'arată brusc piramida lui Keops, triunghiulară, albă, ameţitor de mare. In faţa acestei imensităţi în spaţiu şi'n timp, îmi sună la ureche atât de sărăcăcios şillingul bietului Arab, încât mă pironii în loc şi-i spusei, dar aproape răcnit: „Te iau!"

Arabul se speriă: „Bine, Domnule, bine zise" „dacă nu vrei..." şi în sfârşit dă să-şi ia calea întoarsă. Dar l-am oprit eu de pulpana anteriului:

— „Stai, am zis. Te iau. Şi-ţi dau nu un şiling, ci doi, dar cu o condiţie... să nu spui o vorbă, să nu deschizi gura, să nu simt măcar că eşti lângă mine. ...Decât doar, dacă te-oi întreba".

Arabul se uită drept în ochii mei. Căuta se 'nţeleagă. După o scurtă tăcere, răspunse hotărât:

— „C'est entendu, Monsieur".

Inţelesese. Il întrebam, răspundea; nu, mut ca Grimaud a lui Athos. Cred că străvechea civilizaţie a rasei arabe a sădit în sufletul acestui popor ceva înţelegător şi subţire, să-i zicem *o fineţă,* la care mulţi din domnii Europeni ar putea râvni.

Despre călătoria ei prin Egipt Matilda Serao ne povesteşte multe lucruri frumoase. Cât despre piramide zice: „Cred c'am mai spus undeva că ele sunt foarte mari". Atât! E cu duh, dealtfel. Dar aceasta înseamnă a scăpa prin tangentă.

De mari sunt mari. A lui Keops depildă e clădită pe-o întindere de 5 hectare — cât o proprietate de țăran din România. Are 250 de metri de fiecare latură și 150 de metri înălțime. Dar ar mai fi și altele de spus despre ele. Nu doar c'aș vrea să vorbesc asupra amănuntelor de clădire; ele se găsesc în orice tratat de istorie a Egiptului. Nici că m'aș amesteca în cearta destinații lor, dacă au fost morminte, temple, sau și morminte și temple. Cu atât mai puțin m'aș încumeta să discut savantele teorii ale astronomului abate Moreux, care vede în piramida lui Keops un monument-sanctuar al științei egiptiene, concretizată, materializată și simbolizată. Dar însfârșit, aș putea zice multe alte lucruri, pe care nu le spun fiindcă'mi este teamă că toată lumea le știe. Așa încât am să destăinuesc ceva care dacă a mai fost dat la iveală, zău că m'aș mira. Anume c'am cules o piatră de pe piramidă și că stă acum pe masa mea de scris. Asta n'ar fi nimic. Dar uitându-mă chiar acum la ea, văd că s-a potrivit s-o așez pe-o carte, drept de-asupra numelui unui alt călător român prin Egipt, călător foarte galonat. Și asta e nemaipomenit. Fărâmitura asta de colos pe colosul acesta de fărâmituri...!

Ei, văd că n'am scăpat nici eu de tangentă. Să trecem deci.

Inspre răsărit sunt două mici piramizi, care par niște pui, care și sunt de altfel, căci au fost mormintele copiilor lui Keops. Iar înspre apus duce un drum pietruit între piramida cea mare și'ntre șiraguri de mastabale. O mastaba — toată lumea știe, nu așa? — este un mormânt din epoca tinită sau memfită, compus dintr'una sau două camere mortuare subterane și acoperit cu o piatră mare dreptunghiulară.

Lângă piramida regească și micile piramizi princiare, se îngropau acolo miniștrii, curtenii și boerii odihnitului Faraon.

Locul acela anume, drumul pietruit dintre latura apusană a piramidei lui Keops și orășelul de mastabale, este, din tot nordul țării, acel care-ți dă mai mult o impresie specific egiptiană. Hotelul britanic e ascuns într'o parte, Cairo cel maur și îndepărtat e ascuns într'alta, nimic nou nu tulbură privirea. Toate sunt așa ca'n timpul regilor d'întâi. Un șir de mastabale, o gigantică piramidă, deșertul... departe, un cot al

Nilului și doi palmieri... iar acolo în fund, înspre miază-zi, în zarea albicioasă, se zăresc piramizile din Saqqara, cu ale lor cinci sau șasezeci de veacuri, Memfis capitala lui Mena, cea mai antică din lume.

E o unitate de vechime și stabilitate, binefăcătoare pentru sufletul nostru, scânteere de-o clipă.

De oarece Arabul meu e frate cu Grimaud, îl întreb eu acuma, laconic ca Athos:

— „Sfinxul?“

— „Abu-El-Hull? Pe-ici!“

Dece Abu-El-Hull? Nu cumva Arabul e un șiret; vrea să mă facă să întreb, ca să poată vorbi.

Nu-l întreb. Abu-El-Hull să fie!

Las piramida lui Keops în urmă, ale lui Kefren și Mikera pe dreapta și, înfundându-mi picioarele în nisipul moale și cald, o iau la vale. Vre-o două-trei minute. Zăresc deodată Sfinxul scoțindu-și capul din nisip și m'apucă o ameteală, un tremur peste tot. Am fost emoționat atât de prostește, încât stau și-acum de mă întreb ce străvechi simțimânt din temelii de suflet m'a turburat așa. Nimic decât amintirea băncilor de școală și a cărților citite, sau atavice porniri țișnite din metempsicose?

Sfinxul!

In totdeauna m'am gândit că taina de care e învăluit e numai o legendă, o suggestiune mintală transmisă din generații în generații, o minciună moștenită de care omenirea nu mai poate scăpa — pe când de fapt nu e nimic decât chipul unui zeu păgân, rău cioplit și ciopârtit.

M-am înșelat.

Se întâmplă uneori să se priceapă și oamenii la ceva, mai ales atunci când nu pot pricepe. Și sfinxul acesta are, nu numai măreție de alegorie, dar foarte în deosebi este prototipul a ceiace nu se poate înțelege.

Alegorie, fiindcă colosul acela proptit în arhaicul pustiu nisipos care-l dușmănește și-l surpă, dar nu-l poate înghiți, colosul vechi de nu știu câte ori o mie de ani, înseamnă triumful minții omenești asupra neînduratei naturi. Alegorie, fiindcă cum stă el cu fața la răsărit și spatele la apus, dinainte

pământul roditor al Nilului şi dinapoi nesfârşitul deşert al Saharei, înseamnă o nesocotire a greutăţilor pământene, înseamnă că menirea noastră este avântul spre lumină, spre muncă şi spre viaţă.

E neînţeles şi tainic, nu numai fiindcă zâmbeşte supraomeneşte de nepăsător, dar fiindcă se uită atât de ciudat de-ţi vine să îngenunchi în faţa bunătăţii lui şi să fugi în lume de groaza ce-ţi pricinueşte.

Când m'am uitat întâi, l'am văzut numai bun, atât de binefăcător de bun, de parcă n'ai mai crede, privind căutătura aceia, că poate să fie şi răutate în lume. Ne uitam ochi în ochi, caşicum ne-am fi înţeles de mult, deşi ne cunoaştem de-acum. Şi-apoi nu ne-am mai înţeles. I se posomorâ privirea. Intunecată întâi, se făcu severă, prinse a licări scântei de răutate şi-l văzui deodată fulgerând a groază.

Am mai văzut cândva astfel de ciudăţenie . . . . . nu tocmai . . . dar îmi amintesc. In muzeul din Dresda, Madona Sixtină a lui Rafael ţine un prunc în braţe. In privirea lui zugrăvită, se uită copilul din braţele femeiei şi'n acelaş timp se uită Dumnezău.

Cele mai desăvârşite opere de artă din lume sunt — după mine unul — pictura aceia şi sculptura aceasta. Impreunarea, în aceiaşi privire, la Rafael a nevinovăţiei şi a tot ştiinţei, la Egipţianul fără nume a bunătăţii şi a răutăţii, deşteaptă în sufletul nostru neînţelesul simţimânt al neînţelesei dumnezeiri.

Această operă de artă n'are nas. I l-a mâncat vremea.

Un sfinx fără nas, tot mai bine decât un om fără cap. Şi n'am avut cap, când în gura mare m'am apucat să întreb pe Grimaud:

— „Abu-El-Hull, ce înseamnă asta?"

Vre-o patru Arabi cari stăteau în spatele meu, fără să fi avut habar, încep a vorbi laolaltă:

—„Abu-El-Hull, ham-hem-him-hom..." nu înţeleg nimic, vorbeau arăbeşte.

Grimaud, pentru doi şilingi, cară patru pumni şi netezeşte câmpul de luptă. Apoi, uimitor de liniştit şi de laconic, îmi răspunse:

— „Abu-El-Hull, le père de la terreur!“

Tatăl groazei!

Astfel l-aţi numit voi? Ce, bunătatea nu i-aţi văzut-o? Dar atunci n'aţi văzut în el nici icoana lui Dumnezău. Totuşi taina acestei statue e că, printre veacuri, pluteşte de-asupra religiunilor; nu e Râ nici Amon, nu e Baal nici Jupiter, nu e Isus nici Mohamet, nici unul şi toţi, e simbolul Celui ce-ar trebui să fie:

EL!

Mena e cel d'întâi rege cunoscut al Egiptului. *Menahous* înseamnă „Casa lui Mena“ şi este numele hotelului britanic de la poalele piramizilor. Se pronunţă de altfel *Minahous*, căci dacă s-ar scrie Minahaus, s-ar pronunţa *Mainahaus*. M-am abătut la întors pe-acolo şi, după baia aceasta de antichitate, m'am împăcat cu modernismul. E foarte plăcut, mai ales după ce te-ai obosit prin nisipuri, să stai pe-o terasă frumoasă, într'un fotoliu confortabil, să beai cafea cu lapte şi să priveşti la capetele piramizilor lui Keops, Kefren şi Mikera.

Mi-am amintit atunci povestea cu împărăteasa Eugenia, nevasta lui Napoleon III-lea. Se petrecea în 1869 cu ocazia deschiderei canalului de Suez. Era ca într'un rând la Cairo şi-a dat jalbă la Chediv că nu poate vedea piramizile, fiindcă n'are drum pe unde să meargă. A strâns atunci Ismail Paşa 5000 le lucrători şi-a făcut o şosea într'o zi.

„.....Şi când se lăsa seara zilei a doua şi arşiţa soarelui se potoli, scoase Khedivul pe frumoasa Impărăteasă din palatul Ghesirah şi-o duse cu trăsura până afară la vechile piramizi“.

Am citit povestirea aceasta în „Ziarul Călătorilor“ şi, dacă e adevărată, fac *mea culpa* asupra rezervelor mintale ce-aveam cu privire la această revistă. Apreciez eleganţa gestului acestui Kediv, care a ştiut să fie galant c-o femee, consequent cu tradiţia şi binefăcător cu posteritatea.

Când m'am întors la Cairo, noaptea dădea buzna prin porţile cetăţii. Ce-am făcut atunci, nu mai spun. Nu că mă sfiesc, din potrivă, o să scriu odată *„O noapte la Cairo“*,

căci acest amestec ce se află acolo de desfrâu și de sfinţenie, acel freacă-coate între viciu și virtute, e cel mai neasemănat lucru din câte sunt pe întinsul scoarţei pământești:

Dar povestea e lungă, timpul este scurt. Mă grăbesc să încheiu.

Și cum aşi încheia mai bine, decât povestind despre oameni, despre suflete de oameni, pe lângă care toate minunele artei, nu sânt decât scarbăde imitaţii.

In port, la Alexandria, m'am întâlnit c'un hamal. Zgribulit, c'un capăt de ţigară în colţul gurei, cu mânele amândouă vârâte în buzunare, stătea acolo răzimat de-un stâlp și părea un pui de bogda-proste, supt de foame și de oboseală. Avea băiatul acela o înfăţișare foarte mult necăjită, dar smerită de loc.... aşi zice aşa, ca o licărire de mândrie a unor vremuri bune. Purta o haină pătată și ruptă, a cărei tăietură însă arăta iscusinţa unui mare meșter în croitorie.

Și-atunci, m'am oprit să mă uit. In cutia de creeri ciudat îmbâcsită de amintiri trecătoare și multe și încurcate, s-a închegat deodată icoana unui tânăr bogat și răsfăţat, păşind prin Bucureşti la braţ cu o femee frumoase ca puţine. In schimonosirea aceia de hamal levantin am recunoscut pe elegantul tânăr bucureștean.

— „Dumneta?“

— „Dar Dumneta...?“

— „Nu mă cunoşti? Cu atât mai bine. Sunt amintirea depărtată a unor vremi mai fericite. Haide, haĭ hamal din Alexandria, lasă-ţi mândria pe altă dată și spune-mi cum de-ai ajuns aici!“

Și-atunci mi-a spus. E atât de simplu.

Femeea!

M'a chinuit un singur lucru. Eu, tu, noi, ne-am fi împuşcat. — El, s-a făcut hamal. Și fără nici o îndoială asta înseamnă că *el* are în suflet ceva pe care nu-l avem, noi Când ai avut de toate și nu mai ai nimic, te împuşti. Când ai avut de toate și tot mai ai ceva, te faci hamal!....

Și acum, prin Arhipelag, printre Samos și Nicaria, pe la Mitilena — Lesbos a lui Sapho — și prin Constantinopol, am ajuns din nou la Constanţa și din Constanţa la Bucureşti.

De-o săptămână abia am ajuns aici, şi-am şi întâlnit-o. Era la un bal.

In vârtejul unui fox-trott a trecut deodată dinaintea mea. Ea nu m'a văzut. Iar eu.... nici eu n'am văzut-o..... căci m'am uitat la rochia ei, la juvaerele cu nestimate cât averea unei munci de-o viaţă, a zeci de oameni nevoiaşi.

Şi-apoi a mai trecut odată dinaintea mea. Inmlădiată în valuri de tango argentin, aplecată puţin pe umărul bărbatului care-o ţinea strânsă de el, privirea ei de data aceasta se întâlni cu-a mea. Nebănuind că'n ochii ei frumoşi eu nu vedeam decât icoana zgribulită a bietului hamal din portul Alexandria — când mă văzu, zâmbi.

Şi în zâmbetul acela am recunoscut senina nepăsare a celuilalt zâmbet — a lui Abu-El-Hull!

Mi-a fulgerat atunci prin minte: oare nu cumva necunoscutul sculptor egiptian când a cioplit sfinxul cu ochii răi şi buni, în faţa cărora îţi vine să fugi în lume sau să îngenunchi, nu cumva s-a gândit să facă din piatră nu chip de Dumnezău, ci simbolul femeiei!

C. Gane.

TRIPTIC DE BALADA VECHE

Cine trece pe sub umbra înverzitei bolți de piatră
ce-și desface poarta'n lături din canaturi de aramă?
Cine-i cavalerul trupeș înzeuat pe sub dulamă,
care trece peste podul meterezelor strunind
armăsarul murg ce-l poartă dănțuind buestru mic
și undește 'n val valtrapul străveziu de borangic?
Naltul coif în vârf îi poartă roșie o nestimată
scutul brațu 'ncătușează schimbând focuri de metal
și din mijloc îi arată stema: corbul voivodal.
La oblânc cu tolba plină și în pumn cu arbaleta
trece cu privirea dusă, copilandru smead la față,
peste umeri revărsându-și aurul de chică creață
și săltat îi vin pe urmă trei ogari ca de zăpadă.
Seneslav cel trist, voivodul, a ieșit la vânătoare
făr' alai și fără larmă, granguri galbeni să omoare
jos pe luncă'n dimineața picurând lacrămi de rouă,
ca din puful lor cel moale jupânițele să-i țeasă
așternut pentru mormântu-i în urzeală de mătasă

II

Hronicar albit la curte ce-ai trăit șireag voivozii
moaie pana și încheie, slova 'ncondeind isteț,
cu voroavă bătrânească vechiul ăst letopiseț:
S'așezau în jilț la masă când în sală intră bardul.
Pe lăuta lui vopsită într'un roșu sângeriu
el ne plânse cneji războinici ce dorm astăzi în sicriu
sub o lespede tocită amintiți doar în baladă.
Un copil de casă-i scurse în pocal rubin în spumă.

Bardul închină cu Vorba: viața noastră e o glumă.
Și-a plecat lăsând pe masă un sul lung tărcat cu slove
și-o cosiță groasă, strânsă în cleștar de mic comornic.
. . . . . .
Mut de-atuncia stă voivodul cum stă cucu'n vechiul ornic.
De ani n'a mai spus o vorbă, doar ogarii își mângâe.
Și așa cu vestea morții fetei domnului moldav
s'a stricat de tot la minte cneazul nostru Seneslav.

III

U! Ce galben de lingoare seara'n geamuri încadrează...
Iată clipa ce m'ațâță să mă spânzur de tavan. . . . . .
Cra!... Pe pălimar s'arată floare-a morții, un croncan...
O clipită și iar zboară peste sulițe de trestii. . . . . .
Eleșteu 'n stuh închide ape oarbe de ochi sur. . . . . .
Dintr'un cui desprind o surlă de corn vânăt de bour
încrustată cu alămuri, surla mea de vânătoare. . . . .
In ăst os gol de jivină cu răsunetele grave
îmi spun când mi-e dor demența în jelanii lungi, bolnave.
Hu..... hu . . . . hu . . . . . .
I-auzi! Tropot pe la ușe. Toată curtea-i adunată.
Sfetnici, guarzi, argați și fete strânși, cu frică mă ascultă.
Țopăe doară bufonul plescăind din gura slută
ca să-mi dea de veste pozna pregătită de supuși. . .
Obosit de la o vreme pe covor mă năruesc. . . . . .
Prin podea din tot palatul gangurile surd vuesc. . . .
Sar în sus. Galben afară, seara 'n geamuri ofilește. . .
Cra!... Din nou peste ceardacuri-a 'nflorit negrul croncan.
Intr'un sipet am săpunul din grăsimi de fălci de lup
și o funie 'mpletită din păr blond de fată mare;
în inelul ei de aur svârl și tronul sub picioare. . . .
Când vor sparge nucul ușii cu topoare și baltage
eu voiu legăna din limba vânătă și fără viață
și în dinți voiu clănțăni taina lumilor de ghiață. . . . .
Ha ha ha . . . . . .

Sandu Tudor

ŞTIINŢĂ ŞI RAŢIONALISM.

I. Raţionalismul şi „procesul Inteligenţei".

1. Raţionalismul, ca doctrină unitară şi omogenă, egal competentă în sfera practică şi teoretică, în politică şi în metafizică; raţionalismul, ca suverană disciplină a vieţii, părea încă dela sfârşitul veacului al 18-lea complet lichidat [1]). Contrar unei opinii destul de răspândite, epilogul direct al speculaţiei şi al mesianismului raţionalist n'a fost revoluţia franceză, căci în prepararea şi executarea acestei răsturnări sociale mitul „naturist" şi antiraţionalist al lui Rousseau a jucat, mai mult nemărturisit, un rol hotărâtor; epilogul direct al raţionalismului a fost consacrarea definitivă a „valorii ştiinţei", nu numai în ordinea tehnicei, cu care pe drept s'a mândrit veacul 19-lea, dar şi în ordinea teoretică. Aşadar, rezultatele pozitive ale propagandei raţionaliste sunt, în domeniul teoretic, sigure, iar în domeniul practic, destul de problematice. „Raţionalizarea" vieţii a reuşit doar într'o slabă măsură, iar roadele ei aşteaptă încă o maturaţie potrivită. Tot ce era viabil în sistemul raţionalist a trecut în activitatea ştiinţifică, şi astfel raţiunea din speculativă, absolută şi stearpă devine în ştiinţa naturii experimentală, istorică, relativă şi rodnică.

Raţionalismul, care fusese mai mult o armă de luptă în scopul emancipării de dogmele bisericii, de tirania politică şi

1) Către finele acestui veac nemulţumirea faţă de „luminele" diluate şi trivializate era un fenomen general în Apus; pretutindeni „raţiunii" i se opunea sentimentul şi credinţa: aşa, în Franţa J. J. Rousseau, în Anglia D. Hume, în Germania Fr. Jacobi şi Hamann.

de nedreptăţile sociale, decât un sistem de adevăruri „teoretice“ [1]), devenise nu numai de prisos dar şi primejdios, căci în locul lui se instalase ştiinţa pozitivă, cu ambiţii reduse dar direct realizabile. Şi tocmai finalitatea esenţial practică a raţionalismului a imprimat acestuia un colorit absolutist, dogmatic, aproape religios, colorit ce astăzi apare fără nici un temeiu în lucruri.

Cu desorganizarea raţionalismului a dispărut ultima posibilitate de absolutizare, de creare de mituri, de rezemare pe un sistem de valori necondiţionate, în sânul culturii europene. Mai rămâne, de bună seamă, vechea posibilitate de afirmare necondiţionată: creştinismul aşa cum a fost construit de biserică. Cultura europeană dela eleni şi până la sfârşitul veacului al 18-lea s'a rezemat totdeauna pe valori absolute şi necondiţionate, pe care le-a furnizat aci biserica, aci raţionalismul. Raţionalismul a fost pentru Europa absolutismul laic, puterea seculară de a promulgà imperative.

Dar din clipa în care rolul de conducător spiritual a trecut dela raţionalismul absolutist la ştiinţa pozitivă, indiferentă faţă de „absolut“, se observă un fapt ce merită toată atenţia noastră. Două tabere se constitue în ostilitate vădită. Deoparte unii se silesc a transforma ştiinţa pozitivă într'o nouă armă de luptă socială, aşadar, caută în ştiinţă un nou absolut laic, un nou raţionalism; de altă parte ceilalţi sporesc tot mai mult depărtarea dintre raţionalism şi ştiinţă, şi astfel ajung a opune ştiinţa şi raţionalismul. Cei dintâiu vorbesc de ştiinţă ca de o nouă religie, iar corpul savanţilor e prezentat ca un „sacerdoţiu raţionalist“ (E. Renan în L'Avenir de la Science); vechiul raţionalism se transformă în acest caz în ceeace s'a numit cu o nuanţă peiorativă: *scientism*. Cei din a doua categorie îşi dau seama că pe câtă vreme puţină ştiinţă, prezentată semidoct ca „maestatea sa Ştiinţa“, duce deadreptul la un nou raţionalism dogmatic, în schimb ştiinţa pur şi simplu, fără atributul de „adevărată“, ia poziţie energică faţă de nădejdea utopică inspirată de cul-

1) Acelaş gând este exprimat în formă de şarjă de André Suarès: „Ceeace se cheamă raţiune e aproape totdeauna numai un sistem politic. Şi orice sistem politic este o minciună pe care cei isteţi o pregătesc pentru trebuinţa proştilor „(*Europe*, 1925, p. 299).

tul raţionalist. „Raţiune", rosteau raţionaliştii; noi astăzi, declară H. Taine, rostim mai modest „ştiinţă" [1]). De sigur, aşa este. Insă chiar de aci cred nimerit a atrage atenţia asupra faptului ce nu trebue trecut cu vederea că raţionalismul a patronat apariţia ştiinţei şi că spiritul ştiinţific a luat naştere odată cu raţionalismul.

2. Inţelegem acum dece raţionalismul, care privit ca un întreg doctrinal este astăzi, cum spuneam, o cauză pierdută şi un impuls istovit, a început a fi după războiu, din nou, un obiect de atacuri, şi anume, se va vedea, nu numai din partea celor care vor să salveze cu bune intenţii ştiinţa, ostilă contrafacerilor şi aventurilor iresponsabile, dar şi din partea celor care atacând „scientismul", vlastarul cel nou al raţionalismului lovesc totdeodată şi ştiinţa, care nu e vinovată de abuzul „scientist". In puţine cuvinte, antiraţionaliştii de astăzi nu sunt partizanii ştiinţei, cum ar fi firesc, ci din potrivă adversarii ei. Antiraţionaliştii confundă ştiinţa cu raţionalismul cel vechiu şi cu raţionalismul cel nou, „scientismul"; cu raţionalismul, din care ştiinţa a eşit ca o concluzie legitimă, şi cu raţionalismul, care a fost abuziv considerat drept o emanaţie a ştiinţei. In sfârşit, antiraţionaliştii nu atacă numai ştiinţa prefăcută într'un mit (raţionalismul), atac la care de altminteri se asociază însăşi ştiinţa, ci atacă orice fel de ştiinţă, aşadar, gândirea în toate manifestările ei.

Antiraţionalismul s'a transformat în antiintelectualism sau, cu expresia platonică, în misologism, în pornire contra logicei. Această confuzie are un caracter extrem de grav. Cruciada se îndreaptă nu numai împotriva celor care n'au calitatea de a lua angajamente în numele ştiinţei (unii filosofi, politicieni agitatori, moralişti populari), dar şi împotriva omului de ştiinţă, deplin conştient de împuternicirile sale. Cruciada se îndreaptă nu numai împotriva raţiunii substanţializate în facultate supremă, dar şi împotriva inteligenţei ca atare. Inteligenţa în bloc e suspectată, persecutată, insultată. Pe misologi inteligenţa îi exasperează, îi plictiseşte, îi

1) *L. Rougier:* Les Paralogismes du rationalisme, 1920, p. 42. Dogmatism: apucătura sistematică de a emite afirmaţii neîntemeiate, nedovedite. Supt acest raport şi scepticismul poate fi dogmatic.

obosește. Ei vorbesc de fetișismul științei și logicei, de fetișismul matematicei și al științelor naturale, care ar fi „desdivinizat lumea". Misologii nu osândesc, cum ar fi drept, unele greșite întrebuințări ale rațiunii (dp. la filosofii Platon, Aristoteles, Spinoza, Hegel), ci rațiunea în genere. Fiindcă unii n'au știut să folosească inteligența, urmează că orice aplicație a inteligenței e condamnabilă.

In discuția din jurul raționalismului întâlnim nu numai regretabila confuzie dintre întrebuințarea legitimă a rațiunii sau inteligența și întrebuințarea neligitimă sau sistemul absolutist și doctrinar, dar și un păcat mai de neertat. Se construește un antiintelectualism fictiv, și apoi acest adversar artificial, care este opus triumfător „intuiției" sau chiar „adevăratei inteligențe", este pus la pământ cu ușurință. Astfel se amestecă și se osândește sumar: 1) sensul legitim al inteligenței, sens care alcătuește obiectul de căpetenie al studiului nostru; 2) sensul nelegitim sau absolutist (raționalismul nou și vechiu) și 3) o inteligență-himeră. Asupra acesteia trebue să ne oprim un moment, căci ne vom mai întâlni cu ea. Inteligența-himeră este verbalismul, psitacismul, repetarea de cuvinte aproape neînțelese. Dacă antiintelectualismul se ridică împotriva verbalismului, îl felicităm și stăm alături de el. Dar numai pentru nominalismul *radical*, direcție filosofică părăsită de toți, inteligența și cuvântul, gândirea și formularea verbală a gândirii, sunt tot una. Cu rezervele făcute și cu cele ce vor veni mai târziu, putem accepta următoarele aprecieri ale unui antiintelectualist fruntaș, H. Bergson: „Una din cele mai mari piedici ale vieții spiritului sunt ideile pe care limbajul ni le aduce făcute deagata și le respirăm, așa zicând, în mediul ce ne înconjoară. Ele nu se asimilează niciodată substanței noastre; incapabile de a participa la viața spiritului, ele stăruesc, adevărate idei moarte, în rigiditatea și imobilitatea lor [1]). Suntem însă în drept a ne întreba, dacă aceste „idei care s'au răcit și înțepenit în limbaj" merită încă numele de idei. Cine nu simte cât e de necesar, de absolut necesar, să lămurim odată ce se înțelege, ce trebue să se înțeleagă

1) *H. Bergson:* Le bon Sens et l'Education, citat de M. Pénido: La methode intuitive de M. Bergson, 1918, p. 219.

prin „idee", „gândire" „inteligenţă"? Nu cumva neprecizia, ambiguităţile din aceşti termeni alimentează fără spor argumentele antiintelectualiştilor?

Astfel, după ce în lumea apuseană dosarul raţionalismului a fost închis şi litigiul clasat, astăzi — poate şi sub înrâurirea unor perfide infiltraţii orientale — se adună piesele vechi şi se inventează altele nouă pentru „procesul inteligenţei". Şi îmi pare, judecând după multe semne, că valoarea inteligenţei este în vremea de faţă pivotul discuţiilor filosofice; ba chiar după unii tăgăduirea oricărei valori teoretice a inteligenţei ar fi piatra de hotar între perioada modernă (1600—1900) şi o nouă perioadă (după 1900) în civilizaţia occidentală [1]). Oricum, am săvârşi o mare greşeală, dacă, ignorând sistematic însemnătatea acestei controverse, am tolera ca sofistica antiintelectualistă să prindă rădăcini.

3. Reprezentanţii misologismului, spre a pricinui confuzie, lasă a se înţelege că ştiinţa şi raţionalismul, spirit ştiinţific [2]) şi spirit speculativ sunt tot una. Laturea cea mai stranie a procesului e că mulţi teologi s'au asociat la lupta împotriva raţionalismului, cu toate că teologia nu e mai puţin speculativă şi ideologică decât raţionalismul [3]). De altminteri e un fapt familiar celor ce cunosc desvoltarea cugetării apusene că între misticismul teologic şi raţionalismul speculativ, legătura e strânsă. Aceasta nu numai fiindcă orice misticism tinde a se îmbrăca într'o haină speculativă, dar şi invers, fiindcă misticismul este finalul aproape inevitabil al raţionalismului. In adevăr, istoria filosofiei ne arată indiscutabil că cei mai însemnaţi raţionalişti dela Platon până la Schelling au urmărit himera mistică a „intuiţiei", a „indentificării erotice" a spi-

1) *W. Vogel:* Ueber den Rhythmus im geschichtlichen Leben der abendländischen Europa in *Historische Zeitschrift*, Bd. 129 (1923), H. 1, p. 61.

2) Omul de cultură „primară" nu remarcă din opera ştiinţei decât tehnica, nu şi spiritul care, e drept, duce la tehnică, dar are şi o valoare de sine stătătoare.

3) Teologii atacă de fapt numai raţionalismul modern, nu şi pe cel antic, aşadar, nu orice fel de raţionalism; căci dogmatica creştină nu poate fi concepută fără raţionalismul platonico-aristotelic. Vezi: *P. Lasserre:* La Jeunesse de Renan, 2 vol. 1925.

ritului uman cu lumea transcendentă, firește, tot de natură spirituală. Prinderea *nemijlocită* a rațiunii cosmice prin rațiunea umană este patosul raționalist. Faptul nu ne miră, căci atât misticismul cât și raționalismul — se va vedea îndată — au la temelie postulatul că pe lângă lumea dată simțurilor, mai există încă una, care este și cea „adevărată", o lume supraempirică, „inteligibilă". Și cum gândirea nu e niciodată mulțumită de cum prinde discursiv, indirect, această realitate „adevărată", ea este nevoită a face apel în cele din urmă la intuiție, la contactul direct, ca în simțuri, însă de altă natură decât o intuiție sensibilă, la un contact direct supraempiric, „intelectual". „Dacă partizanul intuiției intelectuale interpretează ca o cunoaștere a lui Dumnezeu cufundarea intuitivă în propriul eu... atunci din raționalist el a devenit mistic, — un sfârșit, de care în istorie n'a scăpat aproape nici un raționalist. In realitate e foarte greu a spune cine e mistic și cine e raționalist"[1]). Imi pare de aceea că teologii, atacând „raționalismul", se îndreaptă sau împotriva științei în genere sau, mai de grabă, împotriva idolatrizării științei, împotriva „scientismului".

„Scientismul" sau raționalizarea, dogmatizarea, absolutizarea, științei este tipică — remarcă W. Sombart[2]) — în ideologia socialistă. Pentru aceasta știința a luat înfățișarea de fetiș, de superstiție, de *Religionsersatz*. Știința, potrivit socialismului, nu e numai democrată, ci direct „socialdemocrată". Th. Buckle scrià că „știința este templul democrației". „Proletismul" așteaptă mântuirea dela știință, care va muta paradisul pe pământ, întronând aci libertatea, egalitatea și fericirea pentru toți.

Credința în atot puternicia „Științei" este de fapt credința în atot puternicia științelor naturale (mecanică, fizică, chimie). Că avem aci o limitare nejustificată a științei, se va vedeà la timp. E deajuns a observa de pe acum că nu știința ca atare, ci interese străine ei au îndemnat pe unii a vorbi

1) *L. Ziegler:* Der abendländische Rationalismus und der Eros. 1905, p. 70.

2) *W. Sombart:* Der Proletarische Sozialismus, 1924, vol. I, p. 233.

de caracterul providenţial al ştiinţei (socialismul), iar pe alţii de falimentul ei (reacţia conservativ-clericală).

Cele de mai sus, cred, au fost în stare a arătà trebuinţa unei opere de lămurire şi de restaurare a adevărului. Intr'o chestiune atât de mare, în care se desbate valoarea şi viitorul spiritului occidental sau al spiritului ştiinţific — ceeace pentru noi e tot una — discuţia pasionată şi fanatică, tulburând privirile, trebue să facă loc examenului cumpănit şi senin. Echivocul, tot mai agravat de vre-o câţiva ani încoa, trebue să înceteze.

Ce este ştiinţa? Ce este raţionalismul? Ce raport există între ele? Desagregarea istorică a raţionalismului integral n'a eliberat oare din captivitatea dogmei raţionaliste unele elemente viabile, care pot fi integrate astăzi de ştiinţă? Este un fapt cunoscut în istoria culturii că prăbuşirea unui curent dogmatic face disponibile unele elemente, care încadrate în acel curent erau denaturate, dar odată liberate ele dobândeau preţuirea cea adevărată şi locul cuvenit. In adevăr, dacă putem vorbi de o bancrută a raţionalismului, nu ne e îngăduit a vorbi de bancruta „raţiunii". „Raţiunea" n'a murit; ea trăeşte. Şi flacăra ei va pâlpâi luminătoare câtă vreme cultura, la temelia căreia stă această raţiune, nu va fi o ruină. Căci într'un sens, care urmează a fi determinat, „raţiunea" este sinonimă cu spiritul ştiinţific. Şi nu zăbovesc a adăogà: tocmai de aceea raţionalismul, ca doctrină speculativă, nu mai are nici o legătură cu ştiinţa, ci doar cu teologia şi apologetica. Ţinta noastră e să demonstrăm că ştiinţa, încorporând din raţionalism elementele valide, nu numai că se opune hotărât raţionalismului, dar îşi asigură sieş o armură care o va face invulnerabilă. Ceeace constituia din raţionalism o doctrină filozofică singularizată şi prin urmare discutabilă, nu mai are nici o valoare pentru ştiinţă. In schimb ceeace e valabil şi permanent în raţionalism trece la ştiinţă, nu putem a o slăbi, ci din potrivă pentru a o întări faţă de atacurile misologilor. Apărător al „raţionalismului" nu sunt; dar nici partizan al barbariei antiintelectualiste. Eu nu primesc alternativa: raţionalism sau misticism? Fiind o falsă alternativă — şi am arătat în treacăt decе — nu sunt nici pentru unul nici pentru altul. Adevărul e deasupra acestei alternative sau dincolo de ea.

Astăzi conflictul dintre raţional şi neraţional e înfăţişat plastic de unii ca lupta dintre Minerva: ordine, măsură, simţ al realităţii, trebuinţa de a proba, cugetare desinteresată, şi Belfegor, zeul moabit: nihilism, sensualism, subiectivism, desfrâu mistic, fantazie desordonată, capriciu frenetic, acţiune brutală şi nerezonabilă, egoism utilitarist. Ca şi Hercule la răspântie între viţiu şi virtute se pare că şi noi suntem în situaţia de a alege: cultură greco-latină sau cultură orientală; europeni sau „sirieni“ [1])? Alternativa prezentată astfel are mai mulţi sorţi de a fi primită, căci opoziţia nu mai e între raţionalism şi misticism, ci între ştiinţă deoparte şi de altă parte inspiraţie fantastică şi desordonată. Trebue însă, înainte de a lua o hotărâre, să examinăm această mare controversă, ale cărei date prime sunt nebuloase, căci, după părerea protivnicilor, intelectualiştii exercită o egemonie tiranică, iar la rândul lor intelectualiştii se plâng că sunt victimele „barbarilor“. Pentru Ramon Fernandez [2]) „procesul inteligenţei“ ne-ar impune alternativa: „să renunţăm cu totul de a gândi sau să ne resemnăm a gândi până la capăt“. Formula e excelentă cu o restricţie importantă: cum am putea renunţa *cu totul* de a gândi?

Cercetarea noastră poate anticipa de pe acum rezultatul: spiritul ştiinţific, neatacabil prin argumente ce totdeauna îl presupun, nu va dispărea, provizoriu, decât prin loviturile oarbe ale barbariei. Căci nu există ştiinţă contra ştiinţei, şi nici logică împotriva logicei. Fobia raţionalistă, dacă devine fobia logicei, se suprimă singură. Putem divulga de acum că alternativa se reazemă pe o gravă neînţelegere. Să limpezim motivele neînţelegerii şi discuţia, de sigur, discuţia serioasă, va deveni de prisos. Sunt probleme care nu comportă soluţii contrarii: aşa d. p. unii pentru inteligenţă, alţii contra ei. Intelectualismul, ale cărui margini şi atribuţii sunt bine determinate, este inevitabil. Omul este intelectualist, tot aşa cum respiră, vorbeşte şi merge pe două picioare. Antiintelectualismul, care nu e simplă fanfaronadă, duce la casa de nebuni. Dar

1) *J. Benda:* Belphégor, 1924, edt. 9-a; *Gaëtan Bernoville:* Minerve ou Belphégor? Paris (Bloud et Gay) 1921.

2) Nouvelle Revue française, 1925, 1 Juin.

nici la casa de nebuni nu vom întâlni antiintelectualism autentic.

Maniacul e un intelectualist deviat, necontrolat, rezemat pe alte fapte, dar şi el este şi nu poate fi decât tot un intelectualist.

Aplicarea logicei este în toate cazurile inexorabilă. Totul atârnă dece înţelegem prin logică, gândire, raţiune, inteligenţă. Clarificarea acestor termeni, pentru a pune odată capăt unei logomahii păgubitoare, este scopul studiului de faţă.

4. Aşadar, o lămurire a termenilor trebue să servească neapărat ca punct de plecare. O primă greutate e limitarea dreptului de aplicaţie al termenului „raţionalism". Se vorbeşte de o raţiune teoretică, de o raţiune practică, de o „raţiune constituantă" şi de o „raţiune constituită" [1]), apoi mai departe de o evoluţie a raţiunii şi inteligenţei; pe scurt, în registrul culturii figurează mai multe feluri de raţiuni şi inteligenţe, mai multe etape în desvoltarea acestora. Deşi, în principiu una şi identică la toţi, raţiunea se multiplică prin diversitatea planurilor de exteriorizare şi prin condiţiile istorice care fac posibil exerciţiul raţiunii, aci favorizându-l şi stimulându-l, aci compromiţându-l şi împiedecându-l.

Se invocă dar raţiunea în cercetarea teoretică şi de asemenea în morală, în organizaţia politică, în judecata juridică, în opera pedagogică, etc. Raţiunea e ridicată la „rangul de legiuitoare supremă" şi universală atât în ordinea „ştiinţei" cât şi în aceea a „conştiinţei".

Confuzia înţelesurilor e agravată de pasiunea polemică şi apologetică; de o parte idolatria raţiunii, de alta dărâmarea idolului. In filosofie ne există primejdie mai mare ca echivocurile neobservate şi necontrolate. Ce este raţiunea; care sunt sensurile ei istorice, în deosebi, pe linia teoretică; care este esenţa raţionalismului?

O sumară trecere în revistă a culturii europene pune într'o lumină crudă abuzurile terminologice cu raţiunea. In numele raţiunii, în evul mediu, biserica, mai ales, catolicismul, susţinea adevărul indiscutabil al dogmelor şi osândea pe eretici. Scolasticul Anselm din Cantorbury era convins că

1) *A. Lalande*. in Revue des Cours et Conférences. 1925, No. 9, 10.

toate dogmele pot fi demonstrate raţional. Tot în numele raţiunii „filosofii" secolului 18 atacau teologia; iar Robespierre făcea să funcţioneze ghilotina. In numele „aceleaş" raţiuni dogmele aci erau decretate ca adevăruri, aci ca o interesată „impostură" [1]). In ziua de 30 Novembre 1793 proconsulul Tallien scria din Bordeaux „Convenţiei": „Comisia militară procedează necontenit revoluţionar; capul conspiratorilor cade pe eşafod. Intreaga trupă dela Marele Teatru a fost pusă în stare de arest. Am distrus acest focar al aristrocaţiei. Sala de spectacol a fost încălcată în momentul când era în ea două mii de persoane; toţi cei suspecţi au fost arestaţi. Ghilotina şi marile amenzi vor opera purificând comerţul şi exterminând pe agiotori. *Raţiunea face aci mari progrese.* Argintăria e depusă din belşug la monetărie. *In curând vom celebra triumful filosofiei* [2]). (Filosofia ca şi raţiunea e un alt termen luat adesea în deşert).

Concomitent cu cele de mai sus nu putem trece sub tăcere un alt fapt care glăsueşte altfel. E adevărat, filosofia şcoalei evului mediu a nutrit multă vreme convingerea în caracterul raţional al dogmelor; scolastica are ca temelie „principiul armoniei" dintre credinţă sau „lumina supranaturală" şi raţiune sau „lumina naturală". Insă chiar începând cu epoca de efloreşcenţă maximă a acelei filosofii (sec. 13) acea credinţă începe a slăbi, iar ulterior, treptat treptat, scolastica ajunge la încheerea că tot ce este credinţă trebue retras forului necompetent al raţiunii şi rezervat revelaţiei. Astfel în cele din urmă scolastica nu mai acordă nici un credit raţiunii în materie de credinţă: toate dogmele — chiar existenţa lui Dumnezeu — sunt neraţionale sau suprarаţionale. Prin aceasta filosofia şcoalei, care era esenţial „raţionalistă", îşi încheie misiunea după o lungă agonie. Ea singură şi-a tăiat ramura pe care stătea atârnată.

Astăzi însă observăm un fapt straniu. Antiraţionaliştii continuă procesul care a desagregat scolastica: pentru ei nu numai religia şi dogmele, dar chiar experienţa şi ştiinţa sunt iraţionale şi deci ambele trebuesc sustrase forului raţional. Cel

1) *D. Roustan:* L'Evolution du rationalisme, Revue bleue, 1920, p. 727.
2) *St. Amand:* La jeunesse de l'Imperatrice Joséphine, p. 75.

mult dacă recunosc o însemnătate practic-tehnică mecanicei şi disciplinelor naturale rezemate pe mecanică.

Revenim acum la pluralitatea de înţeles a „raţionalismului". E sigur că termenul a apărut în sec. 17 şi avea un înţeles, peiorativ, fiind întrebuinţat de teologia ortodoxă împotriva acelei direcţii filosofice numite *deism*, care nu accepta între dogme decât pe acelea ce puteau fi demonstrate prin „lumina naturală". Deismul secolului 17-lea era o reeditare, cu mijloace reduse şi banale, a motivului „raţionalist" al scolasticei în floare. (Repet: numai scolastică în decadenţa sustrage raţiunii dogmele). Şi în vremea noastră, în polemica teologică raţionalismul are acest înţeles: interpretarea naturală a cărţilor sfinte, a minunilor, etc., interpretare sugerată de raţionalismul modern.

Nu acest înţeles special ne interesează pe noi. E vorba de raţionalismul filosofic. Acesta nu este opus, obligatoriu dogmelor şi credinţei — o pildă, între altele e cazul „părintelui filosofiei moderne" raţionaliste, Descartes [1])—ci e opus sensualismului, potrivit căruia adevărul trebue căutat nu în „gândire", în „ideile înăscute" (raţionalismul), ci în datele experienţei, în ideile câştigate. Cu toate acestea la Kant raţiunea şi simţurile colaborează intim, ambele fiind privite ca factori necesari constituirii ştiinţelor naturale. Cum se vede şi în filosofie, raţiunea a fost pusă în serviciul multor cauze divergente. Raţiunea s'a complăcut prea mult în tovărăşii compromiţătoare şi Luther se pare că avea dreptate când vorbea de *Hure Vernunft.*

Putem totuşi desprinde din frământările de peste două milenii ale filosofiei notele esenţiale ale raţionalismului. Patru sunt notele raţionalismului, şi din acestea patru primele trei sunt consacrate istoric şi colaborează în vederea scopului comun, pe când a patra nu are încă sancţiunea faptului istoric, însă ne apare incomparabil mai legitimă, fiind o formulă prudentă şi neutrală.

a. *Înţelesul metafizic al raţionalismului.* Nu există (nu e

1) Cercetări istorice mai nouă (Espinas, Milhaud, A. Koyre, Gouhier, etc.) prezintă metafizica lui Descartes într'o nouă lumină, şi anume drept o apologie a catolicismului împotriva „libertinilor", scepticilor şi naturaliştilor.

real) decât ceeace e *inteligibil*, gândit, ceeace e transparent raţiunii. Şi e inteligibil ceeace are o raţiune de a fi, un fundament explicativ. Am zis: „nu există decât ceeace e inteligibil". Pentru raţionalismul clasic, propoziţia aceasta rămâne adevărată şi dacă îi aplicăm procedeul logic numit conversiunea simplă: „tot ce inteligibil, tot ce e gândit ca necesar trebue să existe". In filosofie principiul ce stă la temelia acestei propoziţii se chiamă postulatul *ontologic:* existenţa (realitatea) este cuprinsă nemijlocit în orice gândire necesară.

Înţelesul metafizic apare mai lămurit, dacă relevăm corolarul postulatului ontologic: cum prin definiţie gânditul, inteligibilul, nu este sensibil, urmează că existenţa inteligibilă — considerată ca „adevărată existenţă" — este suprasensibilă, metafizică, inaccetibilă simţurilor.

b. *Înţelesul epistemologic al raţionalismului.* Inteligibil nu este decât ceeace emană din principii *a priori*, „înăscute", evidente, care deci n'au fost primite prin simţuri, ci decurg direct din „natura" gândirii, a „raţiunii". Adevărata cunoştinţă e cunoştinţa raţională, una şi aceeaş pentru toţi, precum una şi indivizibilă e raţiunea la toate popoarele şi la toţi indivizii. Acest al doilea înţeles al doctrinei raţionaliste este cel mai discutat azi, pe când cel dintâiu, care nu e mai puţin însemnat, este nesocotit, poate şi pentru cuvântul, că analiza lui presupune o pregătire teoretică mult mai serioasă.

c. *Ipoteza de bază a raţionalismului sau înţelesul esenţial.* Cele două caractere de mai sus au la baza lor un postulat unic şi hotărâtor, postulat care, fiindcă e mai mult subînţeles, nu e aproape de loc discutat. Totuşi fără el, se va vedea, construcţia raţionalistă se distramă ca o configuraţie de nouri.

In adevăr, raţionalismul îşi ridica sieş o mare greutate. Realitate adevărată e numai ceeace e prins de gândire, în noţiuni, judecăţi şi raţionamente; realitatea e deci nesensibilă. Dar cum gândirea nu poate prinde direct, ca simţurile, intuitiv, realitatea „adevărată" sau nesensibilă (eventual: suprasensibilă); cum între gândire, raţiune, şi realitatea nesensibilă nu e posibil un contact nemijlocit, pe ce cale raţiunea cunoaşte acea realitate, de unde acordul dintre raţiune şi gândire?

Pentru a ocoli acest grav impas al raţionalismului s'a

recurs la supoziţii fundamentale, sau mai precis, pentru ca raţionalismul să se constitue a trebuit să ia ca sigure unele supoziţii. Cea mai însemnată ipoteză este activitatea „spontană", chiar „creatoare" a gândirii. Aceasta, de sigur, n'are nevoe de contact direct ca simţurile, n'are nevoe să fie afectată din afară, să primească. Ea produce din sine spontan, crează, adevărurile, care exprimă realitatea. Gândirea, fără ajutorul simţurilor, fără aceşti informatori, produce o serie de cunoştinţe; iar miracolul e că, deşi le produce din sine, ele se potrivesc cu realitatea încă şi mai bine decât datele sensibile, care sunt oarecum imprimate direct de lucruri [1]). Asupra acestei ipoteze vom reveni.

2. D'ece însă concordă desăvârşit ideea creată de mine şi realitatea nesensibilă? Fiindcă ideile raţionale şi realitatea raţională, nesensibilă, au un isvor comun: atât raţiunea mea cât şi realitatea inteligibilă sunt subîntinse de Raţiunea universală, care e Dumnezeu. Ideile din mine sunt reflexe ale Ideilor divine, iar realitatea inteligibilă este totalitatea esenţelor create de voinţa atotputernică divină după modelul ideilor intelectului divin. Cu alte cuvinte: ideile mele şi esenţele reale emană direct din raţiunea divină. In acest caz coincidenţa lor nu mai e un mister; misterioasă e însă raţiunea divină. Astfel vedem cât de indisolubil legate sunt cele două aspecte ale raţionalismului: aspectul metafizic şi cel epistemologic. Teoria cunoştinţei şi metafizica se unesc în postulatul *creaţiei*, fie al creaţiei prin gândire, fie al creaţiei prin voinţa divină. Teologia stă la baza raţionalismului ca sistem filozofic.

d. *Înţelesul neutral, neistoric, al raţionalismului.* Tot ce este *dat* conştiinţei omului, tot ce este obiect nemijlocit de conştiinţă este sau poate fi *determinat*, deci transpus pe planul logicei. (Natura logicului va fi lămurită la locul po-

1) S'a văzut că raţionalismul, care păstrează drept ideal de cunoştinţă contractul direct cu realitatea, singurul, de altminteri, eficace, recurge la un contact direct, la o intuiţie, care nu e sensibilă, ci intelectuală şi uneori chiar supra-intelectuală, mistică. Caracteristic pentru intuiţia intelectuală, cum vom arăta, e că şi ea nu are pasivitatea simţurilor, ci activitatea gândirii; intuiţia intelectuală este cel mult pasivă ca intuiţie, dar activă ca act intelectual.

trivit). Determinarea datelor este o explicitare verbală a ceeace este implicat în ele. Raţiunea este dar clarificarea a ceeace este dat, nu după tipicuri preexistente, după categorii preformate şi rigide, ci după chiar arătările datelor şi aşa cum acestea se prezintă. Raţiunea ca logizare este, pe scurt, determinarea lucrurilor prin lucruri, a datelor tot prin date. Să se noteze că raţiunea, gândirea, în sensul acesta, nu angajează realitatea gânditului, a determinatului. Nu e deloc sigur că tot ce e gândit, determinat, clarificat, este prin aceasta şi real.

In bună parte, curentul antiraţionalist de azi atacă acest sens, fără a observà poziţia critică ce-şi creează singur. Pentru antiraţionalişti nu orice poate fi determinat „clarificat"; rămâne un rest nedeterminabil. Cercetarea de faţă urmăreşte a demasca echivocurile şi erorile ce se adăpostesc în polemica antiraţionalistă. Putem spune de acum: antiraţionalismul îşi îndreaptă atacurile împotriva unei raţiuni artificiale, împotriva unui mit. Scuza reală a misologismului e că acest mit e opera raţionalismului, este opera celor trei aspecte şi înţelesuri ale sistemului raţionalist.

In sfârşit, un ultim aspect al înţelesului neutral al raţionalismului, înţeles ce se raportă în deosebi la posibilitatea cunoştinţei de a exprima realitatea, este următorul: „Raţionalistă" poate fi numită exigenţa, firească da oricine emite o afirmaţie sau o serie de afirmaţii, că enunţurile sale nu sunt un vis strict personal, o preferinţă exclusiv subiectivă, ci sunt formule care pot fi înţelese sau supuse controlului comun şi deci merită a fi discutate. Dacă prin antiraţionalism se înţelege o „teorie" care susţine că există fapte ce nu pot fi controlate de mai mulţi, fapte ce nu depăşesc orizontul inexpugnabil al „interiorului", atunci antiraţionalismul se aşează singur dincolo de orice discuţie şi de orice contact interindividual.

M. Florian

MĂ PRINDE NOAPTEA

Mă prinde noaptea uneori
Urmând cărări tăcute
Cu gândul dus pe-aripi de nori
Spre clipele trecute.

Sub frunza gingaşă din tei
Zefiri uşor palpită
Şi-mi spun că mi-au adus cu ei
Parfumul tău, iubită,

Sunt singur şi tăcut veghez
Şi noaptea mă 'nfioară
Deşi-n tăcerea ei visez
A nu ştiu câtea oară.

E somn adânc. Pe gândul meu
Uşor se lasă luna
Te văd, te simt, eşti visul meu
Acelaş totdeauna.

G. Palladi.

Ministerul Educaţiei Naţionale R.P.R. Liceul mixt sârb Timişoara

INOCHENTISMUL

PRECUVÂNTARE

In 1909, cu cinci ani înainte de izbucnirea războiului mondial, între moldovenii din Basarabia, s'a început o mare fierbere. Conservatori de firea lor, fiind toată vremea adânciţi în grija zilnică a muncii de plugar, depărtaţi de toată lumea şi mai cu seamă, cum se părea, de chestiile veşnice ale vieţii, moldovenii în anul acesta şi-au pierdut liniştea şi cumpătul de odinioară şi au început să dovedească un interes neobişnuit pentru problemele religioase şi o hotărîre nemărginită în înfăptuirea năzuinţelor noui.

Fenomenul acesta e cunoscut sub denumirea de „mişcarea dela Balta". Înţelesul acestei denumiri mai uşor şi mai clar ni se va descoperi mai departe, deocamdată însă vom spune că începătorul marei mişcări din Basarabia a fost un simplu călugăr, Ieromonahul Inochentie, după numele căruia toată mişcarea se mai numeşte şi „Inochentism".

Mişcarea dela Balta prezintă un mare interes din mai multe puncte de vedere. Deşi ea poartă numele unui simplu călugăr, rolul acestuia aici, cum vom vedea, n'a fost cel principal: eroul evenimentului este singur poporul cu sufletul lui curat şi deschis, cu setea lui arzătoare de adevăr şi dreptate. La aceasta ar fi destul să adăogăm că mişcarea a avut loc aproape numai în Basarabia şi cu valurile sale n'a cuprins decât pe moldoveni, — ar fi deajuns ca să fie îndreptăţită o cercetare a ei cât de serioasă şi amănunţită. Mai e însă şi altceva. Fiind în fond un fenomen de caracter spiritual, inochentismul ne descopere o latură — şi poate una din cele mai însemnate — a vieţii sufleteşti a românilor basarabeni. Dar tocmai viaţa sufletească a moldoveanului nostru e şi mai

puţin cunoscută şi, prin urmare, mai interesantă pentru noi. Căci la drept vorbind, cine s'a interesat de credinţele moldoveanului basarabean? cine a ştiut să se apropie de sufletul lui şi să descopere un singur colţ în acea lume de visuri, de necazuri, de suferinţe, în care'şi petrecea veacul acest prigonit al vieţii, despărţit de trunchiul neamului său şi aruncat în calea istoriei, la voia înrâuririlor întâmplătoare, şi cel mai multe ori streine de firea lui?... Toate lucrările tipărite până acuma, cu privire la viaţa Basarabiei din trecut, nu ne dau decât descrierea diferitelor aşezăminte, istoricul activităţii unor reprezentanţi ai ocârmuirii (arhierei), caracteristica slabă a raporturilor sociale etc., lăsând viaţa sufletească a norodului propriu zis în nepăsare. Interesul evenimentului creşte şi mai mult când ne gândim că pornită pe teren pur religios mişcarea dela Balta, — de altfel ca orice mişcare a masselor, — răspândindu-se cu o putere nemaipomenită şi cu o repeziciune nemai văzută, a cuprins mai multe laturi ale vieţii poporului basarabean, destăinuind multe lucruri neaşteptate şi de mare însemnătate.

Acestea sunt motivele lucrării de faţă.

Limitele cronologice ale ei sunt anii de activitate a călugărului Inochentie 1909—1917, începutul mişcării şi moartea călugărului. Intrucât însă mişcarea n'a izbucnit din senin, fără a fi pregătită în trecut, şi în fond n'a dispărut nici până astăzi, aici bine înţeles sunt arătate atât începuturile ei în trecut, cât şi urmările după data morţii lui Inochentie.

Lucrarea, în mare parte, e întocmită pe temeiul actelor din arhivele locale — cele bisericeşti (ale Consistorului şi ale Frăţimii „Naşterea lui Hristos") precum şi ale statului (sucursala Chişinău). E de notat că acest material nu epuizează subiectul. Mai întâi călugărul Inochentie şi-a desfăşurat toată activitatea sa dincolo de hotarele Basarabiei—în Podolia (Balta, Cameniţa), în guv. Oloneţc (Murom), la mănăstirea Soloveţ, în „raiu" la Lipeţcoe (Podolia), pretutindeni fiind însoţit de gloate de moldoveni basarabeni. Autorităţile locale — din Podolia, Cherson şi cele centrale: Ministerul de Interne şi Sinodul, s'au interesat toată vremea de activitate sa. Firește au fost întreprinse multe cercetări, dintre cari unele, cum ni se com-

unică, au dat naştere voluminoaselor dosare [1]). Insă tot materialul acesta, îngropat în archivele Consistorurilor din Cameniţa, Odesa, Olonetc, poate şi'n alt loc, deocamdată rămâne inaccesibil. Prin urmare e de crezut că o parte din faptele vieţii şi activităţii lui Inochentie rămâne necunoscută. Afară de aceasta, chiar ştirile aflate în actele arhivelor noastre nu pot fi socotite ca îndestulătoare. Mai multe din aceste ştiri sunt adunate de agenţii autorităţilor dintre cari mai mulţi erau cu desăvârşire nepregătiţi pentru astfel de cercetări serioase, pe de altă parte — informaţiile sunt culese de ei dela adepţii mişcării, cari văzându-se urmăriţi, la cercetări dădeau răspunsuri firește nu tocmai sincere şi adevărate. Bine înţeles că pentru restabilirea adevărului a fost nevoe să înlăturăm unele ştiri cari nu corespundeau cu spiritul general al informaţiilor adunate.

In vederea acestor împrejurări am fost nevoit să recurg şi la alte mijloace: m'am adresat c'un fel de chestionar către câţiva preoţi şi misionari, cari păreau a fi mai în măsură a cunoaşte bine mişcarea şi trebue să mărturisesc că declaraţiile primite mi-au fost de mare folos în multe chestii privitoare atât la persoana lui Inochentie, cât şi la toată mişcarea.

Un alt izvor au fost unele articole din organul Sinodului rusesc „Vedomostiile Bisericeşti", şi mai cu seamă numeroasele articole, cu privire la inochentizm, apărute în „Vedomostiile Eparhiei Chişinăului" transformate (1917) în „Bessarabschi Tercovnăi Golos" („Glasul Bisericesc al Basarabiei") pe urmă (1917—1918) în „Golos Bessarabscoi Tercvi" („Glasul Bisericei Basarabene"), mai târziu (Februarie 1918) in „Golos Pravoslavnoi Ţercvi Moldavscoi Respublichi" („Glasul Bisericei Ortodoxe a Respublicii Moldoveneşti"), astăzi (din 1919) înlocuite prin „Luminătorul". Aproape toate aceste articole aparţin membrilor clerului Basarabean — (preoţilor şi misionarilor), unele dau multe informaţii şi felurite interpretări mişcării, altele conţin preţioase dări de seamă asupra congreselor eparhiale, la cari a fost discutată chestia inochentismului.

Un izvor cu totul deosebit şi din multe puncte de vedere

---

[1]) „Am auzit..... că cercetarea făcută de părintele Vasile Brahă (cercetător din jud. Balta) cuprindea peste două sute coale scrise". Pr. I. Andronic Declar. scr.

extrem de interesant am aflat în cartea inochentistă: „In scurt viaţa şi faptele părintelui Inochenti dela Balta 1909—1917".

Am avut ocazia să vorbesc cu câţiva aprigi inochentişti (Elisei Zlotea, Irina Evstafie) şi cu alte persoane particulare (Paraschiva Costin), declaraţiile cărora asemenea m'au ajutat în unele chestii.

Pentru chestiile învecinate m'am folosit de mai multe izvoare de tipar.

Din pricina mai multor împrejurări n'au putut fi utilizate acele informaţii numeroase, răspândite printre moldovenii Basarabeni, cari informaţii păstrându-se sub forma de tradiţii evlavioase hrănesc simţimântul religios al lor, devenind tot mai mult legende depărtate de viaţa reală.

Cu toate neajunsurile materialului ce l-am avut la îndemână, cred că ştirile de cari m'am putut folosi, mi-au dat putinţa să cuprind fondul evenimentului cel puţin — în cadrele mişcării, care a avut loc în Basarabia. Materialul care ne lipseşte, cu privire la cele petrecute în afară de Basarabia, fără îndoeală ar fi putut spori cantitatea informaţiilor noastre, însă cu nimica nu ar fi schimbat caracterul lor destul de bine oglindit în actele arhivelor. In ce priveşte tradiţiile păstrate în popor, tot interesul lor e pur psihologic, bun pentru caracteristica stării sufleteşti actuale a moldovenilor noştri şi puţin potrivit pentru cunoaşterea obiectivă a fenomenului.

Lucrarea e compusă din nouă capitole. Partea centrală, capitolele III—VII, conţine o descriere amănunţită a mişcării.

Cap. I—II dau informaţii privitoare la viaţă şi învăţătura lui Inochentie. Ultimele două cap. VIII şi IX, după o scurtă expunere a părerilor existente asupra inochentismului, dau o interpretare a cauzelor şi rostului mişcării.

Ţin să adaog că punctul de vedere din care inochentismul este tratat în lucrarea de faţă, e pur istoric-cultural. Cum s'a petrecut mişcarea dela Balta şi ce rost a avut în viaţa poporului Basarabean — acestea sunt chestiile principale de care m'am ocupat. Combaterea inochentismului, precum şi alte chestii pur teologice n'au intrat în problema lucrării.

Recunosc, lucrarea nu e lipsită de multe scăderi. Poate că mai multe neajunsuri vor fi aflate în interpretarea dată aici

evenimentului. Indrăznesc însă să cred că chiar dacă explicarea mişcării ar fi socotită ca puţin îndestulătoare, totuşi descrierea acestui fenomen în amănuntele lui interesante nu ar fi fără folos pentru toţi acei cari se interesează de soarta Românilor Basarabeni şi mai cu seamă pentru cercurile bisericeşti, cari şi astăzi au a face cu urmările inochentismului.

Prof. N. Popovschi
Chişinău

ODATĂ....

Odată nimic nu fusese din toate ce'n jurul meu sânt.
Nici soare, nici lună, nici stele, nici ape, nici cer, nici pământ!
Şi azi când apări înainte-mi, frumoasă ca Eva din rai,
Adânc mă cutremur la gândul c'odată nici tu nu erai!
Te strâng cu nesaţiu la pieptu-mi. Pierduţi ca pe-o mare amândoi,
Cu groază privim înainte... cu groază privim înapoi...

Gr. Sălceanu

PEDAGOGIA

IN RAPORT CU ŞTIINŢELE AJUTĂTOARE. PERSPECTIVA SOCIOLOGICĂ A EDUCAŢIEI

I

Cum am accentuat şi în alte părţi, rădăcina noţiunei de pedagogie, o găsim în cuvântul grecesc Paideia, care înseamnă pe deoparte „copilărie", pe de alta „cultură". Iar scopul educaţiei ar fi aducerea individului, din starea de copilărie în acea de cultură. In cuvântul acesta, paideia, se cuprinde toată filiera de acţiuni pe care un educator trebue să o aibă în vedere; se cuprinde educaţia copilului, a tânărului şi chiar a omului matur. In acelaş timp se cuprinde şi idealul urmărit de orice activitate educativă.

Dar se va obiecta, în privinţa idealului, că acesta este imposibil de atins, căci cine va putea spune că a ajuns pe deplin gradul ideal de cultură a trupului, a minţii, şi a sufletului? Nu este oare această perfecţiune către care tindem, asemenea orizontului, „Qui recule chaque matin, Et qui le soir n'est pas ateint?", asemenea cerului, pe care spre a-l atinge, trebuie să ne urcăm pe vârful dealului? Şi după ce am atins culmea acestui deal, nu vedem că adevăratul cer se reazimă pe dealul următor? Şi tot aşa veşnic? Lucrurile nu sunt chiar aşa.

Cu toate acestea desiluzii necontenite simţim totuşi că nimic nu ne satisface mai mult de cât, după ce am ajuns pe vârful uneia din înălţimile pe care le-am avut de suit, să ne lăsăm pradă iluziei că vom ajunge în stăpânirea Himerei noastre, dacă vom face o nouă sforţare, şi vom învinge difi-

cultatea unei noi ascensiuni. Nu simţim oare, că această iluzie este singura noastră raţiune de a fi pe pământ? Şi imboldul care ne împinge astfel din culme în culme, nu este el în acelaş timp şi viaţa, şi răsplata vieţii noastre? Şi atunci, cultura, civilizaţia, idealul, perfecţiunea, aceste noţiuni normative, nu devin cu toate acestea realităţi incontestabile, pe care le realizăm în sufletul nostru? şi nu numai în sufletul nostru, dar chiar obiectiv, fiecare produs al luptei noastre, fiecare nouă înfăptuire, fie ea „Critica raţiunei pure", „Cina cea de taină" sau umilul produs din atelierul unui lucrător manual, nu sunt ele realizări perfecte, întru cât prin concentrarea, prin voinţa de realizare pe care am depus-o, am concretizat unul din momentele, unul din inelele care leagă partea de jos cu cea de sus a lanţului, a scării infinite, pe care o urcăm? Şi nu vedem în sufletul nostru, în bucuria muncii îndeplinite, în satisfacerea drumului urcat, că fiecare moment de străduinţă îşi are valoarea lui în sine? indiferent de faptul că dorinţi nouă ne umplu sufletul şi nu ne lasă în admirare şi mulţumire pasivă cu cele deja înfăptuite şi ne îndeamnă spre realizări nouă? Cum s'a putut ca, tocmai din ceia ce avem mai pozitiv în noi, această tendinţă spre mai sus, să-şi scoată cineva temeiul unei filosofii pesimiste? Numai o insuficientă, greşită, rău voitoare interpretare a sufletului şi faptei omeneşti, a putut duce la acest contradictoriu sfârşit. Nu, idealul deşi fuge veşnic, este veşnic înfăptuit. Şi cele mai mici producţii omeneşti, când sunt eşite din conştiinţa luptei cu materia inertă şi dorinţa de înfăptuire ideală, poartă în sine pecetea perfecţiunii, este un moment de ideal înfăptuit. Idealul fiind format din o serie de momente ascensionale, fiecare moment îşi are importanţa sa în sine, de îndată ce este o unitate în plus adăugată numărului suprem, infinit, care nici nu-şi poate găsi o altă „realizare", decât pe calea însumărei fără sfârşit a „realizărilor".

Dar ce raport are ştiinţa educaţiei cu această chestiune a idealului? Un dublu raport. Să arăte oamenilor că nu au altă raţiune decât în străduinţa lor spre ideal, să le ajute această străduinţă; şi apoi să le releveze importanţa, în sine, a fiecărei sforţări nouă spre insesisabila culme. Să arăte oamenilor că adevărata mulţumire constă în umplerea desăvâr-

şită a „clipei cei de azi" concepută însă ca un drum indispensabil pentru atingerea clipei de mâne, către care trebue să tindă, şi către care chiar fără voia lor tind, inconştient, prin forţa naturii.

Da, ştiinţa educaţiei trebue să lumineze, ceia ce în general avem în noi obscur, inconştient, să ne arate şi să ne uşureze drumul.

Ori, pentru îndeplinirea acestui scop, educaţia are recurs în special la două ştiinţi: etica şi psihologia.

Cea mai importantă, sau mai bine zis, cea care trebuie să ne preocupe în primul rând, din aceste două ştiinţi, este Etica, căci ea ne arată scopul, idealul către care mergem. Şi numai după ce am văzut încotro avem să ne îndreptăm paşii, după ce ne-am stabilit bine ţinta, avem să ne gândim la mijloacele necesare pentru a ajunge acolo, mijloace bazate pe psihologie. „Preocupaţi cu dreptate, de dependenţa necesară care uneşte pedagogia cu psihologia, zice D-nul Paul Duproix, un oare care număr de pedagogi contemporani, n'au fost izbiţi în acelaş grad, de subordonarea, mai strânsă încă care o leagă de morală" (1). Datoria noastră, a celor care ne ocupăm astăzi în mod critic de pedagogie, este de a nu ne lăsa pradă curentelor prea unilaterale, cari nu văd cu justeţă acest dublu raport. Sunt anumite tratate de pedagogie experimentală unde nu este spus nici un cuvânt despre idealul în slujba căreia experimentul trebuie să stea. Asemenea erori trebuesc evitate cu orice chip. Prima mare preocupare a oricărui pedagog trebuie să fie: „unde merg" şi numai în urmă: „cum merg".

Toţi marii gânditori au văzut raportul strâns dintre pedagogie şi etică. Aşa Shleiermacher spune: „Teoria educaţiei stă în raport strâns cu etica" căci „influenţarea asupra generaţiei mai tinere este o parte din datoriile noastre morale" (2). Este drept că Shleiermacher merge prea departe şi transformă raportul acesta într'o dependenţă prea mare,

1) P. Duproix, Kant şi Fichte. Trad. de I. Mihăilescu, I Ed. p. 99.
2) Schleiermacher, Pädagogik. S. 10—11. Berlin 1849. Verlag G. Reimer.

când afirmă că: „pedagogia este o știință în raport strâns cu etica, o știință aplicată și *dedusă* din etică“ [1]).

In relațiunea dintre pedagogie și etică, nu trebuie mers, până la a transforma raportul dintre ele într'o dependență, în sensul obișnuit, pejorativ, în care întrebuințăm acest cuvânt. Dacă etica se ocupă prin excelență cu studiul idealului, pedagogul nu trebue să se mărginească cu primirea pasivă a unei norme etice. Ar fi atunci pedagogia transformată într'o știință a mijloacelor, și atâta tot.

Rolul ei însă este mult mai mare. Ea trebue să facă o selecție, o alegere; ori, această selecție, care comportă o imensă responsabilitate, este o funcție cu totul activă. Mai mult, selecția aceasta poate merge până la proscrierea tuturor idealurilor etice, când s'au dovedit insuficiente, și la afirmarea altor idealuri nouă. Pedagogul trebuie să cerceteze trecutul societății umane din care face parte și pentru care lucrează, să-i descopere sensul și linia evoluției. Trebuie apoi să vadă rând pe rând, ce idealuri au călăuzit ca stindarde conștiente, această evoluție naturală. Făcând acest lucru, ochiul teoreticianului pedagogic (și cum am spus în altă parte, orice educator practic chiar este un teoreticean), va vedea, după partea sa de genialitate, desenându-se linia evoluției viitoare. Aici intervine latura într'adevăr creatoare a educatorului. Vederea aceasta în viitor scapă de sub controlul imediat științific. Numai timpul o va verifica. De altfel tot așa este și cu creația în științele pozitive. Orice ipoteză nouă este fructul unei divinații, unei intuiții, pe care faptele, experiența, va trebui s'o controleze. Inamicii pedagogiei, nu se pot anina de acest fapt, ca de un punct slab, de natură artistică sau profetică, și descalificator pentru o știință. In toate științele creația este o vedere în necunoscut, care dacă se bazează pe datele deja știute, își păstrează totuș caracterul său profetic. Mulți savanți din cei mai de seamă au mărturisit această caracte-

1) Ibid. p. 13.

ristică a creaţiilor lor (1). Nu vreau să discut mai departe aici, problema etică a idealului. Am făcut-o în altă parte (2).

Cert este că încă nu s'a spus cuvântul definitiv, în această privinţă. Idealurile sunt schimbătoare, cu generaţiile, cu epocile, şi chiar cu indivizii. In dosul tuturor aparenţelor variate există însă ceva invariabil. Variază mai mult haina, forma sub care idealul se prezintă. Idealul în sine, către care omul tinde, este mereu acelaş, este personalitatea, este omul liber, şi prin aceasta stăpânit de conştiinţa datoriei şi a legăturei indisolubile cu semenii săi, omul tinzând spre „republica voinţelor libere", de care Rousseau şi Kant ne-au vorbit. In anarhia, de care sunt cuprinse spiritele astăzi, cu recunoştinţă trebuie să ni se îndrepte ochii spre cei doi mari teoreticieni a-i libertăţii. Din Rousseau să luăm avântul şi credinţa în libertatea naturală a omului, şi din Kant, legiferarea acestei libertăţi. In desordinea care a pătruns astăzi până şi în mintea celor în care noi ne pusesem toată nădejdia sufletelor noastre, faţă de exemplele rele pe care le avem din toate părţile, este o mare mângâere, să deschizi cele câteva evanghelii ale omului şi mai ales: „Emile", şi „Critica raţiunei practice". Incredere nouă şi nădejdii nouă ne întăresc în drumul care devine mereu mai spinos. In special acei care s'au destinat apostolatului, învăţătorii de orice categorie, pot găsi în ele o mângâere şi o încurajare (atât de necesară!) care să-i sprijine în lupta încăpăţinată, ce poate fi învinsă, dar nu trebuie să cedeze, cu parvenitismul care bântuie pretutindeni, cu laşitatea, cu compromisul care este mai de urât şi de cât deplina imoralitate. Pentru cel care ziua întreagă munceşte pentru ca sara să nu aibă de multe ori nici ceia ce-i trebuieşte ca să mănânce sătul, este îndefinitiv o bucurie mare să vadă că prin îndeplinirea sacrificiului acesta de sine, îndeplineşte cea mai mare chemare, chemarea însăşi a omului, aşa cum este săpată în fundul conştiinţei lui morale, — conştiinţei morale, căruia Kant (3) nu-i găsea altă apropiere

1) A se vedea studiul D-lui I. Petrovici, H. Poincaré, Iaşi, 1911, p. 26.

2) Vezi: Problema Idealului Pedagogik. Iaşi 1925. Tip. Viaţa Românească.

3) „Filozofia lui Kant este imnul cel mai frumos, care s'a cântat vreo-

decât cerul înstelat, unind astfel în aceiaşi fericire cele două lumi, sau mai bine, cele două aspecte ale aceleiaşi lumi: infinitul cosmosului şi al sufletului.

Relaţiunea strânsă, dintre pedagogie şi etică, ne luminează asupra unui alt punct, asupra raportului dintre filosofie şi pedagogie. Intr'adevăr, orce atitudine de valorificare, orice poziţie în faţa binelui şi a răului, se vădeşte a fi dependentă de o concepţie mai vastă, mai cuprinzătoare, întru ce priveşte lumea. Orice poziţie etică, teoretică şi practică, atunci când nu este un simplu capriciu momentan, este dependentă de o poziţie de bază a individului în faţa lumei, de o concepţie despre lume, de o filosofie, de o Weltanschauung, cum spun Nemţii.

Această concepţie despre lume, cu toate deosebirile care există între ele, pot fi sistematizate, pot fi tipizate.

In zilele noastre, pornind dela imboldul pe care l'a dat Dilthey, o pleiadă de gânditori din cei mai de seamă, se ocupă tocmai de această problemă a tipizărei.

Dilthey găseşte trei tipuri de concepţii care pot fi urmărite de-alungul istoriei filosofiei, coexistând când cu o egală desvoltare când cu intensităţi diferite.

Naturalismul, idealismul libertăţii, idealismul obiectiv, sunt cele trei concepţii, în cuprinsul cărora orice gânditor, şi orice om în general, se încadrează, după Dilthey. „Democrit—Platon—Aristoteles în antichitate, Hume—Kant—Hegel în timpurile mai noua, ar putea să exemplifice ca două triconstelaţii, această întreită structură a concepţiunei despre lume" (1). Fie că rămânem la această tipologie, complectând-o şi lărgind-o, cum face Herman Nohl (2) sau Frischeisen Köhler (3) fie că stabilim o mai mare diversiune de timpuri, cum

---

dată personalităţii". Rădulescu-Motru, Revista de Filosofie Vol. X, No. 3-4 p. 90.

1) Eduard Spranger: Wilhelm Dilthey. Eine gedächtnisrede S. 24. Leipzig. Ernst Wiegandt Verlagsbuchhandlung.

2) Stil und Weltanschauung.

3) F. K. Philosophie und Leben, Kantstudien 1921.

se încearcă să facă Spranger (1), de altfel impregnat de spiritul lui Dilthey, important este că o consequenţă structurală poate fi observată în toată activitatea unui gânditor, de la idealul său etic, până la cel mai mic amănunt al teoriei sale. Dar nu numai indivizii, ci şi civilizaţiile pot fi astfel sistematizate (2). Astfel se poate urmării, cu relativ mare claritate, raportul strâns dintre o teorie etică şi filosofia din care face parte. Intru cât priveşte pedagogia, orice sistem pedagogic are un raport îndoit cu filosofia, concepţia de lume, căreia se subordonează. In primul rând referitor la ideal, care cum am văzut e în strânsă legătură de o filosofie, şi în al doilea rând, chiar în structura lor interioară, sistemele pedagogice poartă pecetea filosofiei căreia îi corespund (3). Tot aşa un anumit fruct va putea fi recunoscut ca atare până în ultima lui porţiune, şi va puteà fi însumat genului din care face parte.

Ţiu să remare însă, că această dependenţă a pedagogiei de o concepţie a lumii, a realităţii în general, nu este o subordonare în sensul pejorativ, clasificator, că adică pedagogia ar fi ceva de natură mai inferioară de cât filosofia, pentrucă depinde de ea. Cuvântul dependenţă este chiar nepotrivit, pentrucă poate da naştere la interpretarea greşită contra căreia mă ridic. Precum pentru botanist, ca om de ştiinţă, atât pomul, cât şi fructul pomului, au o egală inportanţă, şi un egal interes în sine, tot astfel pentru filosoful culturii, filozofia, cât şi pedagogia, trebuie să aibă o egală inportanţă. Şi precum nu se poate spune că un măr, depinde de familia corespunzătoare, sau un culbec de familia moluştelor, din care totuş face parte purtându-i stigmatul până în cele mai mici amănunte ale anatomiei sale, tot aşa nu se poate spune că un sistem pedagogic depinde de o filosofie, în sensul că filosofia ar fi ceva mai de valoare de cât teoria pedagogică. In-

1) E. Spranger: Lebensformen. Ed. 2, 1921.

2) O astfel de încercare de tipizare, în materie sociologică a întreprins cu multă ingeniositate Andreas Walther: Zur Typologie der Kulturen. Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie 1924.

3) Comp. Frischeisen-Köhler: Bildung und Weltanschauung. S. 15. Philosophisch-Pädagogische Bibliothek Band 2. Charlottenburg 1921.

tre pedagogie şi filosofie există un raport necesar, esenţial structural. Nu există însă nici un raport de valoare.

Dacă stabilirea idealului este de cea mai mare importanţă în activitatea pedagogică, apoi bine înţeles, pentru realizarea acestui ideal, trebuiesc o serie de mijloace pedagogice. Aceste mijloace sunt însă în funcţie de cunoaşterea sufletului omenesc, în primul rând, în funcţie de psihologie [1]) Psihologia este ştiinţa ajutătoare, pe bazele căreia pedagogul îşi clădeşte opera. Idealul nu poate fi realizat de cât în măsura în care structura sufletească o permite. Pentru aceasta trebuie cunoscut sufletul omenesc. Bine înţeles că cu o serie întreagă de alte ştiinţi servesc pedagogului: anatomia, fiziologia, medicina, higiena etc. Acest lucru este evident. Raportul pedagogiei cu psihologia merită însă o deosebită atenţie din cauza a o mulţime de păreri contradictorii care se ridică. Aşa unii reduc pedagogia la psihologia aplicată, cum a făcut Herbart. Tot aşa face Meumann, pentru care pedagogia este psihologie experimentală. Dacă recunoaştem că psihologia este o ştiinţă care ajută pedagogiei, în nici un caz nu putem recunoaşte reducerea pedagogiei la psihologie, şi mai ales la psihologia experimentală. Psihologia experimentală priveşte pe copil, pe individ, ca pe un aparat, care trebuie mânuit într'un anumit fel, pentru a obţine anumite rezultate. Or cu această atitudine nu ne putem împăca. Nu putem privi omul, fiinţa, ca pe un automat. Apoi psihologia experimentală, procedează în mod statistic, nu individual. Ea nu priveşte activitatea individuală, ci media. Pedagogul adept al atitudinei psihologiei experimentale, nu are în faţa sa un individ, care este ceva unic ci el stă în faţa unei psihologii generale, al cărui caz particular este individul.

O altă dificultate, care ne face să avem reticenţe faţă de psihologia experimentală este că ea procedează în mod formal, stabilind anumite legi. Ori în chestie de pedagogie, ceia

1) Cu toate că posibilitatea existenţei phisologiei este contestată de unii autori, noi credem în posibilitatea ei.

Compară asupra acestui punct. Carl Siegel. Grundprobleme der Philosophie. Wien und Leipzig. 1925. p. 45.

ce ne interesează este tocmai conţinutul, care este individual, nu general formal.

Psihologul are de a face cu viaţa care pulsează într'o anumită pregnanţă individuală, nu cu un mănunchiu de legi generale. Aici este şi marea piatră de încercare a psihologiei experimentale. Ea tratează viaţa cu atitudinea pe care o are fizicianul în faţa materiei inerte. De aceia în rezistenţa întreprinsă contra psihologiei experimentale, unii gânditori, ca Dilthey au cerut o psihologie descriptivă şi analitică (trebuie de adăogat: intuitivă), în loc de psihologia experimentală explicativă. „Puternica realitate interioară a vieţii sufleteşti trece de marginele acestei psihologii" (1). O psihologie noologică, structurală, cum o numeşte Spranger, care să caute „a înţelege" nu „a explica" sufletul individului şi diferitele lui funcţiuni, este acea de care pedagogia are în special nevoie.

Afară de aceasta, psihologia experimentată ne poate spune numai că la o anumită vârstă se poate da fără multă sforţare din partea copilului anumite cunoştinţe, se pot întrebuinţa anumite procedee şi că anume altele trebuesc evitate. Nu poate însă spune, dacă acele cunoştinţe, care „se pot da" chiar şi „trebuie" să fie date, „e bine" să fie date. Aşa dar joacă un rol mai mult negativ (2). In orice caz, este un merit real al psihologiei experimentale, că într'o oarecare măsură (până acum destul de mică (3) a putut stabili câteva legi, în special ale atenţiei, asociaţiei şi ale memoriei, care pot fi bine utilizate de pedagog.

O mare lipsă a acestei psihologii consistă în faptul că ea nu consideră pe om ca purtător al trecutului. Fiecare persoană vine cu o anumită tradiţie, cu o anumită constelaţie

1) W. Dilthey. Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie, in Abhandlungen der Berliner Akademie 1894.

2) Comp. W. James. Causeries Pédagogiques. Trad. fran. par L. S. Pidoux Ed. 3. 1912 Paris, Alcan pag. 15.

3) „Nu există decât vechea psihologie, apărută cu Locke, şi la care s'au adăugat puţină fiziologie a creerului şi a simţurilor, teoria evoluţiei, şi câteva subtilităţi asupra examenului introspectiv. Toate acestea sunt în mare parte inadaptabile trebuinţei educatorului". Ibid pagina 12.

psihică bine determinată de un întreg trecut. Ori relaţiunea dintre ea şi acest trecut nu poate fi sesisată de psihologia experimentală. Pentru pedagogie însă este de importanţă capitală tocmai această latură ascunsă experimentului. In ea se găsesc toate rezervele de forţe utilizabile, precum tot în ea se găsesc şi toate izvoarele de surprize, pozitive sau negative.

De aceia mai puţin o psihologie care se explice cauzal, ei mai ales una care să înţeleagă din relaţiunea părţei cu totul, (totul pregnându-se în parte, iar partea fiind un component important de înţelegere al totului) trebuieşte să servească pedagogului. De altfel parcă astăzi ne găsim în plină ascensiune către o asemenea psihologie. Pentru aceasta, studiul unei anumite literaturi, care cum face Proust, supune sufletul la o minuţioasă analiză, nu poate fi decât de un netăgăduit folos. Relativ la psihologia infantilă, şi la tot ce aceasta poate să aducă pedagogiei, primul volum din „Le coté de chez Swann" este un neîntrecut studiu. La fel pot fi utilizate scrierile marilor confesionişti, cum e Rousseau, Montaigne, Sft. Augustin, sau a scriitorilor profund umani, cum e Goethe etc. De altfel nu lipsesc nici încercările de sistematizare ştiinţifică a acestei psihologii (1).

In orice caz, mai mult decât psihologia experimentală această psihologie şi aplicarea ei de către pedagogi, presupune anumite calităţi de care un psiholog experimental se poate oare cum dispensa. E vorba de o activitate aproape artistică pe care pedagogul trebue să o desvolte: intuirea sufletului pe care vrea să-l conducă.

Din toate cele spuse, nu vreau să reiasă că aş fi protivnicul psihologiei experimentale; pedagogul poate să se servească de datele ei, dar ferindu-se de greşala unora, cari reduc aproape pedagogia, la psihologia experimentală. In acelaş timp, şi paralel, mai ales pentru atâtea date psihologice

1) F. Brentano: Psyhologie I. 1874; W. Dilthey, Beiträge zur Charakterologie, 1910; Jdeen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie 1894. E. Sprenger: Lebensformen, Ed. 2. 1921; L. Klages, Principien der Characterologie, 1910; Tot în această grupă trebuesc socotite diferitele lucrări psihologice ale lui Th. Lipps, toată mişcarea Psihanalitică etc.

care au rămas încă nelămurite de psihologia experimentală, pedagogul trebuie să se servească de cealaltă psihologie structurală.

II

Toate cele spuse până acum despre pedagogie au nevoie de a fi privite dintr'un punct de vedere, pe care nu l'am pus încă în deplină evidenţă: perspectiva sociologică.

Din simplul fapt că omul nu există ca atare decât în societate (1), acest punct de vedere se impune.

Un Robinson Crusoe a fost posibil numai pentrucă el a trăit în mijlocul oamenilor mai înainte de a nimeri în singurătate şi izolare. Un om care dela copilărie ar fi lăsat în aceiaşi părăsire educativă, în care trăesc animalele, nu s'ar deosebi pre mult de ele. Starea de „om" pentru a se desvolta, are nevoie de tovărăşia „oamenilor" şi de acţiunea educativă a acestora. Şi cum o mare parte din această acţiune educativă constă din transmiterea tradiţiilor şi bunurilor căpătate, de către generaţia noastră, generaţiei noi (2), omul are nevoie de educaţie pentru a fi om. Intr'adevăr, introducerea individului în spiritul obiectiv, nu se poate face decât prin activitatea bine chibzuită a celor deja introduşi. Aşa dar fără nici u fel de controversă, educaţia este o funcţie socială, din două puncte de vedere: In primul rând, pentru că omul nu poate trăi ca om, de cât apropriindu-şi civilizaţia în care s'a născut şi găsindu-şi locul ei în ea (ori această civilizaţie este un produs social) şi în al doilea rând, pentrucă nu poate să-şi apropriezе această civilizaţie şi să-şi găsească locul lui de muncă pentru păstrarea şi desvoltarea ei, de cât prin ajutorul pe care societatea i-l dă. Iar cum am spus, acest ajutor formează una din cele mai importante activităţi ale educaţiei, dacă nu epuizează chiar noţiunea de educaţie.

1) „Participând..... la o viaţă socială inevitabilă, organizaţia eului se resimte, pînă la principiile fundamentale, de această dependenţă". Organizarea experienţei. Cernăuţi, 1923, p. 13. Vezi şi P. Andrei. Problema Fericirii. Iaşi 1921, p. 123.

2) Alle Erziehung Kann nur durch Nachahmung und Uebung, also durch Uebergang des Vorbildes ins Nachbild werden; und wie können wir dies besser als Ueberlieferung nennen J. G. Herders. Jdeen zur Philosophie der Geschichte. Deutsche Bibliothek. p. 104.

Cum remarcă Durkheim, (1) educaţia este un apanagiu specific omenesc, căci numai omul, datorită progresului continuu, este nevoit să „învețe“ o serie întreagă de lucruri, să deprindă o serie întreagă de acţiuni, cu caracter social, cari nu s'ar dezvolta de la sine dacă el ar fi lăsat în voia soartei. La animale, deşi se poate spune că părinţii exercită o acţiune educativă asupra progeniturii tinere, totuşi această activitate se mărgineşte la dezvoltarea unor anumite inclinaţii şi instincte naturale, şi la perfecţionarea lor. Dar, şi fără acest ajutor al părinţilor, animalele ştiu să-şi crocească drumul în viaţă. Natura lor le este o suficientă călăuză. „Aceasta vine din cauză că animalele sau trăesc în afară de orice stare socială, sau formează societăţi destul de simple, cari funcţionează graţie unor mecanisme instinctive pe care fiecare individ le poartă în sine, constituite complet, dela naşterea sa“ (2). Starea socială însă, în care omul se naşte, şi care-i este o condiţie necesară, cere să fie introdus, într'o serie de iniţieri, pe care natura nu i le-a dat sub formă de instinct, şi cari sunt mult mai complicate decât cele câteva impulsii sădite în animal. Deci educaţia este o funcţie socială şi social culturală. Cum am văzut, acolo unde fiinţele trăiesc în societăţi mai puţin strânse, şi mai puţin înaintate, cum este la animale, aproape nu se poate vorbi de o educaţie, ci activitatea educativă desfăşurată de ele este mai mult un „antrenament“. In nici un caz, nu este vorba la ele de cât în mică măsură de comunicări de cunoştinţe ori deprinderi nouă, pe cari mecanismul instinctului lor să nu le desfăşoare de la sine.

La om, (şi în măsura în care civilizaţia acestuia creşte, creşte şi bagajul de tradiţii culturale) educaţia apare ca o funcţie socială indispensabilă, şi din cele mai importante.

Dar nu numai că educaţia este o funcţie socială, dar este o necesitate omenească să căutăm ca această educaţie să se facă pe cât mai mult posibil în sensul său social. Această nu numai din cauză că trăim în societate, către care avem polițe de plătit, ci, aşi putea spune, din cauza unei trebuinţi

1) Pentru gîndirea pedagogică a lui Durkheim, compară T. Brăileanu Sociologia Generală, Cernăuţi 1926. Capitolul Educaţia.

2) Durkheim. Educ. et Sociologie, p. 121.

metafizice de unitate. Intr'adevăr, toate sunt în univers astfel alcătuite, încât natura întreagă apare ca un imens raport de speţă la gen. Fiecare părticică de natură moartă sau vie, cât de deosebită ar fi ea de alta, poate fi totuşi însumată, cuprinsă într'o unitate superioară. Şi aşa mai departe, până la unitatea supremă, care nu încetează de a fi unitate, de şi cuprinde atâtea diversităţi în ea. Universul, al cărui alt nume este Dumnezeu, apare ca o imensă coincidentia oppositorum. După modelul macrocosmului este alcătuit şi omul. Platon exprima de mult această idee, când punea în gura lui Socrates cuvintele: „O! Protarchos, de unde şi-ar fi primit trupul omenesc sufletul, dacă corpul universului nu ar fi însufleţit, şi nu ar conţinea aceleaşi părţi ca şi al nostru, numai că mai perfecte sub toate raporturile"? (1).

Străduinţa către unitate, după cum domneşte în univers, este şi o tendinţă fundamentală a minţii noastre. Pe de altă parte, fiecare dintre noi nu realizează decât o părticică infimă dintr'o unitate pe care numai totalitatea omenirii o împlineşte. Fiecare dintre noi fiind un rezumat al universului, nu este însă de cât un rezumat făcut dintr'un punct de vedere special. Fiecare oglindim universul din punctul nostru relativ de vedere, tot aşa cum diferiţi privitori aşezaţi împrejurul unui monument, zăresc monumentul fiecare sub un alt unghiu (2).

Ori tocmai această mărginire fatală a câmpului nostru de vedere pe deoparte, tendinţa noastră către unitate şi deci totalitate, pe de altă parte, dezvoltă în noi un fel de imperativ, care ne împinge către unica posibilitate de a realiza unitatea: considerându-ne membri ai totalităţii omeneşti (şi cosmice (3). Din această atitudine decurge o serie întreagă de

1) Platon, Philebos, p. 30 St. Vezi şi Timeos, IV, p. 27 St.

2) Comp. Paul Natorp, Sozialpädagogik. Fünfte Auflage. Stuttgart 1922, p. 86.

3) Este curioasă mentalitatea europeană, care cu toată civilizaţia, crede pe om un fel de centru al Universului. în orice caz, concepe pe om ca strict despărţit de restul naturei. Rabindranat Tagore, protestează cu drept cuvânt într'o vestită operă, contra acestei concepţii occidenatale: „după care, tot ce stă pe o treaptă mai inferioară, este numai natural

consequenţe. Las la o parte pe cele relative la raportul dintre noi şi cosmos (1), pentru a mă ocupa numai de cele referitoare la societatea umană. Trebue să fie o preocupare esenţială a pedagogiei, stabilirea justului raport dintre individ şi societate. Dar să ne înţelegem. Raportul acesta există indiferent de voinţa noastră; însă atitudinea noastră morală variază uneori, fie că nu-l vedem, fie că de şi-l vedem nu-l recunoaştem. Ori, acest raport trebueşte clarificat de pedagogie. Sociologia este ştiinţa care trebueşte aici luată în ajutor. Prin cercetările ei asupra grupărilor sociale, ştiinţa sociologică va trebui să ne călăuzească atât la determinarea locului precis pe care individul îl ocupă în o anumită societate, cât şi asupra activităţi anumite pe care fiecare trebueşte să o îndeplinească.

Emile Durkheim (2), găseşte ca scop al educaţiei, omul, căci diversităţile etnice, şi de ocupaţie, din statele moderne, sunt atât de mari, în cât tot ce putem face spre a avea un tip colectiv, şi a evita sfărâmiţarea statului modern în nenumărate grupuri, partide, este de a păstra acest tip generic de „om". Bine înţeles: „omul pe care educaţia trebue să-l realizeze în noi, nu este omul aşa cum l'a făcut natura, ci astfel cum vrea societatea să-l aibă, şi ca îl vrea aşa cum cere economia ei interioară. Ceia ce este probat de modul cum concepţia despre om a variat în raport cu societăţile" (3). Acelaş lucru îl dorea Herder, când spunea: „Ceia ce omul este, şi poate să fie, aceasta trebue să fie scopul genului uman. Şi în ce constă aceasta? Umanitate şi fericire, în acest loc, în acest grad, ca acest inel şi nu ca altul al lanţului de plăsmuire al genului uman. Unde şi cum te-ai născut, o om, acolo eşti tu, aşa cum a trebuit să fii: nu părăsi acest lanţ, nici

şi tot ce poartă pecetea perfecţiei etice sau spirituale este uman. Este ca şi când am socoti bobocii şi florile făcând parte din două categorii deosebite. R. Tagore, Sadhana. p. 11 München, Kurt Wolf Verlag.

1) A se vedea pentru aceasta: I. Gavanescul. Pedagogie generală. Ed. II Bucureşti 1923 p. 11-12.

2) Emile Durkheim. loc. cit p. 116.

3) Ibid. p. 117.

nu-ţi căuta un loc deasupra lui, ci stai lipit de el" (1). Vedem în aceste formulări cuprins tot scopul unei înţelepte educaţii: educaţie a ceia ce este general omenesc în om, şi în acelaş timp educaţie a ceia ce individul aduce cu sine ca originalitate specifică. Căci evident, aceiaşi exigenţă pe care o face Herder când cere omului să fie *ceia ce este*, şi prin urmare să-şi valorifice la maximum părticica de viaţă pe care natura i-a încredinţat-o, fără a căuta să trăiască o viaţă străină, pentru care nu e făcut (2), aceiaş exigenţă o găsim şi la Durkheim, numai că la el, prizma prin care priveşte e sociologică nu filosofică cum e la Herder. Când Durkheim pune ca scop al educaţiei omul, aşa cum societatea îl vrea, nu înseamnă aceasta nimic alta de cât: omul împlinindu-şi funcţia sa socială, pentru care e predestinat, prin toată complexiunea sa internă. Societatea nici nu poate dori altceva. Insă omul, născându-se într'un anumit loc, având o anumită tradiţie, care este în strânsă legătură cu tradiţia întregii societăţi în care s'a născut, este supus ca parte, aceleiaşi legi evolutive la care şi totul din care face parte este supus. Aşa dar, chiar dacă societatea evoluează, cerând mâne de la membrii ei, altceva decât ceiace a cerut ieri, înşişi membrii acelei societăţi sunt prin structura lor evoluată şi ea, dispuşi să satisfacă noilor cerinţi sociale. Dacă omul nu ar fi o fiinţă intelectuală, lucrurile ar putea fi lăsate în voia naturii. Educaţia s'ar reduce la un minim, ca la animale, mai ales că tradiţiile ce ar trebui transmise s'ar reduce şi ele la un minim. Dar, prin intelectul său, omul, se poate oarecum sustrage mersului natural al lucrurilor, poate lucra contra naturii (3). Şi dacă în mod

1) Herder, Jdeen zur Philosophie des Geschichte der Menschheit, p. 105. De altfel Rousseau a exprimat această idee înaintea lui Herder, care, şi aci, ca toţi contimporanii săi, se vădeşte influenţat de Rousseau, care spunea: (Emile p. 7, Nouvelle Edition Garnier). Dans l'ordre, social où toutes les places sont marqués, chacun doit être élevé pour le sienne Si un paticulier formé pour sa place en sort il n'est plus propre à rien.

2) Nu vrem să interpretăm afirmaţia lui Herder, în sensul unui fatalism social, interpretare care de atfel ar putea fi scoasă din afirmaţia sa, dacă ne-am opri la litera ei.

3) Înţelegem natura într'un sens restrâns ca fiind delimitată de cultură, căci dintr'un punct mai general de vedere, totul este natural.

efectiv, cu toată atitudinea protivnică a omului, natura şi-ar ajunge totuşi scopurile, în mâna omului rămâne măcar puterea de a se împotrivi teoretic, de a construi un sistem contrar celui natural. In acest chip, atitudinea antinaturală ar consta în aceia că omul ar vedea falş, şi ar împiedica şi pe alţii să vadă just. Datoria pedagogiei este, cum am spune, să cerceteze, cu tot ajutorul pe care, alte ştiinţe, şi în cazul acesta sociologia, i-l poate da, care este adevărata tendinţă a evoluţiei sociale şi deci, care este armonia momentană, care trebueşte stabilită între om şi societate. Şi am văzut că după ambele formule indicate, scopul omului este să-şi dezvolte ceia ce este etern şi general omenesc, în acelaş timp cu toate particularităţile situaţiei sale specifice. Aici sunt cuprinse cele două inele extreme ale lanţului: umanitate şi profesie. Intre ele pot veni o serie întreagă de alte inele, după grupurile sociale din care individul face parte, dintre care unul, foarte important, cel puţin pentru configuraţia socială actuală, este „naţiunea". Cuvântul rezumativ pentru caracterizarea educaţiei acesteia complete, ne pare a fi acel de *personalitate*.

Omul trebueşte educat pentru umanitate. Acest grand-être, de care vorbea Comte, şi care cuprinde în el, nu numai umanitatea existentă, ci întreaga umanitate, cu toţi morţii, cari trebue să trăiască în amintirea urmaşilor, şi cari în orice caz, trăiesc în urmaşi. Motivele principale, care ne determină să susţinem educaţia pentru umanitate, le-am expus vorbind de necesitatea ce se simte ca în pedagogie să fie socotit ca un factor important punctul de vedere social. Natorp socoteşte educaţia cu drept cuvânt ca fiind condiţionată de viaţa socială şi în acelaş timp ca o condiţie a acesteia. „Ridicarea la comunitate este lărgirea eului" (1). Adevărata individualitate este în perfect acord cu această educaţie. Dacă luăm acest raport cu comunitatea, estropiem individualitatea. Natorp are următoarea comparaţie, pentru a plasticiza acestă idee: „Este ca şi când mi-aşi schimba bucuria de a privi pe geamul meu afară, cu mândria închipuirei

1) P. Natorp, Sozialpädagogik. Stuttgart 1922, p. 85.

că tot ce văd afară nu ar fi în realitate de cât tablouri pe pereţii odăii mele" (1). Omul nu-şi găseşte o plină realizare de cât în societate, şi cum toţi teoreticianii sunt de acord: omul izolat este o abstracţiune. In această dependenţă a omului de societate sunt de deosebit două puncte de vedere: starea de fapt, şi starea de drept, ceia ce este şi ceia ce trebue să fie. In ce priveşte această stare de drept, răspunsul l'am dat constatând că este şi o datorie, şi o trebuinţă a firii omeneşti să-şi strângă legăturile cu societatea. Starea de fapt, de asemenea ne arată, că mai puternic de cât voinţa omenească, însăşi fatalismul evoluţiei ne împinge către o viaţă socială mereu mai strânsă. Dar în afară de toate aceste motive indicate, convingerea imediată a conştiinţii noastre, ne îndeamnă la acte generoase. Şi nu există conştiinţă normală, care să nu vadă, chiar dacă de multe ori nu urmează glasului interior, că înaintea vieţii egoiste stă viaţa celorlalţi, viaţa tuturora. Educaţia trebue să întărească această convingere, şi să o transforme în acţiuni.

Dar dacă prin educaţie socială, trebue să înţelegem în primul rând educaţia pentru umanitate, nu trebue să uităm că omul este o fiinţă strict delimitată în timp şi spaţiu, şi că acţiunile lui, deşi, dintr'un punct de vedere larg, au răsunet asupra întregii omeniri; se adresează unei anumite porţiuni din această omenire. După cum pe de o parte omul este cetăţean al omenirei, pe de altă parte este cetăţean al unui grup mai restrâns, de care este legat prin o serie întreagă de tradiţii comune, care sunt altele decât tradiţiile care îl leagă cu omenirea în general. Acest grup este naţiunea (2). Naţiunea astfel cum se manifestă în interior, este o individualitate în sine, cu un geniu specific, vrea să zică având o originalitate specifică. Condiţiuni diverse, au contribuit la crearea acestei originalităţi: comunităţi de rasă, de limbă, aceiaşi istorie, adică aceleaşi suferinţi şi aceleaşi bucurii comune, în fine communitate de cultură.

1) Ibid.

2) Referitor la educaţia pentru naţiune vezi: I. Găvănescul: Pedagogia generală, Ed. 2, Bucureşti 1923, p. 155 etc., precum şi La o răspântie a istoriei naţionale, Iaşi 1923.

Factorul rasă conceput biologic, pare că tinde să dispară din ce în ce mai mult. Chiar până acum, împărţirile în rase, nu au ţinut totdeauna samă exclusiv de caracteristicele biologice, ci mai mult de limbă. Aşa Armenii au fost consideraţi ca făcând parte din rasa arică, pentru că limba lor era arică. Biologic vorbind însă, Armenii sunt semiţi. Asemenea erori au fost posibile într'o vreme când amestecurile dintre rase, fiind destul de mari, nu ajunseră totuşi la gradul la care au ajuns astăzi, şi tind mai departe să ajungă. Uşurinţa de comunicţie, pe de-oprte, descreşterea mereu mai mare a fanatismului religios, permite un mult mai mare schimb între rase, şi diferenţierea biologică, dacă nu a dispărut, nu permite însă prea strictă delimitare. Din potrivă, ceilalţi factori, tradiţie, limbă, cultură, sunt departe de a dispărea, şi sentimentul născut pe baza lor, sentimentul naţional, îşi face loc, involuntar, chiar atunci cînd teoretic este negat. Acest fapt se observă în Rusia actuală, care sub forma comunismului internaţionalist, realizează un pan-rusism, feroce. Aceiaşi politică externă care o conducea pe vremea lui Petru cel mare, aceiaşi tendinţă de stăpânire a popoarelor balcanice, o caracterizează şi astăzi. Sentimentul naţional, fiind strâns legat cu sentimentul conservării naţiunei la care se aplică, fiind chiar una cu el, cel de al doilea reprezentând doar latura activă a primului, este de la sine înţeles, că popoarele în plină forţă vor fi mai pline de iubire de ţară decât cele uzate. Istoria de altfel confirmă pe deplin această afirmaţie. Şi problema naţionalităţilor, mereu mai mult discutată în ultimile decenii, a ajuns la un maxim de intensitate în timpul războiului mondial. Dacă soluţiile care s'au dat, nu au fost perfect echitabile, totuşi s'a făcut un mare pas spre rezolvirea ei. Atîtea state care şi-au luat sau şi-au reluat fiinţa, în Europa, mărturisesc marea necesitate internă ce s'a simţit pentru identificarea cât mai mare a statului cu naţiunea. (1) Căci dacă sentimentul naţional este îndreptăţit, apoi patriotismul, care confundă adesea naţiunea cu statul, este de multe ori un izvor de nedreptăţi sociale. Acest lucru a

1) Vezi D. Gusti, Sociologia războiului, Bucureşti 1915, p. 74: Naţiune autonomă în stat autonom.

fost văzut cu ocazia marelui război. De aici nu trebue să reiasă că aşi fi duşman al statului: Dimpotrivă, nu cred că ar fi posibilă viaţa unei naţiuni de cît în stat—stat naţional.

Statul înseamnă o serie întreagă de organizări exterioare, foarte necesare pentru menţinerea şi progresul naţiunei. Statul este cadrul natural în care naţiunea trebue să trăiască. Dar, cum remarcă Paulsen (1), statul nu este o fiinţă, ci o funcţiune, şi noi nu putem iubi de cât o fiinţă. De aceia putem iubi naţiunea, pe când pentru stat nu putem avea de cât admiraţie, recunoştinţă, stimă, ba chiar putem avea şi atitudine critică faţă de el, atunci când nu corespunde nevoilor naţiunei. Aşa se întâmplă în Rusia de astăzi, unde, cetăţeni cari îşi iubesc cu putere naţiunea, despreţuesc totuşi statul. In acelaş timp, alţi cetăţeni, ai aceluiaşi stat, cari despreţuiau statul rus, sub forma pe care o avea înainte de război, apreciază pe cea de azi. De aici se vede, atitudinea, ca să zic aşa intelectuală pe care o avem faţă de stat — ca faţă de o organizaţie. De naţiune suntem legaţi însă prin lanţuri mult mai strânse şi mult mai preţioase. De naţiune suntem legaţi prin sentimentul unei integralităţi organice. Facem parte din naţiune, prin structura noastră sufletească, prin unitatea culturii create de naţiune în cursul secolilor, prin limbă, prin tradiţie. Dar toate aceste produse şi însuşiri ale naţiunii, fac parte integrantă din umanitate. Dându-le maximul de perfecţiune şi dezvoltare, nu facem altceva de cât a contribui la desvoltarea şi progresul umanităţii. Căci tocmai diversitatea a cărei condiţie este naţiunea, este şi o condiţie a perfecţiunii umanităţii. Individul, şi naţiunea este un individ în mare, din cauza îngustimii orizontului său sufletesc (ori cât de mare ar fi el relativ), nu poate desvolta de cât numai o latură din multele posibilităţi cari zac în adâncurile sufleteşti. Cum am exprimat mai sus, un suflet, şi la fel cu el o naţiune, nu poate oglindi pe Dumnezeu (simbolul perfecţiunii depline) de cât dintr'un anumit punct de vedere, sub un anumit unghiu. Numai totalitatea indivizilor, şi la fel, totalitatea naţiunilor ne poate da o imagine mai adequată

1) Paulsen, Systhem der Ethik Ed. 11-12 Stuttgart şi Berlin 1921 vol. I p. 196.

despre perfecţia supremă, pe care istoria o urmăreşte. Rousseau era partizan al statelor mici, sau al republicelor federative, pentru că, credea el, numai în ele democraţia poate lua cu adevărat fiinţă. El pune ca primă condiţie a unei democraţii: „un stat foarte mic, unde poporul să se poată aduna cu uşurinţă, şi unde fiecare cetăţean să poată cunoaşte cu uşurinţă pe toţi ceilalţi" (1). El era inspirat de modelul republicei din Geneva. In sprijinul părerii lui, s'ar putea aduce argumentul expus mai sus: trebue să-l înţelegem însă bine pe Rousseau. Şi deşi el spune Polonezilor: „începeţi prin a vă strânge graniţele", sau dacă nu voiţi aceasta, părţile desmembrate trebuind să sufere: „ayez trois états réunis en un" (2), ideia statului naţional nu-l părăseşte o secundă. Aşa, în contractul social, (3) combate pe Grotius, care susţinea că un popor îşi poate aliena libertatea în mâinile altui popor. Combinând cele două idei ale lui Rousseau, putem spune că şi el era propriu zis partizanul statelor naţionale, în limitele lor naturale, preferind şi pentru acestea, când habitatul era prea mare, forma de guvernământ federativă. Că o intuiţie profundă stătea la baza afirmaţiilor lui, este incontestabil. Dacă ne uităm la exemplul Germaniei, care în timpul cât era divizată în state mici, a dat culturii mondiale mult mai mult de cât în urma transformării ei într'un stat mare, cu tendinţe tenteculare, vedem câtă dreptate avea „visătorul" genevez. De la acest exemplu al Germaniei mai vedem un lucru: Ceia ce trebue să intereseze un stat este desvoltarea sa intensivă, nu extensivă. Ori, acest lucru se poate face cu uşurinţă, când punem punctul de gravitate asupra naţiunii, nu a statului. Statul, ca organizaţie, are tendinţa comună tuturor organizaţiilor, fie ele industriale sau comerciale: extensiunea. Naţiunea însă, fiind o unitate în care latura spirituală predomină (fiinţele materiale ale cetăţenilor fiind doar purtătoarele fiinţei lor spirituale), va putea tinde cu succes către

1) Rousseau, Oeuvres complètes, chez P. Dupont Editeur. Paris 18-23, tome V. p. 145: Du contrat social, Livre III, chapitre IV p. 275: Considérations sur le gouvernement de Pologne, chapitre V.

2) Ibid. p. 276—277: Considerations, chapitre V.

3) Ibid. p. 92—93: Contrat social chapitre II.

desvoltarea sa intensivă. Rolul pedagogiei va fi să ajute tocmai educaţiei naţionale astfel, bine, înţeleasă. Nu cuceriri de teritorii străine, ci intensificarea culturii proprii naţiunii tale. Sociologia va putea veni aci mult în sprijinul pedagogiei, cu multe din aplicaţiile ei practice. Acolo unde populaţia are tendinţă prea mare de înmulţire, se va putea recurge la anumite metode de profilaxie şi eugenie socială, cari vor putea servi în acelaş timp, şi selectării naţiunii şi împiedicării unei intensificări supărătoare a populaţiei.

Aşa dar, individul fiind educat pentru umanitate, va trebui în acelaş timp, şi ca o condiţie a acesteia, să fie educat pentru naţiune. Dar aici mai intervine un alt factor. Acţiunile omului sunt strict circumscrise. Ele emană din anumite trebuinţe, şi împlinesc anume lipsuri. Sunt şi acestea locale, parţiale, dar totalitatea lor coincide, cu lipsurile şi împlinirile omenirii. Pe de altă parte, chiar de s'ar încerca cineva, să nu servească o anume societate, fixată într'un anumit loc din univers, ci omenirea întreagă în mod direct, nu ar izbuti, căci atât inteligenţa, cât şi puterile de realizare, i-ar lipsi, pentru cunoaşterea tuturor trebuinţelor omenirei şi împlinirea lor. Revenim la vorba lui Herder: să căutăm să ne îndeplinim menirea acolo unde suntem puşi. Societatea de altfel, ne reclamă cu imperiozitate această „specializare". Numai îndeplinindu-ne misiunea pentru care suntem făcuţi, pentru care avem deosebită aptitudine, o vom îndepelini-o bine. Şi precum natura nu îngăduе plantă fără o constituţie bine determinată, tot astfel nici societatea nu îngăduе indivizi fără un rol bine marcat în ea.

Acest rol bine marcat, se numeşte cu un cuvânt „profesiune". Legea evoluţiei lui Spencer, care constată că totul în natură merge de la o homogeneitate nebuloasă, neprecisă, la o heterogeneitate precisă, coerentă, afirmă pentru univers aceiaşi lege pe care o constatăm în evoluţia omenirii. De la omul primitiv, care-şi îndeplinea singur toate nevoile vieţii, am ajuns paralel cu civilizaţia, la omul specialisat, care dacă nu-şi va întrebuinţa energia în direcţii aşa diverse ca omul primitiv, va executa cu atât mai bine, o părticică precisă

din funcţiile cari toate la un loc epuizează nevoile momentane ale grupului social. Omul poartă de altfel în el o anumită predestinare. Fiecare om nu este numai o întretăiere de legi generale, sau dacă vrem, este o întretăiere de legi generale, dar o întretăiere specială. Adică, pe lângă tot ce există în om general omenesc, fiecare ins se deosebeşte de ceilalţi prin tot ce el are unic, ce numai el are. Toată tradiţia sa particulară, toată ereditatea, şi tot ce se datoreşte în plus hazardului, până la naştere, iar după naştere, tot ce viaţa aduce sufletului omului, ca modificări, ca excitaţii, ca sugestii, cari diferă toate de la om la om, şi toate acestea, grefate pe structura psihică particulară a individului, fac din acesta, fie el cel mai simplu dintre oameni, o fiinţă bine delimitată, bine deosebită de toţi ceilalţi. De la sine se înţelege că şi aptitudinile sale vor fi diferite de ale altora.

Şi aici se pune o problemă importantă: Armonizarea funcţiei pe care omul trebue s'o îndeplinească în societate, cu vocaţiunea sa. In pedagogia modernă, această problemă caută să fie rezolvită. Dintr'un punct de vedere, din punctul de vedere al utilităţii sociale, al maximului de randement şi al calităţii muncii efectuate, s'a ocupat de această chestiune psihotehnica. Examenul psihotehnic însă ne spune mai mult dacă candidatul la o meserie oarecare posedă anumite calităţi indispensabile pentru acea meserie: pentru lucrătorii şi funcţionarii dela căile ferate de exemplu, dacă văd bine, dacă aud bine, etc. Dar psihotehnica nu-şi spune, şi nici nu-şi poate spune cuvântul asupra vocaţiunii interioare. Aceasta este în mare parte problema pe care numai candidatul în chestiune o poate rezolvi. El trebue să decidă în ultima instanţă asupra carierei lui. Dar un copil, care încă nu a văzut clar în sufletul său, are nevoe pentru aceasta de ajutorul societăţii. Şi problema e foarte importantă. Omul, care va trebui să muncească din greu pentru câştigarea pâinei sale, trebue să simtă şi-o mulţumire în executarea muncii zilnice. Munca trebue să i se pară cât mai puţin o povară, pe de-oparte, apoi pentru a nu da loc la conflicte interioare, cari pot avea chiar repercusiuni sociale serioase, trebue să nu vie în contrazicere, cel puţin în prea flagrantă contrazicere cu tendinţele lui su-

fleteşti. La o şcoală corecţională pentru minori din Hamburg-Ohlsdorf, am întâlnit, printre alţii, un copil de 14 ani, o fiinţă sănătoasă, veselă şi inteligentă. Numai că avea un aşa de dezvoltat instinct al călătoriei, în cât cu toată paza mare, a izbutit în diverse rânduri să fugă din şcoală. Se ascundea în tren sub bănci sau în camerile de frână la vagoanele de marfă şi astfel, vedea lumea. Nu avea nici un alt viciu, nici măcar nu fura când îi era foame, ci muncea câştigându-şi ce-i era necesar, pentru a călători mai departe. De multe ori a fost găsit la Stuttgart sau în alte părţi. Ultima dată a fost readus la institut de pe un vapor, cu care voia să plece de pe continent. Mulţi copii sunt consideraţi ca ineducabili, pentru că societatea nu e destul de prevăzătoare, să canalizeze forţele specifice ale lor în direcţia care le este proprie. Fiind siliţi să ducă cu totul o altă viaţă de cât aceia pe care natura lor o cere, ei vor fi siliţi din cauza acestui fapt însuşi să comită delicte sau mari insubordonanţe. Cine ştie, dacă o mare majoritate de criminali nu se datoreşte acestui dezacord între vocaţie şi profesie. Dacă copilul de care vorbeam, ar fi întrebuinţat la o meserie corespunzătoare naturii lui, cine ştie, dacă aşa numitul lui defect, nu ar deveni o calitate. Directorul institutului era de altfel în căutarea unui post pentru minorul vagabond, la căile ferate sau la serviciul de curieri aerieni.

Este o datorie a societăţii, să caute prin organe întocmite anume pentru aceasta, să ajute pe cetăţeni în căutarea unei cariere adequate.

Din partea statului, educaţia profesională merită o foarte mare atenţie, pentru că rolul social al acestei educaţii este de ultima importanţă. Prin profesiunea, prin funcţia îndeplinită în stat, în societate, omul devine cetăţean folositor ţării şi omenirii. De aceia statul, deci societatea organizată, trebue să caute ca în primul rând să dea cetăţenilor o meserie, o profesiune.

Nu omul indefinit, ci omul cu o misiune determinată trebueşte dezvoltat prin educaţie. Am văzut ce gândea Herder, care deşi apostol al umanităţii, credea că acest ideal suprem nu putea fi înfăptuit, de cât păstrându-ne locul nostru în societate. Pestalozzi, de altfel, nu a fost străin de această idee.

Inspirația vine în fond tot de la Rousseau [1]), care cerea fiecărui om să învețe o meserie manuală, și în orice caz instrucția să aibă un țel determinat. Bineînțeles, noi nu ne vom mărgini să interpretăm termenul de profesiune sau chiar meserie, ca mărginindu-se la îndeletnicirile manuale. Dacă pentru diferite considerente, din cari cele de higienă nu sunt de neglijat, o meserie manuală este de recomandat oricărui intelectual, apoi de aici nu urmează să facem din ele unicele profesiuni, sau unicele profesiuni prețuite, cum se încearcă în Rusia actuală [2]). Profesiunile de ordin intelectual prezintă aceiași importanță ca și cele manuale, chiar dacă la unele din ele folosul nefiind imediat, importanța lor socială poate părea mai mică. Goethe a fost și el unul din cugetătorii, cari tot sub influența lui Rousseau și a lui Molitor a văzut marea importanță a educației profesionale. Educatori și teoriticiani de importanța lui Kerschensteiner [3]) cred că educția pentru umanitate (Kerschensteiner spune: pentru stat, care are dubla menire, de a se menține pe sine și de a aduce regnul umanității în organizația sa), nici nu poate să fie altfel înfăptuită de cât prin educație pentru profesiune. Aceasta trebuește să fie sâmburele, centrul, împrejurul căruia să se grupeze toate celelalte acțiuni educative. Într'adevăr, prin învățarea și practicarea cât de curând, chiar din școala primară, a unei meserii, sufletul copilului se formează într'o atmosferă de ordine și responsabilitate, deci într'o atmosferă morală.

Și chiar pentru cultura generală, faptul acesta e de o netăgăduită importanță, căci, împrejurul cunoștințelor oficiale relative la meseria sa, se vor putea prinde în mod organic cunoștințe învecinate, al căror cerc se va putea mări treptat,

1) „....l'instruction qui na pas un but déterminé n'est rien. Je voudrais donner au jeunne homme un intérêt sensible à s'instruire, et cet intérêt bien choisi fixerait encore la nature de l'instruction. C'est toujours la suite de la méthode que jai tâché de pratiquer. Rousseau, Emile. Livre V. p. 563. Nouvelle edition Garnier. Această idee revine mereu în Emilé.

2) Interesantă pentru pedagogia în Rusia Comunistă, este, cartea lui P. Blondskiy: Arbeitsschule. Trad. germană de Hans Ruoff, Verlag-Gesellschaft und Erziehung, Berlin 1921.

3) Georg Kerschensteiner, Die Arbeitsschule. Comp. și die Staatsbürgerliche Erziehung der deutschen Jugend. Erfurt 1901.

însă pe raza care pleacă de la centrul cunoştinţelor relative la o profesiune. Astfel copilul va fi format nu numai în stima muncii, cum a vrut în deosebi Rousseau, care prevedea venirea revoluţiei (1) ci va fi format pentru societate, văzând că munca, datoria ultimă a omului, este eminamente socială, şi prezintă un angrenaj care face ca orice om, prin simplul fapt că trăeşte în societate, să fie în egală interdependenţă faţă de toţi ceilalţi, căci orice om este corelatul unei anumite munci de îndeplinit. Suntem departe de admite păreri ca ale lui Nitsche (2), care voia ca omul să nu fie educat pentru a putea îndeplini anume cerinţi sociale, ci pentru dezvoltarea maximă posibilă a fiecărui individ în aşa chip, ca îndeplinindu-şi funcţiunea sa individuală, să servească în acelaş timp şi scopurile societăţii. Este o lege imanentă, care uneşte pe om şi societate într'un tot organic, aşa cum sunt unite celulele şi fibrele unui arbore. Dacă în acest studiu am tratat mai întâi chestiile referitoare la educaţia pentru umanitate, şi apoi pe cele relative la educaţia profesională, nu am făcut-o pentru ca să stabilesc o clasificaţie care ar da un rol preponderant primei. Din potrivă, numai pe educaţia profesională credem că se poate altoi în mod util, atât sentimentele cât şi cunoştinţele referitoare, atât la naţiune, cât şi la genul uman în general. Pe aceiaşi linie se poate merge mai departe, se poate face o filosofie a cosmosului chiar, arătând aceiaşi interdependenţă funcţională care stă la baza întregului univers dar plecând de la ocupaţia noastră, de la munca noastră cea de toate zilele.

O preocupare de acest fel ar trebui să ne intereseze mult, în special pe noi Românii. Trecutul nostru plin de haotice influenţe orientale, din stăpânirea cărora ne-am smuls prea de curândă vreme, ne impune o ucenicie la şcoala muncii. Principiul şcolii muncii, care preconizează în forma sa exagerată, în special munca manuală (3) are acest bun, că disciplina

---

1) Rousseau: Emile. Nouvelle Edition garnier. Livre. III p. 216 et passim.

2) Comp. Gerhard Budde. Noologische Pädagogik. Langenzalza 1914. S. 132.

3) Referitor la şcoala activă, forma acceptabilă a şcolii muncii, a se

pe care o impune elevului este mai evidentă, poate fi controlată şi diriguită uşor. Din toate exagerările la cari a dat loc, cel puţin atâta să reţinem şi să căutăm a introduce în şcolile noastre de ori ce categorie: obligativitatea pentru orice elev de a învăţa o meserie manuală. Seminarul pedagogic Universitar din Iaşi a experimentat de multă vreme eficacitatea unei asemenea măsuri (1), şi a aplicat ideia cu mult înainte de a lua în pedagogia contemporană dezvoltarea actuală. S'ar cere însă ca exemplul acesta să servească la mai marea răspândire în ţară a iniţiativelor similare. Această profesiune manuală ar fi însă, cum am spus mai sus, numai una din preocupările rezumate în titlul generic de educaţie profesională. In primul rând trebue să preocupe darea unei meserii, indiferent care, după aptitudini, chiar dacă această meserie nu e manuală. In acele şcoli însă, în cari preocupaţia principală este de natură intelectuală, pentru toate motivele indicate, se cere o contrabalansare prin predarea unei meserii manuale. O foarte importantă chestiune în legătură cu educaţia profesională, este aceia a specializării, pentru ocupaţiile care cer o mai înaltă pregătire generală. Intr'adevăr, liceul, continuând învăţământul primar, este o şcoală de cultură generală. Părerea noastră este însă, că prea mult durează această fază pregătitoare, şi specializarea ar putea începe mai curând. Cei doisprezece ani cât durează învăţământul primar, plus cel secundar, ar da loc atât la o serioasă pregătire de cultură generală, cât şi la începerea unei specializări (2).

Această specializare este cerută chiar de natura copilului care la vârsta critică are nevoe de un punct stabil, care să stea în raport imediat cu interesele sale (3). Ori liceul nostru

vedea profundul şi documentatul studiu al D-lui Prof. G. G. Antonescu, în „Din problemele pedagogiei moderne" p. 253-261 et passini; deasemenea: „Buletinul Seminarului de pedagogie teoretică de la Universitate. Bucureşti 1924-1925, unde această problemă e pe larg desbătută.

1) A se vedea numărul festiv din „Buletinul Seminarului ped. Universitar, Iaşi. Anul 3, 1924, No. 3. p. 9, 88 (Articolele D-lui I. Găvănescul de asemenea I. G. Didactica generală Ed. 1921. p. 87 şi broşura: Două rapoarte.

2) Acelaş lucru îl constată Spranger, pentru şcoala germană: Kultur und Erziehung ed. 2 Leipzig 1914, p. 29.

3) Ibid.

nu prea poate da acest centru. Mai ales acum când se tinde la un liceu unic, care cu toate avantajele sale, poartă în sine marele defect că prelungeşte încă această situaţie de neprecizie în care se află elevul. Şcolile noastre militare, silite de împrejurări, cari cereau un număr mare de ofiţeri, au realizat totuşi această specializare mai timpurie, deschizând porţile lor, şi pentru elevi cu şase clase secundare. Şi dacă aceştia nu erau destul de pregătiţi, remediul s'a găsit în sânul instituţiei căreia tinerii se devotau. S'a căutat să se efectueze acolo, prin diferite cursuri suplimentare, examene şi şcoli speciale, completarea de cultură generală (de această dată însă în strânsă legătură cu meseria lor oficială), care le lipsea. Şi credem că acest procedeu este cel mai bun. La liceu s'ar putea ajunge la un efect similar, prin darea permisiunii elevilor, să se devoteze în mod special obiectului sau grupului de obiecte, pentru cari au o aplicaţie deosebită. Profesorii ar putea dirija activitatea elevilor, dând lămuririle necesare celor îndeosebi interesaţi de o anumită categorie de obiecte. Astfel s'ar putea da chiar din liceu, instrucţiei, în caracter profesional, în semnul cel mai bun profesional, căci, s'ar canaliza activitatea elevilor, în direcţia în care ei au o deosebită tragere de inimă, în direcţia care le convine mai mult, şi care are cele mai multe şanse, de a uni utilitatea cu plăcerea activităţii, şi le va putea da mulţumirea de a nu suferi mai târziu de acel dureros contrast, între carieră şi „chemarea interioară".

Cum se vede din cele spuse, rolul social al pedagogiei, foarte neglijat o parte din vreme, de către teoriticiani, este nu numai evident la cea mai mică aprofundare, dar pedagogia însăşi se prezintă ca o funcţie socială iniţială. De îndată ce doi indivizi se unesc, în vederea unei activităţi coordonate, spre un scop, care chiar, dacă nu este comun, incumbă totuşi o activitate armonică, avem de-a face cu o societate. De îndată ce această societate se perpetuează, printre preocupările ei cele mai imediate, acţiunea influenţării generaţiei mature, asupra celei tinere, deci educaţia, devine una din cele mai principale condiţii de perpetuare a societăţii însăşi.

Căci, o condiţie a oricărei continuităţi este progresul. Presupunând că o societate, ar staţiona rămânând veşnic în posesia aceloraşi mijloace de luptă, această staţionare, după un timp s'ar numi regres, căci viaţa ambiantă ar merge înnainte, punând în inferioritate grupul staţionar. Dar chiar pentru această staţionare, o acţiune cât de cât educativă, este necesară, chiar dacă ar rămâne mărginită numai la transmiterea achiziţiilor făcute de o generaţie, celei următoare. Educaţia comportă însă o sforţare mai mare. Pe lângă transmiterea tradiţiei, educaţia mai are şi un rol creator, pregătirea noii generaţii, în aşa chip, în cât să poată deschide singură noi drumuri.

Chiar dacă educaţia s'ar mărgeni la transmiterea tradiţiei, tot ar fi necesară o ştiinţă care să raţionalizeze şi să sistematizeze această transmitere, deci o ştiinţă a educaţiei, o pedagogie. De îndată însă ce suntem conştienţi şi de cealaltă parte, creatoare, a educaţiei valoarea şi rolul pedagogiei nu mai poate fi trecut cu vederea. In cursul expunerii de mai sus cred că s'a văzut aceasta. Şi cum viaţa însăşi a societăţii, este în dependenţă de educaţie, înseamnă că perspectiva sociologică este indispensabilă studiului pedagogiei.

C. Narly

Iaşi 1925—1926.

PRIBEGIRE

Azi pornesc din nou spre zarea unui vis fără de țintă
Să mă pierd în labirintul unui nestatornic drum,
Să cer clipei care 'nșală **și pe mine** *să mă mintă*
Și 'n uitare, tot trecutul să-mi învăluie ca'n fum.

Azi pornesc din nou târându-mi pe potecile 'ntomnate
Vechea mea melancolie ca pe-un doliu zdrențuit,
Să zmulg iar prelungi suspine de pe strune discordate
Când un soare pal de toamnă se pogoară 'n asfințit

Azi pornesc din nou... Și glasul tânguios al Amintirii
Stăruie nostalgic încă și mă 'ndeamnă să rămân;
Eu o floare zvârl pe groapa încă proaspăt' a iubirii,
Mă învălui ca 'ntr'o mantă 'n visu-mi mistic și păgân.

Și pornesc din nou pe drumul părăsit al pribegirii.

Cornelia Buzdugan

CONTRIBUŢIUNE
LA O BIBLIOGRAFIE FRANCO-ROMÂNĂ

partea I-a (1907—1914)

(Urmare la bibliografia franco-română a lui G. Bengescu intitulată: „**Bibliographie franco-roumaine,**" *depuis le commencement du 19 siècle jusqu'à nos jours,* II-e édition, **Paris Leroux, 1907).**

O bibliografie completă ar trebui să coprindă: 1) operile tuturor străinilor cari au scris în franţuzeşte ceva despre Români, despre istoria şi literatura lor, despre industria, comerţul şi bogăţiile ţării noastre; 2) operile tuturor Românilor cari au scris în l. franceză, fie despre ştiinţă, fie despre literatură; 3) pe toţi traducătorii în l. franceză a operilor din ori ce limbă cari ar cuprinde lucruri referitoare la România; 4) toate articolele referitoare la ţara noastră publicate în ziare, reviste, periodice, scrise în limba franceză.

Ar trebui în fine ca autorul unei asemeni bibliografii, nu numai să fi văzut toate operile pe cari le citează, dar pe cele mai însemnate să le şi comenteze, pentru ca cercetătorul interesat să-şi cruţe timpul şi oboseala ştiind dinainte valoarea şi interesul fie cărei opere pomenite.

De şi ştiu că lucrarea de faţă nu îndeplineşte toate condiţiunile de mai sus, o dau totuşi publicaţii, în nădejdea că voi netezi calea aceluia care va face o bibliografie franco-română mai completă.

Până atuncea mă mărginesc să continuu bibliografia franco-română a regretatului G. Bengescu, care s'a oprit în anul 1907, păstrându-i chiar planul.

Partea întâia a acestei lucrări se va întinde de la 1907 până la 1914, când a isbucnit războiul mondial, iar partea

II al cărei material îl am deja și pe care voiu publica-o cât de curând, va merge până în anul 1925.

Ca și în opera regretatului Bengescu, pe care îl continuă această bibliografie va cuprinde:

I) Principalele opere referitoare la România imprimate sau editate în Franța de la 1907 la 1914;

II) Principalele opere cari fără să fie special consacrate României, cuprind părți care se referă la istoria, geografia, literatura și originea ei... imprimate sau editate în Franța de la 1907—1914;

III) Principalele opere editate sau imprimate în Franța de autori români între 1907—1914;

IV) Teze de doctorat susținute de Români la Universitățile din Franța între 1907 — 1914.

La acest plan voi introduce o mică modificare, adăogând, pe cât voi putea, pe lângă operile imprimate sau editate în Franța și operile care deși editate sau imprimate aiurea sunt scrise în l. franceză.

I. — Opere relative la Români scrise în l. franceză între 1907—1914

1907

1. „Considérations économiques sur l'exploitations du pétrole en Roumanie".

E. Wickersheimer, Paris, Dunod et Pinat, 1907, in 8°, 59 p.

2). „De l'histoire diplomatique des Roumaines-Règne de Michel Sturdza", prince regnant de Moldavie (1831—1849), précédé d'un exposé historique sur les événements de 1849—1859, d'actes et documents diplomatique inédits.

Al. A. Sturdza, Paris, Plon et Nourrit, 1907, Grand, in 8° IX 439 p. avec 3 héliogravures, 2 photographies, portraits, facsimilés, d'autographes.

3). „La petite fée des contes et légendes. Conte roumain".

Carmen Sylva. In 18, 47 p. avec gravures, 1907.

Societé française d'inprimerie et de librairie, (la premieré editions a paru en 1898, Paris, Per Lamer).

4). „La question agraire. Comentaire critiques de la législation rurale en Roumanie, Angleterre, Irlande, Russie et Allemagne, (étude de droit comparé). Tome I. Roumanie, Angleterre, Irlande".

G. Tașcă, Gr. in 8°, Paris, Giard et Briére, 1907.

5). „Bibliographie franco-roumaine depuis le commencement du XIX-eme siécle jusqu'a in jours".

G. Bengesco, II-eme édition, Paris, Leroux, 1907.

6). „L'exploitation du pétrole en Roumaine", (texte en fr. et roum.).

I. Tănăsescu. In 8°, Paris, Dunot et Pinat, 1907. Avec atlas et cartes.

1908

7). „Les Roumains".

J. Caterly, t. I, in 8°, 307 p. avec portriats, pl. et cartes, 1908, Paris, Calman-Levy.

8). „L'armée roumaine. Histoire et organisation".

Emile Bernard, in 8°. Paris, 1908.

9). „Les gisements pétroliféres de la Roumanie".

Léon Démaret, In 8°. Bruxelles, 1908.

10). „Le pétrole de Roumanie et le congrés de Bucarest".

A. Aron. In 8°, Paris, Dunot et Pinat, 1908, Extrait des „Annales des mines".

11). „La politique roumaine aprés les troubles agraires de 1907. L'affaire Kogălniceanu.

Thomas Dragu. Gr. in 8°, Paris, Cornély, 1908.

1909

12). „Les Roumains. Histoire. Etat matériel et intellectuel".

A. D. Xenopol, in 12°, Paris, Delagrave, 1909.

13). „Le hêtre rouge".

Carmen Sylva, in 32°. Paris, Per Lamen, 1909. Les romanciers modernes, I-ere édition parue en 1899.

14). „La Roumanie des Boyards (contribution a l'histoire d'une oligarchie).

C. Racowski. Gr. in 8°, Paris, Girard et Briére, 1909.

1910

15). „Le contentieux des actes admnistratifs en Roumanie".

P. Negulesco. Gr. In 8°, Paris, Girard et Briére, 1910.

16). „L'heroisme des Roumains au moyen âge et le caractére de leurs anciennes institutions.

Al. A. C. Sturdza. In 12°, Paris, Leroux, 1910.

17). „La Roumanie et les Roumains".

Al. A. C. Sturdza. In 12°, Paris, Leroux, 1910.

18). „La Roumanie moderne".

Locotenentul H. Le Pointe. In 8°, Paris, Jouve, 1910.

19). „De l'esprit de l'ensegnement secundaire en Roumanie".

Eliodor Constantinesco. In 8°, Paris, Picard, 1910.

1911

20). „Belgique et Roumanie".
Le Comte G. de Looz-Corswaren. In 8°. Bruxelles, societé belge, 1911.

1912

21). „Charles I roi de Roumanie".
Paul Lindau. In 8°, Paris, Le Soudier, 1912.
22). „La délits de presse dans la législation roumaine".
E. C. Decusara. In 8°, Paris, Rousseau, 1912.
23). „La lutte pour la couronne dans les pays roumains au 16 et 17 siécles.
Al A. C. Sturdza. In 12°. Paris, Girard et Briére, 1912.
24). „La Roumanie intellectuelle".
Léo Claretie. In 12°, Paris, Sansot. 1912.

1913

25). „Les contrats agricoles en Roumanie".
P. G. Teodoresco. Gr. in 8°, Paris, Larose et Ténin, 1913.
26). „La diplomatie européenne et les pays roumains au 18 siécle. Leçon de réouverture du cours libre autorisé á Sorbonne (1912—1913) d'histoire ou Art des Roumains".
Al. A. C. Sturdza. In 12°. Paris, Girard et Briére, 1913.
27). „Feuilles de route en Roumanie. A travers le pays.
Léo Claretie. In 12°. Paris. Sansot. 1913.
28). „La question des Principautés danubiennes. Formation de la Roumanie. étude d'histoire diplomatique" (thèse).
C. Desprès. In 8°, Perpignan „Indépendant", 1913.
29). „Les Roumains de Macédoine".
A. Rubin. In 12°, Paris, Leroux, 1913.
30). „La Roumanie et les Balkans."
Prințul A. Ghika. In 16°, Nice, imprim. de commerce, 1913.
31). „La vivante Roumanie".
Paul Labbé. In 12°, Paris, Hachette, 1913.

1914

32). „La Roumanie et les Bulgares. Le traité de Bucarest, (28 juillet—10 août 1913)".
B. Stambler. In 8°, Bruxelles, Vogel, 1914.
33). „La Roumanie agricole".
F. Godart. In 8°, Bruxelles, Vogel. 1914.
34). „La Roumanie au XIX-eme siecle".

P. Eliade, t. II. Les trois Présidents plenipotentiaires (1828—1834). In 12°, Paris, Hachette, 1914.

35). „Notes sur la Roumanie. Un pays sauvé par la monarchie. Un roi et une constitution. La question juive. Le conflict roumano-bulgare. La mobilisation. Les paysans. Un protectionisme agraire".

Léo de Montesquiou. In 12°, Paris, Nouvelle librairie nationale, 1914.

36). „Histoire de la lanque roumaine. Tom. II, fascicule I, le XVI-éme siécle (Phonétique et morphologie).

O. Densusiano. In 8°, Paris, Leroux, 1914.

37). „Nouveau vocabulaire contenant tous les mots usuels avec pronunciation, francais-roumain".

I. Rizo, Petit, in 16°, Paris, Garnier, 1914.

II. — Opere scrise în l. franceză cuprinzând pasagii interesând istoria, literatura etc. Românilor între 1907—1914.

38). „La question d'Orient, ses origines, sou évolution et son état actuel.

A. Boizard, in 8°, 43 pet. cartes, Paris, Chapilot, 1907.

39). „La question juive".

P. Trolard. 28 p. In 8°, Paris, impr. Manguin, 1907.

40). „L'histoire de l'Autriche Hongrie depuis les origines jusqu'a l'année 1894, 5-é edition.

L. Léger. v. 691 p. et 6 cartes, in 16°, Paris, Hachette, 1907.

41). „Remarques sur l'ethnographie de la Macédoine" 2-e edition.

J. Cvijic, petit, in 8°, 56 p. Paris, Roustan, 1907.

42). „La Macédoine et les Roumains".

N. Kasasis, in 8°, Paris, Stock, 1907.

43). „La question macédonienne. Sphère d'influences. Solutions.

Engelhardt (Ed.), ministre plenipotentiaire, Paris, Welchoff et Roche, 1906 (8 Jauvier).

44). „L'Albanie et la question d'Orient (Solution de la question d'Orient)".

Prince A. Ghica. Paris, Dujaric, in 12°, avec carte, 1908.

45). „De l'opression á l'ndependance avenir dans les Balkans. (Russie, Bulgarie, Roumanie, Serbie, Munténégro)".

Landemont. (le comte A). In 8°, Rennes-Oberthür, 1909.

64). „L'Europé et la politique orientale", (1878-1912). In 8°, Paris, Plon.

47). *Baedeker* (Karl). Autriche-Hongrie, y compris Cétinge, Belgrad et Bucarest. Paris, P. Olendorf, in 12°, 1911.

48). „Le probleme albanais, la Serbie et l'Autriche-Hongrie". *Balkanicus*. Paris, in 8°, Augustin Chalamel, 1913.

49). „La ronte de l'Orient. Premier contact avec l'armée turque. Bosnie, Herzegovine, Scutari, d'Abanie. Types et paysages de Roumanie. Un mosaique de races. La Dobroudja. La ville d'Orient. Constantinople.

Noëlle Roger. Paris, Perrin, in 12°, 1914.

III. — Opere scrise în l. franceză de autori români între 1907—1911

50). *Alexandri* (Basile). Lettres inédites du poete roumain Basile Alexandri à Edouard Grenier. Publiées avec une introduction et de notes par Georges Gazier". Paris, Champion, in 16°, 1911.

51). *Aron* (A.). Vezi No. 10.

52). *Aslan* (G.). „L'experience et l'Invention en morale", 179 p. Paris, Alcan et Guillaumin, 1908.

53). Le jugement chez Aristote. Paris, F. Alcan, in 12°, 1908.

54). *Anagnostiade* (Taki). „Les fondements scientifiques du conservatisme". 84 p. In 16°, Paris, Riviére et C-nie, 1911.

55). *Bengesco* (G.). Vezi No. 5.

56). *Bibesco* (G. V.). „Les huit Paradis, Perse, Asie Mneure, Constantinople.

II édition revue. Petit in 16, 341 p. Paris, Hachette, 1908.

57). *Bibesco* (la princesse G. V.). „Alexandre asiatique ou l'histoire du plus grand bonheur possible. Paris, in 16°, VII, 179 p. Hachette, 1912.

58). *Burileano* (le capitaine S.), professeur à l'école d'application de l'école d'artillerie de Bucarest. Probabilité du tir. Théorie et application au tir de l'infanterie et de l'artillerie. In 12°, 260 p. avec 69 fig. Paris, Doin, 1911.

Encyclopèdie scientifique. Bibliothéque de mécanique appliquie au Génie.

59). *Cantacuzène* (le prince Charles-Adolphe).

„Les retrouvailles. Paris, Perrin et C-nie, 1908".

60). *Constantinesco* (Eliodor). Vezi No. 19.

61). *Cornateano* (le Dr. Visoiu). „Essai d'une théorie juridique et médicine legale de la préméditation criminelle. Avec preface e Mr. Garçon. Paris, in 8°, IX, Paris, Leroux.

62). *Daniel* (Constantin), profeseur á la faculté de medicine de Iassy (Roumanie).

„Traité du post partum. Fascicule I: Généralité organes genitaux". IX 139 p. In 8°. Paris, A. Malonie 1910.

63). *Decusara* (E. C.). Vezi No. 22.

64). *Djuvara* (T. C.). „Cents projets de pârtage de la Turquie".

(1821—1913). Avec 18 cartes hors texte, in 8°, X, 654 p. 1914. Paris, F. Alcan.

65). *Draghicesco*, docteur de la Faculté des lettres de l'Université de Paris, chargé d'un cours de psychologie sociale á l'Université de Bucarest.

„Le probléme de la conscience. Etude psycho-sociologique". In 8°, IX, 245 p. Paris, F. Alcan, 1907.

66). *Dragu* (Th.). Vezi No. 11.

67). *Drouhet* (Ch.). „Les manuscrits de Maynard, conservés a la bibliothéque de Toulouse. Etude bibliographique". In 8°, 44 p. Paris, Champion, 1908.

68). *Eliade* (P.). Vezi No. 34.

69). *Elisabeth reine de Roumanie*. Vezi Carmen Sylva No. 3 şi 13.

70). *Eminesco* (Michel). „Le dernier rayon de la vie, poéme dramatique. Traduit par Riria (M-me Coralia Xenopol). In 18°. Paris, Leroux, 1914.

71). *Georgesco* (Lelia). Inassouvis. In 16°, Paris, E. Sausot 1907.

72). *Ghika* (le prince A.). Vezi No. 30.

73). *Golescesno* (Dr. C.). Miopie progressive de la pupille, aprés l'extraction de la Cataracte. In 8°, 2 p. Angers, imprimerie Germain et Grassier, 1908. „Extrait de l'opthalmie provinciale". (Septembre 1908).

74). *Haret* (Sp. C.). Mécanique sociale. In 8°, VI, 256 p. avec fig. Paris, Gauthier Villars, 1911.

75). *Lahovari* (Léon). Les autels et les tombes (poesies). In 16°, IX, 183 p. Paris, Jouve, 1912.

76). „Les lauriers et les glaives". Preface de M-lle Vacaresco. Paris, Perrui, in 12°, 1914.

77). „Le poéme de Sante Anne". In 16°, Paris, Jouve, 1913.

78). *Miclesco* (le Dr. J.). „Ecce muliér, ou l'éternelle blessée. In 12°, XVI, p. 379, Paris, G. Ficker, 1911.

79). *Neculcea* (Eug). These. „Recherches théoriques et expérimentales sur la constitution des spectres ultra violets d'étin celles oscillantes".

Chartres, imprim. Durand, Paris. „L'éclairage electrique", in 4°, 224 p. avec figures et 6 plauches. 1907.

80). *Negulesco* (P.). Vezi No. 15.

81). *Orescu* (Alex. C.). „Peuples oppresseurs et peuples opprimés". In 16°. Paris, Bloud et C-nie, 1909.

82). Pillat (Ioan). „Povestea celui de pe urmă sfânt". A la belle édition. In 12°, 28 p. Paris, 1912.

83). *Pascal* (le Dr. Constantza) médicin des asiles publics d'a-

liénés. „La densence précoce. Etude pathologique médicale et médico-légale. In 12°, 302 p. Paris, F. Alcan, 1911.

84). *Paulesco* (le Dr. N. C.), professeur de physiologie á la faculté de médecine de Bucarest. „Physiologie philosophique. Définitons de la physiologie. Méthode expérimentale. Génération spontanée et darwinièmne". In 16°, 64 p. Paris Bloud, 1907.

85). — „Physiologie philosophique. Finalité. Matérialisme et Dieu". In 16°, 125 p. Paris, Bloud, 1907.

86). — „Physiologie philosophique. Instincts sociaux". In 16°, Paris, Vigot Fréres, 1912.

87). — „Les possions les conflits sociaux. Remédies moraux. In 18°. Paris, Plon, 1914.

88). *Racovitza* (la princesse H. de). „Princesse et commédienne. Souvenirs de ma vie". Traduit de l'allemand par Jules Hoche. In 8°, 315 p. Paris, F. Jouven; Rennaisance du livre.

89). *Rizo* (I). Vezi No. 37.

90). *Rubin* (A.). Vezi No. 29).

91). *Sabareanu* (le Dr. G.). „Les sciatiques, leurs traitements". Petit in 8°, avec 17 fig. Paris, Maseni. 1910.

92). *Sainéan* (L.). „L'argot ancien. (1455—1850). Les éléments constitutifs, ses rapports avec les langues secrètes de l'Europe méridionale et l'argot moderne. Avec un appendice jugé par Victor Hugo et Balzac".

In 16°, VII, 355 p. Paris, Champion, 1907.

93). — „Les mots romans du chien et leurs applications métaphoriques".

In 8°, 66 p. Paris, 1906.

94). *Sterian* (le Dr. E.). „L'éducation sexuelle". In 12°, 195 p. Paris, Baillére, 1910.

95). *Ştirbey* (Georges B.). „J. J. Weiss, conférenciér, chroniqueus de théâtre, journaiste, portraites, écrivani epistolaire", In 4°, 108 p., avec portrait, Paris, Calman Lévy, 1910.

96). *Sturdza* (Al. A. C.). Voir: No. 2, 16, 17, 23, 26.

97). *Sturdza* (le prince Grégoire). „En Birmanie. Souvenirs de chasse et de voyage". In 8° avec gravures et carte. Paris, Plon, Nourrit, 1908.

98). *Tănăsescu* (I.). Vezi No. 6.

99). *Taşcă* (G.), Vezi No. 4.

100). *Ursu* (I.). „La politique orientale de Francois" (1515—1547). In 8°, Paris, Champion, 1908.

101). *Vacaresco* (Héléne). „Le jardin passionné". In 16°, 223 p. Paris, Plon-Nourrit, 1908.

101 bis.).—„Amor vincit". In 12°. Paris, Plon et Nourrit. 1909.

102). *Vacaresco* (Héléne) et Milliet (Paul). „Le cobzar", drame lyrique en deux actes. Musique de Gabrielle Ferrari. Livret seul. In 12°, 36 p. Paris, Enoch et C-nie, 1912.

103). — „Nuits d'orient". Folklore roumains. In 18°, Paris, Sansot, 1907.

104). — „Le sortilège". Roman. In 12°, 292 p. Paris, Plon-Nourrit et C-nie. 1911.

105). „Rois et reines que j'ai counus". Traduit de l'angglais par Gastone Geffry. In 12°, Paris, Sansot, 1908.

106). *Vaschide* (N.). Directeur adjoint au laboratoire de psychologie pathologique de l'école pratique des Hautes Etudes. Les hallucinations téléphatiques, publié par R. Meunier. Bibliotheeque de psychologie expérimentale et de métapsychie. Paris, libr. Bloud, in 16°. X, 99 p. 1908.

107). *Vaschide* (N.) et Meunier (Raymond).

„Psychologie de l'attention". In 16°. IV. 99 p. Paris, Bloud. *Bibliothéque de psychologie expérimentale et de méthapsychie.*

108). *Vaschide* (N.), chef des travaux au laboratoire de psychologie expérimentale á l'école pratique des Hautes Etudes. La pathologie de l'attention. In 12°, Paris, Bloud et C-nie, 1920.

109). — „Le sommeil et les rêves". In 12°. 317 p. Paris, E. Flammarion, 1911.

110). *Xenopol* (Al.). „La théorie de l'histoire", 2-e édittion des Principes fondamentaux de l'histoire. In 8°. Paris, Leroux, 1908

111). — „Paris vu de Roumanie".

In 8° „Revue des Français", 56 rue de l'Université, 1909. La France vu du dehors. Extrait de la „Revue des Français".

112). — „La prévision en sociologie", communication faite le 12 janvier á la société de sociologie de Paris. Gr. In 8°, Giard et Briere, Paris, 1912.

113). — „L'histoire est-elle une science".

In 8°. Paris, Giard et Briére, 1908.

Extrait de la „Revue internationale de sociologie".

114). — „Le rôle de la guerre dans l'histoire de la civilisation. In 8°, Paris, Giard et Briére, 1907.

115). *Levaditi* (le Dr. C.). „La syphilis. Experimentations. Microbologie. Diagnostic. Préface du professeur Metchnikoff". Gr. in 8°. avec 59 fig. et 2 pl. Paris, Masson. 1909.

116). *Marinesco* (le Dr. G.). „La cellule nerveuse". Préface du professeur Ramon I. Cajal, 2 vol. in 12° avec 252 fig. Paris, Doin 1909 (1908). (Encyclopédie scientifique).

117). *Protopopescu* (I.). „Coopération et sociétés coopératives". In 8°, Paris, Pedone, 1908.

118). *Racovitza* (Emile), docteur ès sciences, sous directeur au laboratoire Arago, directeur des „Archives de zoologie experimentale".

119). — „Cirolamides". II série. In 8°. 127 p. 8 fig. 14 pl. Paris, Schulz, 1912.

120). — „Essai sur les problémes biospéologique". In 8°, 118 p. Paris, Schulz, 1907.

121). — „Isopodes terrestres" I série et 2 série. In 8°, 170 p. avec 11 fig. et 20 pl.

122). — „Sphéromiens (1 série) et révision des Monolistrini". In 8°, 154 p. avec 14 pl. Paris, Schulz, 1910.

(va urma)

M. Fotino.

TĂCERE...

după **Albert Samain**

Mai dulci sunt azi ochii tăi,
In noi tăcerea coboară;
Aş vrea inima să-mi plec
Pe albi genunchi de fecioară.

Sub văl de păr despletit
Un colţ de mătase mi-arată,
— In ritm de val liniştit —
Frumoşi şi albi umeri de fată.

Sunt seri de subtilă inbire,
De-un fir parcă inima ţine;
Aş vrea atunci ca pe lume
Să fim numai tu şi cu mine.

Să plec, o, să plec pe-alte lumi,
Să n'am suprema durere
A despărţirii de tine...

Tăcere!... Tăcere!... Tăcere!...

George Pallady.

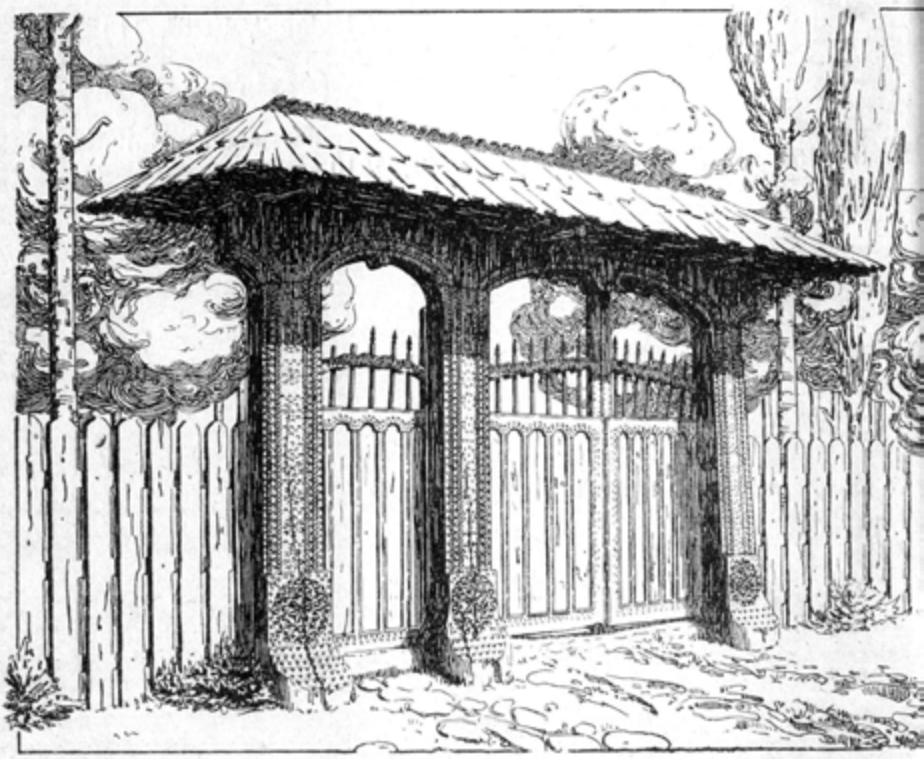

Poartă din Tălpășești. — Gorj.

CRONICI

Cronica Artistică

Expoziția Românească din Geneva. — Arta românească, atât de nesocotită în țară, se poate felicita cu repurtarea a două mari succese în străinătate, în decursul anului trecut. Intenţiunea, bine justificată, de a se răspândi peste hotare cunoștințele cele mai exacte asupra poporului românesc, a fost pe deplin satisfăcută prin cele două expoziții organizate de Fundația Principelui Carol.

Expoziția din Paris [1]), prelungită cu o lună peste termenul prevăzut, a fost urmată imediat de cea din Geneva, dela 18 Sept. până la 18 Oct.

Din punct de vedere politic și al relațiunilor noastre interna-

[1]) Vezi darea de seamă din această revistă, pp. 483-493.— 1925.

ţionale, aceasta din urmă prezintă un interes cu totul particular, la Geneva fiind reuniţi, la acea epocă, toţi participanţii la adunarea Ligii Naţiunilor. Şi pe când în sânul acestui aeropag se aduceau cele mai nefundate şi pătimaşe acuzaţiuni împotriva poporului românesc, acesta se arăta, în sălile expoziţiei, sub aspectul cel adevărat, al unui neam înamorat de frumos şi deci incapabil de păcatele imaginare ce răuvoitorii îi atribuiau. Prin minunatele sale tezaure de artă populară şi bisericească, România a făcut dovada vechii sale tradiţii culturale, atât de ignorată în străinătate. Convinsă de revelaţia ce arta noastră avea să producă în occident, Fundaţia Principelui Carol a ţinut, cu tot dinadinsul, la înfăptuirea expoziţiei din Geneva, învingând nenumăratele dificultăţi ce i s'au pus în cale.

Succesul desăvârşit şi ecoul ce manifestarea noastră l-a avut în Liga Naţiunilor a dat dreptate organizatorilor ei, dovedind cât de folositoare şi necesară era această nouă întreprindere, chiar după Paris. Cu atât mai mult, cu cât nu era o simplă reeditare a expoziţiei din capitala Franţei: la Geneva s'au exclus picturile şi sculpturile moderne, dar în schimb s'a dat cu totul o altă desvoltare artei populare, aşa de vitreg tratată la Paris.

Apreciind importanţa ultimei expoziţii, Guvernul român a ţinut să ia parte efectivă la inaugurarea ei. Comisarul general, Profesorul Pittard, a relevat „caracterul mai ales paşnic al gândului României, care, cea dintâiu dintre toate naţiunile reprezintate la Geneva, a venit să ofere oaspeţilor universali, reuniţi aci în acele momente unice în istoria lumei, privelişte a artei sale, care este cea mai semnificativă expresie a păcii, de toţi dorită". Mulţumind D-lui Pittard şi oficialităţilor elveţiene pentru binevoitorul concurs ce ni s'a dat, D-l Duca, Ministrul nostru de Externe, a accentuat trecutul tragic al poporului românesc al cărui geniu a fost împiedecat a înflori, şi a cărui viaţă naţională a fost atât de înăbuşită în trecut. D-sa însă arată „partea de contribuţie ce poporul nostru poate aduce în viitor civilizaţiei universale, acum când toţi Românii sunt uniţi în frontierele lor etnice şi când nimic nu se poate opune expansiunii noastre intelectuale şi artistice".

A urmat dl Consilier Motta, care mulţumind pentru prietenia României, arată înrudirea ce uneşte popoarele cu aceleaşi tradiţii de artă populară şi vede în splendoarea artei noastre din trecut garanţia măreţiei sale viitoare.

Dl Stoessel, în numele Consiliului Comunal, mândru de preferinţa ce s'a dat oraşului său, exprimă admiraţia sa pentru operile anonime ale artiştilor români, cari le-au făurit pentru propria lor satisfacţie, iar nu cu gândul de a fi expuse, cum se întâmplă cu lucrările de azi.

Cel din urmă, dl Dandurand, preşedintele adunărei Ligei Naţiunilor, a ţinut să felicite pe organizatorii acestei opere, care

apropie România de lumea civilizată, fixându-i locul de cinste în delegațiile mondiale reunite de Ligă.

La această impunătoare manifestare în favoarea țării noastre, organizată de Ministrul nostru în Elveția dl. Comnen, au asistat toți reprezentanții de frunte ai Ligei. Din impresiile schimbate „toate sunt favorabile, și nici o critică, nici o rezervă nu a fost făcută de acest public reprezintând toate națiunile", ne asigură recensentul ziarului „la Suisse". Căci, adaogă acelaș critic, „expoziția este din toate privințele admirabilă și perfect organizată. E o revelație această școală artistică veche ale cărei tradiții trăesc încă și a cărei putere și frăgezime, a cărei fantezie și demnitate vor fi, timp de o lună, pentru Geneva, o plăcere și o pildă".

Expoziția era, într'adevăr, mult mai reușită decât cea din Paris, și pentru următoarele motive: 1) eliminându-se pictura și sculptura modernă iar, în schimb, amplificându-se arta populară, s'a obținut mai multă unitate între cele două secțiuni; 2) sălile muzeului Rath, mult mai bine amenajate și mai proporționate, au permis o mai bună orânduială decât în sălile prea adânci și vaste ale Muzeului Jeu de Paume; 3) în lipsa unui Comitet prea numeros, ca la Paris, n'am fost stânjenit de impunerea unor norme de expunere, nu totdeauna corespunzătoare obiectelor românești.

Grație sprijinului binevoitor al d-lui Pittard, s'au obținut, din diferite colecții ale orașului, vitrinele necesare și cu concursul ce de nicăeri nu ni s'a precupețit am reușit a monta întreaga expoziție în cinci zile numai.

Secțiunea religioasă, ocupând marea sală mediană și una mică, se prezintă întocmai ca la Paris, pe când artei populare i s'a dat, la Geneva, o atenție deosebită și o desvoltare potrivită însemnătății ei, întinzându-se în trei din sălile Muzeului.

Intr'una erau expuse, în vitrine, broderiile minunate ale iilor țărănești, iar pe panouri se arătau opregele și vâlnicele corespunzătoare, alternând cu scoarțe din diferitele regiuni ale țării. Neținându-se seamă de cerințele etnografice ci numai de cele curat estetice, atât iile cât și opregele și scoarțele erau orânduite în vederea armonizărilor coloristice, ce s'au și putut admirabil alcătui prin gamele atât de variate ale alesăturilor și țesăturilor noastre de un așa bogat aspect. Armoniile de culori, astfel obținute, au stârnit admirația pictorilor și a tuturor artiștilor, cari nu conteneau a lăuda însușirile atât de surprinzătoare ale țărancei noastre.

Sala a doua era consacrată costumelor caracteristice fiecărei provincii, dovedind marea bogăție a portului românesc, care, cu toate nesfârșitele sale varietăți, păstrează însă nealterate principiile fundamentale. In aceiași sală erau expuse, în două mari vitrine, broderii ale Sașilor și ale Secuilor din România, a căror frumoase produse au fost mult admirate, demonstrând totodată deosebirile ce despart aceste manifestări de ale țăranului român. De asemeni cele două scoarțe rutenești se desprindeau de celelalte

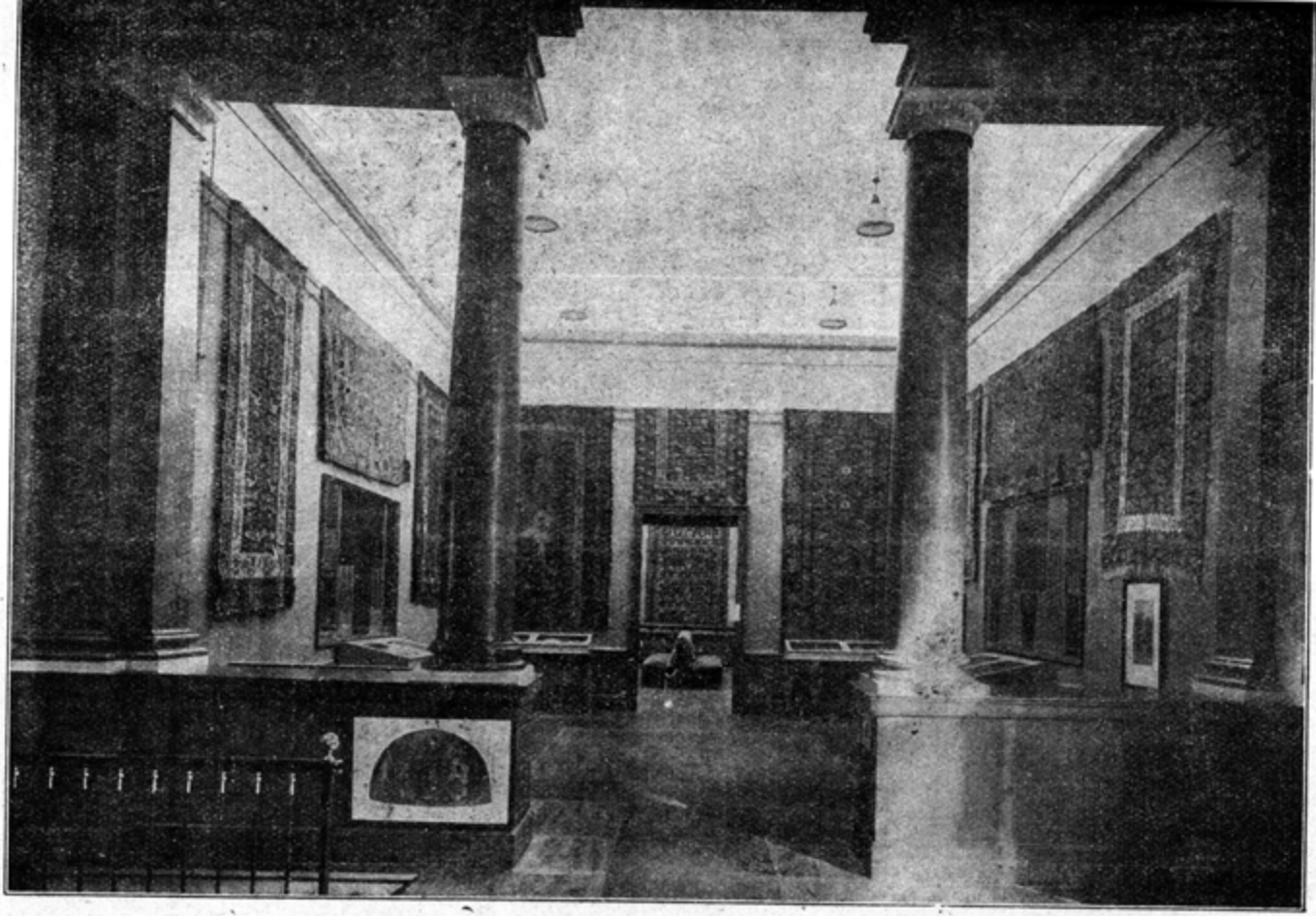

Expoziția românească din Muzeul Rath, Geneva.
Sala broderiilor.

cu caracter național, atât prin desenuri dar mai ales prin coloritul lor, mult mai stins. Printre cele mai alese scoarțe se aflau mai multe provenind din bogatele colecții ale Caselor regale și princiare. In afară de acestea și încă alte trei scoarțe ale particularilor, toate obiectele expuse proveneau din Muzeul de artă națională din București. Din colecția Palatului regal mai erau și acvarelele lui Preziozi, cari învederau splendida înflorire a portului românesc, la mijlocul veacului trecut.

Ultima sală cuprindea ôlăria românească și săsească precum și două vitrine cu furci, căncee, prisnele și alte obiecte de lemn, cu bogate încrestături. Astfel arta țărănească a fost reprezintată prin toate ale ei diferite manifestări, iar nu redusă numai la țesături și câte-va broderii și olării, ca la Paris, unde juriul local a respins chiar costumele așa de caracteristice.

Spre a conpensa unica pagină la care, din hotărârea aceluiași juriu, a fost redusă arta populară în catalogul expoziției din Paris, s'a dat o atențiune deosebită produselor țărănești în catalogul din Geneva, care, pe lângă numeroase ilustrații, cuprinde și sinteza desfășurării artei poporului român, din vremurile preistorice și până azi.

In frumoasa introducere a volumului, Principele Carol arată rostul acestei *„Exposition de l'art du peuple roumain"* și înalta ei menire. Elogioasele aprecieri ale presii universal au dovedit inimosului inițiator și protector al Expoziției că scopurile dorite au fost atinse. *„On se sent chez un peuple grand seigneur"*, afirmă criticul *Piranese*, vizitând expoziția, și încheie articolul său din *„Vox populorum"* prin constatarea că „nici o acțiune diplomatică nu ne-ar fi putut servi mai abil decât o atare manifestare, prin care se întărește respectul față de poporul român".

La asemenea frumoase rezultate a ajutat mult, în afară de sprijinul real al D-lui Pittard, Comisarul General, și protecțiunea acordată expoziției de Ministrul nostru din Elveția, d-l Comnen, căruia îi exprim aci mulțumirile mele pentru concursul prețios cu care ne-a onorat. Ii sunt cu atât mai recunoscător, cu cât sprijinul D-sale contrastează cu atitudinea D-lui Diamandy, ministrul nostru la Paris, care, neținând seamă de îndoita calitate oficială în care mă prezintam, mi-a refuzat dreptul la protecția d-sale în potriva atmosferei ce mi se creiase la Paris. Căci, desigur, dacă d-sa ar fi luat apărarea connaționalului său, ce se prezinta ca delegat al Statului român, d-l prof. Focillon greu ar fi putut motiva și mai ales menține atitudinea sa contra unuia din membrii misiunii oficiale române ai expoziției din Paris.

Nu voi discuta aci întrucât un membru francez al Comitetului expoziției române era în drept a suspecta și amenda pe un român venit ca oaspe la Paris, și făcând oficial parte din acelaș comitet. Nu am putut trece însă sub tăcere lipsa de simț de solidaritate de care s'a făcut vinovat Șeful legațiunii noastre în a-

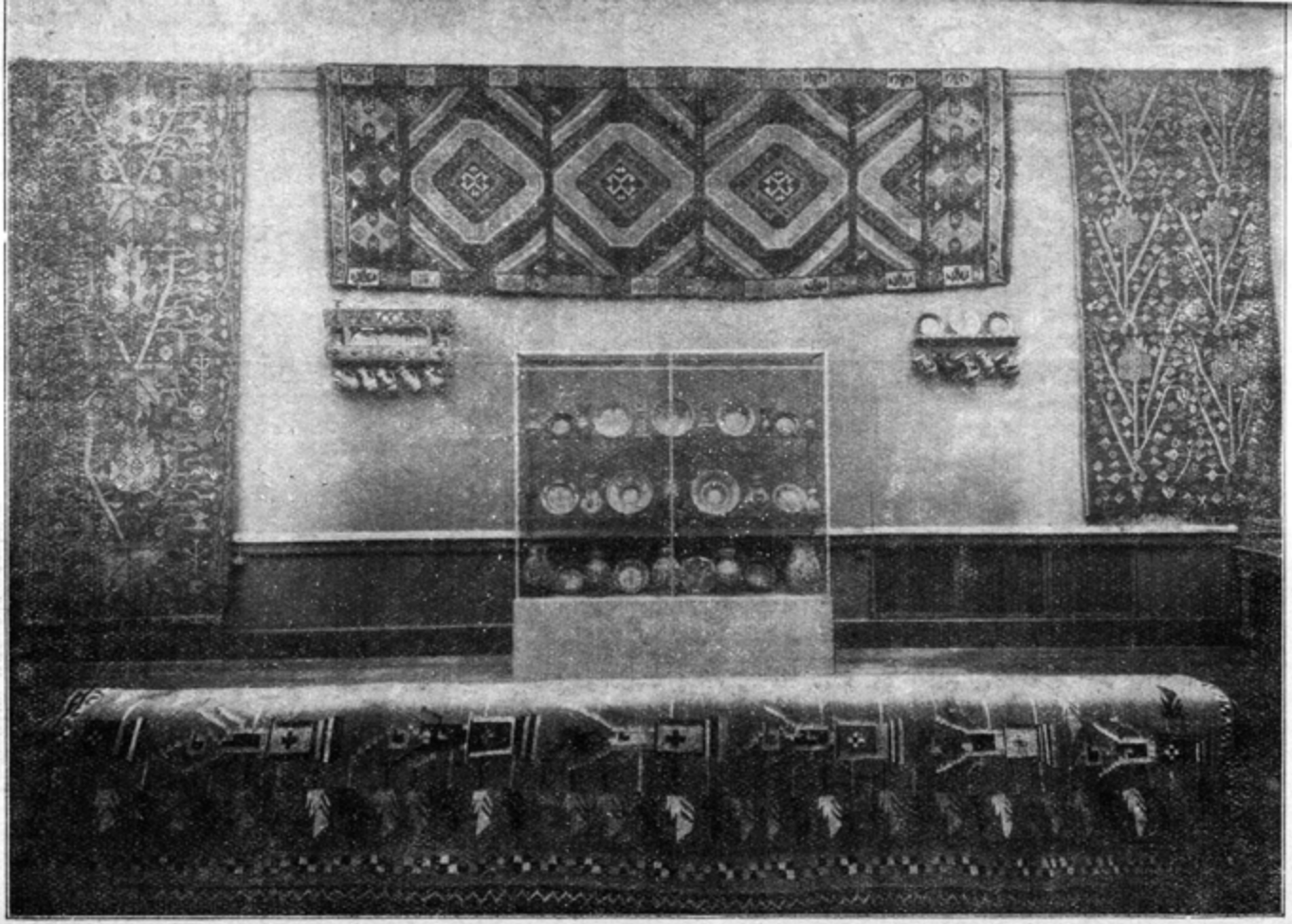

ceastă împrejurare penibilă. Sper că divulgarea acestor fapte va scuti pe alţii de asemenea neajunsuri.

Cu acelaşi gând, de a feri pe alţii, în viitor, de atari neplăceri, voi mai semnala aci sforţările ce s'au făcut din partea unor nechemaţi contra înfăptuirii expoziţiei dela Geneva.

In special d-l G. Oprescu, Secretar al biuroului de cooperaţie intelectuală dela Liga Naţiunilor, de îndată ce a aflat de eventualitatea unei expoziţii la Geneva, s'a grăbit să raporteze, fără a fi întrebat, asupra imposibilităţii unei asemenea întreprinderi, pretextând, între alte insinuări, că nefiind liber nu ar putea da concursul său—ce nici nu i se ceruse. Din fericire, piedicile directe şi lăturalnice ale d-lui Oprescu n'au fost luate în seamă şi, învingându-se toate intrigile din ţară şi din streinătate, planul Fundaţiei s'a realizat.

Expoziţia a avut un succes, ce nimeni nu i-a contestat, şi un mare răsunet nu numai în toată presa, dar mai ales în sânul Ligei Naţiunilor, în vederea căreia a fost anume grăbită inaugurarea. Iniţiativa României va fi imitată de alte State, cari îşi propun să se prezinte pe rând la Geneva, în timpul sesiunei Ligei, cu expoziţii la fel cu cea din anul trecut, întărind astfel oportunitatea interprinderii noastre.

Fundaţia Principelui Carol se poate făli a fi contribuit, prin expoziţiile sale, la sporirea prestigiului României în streinătate.

Al. Tzigara-Samurcaş.

Cronica istorică.

Despre Marea Valahie. — Având în vedere marea însemnătate ce prezintă Thessalia pentru Armâni, mi-am propus să descriu evenimentele istorice petrecute în timpul când era întitulată „Marea Valahie", constituind epoca de strălucire a vieţei aromâneşti din Peninsula Balcanică.

Cunoscutul bizantolog Schlumberger în cartea sa: „Les Principautés franques du Levant" (p. 66), spune ca istoria medievală a Marei Valahii n'a fost încă tratată ştiinţificeşte din cauza lipsei de isvoare autentice şi a rarităţii documentelor. Astfel voi fi şi eu nevoit să o tratez pe baza documentelor şi scrierilor aduse până azi la lumină, cu speranţa ca în viitor, cei ce vor veni în urma mea să complecteze lacunele prin descoperirea de noi documente şi isvoare autentice.

Nu putem preciza epoca când Thessalia a fost ocupată de Aromâni şi când a primit titlul de Marea Valahie.

Scriitorul grec Iorghiades în preţuita sa lucrare „Thessalia", pag. 118-119 zice: „Către secolul al VI-lea, începu să apară în „Thessalia un alt trib, acel al Vlahilor, care coborând din

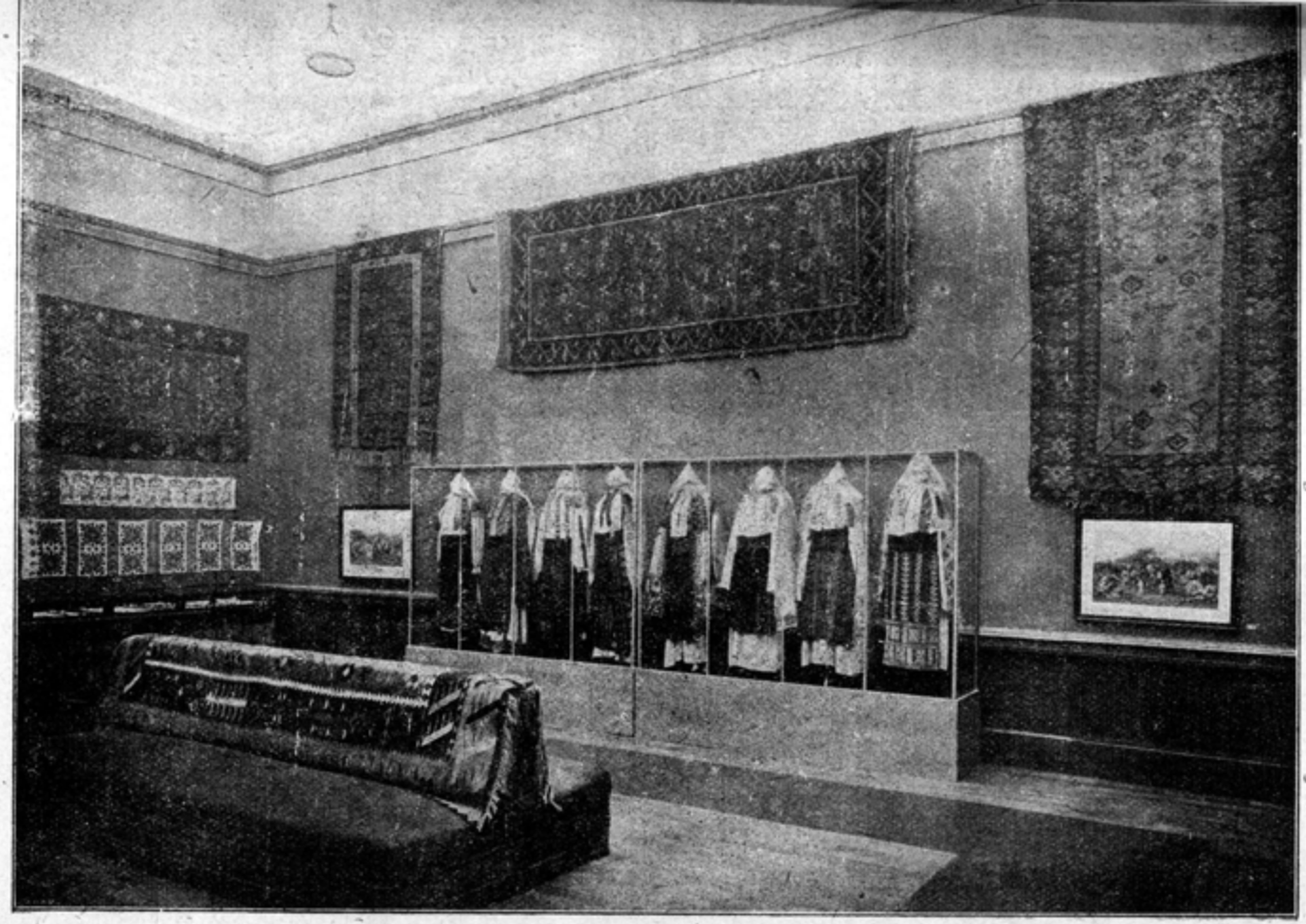

Expoziția românească din Muzeul Rath, Geneva.

„munţii Emului (Balcanului) înaintară până în Olimp şi Pind „unde se stabiliră; deacea şi această parte muntoasă fu intitulată „de Bizantini «Marea Valahie». (Μεγάλη Βλαχία).

Suszisul scriitor Iorghiades pentru susţinerea tezei sale aduce ca mărturie cele scrise de Ana Comnen [1]) care sună astfel: „Şi de „părţile Larissei apropiindu-se şi trecând prin muntele Keliilor „şi lăsând spre dreapta şoseaua şi muntele Kissavo, numit astfel „de locuitori, s'a coborât la Ezevan, sat aromânesc (vlăhesc βλαχικὸς), care este situat lângă Andronea".

In afară de Ana Comnen, mai sunt şi alţi Cronicari bizantini cari au scris asupra Marei Valahii, cum de exemplu: Cronicarul Pachimeri, care în opera lui zice[2]): „Căci pe acei Greci „pe care îi conducea Achile în antichitate, numindu-i Megalovlahiţi".

Niceta Choniatu în lucrarea lui Urbs Capta pag. 841 zice: „Pe lângă acestea şi un altul stăpânind Meteorele Thessaliei, care „acum se numeşte „Marea Valahie".

Mai putem menţiona pe: Cantacuzen (Cart. III cap. 53), G. Acropolitu (cap. 25), Phrantzes (cart. IV cap. XX). Chalcocondylae (Cart. I), Kekaomenos, şi de Rebus Epiri Fragmentum (t. II pag. 211 şi 212).

In afară de Cronicari bizantini, au mai scris şi alţii asupra Marei Valahii (Megali Vlahia), cum de exemplu: Rabinul Ebreu din Spania Benjamin de Tudela, care în călătoria sa întreprinsă în Orient pela anul 1170 vizită şi Marea Valahie, unde vorbind de orăşelul Zeiteen (Lamia de azi) zice [3]):

„Aici începe Valahia, ai cărei locuitori locuesc în munţi. „Este naţia cunoscută sub numele de Valahi, aleargă ca cerbii, se „scoboară din munţi ca să prade şi să fure în regiunile Grecilor. „Nimeni nu poate să se urce la ei ca să se războiască cu ei şi „nici un rege nu poate domni asupra lor. Ei nu ţin de loc la „legea Nazarenenilor san Creştinilor. Ei îşi dau între ei nume „întocmai ca şi Ebreii, de acea mulţi îi cred Jidani. Când „ei întâlnesc pe Jidani, îi despoaie, dar nu îi ucid, cum ucid pe Greci".

Mulţi din Cronicarii timpurilor medievale au făcut menţiune de Marea Valahie în scrrierile lor. Aşa avem Cronica Moreei în versuri greceşti, reprodusă de englezul bizantolog Bury şi în care se vorbeşte pe larg de Despotatul Marei Valahii.

Avem apoi: Cronica Principatului franc al Achaiei de un anonim grec şi reprodusă de Buchon (Paris 1840) în care la Nota 5

---

[1]) Anna Comnenae. Ed. Schopenus Cart. V. paragr. V t. I pag. 245.

[2]) Pachymeri De Mihaele Paleologo Ed. Niebuhrii Bonn. Cart. I par. 30, pag. 83.

[3]) J. Baratier: Voyage de Benjamin de Tudela Amsterdam 1734 pag. 40. Ascher. The Itinerary of Rabi Benjamin of Tudela. London 1840 pag. 48 şi 49.

găsim următoarea menţiune: „Vlahia, parte din Grecia, situată între Thessalia şi Epir".

Un alt cronicar medieval Ramon Muntaner, tot după Buchon, zice că: Catalanii plecând din Cassaudra şi ducându-se în Morea, străbătură „Vlahia, care este ţara cea mai *temută* din lume". (Le plus redoutable pays du monde).

Cronicarul Guldencrone în cronica sa „L'Achaie Féodale" face menţiune de Marea Valahie.

Cronicarul Don Fray Iohan Fernandez de Heredia în cartea sa „Libro de los Fechos et Conquestas del Principado dela Morea", vorbeşte pe larg de evenimentele întâmplate în Marea Valahie dela 1217—1308.

Renumita colecţiune veneţiană „Commemoriali", coprinde în original mai multe scrisori schimbate între Republica Veneţiană şi deputatul Marei Valahii.

In cartea veneţianului Vicenţiu Cornaro, întitulată „Erotocriton", dăm de multe versuri cu privire la Vlahii din Marea Valahie.

Istoriograful Marinus Sanuti Torseli, în cartea sa „Bongars Gestas Dei per Francos (t. II p. 68, 293, 294), pomeneşte de Marea Valahie.

Alt istorie italian Di Don Mavro Orbini Rauseo, în cartea sa Il Regno degli Slavi (pag 270, 271), face menţiune de Marea Valahie.

Pe lângă Cronicarii bizantini şi cei medievali, au mai scris asupra Marei Valahii istoricii şi călătorii moderni şi contimporani ca: renumitul istoreograf al Orientului balcanic, francezul Pouqueville, care în grandioasa lui operă „Voyage dans la Grèce (t. II cap. XXXIX pag. 147) vorbind de timpurile lui August şi de populaţiunea Dolopeilor din Thessalia după bătălia dela Actium zice: „Cine ştie chiar, dacă ţara lor nu fu în urmă pustiită, deoarece „se vede apărând acolo o colonie eşită din Panonia, care vine fără „comoţiune, cunoscută istoriceşte şi fără ca să deplaseze pe nimeni, „să se aşeze în zăpezile Pindului şi să fondeze Ano-Vlahia, sau „Megalo-Vlahia, care coprinde cantoanele moderne Malacaşi şi „Aspropotam. Vlahii, din care se scoboară Megalo-Vlahii sau „Vlahii-Mari, par a fi ultimele ordii barbare, contra cărora luptară „împăraţii bizantini înaintea venirei Turcilor în Orient".

In altă parte zice: „Megalo-Vlahiţii care în zilele noastre „locuesc înalţii munţi ai Pindului, pe care Nicetas îi numeşte Me„teorii Thessaliei, precum şi acei din cantoanele Malacaşi şi Aspro„potam, pretind, fără să aducă vreo probă istorică, că se scoboară „din rămăşiţele armatei lui Pompeu, care se retraseseră în munţi „după bătălia dela Fersala, alţii din ei cred că sunt scoboritorii „unei colonii eşită din Abruzzi şi ca argument al acestei tradi„ţiuni, zic că, Vlahii aspropotamiţi se numesc încă Bruzo-Vlahi.

Aiurea Pouqueville se exprimă astfel: „Nu ştiu la ce epocă

„precisă s'au stabilit Vlahii în Pind, nici pentru ce Grecii îi „numesc Megalo-Vlahiţi. Cu toate acestea prima parte a acestei „probleme s'ar discurca, dacă s'ar admite versiunea lor populară „şi ar fi acolo cu drept cuvânt din înalta antichitate. Dar, dacă „s'ar admite, că ei au venit de pe ţărmurile Dunărene, ei sunt „moderni în Dolopia (Thessalia), căci nu se vorbeşte de loc chiar „de Vlahi ca naţiune înainte de secolul al X-lea. La această epocă „de confuziune se văd încăerați cu Impăraţii bizantini, incendiând „şi devastând cele mai frumoase regiuni ale Thraciei şi Macedo- „niei. Câte odată învinşi şi de mai multe ori învingători, ei stră- „lucesc prin curaj."

(Va urma)

Prof. V. Diamandi-Aminceanul.

Salonic.

Cronica şcolară

Intâi interesele şcoalei şi apoi amorul propriu. — Nu de mult, într'un mare ziar parizian, în *Le Temps*, citeam că şi pe acolo părinţii elevilor de liceu se plâng, că profesorii, de şi având la îndemână excelente manuale aprobate, se încăpăţâneazâ să explice *dela ei*, nesocotind cu totul manualele tot de ei recomandate

Spun că şi pe acolo se petrec astfel lucrurile, pentrucă şi pe la noi mulţi, foarte mulţi dintre profesori obişnuesc să dea la o parte cărţile de şcoală de ei recomandate, şi să explice după nişte cărţi necunoscute elevilor.

Este bine aşa?

Bine înţeles că nu. — Şi când răspund astfel, nu mă gândesc numai la faptul, că părinţii şcolarilor de pretutindeni nu se arată deloc mulţumiţi de acest răspândit procedeu, — cu toate că şi atitudinea lor ar putea fi mult preţuită în astă privinţă. Căci, neîndoios este că singur părinţii sunt în măsură să ne spună, cât se chinuesc copiii lor, copiind notiţele camarazilor mai iuţi la mână şi mai destoinici să rezume din fugă explicaţiile profesorilor, şi învăţându-le apoi pe dinafară până noaptea târziu. — De altfel este sigur, că şi toţi elevii condamnă acest procedeu, care atât de mult îi apasă şi îi încurcă.

Dar mai este şi bunul simţ şi dreapta judecată, care ne lămureşte, că nici o învăţătură nu este şi mai anevoioasă şi mai şubredă, ca cea culeasă de prin încâlcitele, greşitele, nerânduitele şi neînţelesele notiţe, luate în fuga condeiului, — şi nu de toţi, ci numai de puţinii, cari pot să scrie şi să prindă repede cele explicate. Căci, numai următoarele două presupuneri se pot face în astă privinţă:

Sau că profesorul improvizează, făcându-şi cursul în nepotrivire cu manualul recomandat. In acest caz foarte uşor ne

închipuim, cât de mult păcătuesc pripitele notițe în toate privințele, și mai ales în ceeace privește rânduiala și numele proprii.

Sau că profesorul, avându-și cursul anume întocmit și scris, — îl dictează pe îndelete. In acest caz, lăsând la o parte destul de dăunătorul fapt că în zadar și în paguba controlului se pierde mai toată vremea cu dictatul, — este foarte nemerit să ne întrebăm: Pentru ce nu-și tipăresc cursul acești profesori, cari atât de dornici sunt ca să se arate originali în fața elevilor? Sunt oare greutățile tiparului, care le stau în drum?

Eu nu cred. Mai curând îmi vine să cred, că acești profesori nu vor să se lipsească de mândra plăcere de a se arăta în ochii elevilor cu totul deosebiți de ceilalți colegi, cari explică numai după carte. Căci, sigur este că această deosebitoare atitudine izvorăște mai numai din semeața dorință de a arunca praf în ochii elevilor. Cât de scăzut ne-ar fi prestigiul în clasă — se gândesc poate acești profesori — dacă, în caz când ne-am tipări cursul, — ne-am vedea siliți să reproducem numai cele cuprinse și în manualul întocmit de noi și recomandat elevilor noștri! Și totuși, cine nu știe, că și în manualele cele mai desăvârșite se simte aproape la fiece pas nevoia de deslușiri? *In tenui labor, at non tenuis gloria...*, — ne spune cu dreptate Virgilius.

In orice caz se pot face—cred eu — următoarele neîndoelnice constatări în astă privință: Că elevii se simt și încurcați și apăsați din pricina acestui nedorit obicei. Că și învățământul n'are nimic de câștigat după urma nesocotirii manualelor tipărite, aprobate și scrise cu toată îngrijirea.

Și apoi mai este și faptul, că și prin regulamentele școlare este cu totul oprită, nu numai nesocotirea cărților aprobate și recomandate, — dar încă și încărcarea lor cu notițe și adaose nepermise și netrebuincioase. Pentru ce dar autoritățile în drept, începând cu directorii, nu vor să ia serioase măsuri pentru curmarea acestui rău?

M. Mihăileanu

RECENZII

P. P. Panaitescu: *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin.*
(Academia Română, memoriile secţiunii istorice. Seria III, tom. IV Mem. 4).

Doi din cei mai de seamă cronicari ai Moldovei, Grigore Ureche şi Miron Costin, sunt roadele şcoalelor şi culturii polone. Cercetarea operei lor, din acest punct de vedere, este scopul lucrării despre care vorbim.

Analizând cele două cronici, a lui Martin şi a lui Ioachim Bielski, *„Cronica lumii întregi"* şi felul cum au fost reproduse din ele informaţiuni privitoare la istoria Moldovei de către Ureche-Simion Dascălul, D-l P. P. Panaitescu ajunge la concluzia că în nici un caz cronicarii moldoveni n'au urmat în expunerea evenimentelor Moldovei decât cronica lui Ioachim Bielski şi că ori unde se găsesc deosebiri sau altfel de informaţiuni în opera tatălui său Martin, aceste lucruri nu se găsesc înfăţişate în cronicele moldoveneşti ale scriitorilor pomeniţi mai sus.

Obiceiul lui Ureche de a face caracteristica fizică şi morală a domnilor, după ce sfârşeşte de povestit toată domnia lor, cum este cazul cu acel portret aşa de cunoscut al lui Ştefan cel Mare — este imitat după I. Bielski la care se vede întrebuinţat acelaş procedeu.

Din cronica lui Guagnin, în traducerea lui M. Paszkowski, Simion Dascălul a întrebuinţat foarte puţin.

In ceia ce priveşte informaţiunile geografice şi etnografice, autorul crede că izvorul principal este *Cosmografia universală* a lui *Sebastian Münster* din Basel (pg. 29-35). Legenda despre origina Românilor în legătură cu acei tâlhari trimişi din imperiul roman ca pedeapsă în nişte locuri aşa de depărtate — care se găseşte în compilaţiunea lui Simion Dascălul, este arătată de autor ca o plăsmuire „într'un mediu cult, umanist şi anume în Polonia" (pg. 37); amintire despre ea se găseşte în Martin şi Ioachim Bielski, precum şi în traducerea lui Paszkowski. Asupra amestecului unei cronici ungureşti, de unde afirmă că a luat-o însăşi scriitorul S. Dascălul, autorul nu face nici o presupunere. Cum rămâne totuşi cu pomenirea letopiseţului „unguresc" în cronica lui Grig. Ureche—Simion Dascălul (C. Giurescu pg. 9)? Cercetând cum s'a săvârşit compilaţiunea, după izvoare, a lui Simion Dascălul—Grig. Ureche se arată că „Simion Dascălul nu a cunos.

cut aşadar cronica lui Ioachim Bielski şi dacă o citează e că o ştia întrebuinţată în cronicele pe cari le compila". (pg. 40).

Trecând la analiza izvoarelor din cronica lui Ureche—Simion Dascălul, autorul stabileşte printr'o amănunţită cercetare a manuscriselor că „cronica lui I. Bielski nu a fost cunoscută prin mijlocirea unui letopiseţ latinesc, ci direct" adică din însăşi limba polonă şi de aceia ea alcătueşte *letopiseţul leşesc* despre care se pomeneşte aşa de des în această cronică. Mai mult încă. De câte ori este vorba de letopiseţul latinesc, trebueşte înţeles tot letopiseţul leşesc, căci această confuzie între cele două nu este făcută totdeauna decât numai în paguba celui din urmă, şi ea se datoreşte numai copiştilor.

In ceia ce priveşte deslegarea problemei cu privire la letopiseţul *„latinesc"* şi despre care pomeneşte de câteva ori acolo unde este exclusă orice confuzie cu cel leşesc, D-l Panaitescu este de părere că „un letopiseţ latinesc cu ştiri interne n'a putut fi întrebuinţat în cronica lui Ureche şi a lui S. Dascălul un asemenea letopiseţ, pierdut probabil, nici n'a existat. Cât priveşte lămurirea cuvântului „latinesc" întrebuinţat corect fără confuzie cu cel leşesc, în vre-o patru locuri se crede că este vorba de o cosmografie universală apropiată ca fond de aceia a lui Sebastian Münster, pe care a întrebuinţat-o Grigore Ureche într'o redacţiune latină. Prin urmare părerea D-lui Iorga menţinută şi în a doua ediţie a Istoriei literaturii române (Bucureşti 1925) pg. 299-300, că s'ar fi scris în vremea lui Despot-Vodă în latineşte o cronică pentru trebuinţele curţii domneşti, — nu pare probabilă. Guagnin a fost introdus în cronica lui Ureche printr'o traducere naivă şi fără critică a lui S. Dascălul.

Letopiseţul moldovenesc pe baza căruia mai cu seamă s'a clădit toată opera lui Ureche şi care este cel mai de seamă izvor intern, este o cronică scrisă în limba românească de Eustratie Logofătul al treilea, aşa după cum a crezut şi Giurescu, şi după cum afirmă şi Miron Costin. Acestui letopiseţ i se dă cea mai mare încredere şi numai împrejurul lui se înşiruesc toate celelalte informaţiuni pe cari, după cum am văzut, le-a folosit mai cu seamă din Ioachim Bielski.

Plecând de la constatarea că letopiseţul moldovenesc este cunoscut şi întrebuinţat numai de Grig. Ureche şi că el alcătueşte baza cronicii lui, autorul crede atunci că Grig. Ureche este chiar autorul cronicii. In sprijinul acestei afirmaţiuni vine şi faptul foarte concludent că povestirea amănunţită după letopiseţul moldovenesc se termină la 1587, adică după acela întrebuinţat numai de Ureche şi care mergea numai până la Petru-Vodă, iar nu după „cel citat de S. Dascălul, care continuă şi peste această dată". (pg. 65).

Pornind de la necesitatea de a scrie istoria Moldovei dintr'un fel de mândrie de boier care voia, într'o vreme de decadenţă politică, să restabilească vechea glorie a ţării lui din timpurile de mărire. Ureche ia din cronica lui Bielski numai acele informaţiuni care-i convin şi le însoţeşte de unele aprecieri din cari se vede spiritul de mândrie, putere şi independenţă a boierului moldovean, în ceia ce priveşte ţara sa, şi care arată că el este un istoric patriot, după modelul istoricilor poloni din acea vreme.

Ideile polone contimporane se văd de asemenea în opera

lui atunci când se arată un apărător al privilegiilor boerimii şi al „ţării legal guvernate de boerime" care ne înfăţişează opera lui Ureche ca „o carte de doctrină a unui om care judecă" (pg. 76).

* * *

Studiul asupra lui M. Costin arată că cea mai întinsă cronică, acea care povesteşte evenimentele Moldovei de la Aron-Vodă la Dabija-Vodă este alcătuită după informaţiunile din opera lui *Paul Piasecki* (Chronica gestorum in Europa singulariorum), a lui *Iarosz Otwinowski*, *Al. Guagnin*, *Samuel ze Skrzypny Twardowski* (Woina domovna), pe lângă cari s'au mai adăugat multe izvoare orale de la nobilii poloni cu cari era în legături prieteneşti precum şi din tradiţiune.

L. Topeltin, *De origine et occasu Transylvaniae* (Lyon 1667) şi legendele polone cari circulau cu privire la întemeierea Moldovei şi Ţării-Româneşti i-au înfăţişat lui M. Costin ideile de latinitate cu privire la originea neamului românesc.

Datarea lucrărilor lui M. Costin ar fi următoarea: Cronica Moldovei de la Aron la Dabija-Vodă a fost scrisă în 1675 în Iaşi, Poema polonă în 1684 la Daszow, Cronica polonă la 1677 şi De neamul Moldovenilor între 1686-1691.

Traducerea latină a cronicei Moldoveneşti ce se găseşte în Muzeul Czartoryski din Cracovia se datoreşte probabil lui M. Costin. Ni se dau informaţiuni preţioase şi noui cu privire la studiile lui M. Costin la Bar, la legăturile lui cu partidul polon, la participarea lui în „suita vre unui nobil polon" în bătălia de la Beresteczko, la solia lui pe lângă hatmanul Sobiescki, la primirea pe care o face cronicarul solului polonez Ioan Gninski, precum şi la timpul petrecut la Daszow în Polonia, ca exilat după urma împrejurărilor politice din Moldova.

In alcătuirea lucrărilor lui, nu se vede acea sclăvie oarbă a textelor ce le are înainte, ci dimpotrivă „înmlădie acele texte adaptându-le la genul său de istorie, ele sunt totdeauna numai materialul de informaţie, nicăeri nu adoptă forma de exprimare a izvoarelor, adesea nici chiar ordinea în care sunt înşirate faptele" (pg. 122).

Poema polonă este o operă clasată printre cele mai bune scrieri ale literaturii polone din veacul al XVII-a.

Influenţa polonă umanistică a deşteptat în sufletul cărturarului moldovean dragostea de antichitate care l-a dus la acea preţuire plină de folos a romanităţii neamului nostru pe care a socotit-o şi a arătat-o ca una din cele mai mărete moşteniri ale poporului românesc. Această influenţă străină n'a înăbuşit în el conştiinţa vie despre moldo-românismul lui, calitate aşa de evidentă în toată opera istorică şi poetică a cronicarului.

In Anexă se dau confruntări între Cronica lui Grig. Ureche şi unele din lucrările lui M. Costin faţă de metodele polone sau latine.

Asemenea studii bazate pe cunoaşterea limbii polone precum şi pe cercetarea atentă, amănunţită şi comparativă a izvoarelor faţă de istoriografia noastră a lipsit în genere la noi. Pornindu-se numai de la o asemenea metodă care presupune o familiarizare adâncă cu toate izvoarele istorice şi literare ale epocei, se va putea aduce lumina necesară în problemele istorice propriu zis sau în cele de istorie culturală, cari ni sunt astăzi atât

de necesare pentru a vedea ce datorim noi vecinilor, precum şi ceia ce au luat ei din contactul pe care l-au avut cu noi în decursul vremurilor.

Lucrarea D-lui P. P. Panaitescu este, credem, un model în această privinţă.

Al. P. Arbore

V. Bogrea: *Pentru învăţământul clasic* (Memoriu redactat cu prilejul proiectului de reformă a învăţământului secundar din 1925), Cluj 1925.

In legătură cu noul proect de lege asupra învăţământului secundar care va fi depus în curând în parlament, D-l Bogrea publică acest memoriu pornit din însărcinarea comisiunei alcătuite de congresul filologilor, care s'a ţinut anul trecut la Bucureşti.

Autorul arată însemnătatea unor asemenea studii din punct de vedere cultural, naţional, moral, social „şi nu mai puţin din punct de vedere politic". Bazat pe o întreagă literatură a celor mai însemnaţi cugetători cari s'au preocupat de această chestiune, şi în special pe studiul lui Leon Berard *Pour la réforme classique de l'enseignement secondaire Paris 1923*, studiu care a stârnit atâta vâlvă în Franţa, autorul evidenţiază importanţa studiilor clasice şi necesitatea lor de a sta la baza culturii ori cărei minţi disciplinate. Idealul de armonie şi de înţelegere a umanităţii în complexa ei dezvoltare istorică face ca înţelegerea clasicismului în esenţa lui să nu fie o trudă zadarnică, o reminiscenţă medievaloscolastică, pentru aceia cari trec prin şcoala noastră secundară. Că specializarea învăţământului nostru în clasele superioare ale liceului a contribuit la formarea acelei superficialităţi care se arată în vremea noastră prin manifestările aşa de crude sub forma celui mai ignobil materialism, nu mai este un mister pentru nimeni, de oarece numai aşa se explică de ce legiuitorul, bazat pe rezultatul din ce în ce mai nefast pe care-l dă trifurcarea liceului nostru, voeşte să introducă din nou tipul liceului unic, în care să se poată învăţa alături de elementele culturii ştiinţifice moderne şi aceste cunoştinţe cari au rămas ca o glorioasă cucerire din cele mai depărtate timpuri ale antichităţii.

Deşi s'a încercat de către unii cugetători să se conteste valoarea şi necesitatea învăţământului secundar, totuşi el rămâne pentru forma noastră socială burgheză şcoala care este chemată să creeze valorile acelea de care are nevoe societatea noastră. Dacă în ceia ce priveşte necesitatea lui ar fi puţine de zis, organizaţiunea şi rezultatele lui sunt chestiuni cari trebuesc discutate şi pentru care trebuesc propuse soluţiuni. Ca oameni ce trăim într'o societate condusă mai mult de suflet decât de mecanica maşinistă, e bine să modelăm într'o puternică măsură acest suflet pentru necesităţile actuale ca şi pentru cele permanente ale ori cărei societăţi omeneşti condusă de anumite principii etice superioare. Din această cauză o înţelegere a acestui spirit umanistic cât mai complect nu va putea decurge decât şi din cunoaşterea clasicismului în ceia ce are el mai înalt din toate punctele de vedere, de unde rezultă necesitatea de a fi menţinut pentru toţi aceia cari vor forma pătura intelectuală a naţiunii

Dar tocmai pentru a corespunde acestei nevoi educative trebuie ca învățământul nostru clasic să iasă din starea anemică în care se găsește astăzi pentru a deveni într'adevăr o forță activă modelatoare a sufletelor.

Așa ni se pare nouă că trebuește pusă problema pe care o discută cu atâta competință memoriul redactat de D-l Bogrea, în ceia ce privește necesitatea învățământului clasic.

Normele de regenerare în școală ale studiului clasicismului, adică metodele și programele sunt o urmare ale necesității menținerii lui în învățământul nostru secundar, lucruri pe cari nu le discută autorul, dar care ar merita o foarte amănunțită examinare din partea reprezentanților acestor studii în țara noastră, pentru a-l scoate din letargia în care zace astăzi.

Al. P. Arbore.

REVISTE

Văzând, în „Adevărul Literar" şi în alte ziare la fel de documentate, că Directorul acestei reviste a fost învinuit de-a întocmi el rubrica de faţă, pe când de fapt autorul ei e un altul — om major, vaccinat şi răspunzător de părerile lui.

m'am hotărît, după un an de anonimă activitate, a-l învoi să-şi iscălească proza, c'o fi că n-o fi pe placul lui Ics sau al lui Igrec.

Ar trebui, după toate regulele consacrate, să începă cu o privire retrospectivă asupra activităţii revistelor literare din anul trecut.

Dar a doua zi după Paşti nu merge nimeni la Inviere. Bilanţul a fost încheiat de cronicari mai harnici decât al nostru, aşa încât nu-i rămâne lui decât să facă anul acesta ceia ce a făcut şi anul trecut, adecă să dea cititorilor săi informaţiuni asupra ceiace se tipăreşte mai de seamă, după părerile lui fireşte, în revistele noastre literare.

Redactorul „Convorbirilor Literare".

Anul nou începe cu o revistă nouă:

Făt Frumos. *Anul I, No. 1*

Ne vine tocmai din capitala primilor voevozi moldoveni — din Suceava. E redactată de D-l Leca Moraru — cunoscut azi de toată lumea — şi e intitulată „Revistă de literatură şi folklor".

D-l Leca Moraru, într'o introducere pe care o numeşte: „Poliţie literară" (dece?) spune, foarte frumos de altfel, că *literatura nu emană decât din cultul orgoliului*, pe când *folclorul e o sinceritate dusă până la desinteresarea anonimatului.* Călăuzit de acest punct de vedere, ne dă un foarte bogat material de folklor: o poveste în dialect megleno-român, (a cărei traducere e defectuoasă) interesante versuri româneşti, scrise în Transilvania în 1714 cu ortografie ungurească (Ex.: Domnye, ajics trejeszk jéu ku szerecsije = Doamne, aici trăesc eu cu sărăcie, etc.), cimilituri, strigături, cântece şi zicători. E o interesantă contribuţie de folklor românesc.

Cât despre partea literară, îmi place numai, însă mult, ironiea „Poezie futuristă" a D-lui G. Voevidca:

E proba unui gust subţire,
Cum nici nu cred că mai există:
Amesteci tabla de înmulţire
Cu Tatăl Nostru, şi apoi
Stropind-o grav cu $O H^2$
Îi zici nenorocitei foi:
Poemă futuristă.

Graiul Nostru. *Decembrie 1925.*

publică o poezie intitulată „Rugăciune, care începe așa:

„O taină minunată:
iubire! —
De cer și zare goi
Suntem amurg și prăbușire...
Lumina ta miruiască-ne,
boltească-ne ceruri noi:
ne'nalțe peste tot ce încovoaie întunericului
și căderei".
etc. etc.

Poezia e iscălită: G. Voevidca. — Același care în *Făt Frumos*, a spus:

Amesteci tabla de 'nmulțire
Cu Tatăl Nostru, și apoi
Stropind-o grav cu $O H^2$
Ș. c. l.

Om fi noi cum om fi, mumii împietrite în rutine cadențate și imagini clare, dar întrebarea se pune: ce este Domnul Voevidca?, „futurist încovăiat în amurg și prăbușire" sau ironist de poezii amestecate cu rugăciuni, matematică și chimie? Să ne lămurească. Așteptăm o deslușire, care dacă e spirituală, coloanele revistei noastre vor fi cele dintâi să o găzduiască.

Ritmul Vremei. *Ianuarie 1926.*

D-l Adrian Hurmuz publică un fragment dintr'o grozavă povestire din „Noaptea Sfântului Andrei", interesantă dar care cam aduce cu *Vampirul* lui Guy de Maupassant.

Poeziile sunt toate bune, iar traducerile D-lui Ion Gane din Albert Samain sunt impecabile. Așa încât, neputându-me lega de traducător, decât doar că mă trudesc a-i afla locul în *Spița Neamului Gănesc* și nu i-l pot găsi, sunt nevoit să mă leg de însuși autorul.

„Străvechiul Sfinx se 'ntinde masiv și feminin".
bine, treacă. Trimit pe cititor la articolul meu „Abu-El-Hull" din numărul de față. Insă:

„Incremenit în soare, cu sânii ascuțiți".
asta nu, Sfinxul are pieptul drept ca și — bănuesc — autorul acestei poezii. Imi pare rău pentru marele poet francez — cel mai mare după părerea mea — dar n'am încotro, adevărul primează.

Țara Noastră. *10 Ianuarie 1926.*

D-l V. Barnoschi vorbește despre *„Bugetul beat"* al republicei sovietice. Expresia aceasta a fost născocită de un economist rus sub regimul imperiului spre a caracteriza un bilanț bugetar bazat în două treimi din totalitatea lui pe desfacerea *vodcii*. Imperialiștii găseau că mijlocul e nu numai ușor pentru a procura bani statului, dar dibaciu pentru a menține la țară spiritul de tâmpenie de care aveau ei nevoe pentru a nu face din țărani niște răsvrătiți.

Comunismul egalitar şi civilizator, după 8 ani de domnie, revenind la toate vechiile instituţii ţariste, a reintrodus şi *budgetul beat*. Azi, ca şi înainte, bogăţiile naturale ale Rusiei rămân neexploatate, în schimb se exploatează patima omenească. Sub Zenoviev ca şi sub Nicolae, în 1926 ca şi în 1916 — când i-am văzut doar toţi „la lucru" în Moldova noastră — poporul pravoslavnic bea. Din această beţie generală, statul se îmbogăţeşte, iar comuniştii trag folosul unei abrutizări a populaţiei care duce la lipsă de voinţă şi la oarba ascultare, de care anumiţi moscoviţi au nevoe pentru a nu fi goniţi din ţara pe care au subjugat-o.

Arhivele Olteniei. *Sept.—Dec. 1925.*

De câte ori primesc această revistă, rămân uimit de bogăţia materialului ce conţine. Menţionez, în numărul din urmă, reproducerea (o continuare) a vechilor şi frumoaselor picturi din România ale lui *Valério* din colecţia D-lui C. Karadja.

„*Snoava olteneascâ*" a D-lui Tuţescu este delicioasă, iar „*Amuletele*" D-lui Rădulescu-Rudari o contribuţie de folklor, care are darul, nu numai de-a îmbogăţi cunoştinţele în această materie, dar de-a face pe cititor să petreacă plăcute clipe de recreaţie. Aşa de pildă „Rotiţa de sănătate" este o amuletă pentru copii care se nasc cu dinţi şi prin urmare — ca orice lucru nefiresc — înseamnă că sunt stăpâniţi de necuratul. Obiectul, reprodus în figura III (o rotiţă de lemn) se leagă cu un fir roş de gâtul copilului, la care se mai agaţă o legătură cu tămâe, cărbune şi un grăunte de usturoi. Iar baba care descântă, spune aşa:

„Piei, uciga-te-a crucea! Fugi cu dinţii lui... cutare. Intăreşte-l, Doamne, şi iuteşte-l ca usturoiul; ochii negri cum e cărbunele... Fugi, necuratule, că s'aprinde tămâia.

Şapte zâne vin
Calea-ţi atin,
Te spulberă 'n sus
Dacă nu te-ai dus.
Scoateţi, şapte zâne,
Apă din fântâne
Că vin şapte zmei
Cu cai paralei
Să omoare necuratul,
Să lovească pe spurcatul,
Să ia dinţii lui...
Şi vin pe-aici pe portiţă.

Balalâia
La Chindia
Poc!

C. Gane.

Medalia jubiliară a Soc. Geografie.

FAPTE

Medalia jubiliară a Societăţii Regale Române de Geografie. — La 20 Dec. 1925 Soc. r. r de Geografie a serbat jubileul de 50 de ani de neîntreruptă şi rodnică activitate.

M. S. Regele, preşedintele efectiv al Societăţii, prin discursul de deschidere a serbării jubiliare a arătat nu numai trecutul dar a schiţat şi programul viitor:

„Va trebui să se urmărească o strângere a rândurilor tuturor profesorilor de geografie... cari să fie mereu încurajaţi ca nişte apostoli şi harnici exploatori ai regiuni lor în care se află... A doua preocupare a societăţii ar trebui să fie în direcţia centralizării şi sintetizării întregii activităţi în legătură cu geografia, precum şi a începerii unor lucrări de popularizare geografică, pentruca întregul popor să nu rămână lipsit de cunoaşterea ţării şi a tuturor grupărilor etnice conlocuitoare pe acelaş pământ de atâtea veacuri".

D-l General *Coandă*, vice-preşedintele Societăţii a expus întreaga activitate a Societăţii în decursul jumătăţii de veac, iar D-l *S. Mehedinţi* a pus în evidenţă progresele realizate pe tărâmul geografiei în România până azi.

Cu acest prilej s'a bătut o medalie jubilară, pe aversul căreia se găsesc reunite pentru prima dată, efigiile celor doi regi, iar reversul reprezintă harta în relief a României, care se încadrează perfect în rotunjimea medaliei.

Lucrarea sculptorului Anton Weinberger originar din Reşiţa, se distinge prin clasica simplicitate a concepţiei, şi prin naturalismul impunător al celor două profiluri regale, prinse într'o cunună de lauri.

Astfel concepută, medalia depăşeşte scopul ocazional, căruia este destinată, ci serveă ca simbol al României întregite. Este o operă de artă care, pe lângă Buletinul jubiliar ce va apărea, comemorează în mod demn jubileul Societăţii de geografie.

A. T.

O interesantă propunere a D-lui Paul Valery.— Liga Naţiunilor a fost instituită cu scopul de-a netezi câmpul de neînţelegeri dintre popoare, cu scopul final deci, înlăturând conflictele, de-a evita războaiele. Menirea ei este prin urmare esenţialmente *politică*.

Prin interesul ce i se poartă însă de la războiu încoace, cercul ei de activitate s'a mărit considerabil. Astfel, ideea predominantă astăzi şi emanată de la Wilson este: *crearea unui acord solemn între naţiuni cu scopul de-a asigura, printr'o pace durabilă, ordinea în omenire.*

Acest acord între popoare menit a crea ordinea în omenire nu poate rămânea pe tărâmul unilateral al politicei. Solidaritatea internaţională *a intereselor şi a drepturilor* a izvorît de la sine din noile principii ale Ligei Naţiunei. Iar solidaritatea *spiritelor şi a voinţelor*, cerută de D-l *Léon Bourgeois*, în memoriul său de acum trei ani [1]), este nu numai pe cale de a progresa, dar putem zice că e de pe acum un fapt împlinit. Celebrul jurisconsult *André Weiss* constată [2]) că cooperaţia intelectuală dintre popoare s'a manifestat pe toate tărâmurile şi s'a consolidat în special pe acel al Dreptului Internaţional public şi privat.

Acum în urmă, Domnul Paul Valery de la Academia Franceză a propus Ligei Naţiunilor extinderea cooperaţii internaţionale asupra produselor literare — crearea unei Burse a valorilor literare [3]). D-sa crede că principalele opere literaree a diferitelor naţiuni urmând să fie cunoscute de toate celelalte, o comisiune specială internaţională ar trebui să aibă misiunea de-a recomanda traducătorilor, aceste opere de căpetenie.

Cooperaţia aceasta ar avea drept urmare o îndoită binefacere: una generală, făcând ca popoarele să se cunoască şi să se aprecieze mai bine unele pe altele — şi una specială, făcând poate ca unui autor bun, nu îndestul de apreciat în ţara lui, să i se recunoască adevărata valoare prin cooperarea aceasta intelectuală a popoarelor [4]). Evident — D-l Paul Valéry accentuiază lucrul acesta — n'ar putea fi vorba decât de operile al căror interes zace în *fapte* şi *idei*, căci *forma* fiind specifică unei limbi, nu poate fi tradusă.

Premii ar trebui instituite atât pentru scriitori (dacă sunt

[1]) Léon Bourgeois: L'oeuvre de la S. D. N. (Payot Paris. 1923. p. 17).
[2]) L'Europe Nouvelle No. 413 du 16 Janvier 1926. p. 73.
[3]) L'Europe Nouvelle No. 413 du 16 Janvier 1926. p. 70.
[4]) Cazuri cunoscute şi mai nainte, de pildă cu americanul Edgar Poë *descoperit* de Baudelaire, cu Gobineau *lansat* de Germani. D-l Paul Valery uită cazul cel mai caracteristic — cu Schakespeare desgropat tot de Nemţi.

în viaţă, fireşte), şi traducătorii lor, cât şi pentru revistele şi editorii care le-ar publica.

D-l Paul Valéry, care a avut această interesantă idee, fiind membru al Comisiunei internaţionale de cooperaţie intelectuală la Liga Naţiunilor, poate avea sorţi de izbândă, ceia ce ar fi de dorit.

C. G.

Reversul medaliei jubiliare.

†

Bucura Dumbravă

Din drumul lung, ce trebuia s'o readucă din Indiile îndepărtate, Bucura Dumbravă nu s'a mai întors. In lupta cu frigurile Gangelui, trupul ei a fost învins şi a poposit pe veci în Port-Saïd, unde rămăşiţele ei pământeşti odihnesc în ţintirim strein.

Deşi creştină în toată a ei gândire şi simţire, Fany Seculici, nerăbdătoare de o evoluţie mai repede decât aceia a vremii ce trăia, devenise adepta cea mai aprigă a noilor tendinţe teosofice. Cu sete nespusă se dusese să se împărtăşească din credinţa cea nouă la congresul din Indii, de unde, cu puteri împrospătate se întorcea, plină de încredere în acţiunea binefăcătoare ce voia să desfăşoare în cercul larg ce-şi formase aci. Părăsind, mai repede decât era de aşteptat, acest pământ ce o nemulţumea, ea a intrat în taina cea rămasă nedăslușită pentru toţi aceia, cari, dela ea, aşteptau o rază nouă de speranţă, un imbold şi o îmbărbătare spre alinarea poverii vieţii.

Din curata ei trecere pe acest pământ rămân opere care-i asigură un loc de cinste în literatura ţării ei adoptive. *Pandurul* şi *Haiducul*, deşi scrise în limbă streină, oglindesc admirabil mediul românesc, pe care ni-l redau cu mai multă obiectivitate, poate, dar nu cu mai puţină căldură decât a unui băstinaş. „In ele simţim farmecul pământului, puterea strămoşească a poporului, creşterea şi propăşirea lui împotriva vijeliilor şi a asupririlor prin care a trecut" ne spune *Carmen Sylva*, care atât de mult a preţuit şi a iubit pe Bucura Dumbravă.

Din nefericire, a treia parte, ce urma să încheie această trilogie vitejească a poporului român, a rămas neterminată, ca şi multe alte lucrări ale acestei neobosite „albine culegătoare".

In ultima-i operă, aşternută de-adreptul pe româneşte şi închinată tineretului, în *Cartea Munţilor* se desvălue întreaga-i şi nestărmurita-i dragoste pentru natură, în mrejele căreia ştie să prindă chiar pe cei mai sceptici dintre cititori.

Şi-a scris singură imnul prin care slăvind firea s'a înnălţat şi pe dânsa cu mult d'asupra mulţimei, asigurându-şi aureola ce, în vecii vecilor, va încununa a ei făptură aleasă.

A. T. S.

Radu Rosetti

Născut dintr'o veche familie de boeri mari cu tradiţii de cultură, Radu Rosetti era conştient de îndatoririle ce o astfel de origine impune şi în lumea nouă.

A fost un cărturar fără diplome şi fără onoruri academice.

A cercetat trecutul românesc cu tot atâta competenţă şi spirit critic ca specialiştii, reuşind să utilizeze cu egală uşurinţă izvoarele latine, germane, franceze şi engleze. fără a fi cu totul străin nici de cele slave.

In cercetările privitoare la clasa căreia aparţinea prin naştere, a fost imparţial, iar în lucrările despre chestia agrară, frica de parţialitate l'a dus chiar la unele interpretări exagerate.

Pe lângă studiile savante, s'a îndeletnicit cu compuneri care dovedeau un real talent literar.

El ia loc de cinste în galeria urmaşilor de boeri cari au ilustrat cultura românească în sec. XIX-lea, alături de N. Bălcescu, Ion Ghica, Kogâlniceanu, Alecu Russo, Hasdeu, Papadopol-Calimah, D. Sturdza, Sturdza-Şcheianu, G. Bengescu şi alţii.

A muncit până în ultima clipă.

Adunase un bogat material relativ la istoria războiului pentru întregirea neamului, război pe care, ca atâţi alţi cugetători fruntaşi, l'a privit prin altă prismă de cât cea oficială fără ca pentru aceasta să-şi iubească ţara şi neamul cu mai puţină căldură şi fără ca să se bucure mai puţin de rezultatele norocoase.

La atâtea însuşiri intelectuale se adăogau cele sufleteşti, pe care le-am putut preţui dealungul a 20 de ani de legături prieteneşti nedesminţite.

I. C. Filitti.

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ FUNDATĂ DE „JUNIMEA“ LA 1 MARTIE 1867

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

Redactor C. GANE

ANUL al 58-lea

M a r t i e

1 9 2 6

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., S. A.

Depozit General „Cartea Românească“ S. A.

70360

RAPORTURILE
DINTRE ARTĂ ŞI LITERATURĂ
CU SPECIALĂ PRIVIRE LA ROMÂNI[1]).

Inrudirea dintre operile literare şi cele plastice este necontestată, ambele având aceiaşi origină.

Căci opera de artă, ori care ar fi ea, trece prin absolut aceiaşi fază primă a zămislirii ei. In momentul conceperii operii de artă, literatul, pictorul sau sculptorul sunt la fel stăpâniţi de idea ce-i preocupă, de viziunea ce o au înaintea lor. In acele momente sublime de uitare de sine, ce greu se pot descrie, în cari, stăpânind spaţiul şi timpul, artiştii se ridică d'asupra naturei înconjurătoare şi cu gândul făuresc o lume proprie a lor, în acele clipe toţi se simt la fel creatori şi se ridică d'asupra semenilor lor. Fascinaţi de visul ce-l visează aevea, de gândul ce le străluceşte orbindu-i într'atât, încât nu văd nimic alt în jurul lor, în acele stări sufleteşti toţi creatorii, toţi artiştii sunt şi simt la fel.

Şi numai după ce aceste friguri ale zămislirii au trecut, când scoborâţi iar pe pământ din sborul acela ideal, când reiau contact cu lumea reală — şi vai de aceia cari rămân veşnic în norii cei ameţitori! — atunci numai, când artiştii, părăsind domeniul lăuntric al făurirei, trebue să concretizeze visurile lor, atunci ei încep să se diferenţieze. Operile lor îmbracă de aci înainte forme diferite. Poetul schiţează planul prin aşternerea fugitivă pe hârtie a câtorva versuri mai caracteristice şi a metrului în care ele vor fi turnate, dând scheletul formal al poeziei; pictorul fixează înfrigurat în contururi largi

[1]) Fragment din conferinţa ţinută la Şezătoarea Societăţii Scriitorilor Români, la 13 Febr. 1926.

viziunea sa, iar prin umbre și lumini caută, dela început, să accentueze aspectul caracteristic sub care își închipue compoziția; sculptorul dintr'o mână de pământ scoate prima machetă a statuei lui viitoare.

De aci încolo, cu cât înaintează spre a lor desăvârșire, cu atât operile de artă se deosebesc; altele sunt căile lor evolutive.

Opera literară este acea care pierde mai mult contactul direct cu autorul. Intre gândirea lui așternută pe hârtie și cartea, răspândită în mii de exemplare, se interpun atâtea mâini și mașini streine, încât numai rămâne nici o legătură materială între autor și cetitor.

Pictura sau sculptura, din contră, ne redau nu numai concepția artistului dar și munca lui materială, îndemânarea lui; ele sunt produsul nu numai al minții dar și al mâinilor artistului. Operile plastice ne dau chiar originalul eșit din mâna făuritorului, fără a fi trecut prin atâți intermediari streini.

Incă și mai mare este deosebirea operilor de artă din punctul de vedere al spectatorului decât al producătorului.

Operile literare nu sunt lesne accesibile ca plăsmuirile plastice. Pentru a ceti în original producerile geniului omenesc din antichitate până azi, ar trebui să cunoaștem bine toate limbile în care ele s'au scris. Operile plastice, din potrivă, vorbesc o limbă universală înțeleasă de toți. Un ochiu deprins va ști să descopere cu aceiași ușurință calitățile Partenonului, ale unei stampe japoneze cași ale unei statui egiptene, fără nevoia cunoașterii limbilor respective. Traducerile literare n'au decât valoarea relativă a cópiilor; dar mai bune, mai sincere cât traducerile sunt chiar fotografiile dupe operile plastice.

Din punct de vedere a prezintării și al efectului ce produce opera plastică, ea e deasemeni superioară celei literare. In fața unei sculpturi sau a unei picturi de seamă, întreaga noastră ființă este deodată uimită, cucerită, ca în fața unui fenomen al naturii, a unui răsărit sau apus de soare. Cât de înceată și migăloasă este din potrivă ajungerea priceperei unei opere scrise. Trebue să cunoști rostul slovelor și din buchele diferitelor alfabete să alcătuești cuvintele atât de diferite în fiecare limbă, pentru redarea aceleiași gândiri!

O pictură, un desen, un relief sau o sculptură sunt înţelese de toţi cari au ochi să vadă. Ele n'au naţionalitate şi liniile desenului sau suprafeţele sculptate n'au alt înţeles pentru un român sau un japonez. O poezie, o melodie, ca să fie bine pricepută, trebue ca, în afară de percepţia prin văz, să se comunice creerului şi prin auz. Formele se văd numai.

S'ar putea opune, ca o mare superioritate a literaturii, desfăşurarea acţiunii ei în timp, pe când opera plastică rămâne redusă la redarea unui singur moment. Friza şi frontoanele Partenonului, papirusii egipteni şi frescele renaşterii italiene dovedesc însă cât de largi sânt şi mijloacele de istorisire ale sculpturii şi ale picturei. Pânzele lui Rubens din Luvru, de pildă, ne dau cea mai clară, mai colorată şi vie apoteosă a Mariei de Medicis şi a lui Henric al IV.

De importanţa artelor plastice şi-au dat seama şi marii pedagogi care au căutat să propage religia, admiţând în afară de biblia scrisă şi pe cea pictată. Cartea cărţilor este atât de ştearşă faţă de reprezentarea picturală. Cât mai mare impresie face tavanul Capelei Sixtine faţă de povestirea anostă a creerii lumei din Biblie!

Conştientă de această superioritate educativă a picturei, biserica a favorizat introducerea ei, redând învăţămintele şi pildele biblice într'o formă perceptibilă şi pentru acei cari nu ştiau să citească. Intr'acest scop, dela început, credinţa creştină şi-a asociat simbolul, inventând desenurile din catacombe spre răspândirea ei. După cum pictura lui Giotto şi a urmaşilor săi e în serviciul sfântului Francisc şi a preceptelor religioase ale vremii, tot astfel icoanele şi zugrăvirea bisericilor la noi nu au alt scop. Picturile exterioare ale templelor din Bucovina, unice în felul lor, arată importanţa ce o acordau zugrăvirii strămoşii noştri pravoslavnici.

Pe lângă pictură, în ţările catolice, sculptura joacă acelaş rol prin Crucifixele şi prin frontoanele romanice şi gotice, cari dau atâta vieaţă măreţelor catedrale, puse şi ele în serviciul credinţei. Asemenea opere arhitectonice creştine ca şi cele păgâne, ca templul dela Karnac sau Partenonul, produc desigur impresii mai puternice decât orice operă literară: însemnătatea lor rămâne aceiaşi, în toate epocile şi la toate popoarele.

Dar nu numai prin monumentalitatea lor se impun operile de artă. Un crucifix, oricât de mic, vorbește tot atât de puternic cași Sfinxul cel colosal. In genere, operile plastice redau mai bine oglinda vremii lor decât operile literare contimporane. Dintr'o pânză a lui Watteau, de pildă, se desprinde, mai sugestiv ca din cărți, acea poezie amoroasă cu farmecul particular al acelui secol al plăcerilor, al idilelor în haine de mătase zise *fêtes galantes*.

Exemplele s'ar putea multiplica la infinit. Inainte de a le opri, vom semnala că și la noi regăsim aceiași preponderență a artei față de literatură, în puținele paralele ce se pot stabili. Din prima epocă a renașterii noastre, avem ilustrarea de către Th. Aman a poeziei lui D. Bolintineanu „Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul". Poezia ca și pictura pe care a inspirat-o sunt slabe. Totuși tabloul lui Aman, cu tot romantismul său stângaciu, va supraviețui versurilor:

„Ca un glob de aur luna strălucea
Și pe o vale verde oștile dormea...."

Un mai bun exemplu ne oferă următorul text din „Istoria Românilor sub Mihai Viteazul" a lui Nic. Bălcescu, referitor la tăierea capului lui Andrei Batory:

„Puseră capul pe o masă și Mihai cătă puțin la dânsul în tăcere, până când, văzând pe doamna Stanca ce era lângă dânsul, înecându-se în lacrimi, o întrebă pentru ce plânge? — „Pentru că, răspunse această miloasă și simțitoare femeie, aceea ce i s'a întâmplat lui, se poate întâmpla și ție sau acestuia", — arătând pe fiu-său Pătrașcu. Această vorbă pătrunse inima oțelită a asprului Domn și-i aduse aminte nestatornicia lucrurilor omenești. Cuprins de milă, el plecă capul cu întristare, lacrimile de odată îmbrobodiră fulgerarea ochilor lui și din inimă strigă: „O, săracul popă! Săracul popă".

Tabloul maestrului Mirea, conceput pe această temă, ne dă sub o formă mult mai impresionantă episodul prezentării capului lui Batory. Artistul pictor a fost mai elocvent decât istoricul și opera lui sintetizează mai puternic pasagiul cronicei.

La noi, ca peste tot, arta și literatura sânt condiționate de atmosfera generală a epocei pe care o oglindesc. Astfel se explică romantismul din picturile lui Grigorescu, căruia

îi corespund pastelurile lui Vasile Alecsandri, fără ca între ele să fie altă înrudire decât influenţa epocei sub care ambele s'au produs. Geniile puternice singure scapă de aceste nivelări ale timpului, ridicându-se d'asupra măsurei comune. In artele plastice nu avem încă corespondentul lui Eminescu.

Părăsind cadrul restrâns al literaturei noua, e interesant de urmărit tema înrâuririlor reciproce în straturile largi ale folclorului, ale literaturei populare.

Care din două: literatură sau arta plastică e mai răspândită în popor şi are mai multă trecere?

In locuinţa simplă a ţăranului român greu o să găsim cărţi; cel mult, uneori, un calendar de perete. Cu siguranţă, însă, nu va lipsi, din chiar cea mai modestă gospodărie, o icoană: imagina Maicii Domnului, dacă nu şi a altui sfânt făcător de minuni. Nelipsit mai este, la ţară, războiul din care femeia ţese minunatele ei produse. Deasemeni nu lipseşte, în nici o casă ţărănească, o furcă cu crestături sau cel puţin un ulcior, o strachină smălţuită şi ornamentată.

Alături de asemenea manifestări ale artei populare, şi literatura este reprezintată, dar nu sub forma scrisă ci sub cea vorbită, sub forma cea mai veche dar şi cea mai vie. Doinele, baladele răsună încă în asemenea gospodării, de unde nici hora bătrânească nu a dispărut. Sub forma lor primitivă, artele se regăsesc toate în centrele încă ne corcite de semicivilizaţia modernă.

La prima vedere, legătura între arta şi literatura populară pare a fi destul de slabă. Sunt rare menţiunile plastice în literatura populară, în afară de descrierile fantastice ale palatelor din basme, în cari influenţele orientale predomină. Câte odată e vorba în balade de mănăstiri prăbuşite, de palate scufundate, dar fără precizări şi caracterizări.

Singură Mănăstirea Curţii de Argeş îşi are legenda ei, al cărui motiv principal se regăseşte şi la alte popoare. Din analiza frumoasei noastre balade se constată însă caracterul ei curat local şi adevărurile istorice ce sunt învăluite sub haina legendei. Astfel, istorisirea că legendarul Negru Vodă— recte Neagoe Voevod — caută pentru a lui mănăstire:

Un zid părăsit
Și neisprăvit

pe care indicându-i-l „mândrul ciobănaș" el se hotărește:

Aci aleg eu
Loc de mănăstire
Și de pomenire

se acoperă cu constatarea că Episcopia a fost ridicată pe o veche temelie, din care trebue să se mai fi păstrat părțile cari nu se leagă destul de organic cu adaosurile și cu ornamentația din veacul al 16-lea.

Iar în mărturisirea Meșterului Manole că:

O șoaptă de sus
Aevea mi-a spus
Că orice am lucra
Noaptea s'a surpa,
Pân'om hotărî
In zid a zidi
Cea 'ntâi soțioară
. . . . . .

corespunde nevoiei de a se capta izvoarele subterane, cari surpau temeliile clădirii înainte de a fi canalizate.

Și partea finală a baladei, cu hotărîrea Domnului:

Iar pe cei zidari,
Zece meșteri mari,
Să mi-i părăsească
Ca să putrezească
Colo pe grindiș
Sus pe coperiș,

pentru că au mărturisit că pot ridica

Altă mănăstire
Pentru pomenire
Mult mai luminoasă
Și mult mai frumoasă!

corespunde lipsei de tradiție în felul de construcție a bisericii lui Neagoe V.V., care a rămas singură în stilul ei.

Lipsa altor legende în legătură cu artele plastice nu ne îndreptăţeşte a conchide la inexistenţa raporturilor între literatura şi arta populară. Asemenea înrudiri sunt, din potrivă, foarte strânse, cu cât ne coborâm mai adânc în cercetarea începuturilor artei şi literaturei, cari, după cum am arătat, izvoresc din aceiaşi sorginte comună.

Forma cea mai veche a literaturei este acea a poeziei populare, a cântului ritmic din baladele şi din doinele noastre, în care se oglindeşte întreaga viaţă a poporului, cu toate însuşirile lui. Ţăranul îşi trăieşte viaţa cântând:

Doină, Doină, cântec dulce!
Când te-aud nu m'aş mai duce!
Doină, doină, viers cu foc!
Când resuni, eu stau în loc.
Bate vînt de primăvară,
Eu cânt Doina pe afară
De mă'ngân cu florile
Şi privighitorile.
Vine earna viscoloasă,
Eu cânt Doina 'nchis în casă
De'mi mai mîngâiu zilele,
Zilele şi nopţile.
Frunza'n codru cât învie,
Doină cânt de voinicie.
Cade frunza jos în vale,
Eu cânt Doina cea de jale,
Doină zic, Doină suspin
Tot cu Doina mă mai ţin.
Doină cânt, Doină şoptesc
Tot cu Doina vieţuesc!

In doină se cântă vitejia, bucuria şi întristarea, ura şi iubirea dar mai ales dorul, acel amestec de sentimente aşa de complicat, încât abia se găseşte traducerea în alte limbi a acestei abstracţiuni proprie poporului nostru.

Particularitatea poeziei populare, a doinei in special, este ritmul. Acelaş ritm care însoţeşte şi uşurează munca tacticoasă dela ţară, împreunând aşa de armonios cântul cu munca; acelaşi ritm, aceiaşi cadenţă este şi a mersului şi a jocului ţăranului nostru. Hora ca şi cântul care o însoţeşte nu sunt decât nesfârşita repetire a unei aceleaşi mişcări: un pas înainte, urmat de unul înapoi şi de o uşoară înclinare şi pornire într'o parte sau într'alta, după care aceleaşi măsuri reîncep, fără alt motiv de încetare decât oboseala executanţilor. Aceiaşi măsură săltăreaţă a jocului se regăseşte în refrenurile poeziei populare, care se rostogoleşte în valuri tot aşa de regulat cadenţate ca şi hora ţărănească, deşteptând aceiaşi sensaţie de linişte şi de melancolie.

Ritmul, simetria şi deci armonia caracteristice poeziei şi jocului ţăranului nostru se regăsesc şi în ornamentaţia lui

specifică. Rotocoalele de pe strachine și ulcioare trădează aceiași mentalitate. Motivul spiralei cu nesfârșitele ei variante, până la meandrul clasic, traduc grafic aceleași tendințe care se găsesc la baza poeziei și cântecului țărănesc. Iar hora nu este decât transpunerea dinamică a spiralei, care pe fundul strachinelor sau pe gâtul oalelor se repetă la fel, fără început și fără de sfârșit, cași lanțul neîntrerupt al celor prinși la joc.

Iată legăturile esențiale între literatura și arta populară. La aceste asemănări formale se adaogă fondul comun al abstracțiunei, ce se regăsește în doină cași în ornamentație. Nicăeri motivele zugrăvite sau sculptate nu imită flora sau fauna, care este exploatată de vecinii unguri și sași, cu care am conviețuit atâta vreme.

Abstracția în poezia și în arta țăranului ne desvăluie firea lui blândă și bună, ferită de patimi și nehrănită de răzbunare. Migăleala crestăturilor de pe bâte și furci, cași repetirea refrenurilor din cântece, sunt închegarea în forme plastice a îndurării și a liniștei fără de pereche, ce reflectează răbdarea lui milenară. Orânduirea simplă și impunătoare a motivelor sale, pe oale sau în lemn, ne redau vorbirea lui cumpănită dar limpede și expresivă.

Seninătatea sufletească a plugarului și a păstorului, prinși între verdele pajiștei și albastrul cerului, se reflectează în cântecile și compozițiile maestre ale acestor analfabeți, nedepravați de o cultură superficială dar pătrunși de măreția firei, care singură îi îndrumează. Succesiunea veșnic repetată a soarelui și a lunei i-a izbit: o regăsim în ritmul caracteristic al spiralei și al refrenurilor cântecelor lor, iar puzderia stelelor de pe bolta cerească în nenumăratele încrestături ce umplu suprafețele furcilor și ale stâlpilor dela mândrele lor porți. Ciobanul, izolat luni de-a rândul pe vârful culmilor, înseamnă pe furcă, ca pe un răboj, urmele ce, zi de zi, sapă în sufletul său dorul nestins după a sa iubită din vale, căreia îi destină furca de el lucrată.

Motivele de încrestături țin locul buchelor cu care ar statornici, dacă ar ști să scrie, doina veșnic alinătoare, ce-l arde în suflet. Și chiar dacă ecoul doinelor cântate în singurătate s'ar pierde, urma tânguirilor sale ne-ar rămâne totuși păstrate în crestăturile de pe furci. Căci ambele manifestări

nu sânt decât forme diferite ale aceloraşi sentimente, izvorâte din aceiaşi sorginte: adâncul sentiment artistic al poporului nostru.

Din legătura strânsă ce uneşte arta şi literatura populară rees, pentru aceasta din urmă, şi oarecari preciziuni asupra epocei în care i se pot fixa începuturile. Ele sunt, desigur, mult mai îndepărtate decât putem conchide după graiul sub care se înfăţişează poezia astăzi. Stabilit fiind că patrimoniul nostru artistic este cu mult anterior epocei romane, nici un dubiu că şi literatura — născută odată cu arta — trebue să fie tot atât de veche. Cuvintele doineler s'au prefăcut, prin impunerea limbei nouă a cuceritorilor Romani; spiritul şi structura au rămas însă tot cele vechi. Ritmul versului popular, cadenţa jocului, cari nu sunt decât variante ale spiralei ornamentale, au cel puţin aceiaşi vârstă ca aceasta din urmă.

Existenţa olăriei cu spirale se urmăreşte până în mileniul al treilea înainte de Hristos, ea fiind contimporană cu uneltele din vârsta pietrei şlefuite, când omul nu cunoştea încă întrebuinţarea metalelor, fără ca pentru aceasta simţul lui pentru frumos să fi fost inferior. Marea varietate a formelor vaselor şi perfecţiunea ornamentelor spirale, atât a celor încrustate cât şi mai ales, a celor zugrăvite cu mai multe straturi de vopseli suprapuse ne dau cea mai elocventă dovadă a desvoltării simţului estetic la strămoşii noştri pre-istorici. Pe baza paralelismului constatat între artele plastice şi poezia populară, este firesc să admitem deci alături de o ceramică aşa de perfecţionată şi existenţa acelor îngânări ritmice însoţind orice muncă, pe cari le întâlnim şi azi la toate popoarele primitive. Cuvintele trace sau dace, în cari primii locuitori ai acestor ţinuturi şi-au exprimat sentimentele lor, au fost înlocuite odată cu colonizarea romană; ritmul însă, care constitue armonia particulară poeziei noastre populare, s'a păstrat.

Dovezi indiscutabile, ca cele pe cari pentru olărie ni le procură hârburile descoperite în pământ, nu putem avea, pentru a fixa origina îndepărtată a poeziei. Deducţiile însă, bazate mai ales pe strânsa legătură dintre poezie şi cântul, ce veşnic au însoţit îndeletnicirile artistice ale omului, cred că sunt destul de convingătoare pentru a asigura începuturilor poetice o origină tot atât de veche caşi olăriei noastre. Nu numai

ornamentele de pe strachinele ţăranilor de azi sunt, deci, reproducerea unor izvoade vechi de acum vre-o cinci mii de ani, dar şi ritmul şi armonia cântecilor noastre bătrâneşti se pot mândri cu o aşa respectabilă vârstă.

Centrele de desvoltare şi de răspândire ale ceramicei pictate s'au dovedit a fi în cuprinsul României de azi, de unde civilizaţia s'a răspândit pînă în părţile mării egee chiar.

Întrucât şi ritmica este un produs local nu se pot stabili, decât prin deducţie. Căci, pe când straturile de cultură neolitică au fost păstrate intacte în coaja pământului şi neatinse de civilizaţia romană, apărându-ne azi nealterate de vre-o influenţă streină, doinele şi baladele au fost supuse prefacerilor lingvistice în decursul vremurilor. S'au mai păstrat şi în acest domeniu unele cuvinte nelămurite, cari trebue considerate ca vestigii din acele vremuri îndepărtate, contimporane cu olarii neolitici, a căror limbă nu o putem afla, neavând urme scrise. Tocmai pentru acest motiv i-a fost aşa de uşor limbii culte a Romanilor să înlocuiască limbajul nefixat prin texte scrise al populaţiei băştinaşe. Ornamentele, fiind bine statornicite, nu au putut fi înlăturate. Dela civilizaţia de ordin mai ales utilitar a Romanilor s'au adoptat unele forme de oale mai practice pentru nevoile curente; schimbul s'a făcut însă veşnic în dauna frumuseţii, al cărei simţ era mult mai desvoltat la localnicii invadaţi de legionarii lui Traian, adunaţi, fără vr-o selecţiune, din toate colţurile marelui imperiu.

După cum nu am moştenit nimic în domeniul estetic dela Romani, cărora, în această privinţă, descendenţii Tracilor le erau superiori, tot astfel nici literatura populară nu pare a fi suferit sub dominaţia romană alte alterări decât ale limbei. Fondul sentimental şi forma în care el era turnat au rămas aceleaşi. Cântecile noastre de azi nu sunt decât traduceri în graiul cel nou după originale a căror limbă s'a stins, ne fiind fixată prin scris.

Dacă săpăturile archeologice nu ne-ar fi scos la iveală originalele ornamentaţiei spirale din neolitic, desigur că nu am fi putut stabili legătura între olăria de azi şi cea din acele vremi îndepărtate de acum cinci mii de ani. Cu drept cuvânt s'ar fi atribuit deci tot Romanilor întreg tezaurul orna-

mental al ţăranului nostru, deşi el este, după cum se dovedeşte, cu mult anterior şi cu mult mai bogat.

Tot astfel nici folclorul nostru nu este roman. El nu este nici slav, după cum s'ar putea crede din cauza unor asemănări cu al populaţiilor din Ucraina, spre N, şi al Sârbilor şi balcanicilor din Tesalia, spre S. Căci dealungul aceleaşi linii, dela Kiew şi până în Macedonia de azi, pe care se constată asemănările ornamentelor de pe vase, atât a celor preistorice cât şi a celor din zilele de azi, pe aceiaşi diagonală se găseşte acelaş ritm melancolic şi tărăgănit al poeziei populare, indiferent de textul slavonesc sau românesc sub care se prezintă. Dovadă deci că, în vremea anterioară năvălirilor romane şi slave, într'această mare regiune sud-estică, din Rusia meridională şi până în Macedonia, se întindea un singur strat cultural, caracterizat prin aceiaşi ornamentaţie abstractă a spiralei şi prin acelaş ritm al cântecelor şi al jocurilor.

Această constatare ne mai dă şi asigurarea neîntreruptei continuităţi a aceleiaşi populaţii în hotarele României de azi, spre a ne limita numai la noi. Peste neoliticii Traci şi peste descendenţii lor Daci au năvălit Romanii şi apoi Slavii, fără a mai număra toate hordele asiatice ce s'au strecurat pe aci „ca printr'o pâlnie" dinspre Răsărit spre Apus. Romanii şi Slavii au lăsat urme mai adînci decât ceilalţi migratori; nici unii însă nu au putut înlocui pe băştinaşi, al căror caracter etnic s'a păstrat neatins în liniamentele sale principale.

Tradiţia artistică şi florcloristică este neîntreruptă în decursul celor aproape cinci mii de ani ce ne despart de primele urme artistice ale populaţiei locurilor ce stăpânim azi.

Iată concluziile ce se pot trage pentru literatură din studiarea raporturilor sale cu arta, în trecut.

Revenind la vremea de azi, constatăm că legăturile devin tot mai intense, arta şi literatura naţionalizându-se tot mai mult.

In aceasta întrecere de a se da, în poezie sau în proză caşi în pictură sau sculptură, oglinda cât mai fidelă a poporului, e natural să se resimtă influenţa reciprocă între ambele feluri de manifestare, artele plastice având greutăţi mai mari de învins şi, deci, o desvoltare mai stânjenită.

Prin compararea operilor mai de vază a artiștilor contimporani se dovedește această reciprocitate de influențe. O astfel de înrăurire se mai exemplifică și prin versurile bardului basarabean I. Buzdugan, publicate mai la vale, inspirate de opera pictorului Șirato, reprodusă aci.

Drept concluzie a acestei comparări între literatură și artele plastice se impune constatarea, veșnic aceiași, că superioritatea operei de artă, ori care ar fi haina ce o îmbracă, constă în puterea emotivă ce emană dela ea.

Frumosul nu cunoaște preferințe, când opera de artă e rezultatul puterii învingătoare a talentului.

Al. Tzigara-Samurcaș

F. ȘIRATO: Intâlnirea

LOGODNICII PĂMÂNTULUI

După „**Intâlnirea**", tablou al pictorului *Şirato*.

Pe coama munţilor tăcuţi
Cu piscuri de vecii, sihastre,
Cu largi nemărginiri albastre
Voi staţi de strajă,
Cuprinşi de vrajă,
Gravi şi tăcuţi,
Ca doi necunoscuţi...

*

Privesc în jur,
Inmărmurit,
Sorbind din cupa de azur,
De munte răcoros şivoi
De aer proaspet şi senin
Ce mă imbată, ca un vin..
Şi mă întreb nedumerit,
Ce sânteţi voi?...
Doi paltini nalţi, cu fruntea 'n soare
In strai frumos de sărbătoare,
Crescuţi pe munte?...
Sau două piscuri gânditoare,
Ce vă priviţi făr' de cuvânt
Vrăjit de-un tainic legământ?!..

*

Sunteți stejari voi de pădure
Ce stați sub ramuri, din strămoși
Semeți și mândri și frumoși
Deapururi gata se 'ndurați
Ca ceilalți păduratici frați
Loviri de trăsnet si secure?!...

*

Sânteți voi chipuri vii de om
Incinși în sprintene sumane,
Sau ați crescut' pom lângă pom,
Vlăstare din copaci străbuni
Și fulgere fără de veste
Sclipind pe creste?!...

*

Sunteți voi geamănă tulpină
Cu rădăcini înfipte'n tină,
Și suflet de azur și cer
Țișnind din pământesc mister
Ca să 'nălțați în zări albastre
Cununa voastră de lumină
Si floarea visurilor voastre?!.

*

Sunteți voi două vechi icoane
Din alte vremuri depărtate,
Visând pe munte, fermecate,
Au, poate, sunteți două stane
Inmărmurite ca de-o vrajă,
Ce stați veciilor de strajă?!.

*

O, cine va trimis chemarea
Și cine va zidit făptura:
De voi s'a îndrăgostit natura!.
Va prins în mreje-albastre zarea!
Voi știți ce-i dragostea și ura!...

Si dacă-ar fi să vă despartă
O crudă soartă
Voi aţi tânji sub cerul nalt
Un suflet după celalalt
In veşnicie!..

*

Privesc îndrăgostit la voi
O, tinere vlăstare noi,
Ce staţi cu fruntea gânditoare
Si mă întreb, privind la voi:
Au nu cumva să fiţi voi, oare,
Odrasle tinere domneşti
Tu—fiu de domn şi tu—domniţă,
Copii de domnitori munteni
Pe plaiurile româneşti,
De şi a-ţi îmbrăcat minteni —
Sumane albe olteneşti?!.

*

O, fie binecuvântată
A voastră sfântă întâlnire
Si pământească logodire
Cu bolta de azur şi soare!..
Iar legământul
Cu pământul
Voi să nu-l rupeţi nici odată!..

*

Reverse-se cerescul har
Din cupa zărilor albastre:
Să fie sfânt, ca un altar,
Al vostru viitor cămin!..
Căci voi aţi fost şi sânteţi iar
Stăpâni şi domni ai ţării noastre
In vecii vecilor, Amin!..

Ion Buzdugan

SCRISORI CĂTRE IACOB NEGRUZZI

IX

Arad in 22 Ianuariu 1873.

Iubitul meu Domn!

Dac'ai cunoaste starea in care me aflu, m'ai desvinui pentru c'am intărziat atăt de mult cu „studiile asupra maghiarilor". — Astfel doară me vei numi lenesiu. — Să fii ănse incredintiat, cumcă decănd me aflu in Arad, mi-a fost peste puthintia ca numai se găndesc la lucrare serioasă. — Dimineatia intre 8 şi 9 oare merg la cancelărie. Inainte de prănz nu pot dar să lucrez. După prănz lucrez — sau — mai bine zis-muncesc in cancelărie dela 2-3 pănă la 7, căndeste lucru presant pănă la 8-9. Astfel-intre cele mai bune impregiurări thimpul meu liber se incepe la 7 oare sara. — Dumineca dela 3 deasemenea sum liber. — Serbători n'avem: căndau nemţii serbătoare, noi lucrăm pentru-că o cancelarie română n'are a face cu serbătorile nemţilor; căndsunt apoi serbători române, trebe să mergem la pertractări pentru-că statul catolic, mai ales in causele catolicilor, din care avem multe, nu consideră că advocatul este catolic. — Tot thimpul meu liber e numai sara dela 7 pănă la 9-9$^1/_2$ si Dumineca după meazăzi. — Pofthim acuma! — lucrează! — Acasă nu pot să scriu—pentru-că locuim trei ènsi, eu si ăncă doi teologi, intr'o chilie cat ghioacea unui ou de vrabie, si apoi cănd eu scriu mai bine, dragii mei colegi incep să-mi horcănească, incăt viteaz să fie care nu le va fugi din cale. Scriu dar in cancelarie. La 9-9$^1/_2$ oare poarta se inchide, si eu, tocmai cănd am intrat in curentul ideilor, trebe

să-mi pun pana jos. — Mâne, adese-ori, nu mai stiu, ce am voit să zic ieri. — Duminecă nu pot să lucrez — pentru-că cancelaria nu se incălzeste.

Vei zice ca să-mi iau o lucuinţă separată. Frumoasă idee pentru punga altor oameni. Din 40 fior. — când omul are să plătească si datorii, nici când nu vom parada ânse prin saloane. — Da! dac'asi avea locuintia, in care asi putea să lucrez, când asi putea să lucrez, când asi fi dispus, asi lucrà până la 11 sara, — si dimeneata dela 6, precum faceam in Viena. Acum fac ânse, precum pot.

Ceteste studiile asupra maghiarilor, si vei vedea — *cum* au fost ele scrise. — Este un lucru — furisiat. Casi când mi-ar fi stat cine-va la spate si mi-ar fi zis: scrie mèi.

Dar multă vorbă nu fac, căci au trecut 9 oare.

Iti trimit numai o parte din „Noi si maghiarii". Restul,— cu $5^1/_2$ coale mai mult, il voi trimite pe septemăna viitoare. Dacă va fi admis si dacă vei afla cu cale, publică acestea in Nrul penulthim, ca apoi restul să poată fi publicat in cel din urmă numèr din acest an. — Zic dacă va fi admis si dacă afli cu cale. Forma? — Totdeauna te-am rugat să coregi, ce se poate corege. — Nici când ânse ca astă dată. — Nu pentru mine — pentru formă.

Mai mult iti voi scrie, când voi trimite restul. Eu trimit. Puteţi folosi ori ba, — nu me priveste: trimit pentru c'ai zis să trimit.

Xenopol? Eminescu? Xenopol. Eminescu. — Doar'au murit Pre „Sermanul Dionise" mi la cethit in Viena. Vorba Dlui Maiorescu; Bizar etc. Dar etc.

Povesti? Hm! — Dac'asi putea merge la tiară. Ori dac'asi avea bani. Rugati pre Marienescu, căci el a făcut mari descoperiri. — Oder was?

Te salut!

Slaviciu

X

Arad in 8 Martie 1873.

Iubitul meu Domn!

In sfirsit iti trimit si incheiarea studiilor asupra maghiarilor. — Nu me intreba pentru-ce am intărziat atăt de mult. — Am intărziat! — Me aflu in cea mai rea stare. — Intr'astă stare m'am supărat — până-ce, doară de superare, m'am imbolnăvit. — Imbolnăvit m'am superat apoi si mai tare: eara de o mai mare supèrare a devenit si boala mea mai grea. — Nu stiu — doara am hipocondrie. Una este sigur: că nu-mi plac, precum sum. — Nu sum in stare sa găndesc.

Pentru acea nici nu-ţi scriu nimic asupra „studiilor". Te rog numai: dacă se vor admite, fă schimbări — după plac. Eu n'am fost in stare să le coreg. — Si apoi te rog: comunică-mi, ce ai privit in ele de reu. Bunul fie secundar, dacă este.

Cu numerul dela 1 Martiu se incheia anul 1872/3 al „Convorbirilor". O scurtă observare: estimp ele au fost bogate. Si apoi — Beldiceanu şi Liteanu sunt doaue orentări imbucurătoare. Nu mai putin Panu. — Dar' nu am cethit studiile lui, de oarece imi lipseste numerul in care ele au inceput. — Si apoi — să me crezi, nici timp nu am pentru că să pot cethi scrieri mai lungi. — Mai mult altă dată.

Mai multi oameni mi-au promis că vor abona la „Convorbiri". Să vedem

Am să-ti fac cunoscut, că m'am desfăcut de cătră ceata juristilor. — Nu-e pentru mine! — Astă-zi, — miră-te, sum colaborator la „*Gura Satului*". — Da — la „Gura Satului". Am să fac corecture, să expedez şi să administrez: — şi am 40 fiori. la lună. Dar am scăpat de copiarea replicelor, din care, pentru petrecere, iti trimit 2 exemplare — in origine. — Cele mai bine scrise. Una chiar a dlui advocat, deputat şi Redactor — Stanescu. — Desfatează-te. Dela 1 Maiu am să iau si redactia foaiei „Gura Satului" asupra mea. Dacă se vor inmulti abonaţi, fac format mai mare şi public materii mai lungi, — umoresc, novelete etc. Doare-mi va succede să fac ce-va.

Dacă dorești iti trimit „Gura Satului“ in schimb pentru „Convorbiri“. — Dar, după-ce „Convorbirile“ au sistat, Măria Sa domnul Proprietar editor și Redactor ar dori ca ele să inceapă.

„*Aveți Convorbirile complecte din anii trecuti?* Dacă aveți îi trimiti lui: *Pavel Draga, jude sing. Vlàgos. per Arad.* Per Nachnahmen. Dacă nu se poate, imi scrieti miei si ve voi trimite pretiul. El voieste toti anii, de care dispuneti.

Te rog dacă se poate trimite-mi 10—12 ex. din „Dumbrava Roșie“. Ar dori mai multi să o aibă. Nici eu nu o am, căci mi s'a furat numerul dela portariul din Viena. Dacă nu se poate per Nachnahmen, imi creditati, căci de loc după primire ve trimit pretul.

Te rog să imi trimiti Convorbirile *gratis* și pe anul viitor. Dacă va voi bunul Dumnezeu, voi abonă și eu cândva, — dacă voi putea. — Acuma nu pot.

Că voi scrie si de aici inainte, — nu promit, căci dacă-m, va merge cum mi-a mers până acuma, nu cred că o voi duce departe.

Ceva cu putine cuvinte.

Am putine datorii. Astea me genează grosav. Afară de asta, — nu me compătimi, nu me batjocori, numai me pricepe, — iubesc o femea încă decând eram student, de 7 ani.— In anul 1869 ea s'a măritat, a trăit 6 septemăni cu sotiul seu: de atunci incurc eu mintile ei si ea ale mele. — Tot omul are câte un pècat; si eu am unul. — Deci — această femea, nu stiu dacă vei simti cu mine, trăieste pentru mine, din lucrul manilor sale. Nu pot ca să nu impart putinul meu venit cu ea. Este o femea onestă, o femea care me iubeste, este soarele sub al cărei răzare s'a desvoltat sufletul meu. Astfel— pentru-ca să pot eu trăi, trebuieste să lucrez si noaptea. Am patru-zeci de fiorini la lună: 5 dau in datorii, 13 dau Louisei, 3 imi este cartelul, 3 mă costă spalatul. Din cei-lalti 19 fiorini am să trăiesc. Imposibil. Trebuieste să lucrez si noaptea — pentru ca să-mi castig cel puțin încă 10 fiorini la lună! Si atunci imi merge reu. — Me ruinez!? — Durere! văd și eu. Dar, repet, — tot omul are pecate. Când eu stiu, că ea rabdă și asia nu asi putea dormi. — De siezutul mult am căpătat durere de piept; lipsa de miscare a făcut ca stomacu-mi să

încete a mistui. — Me usc, pier pe picioare. Mi se ruineaza trupul si mintile mi se turbură. Numai speranţa mai tine sufletul in mine. — Oamenii sunt rei; vremile sunt grele Me crezi-ca in pregiurul acesta nu am aflat un om care să-mi imprumute 50 fior. — pe hopotecă. Cin are bani nare suflet; eara cine are suflet nu are bani — Ba nu am aflat un advocat, care să fi inceput procesul de divortiu fără anthicipatie. — Intre astfel de impregiurări acea ce asi scrie ar trebui să fie reu, rupt si schimbacios, o copie a sufletului meu.

Este aici in Arad o preparandie. Se vorbeste că se va organisa la toamnă. Ar fi apoi lipsă d'un profesor pentru limba, literatura, istorie si statistică. — Doară sinodul me va alege pre mine. Mai nimerit, n'ar putea alege. — Atunci scriu! Te rog: scrie-mi!

Al D-tale sincer

Slaviciu.

PRIMĂVARĂ

Abia zărit, atârnă 'n zare
Un clopoţel de ciocârlie
Tremurător ca'n sărbătoare
Când prevesteşte-o liturghie...

Iar Dumnezeu deşi-l ascunde
Stiharul zărilor albastre
Cadelniţează nori, pătrunde —
Mireazmă 'n sufletele noastre...

Aripa vr'unui înger — vântul
Pe florile ce plâng — pogoară
Căci mama vitregă — pământul
Le-a dat din casa lor, afară...

Şi pasărea sosind sfioasă
Pe ramuri cuibul şi l-a pus —
Cununa de martir, spinoasă,
A'ndureratului Isus...

George Boldea

SUFRAGIUL UNIVERSAL

Când cobori din tren la Comăneşti, eşind din gară dai cu ochii de dughiana lui Moriţ Şloim „La colţul Galben", de unde se resfiră trei drumuri. Călătorul strein, pe care valurile intereselor îl poartă prin aceste meleaguri muntoase se află într'o grea încurcală, neştiind care-i drumul ce-l duce spre ţinta călătoriei sale. Autorităţile în drept prea ocupate cu „marile" chestiuni, au scăpat din vedere să bată într'un par trei table cu „indicile" necesare, cari ar îndeplini o nevoe obştească. Insă Providenţa face ca trenul să treacă ziua pe-aici, ori de câte ori i se schimbă mersul. Şi răcorindu-se ori încălzindu-se la „colţul galben" după anotimp, Moriţ Şloim îl lăumreşte: unul apucă la dreapta pe lângă dughiană şi merge către hanul lui Pârnac; celălalt, hopuros ca omul cu inimă rea, duce prin stânga ei, spre pădurea Bâbăiţi; iar şoseaua pietruită ce trece prin faţa crâşmei, duce prin Lăloaia, şi de-acolo şerpueşte înspre munte. Când se va bate parul salvator, desigur trenul va să treacă noaptea pe la Comăneşti.

Cu „personalul" de 11 dimineaţa, a sosit şi domnul Milică Ianoliu, subprefectul din Moineşti. Afară îl aştepta postalionul. Sui fără vorbă în el, vizitiul sărută dreapta boerului, apoi coti caii în trap mărunt pe lângă „colţul galben".

— Să trăiţi dom' prifect, îl înaintă cu un grad negustorul din prispa casii... da' nu vă răcoriţi o leacă?

Surugiul dădu să oprească.

— N'am timp jupâne, îi răspunse prietenos reprezentantul ordinei interne, mă duc la Lăloaia. Deseară, da.

Subprefectul ducea „permanentul“ pe C. F. R. şi o telegramă prin care preşedintele senatului chema pentru a doua zi, în Capitală, pe Ilie Stavăr din Lăloaia, senator în primul parlament ales pe baza sufragiului universal.

Alegerea lui n'a fost lucru uşor. Căci dacă suflul democraţiei a impus celor mari „colegiul unic“ şi „votul universal“, aplicarea acestor „imperioase“ reforme a fost mai grea decât însăşi admiterea lor. Garda veche a trebuit să facă sacrificii mari, pentruca efectiva colaborare a păturii de jos la conducerea statului, să nu rămână un van deziderat.

Dar-per aspera ad astra-sacrificiile s'au făcut, spre binele şi progresul obştesc, iar micile nemulţumiri s'au aplanat prin legea conpensaţiei. Astfel că în districtul Comăneştilor, lista candidaţilor senatoriali-guvernamentali se încheia cu „Săteanul Ilie Stavăr“ cioban cu stare bună în Lăloaia, priceput în chestiunile politice, ca fost primar în mai multe rânduri. Apoi graţie voinţei poporului şi „celor în drept“, printre sutele de reprezentanţi ai naţiunii, figură cu cinste săteanul Ilie Stavăr în maturul corp, şi încă un sătean în Camera Deputaţilor, pecetluind definitiv triumful democraţiei şi al votului universal. De-acum înainte, conlucrarea păturii ţărăneşti la cârma ţării era asigurată.

Cum au dat la câmp, caii buestrează zorit pe drumul uscat şi prăfuit. Pe cerul siniliu abia se zăreşte un fuior de nori alburii, rătăciţi în înălţimile senine. Către amiază o pâclă greoae şi năbuşitoare se lasă în aer. Când şi când, un vânt uşor se porneşte dinspre Cornul Caprii, copacii bătrâni ce mărginesc şoseaua îşi tremură podoaba galbenă într'o fâşiire tristă, ca un bun rămas tinereţii veştejită. In dreapta, dealurile Soclujenilor unduesc până în poalele munţilor ca nişte valuri uriaşe. Dar ochiul n'are mult răgaz, căci drumul coteşte la stânga pe valea Trotuşului, îi urmează o bucată malul, apoi îl lasă tot în stânga şi după un chilometru tae Lăloaia în jumătate, urcând la munte.

La gura satului, vizitiul cârmi pe podeţul dela moară, străbătu uliţa bisericii până la casa senatorului. Ilie Stavăr vorbea cu un târgoveţ în mijlocul ogrăzii. Cum văzu pe subprefect coborând, îi dădu fuga 'nainte scoţându-şi căciula din cap.

— Să trăiţi domne subprefect.

întinzându-i prietenos mâna.

— Să trăeşti moş Ilie, îi răspunse vesel demnitarul plăşii,

Delegatul naţiunii trecu căciula în mâna stângă, îşi frecă dreapta de câteva ori pe iţari, şi o strânse sfios pe a subprefectului.

— Ia ascultă moş Ilie, uiţi că eşti senator? puneţi căciula în cap şi nu umbla cu fleacuri.

Senatorul se înseninâ la chip şi se execută, după care subprefectul l'a luat la braţ.

— Astă seară trebue să pleci în Capitală... te cheamă guvernul... ţine carnetul de liberă circulaţie pe C. F. R. Iată şi telegrama.

Omul se scărpină pe sub căciulă, necăjit.

— Vezi că tocmai vorbeam cu negustorul să-i vând niscai lână... mâine aveam treabă.

Subprefectul se opri brusc, ridică bastonul în sus, apoi îl trânti cu convingere drept în jos.

— A! nu... nu se poate... interesul particular cade în faţa intereselor generale.

Pătruns de maxima înţeleaptă, senatorul s'a întors la negustor.

— Apăi... oiu trece eu pela Comăneşti jupâne... mâine n'am timp.

— Atunci... să trăiţi ce Milică... sănătate moş Ilie, — şi porni spre poartă.

— Da' dece m'or fi chemând, coane Milică ?

— Are guvernul nevoe de dumneata căci s'au deschis Corpurile Legiuitoare... dumneata faci parte din sfatul ţării şi trebue să fii acolo... până deseară mai este timp să ne mai sfătuim de nevoile plăşii, ale satului şi să ceri acolo îndreptarea lor.

Senatorul citi cu băgare de seamă „permanentul" clasa I, legat în piele, îl înveli în telegramă şi-l vârî în chimir. Abia acum începu el să priceapă însemnătatea personalităţii sale. în viaţa politică a ţării.

— Ai dreptate domnule subprefect... dacă-i aşa, atunci ştiu eu să vorbesc cu boerii şi ce să le cer... da' n'ar fi mai

bine să ţinem sfatul şi cu părintele Sbierea şi cu domnul învăţător?

— Foarte bine, foarte bine, cum nu.

— Indată-i aducem: părintele e peste drum la un botez, domnul învăţător stă aproape.

Părintele Sbiera tocmai blagoslovea sângele Domnului, când a venit să-l cheme la sfat. I-a venit greu să lase actul cel mai important, însă auzind că senatorul trebuie să plece numai decât, a urat viaţă lungă noului creştin, i-a închinat pe fugă trei pahare nesfinţite şi a trecut drumul la Ilie Stavăr, uitând să-şi scoată odăjdiile. Sfinţia-Sa e uscat la faţă, înalt la statură, nu poartă coadă, nici plete lungi, dar cam poartă ochii pela nevestele enoriaşilor. Altfel e om învăţat şi aşteaptă de mult protopopia.

— Bună ziua părinţele, îl întâmpină Ianolin.

— Sănătate domnule subprefect, dar ce-i grabă aşa mare moş Ilie?

— Vrem să ţinem un sfat, părinte, că plec deseară în Capitală să le spun la boeri de prin nevoile satului.

— Şi-ale noastre, răsuflă părintele cu gândul la protopopie.

— Poate le-om mai îndrepta.., trebue să vie şi domnul învăţător, până atunci poftiţi în casă, că tot aici ţinem şi sfatul.

— Ar fi mai nimerit la primărie, propuse subprefectul... e ceva oficial.. ce ziceţi?

— Aşa-i, întări părintele.

Invăţătorul, mărunt şi îndesat, s'arătă la poartă în costum naţional şi cu pălărie moale. După ce l'au lămurit asupra chestiunilor la ordinea zilei, porniră cu toţii spre primărie.

Alesul naţiunii, gras şi roşcat, călca rar, cu privirea în zare, în mijlocul oficialităţii: în stânga, apostolul satului, în dreapta delegatul lui Dumnezeu, în ţinuta serviciului divin. In urma lor, subprefectul, tânăr, curat îmbrăcat, încheia cortegiul.

Soarele dogorea ca focul; copiii se'ndreptau în pâlcuri mari spre gârlă, care călări, care pe jos. Convoiul înainta tăcut, cu gândul la nevoile satului, plănuind mijloacele de vinde-

care. Câinii speriaţi de odăjdiile părintelui, îi hămăiau dela distanţă, stricând întrucâtva solemnitatea situaţiei. Ei însă îşi vedeau gânditori de drum: câinii latră, caravana trece.

Dar la o răspântie, un dulău nemernic se repezi fără hamăt în anteriul preoţesc.

— Huo! se întoarse Sfinţia-Sa speriat, şi în iuţeală, potcapul îi alunecă în capul dulăului care-l luă în colţi şi-o rupse de fugă 'napoi.

— Aoleo! mai răcni Sfinţia-Sa odată din adâncul rărunchilor, potcapul taică, ucigă-l crucea, — şi se repezi cu toiagul după netrebnicul patruped.

Reprezentantul forţei publice văzând pericolul, svârli cu bastonul după hoţ şi dulăul, ajuns peste şale, scăpă în ţăr'nă obiectul sfânt. Un credincios îl aduse, Sfinţia-Sa l'a scuturat, l'a cercetat.

— Ptiu, ucigă-l toaca, potae!

După acest mic incident care le-a turburat pentru moment planurile edilitare, totul a intrat în normal, convoiul şi-a reluat marşul.

Sătenii, adunaţi de larmăt pela garduri, priveau nedumeriţi cortegiul impozant ce străbătea grav uliţa plină de colb, întovărăşit de corul dulăilor.

* * *

Peste drum de primărie, se află crâşma „La Cobzariu". E pusă la loc bun, căci ştie el Vasile Chioru, negustorul, că la primărie se'nplinesc şi se desleagă nevoile cetăţeneşti. Mai înainte a fost conac boeresc, dar vremurile noi au orânduit ca moşia să treacă la proprietari noi, însă cu preţurile vechi, iar conacul — locul desfătărilor de altă dată — slujeşte acum drept, „Palat Administrativ" al satului, adăpostind pe lângă primărie, cancelaria agronomului, a notarului şi percepţia I, cu agentul ei fiscal. In faţa primăriei vin bătrânii Duminecă, după slujba bisericească de-şi vântură năcazurile; aici se'ntruneşte obştească adunare la momentul oportun şi, fără osebire de culoar politică, hotăreşte în „cunoştinţă de cauză" care-i partidul nimerit pentru cârma ţării, când cel dela putere

s'a învechit, după care acordul de voinţă se pecetluește definitiv „La Cobzariu".

In aceiaşi clădire intră, cu părere de rău şi ursuz, nevoiaşul ce căuta pe însărcinatul de afaceri al ministerului de finanţe, — şi bucuros săteanul care anunţă primarului, sprijinit cu declaraţia marturilor necesari, naşterea unui nou cetăţean. Apoi vesel, însoţit de părtaşii bucuriei, trece drumul.

— Adă un chil roşu, cu trei pahare.

Şi s'aşează cu toţii la masa de lângă teşghea.

— Mare bucurie am vere Neculai...

— Mai e vorbă...

— Şi încă băiat! se miră cellalt.

— Să-ţi trăiască.

— Şi-altu'n loc.

După rândul întâiu mai vine unul, apoi altul şi aşa, din cauza nespusei bucurii, îl prinde noaptea la Vasile Chioru, cinstind în sănătatea „operei" sale.

Pe nevoiaşul care ese cu chimirul pe jumătate gol şi buimăcit de socotelile agentului, tot la crâşmă îl mână amarul.

— Un basamac!

In faţa „cinzecii", cu căciula pe-o ureche, cu chitanţa în mână, caută să înţeleagă la o masă din colţul dughenii, rostul vreunei „cedule" ori nepotrivirea dintre suma numărată şi cea depe chitanţă. Insă după trudă zădarnică, văzând că nu-i chip să deslege operile cărturarilor, dă basamacul pe gât, şueră a pagubă şi scuipă a vreme rea.

— Eh... mai dă unul...

Băutura este isvorul bucuriilor şi leacul amărăciunilor sufleteşti.

Acum, Vasile Chioru stă în prispa crâşmei şi priveşte în lungul şoselii.

Este înalt şi burduhănos şi cu un ochiu lipsă. Are mânecile cămăşii răsfrânte şi-i încins cu un şorţ verde.

La primărie, s'a adunat o gloată de săteni şi stau de taifas, căci este sărbătoare şi aşteaptă să înceapă hora.

Convoiul „oficial" înaintează grav şi tăcut. Fiecare îşi frământă gândul în scopul binelui obştesc. Dar crâşmarul văzând pe Sfinţia-Sa în veştminte de procesiune şi pe toată fruntea satului abătută, socoti că a murit vreun personaj ilustru. Aşa că a întrebat sfios, când au ajuns în dreptul lui.

— Cine a murit părinte!

Invățătorul, înspirat subit, își scoase pălăria cu un gest profetic.

— Oligarhia, frate, Vasile... da, oligarhia.

In urma acestui act de sublimă inspirație, toți s'au oprit înmărmuriți, după care se făcu o tăcere solemnă, ca un omnagiu mut, adus răposatului rang social. Apoi sub impresia ddecesului, convoiul s'a descoperit, norodul prins și el de vraaja profetului, se trezi cu căciula în mâini, cu capetele plecate, ca după mort. Iar părintele Sbiera întări sentința cu o cruace mare și sfântă.

— Amin!

— Uite, îl vedeți, continuă apostolul satului, arătând gloatei pe senator, e de-al nostru, os țărănesc și-a ajuns la cârma țării... deseară pleacă în Capitală., asta înseamnă izbânda democrației, frați săteni... Vivat democrația!

Și întovărăși din nou elocvența cu gestul profetic, pe când auditorul se acoperea, bucuros de triumful democrației. Apoi învățătorul se îndreptă spre primărie. Insă alesul naționii îl opri.

— Dac'am bea un pahar de vin întâiu.., ce zici domne 'nvățător?

— Mi s'a uscat cerul gurii, cum nu... ba putem ține sfatul chiar aici la Vasile Chioru.

— A! nu se poate, interveni energic subprefectul, să tratăm la crâșmă asemnea lucruri.

— Nu-i tot una ori aici, ori peste drum?... doi pași...

— Omul sfințește locul taică, așa scrie la biblie, zise și părintele strângându-și patrafirul.

Argumentul Evanghelic, a spulberat controversa.

— Așa e părinte, ai dreptate... să mergem.

— Poftiți... să trăiți ce Milică.., poftiți,— le-a făcut loc crâșmarul îndată.

— Dă-ne un chil profiriu și un sifon, Vasile, comandă învățătorul.

Paharele s'au golit odată, însă din cauza căldurii, ședința a început după ce s'a terminat chilogramul.

— Așa, răsuflă atunci răcorit alesul națiunii, acum să vedem ce să cer la boieri.

— Sânt multe, zise popa,.. să începem cu școala.

— Ai hârtie? întrebă Ianoliu.

— N'am.

— Ține și scrie: școala.

După aceste preparative, subprefectul, ca președinte al adunării, a dat cuvântul oratorului prim.

— Spune, domnule învățător.

— Școala e rana cea mai grea, începu el trist, cu coatele rezemate de masă și cu capul prins între podul palmelor. Toate ni le fac din gură boerii cât au nevoe de noi... adu-ți aminte moș Ilie, sânt doi ani de când stă netencuită școala normală din Comănești?... sânt doi ani de când s'a adus cărămida pentru școala din satul nostru?... îți aduci aminte părinte iarna trecută prin Faur, ce ne spuneau și cum le mergea gura?... cum ne bătătoreau cu-automobilele drumurile troenite... școli, biserici, toate erau cași făcute... nu-mi ziceau „domnul revizor"?...

— Și mie protopop! șopti Sfinția-Sa ca prin vis.

— Erau alegerile, asta era pricina... ia-ți mai văzut deatunci, căci eu le-am uitat și chipul și vorba.

Apoi punându-și mâna pe nodul gâtului se ridică dela masă.

— Uite mă'neacă amarul ce Milică... până aici mi-a ajuns.

Și strigă la crâșmar:

— Mai dă o garafă și-un sifon, Vasile.

A ocolit de câteva ori masa, apoi a stat și-a urmat tot cu timbrul trist, ca glasul apostolului ce predică'n pustiu.

— Da ce Milică, nu ne'nțeleg boerii.., numai un os țărănesc ne-ar pricepe durerea.., par'că mie mi-ar trebui revizorat? nu... să termine școala normală până'n vara viitoare și pune-mă pe mine director, nu un târgoveț, căci eu cunosc nevoile noastre.

— Dar aici cine să rămâe, domne'nvățător... cui ne lași școala? s'a speriat senatorul, la gândul marei pierderi.

— Vine Gheorghiță, moș Ilie. Nu ese învățător la vară?

— Domnu' Gheorghiță, fratele dumitale?

— Da... m'am gândit eu și la asta.

— Ei.. și pot eu să fac toate acestea! se miră alesul poporului.

— Numai să vrei moș Ilie... ai să vezi cum atrage pe boieri portul țărănesc... tot ce vrai îți fac... la vară-i gata școala normală și la toamnă cea dela noi... eh! nu știi cât e de scumpă surtucarilor haina dela țară.

Și umplu paharele.

— Ai să le faci pe toate moș Ilie, ca să te pomenească satul nostru și numele să-ți rămână pildă urmașilor, iar dumneata vei fi moș Ion Roată al vremii noastre... acum îți zic noroc și cale bună.

— Noroc... drum bun moș Ilie, i-au dorit cu toții.

Pieptul alesului națiunii s'a ridicat ușor, fața a prins să se'nbujoreze, în ochi cată să-i răzbească două lacrimi.

— Să trăiți... să trăești domnule învățător.

Apoi suspină trist:

Eh! dac'ași vorbi eu ca mata... oare dece nu te-or fi ales pe dumneata în locul meu?

— Are guvernul socotelile lui, — a încheiat cu gravitate prezidentul discuția asupra capitolului „școală" dând cuvântul următorului: s'auzim cinstite părinte.

— Apăi taică, a început Sfinția-Sa, deodată am fi bucuroși să se împlinească nevoile școlii... să nu rămânem cu vorba, ca anii trecuți... cu voia Domnului avem o sfântă biserică unde s'adună drept credincioșii... cu școala-i mai greu... d'aia zic Ilie, dă-ți interesul pentru sat, că omul — așa scrie la biblie — „mai liniștit purcede în împărăția sufletelor când a făcut un lucru bun în viață, dară mai cu osârdie e nevrednic să vadă chipul celui luminat dac'a putut și n'a făcut"... așa dară izbândă la cele pornite.

— Să dea Dumnezeu părinte.

— Amin.

Și iarăș s'a golit un rând. Apoi subprefectul strigă la crâșmar, uitându-se la ceas.

— Plata Vasile... e și timpul moș Ilie... avem șapte Km. până la gară... mai e un ceas și ceva...

— Așa de grabă ce Milică, zise cu părer de rău apostolul satului.

— E gara departe domnule învățător... să nu pierdem trenul.

— Tocmai de-aceia ce Milică... trece trenul pe sub ochii

noştrii fără să oprească măcar o minută?!... nu putem face nimica... mata ce zici?

— Are dreptate... să facem o gară, propuse Baciu.

— Sigur... sigur... de-aceia zic eu cc Milică, zăbovim o seacă... iuţim caii la drum, dar mai facem un lucru bun...

Ianoliu i-a contrazis, hotărât şi demonstrant.

— Vedeţi dvs... gară e mai greu... trebuesc atâtea lucruri, atâţia funcţionari.. cere timp mult... dar o haltă ar fi mai uşor... stă trenul un minut-două şi pleacă.

— Aşa-i... dreptu-i, au aprobat cu toţii expunerea de motive.

— Vezi cc Milică, urmă învăţătorul, vorba veche: cu un bob zăbavă iacă ce ispravă... dar cu cine vorbeşte?

— Cu directorul căilor ferate... e lucru uşor şi fără cheltuială.

— Bun de tot... vasăzică avem şi haltă... halta... halta, s'o botezăm...

— Halta Lăloaia...

— Nu... să-i dăm un nume osebit.

— Halta Trotuş, taică, tot e lângă râu.

— Aşa părinte, Trotuş.

Invăţătorul se gândi o clipă, apoi izbucni vesel.

— Nu... altfel; cine... stărue, părinte?

— Ilie, cine altul.

—Aşa... ce este moş Ilie?

— Te-am ghicit, răse părintele în barbă... ştiu... să-i zicem dară halta senatorului... ai cc Milică?

— Gata... Halta Senatorului... acum putem pleca.

— Incă un chil, stărui învăţătorul.

— Nu... nu-i timp.

Şi se ridicară.

— Doar un pahar pe fugă, la tejghea.

— Hai fie... mai toarnă câte un pahar Vasile.

Vizitiul sprijinea uşa.

— Tu ai băut ceva?

— Băut dom' subprefect.

— Mai dă-i un sfert.

Pe când închinau paharul de adio, părintele se plecă la urechia senatorului și-i șopti tainic:

— Vezi, frate Ilie, când ăi vedea pe vlădică ista al nostru (că-l cunosc din seminar) adu-i aminte și de mine... spunei că am rămas tot preot cu mila Celui de Sus... atât să-i spui.

— Ei, gata?

— Gata, coane Milică.

După ce au zăbovit la casa lui Baciu, cât și-a luat cojocul nou, au eșit din sat pe podețul morii, apoi au scurtat calea pe un drum de cară, croit în marginea unui lan de porumb uscat, pipernicit. Soarele parcă-și mai potolise văpaia.

Vânt slab venea de peste Trotuș de le mângâia fețele arse. Vizitiul chiuia, îndemnând caii la drum cu iușca.

— Hai băeți...

Când au scăpat la șoseaua strejuită de copaci, la vre-o doi chilometri de gară, un șuerat abia deslușit le-a întors privirile spre stânga.

— Trenul, șopti răgușit subprefectul... îl pierdem părinte?

— De taică, știu eu!

— Aș! îl prindem că-i departe, i-a îmbărbătat senatorul.

— Hai băete, mână!

Vizitiul șfichiui murgii pe sub coame. Caii porniră la galop. Trenul venea năprasnic, mașina s'apropia furtunos, creștea mereu sub ochii lor speriați. După puțin timp se auzea și vuetul roților. Ianoliu păli.

— Ce mă fac dacă-l pierdem părinte... că eu răspund!

Apoi se întoarse la vizitiu, cu glasul desnădăjdiei supreme:

— Mână dobitocule... mână-i odată, — și sub stăpânirea mâniei îl arse cu bastonul.

Sluga a strâns lovitura între umeri, și-a îndesat căciula, s'a ridicat în picioare, a apucat biciul de codirișcă.

— Hi... mânca v'ar talanu'.

Și-a pornit să-i ardă și el voinicește, cu nesaț, când într'unul când în altul. Poștalionul dura pe drumul uscat ca o darabană petecită. Copacii zburau napoi, dispărând în pânza de colb ce se ridica pe urma fugarilor. Subprefectul stimula necontenit energia surugiului, înboldindu-l cu bastonul.

— Așà... vezi dobitocule!... mână-i să crape...

Caii ţinuţi sub presiunea nemiloasă, goneau turbaţi de lovituri, cu urechile ciulite, cu capetele întinse, fără să-i poată izbăvi însă de crudul destin. Forţa motrice a aburului a învins vlaga chinuitelor patrupede, căci ocolind o pădurice, trenul le-a eşit triumfal înainte. Dar şi gara răsărea dintre pomi.

Când au ajuns, până,a nu opri bine, Ianoliu a sărit jos, trăgând şi pe senator, a trecut vârtej cu el printre călători. Maşina făcea primii paşi, cu răsuflări încete. L'a urcat din mers în vagonul de clasa I şi i-a strâns din fugă mâna.

— Ei moş Ilie, mergi sănătos.

Apostolii satului n'au avut fericirea ultimului bun rămas, căci senatorul intrase'n vagon.

Cum l'a văzut, conductorul l'a întâmpinat glumeţ din capătul opus.

— Ai greşit adresa moşule... ori poate ai bilet boeresc?

— Iac'a vezi-l şi d-ta... aista-i bun? ripostă îndoelnic Ilie, scoţând permisul.

Surpriza a schimbat brusc atmosfera.

— Ertaţi... ertaţi vă rog... poftiţi aici unde-i scris rezervat pentru domnii parlamentari, — şi dispăru în grabă căindu-şi amar fapta necugetată.

Diferenţa dintre confortul democratic al clasei a 3 cu care era bine obişnuit şi cupeul elegant, nedat în uzul muritorilor de rând, cu canapele îmbrăcate în pluş moale, anume destinat să adăpostească feţe alese, l'a oprit, deodată, să steo jos. A pus ţurcana în plasă şi a purces la fereastră să petreacă din ochi locurile cunoscute ce rămâneau tot mai în urmă.

Piscurile trufaşe se topesc în depărtările singuratece, perdeaua pădurilor tăcute se desfăşoară liniştit spre vale.

In curând dispar şi colinele, sprijinind în zare bolta vânătă de-amurg, şi trenul pătrunde în câmpia arsă de pe valea Siretului.

Acum senatorul se depărtă dela fereastră şi începu să acorde o deosebită atenţiune accesoriilor compartimentului. Citi pe rând tăbliţele, regulamentele, instrucţiunile şi diferitele precepte de higienă, trecând cu vederea pe cele nescrise în limba maternă; apoi îşi opri ochii la harta ţării, prinsă de-

desubtul oglinzii. A cercetat'o miniţios cale de vre-o două staţii, rămânând încântat de noua formă geometrică ce conturează în prezent fruntariile patriei întregite. După fericita constatare, trase cu ochiul pe culoar, apoi se privi cu tâlc în oglindă, îşi netezi pletele sure, îşi zâmbi pe sub mustăţi răsucindu-le boereşte şi se lăsă mulţumit pe plușul moale. Dar un zornăit dureros ca de coardă ruptă îl sculă speriat. Sub greutatea persoanei sale oficiale, pocnise un arc de oţel. Pipăi locul cu pricină şi trecu liniştit alături.

Prin staţiile mici, trenul trecea în viteză, fără oprire, ca parvenitul prin faţa vechilor cunoscuţi umili. Soarele coborâse în lăcuşu-i de noapte, umbrele înserării tainice soseau domol şi învăluiau natura în zăbranicul întunecat al nopţii.

La un târg însemnat, trenul poposi mai mult. Călătorii, mânaţi de interese grabnice, urcau în vagon, se opreau o clipă la compartimentul senatorului, citeau anunţul şi se depărtau repede spre alte locuri, cu felurite reflecţii respectuoase. Când să plece, doi domni veniră fără grije drept la cupeul mandatarilor naţiunii. Cum l'au văzut pe Ilie, au chemat pe conductor.

— Aşa îţi faci serviciul?... aici este locul dumnealui, l'a certat unul.

Conducătorul le şopti supus:

— E un domn senator din...

— Da?!... lasă că ştim noi de-al cui e...

Şi intrară fără bunăseara, felicitându-se reciproc.

— Bravo!

Portul senatorului le sugerase falş partidul ce-l reprezenta, deci i-au aplicat dela început tratamentul indiferenţei absolute.

S'au aşezat într'un colţ, scot ziarele, le răsfoesc. Din când în când trag cu ochiul spre senator.

La fiecare popas, lume necăjită şi chiaburi venerabili, se ghemuesc de-avalma după locuri. In curând nici culoarul nu-i mai încape.

După câtva timp, unul dintre aleşii naţiunii schimbând tactica, rupse tăcerea:

— Unde mergeţi dvs., domnule senator ?

— In capitală, răspunse Ilie Stavăr, întorcând capul dela fereastră.

— Aveţi de ţinut vreun discurs, cu siguranţă, — urmă celălalt cu zâmbet binevoitor, însoţit de o aluzie foarte măgulitoare, în limba diplomatică.

— Mă chiamă guvernul, cucoane.

Cei doi reprezentanţi se priviră întristaţi, ca aprigii luptători după ce li s'au frânt armele.

— Dar cum, dumneata eşti din partidul dela guvern?

— Apăi, da...

— Ei comedie!... noi suntem deputaţi majoritari.., te credeam... (şi făcu din ochi cu tâlc) când colo tovarăş de luptă.

Se apropiară de el, unul îl bătu pe umeri.

— Tot în capitală mergem şi noi... n'avea grije, ţi-arătăm noi pe unde ai nevoe... doar eşti de-al nostru.

Apoi încet-încet, între parlamentari se înfiripa o caldă armonie, iar mirosul suav de parfumuri străine care pornea discret din hainele deputaţilor, se împreună de minune cu cel de oae sadea, ce răzbătea din belşug prin straele ciobăneşti ale senatorului, întărind acordul sufletesc. Ilie Stavăr nu se simţea tocmai bine şi se rugă:

— Eu am să es o *leacă* afară, pe drum m'a apucat ploaia, şi bunda asta...

— E! se poate să vorbeşti astfel moşule, se revoltară ambii.

— Hainele dumitale aduc mirosul sănătos al naturii în care trăeşti... ele ne fac cinste şi nouă şi guvernului democrat", complectă primul.

Şi ca să împărtăşească din plăcutul amalgam şi mulţimea înghesuită pe culoar, deschise larg uşa, până la perete.

— Aşa moşule.. să nu te fereşti de portul naţional.. dar de ce te chiamă guvernul?

— Nu ştiu... iacă citiţi şi dvs. telegrama... nu spune nimic afară' că mâine să fiu acolo.

Cum au citit'o s'au lămurit.

— Dumneata eşti Ilie Stavăr dela Comăneşti?

— Noi sântem... dela Lăloaia, a rectificat el din graiu localitatea.

— Eşti numit în comisia de înmănarea răspunsului la Mesaj...

— Este o mare cinste, făcu celalt.

— A fi, răspunse rece Ilie.

Deputaţii surâd generos. Au văzut că senatorul n'a înţeles noua cinste cu care îl fericeau cârmuitorii. L'a iniţiat însă unul în tainele tradiţionalei datine, însemnată în deosebi prin „adevărul" ce-l cuprinde şi i-a schiţat în mic, solemnitatea grandioasă.

— Uite-aşa preţuim noi oamenii care se ridică din popor moş Ilie... ai să mergi la palat, ai să vorbeşti cu miniştrii şi cu Vodă...

Senatoru îşi împreună mâinile, se ridică în picioare abătut, cu faţa tristă.

— Domnilor îs om bătrân... cu ce-am greşit eu de mă poartă pe unde nu mi-e locul... dece n'a ales dintre dvs.. meşteri la vorbă.

Apoi oftă.

— Şi dac'ar mai fi de-ai mei pe-acolo...

Deputaţii nu i-au tăiat curajul.

— Da sigur... trebue să mai fie.

Vestea i-a înseninat chipul. Işi pironi ochii în oglindă şi rămase aşa câtva, dus cu gândul. Apoi prinse a răsuci mustaţa şi-şi zâmbi.

— Dacă-i aşa merg... cum să nu merg.

Aleşii Camerii surâd mulţumiţi, pe când Ilie îşi ia locul lângă fereastră, închizând ochii. Noaptea îşi deschide larg vestmântul. Pe cer s'aprind una-câte-una cândeluţele nestâmpărate, încrustând în marea de safir închis, aici palida cale a robilor lui Traian, mai încolo cloşca cu pui, dincolo luminosul heresteu.

După puţin timp, un fornăit gros umplu compartimentul dovadă că noul senator poseda perfect protocolul maturului corp, marcând prologul activităţii viitoare. Ceilalţi doi reprezentanţi îi imitară în scurt gestul, după ce unul a stins lumina şi a închis uşa.

— Ce faci, nene... vrei să ne sufocăm? — şi întoarse speriat privirea către senator, apoi coborî fereastra.

In urma măsurii preventive, s'au lăsat fără teamă în voia lui Morfeu. N'a trecut mult însă,— şi printr-o afinitate superioară, ambii parlamentari începură să concureze în unison colegul dela Senat, cu o melodie dulce ca o reverie rusă. Pe urmă observând discordanţa, au revenit la sentimente mai bune, căci după un antract de scurtă durată şi-au acordat instrumentele pe un ton ceva mai jos. Şi astfel plecaţi tustrei în lumea visurilor, îşi transmiteau impresiunile pe căile nasale, formând un melodios „trio" ce complecta admirabil frumuseţile naturii.

* * *

Când trenul pornea din Chitila, aleşii naţiunii deschiseră ochii deodată.

— Ai dormit ceva, moş Ilie?

— Aşa o leacă... dar dvs.?

— Eu nu pot dormi în tren.

— Nici eu, adăogă celalt.

Şi se ridicară amândoi, prinzând a se întinde gospodăreşte, întărind afirmaţiunea. Dar până să sfârşească operaţia, au şi intrat în gară.

— Gata moş Ilie, am ajuns.

Au trecut tustrei sprinteni printre călătorii grăbiţi au urcat într'o maşină, reprezentantul maturului corp primind locul de cinste, în mijloc.

— La Senat, porunci unul.

Maşina şerpuia lin printre vehiculele cu tracţiuni diferite, liberând calea prin semnalul trompetei.

Senatorul cerceta locurile cu privirea încordată, chemându-le parcă dintr'o amintire şovăelnică.

— Iţi place Capitala moş Ilie?

— O cunosc bine... aşa era şi'n nouă sute şase când cu ixpoziţia.

— S'a schimbat mult moş Ilie... mai ales oamenii.

— Aş! hotărî definitiv senatorul.

Pe Calea Victoriei, roţile sfărăiau pe asfaltul proaspăt stropit.

— Iacă şi palatul regal, izbucni bucuros şi sigur moş Ilie.

— Aici e Ateneul, moș Ilie.

— Da! făcu el dezamăgit și întoarse capul țintuindu-l bine cu ochii.

— Uite aci-i palatul regal, moș Ilie.

Ajunși la Senat, Ilie Stavăr coborî.

— Peste-un ceas te găsim aici moș Ilie și te prezentăm la cei mari.

Și mașina porni în sus, către statuia răsturnătorului lui Cuza-Vodă.

In ușa senatului, un pâlc de-aleși ai țării puneau trebile la cale.

— E, bun venit moș Ilie, îl întâmpină bucuros unul.

— Sănătate domnule învățător, e! de când nu ne-am mai văzut.

— Acu stau în Bacău... dar să-te prezint dumnialor... moș Ilie Stavăr din Lăloaia, senator.

— E de-al nostru, făcu unul, că-l aduseră doi boeri cu mașina.

— Nu, e de-al guvernului, se'ntristă învățătorul.

— A, ciocoii! răsuflă altul, așa-i îndepărtează de noi, îi momește îi înșală și-i câștigă pentru ei.

— Și în urmă îi întoarce tot împotriva țăranilor; le dă acu ce vor, îi așază la ospăț boerese cu mare cinste, ei își uită datoria sărmanii, își renegă obârșia și apoi ciocoii le iau și cojocul depe ei.. cum ți-ai pierdut capul moș Ilie? cum te-au momit?

Senatorul privea buimăcit în juru-i.

— Da ce-am făcut domnule'nvățător?

— Ce-ai făcut?... te-ai dat cu ciocoii, te-au amăgit, te poftesc cu ei la ospăț să'nșele poporul că-s democrați, și nu fac nimic pentru țărănime, pentru noi... aduți aminte la Lăloaia cum umblau după mine, după părintele și după învățătorul de-acolo... nu ne făceau revisor pe'nvățător, nu ziceau protopop părintelui?

Smerit asculta renegatul. Cuvintele învățătorului, întărite de privirile marturilor, desvelcau răni vechi, văzute și pătimite de apostolii din Lăloaia, îi înțepau acum și lui sufletul și ghimpele îndoelii despre răușita lui îl pătrundea adânc. In-

vățătorul e de-al lui, os țărănesc. Mâhnirea îi cuprinse sufletul.

— Treci cu noi moș Ilie, nu te lepăda de-ai noștri, care-s și ai dumitale.

— Da dvs. ce vreți să faceți, întrebă el cu glasul pierdut, ca fiul rătăcitor întors la dreapta credință.

Ochii învățătorului luciră.

— Ce vrem?... vrem binele nostru moș Ilie, al celor mulți... luăm pământul dela ciocoi și-l dăm sătenilor.

— Da' nu ne-au dat!

— Tot... tot să-l luăm .. că nu-i al lor... e al nostru, cari îl muncim... și pădurile... nu le lăsăm nici o palmă...

— Păi dacă-i avutu lor cum să-l luăm... ne-au dat... e munca lor, e truda lor.

— Dacă!

— E păcat domnule învățător.

— Dacă!

Senatorul tăcu un timp, cu ochii în jos, cu gândul dus.

— Apăi eu văd că n'am ce căuta aci, domne învățător... nu-s de mine trebile astea... rămâneți dvs., da eu văd că nu-i bine de săraca țară... tare nu-i bine...

Coborî degrabă scările, fără buna ziua, și urcă abătut într'o trăsură de peste drum.

— Du-mă la gară, domnule !

Emil Paulet

DIN CORESPONDENŢA LUI MIHAI KOGĂLNICEANU

Scrisorile de faţă fac parte din colecţia mea de documente şi sunt adresate în anul 1868 de Mihai Kogălniceanu fiicei sale Lucia (astăzi văduva regretatului Leon Em. Bogdan), atunci pensionara unui institut de domnişoare din Dresda. Deşi au un caracter cu totul intim, ele sunt totuşi interesante, căci vădesc grija ce avea Kogălniceanu de-a da copiilor lui o creştere aleasă şi de a-i pătrunde, din frageda copilărie, de simţimântul credinţei şi al dragostei de neam.

Voi da, în numerele viitoare ale „Convorbirilor Literare" o serie de documente nepublicate încă şi privind activitatea politică *a bunicului meu.*

Mihai I. Kogălniceanu.

Bucarest le $\frac{24 \text{ fer}}{8 \text{ mars}}$ *1868.*

Ma chère Lucie

J'ai reçu ta dernière lettre, et tout d'abord je t'envoie ci-joint une traite de 31 thalers pour tes menues dépenses. Quant aux notes de musique roumaine, tu les auras pour sur dans quelques jours. J'ai chargé quelqu'un de m'en faire faire un choix.

Tu prieras de ma part Mademoiselle de Schepke que je la prie grandement de te faire aller à l'église grecque *au moins* deux fois par mois; et que de plus je veux que tu fasses tes dévotions pour Pâques, c'est à dire que tu fasses ta com-

munion. Ceci ne doit pas tempêcher d'aller aussi visiter l'église protestante, surtout là où il y a des pasteurs qui prêchent bien, entendu si tu es déjà assez forte en allemand pour comprendre le pasteur. Tu diras de plus à Mademoiselle de Schepke qu'elle me fera plaisir de te permettre d'aller au spectacle une fois par semaine bien entendu *comme récompense pour les bonnes études,* et rien qu'à de bonnes représentations d'opéras et de pièces classiques.

Tes frères ont reçu les photographies que tu leur a envoyées; ils te répondront à part.

Il est plus que probable que dans le mois d'avril ou tout au plus tard au commencement de mai je viendrai te voir avec ta mère; car de Dresde je dois aller prendre les eaux d'Ems.

Sur ce, ma chère fille, je t'embrasse tendrement et te recommande de bonnes études et une bonne tenue.

ton père affectionné

Michel

Bucarest le 4/16 mars 1868

Ma chère Lucie

Selon ma promesse je t'envoie une collection de musique roumaine. Bientôt je t'en enverrai encore. A cette occasion je reviens à une de tes dernières lettres, dans laquelle tu me dis que tu as des discussions continuelles avec des demoiselles *Valaques.* Je n'en vois ni la cause, ni le but. Moldaves ou Valaques nous sommes fils et filles d'un même pays qui s'appelle la *Roumanie.* Par consequent vous autres, surtout la *nouvelle génération,* vous devez vous aimer comme des soeurs, car sachez que ce qui arivera de mal aux uns, arrivera aussi aux autres, et il n'y a pour nous de salut que dans une union parfaite entre les deux membres de la même nation,

Dans quelques jours je pense partir pour la Moldavie, c'est-à-dire pour les fêtes de Pâques, et vers la fin d'avril ou au commencement de mai tu peux compter sur la visite de ta mère et de la mienne.

Je suis charmé que tu sois bien, je suis aussi très charmé

des progrès que tu m'annonces. Je n'en doute nullement et je me ferai un vrai plaisir de te mettre à l'épreuve,

Tes frères se portent tous bien; ils apprennent le français, le latin, l'allemand et le roumain. Bibitza a commencé aussi à sylabiser.

De plus ils sont devenus tous oiseleurs; toute la journée ils attrappent dans le jardin de jolis petits oiseaux. Je leur ai fait faire une grande volière et qu'à ton arrivée tu trouveras toute pleine d'oiseaux chantants.

Sur ce, chère Lucie je t'embrasse tendrement. N'oublie pas de m'écrire.

ton père qui t'aime

Michel.

SFINXUL

Sfinxul:

Sunt veşnic; sunt de piatră; sunt rece; m'am născut
In leagănul sălbatec al omului de lut.
M'am ridicat odată cu geniul lui plăpând
Şi am întins o mână umanului flămând.
Am ghiarele de fiară şi trupul am de leu,
Aripile de vultur şi cap de om. Sunt zeu.
Dar zeii trec, himere, ca norii în vânt,
Pe când eu sânt de piatră, sânt neclintit, dar sânt!
Sânt bestie, mă târâi prin ţărână şi ghimp';
Sânt vultur căci aripa mă 'nalţă spre Olimp.
Sânt om; sânt o 'ntrebare; sânt zidul nepătruns,
Dar omul mie-mi cere al lumilor răspuns.
Din ochi-mi stinşi culege el tainice lumine
Cu care se 'ncunună triumfător pe sine.
Şi depe buza-mi rece, cuvânt după cuvânt
Înţelepciunea lumii răpită e de vânt.
Stau neclintit în locul în care m'am născut.
Nu mă făcură zeii ci omul m'a făcut,
Şi omul mi-e stăpânul, iar eu stăpânul lui.
Sunt fiul întrebării, sunt fiul nimănui.
Trăesc o veşnicie, în timp doar o clipită;
Şi tac mereu şi cuget la tot şi la nimic
Şi 'ncet înţelepciunea-mi se scurge pic cu pic.

Imperiile întinse, cetăţile bogate
Timpul le dărâmă şi le sfarmă toate.
Regi care ţin soarta întregului pământ
Încununaţi cu aur se culcă în mormânt.
Se stinge orice viaţă, apune orice soare.
Eu privesc la norii ce plutesc în zare

Lumea se cufundă într'un val de sânge;
Azi învinge unul, mâine altu 'nfrânge.
Trec. vuind în goană regi pe caii lor,
Umbrele măreţe ca stafii în zbor;
Trece Dariu, Xerxe trece spre Illion,
Răscolind pământul trece Machedon;
Trece şi Cesarul, trece Anibal;
Trec mereu cum trece valul după val
Şi ca val se frâng de stânci nemişcate...

Eu ascult ce-mi spune vântul care bate.

De trupul meu ce stă greoi şi nemişcat
Se frâng a omenirii valuri ne-ncetat,
Şi eu le mişc din nou. De trupu-mi de granit
Îşi sfărâmară zeii sceptrul aurit.
N'am suflet, dar am flăcări: focul, Prometeu
Nu din cer îl rupse ci din sânul meu.
Eu sunt mort, dar viaţă eu dau omenirii,
Omului dau darul morţii şi-a gândirii
Eu clădesc palate şi dărâm altare,
Eu distrug ce este, eu pun în mişcare,
Eu distrug într'una şi creez mereu;
Îl dărâm cu 'ncetul şi pe Dumnezeu!

Ingerul:

Când dărâmi pe Dumnezeu te dărâmi pe tine,
Căci tu eşti numai piatra, el viaţa ce te ţine.

Petre Vignali

ŞTIINŢA ŞI RAŢIONALISM

II. Teoria „gândirii creatoare“

1. Circumscrierea raţionalismului nu s'a putut face fără a înfrunta greutăţi teoretice. Caracterul complex, inextricabil, al ideologiei raţionaliste motivează fobia raţionalistă a unora: aprecierea sistemului raţionalist ca un mit mai înşelător de cât mitul mozaic al păcatului originar [1]), relevarea că el este un focar de „paralogisme“. Insă privit subt un raport general, dincolo de sensul tradiţional, raţionalismul nu este încă o etichetă uzată. Greutatea constă în a discerne ce e valabil şi ce nu e valabil în raţionalism şi în a demonstra că ceeace e valabil e atât de indestructibil încât şi antiraţionaliştii sunt — în acest sens — raţionalişti fără să ştie. Dacă însă eticheta de raţionalism e păstrată exclusiv pentru un sistem dogmatic; dacă mai departe această etichetă nu va putea fi deslipită de teorii istorice, poate ar fi mai bine s'o părăsim de tot.

Noi vom încerca aci, cum am făcut şi în altă parte, de a ne emancipà de tirania antitezelor curente ce nu pot fi rezolvate, a alternativelor înşelătoare, a controverselor artificiale, nu însă pentru a ne împotmoli într'un eclectism mediocru care juxtapune două erori, ci pentru a reveni la fapte, singura instanţă neîndoelnică şi deci liberă de atitudini pentru

---

[1]) *L. Rougier*: op. cit., p. 41.

sau contra. Faptele, nu dibăcia dialectică, pun capăt discuţiilor sterpe. Dacă faptele sunt tălmăcite neprevenit şi sub acelaş raport disputa cade dela sine. Necontenit vom avea înaintea ochilor regula de metodă: orice discuţie sau opoziţie fără rezultat satisfăcător este dovada indiscutabilă că ne-am depărtat de fapte, de real.

Pentru ceice au fobia raţionalistă păcatul cel mare al raţionalismului este credinţa idolatră într'o „raţiune" una şi indivizibilă la toţi oamenii, independent de timpuri şi locuri; este credinţa într'o facultate superioară simţurilor, care e sădită în om prin faptul numai că acesta e om. Raţiunea, se spune, este „lumina naturală", din punct de vedere numeric identică în fiece om şi popor, independent de cultura şi desvoltarea lui istorică. Raţiunea e facultatea „naturală", înăscută omului; omul e doar o „fiinţă raţională". Mulţumită acestei raţiuni, există, preexistă chiar, în fiecare om un număr de principii universale, „naturale", apriorice, evidente, nu numai în ordinea ştiinţei, dar şi în aceea a religiei, moralei, politicei, educaţiei. Ar exista dar, potrivit raţionalismului, o politică raţională, o religie raţională, o morală raţională, o educaţie raţională, care sunt în tot locul şi în tot timpul aceleaş, deşi adesea sunt desfigurate de contingenţele istorice, în sine neglijabile.

Prezentarea raţionalismului în această lumină înlesneşte cam prea mult şarja polemică. Acest înţeles al raţionalismului, care se întâlneşte în adevăr adesea în veacul al 18-lea, este în fond cu totul străin de miezul raţionalismului. De bună seamă, strămutarea în religie, morală, artă, etc., aşadar în domenii extraştiinţifice, a unei raţiuni posesoare de principii universale, este o pură ficţiune, îngăduită poate în focul luptei. In consecinţă, această strămutare a fost lesne ridiculizată la început şi anulată în cele din urmă; ea izbea în faţă o experienţă elementară. Dar nu acesta e înţelesul autentic al raţionalismului. Care e acest înţeles? In schiţa definitorie de mai nainte am făcut aluzie la el (sub litera c); şi acum putem pătrunde în inima controversei şi îmi pare că nu vor avea motiv să fie încântaţi nici raţionaliştii, nici adversarii lor.

Inlăturăm principial înţelesul „practic" al raţiunii: atitudinea critică a individului faţă de tradiţie şi autorităţi.

problema fiind nespus de complexă [1]); ne limităm la înțelesul „teoretic", singurul ce e supus aci discuției, lămuririi.

Rațiunea este pentru raționalism nu numai o „facultate" posesoare de adevăruri universale și „eterne", ci mai ales o „facultate" *producătoare, creatoare*, a acestor adevăruri primordiale, elementare. Și prin aceste „adevăruri eterne", care vin „dinlăuntru", rațiunea e în stare să demonstreze totul, ca și matematica. Umanitatea așadar are puterea de a crea cunoștințe și chiar de a recrea realitatea. Pentru raționalistul Hegel — cel din urmă mare raționalist al Europei — a înțelege lumea e a o raționaliza, iar a raționaliza lumea e a o *recrea* în gândire cu ajutorul unui sistem de noțiuni, care se desvoltă unele din altele printr'un progres inferior, logic și totuș spontan, pe care el îl numea dialectică.

Teorema adevărurilor universale și „eterne" nu este cea mai mare slăbiciune a raționalismului, și nici măcar strămutarea acestei credințe în domenii eterogene: religie, morală, politică, artă; păcatul originar al raționalismului trebue căutat în enunțarea brutală a unei *activități creatoare* sau cel puțin *ordonatoare* a rațiunii. Rațiunea așadar posedă puterea de producere directă, aproape fără nici un îndemn din afară, a principiilor explicative. Rațiunea are spontaneitatea adevărurilor prime. Se va vedeà că „ activitatea spontană" sau „activitatea internă" nu e o notă caracteristică exclusiv a rațiunii, ci a gândirii în genere, deci și a inteligenței, deosebită uneori de rațiune. (Aceasta e socotită superioară nu numai simțurilor, dar și intelectului).

In acest moment ni se înfățișează un fapt uimitor: ceice atacă raționalismul nu numai că nu se ating de această dogmă centrală a doctrinei raționaliste, dar chiar o exage-

[1]) Atitudinea critică a individului poate fi îndreptată sau împotriva autorităților mai vechi, în numele rațiunii, al unor principii supraistorice — și atunci avem raționalismul; sau împotriva autorităților mai noui în numele sentimentului și al trebuințelor istorice ale societății, — și atunci avem antiraționalismul romantic. Deci pe terenul practic raționalismul și antiraționalismul au un fond comun: neconformismul individului, indepedent de considerația că acest neconformism se îndreaptă spre cele vechi sau spre cele noui. Se va vedea că și pe terenul teoretic cei doi adversari se întâlnesc într'o ipoteză comună.

rează, primind-o în construcţiile lor antiraţionaliste ca o piesă indispensabilă. Deci dogma activităţii ordonatoare, creatoare, a „interiorului" este deopotrivă îmbrăţişată de raţionalişti şi de mistici. Misticii nu atacă activitatea interioară ca atare, ci numai activitatea raţională. Ei admit o activitate a „intuiţiei", a „credinţei", a „inimii". Şi dacă aceia se plâng că raţiunea „deformează" lucrurile — Pascal rostea: taïsez-vous raison imbécile! —, ei acceptă fără discuţie deformarea făcută de sentiment şi de preferinţe individuale — acelaş Pascal adăoga: la coeur a ses raisons que le raison ne connaît pas. (Se poate să fie aşa, dar nu aceasta e în discuţie). Nu „deformarea" ca atare este o scădere, ci deformarea prin raţiunea *universală;* o raţiune strict *individuală* ar primi-o şi ei. In orice caz o activitate deformatoare a sentimentului strict personal este perfectă, este o dovadă a „spiritului de finețe" opus „spiritului geometric". Un intuiţionist cum e H. Keyserling intitulează opera sa rezumativă: *„Cunoştinţa creatoare"*. Prin urmare caracterizarea noastră e justă.

Acum suntem în măsură să conturăm şi mai apăsat esenţa raţionalismului. Potrivit raţionalismului stau faţă în faţă, deoparte *faptele sensibile,* materialul cunoştinţei care e decretat ca *iraţional,* iar de alta *Ratio,* o facultate formală, căreia i se atribue însuşirea de putere productivă, creatoare sau cel puţin ordonatoare[1]). Mulţumită acestei activităţi raţiunea introduce „ordine" în sensaţiile neraţionale, le transformă din sensibile în inteligibile sau raţionale. Cu ajutorul raţiunii omul „raţionalizează" lumea. Raţiunea posedă o zestre eternă de legi „interne", pe care ea — ce miracol! — le imprimă realităţii. Spiritul dictează lumii legile ordinei. Şi dacă raţiunea este în stare a pune ordine în haosul realităţii sensibile, impunând acesteia principii şi legi, e fiindcă nu realitatea sensibilă, ci raţiunea, „interiorul", este isvorul de emanaţie al necesarului şi universalului (al ordinei).[2]) Raţiunea face

[1]) Să se noteze că în fond e tot una, dacă această activitate ordonatoare operează după forme „eterne", „neschimbătoare" şi „universale" (raţionalism), sau după impulsii momentane, variabile sau individuale (antiraţionalism).

[2]) Raţional e ceeace e „reductibil la elemente neprovenind decât din raţiunea noastră" *(E. Meyerson:* De l'Explication dans les Sciences, vol I, p. 88.

din anarhia neinteligibilă a percepţiilor un cosmos inteligibil. (Antiraţionaliştii sunt şi ei pentru „activitatea internă", însă nu emanată, dintr'o facultate generală, rigidă, cum e raţiunea, ci dintr'o facultate individualizată, plastică, oarecum dezordonată, cum e şi realitatea). Pe scurt: ipoteza comună a raţionalismului şi antiraţionalismului este următoarea: cunoştinţa este o recreare pe un plan spiritual a ceeace provenit din planul material. Dar pe câtă vreme raţionalismul cere — zic antiraţionaliştii — ca această recreare să se facă după norme şi forme generale, bine determinate, antiraţionalismul reclamă o recreare după „norme" sau motive individuale plastice. Şi putem adăoga că, subt un anumit raport, sistemul antiraţionalist este mai îndreptăţit, mai nuanţat, mai aproape de realitate. Problema cea mare e însă: există o asemenea activitate fie generalizantă, geometrizantă, fie individualizantă, nuanţată. Se prea poate ca acest demiurg „interior" să nu fie decât un mit, şi atunci suntem nevoiţi să rectificăm radical noţiunea de cunoştinţă, curentă, deopotrivă la cei ce sunt pentru ca şi la cei ce sunt contra raţiunii.

2. Prin urmare — declară raţionalismul — deoparte avem „intuiţia", dealta „gândirea"; de o parte „sensibilitatea" haotică, particulară, de alta „raţiunea" ordonată (inclusiv, ordonatoare) şi universală. E drept — se adaogă — percepţia nu cedează fără a resista puţin activităţii tiranice a raţiunii. Raţiunea reuşeşte însă în cele din urmă să impună „sensaţiei cadrul principiului identităţii", care pare a fi principiul ultim al gândirii *(E. Meyerson:* op. cit. I, 261).

Minunea cea mai mare e că sensaţia, care prin natura ei era neraţională. isbuteşte să intre în cadrul raţiunii şi să se simtă bine acolo. (Să nu uităm că se presupune că sensaţia este individuală şi că din potrivă raţiunea caută pretutindeni generalul „identic", care e forma ei esenţială). Cum e cu putinţă această îngenuchere a sensaţiei? Cum se poate impune inteligibilitatea raţiunii umane unei lumi neraţionale?

Raţionalismul clasic n'a reuşit să descopere altă explicaţie a acestei minuni decât aceea limpede formulată de unul din cei din urmă mari raţionalişti, Leibniz: e „postulatul fundamental al conformităţii dintre natură şi spiritul nostru", este filosofema arbitrară, dar inevitabilă, cum am văzut, a ar-

moniei prestabilite între natura sensibilă şi gândire. Pentru a da o umbră de verosimilitate acestei credinţe nu rămâne decât a presupune că şi natura este în „esenţă" inteligibila, raţională, că deci aceeaş raţiune care în om pâlpâe, luminează ca o opaiţă, luminează în natură ca un soare, că microcosmul şi macrocosmul sunt subîntinse de aceeaş Raţiune creatoare. Astfel teoria activităţii creatoare şi ordonatoare a raţiunii găsea un epilog firesc în pseudo-explicaţia unui „acord" misterios între Natură şi Spirit, în „postulatul fundamental al conformităţii dintre natură şi spiritul nostru" *(E. Meyerson*, op. cit. II, 262). Un mister este invocat pentru a lumina înţelegerea rătăcită într'o subterană. Postulatul conformităţii se întâlneşte şi la cugetători contimporani, despre care nu putem spune că sunt raţionalişti. Astfel d. p. E. Boutroux scrie: „Omul, după cum se vede, nu e un monstru în natură: inteligenţa care îl caracterizează trebue să aibe un raport oarecare cu natura fiinţelor în general.... E raţional a admite în natură un fel de năzuinţă spre inteligibilitate" [1]).

Odată primită dogma activităţii suverane a raţiunii, a inteligenţei, a gândirii, caricaturizarea ei devenea un joc. Şi în acest punct începe opera antiraţionalismului care, în loc să pună la îndoială existenţa acestei activităţi, o exagerează până la grotesc şi în acest chip încearcă a arătă rezultatele ei dezastruoase pentru cunoştinţă. După antiraţionalism, raţiunea este o facultate, care transformă „concretul" în „abstract", care „schematizează", „idealizează", „simplifică economic", „deformează", „simbolizează", „denaturează", „universalizează", sărăcind-o, realitatea „vie", „individuală", „bogată", „mobilă". Ideea ca atare este un cadru preexistent, o formulă moartă, o schemă vagă, un fel de fotografie compositâ, o „imagine generică", pe scurt, o adaptare exclusivă la ceeace e mecanic, persistent, identic, static. Inteligenţa nu are altă funcţie decât de a construi mecanisme, scheme, cadre goale, căci numai aşa ea poate acţiona asupra mecanismelor şi schemelor materiale (H. Bergson). Inteligenţa e adaptată numai la materie, pe care o utilizează, în scopul de a strecură libertatea inerentă spiritului, prin reţeaua determinismului

1. *E. Boutroux:* De l'Idée de loi naturelle, 1901, p. 19.

corporal. Pentru a mânui materia, inteligenţa se materializează, se spaţializează, se mecanizează.

Plutim în plină metamorfoză mitică.

Greşala filozofilor — declară antiintelectualismul — e de a fi transformat rolul inteligenţei din secundar şi subordonat acţiunii asupra materiei în rol specolativ universal ce pretinde „a îmbrăţişa totul, nu numai materia, pe care ea (inteligenţa) o prinde în mód natural, dar chiar şi viaţa şi gândirea“ [1]).

Raţiunea este o „formă“ rigidă, statică, geometrică, imobilă; realitatea e însă „devenire“ plastică, dinamică, vitală, fluidă. Viaţa care e „adevărata“ realitate sparge cadrele moarte ale inteligenţei. Viaţa şi Inteligenţa se resping antitectic. Ce avalanşă de metafore, care în fond nu spun mare lucru.

Raţiunea e un călău care suprimă sumar tot ceeace nu-i convine, sau uneori e un om timid care ocoleşte prudent tot ce-i stă în drum. Ea suprimă mai ales „esenţa cea mai intimă a individului“, elementele neraţionale ale sufletului ; ea nesocoteşte valoarea romantismului, care ar fi „revolta elementelor neraţionale din sufletul omenesc contra atotpuerniciei elementului raţional“. Inteligenţa e o interpolare a faptelor, un fel de umplutură indigestă, o umplere a golurilor dintre fapte.

Să rupem dar lanţurile raţionale care imobilizează realitatea; să înlocuim cunoştinţa raţională printr'o „cunoştinţă neraţională“, printr'o „cunoştinţă emotivă“ (?), care pătrunde direct prin „intuiţie simpatică“, prin Einfühlung *(endopatie,* după Claparède) în miezul inefabil şi inexprimabil al realităţii [2]). Căci legile logice sunt formule artificiale: „să cauţi nuanţa cu riscul chiar de a atinge contradicţia, acesta este mijlocul de a prinde realitatea“ [3]).

Când citeşti asemenea fraze, devenite azi curente, cazi fără voe pe gânduri şi te cuprinde descurajarea. Unde ne va duce această stearpă logomahie, chiar dacă subt învelişul verbal grotesc se ascunde un mare adevăr, pe care eu sunt

---

1. *H. Bergson:* L'Evolution créatrice, 1909, edt. 5-a, p. 173.

2. *R. Müller-Freienfels:* Rationales und irrationales Erkennen (Annalen der Philosophie, vol. II, 1921)

3. *E. Boutroux:* op. cit., p. 17.

gata a-l recunoaşte. Căci n'am prejudecăţi filosofice şi deci nu mă agăţ cu încăpăţânare de teorii pieritoare. Caut adevărul oriunde l-aş putea găsi, adevărul care e acelaş pentru toţi. N'am ce face cu o teorie parţială şi opusă altei teorii; am nevoe nu de o explicaţie, ci de explicaţie pur şi simplu.

Ce să însemne, pentru Dumnezeu, un „concept fluid"? Şi ce sens să aibe un „concept rigid"? Dece să admitem deformarea sentimentală, dar să respingem pe cea raţională? Şi adaog: dece să admitem vre-o deformare oarecare fie raţională, fie mistică? Unde stă scris că trebue să aleg între raţionalism şi misticism, aşadar între cele două moduri de deformare antagoniste? N'aş putea trimite la plimbare inteligenţa „ordonatoare" a faptelor, raţiunea creatoare, gândirea cu „legi inerente naturii ei", şi totuş să nu admit „cunoştinţa" iraţională, intuitivă? Nu cumva respingând raţionalismul, cade dela sine şi reacţia împotriva lui? Nu cumva raţionalismul şi reacţia antiraţionalistă sunt alimentate de o eroare comună, dar nemărturisită? Imi pare, adevărul trebue căutat în această direcţie. Nu eu, ci el va avea rolul de arbitru.

3. Acum înţelegem dece antiraţionalismul este şi antiintelectualism; dece raţionalism şi ştiinţă sunt puse pe acelaş plan şi atacate simultan. Pentru antiraţionalism, orice gândire determinată, fie prin inteligenţă (ştiinţa) fie prin raţiune (speculaţia filosofică) este o activitate de „schematizare", „abstractizare", geometrizare", „deformare" şi „sărăcire" a realităţii „vii", „nuanţate", „mobile". Logica a devenit o sperietoare; ea evoacă plictisul, înstrăinarea de viaţă şi realitate. Antiraţionalismul a devenit un misologism acut, un antiintelectualism radical şi doctrinar. S'a relevat şi se va demonstra la timp că acest antiintelectualism e doar aparent; nimeni nu poate fi misolog radical, afară de scepticul care îşi interzice orice afirmaţie şi se complace în „aphasia". Antiintelectualistul e adversarul inteligenţei „celuilalt" şi pentru inteligenţa personală, care este, se înţelege, unică şi genială. Misologismul sistematic e absurd ca o contradicţie.

Ştiinţa în genere e prezentată ca o „raţionalizare", „matematizare", „mecanizare" a realităţii; ea reduce—se spune—„diversul" la „identic", individul la general, devenirea la existenţă, mobilitatea la imobilitate, neraţionalul la raţional,

intuitivul sau trăitul la gândit; pe scurt, prin ştiinţă spiritul „asimilează" realitatea, îi imprimă un colorit subiectiv, o „logicizează", o transpune într'o ordine „interioară". Inteligenţa „platonizează, toarnă adecă întreaga experienţă în tipare preexistente" [1]), repetă Bergson. Tot după acelaş, inteligenţa, fiind adaptată cunoaşterii corpurilor spaţiale şi solide, câştigă şi ea deprinderea de a „spaţializă" şi „solidifica", constatare cu atât mai stranie cu cât este desminţită de toate faptele cunoscute. Percepţia roşului nu este ea însăş roşie, iar senzaţia de dulce nu este şi ea dulce, etc.; deci şi cunoaşterea spaţialului nu este ea însăş spaţială.

„Transpunerea conceptuală a lucrurilor" este dar o deformare a lucrurilor subt impulsul inteligenţei, este o relativizare, o subiectivizare, o antropomorfizare. Deformarea poate fi utilă din punctul de vedere al acţiunii technice, dar e străină de pulsul realităţii. Deoparte stau faptele neraţionale, dar reale; de alta noţiunile raţionale dar fictive.

Avem acum prilejul a constată încă odată că adversarii raţionalismului nu numai că primesc dogma activităţii intelectuale, dar o agravează. Exemple tipice sunt „Filosofia lui Ca şi cum" sau „pozitivismul idealist" al lui H. Vaihinger, şi curentele înrudite: pragmatismul şi „convenţionalismul" (H. Poincaré). Pentru Vaihinger gândirea este prin natura ei o „deformare" (Umformung) a realităţii sensibile, este dar o ficţionalizare a senzaţiei. Logicul este fictivul, fiindcă senzaţiile sunt individuale şi fluide, iar gândirea este generală şi statică. Gândirea nu ne dă o „cunoştinţă" a realităţii ; ea este numai un instrument pentru atingerea scopurilor practice ale omului. Legalitatea gândirii este doar un decret al spiritului, printre alte legalităţi, toate fictive: o legalitate estetică, religioasă, etică, politică. Concluzia ar fi că legalitatea subt orice înfăţişare e fictivă, fiindcă e opera gândirii. Primim ficţiunea logică fiindcă e inevitabilă şi fiindcă e folositoare vieţii. Aceasta nu doreşte o cunoştinţă ce oglindeşte realitatea, ci o cunoştinţă care poate utiliza realitatea. Cunoştinţa nu e adevărată; însă e „ca şi cum" ar fi adevărată. Oridecâteori vrem

[1] *H. Bergson:* Introduction à la Métaphysique, Revue de Métaphysique et de Morale, 1903, p. 33.

să ne orientăm în fluxul haotic al sensațiilor, suntem osândiți a avea o vedere aproximativă, „ca și cum" ar exprima realul. Ficțiunea nu e o iluzie personală, căci e inerentă oricărei gândiri; e cel mult o iluzie general omenească. Toate marile noțiuni științifice (infinit, atom, conservare, etc.) sunt ficțiuni utile, sunt aspecte „ca și cum".

Ficționalismul, pragmatismul, „convenționalismul" [1]), care presupun că spiritul este o activitate arbitrară, un făuritor autonom de noțiuni, puncte de vedere, decrete, un organizator liber al experienții, sunt—oricine poate observa—raționalisme ipertrofiate. Căci, în adevăr, dacă admitem cu raționalismul că rațiunea „operează" asupra faptelor, că inteligența „ordonează" sensațiile, că gândirea „formează" materialul, dece să acceptăm că această operație are loc numai după „legi" și „cadre" rigide și nu după puncte de vedere personale, după interese, sentimente și chiar capricii? Antiraționalismul nu scapă de obsesia raționalismului, fiindcă nu se îndoește nici o clipă de existența unei suverane și creatoare „activități" a spiritului.

Că aceasta este concepția cea mai răspândită de rolul gândirii în știință, ne-o dovedesc ușor cele mai multe din definițiile științei. E de prisos a prezenta citate; ele pot fi înmulțite după plac; toți sau aproape toți fac din știință o „prelucrare", o „unire", o „transformare" a „conținutului sensibil" în noțiuni cu ajutorul gândirii. Gândirea, în puterea unor legi inerente ei, ca prin minune transformă sensațiile desordonate în noțiuni ordonate, în judecăți, raționamente, sisteme.

Revenind la problema inițială a raportului dintre raționalism și știință, situația, în lumina celor expuse până acum, e următoarea. Antiraționalismul prezintă două direcții: deoparte cei care, respingând raționalismul ca mitologic, păstrează știința, de alta cei care atacând raționalismul ca artificial, aruncă peste bord și știința, pe care o confundă cu raționalismul și întronează un sistem antiintelectualist, intuitivist, „fideist" (superioritatea credinței asupra științei), alo-

[1]. Nu ignorez diferențele între aceste trei direcții, însă relevarea lor nu prezintă vre-o importanță pentru expunerea noastră.

gist. Dar, fapt vrednic de relevat, tustrele direcțiile (rațiune, știință, intuiție) sunt de acord în a recunoaște existența unei „activități interne", a unei spontaneități spirituale. In acest punct adversarii ce păreau ireductibili își dau mâna într'o dulce armonie. Și tocmai dogma „activității interioare", a gândirii-fabrică este marea slăbiciune a raționalismului, punctul lui vulnerabil. Să se noteze, pe câtă vreme pentru „raționalismul formal", ponderat, al lui Kant gândirea nu mai creează cunoștințe noui, ci doar prelucrează, unifică, sintetizează, ordonează, datele sensibile brute, antiraționalismul înviază „gândirea creatoare", așadar ne dă înapoi la vechiul raționalism. Deosebirea între raționalism și antiraționalismul mistic e doar o orientare divergentă a activității creatoare a interiorului și o etichetare felurită a acestei activități: pentru raționalism activitatea abstractizează, generalizează, schematizează și se cheamă rațiune; pentru antiraționalism ea concretizează, individualizează, este vie și se cheamă intuiție. Misticismul respinge activitatea rațională, dar îmbrățișează cu entuziasm activitatea nerațională. Pentru misticism, faptul real e faptul „trăit", îmbibat de sentimente neraționale, e faptul fluid, neconturat, în care se topesc obiectivul și subiectivul, constatarea și reacția emotiv-voluntară. Așa bună oară potrivit științei, moartea, acest fapt sguduitor, este o serie de fapte naturale imposibile ce stau într'o conexiune strict determinată. O atare „interpretare" a morții e înfățișată ca o „raționalizare", ca o „intelectualizare" artificială, căci ea nesocotește valoarea emotivă, religioasă, tragică, a morții. Faptul morții e dar în primul rând o reacție emotivă a omului, Moartea e vibrația de groază a omului, e tresărirea religoasă în fața unui mister *(R. Müller-Freienfels)*.

Antiraționalismul, e drept, opune adesea gânditului „trăitul" — și subt acest titlu el are ceva rodnic — ; din nefericire însă prin artificializarea produsă de gândire se înțelege sau o simplă înșirare de vorbe fără sens sau pur și simplu o concepție greșită. Verbalismul și speculația fără răspundere nu sunt singurele reprezentante ale gândirii și cunoștinței. De altminteri, după cât știu, știința nu are ambiția de a înlocui fiorul religios în fața morței. Tema ei este circumscrisă și de

aceea ştiinţa a avut succes. Nu poate fi învinovăţită că n'a dat ceeace nimeni nu se gândeşte a-i cere.

Situaţia e dar limpede. Disputa în jurul raţiunii, pe cât de violentă pe atât de stearpă, se va prăbuşi odată cu reazemul ei: pretinsa „activitate deformatoare" a gândirii, a spiritului, a „interiorului". Această dogmă este adânc ancorată în ideologia europeană şi respingerea ei nu e uşoară. Suprimarea acestei dogme însă e neapărată; căci e singura cale de a scăpa de obsesia unei discuţii fără rezultat.

Totul atârnă dece trebue să înţelegem prin ştiinţă şi cunoştinţă. Va fi tema de căpetenie a celor ce vor urmà. Şi dacă vom dovedi că dogma raţionalistă a activităţii gândirii este cu totul străină structurii logice a ştiinţei; dacă vom dovedi că noţiunea de cunoştinţă nu are nevoe de „activitatea internă" pentru a fi determinată, atât silinţele raţionaliste cât şi exagerările antiraţionaliste vor fi dela sine eliminate. Nici ştiinţa, nici cunoştinţa nu postulează o activitate internă de elaborare.

Totuş şi în acest loc mă simt dator a reaminti că e ceva în raţionalism care rămâne mai departe valabil chiar dacă eliminăm dogma activităţii cugetării; e ceva în raţionalism care e neapărat cerut de ştiinţă: primatul „teoriei" sau logicului. Acest primat trebue să fie bine precizat, cum se va arată la timp, căci el stă în raport cu primatul cultural al ştiinţei şi inteligenţei. Ştiinţa, liberată de dogma raţionalistă, e aşezată în locul ce i se cuvine: locul cel dintâiu. Până ce nu vom lămuri ce se înţelege prin ştiinţă, logic, inteligenţă, orice atitudinea polemică faţă de enunţările noastre este prematură. Solicit dar atenţie şi răbdare. Şi, notez, nu e vorba de o preferinţă: mie îmi place logicul, teoreticul, pe când un altul e liber să-l respingă. Primatul logicului este *inevitabil;* trebue să fie acceptat, dacă sensul lui este precis determinat. „Ştiinţificitatea", când e tâlmăcită neprevenit şi independent de dogme şi prejudecăţi este un fapt atât de simplu şi de luminos în cât, după ce l-ai cunoscut, te miri cum s'a putut cheltui atâta timp şi s'a risipit atâta trudă în sofisme zadarnice.

Problema nerezolvată care apasă greu asupra generaţiei noastre, declară W. Windelband, este lămurirea valorii ştiinţei în sistemul nostru cultural. E poate probleme de a cărei des-

legare atârnă soarta civilizaţiei europene. Pe când un curent slăveşte rezultatele practice ale ştiinţei, efectele ei de innobilare etică şi de îmbogăţire teoretică, un curent mai nou, destul de tulbure, încearcă să deprecieze nu numai câştigurile etice şi teoretice ale ştiinţei, dar chiar însemnătatea cuceririlor tehnice.

N'am ambiţia de a rezolva deplin acest litigiu atât de actual şi de patetic; ofer o contribuţie modestă în cuprinsul şi limitele ei, impuse de posibilităţile de publicitate dela noi. Mai mult ca o datorie de conştiinţă; căci nu mi s'ar ertà că n'am rostit la vreme cuvântul pe care eu îl socoteam cel adevărat.

M. Florian

SE SPARGE-UN VAL...

Se sparge-un val de maluri şi alte valuri vin
Să oglindească 'n ele o clipă de senin...
Eu sunt un val de mare; pornit de ani din larg,
Aştept în orice clipă de-o stâncă să mă sparg,
Dar până când de marea eternă voi fi şters,
Eu duc cu mine 'n larguri întregul Univers!

Grigore Sălceanu

Fig. I
Stema actuală a Transilvaniei.

CRONICI

Cronica Heraldică

Stema Ardealului cerută de Români după 1848. In adunarea ţinută la Sebeşul săsesc, în 1659 [1]), Ungurii, Secuii şi Saşii, pe lângă alte chestiuni, alcătuiră şi consfinţiră şi stema Ardealului, stemă ce fu apoi recunoscută şi de Maria Theresia, când ridică Ardealul la rangul de „Grossfürstentum", în anul 1765 [2]).

In această stemă însă, nu se pomeneşte nimic despre Români, cari formau majoritatea locuitorilor Transilvaniei şi de aceia ei doreau schimbarea ei.

Stema se prezintă astfel: Scut împărţit în trei [Fig. I]

---

[1]) Siebmacher: Vol. IV, part. 12, pag. 2.

[2]) Idem. precum şi actul păstrat în „Hofkriegsrath" la actele din 5. XI. 1765.

In primul câmp, pe fond albastru, o jumătate de vultur, cu aripele întinse, gata de a sbura, reprezintă pe Ungurii din comitatul Transilvaniei.

In acelaş câmp, în partea dreaptă a jumătăţei de vultur, un soare cu mai multe raze, iar în cea stângă un crai nou, reprezintă pe Secui [1]).

Câmpul al doilea liber, colorat roşu.

In câmpul al treilea, pe fond galben, şapte turnuri, fiecare cu câte o uşă, două ferestre şi trei creneluri, aşezate 4. 3., reprezintă pe Saşi.

Revoluţia din 1848 fiind potolită, Românii, carii luptase de partea Impăratului, nădăjduiau că vor fi răsplătiţi prin noile reforme ce aveau să fie introduse în Monarhia pestriţă de naţiuni; şi de aceia aleg diferite comisiuni cu însărcinarea de a se ocupa de îmbunătăţirile ce aveau să le ceară dela guvernul austriac.

Conducătorul tuturor comisiunelor era iscusitul diplomat, Mitropolitul Andrei Şaguna, ajutat fiind atât de foştii tribuni ai poporului cât şi de toată pleiada intelectualilor în frunte cu Simeon Barnuţiu.

Una din aceste comisiuni are însărcinarea să se ocupe şi cu întocmirea unei noi steme a Ardealului, în care trebuiau să fie reprezentaţi şi Români.

Din această comisiune făceau parte: Petre Manu, Ion Alduleanul, Ion Popp de Lemeny şi Carol Dunea, cari după ce întocmiră proectul noiei steme şi după ce acesta fu aprobat şi de comitetul dirigiuitor, îl înaintară, cu dorinţa de a fi recunoscut prin statutul provinciei „an Bevollmächtihgter Kaiserliche Commissär für Siebenbürgen“ [2]).

Acesta îl înaintară apoi Ministrului de interne, la Viena, cu menţiunea „die Vertrauensmänner der romanischen Nation gebeten, in das Wappen des Grossfürstenthums Siebenbürgens, auch ein Emblem für die romanischen Nation aufzunehmen, und haben zugleich anliegenden sowohl das Emblem für die romanische Nation beschrieben, als auch ein Zeichnung beigelegt, wie künftig, nach ihrer Ansicht, das Wappen des Grossfürstenthums Siebenbürgen beschaffen sein sollte“ [3]).

---

[1]) Stema Secuilor până la sfârşitul secolului XV-lea a fost o mână, îmbrăcată în armură, ţinând o solie în care erau străpunse un cap şi o inimă de urs. Stema aceasta a mai rămas la oraşul Târgul Mureşului. Soarele şi luna, ca stemă, Secuii le-au primit în urma vitejii de care au dat dovadă în lupta de la Mohaci, 1526, când numai ei singuri au putut ţine piept unei armate turceşti foarte mare. (Vezi Palma; Heraldica Regni Hungariae: Specimen. 1796).

[2]) Actul din Arhiva „Bundesministerium für Innern“ din Decembrie 1849.

[3]) Actul din Arhiva „Bundesministerium für Innern“ No. 6604. din 1850.

După modelul înaintat de comisiune această emblemă se prezintă în modul următor:

In câmpul al doilea liber, de la stema descrisă mai sus, pe fund roşu, chipul majestos al unei femei, geniul naţiunei, ce ţine în mâna dreaptă o seceră, iar în cea stângă un steag de legiune romană pe care sunt iniţialele D. F. [Deo favent] sau aici schimbat „Dacia Felix".

Steagul reprezintă simbolul credinţei, secera al bogăţii pământului.

In partea dreaptă a Geniului naţiunei se află un vultur cu o coroană de laur în cioc, iar în cea stângă un leu.

Vulturul, spune Comisia, arată origina romană a Românilor, leul bărbăţia naţiunei.

In felul acesta stema ce reprezenta pe Români avea să amintească şi despre origina lor şi ei ar fi fost mulţumiţi cu aceasta, dacă li s'ar fi împlinit dorinţa.

Modelul emblemei a fost luat după reversul unei monede bătută de Filip Aralul [244—249] monedă întrebuinţată şi de soţia sa. [Fig. III]

Fig. II.
Stema cerută de români la 1848

Motivul stemei lor l-au introdus în stema veche, în locul liber, dintre stema Ungurilor cu Secui şi a Saşilor, nestricând nimic, ci din contra, îndreptând-o. Totuşi cererea aceasta a rămas neîmplinită, ca de altfel toate cererile Românilor din acest timp.

Ironia soartei a vrut ca stema Ardealului, chiar după unire, să rămână tot cea veche.

Dr. M. Popescu

Fig. III
Reversul monedei lui Filip

Cronica Militară

Reducerea duratei serviciului militar. — In urma marelui război ţara noastră a rămas cu atâtea răni de vindecat, în cât a devenit o necesitate imperioasă ca un număr cât mai mare de braţe producătoare, să fie lăsate libere spre a lucra la îmbunătăţirea economiei noastre naţionale.

In afară de aceasta, curentele democratice care din zi în zi se accentuază tot mai mult la noi ca şi peste tot şi cărora nu li se poate pune stavilă, reclamă uşurarea obligaţiunilor militare. De altfel, toate statele din Europa se găsesc antrenate în aceeaşi direcţiune.

Sunt forţe în omenire contra cărora nu se poate lupta. Cine încearcă să se pună dea curmezişul unor anumite curente, riscă să fie antrenat de ele şi mai este expus ca la un moment dat, să fie silit de împrejurări să introducă anumite reforme cărora ar fi vroit să reziste în condiţiuni defavorabile. Pe când, dacă aceleaşi reforme ar fi fost pregătite şi adoptate la vreme, s'ar putea evita multe neajunsuri.

Pe lângă aceste motive de ordin intern, mai trebue ţinut seamă că în urma acordurilor încheiate la Locarno, puterile mari ale Europei ne vor cere cu siguranţă să reducem şi noi sarcinile militare.

In fine nu trebue uitat evertismentul destul de clar, dat în repetate rânduri de America, că nu este dispusă să acorde împrumuturi acelor state care, sub o formă sau alta, ar manifesta tendinţi militariste.

Toate acestea vor face ca, mai curând sau mai târziu, să fim siliţi să reducem durata serviciului militar, urmând mişcarea celorlalte state.

Şi de cât să adoptăm o asemenea reformă în ultimul moment, nepregătiţi şi sub presiunea evenimentelor, este preferabil să o preîntâmpinăm, luând din timp măsurile necesare, pentru ca apoi să o aducem noi singuri la îndeplinire, ne siliţi nici de împrejurări interne, nici de cele din afară.

In mod fatal deci, termenul sub arme, va trebui să fie redus sub 2 ani.

Chestiunea este de a se şti dacă va trebui să trecem prin o etapă intermediară, adică să se reducă mai întâi acest termen la 18 luni şi numai în urmă la un an, sau dacă nu ar fi posibil să păşim deadreptul la serviciu de un an?

In această privinţă trebue ţinut seamă că îndată ce durata serviciului este mai scurtă de 2 ani, urmează să se încorporeze şi să se instruiască două serii de recruţi în cursul aceluiaş an, indiferent dacă serviciul ar fi de 18 luni sau numai de un an.

In afară de aceasta, măsurile complimentare care trebuesc

luate şi pe care le vom expune în cele ce urmează, pentru ca armata să fie bine instruită, sunt aceleaşi în ambele sisteme.

Cred dar că după ce vor fi fost luate anumite măsuri pregătitoare ar fi posibil să păşim şi noi la reducerea serviciului, adică la 18 luni şi mai târziu, după experienţa făcută, poate chiar la 12 luni.

Sunt convins că nimeni la noi în ţară, nici chiar cei mai înaintaţi democraţi, nu doresc slăbirea organismului nostru militar.

Străinătatea de asemenea ne poate cere reducerea serviciului sub arme, însă nu ne poate pretinde să micşorăm forţa de apărare a ţărei.

Apoi nu trebue să se uite că dacă alte state din occidentul şi centrul european, au încheiat anumite pacte de garanţii şi de neagresiune, noi ne găsim într'o situaţie excepţională cu ameninţarea slavă la răsărit, cu ura bulgară la Sud şi cu dorinţa de revanşă a vecinilor de la apus.

Iată dece, deşi în mod fatal durata serviciului militar va trebui redusă ca o necesitate inexorabilă, forţa de apărare a ţărei nu poate fi însă micşorată în nici un chip.

Inainte de a se proceda la reducerea actualului termen de serviciu, sunt de luat o serie de măsuri indispensabile, pentru ca armata să fie la înălţimea ei şi să corespundă aşteptărilor ţărei.

Aceste măsuri sunt:

1) Pregătirea pre-regimentară — adică anterioară încorporărei tinerilor în armată — menită a desvolta aptitudinile fizice şi morale cerute de războiul modern şi a învăţa tineretului să tragă la ţintă, să fie o realitate.

In această privinţă armata nu poate face singură totul. Trebueşte concursul şi bunăvoinţă din partea tuturor. Inceputurile ce s'au făcut de diferite asociaţiuni sportive din îmboldul şi sub patronajul Principelui Carol; dezvoltarea tot mai mare ce o ia Institutul de Educaţie Fizică, etc., toate acestea sunt foarte îmbucurătoare, dar trebuesc lărgite şi complectate astfel ca roadele să se simtă până în cele mai adânci straturi ale poporului.

Va fi nevoe să avem asociaţiuni sportive şi de trageri la semn în fiecare comună.

In afară de aceasta, şcoala va trebui să se ocupe mai mult ca până acum de formarea sufletelor, căci armata în timp de 18 luni sau un an, nu mai poate face şi educaţie. Tot ce i se poate pretinde în acest scurt interval de timp, este să obişnuiască pe tânărul recrut cu disciplina colectivă şi să-l înveţe partea technică a meseriei.

A pretinde mai mult este o imposibilitate.

Fără concursul efectiv al diferitelor asociaţiuni sportive, de trageri la semn, etc. care trebuesc să capete o organizare de stat, pentru ca tineretul să le frecventeze în mod obligatoriu în oraşe

ca și la sate, pregătirea pre-regimentară rămâne un simplu deziderat.

2) Am arătat că reducerea serviciului militar la 18 luni sau la un an, raclamă încorporarea a două serii de recruți în cursul aceluiași an.

Este cunoscut că îndată după sosirea tinerilor la corpuri, începe o perioadă numită de *„Instrucție a Recruților"*, foarte intensivă care durează 3-4 luni.

Ofițerii și gradații care instruesc pe asemeni recruți, consumă atâta energie, în cât la finele perioadei se simt obosiți.

A pretinde acelorași ofițeri și acelorași gradați ca numai după 2-3 luni de destindere, să înceapă din nou instrucția recruților din seria următoare, ar însemna ca în maximum 2-3 ani să sleim complect și pe ofițeri și pe gradați.

Din această cauză va fi nevoe ca fiecare companie, baterie și escadron să aibă în ori ce moment prezenți cel puțin 3 ofițeri subalterni (Locotenenți sau Sub-Locotenenți) și 8-10 gradați instructori formând două echipe, care să instruiască cele două serii de recruți ce se încorporează în cursul unui an.

3) Cu durata serviciului de 18 sau 12 luni, nu mai este timpul necesar să se formeze gradați care să fie întrebuințați ca instructori și educatori în timp de pace, ci cel mult se pot pregăti cadre pentru elementul rezervei.

Va trebui deci ca cei 8-10 gradați arătați mai sus ca necesari fiecărei companii, baterii și escadron, să fie toți reangajați.

De asemenea pentru serviciile de birou, nu vor mai putea fi întrebuințați ca acum gradați din cei care fac serviciul activ. Va fi nevoie de reangajați (elevi de administrație) pentru serviciile de biurou de la regimente, brigade, etc., precum și de funcționari civili pentru serviciile de la Cercurile de recrutare, Divizii, Corpuri de Armată, Minister, etc.

In general se poate spune că numărul reangajaților și a funcționarilor civili necesari armatei, va trebui să fie cu cel puțin de patru ori mai mare de cât efectivul prevăzut prin bugetul în curs.

Din nenorocire însă armata are astăzi o lipsă de 50% reangajați, iar pentru trupele speciale de pionieri, comunicații, etc., lipsa este de 75%. Intrebarea se pune cum vom putea complecta un număr atât de mare de reangajați așa cum îl reclamă serviciul de 18 luni sau un an.

Soluțiunea nu poate fi găsită de cât înbunătățind situația morală și materială a reangajaților și funcționarilor civili în așa mod, în cât ei să găsească avantaje reale rămânând în armată, față de perspectivele ce li se oferă de instituțiunile particulare.

Pe lângă aceasta, pentru cei ce contractează angajamente de lungă durată (2-3 termene a câte 5 ani fiecare) să li se asigure în

mod obligatoriu la terminarea angajamentului, anumite funcţiuni în serviciile publice.

In ceia ce priveşte numărul ofiţerilor, situaţia este tot atât de tristă.

Dacă se scad cei ce urmează diferite şcoli technice, de aplicaţii, etc., lipsurile ofiţerilor de la corpurile de trupă trec astăzi de 50%, iar în ceia ce priveşte artileria, ele sunt mai mari decât 75%.

Este necontestat că lipsurile atât de mari în ofiţeri şi reangajaţi îngreunează mult chestiunea reducerei duratei serviciului militar şi problema nu se va putea rezolvi în mod complect de cât după ce se vor fi asigurat cadrele necesare în ofiţeri şi reangajaţi.

4) Cu termenul redus la 18 luni sau un an, cunoştinţele technice dobândite în timpul serviciului, se vor uita mai repede de cât atunci când soldatul servind 2-3 ani, cunoştinţele învăţate în primul an se repetau în anii următori de mai multe ori putând să se infiltreze mai adânc în spiritul oamenilor.

Din această cauză va fi nevoe ca chemările complectaşilor şi a rezerviştilor pentru reîmprospătarea cunoştinţelor militare, să se facă mai des de cât în trecut şi pentru perioade mai lungi.

5) Şederea tinerilor la regimente trebue să fie consacrată exclusiv instrucţiei pentru războiu.

In acest scop mijloacele de instrucţie de tot felul, muniţiunile pentru trageri, câmpurile de exerciţii şi manevre, etc. vor trebui să fie mult mai numeroase ca în prezent, iar metodele pedagogice îmbunătăţite.

Va mai trebui ca efectivele de pace ale companiilor, bateriilor şi escadroanelor în oameni şi cai să fie simţitor sporite pentru ca instrucţia să se poată urma fără stânjenire şi în mod cât se poate de intensiv.

Efectivele sporite mai sunt necesare şi pentru motivul că în ori ce epocă a anului, numai jumătate din numărul soldaţilor fiind mobilizabili, aceştia vor putea fi trimişi în acoperire pe frontieră sau în alte asemenea servicii, pe când cealaltă jumătate va fi compusă din recruţi încă neinstruiţi.

6) Va fi necesar ca mijloacele de trai, alimente, furaje pentru cai, îmbrăcăminte, lemne de foc, etc. să fie procurate prin antreprize direct de comerţ, astfel ca soldatul în timpul când face serviciu sub arme să nu fie întrebuinţat de cât la instrucţia militară

Nu ca astăzi când lemnele se taie în păduri şi se transportă cu soldaţi, zarzavaturile se cultivă în grădini de soldaţi, furajele pentru cai se lucrează cu soldaţi pe la proprietari, îmbrăcămintea se confecţionează în regimente tot cu soldaţi, etc. [1]).

---

1) Fără să mai vorbim de armata de ordonanţe care umple ţara şi din care una mai dăunezi mâna o vacă dişelată pe Calea Victoriei, chiar prin faţa palatului regal, sub ochii miraţi ai Regelui, (Nota Redacţiei).

Dacă asemenea procedee ar continua să se practice şi atunci când durata serviciului ar fi redusă, evident că nu am mai putea spune că avem o armată, ci o turmă neinstruită şi nedisciplinată.

7) Cu reducerea serviciului la 18 luni sau la un an, oamenii necesari jandarmeriei rurale, grănicerilor, pompierilor, etc., vor trebui să fie luaţi numai prin angajări voluntare, după cum se petrec lucrurile mai în toate celelalte armate.

De asemenea serviciul de pază al închisorilor, penitenciarelor etc., nu va mai putea fi îndeplinit cu soldaţi aflaţi în serviciu sub arme, ci cu gardieni civili.

Guvernul care va fi în stare să aducă la îndeplinire dezideratele arătate mai sus, va putea păşi fără ezitare la reducerea serviciului sub arme la 18 luni şi mai târziu, poate, chiar la un an.

Ar fi însă foarte primejdios dacă guvernul sau parlamentul ar reduce serviciul fără a fi luat din vreme şi măsurile indispensabile pe care le-am arătat mai sus, şi fără de cari o asemenea reformă nici nu ar putea fi concepută, căci ar dovedi că nu se urmăreşte de cât scopuri politice şi interese demagogice în detrimentul apărării naţionale.

Intr'o asemenea împrejurare, armata ar conţine germeni de descompunere şi de slăbiciune, astfel că nu s'ar mai putea conta pe ea în cazul unui atac din afară sau al aventurilor dinăuntru.

Spre o mai bună convingere voi reaminti cele ce s'au petrecut în Franţa în anul 1923 când durata serviciului militar sub arme a fost redusă de la 2 ani la 18 luni [1]).

Inainte de depunerea legei în parlament, guvernul ceruse avisul Consiliului Superior al Armatei, care a opiniat că serviciul poate fi redus sub următoarele trei condiţiuni: a) Efectivele de pace să fie sporite. b) Numărul reangajaţilor şi al funcţionarilor civili în serviciul armatei să fie mult mai mare decât în trecut. c) Chemările rezerviştilor pentru reîmprospătarea cunoştinţelor să se facă la intervale mai scurte şi pentru perioade de instrucţie mai lungi.

Parlamentul s'a grăbit să reducă durata serviciului, fără să fi prevăzut mijloacele bugetare pentru ca celelalte deziderate exprimate de Consiliul Superior al Armatei, să poată fi aduse la îndeplinire.

Rezultatele se văd astăzi în mod evident: Eşecurile destul de grave suferite de Franţa în Maroc şi în Siria se datoresc în bună parte slăbirea organismului militar prin nesatisfacerea la timp a cererilor Consiliului Superior al Armatei.

Este o lecţie destul de tristă pentru Franţa, de care noi însă suntem obligaţi să ţinem seamă.

General N. Alevra.

---

[1]) In Martie anul acesta serviciul militar a fost redus în Franţa de la 18 la 16 luni (N. R.).

RECENZII

Teodor A. Naum: *Idilele rustice ale lui Theocrit*

Asupra idilelor rustice ale lui Theocrit s'au scris numeroase lucrări importante în diferite limbi şi am avut chiar în româneşte la 1891 monografia lui Titu Procopianu; însă cea mai vastă şi mai interesantă lucrare rămâne acea a lui Legrand. După el idilele lui Theocrit nu ar fi decât o idealizare a vieţii pastorale, după o anumită modă din acea vreme, stârnită de cenaclul din Cos, iar părţile de viaţă reală, care colorează idilele, se explică după Legrand prin revolta, indicată de bunul simţ al lui Theocrit, faţă de idealizările pe care el nu le concepea. Prin aceasta el explică şi locul prea însemnat pe care îl ocupă cântecul în idile, faţă de viaţa reală. Idila, după Legrand, n'ar fi rezultatul unui interes al lui Theocrit pentru Folklore.

D. Naum, studiind sistematic opera lui Theocrit şi analizând amănunţit şi metodic câteva idile mai însemnate, nu numai că scoate la iveală inspiraţiunea realistă şi populară a idilei Theocritiene, dar ajunge să explice însăşi geneza ei.

Dovedind inexactitatea afirmărilor lui Legrand, pe cari le respinge ca simple ipoteze, caută în acelaş timp să arunce şi o lumină asupra folklorului românesc, care apare deseori în argumentaţii, faţă în faţă cu folklorul grecesc, spre a dovedi pe deplin realismul lui Theocrit. D. Naum compară idilele acestuia cu eglogele lui Virgil, punând astfel mai bine în evidenţă naivitatea câmpenească a poetului grec, faţă de eleganţa stilistică a celui latin.

Interesantă este legătura pe care caută d. Naum s'o facă cu folklorul românesc. Studiul se încheie chiar cu îndemnul că în loc să culegem florile poeziei pe câmpuri străine şi prin sere exotice, să ne îndreptăm paşii spre munţii păstorilor noştri — în Carpaţi şi în Pind — unde se poate găsi singurul izvor de viaţă al unei adevărate şi sănătoase poezii pastorale, după cum pretinde şi Lenormand pe care D-l Naum îl citează ca motto al interesantei sale lucrări.

P. V.

I. Petrovici: *Cercetări filosofice.*

Centrul cultural al Moldovei, păstrător încă al unei tradiţii spirituale, are în persoana complexă a d. Petrovici un cugetător fruntaş, dacă nu chiar înaintaş, la care o dialectică suplă şi cumpătată se învestmântă într'un stil de un farmec anevoe de definit.

Recitirea prelucrării, prin simplificare de o parte, prin adăogire

de alta, a *Cercetărilor filosofice* din 1907, mi-a întărit această veche impresie. E ceva imponderabil şi aproape unic în aceste rotunjite studii, care îmbrăţişază o seamă de chestiuni de interes general filosofiei, dela „definiţia filosofiei" şi raporturile acesteia cu religia şi psihologia până la curiosul „somnambulism" şi „logica sentimentelor". Ca un ecou al unui interes, viu odinioară, autorul n'a făcut rău că a păstrat studiul „însemnătatea filosofică a audiţiei colorate".

Ceeace ne face a preţui în deosebi aceste lucrări ale unei tinereţi, nu prea îndepărtate; ceeace probabil a determinat pe d. Petrovici să le retipărească, este preocuparea vădită de a scoate la suprafaţă, aşadar de a salva, din noianul specializării chiar, în sânul facultăţii filosofice, problemele permanente şi inalienabile ale filosofiei propriu zise. Căci, îndemnaţi de cerinţe practice nemijlocite, uităm adesea că orice preocupare limitată şi particulară presupune, voit sau nu, vederi generale, care, sistematizate, alcătuesc tocmai obiectul disciplinei filosofice.

M. F.

Dr. I. Moldovan: *Biopolitica*

In „Biblioteca eugenică şi biopolitică" a „Astrei" a apărut de curând a doua lucrare a D-rului Moldovan, care se ocupă de tendinţele generale şi ideile conducătoare ale acestei ştiinţe noui, Biopolitica, şi de numeroasele inovaţiuni de ordin practic în toate domeniile activităţei statului.

In interesanta introducere, autorul se ocupă de vigoarea fizică intelectuală şi morală a Naţiunei, care nu poate progresă decât ţinându-se seamă de legile evoluţiei biologice individuale şi umane în general.

Partea cea mai cuprinzătoare a lucrării se referă la directivele biopolitice pe care Dr. Moldovan le preconizează în legătură cu activitatea tuturor Ministerelor şi cu aplicaţii în toate manifestările vieţei sociale.

Ca un început de înfăptuire prezintă şi programul sistematic al unei Academii biopolitice.

Sperăm că noile orientări în domeniul Biopoliticei, date de Dr. Moldovan, nu vor rămâne fără răsunet în viaţa noastră socială.

S. T.

REVISTE

Reviste românești.

Epidemia literaturii bolceviste e în descreștere.

Din toate unghiurile țării suflă vântul reacțiunii. In lunile d'intâi ale anului nou parcă redacțiile tuturor revistelor au avut o lozincă pornită nu se știe de unde, poate din cercurile oculte ale Rațiunii și ale Bunului Simț, o suveică care a circulat din creer în creer, din suflet în suflet și din pană în pană, o vrăjită vorbă, menită, se pare a limpezi însfârșit o situație haotică și a îndruma spiritele spre singurul curent de care avem nevoe: Tradiționalismul.

Astfel în „Ramuri" D-nii *N. Iorga* și *D. Tomescu*, în "Gândirea" Dl *Nichifor Crainic*, în „Datina" Dl *C. Ionescu*, în „Făt Frumos" Dl *Leca-Moraru*, în „Viață Românească" Dl *Mihail Ralea*, acesta din urmă deși mai puțin categoric, totuși în jurul ideei tradiționalismului și-a făurit articolul, „Militantismul ideologic". — Dar nunumai din toate colțurile Țării suflă asupra noastră acest vânt al reacțiunii, ci chiar de peste graniță, căci însuși „Adevărul Literar" a contribuit la acest curent de început de an, prin interwievul ce i l-a dat Dl *Lucien Fabre*.

Vom lua aceste reviste una după alta.

Ramuri. *No. 1. Ianuarie 1926.*

Articolul de fond e semnat de Dl N. Iorga și intitulat „După Sămănătorul". Dsa arată că, printr'o continuitate de idei *Sămănătorul*, trecut prin filiala altor reviste, a ajuns a fi azi *Ramuri* din Craiova. Este o logică înlănțuire, provenită în mod firesc din tradiționalismul care caracterizează spiritul românesc. Inseși existența poporului nostru se tălmăcește prin continuitate. In ciuda furtunilor ce-au bântuit deasupra noastră, dacă noi am ajuns acolo unde suntem, apoi aceasta se datorește îndârjirei cu care ne-am apărat patrimoniul lăsat de strămoși. Influențele streine au momit clasele dominante, pe popor însă nu. Ce s'a petrecut altădată se petrece și azi. După rătăciri de tot felul, cea din urmă, adusă de război în dar, a fost rătăcirea pe tărâmul literaturei. Insă acum — spune Dl Iorga — „după jucăria cu termenii rari, după șarlatanismul cu ideile nemistuite, după sfărâmarea cătușilor de aur ale versului... revenim la limba literară, la forma smulsă prin cinstită osteneală, la bunul simț al gândului și al simțirei, împărecheat cu alegerea potrivită a termenilor, care se cheamă în cel mai vechi și adevărat înțeles: literatură".

Dupăce arată care a fost rostul „Sămănătorului" acum 20 de ani, Dl Iorga se întreabă: „rezultatul acesta a fost el durabil?" Unii îl con-

testă — vechia ceartă între naţionalismul în artă şi artă pentru artă—însă Dl Iorga vede o continuitate în literatură ca şi în celelalte manifestări ale vieţii poporului nostru. „Tradiţia, spune D-sa, înseamnă un drum care nu se isprăveşte niciodată, dar care nu se rupe nicăeri. Ea exclude numai rătăcirile fără folos şi capriciile pe alături de fireştele desvoltări.“ Aşa încât, ca concluzie, după toate aceste abateri de pe calea tradiţionalismului (printre care Dl Iorga numără şi pe acele ai rămaşilor în urmă ai „Junimismului“ doctrinar plin de reminescenţele doctrinelor germane perimate) publicul a răspins anormalul şi neinteligibilul. El n'a admis nici una din bisericuţele celor cari se improvisau în idoli. Fără zgomot, rebelii se întorc la ascultare.“

In afară de pătimaşa, deci nedreapta învinuire ce aduce D. Iorga *junimismului doctrinar*, care este tocmai acel ce prin excelenţă a ştiut să păstreze calea tradiţionalismului, două obiecţiuni ar fi de făcut la cele de mai sus. Intâi, că publicul cel mare n'a răspins anormalul şi neînteligibilul, pentru simplul motiv că nu-l admisese niciodată. Şi al doilea, că rebelii nu s'au întors încă la ascultare, dovadă poeziile ce s-au citit la şezătorile literare organizate de S. S. R. la Fundaţiunea Carol I (Ion Barbu etc.). Că se vor întoarce, se poate. Dar pentru aceasta este nevoe nu numai de concursul publicului, ci îndeosebi de acel al criticilor şi chiar de acel (ce bine ar fi) al Societăţii Scriitorilor Români.

In acelaş număr al „Ramurilor“ se mai află un articol asupra „Tradiţionalismului“ de criticul D. Tomescu, care, în mod judicios, analizează diferitele înţelesuri ce se atribue acestei noţiuni, în special de către adversari, şi dă d-sa pe acel pe care îl are în adevăr, anume: „elanul, voinţa de-a dura a fiinţei noastre naţionale. A urmări în trecut acest elan, a-l desprinde din formele în care el s-a întrupat mai spontan şi mai deplin şi a-l face să trăiască mereu în conştiinţa prezentului.“

Spicuim în paginile revistei o minunată poveste de *N. I. Dumitraşcu*, culeasă în Dolj, la Boureni, şi o poezie de *Ştefan Bălceşti*, care, deşi „sfarmă cătuşele de aur ale versului“ pentru a mă servi de însuşi expresia D-lui Iorga, izbuteşte totuşi, prin oarecare muzicalitate şi printr'o idee frumoasă şi bine analizată, să ne dea un mic juvaer literar.

Gândirea. *No 1. Ianuar 1926*

D-l Nichifor Crainic — care, împreună cu D-l Cezar Petrescu a luat redacţia acestei reviste, reapărută după o amorţeală de-o jumătate de an — expune, într'un articol de fond, deosebirea care este între tehnica vieţii materiale şi tehnica vieţii sufleteşti, una reprezentând civilizaţia şi alta cultura unui popor. Din confuzia ce se face în genere asupra înţelesului acestor noţiuni, luând una drept alta, a rezultat şi confuziunea ce domneşte asupra menirei Tradiţionalismului. Căci dacă ar încerca un popor să se călăuzească de tradiţionalism în tehnica vieţii materiale, în civilizaţie, ar fi un anacronism. Insă tradiţionalismul aplicat la tehnica vieţii sufleteşti a unui neam, cultura, care constă dintr'un anumit fel colectiv de-a gândi, de-a simţi, de-a vorbi, de-a nădăjdui şi de-a se închina — nu poate fi decât un bine pentru neamul acela. Civilizaţia uniformizează, cultura diferenţiază. Această diferenţiare trebueşte marcată, pentru a da originalitate şi viaţă proprie unui popor. Tradiţionalism în civilizaţie ar fi retrogradare, o forţă statică în tot cazul; în cultură însă el e o forţă vie, dinamică, ce izvorăşte din veacuri, înaintând „torenţial spre crearea formelor noi şi cât mai adevărate existenţii unui neam“. La noi, Eminescu, tradiţionalist până la romantism, a ştiut totuşi să săvârşească în artă o adevărată revoluţiune, tocmai fiindcă tradiţionalismul nu înseamnă o stare

pe loc, ci o mergere înainte, însă numai conform spiritului specific al unui neam. D-l Crainic sfârșește articolul d-sale amintind vorbele lui Unamuno, care atacând problema europenizării Spaniei, cere ca, indiferent de civilizația europeană care poate și trebue să fie introdusă în Spania, cultura acelei țări să rămână totuși antohtonă, cu ricsul chiar de-a fi numită barbară.

In bogatul material al primului număr din „Gândirea" nucleul îl formează nuvela d-lui Gib Mihăescu, asupra căreia vom reveni în numărul viitor când vom vedea sfârșitul. Se simte în „Tabloul" influența lui Cehov, precum în „Femeea de ciocolată" se simte a lui Dostoiewski. De asemeni Dl. Mihăescu nu vrea să se lase de multele neologisme nefolositoare. Dar în afară de aceste neajunsuri, despre care avem convingerea că vor dispare cu timpul, când personalitatea autorului va trebui să se afirme în chip cu totul original. — D-l Gib Mihăescu rămâne astăzi chiar cel mai puternic prozator din toți câți se ridică și părerea noastră este că, atunci când se va discotorosi de influența literaturei rusești și-și va căpăta propria lui individualitate, acest scriitor, gânditor, și bun psicolog, va trebui să pătrundă în cercurile largi ale literaturei europeene.

In simpatica atmosferă de bună literatură, în majoritate tradiționalistă, versurile D-lui Lucian Blaga sună ciudat la ureche și parcă în fiecare an ele sună mai ciudat și mai neînțelese. După „Poemele luminei" ale căror versuri sunt în formă neregulate și bolșevice, dar ca fond simțite, inteligente și fine, Dl. Blaga a părăsit cărarea înverzită pe care apucase pentru a se înpotmoli în noroaiele drumului mare ale simbolismului, modernismului și neînțelesului.

Ciudat ni s'a părut de asemeni obiecțiunea făcută de Dl. Cezar Petrescu cu privire la „Convorbiri Literare", cărora le reproșează de-a nu fi în *contactul curent* cu marele public.

S'ar zice că Dl. Cezar Petrescu nu poate face o deosebire între o revistă literaro-științifică și un magazin.

Viața Românească. *No. 1. Ianuar 1926*

„Militantismul ideologic" al D-lui Mihai Ralea este un articol în care ni se arată într'o primă parte (puțin umbrită de locuri comune) care au fost cauzele în Occident și în special în Franța, în a doua jumătate a secolului trecut, care au făcut să predomine în literatură frivolitatea. Această cauză Dl. Ralea o vede — și așa și este — în înfloritoarea stare materială în care se afla Europa de atunci, lipsa grijei de mâne. Dar atunci când, cu câțiva ani înainte de războiu „visul fericit" a încetat, au început și scriitorii să aibă preocupări mai serioase, iar astăzi, după calamitate, majoritatea scriitorilor, toți cei buni în tot cazul, s'au făcut sociologi. „Până și literatură frivolă în aparență a lui Paul Morand" — spune Dl. Ralea — „reflectează ritmul social al vremii noastre".

Dacă este așa, atunci — se întreabă Dl. Ralea în partea a doua a articolului seu, care este un sever rechizitoriu împotriva scriitorilor români — atunci ce face pe autorii români să fie azi simboliști și frivoli ca cei occidentali de-acum 50 de ani? Este țara noastră într-o atât de înfloritoare stare materială încât să nu simtă nici o nevoe alta decât să cânte poezii cu refrenuri ca: țurlui — țurlui. Suntem noi, cu civilizația, cu cultura, cu eleganța vieții sociale atât de înaintați, încât să n'avem alte nevoi de cât să facem „estetică" și „artă pentru artă"? Dacă nu — și e *nu* — atunci ceia ce facem e maimuțărie și snobism. E chiar copilărie. Dl. Ralea califică în mai multe rânduri pe scriitorii noștri de puerili. D-sa. spune că avem nevoe de o literatură corespunzătoare timpurile grele prin care trecem, adâncă și serioasă,

făcută din sentimente umane, cu semnificație morală și filozofică. Avem nevoe de artiști sensibili, vibrând de viața profundă a societății și timpului lor. Puerilitatea și snobismul nu pot servi decât la petreceri (Dl. Ralea spune *amuzamente!*) trecătoare. „Ne trebuesc adulți".

Sumarul Vieții Românești e bogat și interesant. Cronica D-lui Ibrăileanu asupra limbii literare este cât se poate de nimerită, poeziile D-nei Cazimir și Demostene Botez frumoase (în deosebi „Inserarea" acestuia din urmă) precum și nuvela D-lui Sadoveanu „Negustor lipscan". In mănunchiul acesta de bună literatură face tristă figură proza D-nei Lucia Mantu, cu atât mai tristă, cu cât „Instantaneele" d-sale vor să fie un fel de icoană panoptică a vieții orășenești, iar ironia redacției a făcut ca ele să apară în același număr cu „Scrisorile din București" ale D-lui Cezar Petrescu, care nu *vor să fie, sunt*, o fină, duioasă și frumoasă zugrăveală a Bucureștilor noi și vechi.

Datina. *No. 1—2, 1926*

D-lui C. D. Ionescu și Al. Dima au fost întotdeauna tradiționaliști așa încât, în această privință, revista urmează, de 4 ani de zile, o cale foarte dreaptă. D-l Ionescu rezumează articolul D-lui Crainic din Gândirea, arătat mai sus de noi și face considerente asupra anchetei deschisă în „Ideea Europeană" asupra tradiționalismului și a modernismului, D-l Liviu Rebreanu susținând teoria întâi, iar D. Ion Minuleseu pe a doua.

Bun sumar, din care relevăm în deosebi amintirile din război ale D-lui M. Fontaine.

Adevărul Literar. *28 Febr. 1926*

dă un interwiev al d-lui Lucien Fabre, care locuește temporar în România, și din care extragem următoarele: „Tendința în literatura franceză de azi este *dorința de-o literatură serioasă*.

A fost o criză de snobism, de poză, de ficțiune... romanul trebue să fie însă o îmbinare între artă și viață. Pentru că eroii lor sunt și în noi, Balzac și Stendhal au rămas... Drumul poeziei e mai greu de găsit. In tânăra generație de poeți nu găsesc vreunul de valoarea lui Valery, Claudel sau Jammes. E drept că sunt unii fanteziști încântători, ca Derême sau Cocteau, totuși... *cred că în viitor forma manifestării va fi acea a lui Perse și Fargue, nu cea dadaistă, cubistă etc.*"

C. Gane

Reviste străine

La Revue Mondiale, *15 Fevrier, 1926*

P. Gsell. — *La vraie Pensée d'Henri Bergson.* — E cuvântul unui admirator și totdeodată al unui pios depozitar al „adevăratului" bergsonism. Bergson, spune Gsell, e una din cele mai eminente figuri ale gândirii umane. Dar adesea soarta gânditorilor eminenți e de a fi înțeleși în diferite chipuri. Gsell nu admite decât un bergsonism ortodox. El se ridică mai ales împotriva a două greșite interpetări. Bergson nu e, întâiu, un adversar al științei, și deci o victimă a „prejudecăților mistice". Rezumarea bună și luminoasă a ideilor bergsoniene — poate cea mai mare a articolului — nu reușește însă a ne convinge deplin.

In al doilea rând el protestează, și aici trebue să-l aprobăm, contra

prezentării lui Bergson ca metafizician al politicei din dreapta. Operele lui Bergson au fost condamnate de Congregaţia Indexului. Gsell nu relevă că bergsonismul a fost explotat mai cu succes şi de extrema stângă, partizană a actirismului revoluţionar.

In genere s'au înşelat aceia care s'au îmbulzit în jurul lui Bergson cu speranţa că vor afla la el metoda de a cunoaşte totul numai prin intuiţie extetică, fără studiu prealabil şi reflecţie serioasă.

După ce subliniază afirmaţiile bergsonismului cu tradiţia filosofică franceză şi pătrunderea lui în literatura franceză de azi (Pèguy, Proust, Valery, Girandoux, Suarès), închee astfel bilanţul lui:

„Bergsonismul e atât de potrivit întregii gândiri franceze, încât a sfârşit prin a se confunda cu ea în acţiune. Deci această nouă filosofie e cât se poate de bună pentru a călăuzi viaţa meditativă şi viaţa practică a ţării noastre. Ea se rezumă în aceste cuvinte: necesitatea studiului şi experienţei, rodnicia sforţării, respectul infinit al libertăţii, ferma speranţă în ameliorarea omului".

M. F.

Revue des Deux Mondes, *14 Février 1926.*

Pe lângă un articol însufleţit despre luminoasa figură de gânditor şi patriot a Cardinalului Mercier, semnat de academicianul Mgr. Baudrillart, se găseşte un studiu a D-lui Pierre de Nolhac despre Marie l'Angevine, o „simple paisante" fină, gingaşă şi cuminte pe care a iubit-o Ronsard. Citaţiuni numeroase din sonetele şi poemele celui mai strălucit poet al „Pleiadei" animează acest studiu, în care se analizează dragostea adîncă şi îndelungată inspirată de Marie din Bourgueil.

In rubrica „Revue littéraire" Paul Bourget se ocupă de „l'Art du Roman chez Balzac" şi constată importanţa acordată de Balzac mediului şi ereditătei ca factori de diferenţiere a „speciilor" umane. Căutând să descrie tipii acestor specii el a trebuit să construiască contingenţele cari le-au creiat, deaceea este atât de migălos în descrieri şi observaţiuni. Pentru Balzac există şi varietăţi a tipului social ca şi la speciile animale şi care se manifestă în opera sa prin „dubluri", cari au analogii şi deosebiri între ele. Lupta pentru viaţă este mult mai complexă şi mai dramatică în viaţa socială decât în regnul animal. In concepţia balzaciană romanul e înainte de toate prepararea şi desnodământul unei crize.

Despre stilul „Comediei umane" Paul Bourget observă că a ştiut să împrumute limbagiul personagiilor săi. Virtuozităţile nu aveau ce căută într'o operă ce voiă să fie adevărată şi impersonală. Deaceea Balzac a subordonat efectele de detalii celor de ansamblu, creând frescuri care evoacă o lume întreagă.

La Nouvelle Revue Francaise, *1-er Février 1926.*

In numărul acesta Jean Prevost are un articol interesant: „Sur une exégèse de Paul Valéry" în care schiţează filozofia şi tendinţele acestui scriitor, ajungând la afirmaţiunea că jocul spiritului, care fără metodă logică numai prin intuiţie pură, caută să se cunosacă pe el însuşi, este tema operilor sale. Chiar şi studiile lui Valéry despre Leonardo da Vinci şi Poë sunt prilejuri de a-şi desvălui tendinţele propriei gândiri. Iată ce ne spune: „Je ne trouvai pas mieux que d'attribuer à l'infortuné Léonard mes propres agitations, transportant le désordre de mon esprit dans la complexité du sien".

In studiul său despre Mallarmé, Valéry atinge unele chestiuni, interesante de estetică poetică. Vorbind despre opera sa „La jeune Parque" el constată că armonia, continuitatea efectelor plastice, eleganța sintaxei închise în armatura prozodiei clasice expun pe poet (adică pe el) să supra încarce stilul, să uzeze de „raccourcis", de elipse care deconcertează „les esprits (?) lecteur". Autorul articolului, Jean Prévost, remarcă cu drept cuvânt că „ce seraient là des raisons de difficulté, mais non d'obscurité". Această neclaritate mi se pare mai mult o dovadă de lipsă de temperament poetic. O operă de artă, care are nevoie de explicațiuni și de comentarii din partea autorului ei, e ori nedesăvârșită sau confuză: în ambele cazuri poate fi foarte interesantă din toate punctele de vedere în afară de cel poetic.

In acelaș număr al revistei cunoscutul critic literar Albert Thibaudet își continuă „Reflexiunile asupra literaturei" vorbind despre „Literatura aristocratică" căreia îi recunoaște atât valoarea cât și importanța. Constată că aporturile literare al celor 2 aristocrații: a sângelui și a banului sunt de o inegalitate sdrobitoare, nobilimea creând în decursul veacurilor opere nemuritoare iar marii financiari netrăind decât în operile unor scriitori geniali ca Balzac, care i-a studiat minunat.

Criticul se ocupă de memoriile marquizului de Castellane, pentru care are o vie admirație și pe care le apreciază la justa lor valoare Acest curent de a recunoaște aristocrației franceze meritele sale seculare, creat în mare parte de tradiționalistul Charles Maurras, îl regăsesc și în *Revue Bleue* No. 4 din 20 Februarie 1926 unde Jules Bertaut vorbește de activitatea istorică și literară a unui nou academician: Ducele de La Force, autorul unor puternice și strălucite biografii: Lauzun, Le grand Conti, La maréchal de La Force etc. Autorul Articolului afirmă că în general se găsesc adesea în descedenții marilor familii dispoziții în genul de studii în care excelează noul academician.

Revue de Genève, *Fevrier 1926.*

In numărul acesta al revistei se găsește un interesant articol postum semnat de marele scriitor Edgar Allan Poe și intitulat: „Principiul Poeziei". Autorul minunatelor Povestiri extraordinare al cărui stil e de o poezie adâncă și subtilă, face o observație foarte justă: un poem nu trebue să fie prea lung, căci excitarea produsă de exaltarea, de înnălțarea sufletului este fugitivă prin esența sa. *Paradisul pierdut* și chiar *Iliada* trebue privite ca o serie de mici poeme în strânsă legătură unul cu altul. Insă nici exagerarea în sensul contrar nu trebue adoptată. Un poem prea scurt nu poate produce un efect adânc chiar dacă e strălucit: devine epigramă. Poe protestează cu energie contra poeziei didactice care are drept obiect adevărul și drept scop o învățătură morală.

Există un abis între mijloacele de persuasiune a adevărului și acelea a poeziei ca și între starea sufletească precisă, nepărnitoare și liniștită a rațiunei și starea poetică. Această afirmație, care ne pare acuma evidentă, era pe timpul când scria Edgar Poe destul de îndrăsneață față de spiritul criticei literare al vremii.

Cu multă claritate, scriitorul englez face distincția între Intelect care se ocupă de Adevăr, Simț curat moral care se interesează de Datorie, și Gust care ne învață Frumosul. Setea pe care o are poetul pentru o beatitudine nelămurită, e pentru Poe o dovadă a nemuririi sufletului. Iar nerăbdarea dureroasă de a nu puteă gustă acum și pururea bucuriile divine care licăresc abiă o clipă în sufletul nostru

prin farmecul poeziei e cauza emoţiunei ce ne produce o adevărată poemă.

Această stare specifică descrisă de Poe ne dovedeşte că el a simţit adânc natura inefabilă a poeziei care e atât de imponderabilă, în cât ni se pare câteodată cu neputinţă de a fi cristalizată în chip temeinic.

Această luptă pentru Frumuseţea cerească a dat lumei toată poezia. Metrul, rima şi ritmul sunt auxiliare de o importanţă covârşitoare (noi am zice mijloace technice de realizare) pentru poezie care e „creaţia ritmică a Frumuseţei".

Exaltarea sufletului produsă de poezie e independentă de pasiune şi de adevăr. Prin contemplarea Frumosului putem atinge înnălţarea delectabilă, specifică sentimentului poetic. Elementele care produc efecte poetice sunt înşirate de Edgar Poe, care recunoaşte însă că poetul regăseşte în ele „ambrozia din care se hrăneşte sufletul său" şi care trebue să fie „la poésie pure" despre care academicianul Henri Brémont a disertat în admirabilele sale „Eclaircissements", care au produs atâta vâlvă în lumea literară.

S. T.-S.

FAPTE

Putina lui Dik. *Un braşovenism la Junimea* — In Dicţionarul Junimii din No. pe Iunie al *Convorbirilor* din anul trecut, găsim sub *Putina lui Dik:* „Dă-o în putina lui Dik: zicere introdusă de Maiorescu care însemnează „dă-o încolo, dă-o dracului" d. e. o scriere sau o persoană". Se adaugă că „nu se cunoaşte originea acestei locuţiuni, odinioară foarte usitată în Junimea, dar astăzi învechită".

„Putina lui Dik" e o „vorbă" auzită de atâtea ori la Braşov, încât profit de ocazia de a fi văzut-o citată în legătură cu Junimea, pentru a încerca să-i lămuresc originea şi înţelesul.

Care dintre braşovenii mai puţin tineri n'a auzit-o în copilărie? Ea circula în Şcheiu ca şi în Braşovul-Vechi. Iar sensul ei era întocmai acel dat de Dicţionarul Junimei. Nimeni nu o spunea însă, după cât îmi amintesc şi eu şi alţii, cu toată seriozitatea, ci mai mult în glumă: „Dă-o'n putina lui Dik" spus mai ales la adresa unei persoane care nu este de faţă, e sinonim la Braşov cu „să mă slăbească", ce-mi tot bate capul". Un informator al meu, Ion Găitănariu, 46 de ani, servitor la un magazin, de la care deţin şi alte informaţii asupra originei locuţiunii) mă asigura că în acest sens o spuneau şi mamele copiilor când aceştia se ţineau prea mult „de coada lor".

Ca toate locuţiunile cari se leagă de un nume propriu, şi aceasta trebuie să aibă la bază un fapt real. Numele Dik (scrie Dick, Dyck sau Dück) e fără îndoială săsesc. Purtători ai lui la Braşov se întâlnesc deja în scolul al XVII-lea [1]). Dar Dik cel care era pomenit la Junimea, e mult mai aproape de noi. Se numea Georg Dück (născut la 1790, mort abia la 1870) şi era proprietarul celei mai mari pielării din oraş, pe vremea lui [2]). „Fabrica", acum părăsită, o avea cam pe unde e astăzi abatorul. In schimb casa — „ein wahrhaftes Patrizierhaus", cum spun Saşii — se poate vedea şi astăzi pe strada Neagră, în vecinătatea „Hanului Roşu". Lumea o cunoaşte sub numele de „casa lui Dik" sau „casa cu balauri", după strajinele din cari, la nivelul acoperişului ies, în amândouă colţurile, două capete de balauri în metal, de o mărime considerabilă. Dar ceeace a impresionat mai mult pe braşoveni, a fost putina (cada) uriaşe care se putea vedea în permanenţă sub poarta casei lui şi în care se făcea argăsirea pieilor. Proporţiile ei erau aşa de neobicinuite — spun informatorii mei bătrâni cari şi-o mai amintesc încă —, încât au frapat imaginaţia poporului. A trimite pe cineva în această putină însemna, pentru cei cari o văzuseră, a scăpa de el. Vorba a prins, sensul a evoluat puţin. S'ar putea ca o glumă proastă, aruncarea cuiva în lichidul aşa de rău mirositor, să fi contribuit şi ea

---

[1]) Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó, Kronstadt, 1916, B. VII, Beiheft I. p. 29.

[2]) Informaţie datorită amabilităţii d-lui prof. Schlandt de la Gimnaziul Honterus din Braşov.

la statornicirea locuțiunii [1]). Și ea a rămas. Dar ca și la Junimea unde era „odinioară foarte usitată, astăzi învechită", ea nu se mai prea aude la Brașov. Generația tânără n'o cunoaște de loc.

Cum a ajuns la Maiorescu, nu e greu de explicat. Pe vremea când el urma cursurile gimnaziului din Groaverii Brașovului (1850—1851), vorba despre putina lui Dik circula poate mai mult decât oricând. S'o fi auzit atunci? Să fi văzut el însuși faimoasa putină și să fi cerut lămuriri asupra ei? Să fi auzit locuțiunea dela mama sa (născută Popazu), o brașoveancă? In tot cazul, el a reținut-o și a introdus-o la Junimea, unde numele argăsitorului sas din Brașov a ajuns să însemneze condamnări de oameni și de opere literare.

Ion Mușlea.

Cultură și civilizație în Statele-Unite. — In Dayton, un orășel agricol din Statele Unite, domnește spiritul Bibliei.

Un fermier anume John W. Butler, ajuns la Consiliul de Stat din Tennessee, a preparat o lege care interzice profesarea oricărei teorii în contradicție cu creațiunea divină, astfel cum se găsește în Vechiul Testament.

Cu toate că legea a fost votată, un tânăr profesor de științe naturale, Scopes, a vorbit elevilor săi despre legile evoluțiunei. O luptă aprigă se încinge între partizanii evoluțiunei cari vroiau să ridiculizeze noua lege și între „Fundamentaliștii" cari sunt adepții interpretării literale a Bibliei. O mare efervescență agită orășelul Dayton, unde se grămădeau oaspeți ilustri.

Bryan, autorul cărței „La menace du Darwinisme", începe compania sa prin conferințe, manifeste și afișe. Desbaterile procesului intentat profesorului s'au desfășurat cu multă vâlvă.

Bryan atacă cu indignare părerea că omul s'ar coborî din maimuță iar Darrow, apărătorul acuzatului, declară că i se pare mai onorabil pentru om de a descinde dintr'o ființă chiar inferioară decât din praf și pune întrebarea următoare: „Credeți că toate animalele erau în corabia lui Noe?" Bryan nu se lasă bătut și răspunde cu spirit: „Da, toate, afară de pești." Iar în fața argumentelor științifice el se indignează și strigă: „Necredinciosule!, Banditule!"

Rezultatul procesului: Scopes a fost condamnat la o amendă de 100 dollari. In schimb însă Darwin nu a fost niciodată atât de citit în America ca acuma. O chestiune interesantă se mai poate pune: un stat din Federație are dreptul să voteze și să aplice pe teritoriul său o lege de opresiune contrară bunului simț?

Acest război de idei din Statele Unite învederează într'o oarecare măsură unul din caracterele specifice ale transatlanticilor: o naivitate, care nu cadrează cu gradul lor de civilizație.

S. T.-S.

---

[1]) E de remarcat că o locuțiune în care e vorba de o putină cu argăseală a fost notată și în alte părți. Sensul ei e doar ceva mai tare: „Du-te'n putina cu argăseală", dată de I. C. Hințescu (Proverbele Românilorŭ, Sibiu, 1877, p. 157) a fost pusă de Zanne alături de o locuțiune asemănătoare (comunicată din comuna Smulți, jud. Covurlui) și explicată: „a se prăpădi, a se duce dracului, a se duce la spânzurătoare" (Proverbele Românilor, vol. V, p. 17. N. 11039). Un înțeles și mai depărtat găsim la N. 11040: „Să ne întâlnim la putina cu argăsală" (Catanele, jud. Dolj) — „adică pe lumea cea-l-altă, când om muri". Locuțiuni cu un sens asemănător și în cari se întâlnește o cadă a cojocarului ar fi cunoscute, după Zanne (loc. cit.) și Sarzilor și Spaniolilor.

S'ar putea deci ca „putina *lui* Dik" să nu fie decât o localizare la Brașov, explicată prin condițiile speciale locale arătate mai sus, a unei locuțiuni curente.

†

ION PAUL

Sunt aproape 40 de ani, de când un tânăr profesor secundar, doctor în litere şi filozofie, ager la minte şi uscăţiv la trup, inimos şi setos de neatârnare, ne mai putând îndura pornirile şoviniste ale stăpânitorilor neamului obijduit, îşi părăsi ţara naturală, Transilvania, spre a se aşeza în patria mumă. La 1886, *Ion Paul* trecu munţii, cu durerea în suflet de a fi nevoit să se despartă de locurile copilăriei, de părinţi, rude şi prieteni, totodată însă înfrigurat de perspectiva posibilităţii unui trai liber între fraţi liberi şi ei.

Aşteptările nu i-au fost zadarnice. Aici, în vechiul Regat, a găsit mult visata libertate; aici, în vechiul Regat şi 'n deosebi în Iaşi, unde a sălăşluit mai bine de 30 de ani, s'a legat sufleteşte de locuri şi de oameni; aici, în Iaşi, a desvoltat o activitate din cele mai rodnice ca profesor la principalele noastre şcoli secundare: la Liceul Naţional, la Liceul Internat, la Seminar, la Liceul Militar, la Liceul de fete Humpel; aici, în Iaşi, şi-a câştigat prietenii de acelea ce nu se mai desfac, iar, printre elevi, admiratori fără rezervă ai profesorului şi mult iubit şi adânc respectat; aici, în Iaşi, s'a aşezat cu vrednicie în rândul scriitorilor de seamă prin cunoscuta nuvelă „Floricá Ceteraşul" şi minunatele sale încercări de psichologie şi pedagogie populară; aici, în Iaşi, într'un cuvânt a trăit şi a făptuit o viaţă de om.

Cu toate fibrele duioasei sale inimi a iubit Iaşul şi cu iubire l-au încunjurat Ieşenii: bătrâni şi tineri, civili şi militari, colegi şi colege, foşti elevi şi eleve, cari aceştia din urmă nici azi nu pot uita neasămuitul profesor înzestrat cu un dar pedagogic cu totul excepţional întru luminarea minţilor şi totodată înălţarea inimilor.

Legăturile dintre Paul şi oraşul nostru — în deosebire de atâţia Ieşeni de baştină cari cu uimitoare uşurinţă se deslipesc de el — păreau indisolubile. Prin mintea nimănui şi în special nu printr'a lui n'a putut vre-o dată trece gândul că va veni un moment ca el să se mute din vechea capitală a Moldovii, lui atât de scumpă.

Şi totuşi acest lucru de neconceput s'a întâmplat. Ion Paul a spus adio Iaşului spre a se reîntoarce în ţara lui de obîrşie. Ca să facă acest pas însă, au trebuit să intervie împrejurări de acelea care la o mie de ani odată se ivesc, a trebuit ca după un războiu cumplit şi jertfe supraomeneşti să se prăbuşească două

mari împărăţii, să se desrobească toate provinciile locuită de Români, să se alipească în deosebi la ţara mumă întregul Ardeal şi să vadă astfel oropsitul emigrant de odinioară liberate de subt aprigul jug unguresc dulcile locuri ale copilăriei şi ale primelor amintiri.

Nimic mai firesc decât gestul acesta al lui Ion Paul. O forţă elementară l-a împins înapoi spre Ardeal. Dar să se ştie că el nu s'a îndreptat într'acolo numai spre a se pune în serviciul fraţilor săi Ardeleni, ci mai cu seamă ca să ducă dincolo de munţi cuvântul cel bun de înţelegere, armonie şi înfrăţire între toţi Românii dela Tisa păn'la Nistru. Ion Paul a fost din capul locului pătruns de ideea că nu ajunge unirea geografică şi politică, ci că opera naţională de desăvârşit încă de aci înainte stă în realizarea deplinei contopiri *sufleteşti* dintre cei ce trăiseră de sine stătători în vechiul Regat şi cei foşti asupriţi de dominaţiuni străine. In serviciul *acestei* mari cauze şi-a încordat puterile, în *acest* sens şi-a înţeles rolul său de adevărat şi sincer apostol, în urmărirea *acestei* ţinte a părăsit Iaşul spre a ocupa înalta situaţie culturală ce i se oferise la Cluj.

Aceste înalte năzuinţi ale aceluia care a fost Ion Paul îmi sunt cunoscute nu numai din convorbiri, ci şi dintr'un schimb de scrisori ale căror Leit-motiv era tocmai însemnata problemă a absolut necesarei înfrăţiri şi contopiri sufleteşti.

De au avut sau nu vre-un început de izbândă încercările lui în această direcţie, n'aş îndrăsni nici s'o afirm, nici s'o neg. Teamă mi-i însă c'a suferit oareşi-care desamăgiri . . .

De Iaşi a rămas legat până la ultima suflare. Ne-a dovedit-o, cerând cu limbă de moarte să i se aducă aici rămăşiţele pământeşti spre a fi aşezate în apropierea celor trei scumpi fii ai lui, morţi înainte de vreme şi în năpraznice împrejurări. Soarta nu l-a cruţat pe acest om de bine.

Din cei ce l-au cunoscut, nu e nimeni care, în aceste clipe, să nu-şi reamintească una sau alta din vorbele-i cu tâlc, fie serioase şi înţelepte, fie hazlii şi şăgalnice, sau din povestirile glumeţe al căror secret îl poseda ca nici un altul, să nu-şi reîmprospăteze în memorie vre-un gest sau vre-o faptă de acelea care denotau adânca-i cuminţenie şi nemărginita-i blândeţă şi bunătate.

In ce mă priveşte, viaţa-mi, în cei 30 de ani câţi a petrecut Paul în Iaşi, a fost aşa de strâns împletită cu a lui, ca asociaţi şi colegi la institutul particular de fete Humpel, în calitate de coautori la o carte didactică, în cea de colaboratori vreme de doi ani la ministerul Instrucţiunii, în fine ca prieteni, între cari a putut avea loc vii discuţiuni, dar niciodată, absolut nici odată, vre-o umbră de discordie încât, după golul ce-l lasă dispariţia lui în sufletul meu, înţeleg pe deplin negrăita sfârşire sufletească ce-a cuprins pe toţi acei ce l-au iubit.

Fie-i ţărâna uşoară!

C. Meissner.

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ FUNDATĂ DE „JUNIMEA“ LA 1 MARTIE 1867

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

Redactor C. GANE

ANUL al 58-lea

Aprilie

1926

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., S. A.

Depozit General „Cartea Românească“ S. A.

71211

DESPRE TRADIŢIE

Mărginind cuvântul tradiţie în câmpul imaginilor, îl fac să crească în acel al spiritului.

Universul este un tot organizat. Lumea se mişcă după anumite legi; în acelaş ritm se mişcă şi stelele şi inima oamenilor. Nici tradiţia nu este o stea nemişcătoare.

Intocmai cum ritmul naşte armonia, conştiinţa dă naştere tradiţiei, dar nu în chip imperios, căci „fiecare din noi a moştenit un lot de eruare", iar spiritul se împiedică prea uşor de lucruri, pe care din lipsă de experienţă le crede statornice şi câteodată esenţiale.

Timpul este pentru întâmplări ceeace noaptea este pentru monumente. El le reduce la trăsăturile lor esenţiale, aşa cum noaptea desenează monumentele în masele lor principale, întunecând particularităţile epocelor, ca să le rânduiască sub aceiaş legĕ a proporţiei.

Dar iubim prea mult istoria pentru anecdotele ei, monumentele pentru pitorescul lor, şi viaţa pentru micele ei satisfacţii, ca să ne dăm seama că oameni şi lucruri se aseamănă ciudat de mult întotdeauna.

Considerând ideea de „progres", care a halucinat mai multe generaţii, nimic nu mai rămâne din ea; căci Marte a dovedit că inima omenească nu s'a înbunătăţit, şi doar dacă progresul putea fi preţuit tocmai în acest domeniu. Şi ceeace Marte nu putuse dovedi, săpăturile archeologilor au venit să confirme. Prin ele am aflat că, în Babilon se ştia toate.

Dar ce este tradiţie?

— O regulă de viaţă? O formulă?

Nu!

Tradiţie este o adâncă neliniște.

Şi ce este neliniștea, dacă nu făclia spiritului, dacă nu puterea care pune în mişcare conştiinţa.

Tradiţia este corectivul, care tinde să menţie spiritul în armonie.

Tradiţia este conştiinţă.

Spiritul încărcat de întunecimea îndrăgostiţilor înverşunaţi de progres a învinuit tradiţia că se aşează deacurmezişul vieţii. Dar nu tot ceeace e însufleţit de viaţă este frumos; şi omenirea e împovărată de uscătură.

Tradiţia selecţionează. Copilă a vremii, ea distruge ce timpul n'a copt.... Timpul, care statorniceşte victoriile şi înmlăştinează erorile.

Istoria ne învaţă că prezentul este o necontenită bătrâneţe care plânge, cu lăcrimi amare, o copilărie şi o tinereţe legendară, care au precedat-o pe scena lumii.

Ori ce s'ar spune, oamenii sunt mai umili de cât o cred. Cei cari au zidit Partenonul, au lucrat cu simplicitate, fără să-şi dea seamă că n'au să fie întrecuţi nici odată.

Am spus: tradiţie este o neliniște, care ţine spiritul treaz. Această neliniște cuprinde în ea o mare parte de nevindecabilă nostalgie a vremilor de aur ale umanităţii.

Omul năzueşte să fie întotdeauna asemenea închipuirii celei mai frumoase pe care şi'o face despre el însuşi. Această imagine nu se găseşte decât în trecut.

Trecutul este întotdeauna legendă. Legenda este întotdeauna tinereţe, iar prezentul o dureroasă bătrâneţe, în care spiritul se chinueşte în asemuiri amare şi rodnice păreri de rău.

„Tradiţie" nu înseamnă „reacţiune".

Tradiţie înseamnă echilibru critic.

Tradiţie este, pentru gândire, ceeace proporţie înseamnă pentru monument, dar în domeniul abstract al proporţiei nu se poate defini, ci doar suggera. Voi alege pentru aceasta un element sintetic al arhitecturii, şi vom vedea cum el se desprinde din negurile istoriei, ca să se ridice în lumina de astăzi. Acest element va fi coloana, elementul cel mai nobil

al arhitecturii, căci el este statuia abstractă a omului, chip orb și simplificat, care ne apare ca un simbol în verticalitatea lui.

La început, săpat în lemn, coloana apăru în grădinile Persiei, susținând baldachinul ușor al regilor, și oglindindu-se în avusurile sumbre.

Intruchipare a răbdării și a veșniciei, ea se înșiră, în sălile hypostile ale Egiptului, în rânduri strânse, în mase largi și granitice. Atena o redă soarelui. Acolo se învestmântă în caneluri, reamintind faldurile neprihănite ale rochiilor sacrificatorilor sau ale fecioarelor thesaliene.

Un meșteșugar de candele funerare o încoronă cu frunza de acant, atât de bogată în linii.

Romanii o adaoseră la triumful lor, Bizanțul la fastul religios.

Când civilizația antică se prăbuși, oamenii și coloanele căzură; Renașterea le ridică. Coloana urmează soarta oamenilor.

Greoaie, asemenea credinței egiptiene, ușuratică, trandafirie și goală ca Doamna de Pompadour, ea fu paznica tuturor templelor și tuturor porticilor.

Coloana este de sine stătătoare, nesfârșită în formele ei, și totuși veșnic asemenea cu ea însăși.

Legile fundamentale ale armoniei sale sunt statornice.

Orice proporție, dobândită cu răbdare și transmisă cu credință, este un semn care corespunde unui ecou interior.

Dar să nu depășim subiectul acestei convorbiri căci „Arta e lungă și viața scurtă.“ Visul, așa cum și-l închipue vulgul, ascunde lenevie.

Dacă voim să fim noi, adică tineri prin spiritul nostru, să fim asemenea coloanei,..... acestei imagine subtile a noastră.

Tradiția nu este..... poate decât chiar viața însăși, care se reînoește fără ca să se schimbe, asemenea mersului stelelor, bătăilor inimii și valurilor mării.

G-M. Cantacuzino.

INGROPAT DE VIE

Peste curpeni şi copaci
Vântu-şi sbihue în toamnă
Oştile de vârcolaci...
Câmpu-i gol, copaci-s goi
Stropi de sângerate foi
Prin cărări de vii înseamnă
Urme de strigoi...
Frunze roşi, mueate'n sânge
Vântu'n văgăuni le strânge..

*

Dar din larguri de câmpie
In brumata dimineaţă
De Octombre — vin la vie
Tot ţărani, desculţi şi goi,
Cu hârleţe, cu ţepoaie
Să-i despoaie
de vieaţă
pe strigoi...

*

Şi-au pornit val-vălătuci,
Printre ruginiţi butuci,
Căutându-i pe strigoi,
Şi-unde ardeau ruguri de foi,

Sângerând lângă butuci,
Prindeau viţa
cea de vie
de cosiţa
aurie,
Forfecând-o de zuluci,
Şi-o 'ngropau, aşă, de vie
In pământ,
Iar deasupra-i, pe mormânt,
Ii băteau un stâlp greoi:
Să nu ieasă din mormânt
Vr'un strigoi...
Iar apoi,
In fapt de sară
din podgorii
salahorii —
Tot ţărani, desculţi şi goi,
Pe drum desfundat de ţară,
Pasul către sat şi 'ndeamnă
Prin noroi...

Şi cum vin, aşă, groparii,
Fulgerând sub zare, parii —
Furci, hârleţe şi ţepoaie,
Par'că-s oşti de vârcolaci,
Negre oşti, care se 'ndeamnă,
Noaptea, drum prin foc să-şi taie,
Răscolind cu furci de draci,
In amurg o vâlvătaie
De jăratec roş, în toamnă!...

Ion Buzdugan

DOUĂ CERTIFICATE ȘCOLARE ALE LUI MIHAIL EMINESCU

Ca și pe băeții săi mai mari, pe Șerban, Nicolae, Gheorghe și Ilie, căminarul Gheorghe Eminovici din Botoșani a trimis și pe Mihai la școală în Bucovina la Cernăuți, unde pare a fi locuit la început la profesorul său Aron Pumnul, mai târziu la proprietarul Nicolae Dzierzek și în ultimul an la profesorul de franceză Victor Blanchin.

In anii școlari 1858/59 și 1859/60, Mihai a absolvit clasa a III-a și IV-a primară, iar în anul 1860/61 clasa întâia liceală. Clasa a II-a liceală n'a mai reușit Mihai să o termine, fiind clasificat la finele anului școlar 1861/62 cu notele „nesuficient" din limba latină și matematici. Incercând în anul școlar 1862/63 să repete clasa II liceală, la început ca priventist apoi ca elev ordinar, a absolvit numai semestrul întâiu, ca să părăsească după vacanța Paștelui liceul.

Unde și cum a absolvit Mihai Eminescu clasa II-a liceală și celelalte clase liceale până la bacalaureat, nu mai știm cu preciziune. Știm că a mai venit la Cernăuți prin anii 1864/66, că a petrecut pela Sibiu, Blaj și chiar Timișoara, dar date precise despre examene și treceri din o clasă în alta nu mai avem.

La finele anului 1869 se afla Mihai Eminescu la Universitatea din Viena, dar nu știm însă exact dacă era înscris ca student ordinar, ori audia cursurile numai ca extraordinar, neavând examenul de bacalaureat. Numai cercetând amănunțit matriculele școlare, cum a făcut D-l prof. Dr. Radu I. Sbiera

cu cele din Cernăuţi,[1]) vom putea deslusi exact aceste detalii din mult frământata viaţă a poetului nostru.

Între „hârtiile" rămase după Mihail Eminescu la soră-sa Aglae şi la fiul ei, locotenentul Drogli,[2]) se află şi două certificate şcolare de ale lui Mihai şi anume: certificatul din $\frac{28 \text{ Iunie}}{10 \text{ Iulie}}$ 1860 de absolvire a şcoalei primare şi certificatul din 9 Februarie 1861 de absolvire a semestrului prim al clasei întâi liceale. Amândouă certificate în original autentic, în deplină conformitate cu extrasele din matricule, publicate de dl. Dr. Radu I. Sbierea.

Mihai Eminescu (atunci încă Eminovicz) a absolvit şcoala primară la aşa zisa şcoală primară „greco-orientală imperial-regească" din Cernăuţi. I-i se zicea „greco-orientală"., pentrucă era susţinută din „fondul religionar" al bisericei ortodoxe, administrat de stat. (De aici caracterul: „imperial-regesc") Interesant este, că în textul certificatului are această şcoală două denumiri diferite.

Pe sigiliu î-i se zice: „K. K. National Hauptschule", va să zică: şcoala principală naţională imperial-regească. Iar în textul certificatului î-i se zice: K. K. gr. or. Musterhauptschule" = şcoala principală de model gr. orientală imp. reg.

Explicarea este următoarea: Încă dela sfârşitul veacului XVIII se zicea în Austria şcoalelor primare: şcoale naţionale, cari însă nu aveau nici un caracter naţional deosebit, ci erau toate şcoale germane, dar bine înţeles se ţinea seamă la începutul învăţământului de limba „vernaculă" adică limba cu care venise copilul de acasă. „Hauptschule" am tradus cu „şcoala principală", dar la vremea sa se traducea românește: „şcoala capitală" şi însemna o şcoală primară complectă de 4 clase sau secţiuni. Şcoalele acestea erau simple „Volksschule" = şcoala poporală. Mai rămânea de explicat cuvântul „Muster" = de model. Pe vremea aceia însemna „şcoală de model" acea şcoală, care servia totdeodată şi de şcoală de explicaţie pentru candidaţii de învăţători.

---

[1]) „Amintiri despre Eminescu" în Almanahul literar pe 1903. Cernăuţi. Soc. tipografiei bucovineană.

[2]) A se vedea „Conv. Lit." Numărul trecut (Ianuarie-Februarie 1926)

Altă curiositate la acest certificat este, că este scris pe un împrimat impropriu. Anume pentru certificatele de şcoală primară erau trei feluri de imprimate, unul pentru clasa întâia, alt imprimat pentru clasa II şi III şi în sfârşit alt imprimat pentru clasa IV, conţinând aceste clauze de trecere în liceu.

Din motive necunoscute s'a scris acest certificat de absolvire a şcoalei primar pe un inprimat propriu numai clasei a 2-a şi a 3-a, prin urmare conţinând numai simpla clauză de promoţiune, fără indicaţia că elevul trece în clasa primă liceală („Gimnasium" cum se zicea în Austria). De altfel caracterul imprimatului se indică chiar pe imprimat.

In sfârşit ţin să constat, că numele elevului a fost scris în certificat cu litere latine, nu după ortografia germană, ci după cea polonă, dovadă cât de dăinuitoare a fost influenţa poloneză în Bucovina şi după-ce a încetat a mai fi un district Galiţian.

In cele următoare dau traducerea certificatelor:

I

CLASA A PATRA.

Nr. 16.

Din partea şcoalei imp. reg. primare de model greco-orientale se certifică prin aceasta, că Mihail Eminowicz, în vârstă de 9½ ani, de religiune greco neunită, născut în Botoşani, a urmat în anul 1860 învăţământul public foarte silitor, a dovedit o purtare foarte bună şi că pe lângă aptitudini foarte bune şi bună aplicare a mântuit obiectele de învăţământ prevăzute pentru al doilea curs al clasei a 4-a în modul următor:

Religia	foarte bine.
Limba germană	foarte bine.
Limba română	foarte bine.
Limba maternă	bine.
Aritmetica	foarte bine.
Caligrafia	foarte bine.

Acest elev merită prin urmare a fi trecut cu distincţie în clasa primară.

Cernăuţi $\frac{28 \text{ Iunie}}{10 \text{ Iulie}}$ 1860.

W. Iliasiewicz
Director prov. şi Catihet

I. Zybaczynki
Dirigintele clasei

Sigiliul
(cu emblema împărătească şi inscripţia germană: Şcoala primară naţională imp. reg. în Cernăuţi).
În colţul din stânga se spune că este certificat (imprimat) pentru clasa 2 şi 3.

Jos în dreapta se află timbrul administraţiei imp. reg. al debitului de cărţi şcolare, precum şi indicarea preţului imprimatului: 2 cruceri monetă convenţională.

II

Timbrul fiscal de 15 cruceri.
No. 32

CERTIFICATUL LICEAL

Mihail Eminovicz din Botoşani în Moldova, elev al clasei întâia a liceului imp. reg. în Cernăuţi, obţine prin aceasta relativ la semestrul întâiu al anului şcolar 1861 certificat cu medie generală bună, locuţiunea Nr. 11 între 68 elevi.

Conduita morală: ireproşabilă.
Menţiunea uneori cu intermitenţe.
Sârguinţa mulţumitoare.
Rezultatul în singuraticele obiecte de învăţământ.

Religiunea: foarte lăudabil	E. Iliutz.
Limba latină: mulţumitor	Caspary
Limba germană: mulţumitor,	Caspary.
Istoria şi geografia: mulţumitor,	Caspary.
Matematica: mulţumitor,	Caspary.
Ştiinţele naturale: suficient,	I. Limberger.

Forma externă a lucrărilor în scris: suficientă.

Numărul orelor de învăţământ absentate: 0.
Cernăuţi 9 Februarie 1861.

St. Wolf
Director impr. reg.

Sigiliul:
(Pajera împărătească cu inscripţia latină: Sigil. Directoratus C. R. Gymnas Czernovic).

* * *

Notele sunt greu de tradus, pentrucă cele de astăzi nu mai corespund celor de atunci.

Note bune erau pe acea vreme:

ausgezeichnet = distins.
vorzüglich = eminent.
sehr lobenswert = foarte lăudabil.
sehr gut = foarte bine,
lobenswert = lăudabil,
gut = bine,
befriedigend = mulţumitor
genügend = suficient,
hinreichend (austr. se traducea: abia suficient şi era considerat ca o notă dubioasă).

Notă rea era:

nicht genügend = nesuficient.

La acest certificat mai este de observat, că lipseşte nota din limba română. Aşa pare că în acest an şcolar se declarase deja morbul lui A. Pumnul, aşa că nu a mai putut propune. Abia în anii următori a fost Pumnul înlocuit cu M. Călinescu şi apoi cu I. Sbierea.

Dr. V. Branisce.

CRÂMPEI DE CÂNTEC DE ZLĂTAR.

I

Munţii 'n bruma de amurg urcă 'n slava argintie.
Printre crestele din cer se ghiceşte străvezie
o frântură dintr'o lună
galbenă chihlibarie.
Prin brădetul înoptat, dintr'un fund de văgăună,
şerpueşte liniştit în fuior lin fum de şatră.
De prin corturi plâng ţiganii pe vechi piepturi de viori
strecurând singurătăţii doar pe-o strună tremurată
tâlcul tristei seri de toamnă în jelanii de fiori.

II

Vântule, frate nomad,
spune-ne ce negru brad
să tăem în alb cosciug prin păduri pe culmi departe?
Spune-ne bătrânul brad care e făcut să poarte
trupul rece şi stingher
al vătafului de şatră ce-a pornit prin fum la cer

III

Hii...! Hii...! Hii...!
Sub săracul ciob de lună, călăuză vrăjiioare
laia noaptea pe potecă prin pădure o porni
cu mârţoage şi topoare.
Hii....! Hii...! Hii...!
Ca din inimă de codru bradul negru să coboare
pân'ce zorii s'or ivi.

IV

Zi de toamnă 'ntârziată până seara în amurg
au cioplit zlătarii 'n trunchi miezul moale, alb și ud,
cu mireasma 'nbătătoare de rășină de brad crud,
potrivind din două albii uriașul lui cosciug.

V

Huhurezul din brazi țipă noapte oarbă fără lună.
La un căpătâi de șatră bate toaca o bătrână.
Plânge cineva în beznă, joacă-opaițul de iască
peste albiile legate lângă groapa ce se cască.
Apoi iar tăcere lungă, doar o umbră se strecoară.
Zdup....! Un huruit de bulgări.... plânsetul începe iară.

Sandu Tudor

SPĂTARUL MILESCU

O chestiune, care a frământat mult generaţia noastră, a fost lipsa unei mişcări ştiinţifice în trecutul românesc. Nu putea pricepe nimeni, cum se oprise ştiinţa la frontieră, fenomen a cărui imposibilitate îl demonstrase până şi zidul chinezesc, în Asia. Dacă se mai adaogă şi o parte sentimentală, destul de naturală şi provenită din lupta cu naţiunile cari ne striveau zilnic în contactul lor, atunci se va pricepe de ce mai ales generaţia trecută, acea, în care „realismul“ şi-a dat primele roade, a fost frământată de această inexistenţă.

Mai mulţi oameni de ştiinţă s'au ocupat atunci de rezolvirea ei, dar celelalte convulsiuni ale epocei pregătitoare pentru lumea cea nouă, în care trăim, au subtras pe toţi dela o cercetare pacientă. A trebuit să se ajungă scopul, către care tindeau toate sforţările trecute, pentru ca o ambianţă prielnică să permită reuşita întreprinderii. Cam din toate părţile azi răsar oameni de ştiinţă, răsar opere de ştiinţă, din trecutul nostru nebulos. Pot să zic chiar, că, tendinţa pentru viitor, va fi o răsturnare complectă a trecutului şi vechei mentalităţi, în care ni-am petrecut tinereţea. Se rupe în momentele actuale perdeaua, de pe acest trecut, care dacă nu este la înălţimea unora, dar este superior multora dintre vecinii noştri.

Fără falşă modestie, şi pentrucă se primeneşte o lume de fapte şi gândire, trebuie să arăt, ce am făcut şi eu în această direcţiune. Voi arăta două desgropări senzaţionale în această ordine de idei.

Prima a fost publicarea operei filosofice a lui *Petre Stamatiadi* din 1791, adică din secolul fanariot, în care co-

moditatea teoriilor de birou naționaliste pusese întunericul intelectual pentru românism. Cu toate Academiile domnești, cu tot contactul cu occidentul, cărturarii noștri dispar odată cu plecarea lui Cantemir în Rusia. Nu se mai scrie românește, nu se mai publică decât grecește! Și totuși cartea tipărită a fost în mâna celor, cari se îndeletniceau și se îndeletnicesc și azi cu studierea trecutului! Răspunsul lui Stamatiadi la propaganda materialistă a sec. XVIII se găsește peste tot. Numai la Neamț sunt vre-o 70 de exemplare! Dar lucru bizar, acei cari trebuiau să o citească, nu au cetit-o. Sau, dacă au cetit-o, pregătirea lor științifică era atât de slabă, încât li-a fost greu să se aventureze în studiul unei cărți, în care se publicau note științifice din toate domeniile și mai cu seamă din Astronomie. S'au făcut chiar și lucrări speciale asupra Filosofiei românești, în cari abia este menționată lucrarea, cu toate insistențele puse de anume bibliofili.

Cu concursul „Casei Școalelor" am retipărit-o. Azi poate ori cine constata, că fenomenul nenatural al dispariției limbei și culturei românești în sec. XVIII nu s'a întâmplat. Că, după cum se petrecuse în țările cu învățătură în limba latină, și la noi, limba vorbită își formase vocabularul ei în toate domeniile. Și la noi era o lume cultă, care urmărea evoluția apusului, ba chiar lua parte activă la ea. Materialismul, care răsturnase bazele societății la 1789, găsise până și potrivnici. Stamatiadi refutează, cu argumentele științei positive, teoriele anticului *Ocelus*, le refutează în limba românească, cu tot vocabularul științific necesar... și le publică. Odată cu această deshumare se înmormântează bine înțeles și corolarul teoriei dispariției culturei și limbei românești în sec. XVIII, adică a „descălicatului al treilea" făcut de „taica Lazar" cu Transilvănenii lui. Generația actuală a început să facă o separație complectă între politică și cultură, cu toate sforțările multiple, ce le-ar mai face chiar propagandiștii naționali. Iar separațiunea aceasta, o face, ca o cerință absolută, tocmai a factorului național, care cere, mai bine ceva cultură românească la spatele lui, decât orice. Aceiași emulație între națiunile, eșite din războiu, o obligă la această directivă.

A doua desvelire științifică a trecutului nostru a fost acea a *Spătarului Milescu*. Totuși va părea îndrăznet să afirm,

că am descoperit eu pe acest *mare geograf român*, din sec. XVII. Căci, cine oare n'a auzit de Milescu, cine n'a scris la noi de Milescu? Toată lumea. Cel puţin, toată lumea ştie, că acest Milescu este un om de seamă al nostru. Mai ştie încă, că a făcut o *călătorie în China*, care l'a făcut cunoscut peste tot. Dar, ca şi în cazul Stamatiadi, nimeni n'a cetit pe Spătarul Milescu şi, din întreaga şi vasta lui operă, nici măcar *Călătoria în China*. Este fenomenal, dar aşa este! Ba, cer iertare, s'a tradus partea primă a acestei călătorii, nu însă din publicaţiile cunoscute, ci dintr'un manuscris grecesc, despre care traducătorul Academiei, G. Sion, spune, că nu putea fi mai prost scris în limba lui Homer. Dar şi această publicare s'a făcut în urma unei memorabile şedinţe, în care Academia, după afirmarea d. Maniu, declarase opera Spătarului fără valoare istorică pentru noi. O operă geografică, făcută de un român la 1675, nu are nici o valoare istorică, pentru noi! Votul savantului corp a făcut pe bătrânul Hăjdeu să renunţe la prefaţa, pe care o scrisese şi care, Dumnezeu ştie, unde o fi.

Cu acelaş concurs al „Casei Şcoalelor", tipăresc deci pentru prima oară, după două secole dela efectuare, traducerea acestei călătorii în limba română. Din diferite texte am făcut un ce, care să poată fi cetit cu plăcere şi azi. Cu mici rezumări de lucruri mărunte şi zilnice, opera a fost redusă la dimensiunile tiparului modern. Totuşi rămâne încă destul de voluminoasă.

Importanţa ei ştiinţifică, este, cum am scris mai sus, acea a unei opere geografice din sec. XVII. Este complectă, ca informaţii, din toate punctele de vedere; toate ştiinţele, din cari se înjgheabă Geografia modernă, sunt puse la contribuţie. Tuturor acestora Spătarul o aduce pe a sa. Cu un spirit de observaţie ştiinţifică, absolut positivist, vasta regiune străbătută este îmbrăţişată şi descrisă. 12,000 km., adică un sfert din înconjorul pământului, furnisează materialul acestei lucrări. Şi această regiune nu este lipsită nici de popoare interesante şi vechi, nici de obiceiuri bizare şi noi, nici de fenomene din tot domeniul ştiinţelor naturei. Aproape doi ani, zi cu zi, acestea sunt prinse şi trecute pe răboj.

Ca valoare geografică pură, *descrierea Siberiei orientale este pentru prima oară făcută de Milescu.* Dacă n'ar

fi decât acest *factor mondial* și autorul reprezintă pentru noi o *valoare națională*.

Importanța ei mai este și *istorico-politică*. Călătoria reprezintă politica de expansiune a Rusiei către mările libere. Această politică va conduce Impărăția Țarilor la regenerarea Japoniei, la dezastrul din Manciuria și va fi una din cauzele ultimilor evenimente lumești. Mai mult, ea este opera *Fanarioților*, cari lucrau în Rusia, înainte de a ajunge la noi. Aceștia vor împinge apoi pe Moscoviți către Bizanț. Anticamera Orientului ar fi fost deci Extremul-Orient. Fanarioții, au lucrat la această operă, Spătarul fiind trimis în Rusia cu recomandația faimosului *Panaiotakis*, fundatorul Fanariotismului la Constantinopoli și formând la Moscova, cu șeful lui *Matveief*, secția III, de faimoasă memorie. Partidul nou, zis al Țarului Petru cel mare, este, în parte, opera acestor Fanarioți.

Lucrarea lui Milescu are și o valoare politică pură, căci arată metodele politicei orientale, atât rușești cât și mongole și mai ales formează, după Machiavel, primul tratat, în care și diplomația este desvelită, în toată goliciunea ei.

Importanța ei este mare și din punct de vedere literar, căci este compusă și scrisă într'un stil, care nu se lasă mai pre jos de stilul nici unui scriitor al secolului, în care este scrisă. Descrierile recepțiunilor la Curtea din Peking sunt clasice, iar compunerile privitoare la râurile Siberiei sunt modele în această privință.

Din punct de vedere interes senzațional, desigur că nici o altă călătorie nu o poate întrece. Ținând mai ales seama de secolul, în care a fost executată traversarea întregei Siberii, lungimea, greutățile, peripețiile, necunoscutul, riscul și curajul de a înfrunta o lume complect barbară cât și o țară aproape impracticabilă ca obstacole naturale, desigur că afirmația este la locul ei. Spătarul a trecut prin păduri mai mari, ca cele ale Congului; prin stepe mai întinse ca cele ale Americei; peste munți mai înalți decât Cordilierii; prin friguri aproape polare; peste zăpezi gigante și pe vânturi grozave. A trecut mlaștini mai mari ca ale Amazonului și deșerturi cât Sahara. A călătorit pe apă, călare și cu cămila. A trecut lacuri, cât Caspica. A înfruntat toate animalele sălbatece ale zonei tropi-

cale şi sălbateci, ca şi cei din Africa centrală. Spătarul a stabilit şi el un drum de circulaţie mondială, căci Transiberianul urmează aproape calea lui în China. A avut în plus de luptat cu şiretenia pieilor galbene şi cu brutalitatea moscovită. Lupta lui cu Curtea şi Mandarinii chinezi este omerică. Un capitol întreg din călătorie este plin numai de peripeţiile ei. Arestarea lui la înapoiere, confiscarea averei şi disgraţia de ani întregi, reprezintă epilogul dramatic al acestei călătorii. Este deci interesantă chiar din punct de vedere al romanului, mai ales dacă menţionăm, că Spătarul din necesitatea situaţiei lui, adică pentru a-şi da şi mai mare importanţă a făcut din lupta lui cu Curtea chineză, pe chestia demnităţii europene, un roman în adevăratul înţeles al cuvântului. Această luptă este, ceia ce se chiamă în roman, firul conducător sau intriga de ordin emotiv.

Cred, că importanţa Spătarului din punct de vedere românesc, e inutil să o mai demonstrez după aceasta.

Em. C. Grigoraş.

ZARATHUSTRA

Simt cum peste mine timpul trece!

Peștera e neagră, umedă și rece
Și-n mine cum pătrunde frigul parcă sâmt.
Căci eu sunt Zarathustra, dar trupu-i de pământ,
E muritor
Ca trupul tuturor.
Vulturul și el pătruns de frig s'a dus
Și-acum de sigur se rotește'n zbor
De asupra piscurilor goale, sus
Pe cerul fără nor
Dar șarpele a rămas încolăcit
Cu mine
Și ochiul tău de șarpe, ascuțit
Și rece ca oțel
Privește ațintit în adâncime:
Se târâe molatec pe pământ....

Dar aripi de-ar avea, și el
S'ar avânta în avânt.

Zarathustra ese din peșteră. Răsare soarele și-i zâmbește.

Răsai!
De după culmi înzăpezite
Rătăcitor sihastru
Iți porți al razelor alai
Pe căile nemărginite
A'cerului albastru.

Răsai triumfător,
O Soare
Veșnic călător!
Te bucură acum
Că sus
Te duce al tău drum...

Căci știi c'a cerului cărare
Se'ndoae spre apus.

Aceasta-ți este soarta, Soare!
E soarta ta și a oricui,
„Răsari ca să apui"!

Dar ce-ar fi strălucirea-ți oare
De n'ai avea cui străluci?

Și'n fața peșterii pustii
Degeaba'n orice dimineață
Te-ai arăta zâmbind la față
Și-ai lăcrăma în rouă,
Ca să ne dai din raza ta,
Ca să ne dai și nouă,
Dacă n'aș fi aicea eu
Și nu te-aș aștepta
Ca să mă'nchin ca la un zeu
In fața ta.

O Soare! Strălucești prin tine,
Dar pentru mine.
De zece ani eu te primesc
Cu brațele întinse
Și când pe după piscuri ninse
Apari, eu te slăvesc;
Căci de când pe astă stâncă

Singur am ajuns
In locuința mea adâncă,
Soare!
Doar tu și luna ați pătruns
Cu raze line.

Și-n zece ani de cugetare
M'am adâncit în mine.

Iar barba mea s'a înălbit
Ca brazii de zăpadă.
Căci Zarathustra-i tot un om,
Ce-n viață o să cadă
De drumuri obosit.

Tu al singurătății duh
Ce te rotești nepăsător
De lume în văzduh;
Și tu, șarpe visător,
Prieteni! De acum ne vom
Lăsa. In lume mă cobor
Pe Supraom să-l caut.

Vulturul își urmează liniștit zborul. Șarpele înfofolăcit pe pământul umed se tolănește la soare. Zarathustra își ia toiagul și pleacă la vale pe cărarea pietroasă. Peștera rămâne în urmă, neagră și goală ca o viață de om.

P. Vignali

IZVOARELE POEMEI LUCEAFĂRUL

Dacă lămurirea genetică întemeiată pe o mărturie ca aceea povestită de Eminescu lui Vlahuţă despre originea *Luceafărului* (o anecdotă cu trei persoane: poetul—Hyperion; o cucoană din Bucureşti — Cătălina; un chipeş fecior-de-casă — Cătălin) este parcă anume făcută să învedereze exagerările la care ajungi, când vrei să descifrezi geneza din te miri ce mărunţişuri biografice, o altă afirmare este chemată să arate o rătăcire tot atât de grea: cum nu se cuvine să procedezi, când cauţi izvoarele unei plăsmuiri poetice. Deşi nu conţine nici urmă de adevăr, totuşi, pentrucă ilustrează o frecventă eroare de metodă, o amintesc aici, ca o potrivită introducere în cercetarea izvoarelor.

In prefaţa volumului de material rămas dela Eminescu *Literatură populară*, editorul, I. Chendi, amintind unele fapte în legătură cu influenţa germană asupra poetului, dă şi următoarea părere. „Wieland asemenea pare a-l fi preocupat îndelungat, căci Huon, numele eroului lui *Oberon*, e numit adesea în manuscrisele lui; se pare că *Oberon* i-a servit chiar ca model în concepţia şi scrierea poveştilor „Fata din grădina de aur“ şi „Miron“.

Părerea aceasta capătă însemnătate prin aceea că, la prima din poveştile amintite, Chendi dă următoarea notă. „Povestea ce urmează poate fi considerată ca o variantă la *Luceafărul*: ideea şi acţiunea este aceeaşi, versurile însă, precum şi cadrul de poveste, sunt cu desăvârşire diferite“.

Vom avea prilej să învederăm strânsa legătură dintre această poveste versificată şi capodopera de mai târziu. A

afirma că *Fata din grădina de aur* a avut ca model pe *Oberon* al lui Wieland însemnează a afirmă că *Luceafărul* purcede din acelaş izvor.

Pentrucă Chendi se mărgineşte la această sumară indicaţie a modelului, fără să mai dea vro altă lămurire, e nevoie să privim mai deaproape opera poetului german.

Wieland, cel mai iubit povestitor de basme al vremii lui, a publicat lunga lui poemă-roman la 1780. Plăsmuirea aceasta bogat alimentată din cele mai felurite izvoare, a deşteptat o puternică impresie printre contimporani. Următoarea judecată formulată de Goethe în plină maturitate e caracteristică pentru răsunetul de atunci. „Cât timp poesia rămâne poesie, aurul aur şi cristalul cristal, Oberon va rămânea iubit şi preţuit ca o capodoperă a artei poetice". Azi, cele câteva mii de versuri ale acestui roman cavaleresc, dacă ne mai pot interesa, nu ne mai încântă atâta.

Că Eminescu l-a cunoscut pe Wieland, nu mai încape nici o îndoială. Dar să fie adevărată părerea lui Chendi că aici stă „modelul" basmului din care a crescut *Luceafărul?*

Dau mai întâiu cadrul total al lui Oberon, ca să se vadă întrucât putem descifra un model al poemei eminesciene.

Huon de Bordeaux, strălucită icoană de însuşiri cavalereşti, a ucis în duel pe un fiu nevrednic al lui Carol cel Mare. Ca să-şi ispăşească vina, împăratul îi cere, ca în basme, să îndeplinească o ispravă nemaipomenit de grea: să se ducă la Bagdad şi, pătrunzând în sala unde ospătează Califul, să ucidă pe meseanul ce va stă la stânga lui, să răpească pe fata monarhului şi s'o aducă mireasă acasă, — împreună cu patru măsele ale Califului şi un smoc din venerabila-i barbă. Evident, isprăvi ca acestea nu puteau fi săvârşite decât cu ajutoare supranaturale. Regele „elfilor", Oberon, ajută pe Huon, dăruindu-i un corn şi un pocal fermecat, să biruiască toate greutăţile.

Până acum, nimic în această Iliadă cavalerească nu aminteşte nici pe departe basmul *Fata din grădina de aur.*

Huon, eşind cu bine din toate încercările, porneşte fericit cu frumoasa Rezia, fata Califului. Credeau că zilele de încercare se sfârşise, dar altele şi mai grele îi aşteptau în cale, la înapoere. Oberon îi dăduse lui Huon o poruncă, să n'o

calce: să aibă pe Rezia ca pe o soră, până când papa Silvestru va binecuvânta căsătoria lor. Dar cei doi înamoraţi calcă porunca; sunt supuşi la cele mai grele încercări, pe care Oberon le urmăreşte cu deosebită încordare, căci de izbânda lui Huon şi a Reziei atârnă nu numai fericirea acestora dar şi fericirea lui Oberon. Pentrucă regele elfilor sprijinise pe o soţie necredincioasă, era nevoit să trăiască despărţit de soţia lui — Titania. Şi numai atunci despărţirea avea să înceteze, când o pereche de înamoraţi ar fi preferat moartea prin foc decât vieaţa răscumpărată cu preţul necredinţei. Din toate perechile de înamoraţi, numai Huon şi Rezia ar putea să biruiască o astfel de încercare; de aici, interesul cu care Oberon urmăreşte soarta lor. Credinţa în iubire duce la fericirea înamoraţilor şi la izbăvirea lui Oberon. In sfârşit, perechea Huon — Rezia, biruind toate piedicile, ajunge cu bine la curtea lui Carol cel Mare.

Ca şi în partea întâia, nimic în această parte a doua, adevărată odisee cavalerească, nu se dovedeşte a fi modelul basmului versificat de Eminescu.

Ca formă, singura asemănare ar fi că atât poema-roman cât şi *Fata din grădina de aur* au adoptat strofa de câte opt versuri iambice. Dar şi aici, în versificaţie, sunt multe deosebiri. Pe când versurile lui Wieland se mişcă liber dela endecasilab la alexandrin, cu libertate în aşezarea rimelor, Eminescu alege endecasilabul, adoptând nu forma strofei lui Wieland, ci pe aceea de stanţă epică italiană, aşa cum a fost mânuită de Ariosto în *Orlando* şi de Tasso în *Gerusaleme*.

Dar dacă *Oberon*, privit în total, nu are nimic comun cu basmul substrat al *Luceafărului*, ce-l va fi îndemnat pe Chendi să afirme că Wieland a dat modelul?

Sunt trei aspecte parţiale, care probabil au dus la această părere.

In cântul al treilea din *Oberon*, un uriaş ţine zăvorîtă în un turn ferecat pe o fecioară, logodnica unui cavaler. Huon omoară pe uriaş, după ce-i luase, pe când dormea, inelul fermecat, puterea monstrului. Dar această liberare nu vine din iubirea eroului ci din datoria lui de cavaler de a ocroti pe cei slabi. Dacă atât aici cât şi în basmul *Fata din grădina de aur* avem momentul acesta al liberării unei fete, e clar

că nu în întâmplarea din romanul lui Wieland putem descifrà modelul lui Eminescu.

Al doilea moment asemănător ar fi înamorarea din vis a lui Huon de Rezia, după cum în Florin se deşteaptă, din auzite, iubirea pentru fata de împărat. Dar amănuntele sunt atât de deosebite şi motivul e atât de frecvent în basmele poporane şi în cele culte romantice (în Tieck, bunăoară, trubadurul Jooffroy Rudell iubeşte pe Melisanda, deşi n'a văzut-o, şi porneşte să străbată marea, care-i separă) — încât nu poate fi vorba de o legătură între cele două opere.

Dar mai e un motiv din romanul lui Wieland, care ar putea să înfăţişeze asemănări, de data aceasta mai strânse, cu basmul nostru. Este episodul menit să arate de unde a purces despărţirea lui Oberon de Titania. Orbul Gangolf, bătrânul, e un nobil căsătorit cu tânăra şi frumoasa Roseta. O ţine departe de lume, închisă în o grădină înconjurată de ziduri mari. In suferinţa ei, un tânăr slujitor de origină nobilă, supraveghetorul grajdurilor lui Gangolf, apare ca mângâetor. (Cântul VI strofele 57—60). Roseţa ştie să amăgească pe bătrânul ei soţ, care îi ajută să se urce în un păr, între ramurile căruia îşi făcuse cuib de întâlnire. Dar cum la Eminescu Smeul vede, după arătarea lui Dumnezeu, pe fata de împărat în braţele lui Florin, tot astfel, a Wieland, bătrânul, căruia Oberon, indignat de necredinţa soţiei, îi dăruise vederea, zăreşte pe Roseta în braţele tânărului. (Cântul VI strofa 90). Dar la poetul german, Roseta isbuteşte să-l convingă pe bătrân că n'a văzut adevărat, încât el mărturiseşte în cele din urmă: „e limpede ca lumina zilei, n'am văzut bine".

Ceea ce l-a făcut pe Chendi să vadă în *Oberon* modelul lui Eminescu a fost, de bună seamă, motivul acesta al desamăgirii bunului Gangolf, care vede pe Roseta în braţele tânărului. Dar acesta este un motiv atât de frecvent, încât, dând greutate unor apropieri de felul acesta, poţi ajunge la cele mai neaşteptate legături, când de fapt n'ai indicat decât unele întâmplătoare vagi asemănări.

De fapt, episodul amintit este ceva de snoavă, de fabliau, care aminteşte mai degrabă motive din proza unui Boccacio decât atmosfera idilică a iubirii dintre Cătălin şi Cătălina sau adânca experienţa dureroasă a Luceafărului.

Dacă studiul izvoarelor ar constă în relevarea unor atât de vagi asemănări, întâmplătoare coincidenţe cu care poţi face orice legături, mai bine ar fi să renunţăm la munca aceasta... Pentru adâncirea poeziei nu-ţi spun nimic. Pentru geneza ei, avem, în ordin literar, mărunţişuri tot atât de neînsemnate ca contribuţia pe care în ordin biografic, o reprezintă amintitul pasaj din Vlahuţă...

Eroarea lui Chendi vine din aceea că el n'a îndestulat o cerinţă elementară: n'a pătruns exact nici basmul versificat de Eminescu, nici *Luceafărul*. I-a lipsit astfel criteriul de selecţie. Numai cel care a adâncit o personalitate dată şi o plăsmuire în esenţa lor, are temeiul să vorbească fără rătăciri despre izvoare şi despre forme anterioare. Cerinţă cu atât mai necesară, cu cât studiul izvoarelor şi al modelelor e în strânsă legătură cu cea mai fină dintre lucrările de istorie literară: lămurirea genetică a creaţiunilor poetice.

Erori de felul acesta întâlnim la tot pasul în studiul lui Eminescu.

Dacă ni s'ar cere un îndrumar pozitiv în studiul izvoarelor, avem satisfacţia să amintim o lucrare ce poate servi de model: studiul de curând apărut al d-lui Ch. Drouhet *Vasile Alecsandri şi Scriitorii francezi*, cea mai de seamă cercetare de felul acesta din câte avem până acum în limba noastră.

E o lucrare indispensabilă nu numai pentru cel ce vrea să adâncească pe Alecsandri, dar şi pentru cel care vrea să vadă în acţiune o metodă la înălţimea vremii. Făcând abstracţie de unele chestiuni de amănunt, discutabile, lucrarea aceasta este un model de conştiinciozitate în informaţie, de fineţe în analiză şi de siguranţă în gust, totul condus în aşa fel, încât din modele să iasă clar la lumină originalitatea scriitorului.

Neavând nici pe departe o astfel de lucrare cu privire la Eminescu, am socotit necesar să privesc ca un memento această eroare tipică a lui Chendi, acum când ne îndreptăm spre cercetarea izvoarelor capodoperii poetului.

Dela Eminescu însuşi, avem o însemnare preţioasă, făcută în toiul muncii pentru desăvârşirea *Luceafărului*. In manuscrisul Academiei No. 2275 bis pagina 56, pe marginea uneia dintre variantele poemei, el a lăsat următoarea însemnare,

pe care o dau în întregime. Deşi în parte a fost relevată, nu s'a scos din ea toate îndrumările pentru înţelegerea poemei şi nici n'a fost lămurită în chip critic. „In descrierea unui voiaj în ţările române, germanul K. povesteşte legenda *Luceafărului*. Aceasta este povestea. Iar înţelesul alegoric ce i-am dat este că, dacă geniul nu cunoaşte nici moarte şi numele lui scapă de simpla uitare, pe de altă parte însă, pe pământ, nu e capabil a ferici pe cineva nici capabil de a fi fericit. El n'are moarte, dar n'are nici noroc". Şi părându-i-se că nu e destul de lămurit, la stânga acestei note, între ea şi între text, intercalează o altă însemnare. „Mi s'a părut că soarta *Luceafărului* din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pământ şi i-am dat acest înţeles alegoric".

Nu mai rămâne nici o îndoială: poetul însuşi indică izvorul dela care a pornit. Intrebarea este: cine să fie acel călător german la care Eminescu a găsit povestea? In lucrarea domnului N. Iorga *Istoria Românilor prin călători* nu găsim vro lămurire. De altă parte, dintre cei ce s'au ocupat de poetul nostru, I. Scurtu, în prefaţa ediţiei dela 1908 a poeziilor lui Eminescu, spune misterioso că, încă de pe când era student la Leipzig, susţinuse ideea cuprinsă în nota lui Eminescu „sprijinit pe acea carte germană, pe care o descoperisem de pe atuncea, fără să cunosc mărturisirea poetului". Cartea aceea misterioasă — n'o numeşte; îşi rezerva surpriza pentru studiul ce avea să urmeze.

Dar motiv de tăinuire nu era. Izvorul Luceafărului — de mult se ştia. Incă din 1883, anul apariţiei poemei, D-l Dr. M. Gaster, în volumul *Literatura populară română* pagina 549, afirmase că *Luceafărul* e inspirat din o carte a lui R. Kunisch *Bukarest und Stambul. Skizen aus Ungarn, Rumunien und der Türkei*, apărută în 1861. Deşi tot vorbărim de bibliografie, felul primitiv cum este înţeleasă explică dece o indicaţie de valoarea acesteia a rămas de fapt neobservată. S'au scris multe despre *Luceafărul* şi nimeni n'a amintit măcar izvorul: până nu l-am dat în un periodic răspândit — se ştia de mult, dar nu se cunoştea.

Cercetând volumul lui Kunisch, constatăm că conţine două basme, culese în Muntenia. Ambele au fost versificate de Eminescu: primul, *Das Mädchen im goldenen Garten* a devenit *Fata din grădina de aur*, celalt, *Die Jungfrau ohne*

Körper a devenit la poetul nostru *Miron și frumoasa fără corp.*

De unde să fi cules, eventual cine să-i fi comunicat călătorului german aceste două basme? Kunisch făcuse studii de filologie romanică; și cum toate drumurile, în vremea aceea duceau în Germania la Fr. Dietz, e sugestiv că materialul din care Eminescu a plăsmuit *Luceafărul* vine indirect în legătură cu îndemnurile literare pornite dela marele întemeetor al filologiei romanice. Orientat astfel cu privire la limba noastră, i-a fost ușor lui Kunisch să și-o apropie. In un capitol, ne încredințează că, în urma unei prinsori făcute cu un localnic a învățat în primul timp al ședерei lui aici, limba română „ale cărei elemente mi le însușisem ca student, cu prilejul studiului limbilor romanice surori".

Ceea ce l-a apropiat pe călătorul german de poveștile noastre a fost și un îndemn de psihologie etnică. „Ceea ce mama povestește copilului, fata la tors și oamenii în serile de sărbătoare, ceea ce se propagă din generație în generație și este acasă în fiece colibă, ne dă mai sigur cheea ființei celei mai intime a unui popor decât versurile măestrite ale acelora ce-și scot hrana din sute de izvoare". Dar și în literatură dela program la faptă e oarecare depărtare.

Condus de astfel de vederi, ne-am aștepta să avem la Kunisch precis indicat izvorul de unde a cules cele două basme. Evită însă să o facă și se mărginește să spue că ele „după cât știu, n'au fost încă nicăeri publicate". Lipsa aceasta apoi faptul că el nu cunoștea destul de bine limba vie, după cum se vede din unele citații greșite, în sfârșit împrejurarea că, în vremea aceea, în mediul muntean, interesul pentru basmul poporan de abia mijea, — iată atâtea considerațiuni care îndreptățesc dintru început întrebările: să fi cules el în adevăr basmele; și dacă da, să fie ele curat poporane, așa cum ar rezulta din mărturisita intenție de psihologie etnică?

Căutând izvorul, găsesc o notă interesantă într'un manuscris intrat în toamna anului 1925 în colecția Academiei Române. Este o culegere de basme *Rumänische Märchen aus Siebenbürgen* alcătuită de I. C. Hintz, de fapt numele germanizat al lui I. C. Hințescu, acel care a publicat o culegere de proverbe române.

Printre numeroasele basme în traducere germană adunate din diferite cărţi şi periodice, se află şi *das Mädchen im goldenen Garten* cu următoarea notiţă: „aus dem Kronstädter Hausfreundkalender für 1862". Cu privire la culegător se face presupunerea: „Wahrscheinlich von Fr. Obert".

Dar însemnarea aceasta nu ne pune pe urmele izvorului basmelor lui Kunisch. Calendarul din Braşov a reprodus basmul, care apăruse în 1861 în volum. Avem numai dovada unei repezi şi admirative recepţiuni. De altă parte, nici presupunerea că Fr. Obert ar fi fost culegătorul nu se poate susţinea. E drept că el publicase în periodicul german *Das Ausland* între anii 1856—1858 o seamă de poveşti române din Ardeal. Unele din ele au intrat chiar in circulaţia ştiinţifică europeană, îndeosebi în urma unei comunicări a lui Iacob Grimm în Academia din Berlin cu privire la legenda lui Polyfem, în legătură cu un basm românesc cules de Obert. Dar de curând cunoaştem întreaga colecţie de basme române adunate de Fr. Obert: *Rumänische Märchen und Sagen aus Siebenbürgen*, colecţie dată la iveală şi însoţită de preţioase note şi paralele de cel mai de seamă folklorist sas, d. A. Schullerus. Străbătând colecţia, te încredinţezi însă că Fr. Obert culegea basmele noastre în un spirit simplu şi neînpodobit, cu totul deosebit de felul sentimental, pe care îl vom întâlni în *Das Mädchen im goldenen Garten*. Nu vedem deci o filieră germană ardeleană, prin care acest basm să fi ajuns la Kunisch.

Din volumul călătorului german, e greu de stabilit precis când a venit şi cât a stat în ţară. El caută să prindă mai mult neprevăzutul şi pitorescul coloritului local decât certe fapte şi figuri istorice ale actualităţii. Deşi cartea a apărut la 1861, din unele amănunte reese că şederea lui în Muntenia s'a încheiat la 1858. La această dată, Ispirescu nu începuse să publice; legături cu N. Filimon sunt greu de admis; Bolintineanu şi Bolliac erau departe de orizontul basmului acesta, care avea să vorbească atât de mult lui Eminescu.

Necunoscând obârşia basmului dat de Kunisch, cu atât mai mult se cuvine să-i descifrăm caracterul din însăşi elementele lui alcătuitoare. Orice studiu al capodoperii lui Eminescu va trebui în viitor să se ocupe de izvorul dela care a purces,

fixându-i caracterele, individualizându-l în cadrul tipurilor înrudite. Iată de ce am căutat să-i dau, în un periodic răspândit, şi de curând în o broşură textul întreg cât mai aproape de original, aşa încât să putem urmări deaproape, în ţesutul motivelor, în limbă, în imagini modificările poetului, prima înfrăţire a stofei date în prielnicul teren bogat al personalităţii lui.

Casă putem descifra caracterul basmului, e necesar să-i avem clar înainte scara motivelor. O fată de împărat este atât de frumoasă, încât tatăl ei o închide, ca să n'o vadă nimeni; un fecior de împărat se înamorează din auzite de ea şi se duce la Sfinte, care-i dau sfaturi şi ajutor; feciorul de împărat, ajungând, în faţa palatului tăinuit, ucide pe balaurul de streajă; fata, ne mai putând răbda viaţa în palatul acela, ceruse să i se deschidă larg ferestele; un smeu o vede, se aprinde de iubire pentru ea, se preface în stea, apoi în tânăr şi-i cere să-l urmeze; ca să-l încerce, fata îi cere să se lepede de nemurirea lui şi să se facă om ca ea; dar tânărul fecior de împărat, zărind pe fată, izbuteşte, cu ajutorul darurilor căpătate dela sfinte, să se facă iubit şi să fugă cu ea, fiind zadarnic urmărit de tatăl fetei; în timpul acesta, Smeul se suise la Dumnezeu, îi ceruse să fie slab şi vremelnic ca iubita lui şi, după ce Dumnezeu îi arătase că tot ce e omenesc e ca spuma mării, ca să-l vindece, îi arată pe iubita lui fugind; Smeul lăcrămează, apoi se răsbună, omorînd pe fată; despărţit de ce-i fusese drag, feciorul de împărat moare.

Acestea fiind motivele, vom putea mai uşor să individualizăm basmul şi să deosebim ce este poporan de ce e adaos cult.

Din câţi s'au ocupat până acum de *Luceafărul*, singurul care a căutat să-i lămurească temeinic izvoarele este D. G. Bogdan Duică în lucrarea *Despe „Luceafărul" lui M. Eminescu*, de curând apărută. Trebue să mărturisesc că mă deosibesc fundamental de părerile exprimate în această lucrare. Din cele XV capitole câte o alcătuesc, nu mă apropii decât de o parte din cele arătate în cap. XII, întrucât ele urmează indicaţiile date de Eminescu şi vor fi întregite de unele rezerve critice. Restul mi se pare nu discutabil, dar hotărît alături de adevăr.

Mai e nevoe să spun că, arătând aceasta, nu sunt condus de un gând polemic? Cunosc tot ce istoria literaturii române

moderne datorește stăruinței și pătrunderii d-lui Bogdan-Duică. Pilda dată de d-sa: o stăruință timp de decenii în puțin prielnice împrejurări, fără siguranța că va veni cândva răgazul să-și poată folosi materialul adunat, pilda aceasta nu putea fi dată decât de un ales. Nu odată ea m'a înviorat. Cine știe că jertfa și viața științifică stau mai presus de rezultate, acela înțelege că deosebiri și rezerve ca cele ce vor urma stau mai prejos de stima științifică cu care noi toți înconjurăm pe un cercetător de talia d-lui Bogdan-Duică.

Ocupându-se de basmul lui Kunisch, d. Bogdan-Duică întrevede în el un înțeles mitologic și dă următoarea explicare. „Povestea din Kunisch se explică (mitologic) așa: Smeul sau bălaurul (=furtuna) voește să prindă fata, mireasa (=lumina solară) și de el o scapă tânărul (zeul tunetului). *Vântul, ploaia* și *curcubeul*, în care se schimbă smeul, arată chiar că această furtună este. Explicarea-i veche, și eu nu mă îndoesc că omniscientul Eminescu, *folklore-ist* pasionat, a cunoscut-o. Vezi-o de ex. Gr. Krek *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*"...

Dar aceasta nu este decât o notă în josul unei pagine. Unde se vede însă că-i dă însemnătate, este când, resumând, în cap. XIV, rezultatele, începe prin afirmarea că ceea ce a trezit fantezia alegorică a lui Eminescu a fost „un basm despre lumina solară în luptă cu furtuna care o întunecă".

E drept că pe la 1876 nu numai Gr. Krek dar nenumărați alți cercetători, urmând direcției date de frații Grimm, susțineau astfel de explicări mitologizante. Ca și aiurea, la noi acest fel de a tălmăci a făcut adevărate ravagii, începând cu Athanasie Marienescu, cel care în toate faptele și personajele basmelor noastre vedea „zei păgâni degradați la oameni" sau „fenomene naturale fizice" și sfârșind cu actualul proaspăt docent de folklor la Universitatea din București d. Th. D. Sperantia, pentru care *Miorița*, de pildă, „face parte din cultul Cabirilor și anume din cultul Cabirilor egipteni-germani" iar lupta din codru a lui *Mihu Copilul* «este lupta lui Osiris cu cei ce l-au ucis»...

Azi explicări mitologizante de felul acesta deșteaptă o tot mai hotărîtă rezervă. Citez pe unul din cei mai de seamă specialiști de azi. „Basmul și legenda, ca tot ce aparține mi-

tologiei şi rămâne misterios şi iraţional, au fost expuse unor tălmăciri fără sens, goale, lipsite de temeiu şi continuă încă să fie expuse. Aceasta a fost nefericirea părerilor fraţilor Grimm, că ele au ademenit pe urmaşi să vadă în modestele persoane ale poveştilor nu numai zei şi mituri germane, dar lună şi soare, noapte şi zi, primăvară şi vară, toamnă şi iarnă, falsificând şi încălcind astfel simţul pentru simplitatea, copilărescul şi primitivitatea basmelor"...

Mărginindu-ne la basmul transmis de Kunisch, oare se poate susţinea amintita explicare mitologică? Simplul conţinut o tăgăduieşte. Nu numai că fata — lumina solară — nu e scăpată de zeul tunetului, cum se afirmă, dar vedem că smeul-furtună e mai tare decât tânărul zeu înamorat al tunetului, care vai! rămâne, cât e el de zeu, înfrânt şi neputincios, după o fugă ruşinoasă; iar fata-lumina solară este ucisă de trecătoarea furtună...

Evident, aici nu există un substrat mitologic.

Dar poate l-a văzut Eminescu, poetul care nu se mărginea la suprafaţa faptelor şi cerea mitului să fie însufleţit şi înălţat, de o idee? Dacă poetul ar fi simţit în basmul acesta explicarea mitologică admisă de d. Bogdan-Duică, stofa nu l-ar mai fi încălzit, poemul nu s'ar fi născut. In citata interpretare mitologică, smeul înfăţişează aspectul întunecos, negativ; în contrast cu aceasta, ceea ce a văzut poetul dintru început, acea primă tresărire, care a deşteptat căldura creatoare şi fantezia lui poetică, a fost o mişcare de simpatie pentru figura menită să se identifice cu el, să devie purtătoarea unei înalte valori sufleteşti. O tălmăcire care ar fi văzut în smeu o întrupare a tendinţelor telurice ar fi oprit întrepătrunderea dintre poet şi materialul dat, ar fi zădărnicit procesul creator, care dintru început a văzut în smeu luminoase însuşiri.

Ceea ce a contribuit să susţie părerea că în poveşti dăinuesc credinţe mitologice şi îndeosebi lupta dintre lumină şi întunerec, a fost un fenomen de expresivitate poetică din cele mai firesti, mai simple şi mai generale. Pentru un conţinut sufletesc nesimpatic limba ne pune la îndemână, în chip firesc, atribute şi imagini negative, pentru unul simpatic icoane luminoase, positive. Urmărească cineva creaţiunile cele mai depărtate de spiritul literaturii poporane şi parelel cu acestea

exprimarea firească, zilnică, atât a omului din popor cât şi pe a celui cult şi va observa cum pentru tot ce e simpatic înalt, apar elemente auditive şi vizuale pozitive, plăcute, luminoase, pentru tot ce e antipatic elemente negative, întunecate, fără ca în acest proces de expresivitate să dăinuiască o cosmogenie mitologică.

Pentrucă nu putem vedea în materialul prim dela care a plecat Eminescu un basm despre lumina solară în luptă cu furtuna care o întunecă şi pentrucă cercetarea basmelor s'a desfăcut azi de jocul acesta al stihiilor simbolizate, rămâne să definim cu alte mijloace, literare, basmul nostru. Numai fiind bine fixaţi asupra caracterului şi elementelor lui, vom avea un sigur punct de sprijin, pentru a putea urmări istoria creaţiunii *Luceafărului*.

Ca şi alte plăsmuiri epice poporane, dar în o mai mare măsură de cât toate, basmele au o vieaţă literară proprie. Ele nu sunt plăsmuiri simple ci alcătuiri din felurite motive. In chip fericit le-a asemuit Benfey cu un caleidoscop: din un număr relativ restrâns de motive se încheagă nesfârşita varietate a basmelor. Această felurime ar face imposibil orice studiu sistematic, dacă, în afară de aspectul caleidoscopic, basmele n'ar avea şi un altul mai statornic: situaţiile fundamentale ceea ce cercetătorii numesc tipurile lor.

Fenomenul contaminării tipurilor şi al motivelor jucând aici un rol mai însemnat decât în epica poporană versificată, iată de ce am socotit necesar să desfac basmul în elementele lui alcătuitoare, dând scara motivelor, aşa cum am făcut mai sus. Lucrarea aceasta era cu atât mai necesară, cu cât numai întemeiaţi pe ea vom putea stabili în ce măsură basmul dat este o plăsmuire curat poporană sau numai o înjghebare cultă ţesută din motive poporane.

Inainte însă de a păşi la această lucrare de amănunt, e necesar să ne înţelegem cu privire la aspectul total al basmului nostru.

Azi cercetătorii se servesc tot mai mult pentru indentificarea şi caracterizarea basmelor de lucrarea lui A. Aarne: *Verzeichnis der Märchentypen*. In un domeniu atât de vast, se înlesneşte astfel o binefăcătoare colaborare mondială. Ar

fi de dorit ca şi basmele noastre să fie puse în concordanţă, aşa cum s'a făcut pentru basmele altor popoare, cu tipologia lui Aarne. Ţinând seamă de ea, aici mă mărginesc să caracterizez basmul dat, privindu-l în cadrul circulaţiei universale, şi cred că esenţialul va ieşi clar la iveală.

Privit în total, basmul publicat de Kunisch se înfăţişează ca o contaminare a două tipuri bine caracterizate: în partea întâia, recunoaştem uşor tipul cuceririi unei fete de împărat prin biruirea unor mari greutăţi; în partea a doua, avem iubirea nefericită a unei fiinţi supranaturale pentru una de pe pământ.

Primul tip este, în felurite variante, foarte răspândit. Cine ar vrea amănunte, găseşte o bogată documentare în monumentala lucrare *Anmerkungen zu den Kindern und Hausmärchen der Brüder Grimm*, dată la iveală de I. Bolte, cu colaborarea cercetătorului cch G. Polívka.

Potrivit unei cerinţi a gustului poporan, eroul, ca să poată câştiga pe fata de împărat, trebue să iasă biruitor din trei grele încercări. In unele tipuri, el izbuteşte datorită ajutorului dat de animalele recunoscătoare pentru binefacerile primite; în altele, prin fel şi chipuri de metamorfoze; uneori, înlătură piedici şi vrăşmăşie prin iscusinţă şi dibăcii, care amintesc pe cele din *Dănilă Prepeleac*, basmul lui Creangă, în sfârşit, în altele, eroul, ca să libereze pe fată, trece printr'un cerc de foc, care înconjoară palatul unde doarme fata şi o deşteaptă, sărutând-o, după cum Siegfried străbate flăcările şi o deşteaptă pe Brünhilda.

In cadrul acestor forme, individualitatea basmului nostru se va defini uşor, dacă ţinem seamă de natura greutăţilor de învins şi de puterile, care-l ajută pe erou să le biruiască.

Motivul frumuseţii fetei şi al închiderii ei; înamorarea din auzite a feciorului de împărat; colindarea pe la Sfânta Miercuri, care-i desvălue primejdia din Valea Amintirii, la Sfânta Vineri, care-i dăruieşte floarea, arătându-i primejdia din Valea Desnădejdii, şi la Sfânta Dumineca, aceea care-i dăruieşte pasărea; în sfârşit, lupta victorioasă cu balaurul şi liberarea fetei, toate acestea ne sunt cunoscute, atât din basmele noastre cât şi din cele străine.

La prima vedere, unele par ciudate; privindu-le însă deaproape, apar ca ceva familiar. Izolarea unui copil de împărat, pentru a-l feri de primejdii este un motiv străvechiu, care a pătruns și în cunoscutul roman Varlaam și Ioasaf; înamorarea din auzite s'ar zice că e ceva romantic (și de fapt apare adesea în romanele cavalerești și la poeții romantici), — o întâlnim însă în colecția fraților Grimm, apoi în basme din Balcani și în colecția de basme neogrecești a lui P. Kretschmer. Cutreerarea pe la Sfinte este ceva deosebit de frecvent în basmul nostru și cel rus, apare și în cel german. Motivul florii și al păsării apar adesea întreţesute și în alte basme. Părțile unde e vorba de Valea Amintirii și a Desnădejdii, deși par ciudate, sunt și ele foarte vechi: în străvechiul basm din *Măgarul de aur* al lui Apuleius, glasuri de desnădejde caută să o oprească pe eroină în cale; iar în cunoscutul basm al lui Ispirescu *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără moarte*, când Făt Frumos trece prin Valea Plângerii „deodată îl apucă un dor de tatăl-său", ca în basmul lui Kunisch. In sfârșit, lupta victorioasă cu balaurul, nu este oare miezul străvechiului motiv Perseu și Andromeda, pe care-l întâlnim, la tot pasul, în cele mai felurite alcătuiri?

Evident: în primul tip, atât motivele cât și țesătura lor poartă întipărirea poporană, confirmată prin larga lor răspândire. Și totuși, în felul cum sunt redate de călătorul german, apar unele aspecte, care arată că el a înțeles să strecoare în basmul poporan și anumite intenții cu caracter de literatură cultă.

Bucuria fetei de împărat, când vede floarea cea adevărată, e un moment de iscusință cultă. Ca să puie în lumină contrastul dintre artificialitatea vieței din palatul tăinuit și viața plină a naturii, Kunisch pune mai întâiu pe fata de împărat să împletească o cunună de flori artificiale, din pietre scumpe. Dar feciorul de împărat aruncă pe fereastră floarea dăruită de Sfînta Vineri. „Când ea zări floarea, care căzuse în poala ei, scoase un strigăt de bucurie și aruncă pe toate celelalte... Și nu era decât o floare obișnuită, cum văzuse nenumărate zilnic, în vremea când cutreera liberă. Și sărută floarea, și încântată sorbi mireasma ei, *și nu se putea sătura, privind vinele gingașe ale frunzelor*". In acest contrast între artificialitate

şi natură, apoi în momentul subliniat sunt note care trec de sfera gustului şi observaţiei poporane, învederând că, în chiar cuprinsul primului tip, avem o îmbinare de elemente poporane şi intenţii culte, note, deocamdată discrete, din ceeace Germanii numesc „Kunstmärchen".

Aspectul acesta are însemnătatea lui. Notele de meşteşugită iscusinţă vor spori în partea a doua a basmului. Dar dacă ele au avut darul să apropie materialul prim de sufletul poetului, au pus, în schimb, pe Eminescu în faţa unei probleme estetice greu de deslegat: atât în limbă cât şi în întregul ţesut, se va simţi, în istoria *Luceafărului*, greutatea armonizării a ceeace e simplitate naivă a poeziei poporane cu iscusinţa, adâncimea şi orizontul propriu poeziei culte.

Cu uciderea balaurului şi liberarea fetei din grădina de aur, basmul s'ar fi putut încheia. Dar cum se întâmplă adesea în tehnica povestirii poporane, în desfăşurarea primului tip se împletesc note ale motivului dominant, basmul de abia ne pregăteşte pentru motivul esenţial.

Al doilea tip contaminat în basmul nostru este, larg formulat, acela al iubirii dintre o fiinţă suprapământească şi una muritoare. Dacă Eminescu nu întâlnea tipul acesta, cu modificările introduse de Kunisch, de bună seamă *Luceafărul* nu se năştea iar experienţa sufletească a lui Eminescu se închegă în alte forme, pe care nu ni le putem întruchipa. Cu atât mai mult se cuvine să privim cu luare aminte tipul acesta, definindu-l în cadrul motivelor înrudite.

Tipul nostru are două aspecte deosebite, după cum fiinţa supranaturală înamorată este femee sau bărbat.

Atât la noi cât şi în Balcani şi din întreagă literatură poporană universală, cunoaştem poveşti care arată cum o zână sau zeiţă se coboară şi iubeşte pe un muritor, cum un tânăr surprinde o fecioară-lebădă sau o samodivă, pe când ea se scaldă şi, răpindu-i cămaşa, o sileşte să-l urmeze şi să-i fie soţie. Mai târziu, ea îşi redobândeşte rochiţa şi isbuteşte să fugă. Câte odată, omul înamorat poate să-şi capete iubita din nou; alte ori, ea rămâne pierdută pentru totdeauna. In alte tipuri, zâna opreşte pe erou să o privească noaptea la lumină; şi el

călcând porunca, ea dispare. Cunoscându-i adevărata fire, farmecul iubirii încetează.

La noi, motivul acesta, contaminat cu o legendă zoologică, a dat material pentru cunoscuta bucată a lui Alecsandri *Legenda rândunicăi*, în care însă, prin o modificare a poetului, acela care răpește rochița este un Sburător. Și Eminescu a fost atras de un motiv din familia aceasta, atunci când a început să versifice basmul *Arghir și Elena*. De altă parte, vom vedea, în alt context, că al doilea basm publicat de Kunish *Frumoasa fără corp*, versificat și el de Eminescu aparține, în partea lui autentic-poporană, acestui prin aspect al tipului nostru și este un „pendent" al basmului din care a ieșit *Luceafărul*. De aceea am și socotit necesar să amintesc aici acest aspect.

Motivul este din cele mai vechi, a vorbit adesea imaginației poeților și îl putem urmări până în străvechea literatură a Indiei. Vestita scenă din Rigveda *Purūravas și Urvaši* cât și mărturiile în legătură cu ea arată cum zâna Urvaši, după ce a zăbovit patru ani la iubitul ei, a trebuit să-l părăsească, asemenea Melusinei din plăsmuirea medievală *Roman de Melusine*, pentrucă el a călcat cuvântul. Iubirea este urmărită de fatalitatea originei diferite.

Cât de viu era motivul acesta se vede și din aceea că din el a plăsmuit însuși Kālidāsa o vestită dramă.

In unele forme desvoltate din sâmburele primitiv, motivul s'a desfăcut de tragicul despărțirii veșnice: pământescul se apropie de ceresc. Purūravas se înalță în lumea zeilor, spre a nu mai fi despărțit de iubita lui...

Dintre numeroasele forme ale tipului acesta, mai amintesc aici pe aceea a cavalerului înamorat de o zână, motiv făcut celebru de Fouqué în basmul *Undine*, o capodoperă a romanticei. Și amintesc că încă din 1866 în fantezia lui Eminescu a plutit icoana aceasta:

Ondină
Cu ochi de dulce lumină...
Idee
Pierdută într'o palidă fee.

Dar ea nu s'a putut închegă, mai întâiu pentrucă era prea mult joc al instinctului literar și prea puțină experiență

adâncă, apoi pentrucă era cuprinsă într'o nebuloasă de sentimente care se luptau între ele: în contrast cu preamărirea Ondinei apare *Cântecul unei Cassandre*, împletit acolo, mijeşte ceva din frământarea, care avea să ducă la *Inger şi Demon*.

In tipologia literară creştină, motivul nostru a dăinuit, suferind, firește, însemnate modificări. Ideea înălţării şi a răscumpărării a lucrat potrivit spiritului credinţii. Contrastele dintre pământesc şi ceresc se accentuează şi avem îngerul deoparte, rătăcitul sau demonul înamorat de alta. Sub forma de împăcare şi de răscumpărare prin iubire, *Inger şi Demon*, dacă a frământat mult şi de timpuriu pe Eminescu, a ajuns la el prin filieră cultă.

In dramă, una din cele mai înalte şi tragice întrupări o avem în *Tannhäuser*, păcătosul şi rătăcitul cântăreţ, mântuit prin jertfa plină de iubire a Elisabetei.

Înălţarea sufletului prin iubire a dat prilej la multe alte povestiri. Chiar şi o fiinţă întinată, un înger căzut, înamorat de o muritoare, e înălţat prin iubire şi milă, devine om: povestea îngerului Cédar, înamorat de Daïdha, din *La chute d'un ange* de Lamartine.

Sub forma tragică a jertfirei fără izbăvire, a jertfirei îngerului pentru demonul care nu se poate pocăi, motivul s'a înălţat până la poemul-mister al lui Alfred de Vigny: *Eloa*, una din cele mai alese plăsmuiri din poesia universală.

Acestea cu privire la deosebitele forme poporane şi la unele aspecte culte ale motivului iubirei dintre un om de pe pământ şi o fiinţă superioară, zână, zeiţă sau înger.

Reţinem că, sub formă mai apropiată de spiritul poporan, de trei ori Eminescu a venit în contact cu acest motiv: *Ondina*, *Basmul lui Arghir* şi *Miron şi frumoasa fără corp*. Dar motivul s'a mărginit la un răsunet literar, n'a găsit teren să prindă, necum să înfrăţească, în experienţa şi în personalitatea lui.

(Sfârşitul în numărul viitor).

D. Caracostea.

ŞTIINŢA ŞI RAŢIONALISM

III. Cele două înţelesuri ale Cunoştinţei.

Examinarea obiectivă a antitezei raţionalism-antiraţionalism ne-a răpit speranţa de a ajunge, rămânând mai departe în cadrul ei, la limanul unei deslegări mulţumitoare. Neputinţa de a vedea limpede ne apasă; trebue să căutăm un punct de reazem în afară de acea antiteză. „Procesului inteligenţei" îi lipsea o piesă hotărâtoare: cercetarea celei de a doua probleme. Ce este ştiinţa sau cunoştinţa?[1]). Ce cuprins au termenii: „a şti", „a cunoaşte", „a înţelege"?

Nimic, în aparenţă, mai evident ca faptul cunoaşterii; nimic mai limpede ca ştiinţa. Şi cu toate acestea tocmai ce pare la început evident, prezintă reflecţiei mari greutăţi de pricepere. Filosofia, cu intenţii bune dealtminteri, a făcut totul pentru a tulbura şi complica de prisos natura cunoştinţei. Parcă ne-ar veni să declarăm că aceeaş nesiguranţă împresoară „conceptul" de cunoştinţă ca şi acela de raţionalism. Pentru cel ce reflectează asupra esenţei ştiinţei, fără gânduri dinainte îmbrăţişate, controversele de până acum din preajma cunoştinţei i se ridică în faţa ochilor ca un ecran opac. Filosofia, dornică de a ajunge la un rezultat, se sbate în nămolul sistemelor epistemologice.

O nefezire a terenului e o datorie de primul ordin. Ce este dar cunoştinţa? Ce înseamnă a şti? Nici un răspuns mul-

---

[1]) Ştiinţa nu e luată aci în sensul particular de cunoştinţă sistematizată, ci în sens generic: orice fel de cunoştinţă ca d. p. în expresia „eu ştiu".

ţumitor nu e de aşteptat, dacă nu statornicim dela început o deosebire, a cărei însemnătate va apărea mai târziu, luminoasă, oricui. Ea va servi nu numai pentru clarificarea atât de necesară a esenţei cunoştinţei, dar şi pentru curmarea oricărei epilogări în jurul raţionalismului. Cel ce va admite această deosebire, precum şi consecinţele ce decurg inevitabil din ea, va simţi desigur o mare uşurare. Coşmarul alternativei raţionalism-antiraţionalism se va risipi. Convingerea noastră e că deosebirea, pe care o vom expune numaidecât, trebue să fie primită de orice spirit neprevenit. Ea este un fapt.

Termenul de cunoştinţă are două mari înţelesuri:

a. Cunoştinţa e o intrare în posesia faptelor, este *a avea ceva dat,* a primi ştire despre ceva, sau în genere, fiindcă nu trebue să ne limităm la sfera pur intelectuală, a „trăi" ceva. Această „trăire" — termen folosit cu satisfacţie mai ales de antiintelectualiştii germani — se referă nu numai la „contactul" cognitiv cu realitatea, ci la orice contact prin sentiment sau voire, pe scurt, „trăirea" nu e numai o pură cunoştinţă, dar şi o valorificare. Insă atât în cunoştinţa pură cât şi în valorificare *avem* ceva; deci cunoştinţa de primul înţeles este: *a avea ceva.* Acest prim înţeles relevă împrejurarea că stă în natura conştiinţei de a primi „informaţii", de a avea ceva nou, de a eşi din izolarea ei, de a intra în raport de acţiune cu înconjurimea.

b. Cunoştinţa este o înţelegere, o determinare, o clarificare, o precizare a „trăitului", este o gândire a faptului avut, a „informaţiilor" date. Una este dar a avea un fapt, a trăi o situaţie, a valorifica, a lua o atitudine şi alta este a determina, a înţelege, a gândi, acel fapt, acea situaţie, acea valorificare şi atitudine. Chiar atunci când „trăirea" şi „înţelegerea" trăitului sunt aproape simultane sau, cu alte vorbe, chiar atunci când determinarea sau gândirea faptului şi a valorificării are loc nemijlocit sau „intuitiv", şi în acest caz cele două înţelesuri ale cunoştinţei sunt prezente şi trebuesc respectate. Căci în această deosebire, aparent banală, se află cuprinse corolare de mare valoare filosofică. Deocamdată distincţia făcută nu pretinde altceva decât a sublinia un fapt, adesea nesocotit, că orice „înţelegere", orice „gândire", orice „determinare"—termeni sino-

nimi—presupun *ceva* care urmează a fi înțeles, gândit sau determinat. In sensul acesta — și numai în acesta — admitem și noi doctrina unora din logicianii de azi că orice gândire „intenționează" un *obiect*, că orice determinare are un substrat pre-găsit, că nu există gândire fără obiect, fără un gândit. Astfel, potrivit înțelesului dat de noi, putem spune că orice gândire (înțelegere, determinare) „se raportă" la un obiect, că are caracterul de „îndreptată spre un obiect", fie că acesta e real (științele realului) fie că e nereal (matematică, poezie), fie că e o valoare, o apreciere, o atitudine subiectivă. Declarăm dar chiar de pe acum—și asupra acestui fapt vom reveni—că o gândire pur „formală", că o formă pură de orice material dat, de orice obiect, este o ficțiune nu numai inutilă, dar chiar primejdioasă.

Cu cel de al doilea înțeles al cunoștinței stă într'o legătură, a cărei trăinicie este și azi o vie temă de discuție, limbajul, denumirea, formula linguistică, notația fonetică și scriptică a gândirii, a determinării, a înțelegerii. Numai în mod impropriu putem considera „semnificarea", „simbolizarea" verbală drept un al treilea înțeles al cunoștinței, și atunci ar fi să spunem că a cunoaște este a avea, a înțelege ceeace ai și a exprima înțelegerea prin semne mai mult sau mai puțin convenționale. Aceste semne, simboluri, acești termeni dobândesc un „sens, „semnifică" ceva, prin raportarea lor la gândire, la „noțiuni" și „judecăți". Limbajul e un sistem de sunete dobânditoare de sens prin *raportul de exprimare* ce le leagă de gândire. Determinarea logică câștigă prin exprimarea verbală stabilitate și precizie; să ne ferim însă de a confunda gândirea (cunoștința II) cu fraza ce-o simbolizează oarecum material în scopul comunicării interindividuale. Despre rolul covârșitor ce-l are limbajul în controversa raționalismului, se va trata în alt capitol. In rezumat, prin cunoștință se înțeleg: lucruri sau fapte (cunoștința I), „idei" (cunoștința II) și cuvinte, — acestea două din urmă în raport inevitabil.

2. Dar pentru a putea merge mai departe e neapărat nevoie a statornici încă trei puncte:

a. Cunoștința II postulează totdeauna prezența *gândirii;* fără gândire n'avem înțelegere, determinare, clarificare. E

de discutat, dacă şi cunoştinţa I postulează intervenţia gândirii, a „activităţii interne". Nimeni nu tăgăduieşte că fără gândire nu există determinare, înţelegere. Dacă însuşi datul ca atare, informaţia, posesia faptelor şi a obiectelor presupun o gândire, cel puţin inconştient — categorială, e altă problemă, care aci interesează prea puţin. In discuţie e doar rolul gândirii în cunoştinţa II, în clarificarea faptelor odată avute.

b. Acest al doilea punct va fi doar enunţat provizoriu; demonstrarea lui este preocuparea noastră de căpetenie. In adevăr, cunoştinţa II pune în lumină împrejurarea crucială că pentru a gândi sau determina, e nevoie să avem o bază de operaţie, un *quid* de determinat sau de gândit, şi mai ales — să se noteze — că determinarea ca atare nu este faţă de faptele determinate sau înţelese ceva *nou,* nu e o depăşire a lor, ci numai o transpunere pe un plan *logic* a faptelor date sau deja avute. In cunoştinţa II se aplică fără restricţie un vechiu dicton filosofic: „din nimic nu ese nimic". Fără fapte, nici gândire; fără „trăire", nici determinare. Asupra acestui punct vom zăbovi mai mult, căci el este esenţial pentru tălmăcirea naturii şi rostului cunoştinţei.

Transpunerea faptelor, a datelor, pe planul logic — clarificarea sau înţelegerea lor — se caracterizează, se va vedea, printr'o structură unitară şi elementară. Orice cunoştinţă are loc prin raportarea unui dat la altul, acesta din urmă totdeauna general. Un dat (obiect, însuşire, relaţie) este cunoscut, când se înfăţişează ca fiind cutare sau cutare lucru, când este, cum se spune, „redus" la altul. Şi acest *altul,* prin care un dat este cunoscut, e totdeauna sau general sau cel puţin mai general decât ceeace e cunoscut. Acesta se chiamă subiectul, iar celălalt, prin care subiectul e cunoscut (înţeles, explicat, determinat), se chiamă predicat. Deci orice cunoştinţă presupune cel puţin *doui* termeni, iar al doilea, predicatul, instrumentul cunoaşterii, trebue să fie o determinaţie generală[1]). Aşa d. p. „omul" e cunoscut, dacă îl determin prin generalul „animal"; dacă deci îl „reduc" la ceva mai general decât el. E de prisos a înmulţi exemplele;

[1]) *A. Riehl:* Der Philosophische Kritizismus, vol II (edit. 2.), 1925, p. 2

toate au aceeaşi structură discursivă, toate se supun aceluiaş principiu, numit de W. Wundt, „principiul *dualităţii gândirii*“ [1]).

c. Deosebirea între cele două categorii de cunoştinţă este atât de reală, încât stăm la îndoială, de mai avem dreptul a aplica termenul comun de „cunoştinţă“ la ambele categorii. Drept vorbind, acest termen are o aplicare valabilă numai la înţelesul al doilea: determinare, clarificare, explicaţie, înţelegere. (Nu interesează aci diferenţa între *explicaţie*, întrebuinţată mai ales în ştiinţele naturale, şi *„înţelegere“*, folosită specific în scopul de a prinde o conexiune istorică sau o structură individuală). Stăm la îndoială pentru cuvântul că „obiectul“ cunoştinţei II, „trăitul“, nu e totdeauna o realitate strict „obiectivă“ sau teoretică, ci poate fi o realitate „subiectică“, saturată de sentimente, de preferinţe, de dorinţe şi de credinţe. Căci şi o credinţă, dictată de un sentiment personal sau impusă de tradiţie şi de presiunea spiritului colectiv, este tot un fapt, un dat, un „trăit“, care urmează a fi clarificat, determinat, înţeles, „conceptualizat“, exprimat verbal. Deosebirea e atât de reală încât Moritz Schlick tăgăduieşte dreptul de a purta numele de cunoştinţă (Erkennen) simplului contact cu obiectele, descoperirii de lucruri, reacţiilor emotive şi voluntare, pe scurt, îmbogăţirii calitative şi cantitative a „materialului“. Cunoştinţa I nu e, propriu zis, o cunoştinţă. Autorul citat, folosindu-se de plasticitatea limbii germane, propune pentru denumirea simplului contact teoretic sau de apreciere cu lucrurile, termenul de *Kenntnis* şi rezervă pentru înţelegere (determinare) pe acela pe Erkenntnis. „Senzaţia nu ne dă vre-o cunoştinţă, ci numai o ştire despre lucruri“ [2]).

După aceste lămuriri se înţelege lesne pentru ce motiv ne vom ocupa aci numai de cunoştinţa II, singura ce reclamă o severă punere la punct. De bună seamă, şi cunoştinţa I este azi încă un focar de întrebări obscure şi de răspunsuri contradictorii. Cu toate că atenţia noastră întreagă se îndreaptă spre cunoştinţa ca determinare, totuş vom preciza cunoştinţa I în

[1]) *W. Wundt:* System der Philosophie, vol. I (edit 3-a), 1907, p. 36.

[2]) *M. Schlick:* Allgemeine Erkenntnislehre, 1921, p. 72, deasemenea pp. 67 şi urm.

momentele ei principale şi mai ales subt raportul teoretic de contact nemijlocit cu realitatea „independentă de conştiinţă“ [1]).

3. In istoria cugetării, problema cunoştinţei I a primit două mari deslegări:

a) Cunoştinţa I este o oglindire, un reflex, un ecou, o copie a realităţii. E *teoria imaginii,* care a fost întrebuinţată mai ales, dar nu numai, de empirişti, tributari aşa numitului „realism naiv“.

b) Cunoştinţa I este mai mult expresia spiritului activ, a „interiorului creator“, decât un reflex pasiv al lucrurilor, al „exteriorului“. Prin urmare, chiar dela primirea „materialului“, cunoştinţa e înfăţişată ca o „deformare“, ca o „prelucrare“, ca o „transpunere ficţională“, ca o „simbolizare“, în fine, ca o „reducere economică“ a realităţii (exterioare şi interioare) de către „activitatea spiritului“. Aşadar chiar faptul brut şi logiceşte nedeterminat ar presupune o „prelucrare“ interioară, un fel de determinare, inconştientă însă; el suferă, pentru a fi dat *conştiinţei* o elaborare misterioasă printr'o gândire „spontană“ şi „categorială“ (Kantismul, interpretat psihologist). Cum se vede, a doua deslegare condiţionează prin „activitatea interioară“ a *gândirii* însăşi cunoştinţa I, primirea „materialului“, a obiectelor, nu numai cunoştinţa II, determinarea, unde activitatea „spontană“, „ordonatoare“ şi „organizatoare“ *prin gândire* pare a fi ceva de la sine înţeles. Această concepţie defineşte mai ales raţionalismul şi criticismul Kantian ce pare a fi un raţionalism limitat, concesionist.

Prin urmare, faptul cunoştinţei I ridică două mari chestiuni ce stau într'un raport indisolubil: chestiunea imaginii pasive şi chestiunea spiritului productiv în primirea „materialului“. Cum însă chestiunea activităţii productive a spiritului, va fi, în parte numai, tratată mai jos, rămâne să ne pro-

[1]) Expresia „contact cu lucrurile“, în sensul de primirea ştirilor dela realitate în genere, nu e în totul proprie. Căci pot avea o cunoştinţă I, o ştire, un spor al materialului fără „contact“. Contactul presupune cel puţin doi termeni, şi în „cunoaşterea de sine“ avem doar un termen Subterfugiul: „raport cu sine însuş“ e o monstruozitate logică. Există dar o ştire fără raport de acţiune, fără „contact“: conştiinţa de sine.

nunţăm sumar asupra chestiunii imaginii. In adevăr, punctul cel mai vulnerabil al teoriei clasice a cunoştinţei este dogma imaginii: cunoştinţa *din mine* este o imagine, o reprezentare, a realităţii din afară. Se înţelege, postulatul de bază al dogmei imaginii-cunoştinţe este *dualismul;* cunoştinţă în mine şi obiect în afară de mine. (Acest dualism nu are nimic de a face cu dualitatea logică subiect-predicat). De o parte cunoştinţa I în subiect, de alta obiectul exterior; iar raportul dintre ele e un raport de asemănare: cunoştinţa reflectează obiectul, aşa cum o copie sau o efigie reproduce originalul. Imi permit a repeta: esenţa teoriei imaginii este *dualismul,* afirmarea că realitatea şi cunoştinţa sunt doui factori nu numai deosebiţi, dar şi separaţi. Teoria imaginii, în acest caz, încearcă a arunca o punte între cunoştinţa (reprezentarea) din mine şi obiectul din afară: cunoştinţa oglindeşte, reprezintă, obiectul. Cunoştinţa însăşi este un *raport* de asemănare (de oglindire) între subiectul cunoscător şi obiectul cunoscut.

Greutatea ce se iveşte în calea teoriei imaginei este dovedirea ei. Odată acceptat că reprezentarea din conştinţă e separată de obiectul reprezentat, orice comparare directă a reprezentării din mine şi a obiectului din afară este exclusă; ar trebui să am tot odată şi reprezentarea şi obiectul, pe când eu nu am decât obiectul prin procură, imaginea lui în mine. De aceea n'a fost greu a transforma raportul de asemănare într'un raport de neasemănare, transformare adesea legitimată de pretinsul fapt că spiritul nu rămâne pasiv în faţa impresiilor, ci intervine activ, reacţionează, deformează sau prelucrează impresiile după anumite „legi interne" sau chiar după interese practice (pragmatismul).

Cu toate acestea e lesne de văzut că teoria raţionalistă, Kantiană şi pragmatistă, prezintând cunoştinţa I drept o reacţie „spontană" a spiritului, este doar o variantă a vechii teorii empiriste şi naiv realiste a imaginii. Diferenţa între vechea teorie empiristă a imaginii şi noua teorie raţionalistă, Kantiană şi pragmatistă (pragmatismul e un raţionalism fără busolă) stă doar în faptul că, după vechea teorie, cunoştinţa e o imagine exactă, iar după cea nouă o imagine deformată a realităţii. Insă temeiul lor e acelaş: cunoştinţa e o imagine, o reproducere,

o reprezentare, o copie a realităţii. Fondul rămâne acelaş, fiindcă se menţine dualitatea: realitatea în afară şi reproducerea ei în conştiinţă, dualitatea care implică nu numai *deosebire*—ceeace n'ar fi o greşeală—dar şi *separarea* spaţială a conştiinţei şi a lumii corporale. Câtă vreme se va păstra separarea *spaţială* între spirit şi lume, teoria imaginii este o consecinţă fatală. Subt acest raport, e tot una dacă imaginea reproduce sau nu, exact, realitatea; esenţialul e că există un original inabordabil şi o copie credincioasă sau nu [1]). Teoria imaginii va cădea dela sine, când vom suprima iluzia materialistă a separării, a localizării la diverse distanţe, a conştiinţei care cunoaşte şi a realităţii care e cunoscută. Atunci se va impune fără discuţie şi fără false interpretări faptul nemijlocit, familiar oricărui spirit fără prejudecăţi: *reprezentarea* obiectului şi *obiectul* reprezentat sunt unul şi acelaş lucru, văzut însă din două puncte de vedere, odată psihologic ca o modificare a conştiinţei şi altădată filosofic ca o modificare a lumii. *Reprezentarea* este chiar obiectul, privit în relaţie cu o conştiinţă percepătoare; obiectul rămâne acelaş fie că îl privim în sine, fie că îl privim în raportarea lui la o conştiinţă percepătoare. Aspectul psihologic al lucrurilor este un aspect secundar, un raport printre alte raporturi intrinsece lumii. In perspectiva generală a lumii, raportul psihologic nu are o situaţie excepţională.

4. Dar oricare ar fi opinia noastră despre natura şi originea cunoştinţei I, a materialului dat, nu aceasta e obiectul preocupărilor de faţă. Oricare ar fi opinia noastră în această direcţie, ea nu angajează tălmăcirea naturii cunoştinţei II, a determinării materialului, indiferent de cum a fost dat. Centrul studiului nostru este lămurirea celui de al doilea sens al cunoştinţei: înţelegerea, determinarea, „conceptualizarea", „raţionalizarea" materialului dat. (Intrebuinţez termenul de material pentru a înlesni expunerea. Altminteri n'am nici o înclinare pentru acest cuvânt, care în teoria cunoştinţei produce numai echivocuri).

Doctrina curentă recunoaşte, cu drept cuvânt, că în clari-

[1]) Compararea fiind imposibilă, asemănarea sau deosebirea sunt deopotrivă necontrolabile.

ficarea, determinarea sau înţelegerea materialului dat, gândirea este indispensabilă. Fără gândire nu avem înţelegere, clarificare, explicitare. A gândi este „a avea clar ceeace până acum era neclar". Logica este ştiinţa gândirii, prin urmare, *ştiinţa clarităţii*. Nelogicul nu e falsul, ci neclarul, confuzul, sincreticul, misticul. Aşadar asupra rolului gândirii în logicizarea, în clarificarea şi înţelegerea faptelor, discuţia e închisă, acordul fiind unanim.

Izvorul marei controverse contimporane trebue căutat în modul de a prezenta rolul şi împuternicirile gândirii. De sigur: gândirea este condiţia clarităţii. In ce fel e însă gândirea condiţia clarităţii? Cum se face că prin intervenţia gândirii un dat neclar devine clar? Răspunsul aproape obştesc la aceste două întrebări, de asemenea e cunoscut: gândirea determină, clarifică, înţelege, datele, fiindcă ea este o *activitate*, o „elaborare", o „operaţie", o „prelucrare" a materialului, o adăogire de ceva nou, nepreexistent în material. Gândirea — se spune — operează după „legi interioare", după „categorii funcţionale", pe care ea le impune faptelor, şi astfel acestea sunt logicizate, intelectualizate sau raţionalizate. Mai departe, gândirea ar fi în primul rând o activitate „sintetică" (de unificare) şi de „raportare"; ea extrage ca prin minune din materialele iraţionale *noţiunea* raţională, şi aceasta cu îndoitul ajutor al abstracţiei şi generalizării; apoi ea uneşte noţiunile în judecăţi, judecăţile în raţionamente şi raţionamentele în sistem. Iar aceste nimitoare „sinteze" sunt călăuzite de cel puţin trei principii, ce alcătuesc armatura logicei: principiul identităţii, al contradicţiei şi al raţiunii suficiente şi necesare. Dar ce nu e în stare gândirea? După şcoala bergsoniană, gândirea, subt îndemnul utilităţii biologice şi sociale, fiind supusă „principiului spaţializării" (Le Roy), dispune aproape după plac de materialul dat [1]). Materialul, „continuu" şi în devenire perpetuă, este *taillable et corvéable à merçi*. Gândirea, inteligenţa, „despică" arbitrar continuitatea realului (a duratei), abstrage, sintetizează, imobilizează, spaţializează, etc., realitatea fluidă, iraţională, dina-

[1]) Aceeaş concepţie se întâlneşte şi la pragmatistul englez *C. F. Schiller*: Etudes sur L'Humanisme (trad. franç), 1909, pp. 538 şi urm.

mică. Inteligenţa e cu desăvârşire opusă realităţii şi de aceea „înţelegerea“ este o deformare a realităţii. Cel puţin, zic alţii, gândirea prin interpolaţii, prin „umpluturi“ (W. James), întregeşte, extinde, faptele. Aceste interpolaţii sunt utile; şi deasemenea sunt binevenite interpolaţiile sentimentale, religioase, în ţesătura teoriei. Ce autoritate, ce putere suverană, magică, posedă gândirea! E, în adevăr, făcătoare de minuni. O de ar fi aceste minuni nu numai un vis speculativ!

Dar să ne oprim. Gândirea este aşadar întâiu de toate o „activitate“. Cu toate că acest termen, aplicat la cunoştinţă, este extrem de primejdios din cauza unor subînţelesuri eronate, suntem gata a-l primi, dacă prin această activitate se înţelege o *schimbare* sau o serie de schimbări de ordin psihologic. In adevăr, nimeni nu tăgăduieşte că determinarea logică, gândirea, este întovărăşită de o complexă variaţie de stări de conştiinţă: imagini, asocieri de imagini, sentimente, sensaţii *periferice* de sforţare, etc.

Dar doctrina curentă, făurită de raţionalismul tradiţional, nu consideră gândirea numai drept o activitate, ci mai ales drept o „activitate interioară“ sau „spontană“, aşadar, drept o activitate ce purcede direct din conştiinţă şi se exercită numai asupra conştiinţei, asupra „conţinutului“ ei. Căci, se înţelege, gândirea operează nu în afară, asupra obiectelor, ci interior, asupra imaginelor sau reprezentărilor *din* conştiinţă. E, cred, limpede că teoria activităţii spontane a gândirii este indisolubil legată de teoria reprezentării „în conştiinţă“ sau, cu alte vorbe, de teoria „conţinutului de conştiinţă“. Activitatea internă (gândul) şi teoria imaginii sau a „conţinutului de conştiinţă“ sunt două aspecte ale aceleiaşi dogme, despre care multe ar fi de spus.

Dar nici problema existenţei unei atari „activităţi interne“ sau „spontane“ nu prezintă aci un interes prea mare. Altceva ne preocupă. In adevăr, teoria „activităţii interne“ susţine că gândirea are puterea de a prelucra efectiv, de a modela, de a forma, ordona, organiza, sintetiza materialul dat; teoria „activităţii spontane“ justifică dar credinţa raţionalistă în puterea gândirii de a deforma faptele, de a le ordona, de a le adăoga ceva pe care ele nu-l au: ordine, relaţii sintetice, noţiuni (generale),

categorii, pe scurt, claritate... Aci e miezul discuției: este gândirea o potență de transformare, de transfigurare rațională, a materialului? Este clarificarea, produsă de gândire, o „modificare" a datelor? Este a gândi (a determina, a înțelege) tot una cu o „depășire a datului"? Răspunsul nostru este un *nu* hotărât..

Gândirea, în nici un chip, nu divulgă mai mult decât se află deja în material; gândirea nu depășește niciodată complexul faptelor. Gândirea clarifică doar acest material; ea explicitează ceeace e dat implicit; prezintă clar ceeace *preexistă* neclar. O formulare similară găsim la H. Delacroix, care însă nu prețuește deajuns greutatea acestei formule: „Gândirea merge deci dela implicit la explicit, dela virtualitate la act. Și în acelaș timp ea merge dela obscuritate la claritate" [1]).

Gândirea exprimă logic sau clar ceeace a *prefigăsit* neclar; ea prin propriile ei puteri nu găsește nimic, nu crează nimic, nu adaogă nimic, nu poate nimic. Ea nu imobilizează mobilul; nu separă neseparabilul; pe scurt, nu deformează, nu transfigurează nimic. Ea transpune clar ceeace există implicit. Tot ce înainte se prezinta în mod confuz ca mișcător, prin gândire devine clar, însă tot ca ceva mișcător. Gândirea nu este un duh mitic, capabil de a face imobil ceeace e dat ca mobil, de a spațializa nespațialul. Ea redă clar ceeace preexistă latent. In gândire se revelează clar ceeace există dela început, și se revelează așa cum era și numai așa. Contribuția gândirii, a logicii, a „rațiunii", este numai claritatea. Dar claritatea nu implică o modificare a materialului, ci numai o desvăluire a lui, o desfacere a cutelor ascunse, o „evoluție" în sensul de explicitare. Gândirea este o „analiză" a ceeace *aveam* dinainte. Prin gândire materialul nu este cantitativ sporit cu nici o iotă. Asupra acestui punct de o însemnătate decisivă sunt nevoit a stărui.

5. Mai întâiu observăm că nu tot ce este clar este și gândit, deși inversa e justă: tot ce e gândit este clar. Așa avem cunoștințe clare fără ca ele să fi trecut prin „alambicul" gândirii. Tot ce este „simplu", așadar, tot ce nu se prezintă ca o plu-

[1]) *H. Delacroix:* Le Langage et la Pensée, 1924, p. 396.

ralitate, se înfăţişează clar dela început. Simplul este, după expresia spinozistă, obiect de *intuitio* nu de *ratiocinatio*. Astfel d. p. culoarea în genere, corpul în genere, conştiinţa în genere, etc., sunt clare fără ajutorul gândirii; ele sunt nemijlocit clare, fiindcă nu sunt specii ale unui gen mai cuprinzător, nu sunt un moment al unui întreg mai mare. Şi fiindcă ele nu cuprind o multiplicitate — o dualitate — determinarea prin gândire n'are prilejul de a se exercita. De bună seamă, acele date ultime sau prime pot sta în relaţii reciproce cu alte date, şi atunci nu mai avem un dat „simplu", deci, neanalizabil, ci o pluralitate, căci orice relaţie presupune cel puţin doui termeni. In acest caz gândirea este necesară clarificării, determinării, înţelegerii, relaţiei date. D. p. culoarea în raport cu un corp este determinată ca însuşire sau calitate („calitatea" e deci un termen de relaţie). Iar corpul şi conştiinţa în raport cu restul lumii sunt înţelese ca „existenţe", deci „existenţa" nu e, cum credea Aristoteles, o specie, o esenţă, ci o relaţie.

Cu alte vorbe, pentru a gândi un dat, pentru a-l clarifica şi înţelge, trebue să am totdeauna, fără excepţie, un *multiplu* o pluralitate. Unde nu e multiplu, nu pot gândi şi nici nu am nevoie; simplu, unicul, neanalizabilul, sunt iniţial clare. Problema se precizează acum: ce este acest multiplu, condiţia neapărată a gândirii, a explicaţiei, a determinării? De câte feluri este el? De răspunsul la aceste întrebări, atârnă, se va vedea, numeroase consecinţe.

Orice multiplu se prezintă sau ca o *unitate* sau ca o *relaţie*[1]). Unitatea şi relaţia sunt formele cele mai generale ale multiplului. „Verdele este o culoare" e un multiplu în unitate, căci verdele şi culoarea „alcătuesc" o unitate. Nimeni nu poate concepe verdele independent de culoare. „Cesar şi Napoleon se aseamănă" este un multiplu în relaţie, căci Cesar şi Napoleon se află în raport de asemănare, şi oricine poate concepe pe Napoleon independent de acest raport de asemănare cu Cesar. Iată de ce eram indrituiţi a spune că verdele şi culoarea alcătuesc o unitate, pe când Cesar şi Napoleon stau în raport de asemănare. Putem afirma fără nici o teamă de desminţire că

[1]) *J. Rehmke:* Logik, 1918, pp. 366 şi urm. E o lucrare fundamentală.

tot ce se prezintă ca material dat este sau o unitate sau o relaţie, este sau un multiplu în unitate sau un multiplu în relaţie. Şi fără număr sunt unităţile şi relaţiile. Printre *relaţii* se numără şi valorificarea, aprecierea, atitudinea subiectivă, credinţa.

A clarifica sau a scoate la lumină multiplul confuz, acesta e rolul gândirii în „operaţia" logică, aceasta e „înţelegerea". Multiplul neclar — multiplul în unitate sau în relaţie — devine prin gândire un multiplu clar. Gândirea „expune", „exprimă" multiplul; îl face să „evolueze", să-şi manifeste structura sau „forma" (Gestalt). Deci orice material, care e revelat, explicitat, actualizat, ca multiplu în unitate sau relaţie, e un material gândit, determinat, clarificat, înţeles. A gândi un complex de fapte este tot una cu a-l arăta ca fiind un multiplu în unitate sau în relaţie. Gândirea nu este şi nu poate fi altceva.

Dar gândirea nu face, nu construeşte unitatea şi relaţia; ea nu unifică sau raportează faptele „simple", senzaţiile, percepţiile, etc; gândirea nu „compune". Unitatea şi relaţia preexistă, sunt primordiale; gândirea, înteligenţa, raţiunea, le revelează numai, le explicitează aşa cum sunt date. Inteligenţa exprimă ce are şi numai aşa cum are. Chiar dacă ar vrea să procedeze altfel, nu poate. Faptul acesta e atât de elementar încât o discuţie mai amplă ar fi de prisos, dacă nu i s'ar împotrivi vechi superstiţii.

In adevăr, de ar „face" gândirea unitatea şi relaţia, de ar fi ea o putére suverană, dece nu uneşte şi nu raportează orice cu orice şi la orice, d. p. „verdele este o piatră" sau „Cesar şi Napoleon n'au nimic comun"? Multiplul este *dat*, este *impus* inteligenţei, nu e opera ei; ea îl clarifică aşa, şi numai aşa, cum i se impune. De bună seamă, verbal sau gramatical pot uni sau raporta orice. Dar această unire de sunete nu este gândire şi act de inteligenţă. Despre rolul limbajului în crearea iluziei că putem gândi orice după plac, vom vorbi pe larg.

Prin gândire (clarificare) materialul ca atare nu sufere nici o modificare, nu primeşte ceva nou, ci este numai explicitat, desvăluit. Sunt nevoit a repeta aceasta, căci mă tem că va fi lesne uitat de cei ce vor a salva cu orice preţ „gândi-

rea creatoare". Gânditul se deosebeşte de negândit prin aceea că negânditul este un multiplu „virtual", pe când gânditul e un multiplu „actual". Şi în actualizare nu e nimic mai mult decât în virtualitate. „Clarificarea" pare a fi un spor; ea este însă un spor pentru cel ce cunoaşte, nu pentru obiectul sau materialul cunoscut.

Gândirea este prin urmare o clarificare, o explicitare, a unui multiplu în unitate sau în relaţie. In alţi termeni, gândirea este totdeauna o *analiză* a unui multiplu. O gândire analitică e cu pleonasm, o gândire sintetică este o contradicţie. *Sinteza (unitata sau relaţia) este dată primordial, nu e opera inteligenţei. Totalitatea, întregul, „sinteza", sunt fapte originare, şi aceasta nu numai în domeniul gândirii, ci în toate domeniile psihologice. Intregul premerge părţilor analizate.*

Dar, în acest loc, o precizare se impune. Analiza *logică* nu e o operaţie efectivă, o activitate (reală) de despicare, cum este d. p. analiza chimică. Gândirea nu despică real, nu *separă*, ci numai *deosebeşte* logic, discriminează. Nu numai întregul, totalitatea, este primordială, dar primordiale sunt şi articulaţiile ei. Analiza logică accentuiază fibrele totului, nu le produce ea. Căci nu e o analiză reală, o intervenţie activă. Analiza logică nu preface complexul analizat, nu-l îmbucătăţeşte. Nu numai unitatea şi relaţia (sinteza), dar şi multiplul, sunt primordiale. Dar pe când unitatea şi relaţia ca atare nu mai au nevoe de clarificare, *multiplul* în unitate sau în relaţie trebue clarificat, pentru a fi înţeles, trebue dar să fie gândit. Gândirea se „exercită — am văzut — asupra *multiplului*, asupra „dualităţii", nu asupra unităţii sau relaţiei în sine.

Cum ar putea gândirea să analizeze real, să despice, bunăoară, o frunză pentru a *separa* „verdele" de „culoare"? Se va replica: nu frunza însăşi e despicată, ci reprezentarea frunzei, care prin ipoteză se află *în* conştiinţă şi deci stă la dispoziţia gândirii active. Teoria „conţinutului de conştiinţă" este şi în acest caz puntea de scăpare. Fără un „conţinut" docil, activitatea gândirii n'ar avea asupra cui să se exercite. Dar cum nimeni, sincer vorbind, n'a observat la sine o despicare reală a frunzei în „verde" şi „culoare" şi nici o „sinteză" a „verdelui" şi a „culoarei" pentru a avea „frunza", e sigur că ne aflăm aci-

în faţa unui vechiu mit filosofic. Pe scurt, cunoştinţa e totdeauna o „viziune", o „revelaţie" a preexistentului, nu e o creaţie sau o „prelucrare".

Vechile şi stăruitoarele invinuiri aduse gândirii că „analizează", abstractizează", „imobilizează", „spaţializează", etc., tot ce-i este dat, sunt total lipsite de temeiu. Distincţia multiplului e originară, nu e o „elaborare" a gândirii; de n'ar fi originar dată, nici o gândire oricât de activă şi de energică n'ar putea-o săvârşi. Şi de asemenea, de n'ar fi fost dintru început unirea şi relaţia, gândirea cu toate silinţele ei nu le-ar fi putut înfăptui. Atât unirea cât şi separarea sunt primordiale; gândirea le constată doar, nu le realizează. E atât de simplu. Ar fi o copilărie să ne plângem că materialul, înloc să rămână confus, este clarificat, e „analizat" (ca multiplu în unitate sau relaţie). La ce bun să te plângi că soarele emană căldură şi că apa e lichidă? Poate că uneori e neplăcut şi chiar primejdios; dar aşa este. *Vrei* să gândeşti, trebue să analizezi, şi de cele mai multe ori, analizăm fără voe. Direcţia analizei e impusă de fapte. Revolta e de prisos. Don Chişote n'are nici o perspectivă în logică.

Unitatea şi relaţia nu sunt produse ale unei activităţi interne, care „funcţionează" după un număr de „categorii", inerente gândirii. Apriorismul genetic — doctrina că activitatea gândirii se exercită după legi „înăscute" spiritului — nu va fi în stare niciodată să explice dece într'o împrejurare dată se aplică o *anumită* categorie, aceasta şi nu alta. In realitate, pretinsa categorie este doar o formulă verbală, o etichetă, nu a unei funcţiuni „interioare", ci a structurii imanente a materialului în genere. Gândirea, analiza logică, nu deformează datul, nu-l sporeşte cu sinteze „neempirice", „raţionale". Unitatea şi relaţia nu sunt adăogate faptelor, ci sunt „scoase" din ele. Teoria, moştenită dela gânditorii greci, că faptele sensibile sunt haotice, individuale, pe când unitatea (specia) şi raportul, fiind generale, sunt opera gândirii, este o dogmă fără temeiu în realitate. Stăruinţa dârză, în ciuda evidenţei, a acestei dogme te face să te îndoeşti nu numai de pătrunderea omenească, dar şi de sinceritatea declaraţiei că filosofia caută „purul adevăr".

Tocmai stăruința acestei dogme e o dovadă că unitatea și relația unui multiplu nu sunt totdeauna lesne de găsit. E nevoie de atenție, de oarecum ascuțime logică și mai ales de lipsă de pre-judecăți. Atenția este în adevăr o activitate, însă ea nu constitue chiar gândirea logică; ea e doar *condiția psihofiziologică* a aceleia. Unitatea și relația se pot oarecum ascunde, nu se manifestă dela sine, și pentru a le găsi trebuesc *căutate*. Căutarea este în adevăr o activitate; ea implică un efort. Dar căutarea este preparea psihologică a gândirii, a descoperirii constituției interioare a lucrurilor, nu este însăși gândirea. Efortul este doar anticamera gândirii. Drumul la gară și gara însăși sunt două lucruri deosbite. Efortul de a explicita structura obiectelor, și explicitatea acestei structuri — gândirea — trebuesc strict deosebite, fiindcă primul este o activitate, a doua, gândirea, nu este, în nici un fel și pentru nimeni.

M. Florian

CRONICI

Stema Moldovei
dela Sf. Dumitru din Suceava

Cronica artistică

Importanţa artistică a României, cu prilejul „Bisericilor lui Ştefan Cel Mare" de *G. Balş.*—Arta românească, despre care abia se vorbia acum vr'o trei decenii, se impune tot mai mult, atât la noi cât şi peste hotare.

Importanţa ei se bizue nu numai pe numeroasele şi prea interesantele monumente, din toate epocile, ce se găsesc în cuprinsul graniţelor româneşti, dar şi pe contribuţia largă ce regiunea noastră a adus-o în marile prefaceri artistice ale Sud-estului european.

Rolul preponderent al României în vremea preistorică

este azi bine stabilit; în ultimele tratate generale din streinătate, staţiunile dela Cucuteni, pentru neolitic, şi din Monteoru, pentru vârsta bronzului, sunt considerate ca centrele cele mai importante ale epocelor respective. Din acele vremuri îndepărtate deci a moştenit simţul artistic populaţia din regiunea ce ocupăm azi.

In evul mediu, această îndepărtată moştenire artistică se evidenţiază prin facilitatea cu care artiştii români ajung să contopească stilurile cele mai deosebite, din care se nasc produsele specifice ale artei româneşti.

Interesantă, în deosebi, este evoluarea artei moldoveneşti, alcătuită din elementele stilului byzantin combinat cu ale antipodului său gotic.

Incă din 1908 am pus în evidenţă aceste caracteristice, arătând [1]) că «spre deosebire de bisericele muntene, la cari se perpetuă influenţa orientală, cele din Moldova prezintă, atât în plan cât şi în ornamentaţie, forme deosebite. Aci se resimte influenţa occidentală. Arta gotică, în special, a avut o mare înrâurire asupra desvoltărei architecturei moldoveneşti. Aceste împrumuturi se explică prin apropierea şi relaţiile strânse ce legau Moldova cu Polonia şi cu Ardealul, unde monumentele gotice se găsesc din belşug. Ele n'au fost însă imitate în mod servil. Meşterii moldoveni au împrumutat diferite elemente din arta apusană, cari s'au transformat însă prin aplicaţia nouă la templele ortodoxe, la cari predomină influenţa bizantină.

Din amestecul acestor două stiluri, cu totul diferite, s'a născut un alt tip deosebit, care constitue stilul moldovenesc, cu caracteristicele sale proprii. Variantele acestui stil sunt numeroase. Bisericile unui veac sau chiar ale unui voevod se deosebesc lesne prin particularităţi caracteristice unei epoce sau unui anume Domn.

Deşi redus la regiunea destul de limitată a Bucovinei şi a Moldovei, acest stil este totuşi reprezintat prin o mare mulţime de exemplare, foarte diferite între ele.

Evoluţia stilistică a fost repede şi simţitoare. Intre

[1]) Monăstirea Probota. Viaţa Românească, Sept. 1908. Reprodus în: Arta în România, Vol. I p. 93.

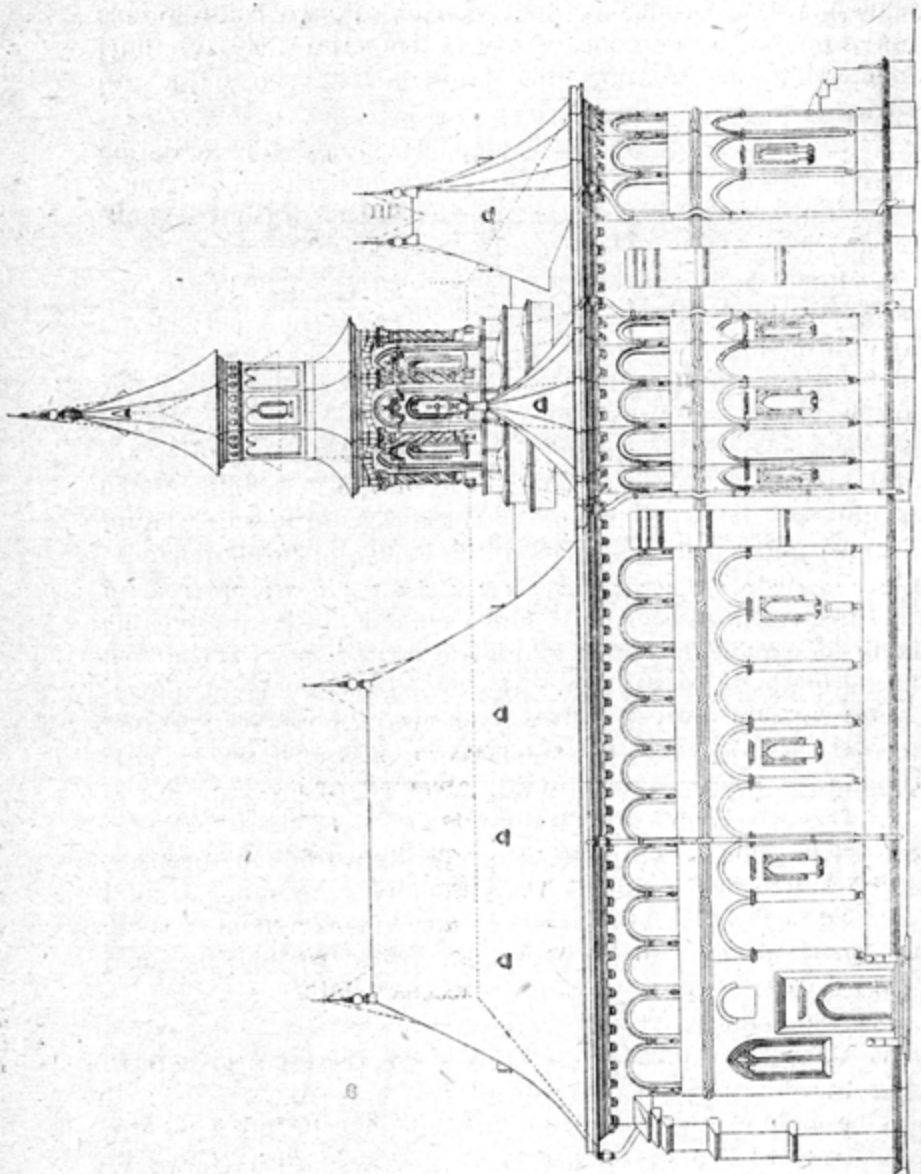

Mănăstirea Putna

bisericuţa cea simplă a lui Alexandru cel Bun, din Rădăuţi, şi splendida biserică Trei-Erarhi a lui Vasile Lupu, din Iaşi, deosebirea este enormă. Planul general este însă acelaşi, amplificat şi mărit numai şi înfrumuseţat mai ales prin adaosuri ornamentale de o bogăţie din ce în ce mai mare."

Tema, în rezumat enunţată acum 18 ani, îşi găseşte confirmarea ei amplificată în recenta lucrare a D-lui Balş, care poate fi considerată ca una din cele mai serioase monografii din domeniul artei româneşti.

Studiul d-sale constitue volumul al XVIII-lea, pe 1925, al Buletinului Comisiunii Monumentelor istorice, ale cărui ultime numere erau aşa de reduse, atât ca conţinut cât şi ca înfăţişare grafică. Prin acest nou volum, de o amploare ce numai o publicaţie oficială o poate suporta azi (330 pp. şi 486 ilustraţii), se revine la frumoasa tradiţie a C. M. I. din vremea regretatului ei conducător, a lui D. Onciul.

Subiectul ne este în parte cunoscut, căci însuşi autorul l'a mai tratat, întâi într'o lucrare franceză, acum câţi-va ani, şi apoi în discursul său de recepţie la Academie, în Iunie trecut.

Dintr'această din urmă publicaţie ştim că, pentru autor, „când vorbim de arhitectură religioasă moldovenească, ne gândim la arhitectura din vremea lui Ştefan cel Mare", care, ni se adaogă acum, este „cheia problemei" artei moldoveneşti.

Subiectului său favorit, dl. Balş îi dă în volumul de faţă întreaga desfăşurare, examinând pe larg toate feţele acestui important episod al artei româneşti.

Pentru o mai bună valorificare a temei sale, autorul începe nu prin enumerarea şi descrierea bisericelor, ci prin „cercetarea înrâuririlor, absolut necesară înţelegerii alcătuirii şi evoluţiei artei noastre".

Şi după ce enumeră, cu desvoltări interesante, influenţele byzantine şi gotice, mai sus citate, atinge şi contribuţia ce au adus-o meşterii armeni la statornicirea stilului moldovenesc. In urma studiilor atât de vaste ale lui Strzygowski asupra Armeniei, rămâne să se desvolte mai pe larg influenţa ce, necontestat, ne-a venit din acea ţară, mai ales în construcţia aşa de caracteristică a turlelor moldoveneşti.

Deasemeni ar fi fost interesant ca în cercetarea ce autorul

Eremia Movilă V. V.
Pictură votivă dela Monastirea Suceviţa

Clişeele aci reproduse ne-au fost puse la dispoziţie de către d-l Bals, căruia îi exprimăm viile noastre mulţumiri.

N. R.

încearcă a o face asupra originilor arhitecturii moldovenești, să se fi dat o deosebită atenţiune bisericelor în lemn, din care mai există unele chiar şi în Moldova. Cu atât mai mult, cu cât noi credem, în urma mai ales a sensaţionalelor descoperiri în domeniul arhitecturei lemnului, că şi la noi originele artei bisericeşti sunt strâns legate de templele de lemn, în stil romanic şi gotic, ale căror tipuri străvechi se repercută până în zilele noastre.

Elementele gotice ale acestor capele de lemn se deosebesc aşa de tare de templele de acelaş stil ale Saşilor, încât nu se poate admite o înrâurire absolută a acestora faţă de cele d'intâi. Numai prin admiterea unor mai vechi prototipuri locale de lemn se pot explica deosebirile constructive ale bisericilor moldoveneşti de ale celor săseşti, de la care meşterii moldoveni au împrumutat mai ales părţile decorative ale chenarelor în piatră şi alte câteva amănunte. Turlele subţiri şi înălţate, ce ne dau aşa de frumoasele siluete ale bisericelor moldoveneşti, ne dovedesc nota particulară a a sentimentului artistic al poporului românesc, care, faţă chiar de stilul gotic, a ştiut să-şi păstreze individualitatea sa proprie. Armonizând perfect elementele gotice cu cerinţele tehnicei lemnului, ţăranul român reuşeşte să ne dea acele giuvaere arhitecturale [1]), care au servit ca primă treaptă evolutivă a bisericelor mândre din vremea lui Ştefan cel Mare.

Originalitatea firei artistice a modeştilor meşteri moldoveneşti ar fi putut, pare-mi-se, fi pusă mai în evidenţă într'o lucrare de o aşa amploare ca cea de faţă.

Capitolul rezumativ al înrâuririlor (p. 11—17), este compensat prin larga tratare, în schimb, a „descripţiei bisericilor" (p. 17—185), asupra cărora în mod fatal se revine şi în capitolele următoare, atât de metodic împărţite. „Formele", care constitue capitolul III (p. 185—203), sunt urmate de „cercetarea amănuntelor" (p. 203—228) şi de alte subîmpărţiri, care prin bogata lor documentare înlesnesc întotdeauna studiul.

Resumatul francez, cu care se încheie cartea, se citeşte

[1]) O mai largă expunere am dat în „L'art du peuple roumain". Genève, 1925. p. 9 şi următoarele.

Ușa bisericei din Tazlău

mai cu plăcere decât textul românesc, care s'ar fi putut feri de prea numeroasele neologisme, unele lesne de înlăturat.

Recunoscători trebue să fim autorului şi pentru prea bogata ilustrare a volumului, pe care numai oficialitatea şi-o poate permite azi, când tiparul a ajuns aşa de costisitor.

Cu regret constatăm numai că, pentru numeroasele reproduceri luate după numere mai vechi ale Buletinului C. M. I., autorul nu s'a putut servi de chiar clişeele originale, ci a fost nevoit ca după ilustraţiile tipărite să execute alte clişee, cari, deşi au ocazionat pentru C. M. I. noui spese, sunt inferioare clişeelor executate direct după fotografii. Deaceea toate reproducerile luate după Buletinul C. M. I. sunt aşa de întunecate şi de neprecise în contururi.

De ce oare C. M. I. este aşa de sgârcită cu împrumutarea clişeelor, chiar pentru publicaţiile sale? Sau, poate, vechile clişee nu mai există. Ar fi păcat să se fi aruncat aşa preţioase documente.

* * *

După cetirea documentatului studiu al D-lui Balş, ni se desprind în toată frumuseţea lor bisericele lui Ştefan cel Mare, atât de complexe în alcătuirea planului şi a influenţelor diverse ce au contribuit la alcătuirea lor, dar atât de unitare în întregul lor. Graţie tocmai spiritului artistic, moştenit din vechi, a ţăranului român, deci a meşterilor cari au ridicat în aşa scurt timp atâtea biserici, toate influenţele au fost contopite conform unei viziuni speciale.

Planul clădirilor şi sistemele de boltire sunt venite, direct sau prin intermediul Serbiei, din Orient; iar deadreptul din Armenia se introduc particularităţile turlelor. Acest aspect interior oriental se armonizează perfect cu învelişul exterior occidental, evidenţiat prin contraforţii şi chenarele în ogive ale uşilor şi fesestrelor. Impresiunea apusană este şi mai accentuată prin turlele subţiri şi înalte, prinse între acoperişuri cu pante repezi şi coame ascuţite. Pe baza unui foarte bogat material ilustrativ, din care comparaţiile streine ar fi putut chiar să lipsească, autorul admite definitiv felul de acoperire preconizat de mult de meritosul Romstörfer, care a fost pe nedrept criticat până aci.

Pentru a atenua o impresie prea rece a fațadelor de influență gotică, artiștii pământeni au știut, prin intercalarea țiglelor colorate și mai ales prin adaosul acelor discuri smălțuite, cu animale fantastice, să coloreze, să încălzească aspectul exterior al bisericelor, punându-l în concordanță cu zugrăveala interioară.

Iar mai târziu, când materialele aparente ale fațadelor originale se distrugeau, fără a putea fi înlocuite, s'a recurs la tencuiala exterioară, cum o aflăm azi, care în unele cazuri s'a acoperit cu picturi, ce numai la noi se găsesc pe întreaga fațadă exterioară a bisericelor.

Contopirea atât de armonică a tuturor influențelor, deseori de proveniențe opuse, se datorește spiritului artistic al poporului românesc, care din întretăierea atâtor influențe a știut să producă opere de artă de sine stătătoare și cu o individualitate ce se poate zice curat națională.

Prin asemenea splendide creațiuni se sporește nu numai prestigiul poporului nostru, dar se aduce o contribuție nouă și interesantă la lărgirea cadrului artei universale.

Domniei marelui Voevod și eroului creștinătății, căruia românimea și ortodoxia îi sunt atât de recunoscătoare, îi revin și aceste frumoase succese în domeniul artei.

Al. Tzigara-Samurcaș

Cronica politică

O lecție de probitate politică. — Personalitatea lui Titu Maiorescu nu se reflectă atât de clar în nici una din publicațiile rămase ca în „Introducerile" cari însoțesc Discursurile sale politice. Aceste Introduceri, de curând întrunite într'un volum separat cu note și părți inedite sub titlul de „Istoria contemporană a României", prezintă un deosebit interes nu numai prin cuprinsul lor istoric, ci mai ales prin spiritul în care sunt scrise. Judecata sobră și detașată pe care o exercită autorul asupra evenimentelor și oamenilor politici din ultima jumătate a secolului trecut, este mai mult decât expresia unei simple opinii. Deși colaborator la cele mai multe din evenimentele descrise, și deși cunoscut personal cu cei mai mulți din oamenii pe cari ni-i trece pe dinainte, Maiorescu ne vorbește despre toate și toți ca un spectator. O astfel de detașare presupune, bine înțeles, voința de a fi obiectiv, dar mai presupune și o neobișnuită putere de abstracție. Luăm cuvântul abstracție în sensul de eliminare a neesențialului, de or-

donarea materialului disparat în jurul unor idei şi de subsumarea acestor idei unui scop practic-moral. Reflecţiile ponderate ale lui Maiorescu ne fac să ne gândim la acel mod de a privi lucrurile pe cari-l au oamenii publici în Anglia: stăpânirea emoţiilor şi pasiunilor prin raţiune şi controlarea acesteia prin experienţă.

Se pare că scopul pe care-l are în vedere Maiorescu, pe lângă acela de a ne oferi cheia la chestiunile desbătute în Discursuri, este de a ne arăta în ce măsură dinastia ereditară a isbutit să se statornicească şi să contribue la desfăşurarea politică a României moderne. Sau, cum ne spune el însuşi, „evoluţiunea Statului de la vechea sa formă a unor Principate elective spre o monarhie ereditară consolidată sub forma constituţională". Astfel ideia dinastică formează pentru dânsul criteriul după care sunt judecate cele mai de seamă fapte în politica ţării. Concepţiunea devine cu atât mai interesantă cu cât ne gândim la faptul că „lipsa oricărui simţământ dinastic în poporul român, deprins de atâtea generaţii cu domniile efemere", era greutatea de care se izbea mai mult tânărul Principe la începutul domniei. Dar nu numai masele erau lipsite de acest simţământ, ci şi conducătorii politici şi chiar unii din foştii membri ai Divanurilor ad-hoc, cari ceruseră cu stăruinţă întronarea unei dinastii ereditare streine. Contrazicerile, calomniile şi ezitările în această privinţă dovedeau ignorarea celor mai elementare interese naţionale. Motivul determinant al acestor oameni şovăitori era firește mai întotdeauna dorinţa puterii, o dorinţă izvorâtă însă mai mult din socoteli personale decât din necesitatea socială de a servi.

Cu câtă uşurinţă se îndeletniceau oamenii noştri politici în arta de a guverna, cu câtă inconştienţă se abăteau ei dela datoriile faţă de societate! Corupţia electorală, goana după chiverniseală, cinismul sau ipocrizia politicianilor, făceau din viaţa noastră constituţională o parodie tragicomică. Maiorescu ne arată cu o deosebită vigoare toate împrejurările cari contribuiau la „forma fără fond" a organizării noastre improvizate. Caracterizări concise, adjective adequate şi situaţii nimerit schiţate ne înlesnesc să vedem aievea frământările Istoriei noastre contemporane.

Această Istorie, atât de bogată în rezultate, dar atât de haotică în mişcările ei excentrice, ni se desfăşoară sub atmosfera omului care gândeşte numai în funcţie de binele obştesc. Autorul elucidează aparenţele, vede în adâncul lor şi ne face să urmărim desvoltarea societăţii din punctul de vedere public. Ca o prevenire pentru generaţiile viitoare se desprinde lipsa de caracter a oamenilor noştri politici din trecut. Preocuparea istoricului este evidentă: pe lângă că descrie întâmplările, mai voeşte să înculce învăţăminte, să arate ce folos practic, ce implicaţiuni etice se pot deduce din cele întâmplate. In această privinţă Maiorescu este un moralist în istorie, un îndrumător ca în toată activitatea lui de scriitor, profesor şi om politic.

Pentru o astfel de atitudine, autoritatea publică a lui Maiorescu nu ar fi fost deajuns dacă nu ar fi fost susținută de întreaga lui viață consequentă. De aceea reflecțiile și sfaturile lui morale, judecata lui severă sună sincer, convingător. Nici o fățărnicie în această lecție pe care ne-o dă Maiorescu. Și aceasta se simte și mai bine cu cât ne gândim la predigele, la agitațiile și la efuziunile unor oameni publici de astăzi, cari fie prin scris, fie prin vorbă, fie prin organizări de instituții propovăduesc morala pentru a-și ascunde lipsa lor de moralitate.

E drept că din când în când Maiorescu face câte o caracterizare crudă, câte o ironie și mai crudă la adresa unor oameni, pe cari Eminescu și Carageale nu i-au cruțat de fel. Dar cu câtă discreție se dedă el la astfel de denunțări. E cumpătat și când condamnă, este uman și față de adversari. Tolerant până la renunțare de sine, niciodată disprețuitor până la totala negare a *cuiva*. Părțile bune ale celor mai răi oameni publici, cât de mici fie ele, sunt relevate cu o loialitate occidentală. Ca om politic, Maiorescu surprinde prin această urbanitate, necunoscută în societatea noastră.

Tot așa când judecă evenimentele și faptele săvârșite de oamenii politici. Cea ce-l preocupă, este binele public, interesele țării. Triumful personal, dacă nu-l lasă rece, ca literat, în tot cazul știe să-l înăbușe, să-l pună pe planul al doilea. Ceeace a făcut el însuși ca ministru, e spus cu modestie. Ce au făcut însă alții ca bun, îl accentuează cu bucurie, ca să fie știut de toată lumea. Așa lui Ioan Brătianu îi recunoaște generos meritele de om de Stat. Tot așa lui Dimitrie Sturdza. Scăderile acestui om muncitor și stăruitor în toate sunt scoase în lumină mai mult în legătură cu evenimentele politice decât ca prilej de invective personale. Până când și persoana ilariantă a lui Ioan Kalinderu își găsește locul în cadrul întâmplărilor de ordin obștesc.

Dar chiar față de partisani și partidul din care făcea parte, Maiorescu exercită aceiași judecată nepărtinitoare. Lupta sarbedă pentru șefie din sânul partidului conservator e privită prin prisma vieții constituționale a țării. Atâtea energii pierdute și atâția oameni capabili desbinați din cauza pasiunei absurde de a fi conducătorii partidului, ne arată caracterul copilăros al vieții noastre politice.

Moravurile descrise de Maiorescu nu par însă nici astăzi învechite. In această privință sunt unele fapte de o actualitate surprinzătoare. Așa părăsirea colectivă a Parlamentului fusese practicată de liberali ca o armă de luptă în opoziție încă de acum vreo treizeci de ani. Când citim, de pildă, că „Ioan Brătianu, dominat de simțământul omnipotenței sale, se arăta tot mai rar în Cameră ; la atacurile opoziției or nu răspunde de loc, or răspunde cu violență“, avem impresia că lucrurile se întâmplă astăzi. Nu mai vorbim de „căpătuiala clientelei“, de fuga după putere și alte obiceiuri, practicate astăzi cu tot atâta râvnă ca și acum patruzeci cincizeci de ani.

Privită din acest punct de vedere, descrierea lui Maiorescu ne face să desnădăjduim de viitorul educaţiei politice a poporului român. Dacă moravurile noastre politice nu s'au îmbunătăţit într'un răstimp de cincizeci de ani, putem oare spera că ele se vor îmbunătăţi de acum încolo? Un pesimism fără scăpare se desprinde din desfăşurarea vieţii noastre politice de la întronarea monarhiei ereditare. Cine să fie de vină? Monarhia sau poporul, conducătorii sau împrejurările? Maiorescu însuşi pare să-şi fi pus întrebarea. E adevărat, zice el, că Regele Carol, după cei dintâi zece ani ai domniei sale ajunsese la o indiferenţă faţă de oamenii politici, lăsându-i să facă ce voiau în politica internă a ţării. Dar se întreabă tot Maiorescu, „de unde până unde pretenţia ca tocmai Capul Statului în asemenea împrejurări să schimbe moravurile politice ale celor ce conduc şi frământă partidele noastre? Pentru aceasta a fost adus Principele de Hohenzollern în România?" Adevărul este că „slăbiciunea de caracter inherentă încă unei societăţi deabia ieşită din corupţia seculară a domniilor fanariote şi elective" nu poate fi lecuită prin intervenţia unui singur om, ci prin „treptata întărire a caracacterului în noi înşine, prin formarea independenţei cetăţeneşti, al cărei prim simptom îmbucurător va fi simţământul şi recunoaşterea propriei noastre răspunderi şi prin urmare a propriei activităţi fără aşteptarea impulsiunilor streine".

Dar Maiorescu nu rămâne la o stare negativă ca aceea a pesimismului. Dragostea lui pentru ţară era prea puternică, cunoştinţele lui istorice erau prea temeinice, pentru ca să fi atribuit poporului român o incapacitate organică în privinţa desăvârşirei lui politice. De aceea Maiorescu are încredere că „societatea noastră politică va şti să ajungă şi pe calea acestei îndreptări şi vă simţi şi înţelege din ce în ce mai mult neapărata trebuinţă a caracterelor independente". Optimismul lui Maiorescu se întemeia de fapt pe vitalitatea şi bunul simţ al poporului român, două însuşiri cari l'au preservat în trecut şi-l vor desăvârşi în viitor.

Cine citeşte „Introducerile" lui Maiorescu trebue să simtă morala care se desprinde din expunerea vieţii noastre politice în lumina intereselor naţionale de Stat. Dacă a face politică în înţelesul social este o datorie cetăţenească, a o practica ca mijloc pentru ajungerea unor scopuri meschine este o crimă. In împrejurările educaţiei insuficiente a masselor la noi, o asemenea crimă este nu numai posibilă, ci şi îngăduită să se întâmple fără nici o urmare pentru cel care-o comite.

Că politicianii sunt produsul societăţii noastre, nimeni nu o poate nega. Dar pentru perpetuarea unei asemenea scuze se cere o totală lipsă a simţământului de răspundere. Cercul viţios în care se zbat conducătorii vieţii noastre publice este cea mai bună dovadă a vinovăţiei lor. Reforma unei regenerări trebue să pornească de la cei cari au însărcinarea să guverneze, iar nu de la

popor. Inceputul unei transformări trebue să ia naştere acolo unde şi posibilitatea de mişcare, iniţiativă şi răspundere este mai mari. Acest adevăr elementar se poate urmări în toate societăţile din occident, a căror reorganizare s'a înfăptuit întotdeauna sub empulsul şi din iniţiativa claselor superioare, fie a nobilimei, fie a intelectualităţii.

Caracterele independente de cari ne vorbeşte Maiorescu nu se pot găsi decât prin pătura cultă şi conducătoare a ţării. Cei cari conduc trebue să aibe, pe lângă simţământul superiorităţii pe care-l afirmă de altfel atât de arogant în orice împrejurare, şi simţământul răspunderei morale. Vorbe ca „D-ta ştii cine sunt eu?" sau „Iţi arăt eu D-tale cine sunt eu", atât de des rostite de la ministru până la funcţionarul care poate comanda unui subaltern, nu dovedesc decât lipsa de demnitate pe care cei învestiţi cu demnităţi publice încearcă să şi o ascundă în faţa lumei.

Pe de altă parte, cei cari simt datoria de a servi în mod desinteresat societatea sunt de cele mai multe ori lipsiţi de curaj, după cum cei cari sunt curagioşi sunt şi cei mai imorali. Laşitatea unora şi imoralitatea altora merg astfel mână în mână pentru a perpetua o stare de lucruri de şasezeci de ani. Scăparea nu poate veni decât tot de la oamenii luminaţi şi independenţi. Prin voinţă şi curaj ei vor reuşi să creeze o altă atmosferă în viaţa noastră publică. Massa poporului, oricât de amorfă ar fi ea, va reacţiona desigur şi îi va susţine cu stăruinţă. Atunci integritatea unui om politic va fi preţuită mai mult decât astăzi, iar lipsa de caracter va fi pedepsită după cum se cuvine. Căci numai această deosebire morală poate promova binele societăţii.

Aceste reflecţii ne revin ca un *memento* când ne gândim la viaţa politică a lui Maiorescu. Nici un român de la Barbu Catargiu şi Mihail Kogălniceanu nu a fost mai integru în activitatea lui publică, mai demn, mai curagios şi mai preocupat de binele social în exercitarea funcţiunilor publice. Expunerea pe care ne-a lăsat-o despre istoria noastră contemporană este cea mai bună lecţie de probitate politică pentru generaţia de azi.

Nicolae Petrescu

RECENZII

Const. C. Giurescu. *Noi contribuţii la studiul marilor dregătorii în sec. XIV şi XV.*

Lucrarea se leagă de alta: „Contribuţii la studiul marilor dregătorii în sec. XIV şi XV", care n'a fost încă tipărită şi fără de care „Noile contribuţii" nu pot fi pe deplin preţuite.

Tânărul istoric C. C. Giurescu calcă pe urmele vrednicului său părinte.

Constat cu mulţumire unele concluzii la care ajunsesem şi eu (Banii şi caimacamii Craiovei, p. 15): marii dregători judecau numai prin delegaţie de la Domn; dreptul de judecată al banului Olteniei nu este ceva excepţional, corespunde dreptului vornicului mare muntean şi marelui vornic, mai târziu celor 2 mari vornici din Moldova (Giurescu, p. 10).

Cartea din 30 Aug. 1479 a lui Ştefan cel Mare scoţând pe locuitorii satului Rădăuţi, atârnători de mitropolia de acolo, de sub jurisdicţia boerilor săi, a staroştilor, a şoltuzului şi pârgarilor din Suceava, a şoltuzului şi pârgarilor din Siret, a vornicilor din aceste 2 târguri şi a globnicilor din ţinutul Sucevii, citat de C. C. Giurescu (p. 5) după I. Bogdan, este deosebit de important. Se vede de câte feluri de dregători şi din centre deosebite depindeau locuitorii unui sat. Ar fi interesant de ştiut întru cât şi pentru ce pricini depindeau de unii sau de alţii şi de ce depindeau de dregători din centre deosebite. Chestiunea se leagă probabil de organizarea „ocoalelor" în Moldova.

In privinţa îndatoririlor militare ale marilor dregători (p. 12—13), chestia nu mi se pare deplin lămurită. Giurescu crede că marii dregători erau şefi de cete ostăşeşti formate din subalternii lor răspândiţi prin sate. Nu-mi pot închipui de ce şi cum în sec. XIV şi XV puteau exista atâţia funcţionari mărunţi încât să formeze cete ostăşeşti. De aceea aş crede, cu I. Bogdan, că cetele boerilor în vechime erau formate mai ales din ţărani de pe moşiile lor. Giurescu îşi întemeiază părerea pe comparaţia cu cele ce se petreceau în sec. XVII. Cred mai de grabă că înmulţirea micilor slujbaşi civili a fost un efect al fiscalităţii, începând din sec. XVI şi că acei numeroşi slujbaşi erau probabil mai mult nişte categorii fiscale (cf. studiul meu despre evoluţia claselor sociale în trecutul românesc, în Arhiva p. ştiinţa şi reforma socială, anul V, 1924. No. 3—4, p. 356—7).

In ceea ce priveşte scutirile de dări ale proprietarilor şi dregătorilor, atrag atenţia lui Giurescu că doc. vorbesc de scutiri de dări ale oamenilor de pe moşiile acelor boeri (p. 20 şi 26). Ce poate însemna aceasta? Se ştie că sătenii de pe moşii aveau îndoite îndatoriri, către

proprietar şi către stat; dar îndatoririle proprietarilor, care erau ele şi de ce nu se vorbeşte de scutire de ele? Chestia ar trebui lămurită.

Nu mi se pare că era obligatorie nici în sec. XVIII scutirea de dări a dregătorilor (p. 25). Dovadă că dispoziţia lui C. Mavrocordat n'a fost multă vreme aplicată este că întâlnim şi de atunci încoace scutiri individuale şi că boerii n'au reuşit să legalizeze scutirea (p. 27) până la 1827 în Moldova, până la Regulamentul organic în Muntenia.

In privinţa dregătoriei de mare ban în Muntenia, Giurescu zice că a fost înfiinţată după ce s'a cucerit banatul Severinului, pentru a înlocui pe banul unguresc de mai nainte (p. 60). Cred că trebue făcută o deosebire între bănia Severinului cu teritoriul adiacent şi bănia Olteniei întregi. Bani de Severin avem de la sfârşitul sec. XIV, zişi bani de Mehedinţi după perderea Severinului; bani ai Olteniei întregi n'avem decât de la 1492. Când am scris că Barbu Craiovescu este mare ban de la 1492 cum relevă Giurescu, (p. 38 n. 6), am precizat şi data de 1 Aprilie (Craioveştii, în Convorbiri literare, 54, 1922 p. 196 şi n. 6) aşa că nu poate fi îndoială în această privinţă.

Despre costume, dacă ne lipsesc precizări pentru epoca veche (p. 46) este mai straniu că nu suntem mult mai documentaţi nici pentru vremurile mai nouă: nu ştim care era deosebirea între caftanurile, binişurile, blănile şi capoturile ce se purtau încă acum 100 de ani.

In introducerea elementelor alogene în clasa conducătoare nu este nici o soluţie de continuitate. Dacă avem străini dregători în sec. XV, îi avem şi în al XVI, nu numai din al XVII. Bine observă însă Giurescu că acest adaos de elemente străine ar fi fost o primejdie numai dacă reuşea să schimbe înfăţişarea păturei conducătoare, îndepărtând-o de massa cea mare a populaţiei româneşti. Dar, dinpotrivă, boerii de origine străină s'au contopit în boerimea română, aducând numai un aport care va permite o manifestare culturală mai complexă şi mai variată (p. 74).

Ioan C. Filitti

I. Vlădescu. *Despre dări sau impozite.* I. Birul. Bucureşti, Cartea românească. 64 pag.

Autorul intră în miezul chestiunii la pag. 33 unde începe a vorbi despre bir.

In doc. sec. XIV nu se pomeneşte de bir. El apare în sec. XV (p. 42 şi urm.) odată cu haraciul datorit Turcilor; în l. slavonă i se zice *dan*. Birul era darea ce se strângea în ţară pentru plata haraciului datorit Turcilor şi, spre deosebire de celelalte impozite, se achita în bani (p. 47). Aceste lucruri erau ştiute. In studiul meu „Evoluţia claselor sociale în trecutul românesc", în revista „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială". anul V (1924) No. 1—2 pag. 92, scrisesem: „De când cu tributul către Turci, s'a adăogat şi o dare în bani, birul".

Vlădescu arată cu doc. că în scutirile de dări pe care le acordă Domnii, se face rezervă în ce priveşte birul (p. 45) cum se face adeseori şi pentru îndatorirea de a merge la „oaste", lucruri iarăşi cunoscute. (Cf. Studiul meu citat, ibid.). Indatorirea de „oaste" se referă mai ales la „oastea mare" (ibid.) cum arată clar un doc. din 1531 citat de Vlădescu (p. 51 nota 80).

Firmanul dela 1568 citat de Vlădescu la p. 48 nota cu privire la camătă în legătură cu birul, era cunoscut şi trebuia apropiat de plângerile dela 1560 şi 1566 ale Domnului muntean, de care a vorbit Iorga în „Doc. asupra istoriei financiare a Principatelor". (Cf. Studiul meu citat ibid. V No. 3—4 p. 337—8 şi 365).

Din doc. publicate de Vlădescu la pag. 51—2, rezultă că „slugile" domneşti, deci mici slujbaşii, precum şi „megiaşii" adică proprietarii,

plăteau birul. Zice însă Vlădescu (p. 52) că în niciun doc. nu se vede că „marii dregători sau boerii" ar fi plătit acest impozit, iar la p. 53 complectează că este „inclinat a crede că boerii cei bogaţi şi marii dregători nu plăteau birul". Nu-mi dau seamă ce va fi înţelegând Vlădescu prin „boeri bogaţi" ca o categorie deosebită de „marii dregători". Dacă înţelege „proprietari bogaţi" nu se vede de ce ar fi fost scutiţi de bir numai fiindcă erau bogaţi. Tăcerea doc. se poate explica mai de grabă, cum însuşi Vlădescu admite posibilitatea la aceeaşi pagină, prin împrejurarea că, fiind bogaţi, plăteau birul şi deci doc. nu puteau vorbi de urmărirea averii lor pentru că nu-l plăteau. Dacă prin „boeri bogaţi" Vlădescu înţelege „dregători bogaţi", tăcerea doc. în privinţa urmăririi lor pentru neplata birului se poate explica sau tot ca pentru proprietarii bogaţi, sau prin aceea că în calitate de slujbaşi ai Statului li se făcea favoarea scutirii. Scutirea, dacă a existat, nu se poate explica prin aceea că birul „nu era de origine nobilă" (p. 53). Originea birului era o nenorocire ce dăduse peste ţară: ivirea Turcilor.

Dacă aprecierile cronicei lui Eftimie în privinţa birului cerut de Vodă Iliaş (p. 54 nota 93) trebue înţelese ca o constatare a unui abuz de putere, este de observat tot odată că abuzul s'a săvârşit faţă de „toţi boierii mari *şi mici*" precum şi asupra „mitropolitului, episcopilor, mănăstirilor, *popilor şi diaconilor*", cari toţi, deci, nu numai „dregătorii mari", ar fi fost scutiţi până atunci de bir.

Ar reeşi deci că scutirea de bir, dacă a existat, a fost numai în favoarea funcţionarilor superiori (nu numai mari) şi a feţelor bisericeşti, ca o răsplătire a slujbei lor.

Când deci Giurescu scriea că „birul boerilor era garantat prin moşiile lor, care în caz de neplată erau vândute sau luate domneşti" (citat de Vlădescu p. 17 nota 17), el se referea probabil la boeri=proprietari mari, sau boeri=foşti dregători.

La pag. 56 şi urm. Vlădescu face justa observaţie că din doc. nu reiese clar existenţa în trecutul românesc a răspunderii colective pentru impozite. Exclud argumentul cu doc. din vremea lui Matei Basarab (p. 61) pentru că acesta ar veni numai în sprijinul ipotezei lui Giurescu că Matei Basarab ar fi introdus răspunderea slujbaşilor fiscali, în locul răspunderii colective a contribuabililor (citat de Vlădescu p. 19 nota 23). Dar sunt şi doc. anterioare lui Matei Basarab, care permit îndoială asupra răspunderii colective. Ceea ce nu spune Vlădescu este că ne-am afla astfel în faţa sistemului din dreptul bizantin, după care cel ce plătea birul pentru altul putea folosi pământul acestuia (Zachariä von Lingenthal, Gesch. des griech.-röm. Rechts. 1892 p. 254 nota), folosinţă ce după împrejurări se transforma în proprietate. Se înţelege deci de ce se găsea cine să plătească pentru cel nevoiaş.

La pag. 24 Vlădescu scrie că în sec. XVI, pentru a plăti birul în bani, oamenii de rând „ţăranii, cari nu vindeau şi deci nu aveau moneda", îşi înstrăinau moşiile lor la boeri, cari „singuri "prin negoţ, aveau numerarul.

Este iarăşi confuzia obişnuită care derivă din întrebuinţarea termenului „ţăran", când în înţelesul de rumân sau vecin, când în acel de mic proprietar. Confuzia se găseşte şi în „Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a Românilor", din care Vlădescu citează la p. 24—5 lungi pasagii: „ţăranii începură a se gândi la vânzarea proprietăţii lor"; „ţărani coborâtori din întemeietorul unui sat". Este vorba de ţărani-proprietari cari sunt înfăţişaţi în opoziţie cu „boerul". Se spune că un astfel de ţăran vindea „*mai mult* (?) dreptul său de întrebuinţare... a averii în pământ" şi că „prin vânzarea moşiei, ţăranul liber, care dădea până atunci numai dijma (nu ni se spune însă cui o dădea), trecea în situaţia vecinului.

Dar, ori de care fel de „țăran" ar fi vorba, nu este exact că țăranul „nu vindea" și deci nu putea avea numerar. La 1478 — 1482. Basarab cel Tânăr scria Brașovenilor că i „s'au plâns *săracii* care sunt negustori cu marfă", iar Radu cel Mare că „un sărac al nostru.... s'a jeluit că are acolo la Brașov un datornic...; să i se plătească... pentru că el a plătit Evreului de la care luase marfa..." (I. Bogdan, Relațiile, I. 176. 235) Și nici nu este, cred, nevoe de multă documentare.

Nu mi se pare deci dovedit că *proprietarii mari* nu plăteau bir. Rămâne însă chestiunea celorlalte impozite. Vlădescu citează doc. încă din sec. XIV (p. 28 și urm.) în care se scutesc satele unor proprietari favorizați, de „toate dările" și „de toate slujbele domnești". Se enumeră chiar care sunt: oerit, porcărit, albinărit, găletărit, vinărici, gloabă, cai de olac, boi de cărat, pescuit (cf. studiul meu citat, p. 91). Întrebarea însă este: de ce se scutesc totdeauna satele și nu se vorbește de scutirea proprietarilor? Nu aveau proprietarii asemenea îndatoriri? Să sperăm că vom găsi răspunsul în lucrarea anunțată a lui Vlădescu despre „Organizarea fiscală în Țările românești".

Închei cu mici observații de amănunt. Nu înțeleg de ce Vlădescu citează mereu pe Constantin căpitanul Filipescu ca autor al cronicei „Istoriile Domnilor Țării Românești". Ca negligență observ că pe când în bibliografie se zice că lucrarea mea „Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino" va fi citată, prescurtat, „Arhiva", este citată mereu „Documente".

Stilul ar fi trebuit îngrijit mai mult. Ar fi putut lipsi fraze ca acestea: „La rumâni.... pentru birul lor garanta proprietarul, care era răspunzător fiscului" (p. 17), sau „A fost muncă multă aceasta de strângere a materialului, mai ales cum le urmăream pe toate.." (p. 21), sau „Greșelile pe cari poate să le fi făcut, le aștept observarea" (p. 21), sau „De aceasta cred că este nevoe să se profite în primul rând de către noi" (p. 22).

Ioan C. Filitti.

P. Dr. E. Dăianu: *Un sfânt pribeag român.*

Protopopul Dr. Elie Dăianu, ne povestește viața lui Ieremia Valahul, un sfânt pribeag român despre care a scris la 1670 călugărul italian Francesco Pelegrini o carte descoperită la 1905 în Roma de către Sion.

Sfântul acesta s'a născut în Țara Românească la 1556; cu toate că nu știă carte, el era foarte înțelept și evlavios pentru vârsta lui. Dorul de ducă îl împinse să se îndrepteze spre Italia unde ajunse după o lungă călătorie. Intră apoi în mănăstirea dela Napoli și-și schimbă numele de Ion în acela de Ieremie. Ingrijind cu mult devotament de bolnavi, își atrase admirația și dragostea fraților călugări și a populației. La mormântul lui se strângeau mulți credincioși, iar în protocolul întocmit de trimeșii Papei, un Cardinal și patru Episcopi, se vorbește de minunile săvârșite prin mijlocirea Fratelui Ieremia.

Interesanta și captivanta povestire a Părintelui Dăianu este o nouă contribuție în domeniul istoriei bisericești, relevând rolul pe care l-a avut un compatriot al nostru în secolul al XVI-lea.

S. T. S.

V. V. Tilea: *Acțiunea diplomatică a României.*

Lucrarea D-lui Tilea e interesantă atât prin bogatul material strâns, cât prin judicioasele considerațiuni și aprecieri asupra evenimentelor diplomatice din Noembrie 1919 până în Martie 1920, cari au avut o înrâurire decisivă în fixarea granițelor actuale ale României. Situația critică în fața căreia se găsea D-l Vaida-Voevod după retragerea D-lui

I. I. C. Brătianu dela guvern, este foarte clar expusă de D-l Tilea. Puternica propagandă care se făcea în contra României şi atmosfera defavorabilă creată în contra revendicărilor noastre au fost zădărnicite de noul prim-ministru cu ocazia vizitei sale la Londra (28 Ian. — 9 Febr. 1920) iar simpatia Angliei, reflectată şi prin toată presa engleză, a fost rezultatul fericit al străduinţelor acestui mare patriot.

La Conferinţa dela Londra, D-l Vaida-Voevod desfăşură o activitate rodnică, organizând metodic retragerea trupelor noastre din Ungaria, demascând intrigile maghiarilor şi luptând contra atitudinei D-lui Nitti care apăra pe Unguri.

Autorul se ocupă apoi de chestiunea Basarabiei, pe care D-l Vaida-Voevod o readuce în discuţiunea Consiliului Suprem, ajungând la recunoaşterea definitivă şi necondiţionată a reunirei Basarabiei cu România. Pe lângă aceasta, D-l Vaida-Voevod începe tratative oficiale cu Sovietele, însă din diferite cauze nu s'a ajuns la un rezultat concret. Relaţiile dintre ţările vecine nouă au fost întărite, astfel că s'au pus baze solide „Micei Înţelegeri", înjghebată mai târziu de Beneş şi Take Ionescu.

In privinţa frontierei Maramureşului, D-l Vaida-Voevod ajunsese la o înţelegere favorabilă cu delegaţii Cehoslovaciei, înţelegere care fu zădărnicită însă prin demisia guvernului.

Statutul Dunării şi problema strâmtorilor sunt expuse în chip clar de autorul lucrării, care în genere aruncă o lumină nouă asupra epocei acesteia în care erau în joc interesele vitale ale ţării. **S. T-S.**

G. Nichita: *Destrămare-poezii.*

Urmând drumul senin şi cuminte al tradiţionalismului ce duce spre poteca unui clasicism sănătos, poetul *G. Nichita* ne dăruieşte primul său volum de versuri.

Lipsite de obişnuita poză a romanticilor şi de pesimismul acut al celor ce'n lirism nu văd decât un prilej de-a plictisi cititorul cu dragostele, melancoliile şi sucesele lor cotidiane, aceste versuri se disting printr'o formă armonioasă, ce ascunde de obicei o simţire gingaşe, un sentiment delicat.

Relevăm cu satisfacţie frumuseţea poeziilor „*Pe Bărăgan*" şi „*Stanţe Nocturne*".

I. Kessel şi Hélène Iswolsky: *Les rois aveugles — roman.*

Pe canavaua unor documente istorice autorii au brodat un roman, interesant atât prin noutatea intrigei, a mediului rusesc descris, cât şi prin caracterul eroului principal — *Rasputin* — în jurul căruia gravitează toată acţiunea.

J. Kessel şi Hélène Iswolsky, au vrut să desbrace pe Rasputin de haina senzaţională a unui roman de aventuri; ei au făcut din el un fel de Antechrist, de geniu rău, de tip sadic, căruia desigur i-ar fi consacrat pagini întregi de studiu un *Kraft-Ebing*, *Dr. Duehren* sau *Moreau de Tour*.

In paginile acestui roman, figura lui *Grigori Effimitch*, reiese ca un simbol, ca un factor determinant, care a precipitat prăbuşirea ţarismului.

Edouard Estaunié: *L'infirme aux mains de lumière — roman.*

Academicianul *Edouard Estaunié*, autorul romanelor „*Solitudes*" şi „*L'Empreinte*", în acelaş stil sobru, concis şi descărcat de orişice preciozităţi, studiază în noul său roman, sufletul simplu, generos şi nobil a lui *Théodat*. Romanul plin de un pesimism adânc, de-o melancolie resemnată şi învinsă de viaţă, închide — în cadrul unor decoruri severe de provincie — întreaga tragedie a sufletelor desrădăcinate.

Al. Bilciurescu

REVISTE

Reviste românești.

Gândirea. *Anul VI. No. 2*

„Gândul poetic e gând metaforic. Neraţional, îmbibat întotdeauna de emoţii, plastic, şi când sensul [1]) lui e abstract, mecanismul lui logic, strecurat fără de veste, ar fi în stare să reducă la absurd şi cea mai severă gândire raţională a unui spirit logic. Cea mai simplă din metafore este, în adevăr, o răsturnare a oricărui bun simţ".

Astfel începe D-l Busuioceanu studiul său intitulat: „Ethos". D-l Lucian Blaga, într'una din paginele următoare, confirmă prin exemple adevărul exprimat de D-l Busuioceanu. Poesia d-sale „Somn" m'a uimit. De doi ani de zile, e întâia poezie a D-lui Blaga pe care o înţeleg. Nu e vorbă, forma e aceiaşi: ultramodernă. Ritm, cadenţă, rimă, nu există. Dar există înţeles, ceia ce e ceva, şi există frumuseţă, ceia ce, la urma urmei, e tot ce se cere de la Poezie.

Este, în poezia această, o serie de metafore, care sunt în adevăr „răsturnarea oricărui bun simţ", dar care deşteaptă icoane atât de frumoase, încât te pune în postura de-a te întreba unde zace adevărul: în bunul simţ sau poate în răsturnarea lui. Aşa depildă, pentru a ne arăta într'un fel cât mai plastic liniştea nopţii şi odihna care o întovărăşeşte, D-l Blaga spune:

„Se retrag în pădure şi peşteri potecile".

Felul acesta de-o da potecilor personificare şi viaţă proprie, de-a le trimite noaptea la culcare în pădure şi 'n peşteri, iar ziua de-a le scoate de-acolo spre a le aduce din nou pe câmpii, la lumina soarelui — este în adevăr răsturnarea bunului simţ, însă este o metaforă care, deşteaptă nu numai o fericită icoană poetică, ci te afunda ca într-un fel de aţipire, premergătoare somnului, în care nu mai desluşeşti realitatea de închipuire, o fantasmagorie în care:

Dăinue un suflet în adieri
fără azi
fără ieri.

Fericită alegere a ilustraţiilor, în numărul acesta. Reproducerea tablourilor lui Bunescu, deşi se resimte de lipsa de culoare, redă totuşi

---

[1]) Dece *sensul* şi nu *înţelesul*?

bine nota caracteristică a acestui poet printre pictori, notă de gingăşie, de duioşie, de „Stimmung". Vederile din Bucureşti: Palatul de justiţie şi „Scara teatrului" sunt remarcabile.

Lumea, Bazar săpt. *1 April 1926.*

D-l Mihail Sadoveanu în „Primăveri de altă dată" ne resfaţă c'o povestire într'un stil pe care admiratorii lui sincerii îl uitase, un stil ca altădată.

D-l Mihai Codreanu nu reuşeşte în forma populară. „Hora Frunzelor" e banală. Imagini nu sunt, repetiţiile obosesc şi diminutivele exasperează: frunzuliţe, rămurele—rămurele, frunzuliţe ... iţă, iţă, furculiţă! În schimb, în „Valsul Astrelor", isbuteşte a ne da o ameţitoare, o transcendentă imagină a „veşnicei mişcări".

Însă, ca întotdeauna când apare numele D-lui Topârceanu la sfârşitul unei poezii, ştiut e dinainte că premiul întâi e al lui. Poetul acesta nu s'a desminţit nici odată, dela „Parodiile Originale" până, în totdeauna, la ultima poezie pe care o dă la iveală.

In numărul acesta din „Lumea" d-sa evoacă imagina trecerei unui tren printr'o pădure. În versuri uşoare, vioae, armonioase, arată cum un tren abia se zăreşte şi se aude de departe, cum se apropie, intră, spintecă pădurea, şi apoi trece:

Se distramă în tăcere,
Scade în depărtare,
Piere...

Şi pentrucă în dragostea ce poartă animalelor, aproape nu poate fi inspirat fără a se gândi la ele, le dă şi aci locul lor cuvenit acelor mici fiinţe iubite, care, prin talentul poetului lor, au căpătat glas în poezie şi drepturi în literatura română:

Iar în urmă-i, din tufişuri,
De prin tainice ascunzişuri,
Se ivesc pe jumătate
Păsărele ciufulite,
Alarmate
Şi 'ngrozite:
— „Cine-i? Ce'i? Ce-a fost pe-aici?
Ciripesc cu glasuri mici
Cinteze şi pitulici.
Doar un pui de piţigoi
De prin lume venetic,
Stă cu penele vulvoi
Intr'un vârf de fag pitic
Şi, făcând pe supăratul:
— „Ce să fie? Nu-i nimic.
A trecut Acceleratul.

C. Gane.

Reviste străine

La Revue de France *No. 6, 15 Mars 1926*

Jean Rostand publică în acest număr o serie de aforisme despre „l'Amour des idées". Fiul marelui poet are o concepţie originală despre

puterea, influenţele şi natura adâncă a convingerilor şi a credinţelor noastre. Iată câtevà aforisme caracteristice:

Nu iubeşti o idee pentru frumuseţea ei sau pentru binefacerea ei, ci ca pe o persoană fiindcă e ea.

Nu e rar să resimţim gelozie pentru cei ce iubesc ideile noastre.

Persoanele pe care le iubim, le idealizăm; ideile le personificăm.

Se întâmplă să urâm o idee din dragoste pentru alta şi, adesea să ne prefacem că iubim o idee pentru a ne autoriza să urâm o alta.

După cum suntem supăraţi de urâţenia realităţei sau descurajaţi de înălţimea idealului, trecem fără tranziţie dela un idealism inflexibil la un realism feroce.

Suntem adesea împărţiţi între gustul de adevăr şi iubirea de adevărul nostru.

In ultima parte a romanului celebrului scriitor german Thomas Mann: „Tristan", găsim o puternică evocare a farmecului muzicei lui Wagner şi o impresionantă ilustrare a neputinţei de a cunoaşte adâncul sufletesc, atât de bine ascuns câte odată chiar propriei noastre personalităţi.

La Revue de Paris. 1-er Avril 1926.

Situaţia socială atât de nesigură, care devine din ce în ce mai îngrijitoare în Franţa, este precizată în chip succint şi clar de Contele de Fels în articolul său: „Une rupture de contrat". Intr'adevăr pentru dânsul faptul că Statul nu respectă obligaţiunile pe care le are faţă de Societate constitue fără îndoială o ruptură de contract. In schimbul supunerii şi impozitelor pe care le achităm, Statul ne datorează ordinea publică şi securitatea bunurilor şi a persoanelor. Dacă prima obligaţie a Statului nu e îndeplinită decât în chip nemulţumitor, a doua, însă în ceace priveşte bunurile, nu e ţinută în seamă de Statul francez, care prin regimul „stărei de asediu fiscal" exclude conceptul de securitate.

Intr'un studiu al lui Pierre de Nolhac: „Ronsard à la Cour" ni se descrie viaţa plăcută pe care a petrecut-o marele poet la curtea Catherinei de Medicis. Intre cele 200 de tinere fecioare din floarea aristocraţiei, care înconjurau pe Regina, erau şi Isabeau de la Tour d'Auvergne, fiica seniorului de Limeuil, pentru care poetul a avut o dragoste pătimaşă şi Françoise d'Estrée Marquiză de Coeuvres, muza platonică a lui Ronsard.

Câteva versuri din opera fruntaşului Pleiadei, în care cântă aventurile ce le-a avut la Curtea Regală, împodobesc articolul acesta.

In articolul „Où en est la psychologie ?" Jules Sageret ne dă o privire de ansamblu asupra caracteristicei noului aspect al psichologiei. Concepţia statică a dispărut complect, înlocuindu-se cu un dinamism, care a fost preconizat în biologie de Le Dantec şi în filosofie de Bergson, şi care deschide noi orizonturi acestei ştiinţe.

Pe lângă metodele experimentale s'a adăugat introspecţiunea, iar inconştientul a devenit un câmp fertil de cercetare, în care Freud, pe lângă unele exagerări, a dat la iveală teorii originale şi fecunde.

S. Ţ.-S.

FAPTE

Poeţii români în străinătate. Despre compatriotul nostru Dl. Ministru plenipotenţiar Charles-Adolphe *Cantacuzino*, găsim în *Mercure de France*, din 15 April 1926, cu prilejul publicării operilor sale, *(Identités versicolores şi Les phosphores mordorès)* următoarele aprecieri, cari arată renumele de care el se bucură în cercurile literare franceze.

SONNET

Cantacuzène
Au coeur d'argent,
Au rire amène;
Esprit songeant!

Tu te promènes
En piaffant
De l'Hippocrène
Au Bois-Songeant.

Et quand tu cueilles,
En souriant,
Coeurs, fleurs ou feuilles,

Tu les effeuilles
Si gentiment,
Si gentiment.

Remy de Gourmont (1914).

Charle' Adolphe, le vent du soir dans les cyprès,
Le parfum redouté des roses et, si près
Qu'on en frémit (encor que son parfum enivre),
La mort grave effeuillant les pages du beau livre
Qu'une à une un poète à jamais illumine;
Pudeurs aux yeux baissés, vertus de haute mine,
Sourires sans remords, lèvres promptes, couronnes
D'or rose auréolant des fronts purs de madones,
Chevelures de nuit s'écroulant en ténèbres...
Tout cela dans tes vers sourians et funèbres,
Passe et s'efface avec la larme qu'on voit poindre,
Hommage involuntaire et, certes, non moindre
A la sincérité de ta tendre folie
Qui cueillit sans grand choix ce bouquet qu'elle lie
De faveurs Pompadour et qu'elle a parfumé,
De l'essence des lys royaux de Mallarmé.

Francis Vielé-Griffin (1911).

A qui par la grippe alité
Trouverait la saison méchante,
Charle Cantacuzène chante
Quelque rose réalité.

Il en trouve sans nul malaise
Jusque dans le Père Lachaise;
Et cette muse danserait

Dans les plus sombres atmosphères...
La mort même n'a de secret
Pour tel subtil chargé d'affaires.

Paul Valéry 1918.

Moartea Ducelui de Orléans. — Urmaşul direct al celor 40 regi ai Franţei şi pretendentul la tronul strămoşilor săi, Ducele Philippe d'Orléans a murit la Neapoli, în exil. El era, după părerea celor ce l-au cunoscut deaproape, expresiunea vie a suveranităţei, amintind pe Ludovic al XIV-lea şi mai ales pe Henric al IV-lea, căruia îi semănă în deosebi. Ducele de Lévis-Mirepoix ne-a dat un frumos portret moral al urmaşului uneia din cele mai ilustre familii suverane din Europa. Din dragoste nețărmurită pentru patria sa, el a vrut în ultimul război să lupte pe frontul francez, însă, cu toate intervenţiunile pe lângă curţile Angliei şi Rusiei, guvernul francez nu i-a îngăduit să-şi apere ţara, *clădită* de strămoşii săi.

Era un om autoritar, care ştia ce vroia dar care ar fi vrut mai degrabă să-şi execute proectele decât să vorbească de ele. Iubeà poporul şi era doritor de realizări practice, printre care era apărerea micei şi mijlociei proprietăţi.

În timpul războiului, uitând părerile politice, a zis: Mâna mea întinsă tuturor nu va îndepărtà decât pe trădătorii Patriei.

Mare explorator, Ducele de Orléans a iubit totuşi pământul natal mai presus de tot şi s'a simţit mereu strâns legat de destinele patriei sale conform lozincei sale:

Tout ce qui est national est nôtre...

Vasile Stroescu [1]

La optzeci de ani trecuţi încetarea cuiva din viaţă nu poate nici să surprindă, nici să revolte. Dar când acel cineva a fost aşa de legat de silinţele unui popor care îşi căuta de veacuri dreptate, aer şi lumină, — cum este cazul vrednicului român basarabean Vasile Stroescu, — plecat acum dintre cei vii, moartea lui sgudue conştiinţa unei ţări întregi, făcând-o să se gândească emoţionată la toate serviciile şi la tot binele pe care le-a avut de pe urma acelui om deosebit.

Vasile Stroescu s'a născut într'o provincie subjugată, — în Moldova dintre Nistru şi Prut. Nici starea de lucruri care aşezase un zid păzit cu strâşnicie între Basarabia şi restul blocului românesc, nici marea avere pe care o poseda Vasile Stroescu şi care adesea e un îndemn spre desfătări egoiste, — nu l'au făcut să uite de neamul căruia aparţinea prin trecut şi prin sânge, precum n'a uitat de-asemeni că drepturile Moldovenilor în Basarabia nu pot să fie anulate de nici o cotropire streină şi de nici o schimbare politică.

Moldovean până în fundul sufletului, Vasile Stroescu însă, spre deosebire de-atâţia alţii, nu s'a închis în marginile unui nationalism provincial, ci s'a ridicat cu conştiinţa sa luminoasă până la ideie largă de naţie românească, pe care a înţeles să n'o dividă după ţinuturi şi după regiuni, ci s'o servească ori-unde, după nevoi şi după posibilităţi.

In credinţat că o naţiune cu cât este mai nenorocită, trebue să fie mai activă în domeniul cultural, — desvoltarea culturală fiind în genere aceia care deschide porţile valorificării tuturor drepturilor — Vasile Stroescu a afectat o largă parte din averea lui personală, pentru înfiinţarea de şcoli româneşti. Şi era aşa de convins că în orice regiune românească ar fi să le creeze, neamul întreg, ca unitate, va folosi pe urma lor, încât de şi basarabean, de şi la marginea răsăriteană a românismului, şcolile pe care le-a ajutat să ia fiinţă au fost, în cea mai mare parte, în Ardeal. Vremurile păreau cu desâvârşire vitrigi pentru ca această operă s'o încerce chiar în Basarabia înăbuşită. Dar a înţeles cu clara lui viziune de român, că ajutând înălţarea Ardealului, ajuta in-

---

[1]) Discurs funebru rostit la Bucureşti, în biserica Albă, la înmormântarea marelui român, în ziua de 17 April c.

direct şi soarta provinciei sale, căci în cuprinsul unei naţii, focarale de lumină şi centrele de putere nu sunt menite să rămân locale, ci sunt isvoare expansive de viaţă, care într'o zi au să folosească la mântuirea neamului întreg.

Profetică şi admirabilă întrezărire!... Căci la desrobirea provinciei sale, pe care a avut zile s'o apuce, pe lângă instictul natural al populaţiei băştinaşe, a contribuit, într'o largă măsură, şi razele de cultură românească, care isbutiseră să treacă Prutul, venind ca o solie strălucitoare din Ardeal şi vechiul regat.

Indentificat cu însăşi ideia de naţie românească, pe care o socotea una şi aceiaşi dela Nistru până dincolo de munţii apuseni, — Vasile Stroescu desigur că n'ar fi trăit o bucurie întreagă, dacă eliberarea Basarabiei sale n'ar fi fost întovărăşită şi de desrobirea tuturor provinciilor româneşti, constituindu-se cu aceasta un stat român, întins cât naţia română.

Această incomparabilă bucurie nu i-a fost refuzată. Nu numai acel căruia i s'au cântat acum rugăciunile morţii, a apucat să vadă minunea României întregite, dar i-a fost dat să joace un rol simbolic în clipa acelei realizări. Vasile Stroescu a fost cel d'intâiu preşedinte al Camerii române, care strângea la olaltă într'un corp politic, pe reprezentaţii tuturor provinciilor răzleţe, iar clopoţelul său prezidenţial nu avea atunci menirea banală de-a potoli gălăgia oamenilor, ci să reducă deapururi la tăcere un trecut de vaete şi suspine, vestind o vreme nouă şi neînchipuit de fericită în evoluţia acestui neam.

In numele guvernului care înţelege să se identifice cu năzuinţele, cu suvenirile şi cu simţimintele poporului pe care îl reprezintă şi conduce, — aduc un ultim omagiu de pioasă recunoştinţă, omului ales şi destoinic, care a fost Vasile Stroescu şi care ar trebui să slujească drept pildă îndrumătoare generaţiilor mai noi. Unele credinţe religioase socotesc că sufletul unui mort se încumează într'un nou născut. Ar fi însă prea puţin ca sufletul lui Vasile Stroescu să reapară într'o singură făptură, chiar dacă dânsa ar fi să reediteze întocmai avânturile generoase şi dragostea de ţară care au ilustrat pe marele dispărut. Am fi mai bucuroşi ca pe calea exemplului care fascinează şi subjugă, calităţile acelui care astăzi nu mai este, să se multiplice în sute şi mii de exemplare, împodobind ţara aceasta, încă primejduită, cu o falangă de oameni cum se cade, cu inima caldă, cu spiritul nobil şi drept. Şi mai ales care să-şi iubească ţara, aşa precum şi-a iubit-o dânsul, simplu, duios şi adânc, fără prejudecăţi faţă de anumite ţinuturi, fără rezerve pentru anume regiuni.

Facă Domnul ca memoria lui să rămâe tot aşa de fecundă, precum a fost fapta lui în timpul trecerii prin viaţă!

I. Petrovici.

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ FUNDATĂ DE „JUNIMEA" LA 1 MARTIE 1867

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

Redactor C. GANE

ANUL al 58-lea

M a i

1 9 2 6

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., S. A.

Depozit General „Cartea Românească" S. A.

71939

HOTINUL

Şase sunt. Patru într'o parte şi două într'alta. Când e linişte afară, stau neclintite şi triste. Dar când suflă vântul, le învârteşte cu o iuţeală de par stăpânite de-un duh sărit din minţi. Apoi, câte una, se tot lasă mai moale, tot mai încetinel, până ajungi să poţi număra câte spiţe sunt. Când crezi că dau să se oprească, iar trece o boare punându-le în mişcare şi apoi vine o vântoaică de le goneşte ca înebunite. In minte, nu ştiu cum, un gând se rătăceşte: Cele 6 aripi ale celor 6 mori — morile de vânt sămănate acolo, pe drumul care duce de la Sulița Nouă tocmai la Hotin — cele 6 aripi ce luptă fără preget cu vântul şi cu vremea, sunt parcă simbolul celor 6 veacuri de aprigă luptă dusă de Românii din aceste locuri pentru a-şi putea păstra limba şi credinţa!

— „In paleontologie" îmi spune tovarăşul meu de drum, „sunt două curente. Unul, reprezentat prin savanţi celebri, care caută în straturile geologice ale epocii terţiare, deci înainte de gheţari, urmele ciolanelor omului primitiv, pentru a dovedi origina darvineană a acestuia. Altul, pornit de nişte popi, mari savanţi şi ei, caută să arate din potrivă că în orice strat geologic nu se pot afla decât schelete de oameni la fel cu acele de azi, dovedind astfel origina noastră divină...."

— „Morile" i-am răspuns „Morile de vânt!"

— „Da, le văd."

— „Cele şase veacuri!"

— „Dar ce-mi vorbeşti de 6 veacuri!? Sunt 600, sunt 6000. In paleontologie se numără cu...."

— „Ştiu" zic. Dar, vezi D-ta, numai 6 din toate au pentru

mine însemnătate...! Ce-a desgropat neamţul acelà la Cucuteni, ce desgropi D-ta la Hotin şi la Briceni... cioburi... oale sparte...!

— „Pietre, Domnule, nu oale!“

— „Pietre, Domnule... Ş'apoi? Nu înţelegi D-ta că, aici, pe pământul acesta, nimic nu înseamnă nimic, decât numai cei 600 de ani cât a trăit pe el frământatul de neam românesc“ [1]).

— „Cum? Şi înainte? D-ta nu simţi...?

— Simt în mine uneori — nedesluşit şi rar — origina divină. Simt în schimb alteori — desluşit şi des — origina darvineană. Cred că, deşi poate n'o mărturisesc, savanţii şi popii trebue să simtă la fel. Inainte am fost zău sau maimuţă, nu ştiu; înainte nu mă priveşte, fiindcă n'am trăit. Eu nu mă simt viu decât numai din anul o mie trei sute cinzeci sau şaizeci, de când un pumn de oameni a trecut peste munţi ca să facă aici o aşezare românească. Inceputul conştiinţei mele se împreună cu începutul neamului moldovenesc — cel puţin aici, pe pământul acesta, în ţinutul Hotinului, în Ţara Şipeniţului, unde a descălecat Ştefan, de-a luat-o pe Muşata, şi-au făcut pe Petru, care, moştenind pe Laţco, nepot lui Bogdan, a unit ţările, amândouă — Bogdania şi Şipeniţul — şi-a întemeiat neamul Moldovenilor, din care mă trag prin sânge şi nerfi, şi-s una cu el prin suflet şi gând“.

Urcând cu oarecare greutate treapta veacurilor multe, din epoca terţiară la secolul al XIV-lea, tovarăşul de drum — paleontologul — îmi spuse însfârşit:

— „Dacă te simţi D-ta atât de Român, apoi n'ai ales tocmai bine locul şi timpul pentru a te însufleţi de simţiminte patriotice.“

— „Zău? Şi pentru ce?“

— „Pentrucă timp de două veacuri ţinutul Hotinului a fost înstrăinat, rupt din trupul Moldovei înaintea tuturor celorlalte ţinuturi. In 1712 a trecut la Turci, în 1812 a trecut la Ruşi şi-abia în 1918 s'a reîntors la matcă“.

---

[1]) După date mai noi, scoase în deosebi din ştiinţa Criptografiei, locurile aceste ar fi fost locuite de Români (Boloheni = Blahi = Vlahi) încă din sec. al IX-lea. Hăsdeu, mai mult prin geniala lui intenţiune, a susţinut acelaş lucru. Insă, atât astăzi ca şi în vremea lui, părerile aceste rămân discutabile.

O lecţie de istorie dată de un preistoric. O înghit şi întreb:

— „Crezi oare că înstrăinarea aceasta a fost şi sufletească?“

— „Sigur că da. Nu numai la boeri, cari s'au vândut, dar şi la ţărani, cari s'au molipsit. Au prins ei ceva din sufletul slav. Uitarea neajunsurilor şi amintirea întâmplărilor fericite. In mintea Rusului s-a înrădăcinat o credinţă, că oamenii ce i-au fost dragi, nu mor niciodată. Ştiu de pildă că în Iasnaia Polniana nimeni nu crede, astăzi încă, c'a murit Tolstoi. Iar în inima Rusiei sovietice, în vâltoarea de-acum, vei găsi în casele ţărăneşti, alături de icoana Maicei Domnului sau a sfântului cutare, portretul Ţarului Nicolae. Dacă-l vei întreba mirat ce caută „acela“ acolo, ţăranul rus va pune tainic un deget pe buze şi-ţi va şopti la ureche: „Pst. El n'a murit“. Vezi, credinţe de aceste, ca atâtea altele, s-au furişat cu încetul şi în sufletul ţăranului român“.

Cunoşteam povestea, mai ales cea cu Ţarul Rusiei, scrisă de unul nu demult într'o carte. Aşa că mă uitam la tovarăşul meu cu neîncredere în concluziile pe care le trăgea dintr'o întâmplare, citită probabil, nu trăită. Dar s-a potrivit că paleontologul era şi psicolog, aşa că-mi ghici nedumeritul gând şi pentru a-l curma, spuse:

— „De altfel, ţi-o pot dovedi. Opreşte, Alexandre!“

Ceia ce urmează e ciudat, dar o dovadă nu e. Decât doar aşa, un început de probă, cum se spune în drept.

Alexandru — vizitiu de paleontolog, obişnuit cu toanele oamenilor cu carte, — a tras din hăţuri şi-a oprit caii. Pe drum trecea un om. Tovarăşul meu îl opri cu vorba:

— „Bună ziua, moşule. Te-aşi întreba ceva“.

— „Dac'oi şti să-ţi spun...“

— „Satul cel de colo — Cristineşti, nu?“

— „Cristineşti“.

— „Al cui e?“

— „Păi... a lui Hâjdeu“.

— „Cum, nu e al ţăranilor?“

— „Păi... a ţăranilor“.

— „Bine, moşule, e al ţăranilor sau al lui Hâjdeu?“

— „Cică e a nostru azi, dar e a lui Hâjdeu, că doar aşa l'am apucat, din tată în fiu, a lui Alexandru întâi şi pe urmă a lu fiu-său Bogdan.

— „Bine dar sunt morți acuma amândoi, D-zău să-i odihnească.

— „Ei, tinerețe, nu vorbi așa. Bogdan Petriceicu Hâjdeu n'a murit. S'a spus. Dar el trăește. Și mai vine pe ici, din când în când, că doar e moșia și e satul lui.

— „L'ai văzut d-ta, moșule?"

— „Eu nu l'am văzut. Dar l'au văzut alții. In timpul războiului venea noaptea pe ici, cu barba lui albă despletită, de umbla pe ogoare, că l'au văzut Niculai, și Petru a Babei și câți."

— „Mână, Alexandre" zic eu îngrozit. Că nu mai știam, e sufletul slav, sau e poate duhul celui ce-a scris cândva: *Sic cogito!*

* * *

Mult am cutreerat lumea și multe am văzut. Dar așa ceva ca Hotinul în timpul desghețului, doar în povestea cu vulpea bearcă, să-l tot tragi de mânecă pe povestitor, să mai lase câte un cot și tot să nu crezi. Străzi largi că te poți uita cu ochianul de la o parte la alta, câte o casă presărată la întâmplare ici colea, locuri virane, toloace și lanuri, și între toate aceste un puhoi, un râu, o mare de noroi!

Bărci de-ar fi s-ar împotmoli, iar trăsuri nu sunt. Ești nevoit să umbli pe jos. Cine are cizme poate înainta, cine nu, când eșă din casă ar fi om chibzuit să-și lase testamentul pe masă. Iar cine intră în casă, încă mai rău de el. O sobă la două odăi și comfort... că'n vremea când au venit Românii de peste munți încoa. De! O sută de ani sub Turci, o sută sub Ruși, dar în colo, cine e sălbatec? Românul, săracul!

Totuși, sunt în Hotin câteva lucruri interesante. De pildă, birtul. Il numesc la singular, fiindcă este unul singur. Acolo e viață, nu glumă. Tot ce e de soi în oraș: Domn Prefect, Domn Subprefect, Domn Comandant de Jandarmi, magistrați, notari, ofițeri, comercianți din oraș și moșieri de prin vecini. Un zaraf de lăutari spune de dor sau de săltat, un fost colonel rus numără la tejghea și două fete umblă forfota printre mese. Una e tomnatecă, bine legată, și se dă la om; cealaltă tânără, frumușică și sfântă parcă-i scoasă acum din iconostas. Ca'n Tannhäuser mă rog, Venerea și Elisabeta!

Mai o votcă şi-o zacusca, o zacuscă şi încă o votcă şi cheful s'a încins. In fiecare seară cheful s'a încins.

Intr'una din şedinţele acele l-am cunoscut pe Domnul Blumenthal şeful poştei. Ochi mici, nas încovăiat, umerii obrajilor eşiţi afară de-un cot. Şeful Poştei nu e Directorul Oficiului Poştal, ca'n toate celelalte oraşe din ţară. La Hotin, Directorul P.T.T-ului e unul, şi Şeful Poştei altul. E d-l Blumenthal, cel mai mare peste poştalionele oraşului, căci, de oarece cale ferată nu este, sunt acolo poştalioane, c'an vremea lui Mihalache Vodă Sturza.

Am să fac o destăinuire: D-l Blumenthal e jidan!

Cheful fiind încins, lumea era pornită pe glume. Intr'un colţ, la o masă, desface unul „Apărarea Naţională" şi citeşte cu glas tare, un motto: „Noi—dacă nu vom lupta contra elementului jidovesc — vom pieri ca naţiune (Vasile Conta)".

D-l Blumenthal nu se mişcă.

După câteva minute, ziarul a trecut într'alt colţ al birtului. Il desface un mesean şi, cu glas tare, citeşte motto: „Noi— dacă nu vom lupta contra elementului jidovesc — vom pieri ca naţiunea (Vasile Conta)".

D-l Blumenthal stă ţeapăn parcă şi-ar fi înghiţit furculiţa.

Ziarul ajunge la masa noastră. Primarul din Mămăliga — Mămăliga e un orăşel între Hotin şi Noua-Suliţă, cine nu crede, să se uite pe hartă — primarul citeşte cu glas tare, pentru a treia oară, motto lui Vasile Conta.

D-l Blumenthal pierde răbdarea. Cu cel mai curat accent evreesc, de-ai crede că exagerează, d-sa spune: «Ei, şi ceee, mai rog? Vreţi să mă suupăr, iacă nu mă suupăr! Vreţi să mă duuc? Iacă nu mă duuc!»

Toată lumea scandează în cor: „Iacă-nu-mă-duuc!" Iar căpitanul jandarmilor, pentru a mai îmbuna lucrurile, zice:.

— „Lasă, rabdă omul cât rabdă, dar o să-i vie şi lui apa la moară. Ia să treacă numai bolşevicii Nistrul... sau măcar să vie doctorul Lupu la putere...

— „Atâta rău vă doresc în viaţă, cât îţi avea din partea mea dacă o veni Bolşevicii" încheie Blumenthal filosof. Şi fiindcă nimeni n'a ştiut dacă vorbele lui sunau a pace sau a război, s'a mai cerut un chil de vin şi înfrăţirea s'a făcut

Dar când, noaptea târziu, am eşit de acolo, Şeful poştei mi-a şoptit la ureche:

— „Ei cred că iu mă suupâr. Ei râd di mini, iu râd di dânşii!“

Ohoo! iată sinteza unei psihologii!

Ce dureroasă vorbă ai spus, Domnule Blumenthal!

— „Ia-ascultă „întreb“, un ghetto, aveţi aci un ghetto?“

— Ce-i asta ghetto, mu rog? Ghetto era în Italia acu câtiva suti di ani. Aici esti mahalaua jidanilor. Mergi pi strada asta drept înainti, ai să dai di dânsa“.

Eu voiam un ghetto, c'aşa citisem în fraţii Tharaud. Mahalale jidoveşti avem în toată Moldova, n'am nevoe de Hotin pentru asta.

Renunţ deci cu durere la dorinţa mea, căci cu câteva sute de ani în urmă nu mă pot întoarce, şi iau drumul spre han, să reînoiesc cunoştinţă cu vechiul meu prieten din copilărie, cu care sunt legat ca un frate: Morfeu!

* * *

A doua zi, după ce mi-am isprăvit treburile, am început hoinăreala pe străzile oraşului. Puhoiul de noroi îmi stătea duşmănos în cale, îl înfruntam voinicește şi mergeam înainte. Ţinta explorațiunilor mele era Cetatea. Merg deci cât merg, şi negăsind-o, m'apuc să întreb pe unul: — „Mă rog, ştii D-ta cumva încotro e Nistrul?“

— „Drept înainte“ zice „o iai apoi la stânga, pe urmă la dreapta şi iar înainte.“

Am luat-o cum mi-a zis şi-am ajuns drept la cetate.

Cum am dat cu ochii de ea, i-am şi văzut istoria zugrăvită în trei icoane. Ba în patru. Întâi — cetatea înseşi, aproape ca'n vremurile bune. Apoi — o geamie, cu'n minaret pe jumătate. Pe urmă — o biserică, model pravoslavnic. Cele trei stăpâniri: românească, turcească şi rusească. Şi 'nsfârşit icoana a patra: dealuri mohorâte dincolo de Nistru. Vrâsta bolşevică cu Lenin, cu Trotzki — cu umbra lui Stere şi duhul lui Lupu plutind peste maluri. Mai rău de cât atât: cu falimentul unui vis secular şi zădărnicia atâtor grozăvii!

Dar n'am trecut Nistrul, nici n'am de gând să-l trec. Lăsând deci dincolo de apă Republica Moldovenească, al cărui

nume îmi sună ciudat şi absurd, rămân eu dincoace să încep a depăna povestea Cetăţii.

A fost — zice un cronicar polonez — a fost din vremuri când umblau Dumnezeu şi Sfântul Petru pe pământ după minuni. Adecă vechie, voia să spue, de nu mai poţi să-i dai de rost. In adevăr, nimeni nu ştie cine când a ridicat-o. Cetatea din Hotin, împreună cu acele din Ţeţin şi Hmelov, formând un trilater strategic, bănuiala cade asupra Polonilor că ar fi zidit ei toate trei cetăţi pentru a se apăra împotriva năvălitorilor de la Răsărit. Dragoş şi Bogdan, când au descălecat Moldova, nu-şi au întins stăpânirea până la Nistru, aşa încât, pe vremea lor, n'avem ştiri despre cetăţi. In schimb ştim că regele Poloniei Cazimir Cel Mare a dat Hotinul în stăpânirea lui Ştefan, voevodul Şipeniţului şi că fiul acestuia, Petru, întâiul Domn adevărat al Moldovei Unite, l-a stăpânit la fel. Asta înseamnă că de prin anii 1370 sau 80 Cetatea Hotinului a căpătat naturalizare la noi, şi românească a rămas până 'n zilele de restrişte. Din zidurile ei, nevătămate nici de vremi nici de păgâni, din turnurile rotunde, din temelii până 'n crenele, din meterezele surpate şi din şanţul dimprejur — răsună parcă un cântec de Letopiseţi povestitor de vremuri mari: Alexandru Cel Bun întărind cetatea, Ştefan luptând cu Albert s'o redobândească, Lăpuşneanu şi Bogdan vărătecând acolo, Cantemir Mârza cu răsvrătiţii lui înfometaţi după ziduri, Movileştii nuntind cu Leşii, Bogdan Petriceicu, străbunul lui Hăjdeu *„domnind de călare, că-i ţara bejanită"*. Ameţitoare culmi ale vremurilor de aur... Apoi ceasul rău: bătălia dela Bender şi stăpânirea turcească. Arderea Moscovei şi stăpânirea rusească.

Pe urmă... dar nu mai e istorie pentru noi care-am trăit-o, care-am pătimit-o, care-am sângerat-o... pe urmă-i 1916, Jiul, Olt, Oituz şi Caşin, e Mărăşti şi Mărăşeşti, e Regele României jucând Hora Unirei împrejurul statuei lui Alexandru Cuza.

Fapte de demult scrise în slove vechi, fapte de curând tipărite în minte sau în reumatisme.

Din sbuciumul acesta făuritor de cronici, se desprind şi clipe duioase sau hazlii: Hotinul a fost, nu numai cetate de apărare, ci mare târg de mărfuri — bâlci sau iarmaroc. Era, cu acest prilej, şi loc de petreceri şi-a fost şi sediu de jude-

cată între Moldoveni şi Poloni — un tribunal mixt, cum s'ar spune astăzi în Dreptul Internaţional. Amândouă ţările trimiteau împuterniciţi să judece *răpitorii* — căci, din toate timpurile, spune D-l *Nistor* în *Istoria Basarabiei*, Polonii furau Moldovenilor fetele. Iar D-l *Iorga*, în *Neamul Românesc în Basarabia*, spune din potrivă că Moldovenii furau fetele poloneze. In această grea contraversă istorică, eu am cârlig la părerea lui Nistor. Fiindcă, de! pe Poloneze nu le ştiu, dar pe Moldovence aşa am apucat a le cunoaşte, frumoase! Afară doar — ar fi o soluţie împăciuitoare — dacă ne-am prinde să spunem împreună că şi le furau unii de la alţii.

* * *

Cu atâtea gânduri ce mă fură, gânduri din bătrâni — uite, vine seara. Trebue să plec. La întors, nu ştiu cum, am rătăcit drumul. Când să cotesc la o răspântie, numai ce să văd... mahalaua jidovească — ghetto-ul!

Căci, orice-o spune D-l Blumenthal, Hotinul are un ghetto. Nu e Calea Văcăreşti, nu Târgul Cucului, nu e Buhuş, Dorohoi, Darabani sau Suliţa. E curat un ghetto — ghetto-ul din Hotin. Nu ştiu cum am putut asămui aceste două lucruri diferite, care mi-au dat totuş o vedenie la fel: mahalaua petrecerilor din Cairo şi mahalaua mizerii din Hotin.

S'au dus străzile largi, casele răzleţe, populaţia rară, vedenia aevea a nordicelor stepe. Calci deodată în plin Orient. Icoana unei amintiri a locurilor de baştină. Uliţi înguste şi întortochiate, case mici şi strâmbe ţinându-se lanţ sub o singură streşină, şi'n deosebi — căci asta mi-a amintit cartierele arabe — viaţa toată în afară. Fiecare casă e o prăvălie. Peretele dinspre stradă e un oblon mare de lemn, care stă ziua deschis, răzămat pe două picioare, slujind drept masă pe care fiecare negustor îşi aşterne marfa, sau îndărătul căruia, în văzul tuturor, meseriaşii toţi, maeştri, calfe şi ucenici, lucrează de zor. Sunt acolo pitari, cizmari, croitori, bărbieri, negustori de tot ce poate trece prin mintea unui om. Sunt bărbaţi şi femei lucrând la olaltă, bătrâni fumând sub streşini, copii desculţi sau goi hârjonindu-se în noroaie. Furnicar de oameni — viaţă în vălmăşeală. Haine rupte, miros greu, sărăcie, murdărie, anteree şi perciuni.

Seara însă, când obloanele se ridică şi uşile se închid, străzile rămân goale, câini nu sunt să latre, liniştea se lasă... oraşul pare mort. Însă înlăuntru îi ghiceşti cum stau toţi claie peste grămadă în promiscuitatea odăilor mici şi întunecoase. Tainic se ridică de undeva, de nu ştiu unde, de pretutindeni, un zumzet de cântec talmudic trăgănat... iar Blumenthal spune că Hotinul n'are ghetto, ca şi cum nu s-ar frământa acolo gândul cel sublim al Poporului Ales; ca şi cum nu s-ar plămădi în liniştea serilor, când bunicii stau cu cornul în frunte, sufletele tari ai micuţilor goi ce se tăvăleau ziua prin băltoace, sufletele celor ce vor cere la Internaţionala a 4-a, în numele libertăţii, robia tuturor!

Am rătăcit pe-acolo până a venit noaptea. Când m'am înapoiat apoi pe străzile întunecate, părea că fiecare casă rânjea către mine zâmbetul prefăcut al şefului poştei şi'n întunericul acela părea că prin crăpăturile obloanelor închise se furişa un cântec sarcastic şi înfiorător: „Voi rădeţi de noi — noi rădem de voi!“

. . . . . .

C. Gane

CUCORI TOMNATICI

(Bunica)

In zăbun de mirişti,
Sdrenţeros şi vechi,
Cu cercei de struguri
Negri — la urechi
Şi la gât -- cu salbă —
Frunze de aramă,
Peste iea albă!
Galbena maramă:
Toamna în podgorii
Preseră ruginâ,
Depănând cu zorii
Jerbe de lumină....

Uite aşa, pe vremuri,
Vremi de-odinioară,
Bunica la ţară
Depăna pe ghenuri
Torturi de lumină,
Urzind pe mosoare
Borangic de soare....

In burnus de lână
Şi — vârstatu-i vâlnic
Sărmana bătrână,
Bătea drumu-i zilnic,
Când până la stână,
Când pân în podgorii...
Fir de rază 'n mână,
Răsucind cu zorii.

Par'c'o văd cum suie
Alba cărărue,
Piscul din podgorii,
Aducând merinde
Gloatelor flămânde:
La argaţi — la pluguri
La cules de struguri....

Şi-apoi, cum coboară,
In amurg de vară,
Valea pe Cogâlnic,
Sărmana bunică,
Batând drumu-i zilnic,
Pe cărări de seară,
Şerpuind în salbă,
Grăbind către ţară,
La căsuţa-i albă:

La căsuţa-i mică —
Cuib de rândunică:
Busuioc sub grindă
Şi strigoi — în tindă,
Cu prichici —
de piatră
Şi pitici —
sub vatră,
Când spunea poveşti
Vântul la fereşti....

Dulce amintire,
Deapănă-ţi pe ghemuri,
Tainicile fire,
Toarse'n în alte vremuri!.

Ion Buzdugan

SFÂNTUL ROMÂNESC [1])

Ieremia Valahul este acel român, care, acum 300 de ani, a murit la Napoli în faima sfiinţeniei.

Până de curând, până la 1905, nici nu se ştia despre acest fapt nimic. Abia la 1905 s'a descoperit, la Roma, la un anticar, o carte, povestind viaţa lui. D-l Gheorghe Sion, nepotul marelui fabulist Sion, care era, şi este şi astăzi, un mare amator de ceeace este carte preţioasă, de carte veche şi rară, şi care a adunat în viaţa sa o adevărată comoară de astfel de carţi rari, şi care a dăruit această comoară bibliotecei universităţei din Cluj, — ca un frumos prinos al unui Moldovean făcut Ardealului în pragul eliberărei sale, — dânsul zic a fost omul norocos, care a descoperit această carte, despre viaţa fratelui Ieremia Valahul tipărită la Napoli, în 1670.

Cartea a rămas însă necunoscută, mai de aproape, pentru că până pe la 1915 nu s'a vorbit de ea. Abia la 1915 d-l Iorga a făcut cu privire la această carte o scurtă comunicare la Academia Română, ce s'a publicat în Analele Academiei pe trei pagini ale acestei publicaţiuni. D-l Iorga dă un foarte succint rezumat al cuprinsului cărţei, din care reese faptul hotărît, şi pentru noi atât de îmbucurător, al vieţei acestui român.

Care este povestea lui? Voi spune-o pe scurt.

Ion Costin, al lui Stoica Costin—aşa se numea din botez — s'a născut la 29 Iunie 1556, în preajma serbătoarei sfinţilor apostoli Petru şi Pavel, într'un sat din Valahia, cum spune cartea, din părinţi ţărani.

---

1. Conferinţa S. S. Părintelui Dr. E. Dăianu, ţinută în sala „Tomis" Bucureşti, 28 Februarie 1926. După notele stenografiate de prof. H. Stahl.

Stoica Costin nu era însă un ţăran din cei săraci, n'avea nevoie să se bage slugă la alţii; avea casa şi moşioara sa. Mama lui Ieremia Valahul, era Margareta Bărbat, o femeie vrednică, harnică, şi foarte evlavioasă.

Intre doi băeţi şi cinci fete, Ion a fost cel mai desmierdat de părinţii săi, dar desmierdat într'un chip creştinesc, desmierdat prin creşterea deosebită, pe care părinţii i-au dat-o, ca celui dintâi născut. Băiatul a crescut la ţară, ca toţi băeţii de vârsta lui, păscând vitele, grijind oiţele, la câmpul verde, în margine de pădure, şi ascultând de învăţăturile tatălui şi mamei sale. La şcoală n'a umblat, căci nu era pomină de şcoală pe atunci, mai cu seamă la sate; dar mamă-sa i-a fost învăţătoare bună şi tatăl său de asemenea un bun călăuz pentru viaţă.

Se povesteşte, din copilăria sa — de sigur după spusele lui către fraţii călugări între cari a petrecut — că odată, într'o toamnă, văzând nişte păsări sburând într'un şir minunat, unghiular, cum sboară cocoarele toamna, a întrebat pe tatăl său de ce pornesc în sbor toţi cocorii şi unde se duc? Tatăl său atunci i-a povestit despre o ţară, mai fericită decât a noastră, o ţară caldă, unde nu e cer de iarnă, unde toamna trece deadreptul în primăvară şi unde aceste păsări se duc dinnaintea gerului, a frigului a iernei şi — a adăugat tatăl său — tot aşa sboară în ceruri sufletele călugărilor cuvioşi.

Această icoană impresionantă s'a săpat adânc în sufletul lui de copil. Pe de o parte ţara aceasta fericită dinspre miazăzi, unde nu este ger de iarnă şi unde, după închipuirea lui, era o primăvară necontenită. Această ţară a început să ispitească sufletul lui curat şi pe de altă parte l'a ispitit gândul paradisului, la care sufletele călugărilor cuvioşi sboară aşa cum plutesc în văzduhul albastru păsările călătoare.

Cum că sufletul lui era plin de simţ religios, de preocupări sufleteşti, de mântuirea sufletului, se vede din mai multe detalii, cari se spun despre viaţa lui. Mamă-sa, se spune iarăşi, era atât de milostivă, încât într'un an de foamete, când ei aveau prisos de bucate, şi ar fi putut face un mare câştig vânzându-le cu preţ scump, şi-a îndemnat bărbatul să nu vândă grânele, ce le prisoseau, ci să le împartă săracilor, cari n'aveau pâine.

Şi un alt fapt încă, de aceeaşi natură: se spune că iarna Stoica Costin tăia lemne în pădure, le ducea cu caru la oraş şi le dăruia săracilor, cari n'aveau lemne să se încălzească.

Va să zică o creştinătate practică, o creştinătate de fapte, de milă creştinească, stăpânea atmosfera acestei familii, în care creştea copilul Ioan, ca un lujer de măslin, spre mângâierea şi mândria părinţilor săi.

Nu e de mirare deci că, astfel crescut, băiatul, când a ajuns la vârsta cam de 19 ani, când sufletul începe să-şi facă visuri de viitor, să fi fost preocupat deosebit de mântuirea sufletului său, de aşezarea lui într'un cadru de curăţenie, de sfinţenie, după cum a înţeles de la mama sa, că trebue să fie adevăratul creştin care nu vrea să ştie de toată urâciunea lumei, de cuvintele de hulă, de ocară, necuviinţe, pe cari le auzea ici colo răsunând din gura unora, ci într'o atmosferă de pace, de curăţenia, de binefacere faţă de aproapele său.

Acesta era idealul tânărului şi acest ideal îl stăpânea atât de mult încât îi venise gândul să îmbrace haina de călugăr într'o mănăstire. Mamă-sa însă îl desfătui dela gândul, de a intra într'acea mănăstire din ţară, pentrucă, femee cu experienţă, se vede, că cunoscuse anumite lucruri, cari nu-i plăceau, şi cari se petreceau în acea mănăstire. Şi-a adus aminte că adevărata viaţă creştinească este numai în Italia, unde trăeşte sfântul Părinte al creştinătăţei, şi că cine vrea să se mântuiască nu trebuie să intre în sânul acestor călugări, pe cari îi aveam noi în ţară pe atunci. Acest gând l'a determinat la marea hotărîre să plece în Italia.

Că va fi spus părinţilor, sau nu, hotărîrea sa, aceasta nu apare din carte, destul că-l vedem pornind la drum cu puţine merinde şi un toiag de pribegie. Şi merge, merge până când odată ajunge într'o regiune, unde nu se mai putea înţelege cu populaţiunea, căci nu mai vorbeau oamenii româneşte. Atunci sta gata să se întoarcă, dar iarăşi îşi face curaj şi o ia înnainte.

Când i-se isprăvesc merindele, intră la muncă, în slujba altora, lucrând câte 2—3 zile, până ce-şi strânge de cheltuială, ca să poată continua drumul mai departe. După o vreme ajunge iarăşi într'o regiune unde dă de Români, şi curând

după aceea se aproprie de cetatea Alba-Iulia. La Alba-Iulia se lucra atunci la zidurile cetăţei. La sfaturile unui român mai bătrân cu care se dăduse în vorbă, intră şi el ca lucrător la zidurile cetăţei. Printre tovarăşii lui de muncă, nu face o taină din planul lui de drum depărtat, aşa încât se uimesc oamenii care-l aud pe acest tânăr fecioraş spunând, că el merge spre Italia. Indiscreţiunea făcută îi este încă spre folos, căci se întâmplă, să afle că tocmai atunci se găsea la curtea principelui Transilvaniei, care rezida atunci la Alba Iulia, un doctor venit din Italia, chemat anume să caute pe principele suferind. Acest doctor era tocmai în preajma reintoarcerei în patria sa. Se duce la el, îi spune gândul lui şi din scurte cuvinte se înţeleg să'l iee tovarăş de drum pe Ion Costin.

Doctorul a primit, se vede, din partea prinţului, un cal pentru drum şi au mers, flăcăul ţinând calul de căpăstru sau mergând în urma lui, multe zile şi săptămâni până când au ajuns la mare. Acolo s'au îmbarcat, şi pe apă au ajuns la Bari, unde au debarcat, doctorul fiind din acest oraş.

Aceste detalii sânt verificate prin date istorice pentru că Antonio Possevino, un iezuit, trimis din partea papei ca delegat pentru Transilvania şi Polonia, într'un raport pe care'l face la 1580 asupra Transilvaniei, confirmă prezenţea medicului italian în Alba-Iulia. Raportul lui Possevino a fost tipărit de curând de un ungur învăţat, profesorul Andreiu Veress, care ştie româneşte foarte bine căci e născut în Bucureşti, şi a crescut aici ca copil, iar astăzi lucrează la Academia Română la o serie de publicaţiuni cunoscute sub numele de „Fontes rerum Transilvanicarum". Intr'un volum din această serie s'a publicat şi acest raport al lui Antonio Possevino, din care rezultă că într'adevăr la 1576 se ridicau zidurile cetăţei Alba Iulia şi că principele Transilvaniei fiind bolnav chemase un doctor cu numele de Giacomo. Deci spusele lui Ieremia se confirmă istoriceşte.

La Bari Ieremia stă peste o lună şi jumătate, intrând în serviciul unui farmacist. Dar timpul cât el petrece acolo îl indispune, căci viaţa din Italia nu corespundea cu ceeace îşi închipuise el; găseşte că lumea din Bari nu numai că nu este mai bună decât cea din ţara lui, dar e mult mai rea şi atâta desgust simte de viaţa destrăbălată a oraşului încât e

hotărât să se întoarcă în patrie. Atunci însă, în chip minunat îi apare un om bătrân care îi se adresează ca un părinte bun şi prieten adevărat şi-l întreabă de ce este supărat? El îi destăinueşti toate nedumeririle sufletului său.

Acest bătrân îi spune atunci: nu trebue să judeci o ţară după un oraş, şi mai ales după oraşul acesta, care este un port, în care vin oameni din toată lumea, şi fel de fel de oameni, de toate legile, de toate limbile, amestecături din toate părţile pământului. Nu acest oraş poate da icoana adevărată a Italiei. Dacă vrei să vezi ceeace doreşti şi pentru care ai venit aci, atunci trebue să te duci la Roma. unde e sfântul Părinte, unde sânt atâtea biserici, atâţia preoţi învăţaţi şi cuvioşi: sau dacă nu, să te duci la Loretto, unde este casa minunată a Domnului, şi unde fac pelerinagii mulţi creştini, sau să te duci la Napoli, unde e vestita mânăstire a capucinilor. Cum farmacistul, la care era în serviciu avea un frate la Napoli, el se hotăreşte să meargă la Napoli. Ajuns acolo se înfiinţează la poarta mânăstirei numite „De immaculata conceptione" a Capucinilor. Portarul mânăstirei îl întrebă ce vrea! Şi el răspunde scurt: „Vreau să mântuesc sufletul meu!".

Acest răspuns îl înscrie numai decât în sufletul acelui călugăr, care'l duc la superiorul mânăstirei. Acesta foarte plăcut surprins de această neaşteptată vizită a tânărului venit dintr'o ţară atât de depărtată ca Valahia, îl primeşte cu dragoste şi bunăvoinţă, îi dă un loc în mânăstire şi aşa, feciorul de Român intră în rândul capucinilor.

După oarecare slujbă de ucenicie şi încercare, e trimis la mai multe mânăstiri din jurul oraşului, unde spre a-şi face proba e supus la fel de fel de servicii foarte umilitoare, dar pe toate le îndeplineşte foarte cum se cade, cu devotament, cu umilinţă şi cuviinţă, şi atunci e adus din nou la mânăstirea centrală şi la 1579 face votul solemn de călugărie luând numele de «Ieremia». [1])

---

1) In cartea unde se descrie viaţa lui s'a tipărit din greşeală că şi-a făcut votul de călugărie la 1569. Această dată nu concordă însă cu faptele căci în acest caz ar fi avut 13 ani când a fost făcut călugăr, ceeace nu se poate şi deci trebue citit 1579 în loc de 1569 cum s'a tipărit din greşeală.

Ajuns frate, el îndeplineşte toate slujbele cari îi se încredinţează. Intr-un rând este grădinar, îngrijeşte de grădină cu tot devotamentul, înfrumuseţând-o, curăţând pomii de omizi. Atunci a făcut şi o minune: erau nişte viermi, care pustiau grădina; se încercaseră toate mijloacele spre a-i stârpi; se făcuse rugăciuni, exorcisme, dar toate fără folos. Atunci fratele Ieremia, într'o bună zi, cu un alt călugăr, fratele Placido, vorbind de stricăciunile aduse de acei viermi, Ieremia i-a spus: „Frate Placido, ai tu credinţă în Dumnezeu? Nu crezi tu că Dumnezeu ne poate scăpa de acest vierme care strică toată munca şi tot rodul nostru? Să ne rugăm lui Dumnezeu să-i alunge". Şi ei fac rugăciuni, iau apă sfinţită, stropesc în toate părţile grădina, şi dimineaţa următoare nu mai era nici un vierme în toată grădina.

I se dă fratelui Ieremia, ca şi celorlalţi, sarcina, să meargă în oraş să cerşească pentru ceilalţi fraţi, dar mai cu seamă pentru săracii pe care mânăstirea îi ocrotea şi îi îngrijea. Nimeni nu aduna mai multe mile pentru a le împărţi la săraci, ca Ieremia.

E pus, mai departe, la îngrijirea bolnavilor. Mânăstirea, se vede, avea un spital unde veneau tot felul de oameni necăjiţi, care nu puteau cheltui cu doctorii. Aci fratele Ieremia face adevărate minuni şi e respectat ca un sfânt. Nu e boală or cât de lipicioasă sau de primejdioasă de care să nu se apropie, nu e rană or cât de urâtă şi de îngrozitoare, ca să'l înspăimânte şi să nu facă toate pentru a îngriji, vindeca şi alina durerile ori suferinţele aşa încât bolnavii îl împrejmuesc cu o dragoste deosebită şi cei mai doborâţi de dureri, cei mai aproape de moarte, cer toţi ca Ieremia să vie lângă ei. Şi Ieremia, cu rugăciuni, cu semnul crucei, îi vindecă ori le alină durerile şi scapă pe mulţi de la moarte.

Se citează multe cazuri de vindecări miraculoase şi se înseamnă numele celor vindecaţi cu toate amănuntele cum s'a făcut vindecarea. Intr'un loc se spune că un călugăr avea o rană atât de rea, la o mână, încât trebuia să i se taie mâna pentru ca să nu se învenineze întreg trupul. Se hotărîse chiar ziua când doctorul trebuia să vie să-l amputeze. Bietul călugăr îl cheamă pe Ieremia şi îi se plânge „Uite ce mi se întâmplă, fii bun, tu, cu dragostea ta, prin puterea rugăciuni-

lor tale, caută să mă vindeci". Şi atunci Ieremia îi înseamnă mâna cangrenată cu semnul crucei zicând: „Eu te însemnez, Dumnezeu să te însănătoşeze". („Io ti segno, Dio ti sani").

Vedeţi, în această formulă atât de simplă, e parcă un refren din oarecare descântece populare, cari şi astăzi se aud în gura poporului nostru: „Eu te însemnez, Dumnezeu să te însănătoşeze!" Şi a doua zi, când a venit doctorul să facă operaţiunea, a găsit că mâna e cu totul vindecată şi doctorul, uimit, a început să strige prin mânăstire: „Miracol! miracol!"

Miracole de acestea sânt foarte multe înşirate în cartea care vorbeşte despre viaţa lui Ieremia Valahul, şi nu pot să le înşir aci pe toate. E destul să vă spun că multe au fost cazurile de vindecări, în cazuri disperate, de „boale molipsitoare" chiar, pe care el, cu rugăciuni, cu semnul crucei, le vindeca. Şi astfel vestea îi s'a lăţit în toată ţara. Personalităţi distinse, marchize, principese, oameni purtând nume mari în Italia, nume de familii cari şi astăzi au reprezentanţi distinşi în Italia, veneau la Napoli, ca să vadă pe fratele Ieremia, să-i ceară sfatul, să-i ceară vindecare. Când ieşea în oraş, ca să adune milostenii pentru bieţii săraci şi bolnavi, atunci — spune autorul cărţei — se oprea comunicaţia de mulţimea care voia să-l vadă, să-i vorbească, să-i ceară o rugăciune de vindecare. Atâta lume îl înconjura încât aproape nu putea umbla după slujba lui pentru ca să adune milostenii; iar când se întorcea la mânăstire, altă mulţime de oameni îi aţinea calea, ori îl aştepta, aşa încât numele venerabilului Ieremia era în gura tutulor, ca un om de bine, ca un sfânt al lui Dumnezeu.

Aşa trăeşte făcând bine, rugându-se şi vindecând, muncind fără să se plângă vreodată cuiva, fără să se odihnească vre'odată, în slujba lui, aproape 40 de ani.

La 1625 e trimis la nişte bolnavi la „Torre del Greco" un târguşor nu departe de Napoli, sub coasta Vesuviului. Când se întoarce, se iscase un vifor mare, cu un vânt rece şi a venit acasă bolnav. Îşi dă seama că e foarte greu bolnav şi spune fraţilor, că el, în cutare zi va muri. Într'adevăr în chiar ziua arătată şi-a dat sufletul.

Vestea morţii lui se lăţeşte, ca fulgerul, în toate părţile şi aleargă lumea la biserica, în care îi era expus trupul în sicriu. Aglomeraţia e atât de mare în ziua înmormântărei

încât sicriul nu putea fi dus la groapă, căci toţi voiau să-l atingă, să sărute mâna sfântului, să aibă o bucată din veştmintele ce îi aparţinuseră. O haină veche, pe care o purtase 35 de ani, e tăiată în bucăţele pentru a fi împărţită credincioşilor. O icoană, a Maicei Domnului, pe care o făcuse un pictor anume după indicaţiile sfântului, şi pe care pictorul de nouă ori a reînceput-o şi a îndreptat-o până să fie astfel, cum o voia sfântul, s'a tipărit şi răspândit în mii de exemplare în tot oraşul şi în împrejurimi, sub numele „Madona fratelui Ieremia". Această icoană e reprodusă şi în cartea de care v'am vorbit, şi o reproducerea ei prin fotogravură, o aveţi şi D-voastră astăzi; este icoana care vi s'a împărţit astăzi.

Icoana, cum vedeţi, reprezintă pe Maica Domnului, în cer cu fiul ei în braţe. Ieremia o adoră rugându-se în genunchi. Şi Ieremia spune, cum se vede pe acea icoană: „Cum se poate ca această regină a îngerilor şi cerurilor să fie fără coroană pe cap"?, şi Maica Domnului îi răspunde: „Coroana mea e fiul meu şi unde Dumnezeu e de faţă, orice coroană e de prisos".

Aceasta este pe scurt viaţa, sfinţenia, şi moartea sfântului Ieremia Valacul.

Îi zic „sfânt", pentrucă citindu-i viaţa, câştigăm convingerea, că avem în faţa noastră un sfânt, de fapt, dacă nu şi de drept, dat fiind că n'a fost încă canonizat. După moartea lui, când şi la Roma s'a auzit de sfinţenia vieţei lui, Papa a dispus ca o comisiune de patru episcopi, în frunte cu cardinalul Caraffa, să cerceteze toate cazurile de vindecări miraculoase făcute înnainte şi după moartea lui şi s'a redactat un proces verbal, în care toate aceste cazuri au fost consemnate. Procesul informativ însă s'a oprit aci, ne spune autorul cărţei, Francesco Pelegrini, aşteptând ca sfântul Părinte să hotărască, când va binevoi, introducerea lui în catalogul sfinţilor din Paradis. Acest moment istoric n'a sosit încă. Până în ziua de astăzi procesul a rămas în acel stadiu şi atârnă de bunavoinţa sfântului Părinte, şi puţintel şi de noi, ca această canonizare să aibă loc. Pre sfântul Părinte care are grija creştinătăţei întregi, nu se poate preocupa de toate, şi de aceea ar trebui din partea noastră să se facă paşii necesari pentru a ruga pe sfântul Părinte, să cerceteze acest proces şi să dee verdictul final, şi nu încape îndoială, că va fi înşiruit între sfinţii lui Dumnezeu.

Câteva chestiuni se pun în legătură cu cele spuse până aci.

Unele din părerile d-lui Iorga — care a discutat chestiunea în câteva pagini, cum am văzut — urmează să fie cercetate pentrucă, soluţiunile şi opiniunile d-lui Iorga mi se par cu totul lipsite de temei.

D-l Iorga, la Academie, deşi prea pe scurt, a rezumat totuşi foarte bine cuprinsul cărţei întregi. A riscat însă opinia, că Ieremia nu ar fi român de sânge şi că probabil ar fi de origine ciangău şi de lege catolic latin.

Acest lucru nu se poate spune. In carte nu există nici un indiciu, pe care să se întemeieze această opiniune. Greşeşte d-l Iorga spunând că orăşelul în care s'a născut, şi care în carte se numeşte «Zaxo», ar fi Suceava.

D-l Iorga nu arată, de ce „Zaxo" ar fi Suceava şi când Suceava a purtat vreodată acest nume? Este adevărat că localitatea se numeşte „Castello", ceeace ar însemna un târguşor de lângă o cetate, deci nu un simplu sat sau un cătun.

Deşi condiţiunea părinţilor sfântului arată că duc o viaţă de sat, având turme de oi, vite, pădure, ducând la târg grâne şi aşa mai departe, totuşi s'ar putea să fi trăit în preajma unui târg ducând însă o viaţă mai mult rustică. Eu cred că sub Zaxo, trebue să înţelegem un sat cu denumirea de „Sasu", pe care italienii, nepricepând termenul, l'au transcris cu Saxo, punând un „o" ca la orice cuvânt de gen masculin, pe când de fapt ar trebui să se zică „Sasu".

Intre localităţile din ţară am găsit mai multe sate cu numele de „Sasu" cu deosebire în judeţul Buzău unde pe lângă un sat Sasu, sânt comune cu numirile Săseni, Săsenii Mari, Săsenii Mici, Săsenii de Sus, Săsenii de Jos, Sasova, etc. numiri cari arată o origine în legătură oarecare cu Saşii. E probabil deci că Ieremia Valacul să fi fost dintr'un asemenea sat.

Dacă ne ţinem strict de termenul „Castelo" orăşel cu cetate, ar putea să fie Târgu Neamţ[1]).

---

[1]) Târgu Neamţ e în Moldova nordică. Pe lângă Buzău era cetatea Crăciuna de pe vremea lui Ştefan cel Mare Episcopia catolică a Milcovului făcuse şi ea puternică propagandă catolică, tocmai prin franciscani, capucini, „fraţii" italieni al căror rol de propovăduitori ai catolicismului e atât de important în ţara noastră. *(Nota stenografului).*

„Cetatea Neamţului," tradus în italieneşte, putea să fi dat „Saxo".

In tot cazul Suceava nu poate fi. De ce? Pentrucă dacă cineva porneşte dela Suceava spre Alba-Iulia, nu trece prin regiuni unde limba românească să nu se mai înţeleagă, pe când dacă trece de pildă din Buzău spre Alba-Iulia, trebuia să treacă prin secuime [1]).

Trecerea această prin secuime, care e un fapt dovedit, arată că trebue să fi plecat din Muntenia. Şi de fapt cartea vorbeşte totdeauna de „Valahia" nu de „Moldova" într'o vreme când se făcea distincţiune între Moldova şi Valahia.

Dacă ar fi fost de origine ciangău, foarte probabil că limba ungurească nu i-ar fi fost aşa de străină ca să n'o poate înţelege, fiind dovedit, că Ciangăii sânt o populaţiune de Secui, adusă în principate pentru a scoate sarea din mine, ocupaţiune privită cu dispreţ de Români, pentru că o făceau numai robii şi condamnaţii la munca silnică. Pentru aceste consideraţiuni mi se pare dovedit, după indiciile biografice, conţinute în cartea povestind viaţa lui Ieremia „Valahul", că el a fost într'adevăr aşa cum e demunit, Valah, probabil din judeţul Buzău şi mergând spre Alba-Iulia, a trecut prin Secuime.

Pe de altă parte este iarăşi foarte adevărat că era nu numai curat român, dar încă român ortodox, pentrucă în această carte se povesteşte un fapt foarte caracteristic, care, dacă n'ar fi fost ortodox, n'ar fi avut loc să se spuie. Anume: într'un moment dat, când Ieremia vede la Napoli cum se împarte sfântul mir creştinilor la o vârstă mai înaintată, când îşi poate da seama de faptele sale, între 13—15 ani, îi vine o nedumerire: „Oare eu am primit această sfântă taină a miruirei?" Şi a fost neliniştit în sufletul său. Pentru ca să se dumirească asupra acestei chestiuni de conştiinţă, se duce la Roma, aflând că se găseşte acolo un episcop, care cunoaşte ţara din care a venit el. Acest episcop, care a fost prin ţările răsăritului, îl linişteşte şi îi spune: „Da, poţi fi liniştit, pentru că în ţara, de unde ai venit, acolo se miruesţe copilul atunci când se botează!

[1]) Ipoteza e şi mai probabilă dacă din Crăciuna trece prin pasul Oituz direct în Secui ne şi prin regiunea catolicizată a Moldovei de sud locuită de Ciangăi. *(Nota stenografului).*

Prin urmare era un ortodox curat, ca botez. Natural că după ce şi-a căutat mântuirea sufletului şi a găsit-o într'o mănăstire catolică de franciscani, de capucini, el, prin faptul acestă chiar, a devenit catolic, sau cum am zice astăzi «ordodox catolic».

In această privinţă trebuie să lămuresc aci o chestie pe care eu am relevat-o, iscălindu-mă: «ortodox unit». Români uniţi sânt denumiţi cu un termen care nu corespunde realităţei: greco-catolic, denumire pe care nu am dat-o noi, ci stăpânirea străină, dintr'un proces istoric prin care am trecut şi care astăzi s'a încheiat. A ne numi pe noi „greco-catolici", însemnează, aci în ţară mai ales, să încurci lumea. Ce avem noi grec în noi? Dacă zici «catolic» pur şi simplu, atunci lumea nu va şti să facă distincţiune între noi şi catolicii latini. Noi, deşi catolici în credinţă, sântem de alt rit, deprindem creştinătatea noastră în alte ceremonii, într'alt rit decât catolicii latini. De aceea cea mai bună numire socotesc că ar fi aceea de «Ortodox-Unit» care ar corespunde şi unui fapt istoric. Inainte de a ne uni am fost cu toţii ortodoxi. Ne am unit în credinţă, dar păstrând tot ceea ce am avut noi, în ceeace priveşte exteriorizarea sentimentelor noastre religioase, tot ceea ce este rit, obiceiuri, canoane, cu un cuvânt faptele externe. Am păstrat toată ortodoxia exterioară şi când am făcut unirea am pus condiţiunea anume ca nimic din obiceiurile noastre din deprinderile noastre, posturi şi celelalte, să nu se schimbe precizând că daca s'ar schimba, «pecetile» noastre să n'aibă nici o putere. Aşa încât numirea de „ortodox-unit" este singura pe deplin justificată istoriceşte.

Astfel deci avem de a face, în cazul lui Ieremia Valahul, cu un român adevărat, un român curat, pe care numai în atât îl găseşte d-l Iorga de bănuit, că mamă sa se numia Margareta.

Nu ştiu de ce un nume atât de frumos să dee de bănuit pentru că de numele de Margareta şi astăzi se foloseşte poporul nostru, ici colo, iar în trecutul nostru ştim că am avut o mulţime de persoane distinse, istorice, care a purtat acest frumos nume. Poate că pe mama sa să o fi chemat „Mărgarinta Barbat" şi numai italianul a pus-o „Margherita".

Astfel, sfântul Ieremia se prezintă ca o întrupare a sufletului românesc, în cea mai curată expresie a legei creştineşti. El, dornic de perfecţiune creştinească, nu o găseşte în ţara sa. In împrejurările în care a trăit n'a găsit nicăeri un loc vrednic şi potrivit vieţii pe care o dorea sufletul său şi de aceea, ca păsările călătoare, la care privise atâta în copilăria sa, pleacă spre zone mai luminoase, mai calde, unde viaţa creştină trăeşte puternică, unde nu e amorţită, unde grădinele înfloresc bine mirositoare, necontenit, fără nici o istovire. Aici îşi găseşte el locul adevărat şi aici desfăşură toată frumuseţea sufletului său care nu ştie de teorii mari, de concepţiuni înnalte, de definiţiuni grele, de dogme, şi ştie o singură poruncă: „Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău cu tot sufletul tău, cu toată virtutea ta, cu toată inima ta şi pe deaproapele tău ca pe tine însuţi. Aici se coprinde toată legea şi toţi prorocii. Şi aceste legi le deprinde el şi le-a îndeplinit zi de zi, noapte de noapte, fără odihnă, fără greutate, cu plăcerea cu care un înger al lui Dumnezeu slujeşte Domnului ori unde l'ar trimite, pe cer, pe pământ, în ori care parte a universului.

Este interesant de ştiut că acest suflet, atât de dornic de perfecţionare, a fost un neştiutor de carte, un analfabet care deşi s'a dus în Italia, deşi a întrat în mănăstire şi a deprins atât de desăvârşit viaţa creştinească, n'a învăţat carte, şi se spune că nici limba italiană n'a învăţat'o deplin, încât se cunoştea numai decât că era „ultra montan" spune autorul,—„din colo de munţi", va să zică străin.

Cu toate acestea vorbeşte atât de cuminte, în cuvintele lui simple încât toţi îl înţelegeau şi luau înţelepciune din graiul lui, şi din cuvintele lui vindecare şi alinarea sufletului. Aşa a rămas român verde, cum a crescut la marginea satului său, în câmpia verde, lângă oiţele şi vitele pe cari le îngrijea, privind cerul şi întrebându-se asupra celui care le-a făcut pe toate, după vorba psalmistului: „Cerurile spun mărirea lui D-zeu şi facerea mânilor lui o vesteşte tăria".

D-r Elie Dăianu.

CENTRUL ETIC

Omul contimporan este asemeni unei flacări pe care o bate vântul: necontenită trepidare şi lipsă de directivă proprie.

Oricât ar părea de paradoxal, omul de azi, numai câtă vreme este în massă, are personalitate. Izolat, e mai dezorientat decât o frunză spulberată. De aceia atâtea acţiuni hibride, de aceia atâta lipsă de continuitate, şi mai ales de directivă, în viaţa omului, de îndată ce e lăsat la propria sa iniţiativă. Dar în definitiv, această atitudine (care e mai degrabă o lipsă de atitudine) ar putea fi catalogată în lista celor posibile, şi ar continua să existe, fără să provoace discuţii şi indignări, dacă nu ar fi primejdioasă pentru societate şi pentru individ. Căci lipsa acelei tării sufleteşti, acelei armonii a cugetului şi a acţiunei, precum şi a acţiunilor între ele, cu un cuvânt, lipsa acelor mult trâmbiţate noţiuni: „caracter", „personalitate" este în strânsă legătură cu dezorientarea de care vorbim. Un „caracter" este în acelaş timp şi un orientat, este în acelaş timp şi un model de orientare, este un imbold spre orientare.

Pe caracter se întemeiază progresul. In orice caz, caracterul este simptomul după care discernem o societate în progres. Lipsa caracterului şi lipsa personalităţii, sunt marca degenerării individuale şi colective.

Caracterul şi personalitatea care-l înglobează, se înfăţişează înainte de toate sub forma unei preocupări continue şi constante. Acţiunile omului, toate, devin atunci un fel de puncte concentrice, în jurul unei axe fixe.

Aceasta este o atitudine grea, dar cu atât mai necesară. Montaigne care nu era totuşi un sceptic, sprijinindu-se pe Horatiu, Lucretiu, Homer şi chiar pe Seneca, vede pe om mult

mai înclinat spre viaţă dezordonată şi fără plan: „Felul nostru obişnuit de a fi, e de a merge după inclinaţiile şi poftele noastre, la stânga, la dreapta, la deal, la vale, după cum ne mână vântul ocaziunilor". Dar reflexiunile de felul acesteia, îi servesc a pune cu atât mai mult în evidenţă meritul şi caracteristica adevăratului „om": „Arcaşul trebue să ştie mai întâi care-i este ţinta, şi apoi să-şi încordeze arcul". Această conştiinţă de scopul, de ţinta către care trebue să tindem, dă tărie şi soliditate vieţei. In epocile din viaţa noastră, când echilibrul ni se rupe, sentimentul predominant, e acel de amară desîncântare. Desiluzie şi scârbă culegem din energia cheltuită ici şi colo, în începuturi neterminate.

Atunci revenind la masa noastră de lucru şi de veghe, părăsită pentru un timp, din vechile tomuri, chiar din praful aşezat pe ele, vedem desprinzându-se o mustrare şi un îndemn: „Revin-o la munca ta de toate zilele. Mergi pe drumul început, căci tot vei ajunge mai departe, decât dacă în fiecare zi vei porni în altă parte".

Să dăm acţiunilor noastre un centru, un nucleu de la care pornind, ele vor fi asemenea unor raze ce merg în linie dreaptă, nu unor linii în zig-zag. Nici una nu va împiedeca în mersul ei pe cealaltă, ci o va lăsa să-şi facă drumul, încadrând-o într'un tot armonic.

Nefericirea omenească este urmarea firească a lipsei unui centru dătător de directivă al acţiunilor noastre. Desorientate, în mod fatal se vor ciocni, căci numai energiile care pornesc dintr'un acelaş punct, în linie dreaptă, nu se ciocnesc niciodată.

Şi cum orice lovire înseamnă luptă, orice luptă înseamnă suferinţă, nimic mai dureros decât lupta fratricidă a energiilor eşite din acelaş izvor. Dacă lupta elementelor contrarii în sâmburile interior are un sens, apoi este nebună şi vrednică de plâns lupta produselor diverse şi consecutive a elementelor cari au învins şi au eşit din făgaşul interior. Acţiunile omeneşti, sunt produsul energiei interioare. La omul superior, acţiunile iau forma prafului de fer, sub influenţa unui magnet: se aşează în raze concentrice. La omul inferior, ele vor fi asemenea gunoiului, în care lângă un posibil diamant se întinde noroiul.

Şi este un lucru relativ simplu, achiziţia adevăratei su-

periorităţi în viaţă. Este suficient să-ţi subordonezi activitatea întreagă unei idei, unui principiu, unui sentiment. Toată activitatea noastră se resimte de acţiunea binefăcătoare a acestui centru, care devine magnetul şi motorul vieţei noastre.

Odată, un naiv a pus unui om eminent întrebarea: „ce să facă spre a deveni o personalitate". Acesta i-a răspuns: „loreşte din tot sufletul un lucru, un singur lucru". Când Christos a spus: „bate şi ţi se va deschide", a exprimat filosofia pe care picătura de apă care găureşte piatra, învaţă pe cel ce ştie să vadă. Nu este nimic care să resiste sforţărei constante, într'o direcţie constantă. Şi forţa aceasta colosală ni este dată numai de acel centru al preocupărilor noastre, care asemenea unui ochiu imobil, priveşte imutabil într'o direcţie. Centru acesta este eminamente moral, pentru că este creator. Nu este imoral decât aceia ce distruge. Păcatul este păcat, întrucât nu-i creator, întrucât este destructiv, autodestructiv. Când Sfântul Augustin spune: „Tu pedepseşti, Doamne, pentrucă păcătosul, contra sa însăşi păcătueşte", sensul adânc al gândirei lui este, că tocmai ceeace D-zeu ne-a dat numai nouă, energia noastră, energia mea, a ta şi a lui, în forma specifică, forma mea, forma ta şi forma lui, o lăsăm să se cheltuească în eforturi vane, în eforturi neproductive, pentrucă sunt începuturi nesfârşite, — început contrazis de începutul de mâne, început lovit şi distrus în drum, de începutul de mâne. Creaţiune, înseamnă activitate concentrică şi deci armonioasă. Corelarea acţiunilor noastre după normele dictate de un centru interior, centru etic, înseamnă productivitate, armonie, fericire.

* * *

Am spus că este greu lucru coordonarea acţiunilor noastre, şi supunerea lor unei directive. Am spus totuşi că acest lucru este simplu. Nimic nu este mai greu decât tocmai ceeace este simplu. Purtăm în noi un demon care ne mână pe drumurile cele mai încurcate. Şi'n loc de calea dreaptă, noi urmăm cu o plăcere deconcertantă cărarea dosnică, plină de cotituri. Iar drumul drept, ne pare mult mai anevoios. Iubim tocmai ceeace nu avem nici o raţiune să iubim. Şi totuş raţiunea există. Ea este pur psihologică, pe de o parte, pedagogică pe de alta: Teama de muncă, de efort. Cheltuim mai multă energie pe

drumul cotit. Il preferăm totuşi, pentrucă la fiecare întorsătură de cale ne găsim în faţa unui orizont restrâns, şi ni se pare că ţinta este aproape. Pe drumul drept însă, vedem capătul sforţărilor noastre licărind departe. Conştiinţa acestei depărtări ne paralizează. Increderea în puterile noastre ne părăseşte. Preferăm drumul încâlcit, cu zig-zaguri care ne întoarce de unde am plecat, pentrucă ne dă iluzia unor izbânzi care rămânea veşnic imaginare.

Cauza pedagogică este: lipsa unei educaţiuni a efortului susţinut, lipsa unei educaţii a muncii. Cheltuirea oarbă a energiei este naturală. Intrebuinţarea ei raţională, este un produs al civilizaţiei. Omul are tendinţa civilizaţiei în sânge. De aceia dă acţiunilor lui un scop raţional, chiar când este pe cea mai inferioară treaptă a progresului. Aceasta face parte din conştiinţa morală a omului. Dar omul de civilizaţie superioară este condus de un scop real. Omul inferior, e condus numai de o ficţiune de scop, de scopuri mici cari variază brusc, potrivit nevoilor lui psiho-fiziologice de cheltuială de energie, şi care nu-i servesc decât pentru a-şi mulţumi în mod sofistic trebuinţa interioară, care-i cere o ţintă determinată. Animalele nu simt o asemenea trebuinţă. Ele în mod normal urmăresc scopuri imediate. Instinctul orb e singurul lor motor. Omul însă îşi pune problema vieţei şi a morţei. Chiar atunci când nu şi-a formulat-o nici odată clar, şi-o pune. Problema vieţei şi a morţii sunt izvorul preocupărilor morale la om. El nu-şi poate justifica viaţa, decât dându-i un scop. El nu poate înfrunta moartea, decât cu conştiinţa că a lucrat pentru înfăptuirea acelui scop. Lucrezi pentru înfăptuirea lui, îndreptându-ţi viaţa după el. Fiind veşnic preocupat de el, sufletul va lua o configuraţie specială, în centrul căreia va străluci scopul: centul etic. Dacă în loc de un scop, vom avea scopuri schimbătoare dela o zi la alta, sufletul nostru se va asemăna lacului pe care picăturile de ploaie desenează nenumărate cercuri ce se distrug reciproc. Dacă în loc de nenumărate picături, ar cădea pe oglinda lacului una singură dar puternică, atunci tot lacul s'ar cutremura de acelaş fior: acesta este omul etic, omul cu centru etic.

Avem nevoe de un centru etic. Aspectul actual al civilizaţiei Româneşti ne indică aceasta cu prisosinţă.

Când îl vom realiza? In orice caz numai atunci când ne vom pogorî în adâncul conştiinţei noastre şi vom asculta glasurile cari vorbesc acolo. Să ne strângem de pe drumuri, să eşim din cârciumi şi localuri de desfrâu şi să petrecem mai multă vreme între cele patru ziduri ale odăii noastre. In singurătate, glasurile din noi, pe care nu le auzim în sgomotul vieţei dezordonate, se vor impune atenţiei noastre. După învăţătura lor, vom şti drumul pe care să apucăm. Aceste glasuri ale conştiinţei, care deosebesc pe om de animal, iar între oameni pe omul-civilizat de omul-animal, ni vor indica încotro e scopul demn de râvna şi munca noastră.

Să ne strângem de pe drumuri ca să ne aflăm drumul.

C. Narly

FURTUNA

Din luna roşie de rodie muşcă norii
fugari în spaima bicelor furtunei.
Argint şi sânge spulberă în scocul morii
pârâul răvăşit în apa lunei.

Se 'mplântă drumurile 'n holda nopţei
ca să deschidă calea la stafii.
Trosneşte moara 'nvârtejită 'n roata roţei
de par'că macină o noapte de vecii.

Un trăsnet.
Ruperea de nori se săvârşeşte.
Lugubru gem în despuiere ulmii uzi,
iar cu lumina fulgerului ce sporeşte
Se stinge ochiul lunei mai sec şi mai ursuz.

S. Varvara

DOMITIUS ULPIANUS

O parte din desvoltarea culturală a omenirii este cuprinsă în manifestările spiritului omenesc privitoare la ordinea de drept a societății umane, fără de care nu se poate gândi o viață socială.

Viața culturală modernă are la temelie așezămintele culturii antice de a cărui spirit este și astăzi străbătută în manifestările ei.

Cultura de drept de astăzi a multor popoare civilizate se reazămă pe acea făurită de poporul roman: „Roma a supus Europa prin armele sale, a civilizat-o prin legile sale".

Marii jurisconsulți ai Romei au stabilit principii fundamentale de drept ale vieții sociale și le-au formulat cu atâta măestrie, că adeseori sunt adevărate podoabe ale spiritului omenesc.

După Celsus, omul concepțiilor strălucite, una dintre figurile mari ale jurisprudenței romane este fecundul Ulpian.

Născut în Tir (Fenicia) a fost împreună cu Paulus asesor al marelui jurisconsult roman Papinian.

Intre altele dregătorii, a ocupat în anul 222 pe aceea de „praefectus praetorio".

Ulpian se bucura de mare încredere la împăratul Alexandru Severus și trecea drept sfătuitorul și îndrumătorul lui cel mai de aproape.

Din cauza tendințelor sale reformatoare era dușmănit în cercul praetorianilor. O conspirație pusă la cale contra vieții

lui fu descoperită iar doi din colegii lui Ulpian, Flavian şi Crestus, dovediţi ca instigatori, au fost omorâţi din ordinul mamei împăratului. Totuşi Ulpian fu omorât în anul 228 de către pretoriani.

Cea mai mare parte a bogatei lui activităţi ştiinţifice cade în timpul domniei împăratului Caracalla, într'un timp nemai pomenit de scurt de 6 ani (211-217). Ulpian a desfăşurat această activitate uriaşă înainte de ocuparea funcţiunilor, pe cari le-a avut dela împăratul Alexandru, căci acelea îi răpeau mult timp şi astfel se explică neglijarea activităţii literare în acea vreme.

De aceia trebue să credem că bogăţia activităţii lui Ulpian se razămă pe un material adunat mai dinainte şi reunit în urmă la olaltă.

Principalele sale lucrări sunt: 81 cărţi „ad edictum praetoris" şi două cărţi ca adaus la acestea „ad. ead. cur." precum şi 51 de cărţi „ad Sabinum". Cele dintâi 50 de cărţi a lucrării, ad ed. praet. le-a scris în timpul împăratului Caracalla.

Despre rest nu se poate spune cu siguranţă dacă au fost scrise în timpul aceluiaş împărat. Cum însă în cartea a 3-a a aceleaşi lucrări se găseşte încă odată pomenit: „ab imperatoribus Severo et Ant. se poate admite părerea că întreaga operă a fost prelucrată de două ori; întâia dată înainte de moartea lui Severus, a doua oară după moartea acestuia şi în parte după moartea lui Caracalla.

Cele 51 de cărţi cari alcătuesc a doua parte a operei principale a lui Ulpian „ad Sabinum" au fost scrise în timpul lui Caracalla.

Se vede însă că această operă a rămas neisprăvită, căci nu cuprinde întregul sistem Sabinian.

Ea cuprinde însă o largă expunere a lui „jus civile" după sistemul lui Sabinus.

Afară de acesta, Ulpian a mai folosit şi alte lucrări ale jurisconsulţilor Labeo, Cassius, Neratius, Celsus, Julianus, Marcellus, Scaevola şi Papinianus.

Pentru introducerea în ştiinţa dreptului a scris Ulpianus institut. L. II, regul. L. VII.

Ulpianus a mai scris Liber singularis regularum, care ne-a

fost transmis necomplect, opinion L. VI, de fidei comissis L. VI, ad leg. Jul. et Pap. LXX, de officio consulis LIII, de omnibus tribunalibus L. X, de apellationibus LIV., ad. leg. Jul. de adulteriis LV, responsor. LII., disputation. LX pandectorum liber singularis de sponsalib, notae e la răspunsurile lui Papiniom şi digestele lui Marcellus.

Este explicabil că la prelucrarea materialului vast adunat de Ulpian şi la publicarea lucrărilor sale într'un timp aşa de scurt să se întâmple repetări în aceiaş lucrare şi citări de scrieri străine, fără sau cu observaţiuni de prisos; totuşi nu se poate nega subtilitatea şi originalitatea acestui jurist.

Prin aşa zisa lege a citaţiunilor a lui Valentinian III, în anul 426 s'a dat operilor lui Ulpian putere de lege.

Dacă Celsus are sclipirea scânteiei geniale, care luminează ca şi fulgerul piscurile cele mai înalte, **Domitius Ulpianus** *este un uriaş, care clădeşte şi pune ordine în domeniul* ***cugetării juridice.***

G. Drăgănescu.

SPRE LUPTĂ

Suntem gata să intrăm în luptă. Ofensiva română care se deslănţuise în sectorul de Nord, era prea limitată pentru ca să provoace consecinţe mari; ba ceva mai mult ea nu era decât o diversiune. Şi operaţiunile principale trebuiau să se petreacă mai la Sud între Galaţi şi Focşani, fiind sprijinite de către Ruşi.

Din nenorocire, la frontierile Ukrainei şi Bucovinei, trupele lui Kerensky încă la putere, dau bir cu fugiţii; se retrag în dezordine, descoperind toată aripa dreaptă a Diviziilor de pe Carpaţi. Pentru Români nu mai e momentul prielnic să încerce o ofensivă. Ei trebuesc să-şi păstreze toate forţele pentru apărarea frontului. In momentul în care armata română plină de înflăcărare era gata să se năpustească asupra inamicului, când artileria pregătise terenul pentru acţiunea infanteriei şi admirabilele ei rezultate erau cunoscute, trădarea aliatei sale i-a dat o grea lovitură. Ordinul de atac a fost revocat cu câteva ore înainte de a fi executat. Acum se răspândeşte zvonul că Germanii încearcă o năvală la Sud, în spre Siret, că şi Ruşii fug în debandadă.

Pericol la Miază-Noapte, pericol la Miază-Zi! Adună-ţi toate forţele, mică Românie; trimite-ţi toţi copiii, să stăvilească puhoiul cotropitorului. Acum au armele cu cari pot să se apere, şi momentul luptei nu mai e departe. Plecăm chiar azi.

In mica gară, în care e o învălmăşală neobişnuită, trenul e format. Căruţele şi caii au fost îmbarcaţi; oamenii sunt aproape instalaţi în vagon. Printre căştile albastre, aleargă când ici, când colo, chipiul roşu al şefului staţiunei.

Clipa plecării se apropie, un sunet de trompetă străbate, ascuţit şi poruncitor. Cei întârziaţi se grăbesc. Un soldat dela cai care vine în fugă, de la fântâna apropiată, cu câte o găleată de apă în fiecare mână, se împiedecă de o şină şi cade, spre bucuria răutăcioasă a camarazilor săi. Mă urc şi eu la rândul meu în vagonul rezervat celor două State-Majore al Regimentului şi al Brigăzii. E un biet vagon, pe vremuri, de clasa I, ale cărui canapele au fost sfârticate, iar interiorul de lemn ţândărit de către Ruşii «egalitari».

Locomotiva fluieră, iar la ora exactă, încet convoiul porneşte salutat de către bătrânii satului, cari s'au strâns curioşi cu pălăriile în mână şi de către femeile îmbrobodite cu năframe albe ce-şi mişcă domol mâinile în semn de drum bun. Iată-ne plecaţi spre Sud, dar către care punct anume? — Mister.

Secretul e de rigoare, ca întotdeauna când se deplasează o trupă. Fi-va oare Siretul sau Dobrogea?

Trenul nostru străbate mai întâi priveliştea cunoscută nouă. Iată la dreapta terenul de exerciţii unde ne duceam noi în fiecare zi să manevrăm, să ne preparăm pentru această plecare de azi; iată tranşeele pe cari le-am săpat, liniile de sârmă pe cari le-am întins şi pe care tirul nostru de «aruncătoare de mine» le-a întortocheat, le-a dislocat, le-a strivit. Iată pajiştea cu ierburi înalte pe unde treceam eu în fiecare zi. Iar la stânga, colo sus, peste nesfârşitele lanuri de grâu aurii se resfiră prin verdeaţă, satul cu case albe în care am trăit trei luni. Iată locuinţa care m'a adăpostit, cu pridvorul în care disting, ca nişte furnici negre stropite cu alb, gazdele mele cari îmi fac semn cu batistele. Mişcat, îmi iau cu gândul rămas bun de la aceste ţinuturi familiare, de cari mă simt legat şi pe cari nu le voiu mai vedea, poate, niciodată. Incet, încet, coborând mereu cursul văii, pătrundem în necunoscut.

Intr'una din gările în cari ne oprim, zăresc în livada vecină câteva sute de nenorociţi, cari poartă un fel de fes roşu; unii încearcă să aprindă câte un foc sărăcăcios; alţii, cinchiţi pe lângă bietele lor legături de zdrenţe, stau nemişcaţi, ca indobitociţi; cei mai activi, desbrăcaţi pe jumătate, îşi caută păduchii. Sunt Bucovineni cari lucrau la un drum de fier în regiunea Rădăuţului, de curând reluată de către Germani;

au fost evacuaţi până aci, unde nu ştie nimeni ce să facă cu ei, căci în clipa de faţă sunt alte griji mai aspre. Şi ei aşteaptă cu răbdare, sub cerul liber, să fie transportaţi aiurea. Trenul străbate aceiaşi privelişte; valea lărgindu-se încet, îşi întinde pajiştele albe şi violete de flori râzătoare, între coapsele line ale colinelor unde floarea soarelui bălaie se îmbină cu verdele porumbului şi cu aurul grâului.

Aproape de un târguşor, copii şi fete, lăsându-şi cămăşile pe mal, au intrat în apă şi se zbat cu trupul gol într'un mic râuleţ argintiu.

La Crasna, importanta bifurcare, brusca viziune a războiului. Pe câmpiile învecinate cu linia ferată, sunt grămădite piramide de lăzi de muniţii cenuşii cari poartă într'un colţ tricolorul nostru francez.

Ne încrucişăm cu trenuri ruseşti din cari răsar, când figuri păroase şi brutale de mujici cu nasul cârn, când feţe galbene şi spânatece. Şi fără încetare răsună din aceste vagoane tânguiri jalnice, triste, lente, monotone...

Noaptea se lasă când intrăm în Bârlad. Ruşi peste tot! Vedea-vom oare tot atâţia şi pe front? Se distrează lansând aci rachete luminoase, cari ar fi mult mai folositoare în tranşee. Medicii militari, cari staţionează pe peron, ne spun că în regiunea Mărăşeşti sunt în curs operaţiuni serioase. Oare acolo ne ducem noi?

Miezul nopţii. Ghidigeni. Am ajuns la destinaţie. Încet şi greu se face debarcarea căruţelor. Mă aşez pe un maldăr de scânduri, alături de nişte butoaie pe cari le rânduiesc Ruşi tăcuţi, butoaie ce conţin un amestec urât mirositor de unt şi sfecle, destinat aprovizionării trupelor. Deasupra mea, pe cerul luminos luceşte luna argintie şi alunecă stele căzătoare.

Insfârşit părăsim gara. Pe drumul pe care mergem ne încrucişăm cu camionete pline de răniţi.

E primul contact cu bătălia al cărei ecou nu ajunge până la urechile noastre. Călare în fruntea coloanei, mă străduiesc cu greu să nu adorm. Mijeşte de ziuă. O pocnitură surdă deasupra noastră ne face să ridicăm capetele; pe cerul luminos vedem un bulgăre de fum alb care se risipeşte; Regimentul părăseşte drumul şi trece pe sub arbori pe unde se poate ascunde. Ochii noştri au descoperit în sfârşit punctul

cenuşiu al avionului inimic, asupra căruia tunul începe să tragă. Acest incident ne face prudenţi şi pentru a nu fi descoperiţi timp de două ore înaintăm prin pădure. Un ordin de la Brigadă soseşte; ne oprim; trebuie să bivuacăm aici, în pădurea de la Negrileşti. Repede, împrejurul unui grup de stejari sub cari se instalează Statul-Major al Regimentului se indică fiecărui. Batalion, sectorul său. Iată cel puţin un „cantonament" care nu e greu de preparat. In timp ce ordonanţa îmi întinde cortul, eu mă îndrept către marginea păduricii care e aproape de tot; pe cerul albastru trei baloane „Drachen" de observaţie profilează trei pete galbene şi immobile. La orizont zăresc linia horbotată pe care o desemnează ultimele înălţimi ale Carpaţilor. Departe tunul bubuie.

Bivuacul ! Tunul ! Am întrucâtva impresia că mă regăsesc în dumbrava Hesse care, aproape de Verdun, îmi servea cu un an înainte, ca loc de odihnă.... Timp de trei zile rămânem în codrul acesta; trei zile să auzi mereu, la intervale neregulate, răsunând canonada, intensificându-se, apoi slăbind şi pierzându-se; trei zile, în care veşti contradictorii circulă; trei zile în care aştepţi în fiecare clipă ordinul de plecare. Dar în seara zilei a treia o potolire par'că s'a produs în bătălie şi m'am lungit sub cortul meu pe patul de ramuri şi foi, cu convingerea că vom avea o noapte liniştită.

Increderea mea a fost înşelată. La 10 sunt deşteptat de atingerea cuiva care trece foarte aproape de mine şi de zgomotul surd al unei fugi grabnice.

Perdeaua cortului se dă la o parte şi mi-se comunică alarma. Trebue ca în două ceasuri să fim gata de a ne îndrepta spre o destinaţie care ni se va indica ulterior.

In jurul meu sgomotele nenumărate şi inseparabile ale preparativelor de plecare turbură tăcerea nopţii; trosnituri de crengi rupte, zăngănit de gamele, fâsâit de corturi demontate, strigăte, chemări, înjurături, nechezări de cai... şi cotcodăcit speriat de găini destinate popotei, îngrămădite toate în lăzi. Cu oamenii echipaţi, căruţele încărcate, cai înşăuaţi, aşteptăm. Fiindcă nu ne soseşte nici un ordin, fiecare se întinde pe pământ şi cu faţa îndreptată spre stele, se lasă din nou furat de somn.

Insă la miezul nopţii primim instrucţiunile. La lumina unei lanterne care aruncă pe frunzele dimprejur reflexe de

argint, Comandantul Brigăzii descifrează hârtiile primite. Trebue să plecăm imediat, îndreptându-ne spre regiunea Panciu—Mărăşeşti, unde Nemţii după atacuri dese şi îndârjite au reuşit să înainteze.

Prin întuneric pe poteci pe care călcăm acuma pentru prima dată şi pe care nici harta nu le arată, pornim cu încetineală inerentă plecărilor de noapte pe un teren necunoscut.

După multe dibuiri şi îngrijorări, ajungem în sfârşit la un drum. De aici înainte ceasurile se scurg monotone şi obositoare prin besnă. Din timp în timp, răsare brusc din umbră silueta vre-unui călăreţ rus, cu sabia încovoiată la brâu şi cu suliţa în bandulieră sau la toc.

Zorile răspândesc o lumină nehotărîtă pe albeaţa drumului plin de pulbere. Trecem printr'un sat, ale cărui femei se duc la munca câmpului. Ruşii care au dormit peste noapte prin curţi pe paie, îşi fac toaleta prin îmbulzeala de cai şi fân. Iar noi mergem mereu, zdrobiţi de nesomn, însetaţi din cauza prafului şi căldura soarelui ce se urcă pe cerul albastru.

Iată Nicoreştii, a cărui biserică cu 3 turle este — ce lux — împrejmuită de un adevărat zid de piatră. Numeroase case evreeşti se îngrămădesc în centrul târguşorului, răzimate una de alta, cu vitrinele înguste ale dugenelor. Imprejurul acestui centru negustoresc se ridică clădiri bogate, cu terase şi colonade şi frontonuri triunghiulare, în mijlocul grădinilor. După ce străbatem localitatea, ajungem pe o colină plantată cu vie, de unde pe deasupra unei ondulaţiuni a terenului, putem zări câmpia Siretului, Mărăşeştii, al cărui nume începe să devină faimos în lumea întreagă, graţie comunicatelor de prin ziare, se resfiră cu zidurile sale albe deasupra cărora se înalţă roşiatec coşul unei fabrici; — mai departe, între ultimele picioare de dealuri ale Carpaţilor se întinde valea Putnei. Pe cer, nemişcaţi „Drachenii" celor două armate se observă continu. Germanii trebue să fi văzut Regimentul trecând pe coastă, înainte de a ne coborî pe valea în care vom petrece ziua de azi. Terenul este cu desăvârşire descoperit, cu toate că harta indică o pădure. Trebue să rămânem aici până seara la discreţia avioanelor inimice cari nu mai contenesc şi în dogoarea revărsată, fără milă, de soare.

In timpul nopţii vom trece pe malul drept al Siretului. Pentru moment, bubuitul tunurilor nu mai încetează. In sunetul acestei muzici adormim cu gândul de a ne scoate paguba nopţii trecute şi a prinde puteri pentru cea viitoare, care desigur îi va fi asemănătoare. Iar mâine ?... mâine... cine ştie ce ne pregăteşte soarta şi duşmanul!

Ziua e pe sfârşite, liniştea pare că se restabileşte pe câmpul de bătaie. Plecăm. Insă, curând, coloana noastră se opreşte, blocată la o răscruce de către convoiuri nesfârşite de artilerie, de ecnipagii, de pontonieri, de căruţe ruseşti. Imposibil să trecem. Pierdem răbdarea şi cu picioarele frământăm pământul în loc.... zădarnic; din umbră răsar fără încetare alte căruţe, alţi oameni. In sfârşit drumul se deschide şi putem porni. In clipa aceea, câteva rachete albe, apoi altele roşii, sparg întunericul şi deslănţuesc tirul de baraj în Sectorul Mărăşeşti. Pe o potecuţă în panta repede, coborîm în vale unde braţele râului se întind pe bancuri de nisip şi pietricele. Traversăm cursul apei, în care cerul îşi reflectă diamantele stelelor, pe trei poduri de pontoane luminate de câteva lanterne cu lumină slabă şi totuşi imprudentă. Pe malul celălalt pădurile îşi înalţă vârfurile arborilor, convoiuri staţionează. Din când în când trece câte o camionetă, sau câte un grup de umbre: Români sau Ruşi ?

La stânga, deasupra Mărăşeştilor şi la dreapta deasupra Panciului, volbura roşie a unui incendiu luminează cerul; încet liniştea se întinde. Ce s'a petrecut ? Nu putem şti nimic. Şi totuşi de aceasta depinde soarta noastră de mâine.

Continuăm să mergem pe un drum larg şi prăfuit. In satul Pădureni adormit şi tăcut, lucesc în plină noapte câteva focuri aprinse de soldaţii în bivuac. Regimentul se instalează aici. Cu şeaua drept căpătâiu şi cu pătura calului drept saltea, mă învelesc în manta, mă lungesc pe pământ şi adorm greu, întrerupt numai de sosirea unui batalion întârziat, ai cărui cai şi oameni, nevăzându-mă în întuneric, sunt cât pe aici să mă strivească. Apoi, încet, încet tăcerea pune stăpânire peste nesfârşita câmpie, la marginea căreia pândeşte vicleană şi ameninţătoare, Tragedia.

M. Fontaine.

CANDELA

Ades corăbierii când volbura-i pe mare
Și când se luptă nava cu 'ntunecimea grea,
Anină la icoana prea sfintei Născătoare
O palidă lumină ce pâlpâie, abia.

Aice par'că piere când vasul se prăvale
Pe-o coastă și se sbate ca un învins erou.
Aici deodată crește focul văpăiei sale,
Când vasul se ridică săltându-se din nou.

Așa între speranță și între desperare
Ea singură rămâne busolă, stea, fanal
Un singur punct ce ține pe toți în atârnare,
Pân' și-or găsi mormântul sub al genunei val.

Dar ce e scris de zodii e scris așa să fie.
Treptat furtuna scade, pământul s'a zărit;
Un imn de admirare, izvor de viață vie,
Din piepturi obosite la cer au izbucnit.

Atunci cea dintâi rază de soare se răsfrânge
Pe chipul Născătoarei de ea străluminat;
C'o blândă mângâiere și candela se stânge!
La ce se mai luciască când vasul a scăpat?

Asemenea poetul ca palida lumină
Își duce aspra cale pe vânt și prin pustii;
Ajuns la țerm el cade, mulțimea i se închină
Dar sufletul lui moare și este prea târziu!

Alexandru Naum

IZVOARELE POEMEI LUCEAFĂRUL.

Tot atât de vechi şi răspândit în tradiţia poporană, dar având mai bogate legături cu literaturile culte e celalt aspect al motivului nostru, acela din care avea să crească *Luceafărul:* o fiinţă suprapământească, un sol al cerului sau chiar un zeu se aprinde la caldă iubire pentru o frumoasă fiică a pământului.

Ca să plec şi aici dela forma cea mai simplă, o găsesc în motivul devenit celebru prin balada lui I. Eliade-Rădulescu, *Sburătorul*. După d. Bogdan-Duică, tema ar fi trecut la noi prin V. Hugo. Ce mă opreşte să mă unesc cu această părere este nu numai răspândirea credinţei acesteia la noi în popor dar şi faptul, documentat întâiu de Hasdeu, că există paralele şi la popoarele slave învecinate. Motivul acesta: smeul care prin iubirea lui secătueşte de vlagă pe o nenorocită fată la care se coboară noaptea e forma cea mai simplă a motivului nostru. Şi e interesant de reţinut că Kunisch a cunoscut-o şi a intercalat-o în o povestire *Aniţa*, în volumul lui.

Plecând dela situaţia simplă a acestei superstiţii şi asociind motivul smeului înamorat cu acela al metomorfozei lui, aşa în cât noaptea să devie un tânăr de o frumuseţe răpitoare, ne apropiem de un tip având şi astăzi cea mai largă răspândire: basmul soţului împielităt în un animal. Din felurite motive, omul-animal, în cazul de faţă smeu, paralel cu ce am văzut mai sus, nu vroeşte să fie văzut de iubită în adevărata lui înfăţişare. Şi când ea, din curiositate sau îndemnată de pismaşi, calcă totuşi porunca, — el o părăseşte.

Avem aici basmul cunoscut din Apuleius sub numele de *Amor şi Psyche*, (în tipologia lui A. Aarne sub numărul 425). — Cine ar dori să se orienteze cu privire la numeroasele

lui forme şi la larga lui răspândire mondială, găseşte bogat material în notele date de Bolte-Polivka, în amintita lucrare, la basmul numărul 88 al fraţilor Grimm: *Das singende springende Löweneckerchen* şi în culegerea de basme lorene a lui Cosquin, sub *Le loup blanc.*

Am amintit aici acest basm, nu numai pentru că e necesar să definim basmul lui Kunisch dar şi pentrucă ne dă un temeiu să vedem cum trebue înţeles un fragment din o scrisoare de învinuiri adresată de Eminescu către V. Micle, scrisoare însemnată ca mărturie pentru experienţa sufletească din care s'a hrănit *Luceafărul.* „Nu poţi zice, Doamnă, că eu am fost cauza la această ciudată relaţiune. In orice caz, până a nu te cunoaşte puţin numai, simţământul meu nu era cu mult deosebit de acela dintre *Amor şi Psyche.* Dumneata erai o idee în capul meu, te iubeam cum iubeşte cineva un tablou". Contextul arată că Eminescu nu s'a gândit la amănuntele basmului ci, dintre interpretările date, adesea nebuloase şi artificiale, s'a oprit la contrastul dintre iubirea ideală şi cea pământesc-pătimaşe, aşa cum a fost adesea tălmăcit înţelesul basmului lui Apuleius, contrast care apare cu putere şi în nuvela *Cesara.* Se poate chiar ca lui Eminescu, scriind rândurile de mai sus, să-i fi plutit în cuget vreuna din întrupările plastice *Amor şi Psyche,* bunăoară capodopera lui Canova. O icoană din Canova apare şi în *Geniu Pustiu.* Iar dacă ar fi să urmărim înrâurirea plasticei, în legătură cu opere pe care el a putut să le vadă în original, amintesc un grup de marmoră din museul din Berlin, în care Psyche îmbie la iubire pe visătorul Amor. Or cum ar fi, e clar că în toiul experienţelor dureroase ale iubirii lui, icoane din basmul amintit, având ca miez opoziţia dintre iubirea pământească şi cerească, s'au asociat în chip spontan cu starea lui sufletească, i-au servit s'o ilustreze.

Şi dacă polaritatea înalt-contemplativ deoparte, teluric de alta îi apărea lui Eminescu în cuprinsul arătatelor icoane, dacă atât basmul Kunisch cât şi numeroase alte mărturii ne trimet la aceeaşi polaritate, nu putem urma pe d. Bogdan-Duică în afirmarea că la temelia *Luceafărului* stă o predomnitoare influenţă persană. „In mitologia Perşilor, existau spiritele *nemuritoare* ale *fravashi*-lor, care, *cu voia lor* — cum şi 'n

Luceafărul se zice: *Vrei poate..*,— se scoborau pe pământ, pentruca, prin actul de proprie jertfire, să devie aici eroi luptători cu răul. Şi fravashii sunt aşezaţi în stele; de acolo, din stele, vin să lupte cu demonii, să facă dreptate.

Şi acum putem face un pas mai departe, putem zice: luminosul şi întunecatul, curatul şi necuratul, care se află în fondul *Luceafărului*, nu fac acelaş dualism persan, ce *nu* se găsia nici la Greci, nici la Inzi? Deci, fondul cel mai vast al poemei nu este persan?"

Forma interogativă subliniază aici infirmarea.

Observ mai întâiu că miezul problemei nu este să constaţi existenţa unor astfel de duhuri nemuritoare ca ale *fravashi*-lor; fiinţe cereşti ca aceştia au şi Inzii; paralel cu zânele-lebede apar la ei nemuritorii Gandarvi, copii cerului. Prin relevarea unor astfel de paralele nu ne apropiem de inima poemei noastre, de situaţia faţă de iubire a unei fiinţe supranaturale. Şi apoi de ce să alergăm atât de departe, când paralele şi motive viu intrate în circulaţia literară înfăţişează aspecte în adevăr apropiate de *Luceafărul?*

Paralel cu ce ştim din atâtea coborîri amoroase ale zeităţilor grece, oare în povestirile medievale despre cavalerii Gralului şi în povestirile despre unii îngeri care se coboară pe pământ duşi de iubire, nu avem motive care în adevăr se apropie de situaţia *Luceafărului?*

Substratul folkloric ne lămureşte deajuns.

Motivul pe care l-am văzut în *Amor şi Psyche* apare în numeroase basme şi povestiri sub alte aspecte, lămurit şi înălţat. Înamoratul ceresc nu mai apare sub îndoita înfăţisare animal-om. Desfăcut de ceea ce putea să-l micşoreze, el şi afirmă natura superioară.

La vechii Greci, în iubirile lui Zeus, avem o formă primitivă, care înfăţişează tranziţia dela asprul tip primitiv al sburătorului la acela al Zeului tot atât de aspru în iubirea lui. Este povestea iubirii dintre Zeus şi sărmana Io, amintită de Eshil în o pagină celebră din *Prometeu înlănţuit*. Paralel cu aceasta, s'a desvoltat povestea iubirii dintre Zeus şi Semele. Zeus se preschimbă în om, opreşte însă pe iubita lui să încerce a-i cunoaşte vreodată adevărata fiinţă. Dar în Semele se stârneşte dorinţa de a-l vedea pe Zeus, aşa cum a fost când a peţit pe

Hera; când însă iubita îl cunoaşte pe zeu în adevărata lui înfăţişare, ea cade, ca lovită de fulger...

Din numeroasele aspecte în legătură cu motivul acesta, amintesc că atât în Balcani cât şi în basmele noastre întâlnim motivul înamorării soarelui de o fată minunat de frumoasă. Intr'o baladă poporană bulgară, soarele e atât de îndrăgostit, încât spune mamei lui că, de nu va căpăta pe iubita lui, nu va mai lumină lumea. Potrivit spiritului poporan iubitor de încheeri liniştitoare, întâlnim în final şi nunta fericită a înamoraţilor, fata se înalţă la cer în un leagăn minunat. Adesea însă, potrivit cerinţelor motivului, intervin momente care împiedică fericirea. O astfel de variantă, îmbinată cu legenda zoologică a unei păsări, a stat la baza plăsmuirii lui V. Alecsandri *Legenda Ciocârliei*, care, crescută din aceeaşi familie de motive, înfăţişează un „pendant" la capodopera lui Eminescu.

Dacă am amintit faptele acestea, este pentrucă în cadrul lor căpătăm şi dreapta perspectivă pentru una din paralelele pe care d. Bogdan-Duică pune atât temeiu, încât vede în ea „un motiv identic cu al *Luceafărului*". In capitolul IX al lucrării Domniei-sale, se ocupă deaproape de unele daine şi de un basm lituan, în care e vorba de iubirea necredincioasă dintre soare şi lună. Soarele reprezintă, potrivit limbii străine, elementul femenin şi luna pe cel masculin. Curând după nuntă, luna-bărbat îşi părăseşte soţia şi iea de iubită pe steaua-luceafăr. Dar zeul Perkun despică cu sabia pe necredincioşi. Aceasta în cele trei daine. In basm, vedem cum luna se înamorează de fata vitregă a lui, de fiica soarelui, logodnica promisă luceafărului. Jicnita soţie cere sprijinul zeului Perkun, care sfărâmă luna, de rămâne din ea o seceră, iar pe fiica soţiei o alungă pe pământ să trăiască umilinţa de a fi o biată flacără în coliba ţăranilor. De atunci luna apare pe cer ca o seceră.

Mă întreb : ce poate fi comun între aceste mărturii lituane şi *Luceafărul* lui Eminescu? Ca motiv, dainele înfăţişează iubirea necredincioasă pedepsită de zeul chezaş al legămintelor; basmul face parte din tipurile incestului; contaminat cu o poveste „etiologică", explică, prin necredinţa pedepsită, aspectul de frântură, de seceră al lunei. Nimic comun între

spiritul şi forma acestor mărturii şi *Luceafărul* nostru. Dacă am admite printre izvoare şi paralele sfera largă a motivelor necredinţei în căsătorie şi a incestului, atunci ar trebui să încărcăm cercetarea cu nenumăratele întâmplări ale zeilor şi zeiţelor, ceea ce, hotărît, iese din cadrul izvoarelor şi paralelor care pot aduce lumină în înţelegerea genezei *Luceafărului*. Capitalul acesta al d-lui Bogdan-Duică învederează nevoia de a ne mărgini să urmărim formele tipului al doilea din basmul Kunisch, caracterizat prin situaţia iubirei dintre o fiinţă suprapământească şi una a pământului.

In afară de tipurile Sburătorul, Amor şi Psyche, Zeus şi Semele, Soarele şi fata cea frumoasă, observ că motivul nostru s'a adaptat şi la tipologia folklorică creştină.

Paralel cu motivul din tradiţia sanscrită făcut celebru prin balada lui Goethe *Das Gott und die Bajadere*, în care femeea decăzută, prin probele de iubire şi de devotament, e înălţată de Zeu până la el, avem în tradiţiuni apocrife creştine poveşti despre îngeri, care au păcătuit cu fiice ale oamenilor. Coboriţi pe pământ, îngerii nu şi-au păstrat cuvântul şi menirea, n'au putut face proba tăriei lor, au cedat ispitei şi s'au apropiat cu pornirea păcatului de frumoasele făpturi ale pământului. Aici ascetismul creştin a fost hotărîtor pentru povestirile poporane. Nu mai vedem, ca la Goethe, femeea ridicată la Dumnezeu prin iubire. Sunt înălţate la cer şi preschimbate în stele numai acele fecioare care, în puritatea lor, au respins pasiunea vinovată a îngerilor; iar acelea care au păcătuit au fost nimicite de potop.

Din atmosfera acestor tradiţii poporane a scos Byron misterul lui *Cerul şi Pământul*, pornind dela textul genezei: „şi se întâmplă că fii lui Dumnezeu văzură că fiicele oamenilor erau frumoase; şi luară dintre ele de femei pe cele alese de ei". In misterul lui Byron, pe care e cert că Eminescu l-a cunoscut, cele două inamorate invoacă pe iubiţii lor cereşti să se coboare pe pământ. „Veşnicia e partea ta; nu te poţi apropia de mine decât prin iubire... Coboară, primeşte iubirea pe care o muritoare o are pentru un nemuritor"... Ingerii se coboară, dar lumea e în ajunul prăpădului, potopul stă să se deslănţue. Arhanghelul Rafael înştiinţează pe îngerii înamoraţi că trebue să aleagă între eternitatea cu Satan sau alături de

Dumnezeu. „Fugiţi!“ îi îndeamnă Arhanghelul. Dar îngerii aleg: preferă să fie lipsiţi de orice putere cerească, decât să se despartă de iubitele lor. Şi când potopul se deslănţue, îngerii sboară cu ele spre alte ţărmuri, mai libere decât ale pământului, care se transformă în un uriaş mormânt... Vedem cum spiritul lui Byron, răsvrătit împotriva convenţiilor, preformează materialul tradiţiilor poporane creştine.

Printre formele literare pe care le-a scos la iveală opoziţia aceasta: iubire pământească şi cerească, mai rămâne de amintit un întreg gen literar, care, în trecut, a avut o deosebită însemnătate şi care şi azi mai are unele răsunete în literatura cultă: Vieţile Sfinţilor. Ele înfăţişează luptele biruitoare ale sfântului împotriva tuturor ispitelor, până ce el se învredniceşte, după moarte, să se înalţe până la directa contemplare a lui Dumnezeu. Se fac semne neîndoelnice pe pământ că el s'a înălţat atât de sus: corpul lui nu putrezeşte, devine binemirositor şi moaştele lui — fac minuni.

Cum dintre toate ispitele cea mai puternică este aceea a iubirii, de aceea nu odată vieţile sfinţilor zugrăvesc lepădarea de această iubire, renunţarea la fericirea lumească pentru cea îngerească. Un exemplu tipic este *Viaţa Sfântului Alexe*: în chiar noaptea nunţii, îşi părăseşte palatul părintesc şi pe soţia lui, pribegeşte apoi în depărtări ca, în sfârşit, să trăiască ani îndelungaţi, ca cerşetor, în curtea palatului părintesc, în preajma soţiei, care-i poartă un nestins dor.

Dar interesante şi bogate în momente sugestive, vieţile de sfânt, având un ţel de predică religioasă, nu puteau înfăţişa viu lupta dintre cele două tendinţi înverşunate ale sufletului şi, de aceea, dacă au adesea orizont poetic, n'au viea vibrare a sfâşierilor lăuntrice, care să le asigure însemnătatea şi ca opere de poezie.

Cu atât mai mult să-mi fie îngăduit să relevez aici, împrejurarea fericită că, în poezia noastră, avem o plăsmuire adâncă şi cu larg orizont: *Dela noi la Cladova*, nuvela lui Galaction, care ne-a dăruit aici o aleasă creaţiune de înaltă poezie creştină, aleasă printre cele alese, nu numai din poezia noastră dar din tot cuprinsul ortodoxiei. O amintesc, pentrucă ea înfăţişează un „pendent“ congenial la *Luceafărul*. După cum copilul ceriurilor se înalţă prin sbucium şi renunţare la

autonomia sufletului, potrivit chemării lui, tot așa și preotul creștin al lui Galaction.

Dar dintre toate formele pe care motivul nostru le-a îmbrăcat sub dubla înrâurire folklorică și creștină, de bună seamă cea mai aleasă este cea legată de legenda cavalerului lebedei, poveste paralelă cu aceea a fecioarelor — lebădă din basmele noastre. La chemarea unei fiice a pământului, el se coboară din înălțimea sfântului Gral și ar dori să rămâe unit cu ea. S'ar părea că fericirea le zâmbește; dar ea este legată de o cerință: niciodată fiica pământului să nu încerce să afle cine este el și de unde vine. Când ea, muncită de dorința de a-i cunoaște adevărata natură, calcă totuși acest cuvânt, farmecul este rupt și el trebue să se reîntoarcă în regiunile cerești de unde s'a pogorît. Ajungem astfel la legenda din care a crescut *Lohengrin* vestita dramă a lui Wagner, alături de *Luceafărul* cea mai aleasă întrupare a motivului nostru în poesia universală.

După ce am pus astfel în lumină familia de motive în cadrul cărora se așează în chip firesc motivul esențial al basmului dela care a purces capodopera lui Eminescu, avem elementele ca să-l definim, scoțând la iveală diferența lui specifică[1].

In basmul lui Kunisch, dacă avem iubirea nefericită a unei puteri supranaturale, nefericirea nu vine dela călcarea unei porunci dar dela altceva, mai adânc sădit în suflete: din nepotrivirea lor, din faptul că smeul nu se poate lepăda de propria lui fire.

Definind astfel tipul al doilea al basmului nostru, putem să-l lămurim mai deaproape, privindu-i motivele alcătuitoare.

In partea întâia, am relevat momente de povestire cultă; ele sporesc în partea a doua. E necesar să ne înțelegem cu privire la momentele alcătuitoare, mai întâiu pentrucă, dacă în izvorul Kunisch vom întâlni unele note comune cu *Luceafărul*, nu va mai fi nevoe să căutăm aiurea aceste izvoare.

O fată de împărat, stând la fereastră, e zărită de un smeu. Iată un moment atât de frecvent în basme și atât de firesc în desfășurarea povestirii, încât nu simt nevoia de a

[1]) Pentru cititorul care vrea să cunoască deaproape însuși textul izvorului, l-am publicat în *Două basme necunoscute din izvoarele lui Eminescu*, Socec et comp. 1926.

aminti, cum face d. Bogdan-Duică în final — după o vorbă a lui N. Pătrașcu — că „pe Veronica Eminescu ar fi văzut-o întâiu la o fereastră, ca 'n *Luceafărul*". Nici apropierea pe care, în un alt capitol, o face d. Bogdan-Duică cu un personaj din povestirile lui Hoffmann „care îndrăgește un chip de ceară ce stă într'o fereastră" nu poate avea vrun rost aici. Dacă ar fi să înregistrăm ca izvoare, paralele sau elemente de geneză câte romane, nuvele și simple povestiri pleacă dela situația aceasta, ar însemna să amintim sute și mii de alte izvoare. In cazul nostru, e deajuns să constatăm că Eminescu a găsit momentul în chiar izvorul poporan dela care a plecat și l-a folosit, potrivindu-l cu desfășurarea situației.

Despre basmul lui Kunisch, d. Bogdan-Duică spune că probabil a fost prelucrat. Dar pentru toată înțelegerea procesului de creațiune a *Luceafărului*, e nevoe să avem aici o părere sigură și documentată. Avem la îndemână mijloace îndestulătoare, ca să deosebim ce e substrat poporan de ce este modificare cultă. Și e nevoe de această operație, pentrucă numai ea ne va îngădui să punem clar în lumină intenția artistică personală a lui Kunisch, și să arătăm în ce măsură a isbutit să o realizeze. Înțelegând exact spiritul izvorului, vom înțelege de ce basmul i-a vorbit atât de mult lui Eminescu.

Am văzut în prima parte a basmului un prim aspect de infiltrare cultă. Ca smeul să vadă pe fată anume după ce ea stătuse zăvorîtă un an în palatul minunat, când ea, dornică de viață largă a firii, se afla în o dispoziție anume pregătită să respingă perspectivele de viață strălucită dar nefirească, pe care i le oferea smeul, — aici este un aspect de iscusință cultă.

Metamorfoza smeului înamorat nu este străină de spiritul basmelor; dar precizarea că el, preschimbat în vânt, „adie pe fața și umerii frumoasei fete" și astfel se îndrăgostește de ea, e un rafinament, care trece de sfera gustului poporan. Celelalte prefaceri în tânăr, ploae și curcubeu, n'au nimic surprinzător, ca metamorfoze, într'un basm poporan. Dar când fata de împărat se gândește să încerce puterea iubirii smeului, cerându-i: „să te lepezi de toată puterea și nemurirea ta" și mai ales când smeul răspunde: „mâine voiu sbura la scaunul domnului, și-i voiu aduce înapoi nemurirea și puterea pe care mi le-a dăruit și-l voiu ruga să mă preschimbe într'un

om slab şi muritor, ca tu să fii a mea", nu numai că avem motive pe care nu le întâlnim în basme, dar ele sunt străine spiritului poporan. Obişnuit, smeul nu este o fiinţă contemplativă, cum apare în aceste pasaje, nu veghiază toată noaptea sub forma de stea sau de curcubeu, ca să-şi privească iubita. Şi apoi, ori cât de larg ar mânui fantasticul, omul din popor cu greu ar vorbi de un curcubeu ce se iveşte noaptea.

Rugăciunea pe care smeul o adresează lui Dumnezeu: „Doamne, îţi aduc înapoi toată strălucirea şi puterea ce mi-ai dăruit. Iubesc pe o copilă a pământului, de aceea, îngădue-mi-o, Doamne, să fiu vremelnic şi slab ca ea", apoi răspunsul Ziditorului: „iubirea oamenilor este o stea căzătoare, vine din cer, mersul ei este luminos, dar se stinge, cum atinge pământul" sunt, de bună seamă, accente, contraste şi imagini, care vădesc concepţia cultă, pe care Kunisch încearcă să o dea basmului românesc. Subliniez îndeosebi cuvintele: „iubesc o copilă a pământului"...

Mijlocul prin care Dumnezeu vindecă pe smeu de pornirea de a-şi jertfi nemurirea, sfatul: „priveşte jos!" are şi el ceva meşteşugit.

Când smeul vede pe cei doi înamoraţi fugind, varsă o lacrimă, care, nu numai că devine mărgăritar, dar este şi „întâia dela începutul veşniciei", ceeace iarăşi trădează orizont cult.

Toate părţile acestea vădesc şi din alt punct de vedere atmosfera străină spiritului poporan. Obişnuit, smeul este, în concepţia omului din popor, o fiinţă, dacă nu protivnică, în orice caz depărtată de Dumnezeu. Un smeu în intimitatea Ziditorului, un smeu care să se sue la cer şi să vorbească în felul arătat, iese din cadrul basmelor poporane, are o coloratură de idealizare. Când în basme smeul iubeşte, mijlocul prin care vrea să câştige pe fată e furtul şi violenţa, — în felul sburătorului. Intrupare a instinctelor telurice, aprig, vindicativ şi învierşunat, astfel apare smeul în basme. E clar că, sub pana lui Kunisch, figura smeului înfăţişează vii trăsături de idealizare romantică.

Finalul aduce şi el unele aspecte neobişnuite. Deşi smeul, după ce a vărsat prima lui lacrimă, face ceva mai potrivit cu firea lui — se răsbună, totuşi în răsbunare sunt momente de

rafinament. Brăţara aruncată pe copac, pentruca smeul să poată ucide pe fată, pe când iubitul se urcă să-i aducă brăţara, nu ne surprinde decât prin gândul de rafinament în răzbunare: smeul nu vrea ca iubiţii să moară unul în braţele altuia, şi de aceea îi desparte, înainte de a se răsbuna.

In sfârşit, finalul este cu totul căutat pentru efect. Dupăce zace trei zile, feciorul de împărat porneşte spre împărăţia lui; pe drum însă, trece prin Valea Amintirii şi ascultă cântecele prin care păsările preamăresc pe frumoasa fată de împărat; le ascultă, până ce moare. Eroul se stinge de dor, ca un romantic suferind de *taedium vitae* şi stăpânit de amintirea iubitei moarte. E aici un acord căutat, care vrea să îmbine vis, dor şi moarte în o totalizare, pe care numai cineva obişnuit cu unele finaluri de literatură cultă le putea da. Spiritul poporan e mai optimist, nu iubeşte încheerile prea sumbre; obişnuit, finalurile mărturiilor curat poporane sunt o împăcare, însemnează o biruinţă a ordinei morale. Numai când iubita s'a făcut vinovată de necredinţă, atunci gustul poporan cere să fie aspru pedepsită. Basmul lui Kunisch se caracterizează şi prin această încheere sumbră: eroii toţi sunt profund nenorociţi.

Pe temeiul celor stabilite, rămânem deplin încredinţaţi că Eminescu a găsit în basmul Kunisch o contaminare a două motive: în partea întâia, un fecior de împărat, înamorat din auzite, liberează pe o fată de împărat; în partea a doua, o puternică făptură supranaturală, un smeu, e înamorat de aceeaşi fată, rămâne desamăgit şi se răsbună. Presente în prima parte a basmului, filoanele culte sporesc în partea a doua, dându-i o fisionomie proprie.

Dar călătorul german a mai dat în aceeaşi carte un alt basm, care e menit să ne desvălue mai clar mentalitatea culegătorului. Este basmul *Das Mädchen ohne Körper*, versificat de Eminescu în *Miron şi frumoasa fără trup.*

Aici atitudinea lui Kunisch faţă de basmul poporan iese cu toată claritatea la iveală. Nu numai în unele motive, dar şi în concepţia totală basmul poartă întipărirea unei poveşti culte ţesute din elemente poporane. Miezul e deadreptul alegoric-filosofic.

Un fecior de cioban, dăruit cu toate bunurile dar şi cu

ursita de a dorì ceeace e mai de preţ pe lume, ajunge să iea în căsătorie pe o încântătoare fată de împărat. Dar frumuseţe, bogăţie i se par acum fără preţ. Dorind ceva mai presus de orice, află că numai fecioara fără trup e fără pereche în lume. Părăseşte totul, ca să o caute, şi o zăreşte, când se scăldă. O urmăreşte în palat. Dar îmbrăţişările şi sărutările lui pătimaşe nu întâmpină decât aerul. Şi când el doreşte: „o, de-ar avea şi trup!", ea îi răspunde: „sunt veşnic tânără, veşnic frumoasă; iubirea mea n'are sfârşit şi scădere — dar corp n'am". După ce zăboveşte mult acolo, dorul îl apucă de soţia părăsită, de îmbrăţişările ei. Dar înapoiat acasă, totul îi pare searbăd, după ce văzuse pe fecioara minunată. Şi se stinge, tânjind.

Am descris basmul acesta, pentrucă aşezându-l în cuprinsul tipologiei folklorice, observăm cu surprindere că, ceeace este poporan în el este un „pendant" la motivul din care a crescut *Luceafărul*. Substratul poporan este înamorarea unui om de pe pământ de o fiinţă mai presus de pământ, înfăţişând tipul de care am vorbit mai sus, în legătură cu fecioarele — lebede, cu Samodivele zărite pe când se scaldă. In tipologia generală a basmelor alcătuită de Anti Aarne şi în concordanţele de motive ale deosebitelor popoare, aşa cum au fost publicate până acum în cele 62 de numere ale colecţiei internaţionale *Folklore Fellows Communications* (Helsingfors 1911—1925), tipul acesta poartă numărul 400; iar din paralelele date de Bolte-Polivka la poveştile fraţilor Grimm No. 92, 93, 193, ne dăm seama de larga răspândire mondială şi aspectele motivului. Din meterialul poporan, reese că Kunisch a făcut numeroase modificări şi că partea unde intervin cele mai însemnate modificări e aceea care urmează întâlnirei dintre fecioara fără corp şi nefericitul înamorat.

Am arătat mai sus că de mai multe ori s'a apropiat Eminescu de acest motiv, fără să stăruiască. De data aceasta, ce i-a vorbit în basm n'a fost partea pur poporană, care se încheie cu ajungerea eroului la castelul zânei, ci partea de filosofie, care, de bună seamă, a fost adăogată de călătorul german. Acesta a încercat să dea nu o simţire umană ci un gând înfăţişat alegoric: suferinţa celui care se sbate între cer şi pământ: când se apropie de icoana platonică, îi lipseşte

căldura vieţii şi când se apropie de vieaţă, aceasta e lipsită de înălţimea ideală.

Dacă stofa aceasta cu polaritatea arătată s'ar fi actualizat în conştiinţa unei personalităţi ca Ibsen, caracterizată (cum am arătat cu alt prilej) prin tragica viziune a imposibilităţi de a uni cerul cu pământul, ar fi deşteptat o largă elaborare şi poate s'ar fi închegat în o trainică plăsmuire. Motivele au şi ele soarta lor. Există între stofă şi personalitate afinităţi care hotărăsc destinul creaţiunilor poetice.

Dacă materialul şi gândurile din Kunisch i-au vorbit lui Eminescu şi l-au îndemnat să versifice basmul, n'au căpătat dinamismul de a-l face să stăruiască. Inalta năzuinţă a eroului îl apropia de sufletul poetului; polaritatea iubire cerească şi pământească făceă să vibreze o coardă romantică. De aici căldura primă. Dar stofa aceasta nu putea găsi în experienţa adâncă a lui Eminescu un sigur centru de cristalizare: setea lui de absolut îi cerea o atitudine hotărîtă, nu-l putea mulţumi cu o figură care tânjeşte de contradicţia dintre cer şi pământ. Chiar forma dată de el basmului arată că nu-l făcuse să vibreze adânc: dintru început presară în el gluma uşoară şi ironia, spre deosebire de tonul înalt, de strofa maestoasă caracteristice primei închegări a basmului din care avea să ieasă *Luceafărul*.

Amintesc că, dacă Eminescu n'a dat o formă trainică basmului iubirii dintre un om şi o fiinţă suprapământească, motivul acesta a intrat, e drept cu multe modificări, în una din cele mai alese pagini ale lui Odobescu: basmul Bisoceanului — *Fecĭorul de împărat cel cu noroc la vânat*.

Faptul că în ambele basme publicate de Kunisch găsim cele două aspecte ale motivului iubirii dintre suprapământesc şi pământesc dă greutate părerii că el a cules nu la întâmplare ci s'a interesat, în chip conştient, anume de aceste motive. Din unele citaţii şi numiri strecurate în cartea lui, se adevereşte propria mărturisire că a învăţat aici limba noastră. Dar totodată se vede că şi-o însuşise imperfect. E îndoelnic deci ca el să fi cules personal basmele. De altă parte, între 1854—1858, în timpul căimăcămiei lui Alexandru Ghica, când călătorul nostru a străbătut Muntenia, cine să fi putut să-i dea aceste

basme? Filimon și Ispirescu încep publicarea de basme după această dată. De altă parte, la nimeni dintre scriitorii contimporani ai Munteniei, nici la Bolliac, nici la Bolintineanu interesul pentru basm nu era atât de luminat, încât să poată alege, din mulțimea mărturiilor, anume cele două aspecte ale motivului nostru.

Dintre publicațiile străine de basme românești, Kunisch nu putea să aibă la îndemână decât culegerea din 1845 a fraților Schott *Walachische Märchen*. Pentrucă Kunisch publică cele două basme sub același titlu general pe care frații Schott l-au dat culegerii lor, se naște întrebarea dacă nu cumva călătorul german și-a alcătuit singur basmele din motivele aflate la frații Schott. Unele momente ar pleda pentru aceasta, dar nu-s concludente; s'ar putea să fie întâmplătoare paralele. De altă parte, Kunisch ne încredințează că basmele lui „n'au fost încă publicate nicăeri". Alte lămuriri cu privire la izvor nu ne dă.

Dar în prefața culegerii lor, frații Schott ne spun, cu privire la izvoare, că cea mai mare parte din basme o datoresc lui *Drăguescu*, de fel din Oravița un om cult, cunoscător în ale dreptului, „în momentul de față, slujbaș în Valahia".

Dacă s'ar putea face dovada că, la data când Kunisch se afla în Muntenia, Drăguescu trăia, atunci am fi pe urma probabilă a izvorului. De bună seamă, Kunisch, iubitor de literatură și îndeosebi de basme, a cunoscut colecția fraților Schott; cuvintele lor de laudă pentru *Drăguescu*, trebuia să deștepte în călătorul german dorința de a-l cercetă.

Dar dacă nu putem încă să stabilim precis izvorul basmelor noastre, subliniem fapte menite să pue în lumină atitudinea editorului față de bunul poporan. Neputând avea la îndemână date biografice (Kunisch nu este amintit în dicționarul general de biografii germane), ne mărginim la amănunte scoase din însăși însemnările de călătorie.

Din prefață, sunt de relevat note care arată un sentimental, iubitor de literatură, deprins cu lumea visărilor și a poveștilor. Copil, pe când camarazii sburdau, el, ca eroul celui de al doilea basm, rămânea cu gândul dus la altă lume. „Țara poveștilor Șeherazadei se ridică în fața sufletului meu cu palmierii și cu minaretele ei, cu califii și femeile acoperite...

Şi visul meu îmi arătă şi alte icoane, din Nord şi din Sud, dela Răsărit şi dela Apus".

Călătorul nostru era departe de a fi un om cu orizontul restrâns. Pe lângă lectură bogată, făcuse numeroase călători în ţări depărtate. „Am văzut soarele răsărind asupra pădurilor de portocali din Hières şi asupra câmpiilor de ghiaţă ale Nordului, am dormit în cortul Arabului şi am visat sub cerul însorit al Italiei, am ascultat povestitori pe Atmaidanul Stambulului şi improvizatori în piaţa San Marco, am contemplat de pe munţii uriaşi câmpiile, şi din corabia care trosnea marea înfuriată...."

Indemnul de a călători se întrevede din cuvintele: „cei fericiţi nu călătoresc". Se lămureşte astfel coloratura sumbră din finalurile ambelor basme.

Ca orizont de lectură, notez: o scenă de pe vapor îi aduce aminte o scenă dintr'un roman în versuri; în un loc, aminteşte de G. Sand dar şi de — E. Sue. Insuşiri şi poliglot nu-i lipseau: înţelegea neogreacă şi am văzut că, în urma unei prinsori cu un localnic, a învăţat limba „valahă", din care, ca student, îşi însuşise elementele cu prilejul studiului limbilor romanice surori.

Interesul pentru literatura poporană se vede nu numai din cele două basme dar şi din alte mărturii întreţesute în volum. Cunoaşte superstiţia *Sburătorului* (poate prin C. Bolliac?) şi o împleteşte în povestea cu caracter local *Anuţa*, o dragoste între un apusan şi o ţigancă; se opreşte asupra datinilor de nuntă; ceva mai mult: în legătură cu acestea aflăm că a publicat o nuvelă în limba franceză — *La belle Florica*.

Pentru problema pe care o urmărim, e interesant să notăm ce spune despre *Sburătorul*, motiv înrudit cu acela din care a răsărit *Luceafărul*. „Sburătorul este un strigoi cu înfăţişarea de tânăr frumos. El se arată adesea fetelor, când sunt singure, în amurgul întunecat al serii, îndeosebi acelora care sunt logodite sau ies din vârsta copilăriei. El se arată numai în trecere, dar fecioara care l-a văzut trebue să se gândească la el, până noaptea. Şi când totul doarme, atunci el apare din nou, coborîndu-se la cea care doarme. Nimic nu arată prezenţa lui, dar fecioara ştie că el e la ea şi, în

dulce beţie, ea zace pe jumătate fără conştiinţă, până ce el dispare dimineaţa".

Cum am spus, este aici o altă formă, cea mai simplă, a iubirii dintre ceresc şi pământesc, ceeace întăreşte părerea că Kunisch s'a interesat anume de acest motiv, de feluritele lui aspecte la noi. Şi e de remarcat că în formularea de mai sus, credinţa aceasta poporană apare mai clar ca în alte mărturii cu caracterul ei primitiv de vis erotic.

O altă dovadă că motivul iubirii pământeşti şi al celei cereşti îl interesa îndeosebi pe Kunisch o văd în următoarea observaţie, pe care el o socoteşte deosebit de preţioasă, de oarece o dă în scurta notiţă premergătoare basmelor. „Credinţa poporană a Valahilor populează cer, apă şi pământ cu *fiinţe suprapământeşti*. In aer plutesc frumoasele, zânele încântătoare, care, privind tineri frumoşi, *se înflăcărează de iubire pământească*".

Toate faptele amintite ne arată un diletant care, interesându-se de literatura şi credinţele noastre poporane, caută îndeosebi material în legătură cu motivul arătat. Cele trei aspecte principale ale iubirii dintre pământesc şi ceresc, — iată la ce se reduce de fapt materialul literar folkloric dat de el. Şi aceasta arată, fără îndoială, o alegere conştientă.

Putem întrevedea atmosfera literară din care a purces anume acest îndemn : era tocmai vremea când, prin interesul şi discuţiile stârnite de primele drame ale lui Wagner (*Der fliegende Holländer*, reprezentat întâiu în 1843, *Tannhäuser* în 1845 şi *Lohengrin* 1850), motivele iubirii nefericite între ceresc şi pământesc căpătau o vieaţă nouă şi deşteptau o vie luare aminte. Kunisch se interesa mult de muzică, avea şcoală şi pricepere muzicală. Auzind un cântec poporan grec, îl caracterizează nu impresionist ci cu tehnică muzicală; în un pasaj, ca să-şi tălmăcească o gândire, se serveşte de o comparaţie din domeniul muzicei şi adaogă : „dacă mi-e îngăduit să mă servesc de o imagină din limba aceea care începe acolo, unde limba cuvintelor încetează", o idee care poartă întipărirea concepţiei wagneriene.

Privind acum basmul lui Kunisch în total, ca valoare, el se înfăţişează ca o alcătuire hibridă. Intenţia lui a fost să

accentueze, în partea a doua, nefericirea iubirii înalte şi nepotrivite a smeului, pe un fond de concepţie filosofică. Dar basmul n'are nici simplitatea naivă a spiritului poporan, nici o hotărîtă stilizare personală, necum o concepţie care să însufleţească întregul şi să-i dea orizont limpede.

Purtat de amintitele năzuinţi de literatură cultă, basmul ursit să fie punctul de plecare al capodoperii lui Eminescu împleteşte stângaci motivul cult al renunţării la nemurire cu datele povestirii poporane. Între felul înalt, gata de jertfă al smeului, pe care, ca pe un Moise al lui Alfred de Vigny îl apasă povara nemuririi, şi între firea lui îndatinată, vicleană şi răsbunătoare, aşa cum apare în final, este o vădită nepotrivire: depărtarea dintre faza primitivă şi cea înaltă a culturii.

De altă parte, fata de împărat nu iubeşte şi nu poate iubi pe smeu: nepotrivirea dintre ei este lipsită de încordare. Când ea îi cere să-şi schimbe firea, o face nu pentrucă ar dori-o, ci numai ca să-l încerce şi să scape de el, cerându-i un lucru peste fire.

Dar hibrid aşa cum este basmul acesta, noi datorim mult lui Kunisch. Dacă el n'ar fi căutat să înscrie aici motivul acesta: firea nemuritoare, care vrea să-şi lepede nemurirea pentru iubirea de pe pământ, întâmplătoarea lectură n'ar fi deşteptat largul răsunet al lui Eminescu. E drept că în unele balade şi basme, răspândite îndeosebi la Bulgari, Soarele înamorat de o fată spune că nu va mai lumina lumea, dacă nu va avea de soţie pe fata aceea; dar momentul este departe de acela al basmului nostru. Rămâne stabilit că cererea de a-şi jertfi nemurirea pentru iubire nu apare în basme: Kunisch este acela care a introdus aici acest motiv.

Toate acestea cereau să fie lămurite, ca să înţelegem exact ce anume s'a petrecut în Eminescu, atunci când a avut fericita mişcare iniţială, care avea să devie treptat icoana *Luceafărului.*

Ne amintim de nota lui cu privire la izvor. „Germanul K. povesteşte legenda *Luceafărului.* Aceasta e povestea. Iar înţelesul alegoric ce i-am dat este că dacă geniul nu cunoaşte nici moartea şi numele lui scapă de simpla uitare, pe de altă

parte pe pământ nu e capabil de a ferici pe cineva nici capabil de a fi fericit".

Intrebarea este: în basm, era conţinută în germen această alegorie? Domnul Bogdan-Duică e categoric. „El a citit povestea, care nici nu visează despre vreo astfel de alegorie", dar tot domnia-sa, în un capitol următor, scrie: „ideea din basmul Kunisch îi aprinse iarăşi mintea".

Privind acum întrebarea la lumina celor stabilite mai sus, ne încredinţăm că termenii fundamentali ai alegorie fusese introduşi chiar de Kunisch în basm, definind însăş individualitatea lui, în cadrul tipurilor şi motivelor folklorice asemănătoare. Ca şi geniul de care vorbeşte Eminescu, smeul[1] este nemuritor şi nu e capabil a ferici pe iubita lui, nici de a fi fericit. Şi dovada evidentă că dintru început Eminescu a văzut această alegorie în Kunisch este în a doua notă. „Mi-s'a părut că soarta Luceafărului din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pământ şi i-am dat acest înţeles alegoric". Din chiar această mărturisire, se vede că Eminescu a simţit dintru început în Kunisch ideea care i-a aprins fantezia. Iar când adaogă că i-a dat acest înţeles alegoric, însemnează că s'a oprit la el şi l-a pus în deplină lumină. Cât priveşte termenul de înţeles alegoric, deci analitic, el nu e prea fericit este un lapsus al lui Eminescu. In Kunisch da, mijea o alegorie; Eminescu se înalţă la un simbol cu larg orisont.

Faptul că, dintru început, Eminescu a văzut în Kunisch alegoria geniului nemuritor dar incapabil, ca şi smeul din poveste, de a ferici şi de a fi fericit este departe de a însemnă pentru poetul nostru o scădere a originalităţii. Am văzut ce neîntocmit e basmul. Apropiind poema de izvorul ei, departe de a scădea, admiraţia pentru originalitatea şi adâncimea creatoare a poetului creşte.

Trebue totuşi să recunoaştem că, fără motivul înamoratului nemuritor, care ar vrea să se lepede de nemurirea lui, ca să poată gusta fericirea iubirii pe pământ, fără urcarea smeului la Dumnezeu şi întrevorbirea în care Ziditorul arată pe iubită în braţele tânărului, tot atâtea elemente introduse conştient de călătorul german în basm, — *Luceafărul* nu s'ar fi născut sub forma pe care o admirăm.

De altă parte, lipsit atât de însuşirile naive ale mărturiilor poporane cât şi de o concepţie organică, basmul hibrid a lui Kunisch ar fi rămas pierdut pentru totdeauna, şi pentru folklor şi pentru literatura germană şi pentru cea română, dacă întâmplarea sau ceva mai presus de întâmplare (chemarea geniului de a găsi la timp potrivit materialul potrivit) nu-l destină să dea stofa cu care s'a înfrăţit mai întâiu concepţia menită să devie nu numai capodopera lui Eminescu dar şi cea mai aleasă plăsmuire a motivului acesta în poesia universală.

Avem acum o temelie sigură, de unde putem urmări treptat desvoltarea acestei creaţiuni. A lămuri astfel mai departe întregul proces creator, sub toate aspectele şi în toate izvoarele principale, însemnează a deslegă problema cea mai însemnată şi cea mai bogată în urmări din întreg cuprinsul literaturii naţionale culte.

D. Caracostea

(Sfârşit)

ŞTIINŢA ŞI RAŢIONALISM

IV. Tirania cuvântului

1. A cunoaşte [1]) este a înţelege, a concepe, a determina, a clarifica; pe scurt, a cunoaşte este a gândi. Nici o clarificare sau înţelegere fără gândire. Dar gândirea postulează, totdeauna şi fără abatere, o stare de lucruri, o conexiune de obiecte sau o atitudine de valoare, asupra cărora ea se îndreaptă. Nici o gândire fără obiect. Noi gândim totdeauna *ceva*, un material dat, un complex de fapte. Calea pe care materialul de fapt a fost dat şi primit, precum şi calitatea lui — existenţă sau valoare — nu sunt aci în discuţie. Că pentru a gândi trebue să fie dat *ceva* — constatare pură sau valorificare — e nediscutabil.

Gândirea, cunoaşterea, unui material dat, a obiectelor, nu este, cum susţin, nu numai raţionalismul, dar şi adversarul lui, o „prelucrare" a materialului sau a obiectelor, o adăogare lor de „sinteze", de „relaţii", emanate din gândire, ci o simplă explicitare, o actualizare, a ceeace materialul şi obiectele cuprind dela început implicit şi latent.

Materialul poate fi gândit sau explicitat, fiindcă este un multiplu, aci în unitate, aci în relaţie. Gândirea doar clarifică structura multiplului dat confus. Cunoştinţa nu e o „raţionalizare" a faptelor; ea nu impune acestora regule şi norme, străine lor dar necesar postulate de gândire.

Gândirea nu impune faptelor ceeace ele nu au prin natura lor dela început. De bună seamă, nu putem ţine de rău pe

[1]) Cunoştinţa de al doilea gen, cunoştinţa II.

nimeni de a introduce faptele cu sila în cadre arbitrare, dar în acest caz vina nu e a gândirii şi nici a faptelor. O asemenea dictare de sus nu merită numele de cunoştinţă, e pur verbalism. Cunoştinţa este o „oglindire" a faptelor şi a conexiunii obiectelor. Ea nu dă lecţii realităţii, ci primeşte lecţii, totdeauna. Gândirea serveşte, nu e servită. Pe scurt, nimeni nu cunoaşte decât ce *are* şi cum îl are. Se poate altfel?

Cu toate acestea doctrina raţionalistă — împărtăşită în ciuda opoziţiei aparente şi de antiraţionalism — nu şi-a trădat încă toate slăbiciunile. Raţionalismul are o vitalitate de necrezut; e proteic, poate şi pentru cuvântul că resortul lui nu este exclusiv teoretic, obiectiv, dar şi practic, subiectiv. El dă satisfacţie dorinţei omului de a interveni activ, fie în cursul naturii (raţionalismul occidental), fie în regularea vieţii interioare a omului (raţionalismul oriental). „Înţelepciunea" orientală, îndreptată spre „desăvârşire" spirituală, acţiunea omului asupră-şi, este modalitatea orientală a raţionalismului. Dar despre aceste două raţionalisme cu alt prilej. Fapt e că unde e cultură umană e prezent unul din cele două raţionalisme. Raţionalismul, în acest sens, este intervenţia conştientă, voită şi sistematică a omului în cursul realităţii, mai ales „exterioare" la occidentali, de precădere „interioare" la orientali.

Voinţa (acţiunea conştientă) a omului este în adevăr productivă (creatoare, niciodată). Pentru ca voinţa să modeleze obiectele naturale, occidentalul a avut nevoe de „ştiinţă", de o cunoştinţă obiectivă. (In acţiunea directă asupra moralului, scopul de căpetenie al orientului — aşa cel puţin ni se repetă — s'a recurs, şi nici nu se putea altfel, la religie, la tehnica mistică). Dar occidentalul nu s'a mulţumit a considera voinţa drept o putere productivă; printr'o strămutare greşită de motive, el a făcut şi din mijlocul de care se serveşte voinţa conştientă, pentru a înfăptui scopurile sale, aşadar, din ştiinţă, o activitate şi totodată un produs al acestei activităţi „interne" [1]). Tema noastră fiind complexă, cercetarea trebue să facă un pas mai departe.

2. A gândi este a *avea*, a cunoaşte, clar ceeace mai nainte

[1]) Ştiinţa e şi activitatea, actul, de elaborare, dar şi cunoştinţa astfel elaborată, rezultatul *(forma formans* şi *forma formata)*.

era neclar; iar a cunoaște clar este a *avea* (nu a face) un multiplu ca unitate sau relație. Prezentarea clară sau analiza unui multiplu este un *gând*, care, am văzut, nu poate fi considerat drept un produs al activității gândirii. Gândirea este clarificarea multiplului în unitate sau relație, iar multiplul clarificat, înțeles, este un gând.

Dacă omul n'ar fi o ființă socială ce *comunică* semenilor gândurilor sale, logica s'ar putea opri aci. Omul, însă, fiind o făptură colectivă, este și una *cuvântătoare:* omul nu numai gândește, dar și *exprimă* gândurile sale. Exprimarea prin grai sau prin scris a gândului este judecata. Dacă omul n'ar vorbi, deci dacă n'ar asocia gândurilor sale anumite semne, simboluri, care prin raportarea lor la gând dobândesc o „semnificație", el n'ar judeca, n'ar exprima un gând (unități și relații). Limbajul este un sistem de sunete, cari prin raportul de exprimare, de expunere, a gândirilor, dobândesc un sens. Manifestarea, „exteriorizarea" verbală a gândului este *judecata*. Judecata este o „propoziție ce exprimă un gând"; ea este dar și gând și exprimarea verbală, frazare, a gândului. Judecata nu e numai de resortul logicei dar și de al gramaticei; asemenea zeului Janus ea are o față spre gând, ca fapt logic, și o față spre cuvântare, spre notație sonoră. Dacă lipsește unul din cei doi factori, judecata nu are loc. Judecata s'a născut odată cu vorba, dar nu trăește numai prin ea. Subt acest raport, putem repeta cu evanghelistul: „La început a fost Cuvântul...". Duplicitatea naturii judecății va lămuri multe erori destul de răspândite.

„Raportul de exprimare" este darul oarecum diabolic al omului. Dumnezeu tace, în nesfârșita lui înțelepciune, căci numeroase rătăciri emană din exprimarea verbală. Gândul ca atare nu se înșeală niciodată. Noi nu putem gândi fapt le altfel de cum le avem și de cum ni sunt date; însă din nefericire le putem exprima, expune și frază altfel, deci, ne putem lăsa vrăjiți de mania vorbelor sau stăpâniți de tirania cuvântului. Și eroarea e gata.

Putința unui *schimb* corect de cunoștințe este condiția de căpetenie a științei; de aci însemnătatea netăgăduită a limbajului ca mijloc de „schimb de gândire". Pe bună dreptate W. Koppelmann definește logica: știința ce sistematizează mijloa-

cele și legile schimbului verbal de gânduri, știința care cercetează normele de „mijlocire corectă" a cunoștințelor [1]). Limbajul, pentru a-și atinge scopul: comunicarea gândirii, trebue să respecte anumite regule. Limbajul este tehnica de exprimare a ritmului gândirii. In bună parte, așa numitele norme logice sau „forme" ale gândirii sunt doar „forme" ale unei „clare și simple comunicări a gânditului". Caracterul normativ al logicei se aplică de fapt — observația e de mare însemnătate — la exprimarea verbală sau gramaticală a gândirii. „Legile logice" sunt norme ale *exprimării* exacte a celor gândite. Greșală e însă când identificăm limbaj și gândire [2]), când prin urmare, în loc de norme ale graiului, vorbim de norme ale gândirii. Limbajul este o unealtă a gândirii, nu e însăși gândirea, cum și azi socotește un nominalist ca Fritz Mauthner [3]). Cuvântul e vehiculul înțelegerii, nu e chiar înțelegerea ca atare. Așa, bunăoară, dacă limbajul este discontinuu, nu urmează în mod necesar că și cele exprimate sunt totdeauna discontinue: dacă limbajul este static și oarecum material, nu urmează că tot ce este exprimat e prin aceasta imobilizat sau materializat. Pentru H. Bergson, care, tributar nominalismului, confundă limbaj și gândire, „inteligența" totdeauna „corporalizează" gânditul. Unde și cum a descoperit el această stranie operație a „inteligenței"? Și totuș acelaș Bergson scrie: „gândirea rămâne incomensurabilă cu limbajul" [4]). In această propoziție gândirea are înțelesul vag de intuiție opusă unei inteligențe reduse la un pur mecanism verbal de mare folos social. Chestiunea aceasta va fi examinată mai târziu; deocamdată reluăm firul întrerupt.

3. Judecata, elementul logic al științei, este dar o propoziție, o formulare linguistică, și ca atare ea este fără îndoială o

[1] *W. Koppelmann:* Untersuchungen zur Logik der Gegenwart vol. II, 1918, p. 11. O definiție similară a logicei la *O. Külpe*: Vorlesungen über Logik, 1923, p. 8.

[2] Se știe că acelaș gând poate fi exprimat în diferite limbajuri nu numai cu vocabularuri deosebite, dar și cu sintaxe divergente.

[3] *Fr. Mauthner:* Wörterbuch der Philosophie, vol. I (1923), Introducere. Dar și acesta adaogă: „Denken ist Sprechen" trebue luat *cum grano salis.*

[4] *H. Bergson:* Les Données immédiates de la Conscience, 1908 ed. 6-a p. 126.

activitate, este o activitate a organelor de articulaţie. Aci se ridică marea primejdie de care vorbeam. De sigur, judecata este o propoziţie, dar nu orice propoziţie e o judecată. Gramatica se ocupă de propoziţia ca atare, de structura ei, nu însă logica. Aceasta se interesează de propoziţie numai în măsura în care ea are un *raport de exprimare* cu un gând, aşadar, numai în măsura în care ea „exteriorizează material" gânditul.

Nu orice propoziţie e o judecată, ci numai propoziţia cu *sens*. Iar *sensul* este chiar raportul de exprimare dintre sunetele propoziţiei şi ceeace e gândit; pe scurt, sensul e un termen de relaţie, care arată că un sunet sau mai multe sunete se raportă la ceva gândit. Sensul ca atare, legat de „semne", este, drept vorbind, însuş gânditul, aşadar un multiplu în unitate sau relaţie, este complexul de lucruri, de obiecte sau valorificări. Sensul termenului de „om" este chiar realitatea obiectivă denumită „om". Deci, sensul nu e un al treilea domeniu *ideal* peste cuvinte (realitate psihologică) şi obiecte (realitate ontologică), aşa cum susţin în nuanţe deosebite E. Husserl şi H. Rickert, ci este chiar *gândul exprimat* gramatical (multiplul în unitate sau relaţie).

Logicianii noui — şi am putea cita multe nume — au subliniat necontenit primejdia confundării propoziţiei şi judecăţii, demonstrând că structura limbajului nu e şi structura gândirii. Vorbitul şi logicul sunt de sigur intim uniţi — şi aci e primejdia — însă totdeodată sunt deosebiţi în scopuri şi mijloace.

Tocmai amestecul limbajului şi gândirii explică în bună parte teoria „activităţii gândirii". Vorbirea este incontestabil o unire, o sinteză, de sunete, este deci o activitate; însă ceeace e exprimat de vorbire, gândul, r u e şi nu poate fi — s'a văzut dece — o activitate sintetică. Căci putem lega relativ după voe sunetele, dar nu şi „ideile", cari au o structură impusă de fapte. Strămutarea activităţii muşchiulare a limbajului la gândire, prefacerea activităţii „exterioare" (corporale) a vorbirii într'o „activitate internă" (spirituală), într'o „vorbire internă" [1]) este un imens paralogism, un salt mortal dintr'un domeniu în

[1] *V. Egger* şi *G. Saint-Paul* o numesc „endophasie".

altul, o metàbasis eis àllo gènos. Definiția aristotelică, oarecum clasică, a judecății ca „unire de noțiuni" își are lămurirea în confundarea, săvârșită de toți marii gânditori greci, a limbajului și gândirii, confundare vizibilă în termenul de *Logos* (gândire și vorbire totodată). „In cuvântul limbajului, simbolul unei gândiri, ce ea însăși este socotită drept imaginea realității, stă adevărata chee a înțelegerii silogisticii aristotelice" [1]).

Același paralogism stă la baza unei alte definiții, destul de răspândite astăzi: judecata este sau o afirmație (judec. afirmativă) sau o negație (judec. negativă); este o atitudine de recunoaștere sau de respingere (Fr. Brentano, Windelband, Rickert, Renouvier). După Rickert, spre pildă, în orice judecată afirmăm sau recunoaștem o valoare, un „imperativ transcendent" (transzendentes Sollen). Judecata, spun alții, reclamă norme de care „trebue" să ascultăm, de vrem să gândim adevărat, sau, în sfârșit, cere adesiunea noastră voluntară, o *credință* subiectivă. Așa să fie? Ce să însemne oare „gândire adevărată" și „gândire falsă"? Există o „gândire falsă", sau dinpotrivă expresia e o contradicție? Gândirea ca atare e totdeauna adevărată, e „suplă", e „serpentină", ea fiind doar o clarificare a ceeace este deja avut, așa cum este avut. Nu stă în puterea noastră să gândim altfel de cum se prezintă faptele. Cum sunt faptele, așa și gândirea. Alte fapte, alte gânduri. Gândirea are o directivă inevitabilă: structura „obiectelor". Perfecta aderență a gândirii la „conținutul" ei este deplin explicabilă. Teoria este chiar complexul de fapte, complexul clarificat, determinat, distinct. Aprehensiunea globală și nedistinctă a faptelor, în teorie devine o aprehensiune analitică și distinctă. Goethe a întrevăzut aceasta când rostea: „Suprema înțelegere ar fi că tot ce există de fapt e chiar prin aceasta teorie". (Das Höchste wäre zu begreifen, dass alles Faktische schon Theorie ist). Logicitatea nu e o interpolare a

[1]) *H. Meier*: Die Syllogistik des Aristoteles, vol. II, partea 2-a, p. 179. Dintre toate disciplinile filosofice aceea care subt aparența de mers continu și sigur a suferit în timpurile noastre modificările cele mai radicale a fost „logica formală", canonizată de Aristoteles. Vezi: *E. Cassirer*: Substanzbegriff und Funktionsbegriff, 1923 (ed. 2-a), p. 3 și urm.

gândirii, ci este imanentă faptelor. Teoria este structura explicită a structurii implicite a faptelor.

Cunoștința nu e o valorificare; căci valorificarea presupune libertatea de a nu asculta de valoare, deci de a greși. Gândirea ca atare nu poate greși. Greșeala stă în altă parte decât în voința și adesiunea noastră, în altă parte de cât în recunoașterea sau nesocotirea unui imperativ teoretico-moral. De bunăseamă, cunoștința, dacă în ea însăș nu este o valorificare, poate fi și ea valorificată ca orice alt lucru. Insă valorificarea cunoștinței este față de însăș cunoștința II un aspect secundar, ce poate fi și el clarificat, determinat, înțeles. Moralismul, introdus in domeniul teoretic mai ales de G. Fichte, nu lămurește, ci știrbește specificitatea cunoștinței.

Superioritatea teoriei e că, fără să poruncească, fără să exercite o presiune exterioară, ordinea ei este recunoscută tacit, chiar și de cei ce în aparență o combat. Căci a combate teoria e tot o teorie. De fapt, totdeauna, o teorie (un complex de date și informații) luptă împotriva altei teorii (a altui complex de fapte și informații). Când datele de bază se opun, și teoriile, exponente ale datelor, se opun.

Revelarea caracterului autonom al teoriei este meritul culturii europene. Teoria nu impune gândirii norme „superioare" ei, ci arată doar — renunțând la atitudini poruncitoare — care sunt condițiile inevitabile ale oricărei cunoștințe, care e structura interioră a logicului. Liber e fiecare a nu gândi și a nu cunoaște; dar dacă s'a hotărât a gândi, el trebue să respecte sistemul logicului. In schimb formularea verbală a raporturilor logice poate aluneca în greșală, și cu aceasta venim la teoria erorii.

Limbajul, stând la dispoziția voinței noastre, se poate abate din calea lui firească, și de aceea el trebue să fie supus unor regule severe; trebue să asculte de un „imperativ". Valoarea poruncește: „vorbește, cum ți-e gândul!". Minciuna ca și eroarea stau în expresie, nu în gând. E de prisos a porunci: „gândește, cum sunt faptele!" Nimeni nu se poate minți pe sine, dar poate minți pe altul. De aceea posedă darul cuvântului! Și câți nu se lasă vrăjiți de vorbe cu prestigiu, de propoziții consacrate, de formule sonore!

De altminteri porunca presupune totdeauna un raport între două voinţe, din cari una porunceşte şi cealaltă ascultă. Gândirea nu e o chestie de voinţă, ci de putinţă; numai limbajul, în bună parte, nu total, este dependent de voinţa noastră. Şi apoi porunca are un caracter problematic: ar putea să nu fie urmată. La gândire orice notă problematică dispare; sau gândeşti conform materialului, sau nu mai gândeşti deloc. Din momentul ce gândeşti, gândirea se desfăşoară într'o singură direcţie. Din contră limbajul: poţi vorbi în două sau mai multe feluri. Se ştie ce luptă au dus Socrates şi Platon împotriva sofiştilor ce jonglau după voe cu vorbele. Logica lui Aristoteles este în mare parte rezultatul luptei socratico-platonice împotriva paralogismelor verbale ale sofiştilor. Sofistica, alături de mistică, au rămas până azi o permanentă primejdie culturală. Sofistica, beţia vorbirii, şi mistica, beţia mutismului, sunt Scila şi Caribda vieţii spirituale. Să ne strecurăm cu prudenţă — cu logică — printre ele, chiar de ar trebui ca Ulise să ne astupăm urechile pentru a nu mai auzi chemările amăgitoare ale sirenelor sofistice şi mistice.

In concluzie, o propoziţie, numai o propoziţie, poate fi afirmată sau negată, după cum exprimă un gând, — şi atunci e o judecată, sau nu exprimă un gând, — şi atunci e o unire de sunete goale. Gândul n'are nevoe să fie afirmat, căci nici nu poate fi negat; gândul e doar *exprimat*, exact sau nu, sau poate rămânea neexprimat. Afirmarea sau negarea se raportă la propoziţie, nu la judecată, întrucât aceasta e întoarsă spre gândit. Căci, s'a văzut, judecata cu o faţă e îndreptată spre gândit, cu alta spre exprimarea verbală a gânditului. Afirmaţia şi negaţia privesc verbalizarea gândului, nici decum gândul ca atare. E adevărat că în orice propoziţie răsună uşor o afirmaţie sau o negaţie, un *da* sau un *nu;* însă aceştia privesc rectitudinea, pururea ameninţată, a exprimării gândului, nu chiar gândul. De aceea propoziţia, spre deosebire de gând, are nevoe de poruncă, de imperative chiar, transcendente sau netranscendente. („Imperativ transcendent" sună, dealtminteri, destul de ciudat). Moralismul este un intrus în logică.

4. Judecata este detalierea verbală a gândului; gândul este substratul necesar al judecăţii, iar judecata este şi for-

mularea linguistică a acelui gând. Gândul este un multiplu în unitate sau relaţie; un multiplu clar ştiut, de unde mai nainte era numai confus sau global ştiut. E firesc dar să avem două categorii de judecăţi: judecăţi *de unitate* şi judecăţi *de relaţie* [1]), precum avem şi două categorii de noţiuni: noţiuni de unitate, de „esenţă" sau de „substanţă" şi noţiuni de relaţie sau „funcţionale" (E. Cassirer) [2]). Judecata negativă este doar un mod al judecăţii de relaţie; cu alte cuvinte ea exprimă un cert raport de relaţie, raportul de *separaţie*. „Albul nu e negru" este echivalent cu: „albul şi negrul stau în raport de separaţie". Altminteri, orice judecată e afirmativă sau pozitivă; „judecată afirmativă" e un pleonasm. Chiar judecata, zisă negativă, este tot o judecată afirmativă: ea afirmă, explicită verbal, un multiplu în raport de *separaţie*, aşadar ceva pozitiv.

O nouă problemă se iveşte: cum, după ce normă, *exprimă* verbal, frazează, judecata un gând? Logica elementară deosebeşte în orice judecată doui termeni: subiect şi predicat. Copula, relevată întâiu de scolasticul Abélard (după Prantl), şi pe care unii logiciani (d. p. Lotze) o consideră ca esenţială judecăţii, face parte integrantă din predicat; aşa că Wundt, cum s'a mai spus, vorbeşte îndreptăţit de natura bipartită, de „dualitatea", judecăţii. Intr'un moment dat „actul de gândire" nu poate îmbrăţişa decât două elemente, apoi alte două şi tot aşa mai departe [3]). Acest fapt constitue aşa numita discursivitate a inteligenţei.

Termenii de „subiect" şi „predicat", limpede formulaţi de neoplatonicul Boethius, au fost de asemenea un isvor de dispute inutile. Cauza inutilităţii acestor dispute trebue căutată tot în amestecul logicei şi gramaticei: anume, s'a confundat subiectul şi predicatul logic cu subiectul şi predicatul gramatical. Aceste două feluri de subiecte şi predicate, e drept, uneori coincid, însă nu totdeauna. Cazurile de necoincidenţă sunt foarte însemnate pentru înţelegerea ritmului cunoştinţei. O cercetare

[1]) Ţinând seama de bogăţia nesfârşită a unităţilor şi relaţiilor, putem spune că orice judecată intră în una din cele două categorii.

[2]) După Cassirer (op. cit.) „noţiunile funcţionale" caracterizează ştiinţa modernă, pe când cele de substanţă vechea ştiinţă. Noi nu acordăm, asemenea autorului, preferinţă „funcţiunii" (relaţiei) faţă de „substanţă". Ambele sunt necesare.

[3]) *W. Wundt:* Logik, vol. I, ed. 3-a, p. 59.

pe indelete a deosebirii între cele două feluri de subiecte şi predicate nu poate fi desvoltată acum. Pe noi ne interesează nemijlocit doar natura subiectului logic şi a predicatului logic.

Judecata este totdeauna o *determinare* a subiectului (logic) prin predicatul (logic); subiectul este *determinatul*, iar predicatul e *determinantul* sau determinaţia. „Judecata e determinare" (Urteilen ist Determinieren), declară Joh. Volkelt [1]). In ce constă şi cum e cu putinţă determinarea (judecata)? Valoarea acestei întrebări nu poate fi deajuns de preţuită; ea va îndruma cercetarea noastră spre definirea „actului" elementar de cunoştinţă.

Dece determin subiectul S prin predicatul P; dece, mai ales, determin un anumit S numai printr'un anumit P? Să examinăm din nou cele două feluri de judecăţi. „Verdele e o culoare" e o judecată de unitate. Care e subiectul? Şi aci să luăm bine aminte. Pe când subiectul logic este „unitatea dintre verde şi culoare", deci o totalitate globală, care îmi este iniţial dată în articulaţiile ei, subiectul gramatical e numai „verdele". Prin urmare subiectul logic, substratul gândirii, este un complex de date, un multiplu; lucru lesne de înţeles, căci pe acesta urmează să-l gândesc, să-l logicizez, să-l clarific, să-l determin. Care e predicatul? De data aceasta predicatul logic şi cel gramatical coincid: e „culoarea". Iar judecata în ce constă? In determinarea, explicitarea, „unităţii dintre verde şi culoare", a subiectului logic, printr'una din notele lui imanente: „culoarea". Aşa dar în această judecată şi în orişice altă judecată de unitate predicatul *aparţine* totdeauna *unităţii*, este scos din ea, nu îi este adăogat din afară şi la întâmplare. Iată dece eram îndrituiţi a spune că gândirea este o explicitare a unei unităţi globale, iniţial date; iar judecata o formulare verbală, o analiză gramaticală, a unităţii analizate logic. De aci, regula generală: *în orice judecată predicatul logic aparţine subiectului logic, şi determinarea subiectului prin predicat e posibilă, numai fiindcă predicatul logic aparţine subiectului logic, fiindcă este imanent lui.* B Erdmann [2]), care e relevat fără înconjor această situa-

[1]) *J. Volkelt*: Gewissheit und Wahrheit, 1918, p. 478.

[2]) *B. Erdmann*: Logik, I (ed. 3-a) 1923. Aceleaş idei se întâlnesc şi la Hamilton (J. St. Mill: L'examination de la Philosophie de Hamilton, 1869, p. 395).

ţie logică, o numeşte „principiul imanenţei“ predicatului în subiect.

Tot aşa şi la judecăţile de relaţie. In propoziţia „Cesar şi Napoleon se aseamănă“, subiectul *logic* este „Cesar şi Napoleon stau în raport de asemănare“, pe când subiectul gramatical e numai „Cesar şi Napoleon“. Predicatul logic şi cel gramatical şi în cazul de faţă coincid: „asemănarea“, „raportul de asemănare“. Judecata e dar o determinare a subiectului prin predicatul ce aparţine sau este imanent subiectului logic (nu celui gramatical). In rezumat, pretutindeni, în orice judecată, predicatul este scos din subiect prin analiză (logică); altminteri determinarea este exclusă. Numai pentru gramatică există unire (sinteză) între subiect şi predicat; pentru gândire avem totdeauna o „analiză“, o trecere dela implicit la explicit, dela global la detaliat, dela nedeterminat la determinat, dela nedistinct la distinct. De aceea o judecată analitică este o expresie de prisos. Cunoştinţa e modelul evoluţiei în sensul spencerian.

Acum, revenind la cunoştinţa I (materialul dat explicitării), constatăm că, deşi judecata e o analiză, o actualizare logică a virtualului, că, deşi ea nu aduce faţă de fapte nimic nou, faptele însile sunt totdeauna noui, sunt pentru fiecare oarecum „sintetice“. Judecata însăş nu produce materiale, nu îmbogăţeşte cunoştinţa, ci, repet, clarifică liniile oculte ale faptelor şi obiectelor (diverse unităţi şi diverse relaţii). Logica, determinarea, clarificarea, este una, iar îmbogăţirea cantitativă a faptelor e alta. Dacă lipsesc faptele sau sunt defectuoase, nici o gândire nu le poate crea sau corecta. (Corectarea se face tot cu ajutorul altor fapte sau date). Gândirea nu creează, nu categoriseşte, nu mutilează, nu solidifică, ci lămureşte ceeace primeşte din altă parte, din „intuiţie“, cum se spune cam vag. Gândirea, vrednică de acest nume, se modelează desăvârşit dupa „intuiţii“.

In judecată subiectul şi predicatul, subt raportul logic, nu sunt *separaţi*, căci al doilea e un moment al primului; însă totdeauna sunt *deosebiţi*. De n'ar fi deosebiţi, de ar fi *identici*, pretinsa judecată ar fi o tautologie, un pleonasm sau, cum sună vorba ce nu spune nimic, o „judecată de identitate“. In rezumat: judecata presupune un multiplu, în care un termen

(predicatul) aparţine celuilalt (subiectul); şi numai aşa subiectul poate fi determinat sau clarificat de predicat. Aceasta, fără excepţie. Putem invoca orice exemplu. Iată acum pentruce — lucrul este evident — *predicatul nu trece niciodată peste ce aparţine subiectului şi-l constitue*. Orice depăşire a ceeace e imanent subiectului (logic) este speculaţie verbală, e ameţeală cu vorbe. Oricât de numeroase şi de complicate ar fi faptele de temeiu, gândirea nu sintetizează, nu uneşte factori disparaţi, ci scoate la lumină unităţile şi relaţiile imanente. Judecata e determinarea unui material multiplu printr'un fapt cuprins dela început în acel material. Peste faptele date nu putem trece prin gândire; numai faptele noui depăşesc faptele vechi. Ca şi miticul Anteu, care spre a recăpăta puteri trebuia să atingă din nou pământul, tot aşa şi gândirea, spre a merge mai departe sau spre a eşi dintr'un impas, trebue să revină la fapte, să revizuiască materialul. Judecata determină un dat prin aceea îi aparţine şi numai în modul în care îi aparţine. Şi, să se noteze, determinarea are loc totdeauna printr'un general, o noţiune: predicatul e totdeauna un *general* (o specie, cum e d. p. „culoarea" sau o relaţie, cum e „asemănarea"). Fiindcă predicatul aparţine subiectului şi *este general* (comun mai multora), determinarea predicativă este posibilă. Deci cele două condiţii necesare judecăţii (determinării) sunt: imanenţa predicatului în subiect şi caracterul general al predicatului.

Determinarea unui individual are loc dar printr'un general imanent individualului; acesta din urmă e totdeauna un dat global şi unitar. Unitatea şi relaţia sunt primordiale; sunt născute, nu făcute. Insă determinarea individualului prin general nu are darul miraculos de a transforma individualul în general, „concretul" în „abstract", unicul în universal. E absurd. Determinarea e mult mai modestă şi banală: ea enunţă doar că acel general aparţine individualului, şi enunţă aceasta, fiindcă aşa vor faptele nu capriciul gândirii. Bergsonismul lasă a se înţelege că această determinare *suprimă* individualul, pe când în realitate îi explicită cuprinsul, îl face mai luminos, îi revelează bogăţia internă.

Suntem acum în măsură a oferi o scurtă definiţie a cu-

noștinței în genere: *un enunț este o cunoștință, când datul exprimat de predicat este un moment al datului exprimat de subiect; sau când ceeace e gândit în predicat se află deja cuprins în subiect.* Orice enunț care nu îndeplinește această condiție nu e o cunoștință. Cu alte vorbe: un enunț trebue să fie adevărat, dacă este o cunoștință, sau e fals, dacă e un simplu enunț, care nu are drept fundament imanența predicatului în subiect. O *„cunoștință* adevărată" e un pleonasm, o tautologie; o *„cunoștință* falșă" este o contradicție. Acest sens al cunoștinței este atât de simplu și luminos încât fără voe te simți cuprins de uimire și de melancolie că el a întârziat atât a fi recunoscut. Astăzi, foarte de curând, acest sens a primit întăriri din mai multe părți.

Înțelegerea este prin urmare o mișcare *continuă,* prin tranziții nestânjenite, înlăuntrul unui întreg dat (unitate sau relație) dela un element la altul; cunoașterea e *descoperirea* articulațiilor, a *conexiunii,* imanente întregului, și totodată este evoluarea fără salturi în sânul acestui complex. După P. Natorp natura specifică a logicului stă în „posibilitatea tranziției" (Möglichkeit des Ueberganges).

Când „tranziția" întâlnește piedici și când de aceea e nevoită a se opri, și înțelegerea nu se mai exercită. E semnul că am eșit din întregul *dat,* din „forma" (Gestalt) originar dată. Continuitatea e restabilită numai dacă descoperim un nou întreg mai cuprinzător, în care primul se subordonează ca o articulație conexată.

In lumina celor expuse, postularea unei „activități interioare", inerente gândirii, — dogmă atât de scumpă întregii filosofii europene — pierde orice legitimitate. Rațiunea a fost socotită drept un act interior de producere sau de creație, așadar, drept ceva strict *personal,* intim, opus receptivității sensibile. Pe când sensibilitatea primea pasiv dela *altul,* dela realitate; rațiunea producea doar din sine, crea, cunoștințele necesare și universale. Cu toate acestea — aci e minunea — rațiunea era una și aceeaș la toți, era deci *impersonală,* obiectivă, expresia mai de grabă a *altuia* decât a „interiorului". Această contradicție, multă vreme ascunsă, e osânda „raționalismului".

M. Florian

CRONICI

Cartea de Invăţătură din 1643
Sf. Ion-Cel-Nou dela Suceava.

Cronica culturală

Expoziţia de cărţi vechi dela Academia Română. — Academia Română, nemulţumită numai cu situaţia de sihăstrie a cărturarilor, s'a hotărât să vie şi în atingere cu marele public, ajutându-i la formarea gustului şi a interesului pentru preocupări culturale. In acest scop, începe a-şi scoate din depozite şi a aşezà, în serii, într'o sală potrivită, colecţii din comoara ei de mărturii ale sufletului românesc din trecut, comoară adunată încetul cu încetul, pe cât i-a permis bună-voinţa donatorilor ori modestele ei fonduri ce puteau totuşi altă dată să excite zelul negustoresc al anticarilor.

Anul trecut, această instituţie ne-a dat, cam în pripă, o expoziţie retrospectivă a *presei* noastre. In acest an, s'au aşezat, mai cu răgaz şi mai metodic, în vitrine construite anume, vr'o 200 de *cărţi vechi* româneşti, din cele mai însemnate şi mai caracteristice, orânduite pe epoci culturale. Pe pereţi s'au atârnat, de jur împrejur, vr'o 75 de *stampe*, înfăţişând portrete a diferite personalităţi istorice, vederi de localităţi, reprezentări de evenimente, costume şi tipuri. Mai multe *diagrame* sintetizează în chip plastic evoluţia cărţii noastre vechi în curs de peste trei veacuri.

Inceputul îl formează la noi cărţile apărute la 1508, (adică după vr'o 58 de ani dela invenţia tiparului), în Muntenia, loc de refugiu al civilizaţiei din Balcani alungată de urgia turcească.

Se tipăreşte puţin, în slavonoşte, şi numai pentru nevoile cultului.

Cărţile sunt imprimate cu literă frumoasă, lucrată în Veneţia; au iniţiale mari şi împletite artistic, şi frontispicii la fel, având în mijloc stema Valahiei: pajura neagră.

Munca tiparului însă, ca şi alte manifestări culturale de altfel, nu putea fi continuă nici la noi, din pricina împrejurărilor neprielnice şi a vremilor nestatornice de pe atunci, ci a suferit şi ea multe şi mari *întreruperi*. Astfel în Muntenia, după ce se tipăresc vr'o 7—8 cărţi în curs de jumătate de secol, urmează o pauză mare, de aproape 9 decenii, în care timp nu mai umblă teascurile decât sporadic în câteva localităţi din sudul Ardealului şi foarte intens la Braşov, unde se tipăresc cărţi în limbile română şi slavonă din râvna diaconului Coresi şi din îndemn străin, în scop de propagandă luterană. Dar şi aici teascurile încetează în spre sfârşitul secolului al 16-lea, şi nu mai lucrează nicăiri aproape vr'o 50 de ani, până la 1635, când începe o epocă luminoasă, zisă a lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, când se tipăreşte cărţi (româneşti şi slavoneşti) timp de vr'o 2 decenii, la mănăstirile Câmpulung, Govora şi Deal şi în reşedinţele mitropolitane: Iaşi, Târgovişte şi Bălgrad (azi Alba Iulia). In acest timp sprijinul tipografic vine din nord, şi mai ales dela vestitul Petru Movilă, mitropolit al Kievului.

După o ultimă pauză mare (de 16 ani), vine epoca de înflorire a mitropolitului Dosoftei la Iaşi şi a lui Şerban Cantacuzino la Bucureşti, (1673—1688), urmată imediat de epoca strălucită a lui Constantin Brâncoveanu, (1688—1714), căreia i s'a şi rezervat cel mai mult loc în expoziţie, şi în care se remarcă zelul tipografic al mitropolitului Antim. Se tipăreşte în acest timp la Iaşi şi la Buzău, Snagov, Târgovişte, Bucureşti şi Râmnic, la Alba Iulia în Transilvania şi în câteva centre din străinătate, în limbile: română, greacă, slavonă, arabă, georgiană şi turcă.

In aceste două epoci, cărţile greceşti iau o mare extindere. Textul slavon se tipăreşte alături de cel românesc, formând cărţi bilingve. In româneşte apar cele dintâi monumente literare datorită mitropolitului Dosoftei ş. a.

După Brâncoveanu şi Cantemir, începe epoca fanariotă, în care — lucru curios — tipăriturile se răresc în loc să sporească. Cărţile slavoneşti conţinese tot mai mult, iar cele româneşti se înmulţesc progresiv. Tot acum încep să se tipărească în limbi apusene operile lui D. Cantemir şi N. Mavrocordat. In vremea aceasta, rolul cel mai mare îl au tipografiile dela Bucureşti şi Râmnic în Muntenia şi dela Iaşi în Moldova.

Dela jumătatea veacului al 18, începe şi în Ardeal o acti-

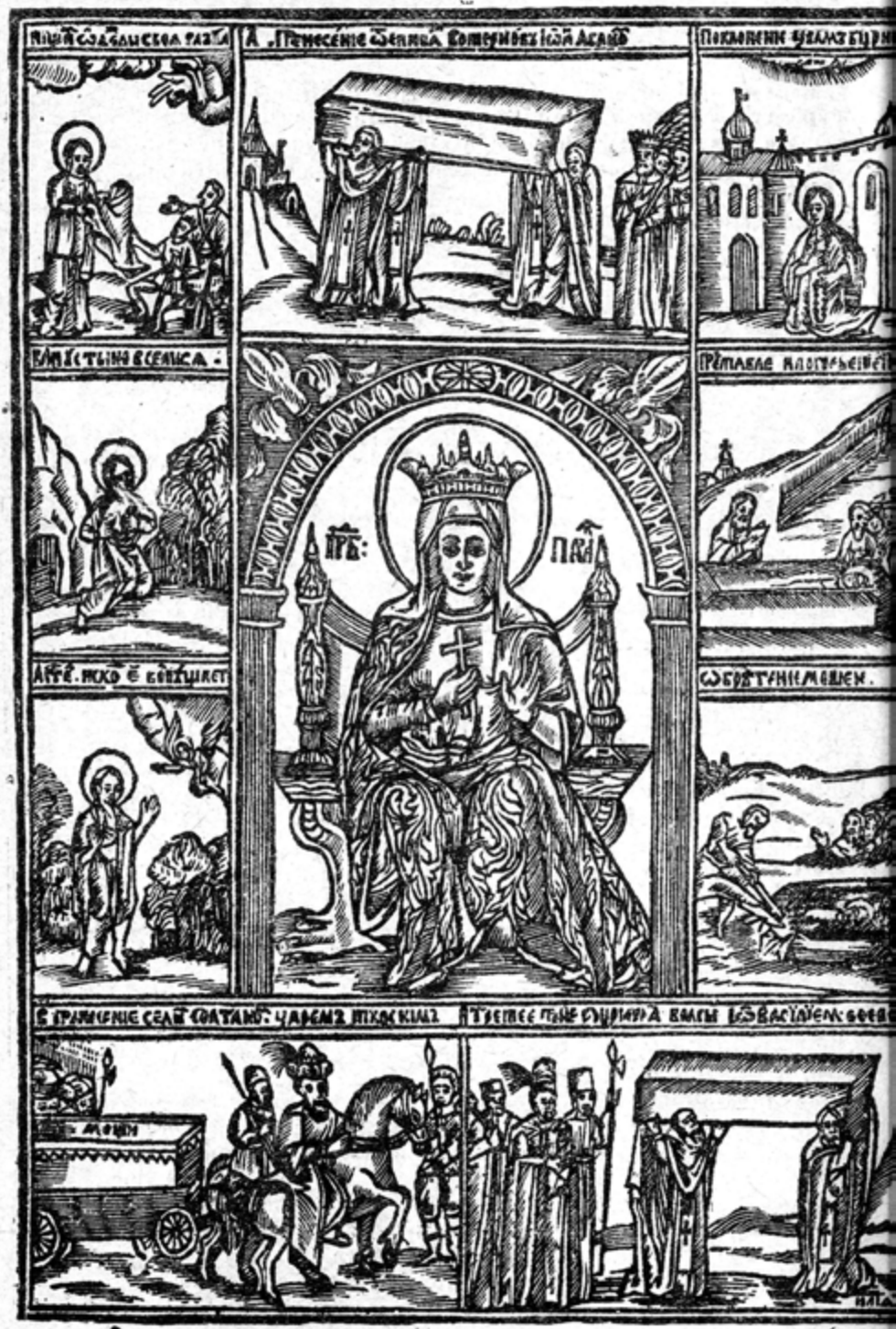

Cartea de Invățătură din 1643
Sfânta Paraschiva și aducerea moaștelor ei în Moldova de către Vasile Lupu.

vitate tipografică foarte spornică, mai întâi la Blaj — centrul bisericesc al Românilor uniți cu Roma — și mai târziu la Sibiu, centrul ortodocșilor, precum și la Viena și Buda. Datorită marilor pionieri ai renașterii ardelene, avântul cultural se vădește mereu și în lucrul tiparului, care și la începutul secolului al 19-lea e foarte activ, mai ales la Buda.

Cele mai multe cărți apar în românește; cartea grecească continuă să se tipărească, însă puțin și sporadic, alături de cea latină și de altele în unele limbi moderne.

Dincoace de munți, se disting la începutul secolului trecut tipografiile din Iași și Mănăstirea Neamțului, dar se lucrează și în alte câteva centre mai puțin însemnate din punct de vedere bibliografic.

Numărul cărților vechi, adică a acelor ce au apărut la noi, prin noi, sau pentru și despre noi, până la 1830, — se ridică cu mult peste mie. Cele mai multe din ele sunt în limba română — peste trei sferturi. Ele încep, cum am văzut, în Ardeal, din îndemn și ajutor străin, în scop de propagandă religioasă. Inspre jumătatea veacului al 17-lea, începem să tipărim românește din îndemn propriu și pentru trebuințele sufletești proprii. Tipăriturile în limba noastră au un mers ascendent, și în penultimul deceniu din veacul al 17-lea ajung a întrece prin număr seriile celor tipărite în limbi străine, care au o evoluție scoborâtoare.

Cărțile în limba slavonă apar cele dintâi și își au rostul lor în veacurile al 16-lea și al 17-lea. Tiparul grecesc începe la noi intens în ultimul sfert din veacul al 17 și își are apogeul în timpul domniei lui Const. Brâncoveanu. După această epocă, deși apare mai rar, totuși cartea grecească nu dispare cu totul, ea fiind cu mult superioară celei slavone, atât prin limba ei subtilă și bogată, cât și prin fondul ei plin de originalitate, și dela care se împrumută literatura noastră veche în mare măsură.

În privința conținutului cărților noastre vechi, ele sunt la început simple traduceri de cărți de slujbă bisericească (liturghie, ochtoihuri, molitvenice, evanghelii, apostoli, trioade și penticostare, psaltiri, minee și ciasloave; apoi catechisme, tâlcul evangheliilor și al tainelor, polemici și controverse contra ereticilor și a păgânilor, cazanii și legiuiri civile și eclesiastice, biografii de-ale sfinților, precum și povestiri, meditații, povețe și pilde cu caracter moral, filosofic, ascetic și mistic, — tot în traducere.

Fiind deci subordonate în totul trebuințelor cultului, eră și firesc ca tipografiile să fie pe mâna călugărilor, și să fiinţeze în reședințe de episcopi sau în chiliile mănăstirilor.

De o valoare pur literară a acestor cărți, nu poate fi vorba la început. Abia pe la mijlocul secolului al XVII-lea, încep a se ivi de sub teasc primele monumente literare modeste. *Cazania* mitropolitului Varlaam apare la 1643, iar peste 30 de ani, *Psaltirea în versuri* a mitropolitului Dosoftei și alte scrieri ale acestuia,

în traduceri. In secolul următor încep a apare cărți care se citesc cu plăcere fără a avea legătură directă cu biserica Dintre acestea, *Pildele filosofești*, *Călendarele* și mai ales romanul popular al *Alexandriei*, care face parte și acum din literatura poporană.

Tot în secolul al XVIII încep să apară, la început rar și sfios, *cărțile didactice*, pentru trebuințele școlii laice. Primul abecedar apare în ultimul an din secolul precedent, la Alba-Julia, și abia peste jumătate de veac apar și în principatele de dincoace de munți. Primul tratat de aritmetică se publică în 1777 la Viena; la 1780 și 1787 ies primele gramatici românești (prima de Șincai și a doua de Văcărescu) la Buda și Viena; primul manual de geografie apare în Iași, în 1795, și abia în secolul al XIX-lea, la 1808 se tipărește la Buda cea dintâi istorie națională de Gh. Șincai (*Hronica Românilor*).

Cărțile cu conținut laic se înmulțesc din ce în ce mai mult în acest secol, și mai ales după 1830, dela care dată cărțile ce apar încetează de a se mai numì *vechi* și sunt luate în primire de bibliografia modernă.

Dar sufletul românesc se găsește manifestându-se în trecut nu numai în cărțile vechi, ci, cu mult mai de timpuriu, mai bogat și mai frecvent decât în acestea, se vădește în marele număr de *manuscripte*, care sunt adesea de o valoare mai mare din punct dn vedere istoric, filologic, literar și artistic. Acestea vor formà obiectul unei expoziții viitoare.

Asupra *stampelor* expuse, nu zăbovesc acum cu relatarea, fiindcă Academia ne făgăduește să le expue din nou cândvà, desigur mai complect și rânduite sistematic, pe categorii și în mai multe serii, ele având în expoziția actuală un rol mai mult auxiliar — am puteà zice: decorativ pentru pereți și atractiv pentru public —, gonind monotonia și tristețea șirurilor de slove ale cărților răstignite, ca niște fluturi uriași și morți, sub geamurile galantarelor.

G. Nicolaiasa

RECENZII

E. Todie: *Hârdăul lui Satan*, Roman, 1926.

Romanul social e pentru scriitorul român o încercare de două ori grea. Întâi, numai şi numai, fiindcă e un roman social. Pentru plăsmuirea unui reuşit exemplar al acestui gen se cere o rară îmbinare de calităţi: nu numai un talent indiscutabil, dar mult tact şi obiectivitate specială, deosebită de obiectivitatea proprie oricărei opere de artă. Libertatea artistică trebue să fie sinonimă cu adevăr, cu sentimentul răspunderii; iar curajul concepţiei nu trebue să ia înfăţişarea riscului, efemer prin chiar fiinţa lui.

Al doilea, fiindcă e un roman social brodat pe fapte româneşti. O societate ca a noastră în vădită nestabilitate şi atât de puţin închegată — o adevărată experienţă istorică — este ademenită a mări sau a micşora, a ipertrofia, sau a deprecia, pe scurt, a exagera în plus sau minus, valoarea evenimentelor. Sociologia se preface lesne în ziaristică, într'o ziaristică subtilă, agresivă, înflorită literar, deci, mai de grabă nefolositoare. Aceasta, mai ales când lipseşte depărtarea în timp, trebuitoare — orice s'ar spune — dreptei judecăţi politice şi valorificării literare.

Altminteri opera literară, cum ese dela teasc, merge deadreptul în raftul istoricului, fixându-se printre celelalte mărturii ale vremii. Şi cine ştie de va întâlni vreodată o privire de curiozitate simpatică.

E. Todie, care nu e la prima lucrare în proză, a scris de dată aceasta un veritabil roman prin cadrul lui de mare frescă şi prin construcţia şerpuitoare ca un drum nou ce trebue să străbată un peisaj lung şi accidentat. „Hârdăul lui Satan" — un titlu crud şi voit dantesc alături de o imagine halucinantă — este desigur un roman social şi de moravuri, cuprinzător al celui mai uimitor şi frământat răstimp al istoriei moderne româneşti: 1913 — 1923. In zece ani o viaţă cât poate încăpea într'un veac. Nici o mirare că tumultul atâtor fapte, atâtor aşteptări nerăbdătoare, atâtor desamăgiri şi proecte mortnăscute sau miraculos înfăptuite ameninţă să frângă linia geometrică a sufletului eroilor din acest deceniu.

Autorul suind povârnişul abrupt al evenimentului respiră lung şi dornic de popas. N'a rămas în drum. Meritul e cu atât mai mare. Miezul celor trei sute de pagini massive e tragedia intelectualului român, ridicat din mica burghezie, deci sărac şi naiv, iar pedeasupra sincer, entuziast şi fără vlagă. E un predestinat al înfrângerii, plătind astfel oalele sparte de cei tari. Evenimentele haotice dar irezistibile asemenea unei avalanşe îl sfarmă ca pe o jucărie. Prăbuşirea nu vine nici măcar după o înălţare vremelnică. Ridicarea poate fi de ordin moral; dar scoborârea exterioară e inevitabilă dela început. Ceeace se petrece înlăuntru şi ceace se desfăşoară în viaţa exterioară par a fi două serii fără nici o legătură intimă. Realizarea uzează până la anihilare idealul.

Remarcabilă e arta lui Todie în zugrăvirea sufletului femenin; mai cu seamă figura suavă şi vaporoasă a orfanei Maria are o putere de evocare dostoiewskiană. Într'un stil onest şi fără podoabe artificial distilate, romanul ţine şi răsplăteşte atenţia cetitorului.

M. F.

REVISTE

Aproape în fiecare lună sunt nevoit a începe rubrica de față cu vorbele : „Încă o nouă revistă!" S-o fi înmulțit publicul cititor? nu mai încap autorii în coloanele revistelor în ființă? sau o fi cumva de vină — în vremurile aceste atât de puțin banale — dorința crescândă a unora de a-și marca, într'un fel sau într'altul, personalitatea.

Dacă e cazul din urmă, apoi dorința aceasta cuprinzându-l acum pe D-l Romulus Voinescu, s'ar putea crede că e vorba de-o revistă polițenească, sau așa ceva à la Sherlok Holmes. Amatorii de senzațional să se desamăgească. E vorba de:

Propilee Literare *No. 1 și No. 2 din 1926*

Cu un cuprins variat și bogat, în articole și cronice, și cu colaboratori de seamă ca : Ion Foti (director și el), Ion Minulescu, D. Nanu, St. Bezdechi, B. Cecropide, C. Răuleț, Em. Grigoraș etc.

Intrucât această foae pare a corespunde unei trebuințe de respândire, mai la îndemâna tuturor, a culturei, a literaturei și a întâmplărilor mai însemnate, întrucât ea are mai mult caracterul unui *Magazin* decât al unei *Reviste*, o credem menită a umple un gol care se resimțea. Cum însă, într'o țară ca a noastră, care se află în adolescența evoluției ei, bunul gust al publicului trebue să fie format decătre acei care-și asumă răspunderea unei astfel de răspândiri — credem necesar a atrage atențiunea direcțiunei asupra faptului că ilustrațiunele care întovărășesc articolele D-lui Radu Voinea nu corespund unei atare meniri. Dacă *danciug-ul* din No. 1 e desemnat cu oarecare vervă, apoi ilustrațiile din No. 2 amintesc inesteticele desemne ale celor mai slabe reviste humoristice din țară.

Din sumarul acestor două numere d'intâi, spicuesc articolele ciudate, dar interesante, ale d-lui Em. Grigoraș, în care, cu ajutorul criptografiei, d-sa încearcă a da neamului nostru românesc, în unitatea lui etnică de azi, o vechime de peste o mie de ani.

Versuri de-o deosebită sinceritate ne dă *bătrânul* Minulescu vorbind de *tinerețea* lui — vibrând de ea în așa chip, încât această poezie a luat, sub puterea evocațiunei, întorsătură de altă dată, frăgezime și ironie ca 'n cele dintâi „Romanțe pentru mai târziu".

D-l C. Rãuleț își răsfață cititorii cu o humorescă spirituală și înduioșătoare care amintește pe Topârceanu — într'un stil însă cu totul al lui.

Pătată,
Fără scoarțe
Și plină de noroi —
ca un micuț cadavru —
zăcea o carte'n stradă;
Pe foi,
Odată albe,
Stau muștele grămadă
Și altele,
Deasupra,
S'au strâns.
In aer, roi.
Trec cai,
Măgari
Și oameni —
Copite și picioare —
Și toți,
La fel,
O calcă înaintând de zor
Și toți
Îi lăsă urme din murdăria lor
Mai mici,
Mai mari,
Mai șterse
Sau mai strălucitoare.

O palidă fecioară —
Un vis —
Cum o zări se apleacă,
Sfioasă,
S'o ia;
Dar o bătrână ce-o însoțea
Îi zise
Luând-o-ncet de mână:
— Te rog nu te atinge
De-astfel de murdării!

Trecură deci și ele —
Ca toți.
Atât că fata întoarse capul
Fără s'o vadă mama sa,
Spre biata carte tristă,
In timp ce se lasă o seară-ntunecată
Și ploaia era gata

La urmă, se îndură totuși unul s-o ridice, și:

Cum pornea prin ploae,
Deodată,
I se pare că a crescut,
Că este mai mare:
Acum mergea
Alături de dânsul,
Un poet!

C. Gane.

FAPTE

Plagiat sau Furt? — In No. 22 de la 4 Ap. 1926 al revistei „*Gazeta de Duminică*“ ce apare în Bucureşti, se publică sub titlul: *Legende creştine de Paşti.* **Căutarea Domnului Isus Christos**. „*Legendă din Ţara Românească*“, fără nici o semnătură. Această legendă însă este luată pe dea'ntregul, fără nici o menţiune, din volumul „*Flori de Zăpadă*“ de Alexandrina Mihăescu, poeta atât de talentată, moartă acum 31 de ani la vârsta de 19 ani. In scrierea ei bucata poartă titlul de „*Fecioara Maria*“.

Dar ceeace denotă o vădită lipsă de cinste literară este faptul că se fac în acea bucată mici modificări de loc motivate.

Ele însă denaturează mult adevărul istoric şi religios al legendei.

Aşa de pildă în „*Fecioara Maria*“ cuvântul „Jidovii“ este pus la locul lui de şapte ori, pe când în revistă este scos cu totul.

Exemple:

La Alex. Mihăescu.	In *Gazeta de Duminică*
„Pe cruce răstignit şi de *Jidovi* batjocorit“.	„Pe cruce răstignit şi batjocorit“.
„Cel atât de chinuit de *Jidovii* rătăciţi“.	„Cel atât de chinuit de rătăciţi“.
„M'aşteaptă fiul meu chinuit de *Jidovi*“.	„M'aşteaptă fiul meu chinuit“.
„Steteau la masă *Jidovii* cei omorâtori“.	„Steteau la masă omorâtorii lui“.
„Iar *Jidovii* ziseră:“.	„Iar *omorâtorii* ziseră:“
„Pe când *Jidovii* rămaseră încremeniţi“.	„Pe când *omorâtorii* rămaseră încremeniţi“.
„Pe înspăimântaţii *Jidovi* cari“.	„Inspăimântaţii cari...“

Faptul că această legendă îşi poate avea obârşia ei în popor nu îndreptăţeşte pe nimeni s'o ia pe de a'ntregul din volumul „*Flori de zăpadă*“, fără a pomeni numele Alex. Mihăescu, căci orcât de „populare“ ar fi *subiectul* şi *tema* istorico-religioase ale acestei legende, e tot atât de adevărat că *forma* şi *realizarea artistică* sub care ea a fost redată de poetă, constituesc meritul, originalitatea şi deci paternitatea ei.

Iată ce zice despre această bucată Dl. N. Iorga în volumul său *Oameni cari au fost* (cap. XXXIII):

„*Paginile Alexandrinei Mihăescu:*

„O adevărată *capodoperă* de seriozitate mistică e povestea Maicii Domnului ce merge să caute pe Isus coborât de pe cruce: *n'am văzuto mai desăvârşită învesmântare în frumoase cuvinte poetice* a legendelor religioase pe care le ştie poporul“.

Şi e cu atât mai lipsită de scrupul Gazeta de Duminecă cu cât, eliminările de mai sus, a schimbat şi titlul legendei. Prin urmare nici vorbă poate fi de o simplă omitere tipografică a numelui poetei, ci e pur şi simplu furt literar pe care'l denunţ opiniei publice.

N. Mihăescu-Nigrim.

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ FUNDATĂ DE „JUNIMEA" LA 1 MARTIE 1867

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

Redactor C. GANE

ANUL al 58-lea
I u n i e
1 9 2 6

BUCUREȘTI
Atelierele grafice SOCEC & Co., S. A.
Depozit General „Cartea Românească" S. A.

72997

TREI BĂTĂI[1])

Zice că în vremea aceia, pe când nu erau multe din cele de azi nici închipuite barem; pe atunci, pe când oamenii erau tot una cu dobitoacele, buni de înhămat la jug și simțind că trăesc numai sub plesnetul biciului; p'atunci, când cei mulți erau robi, iar o mână de inși îi ținea în palmă pe toți, ca pe niște fărâmituri de nimic — zice că vàcuia în fundul unui sat un biet om cu ai lui.

Iobag era și din iobăgie o ducea ca vai de el, mai ales că an cu an sporea cu câte un suflet numărul flămânzilor de la vatră. Așa că, pe nebăgate de seamă, a ajuns să aibă o liotă de țânci, de-i împuiau urechile și lui și nevesti-si.

Erau guri multe, nu jucărie. Că uitai să vă spui, avea bietul om tocmai doisprezece d'avalma, băeți și fete pe din două.

Ei, ei, ce te faci Ioane cu atâta poșidic și tu, pe deasupra, bogat tufă și nici nu ești măcar încuscrit cu unul ceva mai ajuns!

Că pe vremea aceia, vezi pacoste, tot sărac la sărac de nu sărea într'ajutor, cum se întâmplă pare-mi-se și acum de se încuscrește omul tot cu unul de o seamă cu el.

Și nici tu cumătru n'ai trimes vre'un plocon nănașului, dar feritu-l'ar Sfântul și pe cel nănaș să heretisească pe vre-un fin cu un dar! Așa că într'un ajun de Sf. Mărie, nănașul cel cu 12 fini se luă la sfadă cu nevastă-sa, din pricina unei gâște care scosese câțiva bobocei.

— Ia să le dăm și ălor fini un bobocel!

— Na, na! da de când te prinse filotimia? îl luă peste picior femeia.

— Uite că nu am poftă să le dau nici un boboc!

După multe cârcote și mai mult cu anasâna apucă omul un bobocel, și, cu el în mână, bâști! peste drum la cumătrul.

— Hei cumetre, iacă le-am adus și eu un dar ălor fini.

Și-i întinse bobocelul firav și pirpiriu, ca o biată făptură a lui Dumnezeu ce abia dăduse cu ciocul de viață.

---

[1]) Din volumul de povestiri „*Vraja cântecului*", ce va apare în curând.

Bucuria omului şi a femeii. Insă mai abitir a bulendrei de odrasie care prinseră să ţipe cât îi ţineau gura, de să ridice casa cu susul în jos, şi alta nu:

— Al meu e bobocul!

— Ba al meu!

— Al meu!

— A...

Cât p'aci să-şi scoată ochii, şi să se aleagă la un fel şi cu biata vietate, lăsată aşa, pe mâini haine.

Dar femeea mai cu cap:

— Nici al tău, nici al lui, nici al nimănui, — bobocelul e al tuturor şi toţi deopotrivă sunteţi stăpâni pe el, că tuturora vi l'a dat nănaşul.

Alte chiote, alte plânsete şi alt necaz.

Se hotărâse, deci soarta bobocului de gâscă. Că de aci în colo picii, care de care, din ce le dădea să-şi îndoape pipota, din merticul de la gură, luau şi-i întindeau puişorului.

Aşa că, în casa săracului cel bogat în copii, bobocelul prinse să crească şi să se rotunjească mai dihai ca o pasăre din poiata unei curţi bogate.

Că de atâta hălăduire în trai bun şi de atâta îndopăciune se dolofănise, măre, dihania de boboc şi de mult nu mai era boboc, ci coşcogea gânsacul rotofei, cât putina de mare şi arătos şi frumos, de-i se scurgeau ochii unui sat întreg după el.

Dar ce folos să ai gâscan cât buriul şi să n'ai o văcuţă, ca să mulgi un pic de lapte ălor guri flămânde!

Ce s'a gândit, ce s'a răsgândit bietul om, că într'o zi, sătul de gura hămesitei gloate, înfăşcă gânsacul şi sbughi-o cu el.

Mergea omul de-i sfârâiau călcîiele şi din vreme în vreme se opria pe marginea drumului, mai odihnindu-se câte puţin, că-i scosese sufletul păsăroiul, greu nu jucărie, că de abia îl cuprindea cu braţele.

O zi întreagă umblă şi, sfârşit de osteneală, zorea să ajungă mai degrabă la târg, ca să mâie şi el undeva, ca omul, când iacă zidurile unor curţi mari îi eşiră în cale. Dar în poartă o pramatie de slugoi văzându-l cu gâsca în braţe n'are de lucru? —

— Ei drăcia dracului, zice, ia'n te uită cucoane, câţă mi-ţi mai gânsacul, cum n'am văzut de când îs!

— Ia să-l văd şi eu — se auzi glasul stăpânului de după gard.

Şi ce mai tura vura, nu tot pe vândute luase omul gânsacul de acasă, când plecase? Scurtă socoteală: intră în curte şi hai la tocmeală!

— Ce să-ţi dau bade pe el?

— Ia o vacă să-mi dai boierule.

— Ce ai căpiat omule? Mai pomenit'ai tu să dea cineva o vacă pe-un gânsac?

Omul se scărpină în ceafă:

— De boierule, dacă-ţi place, că nici D-ta, nu cred să fi pomenit gânsac ca ăsta, cât vaca. Şi eu după vacă am plecat, şi vacă trebuie să le duc copiilor, că de-aia le-am luat gâscanul crescut de ei cu dumicat dela gură.

— Stai să-ţi dau eu o vacă s'o ţii minte!

Şi întorcându-se spre slugă:

— Astă-i cam într'o ureche, dă drumul gâscanului în ograda pasărilor şi cheamă 'ncoa pe Neacşu şi pe Stan.

Iar când sosiră cei doi hojmalăi puse de-l răstigniră la pământ pe bietul om şi-i traseră o sfântă de bătaie, de-l lăsară lungit la pământ.

Şi când să-l facă scăpata:

— Na, să te saturi de a mai cere o vacă pe un gâscan!

Omul abia mai gâfâind şi cu oscioarele zăpşite de atâta bruftuială, bolborosi:

— Bine boierule. Mi-ai luat gâsca cu japca, m'ai cotonogit în bătaie; d'apoi să ţii minte dela mine că, pentru o bătaie, ai să capeţi trei!

Şi fără să mai aştepte răspunsul boierului s'a dus în treaba lui.

Iar acasă nevastă-sa, de colo:

— Cu mâna goală omule?

— Păi tot cu ea plină?

— Da, unde-i gânsacul?

— Nu l'am dus să-l dau pe o vacă?

— Şi vaca unde-i?

— Mi-a luat-o cu hapca un afurisit de boier. Dar las' că am şi eu ac de cojocul lui. Şi lămuri nevesti-si toate, d'a fir a păr.

* * *

Trecu o bucată de vreme și dându-se după nevoi omul nostru parcă și uitase de cele pățite. Numai când și când se pomenea bodogănind de unul singur: „Da' pe boier l'ai uitat?"

Tot bătându-se așa cu capul cum să facă să-și mai potoale arsura sufletului, preschimbat în meșter tezlar, cu tezla și barda în mână, se duse prin fața ogrăzii boierului cela, unde auzise că umblă să-și clădească niște acareturi.

Prin dreptul porții începu să strige:

— Meșter tezlar, meșter tezlar!

Iar o slugă, cum îl auzi, se și repezì la el:

— Vino 'n coa! Și'l duse la boier, căruia nici să-i dea prin gând că ăsta erà omul cu boclucul.

— Meștere, îi zise, uite am pus de gând să clădesc niște pătule și vre-o două case de bârne pentru slujitori. Ce zici, vrei să mi le faci?

— Cum nu boierule, dar nu știu de ai lemn potrivit, cum îmi trebuie mie.

Boierul prinse a zâmbi:

— Uite colea în ogradă câtă mai stiva de bulamaci și trunchiuri de toate mărimile... Sceet că-i găsi ce-ți trebuie.

Omul se scărpină în cap:

— Da de unde, cucoane, că le cercai eu pe toate mai dineaurea; nu-s bune de nimic, ia niște putregaiuri de pus pe foc.

Boierul nu se dete bătut.

— Dacă ți-i vorba așa, hai la pădure și ți-i alege ce lemn ăi vrea.

Și, dete poruncă să înhame caii la rădvàn.

Iar peste câteva clipe, cu meșterul alăturea boierul se îndreptă spre pădure unde cum ajunse o luară pe jos, lăsându-l pe vizitiu cu rădvanul la marginea pădurei, că erea desișul ca peria.

Și așa hai, hai, boierul, cu meșterul nostru alăturea, se înfundă în pădure.

Din loc în loc meșterul se oprea și ciocănea cu tesla în câte un copac și, dând din umeri, pornea mai departe.

Iar boierul ca să mai răsufle, că se ostenise de-și dà duhul:

— Ia vezi, ăștia nu sunt buni?

El se ducea, îi cerea, apoi:

— Buni, cucoane, cum să nu fie buni?... de n'ar avea un beteşug...

— Şi ce beteşug?

Omul zâmbia pe sub mustaţă:

— Păi îs cam scorburoşi!

Şi tot aşa, că unul e lemn prea moale, altul prea găunos, unii roşi de ape, iar alţii mâncaţi de cari şi ceilalţi mai nu ştiu cum, i se tăiau picioarele boierului de atâta umblet dasurda.

Scăpăta soarele spre asfinţit când, în cele de pe urmă omul nostru puse mâna pe o scurtătură de alun, groscioară, şi smulgând-o cu rădăcină cu tot zise:

— Aşa lemn mai înţeleg şi eu!

Boierul suspină, aşezându-se să mai răsufle pe o buturugă:

— Bine că dete Dumnezeu de găsişi ce-ţi trebuie, că ne-a prins noaptea'n codru şi-i cam rece...

Iar prefăcutul meşter de colo:

— Nu-i nimic boerule, nu te teme de frig, că te-oiu încălzi eu acum. Iar cu bărdiţa bâc, bâc, bâc! începu să-şi netezească o măciuchiţă, strujindu-i capătul în chip de boambă cu ghimpi, ca un buzdugan domnesc.

— Da' ce cioplești meştere acolo îl întrebă boierul.

— Ia cioplesc şi eu o măciucă'n patru dungi, câţi ţi-s spetele de lungi.

Boierul o cam băgă pe mânecă şi deabia bleoşti:

— Ce să faci cu ea?

Meşterul rânji:

— Păi să-ţi fac şi eu amu ce mi-ai făcut mai an...

Iar boierul înlemni pe buturugă, făcându-se ca varul la faţă, când îl mai auzi adăugând:

— Eu sunt omul cu gâsca!

Şi fără să mai spună altceva se năpusti pe boier răsturnându-l la pământ, şi, până să se dumirească ce se petrece cu el, boierul se trezi măsurat în lege cu măciuchiţa de-i pârâiau oasele.

— Lasă-mă omul lui Dumnezu, se ruga boierul, văitându-se, şi ţi-oi da ori ce mi-i cere!

Iar meşterul, fără să stea din dat:

— Cum să te las? da, ce, pe mine m'ai lăsat, până ce nu mi-ai sfărâmat oasele?

Şi dă-i, şi trage-i înainte, voinicește. Iar din iuțeala bătăii hărtănindu-se hainele boierului, meșterul prinse să-l despoaie, lăsându-l golaș ca pe Adam în rai.

Văzându-l lungit la pământ, aproape mort de atâta scărmăneală, omul nostru legă pe boier de mâini şi de picioare cu o frânghie, şi aşa, legat fedeleș, îl agăță sus, de crăcanele unui copac, legând capătul de jos al frânghiei de rădăcina altui copac.

Şi răcnind ca să-l auză:

— Cucoane, înseamn-o la răboj: întâia!

S'a dus într'ale lui.

* * *

Vizitiul boerului după ce aşteptase să se întoarcă stăpân'su, văzând că-l prinde noaptea în codru, dete bice cailor, temându-se să nu dea niscai jivine peste el.

Şi acasă, istorisind cele petrecute, toți socotiră că boierul s'a rătăcit prin pădure şi că va să se întoarcă împreună cu meșterul teslar.

Nici nu se crăpase bine de ziuă când se află că boierul nu se întorsese acasă şi atunci toate slugile, cu mic cu mare, porniră în căutarea lui. Ziua întreagă bătură în van cărările codrului, tăindu-l în lung şi în lat, fără să fie chip să dea de vre-o urmă a celui pierit. Că omul nostru, când să plece, avusese de grijă să ia şi hanțele jerpelite de bătaie ale boierului.

Rupți de osteneală de atâta trepădare zadarnică, numai ştiau ce să facă şi încotro s'o ia, şi tocmai când erau gata s'o pornească înapoi spre casă, se auzi un fel de muget şi apoi o mormăeală, ce le vîrî spaima în oase la toți.

Crezură la început că e vre-o dihanie de urs. şi prindeau să-şi ia tălpăşița, care de care; când colo unul, mai ager la privire, uitându-se în sus, zări pe sărmanul boier agățat. Aproape să-şi dea duhul, când l-au scoborât din copac cu roiuri de muște pe rănile pricinuite de bătaie şi, cu mare cazną, deabiă răbdă să-l ducă acasă, bătut măr, de să-i plângă toți de milă.

Şi cum era pe atunci că arare-ori de se pomeneà de vre-un vraciu, sau meşter tămăduitor de suferinţe, tocmai când se băteau cu capul de unde să găsească vre-unul, numai iacă pe drum că trece o piţigaie de om, cu barba până în brâu şi cu câte alea şipuri cu leacuri prinse în chimirul lat, strigând cât îl ţineà gura:

— Doftor bun, doftor bun!

Cât ai bate din palme şi fu adus la căpătâiul bolnavului. Iar doftorul după ce se uită cu grijă la toate rănile bietului boier, dete din cap, oftă, stătu un pic pe gânduri, şi apoi puse să cheme toate slugile.

Iar când se strânseră toţi:

— Nu lipseşte nimeni?

— Nimeni...

— Ei atunci iacă: tu, ăla de colo, să te duci în satul de peste apă, la Baba Neacşa, să-ţi dea sămânţă de ţintaură de trei ani; celălalt, de alături, aleargă la alde Moş Stan după roruscă; tu ăstălalt du-te pe dealul Balaurului şi culege nişte aglică şi sulfină şi cestălalt de colea du-te de adună foi de pătlagină lângă dumbravă.

Şi aşà, care şi pe unde, toate slugile fură trimise, ne mai rămânând decât vizitiul şi cucoana, căreia îi spuse:

— Dumneata cucoană, să te ostenesti şi dumneata, ducându-te cu birja până 'n târg şi să-mi iei de la bolta lui jupân Iordache „Sânge de nouă fraţi".

Şi, ducându-se la fereastră, strigă slugilor ce plecau:

— Da, acuş să fiţi cu toţii îndărăt!

După ce se stinse pe drum huruiala rădvanului cu care plecase cucoana, doftorul se apropie de căpătâiul bolnavului, şi, aplecându-se spre el, cu o mână îşi deslipi barba de pe obraz, iar cu cealaltă începu să învârtească măciuca spumând:

— Eu sunt omul cu gâsca!

Boierului i se făcu negru înaintea ochilor:

— Aoleu! vai de păcatele mele! — prinse să se văicărească bolnavul, ştiind ce-l aştepta.

Dar omul nostru n'avea vreme de pierdut! Şi cu toegelul începu să-i care cu nemiluita la spinare şi ori unde nimerea, fără să aleagă. Şi dă-i, şi dă-i, da' şti, cu sete, de scăpărau scântei din ochii celui bătut.

Şi, printre gemete, bolnavul:

—Iartă-mă, omul lui Dumnezeu, ia cheia de sub căpătîiul meu şi du-te de ia-ţi din săltarul mesei, din odaia de alături, tot ce vrei: bani şi giuvaericale, cât ţi-e placul; iar de jos, din ogradă, ia-ţi vaca şi gânsacul şi ce ţi-o pofti inima, numai lasă-mă, că nu mai pot!

După ce-i mai trase o chelfăneală ţeapănă, omul nostru conteni şi împlini apoi, întocmai, dorinţa boerului, umplându-şi chimirul şi punga cu bănărit şi nestemate, şi având de grijă să-i spună celui bătut:

— Trece-o şi pe asta la catastif, boierule: a doua!

Se repezi în bătătură, luă din grajd doi bidivii, iuţi, foc, îi înhămă la o brişcă şi legând şi o viţică la codârlă, p'aci ţi-e drumul.

* * *

Începuse să se rugincască frunza a doua oară, decând săracul cel cu odrasle multe ajunsese unul din chiaburii satului şi om cu multă trecere. Prin partea locului, pân' la al şaptelea sat, se dusese pomina de averea legată de omul cel norocos. Nimeni nu cunoştea, însă, taina pricopsirii lui. Că singura fiinţă care-i ştia toate chichiţele, nevastă-sa, se prăpădise de inimă rea şi de teamă să nu-i calce niscai făcători de rele.

Aşă că avuţiile omului creşteau văzând cu ochii, cum săltau de-a mai mare dragul şi copiii lui, ajunşi acum de mare ajutor la chiverniselile gospodăriei. Şi cum nu-l mai încăpea vechia-i casă puse la cale să-şi ridice o alta, tocmind meşterii trebuincioşi, spre a duce treaba la bun sfârşit.

Iar unul din cei prinşi cu ziua la bina, un zăplan cât un munte şi zdravăn că s'ar fi putut măsura cu cinci inşi de odată, într'o după amiază, când erà lucrul pe sfârşite, se pomeni pe schelă, lângă el, cu însuşi stăpânul casei:

— După lucru, vino la mine!

Şi meşterul fu repede gata.

Iar omul nostru văzându-l îi spuse verde:

— Măi băiete te văd desgheţat şi în stare să faci pe dracu în patru, când îţi pui în gând să îndeplineşti ceva. D'aia, uite ce m'am gândit: mâine în zori, în loc să vii la bina, să încalici

bidiviul meu ăla negru şi s'o iei spre târg; iar după ce-i trece prin ale sate, tocmai încolo, după al şaptelea sat, dincolo de dumbrava de aluni, o să vezi albind zidurile unei curţi boiereşti, prin faţa cărora te vei abate răcnind cât te ţin baierele: „Eu sunt omul cu gâsca!" Şi p'ormă tunde-o nene! înfige pintenii în cal, să nu pue laba pe tine, că-i vai de pielea ta! Şi vezi punga asta cu bani, a ta e, cum al tău va fi şi bidiviul ţintat cu care pleci, numai să faci treabă de ispravă!

Flăcăul împlini aidoma toate, cum îl dăscălise omul nostru, strigând din adâncul rărunchilor prin faţa casei boiereşti:

— Eu sunt omul cu gâsca!

Şi o luă la sănătoasa că, după el, porni în goană ca o haită flămândă ceata slugilor cu furci, ţăpoae, ciomege, luând-o val vârtej cu toţii după el.

Ba încă şi cucoana, de teamă ca nu umva să le scape din mână, cu un reteveiu, porni şi ea pe urmele celui ce-i cotonogise bărbatul.

Iar omul nostru, care venise de cu vreme, şi stătea tupilat în preajmă, cât ai bate din palme, svâc! ca o veveriţă fu în pridvor, unde, pe un divan, se părpălea la soare boierul, ca să se mai întremeze.

Când colo, să-i vie dambla şi nu alta, văzându-l.

Iar el, nici bună ziua, nici nimic, de sub dulama cetinie scoase cunoscuta măciuchiţă şi prinse să-i care boerului mai avan ca nici odată, ca să-şi potolească aleanul. Şi dă-i, iar, şi dă-i pe nerăsuflate, până ce se rostogoli jos pe podele bietul boer, gemând bătut măr şi prăpădit de atâta tărbăceală.

Iar omul cu gâsca când osteni bușindu-l îi zise:

— Cu asta ne-am răfuit deplin. Da-i vorba că dacă i se întâmplă ceva călăreţului de adineaurea să ştii că pe lângă astea trei, îţi mai trag trei bătăi, ca să se facă şase! Şi mai prinde la cap de nu lua nimului cu japca nimic, că n'aduce anul ce aduce ceasul, şi, vorba Domnului, cel ce scoate sabia de sabie va pieri!

Şi încălicând o porni spre casă omul nostru, liniştit şi cu cugetul împăcat, ca acel ce şi-a împlinit o sfântă datorie.

N. Pora.

NĂLUCIRI.

Plutesc trei lebede pe lac
Ca trei petale scuturate
Şi 'n vechiul parc a 'ncremenit
Un văl de ceaţă argintie
Iar lacul pare o tipsie.

E linişte —
Om de prisos
Eu port cu mine în sus şi 'n jos
A dragostei restrişte....

Copacii trişti şi solitari
Infipţi în aer
Cu braţe tari, aşa golaşi
Imi par mai 'nalţi, mai uriaşi
Şi parcă tot îi văd mişcând
Pe când,
Din bolta cerului întins
Cad primii fulgi uşori de nea.

Pe-o bancă dosnică m'aşez
Şi aştept.....
Unde eşti tu iubirea mea?

In zarea zilei ce-a apus
Se pierd trei paseri — şi s'au dus....
Pe prundul albelor cărări
Ce par mai lungi şi mai pustii
Apar pe rând trei arătări
Şi vin încet pe drum de nor.

Iară pe lac,
Ca trei petale scuturate
Plutesc trei lebede uşor
Şi iarna tristă 'n urma lor.

Al. Soare.

1926. — Şuici. Argeş.

SCRISORI CĂTRE IACOB NEGRUZZI

XI

Arad în 10 Aprilie 1873.

Iubitul meu Domn!

De mult astept ca să-mi răspunzi. Cu atât mai viua a fost bucuria, ce am shimtit, când in sfirsit am primit respunsul Dtale. — Eu, aici in Arad, me aflu cu totul izolat: nu este un shingur om, cu care asi putea petrece câte-va momente intr'o plăcută preschimbare de idei, precum o faceti DVoastre in serile dela „Junimea» Astfel me bucur de ori-ce athingere sufletească cu fratii din România si mai ales cu DVoastre. Atât comunitatea de idei, cât si acea a directiei in lucrarea sufletească me impreună mai mult cu fratii de dincolo decât cu aceia de aici. — Dar am o nefericire cumplită, nu-mî dau de om. Toti; cu cari m'am pus in corespondentia, sunt oameni, cari n'au dispoziţie ori thimp pentru corespondentia. M. Pompiliu imi scrie după doi ani de zile; Xenopol nu mi-a respuns de siese luni de zile; dela Eminescu nici nu mai astept respuns. Shingur Dta esti acele care din când-încând iti mai aduci aminte de mine. Scrisorile Dtale fac o parte proprie din viatia mea; in lipsa lor adese-ori ar trebui să cad în apathie... Multiamindu-ti pentru astă aducere aminte, nu voiesc să me plâng de ceilalţi amici ai mei. Pot fi impregiurări, care-í scusă. Ba chiar sum convins, că numai in urma unor asemenea impregiurări ei au tăcut până acum. Pompiliu a fost bolnav: Xenopol este impovărat cu lucrări zilnice; Eminescu este nefericit dela fire. Cu toate aceste eu me shim-

tiesc părăsit, me shimtiesc cu atăt mai mult, de oare-ce și starea, in care me aflu, este, cel putin, curioasă. — Numai căte-va dintre foile din Romănia, „Convorbirile“ si scrisorile Dtale mai tin sufletul in mine. — Să-ti parè curios: dar' intr'o multime de oameni streini, in sfirsit m'asi instreină si eu de către mine ènsu-mi.

Să-ti spun, că anul trecut al „Convorbirilor“ este cu mult mai bun decăt anii precedenti. Cu deosebi me bucur de oamenii noi. — Numerul 1 din anul acesta este apoi si mai bun decăt ori-ce numer din anii trecuti, afară doară de acela cu „Dumbrava-Rosie“. Mai ales este bine, că se publică o scriere mai indelungată si atăt de interesantă precum este „Mihaiu Vereanul“ Am ânse să-ti fac căte-va observări cu privire la acest roman. Se vede, ca el este precugetat; se vede, că intregul este alcătuit in mănă cu critica; caracterele sunt bine si shigur formate, interesul este sustinut. De ocamdată nu pot să me pronuntiu mai departe, — dar' el promite a fi un roman bun, bun in deplina putere a cuvèntului. Un lucru ânse. Iti vei aduce doară aminte, de crithica ce-si face Lessing ènsu-si. Mie-mi pare, că romanul e precugetat, dar nu este gândit. Sunt adunate formele frumoase si grupate cu mână maiestră intr'un intreg armonios, care prin infătiosiarea sa desteptă miscări plăcute in suflet. Până la un anumit grad lipseste ânse farmecul vietii: scenele sunt prea putin desvoltate; miscările sufletesti sunt prea palid zugravite. Totul pare ca un tablou lucrat cu creion. Eu asi crede, că ar fi bine să desvolti unele părti mai departe. Vei fi cunoscând doara un roman neinsemnat al lui Dumas jun: „Clemanceau“. Eu aflu in el o parte classică: colorile vii, cu care este zugrăvită soția pictorului. Tot astfel Sue îmi place pentrucă zugrăvește viu si Dumas nu-mi place, pentru-că cearcă efect numai in intocmirea intregului. De altmintirlea eu me pronuntiu numa-cu reservă: vom vedea, ce va urmă.

Me 'ntrebi de poeziile lui Eminescu. Eu le aflu mai slabe decăt „Mortua est“. Este ceva forsat mai ales in „Anger și Demon“ Adoaua poezie este mai buna. Si apoi âncă una despre Eminescu. Mie-mi mai place frumosul senin decât acela strelucitor, imi mai place o Vinere de marmură decât una de aur. Eminescu streluceste prea mult in poezia sa... Poate

că gustul lui este mai inalt decât al meu, dar eu zic, că soarele este mai frumos in zori decât la meazăzi,

Asupra lui Panu me pronuntiu numa in parte. Imi place limba, desi ea este cam ruptă, imi place dialectica, desi ea adese-ori este prea uniformă: in merit ânse, in judecarea asupra greumentului ce pot avea argumentele, nu pot să me las. N'am destul studiu istoric.

Sa-ti dau ânse o judecată indoielnică: Hâjdèu imi pare increzut de invètiâturile sale; Panu imi pare putintel cutesator in critica sa, eară Tocilescu este binisior imperthinent.

Traducerile le-am cethit mai adese-ori. Oare pentru-ce astă-zi oamenii nu stiu să scrie nepretentios şi shimplu!?

Zici că ai să faci prescurtări in studiile asupra maghiarilor. Iti voi multiâmi. Dar totu-si ele imi par prea lungi — chiar şi după-ce le vei fi scurtat. — Te rog: dacă nu se vor publică, imi trimite manuscriptul; eară dacă se vor publică deasemeneami trimite manuscriptul. Astă rogare curiosă ti-o fac din doaue mothive: scriind studiile am invètiat să scriu românèste şi asi dori sa vèd corecturele ce ai făcut, că numai astfel voi putea să trag si eu un folos din acea, că am scris vr'o 40 coale de hârthie. Te rog dar'âncă odată.

Me'ntrebi ce sotiètate este acea, despre care-ti zice Xenopol că ar fi cethit unde-va.

Asta este o intrebare, la care nu pot să-ti respund pe scurt. Ar trebui să cunosti viatia de aici, pentru-ca să me poti petrece cu destulă atentiune. — Dar' ti-o spun pe scurt.

Aradul este centrul românilor din Ungaria, adecă Crisiana si Thimisiana. Aici avem episcopie, teologie si scoală pedagogică. Afară de astă este in Arad un gimnaziu maghiar cu vre-o 80—100 ascultători români si o scoală reală germană cu vre-o 10—20 ascultatori români. Astfel totdeauna romanii curg spre Arad.

Populatiunea Aradului este compusă din vr'o 8000—9000 români, vr'o 6000—7000 mii jidani, vr'o 4000—5000 serbi, vr'o 5000—6000 maghiari si vr'o 8000 germani si alte venituri [1]). Suburbiile sunt române amestecate cu serbi romanisati. Afară de asta o mare parte a màistorimei este română. Dar clasa

[1]) Venituri (sic) (N. R.)

inteligentă este representată de vr'o 60—80 de oameni, ce trăiesc imparechiati intre shine, grupati pe langa patru din advocatii români din loc.

Maghiarii impreună cu nemtii si jidanii formează maioritate, care dă directie atât in viatia comunală cât şi intr'acea socială. Românii trăiesc isolati chiar si de către serbi. Dar ei trăiesc isolati chiar si intre shine. Nu este nici societate, care i-ar impreună din când-în-când, nici destulă putere initiatoare, care prin arangiarea de petreceri comune ar contribui la formarea unei vietie proprie in mijlocul elementelor streine. Ori-ce incercare se frânge de ambitiunea celor patru conducători.

Sosind eu la Arad, de loc ma frapat această lipsă de athingere intre românii de aici. Dar toate incercările, făcute pentru adunarea cel putin a thinerilor, ce se află aici in număr destul de numeros, au remas zedarnice. Oamenii sunt disgustaţi. In sfirsit a succes arangiarea unui ciclu de prelegeri publice.

Dar' aceste prelegeri publice sunt proprie in felul lor Sunt potrivite cu publicul asupra căruia dorim a influi.

Tènerii au format un cor. Acestă cânta o piesă. Urmează o declamatiune, apoi un cântec solo si prelegere. După prelegere eară-si cor, cantec solo, declamatiune si tot corul termineză.

Cea d'anteiu prelegere am tinut-o eu: Asupra lucrării omenesti si in special asupra lucrarii economice si impărtirei lucrului. Am avut un auditoriu de vr-o 15—20 oameni.

A doaua prelegere a tinut-o un dascăl din loc: asupra magnetismului si electricităţii. — S'a aflat, cumcă scoala este prea mică.

A treia prelegere am tinu-o eu: Asupra lucrării sufletesti". Am incasat 13 Fl. 60, luând 20 cr. dela fie-care om.

A patra prelegere am tinut-o tot eu: Asupra miscării literare a romanilor de adi. Am incasat 44 f 54 cr. luând dela fiecare om câte 30 cr. [1]).

A cincea prelegere o va tinea mâne un teolog: asupra limbei.

---

[1]) fl. şi cr = fiorini şi crăiţari (N. R.)

Astfel precum vezi, ni-a succes, ca cel putin pe càte-va momente sà adunàm oamenii.

Dar' este pècatul thimpului, in care tràim, cumcà omenii voiesc sà facà toate lucrurile cu ifos, pe mare. — Vezènd unul dintre cei patru, cumcà prelegerile promit a deveni un lucru cinstit, el, ingrigit de progresul lor, conchiamà o conferentià a cetatienilor aràdeni, adunare, ce avea sà hotarească asupra unor lucruri mari.

Inainte de toate se hotari infiintiarea unei societàti a romànilor din Arad; apoi arangiarea unei serbari iubiliare în ziua de 3/15 Maiu a. c. si insfirsit spriginirea prelegerilor publice. Se alese un comitet, constatatoriu din 9 membrii: eu, un arhidiacon, un proprietar, un invetiator, patru maiestri si un tieran! — Noi suntem aceia, carii am avea missiunea sà pregàthim viitorul natiei.

N'am nevoie sà-ti spun, cumcà tocmai aceste pregàthiri a stricat toatà treaba. Oamenii, tocmai pentru-cà s'au organisat, s'au desbinat, — cà-ci din patru numai unul are sà-si càstige merit.

Din norocire eu am ànse chiamarea, ca sà fiu spiritul acelui comitet. — Nu voi face nimic inainte de vreme.

Voi sprigini prelegerile publice: voi cercà sà arangiez petreceri sociale; voi cercà sà adun tenerii in siedintie literare; cu un cuvènt voi face toate, ce va fi potrivit pentru intàrirea legàtuintielor sufletesti intre romànii de aici. Dar' toate aceste in mod nepretentios — Pentru infiintiarea unei societàti organisate voi lucrà numai atunci, cànd ea imi va pàrea oportunà. Astà-zi am avea statute, am avea membrii acthivi: dar ni-ar lipsi oamenii, ce lucrà. Pre acestia asi dori sà-i castig inainte de toate. — Si apoi voi àmbla sà nu fac ori sà fac toiu prin ziare.

La toamnà asi dori sà fac o expoziție de manufacture. Asi adunà dela màiestri romàni, precum si dela tierani lucrurile mai frumoase si le-asi expune pe vremea tàrgului. Dacà va fi an bun, oamenii vor cumperà cu pretiu bun si am ajuns, ce am voit.

Cu toate aceste asi dori sà adun si bani. Fàra bani nu se poate face nimic. Pànà acuma avem vr'o 40 fior. Cànd vom avé 100 f. incep o operatiune cu doaue tàiusiuri. Cumpèr

càrti dela Levandovski. El imi va dà 10% rabat. Le vènd cu 5% mai scump. Am càstigat 15%, si aduc pre romànii d'aici in atingere cu aceia dela Dvoastre. — Dar, numai să fie an bun si pace in tiarà!

Asta este darà causa despre care zice Xenopol c'ar fi cethit.

Sà-ti vorbesc ceva si despre positia, ce ocup eu in societatea de aici. Ve priveste si pre Dvoastre, ce m'ati ajutorat in decursul studiilor mele. Eu am adus cu mine un nume bun. Din nefericire am intrat ànse in cancelaria unui anumit Stanescu, deputat, advocat si redactor, om shingur in felul seu, o fiintia nefericità. Oamenii nu m'au identhificat ànse cu dènsul. — Am o aretare mai mult plàcutà, decàt apathicà, astfel in scurtà vreme lumea sa convins, cà numai me aflu la Stanescu. Am tinut apoi prelegeri. Ele au placut extraordinar. Mai mult a plàcut acea asupra miscarii literare. Am vorbit despre Asachi, Conachi, Panu, Donici, Bojinca, Cichindeal, Heliad, Bolinthineanu, Maiorescu, Negruzzi si Alexandri. Am trecut apoi la directia, in care merg azi spiritele in Romania cethind din: Eminescu, Beldiceanu si incheiànd cu o privire asupra lui Alexandri in deosebitele thimpuri. — Despre Muresianu am vorbit in treacàt; despre cei-lalti stihari ai nostri am tàcut. — Deci, o prelegere, tinuta intr'est spirit, a plàcut romànilor de aici. Mai mult a placut poesiile poporale, apoi Panu (povestea vorbii) si Alexandri. Am cethit din „Dumbrava Rosie" din pasteluri si himnul religios. Beldiceanu a fàcut efect. — Eminescu „Noi epigonii" a fost de foarte putini priceput. — Atàt din aceastà prelegere, càt si dîn alte convorbiri cu oamenii de aici m'am convins, cà directia Dvoastra va intra la noi fàrà a dà de greuminte.... Incàt pentru mine, eu inaintea oamenilor de aici, ti-o zic fàrà sfialà, stau asupra crithicei. Oamenii au convenit intr'acea, cà „Slaviciu, in privintia literarà, stà asupra noastrà". Dar' acest nimb literar nu este propriu, ci imprumutat dela Iasi, nu eu trec de autoritate, ci aceia, ori mai bine acea, ce represent.

In urma acestora nu mi-ar fi greu cà sà misc oamenii de aici intr'o directie, pre care o privesc ca shingurà possibilà. Sunt inse doaue condiţiuni: bani, adecà un an bun, pentru-ca oamenii sà fie dispusi a gustà plàcerile sufletesti si sà-si le

poată procurà iar' adoaua conditiune; să am din ce trài, pentru-ca să fiu dispus a lucrà si să imi fie cu puthintià a gàndi si la altà decat la stomac.

Te vei fi obosit de scrisoarea mea. Dar me scusà, abia am inceput. Urmànd de aici me shimtiesc indètorat a-ti descrie starea mea. Ea te va interesà si pentru-cà este soartea unui romàn din Ungaria.

Scii, cà am pàràssit cariera advocatialà. Nu-e pentru mine. Am voit să pàsiesc pe cariera administrathivà. Cu toate cà asi fi avut să fiu subordonat unor oameni, de care nu-ti poti face inchipuire, credeam, cà voi lucrà cu zel pe aceastà carierà, de oare-ce am aplecare pentru ea. Erà să fiu denumit vice-notar substitut fàrà de leafà. Am fost recomendat; am ajuns pànà la denumire: dar' inainte de denumire cu 5 minute a siopthit un romàn in urechia prefectului, cà am fost la Putna, cà am tinut un discurs la parastasul dat pentru odihna sufleteàscà a lui Iancu, cà asi fi la Stànescu, ca sum un agitator daco-romàn. N'am fost denumit.

M'am angagiat la „Gur'a Satului". Credeam, cà voi putea să fac ceva din astà foaie. Dar' editorul Stanescu n'are bani, n'are cunostintie literare, n'are gust, — are numai ambitiunea de a trece de literat. — Eu numai genat pot sà-mi subscriu numele la o foaie, in care adese-ori se publicà cele mai sarbede prostii. Astfel pentru fiecare numer avem càte o ceartà homericà. I-am zis, cà nu pricepe; i-am zis, cà corumpe gustul; i-am zis ca sà se lese dracului, doamne iartà-me. El rabdà, recunoaste; remane ànse, precum a fost. — Ei! bine! — eu perd ànse prin asta creditul literar, ce-l am pànà acuma, càci oamenii nu stiu cum, si ce, si pentru-ce.

Cu toate aceste eu stau la „Gura-Satului", de oare-ce am gurà si n'am sat.

Si apoi chiar dac'ar fi „Gura-Satului" după placul meu numai „Gura" mi-ar fi pe plac, stomacul ar remànea desiert. — Literat romàn! quelle horreure!... Bucuros! nimic mai bucuros! — dar àncà ce-va pe lànga acea, si ceva din ce sà pot trài. Nu gratie, ci ocupatiune onestà, càstig după sudoare.

Oamenii si-au fost pus de gànd, sà me facà secretar conzistorial. Minunat lucru! Eu capèt 800 fior la an; ei capetà un om inteligent, onest si acthiv. Dar' este aici un

om cu familie, pre care maghiarii l'au scos din post. Un marthir al natiunei. Ergo: secretar la conzistoriu.

Sătenii mei voiau să me aleagă ca notariu in Siria, locul unde m'am născut. Este ânse un om cu familie. Ergo: notariu in Siria.

Dăpă-ce am tinut prelegerile, oamenii s'au insufletit si au hotărit, că să me aleagă profesor la scoala pedagogică. — Dar' s'ar superă Gavra, profesorul de azi, un om de 83 de ani.

Pe anul viitor se va organisă scoala pedagogică. De shigur am să fiu profesor, — dacă se va organizà in 1874.

In sfirsit, la urma urmelor, după toate aceste: eu sum colaborator intern la Gura-Satului. — Am 40 fior. la lună, am apethit bun, am hainele cumperate încă in Viena; am o gramadă de datorii, am o colosală lipsă de prospecte pentru viitoriu; — dar' de o vreme incoace sum sănĕtos, sum vesel şi me fac a nu gândi la necasuri. Când mi se ureste a a mai rabdă, când incep a me apropia de descuragiare, me pun intrun vagon si peste trei oare me aflu la Louisa. Ea me inveseleste, imi dă credintià in viitoriu, iubire către viatià si purced din nou la lucrare.

Acuma ânse am ajuns intr'o stare critică, afară din seamĕn critică. Vorba lui A. Russo: domni maghiari si-au pus de gând, ca să facă din mine un om mare. Da, — să vezi numai cum.

Eu lucrez de dimineatia până seara. Seara la 9 oare merg in cafenea, ca să cetesc ziarele. Aici vorbesc apoi putin: n'am cu cine si n'am thimp de vorba. La 10 oare merg acasă. Din aceasta eu par maghiarilor misterios. Eu primesc scrisori şi ziăre din Romănia. Eu sum colaborator la Gură-Satului. Este lucru notoric, cumcă eu vorbescbine si frumos românește.

Orice lucru românesc se intĕmplă in Arad, eu me aflu intre arangiatori.

Din toate aceste si alte impregiurări urmează, că eu sum un om primejdios.... Dar' eu sum precaut si maghiarii nu pot să me prinză.

Totusi le-a succees insfirsit.

Cu vr'o doaue luni de zile inainte de asta eu am pranzit intr'o ospetărie dela tiară cu un jidan si doi maghiari, —

oameni, pre care nu ii cunosc. Vorbind acestia despre stările tierii si inspecial despre agitatiunile nationale, eu am observat in trecât, că poporul nostru n'are nevoie de agitatiune; au fost câti-va ani rei si oamenii seraci sunt neindestulati.

Inainte de asta cu câte-va zile am fost citat la judele inquizitor; eu sum acusat ca agitator daco-român care asi fi zis, că eu sum Messia romanilor, care in frunte cu cele 12 milioane români voi stirpi ras'a maghiară de pe fatia mohoritului pământ. Ce să fac? — Martori nu am, prin carii să pot dovedi, că nu am zis astfel de absurditate.... Am să devin marthir tragodic, care rabdă pentru nisce vorbe, ce nu le-a zis si pentru nisce principii, la care nu tin. Maghiarii ânse, pe cât sunt de intielepti, au să me si pună la recoare. In sfirsit ei nici nu me pedepsesc pentru acea ce stiu, ei pentru acea, ce cred.

Dar' să asteptăm încă cate-va zile.

Cunosti acuma starea, in care me aflu. Zi: pot eu să mai stau aici? imi este iertat să mai stau aici? M'am hotărit să părăsesc Ungaria, s'o părăsesc cel putin pentru un thimp anumit... Să nu crezi ânse, că o fac de fricâ. — Oare de cine să am fricâ!? Ori nu-e mai bine in puscărie decât colaborator la „Gura satului". — Nu, iubitul meu domn! — dacă asi sti, că lupta mea este de folos pentru mine, pentru români ori pentru omenire, asi lupta fără 'ncetare. Dar' intre noi si maghiari lupta nu poate să fie decât trecătoare. Se luptă oamenii, dar nu popoarele. — Me duc, si dacă prin care-va eveniment intrăverit desvoltarea pacinică devine cu puthintiă ori dacă lupta devine setioasă, rentorn. Azi ânse — me pierd, lucrarea mea nu poate să aiba nici un resultat ne trecător. Pe terenul literar nu pot lucrâ, pentru-că n'am din ce să trăiesc, n'am thimpul fizic si in amăriciunea vietii adese-ori imi lipseste dispozitia. Pe terenul politic azi, ori-ce lucrare este stearpă. Nu noi, ci impreiurimea noastră va hotări asupra viitoriului nostru. Noi, aici in Austria, avem să ne consumăm toate puterile in desvoltarea vietii sociale, lucrând pentru redicarea intelectuală si economieă a poporului. Eu intr'astă privintia nu pot să fac nimic: asi putea face mult in cercul meu, dac'asi putea trăi.

Me duc in România, pentru-ca să pot lucrâ după puthinetile

mele pe terenul literar. — Si stai acolo până-ce in Austria nu va fi cu puthintia o lucrare pacinică ori nu va fi de lipsă o lucrare nepacinică.

Cuget, cumcă sum indetorat să fac astfel. Este o detorintia cătră mine şi cătră noi. N'am să-ţi spun, că voi face acest pasiu numai fiind shilit. Dar' am dat samă cu mine. Betrânii mei au să se 'atristeze, când mă vor vedea părăssindu-i in zilele betrânetielor; intristarea lor este ânse mai mare, când in apropiarea lor me vĕd trăind in meserie. — Louise!? — ea vine cu mine si la dracul.--- Românii de aici? ei bine! dacă au lipsă de oameni precum sum eu, să le facă existentiae cu puthintia. — De dragul lor mai stau până la toamă. Dacă ânse până in Octombre nu mi se deschide nici un isvor, iau ziua buna, dar' numai până la revedere.

Nu stiu dacă-ti va fi convenind hotărirea mea. Te rog ânse, chibzuieste ânsu-ti: pot eu să fac altfel?

Să intielege, nici in Romănia nu asi merge „ab invisis". Inainte de toate ar trebui să fiu assigurat, că voi putea să trăiesc acolo. Pentru acea m'asi adresă cătră Dta cu o rugare; să-mi fi, mijlocit ori nemijlocit, mijlocitoriu intr'astă privintiă.

Pretenziile mele sunt modeste. Un salar lunariu de cel putin 75—80 fr. adecă acea, ce este la noi 75—80 fior., un venit, din care doi oameni nepretenziosi să poată trăi, Louise este măiestră in lucrurile de mână. Ea va lucră bucuros pentru cunoscuti. Eu din partea mea sum gata a primi ocupatiuni din mai multe părti.

Adoua conditiune ar fi: thimp liber, cel putin incepând de 6 oare inspre sară.

Incât pentru teren, mai mult mi-ar plăcea acela al invătiămêntului. Desi nu am studiat filosofia, de vre-o zece ani trăiesc din lectiuni; astfel am invetiat methodica din praxa. Apoi shimtiesc, că nimic nu asi putea să fiu mai bine decât professor. Am aplecare pentru astă lucrare si-mi place se vorbesc, pregăthit asi fi, prin studiu privat, din stiintiele, ce privesc viatia socială: istoria, geografia, statistihica si filosofia.

Pe la ziare nu m'asi angagia bucuros. Nu me ocup bucuros de chesthiuni zilnice.

Mai bucuros m'asi angaja la vre-un institut economic,

fie el de ori-ce natură şi anume in ori-ce calitate. Contabilitate am invàtiat, dar, nu indestul si-mi lipseşte praxa.

Incàt dentru caracterul meu, sà nu-ti faci inchipuire shinistrà. N'am a face cu oamenii, ce v'au venit dela noi. Poti fi convins, cà nu te voi blamà: sum onest şi acthiv ori in ce sferà sà fiu pus.

Functiuni publice nu primesc, de oare-ce voiesc sà remàn supus austriac pentru-ca ori-când sà pot renturnà in tiara mea.

Cu aceste le stii toate. Dacà-ti convine hotàrirea mea; dacà voiesti sà-mi stai intru ajutoriu, te rog, imi comunicà, ce poti sè afli de bine.

Repet àncà odatà, stau aici pànà in Septembre si numai dacà pànà atunci nu mi se deschide nici un isvor de traiu, pornesc in Romània. Dacà ànse nici acolo n'are sà-mi mèrgà mai bine, stau locului. Atunci nime n'are sà ia in nume reu, cà n'am fàcut nimic. Asta-e, ce voesc: sà fac destul aplecàrilor mele sufletesti şi sà fiu linistit in suflet.

Pentru c'a sà 'ncheiu aceastà scrisoare lungà sà-ti mai zic ceva si despre lucrarea mea literarà. Am inceput o mulţime de lucruri. Nici unul nu-e gata. — Am o poveste: „Sfàrmà pietri si Càrne-lemne". Asi dori ànse sà aud àncà o variantà dela un anumit Minciunà Petru din Curthiciu. — Când voiu puteà face o excurziune la acest sat, nu stiu.— Am inceput un roman, „Osènda Reului". Am scris vr'o 15 còle. Nu-l pot urma. Am scris apoi càteva piese teatrale, solo, un fel de Copii de pe nàturà: „Ciors-Intors" — „Dàscàl-Panthilie". „Fitingau", „Taiefugà", tot caratere luate nu din viatia, ci din glumele poporului de aici. Pentru „Convorbiri" am fost inceput o scurtà dare de samà asupra miscàrei literare de aici si un humoresc luat din viatia noastrà polithicà. Când vor fi gata, nu stiu.

Pe scurt: eu foarte cu greu pot sà scriu. La aceastà scrisoare muncesc de siese zile. Când asi scrie mai bine, mi se inchide poarta. Si—apoi maghiarii cred, cà am scris proclamatiuni revolutionare!

Paul Draga, jude shingulariu in Vilàgos, làngà Arad, s'a prenumerat la „Convorbiri", mi-a si trimis cei 6 fiorini, dar' àncà nu i-am primit: De loc ti-i voi trimite si apoi atunci te voi rugà, ca sà-i trimiti foaea. Tot el ar dori sà cumpere si brosiurele din anii trecuti. Când voi conveni cu el, voi cere

banii. Dar cât? Pretiul este. Noi nu avem ânse galbini. — Si eu asi dori să-mi procur cel putin anii IV si V.

Din numerii de an imi lipsesc: num. cu „Dombrava Rosie", numerul in care Panu incepe studiul seu asupra romanilor, si încà un numer, precare nu ti-l pot numi, de oare-ce am doi numeri in sat si nu stiu care. Ti-oi spune mai târziu. Te rog, dacà poti, trimite-mi-i.

Ca incheiare definithiva iti poftesc ràbdare indelungatà si pentru alte asemenea scrisori.

Primeşte salutările mele!

Al Dtale shincer
Slaviciu.

Arad „Gura Satului".

UMBRE PE IEZERE

In întunerecul din tine
Ca într'un templu pângărit
Sunt stinse candelile toate
Şi zac icoane răsturnate
Pe lespezile de granit.

Tăcerea golul şi-l întinde;
Şi 'ntr'un ungher neprihănit,
Ascunsă-o flacără tânjeşte
Si 'n licărirea-i se desprinde
Satan, ce 'n strana lui, rânjeşte!

Stania.

CHIPURILE LUI NICOLAE VODĂ MAVROCORDAT ŞI FAMILIEI SALE ÎN BISERICILE BUCUREŞTENE

Nicolae Mavrocordat a domnit în Muntenia dela 1715 la 1716 şi dela 1719 la 1730.

Din întâia căsătorie, cu Casandra Cantacuzino, moartă înainte ca soţul ei să fi ajuns Domn, a avut copii pe Scarlat n. 1701 † probabil 1724 şi pe Roxandra n. 1702 † copil înainte ca tatăl ei să fi ajuns Domn.

Din a doua căsătorie, cu Pulheria Ţuchi, moartă la 1716 în întâia domnie a soţului ei a avut copii pe: Maria n. 1706 † 1725; pe Alexandru n. 1708 şi care era † la 1722; pe Constantin, n. 1711; pe Ioan n. 1712 şi pe Toma † copil 1716, în timpul primei domnii al tatălui său, în acelaş an cu mama sa.

Din a treia căsătorie, cu Smaranda, fiica paharnicului Panaiotache (poate un Mamonà) şi a Smarandei Cremidi, a avut copii pe Alexandru n. 1720 şi pe Sultana n. 1721.

Chipurile lui Nicolae Vodă şi ale familiei sale se găsesc în următoarele biserici din Bucureşti: biserica mare dela Văcăreşti; paraclisul dela Văcăreşti; paraclisul Mitropoliei; Stavropoleos; Toţi Sfinţii şi Foişorul.

În nici una nu figurează nici întâia Doamna a lui Nicolae Vodă, nici copila Roxandra din întâia căsătorie, pentru că amândouă muriseră înnainte ca Nicolae Mavrocordat să fi ajuns Domn.

* * *

În Biserica mare dela Văcăreşti, începută de Nicolae Vodă în întâia domnie, la 1716 şi sfârşită în a doua domnie, la 1722 [1]), figurează pe pereţi, dela stânga spre dreapta, privind din interior spre uşă:

Pe zidul lateral, o femee încoronată, având lângă ea un adolescent cu coroană şi un copil cu coroană; inscrip-

[1]) Iorga, Inscripţii, I 74.

ţiile sunt şterse şi aceste chipuri n'au fost fotografiate; reprezintă pe doamna Pulheria † 1716, a doua soţie a lui Nicolae Vodă, cu fiii ei Toma copil † 1716 şi Alexandru care era şi el mort la 1722. Acelaş grup al morţilor, adică doamna Pulheria cu fiii ei Toma si Alexandru, figurează şi în paraclisul mitropoliei.

Urmează pe zidul din faţă un băiat cu coroană, altul cu căciulă ascuţită, altul cu coroană, câte-şi trei cu inscripţiile şterse; apoi Scarlat Voevod (din prima căsătorie); Nicolae Voevod, ctitorul, ţinând biserica cu Doamna Smaranda (a treia soţie) [1]); sub ei, ţinând o cunună, un băiat cu coroană (Alexandru, fiul Smarandei) şi o fetiţă cu căciulă (Sultana, fiica Smarandei); lângă Doamna Smaranda, figurează Maria Doamna, cu căciulă (fiica din întâia căsătorie soţia cămăraşului Ioan). Toţi aceştia sunt reproduşi în Alexandru A. C. Sturdza, Les Mavrocordato, Paris 1913, planşa ce urmează p. 112. Cei doi tineri încoronaţi, ale căror inscripţii sunt sterse, nu rămâne să fie decât Ioan (din a doua căsătorie) şi Constantin (din a doua căsătorie). Nu ştiu însă cine poate fi băiatul cu căciulă; observ numai că este aşezat *la spatele* beizadelelor Ioan şi Constantin. S'ar putea să fie Nicolache, fiul, care figurează la Stavropoleos, al domniţei Maria cu cămăraşul Ioan.

În paraclisul dela Văcăreşti, început de Nicolae Vodă şi sfârşit la 1736 de fiul său Constantin Vodă [2]) figurează în aceeasi ordine:

Pe zidul lateral din stânga: Scarlat Voevod (din prima căsătorie a lui Nicolae Vodă, deşi murise [3]); Iancu Voevod (din a doa căsătorie a lui Nicolae Vodă şi deci frate bun cu Constantin Vodă ctitorul); aceşti doi n'au fost fotografiaţi. Apoi tot pe zidul lateral, Alexandru Voevod (din a treia căsătorie a lui Nicolae Vodă). Urmează pe zidul din faţă, Doamna Smaranda (a treia soţie a lui Nicolae Vodă) şi Nicolae Vodă; numai aceşti trei sunt reproduşi în lucrarea

[1]) Greşit *a doua*, în lucrarea lui Al. Sturdza.

[2]) Iorga, Inscripţii, I. 73.

[3]) Poate fiind că trăia la 1723 când se făcuse biserica mare dela Văcăreşti. Nu mai figurează în paraclis beizadelele Toma şi Alexandru (din a doua căsătorie a lui Nicolae Vodă) care muriseră înainte de 1722.

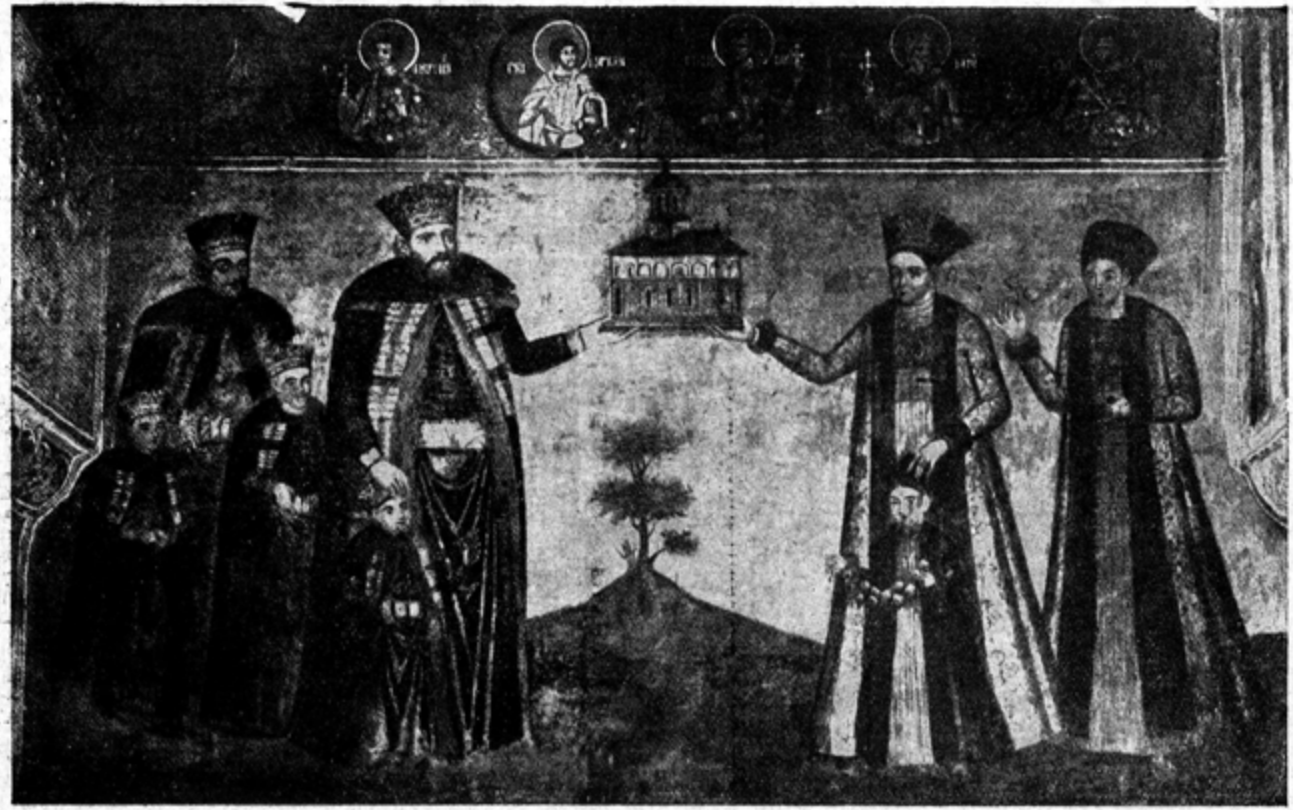

Nicolae Vodă Mavrocordat I, cu a doua soție și cu copii
(Pictură murală de la Văcărești)

lui Al. Sturdza (planşa după pag. 96). Apoi, despărţit prin uşă, Constantin Vodă Mavrocordat ctitorul, (din a doua căsătorie alui Nicolae Vodă); Doamna Ecaterina (născută Rosetti, a doua soţie, dela 1732, a lui Constantin Vodă); în fine, pe zidul lateral din dreapta, Doamna Sultana (fiica din a treia căsătorie a lui Nicolae Vodă). Aceşti trei din urmă n'au fost fotografiaţi.

* * *

In paraclisul Mitropoliei, ctitoria dela 1723 a lui Nicolae Vodă [1]), figurează, în aceeaş ordine:

Iancu Voevod (din a doua căsătorie); Scarlat Voevod (din a doua căsătorie); Nicolae Voevod ctitorul; sub el, un băeţel cu coroană, care este Alexandu Voevod (din a treia căsătorie); Smaranda Doamna (a treia soţie); sub ea o fetiţă (Sultana, din a treia căsătorie); Maria Doamna, cu căciulă, (din a doua căsătorie a lui Nicolae Vodă şi abia la 1725); toţi aceştia reproduşi în lucrarea lui Al. Sturdza (planşa ce precede pag. 113) cu menţiunea greşită că sunt chipurile de la Văcăreşti. Apoi: Pulheria Doamna (a doua soţie 1716 a lui Nicolae Vodă) şi fii ei Alexandru Voevod (care era † la 1722) şi Toma Voevod († 1716); acelaş grup al morţilor ca pe zidul lateral din biserica mare dela Văcăreşti şi n'a fost fotografiat.

In paraclis figurează deci întreg neamul lui Nicolae Vodă Mavrocordat, afară de întâia lui soţie şi de fiica Ruxandra născută din întâia căsătorie şi moartă de timpuriu. Chipurile din paraclis sunt cele mai reuşite, iar a lui Nicolae Vodă se apropie de cel gravat de Wolfgang.

* * *

In biserica Stavropoleos Nicolae Vodă Mavrocordat figurează din cauza milelor ce a acordat acelei biserici [2]) sfârşite la 1724 [3]).

---

[1]) Iorga, l. c. 243.

[2]) Cf. hrisovul din 1797 pentru Stavropoleos în Urechia, Ist. Rom. VII. 325.

[3]) General Vasiliu Năsturel. Biserica Stavropoleos, Buc. 1906 pag. 85.—gh. Nedioglu, Stavropoleos, în Bulet. com. norum. ist. XVII (1924) p. 148.

Prinzând tot din interior spre uşă, avem dela stânga spre dreapta:

Pe zidul lateral din stânga, marele cămăraş Ioan [soţul domniţei Maria, fiica din a două căsătorie a lui Nicolae Vodă] cu fiul Nicolachi, mic; apoi, pe zidul din faţă: domniţa Maria (aşezată deci lângă soţul ei cămăraşul Ioan) cu feţiţa Smărăndiţa, (care este fiica Mariei cu Ion cămăraşul şi nu cum s'a zis de curând [1]), încă o copilă a lui Nicolae Vodă); urmează Nicolae Vodă cu Doamna Smaranda (a treia soţie) şi între ei, dela stânga spre dreapta, Alexandru (din din a treia soţie); Sultana (din a treia); Iancu (din a doua) Constantin (din a doua). Toţi au fost de curând reproduşi [2])

Lipseşte aici Beizadea Scarlat (din întâia căsătorie) care murise deci la 1724 [3])

* * *

Biserica *Toţi Sfinţii* este o ctitorie, la 1726, a mitropolitului Daniil, Domn fiind Nicolae Mavocordat [4]) In biserică figurează, de la stânga spre dreapta, privind din interior spre uşă: un boer cu barbă neagră, işlic negru cu fund alb, anteriu verde, brâu galben, giubea verde cu blană neagră; poate fi chipul vre-unui cititor ajutător al mitropolitului Daniil sau un al doilea ctitor. Apoi Ecaterina Doamna (greşit în loc de Smaranda, a treia soţie a lui Nicolae Vodă, ceea ce arată că înscripţiile măcar, dacă nu şi portretele, au fost refăcute), Nicolae Vodă; sub ei, copila Sultana (din a treia căsătorie a Domnului) şi un copil (Alexandru, din a treia căsătorie).

N'au fost fotografiaţi.

* * *

Despre biserica *Foişor* ne vorbeşte o anaforă a mitropolitului către Domn la 25 Mai 1813; se spune că în condica mănăstirii Radului Vodă se află un hrisov al lui Nicolae

[1]) Buletinul citat p. 151.

[2]) In Buletinul citat.

[3]) Şi deci n'a murit la 1726 cum se admitea până acum.

[4]) Iorga, Inscripţii, I. 279.

Vodă Mavocordat de la 7232 (1724) Mai 2 arătând ca „pe moşia mănăstirii, din jos de Bucureşti, pentru plimbarea Măriei Sale şi a altor Domni, a făcut o pereche de case domneşti, cu curte împrejur şi cu grădină", iar alt hrisov a lui Constantin Vodă Mavrocordat lămureşte că biserica de la acel loc, ce se numeşte Foişor", este „Zidită... de Doamna Smaranda" cu hramul Naşterii Maicii Domnului. [1])

Constantin Vodă Mavrocordat

In biserică figurează Nicolae Voevod cu Smaranda (a treia soţie) şi cu doi copii ţinând o cunună (ca în biserica mare de la Văcăreşti) adică cu copiii lor Alexandru şi Sultana. Acele chipuri n'au fost fotografiate.

Ioan C. Filitti

---

[1]) Urechia, Ist. Rom. X. A. p. 1075.

CANTILENA DRUMURILOR SPRE ATMAN

„Omul care doarme adânc, se întoarce în lăutricul său, şi hălăduește în Atman".

(*Upanishade*).

Basm ciudat trăim de-apururi; sufletul ni-i fermecat.
Pân'şi nopţile-s legate vinii primului păcat.

. . . . . .

La pământ cu trupul ţeapăn, duhuri o pornim cu toţii,
fâlfâim prin somn nălucă, ţara visului şi-a morţii.
Trecem poduri peste slavă, bezna codrilor de-aramă,
drumul pietruit cu oase, prin pustiuri fără vamă,
prin grădinile tristeţii unde ţipă doar păunii
poposind la Sfânta Vineri sub ştirbita ţeast-a lunii.
Şi pe ţărmuri de hotare cu tărâmul celălalt
ascultăm din depărtare, în cavalul fermecat
heruvimii cum îşi cântă psalmul sfântului noroc,
şi zărim minunea lumii, Pomul vieţii'n zări de foc.
Insă lacăt adormirea zăvoreşte'n suflet vraja,
un arhanghel, fulger-stâlpnic, ţine'n poarta veghii straja,
şi te'ntorci din somn în zită sub zăbranic de uitare
ca să ţeşi crâmpeiul vieţii doar cu-o umbră de visare.

. . . . . .

Basm ciudat trăim de-apururi; sufletul ni-i fermecat.
Pân'şi nopţile's legate vinii primului păcat.

Sandu Tudor.

BALADĂ BĂNĂŢEANĂ

(COPILAŞUL DE TURC ŞI MARCU CRALOVICI)

Acum treizeci de ani tătăl meu, Gh. Alexici, a cules în comuna Straja (Banat) o sumedenie de balade, [1]) între care se afla şi acea intitulată [2]): *Copilaşul de turc şi Marcu Cralovici*, singura variantă română a acestui material bine cunoscut la Slavii de sud. Dar în vremurile acele culegerea cântecelor populare însemna simpla notare a textului. Melodiile acestor balade au rămas, deci, necunoscute. Pierderea lor, este cu atât mai regretabilă, cu cât cântecul bătrânesc — balada — dispare încetul cu încetul din popor şi se apropie vremea când numai urmele ei ne vor povesti despre foasta baladă populară. Imi pare, deci, îmbucurător faptul că am putut auzi pe Alexandra Russu, foastă învăţătoare la Straja, cântându-mi această baladă. I-am notat melodia şi am rectificat pe alocurea textul.

Acest text este fără îndoială de obârşie sârbească: balada *Marcu Cralovici* este la Slavii de sud, aproape pretutindeni, un fel de epopee naţională. Intrucât priveşte însă obârşia melodiei, chestiunea nu e tot atât de clară, fiindcă melodia baladelor şi doinelor nu stă în legătură strictă cu textul, ca de pildă melodia colindelor. [3]) Cu un cuvânt: la o melodie de doină se poate adapta orice text de baladă sau

---

[1]) Gh. Alexici: Texte din literatura poporană română. Budapesta, 1899.

[2]) Gh. Alexici: l. c. p. 1—12.

[3]) Cfr. B. Bartók: Cântece poporane din comitatul Bihor. Bucureşti. 1913.

de doină. Tonalitatea melodiei notate de mine este determinată prin scara bănăţeană:

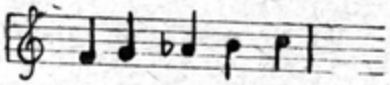

caracterizată prin secunda lărgită: la bemol, si. Tonalitatea aceasta combinată din tonalitatea frigică şi mixolidă este bine cunoscută la Sârbi, la Bulgari şi la Bosniaci [1]). Românii o întrebuinţează şi ei de multe ori, iar în Banat este o însuşire tipică. Putem bănui că scara bănăţeană a intrat poate în veacul de mijloc în muzica română şi a fost răspândită aproape pretutindeni [2]). Dar chestiunea nu se poate clarifica în mod definitiv în starea sa de azi şi trebue studiată mai pe larg. In tot cazul chiar dacă melodia ar fi de origină sârbească, ea s'a împământenit la poporul român pe deplin, fiindcă tonurile finale ale cezurelor, adică tonul final al şirului dintîi, al doilea şi al treilea este fără excepţie *fa* din cheia de *sol* din intervalul I. Acest ton final al cezurelor e o caracteristică naţional română şi întrebuinţarea lui aşa de consecventă grăeşte pentru obârşia română strămoşească. Forma muzicală, adecă conţinutul muzical, arată asemenea că este foarte vechie, întrucât melodia întreagă constă din repetarea aceluiaş motiv primitiv şi simplu.

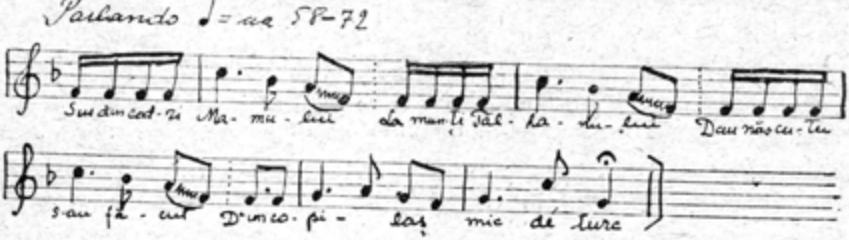

Se întrebuinţează uneori şi o cadenţă mai scurtă.

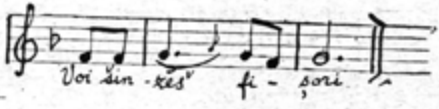

[1]) Cfr. F. Kuhač: Juzno-slovjenske narodne popiecke. Zagreb, 1878–81. 4 vol.

[2]) Cfr. Gh. Gh. Alexici: Elemente române în muzica populară maghiară. (Va apare în numărul viitor din Grai şi Suflet).

Cadența aceasta mai scurtă se întrebuințează în cazul când cântărețul dă de un șir constatator din cinci silabe. Pentru deosebire punem C_1 înaintea unui șir, dacă șirul referitor se va cânta pe melodia cadenței mai lungi, iar C_2 înaintea unui șir înseamnă că la șirul referitor va fi aplicată cadența cea scurtă. Șirele nesemnate se cântă pe motivul mereu repetat înnafară de cadență.

Intrucât privește transcrierea fonetică a textului am adoptat sistemul întrebuințat în general. Vocale speciale sunt: *ê*=un *e* lung și deschis (*ä* în limba germană), *é* = un *a* mai deschis; consonante speciale: *d'* = un *d* moiat (*d'* în limba slovacă), *l'* = un *l* moiat (*ll* în limba spaniolă), *ñ* = un *n* moiat (*ñ* în limba spaniolă), *t'* = un *t* moiat (*tg* în limba maghiară) și *š* = un *ș* iotacizat, care se folosește în dialectul din Banat în locul sunetului *ce, ci*.

I.

Sus d'in codri Mamului,
La munți Tălhanului
D-au născutu, s-au făcut
C_1 D-un copilaș mic d'e turc.
Odată țîță mi-o supt,
D'e două ori l-o scăldat,
D'in l'agăn că mi-o pl'ecat,
La covaș că mi s-o dus,
C_1 Săcurie că ș-au făcut.
Mic-âi doamñe d'e ñimica,
Numa d'e šinzeš d'e oce.
Aidušie c-o pl'ecat,
Aidušie-n vit'ejie.
C_1 Unde, măi, că să dușă?
La munți Tălhanului,
Sus la codri Mamului,
Cum d-în codri e-ajunja,
Cu săcuria-n fag că-m da,
C_1 Până-n muce mi-o băga.
Oblânšele mi-aș't'erña,
Șaua căpătii puña,
C_1 El să da d'e să durmê-re.

Aşa-m doarme d'e frumos,
Când doarme cu faţa-n jos,
Când sufl'etu că-m răsuflă,
Crenj în slavă l'e aruncă.
Când sufl'etu că mi-ş traje,
Toate crenjil'e s-apl'acă,
Pĕstă obraz mi-l izbia,
Sângil'e mi-l pod'id'a
C_1 El ñiš samă nu-ş băga.

II.

Iar šinstitu d'e-mpărat,
Puţîn somn că mi-o somnat,
C_1 Şi pĕ iel că l-o visat.
Ceiile că mi-ş luva
Şi iel, măi, că-m sloboza
Pĕ šei šinzĕš d'e robaş,
C_1 Care o fost d'e perza-re.
Dacă iel că-i slobozare,
Aşa d'in gură-m grăia-re:
C_2 „Voi šinzĕš fišori,
Voi să vă dušeţ
La munţi Tălhanului,
Sus la codri Mamului,
Că-m iestă, măi, iestă
D-un copilaş, mic d'e turc,
D'e două ori l-o scăldat,
Odată l-o l'egănat,
C_1 D'in l'agăn că mi-o plecat.
Dacă voi că l'i-ţ aduše,
Viaţa io voi ierta,
Acasă voi trimet'a."
C_2 Ai šinzĕš fišori
C_2 După iel pleca
Sus la codri Mamului,
La munţi Tălhanului.
Umblă-îi, cât mi-ş umbla,
Pĕstă copil că mi-ş da,
C_1 Adurmit, măi, subt un fag.
Cum mi-l, măi, cum mi-l ved'a
Iei că mi să-nspăimânta,
Fuga la săcurie-m da,
Toţ, măi, iei să rănduia
Săcuria să mi-o scoată,
C_2 Niš unu nu put'a.
Iar copilu mic d'e turc,

D'in vorbă şi d'in zgomot
Iel în sus că mi-ş săria,
Mâna pĕ săcuria puña
Şi d'in mân-o răsuşa,
C_1 Aşa d'in gură-m grăia:
„Voi şinzeş fişori
Pĕ voi v-au adus
O zil'e sfârşit'-a voastre,
O ñêgre păcat'-a mêle.“
C_2 Şinzeş d'e fişori
La pământ înjenunt'a
Şi d'e iel că să ruga:
„Vai copilaş mic d'e turc,
Să faş biñe pĕntru noi.
Mai mult pĕntru Dumñezo,
Că pă noi că ñ-o trimes
Pria şinstitu d'a-mpărat,
C_1 Iel la prânz că t'e poftêşte.
Copilaşu mic d'e turc,
Cum iel, măi, că-m auzê,
C_1 Aşa d'in gură-m grăiê:
„Duše-văţ voi înaint'e,
C-oi viñi io mai pĕ urmă,
Să nu zícă măcaršiñe.
C_1 C-am viñit io d'e vr-o frică.“
La-mpăratu mi-ş pl'eca,
Cum, păratu mi-l ved'ê-re
Friguri d'e moart'e-l prind'ê-re,
C_1 Iel d-în pat că să puñê-re
Da copilu mic d'e turc,
Aşa d'in gură-m grăia:
„Părat'e, măria ta,
Pĕ miñe, măi, m-adušai,
Adă-m şi măicuţa mea,
C_1 Să sug ţâţa d'e la ia.“
Impăratu că-m grăia,
Câte muieri că iera,
Tăt'e, măi, l'e rânduia,
Ţâţă lui, măi, ca să-i d'ea,
C_1 Nu-l put'au d-a-l sătura.
Iar copilu că-m grăia:
„Părat'e, măria ta,
Pĕ miñe, măi, m-adušai,
C_1 Adăm şi măicuţa mea.“
Păratu să mâñia:
„Voi şinzeş fişori
Să vă dušeţ, măi,

Sus în codri Mamului,
La munţi Tălhanului,
C_1 S-adušeţ şi maica lui."
Şi iei, măi, ca mi-ş pl'eca,
Cum d-în codru d-ajunja,
Pëstă ia că mi-ş, măi, d'a,
Alăind şi vaiătând,
D'e copilaş întrebând,
C_2 Şinzëš d'e fišori
C_2 D'in gură-m grăia:
„Aida maico să t'e dušem,
Măi, la copilašu tău,
Că-i la šinstitu d-împărat,
C_1 Iel la prânz că l-o poft'it."
Cum ia că-m pl'eca,
Ţâţa pëstă spat'e-m da,
Poal'e largi că-m sumeta
Şi ia fuga că mi-ş da
C_1 La šinstitu de-împvărat.
Cum ia, măi, că d-ajunja,
Copilašu mi-o vid'a,
După spat'e că să da,
C_1 Suje d'e să sătura.
Dacă iel să sătura-re:
Aşa d'in gură-m grăia-re:
„Părate, măria ta,
Pë miñe, măi, m-adušai,
C_1 Adă-m, măi, şi calu meu."
Impăratu că-m grăia:
„Voi šinzeš fišori,
C_2 Voi să vă dušeţ
Sus la codri Mamului,
La munţi Tălhanului,
S-adušeţ şi calu lui.
L'ešñe-i, măi, d'e a-l aduše,
C_1 Numa-i muncă d-a-l cunoašt'e."
Copilaşu că-m grăiê:
„L'ešñe-i, măi, d'e a-l cunoašt'e,
Că are d-un corn d-în cap
C_1 Şi cu peri ca d'e drac."
Šinzëš d'e fišori
După cal pl'eca [1]),
Umblă cât umbla [1]),

[1]) Acest şir se cântă în asemenea ritm ca şirul: „Šinzëš d'e fišori".

C_2 Pëstă cal dăd'a.
Cum calu-i vid'a [1]),
Cu d'inţ că-i mânca,
C_2 Cu pišoare-i omoria.
D'in šinzëš fišori [1])
Šinš că mi-o rămas, [1])
C_1 Abia ăia c-or scăpat.
La-mpăratu să du'šê-re,
Aşa d'in gură-m grăiê-re:
„Părat'e, măria ta,
Še mai cal, măi, are iel,
Cu d'inţi că ñ-o mâncat,
Cu pišoare ñ-o omorît,
C_2 D'in šinzëš fišori
C_2 Noi šinš am rămas."
Copilaşu mic d'e turc,
Cum asta că-m auza,
Căpătsru-n mână-ş luoa,
După cal că mi-ş pl'eca
Sus la codri Mamului,
La munţi Tălhanului.
C_2 Umblă cât umbla
C_2 Pëstă cal mi-ş da.
Calu dosa d-întorša
Şi în copilaş că-m da.
Copilaşu mic d'e turc
Mâna p-un munt'e puña
Şi din šafá mi-l lovia,
C_1 Calu la pământ căd'a.
Căpăstru-n cap îi băga,
Pe cal iel să-ncăl'eca,
La-mparatu să duša,
C_1 Aşa iel că mi-ş grăia:
„Inălţat'e d-împărat'e,
Tu, măi, miie să-m (ă) dai
Vit'az cu miñ să-s loviască,
C_1 La miñe să îndrăzñească.
Dacă tu că nu mi-i da,
Und'e capu tău îţ sta,
C_1 Acolo pišoaril'e."
D-împăratu că-m grăia:
„Ai copilaş mic d'e turc,
Tu, măi, să mi te duš

[1]) Acest şir se cântă în a-emenea ritm ca şirul: „Sinzëš d'e fišori".

D-în oraș, d-în Țăligrad
C_1 La sărdacu lu Novac".
Copilu cum auza,
Calu iel că-ncăl'eca,
Și iel, măi, că să dușa
D-în oraș, d-în Țăligrad,
C_1 La sărdacu lu Novac.
Lua ul'iț d-a rânda,
Birturi d-a mărunta,
C_2 D'in gură-m grăia:
„Mor măicuță ș-oi muri,
Novăšest' n-oi d-întâlni."
Iară Novac, ăl bătrân,
D-în cafană că iera,
C_2 D'in gură-m grăia:
„Au Iovițâ, puiu taici,
Ia ieș taici pân-afară,
C_1 Šiñ pă noi ñe pomeñêșt'e?
D or fi vr-un tare vit'az,
Vêst'e mie să mi-ț faš,
Da d-o fi vr-un blăstămat,
C_1 Să-i dai o palmă, să-l laș."
Când Iovițâ că-m ieșa,
Așa d'in gură-m grăia:
„Ai copilaș mic d'e turc,
Cruša ta și l'eja ta,
C_1 Še pomeñeșt pă taica?"
Iar copilu mic d'e turc
Mâna stânga că-m t'inja,
C_1 D'e pănânt că mi-l trânt'a,
Mi-l l'ega, mi-l fereca,
La obrâncă-l anina,
C_1 La obrânca calului.
Copilu așa grăia:
„Mor măicuță ș-oi muri
Novăšest' n-oi d-întâlni."
Iară Novac, ăl bătrân,
Când iel, măi, că auza,
C_1 Din gură așa-m grăia:
„Au Gruiță, puiu taici,
Ia ieș taici pân-afară,
C_1 Šiñ pă noi ñe pomeñêșt'e?
D-or fi vr-un tare vit'az,
Vêst'e miie să mi-ț faš.
Da d'-ofi vr-un blăstămat,
C_1 Să-i dai o palmă, să-l laș."
Când Gruiță că-m ieșa,

Aşa din gură-m grăia:
„Ai copilaş mic de turc,
Cruša ta şi l'eja ta,
C_1 Še pomeñeşt' pĕ taica ?“
Iar copilu mic d'e turc
Mâna stângă că-m t'ânja,
C_1 D'e pământ că mi-l trânt'a,
Mi-l l'ega, mi-l fereca,
La obrâncă-l anina,
C_1 La obrânca calului.
Copilu aşa grăia:
„Mor măicuţă ş-oi muri,
C_1 Novăšeşt' n-oi d-întâlni,“
Iară Novac, ăl bătrân,
N-ave pĕ siñe mâna,
El afară că-m ieşa,
C_1 Aşa d'in gură-m grăia:
„Ai copilaş mic de turc,
Cruša ta şi l'eja ta,
C_1 Še m-ai l'egat fišori?“
Iar copilu mic de turc
Mâna stânga că-m t'inja
Şi d'e pept că mi-l luva.
C_1 D'e pământ că mi-l trânt'a,
Mi-l l'ega, mi-l fereca,
La obrâncă l anina,
C_1 La obrânca calului.
Copilu aşa grăia:
„Mor măicuţă ş-oi muri,
C_1 Novăšeşt' n-oid-întâlñi.?
Iară Marcu Craloviš
In căfană că-m iera,
Când iel că-mi auza,
C_1 Iel afară că-m ieşa.
Da Novacu, ăl bătrân,
Aşa d'in gură-m grăia:
„Al'eu nunaş Marcul'e,
D'ecând mama m-o făcut,
C_1 Aşa šudă n-am văzut:
Tot l'egat şi ferecat,
C_1 La obrâncă aninat.“
Iară Marcu Craloviš
Milă lui că să făša,
Buzdugan că mi-ş luva
Şi d'in mână-l răsuša,
C_1 D-în copilaş mi-l zvârl'a.
Iar copilu mic d'e turc

Mâna stânga că-m t'inja,
Buzduganu sprijoña
C_1 Şi d'in gură că-m grăia:,
„Ai dat Marcu voiñišeşt'e
Io să dau copilérèşt'e.“
Când copilaş că-m zvârl'a
Mâna stânga că-i frânja,
C_1 Mâna stânga cu tri coast'e.
Marcu la pământ căd'a
Şi d'in grai că mi-ş grăia:
„Ai copilaş mic d'e turc,
D'e când mama m-o făcut,
C_1 Aşa vit'az n-am văzut.“
D'ireptu-re să mi-ţ spuñ,
D'e še viţă d'e sămânţă,
D'e še viţă că-m ieşt tu
C_1 Aşa tare şi vit'az?“
Iar copilaş mic d'e turc
Aşa d'in grai că-m grăia:
„Stătuş Marcu mă-ntrebaş,
Di'rept io-re să mi-ţ spun,
D'e še viţă d'e sămânţă,
C_1 D'e še viţă că mis ieu?
Şi din ñagra răzmeliţă
C_1 Fost o mamă birtăşiţă.
Nemeri mi-o tăbărât,
Viñi Marcu Craloviš,
Cu mama că s-o culcat
C_1 Şi pè miñ m-o căpătat.“
Marcu iel cum auza-re,
Biñe iel să nădăiè-re,
Iel în sus că să scula-re,
După cap că mi-l luva-re,
D'in guriţă-l săruta-re
C_1 Şi din grai că mi-ş grăia-re:
„Io mis Marcu Craloviš,
Tu ieşt Miloş Cobališ,
C_1 Fişorelu şi d-al mieu.“
Cum copil că-m auza-re
Şi d'in mână mi-l luva-re,
Şi iel, măi, că mi-l dušè-re,
D-în spital că mi-l băga-re
Şi pè iel că-l vind'eca-re,
C_1 Novăšeşt' mi-i sloboza-re.
D-în birtuţ că să băgară
Şi iei, măi, că mi-ş mai beră
Şi tri zîl'e şi tri nopţ, mă.

C_1 Und'e iei că-m pribejèră?
Toamna-n țara Rumânească,
Pentru că să pomenască
C_2 La boieri, la Dumnevoastră.
La boieri s-o pomeni,
Până soare-n șer va fi!

G. G. Alexici.

IZBÂNDĂ

Către tine, vis eteric, nalț aprinsa mea privire,
Vis de falnică izbândă și supremă fericire:

Sufletului meu aripe ca de vultur să-i anin,
Ca măreț și fără teamă să se-avânte în senin;

Și, îngemănat acolo albei flacăre de soare
Cu puterea neagră-a nopții apoi crunt să se măsoare.

Săgetând abisuri sumbre ca un meteor de aur
Să împartă pretutindeni dintr'al razelor tezaur

Și cu cea din urmă rază ce-a culeș-o pe aripă
Să se prăbușească 'n spații — mort de a Dragostii *risipă.*

Cornelia Buzdugan

ELEGIE

DIN ALBERT SEMAIN

Frumoasa mea, aseară la tine am visat
Plutiă o frăgezime prin aerul curat,
Ce-mi moleşiă prea plinul, ne'ncăpătorul suflet.
Mergeam scăldat aproape în caldul tău răsuflet
Rostogoliă prin aer zefirul mlădios
Ascunsa amintire a trupului frumos.
Aş fi vroit alături să-mi fii, desmierdătoare
De braţu-mi sprijinită cu farmecu-ţi de floare,
Şi leneşă, cu pasul încetinit în noapte,
Să mă săruţi cuminte cum ai vorbi în şoapte.
Cânta iubirea'n mine — o coardă 'nfiorată —,
O, pururi alintato la braţu-mi legănată!
Te rechemam, în haina văzută-adesea ori,
Având la pălărie suav mănunchi de flori,
Şi cu pantofii tainic lucind în noaptea sumbră,
Cu umbra-ţi logodită, pe cale, cu-a mea umbră.
Sunt seri din plutitoarea blândeţe 'nfiripate,
Domoale, feminine, când inima se bate,
Când sufletul tresaltă, cu 'nfiorări de vis,
Sub un sărut ce pare că'n ceruri s'a deschis.

* * *

Zâmbiau spre mine ochii... mergeam înseninat
Sub largul cer de noapte, cu stele semănat,
Iar sufletu-mi, lumină curată, sclipitoare,
Se deschidea — crin candid — la mândra-ţi cingătoare.

Tălmăcită de **Ion Gane.**

„*Le Chariot d'Or*".

ŞTIINŢĂ ŞI RAŢIONALISM

V. Ritmul Cunoştinţei şi Iraţionalul

1. Perspectiva filosofică se schimbă aproape cu desăvârşire. Gândirea, inteligenţa, raţiunea, cunoştinţa în genere, nu „deformează", nu „schematizează", nu „reduc", nu „simbolizează" complexul faptelor. Chiar de-ar vrea s'o facă, nu le e cu putinţă. Inteligenţa, bunăoară, determină schimbarea ca schimbare, persistenţa ca persistenţă. A gândi „durata pură" e a o gândi ca „durată pură" — nu se poate altfel; iar a intui persistenţa e a o intui ca persistenţă — nu se poate altfel.

Inteligenţa ca atare nu e nici „statică" nici „dinamică". Numai substratul material, cuprinsul, inteligenţei poate fi static sau dinamic. Inteligenţa nu are bagheta magică a prefacerii dinamicului în static, şi nici intuiţia pe aceea a prefacerii staticului în dinamic. Inteligenţa şi intuiţia se diversifică prin materialul de fapte, nu prin „actul" de înţelegere sau intuire, îndreptat spre acel material, act constant în toate împrejurările.

Nu are nici un rost a vorbi de „partea spiritului în confecţionarea lumii" (expresie barbară!). A înţelege nu e a construi sau a reface pe planul intelectual, realitatea. O astfel de „inteligenţă constructivă" — o grozăvie! — este inima nu numai a raţionalismului idealist dar şi a celui realist (ontologic), şi totdeodată, lucru ciudat, este exact şi convingerea antiraţionaliştilor. Toţi aceştia, în loc să supună îndoelii dogma raţionalistă, sau o folosesc sau o combat, în cazul din urmă, cercând a dovedi cât e de răufăcătoare „inteligenţa". Firește pentru antiintelectualişti, deformările provocate de „inimă" sunt binefăcătoare. De aceea, pentru ei, dacă e o greşeală a atribui lucrurilor calităţile inteligenţei, este normal a le atribui cali-

tăţile „inimii“. Mai departe, dacă e o „naivitate“ a socoti materia ca reală, trece drept o mare subtilitate a face din simplul *ideal religios*, dintr'o năzuinţă, un *ens realissimum*, o realitate „superioară“, supranaturală.

Gândirea determină lucrurile numai când îi sunt date şi aşa cum îi sunt date. Cunoştinţa II nu depăşeşte niciodată ceeace *are* ca fapt dat (cunoştinţa I). Citeam undeva: „orice formulă generală e cu necesitate falsă, când vrei s'o verifici în cazuri individuale“. Cred, observă oricine că o formulă generală, neverificabilă în cazurile individuale, o formulă care, cum se zice, rămâne „abstractă“, nu mai poate fi considerată sub raportul logic drept generală; iar dacă este efectiv generală, ea este comună unui grup — ce urmează a fi statornicit — de cazuri individuale; şi este generală, fiindcă e *imanentă* „cazurilor individuale“. „Abstractul“ are valoare numai ca moment *în* concret.

Misologia, dispreţul faţă de logică, merge din patimă prea departe. Negativ, ea este în realitate un dispreţ faţă de fapte, mai ales, cum se va vedeà, un dispreţ faţă de faptele corect stabilite ca reale; iar pozitiv este cultivarea frenetică, psihologistă, a emoţiilor şi apetiturilor personale. Prin urmare inteligenţa nu „construeşte“ nici vederi abstracte asupra lucrurilor, nici „simboluri“ convenţionale; ea dă singurele vederi posibile asupra faptelor avute la un moment dat. Cum sunt faptele, tot aşa şi înţelegerea lor. Lucrurile şi logica lor nu sunt două entităţi deosebite, ci acelaş fapt, cu două feţe deosebite. Logica nu e o cópie a faptelor, o dublură a lor, ci însişi faptele explicitate, analizate. Judecata nu copiază, ci determină, clarifică, faptele, prin alte fapte. Gândirea „imobilizează“ numai ceeace dela sine e imobil; gândirea, nefiind o analiză *reală*, nu schimbă nimic din lucruri, ci le expune aşa cum sunt date. De sunt imobile, imobile le exprimă; de sunt fluide, fluide le redă şi ea. Bergsonismul ne lasă a nădăjdui că putem trece peste „conceptele“ lucrurilor şi că putem avea direct lucrurile însile. Cum să fie cu putinţă acest miracol? S'a văzut că nu avem „concepte“, dacă nu avem şi lucruri sau o „posesiune“ nemijlocită, „intuitivă“, a lucrurilor. La rigoare cineva s'ar puteà mulţumi cu posesiunea globală, confuză, a faptelor, refuzând de a le clarifica, de a le gândi. Că îi place confuzia,

e o chestie ce-l privește. Dar n'are dreptul de a face din bunul său plac o normă generală. De altminteri vom reveni la problema „intuiției", în care stau ascunse numeroase echivocuri.

Gândirea nu depășește dar ordinea dată a faptelor. Avem însă *ipoteza*.

Ipoteza este o „completare" a faptelor date la un moment determinat prin alte fapte cunoscute mai nainte, „completare" ce are loc prin descoperirea de asemănări între faptele prezente și cele trecute, așadar, prin descoperirea de noui intreguri (relații și unități). Ipoteza mai poate fi o suggestie, inspirată de fapte parțial, incomplet, cunoscute [1]). „Completarea" e provizorie în așteptarea controlului ulterior. Dacă ipoteza n'ar fi suggerată de fapte, n'am înțelege dece cuiva îi trece prin minte să „completeze" *așa* și nu altfel.

Pentru tălmăcirea justă a naturii ipotezei nu trebue să trecem cu vederea un caracter esențial al ei. Ipoteza depășește o serie circumscrisă de fapte — nu faptele în genere — și anume numai într'o singură direcție: în direcția cantitativă, nu și calitativă. Sau în alți termeni: ipoteza nu descopere categorii inedite de fapte, de realități, ci numai desvoltă categoriile deja date. Așa d. p. din momentul ce știu prin fapte ce este o planetă, pot face ipoteza — suggerată de unele fapte — că mai există și alte planete. Dar dacă nu știu empiric ce este o planetă sau un corp ceresc, nici o ipoteză nu va ajunge să descopere planeta în genere. Dacă de asemenea știu ce este o cauză, un raport cauzal, sunt îndreptățit a admite, ipotetic, în fața unui complex confus de procese, prezența unei cauze, necunoscute până acum. Insă gândirea singură și numai prin puterile ei n'ar fi descoperit niciodată cauza în genere. Pildele se pot înmulți și excepții nu se întâlnesc. Cu acestea am formulat un alt principiu logic, o altă regulă de metodă, ale cărei aplicații sunt pe cât de numeroase pe atât de rodnice.

Să mergem mai departe. In descoperirea analogiilor dintre fapte, aparent disparate; în desvăluirea unităților și relațiilor dintre fapte eterogene, ascuțimea minții omului de talent și de geniu are un vast câmp de desfășurare. Geniul nu cre-

[1]) Suggestia are loc și aici tot cu ajutorul altor fapte neglijate sau necunoscute de cei mai mulți. Ipoteza nu depășește niciodată sfera faptelor *în genere*.

ază, ci *vede* ceeace altul nu vede; el pătrunde în ţesătura îndevălmăşita a unităţilor şi a relaţiilor mai adânc decât ceilalţi muritori. Desigur, nu e puţin, dar e mult mai puţin decât creaţia, nepotrivită omului, căci e apanagiul divinităţii. Concepţia romantică a geniului, a supraomului, nu e întărită de fapte.

Să nu ne închipuim însă că pătrunderea în structura faptei e lucru uşor. Efortul şi răbdarea geniului sunt lucruri rare. Subt aspectul *căutării*, cunoştinţa nu e o contemplaţie pasivă, ci o penibilă tensiune. De ordinar după o asemenea anevoioasa căutare găsirea unităţii sau a relaţiei se face aproape intemporal ca o bruscă iluminare. Este aşa numita „intuiţie". Şi cred că nu mă înşel spunând că adevărata gândire e totdeauna o scăpărare bruscă, o clarificare neaşteptată, parcă şoptită de altcineva. Cazul „intuiţiei" e încă o dovadă că orice cunoştinţă e o presiune, o dictare, din afara inteligenţei, pe scurt, e ceva dat. Esenţialul e să priveşti faptele printr'o prismă favorabila *revelării* unităţilor şi relaţiilor.

In acest sens, intuiţia nu se opune gândirii; e o gândire accelerată. Descartes, Spinoza, Leibniz priveau „intuiţia" ca o continuare a „raţiunii". Intuiţia este o prindere nemijlocită a unui „întreg", a unui multiplu fie în unitate fie în relaţie. Aşadar, din acest punct de vedere, „intuiţia" are două note principale: a) este o prindere *nemijlocită*, aproape intemporală, a conexiunii structurale dintr'un întreg; b) această prindere are claritatea gândirii, ba chiar o claritate, o evidenţă, mai puternică.

Dar în istoria gândirii şi cu osebire în vremea noastră întâlnim, între alte înţelesuri secundare, încă un înţeles capital al intuiţiei, înţeles cu totul deosebit de cel precedent, deşi odinioară confundat cu el (d. p. la Plotin). Bergson are meritul de a-l fi luminat deplin.

Pe când intuiţia, clarificarea nemijlocită, nu se interesează prea mult nici de realitatea materialului intuit nici de calitatea lui, aşadar, pe când intuiţia I e neutră faţă de problema realităţii sau nerealităţii „materialului" intuit, precum şi faţă de problema naturii intime a acestui material, — dovadă că această intuiţie se întâlneşte mai ales în matematică; în schimb intuiţia II susţine că prinde numai realul şi chiar un anumit

real: cel neempiric, nesensibil; de asemenea, că prinderea acestui real e „simpatică", vibrantă, lirică, patetică, „subiectivă", extraştiinţifică, iraţională [1]).

Intuiţia II nu mai posedă claritatea logică a celei dintâiu, ci este, cel puţin la reprezentantul tipic al acestei doctrine, la H. Bergson, o prindere vagă, crepusculară, confuză, sentimentală, a unei realităţi „metafizice". Intuiţia aceasta obscură este un *contact* cu o realitate neaccesibilă gândirii.

Problemele ridicate de acest al doilea înţeles al intuiţiei vor fi cercetate în alt cadru. E însă necesar a remarca de pe acum, că în genere gândirea nu e un instrument specific prinderii exclusiv a realităţii, ci doar mijlocul de clarificare a materialului, ori dece natură ar fi el. Dacă materialul e real, gândirea revelează o realitate; dacă e nereal, gândirea revelează un nereal. Gândirea nu produce prin puterile ei realitatea; ea nu conferă unui material dat rangul de realitate. De asemenea gândirea nu are predilecţie pentru anumite materiale, nesocotind pe altele sau fiind improprie determinării lor. Este deopotrivă de greşit a crede că spiritul nostru posedă mai multă „raţiune" decât însăş realitatea, căreia i-o impune cu sila, ca şi a crede că realitatea posedă mai multă inteligibilitate decât noi. Raţiunea umană este exprimarea teoretică a „raţiunii" din lucruri. Dacă n'ar fi raţionalitate (unităţi şi relaţii) în obiecte, noi n'am fi putut s'o inventăm. Se va reveni asupra acestui punct.

In treacăt, mai avem de adăogat o observaţie, privitoare la natura intuiţiei II, a intuiţiei mistice. Din punctul de vedere al concepţiei susţinute până aci, intuiţia II, bergsoniană, ni se prezintă doar ca un caz particular al cunoştinţei I, al prezentării de materiale noui, de fapte inedite, ce urmează a fi determinate. Ea se deosebeşte dar de intuiţia I, referitoare la cunoştinţa II, la determinarea datelor.

Intuiţia II este un instrument de îmbogăţire a stocului de informaţii, cel puţin, asupra unora dintre realităţi, cele spirituale: cunoaşterea atât de anevoioasă a sufletului străin. Intuiţia II este un mijloc de a procură materiale prime gândirii, de aceea este globală, obscură, crepusculară, cum este orice fapt brut.

[1] *R. Müller-Freienfels:* Rationales und irrationales Erkenntnis Annalen der Philos. (vol II).

Dar subt nici un cuvânt nu putem admite că intuiţia II, prin faptul că prinde nemijlocit, că „trăeşte" anumite materiale, poate conferà acestor materiale caracterul de realitate şi chiar de realitate „superioară". „Trăirea" este un aspect de ordin subiectiv, psihologic; ea garantează realitatea *psihologică* a trăitului, nu realitatea lui obiectivă. Criteriul psihologist [1]) al realităţii nu este acceptabil. Se va arăta mai târziu că justa statornicire a realităţii nu e de resortul trăirii psihologice; ea cade în sarcina unor procedee tehnice şi metodologice, care au oarecare raporturi cu faptul psihologic, dar în genere şi esenţial sunt neatârnate de atitudinea şi de impresiile strict sufleteşti ale fiecăruia. De asemenea se va vedea că statornicirea realităţii, hotărârea valabilă a ceeace este real şi a ceeace nu este, are legături indirecte şi cu cele două înţelesuri ale cunoştinţei.

„Realitatea", descoperirea ei, nu e nici o chestie de intuiţie, nici o chestie de gândire; ea depinde de anumite *procedee de control*. Fără control riguros nu avem mijloace de a deosebi realul ca atare de realul *pentru* mine, de „trăitul" ca fapt sufletesc. Când cineva îţi vorbeşte de realitatea unui fapt, întreabă-l numaidecât: „prin ce procedee ai descoperit şi ai asigurat acest fapt real?" Realismul şi psihologismul subiectivist sunt adversari ireductibili.

2. In faptul judecăţii un rol decisiv are predicatul, căci prin el are loc determinarea. Determinarea este o *regăsire*, o *recunoaştere*, o *repetare* a unui predicat, a unui dat, într'un subiect ce aşteaptă să fie şi el determinat. Aşa d. p. în „verdele este o culoare", regăsesc „culoarea", pe care am avut-o şi în alte materiale, în datul actual „verdele". De aceea, cum remarcă şi Joh. Volkelt [2]), predicatul este totdeauna un „general", un dat ce se repetă şi poate fi regăsit în mai multe cazuri particulare. Prin vehiculul predicatului [3]), care e totdeauna un general şi niciodată un individual, subiectul e „înţeles", e „conceput", luăm despre el o „noţiune". Predicatul, fiind totdeauna general, este o „noţiune", o „idee generală", un „concept".

[1]) Tot ce e trăit de mine, este prin chiar aceasta obiectiv.

[2]) *Joh. Volkelt:* Op. cit. p. 498 şi urm.

[3]) Prin „subiect" şi „predicat" nu înţeleg nu ştiu ce „entităţi" în conştiinţă, ci obiectele, datele, exprimate de aceşti termeni.

„Noţiune", în sensul propriu şi originar al cuvântului, este numai *predicatul* sau generalul, cu ajutorul căruia determinăm, înţelegem, concepem. După aceea termenul de „noţiune" a fost extins şi la subiect, şi în genere la tot ce poate fi denumit (cu o îngrădire: numele proprii).

Noţiunea e dar o situaţie logică în raportul de determinare ce constitue judecata; noţiunea este elementul determinant; factorul clarificator. Originar noţiunea este instrumentul înţelegerii, al „conceperii". „Conceptul" (noţiunea) este dar un termen de relaţie şi nu e valabil independent de raportul de determinare, inerent judecăţii. Noţiunea nu este o „entitate", un lucru de sine stătător, oarecum individual; ea este o *relaţie logică*, posibilă numai în şi prin judecată. Judecată şi noţiune sunt corelative; nici judecata nu e posibilă fără predicat sau noţiune (instrumentul conceperii sau determinării), nici noţiunea nu e posibilă fără judecată. Între judecată şi noţiune nu fiinţează un raport de prioritate; ele sunt simultane. Nu se poate spune nici că noţiunea premerge judecăţii (logica aristotelică), nici invers că judecata premerge noţiunii (unii logiciani mai noui). Printr'o generalizare scuzabilă termenul de noţiune a fost aplicat şi la subiect, căci adesea obiectul ce a servit ca predicat a dobândit funcţia de subiect. Dar extinderea termenului de „concept" la orice dat fără distincţie mai are o explicaţie, a cărei discuţie ne pune din nou în faţă deosebirea dintre logică şi gramatică.

Cum judecata este formularea verbală a unui gând, se înţelege că şi predicatul are un echivalent linguistic; ba chiar putem accentuà că exprimarea verbală este caracterul indispensabil al predicatului, de oarece el este instrumentul determinării. Enunţarea verbală a gândului, judecata, este o „predicare". Puterea cuvântului este vizibilă. Adesea cunoştinţa se limitează la denumire. — „Ce floare e asta?" — „E *papaver somniferum*". — Ce e papaver somniferum?" — „E macul". Aci numele înlocueşte cunoştinţa, clarificarea datului intuitiv. Pare că şti, fiindcă ai aflat „cum i se zice".

Regulă generală: orice predicat, orice instrument al determinării sau „calificării" trebue neapărat să fie exprimat verbal. Altminteri determinarea, predicarea, e nerealizabilă. Orice noţiune este expresia lingnistică a unui general. Generalul,

simbolizat prin sunete, şi cu rolul de determinant în judecată, este chiar noţiunea. Dar inversa: orice cuvânt e o noţiune, nu e adevărată. Noţiunea e un cuvânt; dar nu orice cuvânt e o noţiune. Exemplu: şi indivizii pot fi denumiţi şi atunci avem *nume proprii,* nu concepte. Confuzia rămâne însă posibilă. De oarece noţiunea e totdeauna verbal formulabilă, de oarece e un cuvânt, s'a crezut că orice cuvânt poate fi considerat drept o noţiune. Astfel se trece cu vederea că noţiunea are nu numai o latură gramaticală, dar şi o latură logică bine îngrădită: noţiunea e *generalul* prin care un subiect este determinat sau clar exprimat. Drept urmare: judecata este o *exprimare clară* a unui multiplu în unitate sau relaţie cu ajutorul unui general care devenind predicat în judecată este şi noţiune. Ceeace gramatical e predicat, logic este o noţiune sau concept. S'a văzut că noţiunea nu există decât prin şi pentru judecată; în afară de judecată noţiunea este un general, un „obiect" general. Noţiunea e o relaţie, nu o entitate.

Confuzia între aspectul gramatical al generalului (noţiunii) şi aspectul logic are două consecinţe regretabile: a) independenţa cuvântului e transformată în independenţa noţiunii, care devine astfel o esenţă, o „substanţă", un individ, pe când ea este o relaţie logică; b) fiindcă putem uni cuvinte pentru a forma o propoziţie, s'a produs iluzia că şi judecata e o „unire de noţiuni".

Noţiunea fiind un element al judecăţii, iar judecata fiind o formulare verbală *cu sens* (cu raportare la gândire), urmează că orice noţiune trebue să fie şi un cuvânt, dar nu este numai cuvânt. Nominalismul a confundat noţiunea şi cuvântul, cum a confundat judecata şi propoziţia. Tipic sub acest raport e filosoful englez Th. Hobbes, pentru care gândirea era o „socoteală de cuvinte". Dar nu numai confundarea noţiunii şi cuvântului (Verbum, Logos) este o greşeală, dar şi credinţa că izolarea, posibilă la cuvânt, este posibilă şi la noţiune. Cuvântul poate fi ipostaziat, personificat şi manipulat după voe; noţiunea (generalul) resistă operării arbitrare. Generalul nu există „abstract", izolat, ci numai şi numai într'un întreg, într'o unitate sau relaţie, deci în ceva „concret", într'un material dat. Existenţa de sine stătătoare a generalului nu e o „abstracţie" ci o absurditate. Deci şi emanciparea limbajului de gân-

dire, ca și confundarea gândirii cu limbajul închid mari primejdii pentru știința specială, dar mai ales pentru filosofie, la care controlul este mai greu și mai puțin urgent. Obârșia verbalismului sterp, sofistic sau mistic, trebue căutată și în aceste două paralogisme. Intre limbaj și gândire nu există un paralelism strict.

Putem examina acum problema „iraționalității". Orice determinare e formularea prin limbaj a unui gând, a unui multiplu analizat; este dar o vorbire cu înțeles, o exprimare inteligibilă; iar această exprimare se face cu ajutorul predicatului sau al noțiunii. Noțiunea este prin esență exprimabilul. Din acestea decurge un important corolariu. Determinat, judecat, nu poate fi decât ceeace poate fi exprimat sau vorbit. Ceeace nu posedă un echivalent gramatical nu poate fi determinat, judecat, înțeles. „Raționalul", „inteligibilul", este tot una cu „exprimatul" sau „exprimabilul". Din potrivă, „iraționalul" este „neexprimabilul", „neformulabilul", „indefinibilul", ceeace însă nu trebue confundat cu *necunoscutul* sau necunoștibilul. Aci se simte inevitabila tiranie a cuvântului. „Iraționalul" nu e o „limită a cunoștinței", ci o limită a exprimării. Sunt atâtea lucruri pe care le cunoaștem și totuș nu le putem exprima! Așa sunt d. p. nuanțele de culori, de sunete, de parfumuri, etc. Debunăseamă nu putem opri pe nimeni de a socoti *negrăitul* ca un mister. Cultul misterelor cerea, se știe, dela inițiat tăcere. Era mai mult un act de prudență, decât de curaj. E bine dar să nu uităm că marginile exprimării verbale nu sunt hotarele cunoștinței și gândirii. Gândirea este condiția vorbirii, nu vorbirea condiția gândirii. Vorbirea nu constitue gândirea, ci doar o comunică. Contigențele linguistice nu decid de natura și sfera cunoștinței [1]).

Dela Greci s'a luat obiceiul de a suprapune gândirea și limbajul, instituindu-se astfel ecuația: inteligibilul = exprimabilul verbal. Această ecuație nu poate fi primită. Lumea e mult mai inteligibilă decât îngădue exprimarea prin limbaj sau compunerea silabelor. Logosul trebue să fie mai mult ra-

[1] Rolul limbajului în cultura umană n'a fost deajuns de prețuit. Nu numai știința dar și religia își au cel puțin unele rădăcini în natura dinamică a limbajului. Prin limbaj superstițiile sociale silesc uneori gândirea de a depăși și a răstălmăci faptele.

ţiune decât limbaj. Dacă răsturnăm raportul, intrăm în conflict cu faptele. Am d. p. atâtea afecte pe care eu le simt atât de bine, dar pentru care nu am şi formula verbală precisă. Înseamnă că nu le cunosc, că sunt un mister? E aşa, numai pentru cel ce confundă limbaj şi gândire. Universul e inteligibil, chiar dacă nu totdeauna cunoaşterea lui este perfect verbalizată. Cunoştinţa nu e tot una cu frazare. Plasa vorbirii nu prinde tot ce e inteligibil. Claritatea nu emană din vorbire, ci din gândire.

A cunoaşte nu este a lipi etichete verbale. Verbalismul, necesar Grecilor, care erau debutanţi, a devenit prin scolastica medievală o necontenită primejdie pentru cugetarea europeană. Evitarea primejdiei stă în revenirea la fapte, la realitate, în emanciparea de prejudecăţi teoretice. Câte situaţii complicate nu devin mai limpezi, când meditezi asupra lor, hotărât a păstra pentru tine rodul meditaţiilor!

3. Un cal de bătae, obişnuit la antiraţionaliştii contimporani, este *individul* şi cunoaşterea lui. Individul este „adevărata" realitate, declară antiraţionalismul timpului. Că realitatea e alcătuită din indivizi, din naturi individuale şi unice, nimeni nu tăgăduieşte. Aşa este. Dar că realitatea este alcătuită *numai* din indivizi şi că prin urmare generalul e o ficţiune mentală e marea prejudecată a *nominalismului*, în constelaţia căruia s'a desvoltat filosofia modernă. Nominalismul a dat filosofiei medievale lovitura de graţie şi, după toate aparenţele, tot el va ruină filosofia modernă [1]).

Antiintelectualismul şi misologismul de azi scot din arsenalul filosofic argumentele vechiului nominalism. Neo-nominalismul are îndrăsneli pe care cel de altădată nu le cunoştea. El aspiră spre o ştiinţă fără abstracţii, fără generalităţi (?), spre o ştiinţă a individualului, a clipei, a nuanţei, pe scurt, spre o ştiinţă fără ştiinţă. In această „ştiinţă" individul nu va fi cunoscut, ci „simţit" (opoziţia între ştiinţă şi sentiment, se va vedea, e fără rost). Sentimentul, vibraţia personală şi momentană, ar fi adevărata „ştiinţă".

Scopul antiraţionalismului e cunoaşterea individului în

[1] Nominalismul a preparat criza prezentă a ştiinţei europene, a societăţii şi a culturii. Vezi *P. Honigsheim:* Zur Soziologie der mittelalterlichen Scholastik în Erinnerungsgabe für M. Weber, II, 175

„esența lui cea mai intimă"; iar această „esență" e strict irațională, neinteligibilă. *Omne individuum ineffabile.* Individul este — cel puțin așa ni se repetă retoric — „revolta elementelor iraționale contra atot puterniciei elementelor raționale".

Dacă prin acestea se afirmă categoric că individualul este *total* nerațional (= neformulabil verbal) eroarea este palpabilă, căci numeroase aspecte ale individualului sunt sau pot fi „conceptualizate" sau exprimate verbal. Insă e adevărat că individualul are aspecte, care, deși scapă cuvântului, pot fi totuș cunoscute. Sunt cunoștințele — nu misterele — tăcerii, sunt cunoștințele necomunicabile, netransmisibile direct, cel puțin, cu mijloacele liguistice ale popoarelor culte de azi. Dar sunt totuș cunoștințe.

Pretinsa „iraționalitate" în prezent a individualului e de fapt doar postularea unei *complete determinări* a lui în viitor prin combinarea și îmbogățirea potrivită a limbajului. Constat acum iraționalul, pentru a îndemna la eliminarea lui în viitor. „Iraționalitatea" este efectul unui îndemn curajos, nu al desnădejdii; ea nu ne scoate din logic, ci din potrivă ne duce tot mai adânc în sfera „raționalului", în sistemul integral al determinărilor logice. „Unicitatea" nerațională este un impuls spre integralitatea logică, spre exprimarea cât mai translucidă a individualului, spre localizarea lui tot mai precisă în topografia logicului. Contrar așteptărilor pripite și interesate ale antiraționaliștilor, unicul sau individualul postulează „întregul științei", „raționalitatea" desăvârșită [1]). Paradoxul constă în faptul că individualul pare nerațional, tocmai fiindcă tinde spre un ideal de inteligibilitate.

Individul e „ceeace nu este încă deplin determinat"; dar în nici un chip nu poate fi asimilat cu absolut nedeterminabilul, cu inefabilul, neconoștibilul, neraționalul, alogicul sau antilogicul. Susținerea că individualul nu poate fi determinat cel puțin parțial și progresiv e gratuită. Bergson aduce filosofiei în bloc învinuirea că, în loc să-și concentreze gândirea asupra „particularului", și-au diluat-o în general [2]). Invinui-

[1]) *W. Moog:* Logik, Psychologie und Psychologismus, 1921, pp. 185 și urm.

[2]) *H. Bergson:* Notice sur Ravaisson, p. 7 (Mémoires de l'Académie des Sciences morales et politiques, 1907).

rea e nejustificată; îndreptarea spre general e o necesitate, pentru motivul că individualul nu poate fi *înţeles* decât cu ajutorul generalului. Altă înţelegere nu-i cu putinţă. Faptele, de sigur, sunt variate; înţelegerea este una şi aceeaş în mijlocul progresivităţii.

De altminteri, cum remarcă Bruno Bauch [1]), „iraţionalul" este o simplă negaţie (= nu e raţional), dar nu spune nimic pozitiv ce este. „Iraţionalul", ca limitaţie provizorie *înlăuntrul* cunoştinţei, este acceptabil; ca simplu termen de negaţie nu spune nimic. S'a văzut că negaţia este o relaţie de separare, ceeace revine, în cazul nostru, la afirmaţia că „raţionalul şi neraţionalul sunt separaţi". Câştigul e nul. Dar în afară de împrejurarea că această separare, de fapt, nu există, mai trebue observat că „iraţionalul" pur este, pentru a întrebuinţa o expresie curentă, o simplă „abstracţie"; căci el e un termen de relaţie şi deci fără corelativul său, raţionalul, pierde orice sens. Dar şi cu această raportare negaţia pură care e „iraţionalul" nu devine mai inteligibilă. Se ştie doar că un termen negativ numai atunci are un înţeles, când îi putem descoperi un echivalent pozitiv, aşa cum d. p. „nemişcat" este egal cu „în repaos", „non-eu" este egal cu „lume materială" şi „psihicul *străin*", iar „necorporalul" este egal cu „spiritualul". „Neplăcutul" este totuna cu un anumit sentiment pozitiv, nu este pură privaţie de plăcere. Fără traducere în limbaj pozitiv, negaţia rămâne un simplu cuvânt. Obsesia cuvântului este reală.

M. Florian.

---

[1] *Bruno Bauch:* Wahrheit, Wert und Wirklichkeit, 1923, pp. 367 şi urm.

SEARA

Clipește focul somnoros din gene,
Ne'nvăluie'n roșcatele-i văpăi,
In lemnul ce se mistuie alene
Aud cum plânge-un pom tăiat din văi.

Se jeluește lung, prelung, suspină,
Cu 'ncetul se preface în tăciune,
O clipă doar ne 'nvăluie 'n lumină.

In amintiri duioase dealtădat'
Și-uitându-mă la para ce apune,
Mânuța ta o strâng înfiorat.

Din înălțimi cad fulgi ușori alene,
Și cern întunecimi pe sat, pe văi,
Cu noi se 'ngroapă casa în troiene
Și eu mă 'ntronesc în ochii tăi.

Gr. Sălceanu.

CRONICI

Cronica Artistică

Decăderea picturii românești. — Cine a urmărit înaintea războiului pentru unitatea națională mica mișcare artistică din țara noastră, mai ales în prețuitele expoziții ale societății Tinerimea Artistică și ale pictorilor de valoare ce expuneau singuratici, rămăsese cu dreapta convingere că dacă pictura contimporană nu însemna o renaștere de-o însemnătate deosebită, ocupă desigur un loc onorabil și da speranța unei perfecționări tehnice și unei lărgiri a sferei de inspirațiune. Ne aflăm încă, dacă nu toți artiștii, dar cei mai mulți, pe-o cărare deschisă, ce cu timpul trebuiă să devie un drum larg cu privelişti spre un orizont luminos, pe care străluciau numele unor înnaintași ca Teodor Aman și Grigorescu. Totuș de pe atunci se vădiau semnele unei decadențe artistice; începeau să adie suflările unui vânt strein; atmosfera începeà să se viție ze și'n scurt timp își făceau loc concepțiunile nesănătoase ale unei literaturi și arte bolnave. Simboliști, decadenți, moderniști și cum se mai intitulau acești nechemați înnoitori începeau să se furișeze pe câmpul literaturii; arta n'a fost scutită nici ea de asemenea manifestări. Și am văzut că a început să se facă în presă și'n cenacole elogiul artei viitorului și defăimarea tradiției. Ne aducem aminte cum la o expoziție de la Ateneul Român a unui artist în preziua răsboiului, publicul erà îndemnat să admire o pânză c'o tehnică îndoelnică, în care un soldat român își frângeà sabia de genunchi.

Mulți optimiști credeau însă că asemenea manifestări erau numai niște apucături izolate a unei mode, care, mai ales după război, aveà să dispară, și pe care timpul avea s'o acopere cu uitarea, pentru ca să se ridice apoi, într'o țară liberă și binecuvântată de Dumnezeu, o artă cu adevărat națională. Se aflau însă și oameni mai sceptici, care dacă se îndoiau, căutau cu oarecare grijă la viitor. Este însă un fapt foarte întristător să se constate că iluzia optimiștilor a fost numai o iluzie. A urmat, — cine nu-și aduce aminte? — după răsboi, un adevărat vârtej nebunesc de expozanți

de pictură. Improvizaţi, neisprăviţi ai penelului, pretenţioşi ce voiau să ne înveţe ce înseamnă adevărata pictură — unii purtători de nume cosmopolite — se înghesuiau care mai de care să închirieze săli de expoziţie şi să umple Capitala cu produsele lor. Ajutaţi de un public al „snobilor" şi al îmbogăţiţilor de războiu, în cea mai mare parte străini de legea şi rasa noastră, slăviţi de o presă condusă de ignoranţi în ale artei, trâmbiţaţi de o reclamă desfrânată făcută pentru a servì anumite scopuri şi a dizolvà orice manifestare românească, aceşti artişti îşi vindeau produsele lor pe preţuri adesea fantastice. Îngâmfaţi de un aşa de mare succes, socotindu-se drept mari creatori, ei avură iluzia că au pus bazele picturii moderne româneşti cu inspiraţiunea lor nulă şi cu tehnica lor barbară, ultimul răsunet a tot ce erà decadenţă patentă în Francia sau Germania. Desenul, prima condiţie formală fără de care nimeni nu poate fi pictor sau sculptor, desenul ce este studiul gramaticei pentru un scriitor, nu mai există pentru astfel de oameni; gama colorilor culese pe paleta artistului nu mai răspunde armoniei ce domină în realitate; într'un cuvânt studiul naturii, vecinicul studiu al naturii de care nu s'a depărtat vreodată nici un artist şi care îndrumă şi întreţine activitatea artistică nu mai are ce căutà printre preocupările artistului modern. Rupând cu tradiţia, el crede că studiul marilor maeştri trebuie aruncat ca o vechitură; îmbrăţişând materialismul şi cosmopolitismul, el socoate că arta nu este naţională şi că este ridicul să se mai inspire cinevà din sentimentul de patrie aşà cum a făcut Grigorescu, ori din trecutul cel bogat în fapte vrednice de admirare aşà cum l-a înţeles Aman.

Fireşte că într'o asemenea atmosferă apreciaţii noştri artişti ce au căutat să întemeeze o şcoală în adevăratul înţeles al cuvântului continuă să producă opere serioase, dar au fost înghiţiţi de larma sau reclama care se face în jurul picturii de astăzi. Ţinem însă să constatăm că aceste concepţiuni morbide ce au năvălit. ca şi'n literatură, în arta picturii n'au nici pe departe de-afface cu noţiunea despre artă şi nu sântem aşà de naivi să credem că toate producţiunile artistice de astăzi ar fi opere reprezentative ale geniului românesc.

Opere mai prejos de orice critică, nici nu se poate vorbì despre ele şi nu vom considera drept artişti pe toţi expozanţii de pânză, unii cu nume strein, care vor să impuie o modă trecătoare, dărâmând tradiţia ce a izvorît din studiul adânc al naturii în curs de atâtea secole.

Noi românii mai ales astăzi avem nevoe de-o artă care să fie expresiunea sentimentelor şi cugetărilor noastre proprii; ea aşteaptă să-i închine toate puterile şi cei mai tineri ce se pregătesc adesea cu jertfă traiului lor, pentru o spinoasă şi grea misiune, dacă ne mai este dat să ne afirmăm şi'n cel mai fermecător domeniu al activităţii umane. Dar pentru ce rezultatele să fie aşà precum le dorim, şi pentru ca să se poată întărì o mişcare artistică, se cere să stârpim cauzele ce au adus decăderea artistică de astăzi.

In locul trufiei şi pretenţiilor noi cerem mai multă modestie şi măsură. Marii artişti şi talentele onorabile nu s'au impus niciodată prin insolenţă. In locul grăbii şi nepregătirii care nu pot produce decât marfă de vânzare pentru un public fără gust format şi judecată matură, noi cerem răbdare şi muncă necurmată după studiul îndelungat al naturii. Aceasta trebuie să fie suprema călăuză în artă. Marele pictor englez Josua Reynolds, unul dintre reformatorii picturii engleze de la sfârşitul secolului al XVIII-a în acelaş timp eminent critic de artă şi unic în felul său, vorbeşte în vestitele sale „Discursuri despre pictură" de însemnătatea ce-o are studiul naturii în activitatea artistului. „O mai repet, zice el, nu pierdeţi din vedere niciodată natura. In momentul în care o părăsiţi, toate rămân în aier şi iată-vă daţi pradă tuturor capriciilor de pe lume, fără ca să ştiţi unde vă veţi opri. Orice licenţă vă veţi permite, ochii să vă fie aţintiţi pe natură" [1]). La ajungerea scopului său, pornit pe această cale, artistul trebuie să ştie că nu poate ajunge decât cu îndelungă răbdare şi cu anumite mijloace. Vorbind despre tinerii ambiţioşi ce se cred dintr'o dată maeştri, acelaş Reynolds spune aceste vrednice de amintit cuvinte: „Ei ar voi să găsească o cărare mai scurtă care să ducă la perfecţiune; ei speră să capete răsplata prin alte mijloace decât acele ce le prescrie regulele indispensabile ale artei. Trebuie neîncetat să li se spue că gloria adevărată se cumpără numai cu munca, şi cu oricât geniu ar fi înzestraţi, nu există nici de cum o metodă uşoară pentru a ajunge un bun pictor" [2]). Frazele ce mai urmează sânt prea interesante pentru a trece asupra lor, mai ales când ne gândim la graba şi uşurinţa ce o pun artiştii noştri, şi mai ales cei tineri abiă ieşiţi din şcoală, ca să deschidă o expoziţie.

„Când citim vieţile pictorilor celor mai vestiţi — urmează Reynolds, găsim la fiece pagină că nici o părticică din timpul lor n'a fost risipit. Chiar o creştere a faimei lor avea drept rezultat să le sporească silinţa. Ca să fim convinşi de îndărătnicia cu care ei îşi urmăriau studiile, să ne gândim numai la felul de-a procedă în cele mai celebre opere ale lor. După ce concepuseră un subiect, începeau să facă mai întâi mai multe schiţe deosebite; apoi făceau un desen al întregului, după aceasta un alt desen mai corect al fiecării părţi în amănunt, capete, mâini, picioare, draperii; atunci zugrăviau totalul şi, la sfârşit, îl retuşau după natură. Tablourile aşă lucrate, născute cu atâta osteneală, par astăzi producţiuni magice, ca şi cum un geniu puternic le-ar fi înălţat dintr'o dată" [3]).

In locul teoriilor estetice moderne şi'n locul modelor decăzute din Apus noi opunem tradiţiunea vechilor maeştri. Şi credem în

---

[1]) *Discours sur la peinture, Lettres au flaneur suivies des Voyages pittoresques.* Traduction nouvelle par Louis Dimier, Paris, 1909, pag. 219.

[2]) ib., pag. 29.

[3]) ib., pag. 29.

această privință că studiind mai cu deosebire pe marii artiști ai renașterii italiene, pictorul român va învăța mai întâi să deseneze și folosul său va fi nespus mai mare decât dacă s'ar mărgini numai la mișcarea impresionistă sau neo-impresionistă. Iar în al doilea loc din atingerea necurmată cu arta italiană el s'ar apropia de acele însușiri de claritate și limpezime ale geniului latin, care sânt și ale noastre și pe care trebuie să le întărim.

In locul educației cosmopolite și a afirmării că arta e umanitară, noi opunem ideia națională; ea este focul sacru ce-a ars în sufletul marilor artiști; ea a făcut, de pildă, pe Raffael italian, pe Rembrandt olandez, pe Rubens flamand sau pe Velásquez spaniol. Și exemplele s'ar puteà înmulți.

In fine, în locul inculturii și neștiinții noi cerem cultură literară și artistică și un studiu teoretic serios în academiile noastre de artă. Cunoașterea nu numai a istoriei artei și esteticei, ci a istoriei universale și naționale precum și a literaturii se impun, fiind un nesecat izvor pentru lărgirea câmpului de inspirație. O operă de artă vrednică de acest nume, nu răsare numai dintr'o impresiune momentană sau dintr'o imagină fugarnică fixată pe pânză. Presupunem că pictura românească nu se poate mărgini numai la peisaje nevinovate, la mănunchiuri de flori și la multe asemenea produse mărunte, care au și ele, firește, valoarea lor, dar în scene mai mari de compoziție, de concepțiuni filosofice, de pasiuni puternice cu situații psihologice, de portrete de pe care să se desprindă fizionomia morală, opere pentru care se cer cunoștinți adânci și temeinice studii. Insă pentru ca activitatea artistică să se îndrumeze pe asemenea cale, trebuie să fie servită în acea nestrămutată iubire și mândrie de neam numai de către români, căci nu străinii și alți „minoritari" (pentru a întrebuința acest curios termen născocit de curând), care nu pot simți românește, vor putea să închege în formele artei nepieritoare însușirile de rassă și aspirațiile poporului românesc. Dacă aceste adevăruri, asupra cărora am stăruit, ar fi fost mai de mult păzite, nu ne-am fi găsit în situațiunea de astăzi. După războiul de la 1877 penelul lui Grigorescu și pana lui Vasile Alecsandri au preamărit sufletul eroic al neamului nostru, după 1918 nici o pânză nu l-a veșnicit, nici un glas nu l-a cântat.

Alexandru Naum.

Cronica istorică

Negru-Vodă. — In cercetarea mea specială despre Basarab I cel Bătrân [1]) căutam a stabili că Negru-Vodă erà identic cu Basarab I, adică că acesta era legendarul Negru-Vodă.

[1]) C. Kogălniceanu, Basarab zis Negru-Vodă București, 1908.

Această a mea ipoteză a fost admisă în genere, mai recent, şi de profesorul universitar Alex. Lapedatu în meritoasa sa scriere despre modul cum s'a alcătuit tradiţia naţională despre originile Ţării-Româneşti [1]).

Cu toate aceste, într'o critică a publicaţiunei Comisiunei monumentelor istorice întitulată „Curtea Domnească din Argeş", apărută de curând în Convorbiri literare [2]) profesorul Dr. Dumitru Stănescu, după ce dovedeşte că mormântul ctitoresc descoperit la Argeş, nu este al lui Radu tatăl lui Dan şi Mircea eu am dovedit că este al lui Vladislav I zis Vlaicu [3]), — admite un *Radu Negru* deosebit şi anterior lui Basarab I şi nepotului acestuia Radu.

In afară de eroarea ce comite în privinţa adăogirei pe lângă *Negru* şi a numelui *Radu* părerea emisă este pe deplin întemeiată.

Deja cu mult înaintea apariţiei articolului profesorului Stănescu eu însumi revenind asupra contestării, în diferite scrieri a neexistenţei lui Negru-Vodă şi identificarea lui cu Basarab I [4]) susţineam că „faţă de tradiţia statornică, reprodusă de cea mai veche cronică a Ţării-Româneşti, cronica anonimă, tradiţie păstrată şi la Românii din Ţara-Făgăraşului despre existenţa unui Negru-Vodă, nu stau la îndoială a admite că Negru, Voevod al Românilor din Ţara Făgăraşului, să se fi strămutat, cu voia regelui mai probabil, de acolo în Muntenia la Câmpulung întemeând aci voevodatul câmpulungean, unde găsim mai pe urmă ca voevod pe Seneslau.

Dar acest Voevod se chema pur şi simplu Negru şi nu Radu Negru.

Sub acest nume figurează el în întreaga tradiţie populară, nealterată prin adausurile posterioare de origine literară. Sub numele de Negru-Vodă figurează el în documentul lui Alexandru-Vodă de la 1569 şi 1576, la Lucari, în doc. lui Constantin Şerban Basarab din 1655 şi 1656, la Gavril Thomasi, la Paul de Alep, la Miron Costin, la Marsighi şi la Del Chiaro [5]). Deabea târziu, pe cale literară, prin confuziunea lui Negru-Vodă cu Radu I, fiul lui Alexandru I, s'a iscat numele de Radu Negru.

Profesorul Stănescu a crezut a fi găsit o dovadă precum Negru-Vodă s'ar fi chemat Radu Negru-Vodă în împrejurarea cum că la biserica domnească din Argeş din vechime, timp îndelungat se pomeneau ca ctitori *Radu Voevod* şi Ana Doamna [6]) de oare ce

---

[1]) In Anuarul institutului de istorie naţională pe anul 1923, p. 289-314, Bucureşti „Cartea Românească" 1924.

[2]) Convorbiri literare, anul 57-lea, Mai 1925, p. 380-389.

[3]) C. Kogălniceanu Sf. Nicolae Domnesc, Conv. lit., Oct. 1924, p. 759 şi Biserica Sf. Nicolae Domnesc în Conv. lit., Oct. 1922, p. 723.

[4]) Basarab I zis Negru-Vodă, Bucureşti, 1908.

[5]) Vezi toate aceste citaţiuni la Alex. Lapedatu, op. cit., p. 305, unde explică foarte bine cum s'a identificat Negru-Vodă în Radu-Vodă.

[6]) Biserica Sf. Nicolai Domnesc în Conv. lit., Oct. 1922, p. 761.

cert este că soţia lui Radu, tatăl lui Dan şi Mircea, se chema *Calinichia* a conchis că Ana n'a putut fi decât soţia lui Negru-Vodă, care astfel s'ar fi numit şi Radu.

Această concluziune eronată provine din faptul descoperirei mormântului în biserica domnească de la Curtea de Argeş, lângă mormântul ctitorului, a Doamnei Ana.

In primul meu articol despre biserica domnească dela Curtea de Argeş [1]) emisesem deja părerea cum că mormântul alăturea de mormântul ctitorului, din care s'au scos nişte oseminte de femee conţinea probabil rămăşiţele Doamnei Ana, soţia lui Vladislav I. Aflarea inelului la degetul ctitorului cu inscripţia, cu descifrarea probabilă Ana confirmă părerea mea că în mormântul ctitoresc se află remăşiţele lui Vladislav I. Cu timpul dându-se uitării numele ctitorului şi orice clădire veche atribuindu-se mai întâi lui Negru-Vodă şi în urmă prin confuziunea acestuia cu Radu I, tatăl lui Dan şi Mircea, acestuia s'a îndatinat obiceiul, cu prilejul prăznuirii din fiecare an a hramului Sf. Nicolae, a se ridica rugăciuni şi pentru ctitorul acestei biserici, în loc de Vladislav I pe *Radu Voevod* şi *Ana Doamna* a căreia memorie se vede se păstrase în loc de a pomeni pe adevărata solie a lui Radu I, pe *Calinichia*. Astfel se explică împărecherea greşită a lui Radu şi a Anei, premisă greşită din care profesorul Stănescu a dedus concluzia eronată cum că Negru-Vodă s'ar fi chemat şi Radu şi că prin urmare rămăşiţele din mormânt ar fi acele ale lui Radu Negru şi ale soţiei sale Ana, şi de aci concluzia tot atât de neîntemeiată cum că acest Radu Negru ar fi ctitorul acestei biserici zidită în secolul al XIII-lea [2]).

In ceeace priveşte însă tradiţia însăşi despre descălecarea lui Negru-Vodă din Făgăraş la Câmpulung întemeiând aci voevodatul câmpulungean toate împrejurările o confirmă.

Departe de a vedea în analogia descălecării lui Negru cu acea a lui Dragoş în Moldova, care dovedită în mod documental, o invenţie imitativă posterioară, după cum se admite în genere, îmi pare că dacă ar fi fost o imitaţie, ea s'ar fi mărginit a atribui descălecarea lui Basarab I, ci nu a inventa un Voevod cu numele de Negru. Este dar evident că un Negru-Vodă a existat. Iar faptul descălecării nu e ceva anormal, ci un fapt obicinuit în ţările incarpatine. Apoi descălicarea n'a fost o colonizare a unei regiuni deşarte. Şi aci dincoace la poalele Carpaţilor era o populaţie românească, fără o organizare însă bine stabilită sub dominaţia Peceneghilor, Cumanilor şi Tătarilor. Descălicarea chiar în Moldova, a constat mai mult în ocuparea unei regiuni române deja populate şi organizarea ei în voevodat din diferitele cnezate ce existau probabil de mai înainte, cucerite de regii unguri dela diferiţii barbari.

---

[1]) Conv. lit., Oct. 1922, p. 728.

[2]) Profesor Dr. D. Stănescu, op. cit., în Conv. lit., Mai 1925, p. 383

Astfel s'au petrecut lucrurile cu Dragoş-Vodă în Moldova, tot astfel şi cu Bogdan-Vodă de altă dată, contra voinţei regelui ungar, şi tot astfel au trebuit să se petreacă lucrurile şi cu descălecarea lui Negru-Vodă. Dealtmintrelea aceasta nu este singura descălecare în Ţara-Românească. Precum Negru-Vodă a descălecat în Muntenia tot astfel un alt Voevod Român din Ţara Haţegului a descălecat în Oltenia sau Ţara Severinului de atunci înfiinţând aci voevodatul Oltean, unde găsim mai în urmă pe voevodul Litovoi.

Prin urmare avem descălecarea lui Dragoş mai cu drept cuvânt a lui Bogdan din Maramureş în Moldova, acea a lui Negru-Vodă din Făgăraş în Muntenia propriu zisă şi acea a unui voevod român din Haţeg în Oltenia.

Această din urmă descălecare din Haţeg rezultă din împrejurările următoare: la anul 1247 din diploma ungară din acest an, se constată existenţa unui chenezat român sub voevodatul Litovoi [1]), care exista însă de mai înainte de oare ce în diploma respectivă e zis că acest chenezat rămâne al Românilor după cum îl avusese şi mai înainte. Ori din acest chenezat făcea parte şi Ţara Haţegului, care nu se afla în confiniile regatului ungar, ci făcea chiar parte din regat însuşi. Împrejurarea aceasta, legătura Ţării Haţegului cu cnezatul oltean precum şi faptul că deşi teritoriul e numit cnezat capul cnezatului este numit voevod, este evident că aci avem a face cu o aşa zisă descălecare a unui voevod român din Haţeg, neapărat cu voia Regelui, dincoace de Carpaţi întemeind aci cnezatul oltean, păstrându-şi Ţara Haţegului. Dar din chiar diploma de mai sus rezultă că era o deosebire între cnezatul oltean şi teritoriul haţegan stipulând pentru acest din urmă o situaţiune privilegiată. Căci pe când Ungurii luaseră în stăpânire efectivă toate teritoriile cucerite de dânşii dincolo de Carpaţi, dincoace, începând cu Ţara Severinului, ei s'au mărginit a le supune numai unei supremaţii tributare fără a le încorpora la regatul lor, după cum voi dovedi prin alt studiu. De aceea făceau o deosebire, foarte însemnată pentru viitoarea organizare politică a Românilor dincoace de Carpaţi, ceeace a scăpat din vedere până acuma istoricilor noştri, între *regatul* propriu zis şi „*confiniile*“ regatului.

Deci n'avem ştiri pozitive despre data când s'a făcut această descălecare din Haţeg, ea a trebuit să aibă loc după cucerirea sau ocuparea Olteniei de Unguri, pe la anul 1091 după zdrobirea de către Regele Ladislas a Cumanilor, sub conducerea lui Kapola în lupta de lângă pârâul Poganis [2]) şi de lângă Orşova [3]), şi înainte de năvălirea Tătarilor de la 1241. Căci din diploma din 1247 vedem că voevodatul român din Oltenia, în acest act, exista de mult.

---

[1]) Storm, Doc, I, 252.

[2]) Anna Comnena, VIII, 4.

[3]) Pauler Gy.: A magyar nemzet története az Arpádházi Királyok alatt, 11 ,115 şi 116.

Se poate dar admite cu destulă siguranţă de a nu greşi, ca epocă a descălicării voevodului român din Haţeg jumătatea veacului al XII-lea, ceva mai de timpuriu decât a trebuit să descalece Negru-Vodă din Făgăraş, adică pe la finele acestui secol.

Căci data de 1290 din cronici şi din hrisoavele lui Matei Basarab este greşită, căci Negru-Vodă este după tradiţia statornică este primul Voevod, acela care a înfiinţat Voevodatul dela Câmpulung, şi prin urmare anterior Voevodului Seneslau amintit la 1247. Dealtmintrelea, dacă în hrisoavele din timpul lui Matei Basarab este pusă data anului 1290, în pizania dela biserica dela Câmpulung restaurată de dânsul este pus anul 1215. Anul 1290 este imposibil şi pentru următoarele consideraţiuni: „decât — scrie D-l A. Lăpedatu [1]) — hipotesa aceasta pe care am „formulat-o şi precedat-o în cele de mai sus (cum că Basarab „ar fi avut efectul de Negru-Vodă) dacă poate explica, până la o „alta mai plauzibilă, pe Negru-Vodă al tradiţiei, ca epitet al lui Basarab-Vodă al istoriei, nu poate explica în acelaş timp şi în „chip tot atât de simplu, chestiunea care s'a pus în strânsă „legătură cu aceasta şi anume: de ce Ţara-Românească e numită „la popoarele tiranice şi slavice Vlahia Neagră (Cara-Vlaşca, „Cara-Ulag şi Cara-Iflak), iar locuitorii ei, la aceleaşi popoare, „Negri-Rumâni (Cara-Ulaghi, Cara-Vlaşi şi Cara-Iflaki)? Căci a „afirma, cum a făcut-o încă Cantemir, că originea numirilor acestora vine tocmai dela tradiţionalul fondator al Ţării-Româneşti, „dela Negru-Vodă, dat fiind obiceiul acestor neamuri de a numi „ţările şi popoarele străine după numele întemeietorilor lor (d. p. „Bogdan-ili, ţara Moldovei, dela Bogdan-Vodă, discălicătorul ei şi „Dobrogi-ili, Dobrogea, dela Dobrotici, întemeietorul Despotatului) „nu ni se pare îndestulător pentru bunul cuvânt că încă în sec. al „XIII-lea la năvălirea Tătarilor, aşa dar înaintea lui Basarab-Vodă. „ţara se găseşte numită Cara-Ulag [2]) şi locuitorii ei Cara-Ulaghi. „Iar a întoarce problema, cum a făcut-o critica istorică contimporană, căutând a explica pe Negru-Vodă ca o personificare poetică „a unei domnii, anterioare întemeierii ţării (Statului) la Negrii „Români [3]), ar însemna să stăruim mai departe pe calea unor „hipoteze, pe cari autorul însuş a trebuit să le părăsească".

Aceasta dovedeşte tocmai că Negru-Vodă nu poate fi identificat cu Basarab I şi că el a trebuit să existe şi să întemeieze Voevodatul român dincoace de Olt înaintea năvălirei Tătarilor.

---

[1]) Anuarul Institutului de Istorie Naţională, Cluj, 1923, II, p: 297—298.

[2]) Cronica persană a lui Fazel-Ulah-Raşid, scrisă în 1303, la D'Ohsson, Histoire des Mongols, La Haye et Amsterdam 1834 II, 627. D-l V. Bogrea crede a fi găsit expresia şi în Codex Cumanicus, scris în acelaş timp (An. Istit. de Istor. Naţională, Cluj, 1923, II, p. 351. Cu această ocazie rectific o eroare comisă şi de mine. In pasagiul de mai sus din cronica persană nu este vorba de un Basarab ci de Banul de Severin. Bezerenban = Zebenrenban.

[3]) D. Onciul, Originile Principatelor Române, 32.

Tot odată această denumire a țării după întemeietorul ei dovedește existența reală a tradiționalului Negru-Vodă.

Epoca fixată mai sus pentru descălicarea lui Negru-Vodă pe la finele secolului al XII-lea este confirmată prin două informațiuni care deși sunt posterioare stabilirei în tradiția literară a anului 1290, înregistrată fiind, mai întâi în documentele, inscripțiile și legendele portretelor murale dela mănăsti.ea din Câmpulung, sunt tocmai cu atât mai hotărîtoare în această chestie fiind că înseamnă ambele aceeași dată, deși cu desăvârșire independente, una de alta, cu totul deosebită de data unanim admisă a anului 1290.

E vorba de genealogia dela 1729 a familiei Monea [1]) din Veneția după care un străbun ar fi fost cancelarul lui Negru-Vodă la Făgăraș pela 1186. Ceeace este însemnat în această mențiune nu e această afirmațiune puțin plauzibilă, ci faptul că pune un an cu totul altul decât acel în circulație anul 1290, și că asemenea îi zice voevodului pur și simplu Negru-Vodă.

Tot această epocă pentru descălicatul lui Negru-Vodă rezultă din informațiunile culese de Mitropolitul Nifon I din gura preoților bisericei Domnești la Curtea de Argeș, la 1746. Iar dela timpul ce a fost „Negru-Vodă până acum, zic, că ar fi până la 550 ani“ [2]).

Or scăzând 550 din 1746 obținem anul 1196.

Pentru toate aceste considerațiuni trebuie să admitem că pe la finele veacului al XII-lea Negru, Voevodul Românilor din Făgăraș, cu voia Regelui ca și ceva mai de timpuriu Voevodul Românilor din Hațeg, ca și Dragoș și apoi Bogdan, acesta fără voia Regelui, a trecut munții și a venit de a înființat la Câmpulung un Voevodat, unde Românii de aci aveau probabil un Kneas sau mai mulți.

Acesta este Negru-Vodă, întemeietorul, după tradiția literară amplificată, a Țării-Românești, care ar fi alungat de aci pe Tătari, evident un anacronism, căci pe acele timpuri aci nu erau Tătari, ci Cumani. Se vede că tradiția a confundat pe Negru-Vodă, fie cu Basarab I fie mai sigur cu fiul acestuia Alexandru I care în adevăr s'a luptat cu Tătarii.

De asemenea tradiția literară îl confunda cu Basarab I când îi atribuie lui zidirea bisericei Domnești dela Câmpulung și cu Vladislav I atribuindu-i zidirea bisericei Domnești dela Curtea de Argeș.

Se poate, și chiar e foarte probabil că Negru-Vodă să fi zidit vre-o biserică la Câmpulung probabil de lemn, în locul căreia Basarab I a ridicat lăcașul de piatra care transformată există și azi.

Faptul că Negru-Vodă era Voevodul Românilor din Făgăraș

---

[1]) N. Densusianu, Monumente pentru istoria țerii Făgărașului, București, 1885, 104—6.

[2]) Biserica Ortodoxă română, II (1876) p. 636.

explică pentruce Regele Ungarii dădu mai târziu lui Vladislav I ca feud tocmai ducatul Făgăraşului.

Nu se cunosc urmaşul sau urmaşii lui Negru-Vodă până la Seneslav dela 1247. In cea ce priveşte pe Basarab I e mai probabil că el e un urmaş al lui Litovoi din voevodatul oltean care reuşi să cuprindă şi Voevodatul lui Negru-Vodă fie prin căsătorie fie prin anexiune, alungând de aci pe voevodul supus Ungurilor cum făcu şi Bogdan I în Moldova alungând de acolo pe fiii lui Sas-Vodă.

Astfel trebuie explicată tradiţia după care Basarabii nu erau din acelaş neam cu Negru-Vodă, zicând că Basarabii au venit de s'au închinat lui Negru-Vodă.

C. Kogălniceanu

Cronica Socială

Spre întronarea mizeriei intelectuale şi morale. De curând prin revistele şi ziarele streine s'au publicat următoarele cu privire la cele ce se petrec azi în Rusia:

„La Kiev Trotzki ţinea un discurs. Se dădu apoi cuvântul în contradictoriu. Lucru surprinzător, se găsi unul, unul singur, un lucrător numit Efimoff. Acesta apăru la tribună cu un baston în mână.

„Camarazi, vedeţi bastonul ăsta? El o să vă povestească istoria revoluţiei noastre. Inainte de revoluţie, ţara era guvernată de aristocraţi, pe cari vi-i înfăţişază mânerul acestui baston. Fierul de jos reprezintă pe ocnaşi. Mijlocul bastonului, pe muncitori şi ţărani.

Tăcu, şi întoarse bastonul cu mâneru-n jos: „S'a făcut revoluţia, camarazi! Acum aristocraţii stau jos, ocnaşii sus, iar voi tot unde vă găseaţi. — Efimoff a fost împuşcat săptămâna următoare"[1].

Ce însemnează aceasta?

Aceasta însemnează, că orice revoluţie nu se mulţumeşte numai să realizeze acea mult dorită *egalitate în mizeria materială*. Ea vrea să realizeze încă şi *egalitatea în mizeria morală* şi *intelectuală*.

„Cearta între bogaţi şi săraci — spune Gide — este veche ca şi lumea. Această întărâtare izvorăşte fără îndoială în parte dintr'un firesc sentiment al omului, adică din invidia, care nu-i îngădue să suporte fără neastâmpăr orice superioritate a semenului său, fie superioritatea averei, a talentului, a nobleţei, a minţii, sau chiar şi a virtuţii"..

Inţelegeţi?

Revoluţionarii, urmărind să dea deplină satisfacţie acestei in-

---

[1]) Episodul este luat din cartea D-lui *Henri Béraud: Ce que j'ai vu à Moscou*. Capitolul XXX intitulat: *La canne d'Efimoff* (Nota Redacţiei).

vidii a celor de jos, — sunt nevoiți să constate, că și după realizarea, adică prin confiscarea tuturor bogățiilor materiale, — tot mai rămâne încă în picioare acea supărătoare superioritate, rezemată pe talent, pe inteligență, pe virtute sau chiar și pe buna creșterea. Și cu atât mai supărătoare este această nematerială superioritate, cu cât în potriva ei rămâne cu totul neputincioasă acea obișnuită măsură a confiscării. In potriva ei, singura măsura ce se poate lua, este să se nesocotească toate talentele, toate inteligențele, toate virtuțile, precum și toată buna creștere, preferindu-se în locul lor tocmai contrariul, adică tocmai cei mai văduviți și de talent și de inteligență și de virtute și de bună creștere. Vreau adică să spun că în acest caz se operează acea mizerabilă răsturnare a vechilor valori sociale, pe care un înfocat cântăreț al revendicărilor democratice o preaslăvește astfel:

„Eu — strigă Victor Hugo — am reabilitat pe bufon, pe comediant, pe toți cei osândiți, pe Triboulett, pe Marion, pe lachei, pe ocnași și pe prostituate...".

Sau, spre deplina liniștire a celor scăpătați la minte și la suflet. — ar trebui să fie pur și simplu suprimați toți cei, cari prin inteligența, prin virtutea, ori prin talentul lor ar răsări deasupra scăzutului nivel comun. Așa s'a și făcut și se face încă în Rusia, unde atâta superioritatea intelectuală cât și cea morală au fost culcate la pământ.

Și această egalitară pornire ne pare că este comună tuturor revoluționarilor, cari caută să dea satisfacție sentimentului de invidie al celor de jos. Căci, așa s'au petrecut lucrurle și în timpul marei revoluțiuni din Franța, unde, — ne spune Bourdeau (Entre deux Servitudes) — : „un mârșav sentiment de egalitate însuflețea pe călăii jacobini, atunci când ei porunceau să se taie capul unui Lavoisier și al unui Chénier".

Este dar sigur că orice revoluțiune egalitară, prin faptul că tinde în spre o uniformizare, „care este semnul și uniforma egalității", — după cum vrea să suprime proprietatea individuală, ar vrea să suprime și pe individ, coborîndu-l la ștearsa menire a unei automate părticele din mașina — stat. — Așa se explică, pentru ce și în timpul marei revoluțiuni din 1789 nu aflau cruțare mai ales cei dovediți că aveau o puternică personalitate.

„In timpul revoluțiunei din 1789 — scrie Taine (Origines de la France contemporaine) — erau prigoniți toți oamenii instruiți. Era destul să fii învățat, să fii om de litere, pentru a fi arestat ca aristocrat. Robespierre cu o artă atroce sfâșia, calomnia, adăpa cu amar pe toți cei cari se închinase studiului. El simțea, că niciodată oamenii instruiți nu-și vor pleca genuchii în fața lui".

Dar nu era numai atât.

„Insăși politeța — adaogă Taine — ca și celelalte semne ale unei bune educații, devenise motiv de înfierare Buna cuviința pe

vremea revoluţiunei era scoţită, nu numai ca o urmă a vechiului regim, dar şi ca o revoltă în contra noilor tendinţe. Te ridicai în contra regimului revoluţionar, când ţi-era silă de camaraderia brutală, de înjurăturile şi expresiile triviale ale lucrătorilor şi soldaţilor. Pe scurt, socialismul jacobin prin doctrina sa, prin acţiunile şi temniţele sale, prin călăii săi striga naţiunei franceze, pe care o ţinea sub bici: Fii necioplită, pentru a deveni republicană, reîntoarce-te la sălbăticie, pentru a-ţi arăta superioritatea geniului tău, părăseşte obiceiurile unui popor civilizat, pentru a împrumuta obiceiurile ocnaşilor, desfigurează-ţi vorbirea, pentru a te înălţa, vorbeşte ca prostimea, sub pedeapsa cu moarte, fă-te grosolană şi proastă şi arată-ţi civismul prin lipsa oricărei educaţii".

Aşa fiind, — încheie Taine: „Se părea că ocnaşii din toată Europa părăsiseră temniţele, pentru a veni să dea la rândul lor tonul acestui superb oraş, care dase tonul întregei Europe".

De altfel, cam aceiaşi învinuire, cred eu, se poate aduce „mai tuturor „demonstraţiilor" epocei noastre. — Căci, ele — ne spune D-l Iorga — „ridicând la întâmplare pe neisprăviţii sgomotoşi, pe brutalii îndrăzneţi, pe josnicile slugi ale sufragiului universal, pe scornitorii şi înteţitorii tuturor patimilor materialiste, de invidie, de ură mai ales din invidie ele ostracizează pe oamenii minţii. Ii bănuesc de la întâia vedere, îi insultă cum ies din rândurile gloatei, iar când se ajunge la dictatură a „proletariatului" ori a ţăranului, îi pun şi înaintea revolverului executorilor din tufişuri ori din pivniţă".

Şi încheerea ?

Incheerea — ne spunea revista *Les Annales:* La internaţionala III omul umblă în patru labe, iar la internaţionala IV, va urla ca lupii. Iar astăzi omorîtorii ţarului şi casapii Rusiei, cari ar trebui să zacă în ocne, sunt primiţi cu alai şi cu cinste prin ţările apusene.

M. Mihăileanu.

RECENZII

A. Hurmuz: *Minunea*, nuvele.

Literatura d-lui Hurmuz din volumul „*Minunea*“ este prin natura sa mai mult narativă decât nuvelistică.

Inspirată de mediul rural ea își are ca substrat viața poporului nostru dela țară în două din manifestările sale: erotică și superstițioasă. (Viața casnică este zugrăvită într'o singură bucată de mică amploare „Femeia rea“.).

Erotica populară formează pentru autor obiectul preferințelor sale literare, materialul de construcție al celor mai multe dintre bucățile volumului.

Astfel: „*Copilul buruienilor*“, „*Diavolul armatelor*“, „*Ajunul morții*“, „*Regele câmpurilor*“, „*Ceasul din zid*“ sunt masive povestiri erotice în cari personagiile femenine sunt înfățișate înlănțuite și strivite de fatalismul unei iubiri elementare, umanizată de deznodământul ei prin remușcările și suferințele cărora le dă naștere.

Acelaș erotism prezentat însă într'o formă statică și neviolentă, localizat în sufletele mai evoluate, formează tema a celorlalte trei povestiri erotice: „*Hoțul*“, „*Profesoara de dragoste*“, și „*Aventura*“.

Nota superstițioasă obiectivată într'un cadru fantastic își găsește o expresiune realistă în bucățile: „*Calul alb*“ și „*Imnăratul*“ (mai ales în cea dintâi) și mai puțin în: „*Noaptea Sf. Andrei*“ și „*Minunea*“ fantastice nu numai în cadru, dar și în concepție.

Acest erotism și superstițiile rurale în jurul cărora se fixează acțiunea narativă a povestirilor și interesul epic al personagiilor; sunt zugrăvite cu îndemânare în lumina crudă și tăioasă a unui realism închegat în linii simple și dure; de o precisune și obiectivitate surprinzătoare.

Psihologia personagiilor simplă, conținută în formula elementară a sensației este sugerată mecanic de desfășurarea faptelor, iar nu susținută și de solide motivări psihice altoite pe canavaua lor.

Structura lor uniformă prin chiar natura sufletului rural apare și mai goală în proecțiunea ei pe materialul faptelor, din pricina simplității conflictelor sufletești tratate schematic și fără amploare, a concentrărei interesului estetic într'un singur moment, sau a aplicării lui pe o singură latură a vieții sufletești.

De aceea construcţia artistică a personagiilor pare timidă şi debilă în faţa viguroasei înlănţuiri şi împletiri a faptelor.

De aci interesul narativ al acestei literaturi şi inferioritatea celui novelistic.

Apreciată din punctul de vedere narativ, ea este expresiunea unui real talent de povestitor cu însuşiri personale bine definite chiar dela primul volum. Astfel remarcăm: un viguros şi comprehensiv spirit de observaţie, o notaţiune limpede şi precisă a amănuntului epic şi descriptiv, strânsa filiaţie a faptelor dispuse în proporţii simetrice ceiace asigură povestirilor (numai celor cu subiecte reale): verosimilitate, claritate şi unitate de compoziţie, visiunea şi imaginaţia realistă, prudentă în povestirile cu acelaş caracter, stilul dur, dar adequat, nu destul de cizelat, dar plăcut prin sobrietatea şi concisiunea lui şi în sfârşit însuşirea cea mai indispensabilă unui scriitor care aspiră spre nuvelă şi roman: o obiectivitate incisivă nediluată de nici un patetism etic sau retorism ideologic. Judecată însă din cel de al doilea punct de vedere, punctul de vedere novelistic, literatura d-lui H. este numai indicaţiunea unor potenţe artistice realisabile desigur progresiv prin experienţa şi evoluţia personalităţii scriitorului.

Până la înflorirea deplină a acestei personalităţi, literatura d-lui H. conţinută în volumul de care ne-am ocupat, constitue, cu tot primitivismul ei de concepţie şi construcţie artistică, o reală promisiune pentru viitor şi o serioasă afirmaţiune a generaţiei nouă în proza contemporană.

C. Georgiade.

Şt. Zeletin: *Retragerea*, 1926

Eroul stendhalian, părtaş minuscul şi episodic la o luptă napoleoniană, se întreba după ruperea încleştării: cum, aşa e războiul? St. Zeletin, un nume destul de cunoscut în mişcarea noastră sociologică, îşi pune cam aceeaşi întrebare în notele de război publicate de curând: „Retragerea" de pe crestele Munteniei până în valea Siretului. Aţi ghicit: e vorba de „cel mai dureros episod din războiul nostru". — Cum, aceasta e o retragere? e întrebarea ce frământă necontenit pe luptători. Şi nimic nu scapă ochiului nemilos al iubitorului de mari evenimente istorice şi de adevăr. Cine doreşte a avea o imagine zguduitor de sinceră şi de lucidă a sbuciumului demoralizat din sufletul ostaşilor în timpul retragerii, găseşte în această lucrare, împodobită cu ilustraţii evocatoare, o călăuză de mâna întâia. Şi la noi s'au publicat multe şi preţioase însemnări de războiu; „Retragerea" prin nota ei impersonală, posedă însă o valoare deosebită şi ocupă un loc aparte.

M. Florian.

„Le Diplomate" de *Jules Cambon*.

In colecţiunea „Les caractères de ce temps" a librăriei Hachette, un grup de fruntaşi ai intelectualităţii franceze încearcă să fixeze chipuri reprezentative ale societăţii de azi, inspirându-se pentru aceasta mai mult de spiritul decât de metoda lui La Bruyère. După „Avocatul" lui Henri-Robert, după „Politicul" lui Bethou, după „Burghezul" lui Abel Hermant şi altele apărute de câteva luni, iată acum rândul „diplomatului" de a trece pe masa

de operaţie, spre a fi disecat şi analizat. Ce este drept, operatorul face parte din aceiaşi tagmă ca şi operatul. D. Jules Cambon, membru al Academiei franceze, este unul din cei mai iluştri Ambasadori ai Franţei republicane. Totuşi, nu este diplomat „de carieră", n'a trecut prin toată filiera diplomatică, ci, ca fost Prefect şi Guvernator al Algeriei, aparţine mai mult administraţiunei. Poate judecà deci cu destulă nepărtinire diplomaţia şi pe diplomaţi.

Cea mai aspră critică făcută diplomaţiei, mai ales în anii din urmă, este aceia de a fi secretă. Aci este o neînţelegere, cum prea bine arată D. Cambon. Tratativele diplomatice nu pot fi considerate ca uneltiri tainice, întru cât rezultatul lor — tratat politic sau convenţiune economică — este supus, în toate ţările civilizate ratificărei parlamentare. Dacă este vorba de negocierea însăşi care trebue să ducă la acest rezultat, este firesc că ea nu poate aveà loc în piaţa publică. Poziţiunile iniţiale luate de părţi nu au alt ţel decât de a sondà terenul şi, spre a se puteà renunţà la ele, este indispensabil ca publicul să nu le cunoască pentru ca amorul propriu naţional să nu intre în joc. Şi autorul citează fraza lui Bismarck: „Când vrei să cumperi un cal, nu strigi în gura mare preţul cel mai ridicat pe care eşti dispus să-l plăteşti, iar când vrei să-l vinzi pe al tău, nu anunţi preţul cel mai scăzut cu care te-ai resemnà la nevoie să'l cedezi. Diplomaţia trebuie să aibă aceiaşi înţelepciune elementară". Când negocierea nu va mai fi secretă, va încetà de a fi negociere. Şi cum interesele naţionale desvoltându-se vor pătrunde întotdeauna şi în străinătate, nu vor încetà niciodată tratativele privitoare la legăturile internaţionale. De aci necesitatea reprezentanţilor diplomatici, pe cari autorul îi consideră ca mult mai folositori pentru negocieri decât bărbaţii politici, aceştia, mai stăpâniţi de fluctuaţiile opiniei publice, neavând întotdeauna supleţa necesară pentru concesiuni reciproce. Teza aceasta a aparat'o de altminteri, şi Barrère într'un discurs la Conferinţa din Ouchy din 1923. A pune între sine şi Statul cu care se tratează intermediarul unui reprezentant diplomatic, este a'şi îngădui timpul reflecţiunei. Chiar dacă ar evoluà cadrul activităţilor sau dacă s'ar modificà directivele lor, ambasadorii vor existà veşnic, fie sub altă denumire.

Se impută diplomaţiei un cult exagerat pentru protocol. Autorul ia apărarea acestei vechi instituţiuni, chezăşia înlăturărei jignirilor, în relaţiunile internaţionale. El aminteşte apoi că, înainte de înfiinţarea Ligei Naţiunilor, protocolul hotărâse egalitatea între toate Naţiunile suverane.

Nu li se iartă diplomaţilor de a acordà o parte importantă a activităţii lor vieţei de salon. Se uită însă prea uşor că diplomatul, prin meseria lui, este obligat a trăi viaţa socială a ţărei unde este acreditat, în toate formele ei. Şi unul din izvoarele cele mai preţioase pentru a culege impresiuni sau chiar confidenţe politice, pentru a luà pulsul opiniei publice, este salonul. Salonul D-nei de Staël, al Ducesei de Dino, al Principesei de Lieven în trecut, iar în anii din urmă acelea ale societăţii austriace sau mai ales ruse, cari au constituit nepreţuite centre de informaţiuni pentru ambasadori cu spiritul fin şi ochiul clar al unui Paléologue. Dar diplomaţii sunt şi leneşi! Se ştie vorba celebră a tatălui de familie care se plânge de a aveà un fiu diplomat şi

altul încă mai leneș. Această generalizare este desigur exagerată, mai ales în viața încordată de după război. In ori ce caz însă, pericolul pentru un Stat ar fi mult mai mare dacă ar aveà diplomați prea zeloși, doritori de a suscità dificultăți pentru a le aplanà, care s'ar legà de orice amănunt pentru a-l transformà în incident, ceiace Bismarck chemà: „morbus consularis". Talleyrand spuneà diplomaților cari lucrau sub conducerea lui: „Surtout, messieurs, pas de zèle!", iar Thiers adăogà: „Il faut tout prendre au sérieux, et rien au tragique". Cu aceste citațiuni, D. Cambon nu recomandă inacțiuni tinerilor săi colegi, ci măsura în toate, măsura ce a știut păstrà atâtea figuri mari descrise de el cu neasemuit talent. De sigur că diplomații francezi sunt cei pe cari autorul îi preferă și, cu acest prilej, subliniază omagiul adus lor de Contele Aehrenthal, într'o convorbire avută la Viena în 1911 cu Take Ionescu, și pe care acesta a consemnat-o în „Amintirile" sale. Galeria aceasta de portrete diplomatice prezintă însă o lacună, cum observà spiritual D. Lyon-Caen prezintând cartea Academiei de Științe morale și politice din Paris: D. Cambon n'a putut să se citeze singur. Și astfel nu va rămâne urmașilor, zugrăvit de pana sa măeastră, chipul marelui ambasador ce va fi fost Jules Cambon.

R. V. Bossy.

REVISTE

Gândirea *No. 3 anul VI.*

Această revistă a avut întotdeauna un nu ştiu ce ciudat şi neprecis, ceva de mozaic bizar, un parfum de lumânare veche de ceară amestecat cu mirezme occidentale.

Ursita acestei reviste pare să fie profetic legată de tragedia estetică a acelui „Copac în asfalt" pe care când-va ni l'a relevat aşa de minunat d-l Cezar Petrescu.

In agonia aceasta, agonie luată în înţelesul grecesc al cuvântului: „agonia" luptă, este totuşi o unitate. Este unitatea de atmosferă, e unitatea sufletească de viaţă care luptă să armonizeze împotrivirea unor elemente în ciocnire, în zbuciumare, şi care fac totuşi parte arhitectonică din făptura în sine. Din această pricină putem spune că această revistă e una din cele mai reprezentative a epocei prin care trecem, ne fiind nici monitorul oficial al unei bisericuţe, nici întreprindere comercială de reclamă, nici foaea de consacrare a consacraţilor dornici de premii naţionale, nici jurnal literar de interview-uri ale celebrităţilor vremelnice.

Numărul de care vorbim e un exemplu viu al celor spuse. Voi da întâi o pildă din proză. Contrastul verbal şi de aci sufletesc între *Omul care şi-a găsit umbra* de d. Cezar Petrescu, şi *Craii de Curtea-veche* de d. Mateiu Ion Carageale e izbitor:

„Omul care şi-a perdut umbra" începe: „Luminile bulevardului îşi dădeau sufletul, asfixiate în ceaţă densă, acăţată în haine, şuvoind în zidurile îmbibate, pătrunzând până în măduva osului".

Avem exemplul de rezonanţă muzicală a unei fraze ce încearcă să-ţi dea ceva din viziunea şi senzaţia nevrozei actuale.

Şi în acelasi număr „Craii de Curtea-veche" (de altfel şi titlurile vorbesc) găsim la întâmplare:

„Eram trei odrasle de dinaşti cu nume slăvite: . . . . . .

Tineri de tot într'o caravană scufundasem pe furtună, nişte tartane barbareşti; mai târziu vitejiserăm pe uscat pentru izbânda florilor de crin".

E o amintire de limbă de ceaslov vechiu cu mlădieri arhaice.

Din poezii vom pune în protivnicie, arătând acelaşi contrast, vibraţia de viziune şi rezonanţă lăuntrică a d-lui Lucian Blaga şi d-l N. Herescu.

In „Paradis în destrămare" d. L. Blaga încheie:

„Vai mie, vai ţie,
păeanjeni mulţi au umplut apa vie,
odată vor putrezi şi îngerii sub glie,
ţărâna va seca poveştile
din trupul trist.

Ceva din tumultul ilogic vizionar al unei eremiade proectate în viitor, şi deodată d-l Herescu ne stihueşte:

Crâşmă bătrână din cruce de drum,
Dărue-mi soare topit, în pahare,
Pune-mi în ochi joc viu de izvoare.

Nu suntem de părerea acelor ce susţin că redactorii Gândirii ar fi tradiţionalişti şi de teama de a nu fi parcă socotiţi printre scriitorii rămaşi în urmă au întreţinut o stare de echivoc la adăpostul căreia au crezut că-şi pot asigura simpatia grupărilor şi curentelor noastre literare.

E greşită părerea că trebue să ne săpăm pe frunte slovele unui crez abstract pe care să-l urmăm veşnic cu groaza de a ne deszice. Mai ales în artă, unde se potriveşte aşa de bine veşnicul adevăr al scripturilor: duhul călătoreşte pe toate căile, nu ştii de unde vine şi nu ştii unde se duce.

Când prins în ghiarele nemiloase ale vulturului parnasian, când eşti un posedat al muzelor, cânţi fără a şti pe toate clapele. Poţi trăi sub văzduhurile cele mai deosebite, la munte sau la mare, în toate timpurile, în vremea lui Dante sau Cocteau, nu ţi-se cere de cât să ai ce da şi să dai cinstit. In artă ca şi în viaţă de două feluri de oameni trebue să ne ferim: De omul roşu şi de spân, de cel ce dă cinstit — farsorul, şi de cel ce nu are ce da — excrocul.

O bună revistă numai de aceştia să se ferească, chiar când sunt geniali, altfel să fii ca un paner bogat în care se răsfaţă la un loc şi cu măestrie orânduite toate poamele, toate roadele proaspete ale anotimpului nou.

Sandu Tudor

Junimea Literară. *Martie — Aprilie 1926*

Vechia revistă cernăuţeană îşi urmează constant şi consequent mersul pe tărâmul culturii româneşti. Preotul *Dimitrie Ţopa* publică un interesant articol asupra fostei biserici ortodoxe din Leov (Lemberg), zidită mai întâi de Al. Lăpuşneanu (prin 1556) cu o clopotniţă în stilul celor din Bucovina (Putna, Suceava şi Sucevita). Această biserică arzând în anul 1571 Petru Vodă Aron a pus s-o rezidească (1591), iar Miron Barnovschi a terminat-o în 1631. Ortodoxă a rămas biserica până în anul 1700, când Maloruşii primind unirea cu catolicii ea a trecut de sub supremaţia Patriarhului de Constantinopol sub acea a Papei. In arhivele ei se mai găsesc şi astăzi interesante documente cu privire la domnii ctitori ai Moldovei, din care parte, au fost publicate de Ion Bogdan în suplimentele colecţiunei Hurmuzachi iar parte (*Letopiseţul fraţiei stauropighiene din Lwów*, publicate în slavoneşte în Rusia în jurnalul Ministerului de Instrucţie la anul 1850) au rămas inedite la noi. Materialul acesta, cuprinzând epoca dintre anii 1556-1603, îl traduce şi tâlmăceşte preotul D. Ţopa în numărul de faţă al revistei.

Relevăm o interesantă scrisoare a cunoscutei scriitoare Constanţa Hodoş, care se plânge unui director de ziar (rămas anonim) cum că „Adevărul Literar" o tratează de *mediocritate sinistră* pentru bunul cuvânt că e xenofobă şi şovinistă. Iar d-na Hodoş adoagă: „Şi n'au măcar dreptate. Nu urăsc pe nimeni, dar îmi iubesc mai presus de toate neamul şi aşi lucra din răsputeri să-l văd fericit".

Scrisoarea este datată din Sibiu, Iulie 1922.

D-l *G. Voevidca* începe o poezie (?) cu următoarele 4 versuri (?):

„Neguri de vis vâslesc...
„Ascuţîndu-se, urcă creste şi muchi.
„Sate umile cad în genuchi
„În jurul bisericilor ce cresc.

Autorul îşi îndreptăţeşte icoanele şi vocabulele prin titlul ce dă

poeziei: *Clar-obscur*. Dar cum își îndreptățește atunci părerile din Ianuar trecut asupra poezii futuriste:

„Amesteci tabla de înmulțire
„Cu Tatăl Nostru și apoi
„Stropind-o grav cu OH^2
„Îi zici nenorocitei foi
„Poemă futuristă.

Când sunt vorbele D-lui Voevidca expresiunea părerilor d-sale, iarna sau vara?

Ritmul vremii, *Mai 1926*

D-l *Ion Gane*, în „Sonetul lui Arvers", ne dă versuri de un clasicisim impecabil, lucru pe care nu-l putem spune despre D-l *Radu Gyr*. Domniasa aruncă clasicismul în coșul desprețuirei obștești, își schimbă deseori metrica de la vers la vers, își bate curat joc de ritm, subordonează înnaripărea versului conciziei gândirii sau plasticității formei și izbutește totuși a crea Frumosul. Îmi amintesc de niște versuri ale d-sale publicate mai an, în Flamura mi se pare, și în care spune c'ar dori să fie:

„Aramă în zori — argint la prânz
„Și'n seară
„Să fiu o laiță de viorele.
„Cu tot parfumul serilor în ele.

In numărul de față, poezia „Bufnița", greoaie pe alocurea, e impestrițată totuși de viguroase icoane, care dau versului un deosebit interes. Vorbind de ochii păsării de noapte, poetul spune:

Două văpăi de-amnare țișnirâ pe o bârnă"

Iar când bufnița a fost prinsă și omorâtă:

„In gratiile cuștei, în ochiul mohorât,
„N'am mai găsit *privirea, de plâns de lună, udă...*"

D-l *Grigore Sălceanu*, colaborator la mai multe reviste, publică în numărul de Mai al Ritmului Vremii o poezie dată nouă pentru „Convorbiri Literare". Adevărat că ne-a fost dată din Martie, dar materialul ce avem e atât de numeros, încât trebue să-și aștepte fiecare rândul, chiar când e poet tânăr și nerăbdător. Deși obiceiul nostru este să publicăm numai bucăți inedite, facem excepție de data aceasta, mai întâi fiindcă foaia noastră era *sub tipar* când am constatat lucrul — forță majoră deci — și pe urmă fiindcă de fapt sunt două variante ale aceleiași poezii. Varianta din Ritmul Vremii este mai scurtă și mai concisă.

C. Gane.

FAPTE

„Paneuropa" („Statele Unite ale Europei)". — Iată o chestiune, de care s'a vorbit încă foarte puţin în ţara noastră şi totuşi o chestiune prea simpatică, atât prin sine însăşi, cât şi prin persoana promotorului ei, tânărul Conte austriac Richard Coudenhove-Kalergi.

Coudenhove cere, pentru realizarea acestei idei, care se pare că a devenit scopul vieţei sale, mult mai mult decât simpatie: el reclamă de la fiecare aderent o activitate intensă şi sacrificii personale.

Oare poate cineva uza, cu inimă bucuroasă puterile sale de muncă, sacrificând chiar persoana sa, când vede înaintea ochilor un ideal, ce e drept, mai mult decât simpatic, un ideal măreţ, admirabil, al cărui realizare ar părea realizarea unui vis frumos, dar când, pe de altă parte, o cugetare calmă şi nepărtinitoare îi arată, cât de spinos este drumul spre acest ţel, cât de îndepărtată este, pentru un timp lung, aşa de lung, încât nu i se poate întrevedea sfârşitul, orice posibilitate de a-l ajunge?

Dar simpatia, dragoste pentru acest gând nobil şi pentru zămislitorul lui, rămân neatinse; optimismul sănătos al lui Coudenhove formează un contrast îmbucurător cu pesimismul sombru al lui Oswald Spengler, cel care prezice pieirea definitivă a tot ce făcea viaţa noastră frumoasă şi fermecătoare; faptul că Coudenhove ne arată măcar un mijloc de salvare din aceste mizerii postbelice ne îndreptăţeşte a ridica privirile noastre spre acest june aristocrat ca spre o personalitate cu totul excepţională dar nu trebue să uităm, că în calea realizărei planului lui stă mentalitatea unei clase întregi şi nu a unei clase, care se supune şi suferă, ci a clasei, care stăpâneşte şi domină de mult şi care a gustat şi cunoaşte deliciile puterei.

Deci o luptă contra unei mentalităţi egoiste, brutale, nemiloase şi isterice, mentalitate de om primitiv la oameni civilizaţi, în consecinţă — cu toate regretele profunde, ce le resimt — o luptă fără sorţi de isbândă!

In ce constă „Paneuropa", care sunt scopurile ei şi prin ce mijloace caută a se apropia de ţinta finală?

„Paneuropa" sau „Statele Unite ale Europei" însemnează unirea Europei, cu condiţiunea ca toate ţările, ce fac parte din ea, să se bucure de drepturi egale, că siguranţa lor să fie garantată reciproc şi că ele să fie cuprinse într'o mare uniune vamală („Zollverein").

Scopul ei este de a salva viitorul Continentului nostru; ea luptă pe de o parte pentru prosperitatea acestui continent, legată de uniunea vamală, care atrage după sine urcarea salariilor şi scăderea preţurilor, prin urmare o stare economică mai înfloritoare a individului: pe de altă parte ea luptă pentru pacea definitivă, prin dezarmare treptată şi succesivă. Căci numai o Europă unită şi cu pacea asigurată poate înfrunta concurenţa cu restul lumei.

Deocamdată însă această mişcare n'are, în afară de propaganda neobosită şi tenace a iniţiatorului ei, alte mijloace de a păşi înainte decât munca ce o depune pentru apropierea economică şi politică cât mai strânsă între statele Europei. Acesta este singurul punct realizabil actualmente, în aşteptarea momentului atât de îndepărtat, când dezarmarea va fi efectuată, trupele necesare pentru paza ordinei şi pentru poliţie vor forma numai o singură unitate şi legislaţiunile tuturor ţărilor europene vor fi unificate.

Totuşi, dacă starea de fapt şi mai cu seamă starea de spirit în Europa de după războiu continuă, este foarte posibil, ca un nou războiu să isbucnească peste câţiva ani. Şi dacă cel din urmă a însemnat pentru cultura şi civilizaţia acestui continent distrugeri formidabile, nevăzute până acum, războiul viitor, în care chimia va avea un rol preponderant, va însemna „pieirea" lor.

Având deci a alege între înaintarea pe drumul „Paneuropei" şi apunerea Occidentului, s'ar părea, poate, într-o câtva surprinzător, că se face şi se vede atât de puţin în cea dintâi direcţiune.

De ce? Se explică uşor: o condiţiune esenţială pentru a se apropia de „Statele Unite ale Europei" ar fi revizuirea concepţiunei actuale a „Suveranităţei de Stat".

Această concepţiune, care înţelege în fond sub cuvântul „Suveranitate" un „Egoism de Stat" feroce, este atât de înrădăcinată în mentalitatea acelora, care deţin astăzi puterea, încât nici unul dintre ei n'are curajul de a preface gânduri frumoase ca acel al „Paneuropei", deşi le înţelege şi le admiră, în fapte. Şi nici nu poate, chiar dacă ar vrea. Căci, îndată ce un om de stat încearcă a se împotrivi voinţei organizate a finanţei, industriei şi a partidelor politice, el nu se mai poate menţine la cârmă.

Aceste forţe economice, dominante astăzi, şi partidele politice, care deţin încă pretutindeni puterea, şi care sunt tot aceleaşi ca şi înaintea războiului mondial, sunt mai interesate la concurenţa comercială şi la preponderanţa lor particulară, decât la menţinerea păcei. Să ne aducem aminte, că representanţii acestor forţe aveau pe tot timpul războiului mondial, când masele de pe front şi chiar mulţi din „Hinterland" îndurând mizeria cumplită, vagoane speciale, automobile, un dejun, mai modest, ziceau ei, dar totuşi suculent şi o locuinţă bine încălzită.

Aliatul lor cel mai bun este militarismul şi un naţionalism sentimental, de a cărui desvoltare şcoala poartă deja prima grije, dând copiilor o educaţiune naţionalistă până la exces.

Iar guvernanţii persevereză în vechia lor politica de ură şi răzbunare, fiecare vroind a şti numai de propriile sale interese şi neacordând nici o încredere guvernanţilor altor state.

Sistemele de guvernare rămânând aceleaşi, statele vor fi încă mult timp capitaliste, naţionaliste şi militariste şi Statele Unite ale Europei nu vor putea fi realizate, căci cei trei factori sus indicaţi sunt cel mai mare obstacol pentru ideile cosmopolite

Dacă ne-am dezbrăca de multe idei învechite; dacă am lăsa la o parte toate micimile sufletului omenesc; dacă ne-am ridica deasupra tuturor prejudecăţilor; dacă Europa ar deveni pentru orice european o concepţiune supranaţională; dacă fie care dintre noi ar preţui patriotismul său european tot atât, cât preţueşte patriotismul său pentru ţara, din care face parte; dacă, în fine, ne-am lepăda complect de orice tendinţă egoistă şi imperialistă şi am încredinţa pretutindeni puterea democraţiilor politice şi economice, numai atunci am putea ajunge la bine-facerile unei „Paneurope". Numai prin voinţa maselor, care sunt interesate înainte de toate şi în mod adevărat sincer la menţinerea păcei, adică printr'o mişcare de jos în sus, şi niciodată

printr'o mişcare de sus în jos, ne-am putea apropia de această operă frumoasă.

Într'un cuvânt, ideia politică a Contelui Coudenhove, poate cea mai puternică ideie dela războiu încoace, nu va putea fi realizată decât în acel moment fericit, care nu va sosi, poate, niciodată, când politica nu va mai fi făcută de politicianii de meserii.

N. D. Germani.

Origina contelui Coudenhove-Kalergi. — Ideea Paneuropei circulă azi în lumea întreagă şi numele iscoditorului ei, contele Coudenhove-Kalergi, e pe buzele tuturor.

Ceiace se ştie mai puţin e că el este nepot de fată al celebrei Maria Calerghis, născută contesă Nesselrode, şi al lui Ion Calerghis, Grec din Moldova, trecut în Rusia în Vremea Eteriei şi stabilit acolo.

Bunica lui Coudenhove-Kalergi a avut, în secolul trecut, o celebritate europeană. Frumoasă — căci în celebritatea femeilor, frumuseţa a jucat în totdeauna un rol de căpetenie — inteligentă, cultivată şi muzicantă, ea a fost, timp de peste 30 de ani, în strânsă legătură cu toţi cei ce, în Europa oficială şi intelectuală, au jucat un rol de frunte în secolul al XIX-a. Prietenă cu regele şi regina Prusiei (viitorii împăraţi ai Germaniei), cu Napoleon III şi împărăteasa Eugenia, cu toată înalta aristocraţie a Franţei, a Germaniei şi a Rusiei, eleva lui Chopin, intimă cu Liszt şi cu Hans von Bülow, foarte strâns legată cu Wagner, jucând în căsătoria acestuia cu Cosima [1]) un rol delicat şi frumos, admirată de Alfred de Musset, cântată de Théophile Gauthier, persiflată de Heine, pictată de Lenbach, ea se putea mândri a fi una din femeile de care se vorbea cel mai mult.

Era nepoata de frate a lui Nesselrode, care a fost timp de 40 de ani cancelarul Rusiei sub trei împăraţi. Mama ei era polonă şi tráia în Varşovia, pe când fata fusese crescută la St. Petersburg, în casa unchiului ei cancelarul, în preajma curţii imperiale. La 16 ani (1838) fu căsătorită, fără a fi întrebată, cu Ion Calerghis despre a cărui origină vom vorbi mai jos. Incompatibilitatea caracterelor aduse, abia după câteva luni de căsătorie, o ruptură între soţi. Hotărâră să se despartă, fără a divorţa, el rămânând la Londra, unde se stabili definitiv, ea pornind în lume, când în Franţa, când în Germania, uneori în Polonia, rar de tot în Rusia, care nu-i era dragă. Faptul că toate saloanele i-au fost deschise pretutindeni se datoreşte uimitorului ei talent muzical, despre care avem mărturia marilor maeştri ai epocei, care o asemănau cu Chopin în felul ei de-a cânta la pian. Inteligenţa şi cultura ei au contribuit desigur şi ele la celebritatea ce-a avut, şi bărbaţii de stat, printre cari Cavaignac de pildă, o consultau uneori asupra chestiunilor politice. S'a spus chiar — ceiace nu este dovedit — că Nesselrode o întrebuinţa ca agentă secretă a Ţarului Nicolae II-a la curtea lui Napoleon. Inima bărbaţilor însă o răpea prin strălucirea frumuseţei ei. Era înaltă şi bine făcută, un port regesc, după cum o descrie Sir Frederick St.-John, un diplomat englez care a umblat mult după ea, mult şi zadarnic, căci Maria Calerghis era pe atât de cuminte, pe cât era de frumoasă. Ochii ei albaştri de mioapă, care vedeau lucruri şi oameni într'un contur fără amănunte, îi dădeau o privire melancolică şi pierdută care a zăpăcit pe Lenbach chiar atunci când această femee nu mai era în floarea frumuseţei ei. Însă celebritatea cea mare şi-a datorit-o albeţei pielei ei. Bărbaţi şi femei erau fermecaţi de strălucirea acelui alb de zăpadă, despre care toţi cei ce au cunoscut-o au

[1]) Fosta nevastă a lui Bülow.

vorbit sau au scris cu cea mai vie admiraţie. Lui Théophile Gauthier i-a inspirat una din cele mai bune poezii ale lui: „*La symphonie en blanc majeur*“ (Emaux et Camées) care se isprăveşte cu versurile următoare:

„Oh! qui pourra fondre ce cœur!
„Oh! qui pourra mettre un ton rose
„Dans cette implacable blancheur!

Iar Heine... cu Heine au fost lucrurile altfel. Poetul locuia în Paris şi zăcea, de luni de zile, pe patul lui de moarte într'o sărăcăcioasă cameră mobilată. Maria Calerghis, fiind pe atunci în toiul frumuseţei şi al gloriei ei, credea că nimeni nu i se poate împotrivi. Rugă pe o prietenă s'o ducă la Heine, care în deobştie nu primea pe nimeni. După multă şovăire poetul consimţi s'o primească. Însă când ochii muribundului se întâlniră cu ochii acestei femei strălucitoare de tinereţe şi frumuseţe, ciocnirea aceasta dintre trecut şi viitor, între vlaga care se duce şi cea care se resfaţă, făcu să nască în sufletul poetului un năcaz, pe care nu şi-l potoli decât după ce scrise şi el o poezie pentru ea, pe care o intitulă: *Elefantul alb*“.

La 40 de ani Maria Calerghis se hotărî să divorţeze şi se recăsători cu un vechi şi dârz peţitor al ei, Mukanoff, guvernatorul Varşoviei. Petrecu atunci verile în oropsita capitală a Poloniei, fără a putea renunţa însă a-şi petrece iernile în centrele mondene şi intelectuale ale Europei, veşnic în căutare de noi senzaţii şi petreceri.

Din căsătoria ei cu Ion Calerghis se născu o fată, singurul ei copil, Maria, pe care o crescu într'un pension în Franţa şi o mărită apoi au contele Franz Coudenhove, diplomat austriac. Aceştia sunt părinţii actualului conte de Coudenhove-Kalergi. Corespondenţa cu fata ei Maria, pe care a văzut-o puţin dar a iubit-o mult, a fost publicată abia în 1910[1]). Scrisorile, cu totul intime, scrise într'o franţuzească corectă însă împestriţată cu numeroase vorbe şi fraze germane, nu prezintă interes nici din punct de vedere al stilului, nici dintr'al destăinuirilor ce-ar fi putut face asupra persoanelor cunoscute cu care a fost în legătură. Din punct de vedere psichologic însă, sunt deosebit de instructive, căci se desprinde din ele veşnicul refren al zădărniciei care îndrumează în lume paşii oamenilor vanitoşi, trăind fără viaţă înlăuntru, până în ziua când, slăbiţi de bătrâneţe şi boală, îşi dau seama deodată că traiul lor a fost un fuior de fum gata să se împrăştie — suflet pustiu fără de razăm, nici în afară, căci toţi te lasă, nici înlăuntru, căci sună a gol.

„Même l'humiliation“ scrie ea ginerului său — (umilinţa de-a nu mai fi frumoasă din cauza boalei. Deci chiar în clipa destăinuirilor încă vorbea vanitatea) —„Même l'humiliation n'a pas de prise sur moi. Cest là la vraie expiation d'avoir eu tant d'orgueuil, d'ambition, de souffrances vaniteuses, de poursuites factices, de préocupations mesquines et mondaines. Jetzt habe ich mich ausgesprochen.“ Ce strigăt pornit din temelii de suflet acest: iată, acum am spus tot! Dar din această tragedie pe un pat de moarte, rămâne pentru noi mireazma unei vieţi, al cărui rost postum nu-l putem tălmăci, dar care a lăsat totuşi pentru pământeni o dâră luminoasă făcută din graţie, din spirit şi talent.

Şi acum, despre Ion Calerghis, grec Moldovean, cu origini ce se pierd în bezna nopţii vremurilor, c'a tuturor fanarioţilor cari se respectă. Tot urcând scara veacurilor ajungem la bătălia de la Lepante, când un nobil veneţian cu numele de Calerghis echipă o fregată pe

[1]) Maria Kalergi a murit în anul 1874.

cheltuiala lui și primi drept răsplată pe fata dogelui Vendramini în căsătorie, iar ca zestre unul din cele mai frumoase palate din Veneția, Vendramini-Calerghi, în care a locuit la începutul secolului trecut Ducesa de Berry și în care, în 1883, a murit Richard Wagner. Unii genealogiști pretind chiar că Shakespeare ar fi aflat povestea Desdemonii în arhivele casei Calergi. Lucru nu este dovedit.

Urmașii acestui venețian se stabilirâ în insula Creta [1]), și apoi în Corfu și Cefalonia [2]). Unii din ei trecură la Constantinopol și deacolo, ca atâția alții, în țările românești [3]). Familia Calerghis pare a fi venit în Moldova pe la începutul veacului al XVIII-a. căci în anul 1734 aflăm pe Mitrofan Calerghi săvârșind mănăstirea Mierea în Moldova [4]). Urmași de-ai lor se găsesc de altfel și astăzi în Iași. Pe la începutul veacului al XIV-a unul din colaboratorii acestei familii tânărul Ion Calerghi. se înfierbântă pentru cauza grecească, intră în strânse legături cu Capo d'Istria și prin sprijinul lui, deși nu-l întâlnim luând o parte activă în revoluția din 1821, trecu în Rusia, se făcu cetățean al Imperiului și intră în diplomație ca secretar de ambasadă. Rămase însă scurtă vreme în această carieră și, fiind foarte bogat, își cumpără un palat în St. Petersburg, se stabili acolo și duse o viață mai mult sau mai puțin regulată, până în ziua când, fiind introdus în casa cancelarului Nesselrode și văzând acolo pe fetele acestuia și pe nepoata lui Maria, spuse, fără mult înconjor, mai americănește decât grecește: „Cea mare blondă îmi place. Doresc s'o iau de nevastă!".

Și-a luat-o. Ce s'a întâmplat în urmă, am văzut. Inconpatibilitatea caracterelor provenea din prea marea dragoste a soțului pentru soția lui și — drept urmare — dintr'o prea mare gelozie. Se despărțiră deci după șase luni de căsătorie, ea apucând calea pribegiei, care era s'o facă celebră, el stabilindu-se la Londra cu mama lui, o suedeză, născută Iurgensen. Copila și-o vedea foarte rar și nu pare a-i fi dus mult dorul. Cu atât mai puțin ar fi putut — scontând viitorul — să știe că era să fie el bunicul unui om menit să facă vâlvă în Europa, precum făcuse în vremea ei și nevasta lui. **C. Gane.**

Eminescu tradus în limba suedeză. — In revista „Ergo" organul studențimei din Upsala, D-l Profesor *Hjalmar Psilander* publică un studiu despre Mihail Eminescu, pe care-l apreciază la justa sa valoare, fiind un cercetător harnic al literaturei noastre.

Prof. Psilander a vizitat România, de care a păstrat o amintire plăcută și a cărei limbă o predă la Universitatea din Upsala, unde este profesor de filologia română.

Pe prima pagină a revistei ne dă fragmente din traducerile următoarelor poezii: „Și dacă ramuri bat în geam", „Codrule cu râuri line", „Vremea trece, vremea vine", „Somnoroase păsărele", și „Neînțeles rămâne gândul", iar în cursul articolului rău a tâlmăcit: „Lasă-ți lumea ta uitată", „Mai am un singur dor" și „Ce te legeni Codrule?"

D-rul Göran Björkman din Stockholm, mort acum de curând, a publicat în „*Var tid*" (1920) traducerile rimate ale poeziilor: „Peneș curcanul" de Alecsandri, un fragment din „Epigonii", „Când amintirile" și „Melancolie" de Eminescu.

Este îmbucurător pentru noi a vedeà că renumele marelui nostru Eminescu a pătruns atât de departe și face obiectul unor studii atât de serioase din partea savanților străini. **S. T.**

---

[1]) *La Mara:* Marie von Moukanoff-Kalergis in Briefen an ihre Tochter (Leipzig 1911). — *C. Photiadès:* Marie Kalergis (Paris. Libr. Plon).

[2]) *C. Filitti:* Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino. București. 1912. p. 253.

[3]) Familii fanariote de origină italiană avem multe în țară: Manu, Negri, Canono etc.

[4]) *N. Iorga:* Inscripții. I, p. 23.

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ FUNDATĂ DE „JUNIMEA" LA 1 MARTIE 1867

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

Redactor C. GANE

ANUL al 58-lea
Iulie-August
1 9 2 6

BUCUREȘTI
Atelierele grafice SOCEC & Co., S. A.
Depozit General „Cartea Românească" S. A.

73825

MAMEI!

Cum dintre trestii, nufărul scântee,
Zvârlind beteală pe albastre heleştee,
Şi'n floarea-i ce se leagănă, a lene,
Potir de frumuseţi nepământene,
Ascunde-un vis pe veci neîmplinit,
Tot astfel tu, din umbră te desfaci,
O! chip slăvit de îngeri şi de vraci,
Şi'nseninezi o clipă gândul meu fugar,
Cu strălucíri de vrajă ce dispar
Şi legănându-ţi visu'n infinit.

Aevea, printr'a cerului palori,
Văd chipul tău cum lunecă sub nori;
Un ram întins pe-a lacului oglindă,
Imi pare-un braţ ce vrea să mă cuprindă,
Iar trestii îmi şoptesc cuvântul drag!
O! mamă scumpă, rai pe veci ascuns,
In care vijelia vieţei n'a pătruns,
Cu negurile grele şi pustii
De când te-aştept la pieptul meu să vii!
De când te-aştept, visând mereu, în prag!

De voi cădea cu fruntea la pământ,
Stejar bătut de brumă şi de vânt.
De-oi adormi şi lespezile reci
Vor coperi o inimă pe veci,
Deasupra-mi, visul tău va fi cunună!
Putea-vor vânturi să răstoarne stanci,
Să năvălească mările adânci,
Alunecând şuvoae pe podmol,
De-apururi, n'or putea din lutu-mi gol,
Să-ţi zmulgă chipul prins în flori de lună!

Artur Enăşescu

DESPRE PROPORŢIE

Din toate imaginele proporţiei pe care mi le trec înaintea ochilor, niciuna nu-mi mulţumeşte în întregime spiritul.

Cea mai mare parte din ele au fost bucuria unei clipe. N'am putut statornici nici una, dându-mi seamă de toată imperfecţiunea lor. Dar proporţia este în ea însăşi atât de împletită cu viaţa încât ea nu poate fi percepută în totalitatea ei.

Putem vedea, putem percepe din ea, doar aspecte fugare, asemenea unor miragii, nedesluşite sau ireale asemenea peisagiilor mişcătoare ale norilor. O simţim necontenit şi tot ceiace spunem despre ea este adevărat, fără a fi esenţial.

Fără deci de a încerca să definim proporţia, vom vorbi despre ea, lăsându-ne călăuziţi în tot timpul acestei convorbiri, de maxima lui Marcu Aureliu, atât de dragă multor filosofi: Armonia este una în univers.

* * *

Proporţia a fost făcută pe măsura corpului omenesc. Învăţând să cunoască hotarele propriilor sale puteri, omul avu cea dintâi intuiţie a proporţiei. Şi încercând să precizeze aceste hotare, el înfăptui primele proporţii. In chipul acesta, treapta, poarta, masa şi mormântul au devenit primele modele ale arhitecturei.

De origină pur individuală şi utilitară proporţia arhitecturilor s'a organizat în cadre sociale. Neexprimând la început decât efortul individual împotriva unei necesităţi adverse, ea deveni expresia colectivă şi sintetică a naţiunilor şi religiilor.

* * *

Când spun proporţie înţeleg arhitectură, vreau să exprim ritm şi armonie. Căci armonia nu este decât proporţia reuşită,

iar proporția reușită nu este alta decât ritmul în acord cu viața.

Armonia ar fi deci rezultatul unei proporții, în timp ce proporția ar fi rezultatul unui ritm. Or, ritmul nu este decât intuiția mersului organizat al vieții, al acestui mers care adesea pare că nimicește, în spiritul nostru, rolul hazardului.

Este oare proporția o construcție geometrică? Desigur că nu. Așa cum matematicele nu pot crea un astru ci doar pot să-l descopere sau să-l prevadă, geometria nu poate crea o proporție, ci numai să-o verifice și să-o controleze.

Proporția reușită este în aceleași timp o bucurie a spiritului și a simțurilor. Ea este în aceeași măsură plăcere fizică și bucurie spirituală. In timp ce geometria nu are o dimensiune specifică, proporția are un model etern și neschimbător: corpul omenesc.

Parthenonul care, la prima vedere, este luat de către necunoscător drept monumentul cel mai abstract al arhitecturei, este dimpotrivă ilustrațiunea vie a regulei pe care am enunțat-o mai sus. Micșorat sau mărit, el ar perde orice armonie.

* * *

De îndată ce această legătură misterioasă dintre proporție și om se rupe, proporția se găsește în afară de ritm.

Nu există decât un ritm.

El nu se poate defini, ci doar se poate simți.

Din toate vremurile savanții au încercat să dovedească cum că, în mod instinctiv, oamenii au dat proporțiilor arhitecturale, raporturi conținute în corpul omenesc.

Din toate timpurile savanții au vrut să introducă lumea în sistemele lor. Și desigur că punctul lor de vedere este logic, căci atunci când omul și-a căutat o măsură, el nu a luat-o în mod arbitrar, ci în mod natural, în raport cu el, cu posibilitățile sale fizice. Dacă omul nu ar fi vertical, estetica noastră ar fi cu totul alta.

* * *

Proporția este deci un spațiu armonic limitat... armonic mărginit în raport cu noi.

Căci nu trebue să ne înșelăm; la început, oamenii se adăpostiră sub un acoperiș nu numai împotriva intemperiilor

ci, mai ales, împotriva imensităţei cerului. A construi, este a aduce universul la îndemâna simţurilor tale.

Care este partea utilului şi care este partea simbolului în naşterea unei proporţii, este cu neputinţă de spus. Şi tot atât de imposibil este să alegem care este partea tradiţiei şi care a sensibilităţei şi inteligenţei artistului.

Este uşor să copiezi o proporţie existentă, dar este cu totul altceva să-o faci să retrăească; pentru aceasta nu există legi.

Oricât ai copia trecutul, puterea vieţei îndoae vechile forme necesităţilor ei, necontenit reînoite.

* * *

Proporţia nu este, poate, decât imaginea unor anumite şi mari intuiţiuni pe care omul le-a avut de întotdeauna.

Ceace are însemnătate nu este de a şti dacă armonia este una, ci cum poate fi una.

Poţi să împarţi şi să subîmparţi istoria artei în stiluri, clase, familii şi regiuni, limitele pe care le vei stabili vor fi întotdeauna arbitrare şi artificiale, căci arta este una şi trecerea dela o epocă la alta s'a făcut pe nesimţite, fără ca cei cari au asistat la această transformare să-şi fi putut da seamă.

Diversitatea de programe, de climaturi, de temperamente, de materiale; inegalitatea de condiţii, de religii, etc, n'au împiedecat artele de-a avea o ţesătură unică, căci pasul omului a rămas de veacuri acelaş.

* * *

Proporţia este deci una din imaginele vieţii. Deaceia ea nu este pur geometrică.

Raţiunea a putut crea mai multe geometrii, deopotrivă de adevărate. Proporţia însă poate lua un număr infinit de forme, dar ea nu poate pierde din vedere corpul omului; în timp ce geometria poate face abstracţie de el. Deaceea oricât de mare ar fi o proporţie şi o arhitectură ea nu poate fi mare, nici în raport cu o idee abstractă, nici în raport cu o plantă sau cu un munte, ci numai în raport cu omul.

Există monumente imense cari nu produc efectul corespunzător massei lor, numai pentrucă nu reuşim să situăm în ele omul şi fiindcă nimic nu reaminteşte în ele prezenţa lui.

Născută din jocul ideilor și din armonia fizică a corpului omenesc, proporția pare a fi imaginea nedespărțirei sufletului de corp.

Iată-ne ajunși în fața porței de plumb pe care nimeni nu a deschis-o. Subiectul ne a adus în pragul metafizicei fără ca spiritul nostru să fie satisfăcut.

Dar, o călătorie în câmpul ideilor nu presupune cu necesitate o definiție și o concluzie. Am emis premise și am schițat teme pe cari le vom relua, poate, într'o zi, cu voia Domnului.

G.-M. Cantacuzino

RĂSCRUCI DE TOAMNĂ

De la răscruci
Se 'nalță către cer
Trei cumpeni de fântâni.
Trei negre troițe, cu mâni
Bătute 'n cuile de fier:
Trei răstigniri de cruci
Privesc de la răscruci....

De după deal, un cap de Crist,
Cu nimb de soare
Și 'ncununat cu spini de nori,
Suind calvarul către zare
Privește trist
la călători,
Cum pier în zare
Pe drumul cenușiu și trist....

Dar iat' agonizând se stânge
Pe cruce soarele ce-apune
Și brațele lui răstignite
Spre cer își frânge
In chinuri de amurg:
Din palmele lui pironite
Și tâmplele-învinețite
Pe zare curg
Șiroaie roși de sânge....

Când s'o sfârşi pe cruce
In chinuri Soarele,
O, suflete, tu la răscruce,
In drum se îngenunchi
Şi să-i săruţi picioarele
Acelui pironit de trunchi,
Pe neagra cruce,
Ce-o revarsa din nimb mănunchi
De raze sângerate
Pe câmpuri înserate....

Apleacă-ţi tainicii genunchi
O, suflete, şi te închină
Acelui, ce ne-a dăruit lumină...
Sfârşindu-se pe trunchi!....
Şi pururea de-acum,
Cu buzele-ţi înfrigurate
Tu razele-i împurpurate
Sărută-le şi 'n praf de drum:
Sărută'n pulberea din ţernă
Lumina-i dulce şi eternă!....

Ion Buzdugan

SALONIC

Cu mânele împreunate la spate, căpitanul se plimbla pe puntea de comandă, în lung, în lat, scormonind zarea cu ochii.

Din mers, porunci:

— „Patru grade mai la Vest".

O cârâitură de roată, acul se îndreptă pe cadran, şi timonierul răspunse, cu aceiaşi mlădiere de glas:

— „Patru grade mai la Vest".

O tăcere. Apoi porunca sună iar:

— „Dreept aşaa!"

Şi răspunsul la fel:

— „Dreept aşaa!"

Căpitanul — născut în Brăiliţa, dar purtat pe valurile tuturor mărilor din lume — se opri o clipă să-şi aprindă ţigara. Apoi, cu privirea rătăcită în depărtări, întrebă:

— „Ce e cu sărăcia asta, Domnule?"

Pe puntea de comandă eram numai trei, el, eu şi timonierul. Nu încape îndoială că vorbea cu mine. M'apuc aşa dar să-l întreb:

— „Care sărăcie, Căpitane?"

— „Ei, sărăcia cea de mal... malul din babord... Aveam odată un Englez cu noi care se tot uita într'acolo cu ochianul şi-apoi m'a întrebat unde sunt ruinele Troiei... Iar în cartea de navigaţie vorbeşte de un război de pe vremuri şi de un turc Omer, poet, mi se pare... Ce-i cu toate aceste, mă rog, că „poet" eşti doar şi D-ta?!"

Cu cât despreţ a rostit vorba aceasta: poet..! Şi cui o spunea? Unui om care în viaţa lui n'a scris un vers, cel puţin nu dintr'acele care se mărturisesc.

Sărăcia cea de mal era câmpul războiului troian. Decorul Iliadei!

Cu sufletul în ochi mă uitam într'acolo când am fost rupt din visuri de căpitanul nostru.

Trecusem Dardanelele—Hellespontul de altă dată — în care se'mbulzise în minte amintirile Istoriei, şi pluteam acum, de câteva minute, pe valurile Egeiei...

Pe stânga se întinde o câmpie cu ţermul pietros; un şir de munţi albaştri o închenărează în fund; o boltă de safir o învălue toată. Degetul pe hartă şi cu ochii roată, descoperi locul Ilionului şi culmile Idei; colea o movilă—mormântul lui Achille; dincolo însfârşit stâncoasa Tenedos.

Şi din tot ce se zice că s-ar fi petrecut aici, căpitanul meu nu ştia nimic, nimic de Paris şi Elena, de Agamemnon şi Ifigenia, de Achille şi Patrocle, de gingaşa Nausicaa. N'auzise de calul de lemn, de şiretenia din urmă, de adăpostul corăbiilor ellene în spatele insulei de colo, pe lângă coastele căreia el navigase de nu ştiu câte sute de ori, fără ca o singură dată să-i salte inima din loc la amintirea basmelor ce minunează omenirea de 3000 de ani încoace.

Incep a i le povesti. Vreau să rezum şi mă pierd în amănunte. Stau singur de mă mir cum fiecare fapt, cum fiecare chip răsare atât de viu din cutele amintirii, parcă eri, parcă azi aşi fi citit Iliada. Nu pentru el, ci pentru mine depănam povestea minunată, căci locurile acele intrate în suflet de copil le vedeam acum cu ochii, şi pluteam pe aceleaşi valuri pe care plutise dacă nu Ulise, cel puţin Homer, dacă nu Homer, cel puţin acei ce l'au născocit şi'n limba lui neasămuită l'au cântat cu înflăcărare... tankul de petrol din oţel şi fier, lua în închipuire înfăţişare de corabie, puntea de comandă şi puntea maşinei, două pânze albe umflate de vânt.

Şi în timpul acesta — pe când mă 'nfierbântam, fără a băga de seamă cum cuta din colţul gurei căpitanului care când spusese „poet" atârna în jos în semn de despreţ, se ridicase acum în sus în semn de ironie; în timpul acesta, — tocmai când făceam apologia lui Antenor păciuitorul, Romain

Rolland din cele vremuri — deodată, nemilos, comandantul imi tae vorba în două:

— „Adevărate sunt toate aceste, sau e numai o poveste?“

— „Ce e adevărul şi ce e minciună“ încerc eu să spun. „Joc al închipuirei. Iei una drept alta...“

— „Da-de! Vorbe de avocat. Adevărul este unul; minciuni cât lumea. Eu ştiu doar un lucru: să-mi duc colea vaporul, să-l strecor printre bancuri, să iau relevmente, să-mi ţin echipajul în frâu, să fiu la toate cu ochii în patru pentru ca mărfurile ce mi s'au încredinţat să sosească la timp şi în stare bună.

C'a fugit Elena c'un Crai de la Răsarit, treaba ei şi-a lui, asta nu-mi dă mie, nici nimănui pâine. Iar dacă povestea ce spui nici măcar nu este adevărată, cu atât mai rău pentru noi toţi. Din pricina minciunilor acestora merg toate pe dos: Constanţa n'are apă, străzile sunt desfundate în Brăila, funcţionarii fură, dreptatea nicăeri... iară D-voastre, cu monoclu 'n ochi, faceţi curte la cucoane: bonjur madam, mersi madam, a fé bon voiaj, a été Tenedos, a viu madam Elén et musiu Paris... bată-vă să vă bată... Ei, dar nu e aşa: fiecare să-şi vadă de treabă ca să fie bine în ţară. Eu pe puntea de comandă, D-ta la tribunal, negustorii în prăvălie şi plugarul lângă boi. Asta este. Nu Omer şi Iliada şi prostii cât toată lumea!“. . . . . .

Ceia ce este grozav, e că are dreptate.

Şi ceia ce este stupid, e că nu i-o pot da...

. . . . . .

A fost odată un om, născut pe ţermul Balticei, care de mic copil a avut două dragoste: o fetiţa Mina şi o poemă Iliada.

In brumele Nordului, visând la soarele Arhipelagului, se jucau copii de-a Paris şi Elena. Intr'o zi micul băiat ar fi spus fetiţei mici: „Când o să fiu mare, te iau de nevastă, şi-o să mergem amândoi pe coasta Anatoliei să descoperim unde zac ruinele Troiei.“

S'au despărţit în urmă. Băiatul s'a făcut ucenic de băcănie şi pe urmă marinar. O furtună l'a aruncat pe ţermul Olandei. A întrat comisionar într'o casă din Amsterdam — dintr'acei care umblă cu corespondenţa—şi între două alergături învaţă, cu dicţionarul, limba franceză şi cea rusească. Cei mari au

prins încredere în el, căci era harnic şi deştept, şi în scurtă vreme ajunse procurist. Intr'o buna zi l'au trimis ca reprezentant al firmei la St. Petersburg, iar după câţiva ani avu bani destui ca să facă negoţ pe socoteala lui. S'a apucat atunci abia să înveţe greceşte. La 50 de ani, fiind om bogat, se lăsă de negustorie şi — rămas cu dragostele copilăriei în suflet — scrise Minei că vrea să se însoare cu ea. Dar Mina n'avusese răbdare. Era bunică acum. A plecat deci fără dânsa pe coasta Asiei Mici, scormonind pământul, într'o parte şi într'alta, cu osteneală destulă şi cheltuială multă, până într'o zi, săpând movila din Hissarlîc, a dat de ruinele Troiei, de mormântul lui Agamemnon şi de comoara lui Priam. Fapt care a dovedit de altfel că poema lui Homer nu e chiar poveste mincinoasă.

Şi astfel Heinrich Schliemann *) a trăit o viaţă de aprigă muncă pentru a înfăptui un vis de poet!

Morală:

Să împreunăm nevoile trupeşti cu cele sufleteşti. Omul cu aspiraţii estetice, dar fără simţ practic, se iroseşte ca floarea fără apă; iar omul fără ideal, chiar când e un cinstit muncitor, trăeşte ca boul bine hrănit care trage la jug.

Dixi.

* * *

Cam 50 de mile Vest de Dardanele, după ce ai trecut printre insulele Imbros şi Lemnos, se vede pe dreapta un masif de stâncă, parcă au ţişnit munţii din mare. E insula Samotrake, cea cu Victoria fără cap.

De pe înălţimele acele se uita Poseidon cum decurg luptele troiane, drept dovadă că zeii mitologiei aveau ochi, nu glumă, căci, deşi malul Troadei se mai zăreşte încă, de s'ar încăera acum Achille şi Hector, nu i-aş putea vedea nici cu Zeiss-ul cel de 10.000 de lei. Să nu uităm însă că Poseidon „păşeşte de trei ori şi a patra oară ajunge la ţel" **).

Ori cum, de la pupă coasta Asiei se mai vede, în tribord ai Samotrake, în babord sfârşeşte Lemnos, iar în faţă, parcă tipărit pe foaie albastră a cerului — Sfântul munte Athos.

---

*) Heinrich Schlieman, archeolog german 1822—1890.

**) Iliada. Cântul XIII.

Când e foarte senin și se tot întinde zarea în nesfârșite depărtări, se arată și Olimpul... Din toate încheiturile mării năvălește viața greacă, cuprinzând tot orizontul...

Atunci, nu știu ce suflet trebuie să ai, ca să nu te cuprindă o frământare sufletească, tulburătoare de judecată.

Uiți cu totul c'au trecut aproape 2000 de ani; te simți un acdellen cadențând pe o chitară hexametre de Homer...

Athos rămâne în urmă, Olimpul se apropie.

De pe culmile acestuia zeii păgâni s'au prăbușit, orbiți de splendoarea zăului creștin — iar Isus, la rândul lui, e gata să se prăbușească de pe stâncile Athosului, alungat de puterea dictatorului Pangalos!

Cum însă nimic nu moare până n'o pieri ultima conștiință a ultimei amintiri, morți pentru căpitan, morți pentru echipaj, zeii mitologici înviau în mine.

Se trezeau Haosul și Gaia, zeii cei d'intâi, împreunați de Eros, frumosul șiret... și-mi flutură prin gând șarpele din Eden!

Pe coasta Tesaliei munții Pelion și Ossa — care poartă încă numirile de atunci — îmi povestesc despre Giganți, cum au vrut să-i clădească unul peste altul ca să facă un singur munte mai înalt decât Olimpul. Iar Zeuss i-a trăsnit!... Imi flutură prin minte povestea cu Turnul lui Babel.

Și tot înainte, vaporul trece, lin, pe valuri.

O ia spre miazănoapte prin dreptul „Văei Tempei, unde alergau Centaurii și unde domnea veșnica primăvară. Stăpâni erau acolo cei mai frumoși zei: Phoibos Apolon și Dyonisos!... Nimic nu'mi flutură prin gând... ei sunt quintesența spiritului ellen!

Olimpul travers!... Olimp!

Acum, ca în antichitate, ca până la sfârșitul lumii, zăpada scânteiază pe culmile lui. O pânză de nori, făcută parcă 'nadins ca să dea dreptate cărților de școală, plutește deasupra, când deasă, când mai rară, și 'n formele-i ciudate deslușesc foarte bine palate minunate prin care se strecoară chipuri aburii: Zeus, Hera, Hermes, Artemis și Afrodita. Hestia ține o făclie, Ganymed toarnă nectar... iar căpitanul de colo răcnește:

— „Boule, ți-am spus cinci grade la nord! Ori ești cârmaci, ori ești cărpaci! Vezi balaurul din pupă!“

Asta cere o tălmăcire.

In mers, vapoarele lasă pe apă, în urma lor, o dâră, dreaptă când timonierul ţine cârma drept, şerpuită când o frământa. Când e dâra aceasta în cotituri, marinarii îi zic „balaur“ şi timonierului „bou“!

* * *

Ţin minte de impresia ce-am avut într'o zi, că vaporul merge singur.

Firește la maşină mecanicii asudă, timonierul ţine cârma, ofiţerul de cart veghează la comandă, marinarii spală puntea şi freacă alămuri... dar în timpul acesta vaporul pleacă, merge, ajunge, se întoarce... parcă-i o fiinţă vie cu inteligenţa şi voinţa ei, iar noi toţi de-asupra numai membre în funcţiunea unui organism!

Aşa încât tancul nostru, cu boul la cârmă şi balaurul în coadă, îşi mergea liniştit cele opt mile pe oră, *Zielbewusst* cum spune Neamţul, şi numai ce ne pomenim, cam pe la miezul zilei — a patra după plecarea din Constanţa — cu Salonicul în provă... Salonic în amfiteatru sclipind la soare pe-o coamă de deal, tocmai în fundul golfului.

Inspre răsărit — dungă de-alungul coastei — se resfiră Kalimarià, orăşel de fabrici, de ville, de hoteluri. Iar înspre apus, Salonic, ca un triunghi dreptunghi. Ţermul mării e una din catete; cealaltă — marcată printr'un bulevard — se ridică dela Turnul Alb până sus pe muche, unde stă cocoţat un castel veneţian; iar de acolo la stânga, se coboară ipotenuza drept până la mare.

Partea de sus a acestui oraş e turcească — fără Turci firește, căci Grecii au ras şi-au măturat tot ce-a fost viaţa musulmană. Nu mai este în tot Salonicul nici un Turc, nici o geamie, nici un minaret. Insă a rămas ceva, în ciuda grabei guvernelor ellene; a rămas *pecetea* oraşului: străzi înguste, case de lemn, fântâni la răscruci, chiparoşi subţiri şi negri, câni rătăcind fără stăpâni—pitorescul Orient.

Partea de jos a oraşului, de la jumătatea dealului până la mare, a fost arsă. A cam început sub Sarail — zic gurele rele — şi s'a terminat după. Şi s'a apucat să iasă din ruine

un nou oraş modern, care creşte, s'ar zice, din pământ. Un oraş întreg, care parcă 'l vezi cum creşte. Străzi largi, case înalte, monumente, cheiuri, diguri, clădiri de-o zi sau de-o lună, de-un an sau de doi; la unele se lucrează abia temelia şi la altele acoperişul; un minaret zace ras pe jumatate şi se şi înalţă crucea pe geamie; colea, pentru a lucra canalizarea, s'a desfundat o stradă, dincolo s'au împreunat două; o piaţă a răsărit deunde nu era; stă piatră lângă piatră şi groapă lângă groapă. Te împiedici, cazi, te ridici, bombăneşti... dar admiri.

— „Parcă-i sămănătură, zic. Cu ce'l stropiţi de creşte aşa oraşul?".

S'au prins toţi a râde.

La masa unei cafenele, lângă Turnul Alb, eram vre-o zece inşi din care aproape toţi români macedoneni: Coe Adam, directorul şcoalei de comerţ şi profesorii lui, Muzaca, Balavachi şi Dadami, apoi Celea, Telioru, Varduli şi alţii... toţi numai cu numiri frumoase şi fără codiţe. In munţii Macedonii drăguţele sufixe *escu*, *eanu*, *nici*, n'au prins rădăcină.

Unul din profesori zice:

— „Il străpim cu aur... nu noi, *ei* fireşte!"

— „Grecii sau Jidanii"?

— „Ţt! Fraţii noştri renegaţi".

— „?

— „Unde-s Greci şi Cuţovlahi, Jidanii n'au ce căuta, că suntem noi mai Jidani de cât ei „tălmăceşte cela, vrând să vorbească pesemi-te de spiritul comercial". Câţi au fost sub Turci, s'au dus în lumea lor. Şi erau mulţi. Au rămas aici trei feluri de oameni: Greci, Români grecizaţi şi noi ceştia, Români cuţovlahi, cu obârşia la Roma şi cu gându'n Bucureşti. Ei clădesc palate, noi murim de foame. Al lor e, în mare parte, oraşul acesta, oraş de renegaţi. Cum se zic „Eleni" guvernul îi îmbrăţişează şi-i îndoapă cu de toate. Iar noi, cânii nimănui... Gem munţii Macedoniei de atâta românism care se iroseşte".

— „Ce ne rămâne atunci? „adaogă un altul." Ori ne grecizăm şi noi ca să putem trăi... ori atunci, ne scapă poate cel de colo".

„Cel de colo", om la vre-o 50 de ani, cam sărac la înfăţişare, dar în uitătură lume de bogat.

— „Nu-l cunoşti? E domnul Celea“ urmă unul din profesori. „Locueşte în Bazargic, c'a fugit de atâta bine. Şi şi-a pus de gând să ne ducă pe toţi în Dobrogea, să părăsim munţii noştri pentru a coloniza pustiul“.

— „Dar „încerc eu să spun“ puternică unitate etnică cum sunteţi, n'ar fi mai bine să rămâneţi aici şi să...“.

Domnul Celea mă întrerupe:

— „Din grai, uşor „zice“ dar cum să rămânem când nu ne lasă să trăim. Şi-apoi, ce avem din asta, unitate etnică la mii de chilometri de patria mumă? Destul stăm aici de atât amar de veacuri, aduşi nu se ştie nici de cine nici când. Nu e mai bine să fim cu toţii laolaltă, ca să tragem foloase şi unii şi alţii“.

„Ştii D-ta ce 'nseamnă pentru un Român macedonean, vorba *România?*, cu ce tresăltare de inimă o rostim, simbol de fericire, nădejdea unei vieţi?! — Să plecăm cu hurta, toţi câţi suntem aici Români nevânduţi, să sărutăm pământul ţării şi să ne punem în slujba ei.“

„Iar dumneavoastră „urmă el- mai departe“ veţi avea acolo o mână de oameni obişnuiţi cu suferinţa. Colonizaţi întâi Cadrilaterul, cât mai mulţi lângă graniţă ca să scăpaţi de comitagii. Când vom fi noi acolo, veţi putea scoate şi jandarmeria, că suntem doar deprinşi a lupta cu Bulgarii. Pentru o încălcare la noi, o să facem două la ei, până s-or sătura. Şi-o să se sature, te asigur. Pe urmă, să ne daţi pământ în toată Dobrogea, cât mai mult, ca să venim cu toţii. Unitate etnică acolo, nu aici. Şi-o să vezi că peste zece ani nici nu se mai vorbeşte de „chestia Dobrogiei“... Ei, şi dacă s'o putea, să mergem mai sus, în Basarabia, în Bucovina şi'n Nordul Moldovei. Acolo nu vă cerem pământ. Avantagii comerciale, atât să ne daţi nouă Românilor Macedoneni, şi peste zece ani, cine-o mai pomeni de „chestia evreească? Asta e... dar vezi, trebui să vreţi“.

— „Şi noi nu vrem?“ întreb mirat.

— „Din gură da... însă uite, stau aici în preajma Salonicului 250 de familii, care şi-au părăsit munţii, vânzând ce bruma au mai avut, şi aşteaptă acum, în câmp sub corturi, să vină un vapor să-i ducă la Constanţa. Şi eu mă sbat, scriu, alerg, mă duc în ţară, mă întorc aici... vaporul tot încă n'a sosit“.

— „Au mai plecat alţii înainte?“

— „Plecat. Dar ce înseamnă? Trebui să mergem toţi, toţi. Să rămână aici numai grecizaţii, să se lăfăiască în palatele lor, moscopoleni şi clisureni, de cap să le fie“!

— „Ei! voi ardeleaţii „sare unul de colo parcă'l înghimpase cineva „aţi monopolizat patriotismul. Lasă, c'o fi şi din moscopoleni oameni de ispravă, nu?“

— „Sunt, că eşti D-ta! Dar încolo, de unde atâtea case, de creşte oraşul, cum spune dumnealui? De unde atâţia bani. de-au uitat şi româneşte?“

— „In public „adaogă unul“. Dar când sunt acasă, între patru pereţi, o dau pe dialect“.

Inghimpatul însă nu se dă bătut. Mai chiamă în ajutor pe un altul şi se încinge un fel de ceartă. Moscopoleni şi clisureni de-o parte; ardeleaţi, frăşeroţi şi grămoşteni dealta Nu c'a fost gâlceava mare, mai mult înţepături, când mai blânde când mai aspre, că unii sunt „ciobani“, alţii „subţiri“ vezi bine.

Iar Celea de colo se prinde a zâmbi frumos şi spune:

— „Bine fraţilor, eu mă lupt să vă fac una cu Românii din regat, voi îndevoi nu sunteţi înţeleşi. Uite ce, renegaţi sunt din toate părţile şi Români buni la fel. Ne-am împăcat? Piară iarba rea şi trăiască floarea!“

—„Să trăiască ţara noastră! Un pahar plin pentru ea!

—„Şi-o jumătate pentru Turcii săraci, c'am trăit bine sub ei“

—„Iar Grecilor drojdea!“ închee un amărât.

Am prins o învăţătură — vechie de altfel, dar e bine din când în când s-o mai împrospătezi — chiar atunci când bântue în noi furtuna marilor simţiminte răscolitoare de conştiinţe, mai suflă pe alături şi-o boare de nimicuri, mici susceptibilităţi sau mici vanităţi, căci suntem dor oameni — oameni, de! — scânteia divină şi lut!

Eram tocmai să ridicăm şedinţa, când iată şi părintele, singurul popă cuţovlah din Salonic. Parohie n'are. Are un suflet amărât de român.

— „Părinte“ zic, că-l cunoşteam pe popa Brindu din ajun, când venise pe vapor să ne facă feştanie „Părinte, hai cu mine să-mi arăţi Salonicul, să-mi fii d-ta Cicerone“.

Şi ne-am dus, dar de! popeşte, mai mult cu D-zău în suflet, decât cu păgânii cei de odinioară.

De altfel din antica Therma sau Thessalonica n'a rămas nimic, decât doar priveliştea care e aceiaşi astăzi ca şi atunci, valuri după valuri izbindu-se de mal, şi'n faţă, dar departe, Olimpul cu poveştile lui, cu veşnica-i zăpadă, cu norii ce s'alungă şi se 'nvârtesc ca vulturii împrejurul culmii.

Din zilele mari ale lui Alexandru sunt amintiri multe prin împrejurimi, în oraş nimic.

Istoria monumentelor Salonicului începe cu Romanii. E întâi un templu rotund, care aduce cu Panteonul, sau mai bine zis, şi 'n mai mic firește, cu St. Angelo din Roma, *moles Hadriani*. Bănuesc aşa dar că este de pe vremea acestui împărat. Mosaicurile din lăuntru, lucrate parcă ieri, răpesc privirile prin frumuseţa lor. Templul a fost transformat sub Constantin Cel Mare în biserică creştină, sub Amurat al II-a în geamie turcească, iar acum, după războiu, s-a înălţat din nou crucea pe cupolă, de-i zice Sf. Gheorghe. Dar biserica n'a fost restaurată. In afară de amintitele mozaicuri nu se văd în marea încăpere rotundă decât pietre desgropate de curând şi-un Englez cu ochelari care le cataloghiază.

Părintele, cu gândul la creştinătatea lui, îmi spune — şi eu doar după el — că a fost aici, sub Bizantini, un paraclis în curte, care avea drept altar Masa Cea De Cină a Domnului Nostru. Paraclisul s-a năruit, dar piatra a rămas până acum vre-o 50 de ani, când a venit la Salonic regina Angliei, bătrâna Queen Victoria. Cică atunci Turcii i-ar fi spus, pentru cinstea care le-a făcut, să-şi aleagă din oraşul lor ce-o găsi ea mai de preţ. Iar regina a răspuns: „Ia piatra cea de colo daţi-mi-o". Şi mult s-au mirat Turcii că'n loc de aur sau argint, ea vrea să aibă o piatră... şi-acum e la British Museum în Londra.

Al doilea monument e arcul de triumf, zis al lui Alexandru cel Mare, dar nici pomeneală, că-i curat roman. O carte de istorie îl atribue lui August. Acest împărat însă n'a clădit nimic pe-aici. Intr'un lexicon am citit că l'a ridicat Adrian. Se poate, fiindcă acesta a făcut lucrări pretutindeni, şi'n deosebi în Orient. Dar pe-o carte poştală — ilustrată în

culori — stă scris că e Arcul lui Galeriu. Cred c'am pus mâna însfârşit pe adevăratul document. Galeriu era Dac şi-a trăit mult prin părţile aceste. El l-o fi ridicat, iar dacă nu — căci adevărul nu-l ştie nimeni — vreu să mă mângâi cel puţin cu gândul că unul dintr'ai noştri, un Daco-Roman din munţii Carpaţi, a isbutit să facă ceva frumos şi trainic, măcar în Thesalonica, dacă nu în Bucureşti, unde Arcul nostru dela rondul al doilea dă să se năruiască după 7 ani, una din statui era fără cap după patru luni, iar celelalte s'au dus fără urme, ca şi milioanele investite acolo!

In schimb monumentul din Salonic este încă întreg. Bas-reliefuri îl acoperă tot, dintre care multe sunt păstrate parcă nici n'ar fi trecut peste ele şaisprezece veacuri. Ele reprezintă, ca de obicei, scene de război, triumfuri, sacrificii. Aşi fi vrut să stau să mă uit la fiecare în parte, dar părintele nu mă lasă.

— „Vino la Sf. Sofia!"

Şi m'am dus cu el.

S'a isprăvit cu epoca romană. Cea bizantină e reprezentată prin numeroasele biserici, dintre care Sfânta Sofia e fără îndoială cea mai frumoasă, dar prea mai aminteşte a geamie.

Epoca veneţiană — căci împăraţi din Bizanţ au dăruit oraşul întâi contelui de Montferrat şi apoi republicei Veneţiei — trăeşte în zidurile de 'mprejmuire, în cetatea de pe deal, şi 'n vestitul λευκὸς πύργος „tour blanche" cum îi zice lumea. Pe urmă epoca turcească refugiată în străzile tăcute ale oraşului de sus şi sgomotoasa viaţa de azi în partea de jos, oraşul în construcţie, portul, cheul şi Kalimaria.

— „Dar n'ai văzut încă nimic" spune părintele.

— „Mă rog?

— „Fost-ai la aghiazmă?

— „Aghiazmă?

— „Aghiazma lui Sân Paul, sus lângă cetate. Ce, o să pleci din Salonic fără să mergi acolo?

— „Vai, se poate, părinte. Hai la Sfântul Paul."

După ce-am trecut prin faţa câtorva spitale îngrămădite în jurul unui cimitir, ceea ce mi s-a părut lugubru, după ce-am urcat pe străzile întortochiate ale vechiului Salonic şi-am mers apoi o vreme de-alungul zidului veneţian, am ajuns la

poarta cetăţei zise sub Turci *Edi Cule,* după cetatea celor Şapte Turnuri din Stambul. Aici aruncau ei pe răzvrătiţi politici, cari urmau să stea 101 ani la închisoare. Imi aminteam de vremea când, fiind student în Berlin, am cunoscut un Bulgar[1]) care zăcuse aici, osândit şi el la un veac şi un an, Anul îl făcuse, însă veacul nu. Isbutise să fugă, şi eu acuma mă uitam minunat cum a putut el să iasă din zidurile aceste, când deodată îl aud pe părinte zicându-mi:

— „ Dar ce te uiţi într'acolo? Uite-te 'ntr'acoa, că aci e Aghiazma!"

Dincolo de drum stă singuratică pe-o înălţime o bisericuţă. E alba toată şi are în faţă o terasă de piatră, de pe care se întinde vederea asupra Saloniculuı şi a mării. Oraşul pestriţ, desfăşurat ca un covor persan, se coboară din deal în vale, se oglindeşte în mare, se pierde în valurile golfului... iar în fund de tot, dincolo de pânza apei, straja cu mămară albă — Olimp!

— „Ce frumos e, Părinte!"

— „Stai că n'ai văzut nimic."

— „Oo! tot încă nimic?"

— „Păi, Aghiazma e colo jos."

Coborâm scările terasei şi ajungem într'un loc împrejmuit, vre-o doi trei copaci şi o bancă la mijloc.

Sub terasă, în stânga, se află o peştera. E micuţă — cât ar încape un om; un izvor ţişneşte din stâncă, o icoană atârnă de perete şi-o candelă arde dedesubt. Intrarea peşterii e închisă cu grătii. Dar printre ele trece o ţeavă care din lăuntru aduce apa afară la un mic havuz. Deschizi un robinet şi aghiazma curge.

— „Bine, părinte, acuma spune-mi şi mie, ce e cu aghiazma asta?"

— „Ştii, zice el, că după ce a înviat Mântuitorul, unul din cei mai aprigi duşmani ai creştinismului a fost Saul din Tarsa. Dar Domnul Nostru i s-a arătat pe drumul ce duce la Damasc, pe când mergea el acolo să omoare pe creştini şi i-a spus „Eu sunt Isus pe care-l urmăreşti"! Lumina în care s'a arătat era atât de mare încât Saul a orbit şi 'ngenunchind

[1]) Nicolae Rizoff, fost în urmă secretar la legaţia bulgară din Bucureşti.

l-a întrebat: „Doamne, ce trebue să fac?“ iar Isus i-a răspuns „Scoală şi mergi în oraş; vei afla acolo ce trebue să faci“. Iar în Damasc a venit Anania şi botezându-l, l'a numit Paul în loc de Saul şi i-a dăruit iarăşi vederea. Iar Paul s-a făcut apărătorul creştinătăţei şi apostolul Domnului şi a mers din oraş în oraş propăvăduind Cuvântul Mântuitorului.. Aşa a ajuns el într'o zi aici la Tesalonica şi nevrând păgânii să socotească Adevărul, l'au urmărit cu pietre ca să-l omoare. El a fugit atunci pe munte în sus şi s-a ascuns în peştera aceasta, ca să nu-l găsească. Şi rămânând înlăuntru vreme mai îndelungată, s-a rugat de Dumnezău aşa: „Doamne, pâine am la mine, ca să'mi potolesc foamea, dar ce mă fac de apă, că m'ai scăpat de duşmani şi-o să mor de sete“. Şi Isus Christos auzindu-i ruga, pe dată a ţişnit apă din stâncă şi Sf. Paul a bine cuvântat-o de s-a făcut aghiazmă. Şi de atunci, cine crede în Domnul şi bea din apa aceasta, rugăciunile i sunt împlinite!“

— „Frumos, Părinte!“

M'am plecat şi eu la izvor şi făcându-mi pumnii grămadă, am băut prelung, ca un însetat.

— „Doamne“ m'am rugat „precum ai făcut să ţişnească apă din stâncă, de s-a putut adapa Sfântul Paul şi-a scăpat de duşmani — astfel fă şi minunea să ţişnească minte în capul stâlpilor statului român, pentru a da fraţilor din Macedonia putinţa de-a scăpa de duşmanii lor, adăpându-se la izvoarele românismului, acolo în ţara noastră a tuturor, unde sunt aşteptaţi cu dragoste şi cu încredere. Amin!“ [1])

C. Gane

---

[1]) Aghiazma Sf-tului Paul a făcut minunea. De când am scris aceste rânduri până le-am dat la tipar, vaporul a adus în Constanţa cele 250 de familii. Consiliul de Miniştri a luat hotărâri frumoase.. un vânt de nădejde bate peste tot!

SCRISORI CĂTRE IACOB NEGRUZZI

XII

Oradea-Mare, in 9 Aug. 1873 st. n.

Iubitul meu Domn!

Destin, dată si providintia imi sunt notiuni necunoscute; cu toate aceste imi par a fi aplecat să cred, că este o vointia tainică care direge viatia oamenilor croind căile in care ei au să porneàsca. Nesmintit intèmplarile determinează asupra valoarei vietii noastre: suntem asemenea unui punct geometric determinat prin locul, in care se află.

Ca ostasiu am fost chiamat la manevrele de toamnă, apoi in urma cholerei s'au amenat aceste jocării martiale. Dup'acea am parasit „Gură-Satului" si cancelaria Stanescu, petrecând, când in Arad, când in Siria, când in Oradea si Beiusiu. In 13 Iunie a morit maică-mea. O lovitura grea pentru mine. In 1 Iulie a morit taică meu. O lovitura indoit de grea. Apoi tot inacest restimp am pierdut și pre Louisa. O lovitura pre care nu am shimtit-o, de-oare-ce mi-a perit capacitatea de simtire.— Astă-zi me aflu shingur intr'o lume plina de omeni: ori-ce bucurie, ori-ce amariciune me află indiferent.—De vr'o 5 zile me aflu aici intr'un hotel bolnav, cum se cade, dar nu cred, cumcă voi putea să mor deoare-ce sum àncă tènèr. Si-apoi nànzii isi lapedă copitele.

Din „Convorbiri" am primit numai doi numeri. Nrii 3 si 4 nu i-am primit. Te rog trimite-mi-i sub adresă de aici, care are să fie stabila.

Sum denumit arhivar la consistoriul de aici si astfel voi remanea stabil in Oradea mare.

Te rog, scrie-mi, când ai tèmp, că nu mor.

Dupà-ce me voi fi insènàtosiat si dupà-ce voi fi primit nrii din „Convorbiri“ iti voi scrie mai mult.

Me intereseazà foarte mult causa cu „Revista Contimporanà“. — Toatà paserea-si cantà glasul!

Priimeste salutarile mele!

Al D-tale

Ioan Slaviciu.

XIII

Oradea-Mare, 26/14 Octobr. 1873.

Iubite Domnule Negruzzi!

Scrisoarea, ce mi-ai adresat aici, a primit-o nainte de asta cu càte-va septemani in Siria, unde am mers bolnav, pentru-ca sà petrec culesul viilor si unde mi s'a intemplat o nenorocire interesanta, in urmà careia a trebuit sa zac vr'o 15 zile. Acuma am sossit aici in stare normala, adeca tot bolnav. Despre toate aceste altà-datà; acuma iti scriu numai in pripa.

Aici, la noi, mai multi ómeni ar dori sà aboneze „Convorbirile“. Se tem inse, cum-cà nu li vor veni regulat. Precum zic Dlor, ori-ce au prenumerat in Romània, li-a venit foarte anevoaia, ori chiar nu li-a venit de fel. Nu stiu, dacà caus'a va fi posta, ori in ómenii de acolo. Foarte multi se plàng de Hàsdèu, intre altii. Dacà intr'adevèr ar fi astfel, atunci este foarte trist: trebe sà avem incredere unii intr'altii si apoi si sà ne arètàm demni.

Toate aceste ti le zic, pentru-cà am zis catorva ómeni sà aboneze de adreptul la Dta. Te rog, ca să fii cu deosebita bàgare de seamà la expedarea exemplarelor, abonate d'aici. Dacà se va observà onestitate, fii convins, cà vor abona multi de aici, de oare-ce la noi lipseste ori-ce miscare literara. Oamenii cetesc bucuros, numai dacà li se da ceva bunu.

Nu me indoesc despre onestitatea redactiunei „Convorbirilor“. Ast'a cred, cà nici nu o presupuni. Dar posta Dvoastre ori doara a noastra pare neregulata. Si apoi, nu fàrà temeiu, oamenii pretutindenea ved numai lipsà de onestitate. Am trecut printr'o epoca, in care siarlatanii au trecut de oameni mari.

Unu protopop de aici ar dori să cumpere si brosiurele din anii trecuti. Te rogu: unde să se adreseze? — cat costa in bacnote o brosiura?

Si mie mi-au fost promis din brosiurele aceste. N'ar fi cu putintia să mi le trimiti acuma? — Din anul trecut mi lipsesc numai doi numeri: nrl. II si nrl III, dacă nu me insiel. Sciu, că mi lipsesc nrl. cu „Dumbrava rosia“ si acela in care Pan incepe studiul seu asupra romaniloru. Dacă se mai afla pe unde-va acesti numeri rateciti, te rog, trimite-mi-ii.

Editiunea librariei „Socec et Comp.“ a fost la noi cu bucurie primita. Am avut in mână cele trei tomuri, ce cuprind scrierile fericitului parinte al Dvoastre. Nu am putut inse se cetesc nemic din ele... Frumoasa editie! — numai să nu fie prea scumpă... Dar, ori-cât de scumpă sa fie, eu unul o voi cumperă. Si multi sunt de o potrivă cu mine, multi, care asteptă cu bucurie nespuse, ca să li se dea ocasiune a se imbogati din comorile adunate de genii nostri, comori până acuma ascunse.

Editiunea insemna inceputul unei epoce sănetoase in viatia noastră.

Domnule Negruzzi! — Nu me condemnă, lasă-me să fiu sincer fără a păcătui: fericirea, ce semtiesc in momentul acesta, nu o dau pentru toiagul, ce mi-ar dă stepanire peste intrega fatiă a pamentului. De unde aceasta fericire? Ceteste studiile asupra maghiarilor. Am fost fericit când puteam să par optimist: cu atât mai fericit trebuieste să fiu acum când intemplările justifica optimismul aparent al meu.

Mai mult decât ori-când me sentiesc indemnat acum la lucrare; mai mult decât ori-când voi putea de aici inainte se lucrez, pentru-că voi avè invetiatorii in fatia.

Ceri inse povesti dela mine. Cu drept cuvent. Am poate darul, care me redică peste cei-lalti culegatori de povesti,—si am predilectie pentru ele. — Să stii inse, cumcă povestile, precum eu le culeg, costă timp mult si bani multi... Mai multe altă-data.

Am scris eu mult decând tac. Am scris inse numai ce se poate intre patru parieti si unui om, care nu stie azi unde se va află mâne. — Am scris poate lucruri fără valoare. Ei, bine! — putin imi pasa. N'am scris de dragul nimenui; am scris

numai pentru-ca să aflu in mine, acea, ce in lume in zedar cere, „Tantum satis“!

Promitiendu-ti, cumcă cât mai cu rènt voi respunde la scrisoarea, ce mi-at trimis, te rog, ce pe cât ti se poate de grab să respunzi la cele, de care te-am rogat mai sus, si apoi remai cu D-zeu!

Sincerul
Slaviciu.

XIV

Oradea-Mare, 1/13 Novbr. 1873.

Iubite Domnule Negruzzi!

Te-am rugat să-mi scrii si să-mi trimiti unele lucruri: in decursul sèptèmânii acesteia pornesc insa dela Oradea-Mare. Me duc; nu stiu unde, — dar'me duc. Te rog dar, ca să-mi adresezi la *consistoriul gr. or. din Arad.* Me voi ingrigi, ca sub această adresă să primesc ori si ce mi-ar veni.

Astă-zi am făcut o preàmblare în orasiu si napoi. Cale de o oara si jumetate. Va să zică: nu mor de loc; am àncă cati-va ani in reserva. Din gaurile, ce am avut, a ramas numai una. Si asta merge bine. De insenetosiare nu poate fi vorbă: me voi sustiene inse cu post si rugàciuni... Deocamdată me indestulesc cu acea, că pot să me misc.

Dar'o altă vorbă.

Nainte de asta cu cate-va zile am primit din Iasi o scrisoare nefrancată. Desfac cuverta si cetesc: «Sambata in 27 Oct. fiind aniversara «Ortalei», mare betie la «Burta» rece; toti membrii sunt poftiti la bere si chiftele».

Ei, vezi dragă doamne! Să merg la betie: dar eu nu pot să beu, că eară-si me gauresc. Nu stiu cine este invitatoriul. Ii multiamesc. Cei 20 cr, plàtiti la posta ar fi potut să mi-i lase pe sigàri.

Cu toate aceste poate imi va folosi invitatiea facuta.

M'am pus pe gànduri. «Beu oamenii aceia, beu, se veselesc! imi gàndeam. — Dacă fieste-care ar be càte cu un pocal mai putin, — eu asi putea să scap dela necas... Dacă acei oameni ar fi aplecati să bea cu un pocal mai putin.— Cine stie, — poate sunt».

Iubitul meu Domn! — Vei aflà, ce voiesc sà zic. Me aflu intr'o stare, in care nu-mi este permis sà me sfiesc fatia de aceia, pre care ii pot numi amicii mei.

Eu cu ajutoriul «Junimei» am petrecut un an in Viena. La sfirsitul anului m'a intrebat Xenopol dacà dorese ajutoriul mai departe ori ba. I-am respuns, cà sunt impregiurări, care me silesc ca sà-mi intrerup studiile.

Asta-zi aflu, cà aceste impregiurări nu sunt mai mult. Nu am mai mult pàrinti, nu am mai mult o femea iubita: am pierdut tot, ce am avut intr'asta lume; n'aflu scaparea decàt in mine insu-mi. Ne aflànd afarà de mine nemic, ce m'ar putea ferici, nu-mi remàne decàt sà cerc fericirea in sufletul meu. Altfel ar trebui ori sà nebunesc, ori sà pun capàt unei vieti, care n'are nici un sens. — Simtiesc inse in mine comori cari pot sà devine un nesecat isvor de fericire.— Dar ele nu sunt desfasiurate. Si asta-zi, după loviturile ce am rabdat, in miseria in care me aflu, am momente fericite; si astà-zi me alipesc càtrà viatà. Cu càt mai mare ar putea inse sà fie aceasta alipire!?

După celea, ce s'au intàmplat mie nu-mi remàne alta decàt ca sà urmez cu studiile mele mai departe: sà me formez incàt sum capabil.

Eu am o deosebità aplecare pentru stiintiele politice, nu ca profesiune, ci ca stiintie. Si atàt de putin sum format in ele. Me tem, cà adese-ori voi fi silit sà fiu diletant... Apoi— cine stie, dacà formàndu-me, nu voi putea sà fiu spre folosul sotietatii!? Mie inse nesmintit imi voi folosi, si asta este destul. Numerul fericitilor va fi cu unul mai mare.

Me adresez catra D-ta, cu care stau in cea mai aproape atingere, care me cunosti mai bine: ajutati-mi, si ati fàcut o fàptà umanà, poate o faptà nationalà. Nu cercati cine sum: priviti numai la starea in care me aflu. — Este un om, care ve roagà, ca sà-i faceti cu putintà o distractie, in lips'a careia poate va peri. Mai putin cu un pocal de bere; o placere trecatoare mai putin: nu ve rog de mai mult.

Stii ca am avut nenorocirea de am cazut la examenul de stat. Dacà nu mai mult, cel putin atàta me ajutorati, ca sà pot merge la Viena, pentru-ca sa coreg examenul. Poate imi voi afla conditii pentru-ca sa me sustin mai departe.

Si-mi s'ar da totodată acasiune ca să consult un medic expert in causa boalei de care patimesc. O cura buna poate să-mi dea anca 10—20 ani.

Eată-de ce te rog. Fii interpret al rugarii mele catra aceia, care pot si poate voiesc sa faca ceva.

A face bine este fericitor: poate se vor afla oameni, care se vor bucură, dacă li se oferă această fericire.

Fă te rog, ce poti: constiintia că ai făcut, va fi resplata

Eu asta-zi am primit demisiunea ca arhivar la consistoriul de aici. Am cerut-o si mi s'a dat. Nu pot să lucrez. Mâne asi putea să pornesc: dar nu stiu unde si nu stiu cu ce. O! numai acuma simtiesc grozavia stărei mele: nu este in lume un loc, pe care să-l pot numi «acasă» nu este un suflet, de care să pot zice «al meu» «ai nostri». Sunt morti! amanduoi sunt morti,— si cuibul lor este in mânele altora!

Voi petrece aici, cât voi putea; voi merge dup'acea la cunoscutii din Arad, petrecând si aici cât voi putea, la fieste care o zi: asia voi petrece pela *cunoscuti*. Imi cade greu— dar sum silit. — N'am mai mult decat 72 cr. din trei fiorini ce am imprumutat ieri. Tinct. jodi. cali. jod—glicerin-etc. au tras in doaue zile 1 f 60 cr. după mine... Si medicul, ba medicii nu sunt platiti. Am trecut prin toate: le voi rabdă si aceste.

In cât se poate calculă — in Arad voi asteptă respunsul D-tale. Potend inse castiga bani cât de curând voi porni la Viena. Fieste care zi imi este un an pierdut.

Sperez! sperez — deoare-ce altă nu-mi remâne.

Primeste salutările mele!

Al Dtale
Ioan Slăviciu.

XV

Arad, 14/28 1873. Noemvre.

Iubite Domnule Negruzzi,

De vr'o zece zile me aflu aici in Arad.

Alalta-ieri a fost alegere de episcop, ales fiind Miron Romanul, fostul principal al meu si om, cu care traiesc in cea

mai buna intielegere. Acest nou ales episcop m'a provocat, ca sà primesc redactia foii bisericesti „Lumina", pe làngà un salar anual de 700 fior. Am respuns, cumcà nu pot, deore-ce asi avè de gànd sà pornese pe càte-va luni de zile la Viena. A remas dar, ca numai dupà-ce voi fi rentornat dela Viena sà primesc redactarea. Mi-a sfàtuit totodata noul episcop, ca, daca voi merge la Viena, sà fac examen din limba si literatura romana, deoarece ar foarte dori, ca sà fiu aplicat la liceul de aici pentru catedra romana, singura sistemisata in Ungaria. Eu asi dori fórte casà fiu aplicat la aceasta catedra, deórece nu este cariera, pentru care aşi senti mai multa aplecare, decàt pentru acea profesorala. Asi avè apoi salariu anual de 1200 fior, destul pentru-ca ici-colea sà-mi procur si càte o carte. Nesmintit asi dori dar sà fac examenul prescris.

Daca inse nu asi potè sà primesc ajutoriu dela Dvoastre, cel putin deocamdata nu voi potè sà merg la Viena. Voi fi dara silit, ca numai decàt sà primesc redactarea foii „Lumina". Altfel nu asi avè din ce se traiesc. Pentru aceste asi roga, ca sà binevoiesti a me incunostintia numai decàt, dàca puteti sà-mi trimiteti ajutoriu ori ba, pentru-ca sà me pot orientà. Nu cumva intre doaue scaune se remàn pe jos.

Boala mea progresează. Incep deja a nu dormi si sum chinuit de o tusa seca, urmare a lipsei de sange. — Dar' — multiam Domnului — sum vesel si pot sà lucrez. Numai mana stànga nu o pot miscà. Este inflamata.

Deocamdata nu folosesc nici o cura; me tem, cà numai imi va stricà.

Te rog dar' ànca odatà, respunde-mi numai decàt.

Dèca ar fi sà merg la Viena si se remàn mai multa vreme, me voi sustene p'in dare de lectiuni. Numai spesele de caletoria si traiu pe cea d'antaiu luna me pun in ingrigire. Potànd sà mi le castig aceste, voi caletori mai tàrziu la Viena.

Primeste salutarile mele!

Al Dtale
Ioan Slaviciu.

Iti gratulez la „Satira". Este o scriere, care dovedeste ca si noi batem la portile clasicitatii.

Slaviciu.

XVI

Arad in 27 Noembre, 1873.

Iubite Domnule Negruzzi!

Ieri ti-am scris si asta-zi am primit scrisoarea Dtale. N'am să-ti spun, că m'am bucurat.

Te rog dar' binevoieste a-mi trimite, ce ai la mână pentru-ca numai decât să pot porni la Viena. Adresa mea este: I. Slaviciu, *Arad, Ungaria. La consistoriul gr. ort. român.*

Eu cuget că inainte de tote să fac examenul de stat. De aici inainte nesmintit me voi sfatui cu dta. Daca asi avè să fac rigorósele, mai bucuros asi merge in Belgia, că să fac rigoróse numai din stiintele *politice* si *administrative,* pentru care am aplecare. In Viena ar trebui insa să fac 2 regoróse din drepturi, o stiintia, pentru care n'am nici aplecare nici vocatiune. De altmintrelea să vedem mai târziu.

Precum ti-am zis eri, voi face si examen pentru a pute fi profesor de limba si literatura romana. Nu-mi costa nici bani nici ostaneala. Dacă ar fi să reman aici, acest examen nesmintit imi va fi de folos.

In sfirsit si Dta imi dai sfatul să merg la Iasi... Si pe semne nici n'are să fi altcum: aici, isolat, ar poté să me rod fara să fac ceva.

Vom vedè.

Boala mea este, precum am zis. Eu sperez, că o cura buná me va lecui. Nu-e vorba dar ca să desperez. Am avut numai si am cate odată momente in care me tem ca să nu cad in desperatie. Boala imi slabeste puterile.

Me intrebi, ce intrepind.

Asi dori, precum am zis, ca cât de curend sa pornesc la Viena, să cer termen pentru examenul de stat si apoi să studiez. In Fâurariu asi face examenul. — In restimpul acesta asi cercà totodatà să me curez. Dupa examen apoi: voi rentorna acasà, — ori voi merge la Iasi, ori voi cere termin pentru regoros, ori voi merge in Belgia, — precum va pare mai intieleptieste.

De-ocamdáta te rog numai să-mi trimiti acei cati-va bani, ce zici că ai adunat deja, pentru-ca să pot porni.

Primeste multiamita si salutarile mele!

Al Dtale
Ioan Slaviciu.

XVII

Viena in 8 Decembre 1873

Iubite Domnule Negruzzi!

De vr'o patru zile me aflu in Viena. N'am să-ti mai spun, ce am să fac aici. Hotărit nici eu singur nu stiu. Până acuma m'am arangiat si am visitat cafenelele, bereriile şi cabinetul de lectură a tinerilor români de aici. La universitate nu am fost încă. Nu stiu ce voi putea să fac.

Cu toate, că nu-mi promit aici cea mai boierească viatia, de oarece toate sunt scumpe, nu-ti pot spune, ce bucerie me cuprinde când eară-şi me simtiesc in aerul universitar. Sunt 16 luni de zile de când nu mi-a fost dat să stau de vorbă după placul meu. Astă bucurie a mea este cu atât mai mare incât cred a putea zice, că tinerimea de aici nu este mai mult acea, care au fost inainte de pornirea mea din Viena. Numai este acel zel bolnavicios, nu acea insufletire oarbă, care preocupa spiritele inainte de asta. Oamenii par *a fi* mai mult romani si a *simti* mai putin româneste.

Lipsind acel zel, in convenirile tinerilor de aicea lipseste si agitatiunea, ce până acuma turbură spiritele. Pentru mine asta este de interes, de oare-ce imi pot promite că voi putea să aflu o distractie folositoare, de care am atâta lipsă. Cel putin putinele zile, ce am petrecut aici, au fost cu desevirsire senine. Colegii mei sustin, că am perdut foarte mult din-firea mea veselă; eu sentiesc inse, că decând me aflu in Viena eară-si devin, precum am fost, un om, care-si bate joc de iérna, când ii intră apa în ciaboate.

Dar să vedem, ce va fi de aici inainte.

Si boala mi s'a alinat. Nesmintit numai momentan. De câte-va zile dorm bine si perd succesiv din verdeatia fetii mele. Cu toate aceste simtiesc încă putină durere în bratiul stâng. Mâne am să fac o visită profesorului Sigmund Dittel.

Am intieles, cà si Xenopol a trecut p'in necasul meu. Ei bine! cu asemenea tovàrasi calea-mi pare mai usioarà. Pe unde el à trecut, nici eu nu me rusinez a trece. — Vorba este — numai sà trec.

N'am primit àncà numerul 7 din «Convorbiri». L'am aflat inse aici, la cabinetul de lecturà. Mi-a foarte plàcut studiul lui Xenopol. Pentru-ce scrie omul acela atàta de putin. Ori poate face si el casi Eminescu ?

Studiile asupra maghiarilor sunt publicate. Nu stiu, cum vor fi fost ele priimite la D-voastre. Aici au fost primite cu mult mai bine, decàt speram. Atàt acasà càt si in Viena cunoscutii mei nereservat admit pàrerile, ce am expus. Asta me indeamna, ca sa continuez, ce voi si face, nu inse, pentru Convorbiri. Am sa trag consequcntie pentru politica noastra zilnica si apoi sa public ce voi fi scris, daca imi va fi cu putintia, intr'o brosiura. — Nu inse «Flugschrift». — Despre asta alta datà mai mult.

Nu stiu cum veti fi primit pe «Ioanea Maichii». Inainte de pornirea mea am apucat àncà catceva fragmente de povesti. Una, despre trei fete de imparat si alta despre un copil cu pèr de aur par a fi povesti demne de a fi puse alaturea cu cele trei publicate.

Am cetit in «Revista contimporanà» critica D-lui Laurian. Incat ea me priveste pe mine, poate sa fie dreapta. Par inse a fi convins, ca D-lui Laurian nu este in clar asupra chestiunei «natiune, ca forma de conlucrare sufleteascà». Deslucirea, ce o cere, deocamdata, nu o pot da. Daca traiesc, o voi face in „*Psihologia universalà*", o scriere, la care lucrez de mult, fara ca sa pot zice, ca am inceput-o.

Nu stiu pe care lune mi-ati timis banii. Te rog spunemi, pentru-ca sa me pot orienta. Es muss alles knapp berechnet werden!

Adresa mea este: *Wien. III. Marokkanergasse. No. 8* «Romania-Junà».

Aflu de bine, ca sà primesc, ce mi se trimite, la cabinetul de lecture unde me aflù mai adese-ori.

Primeste salutàrile mele!

Al D-tale
Ioan Slaviciu.

XVIII

Viena, 25 Decembr. n. 1873.

Iubite Domnule Negruzzi!

Ancà ieri am primit banii ce mi-ai trimis. Iti multiamesc Scrisoarea D-tale m'a pus pe gànduri. Imi zici multe adevèruri dintre care o mare parte triste. Cu toate aceste astà datà nu pot sà-ti respund. Medicul mi-a sfàtuit, ca sà nu me scol din pat. Siezànd apoi in pat nu pot sà scriu. Nu numai este obossitoriu, dar'si poate să-mi fie spre stricare, — De altmintrelea imi promiti cà-mi vei scrie mai mult. Pànà atunci poate si eu me voi putea scolà.

Zici, ca sà-ti trimit ce-va. Este de prisos a me scusà cu starea, in care me aflu. Me si tem apoi a-ti trimite ori si ce. Ce se intèmpla cu Ioanea Maichii ?

Am sà te intreb àncà un lucru. Pànà-cànd imi veti trimite ajutoriu ? Asta sa mi-o spui numai decat, pentru-ca sa me stiu orienta. Acuma me pregatesc pentru examen, incat, studiarea este cu putintia intr'un spital. In Ianuarie voi iesi nesmintit din spital, si sperez, ca in Martie voi putea face examenul. Totul depinde inse numai dela impregiurari. Despre asta alta-data mai mult.

Primeste salutarile melè!

Al D-tale
Ioan Slaviciu.

XIX

Viena, 31 Decembre 1873.

Iubite Domnule Negruzzi!

Azi e zi de serbàtoare. In ajunul anului nou imi permit si eu o placere, pe care profesorul Dittel de mult nu mi-a permis-o: me scol din pat, me pun la masà si scriu.

Un an se duce, altul vine. Este ziua, in care oameni-si zic vorbe bune. Isi zic, cànd nu indemnul firesc, ci numai conventiunea este motivul lor, cu atàt mai mult, cànd dau expressie pornirilor sale sufletesti. Este o ziua, in care omul se

bucura, că poate face „ex offs“, ce ar face in fie-care ziua. — Ei! vorba multă — e seracie! — La multi ani, boieriule. Să-ti fie pe gând in anul viitor si de aici inainte. Să-ti fie, precum ensuti doresti! — Si apoi — eara-si vorba multă-e seracie: mai mult nu zic!

Eu, precum vezi, intru cu sufletul vesel in anul viitor. Azi noapte voi dormi linistit si linistit imi va fi sufletul in dimineatia de mâne. — Am scăpat d'intr'un an plin de fatalităti. Am pierdut tot ce omul numai odată poate pierde; n'am ce să mai pierd. Dar sum încă june. Peste 6 zile abia de 26 ani. Intru in anul viitor cu sarcina, ce am purtat in anul trecut, — si cu sperantia, că indecurènd o voi arunca-o din spate Si mie-mi poftesc — ce ènsu-mi doresc. La multi ani si eu!

De doaue zile merg spre bine. Erà să mi se amputeze bratul stèng. Acuma cred, că o voi să scap. De doaue zile mi se alină imflamatiunea, ce am avut după operatiune. De asemenea simtiesc indreptare in genere.

Mie-mi place să cred, că me voi insănetosia, tocmai pentru acea adese-ori me ocup cu idea, ce voi face după insanetosiare.

Zici ca numai decât să fac examenul. Nesmintit. Să merg apoi la Iași? — O idea, cu care me ocup de mult. Ancă inainte de moartea părintilor mei, inainte de a fi fost parassit de Louisa mea eram hotărit să părăsesc această lume in care poate nu voi află decât moarte sufletească. Acuma, când me aflu singur in lume, nemic nu póte sa-mi fie mai dorit, decât a scăpa din miseria, in care me aflu, intrând intr'un cerc, care poate me va indemna la noaua vietiuire. — Si totu-si — totu-si! — Par că m'asi teme, că alt pământ nu me primeste. Când vine momentul pornirei, stau pe gânduri, si nu stiu, ce se fac. Ar fi poate pecat de moarte, dacă asi părăssi această societate, care poate să aibă lipsă de mine. Este un pasiu, care determinează nu numai asupra vietii mele, ci si asupra cercului social, in care asi lucrà remâind aici. De o sută de o mie de ori voi premedità inainte de a face pasul.

Inainte de asta cu cate-va zile am fost provocat din partea fostului meu principal, acuma episcop in Arad, ca să rentorn numai decât. Am respuns in limbagiul oraculelor. — In genere — nu voi face nimic fără a ne sfătui cu Dta, care tot-

deauna ai arètat cele mai binevoitoare efecte càtrà mine. — Mai tàrziu, càndva veni vremea, iti voi expune consideraţiunile, ce me pot determina. Fàrà consensul Dvoastre nici nu remàn, nici nu merg.

O chestiunc de naturà mai delicatà.

Màne se implinesc cele 30 zile, pentru care am plàtit taxele in spital. Poimàne ar trebui sà plàtesc, conform angajamentului cu presidiul societatii studenţilor. 41 fior. pe cele 30 zile, ce vor sà urmeze. N'am inse parale Ce vor face cu mine, nu stiu. Le voi minti cà banii sunt pe cale, ca-i astept in toatà ziua — dar serbàtorile sunt la mijloc. Pentru-ca inse minciuna mea sà nu parà prea lungà, te rog, cèrcà de-mi trimite ajutorul pe Februarie dacà se poate cu càte-va zile inainte de termin. Astfel — spre exemplu — càtrà finele lunei Ianuarie nou. — Dacà se poate!

Convorbiri nu am primit decànd am venit d'acasà. Am primit numai cei d'ànteiu siese numeri. Dàcà-ti este indemànà, trimite-mi cei-lalti numeri aici, in spital (K. k. allg. Krankenhaus. Studenten-Abtlg.).

Acuma am destul timp liber; nu am inse lecturà.

A studia nu pot, deoare-ce nu-mi este permis sà me scol din pat. In sala chirurgica, unde bolnavii se aflà in deplina sanetate, de studiu nici vorbà nu pot se fie.

Te vei mira, dacàti voi face cunoscut, ca un anumit I. D. Ionescu artist comic din Galati, amic al meu, màne va da aici representatiune in Dianasaal. Are siansonete bune. — Sum curios de efectul, ce-l va produce.

Primeste salutàrile mele!

Al Dtale

Ioan Slaviciu.

POESII

de **Stania**

Rugăciune

Lucruri,
Lucruri mângâetoare,
Ce împrejurul meu veghiaţi
La locul vostru fie care:
Jilţuri ocrotitoare,
Divan profund cu perne ce cuprind
Trupul trudit,
Şi sufletul neodihnit,
Covor în care paşii s'adâncesc,
Perdele ce noaptea o ascund
Şi ziua o dăruesc,
Rafturi de cărţi spre cari întinzi mâna
Cum o întinzi unui prieten,
Şi lampă, ce peste toate respândeşti
Lumina ta liniştitoare,
Lucruri, lucruri mângâetoare,
Ce Imprejurul meu veghiaţi,
Cu rostul vostru fie care,
In astă seară,
Vouă vă 'nchin iubirea
Şi gândurile mele toate
Şi vouă vă 'nchin ruga
Să-mi fiţi de-apururi ocrotitoare,
Stânci nemişcate ce 'mprejmuiţi
A sufletului meu vâltoare!...

Turma

O turma mea de amintiri
De mine părăsite,
La tine astăzi mă întorc!
Veniți mioare risipite —
Eu sunt!
Mi-e graiul mai adânc
Și ochii 'ntunecați.
Dar teamă nu vă fie...
Veniți....
Veniți și cele negre
Veniți și cele albe,
Veniți și cele tăvălite 'n praf,
Și împrejuru-mi la olaltă
Vă adunați.

Vă recunosc pe fiecare,
Pe nume să vă chem,
Să vă desmierd
Și să mă pierd,
In pacea voastră, regăsită.

Nu-ți fie frică, și te-apropie....
Ce albă ești și ce curată
Și blândă!..
Ce caldă-ți este lâna și ușoară,
Și capul tău, sub mâna mea
Ce dulce se alintă!

Nici tu nu te sfii, și vino;
De te-au mânjit a văilor noroae
Nesocotito,
Odată, știi c'ai fost și tu bălae!

Și tu, mioara 'ntunecată
De mine stai aproape,
Mai aproape,
Întinde-te pe iarbă,
Și lasă să-mi răstorn
In blana ta cernită, capul!

DIN LUCRĂRILE ADUNĂRII DE REVIZIE A REGULAMENTULUI ORGANIC AL MOLDOVEI LA 1831

In Revista de istorie arheologie şi filologie X (1909) pag. 33 şi urm. am publicat actele principale din ms 1253 rom. păstrat la Academia română şi intitulat: „Perilipsis de pe toate jurnalurile încheiate în obştească extraordinară adunare chiemată întru revizuirea Regulamentului organic al Moldovei.... In Iaşi, anul 1831".

Ms cuprinde, *în cópii*, toate jurnalele şedinţelor adunării de revizie şi oparte din amendamentele propuse.

Acum câţi-va ani, d. căpitan Ştefan Berechet, cunoscut pentru cercetările sale istorice, mi-a pus la dispoziţie dosarul — intrat în posesia d-sale — purtând acelaş titlu ca şi ms citat şi cuprinzând, *în original*, lucrările acelei adunări.

Public aci documentele principale din acest dosar.

Se complectează astfel cunoştinţele noastre despre activitatea adunării moldoveneşti chemate să voteze proectul de Reg. org. întocmit de un comitet de opt boeri mari şi aprobat de guvernul rusesc [1]).

1. — Ofis al lui Kisseleff către vice-preşedintele Minciaky, sub No. 1259 din 22 Martie 1831, în chestia spinoasă a mănăstirilor închinate din amândouă Principatele (Fila 53).

Au nombre des objets qu 'embrassent les nouvelles dispositions du réglement organique, il se trouve un article relatif à l'administration future des monastères relevant des Saints-Lieux, ainsi que la somme qui sera prélevée sur les biens ecclésiastiques au profit du gouvernement.

---

[1]) Vezi I. C. Filitti, Partea boerimii în elaborarea Reg. org. In „Cugetul românesc", II (1923) p. 743—753.

Conformément aux remarques du Ministère impérial, les régles qui seront adoptées à cet effet doivent être établies par une commission composée des ecclésiastiques et des boyards les plus recommandables, ainsi que des délégués des Saints-Lieux.

Ayant en vue, d'un côté, cette nouvelle organisation de la régie des biens appartenant aux monastères grecs et, de l'autre, les réclamations qui me sont trés fréquemment adressées par les hégoumènes grecs se plaignant de ce que le mode d' administration des monastères actuellement suivi avec la participation des épitropes nommés par l'anaphora moldave de 1828 [1]) porte atteinte aux droits des Saints-Lieux, j'ai invité l'Assemblée générale, vu que l'anaphora moldave ne saurait plus être en vigueur après la promulgation du Règlement et afin de prévenir toute réclamation à ce sujet, à limiter l'action de cet anaphora jusqu'au 23 Avril prochain, c'est-à-dire jusqu'à l'expiration du terme des contrats qui ont déjà eu lieu pour le fermage des biens des monastères, afin de pouvoir ainsi clore la comptabilité relative aux opérations du passé, sans y mêler celle des revenus futurs. En attendant, comme le plan des dispositions nouvelles concernant les biens ecclésiastiques ne saurait être prêt jusqu'au 23 Avril prochain, j'ai autorisé les hégoumènes à passer des contrats de fermage pour l'année courants conformément au droit qu'ils en ont et de mode suivi jusqu'en 1821.

En vous faisant part de ces dispositions préliminaires, je crois qu'il serait nécessaire de procéder immédiatement à la formation de la commission indiquée par le Ministère impérial.

Elle pourrait, je pense, être composée, sous la présidence du Métropolitain, du Logothète des affaires ecclésiastiques, de 4 boyards et de 4 hégoumènes des monastères grecs du Mont Athos, de Iérusalem, du Mont Sinaï et de la Romélie si toutefois ces ecclésiastiques reçoivent les pleins pouvoirs à cet effet. Dans le cas contraire, des personnes particulièrement chargées par ces communautés seraient appelées à prendre part aux travaux de la commission.

Le choix des boyars est dès ce moment dévolu à l'assemblée générale extraordinaire.

Le prélat faisant fonctions de métropolitain [2]) est autorisé à faire les démarches nécessaires pour que les communautés grecques ci-dessus indiquées nomment leurs délégués qui doivent se trouver ici à une époque préalablement fixée.

De plus, s'il était jugé convenable de confier à la même commission l'examen de la question concernant les monastères valaques, l'on pourrait y nommer quatre ecclésiastiques indigènes, choisis par le prélat faisant fonctions de métropolitain et qui participeraient

---

[1]) Arh. Stat. Cond. dom. 117 f. 198 v. — Hurmuzaki, S. I[4]. 352.
[2]) Neofit, episcopul Râmnicului, locţiitor de mitropolit.

aux délibérations de la commission toutes les fois qu'elles concerneraient les monastères valaques. Les délégués grecs y seraient de même appelés dès que les délibérations se rattacheront aux intérêts des communautés relevant des Saints-Lieux.

Composée d'après le mode ci-dessus indiqué, cette commission devra, conformément aux vues du Ministère impérial, s'occuper de l'examen des droits et documents relatifs aux monastères, indiquer ses projets d'amélioration d'après les abus précédemment commis, établir l'ordre de l'administration future des monastères et fixer enfin la part de leurs revenus qui peut être versée dans les caisses de l'Etat.

Le projet que cette commission aura confectionné, sera mis en vigueur à compter du 23 Avril 1832, époque de l'expiration des contrats qui seront conclus pendant l'année courante pour le fermage des biens des monastères.

En attendant, comme d'après le Réglement organique le budget des revenus de l'Etat embrasse l'article relatif au prélévement d'une partie des revenus ecclésiastiques, la quotité de cette somme sera approximativement fixée, pour l'année courante, d'après celle que la commission aura déterminée comme devant être annuellement versée dans les caisses du gouvernement.

J'ai cru devoir communiquer à V. E. mes vues sur la formation d'une commission des biens ecclésiastiques, dans un moment où l'assemblée générale extraordinaire s'occupe de la revision de toutes les dispositions du Réglement organique, en vous prévenant que j'ai déjà donné cours aux mesures relatives à la régie de ces biens pour l'année courante. Quant à l'avenir si, indépendemment des indications ci-dessus énoncées, l'Assemblée générale croyait devoir adopter quelques dispositions supplémentaires, je l'autorise à y avoir recours.

Je dois en même temps vous prier de faire procéder à la formation de la commission dont il s'agit, en engageant M-r le prélat faisant fonctions de Métropolitain à faire auprès des communautés grecques les démarches nécessaires pour la nomination de leurs délégués.

Je crois enfin nécessaire, pour la connaissance de la commission qui va être instituée, de vous communiquer ci-joint les vues de Mgr Néophyte et de M. le Bano Baliano, en vous engageant à prendre en considération toutes les notions qui peuvent avoir été recueillies à ce sujet par le divan princier et que vous pourrez réclamer du président de ce tribunal.

(Pour copie conforme, le conseiller honoraire, Dendrino).

2. — Cu privire la Cap. al 2-lea „Pentru obșteasca obicinuită adunare", la art. 49 litera *d*: „Toți acei mădulari a obștești obicinuite adunări vor înplini sarcina lor în curs de cinci ani".

In „seansa al 4-lea“ de la 13 Mai 1831, D-lui vornicul Costache Sturdza a propus amendamentul următor care s'au sprijinit de d-lor hatman Teodor Balş, Iordache Ghica, aga Alecu Balş, că „mădularele obştei obicinuite adunări, afară de mădularele clirosului, să poată fi rânduiţi în deosebite slujbe a pământului în vremea acea hotărâtă de cinci ani. Căci întrebuinţarea în slujbă nu jigneşte dritul de a fi ales, nici alegerea de a fi mădular al obştei obicinuite adunări nu opreşte de a fi rânduit în slujbă. Aşa dar, la întâmplare de alegere din acei ce se află în deosebite slujbe spre a fi mădulari la obştească obişnuită adunare, Domnul va rândui pe locul acela pe alţii pentru vreme ce va ţine sesiile fieşte căreia convocaţii, care vor fi înplinitori datoriei acelei slujbe şi vor lua pe jumătate din leafa acestora în locul cărora ei vor fi vremelniceşte înplinitori de datorie, afară numai de miniştri cari nu pot fi aleşi mădulari a obştei obicinuite adunări, prevăzut prin art. 49 lit. b“.

S'a primit într'o obştească unire în a 6-a seansă, la 16 Mai. (Fila 37)[1]).

3 — La Cap. al 5-lea al negoţului.

In „seansa al 5-lea“, la art. 165 „Despre lucrarea băilor“ (adică minelor).

Amendament propus de d-lui postelnic Nicolache Canta: „Zeciuiala să se plătească pururea în bani şi nu în natură şi ca să se hotărască lămurit zeciuiala care se cuvine proprietarului, cere trebuinţa a se pune un temei cu putere de pravilă ca preţul hotărât de către stăpânire pentru suta de oca pe loc, să se împartă în trei părţi din care două se vor socoti ca o despăgubire cheltuelilor urmate pentru deschiderea gropilor şi scoaterea sării în toată vremea şi numai a treia pară a sumei ce se va scoate să aibă dreptate proprietarul a-şi lua zeciuiala ; loc împrejurul băii să fie dator proprietarul a da numai cât va fi de trebuinţă pentru clădirea măglelor de drobi şi pentru ograda ocnii, iar nici o acfluenţi (?) alta asupra veniturilor moşiei nu va putea avea stăpânire, rămâind dreptăţile proprietarului întru toată deplinătate şi nejignirea întru cât de puţin şi s'au.... pentru şangăi şi alţi lucrători

[1]) Se află şi în ms citat de la Acad. rom. la f. 29 v.

ai ocnii ce va avea trebuință stăpânirea a așăza acolo, sau pentru păşunarea de vite, este datoare stăpânirea a se învoi prin bună tocmeală cu proprietarul. Se înțelege însă că toate aceste mai sus zise nu au nici o atingere către ocnele astăzi lucrătoare ca unile ce se află pe locul ocârmuirii".

S'a primit cu unirea tuturor glasurilor în seansa 7 din 19 mai. (Fila 43).

4. — La cap. 8 de rânduială judecătorească.

La art. 362. Inaltul divan se alcătueşte de un prezident şi de 6 mădulari cari se vor numi de către Domn cu însuşirile cerşute la art. 281. Pe lângă aceştia, obştească adunare obicinuită, pe vreme de 5 ani a însărcinării sale, va alege cu aceleaşi însuşiri 7 persoane care la intâmplare de boală sau de nefiinţa vre-unuia din mădularele alcătuitoare, vor fi în locul acelora şi vor fi dinpreună judecători în această înaltă instanţie în întâmplările prevăzute în următorul art. 363.

La art. 363:

1) Prezidentul şi acele 6 mădulare orânduite de Domn vor udeca cu desăvârşire şi nu va fi drit de apelaţie în aceste 2 următoare întâmplări: dacă judecata s'au incheiat cu glasurile tutulor sau cu cele mai multe pe temeiul formelor şi a pravilelor şi dacă acea judecată va fi potrivită şi cu hotărârea a vre-uneia din instanţele de mai jos la care acea pricină s'ar fi cercetat mai înainte.

2) Când însă hotărârea înaltului divan nu va fi unită cu aceia a vre-unii din instanţia mai de jos, partea rămasă are drit de apelaţie şi Domnul este dator a întruni în fiinţa sa pe acele 7 persoane a înaltului divan numite de dânsul, împreună cu cele 7 alese de obştească obicinuită adunare, care sub prezidenţia Domnului vor judeca şi vor hotărâ pricinile după mulţimea glasurilor, cu desăvârşire şi fără apelaţie.

3) Asemenea dacă şi după întâmplările prevăzute la paragraful 1 a acestui articol, partea rămasă ar face apelaţie către Domn şi dacă jăluirea sa s'ar dovedi nedreaptă şi de acea înaltă instanţie de 14 mădulare sub prezidenţia Domnului, atunci apelantul pentru pricini de datorie şi de negoţ, va plăti potrivnicii sale părţi o despăgubire după art 371, iar în pricină de averi nemişcătoare va plăti 2% pe temeiul venitului lucrului în pricină socotit pe zece ani.

S'a primit în ședința de la 10 August (Fila 215).

5. — Cu privire la raporturile dintre proprietari și țărani, găsim în dosar două amendamente.

1) La cap. 3-lea „a finanțului", la art. 125 slova g, amendamentul propus de vornicul Ștefan Catargi: „Culesul și căratul popușoilor la coșer, precum și facere coșerului, nici odată n'au fost obicei în țară a se socoti in zilele boerescului, ci a fost de datoria locuitorilor a face acest lucru fără a se scade din zile, precum și căratul pâinii albe la arie. Deci să se scoată ziua însemnată în reglement pentru acest lucru".

S'a primit cu unirea tuturor (Fila 77) la 31 Mai 1831.

Articolul din proect prevedea că „culesul popușoilor și căratul în coșer ... să se socotească pentru jumătate falce o zi".

2) La art. 70 și 103 ale cap. 3, s'a propus de aga Iordache Ghica, următorul amendament: „Fiindcă după așezământul ... la acest articol, toate hrisoavele pentru .... precum și mortasapie s'au desființat, socotesc că ar fi drept ca proprietarii acei ce au pe la târgurile și satele lor iarmaroace, spre despăgubirea lor pentru imașul ce se calcă cu vitele ce se aduc, acele patru parale să se plătească stăpânului de vânzătoru[1] unei vite și alte patru de cumpărătorul, să se legiuiască a se lua in folosul lor precum și până acum".

Primit cu obștească unire (Fila 81).

6. — Următorul act emanat de la cârmuirea ruscască a Principatelor române, este cu deosebire interesant pentru că dovedește încă odată rezistența opusă de boerimea Moldovei în stirbirea privilegiilor ei.

Les projets sub litt. A. B. C. [1]), indépendamment de l'absence de clarté et de précision qui doivent avant tout caractériser la rédaction des lois financières offrent d'autres inconvénients sous des rapports essentiellement importants. Ils perpétuent, sous une autre dénomination, il est vrai, un abus dont le maintien est désormais incompatible avec la véritable prospérité du pays. ils attachent aux rangs un droit qui ne peut être accordé qu'à la propriété foncière, enfin ils favorisent une classe de propriétaires au détriment d'une autre, tandis que le bien être général dépend d'une législation équitable pour toutes les classes et parfaitement en harmonie avec les besoins et les droits de chacun.

[1]) N'am găsit textul proectului de Reg. org. al Moldovei întocmit de comitetul de opt. (cf. Filitti, Partea boerimii în elaborarea Reg. org. Loc. cit. 751 și n. 2).

En adoptant le principe que les slugi et breslaşi ont été originairement accordés à la propriété pour les travaux champêtres et l'économie rurale, le dixième des villageois réparti entre tous les propriétaires indistinctement offrirait des moyens plus que suffisants de satisfaire à cette première exigence.

Si, d'un autre côté, l'abolition pleine et entière des scutelnici attachés aux rangs ne saurait avoir lieu sans froisser de nombreux intérêts, un dédommagement de 500.000 piastres porté jusqu'à un million serait destiné à couvrir les compensations analogues à la suppression projetée et à ménager le moyen de venir au secours de la noblesse et récompenser les services rendus à l'Etat.

D'après ces considérations, il serait essentiel d'établir d'une manière précise la différence qui existe entre le droit des scutelnici et celui des breslaşi et slugi; les uns n'étant attachés qu'aux rangs, leur abolition serait suffisamment compensée par la continuation d'un traitement viager calculé sur les 24 piastres qui ont été toujours payés par l'État aux possesseurs de scutelnici; quant aux slugi et breslaşi, ne pouvant être considérés que comme indistinctement attachés à la propriété, moins dans un but exclusif que pour l'encouragement de l'agriculture en général, leur jouissance devrait, ce semble, être assurée par le seul titre de propriétaire foncier.

Tels sont les principes aussi vrais qu'équitables qui doivent servir de base aux dispositions que l'on adopterait à ce sujet; il ne resterait qu'à régulariser la répartition des dédommagements pour la suppression des scutelnici et à déterminer le mode qui devra remplacer celui des slugi et breslaşi. Mais, dans le but d'offrir, d'un côté, aux boyards non propriétaires, tant actuels qu'à venir, des moyens d'existence analogues à leur rang et d'assurer, de l'autre, aux boyards petits propriétaires la plénitude des avantages auxquels ils peuvent prétendre en cette dernière qualité, on accorderait aux premiers une augmentation sur le taux de 24 piastres, qui serait porté à 60 par scutelnic et l'on doublerait en faveur des derniers le droit du dixième homme sur la totalité de leurs villageois.

La rédaction suivante renfermerait les dispositions qui découlent des principes ci-dessus énoncés: [1])

1° Tout propriétaire des terres habitées, excepté les razesi, aura droit de prendre sur chacune de ses terres et dans l'intérêt de son économie rurale, un homme par dix familles, sous la dénomination de volnislujbaşi. Ce droit sera perpétuellement attaché à la propriété et sera aliénable avec elle.

2° Les propriétaires qui ne seraient pas revêtus de rangs

---

[1]) Partea ce urmează se găseşte în româneşte, în ms citat la Acad. la f. 206. — Propunerea a fost admisă în şedinţa de la 7 Sept 1831.

et les monastères indépendamment de la métropole et des évêchés, jouiront de ce même droit dans toute sa plénitude.

3° Les volnislujbaşi seront exempts du travail par journées fixé par le Réglement.

4° Le propriétaire est dans l'obligation d'accorder en outre à ces individus autant de jours qu'il sera nécessaire dans chaque saison de l'année pour les travaux de leur propre économie rurale, afin d'assurer leur subsistance et celle de leurs familles .

5° Le propriétaire ne pourra prendre ce dixième homme que parmi les cultivateurs de 2e et 3e rang.

6° Le propriétaire s'arrangera de gré à gré avec les volnislujbaşi. L'arrangement doit être par écrit et jamais forcé. L'acte qui sera dressé pour cet objet devra être légalisé à l'ispravnicat. Dans les cas où le paysan se refuserait d'accepter les conditions qui lui seraient offertes ou que le propriétaire ne put pas compléter le nombre de volnislujbaşi auxquels il a droit, la vistiaire lui paierait la capitation de ceux qu'il ne pourrait pas avoir.

7° Les propriétaires qui ont 200 ou moindre nombre quelconque d'habitans établis sur leurs terres, jouiront du droit de deux hommes sur dix aux mêmes conditions ci-dessus énoncées.

8° Tous les boyards revêtus de rangs, ayant droit aux scutelnici, continueront à recevoir comme par le passé, leur vie durant, un dédommagement de 24 piastres par scutelnic. Leurs veuves et enfants jusqu'à majorité, en auront la moitié.

9° Tous les boyars non propriétaires revêtus de rangs, ainsi que ceux de la même catégorie qui seraient créés par la suite, recevront une pension viagère d'après un tableau général des sommes qui reviendraient à chacun, calculées sur le taux de 60 piastres par scutelnic. Les veuves et les orphelins de cette classe de boyars, jusqu'à majorité, jouiront de la moitié de cette pension.

10° A l'extinction du dédommagement de 24 piastres accordé aux boyards propriétaires possesseurs de scutelnici. la caisse des persions, devenue plus forte, n'aura qu'à payer les boyars non propriétaires et toutes les veuves et orphelins de boyars d'après une loi particulière dont les dispositions seraient conçues d'une manière claire et précise.

Il est évident que la rédaction ci-dessus réunirait les avantages suivants: 1° les grands et moyens propriétaires auront un homme sur dix exempts de toute redevance; 2° les petits propriétaires en auront le double; 3° les boyars propriétaires et possesseurs actuels de scutelnici continueront à recevoir comme par le passé 24 piastres pour chaque scutelnic; 4° les boyars non propriétaires jouiront d'un dédommagement viager de 60 piastres par scutelnic et cela à titre de pension, dont la moitié serait réversible sur leurs veuves et enfants; 5° enfin, l'extinction progressive du dédommagement de 24 piastres accordé aux boyars propriétaires fournira les moyens d'augmenter les pensions des non

propriétaires, des veuves et des orphelins et de récompenser les services rendus au pays et constatés par des documents en bonne et due forme. (Fila 197).

7. — La cap. 9-lea pentru obştestile puneri la cale, art. 403, amendament din 13 August 1831: „Toţi funcţionarii dregători politiceşti şi milităreşti de orice treaptă, sânt răspunzător pentru datoriile atingătoare de dregătoriile lor. Obştească obişnuită adunare, pe lângă gheneralnicele sale atribuţuri rostite la cap. 2-lea, va avea şi pe aceste de a da în ştiinţa Domnului necuvinţele ce va descoperi în slujba fieşte căruia dregător politicesc sau milităresc şi a cere îndreptare cuviincioasă".

Primit cu obştească unire (Fila 129).

Ioan C. Filitti.

ERRATA

In articolul despre „Chipurile lui Nicolae Vodă Mavrocordat" publicat în No. de Iunie al acestei Reviste, s'au strecurat următoarele greşeli de tipar:

1) La pag. 422 rând 14, în loc de „fiica din *întâia* căsătorie", citeşte „din a *doua* căsătorie".

2) Planşa care urmează după pag. 422 reprezintă chipurile din *paraclisul mitropoliei* şi nu dela Văcăreşti. Nicolae Vodă figurează acolo cu a *treia* (nu a doua) soţie.

3) La pag. 424, rând 11, după „Scarlat Voevod (din a doua căsătorie)", adaogă: „Constantin Voevod (din a doua căsătorie)".

4) La pag. 425, rând 1, în loc de „prinzând", citeşte „privind".

5) La aceeaş pag., rând 20, în loc de „cititor", citeşte „ctitor".

IDOLUL

In fața idolului meu
Clădit cu fărmături din mine
M'am ploconit și am udat
Piciorul lui de semizeu
Cu lacrimi și suspine.
In fața lui m'am închinat
Și l'am slăvit.

In fața idolului meu
Bucăți de suflet am jertfit
Și-am smuls și inima din loc
Ca s'o arunc în fața lui,
S'o ard în foc.

Dar idolul tăcea mereu!

In fața idolului meu
Am ars în talere de aur
Arome tari ca să-l îmbăt

Am ars și smirnă, foi de laur,
Am ars tămâe pentru el
Și pe altar am înjunghiat
Un porumbel.

Dar idolul tăcea mereu!

In fața idolului meu
Am presărat de flori covor
Și am întins și-un curcubeu

Multicolor;
Și două stele am furat
Din cer și-am vrut cu facla lor
S'aprind adâncu 'ntunecat
Al ochilor!

Dar idolul tăcea mereu!

Am plâns atunci, m'am zvârcolit,
Și i-am cântat, apoi am râs,
Și l'am rugat, și l'am momit
Dar idolul nici n'a surâs:
Tăcea mereu!

Și eu atunci când am văzut
Că e de piatră..
am ridicat
Asupra lui ciocanul greu
Și l'am sfărâmat.
. . . . . .

Apoi am plâns, că 'ntre frânturi
Zăceam și eu.

P. Vignali

NOROCUL LUI IFRIM.

I

In manevre.

Trei săptămâni şi ceva, localnicii meleagurilor depe valea Prutului au fost martorii unor întâmplări deosebite, cari au turburat, oarecum, mersul liniştit şi neschimbat al vieţii lor: Divizia de Cavalerie şi-a făcut manevrele de toamnă *în partea locului*, vorba ceia. Acest vânt de fericire a atins şi Ionăşenii, sat nevoiaş de oameni nevoiaşi. In el s'a instalat un regiment de roşiori.

Foloasele ce aduc aceste întelelniciri profesionale ţinuturilor care slujesc drept gazde sunt nepreţuite, mai ales când trupele stau pe loc câteva luni. Un val de fericire şi progres s'abate asupra lor, aşa deodată, ca ploaia din senin. Mai întâiu, regiunea îşi sporeşte numărul locuitorilor cu 6-7000 de oameni şi cam tot atâţia cai. Dar cum trecerea s'a făcut într'o noapte, băştinaşii se mai strâng şi fac loc noilor concetăţeni. Nu-i vorbă, le vine greu, dar se mângâie aflând că asemenea crize bântue numai în *centrele mari,* căci îndată locurile uitate şi de Dumnezeu şi de conducători îşi schimbă faţa. Aicî ia fiinţă o brutărie de campanie, dincolo o staţiune de T. F. F, într'un loc secţia de motociclete, alături spitalul mobil. In tot sătuleţul găseşti o infirmerie de oameni unde toată lumea află îngrijiri la rând cu militarii. Peste toată regiunea suflă vântul prosperităţii. Câteodată, însă, se mai petrec şi unele fapte care turburară armonia familiară a băştinaşilor. Alteori, cetăţeanul vede că peste noape i-a scăzut stogul de fân, ori i s'a micşorat numărul găinilor în raport direct proporţional cu cel al oaspeţilor. Ei, da unde se simt pagubele răzleţe în belşugul general?

Aşa socotesc şi gospodarii, căci în dimineaţa Sfântului

Dumitru, unul din Ionășeni se înfățișe, cu un cocoș în mână, căpitanului Tache Corteanu care sta cu câteva case mai îndeal.

— Să trăiți domnule căpitan...

— Ce-i povestea moșule, îl primi vesel ofițerul.

— Ia'am adus și cocoșul, ce să fac cu el fără găini... zece am avut da' ni le-o luat aznoapte... pisemne nu l'o văzut.

Și l'a lăsat în prispă.

— Cine ți le-a luat moșule?

— Apăi cine să le ia... soldații... nu-i știi mata?

— Lasă c'am să cercetez și dacă-i aflu, îi lecuesc eu ... ia-ți cocoșul și n'avea grije... are să ți se plătească...

— Nù ducă-se și aista... de sufletu' babii...

Corteanu s'a supărat de indisciplina țăranului.

— Vorbești cam mult moșule; ia-l d'aici c'apoi dè...

Bătrânul și-a luat cocoșul și-a plecat abătut.

Manevrele au ținut douăzeci și cinci de zile. Trupele porneau dimineața cu noaptea în cap, răscoleau câmpiile și văile câte 20 de kilometri până ce comandanții stabileau frontul inamic, apoi începea lupta în toată splendoarea ei, urmărită de șefii supremi din balonul captiv, sau depe colinele învecinate. Către seară toți intrau în cantonament, veseli c'au scăpat cu viață din crâncenele atacuri. Și la popota ofițerească, vinul curgea ca 'n vremea cea bună, până după miezul nopții.

Tot astfel a trecut restul timpului statornicit pentru deprinderea oamenilor cu războiul, manevrele s'au încheiat cu defilarea Diviziei la galop, apoi după două zile de repaos, regimentele au început să plece în garnizoanele de pace, iar gazdele să-și facă inventarul gospodăriilor la rubrica *găini* și alte păsări domestice, precum și la *păioase*.

Comandantul Regimentului din Ionășeni a delegat pe Tache Corteanu ca cel mai vechiu căpitan, să cerceteze „reclamațiunile și să stabilească despăgubirile". O zi întreagă a ascultat Tache plângerile cetățenilor. După jalbele depuse în scris, numărul găinilor găsite lipsă la apelul proprietarilor, trecea de o mie. Cât despre fân, susțineau ei, vreo 2-3 vagoane.

Ingrații! Astfel răsplăteau binefacerile revărsate asupra lor în scurtul timp. Într'un referat pe două fețe, Tache Corteanu le-a înfierat cum se cuvenea insulta adusă bravilor

ostaşi din regimentul său şi'a cerut „clasarea plângerilor la dosar". Şi-a strâns apoi vraful de plângeri şi a eşit. Norii cerniseră cerul. In poartă, gazda tăinuia cu un bătrân. Corteanu l'a recunoscut.

— Ce moşule, iar ai venit după găini?

— Nu domnule căpitan, e un frate al meu, Gheorhe Ifrim, — răspunse gazda în locul lui.

— Aşa!... dece nu mi-ai spus d'atunci... acum n'am ce-ţi mai face... şi-mi pare rău moşule...

— Nu-i pagubă de găini, domne căpitan... să hie sănătoşi cin le-o mâncat... da'aş avea o rugă la dv. dacă mi-aţi da voe...

Căpitanul îi puse mâna prietenește pe umăr şi-l îndemnă.

— Spune moşule.

— Ia, am un fecior, l'o scris de răcute la roşiori la Eşi.

— Atunci vine la noi în regiment.

— Aşa, aşa! încuviinţă moşneagul... acu v'aş ruga... dac'ai fi mata bun să-l iai în sama d-tale... el e bun, da e tare spăriet c'o auzit că se bate amar la armată... ca pi vreme mè.

Tache Corteanu a prins a râde.

— Iii!.. nu râde mata... pi vremea mè — mata nu ştii — o fost o melităríe cum nu s'o pominit... tot în roşiori am făcut'o, n'a mai hi amu ca atunci.. da tot aud că e... aşa zic, că dacă l'ai lua în sama d-tale tot ar hi bine...

Corteanu s'a gândit câtva, apoi l'a întrebat.

— La gospodărie se pricepe, moş Gheorghe?

— Da cum nu...

— Dacă l'aş lua ordonanţă la mine!.. când vine el, se liberează ăsta vechiu..

— Iii! are el norocul ista! făcu gazda lui Tache.

Corteanu a râs iar.

— Iaca are... uite am să-l scriu aici în carnet şi-l iau.

— Să trăiţi domne căpitan... scrie mata: Vasile Gheorghe Ifrim.

— Uite-l scriu moş Gheorghe.

— Aşa... să trăiţi domne căpitan, îi mulţumiră amândoi, să dea Dumnezeu să vă vedem ghineral...

— N'avea grije... îl iau...

Apoi se risipiră tustrei în noapte. Vântul şoptea trist

printre frunzele uscate, liniștea coborâse demult în casele sărace, acoperite cu stuf.

A doua zi, regimentul s'a pus în marș spre Iași. Tot satul era pe uliță, privind coloana ce se scurgea încet, ridicând în urmă-i pânză de praf.

Sunetele fanfarii înviorau pasul cailor și-acopereau afurisenii femeilor, rămase fără orătenii.

II

Perioada de aclimatizare.

Cad fulgi mari, bătuți de vânt tăios. Văzduhul pare-a spune că-și va plăti tăcerea de pân'acum.

Oștenii de mâine, roșii de frig, sosesc ninși, pâlcuri — pâlcuri, conduși de câte-un căprar țanțoș, ce le ține ritmul pasului nervos, mai dela distanță...

„Un, doi-ùnu.. un, doi-ùnu..."

Ei merg câtva în tactul comenzii, apoi îl pierd. Șeful le amintește greșeala cu blândețe autoritară.

„Dreptu' *leat*,.. ùn, doi... ùnu..."

Cum zărește însă chipiu ofițeresc, comandantul schimbă tonul, trece fuga în fața trupei.

„Dom' locotinent *leat*'... stângu, stângu... ùn, doi, ùnu... ține *cadința* mă... nu vrei s'o ții mă?..."

După ce a trecut primejdia răsuflă ușurat.

„Te prind eu la *istrucția pi gios boboc*," — și le pomenește neamurile printre dinți.

Ei sânt îmbrăcați felurit, după portul locului de baștină. Aici se întâlnesc flăcăii munților, cu fâpturile semețe și scumpi la vorbă, cu plugarii șesului și cu târgoveții guralivi. La glasul datoriei părăsesc case, lasă cântece și doruri, rup firul vieții pașnice, nezbuciumate de năzuinți ascunse.

Bătrânii așteaptă în frig, cât le împarte feciorii la unități, apoi trec cu toții la cantină de tăinuesc până'n deseară, când gornistul sună prelung apelul. Acum se ridică golind paharele cel mic sărută mâna bătrânului, strângând-o mult, ca pentru despărțire lungă.

— Apăi... mergeți cu bine...

— Să ne mai scrii cum o duci.

Și ese grăbit afară în noapte, trecându-și pela ochi un capăt de basma.

După ce au trecut prin „filiera" organelor serviciului sanitar al regimentului, oamenii primesc straele cazone. Parcă's alții. Sub uniformă dispar rase și credințe, toți se înfrățesc în slujba datorită apărării pământului scump ce poartă'n el urmele înaintașilor.

Cazarma e alambicul unificării sufletești. Ochii celor mulți nu pot ascunde, însă, jalea sufletului după țărina roditoare și după codrul sălbatec.

In a treia zi, căpitanul Tache Corteanu a strâns escadronul în sala de mese, ca să-și vadă noii subalterni. I-a trecut întâiu *în revistă*, apoi i-a adunat în juru-i și le-a vorbit în graiul lor, ca să-l înțeleagă.

— Voi, băeți, ați venit la oaste din toate colțurile țării... până acum ați trăit după obiceiul locului... acum intrați într'o nouă viață, mai cu regulă: munca la timpul ei, mâncarea la al ei, odihna la al ei... aveți vreme zece zile să vă obișnuiți cu ea, în perioada de aclimatizare, cum îi zicem noi... oamenii vechi și gradații vă mai arată pe ici, pe colo... nu faceți instrucție, nici gărzi, nici corvezi mergeți la plimbare în oraș, într'o zi, în alta niță gimnastică și așa trece timpul și vă deprindeți cu armata... acum rămâneți liberi... dumneata plutonier-major vină după mine și chiamă pe soldatul Ifrim.

— Ifrim, strigă gros vagmistrul Jorică.

— Prizent, făcu soldatul și se înfățișă.

Căpitanul îl luă de oparte.

— După ce trece perioada asta de aclimatizare, vii la mine ordonanță, cum am vorbit cu moș Gheorghe.

Apoi către Jorică.

— Să-i ajusteze hainele, vagmistre.

— Prea bine domne căpitane, să trăiți.

— Buna seara.

Și Tache Corteanu, părintele escadronului I, plecă mulțumit, fără grije de mersul treburilor.

Conform doctrinei, amănuntele aplicării cad în *competința* gradaților, ofițerii neștirbindu-le inițiativa prin prezența lor, așa că blândele poveți ale lui Tache Corteanu au trecut în practică chiar a doua zi, începând cu *deșteptarea* care s'a sunat cu un ceas mai degrabă. Sergentul de zi — un căprar roșcovan — a intrat viscolit, s'a pornit printre paturi, cu sabia zăngănind.

— Scoală leat!... aici se doarme epureşte.

Lui Ifrim i-a acordat o atenţiune mai deosebită.

— Da'tu mă?.. vrei să-mi chiuleşti miliţia ca ordinanţ ai?, îi zise cam răspicat nescăpând tot odată ocazia de a-l înrud cu câţiva sfinţi de seamă, sporindu-i familia.

— Da ce mă'njuri bre, răspunse soldatul cu arţag, bazat pe situaţia viitoare.

— Ai zis *bre*?!!

Atât putu spune, împreunând mâinile speriat.

— Păi... la ce mă'njuri?

— Tii!! asta-i disciplină *răcane!*, tună în dormitorul în tunecat, şi se înăpusti cu pumnii asupra-i, cu ochii holbaţi, ghemuindu-l, pisându-i capul, obrajii, unde nimerea, cu furie pătimaşe în apărarea disciplinei ameninţată, intercalând între lovituri pomenirea liturghiei, cădelniţei şi altor obiecte ce slujesc serviciului divin.

Vinovatul gemea 'năbuşit, cu capul în perina de pae.

— Iartă-mă domnu căprar, iartă-mă.

— Ahă... nu... te'nvăţ eu disciplina leat...

Soldaţii au sărit ca arşi din paturi, prinzând a le strânge, întinzând pătura să sară banul. Când a sfârşit de *reparat* disciplina *ofensată*, domnul căprar *sergent de zi*, se depărtă, cu sabia tot zăngănind.

— S'a dus cu *ţivilia*, iar din uşe porunci:

— Treceţi la spălat.. apăi la ceai.

Ifrim se îmbrăcă de grabă, strânse aşternutul, apoi scoase tutunul. Şi pe când ceilalţi coborau la ceai, el s'aşează pe marginea patului oftând uşor, trăgând amarnic din ţigara groasă.

Ceaiul nu e prea dulce, nici prea fierbinte, însă totdeauna pluteşte deasupra lui o undă de grăsime, când mai deasă când mai rară, după socoteala celui ce curăţă decuseară cazanul. Oamenii vin pe două rânduri, primesc cana cu ceai şi coltucul cazon, apoi trec în sala de mese, alături. La sfârşit veni şi Ifrim.

— Târziu camara le... ai să bei ceaiu' gol, fără pâne, îl certă micul despot fără a-l mai onora şi cu alte complimente.

Când a sosit la grajd Jorică, *şeful* serviciului de zi i-a, raportat cele petrecute, apăsând mai mult asupra *evenimentului*

capital, ne pomenind şi detaliile ce a iscat. Jorică l'a ascultat gânditor, cu capela trasă pe-o ureche, cu capul în jos, bătând cu cravaşa un tact nervos în carâmbul cismei.

— Hm!.. bine...

După ţesălatul cailor, a adunat escadronul în camera grăjdarilor, transformată ad hoc în sală de teorie.

— V'am adunat să vă fac o lecţie de educaţie militară... să ştiţi de la mine că ce v'a spus eri domnu'căpitan e *tiorie*... ai pus *aina* militară pă tine, asta-i, eşti ostaşi, ce *climatizare?*... *tiorie*.. şi soldatul trebue să fie disciplinat că disciplina e baza *istitunţiei* noastre iar *idisciplina* e viermele care-i roade temelia.

Aici a făcut o mică pauză, pentru ca efectul comparaţiei să fie deplin. Apoi a strigat pe cel vinovat.

— Camarad Ifrim... eşi'nainte.

Acuzatul păşi rar, de teamă ca operaţiunea să nu înceapă iar.

— Băete.. te-ai făcut vinovat de *insubordinanţă* faţă de şefii erarhici... care scrie la regulament că trebue *riprimată* cu ultima *inergie*, adică mergi la judecată... da'fiin'că eşti nou te ert cu trei nopţi de *planton*, *schimbu 2*.. dela 12 la 3... al'dată te-ai ras.. acu plecaţi cu toţii.. sânteţi liberi pân'la masă... şi băgaţi la cap ce-aţi auzit.

După amiază, activitatea a început la ora patru. Până atunci, răgaz pentru digestia borşului cu carne, alternat cu ciorbă de fasole în zilele de post, printre care se numără şi *Lunea*, după canoanele cazoane. Un escadron a plecat să cutreere străzile, *vizitand* târgul şi luând cunoştinţă de *domiciliile* ofiţerilor respectivi; altele fac *educaţie patriotică* sub privigherea conducătoare a reangajaţilor. Jorică a eşit cu escadronul la câmp, pe platoul Cătămărăştilor. Aici i-a aşezat în cerc şi le-a făcut *Introducerea* şedinţei de instrucţie.

— Ascultă toată lumea, băete.. după metoda nouă, toate *orile* de instrucţie încep cu *iducaţia fizică*.. azi o leacă de *antrinament* la fugă, mâni o leacă de *suidezâ*, poimâni iar fugă.. pe vremea mea nu era.. zice că întăreşte trupul şi

mușchii.. noi începem c'o leacă de fugă.. ascultă aici.. luați câte patru și plecați în trap în juru'meu așa cam cât o falce.. închideți gura și trageți aer numai pe nas.. și purtați mâinele în cadență, așa cum fac eu.

Și le arată mecanismul sportului care *practicat astfel* avea să le întărească trupul și mușchii. Apoi au pornit cu toții pe urmele lui, lărgind cercul tot mai mult în juru-i.

Vântul șuieră în câmpia pustie taina pribegirii lui. In fund, departe, câteva lumini plăpânde sfredelesc ceața ce vrea să acopere Cătămărești. *Seful* vârît în șubă, cu gulerul trecut mult peste cap, fumează liniștit, înfruntând cu nepăsare asprimea ernei și privește subalternii cari bătătoresc omătul proaspăt, necălcat.

Când s'a împlinit o jumătate de oră, le-a oprit „antrenamentul". Oamenii, roșii rac, suflă năbușit.

— Așa... cam greu... da'o să meargă... acu întindeți mânile în lături, ridicați vă pe vârfu'picioarelor și trageți aer cu gura deschisă... să vă vie *rispirația* la loc...
uite-așa... începeți.

Operația n'a ținut mult: tocmai cât trebue ca să înghețe pe ei apa agonisită în timpul fugii. Apoi șeful a intrat deadreptul în instrucție.

— Astăzi învățăm salutul... că dacă nu-l știți nu poți eși *individual* în oraș... salutu este o formă exterioară de respect, pentrucă inferiorul—scrie la reglement—datorește superiorului *diferență* și respect... care se manifestă *exterior* prin salut... înțelegeți mă, ai?... salutu'se dă în toate ocaziile când te'ntâlnești cu un superior, afară dacă ești pe bicicletă... că nu poți să-l saluți...

Un târgoveț din neamul lui Israel, priceput în conducerea acestor mașini, l'a contrazis.

— Da'dici să nu poți, domp'toner-major? o ții cu stânga și saluți cu dreapta, parcă-i griu?..

—Taci târtane, c'așa scrie la carte... și cum vă spuneam salutu se face ducând cu *voiciune* mâna dreaptă la *cozirocul* capelii privind drept în ochii șefului.

Unul tuși sec.

— Eşi în coa care-ai tuşit.

Vinovatul se înfăţişă.

— De ce-ai tuşit băete, te doare ceva?

— Nu mă doare.

— Atunci de ce tuşişi?

— Ni-o vinit, aşa...

— Băete în front nu tuşeşti, nu mişti, nu vorbeşti.. ca'n biserică: asculţi.. ai înţeles?.. care-ai mai tuşit mă?.. eşi'nainte.

Dar până să se înfăţişeze al doilea delicvent, un altul mic, sgribulit, tuşi înecat.

— A! răcni şeful roş de mânie, faci în potrivă câne?,- şi-i încălzi obrazul c'o palmă voinicească, repezindu-se la celălalt nenorocit. Acum însă tot escadronul fu prins de tuse. Şeful păli, pricepând că antrenamentul îşi făcuse efectul.

— Drepţi... coloană câte patru, direcţia cazarma...nainte marş.

Seara la ora stingerii, oamenii cad sfârşiţi de trudă, în somn greu, întremător. Şi lucrul se repetă zece zile în şir după „programul-orar" stabilit de forul conducător al cazărmii, timp în care mai toţi au prilejul să se obişnuiască prin *proprie experienţă* cu *noua* viaţă. Iar „perioada de aclimatizare" capătă prin colaborări anonime, o mică *variantă*, un fel de *prolog* al piesii ce ţine afişul la infinit, schimbând numai *figuraţia* din an în an.

Cât a durat această iniţiere în tainele instituţiei armate, gradaţii s'au străduit ca'n scurtul popas printre ei, Ifrim să le simtă bine atribuţiunile şi să înţeleagă tot rostul *miliţiei*.

Şi în ziua zecea pe când se afla la curăţitul cailor, act inobilat de către mlădiţele boereşti prin botezarea lui cu sinonimul apusean *pansaj*, un harmasar nărăvaş, anume ales pentru cei curagioşi, a plesnit cu sete în pieptul lui Ifrim.

— Valeu! făcu soldatul cu glasul sugrumat.

Atât putu zice. Apoi îşi apăsă mâinile pe piept şi se prăvăli lat pe linia grajdului. Câţi-va soldaţi l'au ridicat şi l'au dus la infirmerie...

— Nu-i nimic! a îmbărbătat vagmistrul pe ceilalţi... îi trece..

Iniţierea în tainele miliţiei de desăvârşise...

III *Norocul.*

După opt zile de îngrijiri medical-cazone, Ifrim lua în primire cu inventar regulat—dela vechea ordonanţă, — averea mobilă şi imobilă, aflată în reşedinţa căpitanului Tache Corteanu, din strada Oastei. In vara aceasta împlineşte zece ani de căpitănie şi tot atâţia de statornic chiraş. In lungul răstimp fire argintii i-au înflorit tâmplele, faţa a însemnat urmele anilor trecuţi.

Insă în erarhia treselor sale, marile mişcări anuale ce schimbă la fiece 10 Mai (Moş Crăciunul Militar) galoanele *claselor* ce le-a venit sorocul, nu aduc nimic nou lui Tache şi zădarnic îşi aşteaptă el rândul „la vechime". De cinci ani stă pe lista celor 45 de reuşiţi la proba de „capacitate" pentru înălţare în grad şi comandă. Nu e în fruntea fericiţilor aleşi din o sută de candidaţi, dar nici în coadă, căci mai are'n urmă-i vreo doi-trei. Un duşman fără simţire însă, tae dârz calea măririi lui: bugetul. Câte locuri se golesc, atâtea se împlinesc; aşa cere chibzuiala visteriei. Pe unii i-ajunge limita de vârstă în serviciu şi trec la pensie medaliaţi cu „serviciul credincios" alţii sosesc înainte de pensie la limanul vieţei pământeşti şi trec în lumea celor drepţi, pensionari ai veşniciei. Dar cum toate orânduelile se fac cu egală socoteală de către Nevăzuta Putere, cei sorociţi anual să lase drum liber urmaşilor se numără pe degete, aşa că sorţul dorit coboară greu spre Tache şi Tache urcă anevoie de cinci ani numai câte 5-6 trepte pe scara tabelului, păstrătorul gradului erarhic.

Iar în casă, din orânduirea de-acum zece ani n'a mai schimbat nimic. Un pat de nuc, cu săpături de artă barbară acoperit c'o pătură din păr de cămilă, odihneşte lângă un cuer umblător ce adăposteşte hainele cu bumbi lucitori. In mijloc, pe biroul străvechi, stă stingher într'un colţ, un caet plăpând ce conservă manifestările-i poetice din vremea primei tinereţi. Iar în faţa sobii de zid, se întinde leneşe o canapea mare—de bătrână gospodărie—care a fost odată verde; iar coloarea ei simbolizează Speranţa, unicul medicament care de ani întregi îi susţine moralul în aşteptarea galonului de Maior, ce tinde să devie un perpetu *Fata Morgana* în câmpia carierii sale.

In împodobirea pereţilor roz, şi-a dovedit Tache per-

fectul său simţ artistic armonizator. Chipuri şi vederi felurite sunt împerechiate cu rară înţelegere într'o largă vecinătate în spaţiu. Nu-s originale: cópii, dară după originale de seamă. De-asupra patului, la căpătâiu un Crist cu ochii blânzi şi înţelegători, îşi razimă ertător capul de acel al Iudei cu surâsul pierzării pe buzele subţiri şi cu privirea galeşe ce ascunde perfida trădare pentru arginţii biblici. Mai jos ceva, Eva în costumul ei priveşte în sus. In alt loc, un leu fioros, cu coama vulvoiu îşi încovoaie neputincios grumazul sub mâinile albe şi ochii amăgitori ai unei femei. Este „*Forţa şi Viclenia*“ lui Koppay. In peretele vecin un „*Naufragiu*“ stă în strânsă legătură cu portretul lui Tache în mare ţinută. De desupt, un covor pământean închee restul zidului. Şi peste tot „interiorul“ pluteşte dulcea lipsă generală.

Incet-încet, averea lui Tache trece în paza nouă.

Când s'a terminat operaţia, vechiul custode dă înlocuitorului îndrumările căpătate în „exerciţiul“ funcţiunii sale.

— Ai s'o duci bini măi vere, că-i tare bun dom'căpitan... acu se cheamă c'ai luat serviciu în primire că eu plec de seară... ai s'o duci bine... da'din ghioară ştii să cânţi?

— Ştiu din fluer o leacă...

— Poate-a hi bun şi-aşa... că muzica tare-i place... să hi ştiut eu şi muzica, plecam bogat... da'acu iscăleşte *ivintaru* şi mai adă două lemne'n foc că vini dom căpitan dela manivră..

Afară fulgue mărunt şi des. Văzduhul cenuşiu s'a coborât mult asupra pământului, parc'ar vrea să-l acopere. Vântul boscorodeşte ne'nţeles pe horn, stârnind în sobă vâlvătaie.

Supt seară sosi şi Tache, cu vesmintele înflorite de chiciură.

Soldaţii îl întâmpinară şi porniră să-l scuture de omăt.

— Te ai făcut bine?

— Da dom căpitan.

— Ai luat în primire?

— Luat dom căpitan.

— Tot?

— Tăt dom căpitan.

Cum a intrat în casă, căldura îl pătrunse ca un fior plăcut. Se lăsă moale pe canapea.

— A, bine-i aci.

— Da'la câmp e-armanică vreme acu, făcu Ifrim.

— Zi, ai luat în primire?

— Luat dom căpitan.

— Tu când pleci Floreo?

— Aşi pleca desară dom căpitan.

— Bine Floreo, îmi pare...

O tuse adâncă isbucni pe negândite şi-i zgudui tot corpul, tăindu-i vorba. Işi apăsă mâinele pe piept. Când sfârşi, răsuflă năbuşit.

— Da bună treabă făcui...

— Păi la câmp acu te-o gătit dom căpitan, de te prinde vicolu.

— Lasă că-i vin eu de hac.. fugi la *Bercu*, Floreo, să-mi fiarbă un kil de vin... azi am să cinstesc şi cu tine un pahar... la despărţire se cade... acum eşti *ţivil*.

— Ar fi bună şi-o leacă de mozică dom căpitan, glumi *ţivilul*.

— Bună c'alungă necazul... tu ştii să-i zici Ifrime?

— Ştiu da'din fluer dom căpitan... da'din ghioară ştie un răcute, Moacă, el e ghiorist.

— Adă-l aici... fugi şi tu custode după vin.

Până să pătrundă bine căldura în toată fiinţa-i amorţită Florea sosi cu vinul aburit şi Ifrim cu Moacă. In odae abia se zărea. Florea aşează garafa pe-un scaun, îl trase lângă canapea, apoi vru să aprindă lampa.

— Las'o custode, că ne cunoaştem, şi deschise gura sobii. Lumina roşietică, scăpată din lagărul de foc, prinse a juca, voioasă pe păreţi. Garafa răspândea parfum suav de mirodenii. Intr'un colţ întunecos, Moacă cerca strunele viorii.

— Cum îţi zice băete?

— Moacă Vasile dom căpitan.

— Ştii să cânţi bine?

— Ştiu dom căpitan, că's lăutar.

Florea umplu paharul şi ţiganul porni în surdină o sârbă săltăreaţă. Tache dădu paharul de duşcă.

— Aha, bun Floreo... parcă te învie... tu când zici că pleci?

— Aşi pleca acum dom căpitan că am tren la nouă.

— Atunci puneţi şi ţie un pahar, să bei cu căpitanul tău.

Şi se ridică grav, cum se cade la solemnităţi, scoase o hârtie de o sută, i-o întinse cu gest liberal, apoi ciocni paharul.

— Mergi sănătos băete, am fost mulţumit de tine, ţi-ai făcut datoria în conştiinţă.

Moacă s'adaptă îndată situaţiei, marcând acorduri de circumstanţă.

— Să trăiţi şi dvs. dom căpitan, adaogă Florea în replică, dând paharul peste gât.

Apoi îşi luă căciula, Tache îi strânse mâna, i-a urat cale bună, i-a mulţumit din nou pentru îndeplinirea serviciului.

— Şi'eu am fost mulţumit de *sirviciul* dvs., închee mişcat, soldatul, acest moment majestos, şi eşi petrecut de acordurile lui Moacă.

Pe urmă Tache mai scăzu volumul sticlei cu un pahar apoi se întinse pe canapea.

— Hai zi ţigane.

Moacă poartă arcuşul când mai moale, când mai apăsat.

Şi cântecul sărac, cântec pământean, trecut prin suflet necăjit, parcă-i o poveste de dureri.In el se'neacă patimile şi năzuinţile ce zbuciumă sufletele celor umiliţi. El închide tot rostul vieţii lor sărmane.

Iscodit de vânt, focul aţipit şi-a'ntărtat deodată para, tremurându-şi lumina pe faţa lui Tache. Iar cântecul îşi deapănă mai departe firul duios tors de mână meşteră.

— Şşt! făcu Ifrim.

Şi Moacă a oprit arcuşul şi tăcerea a cuprins încăperea.

Ei stau aşa, cât ar trece o părere, şi-ascultă. Cu capul răzimat de speteaza moale, Tache răsuflă uşor. Para luminoasă îi joacă pe chip, apoi prinde-a se face mică, se trage în sobă, pâlpâe câtva şi o 'ngroapă cenuşa. Peste tăcerea odăii coboară de-acum şi întunericul.

— Haidem, şopteşte Ifrim.

Şi s'au strecurat tiptil afară. Noaptea era'n putere. Vântul îşi potolise suflarea tăioasă.

* * *

De-atunci, la trei la patru zile, Moacă cearcă pe la Tache Corteanu, ca lupul la stână. Ifrim își face de lucru prin casă, iscodește fața stăpânului, cumpănește situația și-l vestește cu sfială.

— Trăiți dom căpitan, a venit Moacă.

— Să vie.

Țiganul intră ușurel, pe vârfuri, cu scripca subțioară.

— Trăiți dom căpitan.

— Iar ai venit țigane?

— Da dom căpitan.

— Zi-i.

Și lăutarul își potrivește scripca, apoi prinde a cânta rar, pe când Tache se ntinde pe canapea, își trece mânile pe sub cap și dă frâu liber gândului. Țiganul zice mereu, fără odihnă, până când șeful îi oprește avântul

— Ajunge-acu... să mai vii...

După două săptămâni Tache se învățase de-abinelea cu muzica țiganului și Moacă venea acum mai des, o zi da, una nu. Iarna era în toi, ziua mică și mohorâtă, gerul hain. La ceasul știut Ifrim aducea vin fiert cu mirodenii, Moacă sosea cu scripca și gonea urâtul căpitanului.

Apoi țiganul s'a nădit și-acum vine în fiece seară, iar scripca stă în păstrare la Ifrim. Și au trecut de jumătatea iernei în pace bună și înțelegere, și prieteșugul lor n'a fost clintit.

Eri însă, vagmistrul zări pe Ifrim eșind dela masă și-i zise în treacăt, glumind.

— Măi Ifrime la ce tot vine Moacă la tine?

— Ia mai mi-ajută la treabă, dom ptoner-majur și mai cântă la dom căpitan.

—Ia vezi, păzește-ți locu', că țiganul ți-l sapă cu scripca lui.

Ifrim râse.

— Moacă dom ptoner-majur?

— Păi!

— Ira!., când a ajunge și Moacă ordinanț!

Și se despărțiră. Dar gluma vagmistrului i-a prins gândul și inima, Adecă de ce să-l schimbe? Nu-și face bine serviciul? Ba și-l face. A râs așa vagmistrul. Dac'ar fi așa n'ar fi simțit el?

Cum ajunse acasă luă un braţ de lemne să aprindă focul în odaea stăpânului, cercând s'alunge gândul urât cu un fluerat uşor. Lemnele uscate s'aprind degrabă, vântu înteţeşte para, soba prinde îndat'a dudui. El conteneşte flueratul, s'aşează pe canapea şi-şi razimă capul între mâni. Gândul rău, dispărut o clipă, se întoarce mai stăruitor, mai apăsător. O fi ştiind şi el ceva, majorul! Altfel nu-i spunea. Şi ţiganul, toată seara aci. Nu vine el aşa fără un scop, are el un scop.

Se ridică anevoie, clătină din cap şi eşi oftând adânc.

— A ţiganel.. îmi sapi locu'hai!.

Apoi intră buzna în odăiţa lui, luă vioara din cuiu, o apucă de gât, o ridică de-asupra capului şi dădu s'o repeadă în zid.

Dar când să-i facă vânt, alt gând, liniştitor, îi slăbi mânia. Coborî mâna, se lăsă moale pe marginea patului. Cine ştie, o fi o părere! Nu-i cu nimic vinovat.

Se linişteşte câtva, apoi gândul rău iar îi prinde mintea, vorbele majorului îi sfredelesc sufletul *„Ţiganul îţi sapă locul cu scripca lui.“* Işi infipse ochii asupra viorii, o învârti prin mâni, şi începu să-i învârte corzile încet, privind'o cu ochi duşmani, zâmbind amar la fiecare trosnitură.

După ce i-a plesnit două corzi, o uşurare tainică i-a coborât în suflet. O aşează binişor la loc şi-şi luă fluerul.

Seara îşi deapănă liniştit firul, aburi neguroşi se lasă din văzduh asupra pământului, drumeţii s'au rărit, sgomotul târgului piere, vântul amorţeşte şi el. De-acum peste toată firea s'aşterne noaptea şi tăcerea.

Când a venit Tache, odaea era ghiaţă. In sobă mijiau câţiva tăciuni.

— Ce-i asta băete?.. unde ai fost?

— Aici dom căpitan.

— Atunci de ce na'i făcut foc?

— De dom căpitan... l'am uitat.

— Unde ai fost mă?

— Aici dom căpitan.

Corteanu îşi aruncă mantaua pe pat, şi iar îl cercă.

— Unde ai fost mă?

— Aici dom căpitan.

— De ce minți mă?

Frigul îl răzbi mai tare. Soldatul sta prostit lângă uşe

— Unde ai fost mă?

— Aici dom căpitan.

— Va să zică mai şi minți, izbucni în fine Corteanu şi palmele-i înghețate plesniră fața soldatului roşindu-i obraji.

— Marş la regiment... mâine dimineață să vie Moacă.

Soldatul şi-a ridicat ochii asupra stăpânului. In privire avea o rugă parcă, o rugă supusă, blândă, o rugă umilă.

Vru să'ngâne ceva.

— Eşi afară țărane.

Vinovatul şi-a plecat capul în pământ şi s'a supus poruncii. S'a trântit în patul lui şi l'a năpădit gândul rău. De-acu nu mai e alt chip. *Perioada de aclimatizare* i se înfiripă în minte, fir cu fir, zi cu zi, glasul căprarului îi sună din nou în ureche, mâna i se urcă fără voie pe piept, la locul copitei.

— Eh!

Şi-a luat mantaua între umeri, a îndesat căciula, a trecut drumul la crâşmă, s'a pitulat într'un colț ş'a băut până după miezul nopții.

Când a eşit, cerul era senin, negura se ridicase, zăpada trosnea. S'a întors buimac acasă de şi-a strâns lucrurile, şi-a luat ranița şi a dat să plece. De la uşe s'a întors iar. A aprins un chibrit să vadă ceasul. Cum nu vedea bine, s'a apropiat mai mult şi zări vioara. Se lovi cu pumnul în cap ca şi cum s'a deşteptat dintr'un vis urât. I se lumină deodată şi mintea şi fața, şi zâmbi amar.

— Aha!...

O dădu jos, o apucă de gât şi începu s'o strângă încet, apoi mai tare, tot mai tare; lemnul trosnea, el asculta, o privea rânjind, strângea pumnii din răsputeri, pe când depe frunte îi picurau broboane de năduşeală. Apoi se furişe în fundul curții, învârti vioara pe deasupra capului şi o repezi cât putu într' un copac.

— Na!..

Acum oftă uşurat. Dădu ranița după gât, eşi pe poartă împleticindu-se şi se afundă în noapte

Em. Paulet.

PE LAVIŢA DE PIATRĂ

de *Elena Văcărescu.*

Pe laviţa de piatră încinsă cu glicine
S'așează seara roză și tace lângă mine,
Se culcă-apoi pe piatră mâhnită și visează
Ca o iubire tristă ce lung agonizează.
Toți pinii unde vântul a palpitat acum,
Sunt istoviți de lacrimi și nu mai plâng în drum.
Când viu aici învinsă de sufletul prea plin
Și mă tămâe duhul rășinelor de pin,—
Dogoarea desnădejdii mă arde și suspin.
Pe marmura încinsă în ederi, pe terasă,
Invârte fusul lunii scul galben de mătasă.
Mi-ești soră! să-i spun serii și să mai stăm la sfat, —
Pe laviță eșarpa și cartea mi-au lăsat.
Pe drum îngust, grăbite, curg turmele la vale,
Desfășurând în aer parfum de lână moale.
Cu braț de aur, umbra, mi-anină dintre brazi
Un colier de sevă și pace, de grumaz.
O! zile desfrunzite, din anii mei de crez
In care voiam totul să am și să păstrez,
M'aplec pe voi acuma și strânsă de voi țiu
O inimă ce bate în pulsul vostru viu.
De n'ați veni la mine cu brațe mângăioase,—
Ce nu mi-ar spune'n seara aceasta de mătase,
Văsduhul plin de praful și sufletul rășinii
Și țărmul, c'un mesteacăn crescut în pieptul clinii!
Ce n'ar putea să vadă privirea fermecată
Pe ape, pe nisipuri, în iarba rourată,
In zarea sinilie cu pânze de răcoare,—
De n'ați dansa sub ochii ce stau halucinați
Și dacă părul vostru învolburat nu l'ați
Desfășură pe frunte de stele rotitoare!

Şi iată-vă! Fantoma şi paşii voştri vagi
Îi încurcaţi în mersul atâtor clipe dragi.
—Aici sunt! spune-o şoaptă, şi nu e noaptea încă!
Şi nu e glasul serii albastră şi adâncă!
Pe Dumnezeu l'întreabă, din slavă, cornul lunii;
Mă'nfrupt din nou cu miere din fagurul minciunii.
Şi nu te 'nţeleg, viaţă, eşti moarte, aşteptare,
Sau eşti delir, -şi nu ştiu: să pun o sărutare
Pe mâna ta din care băut-am ape seci,—
Sau s'o strivesc sub pietre pe albele poteci...
Dar seara se ridică încet de lângă mine.
Cum rătăcii cu gândul spre zările senine,
Sub pinii plini de umbră şi fără de suspine!
Să iau acum esarpa şi cartea părăsită,
Să le'ncălzesc mătasa de rouă umezită,
Să mă re'ntorc în pacea din fiecare zi
Şi să-i spun soartei: soră! mai mult te voi iubi!
Îmi place să fiu slabă, să tremur în genunchi
Şi sub povara jalei înfrîntă să'ngenunchi,
Să tremur, pentru nimeni, ca trestia în vânt,
In lujere virgine suspin divin să cânt,

Şi să rămîn femee şi trestie cum sânt.

In versuri româneşti,

de **Ştefan Bălceşti** şi **A. Pop Marţian.**

ŞTIINŢĂ ŞI RAŢIONALISM

VI. Cunoaşterea e o descripţie. Evaluarea

1. Datele problemei raţionaliste se precizează; iar concluziile noastre decurg oarecum dela sine, deşi ele nu sunt şi nu pot fi cu desăvârşire de acord cu părerea obişnuită asupra valorii inteligenţei în economia culturii omeneşti.

Nu zăbovesc însă a atrage luarea aminte asupra faptului de o netăgăduită însemnătate că la dosarul „procesului inteligenţei" mai descoperim o piesă: anume, cunoştinţa II, în sensul de clarificare (determinare) a materialului „intuitiv", a faptelor (cunoştinţa I), prezintă un îndoit aspect.

Cunoştinţa II este: a) clarificarea faptelor în genere, fără a se interesă de realitatea şi nerealitatea lor, de caracterul lor de valoare sau de constatare *pură;* b) clarificarea doar a faptelor *reale,* explicarea lor, raportarea unora din din fapte — socotite drept efecte — la altele — socotite drept cauze. Adesea, prea adesea, prin intelectualism şi logică se înţelege a doua nuanţă a cunoştinţei II, căutarea cauzelor naturale, a condiţiilor reale. Intelectualismul e limitat la explicaţia naturalistă. De fapt, inteligenţa cuprinde fără preferinţă orice fel de material dat: real, fictiv, valoare, credinţă. *Totul poate fi intelectualizat.* Confundarea acestor două aspecte ale cunoştinţei II, ale faptului gândit, este o răspândită greşeală, şi, de sigur, unul din motivele osândirii în bloc nu numai a raţionalismului dar şi a intelectualismului. Înainte de examină această nouă deosebire, cred nimerit a arunca o privire retrospectivă asupra rezultatelor dobândite în pre-

cedenta discuţie şi astfel a strânge mai de aproape problematica pesimismului logic.

Cunoştinţa II, ca determinare verbal formulabilă a unui dat (subiectul logic) printr'alt dat (predicatul logic) — aceasta din urmă fără excepţie aparţine primului sau e scos din el — nu s'a înfăţişat nicidecum drept o „deformare", o „fragmentare artificială", a faptelor. A gândi e a avea *clar* un multiplu în unitate sau în relaţie. *Gândul* este chiar multiplul dat, însă multiplul transpus pe planul clarităţii, fără ca prin aceasta configuraţia lui iniţială să fie modificată. Multiplul în unitate sau în relaţie — întregul — preexistă şi se impune gândirii. Nu putem gândi (clarifica) un întreg, o structură dată, altfel de cum este dată. Trebue să renunţăm la concepţia arbitrară: logicul e cu desăvârşire străin de fapte; gândirea planează suveran asupra datelor.

Dualitatea gândirii şi faptelor a fost de mult, şi este încă, mai ales prin kantism, piedica cea mai serioasă în calea constituirii unei filosofii exacte. Răspunderea *acestui* dualism o poartă raţionalismul. Fără credinţa în puterea suverană a gândirii, speculaţia metafizică n'ar fi fost, şi din nefericire n'ar fi, cu putinţă.

Ajustarea gândirii la raporturile dintre fapte e, pentru noi, o axiomă. Chiar în sânul faptelor ia fiinţă ceeace W. Dilthey numeşte *„gândirea tăcută,* care e nemăsurat de rodnică pentru omul muncitor". „Forma" gândirii şi „materia" simţurilor alcătuesc un întreg; căci nimic nu e dat fără o fizionomie, fără o ordine, imanentă. Un material, lipsit în mod absolut de orişice ordine, nu poate fi dat. Multiplul presupune deosebire între date, deci un criteriu al acestor deosebiri, d. p. cei puţin locuri deosebite (spaţiu), sau momente deosebite (timpul). Un material pur sau fără o formă zădărniceşte orice înţelegere. Trebue dar să admitem o ordine dată nemijlocit în date, ca proprietate imanentă lor. „Astfel suntem duşi chiar de fapte *la postulatul imanenţei ordinei sau formei în materia experienţelor noastre.* Falsa despărţire a materiei, a impresiilor, de formele intuirii şi gândirii ordonatoare, precum şi falsa izolare a unui mecanism, provocat de comportarea sensaţiilor şi a reprezentărilor unele faţă de altele, de gândirea ce pluteşte deasupra acestui meca-

nism: această înnoire a dualismului psihic trebue să fie suprimată“ [1]). Logicitatea e o chestie de fapte nu de gândire.

Exprimarea verbală a gândului — a multiplului clarificat — e judecata. Rolul considerabil al limbajului în faptul gândirii se vădește deabia la judecată. Judecata e o determinare, fiindcă e o silabisire a gândului, o exteriorizare fonetică a structurii clarificate. Comunicarea verbală a multiplului clarificat este de sigur o activitate exterioară (muschiulară: sensații și imagini de mișcare); însă gândirea, substratul limbajului, nu e o activitate „interioară“. Ce e adevărat pentru limbaj, devine o nemăsurată greșeală, când e strămutat la gândire. „Activitatea de prelucrare“ a rațiunii e un basm filosofic.

In puține cuvinte, etapele, cercetate până aci, ale cunoștinței sunt următoarele: a) multipluri în unitate sau în relație, date gândirii ca materiale globale și confuze spre a fi lămurite (cunoștința I); b) *aceleaș* multipluri gândite, clarificate — *gândurile*, care doar explicită, analizează, datul confus și global, fără a-i adăoga nimic; în sfârșit, judecata care determină cu ajutorul simbolurilor sonore multiplul global (subiectul logic) printr'un factor explicitat (predicatul logic) ce aparține întregului. E cunoștința II.

Judecata nu depășește niciodată faptele date; gândirea se ajustează articulațiilor din totalurile date, vom vedea, atât cât îngăduе disciplinarea vorbirii; gândirea e perfect aderentă faptelor [2]). Teoria sau înțelegerea e implicată în fapte, și ca atare nu le poate depăși. Firește, putem depăși *anumite* fapte, însă cu ajutorul altor fapte; dar o depășire a experienței în general e o fantasmagorie.

A înțelege sau a gândi „personal“ o enunțare auzită sau cetită este a regăsi, a avea din nou, întregul (unitate sau relație cu articulații mai mult sau mai puțin bogate) *exprimat*

---

[1]) *W. Dilthey:* Erfahren und Denken (1892), republicat în Gesammelte Schriften, vol. V, 1, 1924, p. 79.

[2]) Repet: nu ne privește deocamdată, dacă faptele gândite reproduc exact sau nu realitatea. Bune sau rele faptele sunt date, independent de raportul lor cu realul. In discuție e doar raportul dintre faptele avute și gândirea lor. Problema realului va fi examinată, parțial, în paginele următoare.

de acea enunţare. A înţelege este tot una cu o revenire la totalităţile în unitate sau în relaţie ce subîntind o frază; este prinderea configuraţiei date, a *întregului*. Fără o nemijlocită raportare la acest „concret", la totalitate, înţelegerea se volatilizează în verbalism cu aparenţă de sens.

Să luăm drept pildă versul eminescian din „Scrisoarea întâia": „La'nceput, pe când fiinţa nu era, nici nefiinţă". Oricât ne-am sili a o reconstrui întregul formulat de poet — în cazul de faţă — relaţia de succesiune cauzativă a fiinţei şi a nefiinţei, nu vom izbuti niciodată. Priceperea versului este imposibilă; căci o fiinţare în genere, care înainte nu era nimic, un zero absolut de realitate, este un non-sens absolut. Configuraţia globală a Nimicului şi a Existenţei, nu este iniţial dată.

E vădit acum că „raţionalitatea", „inteligibilitatea", „lumina", *nu* sunt o contribuţie, inoportună uneori, a spiritului, ci un caracter imanent al faptelor. Oriunde avem totalităţi (unităţi sau relaţii) — indiferent dece natură — există dela sine şi putinţa explicitării sau înţelegerii lor. Raţionalul este scoaterea la lumină a structurii imanente a faptelor. Iraţionalul este din potrivă tot una cu absenţa unităţilor şi a relaţiilor, cu atomizarea anarhică a faptelor, cu nominalismul absolut. In realitate, peste capul nostru şi chiar împotriva noastră faptele se înţeleg, închee alianţe, şi apoi dictează suveran conştiinţei. „Raţionalul" este expresia faptelor, nu a „interiorului".

Faptele alimentează necontenit „teoria", inteligenţa[1]); faptele sunt substratul neapărat al gândirii. Judecata determină faptele (intuiţia), aşa cum acestea se înfăţişează. Dacă faptele sunt imaginare, se înţelege, şi gândirea va fi imaginară. Condiţia de căpetenie a erorii — s'a văzut — trebue

[1]) Se face de unii deosebire între inteligenţa care conceptualizează, defineşte, şi „gândirea" care ar fi ceva mai vast: o prindere intuitivă, o experienţă concretă, vie, pătrunzătoare, a realităţii metafizice. Nu e greu de văzut că în acest sens gândirea e totuna cu material dat (cunoştinţa I), şi anume, cu un material special: cel metafizic. Că acest material e o „intuiţie metafizică", e o altă chestie. Până acum nu ştim nimic de natura faptelor date gândirii spre determinare: sunt ele reale sau nu; sunt de o realitate empirică sau metafizică?

căutată în exprimarea prin grai a gândului; căci exprimarea, nesocotind uneori normele gramaticale şi târând după ea rezonanţe afective sau mitic-sociale, poate trăda gândirea. Problema raportului dintre inteligenţă şi precizia în limbaj va fi reluată. Deocamdată reamintim că determinarea logică — înţelegerea — este intim legată de limbaj, şi că prin urmare, limbajul, „agentul de legătură dintre spirite", este adesea, prin chiar originea lui extraintelectuală, un isvor permanent de rătăciri şi de neînţelegeri.

Cea mai răspândită ipoteză privitoare la originea limbajului a fost enunţată de Lazarus Geiger şi desvoltată de Ludwig Noiré, K. Bücher, Wundt, Jespersen, Lacroix [1]), etc. Limbajul are o origină *dinamică*. Rostirea îşi are obârşia în *activitatea colectivă* a omului; este o emanaţie a muncii desfăşurate în comun; este un act social, un „gest vocal" ratificat de comunitate.

Limbajul este întâi de toate o expresie a sentimentului, a voinţei individuale şi colective; valoarea lui este mai mult afectivă şi motrice decât intelectuală. La început limbajul era o intonaţie muzicală cu efecte emotive şi motore. Limbajul este prototipul activităţii în comun. El este simbolul voinţei colective, fiind mijlocul de punere în comun a silintelor de înţelegere mutuală. Sociologii, şi pe urmele lor mulţi linguişti contimporani, au subliniat obârşia socială a graiului. Limbajul e un aşezământ colectiv, e produsul unui acord stabilit de cei ce vorbesc, între simbol, semnificant, şi lucru semnificat. De aceea limbajul, deşi întrucâtva convenţional, se impune individului ca un fapt exterior, modelându-i gândul şi simţirea. Pentru unii chiar, limbajul, fiind comunicabilul, este factorul comun, universal, aşa în cât s'ar putea spune — cam exagerat — că el e condiţia inteligenţei, îndreptată prin fiinţa ei spre comun sau universal.

Iniţial, limbajul n'a fost creat numai spre a exprima idei, ci orice fel de modificări sufleteşti, mai ales, afective şi voliţionale: porunci, jlorinţe, chemări, rugăminţi, implorare, etc. Din această cauză predomină în limbaj lipsă de siste-

[1]) *H. Delacroix:* Op. cit., pp. 115 şi urm. *E. Cassirer:* Philosophie der symbolischen Formen, vol. I, 1923, pp. 254 şi urm.

matizare a formelor, pletoră de sunete şi formule. Simplicitatea linguistică este o cucerire treptată a civilizaţiei. E deci reală primejdia inexactităţii, a lipsei de scrupulozitate, a nedisciplinei în expresie, în sfârşit, primejdia strecurării în limbaj a valorilor emotive, poetice, dela început. Plasticitatea de înţeles, neprecizia, este starea normală a vorbitului. Sensul linguistic şi cel logic nu sunt tot una; originar, limbajul nu se interesa de logică, iar poeţii, reprezentanţii limbajului în forma lui ancestrală, păstrează şi astăzi, cu gelozie, limbajului vechea nestatornicie, evitând sistematic precizia „prozaică".

Limbajul şi gândirea sunt disparate; condiţiile limbajului nu sunt condiţiile gândirii. Greutatea cea mai mare e de a turna gândirea în tiparele limbajului, a cărui structură elastică urmăreşte doar suggerarea de stări afective şi de impulsii practice. Unul din cele mai vădite caractere ale limbajului e discordanţa între exprimat şi exprimare, între logică şi gramatică [1]). O greutate deosebită pentru omenire a fost ajustarea limbajului la gândire, precizia în expresie, deci, crearea ştiinţei. P. Valéry declară că Elenii, şi prin ei întreaga Europă, au înfăptuit „ajustarea atât de delicată, atât de *neprobabilă*, a limbajului comun la raţionamentul precis" [2]). Ei au înălţat templul Cuvântului. In timpul de faţă se recunoaşte însemnătatea limbajului, mai ales a limbei elene, pentru înţelegerea structurală a cugetării europene.

Dar limbajul e dinamic nu numai prin originea lui psiho-socială, dar şi prin obiectele ce le exprimă. Originar el relevează laturea activă a lucrurilor; el transpune realul pe planul muncii omeneşti; antropomorfizează, personifică, lucrurile. Limbajul e un simbolism dinamic, servindu-se de analogii omeneşti. Intreg limbajul este o metaforă antropomorfică, svârlită asupra cosmosului. Toate lucrurile au fost şi sunt gândite — linguistic nu logic — ca o faptă omenească. Fulgerul, tunetul, ploaia, etc., sunt gândite verbal ca acţiuni

---

[1]) *F. Brunot:* La Pensée et la Langue, 1922, p. 18.
[2]) *P. Valéry:* Variété, 1924, p. 47.

antropomorfe [1]). Prin limbaj omul devine măsura lucrurilor; omul, adecă fiecare grup linguistic, posesor al unei stratificaţii verbale particulare. G. B. Vico a observat cu rară subtilitate că tot ce nu înţelegem, personificăm. Limbajul este instrumentul de căpetenie al „substanţializării": totul devine „lucru", „substrat", „individ". Cred cele spuse îndestulătoare pentru a dovedi depărtarea dintre gândirea logică şi „gândirea" linguistică. Disciplinarea limbajului e cheea ştiinţei şi a filosofiei.

2. Gândirea, ajustându-se articulaţiilor sau structurii faptelor (intuiţiilor), e dela sine înţeles că între fapte şi gândire, între „viaţă" şi „raţiune" nu există antinomie. Ce e în fapte, e şi în gândire, deşi expresia verbală a gândirii — cum s'a văzut — înnecă uneori faptele şi gândirea, pricinuind verbalismul, o meteahnă omenească mult mai răspândită decât ne închipuim şi decât ar fi de dorit.

Dar — să fim bine înţeleşi — „obiecte" de gândire nu sunt numai faptele „ştiinţei" (termen, intenţionat, vag), ci oricare alt fel de fapte, tot ce e „trăit", aşadar, nu numai faptele „teoretice", dar şi cele ateoretice: etice, religioase, estetice, pe scurt, atitudinele sau reacţiile emotive şi voliţionale. Tot ce poate fi „material", tot ce este dat, — pură constatare sau evaluare (etică, religioasă, estetică, hedonistă) — poate fi determinat, exprimat prin grai, comunicat, deci, mai mult sau mai puţin, clarificat. Prin urmare — şi astfel ajungem la deosebirea sus pomenită — cunoştinţa II, ştiinţa *în genere*, posibilitatea determinării prin limbaj, se desinteresează de calitatea intrinsecă a faptelor de cunoscut. Judecata, totdeauna, constată [2]) sau, mai de grabă, *descrie* faptele prezentate şi avute; ea nu „valorifică". Drept vorbind, „judecată de valoare" — termen curent azi — este o imposibilitate. Valoarea este „materialul" judecăţii, nu e însăş jude-

---

[1]) *K. Vossler:* Die Grenzen der Sprachsoziologie in Erinnerungsgabe für M. Weber, I, I, p. 366. *A. Biese:* Die Philosophie des Metaphorischen, 1893, pp. 104 şi urm.

[2]) Constatarea nu are, repet, înţelesul de statornicire a faptului *real*, ci a faptului ca atare.

cata [1]). Aceasta exprimă verbal evaluarea, actul de preţuire şi de erarhizare, care trebue să fie întâi dat şi apoi explicitat sau judecat. Intâi evaluăm şi apoi gândim sau exprimăm limpede această evaluare. Căci actul de apreciere poate fi şi el gândit, poate avea funcţia de subiect logic. In sine evaluarea este o anumită relaţie, o relaţie printre celelalte numeroase relaţii ale lumii; de sigur, o relaţie ce prezintă pentru om o mare însemnătate. Şi s'a văzut că la origine limbajul exprima mai ales atitudini emotive şi voliţionale: valori. In puţine cuvinte „judecata de valoare" este doar o judecată de relaţie. Ea „oglindeşte" nu „crează" valoarea; o „judecată de valoare", specifică în laturea ei formală, nu există. Judecata e aceeaş; materialul ei diferă.

Concepţia schopenhauriană a subordonării inteligenţei faţă de voinţă are drept temei conexiunea iniţială a gândirii exprimate şi a atitudinelor de evaluare. Primele fapte gândite şi exprimate sunt în majoritate reacţii practice. Dar cum e o greşeală a izolà inteligenţa, transformând-o într'o funcţie de pură constatare a faptelor obiective, tot aşa e o greşeală a o considera drept o transpunere a dorinţelor, sentimentelor şi voliţiunilor. Se va arătà îndată că inteligenţa are o zonă de activitate incomparabil mai vastă: inteligenţa are menirea de a transpune *întreaga* experienţă (fapt pur sau valoare) pe un plan „logic". Gândirea îmbrăţişează tot ce e „trăit".

Prin urmare, judecata, fie că se află în faţa unor fapte ce exprimă o realitate independentă de subiect, fie că se află în faţa unor fapte ce exprimă un raport între realitate şi afectivitatea sau dorinţele noastre, nu face altceva decât să explicite, să reveleze clar, aceste fapte. Judecata adaogă faptelor numai şi numai explicitarea logică (clarificarea) şi exprimarea verbală, foarte însemnată de bună seamă din punct de vedere colectiv. Intelectualizarea, logicizarea, raţionalizarea, în sensul statornicit aci, trebue să se întâlnească pretutindeni, în religie, artă, în viaţa practică, şi de asemenea în ştiinţă sau pură teorie. Intelectualizarea nu e o depersonali-

[1]) „Valori şi deosebiri de valori nu sunt inventate, ci descoperite (pregăsite) de inteligenţă". (*G. Rümelin:* Reden und Aufsätze, 3-te Folge, 1894, p. 122).

zare, o substituire a „trăitului" printr'un cadru rigid, mort, lipsit de viaţa personală. Depersonalizarea există desigur în cunoaşterea realului, cum se va dovedi numaidecât; dar cunoaşterea realului nu e întreaga cunoştinţă. Cunoştiaţa II, explicitarea structurii imanente a faptelor, se raportă deopotrivă la faptele obiective, ca şi la faptele de valorificare subiectivă, — la orice fel de „obiect". Cunoştinţa ca atare nu se interesează, dacă faptele sunt sau nu obiective sau de modul cum s'au produs şi au fost primite. *Inteligenţa* nu e cunoaşterea realului, a ceeace este independent de spirit; ci determinarea faptului ca fapt, ca dat al unei conştiinţe. Cunoaşterea realului strict este doar un aspect particular al inteligenţei, al „teoriei". Impunând o definiţie arbitrară a inteligenţei, o definiţie rezemată pe fapte necontrolate şi parţiale, se înţelege că tot ce va fi exclus din această definiţie, va apărea ca neraţional. Despre acestea mai pe larg în altă parte.

Problema valorii pasionează timpul nostru; iar la unii neokantiani germani (W. Windelband, H. Rickert, etc.) valoarea e ridicată la rangul de problemă cardinală a filosofiei. Explicabil: viaţa insului şi a mulţimii e o chestie de evaluare şi de orânduire normativă. Rostul vieţii atârnă de evaluare şi de gradarea valorilor. Aci vom da numai o schiţă a felului cum problema valorii e formulată în vremea noastră şi cum e soluţionată în linii generale.

Prin valoare se înţeleg două lucruri distincte şi totuşi coordonate: a) *aprecierea* pozitivă sau negativă, aprobarea sau desaprobarea, iubirea sau ura, socotirea sau nesocotirea unui dat oarecare; şi orişice poate fi evaluat (obiect, proces, relaţie, real, fictiv, chiar însăşi valoarea); b) *preferinţa*, plusvaloarea, predilecţia sau alegerea între mai multe valori de acelaş fel sau de calităţi deosebite, pe scurt, stabilirea unei scări de valori, de preferinţe. E dar diferenţă între a aprecia şi a preferi; ambele sunt însă valori. Şi omul evaluiază spontan, fiindcă trăeşte.

De obiceiu se spune: „aceasta e o valoare"; trebue să înţelegem însă: „aceasta are o valoare". Evaluarea postulează ceva dat (real sau nu), care urmează a fi obiect de apreciere sau preferinţă.

Ce e valoarea? Termenul de valoare iniţial a fost folo-

sit în morală, şi atunci era tot una cu „bine“ şi chiar cu „ideal“ — idealul era valoarea maximă; şi totdeodată în economia politică, deosebindu-se de „preţ“, care e o valorificare subordonată. Morala şi economia politică sunt disciplinele generatoare ale preocupărilor normative sau valoriste. Prin Fr. Nietzsche termenul de valoare a dobândit o extensiune mai mare, îmbrăţişând întreaga viaţă culturală; iar prin H. Lotze valoarea devine o problemă filosofică de mâna a întâia.

La întrebarea de mai sus: „ce este valoarea?“, răspunsul l-am dat: valoarea este o anumită relaţie, o relaţie între un obiect, un dat, oarecare şi un subiect ce evaluiază. Valoarea *este* chiar această relaţie. Când enunţăm: un lucru sau o persoană au o valoare sau sunt valoroase, înţelegem: lucrul şi persoana valorează *pentru* un subiect oarecare. Chiar când raportarea nu e explicit formulată, ea există implicit. Relativitatea este inerentă valorii. E o îndoită relativitate.

Valoarea presupune deopotrivă anumite însuşiri sau proprietăţi la obiect — evaluarea e deci condiţionată şi de structura obiectelor, dar şi o anumită constituţie a conştiinţei, a subiectului. „Valoarea este o relaţie între obiect şi subiect“ [1]). Totuş e vădit, că în evaluare accentul cade pe factorul „subiectiv“: fără subiect nu avem evaluare.

Am vorbit de „evaluare“ şi de „valoare“. S'ar părea că sunt fapte deosebite. Pentru noi evaluarea şi valoarea tind a se confunda; ambele sunt relaţii. Un act specific psihologic de evaluare nu cunoaştem. Evaluarea presupune, cum vom vedea, factorii obişnuiţi ai conştiinţei; nota distinctivă a ei stă doar în conlucrarea lor, determinată de faptul, acesta specific, al valorii, al relaţiei dintre lucruri şi conştiinţă. De asemenea nu cunoaştem valori esenţial deosebite; valorile estetice, etice, religioase, hedonice, se deosebesc în materialul lor, nu în faptul însuş ale evaluării. Avem dar „valori deosebite“, nu „deosebiri de valori“. Valoarea ca atare e una şi aceeaş.

Care sunt factorii subiectivi ce determină evaluarea? Sub acest raport opinia e făcută: nu „inteligenţa“, — interpre-

[1]) *Chr. von Ehrenfels:* System der Werttheorie, vol I (197), p. 65.

tată ca pură cuncaştere a realului, ca explicaţie prin cauze sau „demonstraţie" — e. condiţia evaluării. (S'a văzut că acest sens al inteligenţei e special şi că nu cuprinde inteligenţa în deobşte, determinarea ca atare. Asupra acestui însemnat punct se va reveni).

Pentru lămurirea modului de condiţionare subiectivă a evaluării rămân celelalte două atribute clasice ale conştiinţei: sentiment şi voinţă. Pentru unii — cei mai mulţi — afectivitatea (plăcerea şi neplăcerea) e factorul subiectiv determinant în evaluare (Th. Ribot numeşte evaluarea o „judecată afectivă"); pentru alţii voinţa (d. p. la H. Münsterberg). Imi pare sigur că o teorie pur voluntaristă a evaluării, neţinând seama de unele fapte, e mai greu de acceptat. Dacă prin act voluntar se înţelege „dorinţa", nu mai avem nici o obiecţie de făcut. Valoarea este „doritul". De fapt, în evaluare nu pot lipsi nici sentimentul (plăcere şi neplăcere), nici voinţa (urmărirea unui scop). Ehrenfels a scris propoziţia celebră, amintitoare a unui cuvânt spinozist: „Nu dorim lucrurile, fiindcă descoperim în ele o esenţă mistică, numită valoare, ci, fiindcă le dorim, le atribuim şi valoare".

Se poate spune în genere: un lucru are o valoare sau e valoros, când: a) produce o plăcere; b) e potrivit unui scop urmărit spre realizare de voinţă. Valoros e plăcutul şi mijlocul de realizare a unui scop [1]).

O greutate deosebită prezintă înţelegerea valorii ca relaţie între un „obiect" şi un subiect. In domeniul valorilor realismul naiv e regula; noi spunem bunăoară: cutare om e bun; cutare tablou e frumos; cutare icoană e sfântă; cutare faptă e nobilă. S'ar părea că aci valoarea (bun, frumos, sfânt, nobil) e o calitate a lucrurilor, un fel de „calitate terţiară", adăogată calităţilor primare (întindere, figură, mişcare) şi calităţilor secundare (culori, sunete, gusturi, temperaturi, etc), de care vorbeşte J. Locke. S'ar părea deci că lucrurile şi valorile alcătuesc *unităţi*, că ele nu pot fi despărţite. Spiritul critic a reuşit să înlăture, cel puţin la oamenii culţi, dogma-

[1]) *E. Heyde:* Über den Wertbegriff, 1915, pp. 75 şi urm.; *K. Gassen:* Der absolute Wert in der Kunst, 1921, pp. 1 şi urm. Ştiinţa valorilor a fost numită *timologie* (Kreibig) sau *axiologie* (E. von Hartmanu şi M. W. Urban).

tismul valorist, arătând caracterul de relaţie (nu unitate) al evaluării.

O spinoasă problemă e „relativitatea" valorii. In filosofia timpului descoperim două tipuri de precizare a naturii valorii: tipul relativist şi tipul antirelativist [1]).

Tipul relativist, al cărui reprezentant e v. Ehrenfels, l-am văzut. E tipul, după noi, cel mai aproape de adevăr. Fără raportarea la o conştiinţă ce simte şi voeşte, valoarea pierde orice sens. E dependentă însă valoarea numai de dorinţele indivizilor, uneori schimbătoare dela un moment la altul, cum susţine scepticismul axiologic, de altminteri, mult mai rar, dar mult mai îndreptăţit decât scepticismul epistemologic? Sau din potrivă există valori nu numai obiective, dar chiar „absolute", — valori în sine, asemenea „lucrurilor în sine"?

Tipul antirelativist respinge subiectivitatea şi relativitatea valorilor, afirmând caracterul absolut al valorii (Windelband, Rickert, Münsterberg, etc.). Valorile — anumite valori, adevăratele valori — preţuesc independent de actul individual de valorificare, de atitudinea psihologică, individuală sau chiar colectivă, a subiecţilor. Şi cea mai discutată axiologie este astăzi axiologia absolutistă. Argumentul de căpetenie al absolutismului valorist e următorul: o valoare relativă sau subiectivă se suprimă singură, e o contradicţie; nu avem posibilitatea de a alege între valori subiective şi absolute; trebue să admitem o valoare necondiţionată. Putem spune, bunăoară, că nu există de cât valori subiectiv-relative? Nu; fiindcă ridicăm această enunţare la rangul de valoare necondiţionată. Când afirm relativist: „valoarea e dependentă de interesele omului", recunosc acestei propoziţii o valoare absolută, un adevăr, necondiţionat de interesele omului. Enunţarea relativităţii nu e însăşi relativă.

Pentru a recunoaşte partea de adevăr a teoriei absolutiste e neapărat nevoe de o distincţie. Nimeni nu tăgăduieşte că există valori subiective, valori dependente de bunul plac, *individual* chiar. Evaluarea pe temeiul plăcerii este strict

[1]) *F. Somló:* Das Wertproblem (Zeitschrift für Philosophie und philos. Kritik, 1912, p. 38 şi urm.).

personală; obiectivitatea aci e exclusă. Acordul inter-personal, nu numai cel supra-personal, e principial înlăturat.

Dar pe lângă valorile hedonice, strict individuale, nimeni nu pune la îndoială de asemenea existența unor valori „obiective", a unor „valori juste" (Brentano), a unor valori ce cuprind o „evidență" interioară: valori etice, estetice, chiar cele religioase. Pentru orice om normal lumina minței e bună și ignoranța un rău, de asemenea bucuria e bună și tristețea un rău. Binele și răul, frumosul și urâtul nu sunt un obiect de alegere; nimeni nu ezită: binele este ales, răul e respins. Valoarea obiectivă constă dintr'o *exigență* ce trebue recunoscută, independent de fantezia individului. Valoarea are caracter imperativ; ea se impune individului, și, date fiind condițiile, libertatea acestuia e considerabil limitată. Valoarea obiectivă are o *autoritate,* care nu poate fi un decret strict individual. Binele, frumosul, sfântul, covârșesc pe individ, silindu-l a eși din izolarea sa egocentrică.

Un romancier poate să nu-mi placă, totuș aceasta nu mă oprește a recunoaște o valoare estetică remarcabilă operelor sale. De asemenea pot blamà o faptă din punctul de vedere al intereselor personale și cu toate acestea îi recunosc o valoare eminentă sub raportul unei etice admise de toată lumea. Și la fel în domenul religios: misticismul — mai ales nesincer — îmi poate repugna, totuș îi recunosc o mare valoare religioasă. (Misticismul autentic e rar; e — cum spune J. de Gaultier — o „reușită biologică").

Deosebirea între valoarea strict subiectivă și cea obiectivă e un fapt. Valorile hedonice se plasează pe o treaptă inferioară față de valorile culturale. Inseamnă însă că valoarea obiectivă este absolută, necondiționată. în sine, nerelativă? Nicidecum. Valoarea „obiectivă" este tot o relație, însă nu o relație față de un subiect individual, ci o relație față de un subiect generic, față de o constituție obștească. Umanitatea cultă e aci măsura evaluării. In valorile „obiective" perspectiva individuală se dublează cu o perspectivă sociologică. De unde prestigiul autoritar, constrângător, al valorilor „obiective"; de unde caracterul lor imperativ? Valorile culturale sunt obiective, fiindcă sunt imperative; și sunt imperative, fiindcă sunt colective. Valoarea obiectivă decurge din

modul de constituire al *conştiinţei colective*. După Durkheim, conştiinţa colectivă nu e o sumă de conştiinţe individuale, ci un produs nou, o „sinteză". Din asociarea oamenilor se desprinde o putere de presiune ca şi de atracţie, şi „tocmai această putere originală o vedem la lucru în lumea valorilor" [1]).

Subiectul în genere este, cel puţin la valori, conştiinţa colectivă. Porunca, obligativitatea, presiunea imperativă, presupun o conştiinţă superioară celei individuale, şi această conştiinţă e generală, colectivă. Raport de poruncă de altminteri nu există decât între două conştiinţe. E deci deplin îndreptăţită trecerea pe planul sociologic, pentru a lămuri posibilitatea valorilor (obiective şi necesare).

Dar pe lângă valorile pur subiective şi valorile obiective (necesare) pentru un subiect colectiv, axiologia absolutistă admite şi valori necondiţionate, deslipite de orice raportare la vre-un subiect oarecare. Aceste valori sunt: logice (adevăr), etice (bine), estetice (frumos) şi religioase (sfânt). S'a văzut că cele din urmă trei sunt în realitate valori „obiective", nu absolute. Ele sunt necesare, nu necondiţionate. In afară de mediul social, valorile, pe care le putem numi „ateoretice", pierd orice înţeles raţional. N'am vorbit însă nimic de valorile logice, pur teoretice. Că şi acestea sunt obiective, e indiscutabil. Intre adevăr şi eroare, omul nu ezită. Sunt ele absolute? De data aceasta sunt înclinat a recunoaşte teza absolutiştilor: adevărul e singura valoare absolută. Negarea binelui, a frumosului, a sfântului, nu e o contradicţie; negarea adevărului e o contradicţie, căci se suprimă singură; negarea adevărului presupune adevărul, cel puţin adevărul acestei negaţii. Admiterea — cu anumite precizări — a unei valori logice absolute, nu e un fetişism. In schimb, nu se poate acceptă aşezarea celorlalte valori obiective pe aceeaş linie cu valoarea logică. In această omogeneizare a valorilor obiective găsesc greşala de căpetenie a valorismului necondiţionat.

Insă absolutizarea valorii sau sensului logic mai reclamă o punere la punct. Gândirea este legată de structura

[1]) *C. Bouglé:* Leçons de Sociologie sur l'Evolution des Valeurs, 1922, pp. 29/30 *E. Durkheim :* Les Jugements de valeur et les Jugements de réalité, Revue de Métaphysique et de Morale, 1911, pp. 437 şi urm.

imanentă a faptelor; deci ea nu are nevoe de poruncă, de un „trebue". Gândim, aşa cum sunt faptele, bune sau rele. In schimb, *exprimarea* verbală a celor gândite este supusă greşelii, şi prin urmare are nevoe de norme. De sigur, aceste norme au şi ele ca orice imperativ o condiţionare socială; însă ele din obiective, devin absolute, fiindcă aci limbajul se raportă la o structură nu numai supraindividuală, dar şi suprasocială, aşadar, obiectivă în mod absolut. Constatarea pură, inevitabilă, pentru gândire, poate fi compromisă de limbaj. „Vorbeşte adevărat!" este tot una cu „exprimă cât mai credincios faptele clarificate sau gândite". Caracterul absolut al poruncii emană din substratul gândirii, din fapte, care se impun atât individului, cât şi colectivităţii, nu din presiunea colectivă, doritoare a asigura „legătura socială", raportul de comunicare a celor avute. Necesitatea gândirii se reazemă pe dependenţa gândirii de structura faptelor; numai universalitatea ei decurge din acordul conştiinţelor.

Cum gândirea se exercită asupra oricărui fapt, chiar şi asupra valorii; cum determinarea, înţelegerea, îmbrăţişează tot ce e trăit de om, pricepem pentru care motiv, supremaţia culturală a inteligenţei este inevitabilă. Căci, repet, inteligenţa nu este numai determinarea sau explicitarea obiectelor pure, ci a tot ce e dat (evaluare sau ficţiune), a tot ce e relaţie sau unitate. Inteligenţa, teoria în genere (nu numai teoria ca explicaţie naturalistă), are o valoare absolută, fiindcă e factorul comun tuturor funcţiilor culturale. Teoria în genere este tot una cu faptul conştiinţei. Prin teorie realitatea se ridică dela planul inconştientului la planul conştiinţei. Iată deee valoarea teoretică e „absolută". Suprimarea teoreticului e negarea conştiinţei.

Valoarea e dar, în prima linie, o reacţie sensitivo-voluntară a unei conştiinţe socializate. Cu toate acestea, cei ce fac din acţiune, din „raţiunea practică" (I. Kant) sau din sentiment, din „raţiunea estetică" (J. M. Baldwin) [1]) un mod de a cunoaşte, au într'o privinţă oarecare dreptate. Căci, s'a văzut, tot ce e trăit sau avut de un om, poate fi exprimat, deci e gândit sau cunoscut. Dar activiştii, al căror părinte e

[1]) *J. M. Baldwin:* La Théorie génétique de la Réalité, 1918.

Kant, şi afectiviştii, de obârşie mai nouă, deşi chiar contimporanul lui Kant, Fr. Jacobi, întronase sentimentul, „credinţa", în inima filosofiei, înţeleg prin cunoştinţă nu numai determinarea materialului în genere — ceeace e just, — ci direct determinarea sau cunoaşterea unei realităţi „obiective", şi anume, nu mai puţin decât o cunoaştere nemijlocită, patetică, a unei realităţi „metafizice", nesensibile, — ceeace e inadmisibil. Căci e o eroare. Şi ciudăţenia e că aceştia, ridicând acţiunea (morală) sau sentimentul la rangul de „cunoştinţă" a *realului,* se declară totuş antiintelectualişti, pe când ei sunt în realitate iperintelectualişti, sunt romanticii Inteligenţei. Confuzia dintre cunoştinţa în genere şi cunoştinţa realului, care este un aspect al celei dintâi, ne sileşte a adânci deosebirea de care am vorbit mai nainte şi pe care nu o vom pierde din vedere nici o clipă.

Cunoştinţa II — clarificarea sau înţelegerea faptelor date — se desinteresează prin chiar natura ei de opoziţiile: real-nereal, aparenţă-adevăr; constatare *obiectivă* — valoare; fapt neevaluat — fapt „cu sens" (Rickert) sau „raportat la o valoare". Oricare ar fi natura „materialului", cunoştinţa este o pură explicitare verbală a acestui material. Dacă faptul determinat este nereal, judecata nu posedă puterea magică de a-l face real. Judecata nu „realizează", nu „ontologizează" nimic. Dacă faptul este o valorificare, judecata, constatând-o explicit, nu o transformă direct în constatarea unei realităţi, ci numai într'o constatare a unei valori. „Judecata de valoare" constată valoarea ca un dat pregăsit; actualizează pe planul logic al judecăţii actul implicit al evaluării, îi dă o exprimare prin grai. Incă odată dar: cunoştinţa II, în sens general şi atotcuprinzător, este o *descriere* a „trăitului", aşa cum este dat.

Chiar dacă faptele ca atare ar fi iluzii sau simple fenomene, gândirea trebue să le determine aşa cum sunt date. (Problema realităţii faptelor — se va vedea — are o situaţie aparte şi e în afară de „logică"). Cea mai mare rătăcire a raţionalismului a fost identificarea logicului şi realului.

Se replică adesea: gândirea, fiind activă, sboară peste fapte, le întregeşte, raportându-le la un obiect transcendent, la real. Aci descoperim cauza lanţului de erori din filosofia

tradiţională, deci şi cauza neizbânzii acesteia. Dela Eleni şi până aproape în vremea noastră s'a recunoscut gândirii o plenipotenţă fără margini, şi astfel s'a ajuns la credinţa că pura gândire — pură de orice atingere sensibilă — are facultatea de a descoperi prin activitatea ei spontană, adevăruri (realităţi) nebănuite şi neexplicabile pe altă cale.

Care este condiţia intimă a cunoştinţei II? Care este reazemul ei? Cum se face că ea îmbrăţişează — neutral — tot ce se prezintă unei *conştiinţe*, şi anume, îl îmbrăţişează numai aşa cum se prezintă sau „apare"? De unde decurge natura acestei cunoştinţe? Răspunsul la aceste întrebări nu poate fi decât unul singur, oricât de ciudat ar părea la prima vedere. Insemnătatea acestui răspuns, pentru deslegarea problemei noastre, nu va scăpa nimănui.

Cunoştinţa II, clarificarea faptelor date, este continuarea pe planul exprimabilului sau formulabilului prin grai a însăşi *conştiinţei* umane. Gândirea sau determinarea faptelor decurge din chiar natura spiritului uman, din împrejurarea că omul e *conştient*. Omul gândeşte, cunoaşte, „ştie", fiindcă e o *conştiinţă*. Conştiinţa este o ştire despre ceeace ea are sau se petrece „în" ea; conştiinţa este o con-ştiinţă. Fiindcă orice material dat este în prima linie şi independent de natura lui un fapt de conştiinţă, el este şi trebue să fie un fapt de con-ştiinţă, un fapt determinabil, clarificabil. Fiindcă suntem o conştiinţă, avem gândire, cunoştinţă, ştiinţă (în genere), pe scurt, determinare şi exprimare a „trăitului". Gândirea sau clarificarea stărilor „trăite", a faptelor avute (natura lor nu interesează) este traducerea socială (verbală) a conştiinţei umane, este o prelungire inevitabilă a con-ştiinţei. A lovi în gândire, în cunoştinţă, a ridica drapelul antiintelectualismului, este a lupta împotriva conştiinţei şi deci a ridica pe scut inconştientul [1]). Unde există o conştiinţă, există şi gândire, înţelegere, clarificare, pe scurt, există şi cunoştinţă, determinare a faptelor; unde există o comunitate de conştiinţe, există şi comunicare verbală a gândirii, judecată.

In istoria civilizaţiei termenului de *cunoştinţă* (II) i s'a

[1]) „Inconştientul" e un termen pur negativ, căci nu poate fi tradus într'un termen pozitiv de *natură psihică* (nu cerebrală), cum sunt traduşi alţi termeni negativi: neplăcere, necorporal, etc.

substituit adesea termenul de „idee". Nu e un termen fericit; cuprinde în el numeroase echivocuri, ca şi atâţi alţi termeni filosofici. De obiceiu când nu putem spune că un fapt e real, îl numim „idee". E comod. Prin idee se înţelege la un loc şi confuz: percepţie, reprezentare, noţiune, judecată, concepere chiar. Cuvântul e moştenit dela greci, în deosebi dela Platon, iar odiseia lui filosofică ar merita o cercetare specială. La origine avea sensul „concret" de „vedere" clară a lucrurilor, de discriminare a formei sau conturului lor. Astfel înţeles — deşi înţelesul s'a perdut de mult — cuvântul ar putea fi primit, însă cu o rezervă sau cu o întregire ce se impun dealtminteri după cele spuse până acum. Ideea este discernământ, analiză, gândire, conştiinţă.

Ideea nu este, cum se crede, un element sufletesc *alături* de altele. Ci ea exprimă necesar *conştiinţa ca atare,* conştiinţa *clară* a oricărui fel de material dat. Conştiinţa nu e o modalitate a sufletului *alături* de altele; nimeni nu zice: sufletul e alcătuit din conştiinţă, sentiment, voinţă, inteligenţă [1]). Conştiinţa este oarecum factorul comun al tuturor modalităţilor sufleteşti, este natura sau esenţa psihismului. Fără conştiinţă încetează de a mai exista: percepţia, sentimentul, voinţa, etc. Ideea nu e dar privilegiul „inteligenţei", ca mod distinct al psihismului; ea e prezentă în orice manifestaţie sufletească. Ideea este însăşi conştiinţa clară, determinată; ideea este cunoaşterea sau ştiinţa de sine. Inteligenţa, ca logicitate, este ideea, este prin urmare o creştere a câmpului conştiinţei, fără a se interesa, dacă faptul ce ocupă acest câmp e percepţie, e o prindere de asemănări şi deosebiri, e sentiment sau voinţă. Ideea este conştiinţa, care nu numai *are* ca dat o stare sau un complex de stări, dar şi-şi clarifică sie-şi această stare sau acest complex de stări. Ideea sau gândirea este ridicarea pe planul clarităţii şi al exprimării verbale a întregului material dat, fie percepţie a realului, fie evaluare. Cunoştinţa este intensificare a tot câmpului conştiinţei. e transpunere „logică" a tot ce poate fi „trăit" de o conştiinţă şi a tot ce poate

[1]) Subdiviziunea tripartită a atributelor psihice fundamentale, inteligenţă, sentiment, voinţă, are mare nevoe, ca şi alte dogme filosofice, de revizuire.

fi comunicat prin limbaj. Cunoştinţa nu e o parte dintr'un întreg, ci e chiar întregul clarificat.

Tot atât de greşită este şi credinţa că *teoria* (totalitatea ideilor) are o situaţie aparte, că deci face „abstracţie" de sentiment, dorinţe, aspiraţii „intime". Teoria nu e un factor printre alţii, ci aspectul clar, determinat, al tuturor celorlalţi: inteligenţă (cunoaşterea faptelor obiective), sentiment şi voinţă (cunoaşterea faptelor valorificate). Numai inconştientul nu poate fi direct teoretizabil. A fi conştient şi a teoretiza sunt unul şi acelaş lucru[1]).

3. In lumina acestor rezultate ce se impun dela sine, dacă examinăm faptele neprevenit, cruciada împotriva „inteligenţei" şi „raţiunii" apare ca un maximum de absurditate. Gândire, cunoştinţă, inteligenţă, „raţiune", se întâlnesc pretutindeni, oriunde are loc o prindere mai mult sau mai puţin clară a faptelor, o con-ştiinţă formulabilă. Nu putem evita inteligenţa, îndată ce exprimăm un gândit, îndată ce devenim conştienţi că un multiplu de fapt are o „formă" (Gestalt), că deci este o unitate sau o relaţie. Precum respirăm, tot aşa suntem intelectualişti; nu putem fi altfel. Cel ce exprimă o „doctrină" antiintelectualistă este fără să ştie nu numai un intelectualist, ci un iperintelectualist. Tot ce se îndreaptă contra inteligenţei pledează implicit pentru ea. Logica în genere, nu logica faptelor reale, are o prioritate indiscutabilă.

Nu ne sfiim dar a vorbi de primatul logicului, al inteligenţei, de egemonia „teoreticului". Primatul logicului e primatul conştiinţei. Cum omul fără conştiinţă nu este om, tot aşa omul fără conştiinţă clară, fără logică, încetează de a fi ceeace el este eminent: o fiinţă colectivă. Dar să nu uităm: gândirea se întinde dincolo de limbaj; putem avea fapte clare (gândite) fără a le exprima verbal. De aceea, încă odată, e atât de superficială opoziţia dintre „viaţă" şi „gândire", dintre „trăit" şi „raţiune", — dacă prin raţiune se înţelege nu prelucrarea şi travestirea după cadre preexistente şi rigide,

[1]) Prin „teorie", ca şi prin „inteligenţă" se înţelege impropriu numai cunoaşterea sau determinarea faptelor obiective, a „lumii exterioare". Teoria e acest caz limitată la adunarea de fapte reale şi la „explicarea" lor cauzală. E o îngrădire nefirească.

ci determinarea și exprimarea linguistică a ceeace e trăit sau dat. Nici vorbă dar de o dictatură a Inteligenței și eventual de o revoltă împotriva acestei dictaturi. Lucrurile sunt așa și nu pot fi altfel; revolta e de prisos. O rațiune „rigidă", străină faptelor, este o simplă adunare de formule verbale fără un temeiu în „trăit".

Pentru noi, supuși faptelor, logicul sau „raționalul" nu e, cum susține subtilul logician german E. Husserl [1]), un imperiu aparte, deosebit și de realitate psihologică și de cea „metafizică", pe scurt, sfera logică nu e un imperiu *ideal* dar autonom, o lume a „adevărului", ci doar o explicitare, o clarificare, a ceeace este dat, fie ca real (psihologic și eventual, metafizic), fie ca valoare, fie chiar ca nereal (mărimele matematice) și fictiv (imaginarul). Logicul este umbra faptelor; el nu divulgă mai mult decât „știe". Logicul e ratificarea conștientă a datelor; e transformarea cunoștinței extensive în cunoștința *intensivă*. Iar în această ratificare logică a faptelor, socialul prin mijlocirea limbajului, acumulator de experiență colectivă, are un rol ce nu poate fi nesocotit.

Se înțelege oare prin aceasta că logicul e *copia* faptelor? Intr'un anumit sens, inofensiv, — de sigur. Să nu uităm însă că, subt orice formă, gândirea (judecată, noțiune) nu poate fi considerată o copie a faptelor, pentru cuvântul că, totdeauna, copia e deosebită de original, că deci originalul și còpia sau efigia sunt două lucruri distincte, pe câtă vreme în cazul de față gândirea este chiar faptul, însă faptul clarificat. Se știe: clarificarea nu implică o modificare intrinsecă a gânditului. Faptele negândite și faptele gândite sunt aceleaș fapte, odată neclare, altădată clare; adaosul de cla-

[1]) Opera lui *E. Husserl* „Logische Untersuchungen" (1900-1901) a fost salutată ca o revelație epocală, ca o primă tentativă fericită de a scăpa filosofia de gangrena psihologistă, dar și de egemonia Kantiană. Desvoltarea ulterioară a lui Husserl a fost chiar pentru unii din elevii săi o desamăgire, nu numai pentrucă n'a reușit să învingă psihologismul chiar în opera sa, dar și pentrucă s'a apropiat tot mai mult de Kantism. Eliberarea de Kantism rămâne în seama altora. După Husserl adevărul e un sens ideal care valorează chiar dacă nu e recunoscut sau gândit de nimeni; și valorează, când e gândit, pentru orice spirit la fel: animal, om sau înger.

ritate — și claritatea are deosebite grade — nu e o schimbare a faptelor, ci o realizare logică a lor. Noi, neadmițând teoria efigiei sau còpiei la percepție — percepția nu e imaginea realului — tot atât de puțin o admitem la gândire — gândirea nu e imaginea percepției.

Ca un corolar al concluziilor noastre se precizează și sensul „răsturnării coperniciane" de care vorbește întemeetorul criticismului, I. Kant: se orientează gândirea noastră după obiecte (teza dogmatică respinsă de el), sau obiectele se orientează după gândire (teza criticistă, „copernicianā")? Existența impune legile ei gândirii sau dimpotrivă gândirea impune, cât poate, ordinea ei ideală și inteligibilă realității neinteligibile, irațională? Adesea filosofia a opus gândirii realitatea: deoparte conștiința logică de alta realitatea alogică. E. von Hartmann a tras din această opoziție o concluzie firească: dacă realitatea e deosebită de gândire, ea este negândită, *neconștientă;* pe scurt esența lumii e Inconștientul, iar conștientul e un produs secundar și un instrument etico-soteriologic al Inconștientului.

Alternativa kantiană ni se pare greșită și în prima, dar mai ales în a doua parte. (Preferința noastră se îndreaptă spre deslegarea zisă dogmatică: gândirea se orientează după obiecte) [1]). E falsă alternativa, fiindcă supozează în principiu că faptele și gândirea sunt deosebite și separate, că sunt doui termeni, și apoi, în consecință, că între ele ar exista o armonie ascunsă și prestabilită. Nu e îngăduit a vorbi antropomorfic de o „rațiune" imanentă lucrurilor (faptelor), o „rațiune" care guvernează realitatea. De asemenea este, de data aceasta indiscutabil, un dogmatism a vorbi de o structură logică a gândirii, de legi ce decurg din natura spiritului. De unde și cum această sădire misterioasă în spiritul omului a unor „adevăruri eterne"? Fără recursul la intervenția divină, preexistența originară în spirit a „legilor gândirii" este o enunțare sau fără nici un sens, sau cu desăvârșire gratuită. Dar și asistența divinității nu e de prea mare

[1]) Subliniez: prin obiect nu înțeleg, asemenea dogmaticilor, obiect *real*, ci faptul, datul, materialul, real sau nu, „stare interioară" sau lucru „exterior", fenomen sau lucru în sine.

folos: valoarea ei explicativă e aleatorie. Totuşi aproape întreaga filosofie modernă are acest decor teologic.

Legile logice sunt transpunerea pe planul conştiinţei a structurii generale a faptelor; sunt faptele filtrate de gândirea-vorbire, de Logosul uman. Logica presupune deopotrivă faptele (obiectele) şi conştiinţa; este expresia amândorora. Pentru raţionalismul hegelian legile gândirii — fapt primar şi nereductibil — se impun realităţii, fiindcă realitate şi gândire sunt unul şi acelaş lucru: realitatea e redusă la „gândire". Prin gândire se înţelegea evoluţia „spontană" a Raţiunii după o lege dialectică, deci, după o lege care ascultă de principiul „negativităţii", al contradicţiei inevitabile. Mişcarea spontană a „Ideii" are loc prin necontenita contradicţie sau negaţie ce se suprimă şi totuş se reface singură pe o treaptă superioară. De fapt, pretinsa evoluţie dialectică a gândirii, care funda un *panlogism*, grandios sub raportul îndrăsnelii, era o înlănţuire obscură de acrobaţii verbale, inspirate de amestecul, respins de Kant, al opoziţiei *reale* şi al opoziţiei *logice*, radical deosebite. Panlogismul hegelian era o *chimera bombicinans în vacuo*, e combinare ingenioasă de cuvinte. Şi ştiut e că „cea mai frumoasă construcţie de vorbe se prăbuşeşte adesea înaintea unui singur fapt"[1]). Contradicţia, principiul „negativităţii", nu e nici măcar o lege a *gândirii*, ci numai a *vorbirii*[2]), cu atât mai puţin a realităţii.

Empirismul, doctrina opusă raţionalismului, susţine în genere că existenţa, faptele, dictează gândirii legile de care ea trebue să asculte; teză de sigur mai prudentă, însă nu mai puţin greşită, căci are ca supoziţie arbitrară că lucrul gândit este deosebit de lucrul existent, că primul este „în conştiinţă", iar al doilea „în afară". Empirismul separă, ca şi raţionalismul, faptele negândite şi gândirea faptelor, privindu-le drept două entităţi deosebite: fără gândirea omului faptele ar fi un haos de „impresii". Să râdem de cei ce pretind că ei posedă mai multă raţiune decât faptele, că raţiunea lor decretează legi realităţii, că fără „creerul" lor, atât de darnic, lu-

[1]) *Th. Fechner:* Zend-Avesta, 1908, edit. vol. I, p. XIX.

[2]) „Principiul contradicţiei" postulează doar acordul exprimării verbale cu gândirea, nu al gândirii cu faptele; în alţi termeni, contradicţia poate fi exprimată, dar nu poate fi gândită.

mea ar fi un haos neinteligibil, pe scurt, că mintea lor transformă magic Haosul în Cosmos.

Faptele, „existenţa" şi gândirea, „raţiunea", sunt unul şi acelaş lucru, subt doua raporturi sau aspecte deosebite, odată neclar, nedeterminat, altădată clar, determinat şi formulat verbal. Consonanţa dintre fapte şi gândire este lesne explicabilă: nu sunt doui factori ci acelaş factor în două relaţii: de nedeterminare (faptele) şi de determinare (faptele gândite).

N'am greşi daca am repeta cu Parmenides că nu există gândire fără „existenţă" şi nici „existenţă" fă a fi gândită. Cu o rezervă însă. Prin „existenţă" nu înţeleg realitatea, „lumea exterioară", ci orice obiect în genere, orice fel de material (real, nereal, fapt „exterior", relaţie de valorificare). Eroarea lui Parmenides, eroare comună tuturor vechilor şi nouilor raţionalişti metafiziciani, este: a) confundă „existenţa" sau obiect în genere cu obiecte *reale*, categorie specială de „obiecte" sau fapte; b) separă radical gândire şi existenţă şi apoi încearcă să le apropie până la identificare. „Acelaş lucru e a gândi şi a exista" (Parmenides).

Acest panlogism nu e de respins cu totul, dacă ne înţelegem asupra lui. Existenţa (materialul de fapt) nu e deosebită de gândire; gânditul este chiar materialul, însă „analizat", clarificat, determinat. Gândirea este complexul faptelor trecut prin conştiinţă. E atât de simplu şi luminos. Necesitatea şi „legalitatea" cunoştinţei nu depind de prezenţa unor legi proprii gândirii şi apoi impuse de aceasta obiectelor. Dacă obiectele ca atare n'ar avea dela început şi prin natura lor o ordine structurală imanentă, ce forţa le-ar putea-o impune? Cum ar putea gândirea să dicteze ordine faptelor? Să-mi răspundă cine poate! Dar să se ferească, încercând un răspuns, de a recurge la activitatea tiranică a inteligenţei care modelează reprezintările *din* conştiinţă. Inteligenţa (gândirea) nu mustruleşte faptele. Păstrez dar logismul, dar răpesc gândirii caracterul de putere suverană.

Datele (faptele) şi logica lor, nefiind doui termeni separabili, orice tentativă de a „deduce" unul din altul este din capul locului zadarnică. Raţionalismul deduce faptele din logică, din legile şi ideile inerente „raţiunii", gândirii; empi-

rismul deduce logica din fapte şi din asocierea lor psiho-mecanică. Criticismul, soluţia în unele privinţe acomodantă, fără a se atinge în principiu de originalitatea gândirii, face concesii şi faptelor, dar concesiile acestea nu elimină greutăţile, ci le sumează.

Cel mult am putea recunoaşte că logicul este „condiţia" înţelegerii faptelor, e „condiţia" ştiinţei, deşi termenul de „condiţie" este echivoc, căci presupune, fiind o relaţie, existenţa a doui termeni (condiţie şi condiţionat). Doar în sensul de clarificare a faptelor putem vorbi de *aprioritatea* logicului în ştiinţă, aşadar, de necesitatea respectării articulaţiilor imanente ale înţelegerii. Sistemul logic este condiţia *înţelegerii* faptelor, nu e însă condiţia chiar a faptelor; deşi faptele şi sistemul logic nu sunt separabile. Punerea în justa ei lumină a esenţii logicului, a configuraţiei gândirii, a înlesnit această „simplificare". Azi prinde tot mai mult convingerea că cele mai multe complicaţii şi conflicte filosofice îşi trag obârşia dintr'o fictivă interpretare a logicului, a sistemului de înţelegere. Însăşi criza culturală a vremii este într'una din cauzele ei o criză a gândirii, a logicii.

S'a comparat nimerit gândirea cu o moară care macină, se înţelege, numai ceeace îi dai. Nici o moară nu-ţi dă făina, dacă ai pus în piatra ei numai pae. In consecinţă, putem relua, cu modificările potrivite, ideea fizicianului Kirchhoff, idee aprobată de unii pozitivişti, că „ştiinţa" este totdeauna o *descripţie*. Dar cuvântul de descripţie, cum remarcă H. Rickert[1]), nu e fericit ales, căci are multe înţelesuri şi subînţelesuri; aşa, mai ales, descripţia este pedeoparte clasificarea faptelor, iar de alta nuda constatare a acestor fapte. Primejdia cuvântului este opunerea lui de obiceiu explicaţiei, ca şi cum descripţie şi explicaţie ar fi cu totul deosebite. Se susţine bunăoară că „explicaţia" implică noţiunea de „lege", de raport cauzal, pe când descripţia este o simplă clasificare a datelor.

S'a văzut că legea este un raport, care este şi el un material dat, ca orice alt raport sau oricare unitate, şi deci acest

[1]) *H. Rickert:* Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung, 1903, ed. Iv. p. 104.

raport specific urmează a fi şi el determinat sau logiceşte *descris* sau *constatat*. Intre descripţie şi explicaţie există raportul dintre gen (descripţia) şi specia cuprinsă în el (explicaţia). Raportul cauzal e un material analizabil, determinabil, verbal formulabil, deci descriptibil.

Gândirea descrie, constată, fiindcă nu poate altceva şi nici nu e nevoe să râvnească la mai mult. De altminteri, chiar cuvântul de explicaţie are la origine înţelesul de „explicitare", desdoire, desfacere, revelaţie, în sfârşit, de analiză a ceeace scapă unui examen superficial. A explica este „a face clar ceeace e obscur", a scoate la lumină, a explicita implicitul. Înţelegerea este discernământ, energie analitică, a treia dimensiune, faptele fiind suprafeţe.

Discuţia modernă în jurul cauzalităţii nu priveşte nemijlocit chipul nostru de a lămuri natura „teoriei", a „ideii", a logicului. Problema cauzalităţii trebue examinată pe alt temei decât cel clasic.

Este raportul cauzal *analitic a priori* (vechiul raţionalism); *sintetic a posteriori* (empirismul lui Hume); sau *sintetic a priori* (raţionalismul critic sau kantian)? In alţi termeni, şi de sigur mai potriviţi preocupărilor noastre, e raportul cauzal *necesar* (o necesitate logică, după raţionalism) sau e *contigent* (o iluzie produsă de „imaginaţie", după empirism)?

O scurtă observaţie, întâi. Alternativa de mai sus e necompletă. Lipseşte încă o posibilitate: raportul cauzal e *analitic a posteriori*, e o analiză a faptelor — a unei determinate categorii de fapte. Adevărul, socot, trebue căutat în această direcţie, în ipoteza că ţinem cu orice preţ la adevăr. Căci din această dispută, mai mult de competenţa filosofiei generale, logica nu ţine seama decât de un punct, asupra căruia toţi pot cădea de acord.

Principiul cauzalităţii explicită un cert multiplu în relaţie: un multiplu în relaţie de acţiune. Principiul cauzalităţii, un mod al cunoştinţei II, constată doar această relaţie, desvăluind imanenţa predicatului („relaţie de acţiune") în subiectul *logic* („A şi B stau în raport de acţiune"). Odată constatat faptul relaţiei, gândirea, care prin sine nu-i poate produce „spontan", explicitarea acestui fapt, este necesară

Dacă şi în sine, *realiter*, raportul e necesar sau contigent, logica, neavând calitatea, nu se poate pronunţa; soluţia trebue căutată în structura faptelor, nu a „ideilor". Şi astăzi mulţi recunosc fără înconjur, că noţiunea clasică de experienţă — un vălmăşag fără ordine de sensaţii — trebue schimbată.

In sfârşit, se vorbeşte de „marginele cunoştinţei". Cred, a sosit vremea să punem capăt multor *difficiles nugae* ale teoriei cunoştinţei. Cum nu e locul pentru o motivare pe larg, ne restrângem la enunţarea lapidară şi răspicată a punctului nostru de vedere. In laturea cunoştinţei I, a stăpânirii faptelor, firește, spiritul uman are limite — provizorii, nu absolute. Cât ştim noi din ce vom putea şti cu timpul? Prea puţin. In laturea cunoştinţei II, a determinării faptelor, spiritul n'are limite: legile gândirii sunt legile faptelor. Cum sunt faptele, aşa şi gândirea. Spiritul nu are structură proprie, de care abuzează, fie denaturând, fie ignorând faptele. Să isprăvim odată cu „legile înăscute spiritului".

VII. Simţul preciziei şi Spiritul realist

1. Inteligenţa sau cunoştinţa II este atât de intim unită cu limbajul, încât „raţionalul" sau „gânditul" a fost confundat cu formulabilul prin grai, iar „neraţionalul" cu negrăitul. Unirea gândirii şi limbajului e, de sigur, necesară; dar folosul ei nu trebue să ne facă a trece cu vederea unele mari neajunsuri, adesea date la iveală în studiul de faţă. E o greşeală, nu numai a aplica la cele gândite procedeele de izolare şi de sintetizare ale vorbirii, cum avem, bunăoară, în procedeul „personificării", „ipostazierii" sau „abstracţiei" (cuvântul fiind izolabil credem că şi cele gândite pot fi izolate); ci greşeală e — şi încă mai mare — a reduce gândirea la simplă vorbire, după îndemnul nominaliştilor, care alcătuesc o vastă şi ilustră tovărăşie.

Rare ori limbajul e adecvat gândirii sau judecăţii. Lucrul cel mai greu din lume e aclimatizarea limbajului în atmosfera pură a logicului. E explicabil. Limbajul a eşit nu numai din nevoia teoretică a „schimbului de gânduri", a con-

sensului în judecată, dar şi din trebuinţa comunicării sentimentelor, credinţelor, a valorificărilor. Limbajul n'a servit dar exclusiv transmiterii gândirii; el are o origine mai mult practică decât teoretică. Putem spune chiar: vorbele sunt „mijlocitori imperfecţi ai gândirii". De altminteri limbajul este o chestie de atitudine motrice, care pe de o parte nu funcţionează decât în determinate limite; iar de altă parte înlăuntrul acestor limite atitudinea motrice se nuanţează după rase, popoare şi chiar indivizi.

Orice cuvânt târăşte după sine un cortegiu de asociaţii spontane, de ecouri afective şi valoriste, care întunecă adesea sensul cuvântului, depărtându-l dela faptele prezente exprimate de el. Şi apoi sunt cuvinte care exprimă un complex vag de aprecieri, preferinţe, credinţe; şi atunci prin chiar natura faptelor exprimate de ele, cuvintele pentru a reda nuanţe uneori individuale trebue să rămână vagi, neconturate.

„Fiece cuvânt... are asupra imaginaţiei noastre o putere de evocare cel puţin tot atât de mare ca şi puterea sa de strictă semnificare. (Marcel Proust).

Libertatea cuvântului — cuvântul e răbdător — reclamă o intervenţie disciplinară. Etnografia documentează puterea magică a cuvântului, ba chiar L. Weber [1]) încearcă a explică apariţia noţiunii de forţă spirituală sau divină drept un reflex al acţiunii fără vechiul material a limbajului. Magia se reazemă pe eficacitatea misterioasă a cuvântului sau a „ideii". Ordinea cuvintelor trece drept ordinea lucrurilor. „Principiul care călăuzeşte magia, tehnica modului de gândire animist, este acela al atotputerniciei ideii" [2]).

Cuvântul, în mentalitatea primitivă, nu e un simplu mijloc de exprimare, ci e chiar obiectul exprimat, de aceea el posedă o putere proprie şi acţionează. Prin strigăte şi zgomot primitivul crede d. p. că poate împedecă o eclipsă. Cuvântul nu e ceva exterior lucrului, ci e chiar „interiorul" sau esenţa lui; aceasta mai ales la Dumnezeu. Nu numai că Dumnezeu a creat lumea prin cuvântul său, dar chiar primul zeu a fost creat de puterea iresistibilă a Numelui său.

[1]) *L. Weber:* Le Rythme du Progrès, 1913, p. 142
[2]) *S. Freud:* Totem et Tabou (trad. fr.), 1924, p 120.

La început a fost numele, care a creat apoi orice fel de existenţă, deci şi pe cea divină [1]).

Se ştie de asemenea cât e de şovăelnic ca sens limbajul de toate zilele. Cineva ar putea susţine că această şovăire, uneori practic suggestivă, e totdeauna necesară. „Limbajul vieţii zilnice, al poeziei, al predicei, al meditaţiei edificatoare şi interioare în sensul unei înţelepciuni practice, etc., e plin de asemenea expresii echivoce şi nu va putea renunţa la ele" [2]).

Am recunoscut că în exprimarea faptelor „subiective, „interioare", nuanţarea complexă este inevitabilă, însă nu trebue să fie exagerată. Căci cel ce întrebuinţează fără ştiinţă un termen echivoc, e totuş convins că întrebuinţarea lui e cea mai bună, e cea adevărată. La rigoare putem chiar tolera o formulare vagă, însă conştientă de nesiguranţa ei, a unor fapte juste; însă e intolerabilă o echivocitate, mai ales inconştientă, pe baze eronate. Primejdia în cazul din urmă e îndoită. E drept, uneori incoerenţa verbală, în forma de voită mistificare sonoră, ar putea avea în poezie o deosebită valoare de suggestie afectivă. Dar atunci nu mai poate fi vorba de gândire, ci doar de utilizarea limbajului în scopul producerii, aleatorii de altminteri, a unui efect emotiv, a unui fior fugitiv. Când incoerenţa e sistematică sau exagerată, avem deaface sau cu o poză literară sau cu un veritabil cretinism.

Este dar natural ca, sub presiunea trebuinţelor colective, limbajul să fie supus unui control din ce în ce mai sever, în scopul de a-l face cât mai propriu menirii sale: a exprima gândirea sau faptele explicitate şi descrise. In bună parte, civilizaţia este o disciplinare şi o precizare a limbajului. In particular, ştiinţa n'ar fi fost posibilă fără introducerea unei ordine severe în mânuirea cuvintelor. De aceea Grecii, făuritorii disciplinii logice, au definit cunoştinţa o „justă vorbire": omul care ştie, e omul care frazează cum trebue lucrurile

[1]) *E. Cassirer:* Philosophie der symbolischen Formen, vol. II, 1925, p. 54. Vezi şi *G. Contenau:* De la valeur du nom chez les Babyloniens (Revue de l'Histoire des Religions, Tome 71, 1920, pp. 316 şi urm.)

[2]) *H. Rickert:* Die Probleme der Geschichtsphilosophie, 1924, ediţia 3-a, p. 89.

ştiute. De aceea, în sfârşit, logica s'a constituit împotriva anarhiei sofistice, produsă de abuzul inerent libertăţii materiale în operaţia vorbirii.

Cea mai mare primejdie în libera folosire a vorbirii este unirea după plac a cuvintelor, din care fiecare în parte are de sigur un sens, dar a căror unire într'o propoziţie devine un galimatias, de oarece propoziţia perde orice sens. Când rostesc d. p., „Elefantul trăeşte în Norvegia", am făcut de sigur o bună propoziţie, gramatical; însă am ofensat logica. Raportul de acţiune (trăirea Elefantului în clima norvegiană) nu-mi este dat real; în schimb fiecare din cuvintele acelei propoziţii conţine un sens. Elefantul există şi există de asemenea Norvegia; astfel aparenţa că şi unirea lor are un sens. „Un non-sens, în formă gramaticală, sună pe jumătate ca raţional" (W. James). „Un non-sens devine posibil numai pe calea limbajului. Un non-sens poate fi exprimat prin cuvinte, dar nu poate fi gândit". (A. Stöhr) [1]). Tipul pur auditiv, care se mulţumeşte cu vorbe, este aplecat spre absurd şi non-sens.

Aşadar, cunoştinţa ca determinare a faptelor înregistrează în cursul vremii o evoluţie spre ordonarea vorbirii şi spre *precizarea* sensului. Evoluţia spre clar şi precis este caracterul definitoriu al spiritului european. A sosit acum momentul de a adânci aspectul dublu al cunoştinţei II, şi totdeodată a fixa şi mai strâns sensul „raţiunii", „inteligenţei" şi „ştiinţei".

Cunoştinţa II în genere este, se ştie, o clarificare a tot ce e dat ca material (cunoştinţa I); ea nu pretinde a da lecţii faptelor, ci numai a învăţa dela ele. Inteligenţa nu se sileşte a reduce materialul de fapte la măsura ei; noţiunea nu e o schematizare, o „falsificare" a faptelor; determinarea prin general păstrează totdeauna raportul cu faptele singulare. De altminteri, „abstracţia" nu e posibilă decât prin necontenita raportare a generalului la termenii „particulari" din care el a fost, cum se zice, „abstras". „Abstractul" nu are o existenţă desine stătătoare; ceeace e adevărat la cuvânt, nu e adevărat şi la gânditul exprimat de cuvânt. Abstractul nu e tot una

[1]) Citaţi de *E. Rignano:* La Psychologie du Raisonnement, 1920, pp 394/5.

cu fals. Abstractul, asemenea concretului, poate fi sau adevărat sau greşit. Depinde de fapte.

Clarificarea nu progresează fără formulare prin grai, care fiind adesea defectuoasă este prin echivocaţii şi confuzie un isvor nesecat de erori. Precizia în limbaj este neapărată progresului cunoştinţei. Primul pas în direcţia preciziei şi a adecvaţiei de exprimare a gândirii îl face matematica. Cronologic matematica este ştiinţa prim născută; şi suntem în drept a repeta cu L. Weber că ştiinţa exactă a luat naştere din „aritmetismul grec". (Ştiinţa elenă are însă şi alte antecedente). Grecii au degajat întâi şi aproape sinaultan legile calculului şi ale logicii. Limbajul matematic este cel dintâi limbaj ştiinţific, forma cea mai durabilă a vorbirii precise. Matematica a înlesnit precizarea, nu crearea, Logosului, a Raţiunii.

Istoriceşte rezemarea întregei ştiinţe pe „geometrie" se lămureşte lesne. Raţiunea geometrică este prima „ipostază" a raţiunii. Numerele şi figurile — *cantităţile* — au „rigiditatea" şi constanţa pe care nu o au *calităţile* (culorile, sunetele, parfumurile, etc.). Apoi cantitatea depinde incomparabil mai puţin de natura organelor sensibile decât aşa numita calitate; ea se prezintă mai uşor ca *obiect independent*. In alţi termeni, cantitatea poate fi „izolată", „abstrasă", „degajată", „privită în şi pentru sine" nu numai faţă de calităţi, prin natura lor variabile şi nuanţate, dar şi faţă de eul cunoscător. Cantitatea se detaşează spontan şi de calităţile, cu care ea se află unită în obiect, dar şi de subiectul cunoscător. In al doilea rând, la „materialul" matematic, care este aproape totdeauna constituit din multipluri *în relaţie*, inerenţa predicatului în subiect e mai lesne de constatat şi deci de formulat. Matematica este chiar modelul inerenţii analitice, este modelul „metodei deductive". In deducţie raportul de inerenţă dintre raţiune şi consecinţă este dat uneori „intuitiv".

Dar aritmetismul şi geometrismul au creat unele primejdii, pe care cultura europeană în desfăşurarea ei istorică nu le-a putut ocoli totdeauna. Primejdia era întrucâtva inevitabilă. Matematica de sigur a înlesnit precizarea structurii logicului; ea a contribuit considerabil la înfăptuirea unui spirit de exactitate; însă e o grea exagerare a confunda logi-

cul şi matematicul. Inteligibilitatea nu e sinonimă cu matematizare, cu „matematica universală, acea himeră a filosofiei moderne". (H. Bergson: Introduction à la Métaphysique). [1]). „Raţionalismul" nu este un panmatematism, confuzie, săvârşită de unii filosofi moderni, şi pretext pentru unii „iluminaţi" contimporani de aspre învinuiri. Gândirea precizăă nu e totdeauna şi în mod necesar o gândire matematică; raţionamentul este mult mai larg decât deducţia matematică (matematica însăş nu procedează totdeauna strict deductiv).

Logicul, s'a văzut, cuprinde tot ce poate fi dat, calitativ sau cantitativ; matematicul se cantonează în cantitatea măsurabilă. Greşeala a sporit şi mai mult când matematicul a devenit modelul nu numai al logicului şi inteligibilului, dar şi al realului: e real, e obiectiv, numai ceeace e matematic sau măsurabil. Ambele ecuaţii: matematic = logic şi matematic = real sunt inacceptabile. Inteligibilul nu e totdeauna matematic, iar realul nu poate fi totdeauna matematizat, d. p. realitatea sufletească. Raţionalul" nu e sinonim cu măsurabil şi geometric. Faptele nu sunt totdeauna un material calculabil şi dozabil cu precizie matematică.

Cu toate marile servicii, trecute şi chiar prezente, aduse de matematică logicii, matematizarea logicii este un fetişism; este o limitare arbitrară a sferei logicului. Cauza şi scuza confuziei dintre logică şi matematică sunt trăsăturile comune ale celor două discipline, mai ales, faptul că matematica, asemenea logicii, nu se întreabă, dacă materialul determinat de ea e real sau nereal: figura geometrică e mai de grabă nereală. Dar şi deosebirea dintre ele trebue să fie relevată: logica îmbrăţişează şi faptele reale *calitative*, iar din cele nereale şi pe cele pur fictive, pe când matematica se raportă numai la real şi nereal în latura lor cantitativă. Orice poate fi gândit; nu orice poate fi matematizat. O altă însemnată deosebire, în avantajul logicii, este că aceasta cuprinde nu numai faptele impersonale, libere de subiectivitate, dar şi atitudinele subiective de evaluare, tresăririle emotive, etc.; pe când matematica are a jurisdicţie îngrădită la primele.

[1]) *H. Bergson* în Revue de Métaphysique et de Morale, 1903, p. 28.

Pe scurt: logizarea nu e matematizare; raţiunea nu e geometrie cu excluderea sistematică a „spiritului de fineţe".

2. Progresul în precizare nu are loc numai în direcţia matematicei, a cărei anticipată „pozitivare" se explică şi prin faptul că obiectele matematicei, mărimele, sunt fără excepţie obiecte *generale*. Nu există „triunghiuri treptunghiuri" individuale, ci numai un „triunghiu dreptunghiu" în genere. Acelaş lucru despre raporturile matematice.

Precizarea se desvoltă şi într'o altă direcţie, de mare însemnătate pentru apariţia ştiinţei naturii şi pentru înţelegerea culturii europene. Totdeodată acest al doilea mod de „precizare" ne va ajută să reducem la proporţiile cuvenite atât unele greşeli ale raţionalismului cât şi unele argumente — din cele mai însemnate — ale antiintelectualismului.

Logica, în sens generic, se „adaptează", se „aclimatizează" inexorabil la fapte, reale, nereale, fictive; pure constatări, valorificări, credinţe personale; în sfârşit la tot ce poate fi „obiect de cunoştinţă". Logica e totdeauna o „logică a faptelor". Ceeace se chiamă peiorativ „abstracţie", „ideologie" nu e o „construcţie mintală", ci o teoretizare pe bază de fapte parţiale cantitativ sau greşite (necontrolate) calitativ. Răspunderea „construcţiei ideologice" o poartă faptele, şi tot faptele subîntind şi teoria verificabilă sau aplicabilă. Datul e începutul şi sfârşitul teoriei.

Cum raţionalismul doctrinal a socotit că e real numai ceeace e matematic sau măsurabil, tot aşa acelaş raţionalism, dar şi antiraţionalismul — aci acordul părţilor adverse e deplin — au crezut şi cred că *logic* e numai ceeace e *real* sau *obiectiv*, aşadar, liber de valorificare, sentiment, de interesele faptei morale sau religioase. Pentru toţi, „inteligenţă", „raţiune" sunt tot una cu o cunoaştere a realului, a obiectului, a nepersonalului. Inteligenţa = „ştiinţele realului" sau explicaţie prin cauze naturale.

Se vorbeşte, în deosebi, de două feluri de inteligenţe: de o inteligenţă „prin noţiuni", şi de o inteligenţă „prin contact direct cu realitatea". De asemenea se proclamă o seamă de varietăţi de cunoştinţe; o cunoştinţă prin „semne" abstracte, prin noţiuni, şi o „cunoştinţă reală", care ar fi o prindere nemijlocită, simpatică, a *realităţii metafizice*, — nu mai puţin. Dacă cele expuse până aci au fost înţelese — dacă n'au fost

înţelese, desigur, culpa e a mea — atunci nu mai e nevoe a dovedi pe larg că „inteligenţa", „cunoştinţa", etc., sunt una şi aceeaş pretutindeni, că nu există mai multe feluri de „inteligenţe" sau „cunoştinţe II". Deosebirea, care nu e o iluzie, decurge din materialul de fapt, determinat sau clarificat. Câte categorii fundamentale de fapte, atâtea „inteligenţe" sau „cunoştinţe" sau, în termenii noştri, câte moduri de „cunoştinţe I" atâtea moduri de cunoştinţe II. Logica nu variază, ci faptele. Gândirea determină faptele aşa şi numai aşa cum îi sunt date. Gândirea se interesează doar de multipluri în *unitate* sau *relaţie*, nu de coeficientul de realitate sau de valorificare al faptelor.

Realul, ca şi cantitativul sau matematicul, este dar numai o parte din domenial supus logicei, determinării prin gândire; nu e totul. Faptele reale sunt fapte printre alte fapte sau materiale prezentate conştiinţei. E o mare rătăcire raţionalistă ideea că gândirea, logica, este în stare numai prin puterile ei să garanteze, ba chiar să producă, *realitatea* (iluzia ontologică). Necesitatea gândirii nu e o necesitate a realităţii; necesitatea şi legalitatea logică nu sunt un criteriu al realităţii, nu sunt mijloace de a discerne realul de nereal. Ele sunt doar criteriul *înţelegerii* faptelor, fie reale fie nereale. Realul gândit, e desigur necesar, dar nu e real fiindcă e gândit ca necesar. Şi la fel e indiscutabil că realul este un fapt dat, e ceva „trăit", însă nu e real, fiindcă e un fapt „trăit". „Trăirea" nu este *eo ipso* semnul realităţii, în sensul de „altul" decât mine, în sensul de „în afară" de mine. Faptul trăit e, cel mult, *real* subt raportul psihologic: tot ce am eu, este pentru conştiinţa mea real; dar realitatea psihologică — se va vedea — nu garantează realitatea „din afară" de mine; altminteri orice năzărire personală ar trebui să fie reală *pentru toţi*. Confuzia între realul pentru mine (realul psihologic) şi realul pentru toţi (realul în genere) este meteahna numită *psihologism*.

Prin urmare, nici faptul ca atare, faptul brut, nici logica sau gândirea în genere, nici combinarea lor nu sunt instrumente suficiente de „realizare", de discriminare a realului de nereal [1]). Repet: realul este fără îndoială, un fapt şi poate

[1]) Confuzia aceasta se întâlneşte şi la un spirit mai de grabă prudent cum e *O. Külpe:* Die Realisierung, în deosebi vol II, 1920, pp. 12 şi urm.

oricând să fie gândit sau determinat, însă nu orice fapt şi orice gândit, *fiindcă sunt fapte şi gânduri*, sunt *eo ipso* şi reale (reale = „independente de conştiinţă"). Observaţiile acestea trebue să fie necontenit avute în vedere; însemnătatea lor nu poate fi destul de exagerată. Multe abateri filosofice serioase se lămuresc prin nesocotirea acestor adevăruri. Sensaţia, percepţia, au de bunăseamă o valoare realistă, însă numai subt raportul psihologic şi ca punct iniţial pentru un examen de verificare ulterior. Realitatea este în primul rând o chestie de *verificare* [1]), de control, o chestie de tehnicitate logică.

Progresul în precizare nu se reduce de data aceasta la aritmetizare, la cantificare, ci merge la „realizare" şi constă în desvoltarea *simţului realităţii*. Simţul realităţii, spiritul realist, este statornicirea sistematică a unui criteriu al realităţii, a instrumentelor de cernere a faptelor reale din massa celorlalte materiale date. Fără statornicirea unui criteriu al realităţii, fără îndreptarea metodică spre real, ştiinţa naturii n'ar fi eşit din faza empirică şi strict practică, din faza primitivă. Şi mă cred îndrituit a scrie: progresul civilizaţiei e un progres al capacităţii de a deosebi realul de fictiv sau imaginar; iar marele caracter distinctiv al occidentului faţă de orient este desvoltarea *spiritului realist*, o formă specială a spiritului de precizie.

Pentru mulţi progresul în direcţia discernerii realului de nereal este tot una cu progresul ştiinţific în genere, cu „pozitivarea" crescândă; iar evoluţia inteligenţei e tot una cu evoluţia cunoaşterii realităţii. E o exagerare scuzabilă, dar e o exagerare. E o exagerare, căci nu tot ce e ştiinţific este un obiect real (excepţia o cunoaştem: mărimele şi raporturile matematice); este o exagerare scuzabilă, căci în adevăr ştiinţa e o chestie de precizare, iar precizarea a avut loc prin cultivarea capacităţii de a separa realitatea de fantasmagorie. Pentru european orice confuzie între real şi fantasmagorie este un regres şi o retrogradare culturală.

Prin urmare, cunoştinţa II, logicul, inteligenţa în genere,

[1]) Pentru pragmatism «verificarea» e criteriul ultim al realului. Asupra acestui punct suntem de acord cu pragmatismul.

prezintă analizei două aspecte de un cuprins inegal: a) aspectul generic sau determinarea materialului îndeobște (real sau nereal, fapt obiectiv sau evaluare și credință); b) aspectul specific sau determinarea materialului *real*, clarificarea faptelor obiective, fără aderență directă la sentimentele și interesele noastre. In primul caz gândirea e orientatea spre un obiect oarecare; în cazul al doilea spre un obiect *real* și bine precizat („judecățile existențiale").

O reamintire, în acest loc, a unei constatări repetate nu e de prisos. Gândirea determină realul, când și cum îi este dat. Ea nu-l produce. Trebue dar întâi să avem faptul real, și apoi îi explicităm structura imanentă (unitatea sau relație? și ce fel de unitate sau relație?). Gândirea singură nu e în stare să deosebească realul de nereal. Criteriul realității nu e o problemă de strictă logică. A fi logic nu e a exprima un material *real*, ci orice fel de material dat (faptele). Dacă faptele sunt prezentate greșit ca reale, gândirea le va explicită tot greșit. E. Rignano scrie bunăoară cu aparență de adevăr: artiștii sunt „capabili de intuiții sintetice geniale, însă sunt răi logiciani"[1]). Nu e greu de observat că autorul pomenit prin „logician" înțelege nu numai „ordine" în gândire, dar, și respectul realității. Artistul însă este un perfect logician[2]) și nici nu poate să fie altfel: el are ca date o serie de fapte ce cuprind, e drept, puține constatări strict obiective, însă multe imagini noui și imponderabile tresăriri emotive. Gândirea lui nu face decât să explicite aceste fapte fictive, aceste date imaginare, împletite cu atitudini subiective, de evaluare. Ficțiunile și valorificările, imaginele și emoțiile sunt *faptele* indispensabile, dar nu exclusive, ale artistului. „Creația" de imagini face parte din cunoștința I: materiale *date* gândirii (cunoștinței II).

Pentru a avea siguranța că faptele determinate sunt reale; pentru a discerne realul de nereal, mai e nevoe neapărat de ceva: de câștigarea și consolidarea spiritului realist.

---

[1]) *E. Rignano:* Op. cit., p. 376

[2]) Cu excepția că în loc să urmărească faptele și să le exprime, așa cum ele îi dictează, artistul se lasă târât numai de sonorități verbale, de echilibristica tehnică a cuvintelor. Cât timp el exprimă „ce simte" artistul are logica sa.

Acesta fără îndoială s'a desvoltat *înlăuntrul* logicii, dar nu *prin* logică. Câştigarea spiritului realist implică statornicirea unui criteriu, a unei măsuri, a realităţii. Cu alte vorbe, găsirea notelor distinctive ale faptelor reale şi prinderea acestor fapte în conexiunea lor obiectivă nu sunt o problemă de logică, ci o problemă de metodologie a ştiinţelor pozitive. *Noţiunea* de realitate şi notele ei cad în sarcina filosofiei. Ştiinţele pozitive singure au căderea de a statornici ce fapte sunt reale şi ce fapte nu sunt reale. Filosofia prin analiză critică scoate la lumină concepţia implicită a metodologiei ştiinţifice, dând formula noţiunii generice: „realitatea".

Altminteri, determinarea, clarificarea, faptelor reale are loc după aceleaş „norme" ca şi determinarea oricărui fapt; diferenţa e că în cazul de faţă logica e determinarea unui material real, nu a unui material oarecare. Momentul decisiv în problema realităţii sunt *procedeele* tehnice de constatarea realităţii, sunt artificiile de verificare, sunt, în sfârşit, aşa numitele procedee „inductive", ce ne pun la dispoziţie mijloacele de a intra sigur în posesiunea unui material real. Problema realităţii stă în afara competenţei cunoştinţei II; ea se referă la cunoştinţa I (materialul brut, „amorf"). *Problema realităţii se reduce la obţinerea corectă, verificată, a unui material specific. Realul* din ştiinţă este sinonim cu *verificabilul,* cu „a fi dat mai multora" în certe condiţiuni de control. Percepţia, ca fapt strict psihologic, este, s'a văzut, punctul de plecare al fixării realului; însă numai un punct de plecare. Percepţia, pentru a garanta realitatea, trebue verificată. Dacă refuză verificarea sau e inaptă a fi verificată, valoarea ei realistă poate fi, cu drept cuvânt, supusă îndoelii. O realitate strict personală este dubioasă, e „neverificabilul", e ceeace nu poate fi primit ca „verum". Iar verificarea realităţii unui fapt se face cu ajutorul tot al faptelor, nu cu ajutorul unui criteriu superior faptelor, emanat din isvorul „mai pur" al gândirii.

Printr'o echivocare, de care am pomenit, inteligenţa, „raţiunea", au fost puse în legătură indisolubilă cu aceste procedee de verificare, ca şi cum inteligenţa ar fi exclusiv clarificarea faptelor controlat reale. Astfel procedeele inductive au fost numite procedee intelectuale sau raţionale. E un abuz.

Inducţia, ca procedeu metodologic, nu e direct dependentă de logică, de inteligenţă. Procedee inductive de stabilirea realului se întâlnesc şi în activitatea instinctivă a animalelor. E o necesitate de adaptare la condiţiile de trai. „Realitatea" nu e dar o „categorie", o „funcţie" a conştiinţei, o afirmare categorială a unei valori transcendente. Realitatea constă în subterfugiile de metodă pentru fixarea, disciplinarea şi selectarea percepţiilor. Dacă un complex de percepţii nu e prin el însuş raportat la ceva real — raportare determinată de control — nici o judecată, nici o afirmaţie, oricât de stăruitoare, nu-i poate decerne realitatea. Cel mult, o afirmaţie stăruitoare şi susţinută de mai mulţi poate duce la o „cunoştinţă" de valoare „intersubiectivă", pe scurt, la o *credinţă*. Credinţa e o „cunoştinţă", uneori cu un viu exponent realist, care nu are decât o valoare de schimb între un număr determinat de indivizi, deci în cadrul unei comunităţi date. Credinţa în acest sens este egală cu „socialul".

Nu conştiinţa sau cunoştinţa noastră dau sentinţe, în ultimă instanţă, în materie de real şi nereal; nu simpla afirmare a unor valori eterne şi transcedente este isvorul realităţii. Numai *explicitarea verbală*, judecata, a faptelor reale este o chestie de activitate voluntară, de afirmaţie, de asentiment, nu însă şi materialul gândit şi judecat. Materialul şi gândirea lui nu depind de afirmaţia noastră. Una e faptul, una e gândul, şi alta judecata sau formularea cu sens a faptelor şi gândurilor.

Nota definitorie a omului de ştiinţă naturală e mai puţin „spiritul logic", acelaş şi la ignorant, — totul depinde de materialul avut, — ci mai ales „spiritul realist", intenţia sinceră de a fixa prin control ce este *obiectiv*, neatârnat de „palpitaţiile" individului. Se înţelege, „spiritul logic", interpretat ca formulare clară şi precisă, este absolut necesar ştiinţei. „De sigur trebue să plângem cu Pasteur pe omul care n'are decât idei clare, căci el nu va face ştiinţa să progreseze mult. Dar aceasta nu ne opreşte a menţine ferm că în fiece materie ideile clare preţuesc mai mult decât ideile obscure, valoarea acestora consistând propriu zis în faptul că ele duc la cele dintâi, care sunt adevăratele cuceriri ale ştiinţei" [1]).

[1]) *E. Meyerson*: Op. cit., vol II, p. 307.

Autorul citat recunoaşte valoarea „ideilor obscure", fiindcă natura „nu e raţională" complet; şi de alta reclamă „idei clare", fiindcă „raţiunea umană e raţională" (pleonasmul e al autorului). Să mai desvolt aci încă odată că n'are nici un sens a vorbi de raţiunea naturii şi încă mai puţin de „raţiunea raţională" a omului? Raţiunea constată faptele aşa cum îi sunt date; ea n'are pretenţia de a impune faptelor un mod predeterminat de conduită. „Legile raţiunii" sunt conexiunile cele mai generale ale faptelor. Dacă acestea n'au conexiune, gândirea constată şi descrie acest fapt, şi întrucât se limitează la aceasta — nici nu poate altfel — gândirea e în adevăr „raţională". Constatarea neraţionalităţii faptelor reale — în ipoteza că faptele reale sunt neraţionale, adecă fără unităţi şi relaţii — e singurul mijloc pentru gândire de a fi „rezonabilă".

Dar ştiinţa naturii nu se limitează la fixarea realului; finalitatea, mobilul ei esenţial, e fixarea raporturilor generale din real, a *legilor*, şi repartiţia sistematică a acestora. Evident, legile sau repetiţiile realului nu sunt construite de gândire nici măcar generic; ele sunt constatate acolo unde sunt, aşa cum sunt sau apar. Legea naturii este un raport ce stă în „natura lucrurilor". „Cunoştinţa n'ar fi posibilă, dacă n'ar există în univers potriviri. Numai prin ele isbutim a regăsi pe unul în altul şi a descrie lumea atât de multiplă cu ajutorul unor foarte puţine noţiuni... In acest sens realitatea este complet raţională, adecă ea este obiectiv aşa făurită, că e suficient un mic număr de noţiuni pentru a o nota fără echivoc. *Prin urmare nu conştiinţa noastră o face cognoscibilă*" [1]).

3. De bună seamă e o problemă foarte pasionantă geneza şi consolidarea spiritului realist nu atât în viaţa practică şi strict utilitaristă, cât mai ales în cercetarea „teoretică" a lumii. Trecutul ca şi prezentul ne dovedesc că statornicirea sigură a faptului real, „transsubiectiv", este lucrul cel mai incomod, fiindcă este şi cel mai greu. Constatarea realului este un act de umilinţă, de devotament, de ascetism chiar, nu totdeauna pe placul egocentriştilor. Spiritul realist implică

[1]) *M. Schlick*: Op. cit., p. 344

„depersonalizare" și totdeodată — aci e paradoxul — manifestarea cea mai pură a unei personalități culte.

Omul primitiv este subordonat până la anihilare „reprezentărilor colective", saturate de afectivitate și de interese social-religioase; este dar o victimă fatală a „ficțiunilor". Tot ce este acceptat în mod colectiv, e acceptat, e *crezut,* și de individ. Criteriul realității la origine este credința „intersubiectivă". Adevărul intersubiectiv este măsura realității. Cum s'a făcut trecerea dela adevărul intersubiectiv la adevărul transsubiectiv, la realitatea ce n'are nevoe a fi crezută, de oarece poate fi constatată în împrejurări determinate, de fiecare individ?

Chestiunea genezii spiritului realist nu poate fi tratată pe larg în acest loc; ne mărginim doar la o schiță. Asupra chestiunii noastre acordul este aproape făcut. Două sunt condițiile determinante ale apariției spiritului științific-realist: a) *tehnicitatea,* inerentă omului; b) emanciparea omului de presiunea *miturilor* sociale, a reprezentărilor cu circulație intersubiectivă. Prin tehnică, prin utilizarea materiei, omul stă în raport direct cu realitatea (corporală) dela care, prin școala activă a observației și mănuirii, el învață a cunoaște nu numai proprietățile și particularitățile lucrurilor dar și modul lor de acțiune reciprocă. Tehnica postulează observație atentă și rece, precum și descoperirea raporturilor constante și obiective, a legilor. Primitivul, deși invoacă magic asistența spiritelor, ochește just prada și calculează spontan condițiile balisticei sale rudimentare. In tehnică ochiul primitivului nu e tulburat de mituri; pentru tehnică animismul n'are nici o valoare practică. Spiritul realist are în tehnică o condiție indispensabilă.

De altă parte fără deslipirea individului de suggestiile imperioase ale ficțiunilor colective, observațiile empirice și notațiile embrionare ale îndemânării tehnice n'ar fi fost cristalizate în legi științifice, pe scurt, n'ar fi putut fi teoretizate sau „pozitivate". Individualismul social — există și alte individualisme — este dar o altă condiție a înfiripării teoriei realului, a simțului realist. Individualismul este totdeodată și cauza apariției teoriei în genere, deci și a matematismului.

A doua condiție a simțului realist s'a înfăptuit complet

întâi în lumea atât de frământată a vechilor greci, căror a, subt acest raport, cultura europeană întreagă le-a rămas tributară. Mă grăbesc a adăogă: individualismul e condiţia sociologică a *manifestării*, nu a naşterii, inteligenţei în genere şi a inteligenţei realiste în deosebi. S'a văzut, cât de neîntemeiată e confundarea inteligenţei sau „raţiunei" în genere şi a spiritului realist; de oarece ficţiunile şi miturile sunt tot o exprimare logică a unui material dat. Mitul stă în afară spiritului realist, dar nu în afara logicei. Spiritul realist este sistemul procedeelor întrebuinţate în discriminarea realului de fantastic; şi nimeni nu tăgăduesţe că el a devenit treptat — cel puţin în cultura europeană — un factor necesar „înţelegerii" lumii.

Am relevat, cred, îndeajuns că fantasticul, fictivul, miticul, sunt de bună seamă fapte, şi chiar, pentru primitiv, fapte *reale* Deci ele intră în categoria materialului prim dat cunoştinţei II spre lămurire şi *exprimare verbală*. Că e aşa, ne dovedeşte etnografia. Orişice mit se înfăţişează, întâi, ca un dat global, nedistinct, în care se confundă partea şi întregul, cauza şi efectul (termenii unei relaţii). Deosebirea dintre Mythos şi Logos e deosebirea dintre global şi detaliat sau analizat. După Preuss, indianii din tribul Cora nu prind aştrii în amănunte, ci în totalitatea lor, alcătuind astfel un întreg nedestinct şi transformat în obiect de veneraţie. E „unitatea mitică", identitatea „magică" sau „simpatetică", mulţumită căreia totul e în tot şi se preface în orişice.

In al doilea rând, mitul e pentru primitiv însăş realitatea, nu un simbol el ei. (E. Cassirer). Asupra acestei iniţiale credinţe se exercită în cursul civilizaţiei europene operaţia critică, impusă de desvoltarea spiritului realist. Ştiinţa naturii nu tăgăduesţe caracterul de fapt al mitului, ci doar caracterul de fapt real (transsubiectiv, nu intersubiectiv). Prin urmare, în laturea realistă, deosebirea dintre Mythos şi Logos este deosebirea dintre lipsa de verificare şi de precizie de o parte, şi prezenţa unor procedee de control precis de altă parte.

„Inteligenţă", „raţiune", au fost aşadar întrebuinţate în două sensuri: inteligenţă ca determinare sau clarificare în genere; inteligenţă ca determinare sau cunoaştere a realului,

preocuparea științelor realului (naturale și ale spiritului). In cazul al doilea inteligența e identificată cu procedeele inductive, de cucerire a realității; inducția trece drept procedeul „rațional". De aceea când se vorbește de „cultura intelectuală", de „cuceririle inteligenței" și când acestea sunt atacate subt pretextul că alături de cultura intelectuală omul are trebuința unei culturi a sentimentului și voinței (a valorilor), e vădit că inteligența de care se vorbește nu e inteligența în genere, ci cunoașterea faptelor reale, transsubiective. Se atacă dar o anumită „formă" a inteligenței sau mai exact un material limitat al inteligenței. Prin „cuceriri intelectuale" se înțeleg: câștigarea tot mai sigură și mai generalizată a unui criteriu de deosebire a realului de închipuit, precum și sporirea crescândă a materialului real și a legilor acestuia.

A numi raționalist sau intelectualist exclusiv procedeul de control sau de verificare a realității dintr'o afirmație dată, e un abuz. E ca și cum am spune că un judecător e raționalist, fiindcă nu crede pe împricinat pe cuvânt, ci caută a verifică realitatea afirmațiilor lui. Nu e raționalist acela care nu vrea să ia bucata de săpun drept o bucată de brânză.

De asemenea când se vorbește de o „desvoltare a inteligenței" se înțelege de sigur desvoltarea mijloacelor de a cunoaște și de a utilizà realitatea, în deosebi realitatea corporală. Expresia: „cultura inteligenței înnobilează" trebue tradusă astfel: câștigarea a cât mai multor fapte reale, „impresii", „sensații" îmbogățește sufletul „intelectualului", îl mișcă, îl „rafinează", îl „înalță". Expresia se referă la „materialul" cunoscut și la efectele lui etice, nu la inteligența ca atare.

„Interpretare rațională" a lumii este în traducerea noastră: explicarea prin cauze *naturale*, reale, ale unui fapt sensibil. „Raționalul" devine sinonim cu „naturalul", cu „experimentalul", în opoziție cu miticul, produs al imaginației. Cunoașterea cauzelor trece drept semnul distinctiv al „rațiunii" sau „inteligenței". Așadar, și în formula aceasta e vorba de interes pentru real ca real, independent de contribuția afectivă a omului.

„Noțiunea rigidă" e noțiunea ce exprimă lucruri perfect

precizate fie în genere (matematic), fie în particular ca lucruri reale. „Noţiunea rigidă" e noţiunea unor fapte bine determinate, care *eo ipso* exclud orice promiscuitate de sens. Altfel, „noţiunea rigidă" n'are sens.

De sigur, pentru „a fi un om întreg" cultura intelectuală în sensul de cunoaştere a realului nu e îndestulătoare; sunt convins însă că nici un om de ştiinţă cu răspundere nu pretinde a *înlocui* morala şi religia prin ştiinţele realului. Insă e indiscutabil că fără „cultură intelectuală", în sensul prim de *clarificare* a materialului în genere, nici o cultură superioară nu e posibilă. Lupta împotriva „ideilor clare" în genere e o luptă de ruinare a culturii. De ordinar lupta împotriva „ideilor clare" e lupta împotriva supremaţiei ideilor naturaliste, a „ideilor clare de realitate", şi aci de sigur discuţia e admisibilă în limite bine precizate.

Cunoaşterea realului comportă o diferenţiare care, practic, are o netăgăduită valoare. Printre faptele reale, determinate de gândire, de o situaţie aparte se bucură, firește, faptele mentale individuale sau colective. Se pare că familiarizarea cu această categorie de fapte reclamă o aplicare mai ascuţită a inteligenţei, o prindere mai anevoioasă a raporturilor complexe de interese dintre indivizi şi totdeodată o cântărire de mare finețe şi de susţinută prudenţă a acestor raporturi şi a urmărilor lor. „Valoarea socială" a individului e, în bună parte, dependentă de agerimea cu care inteligenţa îl ajută să se orienteze în labirintul vieţii sociale atât de nestabile şi să vadă limpede însă repede în jocul acoperit al motivelor din sufletele convieţuitorilor. Cel ce are talentul de a se descurca în viaţă şi de a se folosi cu isteţime de neatenţia celorlalţi trece un „om deştept". Şi din potrivă oricât talent ar avea în descurcarea faptelor reale dintr'un domeniu ce nu interesează nemijlocit viaţa curentă a omului, omul de ştiinţă rămâne pentru cei practici un „naiv". Se rosteşte superior: de ce folos e „ştiinţa", dacă lipseşte „înţelepciunea"?

Cunoaşterea „sufletului străin" şi valorificarea justă a forţelor sociale şi individuale în joc par a fi o cunoştinţă „intuitivă", o prindere prin „simpatie" sau prin „acţiune", o cunoştinţă „vie", „savuroasă", plină de suc. Faptul unei astfel de cunoştinţe, care, drept e, la unii atinge o mare perfecţie,

trebue să fie recunoscut, dacă e just delimitat. Există o cunoștință „intimă", „intuitivă", a sufletului omenesc, o „experiență" a vieții, determinată de un îndelung și atent contact cu semenii. Există de asemenea o prindere prin simpatie, o *cognitio per unionem et caritatem* (St. Thomas), a unora din stările sufletești ale oamenilor, cu care, firește, avem ceva în comun. Căci fără asemănare morală prinderea simpatică, vibrarea împreună, com-pasiunea, iubirea, sau nu au loc sau nu prezintă siguranță, fiind expuse iluzionării.

Dar să nu uităm: acest fel de cunoștință nu e inițial o cunoștință II, o gândire, a clarificare, ci o cunoștință I, un nou stoc de materiale, de date, care așteaptă să fie gândite sau clarificate. Că „procesul" clarificării, prin deprindere, ajunge să se facă foarte repede, nimeni nu tăgăduește; însă distincția dintre cele două moduri de cunoștință, logicește, trebue respectată. Altminteri înțelegerea naturii cunoștinței e paralizată.

Drept încheere a examenului precedent, adesea schematizat, prezint următorul tablou al momentelor esențiale din faptul cunoștinței:

A. Cunoștința I sau „Intuiția".	Materialul dat; faptele în genere, independent de natura lor. Tot aci se cuprinde și intuiția II, prinderea nemijlocită—se zice—a unei realități metafizice, sau, cel puțin, spirituale.	a. faptele *reale* sau „transsubiective".	a. referitoare la „lumea exterioară".
			b. referitoare la „lumea internă".
		b. valorile, atitudinele subiective, credința.	
B. Cunoștința II sau Inteligența, Rațiunea, Gândirea.	Clarificarea, determinarea, în genere a materialului dat. Nici gândirea nu se interesează inițialde natura faptelor determinate de ea: reale, nereale, valori. Tot aci intră și intuiția I: clarificarea nemijlocită.	c. Inteligența I: clarificarea faptelor reale sau transsubiective („judecata existențială").	Evoluția de grade deosebite în direcția precizării linguistice
		d. Inteligența II: clarificarea raporturilor de evaluare, a atitudinelor subiective („judecată de valoare").	

Câteva lămuriri complimentare. Pe când între cele două feluri de cunoştinţe diferenţa e de natură şi de structură [1]), între cele două „feluri" de inteligenţe diferenţa e explicabilă prin calitatea materialului „înţeles" nu prin „funcţionare" divergentă. Funcţia inteligenţei este aceeaş; piesele care funcţionează sunt altele. Inteligenţa se diferenţiază prin material.

Discriminarea celor două categorii de fapte (valori şi fapte reale) este una din marele teme ale culturii; confundarea lor e lucru obişnuit. De asemenea ordonarea sistematică a valorilor şi lămurirea naturii valorii sunt preocupări necesare, constituind o îndeletnicire de predilecţie la unii din filosofii contimporani. *Valorismul* ocupă un loc de cinste printre curentele cugetării contimporane. Caracterul proteic al valorii a încetat am ai fi o stavilă pentru cercetarea exactă.

O problemă aparte este inteligenţa II, clarificarea atitudinelor de valoare, a credinţelor „intime" şi totuşi de importanţă socială. Valorificarea, fiind un fapt exprimabil, cade şi ea subt jurisdicţia inteligenţei: valorificarea este gândită şi formulabilă linguistic într'o *„judecată* de valoare". Dar una e a exprima o valoare, o tresărire intimă (inteligenţa II), şi alta a cerceta „obiectiv", realist, ştiinţific, multiplicitatea derutantă a aprecierilor (inteligenţa I). In cazul din urmă valoarea îşi pierde caracterul ei originar, devenind un fapt *real*, psihologic sau sociologic, deci obiect de ştiinţă morală. Pentru cel ce „simte", „crede", „preţueşte", amestecul indiscret al unui om de ştiinţă a realului în lumea impalpabilă a tresăririlor „interioare" pare o profanare şi o mutilare. Pentru ţesătura inconsistentă a „credinţelor", mâinele realistului sunt, se spune, grosolane. Oricum ar fi, amestecul e inevitabil; valorile nu pot constitui, ca fapte reale, un stat în stat şi nu se pot bucura de o situaţie privilegiată. E totuş adevărat că examenul obiectiv al valorilor presupune tact, pătrundere simpatică, nuanţare. Precizia matematică e deplasată; dar năzuinţa spre o precizie adecvată faptelor rămâne indispensabilă. Artistul, care uneori se consideră ca un „creator" şi

[1]) Diferenţa e atât de pronunţată, încât am fi înclinaţi a refuza titlul de cunoştinţă simplei adunări de materiale. Cunoştinţa I este *substratul*; cunoştinţa II e *stratul*: dubla stratificaţie a cunoştinţei.

un concurent al divinității, se crispează în fața desinvolturii unei științe, adesea nedibaci mânuite. Are în multe privințe dreptate. Condiționarea valorificării artistice e atât de inextricabilă și ascunsă încât e bine ca omul „inteligenței" să fie adus la *realitate*. Să nu spună mai mult decât știe. Și știe atât de puțin!

M. Florian

TEOCRIT.

EPITALAMUL ELENEI.

Deci, într'o zi, la bălanul Menelau, în Sparta, făcură
Horă, în faţa ietacului cel zugrăvit chiar atuncea,
Douăsprezece fecioare,—o minune de fete spartane,
Cele dintâi din cetate, cu flori de-acintuş în cosiţe,
Când pe copila lui Tindar peţind-o, pe draga Elenă,
A lui Atreus mai tânăr fecior, în ietac o închise.
Toate cântau şi băteau, după cântec, pământul, cu paşii
Impleticiţi, şi palatul vuià de cântarea de nuntă:

„Ai adormit aşà dar de pe-acuma, iubitule mire?
Nu te mai ţii pe genunchi? Eşti aşà de prietin cu somnul?
Ori că băut-ai cam mult şi pe pat te-ai trântit tu acuma?
Tu trebuià singurel să te culci, dacă-ţi fuse degrabă,
Şi pe copilă s'o laşi cu fetele până la ziuă.
Să se mai joace pe lângă iubita ei mumă, căci astăzi,
Mâne şi an după an, o! Menelau a ta e nevasta.
Prea fericitule mire, om bun strănută, când în Sparta
Cu domnitorii ceilalţi ai venit, ca să-ţi cauţi norocul.
Singur de socru-i aveà, din eroi, pe feciorul lui Cronos:
In aşternut a venit lângă tine copila lui Zeus.
Şi'ntre-Aheence nici una ca dânsa nu calcă pământul..
Ea o să nasc' o minune de prunc, dacă'i seamănă mamei

Noi ca Elena de-o seamă eram ş'alergăm împreună,
Unse pe trup ca bărbaţii, la apele lui Eurotas,
Toate, de patru ori şaizeci, o gloată de tinere fete:
Nu e nici una să n'aibă cusur, de-o asemeni cu dânsa.
Faţa-i frumoasă-şi arat'aurora, o! Noapte prea-sfântă,
Şi primăvara cea dublă, când iarna se duce departe:
Astfel, cu părul de aur, lucia printre noi şi Elena.
Holda cea naltă-i podoabă câmpiilor celor mănoase
Şi chiparosul grădinii şi carului calul tesalic:
Astfel şi trandafiria Elenă e-a Spartei podoabă.
Nime nu toarce'n paner un tort mai frumos decât dânsa,
Nici n'a tăiat dintre furcile'nalte o pânză mai deasă,
La măestritul război, zvârlind printre rosturi suveica.
Iar când le cântă pe - Artemis şi Atena, zeiţa pieptoasă,
Nime nu ştie să-i zică din liră cum ştie Elena,
Ea, în ai căreia ochi o lume de doruri s'adună.
O! drăgălaşă, frumoasă fecioară, de-acù eşti nevastă!
Noi, dimineaţă, ne-om duce pe lunca'nfrunzită, la locul
Unde-alergăm, să culegem cununi cu mireazmă plăcută,
Numai la tine cu gândul fiind, o! Eleno, ca mieii
Încă sugari, ce duc jindul mereu după ugerul oii.
Şi, din trifoi care creşte pe jos împletindu-ţi cunună
Cele dintâi, o vom pune'n platanul cu ramuri umbroase,
Paos, apoi, de uleiu curgător picură-vom din vasul
Cel de argint, sub platanul umbros şi pe coajă-i vom scrie.
Ca trecătorul să poată citi, după dorice datini,
Vorbele-aceste: „Cinsteşte-mă! Eu îs copacul Elenei".
Fii sănătoasă, mireasă! Zeiescule ginere,—adio!
Vouă Latona ce creşte pe prunci să vă deie Latona
Mândre odrasle şi fac'Afrodita ca voi de-o potrivă
Să vă iubiţi, iar Cronidul averi să vă dea, nesecate,
Pentru ca ele mereu dela nobili la nobili să treacă.
Voi în suspine de dor şi de dragoste, unul la sînul
Altuia'n tihnă dormiţi, dar treziţi-vă'n zorile zilei:
Când o să cânte cucoşul întâi, ridicând, din culcuşu-i
Gâtul cu pene frumoase, şi noi ne-om întoarce, în ziuă.
Himen, te bucură, o! Himenee, de nunta aceasta!"

Teodor A. Naum.

TĂTARII IN ŢĂRILE-ROMÂNEŞTI

III. Invaziunile tătare în veacul al XV şi în prima jumătate a veacului XVI.

Veacul XV se deschide în ţările noastre cu glorioasele domnii: a lui Mircea cel Bătrân în Ţara-Românească, — domn, care la început chiar, — în 1402, — din înţeleaptă chibzuinţă politică, închină ţara Turcilor, după 16 ani de lupte cu ei— şi a lui Alexandru cel Bun în Moldova.

Intreg veacul XV, este zguduit de apriga luptă a creştinătăţii contra Turcilor, — un adevărat război de o sută de ani, — în care domnii români Mircea şi Ştefan au fost socotiţi ca eroi ai creştinătăţii [1]). Până la sfârşitul domniilor lor, nu se pomeneşte de nici o invazie tătărească.

In acest timp este o epocă de refacere a dezastrelor pricinuite de năvălirile precedente. Astfel, în 1405, regele Sigismund al Ungariei, ia măsuri pentru fortificarea mai multor oraşe din Ungaria şi Transilvania, pentru faptul că tocmai lipsa de fortificaţii a fost cauza pentru care Tătarii au prădat în toată voia [2]). Cu cinci ani mai târziu, în 1410, papa Ion XXII, invită pe nunţiul său din Ungaria să refacă bisericile dela hotare, distruse de Tătari [3]). Vladislav, regele polon, reînoeşte, în acelaş an, edictul cu negustorii cari merg în Ţările-Române şi în ţinuturile tătăreşti, obligându-i să meargă tot pe vechile drumuri, căci altfel li se vor confisca mărfurile [4]).

---

[1]) Pentru Mircea, vezi: Leunclavius, Historia Musulmana Turcorum de monumentis ipsorum exscripta, 1591 col. 418; pentru Ştefan, vezi: Dlugosz, Opera omnia ed. Przezdziecki XIV, 623; Doc. Hurm. II_1, 14.

[2]) Hurm. Doc. II_2 pg. 437.

[3]) Ibid. pg. 468.

Luptele dintre Dănești și Drăculești în Țara Românească și cele dintre urmașii lui Alexandru cel Bun în Moldova, aduc în țările noastre intervenția Ungurilor, Polonilor și Turcilor. Aceste lupte se termină cu venirea pe tron a lui Vlad Țepeș în Țara Românească (1456—1462) — și a lui Ștefan cel Mare în Moldova (1457—1504). Turcii ocupaseră în acest timp Constantinopolul. (1453).

Letopisețul Țării Moldovei menționează că la anul 6947 (1439), în luna Noembrie 28, o ceată de Tătari au prădat și au ars orașul Botoșani, iar în anul următor, 6948 (1440), în luna Decembrie 12, din nou au năvălit Tătarii prădând și arzând Vasluiul și Bârladul [1]). Aceste năvăliri corespund domniilor lui Dan III, în prima domnie, în Țara Românească (1439—1441),— și a lui Iliaș și Ștefan împreună, în Moldova (1435—1443). Iliaș stăpânia Moldova nordică,—cu reședința în Suceava,—Ștefan ocupa regiunea sudică. In anul 1440, anul celei de a doua invaziuni menționate de Letopiseț, Ștefan se găsia la Cetatea-Albă, unde poruncià să fie fortificate zidurile Cetății, în vederea eventualelor năvăliri [2]). La o lună după terminarea fortificațiilor, s'a produs invazia din 1440 [3]). In anul 1443, după ce orbise pe fratele său, Ștefan rămase singur domn, mutându-se la Suceava, iar în Cetatea Albă a lăsat ca pârcălab pe Iurghici [4]). Cei doi fii ai lui Iliaș, anume Roman și Alexandru, după orbirea tatălui lor, s'au refugiat cu mama lor în Polonia, cerând sprijinul regelui polon pentru îndepărtarea din domnie a lui Ștefan și înlocuirea lui cu Roman, unul din frați. Iliaș fusese protejat de regele polon Vladislav III Iagelonul. Faptul că Ștefan îndrăsnește să-l omoare se explică prin aceea că protectorul lui Iliaș, regele Vladislav urmà să plece contra Turcilor. El a și murit în lupta dela Varna în anul 1444 [5]). Urmașul său la tron a fost Cazimir IV

[1]) Let. Țării-Mold. ed. Giurescu op. cit. pg. 31.

[2]) I. Bogdan. Inscripțiile dela Cetatea Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei. An. Ac. R. 1908.

[3]) I. Bogdan. Cronici inedite... op. cit. pg, 36, 50.

[4]) I. Bogdan. Inscripțiile... op. cit. pg. 35.

[5]) Xenopol, pune uciderea lui Ilie după moartea lui Vladislav III, la Varna. Ist. Rom. ed. II vol. III, pg. 177). In Ureche se spune că întâi când Ștefan a gonit pe Iliaș,— 1433—, acesta s'a dus în Polonia, cerând ajutorul lui Vladislav. Acesta nu i-a dat, pentru că și Ștefan îi trimesese

(1444—1492). Faţă de acest nou rege,— pentru a-şi asigura domnia,— Ştefan îşi ia obligaţia de a i se supune, făgăduind că va veni în persoană pentru prestarea jurământului de credinţă. In acelaş an, 1445 şi Roman, fiul lui Ilie, depune şi el jurământ faţă de regele polon, sperând în ajutorul lui pentru a ocupa tronul tatălui său omorât [1]). El ia tronul în 1447, stăpânind doar un an şi fiind urmat după aceea de Petru II (1448-49), de Alexăndrel, (1449) — Bogdan II (1449—1451), Petru III Aron (1451-52), a doua oară Alexăndrel (1452-55) şi în urmă, a doua oară Petru III Aron (1454-57), după care urmează Ştefan cel Mare (1457—1504) [2]).

In timpul domniei lui Bogdan II (1449-51), Senatorii poloni ţin o dietă sub preşedenţia regelui, la Barzeşti în Lituania, unde urmă să se decidă o expediţie contra Tătarilor, cum şi una contra Moldovenilor. La sfat fuseseră chemaţi şi senatorii ruşi cari n'au putut să vină, întru cât în ţara lor se începuse invazia tătară [3]). Expediţia proectată în Moldova s'a făcut. Scopul ei a fost de sigur scoaterea din domnie a lui Bogdan II şi înlocuirea lui cu Alexăndrel, — care ceruse ajutor Polonilor, odată cu unchiul său Petru Aron. Petru ceruse ajutorul întâi Ungurilor, fără să-l obţină [4]). Rezultatul expediţiei a fost prinderea şi uciderea lui Bogdan la Reuseni [5]) şi suirea pe tron a doua oară a lui Petru, — care, nevoind să împartă domnia cu Alexăndrel, o pierde, întru cât acesta i-o ia tot cu ajutorul polon. In a doua domnie, Petru III Aron a stăpânit numai o parte din Moldova, întru cât din acest timp găsim acte semnate şi de el şi de Alexăndrel. In 1456, Petru III era şi el vasal regelui polon.

---

daruri şi a şi jurat credinţă solilor lui Vladislav la Suceava. Şi pentru ca să se vadă cinstea lui, a luptat contra Tătarilor năvăliţi în Podolia şi la Braţlav; pe prizonieri *i-a trimis la Craiu, la Svidrigeil.* (Cronica ed. II Kogălnic. vol. I, pg. 143-44). După aceea, cei doi fraţi s'au împăcat şi au domnit amândoi.

[1]) Doghiel. Codex Diplomaticus regni Poloniae I p. 602.

[2]) D. Onciul. Din Istoria României, Bucureşti 1913 pg. 184.

[3]) Hurm. Doc. II_2 pg. 1011; Monumenta Medie Aevi hist. Poloniae illustrantia, Cracov, —1876 pg. 126.

[4]) Dlugosz. II, 81; Cromer p. 337.

[5]) Bogdan. Letopiseţul lui Azarie An. Ac. R. II Tom. XXXI. 1909 pg. 66.

El îi făgăduia regelui că va merge în persoană la Colomea pentru a depune jurământul de credință, *dacă va fi liber dinspre Tătari și alți dușmani*. Făgăduia ajutor Polonilor contra Tătarilor și se obliga să-i trimită lui Cazimir niște prinți tătari, pe care îi avea robi. Petru se temea deci de un atac tătăresc și de unul din Ungaria [1]).

In anul 1454, regele Ungariei Ladislau numește comandant al expediției ce urma să se facă în contra Turcilor pe Ioan Corvin. La această expediție, trebuia să ia parte Românii, Cumanii și *Tătarii* din Ungaria [2]). In Ungaria — ca și în Moldova — rămăseseră de sigur, din primele năvăliri, alături de Cumani, și cete de Tătari, cari s'au supus Coroanei Ungurești. Despre aceștia face mențiune ordinul regal. Expediția s'a făcut. Huniade a trecut Dunărea, jefuind provinciile turcești și dând lupte la Semendria și Crușovatz. Turcii au cucerit Belgradul, care pentru puțină vreme le-a fost luat de Huniade. In 1456, Huniade moare. Odată cu el se închee o fază a luptelor Ungariei cu Turcii, — urmașul său, Matei Corvin, a luptat mai ales contra creștinilor [3]).

Din acelaș an, 1454, mai avem știrea că un sol turc a venit la Caffa să ceară Genovezilor tribut. Hanul tătar îi oferì atunci alianța lui contra Genovezilor, cu condițiunea ca Turcii să ia prada și robii, iar Tătarii să ia Caffa. Locuitorii Caffei luară măsuri, rugând pe Tătari să fie în pace și vor primì un tribut nou de 600 de somni pe an. Tătarii au primit propunerea. Turcii însă, la 14 Iulie, au atacat Caffa, impunând locuitorilor ratificarea tratatului cu Tătarii [4]). E de notat că în acest timp Caffesii trăiau în bune legături cu Moldovenii [5]).

Ajutat de Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare ia tronul Moldovei. La început chiar, în 1462, el strânge legăturile cu Polonii, îndatorindu-se prin actul de închinare să dea regelui polon pe fiul hanului tătar pe care îl avea prins [6]). Actul

[1]) Hurm. Doc. II_2 p. 65-7; 675.

[2]) Ibid. pg. 46; Féjer, Genus Ioannis Corvini pg. 200.

[3]) Transilvania, 1874 Barițiu; Zinkesien: Geschichte des osm. Reiches I pg. 597 sp.

[4]) Iorga. Chilia, op. cit. pg. 113.

[5]) Iorga. Acte și frag. III, pg. 32—6.

[6]) Hurm. II_2 pg. 692-99; Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, Buc. 1913 vol. II pg. 284-94.

acesta de închinare este o reînoire a celui făcut la doi ani după suirea pe tron, în 1459 [1]). Polonii se obligă şi ei să ajute pe Ştefan contra Tătarilor, Turcilor şi Ungurilor, făcând un tratat în 1468, în care Ştefan se obligă să recunoască suzeranitatea polonă şi când va putea, să vină în persoană să depună omagiul [2]). La un an după acest tratat, Ştefan are o luptă cu Tătarii la Lipinţi, pe Nistru. In această luptă Ştefan a învins, — prinzând şi pe fratele hanului, pe Eminic [3]). Hanul a trimis la Ştefan 100 de persoane să-l libereze pe Eminic. In faţa solilor acestora, Ştefan tae pe Eminic, trage pe soli în ţeapă, afară de unul pe care îl trimite cu nasul şi urechile tăete să ducă ştire hanului despre cele văzute. Tot atunci se menţionează şi de o ceată de Tătari cari prădau în Podolia şi alta în Lituania, fără să li se opună cineva [4]).

Scrie Letopiseţul despre lupta cu Tătarii, că Ştefan *dând războiu vitejaşte i-au răsipit şi multă moarte şi perire au făcut într'înşii şi mulţi au prins în robie şi le luă tot pleanul* [5]). Iar în amintirea izbândei, Ştefan a sfinţit Mănăstirea Putna: *„aşă s'au întors şi au venit ca să sfinţească biserica sa, a Născătoarii de Dumnezeu; şi cu mâna preaosfinţitului Teoctist Mitropolitul au sfinţit-o“* [6]). In legătură cu această năvălire, Ştefan puse să se zidească Cetatea Soroca, pentru o viitoare apărare a ţării [7]). Aceasta reese şi din scrisoarea urmaşului său Bogdan, către regele polon: *„Castrum Sorocianum contra paganos tutelam habet“* [8]).

[1]) Hurm. II_2, pg. 126; Bogdan, Idem, pg. 266-69.

[2]) Hurm. II_2, pg. 704-705.

[3]) I. Bogdan. Cronici inedite; După Cromer, Eminic era fiul hanului Maniac (Cromer, Polonia, 1589 lib. XXVIII, pg. 403); tot astfel în. Şincai, Cronica a. 1468; Engel Geschichte der Moldau pg. 136.

[4]) Cromer, pg. 403. (După unele ştiri Eminic a fost închis în Cetatea Albă, unde se afla pela anul 1472. Iorga, Acte şi frag. III_1, pg. 50-51).

[5]) Let. Ţ. Mold. op. cit. pg. 50. Dlugosz, Hist. Polonica 1712, Lipsca pg. 450; Cromer, pg. 605.

[6]) Let. Ţ. Mold. op. cit. pg. 51; I. Bogdan, Letop. Azarie pg. 61 şi 127.

[7]) D. Cantemir. Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor An. Ac. R. Bucureşti, 1901 pg. 224.

[8]) Hurm. Doc. II_2 pg. 699-700.

Pe vremea luptelor cu Tătarii se auzi de venirea Turcilor cu flota pe Marea Neagră [1]). In Iunie, 1469, un sol tătar se prezentă la hanul tătar din Caffa să-i spună că flota turcă va sosi la *Album Castrum*. Flota a sosit în adevăr prin luna Iulie, pela Saline [2]). Invazia tătară deci s'a făcut cu sprijinul turcesc. Izgonirea Tătarilor însă, a oprit pe Turci de a atacà deocamdată Chilia. Ștefan a pus streji și la Orhei pe malul Răutului, tot contra invaziilor [3]).

In anul 1475 (6983) Ștefan începe lupta cu Turcii la Podul Inalt (Vaslui). In sprijinul Turcilor erau și cete de Tătari [4]). Ștefan iese învingător, la 10 Ianuarie, în cea mai strălucită luptă de învingere a Creștinilor, de până acum [5]). Ca o introducere a luptei de răzbunare ce trebuià s'o poarte Turcii contra lui Ștefan, este atacarea Caffei, pe care au și cuprins-o. Cuprinderea Caffei s'a făcut la 20 Iunie 1475. Din această zi e datată scrisoarea lui Ștefan către solii săi cari cereau ajutor solilor lui Matei Corvin [6]). Ajutorul nefiind dat, Caffa a căzut, cu toate că Ștefan trimisese acolo o armată a sa [7]). Ștefan se temea chiar de o unire a Turcilor cu Tătarii în această regiune cucerită [8]).

După cucerirea Caffei, Turcii aliați cu Tătarii au atacat și Cetatea Albă. In legătură cu acest atac, Polonii țin dietă la Korczin, în ziua de 2 Iulie, când Ștefan așteptà hotărârile lor [9]). Ștefan se închină și regelui Ungariei, la 12 Iulie 1475 [10]), dela care primește Ciceul [11]), — fără însă a primì ajutorul bănesc trimis de papă prin regele unguresc [12]), — și reînoește

[1]) Dlugosz, ed. I, II col. 450 458; ed. II, XIV, p. 530-1; 541-2.

[2]) Iorga. Acte și fragmente III$_1$, pg. 46.

[3]) Iorga. Istoria lui Ștefan cel Mare. București, 1904, pg. 124.

[4]) Letopiseț, op. cit. pg. 57; Dlugosz II, pg. 575; Miechowski în Archiva ist. I, pg. 36; Columna lui Traian, 1876, pg. 422; Strykowski după Hâșdeu, Arhiva ist. a Rom. II.

[5]) Dlugosz. Opera omnia XIV, 623; Doc. II$_1$, pg. 14; Leunclavii Historia Musulmana, ed. 1591 col. 640; Columna lui Traian, 1876, pg. 420 sq.

[6]) Mon. Hung. hist. Acta ext. VII, p. 309; I. Bogdan, Doc. lui Ștefan II, pg. 387.

[7]) Mon. Hung. hist. Idem VI, pg. 269.

[8]) Ibidem. V pg. 271.

[9]) Dlugosz I, 527-8 vezi Iorga, Chilia op. cit. pg. 144.

[10]) I. Bogdan. Doc. lui Ștefan, II, p. 330-336.

[11]) Hurm. Doc. II, pg. 5.

[12]) Idem, VII. pag. 18.

legăturile cu Polonii [1]), în vederea atacului turcesc la care se aşteptă. In anul 1476, Turcii au şi pornit contra Moldovei, luând în partea lor şi pe Domnul Ţării-Româneşti, Laiotă Basarab [2]) şi pe Tătari [3]). Letopiseţul scrie că în această luptă, Ştefan Vodă... *„au dat cale Turcilor şi s'au apucat de Tătari şi pre lesne bătându-i i-au gonit până la Nistru“* [4]). Planul urmat de Ştefan este fără îndoială acela descris de Dlugosz. Intru cât şi Tătarii dinspre Răsărit şi Turcii dinspre Sud au atacat în acelaş timp, Ştefan arzând toate bucatele şi fâneţele s'a aruncat asupra Tătarilor, de care se temea mai mult ca de Turci. Şi cu ajutorul lui Dumnezeu, îi strivì pe aceştia într'o straşnică luptă, urmărindu-i cu atâta zel, că ucise mai mulţi din fugă, decât din luptă. Fugarii aruncară armele, arcurile, tolbele, şeile şi hainele ca să fie mai uşori şi goi se aruncau în Dnipru [5]). După aceea s'a repezit înaintea Turcilor la Dunăre spre a le împiedică trecerea, — a trebuit însă să cedeze în faţa mulţimei lor. Lupta s'a dat la Valea Albă (Războeni). *„Mulţi din boerii cei mari au picat şi vitejii cei buni au perit cu totul atunce. Şi fu scârbă mare în toată ţara şi tuturor domnilor şi crailor de prin pregiur“* [6]). Ştefan învins la început [7]), fugări în urmă pe Turcii, cari se retrăgeau din Moldova [8]). Numărul Tătarilor cari au ajutat pe Turci variază în diferitele ştiri ce ni s'au păstrat. Astfel unele spun de 30.000 de Tătari [9]), altele de 10.000 cari au trecut hotarul spre Cetatea Albă,—fiind

---

[1]) Dlugosz, ad. a. 1475 II, pg. 534.

[2]) Melkisedek: Inscripţia dela Mănăstirea Războeni. Conv. Literare XVI, p. 365.

[3]) Dlugosz. Hist. Polonica, Lipsca 1712 pg. 544 sq.; Letop. Ţ.-Mold op. cit. pg. 61.

[4]) Let. Ţ.-Mold. op. cit. pg. 61.

[5]) Dlugosz, op. cit. pg. 544 sq.; Ioachim Cureus: Gentis Silesiae Annales contexti ex Antiquitate sacra et ethnica et ex scriptis recentioribus, Witebergae 1571, pg. 195.

[6]) Ureche Letop. ed. Kogălniceanu I. pg. 131.

[7]) Hurm. Doc. VIII pg. 24; I. Bogdan, Letopiseţul lui Azarie, pg. 128.

[8]) Iacob Unrest, Chronicon austriacum. — Iorga, Acte şi frag. III, pg. 98 sq ; Hurm. Doc. VIII pg. 23; Iorga, Conv. Lit. XXXVIV, 1904 pg. 383.

[9]) Scrisoarea lui Baltazar de Piscia către Papa, 16 Sept. 1476 din Vratislavia: Columna lui Traian, 1876 pg. 376 sq.

bătuți de Moldoveni și luându-le și 5000 de robi de-ai lor,—și de alți 30.000, cari au trecut pe la Ștefănești și au fost opriți la cale de o jumătate de zi de Suceava [1]). Cu câțiva ani mai târziu după lupta dela Valea Albă, în 1484, Baiazid cuprinse Chilia și Cetatea Albă, ajutat de Tătari și de Vlad Călugărul din Muntenia [2]). Imprejurările au făcut după aceea, ca raporturile dintre domnul Moldovei și Tătari să fie pașnice, iar dela 1490 înainte, raporturile cu Polonii sunt de dușmănie [3]). Chiar 1489 Ștefan ajută pe Rutenii răsculați cu Miccha, cari devastau Pocuția în unire cu Tătarii [4]). Ștefan urmăria să înființeze în Răsărit o ligă creștină contra Turcilor, formată din Regatul Poloniei. ducatele Litvaniei și Moscovei și Chanatul tătăresc al Crimeei. Liga aceasta n'a putut-o face. Mengli-Ghirai, hanul Crimeei era în raporturi rele cu Polonii și Litvanii, pentru că deseori le prădaseră țările. Principele Moscovei Ioan III nu trăia în bune raporturi cu Alexandru al Litvaniei, cu toate că îi era ginere. Intre Ioan și Alexandru, Ștefan mijlocește pentru pace [5]). Intervine apoi pentru pace între Han și ducele Lituaniei. Hanul primește bine pe solii lui Ștefan și-i roagă să sărute pe Ștefan din partea lui [6]). Dar în 1495 se strică relațiile dintre Ștefan și ducele lituan, pe care îl împăcase cu țarul Moscovei. Alexandru III se vaită către Ioan III că Ștefan îi face neajunsuri; între altele spune că Ștefan i-a ars orașul Breslav [7]). Ioan trebuia să fie acum împăciuitor între Alexandru și Ștefan. Alexandru nu cedează și pe ascuns se învoește cu Polonii să fie contra Moldovei [8]) In 1497, Polonii și Lituanii sunt bătuți însă de Ștefan, care avea și ajutor tătăresc [9]). Polonii ca și Lituanii

[1]) Acta ext. VI, p. 320-1, vezi Iorga, Chilia, op. cit. pg. 144.

[2]) Iorga. Basarabia noastră, op. cit. pg. 24.

[3]) I. Nistor. Die Mold. Ansprüche auf Pokutien, pg. 52.

[4]) Cromer. De origine et rebus gestis Polonorum ad. 1491. L. Nakers, Tagebuch in Scriptores rerum Prussicarum V, pg. 307.

[5]) Arhiva ist. I; pg. 81, Uricariul III. 70-80.

[6]) Doc. din 1492, din Ulianitzki pg. 122.

[7]) Ibid. doc. din 1495, pg. 126.

[8]) Ibid. doc. din 1498 pg. 148-149.

[9]) Wapowski. Scriptores rerum polonicarum II; Miechowski id; și în Hâșdeu, Archiva ist. I$_2$; Komarov — (Ist. Călugărilor minoriți în Polonia — amintește de această luptă); Cromer pg. 665. (Numai la Wapowski e amintit ajutorul tătăresc).

trimit atunci la Mengli-Gherai rugându-l de împăcare şi să le dea ajutor contra lui Ştefan. Hanul refuză. In acelaş timp şi Ştefan trimisese soli la han şi la Moscova [1]). Anul 1499 urmă să aducă o împăcare între Unguri, Ştefan, Alexandru şi Poloni [2]). După alte ştiri, Alexandru n'a intrat în această alianţă, ci a cerut ajutor contra socrului său, ducele Moscovei. Ştefan ia partea Moscovei, atrăgând asupra lui pe Litvani şi Poloni. Mengli-Gherai nu putea să ia partea lui Alexandru, alianţa deci era iluzorie. Polonii — ca urmare a hotărârii lui Ştefan de a fi aliat al ducelui Moscovei — l-a atacat pe Ştefan. Acesta îi bate însă la Botoşani [3]). In curând însă legăturile de prietenie între Ştefan şi Ioan al Moscovei încetează, acesta ţinând pe fiica lui Ştefan închisă, iar domnul Moldovei se interesează de soarta ei prin hanul tătar [4]). Răzbunarea lui Ştefan contra lui Ioan III, s'a manifestat prin închiderea solilor Moscoviţi cari veniau din Italia spre Moscova trecând prin Moldova. Ţarul intervine la Tătari şi la Turcii din Caffa, — rezultatul intervenţiei lui nu-l cunaştem [5]). Contra Polonilor, Ştefan trimite pe Tătari şi chiar el năvăleşte în Pocuţia [6]). In anul 1503, Ştefan părăseşte Pocuţia. Cu un an înainte, în 1502, Sultanul invită pe Chanul tătar din Zavolia să se aşeze în câmpurile Chiliei şi Cetăţii Albe. „*Si tu Walachiam tenebis, nobis liberum erit progredi ad omnes partes mundi* [7])". In acelaş an este constatată şi solia polonă care intervine la regele Ungariei, ca acesta la rândul lui să mijlocească pacea între Moldoveni şi Poloni. Regele polon acuză pe Ştefan că a colonizat în ţara Moldovei oameni luaţi în incursiunile făcute în Polonia şi că a chemat pe Tătari,

---

[1]) Doc. din 1498 ed. Ulianitzki pg. 177.

[2]) Miechowski op. cit, în Isthuanffius, împăcarea e pusă în 1498 Ist. Ung. 1685.— Toţi se hotărăsc să lupte contra Turcilor şi Tătarilor— aşă spune Miechowski. Din 26 Martie 1499 un doc. spunea că 6000 Tătari au fost ucişi de Ştefan. Turcii însă nu vor să mărturisească aceasta. Vestea o comunică Andrea Gritti dela Constantinopol, Veneţienilor. Doc. Hurm. VIII p. 30.

[3]) Ureche. Let. Kogălnic. op. cit. pg. 141, vol. I.

[4]) Doc. din 1502. Ulianitzki pg. 208.

[5]) Uricarul III pg. 91-93.

[6]) Cromer pg. 441; I. Bogdan Documentele lui Ştefan II pg. 472 sq.

[7]) Hurm. Doc. II_2 pg. 493 sq.

cărora dându-le comandanți români, i-a trimis să facă incursiuni în Polonia. (*Tartaros vocavit, et ductores Walachos eis dedit*“).[1]) De asemenea mai spune că tot Ștefan împreună cu ruda sa, ducele Moscovei, a aţâţat pe Tătari contra Poloniei[2]). Știrea aceasta este inexactă, întru cât Ștefan eră certat cu ducele Moscovei.

In Țara-Românească, nu se constată nici o năvălire tătărească în cursul veacului XV.

Sub fiul și urmașul lui Ștefan Vodă, anume Bogdan III cel Orb, (1504—1517), relațiile cu Tătarii se înăspresc. Letopisețul Țării-Moldovei face mențiune de trei năvăliri tătărești: una în 1510 și două în 1513[3]). In anul 1510, Tătarii au intrat în Moldova prin trei locuri și au prădat „*dela Orhei până la Dorohoi și pe Prut în sus, de multă pradă și robie de oameni și de dobitoace au făcut*“[4]). Invazia s'a făcut prin lunile Aprilie și Maiu. Vladislav, regele Ungariei scrie Sașilor, în ziua de: *feria secunda proxima post festum Pentecostes*, — deci 19 Maiu, — că a primit scrisori dela Bogdan, în care îl anunță de Tătarii, cari cu *dușmănească inimă* au prădat Moldova. In legătură cu aceasta, Bogdan cere ajutor regelui, care la rândul lui invită pe Sași să-l ajute[5]). In acelaș an, spre toamnă o nouă năvălire s'a întâmplat. La 28 Septembrie, — *in profesto beati Michaelis* — Barlabassa Leonard vicevoevodul ardelean spune într'o scrisoare Sibienilor că Tătarii au prădat Moldova și Bogdan a cerut ajutor. Și regele unguresc hotărâse să dea ajutor[6]). Planul de năvală era ca mai întâi să prade Polonia și apoi Moldova. Sigismund ceru ajutor lui Bogdan[7]). Tătarii Tauricani zdrobind pe Tătarii Nogai[8]), au năvălit în Lituania, și au prădat până la Vilna[9]). De aci, au trecut în Moldova. Le-

[1]) Ibid. pg. 501.

[2]) Ibid. pg. 508.

[3]) Let. Ț. Mold. op. cit. pg. 123-124.

[4]) Idem. Ibid; — Cronica lui Macarie în I. Bogdan, Vechile cronici pg. 199-200. Pune greșit invazia la 1514 în loc de 1510.

[5]) Copii de doc. ardelene la Ac. Rom.; Hurm. II_2 pg. 618 și 624.

[6]) Copii de doc. ardelene Ac. Rom.

[7]) Hurm. Doc. II_3, 631, 634.

[8]) Wapowski op. cit. pg. 98.

[9]) Wapowski op. cit. pg. 98-99; D. Iodocus în Bibliotek pisarow polskich 47.

topiseţul Ţării Moldovei scrie despre această invazie astfel: *... Mendi-Ghirei hanul au prădat Litfa până la Vilna, de multă pagubă au făcut şi mulţi robi au luat. Aşişderea pre acea vreme Beti-Ghirei feciorul hanului, au intrat în Moldova de au prădat ţara până la Iaşi şi au ars târgul şi ţinutul Cârligăturei şi au ajuns şi până la Dorohoiu şi până la Ştefăneşti, iar alţii au prădat în jos la Lăpuşna şi la Chigeciu şi de sârg vrând să iasă cu robii în Nistru multe suflete au înecat şi robi şi de ai săi ...*" [1] In Letopiseţ data acestei invazii e greşit pusă la 1513. Bogdan a cerut ajutor dela Sigismund, fără să-l obţină [2]. Wapowski spune că Tătari au luat în această năvală 74.000 de prizonieri [3], ştire confirmată şi de o însemnare a vremei [4] Tătarii au fost atacaţi de Moldoveni doar la trecerea lor peste Nistru, după ce prădaseră [5]. Bogdan a intrat în legături, după plecarea Tătarilor, cu Sigismund regele polon, pentru o eventuală luptă contra păgânilor. Tot atunci trimitea şi un sol, care trecând prin Polonia, se ducea la ducele Moscovei, ca să aducă de acolo lucrurile sorei lui Bogdan şi să exprime şi dorinţa lui Bogdan de a lua parte şi ducele la lupta contra Tătarilor. Sigismund răspunde lui Bogdan arătându-i părerea de rău pentru suferinţele Moldovei şi bănuiala lui că Tătarii vor mai atacă Moldova. De aceea el a poruncit căpitanului său din Rusia să intre în legătură cu Bogdan contra duşmanilor, iar pentru un ajutor mai eficace, a scris şi regelui Ungariei [6]. Sigismund scrie şi Castelanului din Cracovia că Tătarii din Perecop au de gând ca în iarnă să jefuiască Moldova şi ca atare să se aşeze şi el în Suceava, spre a fi gata de ajutor [7]. Tot acestui Castelan însă, Sigismund îi cere şi părerea dacă e mai bine pentru Poloni pacea pe care o vor Tătarii, sau dacă e mai bună o alianţă cu Moldova contra lor [8]. Din luna Neombrie, acelaş

[1] Letop. Ţ.-Mold. op. cit. pg. 123-24.
[2] Hurm. Doc. II_2, 638.
[3] Wapowski op. cit. pg. 98-99.
[4] Hurm. Doc. II_2, 612, (dă cifra de 70.000).
[5] Letop. op. cit. pg. 124; Wapowski op. cit. pg. 99.
[6] Hurm. Doc. II_2 638-39.
[7] Hurm. Doc. II_3 pg. 1.
[8] Hurm. Doc. II_2, 641.

an 1510, ni se păstrează și scrisoarea lui Vladislav către Luca episcopul Varmiei în care îi comunică despre intervenția făcută la Tătari să nu mai năvălească în Moldora [1]). Polonia deci era încă nehotărâtă, ca totdeauna. — Intervenția polonă la Tătari de a nu mai năvăli în Molddva s'a făcut spre sfârșitul lunei Noembrie, întru cât la 26 Noembrie venise la Sigismund un sol tătar care-i spusese că Hanul vrea să năvălească în Moldova și să se oprească la Suceava [2]). Năvala nu s'a făcut în 1510. La 2 Ianuarie, Sigismund din nou vestia pe Bogdan de mișcările tătărești cum și pe căpitanii lui de frontieră să fie gata [3]). Ajutorul polon se ridica la 4000 călăreți, cari urmau să fie gata în Podolia spre a veni în ajutor [4]). Armata polonă de ajutor din Podolia însă n'a rămas aci decât până spre sfârșitul lunei Februarie, 1511. La 25 Februarie, Krupski primia ordinul regelui să anunțe pe Bogdan că soldații din Podolia nu mai pot rămâne acolo, neavând hrană [5]). Știrile de atunci însă ne spun că chiar în Aprilie, Sigismund se temea de o nouă invazie tătară și turcească [6]). Selim, fiul sultanului Baiazit, revoltat contra tatălui său care alesese ca moștenitor pe fiul cel mai mare, porni din Magnezia la Trapezunt [7]). De aci merse în Crimea la hanul tătar cu care se înrudia, cerându-i ajutor contra tatălui și fratelui său. Selim avea de gând să cucerească cetățile de lângă Dunăre și Nipru și apoi să devasteze Polonia și Ungaria [8]). La 6 Maiu Sigismund anunță pe Bogdan că a trimis veste regelui Ungariei pentru ajutor contra Tătarilor [9]). Cât de mare era teama de năvălire se vede din grija ce o are Sigismund prin desele știri ce le trimite regelui Ungariei și domnului Moldovei. Solul venit la Bogdan din partea lui Sigismund, la 6 Maiu, aduse știrea despre

---

[1]) Hurm. Doc. II_2, 1-2.
[2]) Hurm. Doc. II_2, 647; II_3, 1.
[3]) Ibid. II_3 pg. 11-12.
[4]) Wapowski op. cit. pg. 100.
[5]) Hurm. Doc. II_3 pg. 13.
[6]) Id. Ibid. pg. 15-17; 17-18. (ordine date pentru luptă contra Turcilor și Tătarilor).
[7]) Iorga. Chilia op. cit. pg. 179.
[8]) Id. Ibid.
[9]) Hurm. Doc. II_3 pg. 22-23.

mărirea armatei de ajutor din Podolia si că atunci când Isac, solul lui Bogdan, era la Curtea lui Sigismund, venise și un sol dela Tătari care cerea pacea. Regele n'a voit să accepte pacea propusă decât numai dacă este chemat în această pace și Bogdan [1]). Sigismund vestește apoi pe regele Ungariei că fiul sultanului turcesc s'a căsătorit cu fiica hanului tătar din Peninsula Taurică și că vrea să ocupe Moldova cu ajutorul tătăresc și pe urmă — după moartea Sultanului — să cucerească și Constantinopolul [2]). De asemenea comunică tot lui Vladislav, regele unguresc, că Bogdan i-a spus că Selimbeg fiul sultanului din Trapezund a venit la Nistru, a ocupat Cetatea Albă și acum face planul să vină în Moldova și apoi în Polonia. Vestea aceasta o comunică Sigismund lui Vladislav la 23 Maiu [3]). Vladislav dete ordin la 27 Maiu ca jumătate din trupele dela Oradea Mare să fie gata de a veni în ajutor lui Bogdan [4]), iar Sigismund porunci lui Stanislav Lanczkoronski, căpitan din Cameniţa să dea ajutor lui Bogdan, *„care se purta mai corect“* [5]). Pericolul începù să se depărteze din partea lui Selim [6]). Tătarii însă tot se mai agiutau. Sigismund se învoise să plătească Hanului 15.000 ducaţi de aur, în schimb să primească ostatici dela Tătari [7]). Această învoială nu s'a realizat însă, întru cât Hanul nu s'a ţinut de vorbă. La 13 August Sigismund scrie iar lui Vladislav că fiul sultanului din Caffa și-a măritat pe fiica lui după fiul sultanului tătar din Taurida. Ele va ataca Moldova, va cuprinde Chilia și Cetatea Albă și apoi va ataca Polonia și Ungaria [8]). Pe la jumătatea lui August 20.000 de Tătari cu cei doi fii ai Sultanului au trecut *„ad hanc partem fluminis Niper“*. Despre ei Sigismund scrie Castelanului

[1]) Hurm. Doc. II_3 pg. 22.

[2]) Idem. Ibid. pg. 24.

[3]) Id. Ibid. pg. 26; Wapowski o. c. pg. 103; Iorga, Chilia op. cit pg. 180. (Și Chilia a fost cucerită în această năvală).

[4]) Katona, Hist. Critica reg. Hungariae 616-619; Pray, Dissertationes 150-1; Idem Literae procerum regni Hungariae I, 87. cf. Iorga, Chilia op. cit.

[5]) Hurm. Doc. II_3 pg. 27.

[6]) Iorga, Chilia op. cit. pg. 180.

[7]) Wapowski, op. cit. 104.

[8]) Hurm. Doc. II_3 pg. 30.

de Cracovia Spitco de Iaroslav, că au de gând să atace: „*aut nostra dominia, aut Valachi*“ [1]). De asemenea Sigismund scrie și Căpitanului de Cameniţa, Stanislas Lanczkoronski, să aibă grijă nu cumva Tătari trimiși asupra Moldovei să devasteze și Polonia, — *ideo vigilantes istic sitis, ut nobis et regno nostro honorem et famam et commodum cum auxilio Dei reportetis* [2]), — cum și căpitanilor din Lemberg și din Rusia. Căpitanilor din Cameniţa și Rusia le spune că sultanul tătar din Perecop înșală pe Poloni, întru cât a trimis pe cei doi fii ai săi să dea ajutor lui Machmetkierey, — cel trimis asupra Moldovei. De asemenea sultanul tătar are de gând că dacă va găsi Moldova pregătită de războiu, să plece contra Poloniei. Deci se cuvine să dea ajutor Moldoaei [3]). Acelaș lucru îl spune și lui Stanislas Chodecz — căpitan din Leopole — că intenţia lui Machmetkierey e să atace Polonia, pentrucă de Moldova se teme. (*Se sine periculo exire, ex Valahia non posse*) [4]). In acelaș timp, Sigismund scrie și lui Ioan Laski, episcop de Gresna că Sultanul tătar a cerut pace, învoindu-se să dea ostatici pe cei doi fii ai săi, — iar pe de altă parte el a trimis pe al treilea fiu al său Machmetkierey să devasteze Moldova. Sultanul n'a voit să încheie pace și cu ambasadorii Moldovei, punând pe solul moldovenesc în lanţuri. Sigismund anunţa că dacă situaţia ar deveni grea pentru Poloni, el va încheia pace cu Tătarii și fără de Moldoveni [5]). Ion Zapolia, voevodul Transilvaniei, dădu o proclamaţie către cetăţenii din Bistriţa să se pregătească de luptă contra Tătarilor, cari „*innumerabili multitudine congregati, in confinibus Moldauie condescendissent*“, gata de invazie în Moldova și Ardeal [6]).

Tătarii au trecut în Moldova la sfârșitul lui August și începutul lunei Septembrie. Bogdan era ajutat de Căpitanii din Cameniţa și Rusia, — cărora Sigismund le mulţumește

[1]) Id. Ibid. pg. 31.
[2]) Id. Ibid. pg. 34-35.
[3]) Ip. Ibid. pg. 35.
[4]) Id. Ibid. pg. 36.
[5]) Id. Ibid. pg. 32-33.
[6]) Id. Ibid. pg. 33-34.

printr'o scrisoare [1]), cum şi de 800 de oameni din Ungaria [2]). Lupte nu s'au dat intru cât Tătarii cari au năvălit — Tauricanii — a trebuit să se întoarcă înapoi la locuinţele lor, cari erau atacate de Tătarii Nogai. Cu toate acestea, Sigismund în scrisoarea de mulţumire adresată lui Stanislas Lanczkoronski, căpitanul Cameniţiei, — şi lui Ioan Tworowski, — căpitanul Rusiei, — scrisoare datată din 26 Septemarie, le spune să fie gata înţeleşi cu Voevodul Moldovei, pentrucă Tătarii nu se vor întoarce acasă până nu vor prăda Polonia [3])."

In anul 1512 situaţia Moldovei era în pericol. Selim ocupase Chilia şi Cetatea-Albă; spre Răsărit, la Nistru, roiau Tătarii; Ungaria ca şi Polonia erau bune doar să făgăduiască. Bogdan închee pace cu Tătarii. La 22 Martie, Sigismund scrie lui Vladislav despre situaţia critică a Poloniei creată prin pacea lui Bogdan cu Tătarii [4]). Prin Petru Tomiczki, Sigismund înştiinţează după aceea pe Vladislav la 6 Aprile, că Tătarii din Taurida trimiseseră cu un an mai înainte soli de pace în Polonia, cerând ca Voevodul Moldovei să fie scos din alianţă, pentru că hanul voia să ia Moldova ori pentru el, ori pentru fiul său sau chiar pentru Selim. Sigismund nu se învoise la această pace şi acum Voevodul Moldovei, prin alianţa făcută, creiază Poloniei mari dificultăţi [5]). Bogdan trăia în legături de duşmănie şi cu Domnul Ţării Româneşti, situaţie pe care tot Sigismund i-o comunică lui Vladislav [6]), care se obligă să împace pe cei doi domni români şi să intervină special în Moldova la Bogdan să nu facă pace cu Tătarii [7]). Pacea între Bogdan şi Tătari o mijlocise Selim [8]). Sigismund, prefăcându-se că nu ştie de încheerea păcii, scrie lui Bogdan că a auzit de intenţia lui de a face pace cu Tătarii din Perecop şi să aştepte venirea unui sol polon la el, pentrucă e contra înţelegerilor moldo-polone

[1]) Id. Ibid, pg. 38.
[2]) Wapowski, op. cit. pg. 104.
[3]) Hurm. Doc. II, pg. 38.
[4]) Hurm. Doc. II, pg. 46-7.
[5]) Id. Ibid. pg. 48-50.
[6]) Id. Ibid. pg. 47.
[7]) Id. Ibid. pg. 50-51.
[8]) Id. Ibid. pg. 53-54.

această pace [1]). Bogdan încheiase pace silit de împrejurări. Sigismund îi dădea dreptate pe de oparte, când scria lui Ion Laski, episcop de Gnesna, că lenea din afacerile publice ale Poloniei e mare și că Bogdan are dreptate să se împace cu Tătarii [2]). Selim căpătase dela tatăl său cetățile dunărene dela Caffa și până la Nicopole. Această situație a dat încă un motiv lui Bogdan de a încheia pacea, intervenind chiar Selim, cu care Domnul Moldovei stă în bune raporturi [3]). Rezultatul imediat al păcii cu Tătarii în politica externă a lui Bogdan, a fost răceala între Moldova și Polonia. La 20 Aprilie 1512, Tătarii în număr de 20.000 devastează Polonia. Bogdan nu poate da ajutor Polonilor din cauza păcii stabilite [4]). Polonii bat pe Tătari în lupta dela Wisnezvecz [5]). Bogdan prin solul său Luca, felicită pe Sigismund, care era supărat [6]). La 13 Maiu, Bogdan se gândește să dea ajutor Polonilor în viitor. Polonii însă n'au încredere în ajutorul făgăduit [7]), cu toate că regele polon înțelegea că Polonii fără Moldoveni nu pot lupta contra Tătarilor [8]), — totuși nu știa ce să creadă despre atitudinea Voevodului moldovean care nu dăduse ajutor în lupta dela Wisnewecz [9]). Polonii au căutat să determine pe Voevodul din Muntenia să pornească asupra Moldovei, dar acesta a răspuns că fără învoirea regelui Ungariei, de care depinde, nu poate să facă nimic [10]). Motivele de ceartă între Bogdan și Sigismund s'au înmulțit. La 7 Martie 1513, solul lui Bogdan, Toma ducea în Polonia scrisorile lui Bogdan prin care cerea permisiune de a trece în Rusia, fără să i se aprobe și înăsprind mai mult legăturile moldo-polone [11]). In acest timp Selim, după ce omorâse pe cei doi frați ai lui, a ocupat tronul și avea intenția să supună

[1]) Id. Ibid. pg. 54-55.
[2]) Id. Ibid. pg. 55-56
[3]) Id. Ibid. Hurm. II, pg. 53.; Iorga, Chilia op. cit. 181.
[4]) Id. Ibid. pg. 56.
[5]) Wapowski op. cit. pg. 107-108
[6]) Hurm. Doc. II, 65.
[7]) Id. Ibid. pg. 60-61.
[8]) Id. Ibid. pg. 61.
[9]) Id. Ibid. pg. 62.
[10]) Id. Ibid. pg. 68-70.
[11]) Id. Ibid. pg. 84, 85

şi pe „Valach“ —, cu ajutorul Tătarilor. *(...ut Valachum expugnet et sibi subjectum auxilium Tartarorum faciat* [1]). Intenţia lui Selim era să cuprindă Valachia, de unde poate mai uşor să cuprindă şi Polonia [2]). Tătarii au năvălit în Moldova [3]); regele Sigismund se teme că de aci vor năvăli în Polonia [4]), de aceea dă ordin armatei din Podolia să fie gata de atac [5]). Invazia a avut loc pela sfârşitul lunei August. La 9 Septembrie, Sigismund scrie episcopului din Posen cum şi lui Nicolae de Camenecz că Tătarii au devastat Moldova, adăogând în scrisoarea către cel de al doilea că această devastare este datorită nesinceritătii lui Bogdan faţă de Poloni [6]). Sigismund n'a venit în ajutorul lui Bogdan întru cât — zicea el — avea soldaţi puţini [7]). Adevăratul motiv este însă acela, că el încheiase pace cu Tătarii [8]). In această invazie, Tătarii au ajuns până la Iaşi, arzând şi oraşul [9]). Moldovenii au fost învinşi — Letopiseţul Ţării-Moldovei scrie că Bogdan s'a luat după Tătari şi *„i-au lovit cu oaste proaspătă şi au scos tot pleanul dela dânşii* [10])“. Nu se poate însă confirmà această ştire.— In anul 1513 deci, Bogdan era în duşmănie cu Tătarii, iar Sigismund era în bune legături cu ei. Legăturile bune costau destul de scump pe Poloni. Căpitanul din Cracovia, Spitzko Iaroslav, primì ordin dela Sigismund la 2 Octombrie 1513 să trimită Hanului tătar 7500 florini de aur [11]). Până în 1514, Sigismund dăduse Hanului mai mult de 30.000 de florini [12]).— De acum înainte

---

[1]) Id. Ibid. pg. 86.

[2]) Id. Ibid. pg. 96.

[3]) Id. Ibid. pg. 94.

[4]) Id. Ibid. pg. 95.

[5]) Id. Ibid. pg. 82.

[6]) Id. Ibid. pg. 94-96. (Cronica Moldo-polonă în I. Bogdan, Vechile cronici op. cit. pg. 229, dă data de 22 August) — când au venit Tătarii. Comp. Hurm. Doc. II, pg. 94.

[7]) Id. Ibid. pg. 96, 97, 98, 99, 100.

[8]) Id. Ibid. pg. 94, 98, 99, 100.

[9]) I. Bogdan, Vechile cronici op. cit. pg. 229; Hurm. Doc. II, pg. 94.

[10]) Let. Ţ. Mold. op. cit. pg. 124; — Istoria D-lor Ţării Romăneşti... Const. Căpitanul de N. Iorga, Bucureşti 1902, pg. 39-40.

[11]) Hurm. Doc. II, pg. 104-105.

[12]) Hurm. Doc. II, pg. 185.

pericolul turcesc apropie iarăși pe Poloni de Moldoveni [1]). Și Ungurii și Polonii se gândiau la o pace cu Turci [2]). Papa Leon X numește pe Toma, Archiepiscop de Strigoni, legat apostolic în Ungaria, Polonia și Țara Românească, autorizându-l să predice o cruciată contra Turcilor și a Tătarilor [3]). Rezultatul însă a fost nul. In Ungaria este revolta lui Dosza și Vladislav face pace cu Turcii. Sigismund era încurcat în lupte cu ducele Moscovei și nu făcu altceva de cât făgăduì Moldovenilor ajutor în eventualele lupte cu Turcii [4]). La puțină vreme după aceasta și Sigismund închee pace cu Turcii [5]), act care îl pe face și Bogdan, în 1514, obligându-se a plăti tribut Sultanului [6]).

Din anul 1514 sunt câteva știri cu privire la Tătari. Astfel Sigismund într'o scrisoare din 20 Maiu, vorbește de robii luați de Tătari dela lucrul câmpului [7]), iar la 9 Iunie, aduce mulțumiri lui Bogdan pentru știrile ce i le dă asupra Turcilor, făgăduindu-i ajutor contra Tătarilor din Dobrogea (Dobnicenses [8]). La 3 Noembrie, Sigismund scrie lui Bogdan că Hanul tătar din Perecop a trimis pe fii săi contra Moscovei și-l invită pe Bogdan la luptă contra Moscovei [9]). Relațiile moldo-polone erau deci bune. Spre sfârșitul anului iar se strică relațiile dintre Sigismund și Bogdan [10]). Tocmai în Maiu 1515, Bogdan primește scrisoare de mulțumire dela Sigismund pentru informațiile date cu privire la Turci și la Tătarii din Perecop [11]).

---

[1]) Id. Ibid. pg. 102, 137.
[2]) Id. Doc. VIII pg. 42-43.
[3]) Hurm. Doc. II_3 pg. 113-115.
[4]) Id. Ibid. pg. 148, 150.
[5]) Id. Ibid. pg. 151-155.
[6]) Id. Ibid. pg. 171.; Vol VIII pg. 42-43; Tractaturile vechi ce au avut Moldova cu Poarta otomanicească, în Letopisețe ed. Kogălnic. vol. III pg. 452; Arh. Rom. pg. 264; D. Cantemir, Istoria Imp. Otoman, Ac. Rom. I, 275; Giurescu, Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană, 18-19.
[7]) Hurm. Doc. II_3 pg. 156-57.
[8]) Hurm. Doc. II_3 pg. 158.
[9]) Id. Ibid. pg. 182-183.
[10]) Id. Ibid. pg. 184-185.
[11]) Id. Ibid. pg. 219.

După Bogdan, — care muri la 1517, 20 Aprilie [1]), urmă Ştefăniţă Vodă (1517—1527). In domnia lui, la 1518, Tătarii sub Alp-Sultan trec pela Vadul Sărăţii de pe Prut. Au fost învinşi Tătarii şi izgoniţi de către Vornicul Cărăbăţ, în lupta dela Şerbanca. Românii au luat mulţi prizonieri, între cari şi două căpetenii tătăreşti, iar Hanul a fost rănit la cap [2]). In anul 1520, în Iunie, Ştefăniţă anunţă pe Sigismund că Tătarii trec peste Nipru cu gândul să prade Polonia [3]). Peste doi ani, în 1522, Voevodul moldovean e supărat pe Poloni, pentrucă adăpostiau la ei pe nişte boeri pribegi, cari susţineau pe Petru Rareş. Evenimentele nenorocoase care aruncă Ţara Românească în puterea Turcilor, dete prilejul Hatmanului Arbore să trimită în 1523 pe Luca Cârjă la Poloni spre a intervenì pentru alianţă contra Turcilor [4]). Ştefăniţă Vodă nu înclină spre Poloni. La 4 August 1523, se vorbia chiar de o alianţă turco-polono-moldoveană contra Poloniei. In secret trimite atunci Voevodul Moldovei la Poloni că dacă nu-i vor închina ţara, el o să se supună Ungurilor ori Turcilor [5]). In 1524 pericolul turco-tâtar creştea şi pentru Poloni [6]), şi pentru Unguri. Ludovic, — regele Ungariei, — roagă pe papa Clement VII să predice ajutor pentru Ungaria, care va fi atacată de Turci şi de Tătari [7]). Cu doi ani mai târziu, în 1526, se svonia de 80.000 de Tătari, cari au intrat în Polonia şi se apropiau de munţii Moldovei să treacă în Ungaria [8]), iar Voevodul Moldovei era pregătit să asediaze

---

[1]) Inscripţia de pe mormântul lui dela Putna, în Archiva Românească II pg. 307.

[2]) Let. Ţării Mold. op. cit. pg. 126. Let. lui Azarie pune această luptă la 9 August, „în al doilea an al domniei lui Ştefăniţă". I. Bogdan, op. cit. pg. 131; Cronica putneană în Archiva ist. III p. 10; Wapowski, op. cit. pg. 571; în Ist. d-lor Ţării Rom., lupta e pusă la 1521 (7029 leat), Vezi, Iorga op. cit. pg. 42.

[3]) Hurm. Doc. II_3 pg. 3323-33.

[4]) Archiva Ist. I, 1. pg. 9. Vezi discursul lui Luca Cârjă şi în broşura: Eloquenţa română de G. Adamescu, Bucureşti, Bibl. p. toţi.

[5]) Hurm. Doc. II_3 pg. 437.

[6]) Id. Ibid. pg. 460-61.

[7]) Id. Ibid. pg. 469-71.

[8]) Theiner. Mon. hist. Hung. op. cit. II, 792; Hurm. Doc. II_3 pg. 551.

Cameniţa [1]). Din acel an se constată şi apelul lui Sigismund ca toţi să se ridice contra Tătarilor, cari au năvălit în Polonia [2]).

In timpul primei domnii a lui Petru Rareş (1527 — 1538), nu se constată decât o singură invazie tătărească, în anul 1538, unită cu expediţia lui Soleiman în Moldova. Dinspre Nord, Polonii se apropiau de Hotin, iar Ungurii se pregătiau să atace şi ei. In faţa acestei puternice alianţe Petru Vodă „*din toate, şi-au ales cu ai săi de au sfătuit ca să ajungă la Ianăş, craiul unguresc, să-i împace şi să întoarcă oastea asupra Tătarilor, că de-i va putea birui, pre Turc pre lesne îl va putea împăca. Ci sfatul măcar câtu-i de bun, un lucru ce-i din voia lui Dumnezeu nu se poate schimba.... oastea tătarească şi puterea împărăţiei turceşti, ca un puhoiu de grabă ce vine l-au acoperit de i-au căutat a lăsa tot şi s'au dat spre munte, părăsit de toată slujba ce avea*“ [3]). Petru Rareş a pornit spre Ungaria, trecând pela mănăstirea Bistriţei [4]) şi a ajuns la Ciceu, în ziua de 21 Septembrie 1538 [5]). In legătură cu apărarea hotarului răsăritean Petru Rareş a refăcut şi Cetatea Soroca [6]). La început, Petru Rareş fusese aliat cu Tătarii contra Polonilor. Aşà se explică decretul pe care Sigismund îl dă în 1536, Iunie 5, pentru strângerea dărilor de război contra Turcilor şi Moldovenilor [7]).

Dela 1538 până la 1541 au domnit Ştefan VI Lăcustă (1538—40) şi Alexandru III Cornea (1540—41). In acest timp Tătarii ameninţau Polonia [8]), şi în anul 1541 au pornit asupra Ardealului [9]). Sigismund regele Poloniei, la 4 Octombrie 1541, cere ajutor Sileziei pentru a preîntâmpina pericolele

---

[1]) Hurm. Doc. II_3 pg. 556.

[2]) Id. Ibid. II_3 pg. 556.

[3]) Let. Ţ. Mold. op. cit. pg. 141-142; comp. Iorga, Istoriile d-lor Ţ. R. op. cit. pg. 56.

[4]) Uricarul IV, pg. 421.

[5]) Vezi această călătorie a lui Petru în Ureche, Letopiseţe I pg. 162.

[6]) Iorga. Geschichte des rum. Volkes, Gotha 1905 I, 384.

[7]) Hurm. Doc. I_2 pg. 92-93; Doc. II_1 pg. 117, 168.

[8]) Hurm. Doc. II_1 pg. 194.

[9]) Id. Ibid. pg. 220.

din partea Moldovenilor, Tătarilor şi Muscalilor [1]). In a doua domnie a lui Rareş (1541—46) nu se constată nici o năvălire nouă.

In Ţara Românească se pomeneşte doar de Tătarii cari au ajutat la leat 7053 (1545) lui Mircea Vodă Ciobanul să ocupe tronul, în lupta cu Radu VI Paisie. Tătarii au ajutat pe Mircea împreună cu Turcii, din ordinul Sultanului căruia îi scrisese Mircea că *„nu-l lasă domnii cei haini şi boiarii cei haini să-şi stăpânească ţara, ci vin de-l scot den ţară“* [2]).

Veacul XV se închee cu recunoaşterea suzeranităţii turceşti şi asupra Moldovei, aşa cum la începutul veacului recunoscuse aceeaş suzeranitate Mircea pentru Ţara-Românească. Această recunoaştere, făcută din înţeleaptă chibzuinţă politică a făcut ca Principatele Române să supravieţuiască celorlalte state creştine din Răsăritul Europei [3]).

Veacul XVI a adus începutul decadenţei politice, care s'a accentuat mai ales în a doua jumătate a acestui veac, când şi Ungaria fiind sub Turci (după 1526), influenţa asupra noastră a fost cu atât mai puternică. Ataçaţi din Răsărit de Tătari şi înconjuraţi în Sud şi Vest de Turci, iar la Nord de Poloni, poporul românesc s'a păstrat prin deosebitele calităţi politice ale lui, cum şi prin împrejurările cunoscute. La sfârşitul veacului a apărut *„ca o ultimă flacără strălucită a vechilor dinastii, eroul unităţii naţionale: Mihaiu-Viteazul“* [4]).

P. Georgian.

---

[1]) Id. Doc. I$_2$ pg. 156.

[2]) Istoria d-lor Ţării Român. publ. de N. Iorga, op. cit. pg. 62.

[3]) D. Onciul, Fazele op. cit. pg. 17-18.

[4]) D. Onciul, Id. Ibid.; Vezi de acelaş: Din istoria României, op. cit. pg. 63-64.

SONETE

DIN ALBERT SAMAIN

Seară Păgână

E-o seară de coloarea succinului curat.
Pe promontoriu, templul lui Adonis își tae
Conturul colonadei pe cerul de văpae;
Și 'ntâia stea, răsleață, pe mare-a scânteiat..

O trestie, în freamăt, un cântec modulează.
Pe munte, Pan se 'nalță să vadă colo'n fund
Cum nimfele desculțe danțează jos pe prund;
Din Asia corăbii tot portul 'mbălsămează.

Femei, ținând ulciorul pe ghizduri, au rămas
Să-și treacă la fântână nehotărâtul ceas.
Doi câte doi, și boii lăsară brazda mută.

Coboară mólcom noaptea cu roze 'nmiresmată...
Cu nimb de-argint, Diana, visând de astădată,
In inima pădurii de-o rază străbătută,

P'Endymion pe ploape cu patimă-l sărută.

Ilda

Gălbue ca şi zorii 'n Norvegia, pe toamnă,
Magnetica btândeţe a Nordului aveà;
De ea aproape, totu 'mpăcat se potoleà,
Cum paşii, prin zăpadă, un sgomot nu înseamnă.

Figura-i, printr'o tristă şi strànie vrăjire
Din fragezi ani luase şi-acum păstrà uşor
Cevà din frumuseţea sublimă-a morţilor;
Şi lângă ea, chiar râsul păreà nelegiuire.

Pe apa luminoasă a ochilor, — stingher
Pluteà 'n neştire Visul ca un tăcut năer...
Pătruns de-o taină totu în jurul ei erà.

Şi gingaşă, zulufii pe deget depănând,
Sălbatică sfială în glasul ei păstrând,
Trăià pentru nespusa plăcere de-a tăceà.

Tălmăcite de **Ion Gane**.

CRONICI

Cronica istorică.

Voevozii înmormântaţi în biserica Domnească dela Curtea de Argeş. — Până astăzi toate mormintele descoperite în interiorul bisericei Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş, cu toate studiile ce au apărut în diferite scrieri şi chiar în voluminoasa carte: „Curtea Domnească din Argeş“ [1]), au rămas încă de domeniul enigmelor.

Ceia ce se poate susţine cu destulă siguranţă este că predecesorii lui Mircea cel Bătrân, afară de Basarab I şi Neculai Alexandru I, se află înmormântaţi în această biserică, şi anume Vladislav I, Radu I şi Dan I.

Neculai Alexandru I se află înmormântat în biserica Domnească din Câmpulung, după cum rezultă din inscripţia de pe piatra de pe mormântul său. Tot acolo pare să fi fost înmormântat şi părintele său Basarab I. Căci el n'a putut fi înmormântat la Curtea de Argeş, de oare ce biserica domnească, poate începută de dânsul, dar mai probabil deabea de fiul său, nu era încă gata, motiv pentru care a trebuit să fie înmormântat tot la Câmpulung, unde el a şi murit după grafitul descoperit la Argeş.

Identificarea mormintelor înseşi este foarte anevoiasă. Acea făcută de Dl Virgil Drăghiceanu [2]) este foarte problematică şi arbitrară. Astfel susţine că în sarcofagul descoperit la locul mormântului de onoare al ctitorului s'ar afla rămăşiţele lui Radu I zis greşit Radu Negru [3]) de oarece „din faptul că s'a găsit în mormântul lui plete castanii, se poate deduce că el a murit tânăr“ şi că „figura lui este reprezintată în scena hramului bisericii, „dela intrare, unde Domnul, cu plete şi barbă castanii întinde „mânile, în poză de rugăciune înaintea tronului lui Hristos.“

---

[1]) Buleinul Comisiunii monumentelor istorice, anul X-XVI, Bucureşti 1923.
[2]) Curtea Domnească din Argeş, op. c.
[3]) ibid. p. 46.

Această părere a fost adoptată şi de D-l Alex. Lapedatu în studiul său «cum s'a alcătuit tradiţia naţională despre originile Ţării-Româneşti» [1]). „Intr'adevăr frapanta asemănare între cu„loarea părului şi forma costumului Domnului zugrăvit în această „icoană ca ctitor şi culoarea părului, aşa cum s'a păstrat, şi forma „costumului aşa cum s'a putut reconstitui, ale Domnului înmor„mântat în sarcofag, e dovadă că avem a face cu una şi aceiaş „persoană: Că Domnul din mormânt e însuşi ctitorul din icoană".

Aşa este, concluzia e justă, dar nu dovedeşte decât un lucru: identitatea Domnului din mormânt cu ctitorul din icoană.

Dar chestia este tocmai cine este ctitorul zugrăvit în icoană şi înmormântat în sarcofag. Este el Basarab I. cum susţine D-l N. Iorga [2]) şi cum susţinusem şi eu altă dată [3]), sau Radu I cum susţin Domnii Virgiliu Drăghiceanu şi Alex. Lapedatu, sau Vladislav I cum am căutat s'o dovedesc eu în două articole publicate în Convorbirile Literare [4]).

In mormântul ctitorului negăsindu-se nici o inscripţie nu se poate avea nici cea mai mică indicaţiune despre Voevodul din sarcofag, afară de aflarea celor două inele cu inscripţiuni religioase catolice în limba latină [5]) care, cum vom vedea, pe lângă alte consideraţiuni pot contribui la deslegarea acestei chestiuni.

Deasemenea nici portretul ctitorului din icoană nu ne poate da nici o indicaţiune, dar găsim un început, care ne poate călăuzi în aflarea Voevodului înmormântat, în inscripţia cea veche deasupra panoului cu chipul ctitorului, a Domnului şi a Domnei în naosul bisecei. Din nefericire această inscripţie nu este decât fragmentară [6]).

Dar mai întâi să vedem care sunt argumentele pentru care Domnii Virgiliu Drăghiceanu şi Alex. Lapedatu susţin că mortul din sarcofag ar fi Radu I.

Amândoi aduc ca argument pomelnicul cel vechiu al bisericei care numeşte ca fondator al sfântului lăcaş pe Radu-Vodă cu Doamna lui Ana [7]). Acest pretins vechiu pomelnic nu datează decât din anul 1863 făcut de pe altul vechiu, care era cel puţin de pe la 1812 adaogă D-l Drăghiceanu [8]). De aci rezultă că nu avem de loc a face cu vechiul pomelnic. Dealmintrelea dovadă că acest pomelnic n'a fost măcar copiat după cel vechiu este alcătuirea lui. Din el lipseşte atât Basarab I cât şi fiul său Nicolai Ale-

---

[1]) Anuarul institutului de istorie naţională, Vol. II. Bucureşti, Cartea Românească, Bucureşti 1924, p. 303—304.
[2]) Revista istorică, anul VI, No. 7-8.
[3]) Basarab zis Negru-Vodă
[4])
[5]) Curtea Domnească, p. 61 - 62.
[6]) Ibid. p. 46 - 50.
[7]) Alex. Lepedatu, o. c. p. 304.
[8]) o - c. p. 46.

xandru I. Apoi după Dan I e pus un Ştefan-Voevod, etc. Pentru aceste motive acest pomelnic nu are absolut nici o valoare pentru epoca primilor Voevozi. Ca al doilea argument se invoacă tradiţia, iar cel dintâi mai invoacă panoul din naosul bisericei, şi cel de al doilea „relieful, statu de piatră, aşezat odinioarea deasupra „mormântului nostru şi care a fost considerat, în toate timpurile, „ca reprezentând pe Radu-Vodă“ [1]). Acest argument cade de la „sine, chiar dacă în adevăr ar representa pe Radu I de oare ce, cum a dovedit D-l Drăghiceanu, n'a fost aceasta piatră cu chipul unui Voevod pe mormântul ctitorului, ci pe alt mormânt [2]). Rămân deci încă două argumente: tradiţia şi panoul.

Tradiţia singură nu poate fi adusă ca dovadă despre înmormântarea lui Radu I în mormântul cu sarcofag.

După tradiţie toate bisericele, oraşele, cetăţile vechi sunt atribuite lui Radu I sau exact zicând lui *Negru-Vodă*. Dl. A. Lapedatu în însemnatul său studiu despre modul cum s'a alcătuit tradiţia naţională despre originile Ţării-Româneşti, a stabilit în mod cert că tradiţia veche populară nu cunoaşte decât pe Negru-Vodă, întemeietorul Ţării-Româneşti, şi nicicum pe Radu Negru care nu aparţine decât tradiţiei posterioare, literară [3]). In ceeace priveşte tradiţia locală care arată că, la ziua Sf. Niculae în fiecare an se făcea slujba îndatinată a hramului pe mormântul ctitorului pomenindu-se pe Radu Negru, această pomenire al acestuia se făcea de sigur deabea din timpul când uitându-se adevăratul ctitor s'a îndatinat părerea că Radu ar fi fost ctitorul acestui lăcaş. Să vedem acum ce e cu ultimul argument, panoul.

Acest panou se află în dreapta uşii de întrare în naos. El reprezintă un Domn şi o Doamnă ţinând în mână biserica, fără nici o inscripţiune. Dl. V. Drăghiceanu zice că „acest *panou ar fi fost făcut de pe un decalc de pe cel vechiu*“ [4]). Comparaţia costumelor Domnului din acest panou cu acel al Voevodului din icoana hramului bisericei, dovedeşte că aci avem a face cu portretul cel vechiu, pe când celălalt se datoreşte zugravului Pantelimon de pe la 1829 influenţat de tradiţia literară cum că biserica ar fi fost zidită de Radu şi de soţia sa Ana, înlocuind de sigur chipul cel vechiu care reprezinta probabil pe acelaş Voevod din icoana hramului, a cărei existenţa o arată inscripţia veche fragmentară ce a mai remas deasupra panoului. Chiar Dl. Drăghiceanu este silit a mărturisi că această inscripţie, deşi numele Voevodului şi a soţiei sale sunt şterse, ar putea să se refere la Vladislav I [5]). Panoul cel vechiu dar, reprezintă nu pe Radu I, ci pe fratele

[1]) ibid.
[2]) o. c. p. 49 - 32.
[3]) o. c. p. 290 - 314.
[4]) o. c. p. 47.
[5]) Draghiceanu, o. c. p. 47.

şi predecesorul său *Vladislav I* sau *Vlaicu*. Tot pe Vlaicu dar îl reprezintă şi chipul ctitorului din icoana hramului.

Şi aşa şi este. Căci din moment ce Vladislav I se află înmormântat în această biserică, fapt recunoscut şi de Dl. Drăghiceanu, el trebuie să fie ca predecesor al lui Radu I, decedat şi înmormântat înaintea acestuia, neapărat dacă nu singurul ctitor cel puţin primul ctitor al bisericei, şi ca atare înmormântat în mormântul ctitorului, adică în naos în dreapta, la locul de cinste, în mormântul cu sarcofag. Remăşiţele dar găsite în acest sarcofag sunt neaparat ale lui Vladislav I [1]).

Atât eu [2]), cât şi în urmă Domnii V. Drăghiceanu [3]) şi J. C. Filitti [4]) au dovedit că părerea Dl. N. Iorga [5]), adoptată, nu ştiu pentru care motive, şi de Dl. A. Lapedatu [6]), cum că Vladislav I ar fi înmormântat în mănăstirea Tismana este eronată. Domnul înmormântat aci este după mine Dan I care a sevârşit această mănăstire „începută din temelie" dar nesfârşită de părintele său Radu I, şi nu Mihail I, fiul lui Mircea I cel Bătrân cum pretinde Dl. V. Drăghiceanu, căci nu e de admis că acest Voevod să fi fost înmormântat în lăcaşul zidit de Dan şi nu la Cozia zidită de tatăl său şi în care acesta se află înmormântat.

Dar dacă Radu I nu este înmormântat în mormântul ctitorului din biserica Domnească, neputând fi înmormântat la Tismana începută de dânsul numai, dar neterminată, el a trebuit să fie astrucat tot în biserica Domnească din Argeş, deşi este cu neputinţă a desemna cu preciziune în care din celelalte morminte se află înmormântat, probabil însă în mormântul din mijlocul bisericei atribuit de Dl. V. Drăghiceanu, lui Vladislav I.

Căci fragmentele, dintr'o înscripţie funerară, care au fost găsite în apropiere de acest mormânt, l. a-i. s. şi care ar da numele lui Vladislav din care cauză Dl. V. Drăghiceanu [7]) a atribuit acest mormânt lui Vladislav I, pot şi sunt probabil din piatra de pe mormântul de alături, atribuit de Dl. Drăghiceanu boierului Nan Udobă [8]). După Dl. Aurel Savela [9]) aceste fragmente au fost găsite nu lângă mormântul presupus al lui Vladislav ci lângă mormântul atribuit lui Nan Udobă. După mine, în acest

[1]) Vezi şi C. Kogălniceanu, Biserica Sf. Nicolai Domnesc, în Conv. Lit. anul 35, p. 727 - 728 unde arătam că inelele găsite cu inscripţiuni religioase catolice nu pot fi ale lui Radu I Domn eminamente ortodox, pe când Vladislav I trecea, deşi eronat, de catolic.

[2]) Biserica Sf. Nicolai Domnesc în Conv. Liter. anul 56. 1924. p 764-765.

[3]) o. c. p. 44, nota 1.

[4]) Despre Negru - Vodă, Cultura Naţională, Bucureşti, 1924, p. 29.

[5]) Revista Istorică, anul VIII, N - e 7-9, Bucureşti, 1922, p. 125 - 127.

[6]) Tradiţia despre originile Ţării-Româneşti în Anuarul Institutului de istorie naţională II, 1923, p. 302 - 303.

[7]) o. c. p. 44.

[8]) o. c. p. 54.

[9]) Descoperirile istorice dela Curtea de Argeş, Bucureşti, 1921, p. 15.

mormânt, se află înmormântat nu Nan Udobă, ci Vladislav de Doboca, nepotul de soră al lui Vladislav I, după cum am arătat în articolul meu Sf. Nicolae Domnesc [1]) revenind asupra unei erori comise în precedentul articol despre Biserica Domnească [2]) unde admisesem că portretul Cavalerului fără cap de pe stâlp de lângă acest mormânt reprezinta pe Vladislav I, pe când el nu poate reprezinta decât pe nepotul său Vladislav de Doboca, căci nu e admisibil ca voevodul creştin, ortodox, să fi fost reprezentat într'un costum atât de războinic, nu numai cu spada, dar şi scut şi lance. Inscripţia slavonă din care Dl. V. Drăghiceanu scoate Nan Udoba, înseamnă probabil, cum susţine Dl. G. I. Brătianu [3]), pe româneşte „Răsplătească Dumnezeu".

Adevăratul chip al ctitorului, al Voevodului Vladislav I, îl avem în icoana hramului, care este de sigur portretul original cel vechiu. Costumul său e acel medieval cavaleresc occidental, foarte asemănător cu costumul lui Mircea cel Bătrân dela Cozia care este asemenea portretul original. Acelaş costum îl găsim şi în portretul lui Alexandru I, din Chronicon pictum, reprodus de Dl. V. Drăghiceanu [4]) greşit însă ca portretul lui Basarab I, căci în cronica ungară e vorba de una din misiunile Episcopului de Oradea pe lângă Alexandru I, şi nu pe lângă tatăl său Basarab. Costumul acestuia seamănă cu desăvârşire costumului Regelui Carol Robert, contimporanul său, al căruia portret se află reprodus în Istoria Românilor de Dl. Ioan Lupaş [5]).

Avem dar portretele originale ale lui Basarab I, Alexandru, I, şi al lui Vladislav I, ctitorul bisericei Domneşti dela Curtea de Argeş, unde este înmormântat în mormântul ctitoresc în care s'a descoperit sarcofagul cu rămăşiţele sale, atribuit greşit fratelui său Radu I.

Rău şi fără cale s'a pus, înainte ca această chestiune să fi fost rezolvată într'un mod cert, o tablă lângă mormântul cu sarcofagul din biserica Domnească dela Curtea de Argeş, cu inscripţia că acolo ar fi astrucat Radu I.

C. Kogălniceanu

Despre Marea Valahie [6]). — Scriitorul francez Heuzey în lucrarea sa: „Le Mont Olympe et l'Acarnanie" vorbind de Vlaho-Livadia, la pag. 48 şi 49, făcând menţiune de Thessalia zice:

„In secolul al XII-lea, Thessalia nu se mai numeşte altfel

---

[1]) Conv. Liter. 56, 1924, p. 759-760.
[2]) Conv. Liter. 54, 1922, p. 729.
[3]) Revista Istorică, VI, 7-9.
[4]) o. c. p. 13.
[5]) Ediţia c. II-a, Bucureşti 1922.
[6]) Vezi începutul în Convorbiri Literare, 1925. No.

„decât „Marea Valahie". Dela 1119, în tractatul de Comerţ între „Veneţia şi Impăratul Alexis, se citeşte: „Provincia Vlachiae", acest „nume îi rămâne până la venirea Turcilor".

Tot Heuzey într'o altă lucrare a sa: Les Couvents des Météores en Thessalie în Revue Archéologique t. IX din 1864 la pag. 154 se exprimă astfel: „In luna lui August 1858 explo„rând acest povârniş al Pindului, mă gândii, că neglijenţa celor „de mai înaintea mea, îmi procură ocaziunea de a descoperi ceva „interesant. Mă urcai la cele mai principale monastiri, silindu-mă „mai ales să examinez colecţiunea de cărţi imprimate sau manus„crise pe care călugării le numesc bibliotecile lor. In aceste exa„minări, din nevoe cam grăbite, nu găsii nimica cu privire la an„tichitatea clasică, în compensaţie avui fericirea de a pune mâna „pe vre-o 20 de manuscrise bizantine, bule de aur ale Impăraţilor „sau uzurpatorilor temporari ai Provinciei, sentinţa Episcopilor „şi Patriarhilor, acte de ale Autorităţii locale, care îmi procurară „mai multe lămuriri istorice decât le găseşte cineva de obiceiu „în bucăţi de asemenea natură. Intr'adevăr aceste pergamente se „referă toate la aceaşi provincie Thessalia de Sus, sau Districtul „Triccala, numită atunci „*Marea Valahie*". Aparţin aceleiaşi peri„oade din secolul al XIV" iar la p. 163 zice: „Direcţia Ţării fu „lăsată atunci unui oare care Alexe Angelul, care poartă titlul de Cesar al Valahiei cu coloarea albastră".

Heuzey et Daumet în renumita lor lucrare „Mission Archéo„logique de Macédoine", page X, în raportul lor către Impăratul „Napoleon al III-lea, vorbind de Thessalia şi Vlahi zice: „In lipsa „manuscriselor vechi, aceste documente dau curioase amănunte „asupra stării populaţiunilor şi asupra amestecului raselor în a„ceastă provicie în epoca când se numea „*Marea Valahie*"; iar la pag. 451 care cuprinde viaţa Sfîntului Atanase, extragem următoarele: „Intâlnind pe Episcopul Serviei, numit Iacob, am aflat „dela el cu privire la Stagus următoarele: Este, zice el, un mic „orăşel care se află între frontiera Ianinei şi a Vlahiei. Vlahia se „zicea mai înainte, apoi Thessalia, cuprinzând părţile Larissei".

Pe lângă citaţiunile istoricilor Occidentali, voi intercala şi cele ce au scris învăţaţii greci asupra Marei Valahii în operele lor istorice şi filologice. Astfel geograful Meletiu în Geografia sa tipărită la Veneţia (1724) la pag. 309 zice: „Apoi venind Vlahii din Dacia locuiră în Marea Valahie precum şi în Tayget din Peloponez".

Alexandru Rigu Rangabé în cartea sa: Die Franken în Pelopones (Leipzig 1856) pag. 18 Nota 1 zice că: „Numele de Valahia se dădea de obiceiu în evul mediu părţii de Vest şi Sud a Thessaliei".

Tot Rangabé în Revista Pandora din 1856 se exprimă astfel: „Românii din Elada, Macedonia, Epir şi Thessalia sânt colonii „venite din România propriu zisă. Aceasta se vede nu numai din „denumirea lor comună şi din limba lor, dar încă prin numele lor „de Megalo-Vlahi (Români-Mari) nume dat Românilor din Pind".

Ioan A. Romanu, în biografia lui George Gratianu (Corfu 1870), la „tabloul dela sfârşit „vorbind de Ştefan Duşan şi Simeon, menţionează şi de „Marea Valahie".

Constantin Sathas în opera sa „Elinica Anecdota" (Atena 1867) t. I face menţiune de Marea Valahie în mai multe rânduri.

Mustoxidi în Memoriile sale asupra Epirului, Acarnaniei etc., publicate în Elinomnimon (1843) t. I p. 228 zice că o parte a Thessaliei se intitula „Marea Vlahie".

A. Miliarakis în cartea sa: Istoria Regatului Miceei şi Despotatului Epirului (Atena 1898) pag. 253 zice: că pe timpul regelui Ioan Asan, Thessalia se intitula Marea Vlahie, iar la pag. 530 zice că: Thesalioţii se chemau Megalo-Vlahiţi".

I. Lambridi, în broşura sa „Epirotica Meletimata t. V. Meţova şi Seraca p. 7 zice: „Vlahii se stabiliră în Thessalia către secolul al VI venind din Em (Balcani) „împreună cu Bulgarii, urmând „spiritul lor aventurier şi fiind înrolaţi de Bizantini, fură răsplătiţi „prin concesiuni de terenuri". După ce pomeneşte de Benjamen „de Tudela, mai spune că printre titlurile Despoţilor Thessaliei „era şi acela de „*Despotul Marei Valahii*"; iar la Nota No. 1 ne „mai spune că Toma I şi fiul său Nicefor sânt menţionaţi şi ca „*Principii Vlahiei*, iar Ştefan Duşan purta şi titlul de „*Contele Vlahiei*".

P. Aravandinos în renumita sa operă „ Cronicele Epirului" t. II, p. 33 zice:

„Către secolul al X-lea o parte din Dacii din Moesia emigrară spre Pind „în părţele [Epirului şi Thessaliei, iar înainte „de această epocă nu se face de loc menţiune în acele părţi de „această seminţie. Deoarece majoritatea Vlahilor care emigraseră „în Grecia locuiră Thesalia, fu intitulată şi Thessalia „Marea Vlahie", unde se află Larisa şi Triccala".

Paparigopol, istoricul de frunte al Greciei moderne, în remarcabila sa lucrare „Istoria civilizaţiunei Greceşti" scrie: „Cei din „urmă străini amestecaţi cu Eleni înainte de cucerirea muzulmană „sânt Vlahii. Aceşti Vlahi au apărut în Ţara grecească în special „în Thessalia, înainte de invazia francă. Vlahii au venit de peste „Dunăre. Trecând peste acest fluviu cu Bulgarii, s-au stabilit mai „întâiu peste Balcani, de acolo se scoborâră până în Epir şi Thes„salia. O parte urmă soarta coloniilor şi cuceririlor bulgare, alţii „continuară să ducă o viaţă pastorală, alţii primeau concesiuni „de pământuri pe ambele versante ale Pindului după ce serviseră „în armata bizantină. De aci numele de „Valahie" sau „Marea Va„lahie", dat în evul mediu acestei porţiuni a Thessaliei.

„O mulţime de oameni remarcabili din Istoria noastră mo„dernă ca Coletti, Sina, Tosiţa, Hagi-Petru, ca să nu citâm decât „pe cei mai cunoscuţi, erau de origină Valahă".

Salonic (Va urma

V. Diamandi-Aminceanu.

Cronica Socială

Anglia industrială se întoarce la agricultură. — In timpul din urmă am avut două formule, una a lui Mussolini: *bataglia del grano*, alta a lui Lloyd George: *back to the land*, ambele ar indica hotărârea a două popoare mari de a se întoarce la agricultură, dar câtă deosebire între amândouă!

Bataglia del grano — lupta pentru grâu — împingea poporul italian spre o agricultură intensă, menită să-şi cultive singur grâul necesar şi să se gândească chiar la export. Pe când *back to the land* — înapoi, la ţară — constitue o formulă, care trebue să surprindă pe toţi, care stau să gândească puţin. Lloyd George are aerul, să vrea nici mai mult, nici mai puţin decât să trimeată pe şomeurii industriali la munca câmpului! In orice caz aceasta ar fi promotorul mişcărei lansate cu atâta uşurinţă de un fost prim-ministru şi susţinută cu atâta seriozitate de o presă mai mult decât bine-voitoare. Restul programului, care ar constitui viitoarea activitate pe acest teren a lui Lloyd George, este încă şi mai puţin încurajator pentru poporul englez, atât de ataşat tradiţiilor lui seculare.

Un dinasticism amestecat cu propuneri analoage cu ceeace s'a experimentat în republica sovietelor, ne face să rămânem miraţi în faţa seriozităţei, cu care se propune acest program. A trebuit o reclamă bine meşteşugită, ca să înăbuşe o examinare serioasă a acestor propuneri, aşa de îndrăsneţe, când e vorba de o ţară ca Englitera.

Lloyd George pleacă de la un principiu, care în ţara lui, îi atrage de la început întreaga simpatie: „Proprietarul englez este numai un depozitar al pământului, pe care-l stăpâneşte astă-zi, proprietarul suprem fiind Regele Angliei", care exercită dreptul acesta în numele naţiunei. De aici posibilitatea exproprierei pământului de utilitate publică, chiar dacă această expropriere s'ar face în vederea cimitirelor, căci şi aceasta este o utilitate publică. Dar atunci „dacă este drept, spune Lloyd George, ca „*Statul* să-şi reia dreptul asupra pământului pentru a îngropa pe morţi, de sigur că este just să-şi reia acest drept şi când va fi nevoie pentru a hrăni pe cei în viaţă". In orice caz, de ce ar fi nevoie de o frază aşa de sunătoare, când cauza este aşa de dreaptă?[1]). Au trecut probabil vremurile, când şi în chestiuni de agricultură, un alt şef al partidului liberal, *the great old man*, spunea lucruri admirabile, cu un fond economic aşa de just şi în o frază pe atât de limpede pe cât de simplă!

Lloyd George plecând de la „proprietarul suprem, Save-

[1]) A se vedea şi articolul din *Ideea Europeană* (15 Oct. 925) unde d-l Mitrany, bun cunoscător al vieţei englezeşti, stă mirat în faţa acestui program.

ranul", cere ca pământul să fie redat „naţiunei", iar „naţiunea" să-l dea... în arendă! Cu alte cuvinte elimineză pe „Suveranul, proprietarul suprem" al pământului, iar „naţiunea" cu de la sine putere să facă din agricultorii engleji cât mai mulţi arendaşi, care dacă nu vor cultiva cum se cade pământul, acesta să fie trecut de „naţiune" la alţi agricultori mai pricepuţi şi mai harnici. Lloyd George pretinde prin aceasta, că „naţiunea asigură agricultorului „proprietatea de .. muncă"!

Pe de altă parte „naţiunea", ca să aducă la îndeplinire un asemenea proiect agricol, va trebui să institue o armata de funcţionari, care să aibă grije:

Să „recompenseze" pe actualii proprietari, printr'o plată anuală reprezentând acelaş venit, pe care proprietarii îl trag astă-zi din pământul lor. Lloyd George are însă grijă, ca să asigure pe viitorii arendaşi, că acest venit este foarte mic.

Vor avea grije funcţionarii „naţiunei" să procure capitalul pentru îmbunătăţirea proprietăţei.

Să procure o siguranţă reală arendaşilor, condiţie absolut necesară, pentru ca aceştia să cultive bine pământul luat în arendă de la „naţiune".

Fiind că nu toţi agricultorii pot deveni arendaşi — pământul cultivabil din Anglia ne fiind îndeajuns pentru aceasta — „naţiunea", prin falanga ei de funcţionari, va asigura muncitorilor agricoli o viaţă omenească.

Aceiaşi funcţionari vor avea grije, ca salariul muncitorilor agricoli şi profitul arendaşilor să se achite în primul rând, iar din ce va rămâne, dacă va rămâne, să se plătească „recompensa" fostului proprietar.

De fapt, dacă partidul liberal, venind la putere, ar accepta programul fostului şef [1]), Lloyd George, atunci Englitera s'ar găsi în plină republică sovietică:

funcţionarismul dus la exces:

„naţiunea" singura *proprietară (?)*

lucrătorii agricoli în primul plan, cel puţin pe hârtie, cărora „naţiunea le asigură proprietatea de muncă".

arendaşii agricoli constituind viitorii *tovarăşi* ai comunismului englez.

funcţionarii regimului vor exercita controlul (spionajul?) asupra activităţei arendaşilor.

în fine foştii proprietari să se mulţumească cu fărămiturile de la masa comunistă, dacă .. va rămânea ceva.

---

[1]) In acelaş timp însă simpatiici *P. Nicanor şi Co.* de la *Viaţa Românească* (Oct. 925) merg aşa de departe, în cât spun că perorăţiile lui Lloyd George „formează azi programul partidului liberal" şi că „aceste cuvinte sunt ale şefului partidului liberal din Anglia". Ori Lloyd George nu mai este de mult şeful acestui partid, dar nici membru devotat al partidului lui, el este în realitate şeful unei disidenţe liberale, prin urmare...

Planul agricol al lui Lloyd George trebue să pară în Anglia cel puţin original: „proprietarul suprem“ este Suveranul, dar când este vorba să-i redea pământul, Lloyd George îl dă în deplină stăpânire „naţiunei“. Programul începe prin a fi închinat Suveranului, pentru ca să ajungă în deplin bolşevism. — Garantează Lloyd George, că experienţa dezastroasă încercată de Lenin şi Trotzky, va fi mai norocoasă în Anglia sub auspiciile lui?

Dar iată câteva dispoziţii ale acestui *Rural Land Reform*, pe care le iau din o revistă economică:

„se va alege un *County Agricultural Authority*, în fiecare Administrative County, membrii acestei *Authority* vor fi salariaţi.

„se va numi un *Cultivation Officer*, în fiecare County Authority, însărcinat cu supraveghierea agricultorilor arendaşi şi lucrători. Acest *Officer* va supraveghia însă şi pe membrii din County Agricultural Authority şi când aceştia n'ar lucra după placul lui, el *Officer* este în drept să reclame Ministerului agriculturei.

„County Agricultural Authority este însărcinată:

a) să *cumpere* pământul de la proprietarii cari li s'ar părea, că nu-l administrează destul de bine.

b) sau dacă o *farm* (o fermă) ar face, după avizul lor o cultură proastă.

Mai departe: arendaşul *Cultivating tenant* va plăti o arendă „care va fi totdeuna *aceiaşi*, cât timp proprietatea va fi cultivată de el sau de moştenitorii lui“ având însă o singură obligaţie „să cultive pământul cum trebue“ — cu alte cuvinte arendaş pe viaţă.

Muncitorul agricol are dreptul la un salariu cu care să poată trăi, *living wage* şi la $^1/_2$ acre de pământ (circa 2000 m. p.).

Cât departe suntem de expropierea marilor proprietari din România şi de împroprietărirea ţăranilor noştri! Ori-care ar fi scăderile acestei revoluţii agrare, căci *revoluţie* o numeşte I. L. Evans [1]) compatriotul lui Lloyd George, ea a trebuit să fie mai mult admirată în Anglia, căci în nici o ţară mai mult ca în această n'a fost apreciată o revoluţie fără vărsări de sânge. Dar ori-care ar fi mijloacele oratorice de care se serveşte Lloyd George ca să convingă, că propunerile lui se reazimă pe cercetările întreprinse de partidul liberal, este de prevăzut că acest partid se va feri să cadă în ispită.

Dar ce este mai extra-ordinar, este faptul că Lloyd George, pare a nu aprecia, că veacuri de-a rândul Anglia a lucrat într'un fel iar astă-zi ar sili Lloyd George pe acelaş popor să lucreze alt-fel în cazul de faţă.

Puterea administrativă s'a ferit ca să mărească funcţionarismul, iar activitatea statului s'a mărginit, ori de câte ori i-a

[1]) I. L. Evans. — *The agrarian revolution in Roumania* (1924).

fost cu putinţă, la un control, care totdeauna a încurajat iniţiativa particulară şi a mers aşa departe în cât a acordat acestei iniţiative o libertate de acţiune necunoscută la alte popoare. Autorităţile engleze au intervenit numai când iniţiativa engleză în luptă cu greutăţi în ţară sau în străinătate, avea nevoie de ajutorul oficial al statului englez sau când această activitate nu se manifestă cu toată energia cerută.

Cine nu cunoaşte istoria faimoasei *East India Company*, căreia statul englez îi dăduse autoritate absolută asupra tuturor englejilor din India (1600)? şi ar fi de mirat, dacă Lloyd George n'ar cunoaşte instrucţiunile pe care directorul acelei Company le da unui funcţionar nou în serviciu: „Eu mă aştept, spunea acel director, ca voinţa mea să fie pentru d-ta lege, iar nu legile Angliei, care sunt o grămadă de absurdităţi". Aceasta „East India Company" a lucrat aşa de mult şi de bine în folosul ţărei sale, în cât un autor englez exclamă plin de admiraţie: „Prin intermediul unor negustori din Leadenhall Street, imperiul englezesc a putut să se mărească cu o populaţie de 200.000.000 şi cu o peninsulă vastă şi neîntrecută ca bogăţie şi fertilitate". In adevăr, „East India Cy" cu forţele ei proprii a cucerit India, pe care a predat-o Angliei mai târziu în 1857.

Cine nu ştie cum a cucerit Anglia canalul Suez, săpat cu atâta iscusinţă de geniul francez? Printr'o simplă operaţie de bursă, Anglia devine stăpână canalului şi-şi asigură drumul spre Indii.

Dar poate mai puţini ştiu, cum după război, statul englez servindu-se de spiritul de iniţiativă a trei dintre supuşii lui: Sir John Cadman, Lord Curzon şi Marcus Samuel, Anglia devine stăpână pe sursele cele mai importante de petrol din lume. Lucrul a fost făcut atât de repede şi cu o discreţie atât de mare, în cât, când a eşit la ivială, Oncele Sam a rămas cu gura căscată, dar gata de război.

Când după o asemenea politică de secole, bazată pe spiritul de iniţiativă al cetăţenilor engleji, este mai mult ca sigur, că Anglia nu-şi va schimba astăzi felul ei de a proceda şi cu atât mai mult conducătorii, care îşi dau seama de răspunderea ce o au, vor sta la îndoială înainte de-a aplica metoade sovietice la rezolvarea problemei agricole în Anglia.

Pentru noi este de notat, că reforma noastră agrară este considerată de engleji drept o revoluţie, revoluţie pacifică, care a dat muncitorilor agricoli nu „proprietatea muncei", ceace nu înseamnă nimic, ci le-a dat *proprietatea pământului*, care a pus bazele trăiniciei neamului românesc în viitor. Este o reformă dictată de M. S. Regele în timpuri grele, dar care ne-a dus la glorie. Când reformele noastre sunt dictate de nevoile neamului, chiar un Lloyd George are ce învăţa de la noi.

P. N. Panaitescu.

Evanghelistul Luca
din Evanghelia scrisă în Mănăstirea Neamțului 1429.

RECENZII

Ionel Teodoreanu: *La Medeleni. Hotarul nestatornic.* roman (1926)

Scriitorul are toate libertăţile; chiar şi aceea de a scoate un roman savuros, sau, poate, numai un început de asemenea roman, din poema unei vacanţe de vară, trăite ca un vis în decorul simbolicului Medeleni, de către enigmatice mici suflete, rătăcite în „hotarul nestatornic" al celei de a doua copilării dintre 10 şi 13 ani. Feeria unei vacanţe, ce sboară repede ca ori şi ce vacanţă în ţara belşugului, producător de indigestie, şi a duioşiei lacrimogene moldoveneşti, iată „romanul" lui Teodoreanu. Dănuţ, Olga (sora) şi Monica (verişoara): trei crisalide în tainică metamorfoză. Tatăl, mama şi unchiul: familie ideală; Moş Gheorghe, sluga credincioasă şi benevol sacrificată: un personaj aproape mitic.

Un roman al copilăriei? De sigur. Dar nici nu bănueşti măcar ce greutăţi ai înfruntat şi ai biruit. Căci — să fim drepţi — „la Medeleni" este o biruinţă literară cu o uluitoare virtuositate. Ah, aceşti copii ai lui Teodoreanu vorbesc, vorbesc. Vorbesc şi animalele; vorbeşte cerul, vorbeşte pământul; totul vorbeşte. Şi totuş nu se aude încă nimic.

Mărturisesc, literatura copilăriei nu prea mă atrage. Mai de grabă mă plictiseşte. Subiectul în sine e sărac. Cine ar putea rezuma povestea unei copilării? Aceeaş la toţi, şi totuş timbrat unic la fiecare. O pânză se ţese şi se distramă necontenit. Şi totuş va eşi ceva. Ce? Redutabilă întrebare.

Putem fi drepţi cu propria copilărie? Când eşti bătrân, copilăria e aproape; când eşti mai tânăr, e atât de departe. La bătrâneţe, copilăria şi-a pierdut savoarea; la tinereţe, nu *vrei* să existe, fiindcă e jenantă. Dece? Copilăria are rostul ei psihologic. E un univers închis, misterios şi complicat tocmai din pricina simplicităţii motivelor ei. Ea îşi are axa mişcării în sine. Din potrivă axa adolescenţei e în afară; tânărul năzueşte spre maturitate, urmărind idealuri de om mare. Copilăria e mulţumită cu sine, nu visează la altceva, e „inconştientă". Este nevinovat egoistă, autoerotică; e paradisul plăcerii pure, netulburate de regrete şi remuşcări.

Ba chiar copilăria e pur şi simplu Paradisul, pe care trebue să-l pierdem şi să-l uităm, spre binele şi liniştea noastră de mai târziu. Căci, fapt ciudat în aparenţă, viaţa noastră întreagă este o purificare anevoioasă de micile perversităţi ale vârstei fericite.

Romanul lui Todoreanu se citeşte cu deplină satisfacţie. Şi să citeşte, poate şi pentru motivul că autorul, fără să prinzi de veste, vorbeşte în locul celor trei mici eroi, cu mii de suflete şi cu primejdioase virtualităţi. Cu toate acestea, nimic artificial. Teodoreanu are simţul vieţii simple şi gustă voluptatea sensaţiei inocente. Are ochi de copil

şi suflet ce poetizează copilăria şi peisajul ei. Imaginele ţăşnesc necontenit cu străluciri orbitoare, încât îţi vine să exclami: „deajuns, deajuns“ dorind într'ascuns să nu se mai isprăvească.

M. Florian

Jean Bart. *Peste Ocean.* Editura I. Brănişteanu Bucureşti.

Puţini sunt scriitorii de cinstea sufletească a lui Jan Bart. Nici un rând, nici o simţire, nici un gând care să nu pornească din adâncul sufletului. Stilul d-sale este ponderat. Totdeauna de o simplitate în care te cufunzi ca într'o bae, pentru a te purifica de atmosfera prea încărcată a literaturii numită nouă (ca şi cum în artă ar exista nou şi vechi!). Dar nu despre stilul lui Jan Bart vreau să vorbesc. Este şi un lucru inutil să emiţi simple aprecieri. Iar pentru un studiu amănunţit şi documentat, aici nu poate fi vorbă. Vreau să atrag atenţia asupra altei valori a ultimei sale cărţi. Mulţi au spus despre această carte, şi despre Domnul Jean Bart, că e un fel de sinteză, sau în orice caz, ceva intermediar între Loti şi Huret. Loti are stilul pasionat, misterul care deschide perspective nemărginite de vis. Huret are documentaţia precisă, anchetă. D-nul Jean Bart ar avea ambele calităţi. Deci a fost clasificat, între Loti şi Huret. Lucru greşit, căci D-nul Jean Bart, dacă are stil încântător şi captivant, dacă va aduce observaţii şi documentări despre locurile pe care le-a vizitat, este tot aşa de puţin Loti, cât şi Huret. Este pur şi simplu Jean Bart, adică Eugeniu Botez, cu o senzibilitate proprie, cu un talent de expunere propriu, D-nul Jean Bart, este Românul care vede străinătatea cu ochi românesti, care observă lumea străinătăţii, fără a lăsă să se bage de seamă, din discreţie!! şi mai ales de teamă de a nu lăsă se se vadă că este „der stannende Ausländer,“ cum ar zice neamţul; apoi îşi noteaza observaţiile, pentru a servi şi altora. Se nimereşte însă ca notaţiile sale să-ţi evoce minunat lucrurile, oamenii ţărilor pe care le-a vizitat. Se nimereşte ca scrisul D-lui să intereseaze aşa de mult, în cât dacă ai luat cartea, să nu o mai laşi până nu o isprăveşti. Or, un om care are aceste calităţi se numeşte scriitor, şi chiar mare scriitor. Deaceea D-nul Jean Bart, (care, după recentul D-sale interviev, care este şi primul, nu are nici o pretenţie scriitorească) se nimereşte să fie un mare scriitor român.

Aici, poate, este asemănarea D-sale cu Pierre Loti. Ambii au scris fără nici o pretenţie. Şi ambii sunt mari scriitori.

Valoarea deosebită a ultimii cărţi a D-lui Botez, constă însă în folosul pe care şcoala românească îl poate trage din „Peste Ocean.“ Cartea este plină de lucruri instructive, instructive chiar pentru oamenii formaţi şi cultivaţi. Cu atât mai mult pentru liceenii care învaţă la geografie despre America lucruri minunate, dar expuse scheletic şi uscat, aşa cum se cuvine (!) într'un manual de şcoală. Câte orizonturi nu li se deschid acestor şcolari din lectura cărţii lui Jean Bart. Stilul D-sale este atât de evocator, în cât pare c'ai vedea cu ochii casele cu zeci de etaje, covoarele de gumă care ascund sunetul picioarelor, fabricele care muncesc şi produc intensiv toată aceea supraabundanţă care dau Americei superioaritatea economică incontestată asupra lumii apoi Niagare, Misisipi (Părintele apelor), Lacul Castorilor, Geyserii, etc.

Dar ceea ce vezi mai ales în cartea aceasta, este sufletul american, sufletul tenace şi voluntar, al poporului nou, al poporului alcătuit din tot ce Europa are mai energic, mai intreprinzător, mai aventurier.

In special atrag atenţia asupra capitolului: La academia militară americană. Profesorii şi directorii ministerului de instrucţie vor avea ceva de învăţat de acolo. Vor avea de învăţat ce înseamnă adevărata

morală, ce înseamnă respectul femeiei, şi ce lucru mare, ce armă puternică pentru educaţie este introducerea elementului femenin în viaţa ţărilor, ca factor educativ.

Din multe alte puncte de vedere, cartea D-lui Jean Bart deschide perspective şi imboldiri la meditaţie. Ce bine ar fi ca premiile de sfârşit de an să se compue din cărţi de valoarea acesteia!

Dacă mă gândesc la folosul pe care „Peste ocean" i-l poate aduce şcolii, fac aceasta din grija pe care o port tineretului care se ridică, şi care e atât de părăsit la noi. O mai fac apoi şi pentru că el e poate singurul în stare să aprecieze din tot sufletul o carte bună. Între 15 şi 17 ani se mai ceteşte în relativă curăţenie sufletească. Impresiile primite la aceea vârstă, se sapă adânc, lasă o urmă care asemeni brazdei trase de plug, va fructifica sămânţă proaspătă. Blazaţii şi „civilizaţii" noştri studenţi şi cititori în general, nu ar găsi în această carte destulă excitare şi apoi i-ar obosi, dând prea mult de gândit.

C. Narly

I. Bianu şi **N. Cartojan**. *Album de paleografie românească* (scriere chirilică). Tiparul Cultura naţională. Bucureşti 1926.

Din cele mai vechi timpuri şi până la 1863, în Principatele române s'a scris cu alfabet chirilic. Fără cunoaşterea acestuia, cercetarea mărturiilor trecutului nostru, tipărite sau manuscrise, slavoneşti sau româneşti, este cu neputinţă. Pe vremea când urmam cursul secundar, în orele de l. română se citeau şi texte chirilice; de atunci se pare că lucrurile s'au schimbat, aşa că pentru absolvenţii de liceu din zilele noastre asemenea texte sunt cărţi cu şapte peceţi, deşi în ele se cuprinde toată povestea neamului.

Se ştie că tot materialul privitor la istoria Principatelor, păstrat la Archivele Statului şi la Academia Română, este dus la Moscova. Acum abia, când acest tezaur lipseşte, simţim cât de dezarmaţi suntem pentru cunoaşterea trecutului nostru şi cât de puţin s'a făcut pentru aceasta faţă de ce trebuia şi putea să se facă. Să nădăjduim însă că nu este vorba de o pierdere ireparabilă. Dacă tezaurul ne va reveni, avertismentul ce ni s'a dat ne va trezi probabil conştiinţa datoriei de îndeplinit.

Un „corpus" de documente, care să cuprindă pe lângă cele publicate răsleţ până acum prin atâtea cărţi şi reviste, şi pe cele inedite, slavoneşti, româneşti şi greceşti, se impune. In vederea aceasta, Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie de pe lângă Arhivele Statului, este bine venită pentru a pregăti elementele de care va fi nevoe. Binevenit este şi albumul ce ni-l dau veneratul şi neobositul profesor I. Bianu, continuând atâtea alte îndemnuri anterioare ale sale, şi asistentul său profesorul N. Cartojan, care-i urmează pilda.

In 22 planşe, deosebit de îngrijite, ni se prezintă scrisul chirilic din sec. XVI până în al XIX-lea, de la cel caligrafic al copiştilor de cărţi sfinte şi al logofeţilor cancelariilor domneşti, până la autografele cele mai variate ale unor oameni din diferitele categorii ale ierarhiei cărturăreşti şi sociale.

Un cuvânt deci de recunoştinţă vechiului nostru profesor şi colaboratorului său.

I. C. Filitti

Baron v. Kapri: *Cazul fostului Colonel Al. Sturdza.* (Oradea. 1926)

Un Român bucovinean care a servit în armata austro-ungară a avut prilegiul să trăiască pe front întreg episodul Alexandru Sturdza. I-a servit de interpret pe lângă comandamentele Puterilor Centrale, a

făcut fotografii și a păstrat documente, printre care cel mai însemnat e originalul manifestului, scris de mâna lui Sturdza, prin care îndeamnă pe ostașii români să treacă la inamic.

Autorul privește episodul în mod obiectiv. Arată sinceritatea fostului colonel, dragostea lui pentru țară și încrederea nețărmurită ce avea în reușita acțiunei ce întreprinsese: unirea armatei române cu cea germană și austro-ungară pentru alungarea Rușilor din Moldova, pe care-i privea el ca dușmanii noștri neîmpăcați. Arată pe dealtă parte care erau părerile Puterilor Centrale asupra nechibzuitei acțiuni ce voia el să întreprindă și felul cum a fost primit Sturdza de inamic. Pe front, ofițeri și soldați din ambele imperii, îl priveau ca pe un dezertor, sau cel puțin ca pe un sperjur. Comandamentele austro-ungare l'au primit cu receală, iar Generalul Von Gerock ar fi spus că atunci când un soldat pune cu o mână, pe o singură carte, tot ce are mai scump în viață, până și onoarea, cu cealaltă mână trebue să țină revolverul!

Comandamentele superioare însă, marele cartiere germane și austriace, cunoscându-l pe Sturdza de germanofil au avut încredere în el și-au ordonat să-i se facă toate înlesnirile pentru reușita acțiunei sale... care însă nu atârnă de Nemți, ci de Români. Iar răspunsul nostru la apelul lui, îl cunoaște țara întreagă.

Un episod rămas necunoscut de marele public este cursa ce s'a încercat a i se întinde prin intermediul Căpitanului Bălăuță din R. 65 Inf. Acesta i-a scris lui Sturdza o scrisoare, că ar vrea să treacă din partea lui cu tot regimentul său, însă ofițerii se îndoesc că manifestul emană de la el și se tem de o cursă germană. Deci pentru a-i convinge, să vină să se arate. O astfel de grosolană capcană a prins în mintea foștilor noștri dușmani și a fostului nostru Colonel. A prins până la un punct evident, nu chiar până la capăt. Sturdza, aflându-se în Rhenania, a fost chemat telegrafic pe frontul Sovejei, s'a urcat pe parapete, arătându-se ofițerilor români și strigându-le:" Sunt aci, eu Colonelul Sturdza". Ofițerii noștri l'au văzut, s-au retras în tranșee și i-au scris să vină la ei. Sturdza — toate acestea se petreceau printr'un parlamentar cu steag alb — le-a răspuns că nu poate veni, dar roagă pe Căpitanul Bălăuță să vină el neapărat la dânsul. Urmează o corespondență de cinci scrisori „Ba tu, ba tu" până Sturdza, sătul, îi scrie însfârșit „Ori vii la mine, ori terminăm odată." Însfârșit!

Ai impresia citind aceste rânduri că ești la operetă.

De altfel, Baronul Kapri, ni-l descrie ca pe un om inteligent, sincer, și entusiast,—ceiace de sigur era—dar cam nu în deplină posesiune a tuturor facultăților sale mintale. Voi cita numai următoarele: „Colonelul Sturdza căuta neîncetat pe salvatorul țării sale. Deodată îl găsește:

„Eu Colonelul Sturdza" începe manifestul său.

L'a găsit.

In cuvântul *Eu* a pus toată nădejdea. In acest „eu" a crezut, sacrificându-și astfel cinstea și persoana sa. Din momentul acestei hotărâri nenorocite, el și-a pierdut orice echilibru, s'a pierdut în fatasmagorii.".

Cartea Baronului Kapri cu numeroasele facsimile și fotografii ce cuprinde, este unul din cele mai interesante documente ce s'a publicat până acum despre războiul nostru.

Chestiunea psicologică a acestui ciudat episod rămâne însă de domeniul viitorului. Suntem noi încă prea aproape de vremurile acele și când ne gândim la ele, prea răscoliți încă de patimi, pentru a îmbrăca seninătatea filosofului judecător de suflete.

C. Gane.

REVISTE

Flamura *Mai-Iunie* 1926.

Nu trebue confundat criticul cu recenzorul. Cel d'intâi îndrumă; cel d'aldoilea informează. Rostul recenziilor într'o revistă este deci informativ, atragerea luării aminte a cititorilor asupra ceiace se publică mai de seamă. Rostul acesta este înțeles de unii și de alții în diferite chipuri: pur informativ, batjocoritor, iar alții însfârșit — din care facem parte—înțeleg a arăta bunul și frumosul în literatură, precum ar trebui de altfel să fie arătat și 'n viață pretutindeni unde se poate. Despre ceiace este rău nu văd folosul de-a vorbi, decât doar când răul acela tinde a deveni o primejdie, cum ar fi cazul de pildă cu poezia modernă, futuristă, dadaistă, etc. Ea e supărătoare pentru simțul estetic și molipsitoare pentru tineret. Incolo, ce binefăcător de-a scoate în relief frumosul și ce ușor de-a trece răul sub tăcere. Nu trebuie uitat, că cea mai puternică armă împotriva urâtului în literatură este tăcerea. Iar când recenzorii nu vor să audă de principiul acesta și se leagă numai de ce nu e bine — sau ce li se pare lor că nu e bine — înseamnă că nu-și au înțeles menirea. Cu atât mai puțin și-au înțeles-o, când în loc de-a recenza — și în sfera mai largă chiar de-a critica — ei batjocoresc. Cazurile sunt frecvente în dulcea noastră Românie, și batjocurile se întind, nu numai asupra operilor literare, ci chiar asupra autorilor înșeși.

Flamura recunoaște adevărul acesta, și'n articolul intitulat: „Dezordine literară" (p. 229) se exprimă, prin pana d-lui *Brădescu*, în chipul următor: „... Căci ce înseamnă *spectacolul ridicol al celor ce se injură ca la ușa cortului*, în frunte a două-trei-patru reviste, atunci când colaboratorii lor sunt adesea aceiași tineri cu vlagă, risipindu-și darnic lucrările în mai multe reviste, fiindcă paginele uneia nu le ajung? Iată ce se numește *„dezordine literară"*.

Insă aceiași revistă — cu prilejul unui violent atac împotriva d-lui Topârceanu — se abate, prin pana d-lui Pușcașul, atât de mult dela adevărul enunțat cu câteva pagini înainte de către colegul d-sale, încât ajunge a vorbi de d-l Sevastos (fiindcă apărase pe Topârceanu în „Adevărul Literar") numindu-l *Tartarin-Sevastos* și *Mușunechi-Sevastos* și mai știu eu cum. — Astfel de abateri împotriva demnității literare sunt în detrimentul revistelor care le comit.

Păcatul e cu atât mai mare, cu cât *Flamura* a adunat dela o vreme înjuru-i un număr de buni poeți, care-i fac onoare.

D-l *Marcel Romanescu* dă poezii d-sale „Povestea Undei" o întorsătură coșbuceană, ceiace învederează de astfel diversitatea talentului d-sale; iar d-l Ștefan Bălcești, în cântecul celei care „Nu seamănă cu nimenea de-aici" îmbrăcându-și simțimântul în versuri melancolic cadențate, pune atât adevăr, tristețe și nădejde, încât fără vrere, se

deșteaptă în gând, frumoasă ca o icoană bizantină" chipul celei ce nu seamănă cu nimeni.

Insfârșit d-l Radu Gyr, poetul care cioplește versul cu gândul cum cioplește sculptorul piatra cu dalta, încearcă o antiteză între psihologia uriașului și acea a piticului. In cele două d'întâi „Chiot" și „Geamăt de Uriaș" este gândire și energie, dar sunt și versuri frământate, dezordonate rime, care îngreuie citirea:

„. . . . . mă bat
„Cu codrii și furtunile din *bazme*.
„Am spart puterea vântului turbat
„și norii 'mi vin pe umeri să se *razme*.

Bazme în loc de *basme*, și *razme* în loc de *razime!* Licențile sunt mari, și nu au măcar scuze de a suna frumos.

„*Cântecul de pitic*" în schimb este o admirabilă poemă. Nota minoră îi stă parcă mai bine d-lui Radu Gyr. Poezia e lungă, încât nu o pot reproduce. Totuși, câteva din versurile mai caracteristice se impun :

„Atâta... o tichie, o barbă și-o cocoașe,
„atâta sunt pe lume și mi s'a zis: pitic...
„Dar ca un melc ce-și rabdă povara lui poznașe
„duc inima'mi, prea mare, în trupul meu, prea mic.

Începutul acesta este o inspirație poetică care esă cu totul din obișnuit. Păcat de *cocoașe* și *poznașe*, în loc de *cocoașă* și *poznașă*. Forma aceasta a pluralului pentru singular este un provincialism, pe care un poet bun ar trebui să-l înlăture.

Mai departe bietului pitic îi este frică de tot ce e mare în lume:

„Spre cer n'am cutezanța ca să mă uit...

... „De grâu mi-e frică. Doamne, că-i ferecat cu soare.

„... de 'ndoi un fir de iarbă se îndreaptă ca o joardă,
„Și 'n timp ce uriașul vrea, Doamne, să te piardă,
„Eu nu sunt măcar vrednic să mă îngroape lutul.

„Mă știu așa nevolnic, că nu 'ndrăznit-am nicii
„să-ți fac vre-odată rugă, genunchii să 'mi îndoi
„și m'am rugat la fluturi, și ca și alți pitici
„mă 'nchin la crucea mică a bunului trifoi.

Poezia micului pitic este de-o rară calitate și-ar fi de dorit ca d-l Radu Gyr să urmeze pe drumul acesta, drumul gândirilor și a simțimintelor, exprimate cu simplicitate și natural.

Ramuri. *No. 5-6 (Mai-Iunie) 1926*

Mult am șovăit până m'am hotărât a citi nuvela D-lui P. Partenie. Nu'mi plăcea titlul. Și un astfel de nimic, un titlu sau întâia frază cu care începe o scriere, e uneori hotărâtor pentru un cititor. Am avut deci noroc că, făcând o sforțare, am trecut peste banalitatea titlului: „Nu e caz de divorț" și m'am apucat de citit, dar atunci, dintr'o întinsoare toată nuvela. E povestea unui om gelos — fină analiză psihologică — istorisită într'o sănătoasă românească de la țară, pe lângă

care toate florile retoricei orășenești par ofilite plante crescute în glastre. Ce duioșie are limba aceast vorbită — graiul nostru doar — izvor de fermecătoare expresii, pe care n'ai decât să te pleci ca să le culegi. Dar nu, nouă ne trebuiesc cuvinte ciudate și forme neînțelese, altfel suntem compromiși în ochii unor cenacle care dau „bon-tonul" în literatură. Vorba D-lui Ralea — nu de mult — suntem o țară atât de prosperă în toate, încât avem neapărat nevoe să facem pe blazații. Ei bine! eu prefer — și cu mine mulți desigur — se aud spunând, ca'n nuvela D-lui Partenie „*Lasă Gheorghe, că tăiată-locată și la horă n'ai să mă mai vezi*", decât să citesc transcendentele versuri din revista „Integral" sau celebrul „Uvedenrode" al D-lui Ion Barbu, în care de altfel cuvântul gasteropod face la plural *gasteropode* când rimează cu Uvedenrode, și *gasteropozi* când rimează cu rapsozi.

Sau încă, în ultimul No. din „Cetatea Literară" (Iulie 1926), specimene de aceste :

Cic cicoare
cântătoare
din glădicii
plin de floare,
Cic, cu gușea
încărcată
de ciccicuri
și de soare.

De!... Cic Cetate Literară!

Datina. *No. 5. 6. (Mai-Iunie) 1926.*

Domnul Marcel Romanescu, a cărui poezie foarte cizelată este pe alocurea greoaie, are în No. de Mai-Iunie al revistei „Datina" una din cele mai reușite bucăți din câte a scris. E intitulată „Țărei mele". Prin versurile ei trece un fior de măreție. E ca un blând rechizitoriu făcut acestei țări care mereu dormea, pe când în omenire se înlănțuiau întâmplările ce-au făcut Istoria, aducătoare zilelor de azi. De'odată „ne-a fulgerat și nouă în noapte zări de rouă — Mihai în spume, spada lui Ștefan" Dar autorul stă la îndoială dacă vom înțelege „Pârloaga tare a vremilor de azi". Și îndoiala aceasta îl doare, căci, închee el:

„Mi-ești dragă, Țara mea, mi-ești dragă,
Dar neguri de bumbac ți-ai prins în brazi".

Izvorul. *Detroit. Mich., No. 1 si 2 (Mai și Iunie) 1926.*

Ne vine din Statele Unite o veste îmbucurătoare. Românii din Detroit (oraș din statul Mishigan, N.-W. de Washington) au fundat o revistă literaro-informativă, scrisă în graiul nostru românesc, menită a întreține legătura sufletească dintre patria mumă și cei plecați să-și afle norocul în țara dolarilor. S'a mai spus că dintre toți emigranții ce locuesc în America, cei ce se desnaționalizează mai cu greu, sunt Românii. Apariția revistei „Orizontul" pare a confirma afirmațiunea aceasta. Cuprinsul ei are o varietate de informațiuni, care dovedește că direcțiunea și-a înțeles menirea. Rubrici speciale privind viața culturală atât în Statele Unite, cât și în România, ne interesează deopotrivă și pe noi și pe ei, așa încât dintr'o dată pomenita legătură este stabilită. Că o atare revistă va prinde printre Românii din America nu mă îndoesc. Ar trebui însă ca ea să fie și la noi cât mai răspândită, căci astfel de manifestări dau încredere în vitalitatea neamului.

Ar mai trebui ca domnii redactori să pună cât mai multă grijă la înlăturarea greşelilor de tipar. Înţeleg greutatea ce suscită o astfel de cerere, căci a tipări o întreagă revistă cu tipografi cari nu cunosc limba în care lucrează, înseamnă de sigur o aprigă muncă. Totuşi ea trebue depusă, căci altfel scopul revistei nu este atins, facând pe Românii cari nu mai aud vorbind româneşte, când citesc limba lor, s-o citească schimonosită.

Uneori aceste greşeli schimbă şi înţelesul frazei (o muncă *tainică*, în loc de *titanică*).

Partea literară este bine reprezentată prin Dl. *Leon Feraru*, care pare a fi părăsit ţara de curând pentru a se stabili şi el în meleagurile nădejdei. Poesia d-sale intitulată „Luna" e magistral alcătuită şi transează pe lângă celelalte bucăţi literare, care deocamdată, lasă de dorit.

Banatul. *(Timişoara) No. 5. Mai 1926.*

Dacă din punct de vedere istoric şi etnografic Banatul a fost totdeauna, iar dintr'acel politic este însfârşit românesc, cultura lui însă a fost mai mult ungurească şi germană din pricina minorităţilor care l-au stăpânit „de fapt" atâtea veacuri. E deci firesc că o revistă literară scrisă în deosebi pentru cititorii acelui ţinut, să apară în cele trei limbi vorbite acolo, românească, ungurească şi germana. Nefiresc este să lase redacţia strecurarea atâtor greşeli de tipar, lucru neplăcut dar admisibil în America, de neînţeles însă în locurile de baştină ale românismului. Dacă vina e a tipografilor nemţi, să fie înlocuiţi cu români, Banatul fiind mai aproape de Bucureşti, decât Detroit din Mishigan!

In afară de acest neajuns, revista „Banatul" apare în frumoase condiţiuni şi ca tehnică şi ca conţinut. Ba ca tehnică — format, hârtie, tipar şi ilustraţii — pot spune chiar că este una din cele mai reuşite din ţară.

Dl. C. Lahovary are un interesant articol asupra „Panlatinismului", Dl. G. Brăescu o nuvelă cu duh, Dl. Mihail Gaspar un început de roman care promite a fi interesant şi Dl. A. Cotruş, o poezie frumoasă.

Cea mai aleasă bucată din No. de Mai este însă o poesie germană „Reife" de Dl. I. F. Hurka. Două strofe numai, cari cam aduc a Lilliencron şi a Hofmannsthal, c'un farmec a la Francis Jammes, tus trei la olaltă şi nici unul în deosebi. Din acest amestec a eşit la iveală Dl. I. F. Hurca, care e totuş foarte *el însuşi* şi face onoare patriei lui Lenau!

C. Gane.

Evanghelistul Matei
din Evanghelia de la Mănăstirea Neamţului 1429.

FAPTE

Congresul internaţional al bibliotecarilor şi al amicilor cărţii s'a întrunit la Praga între 28 Iunie şi 3 Iulie a. c.

Ţinându-se seamă de marea afluenţă a participanţilor şi mai ales acelora din statele slave ce ne încercuesc, Ministerul Instrucţiunii a crezut că se impunea ca România să nu lipsească dela această adunare cu caracter oficial internaţional. Intr'acest scop s'au delegat, în ultimul moment, conducătorii bibliotecii Academiei Române şi al Fundaţiunii Universitare Carol I.

Cu acest prilej s'a comunicat Congresului o scurtă dare de seamă asupra bibliotecilor din România, despre care şi în ţară se ştie aşa de puţin. Deşi multe din bibliotecile noastre nu au răspuns la cererile de date ce li s'au adresat în vederea alcătuirii acestui studiu, totuşi dl. Bianu, autorul notiţei ce, în lipsa d-sale de la Congres, am prezintat în numele său, a putut da o oglindă satisfăcătoare a activităţii româneşti în această privinţă.

S'a arătat mai întâi că şi la gurile Dunării voevozii principatelor româneşti ca Brâncovenii, Cantacuzineştii, Mavrocordaţii şi Roseteştii alcătuiau preţioase biblioteci în palatele lor sau în monastirile şi episcopiile de ei întemeiate.

Cea mai veche bibliotecă publică a noastră datează din 1764, fundată de Grigore Alexandru Ghika la şcoala superioară din Iaşi, devenită în urmă Academia Mihăileană. In Bucureşti prima bibliotecă publică a funcţionat la Sf. Sava, în a doua jumătate a veacului XVIII-lea. Din aceste biblioteci s'au alcătuit în urma cea de azi a Universităţii din Iaşi şi biblioteca Academiei Române, căreia a fost cedată în 1901 aşa zisa bibliotecă Centrală, singurul depozit naţional de cărţi româneşti.

Biblioteca Academiei cu cele aproape 300.000 de volume şi bogatele sale documente şi manuscrise (peste 50.000) constitue azi cel mai important tezaur de cărţi al ţării. Deşi mult mai tânără (din 1895) şi cuprinzând mai ales cărţii moderne de studii (100.000 volume) Biblioteca Fundaţiunii Universitare Carol I, prin splendidele şi încăpătoarele ei săli de lectură, aduce cele mai reale servicii tinerimei studioase.

Alte biblioteci importante se află la Cluj (aproape 400.000 volume, în majoritate însă nemţeşti şi ungureşti); Iaşi (300.000 volume); Cernăuţi (287.000 vol.); Sibiu, Chişinău, Alba Iulia, Blaj, Arad, Timişoara, Galaţi Târgul-Mureş, T.-Severin, Craiova, etc.

Din lipsă de date precise nu s'a putut da lista bibliotecilor populare care în vremea din urmă s'au înfiinţat în numeroase centre sătesti, dovedind dorinţa tot mai crescând de cultură a straturilor ţărăneşti. In privinţa bibliotecilor ambulante şi a instalării practice a localurilor de cetire dela sate, am fi avut şi mai mult de profitat dela acest congres, dacă etichetele, instrucţiile şi publicaţiile în genere n'ar fi fost numai în limba cehă.

Aceiaşi tendinţă prea naţional-locală s'a resimţit şi în comunicările cu caracter prea exclusiv slav. Coincidenţa acestui congres cu serbările atât de populare ale Sokolilor a stirbit şi mai mult caracterul internaţional al adunării cărturarilor, ce se confunda cu marea manifestare pan-slavă predominantă în acele zile în vechea cetate servind de capitală proaspetei republici cehoslovace.

Caracterul internaţional al Congresului a fost salvat prin propunerile delegaţilor francezi, susţinute de reprezentantul României. In şedinţa plenară de închidere a congresului s'a votat prin aclamaţie propunerea asociaţiei bibliotecarilor francezi de a se crea un Comitet director internaţional şi permanent, ales de diversele asociaţii naţionale de bibliotecari din diferitele ţări. In viitor numai acest Comitet va putea decide convocarea adunărilor cu caracter într'adevăr internaţional.

Nădăjduim că la acele viitoare adunări România îşi va hotărî mai din vreme participarea, permiţând astfel organizarea unei înfăţişări demne a cărţii româneşti. Ultima expoziţie a Academiei Române (vezi Convorbiri Literare din Maiu a. c.) dovedeşte îndeajuns prea frumoasele mijloace de care dispunem în această direcţie.

Cele trei volume frumos ilustrate, ale *„Bibliografiei vechi româneşti"* şi splendida *„Evanghelie slavo-greacă dela M-rea Neamţului, din 1429"*, (din care sânt împrumutate şi alăturatele clişee) editată tot prin îngrijirea D-lui Bianu, se pot prezinta cu cinste alături de atâtea alte produceri româneşti în expoziţii ca acele organizate la Congresul din Praga.

Fiind aşa de puţin cunoscuţi în streinătate prin activitatea noastră culturală, se impune ca să paticipăm cât mai intens la congrese şi expoziţii cu caracter internaţional, pentru a pune în valoarea cuvenită tezaurele materiale şi sufleteşti ale poporului Românesc, şi a cuceri astfel locul ce ne revine în rândul naţiunilor civilizate.

Al. Tzigara-Samurcaş.

Cazul d-lui Panait Istrati.—Revista noastră a fost una din primele reviste din Țară care a relevat puternicul talent de povestitor al d-lui Panait Istrati. Am publicat chiar în coloanele noastre o scrisoare a d-lui Istrati, prin care, mulțumindu-ne, declară că: critica ce i-am făcut-o despre „Kira Kiralina" este cea mai bună din câte ar fi citit.

Cu prilejul apariției volumului d-sale „Trecut și Viitor" însă, am fost nevoit să constat că *„trecutul* lui de iubire se tot afundă în umbră, iar *viitorul* se anunță tulburător și dușmănos." [1])

Vorbele aceste — din nefericire — se adeveresc, prea de timpuriu chiar.

Noul d-sale volum *„Domnița din Snagov"* începe cu o prefață pe care orice om — nu orice Român — *orice* om *de bună credință* ar dori să lipsească.

D-l Istrati înștiințează pe cititorii sei, că ciclul „Haiducilor" se isprăvește cu volumul de față, mai curând decât ar fi crezut el însuși, din pricina unui *accident* care i s'a întâmplat și pe care-l *denunță* cititorilor franceji.

Accidentul acesta este întoarcerea în patrie, după o lipsă de zece ani. In această patrie, în care a stat două luni, a văzut că toate grozăviile ce istorisește el, în operile-i anterioare, că le-ar fi săvârșit odinioară Turcii la noi sunt floare la ureche față de grozăviile ce se comit astăzi în *România Mare*. Să cităm: „Istorisirile mele despre violuri și masacre de-acum o sută de ani, se șterg în fața împușcărilor de copii, de bătrâni, de femei și de sugaci, pe care ofițeri din armata activă, declarați „eroi naționali" de către Senatul Român (?!), îi urmărește și îi doboară în câmpiile Basarabiei. M'am întors în Franța, cu inima strânsă, dar îmi spuneam: voi striga Occidentului în față crimele de les-umanitate ale călăilor poporului român".

D-sa a găsit, firește, o bună primire la „Liga pentru drepturile omului", a scris câteva articole, arătând lumii cine suntem noi Românii, și a vrut să dea în vileag, prin *marea presă*, „enorma documentație" ce are împotriva patriei lui. Dar i s'a spus de către Ligă, că marea presă, în loc de *marfă*, preferă *fapte mai consequente*.

Deatunci D-lui Panait Istrati i-a perit dragostea de literatură și s-a hotărât să nu mai scrie. Ce vrea să facă, nu știu. Să înapoieze probabil Basarabia Rușilor!

Depănând puțin vorbele iluminate ale autorului acestei umanitariste prefață, vom constata întâi, că o astfel de răsturnare sufletească cum i s'a întâmplat D-lui Istrati în călătoria lui prin țară, nu se chiamă în viața unui om un *accident*, ci un *eveniment;* iar apoi mai credem, că Liga l-a sfătuit să treacă la fapte *concrete*, nu *consequente*.

Dar lăsând la o parte valoarea cuvintelor, cu care vedem că d-l Istrati nu este familiarizat, vom exprima părerea noastră de rău, că *marea presă* l-a sfătuit să nu publice „enorma documentare" ce are împotriva noastră. Ar fi fost interesant de știut, în chip documentat, cum se privește, din punct de vedere umanitar, afacerile Morărescu și Tatar-Bunar.

E firesc să nu lase Rușii — ca toate popoarele de altfel — să treacă streini peste granită fără acte în regulă și dacă încearcă să se strecoare pe ascuns, santinelele lor să-i impuște — dar e revoltător să facă Românii Rușilor acelaș lucru?

E uman și drept să treacă Bolșevici înarmați granița unei țări cu care se află pe picior de pace, să ocupe o localitate omorându-i populațiunea, dar e barbar și nedrept ca populația aceea să se apere?

E oare tot atât de sălbatecă și apărarea ce încercăm *insfârșit* a opune la frontiera bulgară împotriva comitagiilor?

---

[1]) Convorbiri Literare. 1925. Octombrie.

A lăuda crima unuia și a înfiera apărarea celuilalt, *aceasta se cheamă umanitate*? Căci, nu încape îndoială, *crimă există*. Dar trebue odată stabilit cine o săvârșește. Implântă Românii, în mod criminal, pumnalul în trupuri, sau implântă „Marea Presă" în mod criminal, pumnalul în suflete?

Printre sufletele pumnalate, e păcat, se află și al domnului Istrati.

Documentarea d-sale în România l-a culeș-o într'o anumită vie lângă București. E păcat.

Iar dacă în loc să scrie povești, d-l Istrati vrea să agite... păcat, păcat. Fiindcă drumul pe care la apucat e *rău*, pe când literatura ce făcea era *bună*.

Chiar în „Domnița din Snagov", cu toate că înrăurirea ce-a lăsat *accidentul* în sufletul d-lui Istrati se simte uneori, sunt totuși pagini frumoase, eloquente și binefăcătoare.

Sunt altele însă de o candidă naivitate.

In chestie de istorie: Cuza ajuns la domnie prin influența hotărâtoare a Domniței din Snagov, căpitănească de haiduci. Astfel de fantezii în literatură sunt admisibile, dacă sunt plasate în epoci îndepărtate, când faptele descrise sunt puțin cunoscute, dar nu într'o epocă apropiată, când se mai află bătrâni cari au trăit acele vremuri.

In chestie de biografie: Celebrul Iancu Jianu haiducind în Moldova în vremea Divanurilor Ad-Hoc! Dece nu Nerone luptând cu Carol Quintu în America de Sud?

In chestie politico-socială: Civilizarea României se datorește Evreilor!! Da, a scris d-l Panait Istrati fraza aceasta la p. 196. Și adaogă chiar: „Răsplata evreilor de-ar fi fost purtătorii progresului (în România)... fu cu totul alta decât se așteptau"

Suflet pumnalat! Păcat!

C. Gane.

In jurul premiilor naționale de literatură. — „Convorbirilor Literare", în care au colaborat de la înființarea lor și *până astăzi*, aproape tot ce-a reprezentat ceva bun în literatura și în cultura românească, nu i-au fost dat să numere printre colaboratorii d-sale pe d-l G. Topârceanu, laureatul premiului Național din anul acesta. Pătrunsă de spiritul de obiectivitate care a fost și este „panașul" ei, revista noastră a recunoscut întotdeauna marele talent al acestui scriitor, unul din cei mai aleși din pleiada poeților noștri din toate vremurile, și s'a bucurat de nimerita alegere făcută de comisiunea de premiere în persoana lui — ca și în acea a D-lui Ion Gorun de altfel, mânuitorul iscusit și bogat al frumosului grai românesc.

Dacă însă D-lui Gorun i s'a lăsat liniștea trebuitoare pentru a se bucura în tihnă de succesul lui, d-l Topârceanu — poet clasic în factură și în mentalitate — zace în mijlocul unei furtuni, care bântue de pretutindeni, deslănțuită de către reprezentanții — reprezentativi sau nu — ai babilonismului literar de azi. Sprijiniți de raportul advers, însă sincer, obiectiv și urban, al D-lui Bogdan-Duică către Ministrul Artelor, cenaclele babilionene, de pe culmea turnului care se clatină, și-au fulgerat prin țară balaurii-stafete cu nările în flăcări.

Poetul Topârceanu însă, de pe Parnasul lui, care nu e turn, ci e munte, stă neclintit, privește și tace.

El știe că consacrarea scriitorului nu criticul o face — nici premiile de altfel — ci publicul și vremea.

C. G.

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ FUNDATĂ DE „JUNIMEA" LA 1 MARTIE 1867

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

Redactor C. GANE

ANUL al 58-lea
Septemvrie
1 9 2 6

BUCUREȘTI
Atelierele grafice SOCEC & Co., S. A.
Depozit General „Cartea Românească" S. A.

7336.

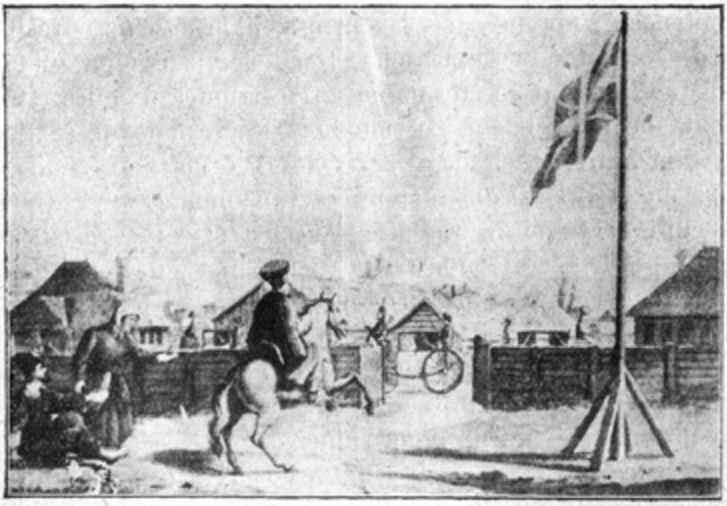

Dr. Ig. WEINBERG

Schiţe din Moldova

IAŞII IN VARA ANULUI 1840*)

I

... După ce un cazac rusesc de graniţă m'a adus până la barieră şi am trecut Prutul, m'a primit un cazac moldovenesc, a cărui uniformă semănà toată cu a celui rusesc, numai cu deosebirea că pe ciacău nu se vedeà mândrul vultur dublu, ci un umilit cap de bou, marca moldovenească. El m'a însoţit până la vamă, unde mi se aduse şi bagajul de drum.

In portul său naţional şi comod, ţinând în gură o lulea

*) Tradusă din: *Europa, Chronik der gebildeten Welt.* In Verbindung mit mehren Gelehrten und Künstlern herausgegeben von *August Lewald* 1841. Erster Band. Karlsruhe, Druck und Verlag des Artistischen Instituts. F. Gutsch & Rupp. Pagina 109–121. (Exemplarul din care traduc a fost al casinoului din Cluj).

Autorul pomeneşte dintre *Români:* pe G. Asaki, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, A. Donici, G. Cuciuran, M. Cuciuran, G. Soutzo; dintre *Germani:* Herder, von Arnim, Strauss, Lanner, Karkbrenner, Ruoff; dintre *Francezi:* Paul de Kock, Chateaubriand, Lamartine, Balzac, Touchard la Fosse, Dumas, Scribe; dintre *Ruşi:* Krylow.

lungă şi suflând nouri groşi de fum, slujbaşul mă întâmpină prieteneşte; iar după ce, la dorinţă, i-am deschis cuferile, pe care le-a cercetat superficial, trecù la vizarea paşaportului.

La sfârşitul acestei munci grele fruntea sa mică erà acoperită de mari boabe de sudoare. Despre lada de cărţi, ce-o purtam cu mine, el socoti că trebue pecetluită şi trimisă censurei la Iaşi. Eu i-am răspuns că sunt numai cărţi ştiinţifice, precum arată şi catalogul anexat. El zise: „Aceasta nu-ţi ajută nimic; legile noastre aşà cer; însă, dacă-mi dai trei ruble de argint, atunci îţi cruţ censura; altfel, în Iaşi, vei aveà de alergat mult, foarte mult — încheiă el nestingherit, de faţă cu alţi doi slujbaşi. Imi deschiseiu inima pentru ultimul îndemn amical şi primii învoeala, după ce ne înţeleserăm cu un preţ mai eftin de două ruble.

Când am auzit cuvinţelul: „censură“ pe pământul moldovenesc, din gura unui slujbaş încă înţolit în port oriental, mi-am adus aminte de-o anecdotă cunoscută. Cinevà făcuse naufragiu, undevà aproape de-o insulă; din fericire valurile-l aduseseră la mal. El merse câtevà ceasuri înainte, spre centrul insulei, fără să dea de vreo urmă de locuitori; în sfârşit întâlnì nişte furci. Slavă Domnului, strigă el încântat, am nimerit în ţară de oameni civilizaţi!

Auzind cuvinţelul „censură“, am exclamat şi eu: Slavă Domnului c'am nimerit între oameni civilizaţi!

După două ceasuri zării Iaşii zăcând înainte-mi într'o regiune muntoasă, pitorească. Lanţul Carpaţilor, care se întinde departe în ţară, apare pe-aci în forma unor coline înălţate blând, printre care se întind văi îmbelşugate. Din depărtare oraşul pare foarte prietenos, deşi, fiind aproape total lipsit de biserici şi turnuri mari, nu dă impresia de oraş mare. Din confuza mare de case, care se întinde departe, se înalţă câtevà prăjini înalte, cu drapele fâlfăitoare oferind o vedere foarte veselă; sunt steagurile feluritelor consulate; în zile de sărbătoare şi Dumineca ele fâlfăe 'n aer.

Dar îndată ce intri în oraş, priveliştea plăcută dispare. In uliţele înguste, neregulate, la fiecare pas se arată contrastele cele mai mari; pretutindeni , un bălţat amestecat de splendoare şi murdărie, de lux şi mizerie; nicăiri bună stare mij-

locie. Lângă clădiri splendide, ca palaturi, stau sute de colibe sărăcăcioase, gata să cază; pe lângă avuție și eleganță ele par și mai sărace, și mai murdare. Proprietatea aceasta a exteriorului reședinței am regăsit-o apoi și la orășeni. Aici există: numai boeri, care, ca ochiuri de grăsime ale civilizației, înnoată deasupra, și pleavă populară; dar burghezii și negustorii, care pretutindeni sunt sâmburele popoarelor, lipsesc pe-aici cu totul.

II

O privelişte desăvârșit particulară o oferă intrarea într'o casă boerească mare. In ograda caselor mai mari, care sunt aproape toate împrejmuite cu ziduri înalte sau cu uluci rele, se zăreşte o ceată de Țigani murdari, exemplare de model ale sanseulotismului, dintre care, ca semn de pedeapsă din partea boerului, unii poartă pe cap o pereche de coarne de fier sau, la gât, un cerc de fer. Cu uimire te întrebi, cum se poate ca o servitorime atât de murdară să fie primită într'o casă în care stăpâneşte splendoarea cea mai luxoasă? Ce-i drept, în casă servitorii sunt îmbrăcați curat și elegant; dar Țiganii tot se văd la scară, înaintea uşei şi în bucătărie, cu toată necurăţenia lor, cu toată respingătoarea desgolire a corpului. Şi apoi la ce atâta mulțime de servitori şi servitoare, şi la ce muncă se pot întrebuința? Ei, aşa-i obiceiul vechiu, ca şi boierul mic să ție cel puțin o duzină de astfel de servitori, fie şi numai pentruca, leneşi, să stea toată ziua la poarta casei, cum aici poți să-i vezi pretutindeni. Un Țigan se cumpără de obiceiu cu zece sau doisprezece galbeni, — un preț mai mic de cât al unui cal; o pereche de cămăşi şi de ismene fac toată garderoba lor; iar cât pentru hrană, ei trebue să se mulțumească cu câte un blid de mămăligă. Toate acestea fac ca o duzină de astfel de servitori să coste numai o sumă mică.

In mijlocul cetei de Țigani vezi câte-o Țigancă cu forme plastice frumoase; orbitor de alb îi lucesc dinții de mărgăritar, iar în ochii negri se zugrăveşte un foc, față de care chiar privirile arzătoare ale Italiencelor sunt numai sori de Decemvrie. De-aceea adeseori câteo mărime îşi părăseşte înălțimea şi se scoboară la sclava sa. Odată şi zeii Olimpului

se scoborau uneori pe pământul păcătos şi se iubeau cu muritoarele. Amalgamarea aceasta explică uşor pentru ce pe aici rar întâlnim fisionomii de caracter şi expresie.

Ospitalitatea este o virtute care s'a păstrat încă din timpuri vechi şi bune; şi fiecare străin trebue să recunoască cu mulţumire toate atenţiile şi prevenirile prieteneşti, de care s'a bucurat în familiile în care a fost introdus. Primirea desăvârşit prietenească a boerului şi a doamnei — care se mai distinge şi prin manierele cele mai fine şi printr'un drăgălaş *abandon* — te îndeamnă să te simţi, chiar de la început, ca acasă.

Apoi, oricât de des ai vizită familia, fie şi odată sau de două ori pe zi, o trataţie trebue să ţi se ofere, căci aşà cere obiceiul ţării. De obiceiu trataţia constă din şerbeturi şi dulceţi, care se aduc pe o tavă pentru cafea, în drăguţe vase de cristal. Intr'un graţios coşuleţ de argint zac linguriţele, cu care pătrunzi în dulcea chiscă, şi împrejur stau pahare splendide, mai ales de Boemia, scumpe, pline cu apă rece.

Vara este o răcoreală deosebită, şi amabilelor Moldovence trebue să le dăm binemeritatul certificat, că în arta de a pregăti dulceţuri sunt mari meştere: Dulceţile, şerbeturile sunt într'adevăr delicioase. Abià am sfârşit cu înghiţirea apei şi alt servitor întinde un ciubuc lung cu imamea preţioasă, din care încep a se înălţà mici nouri de fum. Sunt servitori care au ajuns a fi meşteri rari întru îndreptarea ciubucelor şi care, în familia boerilor mari, sunt ţinuţi numai şi numai pentruca să umple ciubucul cu buruiana fumegătoare. Şi să nu se crează că aceasta-i slujbă uşoară! Aproape toată ziua boierul se odihneşte pe divan; luleaua nu-i pică din gură; afară de aceasta, cât e ziua de mare şi seara aproape niciodată, nu-i lipsesc oaspeţii, şi astfel ciubucciul îndemânatic are totdeauna de lucru. După şerbet şi ciubuc urmează cafeaua în ceşti mici, pestriţe, cu aroma-i plăcută, cu puterea-i false; cel mult câteodată se iveşte în cafeà câte-o vanilie.

Cât pentru bucătărie, în casele mai mari ea este franţuzită; din potrivă, bucătăria moldovenească nu-i bună; aproape toate mâncările înnoată în grăsime, care de cele mai multe ori este râncedă; acestei râncezeli i-aş atribuì indigestiile care aici se ivesc des.

Cât pentru plăcerile bacchice, Moldoveanul este foarte cumpătat; este sigur că pe-aici o beţie trebue socotită printre raritățile mari.

A auzì pe cinevà vorbind egal de bine moldoveneşte, nemţeşte, franţuzeşte şi grecește, aici este cevà obişnuit. Tineretul boeresc creşte mai ales în străinătate şi la întoarcere în ţară aduce cultură europeană şi datine europenești; fireşte uneori aduce numai spoiala externă a culturei europene. La unii dintre boerii mai bogaţi întâlneşti biblioteci mari de literatură germană şi franceză; ediţiile germane, ca de obiceiu, pe hârtie sură şi rea; cele franceze pe *papier velin, relié en maroquin, doré sur tranche* şi în alte feluri. Modeste şi neevidente stau într'un unghiu *Ideen zu einer Philosophie der Geschichte der Menscheit* de *Herder;* auriu se lăfăie numele lui *Paul de Kock, eroul* grisetelor sau al altui fabricant gallic de literatură la modă. Nu-i vorbă, se găsesc şi operele unui *Chateaubriand, Lamartine* şi ale altor poeţi nobili, dar paginele rămân curate şi neprihănite, ca spiritul acestor poeţi, pe când pe *Balzac, Touchard la Fosse* şi consorţii au rămas urmele degetelor multor cetitori. N'ar fi neinteresant să se facă o cercetare bibliografică în *boudoir*-ele damelor; ea ar da contribuţii însemnate la istoria moravurilor ţării.

Pe Moldovan eu mi l-am gândit totdeauna deştept, vesel, optimist şi setos după plăceri. Toate sunt altfel! Setoşi de plăcere sunt toţi, în mare grad, dar despre veselie şi optimism nu se găseşte nici o urmă. Tinerimea, care dela 25 de ani trece adeseori în veştedă bătrâneţe, calcă supărată, tristă; nu se vede o faţă veselă, râzătoare; nu se aude un strigăt de bucurie puternic; pe feţele ei s'a lăsat cevà indiferent, rece, plictisit; feţele sunt pline de pesimism şi de „oboseală de Europa".

Plăcerile Moldovanului sunt: excesele, pentru care nicio jertfă nu-i este prea mică; jocul de cărţi, care-l ţintueşte nopţi întregi şi în care totdeauna se perd sume mari; şi în sfârşit, ca variaţie, plimbarea'n birje. Fiecare boier, fie norocul său material oricât de mărginit, trebue să aibă brişca sa frumoasă şi cai, pentru ca să se plimbe câtevà ceasuri în

sus şi în jos prin uliţele principale. Se pare că pentru plăceri mai înalte Moldoveanul nu simte nici o plăcere.

Insă, dacă veselia şi voia bună în zadar o cauţi la boerii îmbuibaţi, din contră, la clasele de jos ale poporului o găseşti mai des. Vesele, însoţite de cântecul şi de arcuşul ţigănesc, acestea străbat uliţele lăturalnice şi în drum se opresc la câteo casă, să se 'ntremeze cu câteun pahar de vin, pe care dealurile patriei îl ofer din belşug fericit. O astfel de orhestră ambulantă se compune de obiceiu dintr'o pereche de vioare şi un fel de mandolină; uneori se întăreşte şi cu un naiu mare. Ţiganii, hotărât, au talent pentru muzică; cu mirare îi asculţi executând adeseori bucăţi de mare măestrie. Insă cântecul lor îţi rupe urechile; cântând jumătate pe nas, jumătate din gâtlej, ei scot sunete care mai curând le-ai socotì strigăte de durere ale unui spânzurat, decât cântec ieşit din piept mulţămit. Din toate puterile trupului, cu crispări desfigurate ale feţei, umflând toate vinele gâtului, ei îşi strigă cântecele.

III

Pentru adăpost, afară de un hotel de St. Petersburg, în Iaşi există numai câtevà hanuri, ale căror odăi sărăcăcioase au drept întreagă mobilă câtevà scaune, o masă şi un pat de scânduri.

Hotelul şi originalul lui proprietar mie-erà cunoscut din *Flüchtige Blicke eines flüchtig Reisenden* ale domnului von Arnim; şi mă aşezai acolo pentru mai multe luni. In numitul opuscul domnul v. Arnim dedică capitalei moldoveneşti câtevà pagine din care a treia parte tratează despre birtaş; şi într'adevăr el este un individ cum rar se găseşte. Rog pe cetitorul binevoitor să aibă răbdare dacă şì eu voesc să-l discut cevà mai pe larg.

In Moldova şi Muntenia el şi-a câştigat un fel de celebritate; şi cu greu s'ar găsì un călător, care să n'aibă de povestit vreo anecdotă despre el, sau de spus vreo ciudată frază de-a lui; ce să mai zici de locuitorii Iaşilor, care, mic şi mare, îl cunosc în toată trivialitatea sa clasică.

El s'a născut în Bamberg, rudă de-aproape cu Hirsch-Hyazint al lui Heine, şi a ajuns în Rusia ca marchitan, înso-

ţind pe Bavarezii care plecaseră cu Napoleon I. Dela soldaţii care 'n bodega sa se întâriau cu câte o duşcă de rachiu învăţase ştiinţele fortificaţiilor şi strategia; şi de-acolo s'au pornit şi până acum încă nesfârşitele aventuri de războiu, pe care el, ca veritabil *soldat de la grande armée*, le istoriseşte mereu, la orice prilej. *Ne* aflam la *N.; noi* am atacat aripa stângă; *noi* pornirăm avantgarda, şi celelalte; şi toate acestea le toarnă într'un galimatias unic în felul său, încât nu poţi să nu râzi cu hohot.

Dar în sfârşit puterea cuceritorului lumei fu înfrântă, şi, deodată cu ruinele armatei, Bambergesul nostru se întoarse acasă, în oraşul de naştere. După ce zgomotul armelor se liniştì deplin şi pacea intră în toate colibele, el plecă iarăşi în Rusia, cu instrumente optice, şi cutreeră mai multe guvernamente; dar, văzând ce afaceri de pitic face în uriaşul imperiu, îl părăsì; şi în sfârşit venì la Iaşi, acum doisprezece ani; aici întreţinù până acum un hotel în stare bună. Dar în această ţară a liniştei spiritul său activ, asediat mereu de zgomot de arme şi tunete de mitralii, nu se putù liniştì şi însetoşă după ocupaţii; deaceea se cufundă în vastul ocean al politicei, şi trebue să mărturisesc că pânăla un nonsens mai mare, pânăla o trivialitate mai comică nu se poate ajunge; vinovaţi fiind, însă, şi călătorii şi Ieşenii, care-şi făcură o plăcere din ascultarea neroziilor sale politice şi, pe de-asupra, din comunicarea cine ştie căror neprobablităţi care-i hrăniau mereu mai departe mania sa. Felul lăudăroşiei sale este prea original, ca să nu comunic şi din el o mică dovadă.

Bunul cetitor să mă însoţească până la masa de mâncare. Ţine cam mult, până ce eşti servit; într'aceea birtaşul, care ne stă în faţă, pe scaun, voeşte să ne alunge urâtul stând de vorbă cu noi. La braţ el poartă un *crêpe* negru, care fâlfâe destul de lung în aer, ca semn de jale pentru soţia sa pe care de curând i-a răpit-o moartea; el revarsă asupra fericitei toate laudele cu putinţă:

„Ce femee erà asta! Ştià să facă treizeci de prăjituri; trei campanii le-a făcut împreună cu mine; şi tot cu mine a călătorit treizeci de guvernamente ruseşti; erà o femee mondială!“

— Aşa dar ai luat parte la campanii?, l-întrebaiu eu.

„Se 'nţelege, am făcut războiul franţuzesc; eram la avantgardă. Soult erà un general mare; pe Davousst l-am cunoscut cum te cunosc pe D-ta; şi pe Ney, că sub Ney am luptat. Acum nu mai este nimic! Napoleon erà capul, capul s'a dus; şi Franţuzii au rămas Hotentoţi fără capete; vezi D-ta, înainte erau canibali, dar acum s'au prefăcut în cele douăsprezece fecioare adormite. Dar asta trebue să le-o laşi, la prăjituri Franţuzii se pricep; ah, însă prăjiturile fericitei mele să le fi văzut! Mare Dumnezeule!, ce femee erà asta!, nu, n'am să mă mai însor niciodată!"

— De bună seamă îţi va fi fost întâia dragoste?

Da, mi-a fost întâia dragoste; şi dacă vreai, nu mi-a fost nici întâia dragoste. Inainte de-a o luà aveam o drăguţà în Bamberg, care se obicinuise să vie zilnic la mine; eu locuiam în trei odăi, singur, ca un grof. Intr'o după amiază venì la mine ca de obiceiu, în vizită, şi eu nu mă gândiam la nimic, şi credeam că este ca oricând. Dar ce-mi zise cu glas tare: Dragă Conrade, eu trebue să-ţi zic adio, astă-seară eu voiu fi mireasă. Atunci am simţit în mine o furtună şi nelinişte, şi ea plecă. A doua seară mă duseiu la teatru, se juca *Zauberflöte;* ai văzut-o (Eu afirmai că am văzut-o.) Acolo unde s'arată dragostea cea mare, grozavă, acolo m'a mişcat grozav; şi m'am dus acasă, şi am devenit visător. Când puteam mâncà, eu beam; când puteam bea, dormeam; când puteam dormì, făceam vizite; scurt şi pe cinste, devenisem visător; şi după doi ani ea a murit de mustrare că m'a tratat aşà! Dacă nu mi-ar fi făcut aceasta, până acum ar fi fost fericită cu mine, şi poate că biata mea femee ar fi încă în viaţă. Ah, ce femee erà! Pe cinste, Moldova nu-i vrednică, să fi avut aşà femee! Căci, vezi D-ta, ce n'am făcut noi pentru Moldova! Mare Dumnezeule, tir le-am făcut, Casino le-am făcut, baluri le-am făcut; şi Moldova mi-a rămas datoare mult. Generalul M. mi-a zis odată: Fă mai bine un club de ciobotari! Excelenţă, i-am zis, eu am început boereşte şi trebue să sfârşesc boereşte. Generalul mă iubià mult, pe cinste!, şi-l iubià şi pe ginere-meu, că vezi d-ta, ginere-meu este totul. Vodă nu poate trăì fără el, şi cu miniştrii una este. In toate zilele sunt la el treisprezece doctori; e doar' colegul lor şi-i scoate lumei dinţii şi-i face alţii, noui; i-ai văzut uni-

forma? aidoma cu a protomedicului. Toţi ne iubesc; să fi văzut, când erau Ruşii pe-aici; atunci, în hotelul meu, n'a mai fost noapte. Aştia sunt oameni, ăştia-s oameni, şi-mi făceau alişveriş, nu glumă. Austriacii, vezi D-ta, la mine sunt numai a cincea roată la căruţă; ce s'aude de ei? nimic şi iarăşi nimic. Din păcate vremurile sunt grozav de grele; dar când s'o schimbà vântul, atunci să vezi ce voiu face eu în grădina mea; am să fac chioşcuri de vară şi popice şi foişoare. Că, vezi D-ta, eu nu sânt grădinar, şi ştiu tot; nu sunt optician şi ştiu tot; şi sânt, cum se zice, un geniu. Păcat că sânt în Moldova de doisprezece ani; mare Dumnezeule, ţară-i asta, te întreb eu pe D-ta? Aştia pleacă în străinătăţi, să bea apă la ţărani, şi trăesc la moşii; şi aşà cine să vie în hotelul meu? De-aceea sânt ruinat şi bătut, ca Franţuzii în Rusia. Noroc numai că am curaj; de ce?, de-aceea, că ştiu că 'n niciun caz aşà nu mai merge; eu pricep bine politica, şi ştiu că trebue să se schimbe cevà; crede-mă, pe cinstea mea, eu nu jur în zadar. Gazetele nu ştiu nimic; de unde să şi ştie? Cabinetele nu le spun nimic, cabinetele sunt cuminţi şi tac, *eu* pricep aceasta foarte bine".

Dar eu nu vreau să pun răbdarea cetitorului la prea lungă încercare; şi taiu aici flecăriile.

IV

In uliţele principale ale Iaşilor, până târziu în noapte, domneşte multă viaţă şi mişcare. Echipagele elegante trec

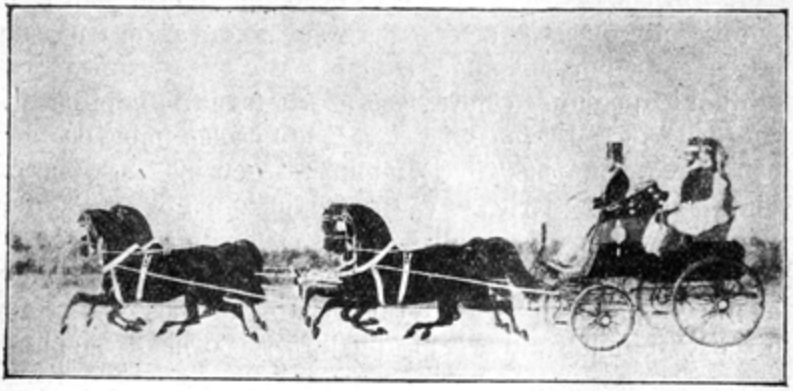

în sus, în jos, şi în graba afacerilor pietonii aleargă grămadă. Tot ce aparţine clasei mai bune merge 'n trăsură; dar uneori se văd şi boeri — mai ales din generaţia tânără — şi ofiţeri mergând pe jos pe stradă. Se zice că aceasta era o raritate mare; însă, de când mulţi boeri petrec în străinătate şi văd că pe-acolo nu-i chiar *trop bourgeois* să faci mişcare pe picioare, au început a o introduce şi aici. Dacă acest obiceiu va deveni general, sânt convins că, prin aceasta, vor dispăreà o mulţime de rele şi de boale, care, mai mult sau mai puţin, trebuesc atribuite modului de viaţă excesiv de sedentar. Firește, ar trebuì să existe şi o pardoseală bună şi trotoare comode, precum şi o curăţenie mai mare a străzilor. In deosebi ar trebuì să se interzică sever cerşetoria; cu scârbă te 'nfioară nenumăraţii cerşetori, cei mai mulţi ologi având pe faţă pustiitoarele semne ale boalelor scârboase, alţii urmărind pe trecători, pe distanţe mari, cu oratoria lor stăruitoare, căreia ar trebuì să i se ocupe o lege. In oraş ar mai trebuì să se deschiză alee, bulevard şi alte locuri de plimbare, lucruri care lipsesc cu totul din Iaşi, unde nu se poartă nicio grijă de înfrumuseţarea oraşului. Ca pildă, în această privinţă, servească-i Rusia vecină, unde chiar şi cele mai mici orăşele de guvernământ au câtevà clădiri frumoase, grădini frumoase sau bulevarde, care' s'au construit pe cheltueala Coroanei sau pe-a oraşelor. Cât despre fonduri, cred că ele, în bogata reşedinţă a Moldovei, n'ar lipsì.

Singurul loc de plimbare este Copoul, un câmp pleşuv afară de oraş, spre care zilnic, seara, Ieşenii obicinuesc să alerge în trăsuri elegante. Locul de plimbare este plan şi neclădit, însă de-acolo ai o privire splendidă asupra oraşului întreg şi-a împrejurimilor. Drăguţa Miroslava, ruinele palatului lui Ipsilante, câtevà biserici cu turnuri sclipitoare şi, mai departe, veselele coline şi văi ale Socolei, imbie ochilor o panoramă graţioasă. Dacă lumina este priincioasă, la orizont, departe, departe, se văd şi vârfurile înalte ale muntelui Pionul, învăluit în zare albastră, un mândru uriaş ce s'avântă spre cer şi despre care povestesc tradiţii copilăreşti şi romantice. Cine are plăcere să se scoboare din trăsură şi să facă o scurtă plimbare pe jos poate intrà, pe o blândă înclinare

a colinei, în grădinile care aici se deschid ospitaliere oricărui trecător. Și voi, cei dăruiți de Domnul cu daltă și paletă, alergați cu mine prin acea grădină cu mirezme; poate că voiu reuși ca 'n cea mai de-aproape alee să vă arăt o ființă în care veți vedeà împlinite idealele noastre. Priviți clădirea armonică, maiestoasă-grațioasă a membrelor; pe fața ei mândră priviți dumnezeeasca adiere a coloarei, cum numai Raphael a putut-o zugrăvì în momentele de inspirație, iar în cerețile-i trăsături priviți acea liniște ce suntem deprinși a o vedeà numai în anticitatea grecească.

Afară de Copou, de promenada zilnică a Ieșenilor, acestora li se mai deschide, în fiecare Joie și Duminica, grădina princiară de la Socola. Să ne urcăm, iubite cetitor, în droșca ce ne-așteaptă, și să mânăm pe șoseaua bine întreținută. Drumul ne duce 'ntâiu prin „Ulița mare", de-alungul unui rând întins de magazine și prăvălii. In apropiere de Curtea arsă de mulți ani, care — este de sperat — odată se va ridicà din ruină, ca să fie iarăși o podoabă a orașului, cotim la dreapta și ajungem îndată în mahalà. Aceasta constă dintr'un lung rând sucit de căsuțe sărace, cele mai multe în cădere, dintre care de bună samă tot a doua este o crâșmă. In ferestrile deschise strălucesc sticle de toate mărimile, umplute cu elementele ce amețesc duhul și inima și în care înnoată diferite ierburi și rădăcini; și adimenesc cu priviri seducătoare poporul. Văzând aceste nenumărate institute de spirt, ai crede că în fiecare clipită trebue să întâlnești un bețiv și, totuși, nu este cazul. Cu plăcerile bachice Moldoveanul este cumpătat binișor; și aici, chiar și 'n zilele de sărbătoare, când norodul își mai îngădue câteo înghițitură, pe stradă întâlnești relativ, foarte puțini oameni beți. Până aici spiritul holercei ar fi pătruns abià de vreo câțivà ani; înainte numai spiritul mai nobil al vieței înveselià poporul. Cum se vor împăcà aceste două spirite, ne va arătà viitorul.

Și acum orașul a rămas în urmă; și caii iuți ne trec repede pe lângă seminarul plăcut așezat și ne sosesc la Socola. Regiunea aceasta este una dintre cele mai drăgălașe. Dealuri împodobite cu vii și munți cu tufăriș alternează cu văi pito-

reşti; iar la fiecare cotitură, în întorsăturile acestei regiuni, călătorul întâlneşte mereu noui panorame surprinzătoare. La intrarea grădinei princiare, unde aşteaptă multe echipage, părăsim şi noi pe-al nostru, şi ne mişcăm prin încântătoarea poziţie, unde Vodă şi-a clădit reşedinţa sa de vară şi unde petrece până toamna târziu. Toată aşezarea grădinei, cu variatele-i grupări de copaci, cu boschete, cu rondelul împodobit de portocali şi flori, în mijloc cu un basen, înfăţişează o privelişte veselă, râzătoare. Şi apoi şi graţioasa floră a doamnelor de-aici, care, cu picioarele lor minunat de frumoase, plutesc printre mirositoarele straturi de flori — aş zice, dacă *embonpoint*-ul, ce se întâlneşte în general la Moldovence, nu mi-ar interzice cuvântul acesta. De pe o terasă muzica militară cântă arii din operele la modă şi valsuri de *Strauss* şi de *Lanner*. Şeful muzicei, Höffner din Viena, şi-a câştigat merite mari pentru dresarea acestei bande militare; ea formează un ansamblu drăguţ. Şi dragile, dulcile tonuri ale lui Strauss! Ele pătrund în toate zonele şi încântă urechia. In Viena şi în Londra, în Madrid şi în Petersburg, în Stockholm şi în Alexandria, pretutindeni ele găsesc aderenţi, şi se lipesc de inimi mângâindu-le dulce. Supt cerul arzător al Arabiei, şi 'n negurile Islandei, pretutindeni poţi fi sigur că acum vei întâlni copilaşii dansatori ai lui Strauss şi Lanner.

Dar vizitatorii se pregătesc de 'ntoarcere; să-i imităm şi noi! Să urmăm lungul şir de trăsuri, şi, ajunşi în „Uliţa mare", să ne oprim la cofetărie, unde multele echipage oprite acolo 'n popas împiedecă aproape toată înaintarea. Anume aici se opreşte lumea cea frumoasă şi, rămânând în trăsuri, îşi răcoreşte sudica fierbinţeală prin îngheţata, care aici este de-o bunătate deosebită.

V

Toată iarna se joacă de trei ori pe săptămână teatru francez. Să joacă mai cu seamă *vaudevilles*-uri, acea marfă de duzină, care de obiceiu o fabrică doi-trei dramaturgi parisieni *en compagnie;* uneori, pentru vreun beneficiu, se dă

şi câte o dramă în mai multe acte, de *Dumas* sau *Scribe*. Teatrul ieşan dispune de câţivà artişti de talent. Astfel este Pellier, un bun comic plin de umor drastic, care de sigur s'ar bucurà de aplauze generale chiar dacă ar jucà pe scene mari. Imi voi aminti în totdeauna cu adevărată plăcere de ceasurile vesele ce ni le-a dat jocul său splendid şi totdeauna egal. D-ra Désirée este o artistă tânără, plăcută şi fără pretenţii, care îndreptăţeşte mari nădejdi; ea este dotată cu un organ moale, armonios, iar jocul său este plin de natural şi naivitate; afară de acestea mai are un dar rar de-a memorizà uşor. D-na Filhol, o figură frumosă, plastică, în drama serioasă veridică, joacă cald şi cugetat şi este actriţa de predilecţie a publicului teatral; d-l Filhol, bărbatul ei; apoi sârguinciosul şi râvnitorul Jules Hette, care-i înzestrat cu cea mai norocoasă figură de scenă şi alţi câţiva membri ai trupei, au părăsit Iaşii în luna Mai şi s'au dus în Orient; *„Il vont en orient pour y chanter la civilisation européenne dans le doux langage de leur pays"*. Dacă prin *chanter* criticul înţelege cântarea cupletelor din *vaudevilles*-uri, atunci Orientul îşi va face o idee foarte curioasă despre aceea *civilisation européenne*.

Clădirea teatrului este neînsemnătoare şi mică; totuşi destul de încăpătoare pentru numărul vizitatorilor teatrului. Afară de foteluri şi galerie are două rânduri de loji, al căror prim rang este împodobit cu elita nobilimii; doamne plăcute, în toalete strălucitoare şi pline de gust, compun un aspect într'adevăr splendid. Aici teatrul serveşte mai mult ca loc de întâlnire cu cunoscuţi, sau la expunerea unei noui toalete briliante, sau pentru a face s'alerge, ca un foc, din lojă în lojă, anecdotele cronicei galante şi, la nevoie, să se arunce în parter şi'n multe exemplare poesii satirice scandaloase. In timpul jocului, în lojă, se vorbeşte neîntrerupt; numai câteodată s'aude câte un râs, când actorul recitează vreo frază care bate 'n echivoc sau în frivol, iar fraze de acestea sunt o mulţime în vodevilul francez. Intr'o piesă, care are ca subiect o intrigă de amor la curtea lui Ludovic XV, se zice odată relativ la aventurile amoroase: *„A Versailles on ne refuse rien"*. Nu voi uità nici odată aplausul viforos din tot parterul, nici râsul mulţumit şi semnificativa privire

reciprocă a doamnelor, când acele uşoare vorbe se rostiră. Amintesc astfel de amănunte, pentru că socotesc, că ele sunt o contribuţie însemnată la istoria morală a ţării.

Teatrul a şi devenit aici o trebuinţă; însă muzica, această limbă a zeilor, care ne-au dat-o şi nouă, bieţilor muritori, ca milos dar, pentru ca să putem exprimă încântarea noastră şi durerile sufletului pentru care sărăcăcioasa limbă nu mai ajunge, muzica, aici, încă n'a găsit o patrie ospitalieră. Este drept, ici şi coleà s'aud unele acorduri de pian triumfătoare unele sunete plângătoare de violină; dar geniul artei este adorat numai în foarte puţine case, şi va dură încă mult până ce muzica va devenì bun comun al Ieşenilor, precum a devenit la atât de multe naţiuni europene. *Le Rêve* de *Kalkbrenner,* poezia aceasta lirică plăcută, pentru pian, pe care avurăm norocul să o auzim cântată, cu rară delicateţă şi cu intimitate sufletească, de una dintre cele mai drăgălaşe şi mai spirituale doamne, mult timp n'o vom uità.

In tot cursul sezonului de iarnă abià s'au dat câtevà concerte, de artişti călătoriţi pe-aici. Consulul rusesc, d. de Kotzebue, care nu lasă să treacă niciun prilej de-a face cuivà vreun serviciu — calitate ce i-a asigurat stima şi respectul întregului oraş, — este un adevărat Mecena pentru artişti. Flautistul orb, care s'a ivit şi-a fost ascultat aici de două ori, de sigur îşi va aduce aminte mult timp de gingaşa atenţie cu care l-a ajutat d. de K. Se povesteşte anecdota următoare: Un Italian şi soţia sa se înfăţişară la d. de Kotzebue şi-i presentară un bilet de recomandare sigilat, dela un prieten; cuprinsul ar fi fost: Iţi recomand pe aducătorul acestui bilet, d. C... i, care suflă din corn englezesc tot atât de mizerabil precât şi de mizerabil cântă soţia sa; dar sunt oameni săraci, care doresc să se întoarcă în frumoasa lor Italie; cu obicinuita D-tale amabilitate caută să le fii de folos ş. a. m. d. „D. Kotzebue a împărtăşit numeroşilor săi amici acest bilet de recomandare, unic în felul său, şi aranjă o *Soirée musicale,* în care perechea artistică desvăluì probele sale mediocre, dar prin care fu pusă în stare să plece acolo, „unde mirtul stă liniştit şi sus stă laurul".

VI

In poporul moldovenesc se găsesc multe poveți și tradiții, dintre care unele se disting prin poesie adâncă; și de sigur ar fi o operă de merit, dacă cinevà ar voì să se supue folositoarei munci de-a le adunà, dar așà cum au fost create de popor și cum trăesc în el, în toată a lor simplitate primitivă, fără artistice adaosuri de modă. Neobositul domn *Aga de Assaki,* care, prin lucrări solide și folositoare, și-a câștigat multe merite pentru patria sa, publicând de curând *Tableaux de l'histoire Moldavienne,* a împărtășit și câtevà tradiții populare frumoase; și ar fi de dorit, ca el să mai publice și altele din bogata comoară de tradiții a Românilor[1]). Mijloace are la îndemână destule; el răsfoește sârguincios colecțiile de cronice ale mânăstirilor, și când afacerile carierei îi îngădue, străbate pitorescul lanț de munți și ascultă de la voinicii copii ai naturii cântecele lor neartificiale și poveștile lor pline de superstiții copilărești. Ar fi să cerem prea mult ca talentații poeți tineri ai Moldovei să cultive câmpul acesta până acum înțelenit; ei se află oarecum în epoca lor de dentițiune și de-aceea sunt încă ocupați cu cântece de lună și cu ritmurile elegice ale inimilor lor rănite de săgeți. Insă acei, ale căror răni sunt cicatrizate, și care și-au agonisit o concepție mai liberă a vieții, aceia trebue să pătrunză în minele tradițiilor populare și'n ale cântecelor populare, din care de bună seamă vor scoate la iveală multe giuvaere de preț!

Până acum aici există numai tipografia d-lui de Assaki și a Mitropoliei, în care se tipăriră numai cărți bisericești; de câtevà luni s'a adaos încă o tipografie, a d-lui *de Kogălniceanu.* Acesta, adjutant al prințului domnitor, este încă un bărbat tânăr, foarte silitor, care-i glorios cunoscut printr'o Istorie a Moldovei (în limba franceză) și alte broșuri ca cea despre Țigani ș. a. Acum el publică în fascicule o Arhivă pentru istorie și arheologie, și o revistă lunară „Dacia literară" amândouă în limba moldovenească. Judecând după puținele fascicule ale celui din urmă, ea va devenì un organ

[1]) Scris: *Romounier!*

foarte serios. Editorul s'a pus în legătură cu literaţii cei mai talentaţi ai Moldovei şi ai Munteniei; ei trimit contribuiri preţioase. Astfel învăţatul şi distinsul domn *de Negruzzi* a dat o novelă istorică, în care domnia şi moartea crudului Alexandru Lăpuşneanu (1593—96) au fost zugrăvite cu trăsături puternice, maestre. Dl. *Donici* apare ca fabulist, parte cu traduceri din marele maestu *Krylow,* parte cu lucrări originale, care luminează sarcastic anume strări sociale ale ţării. Editorul însuşi şi câţivà colaboratori contribuiră cu lucruri vrednice de atenţie. D-l Kogălniceanu să rămâie totdeauna credincios tendinţei foaei sale, şi de sigur se va bucurà de recunoaşterea celor mai buni din ţară! Nobilul şi prea stimatul secretar de stat, prinţul *George de Soutzo,* care are şi penibila slujbă de censor, se dovedeşte totdeauna bărbat uman şi liberal, care merită pe deplin stima ce oricine i-o dă.

Nu pot să nu fac şi o critică „Daciei literare". Intr'un capitol, anume „Miscele" rezervat noutăţilor locale mai interesante, se ating uneori neplăcut personalităţile care s'au furişat în el. Astfel, despre un profesor de fizică, care şi-a făcut studiile în Viena, se zice cu prilejul unui examen public făcut în clasa lui: „Pentru încheierea examenuui d. Stamati, mare profesor de fizică şi de înaltă matematică a făcut câtevà experimente de fizică şi chimie; între aceste a arătat şi cum se face cafeaua. In adevăr aicea este locu de a zice cu doamna de Sévigné: *ça ne vallait pas la peine d'aller à l'étrager pour apprendre à faire le café*". De-o foaie ca aceasta, care-i ţinută într'un ton demn, personalităţile ar trebuì să se ţie desăvârşit departe. Tot ce apare din tipografia d. de K. este înzestrat cu toată eleganţa posibilă, şi'n institutul încă tânăr, domneşte multă activitate expeditivă. Au şi eşit mai multe opere noui, între altele un volumaş de poesii de un poet tânăr, *Mihail de Cuciuran,* fratele mult ocupatului şi spiritualului doctor deaici, *Dr. George de Cuciuran.* Se zice că colecţia de poezii, primită cu aplaus, îndreptăţeşte nădăjdi frumoase. De când a 'nceput să lucreze tipografia d-lui Kogălniceanu, şi a d-lui Assaki a primit un nou avânt, şi anume prin prefaceri noui, conduse de un tipograf iscusit din Stuttgart, d. Ruoff care are sub presă un volumaş *Lyrische Klänge aus Dazien.* Proprietarul n'a cruţat nici-o cheltuială, numai să realizeze toate îmbu-

nătăţirile cu putinţă; şi tipurile frumoase, elegante, depe acum nu mai lasă nimic de dorit. Tocmai ni se împarte un prospect la o nouă revistă franceză, *Le Glaneur*, care va aveà ca redactor pe *d. Gallice*, un advocat isteţ din Paris, care se află aici de vre-un an. Este vorba ca revista să fie o culegere de ce-i mai vrednic de ştiut şi frumos din jurnalistica străină, unind astfel *utile dulci;* în special redacţiunea promite să comunice publicului tot ce priveşte Moldova şi Muntenia. Acestei „culegeri" îi dorim mulţi cetitori.

Un ofiţer-inginer turc, care petrece pe aici de mult timp şi care se exprimă binişor franţuzeşte, mi-a citit, acum câtevà zile, o poesie turcească frumoasă, care 'n traducere liberă ar sunà cam aşà:

Mare-i Dumnezeu şi profetul său !,
Strigă evlaviosul Musulman.
Ca mărgăritarul de rouă, aşa mila lui
Se revarsă blând asupra pământului.
Fiecărei ţări i-a izvodit
altă milă, alte daruri.—
Voiţi să vedeţi înaltă frumuseţe,
Care încântă pe oricine,
Plecaţi în Circasia:
Güzelik Cerchistan !
Voiţi să vedeţi marî bogăţii,
Cum numai în vis se vâd,
Călătoriţi la Hindostan!
Căci aşa se zice : Mal Hindostan
Voiţi să vedeţi ştiinţa înaltă
Plecaţi în Europa.
Căci: Akil Frankistan!
Insă majestate şi înălţime
Se află numai la Osman;
Căci aşa se zice pe toate cărările:
Sultanatlik Ali Osman!—

VII

Iubite, cetitor, acum te invit la o plimbare mică, la capătul oraşului. Mergem de-alungul unei uliţe, care-i locuită aproape numai de Ruşi, al căror mijloc de trai constă mai ales din închirierea birjelor. Ei formează o sectă proprie,

care-i cuprinsă de nenorocita închipuire că bunului Creator îi este o faptă plăcută ca ei să-şi mutileze anume părţi ale trupului. Privirea acestor bieţi orbiţi deşteaptă un sentiment straniu; la început este o părere de rău compătimitoare, care îndată se schimbă, însă, în scârbă. Fisionomiile lor palid-galbene, veştede, feminine, pline de creţuri atârnătoare, cu puţină barbă sau spâni de tot, fisionomiile care mai toate, seamănă una cu alta, într'adevăr au în sine ceva respingător. Propoveduitorii cuvântului lui Dumnezeu să înveţe pe aceşti nenorociţi, să-i înveţe prin cuvântul evlavios — convingător, că lui Dumnezeu de loc nu-i place fapta, că îşi mutilează trupul şi că prin aceasta îşi ologesc şi duhul.

Dar am trecut uliţa şi ne aflăm la eşirea din oraş. Uite-o colo neînsemnătoarea căsuţă cu o grădiniţă, ţinta plimbărei noastre de astăzi. Prin poartă să intrăm în mica ogradă! Grohăitul câtorva patrupezi, a căror mâncare Iehova a interzis-o copiilor săi, şi care parte sunt închişi în coteţ, parte se plimbă prin curte, să nu ne sperie; ajungem îndată în câtevă odăi curate. Băncile şi mesele de lemn sunt spălate alb şi lustruite; dintr'un dulap trag cu ochii sticle şi pahare de toate mărimile; împrejur rânduеala şi curăţenia cea mai mare. Birtaşul prietenos, sprinten, şi femeea sa tot atât de sprintenă, se apropie gata de slujbă şi-auzim iarăşi mult cunoscutele vorbe: „*Schaffens a Bier oder a Wein?*“ (Doriţi o bere sau un vin?) Iubite cetitorule, nu uită că vreodată nectarul orzului bavarez ţi-a recorit poate cerul gurii şi mulţumeşte-te cu această băutură, care ţi se ofere cu amabilitate germană. Să fim veseli, în ceasul acesta nu suntem în ţara Românilor, ci în scumpa patrie germană. Priveşte împrejur la masa noastră, lângă noi, fraţi scumpi din Bavaria, Nassau, Sachsen-Meiningen, Sigmaringen, Schwartzburg-Sonderhausen, Reuss-Loberstein-Ebersdorf, şi cum se mai numesc dragile stătuleţe ale statului German. In odaea aceasta e linişte; oaspeţii stau în faţa paharelor, tăcând, scoţând numai nouri deşi din lulele; din când în când cinevă spune câtevă vorbe măsurate, cumpănite, flegmatice. Altfel merge în odăiţa dimpotrivă: acolo-i mişcare, viaţă; toţi vorbesc deodată, mult, tare şi cu foc. Sunt actorii teatrului francez şi câţivă Italieni, care seara vin încoace şi petrec un ceas cu paharul de vin sau cu

tartina de unt şi cu salamul pe care birtaşul le prepară excelent. *Carignani*, prietenosul birtaş, sau, cum îl numesc oaspeţii săi francezi şi glumeţi *Prince de Carignan*, este Italian din naştere, dar de tânăr a trăit în Germania, şi-a luat de soţie o Germană şi şi-a însuşit limba şi obiceiurile nemţeşti. Pentru a trăi, şi-a ales două meserii: fabrică salam în cantităţi mari, pe care le exportează departe şi, pe lângă aceasta, lucrează în ghips: statue, busturi, vase ş. a. Şi e într'adevăr grotesc aspectul ce-l înfăţişează intrarea în larga odaie de alături, care seveşte şi ca odaie de mâncare, şi ca atelier artistic. Pe mese, dulapuri, bănci, strălucesc şunci şi cârnaţi de toate calibrele, iar printre ele zei, zeiţe şi eroi de ghips! Aici zace o coapsă bine făcută, gata să fie nituită unei Venere, ca s'o pună astfel în picioare; colea stă un Amor terminat afară de nas; aici se odihneşte un erou, a cărui frunte n'o murdăreşte niciun laur, dar o murdăreşte un salam ce-atârnă de-asupra sa: scurt, un amestec bălţat de burlesc şi trivial!

Dar printre munţii din apropiere se înalţă secera nouă; vom plecà acasă. Niciun felinar nu luminează drumul — nimeni nu-şi bate capul cu iluminarea oraşului, — dar ni-l luminează stelele aurii ale cerului, care revarsă o blândă lucire pe tot ţinutul. La o depărtare mică de noi câţivà Moldoveni se 'ntorc acasă cântând din gură şi vioară; şi 'n tăcerea nopţii se aude tare[1]):

Ardi ma, frid'gi ma,
Pi carbuni puna ma!
De mai puni pi carbuni—
Amuresu nu ci spuni!

Traducere de **Bogdan-Duică**

[1]) Transcriu exact!

VEDENIA

Cum te-am pierdut! — In sânul morţii dac'ai fi
Tot mai aproape mi-ai părea decât acum!
Din tot ce viforul restriştii irosì
Adun pios al amintirii noastre scrum.
Năluca ta, linţoliu vremii vrea să-şi rumpă:
Te-a re'nviat mireasma vechilor scrisori,
Te simt şi azi ca şi atunci cât mi-eşti de scumpă.
Sârguitor, ca o albină 'n sân de flori,
De pe cuvintele ce 'nchid ai tăi fiori,
Culeg surâsul, glasul tău deodinioară.

O! cum pătrunde în auz, cum mă 'nfioară
O şoaptă dulce răzbătând ca din mormânt:
— „Voinţa ta nu m'a ucis, — aceiaşi sunt,
„Strigoi din altă lume, trist, la tine viu
„Când ploaia picură 'n burlane, şi-i târziu.
„Singurătatea ca o lespede te-apasă:
„Tu eşti zidit şi ţi-e sicriu pustia casă.
„Ce-a fost când-va în tine viu, în mine-l port,
„Şi eu, Năluca, eu sunt vie, — tu eşti mort.
„La racla ta, m'aşez să plâng,... aprind un sfeşnic...
„Tot ce-ai visat, tot ce-ai dorit, mai arde veşnic.
„Iubirea-i pururi rândunică... Se reîntoarce,
„La vechiul cuib când primăvara pufu-şi toarce
„In înveliş de muguri, jar de trandafiri
„Ce-şi cântă 'n lugerul tulpinelor subţiri
„Ca 'n mii de goarne, biruinţa re'nvierii!
„Ascultă dragostea: e 'n pulsul adierii

„In mustul sevelor ce urcă prin tulpină
„Căci floarea 'n veci nu oboseşte de a 'nflorì.
„Ce-i pasă ei dacă potiru-i n'o rodi?
„Cu raza soarelui sărutul şi-l îmbină
„Işi dă parfumul şi reintră în lumină".

Şi glasul piere, şi Năluca iar pierì
Ca risipirea unui vis din zori de zi
Ursit să nu se mai întoarcă 'ntotdeauna!
Peste ruini, în Mai tot astfel trece luna,
Când s'a aprins mireasma florilor învoalte...
De prin unghere, umbre albe se desprind
Misterios în raza lunii se cuprind
Şi par'că es din lumea asta, trec în alte,
Prin argintiu păenjeniş plutind tăcute.....

Nu-i pic de vânt, — şi 'n urma lor încet foşnind
Ca 'n urma sborului de stoluri nevăzute
Işi clatin ierburile, vârfurile 'nalte.....

D. Nanu.

PARTIDELE POLITICE

Semnul cel mai vădit al recunoaşterii benevole a unui fapt este aşezarea lui pe planul cercetării ştiinţifice. Dintre faptele ce alcătuesc în ţesătura lor pestriţă şi nestabilă realitatea, faptul social a trebuit să stea multă vreme la carantină, a trebuit să sufere nenumărate schimbări şi repetate cristalizări, până la deplina lui recunoaştere şi deci până la încorporarea lui în preocupările ştiinţifice.

Inlăuntrul acestor fapte specifice, fenomenul politic, care prin prezenţa lui nemijlocită şi repetată ţine trează necontenit atenţia şi făureşte inevitabile imperative practice, a avut prilegiul de a fi cercetat mai de timpuriu — încă înainte de constituirea sistematică a unei ştiinţe a Societăţii. Căci la prima vedere, faptul politic e faptul social prin excelenţă, e faptul ce trădează mai din plin viaţa unei comunităţi organizate. In cutia Pandorei nu lipsea Politica. E dar firesc şi în ordinea lucrurilor ca o activitate politică mai puternică să pună în joc, în cele din urmă, reflecţia teoretică asupră-i, să trezească nevoia înţelegerii, luminării, acestei activităţi.

Nu se poate spune însă că în larma vieţii noastre publice această unire, firească la om, între fapte şi cunoaşterea lor a fost sincer acceptată. Şi lămurirea — şi totodată scuza — separării, la noi a practicei politice şi a înţelegerii ei teoretice e că viaţa noastră publică, din multiple cauze, n'a izbutit să se constitue într'un organism bine diferenţiat şi integrat. Până chiar în zilele noastre asistăm la treptata elaborare a unei aşezări politice mai definite. Veacul al XIX-lea este pentru spiritul nostru public *epoca de constituire a fenomenului politic.*

Că această epocă e pe sfârşite ne dovedeşte palpabil tocmai pătrunderea fenomenului politic în zona luminoasă a analizei. Viaţa politică a încetat de a privi cu duşmănie şi spaimă scalpelul înţelegerii. Şi deoarece pentru orişicare cetăţean realitatea politică se manifestă nemijlocit prin organul spontan al „partidului politic" guvernamental, acest organ a început să fie supus unui atent şi variat examen. Ciclul de prelegeri rostite în sânul „Institutului social", publicate apoi în volum, a fost o necesitate. Fiind binevenit, acest ciclu a fost norocos şi de mare răsunet.

Dar nu e deajuns. Intr'o societate ca cea românească, care vieţueşte pe baza primatului în toate al politicii, aceasta merita un studiu mai larg, mai sistematic, mai coerent. De aceea ar fi fost firesc să vedem aproape în fiecare an câte o lucrare îndrumătoare în cele politice. N'am văzut însă, şi nu ne-am bucurat. Polemismul şi propagandismul, trezitoare de bănuĕli, au fost caricatura teoriei politice. Arta politică rămânea primitivă, necontroabilă, incalculabilă, refuzând astfel teoretizarea pozitivă. Politica punea masca hâdă a comediei.

Pentru toate aceste cuvinte am cetit cu un interes ce nu-l pot ascunde lucrarea d-l. *P. P. Negulescu: „Partidele politice"* (Cultura naţională, 1926). Calităţi de fond şi formă îşi dau mâna în vederea acelueaş scop: a lumina, a orientă, a suggera gânduri proprii. Recomandând cetirea acestui studiu de politică, cred că îndeplinesc nu numai o datorie de cronicar, dar şi de cetăţean. E un ospăţ spiritual bine servit.

Teoretizarea vieţii politice are de înfruntat din capul locului o obiecţie metodologică: poate face cineva din politică un obiect de studiu, dacă e totdeodată membru al unui partid? Inregimentarea într'un partid pare a vătăma obiectivitatea omului de ştiinţă. Opera teoretică devine unealtă de proselitism. Firește, în această chestie, a *priori* nu se poate decide nimic; totul atârnă de mijloacele personale de realizare. Şi tocmai opera d. Negulescu desleagă cu eleganţă de gândire şi cu obiectivitate incompatibilitatea, de sigur, reală, dintre practica politică şi teoretizarea ei. Posibila rezervă dela început cedează treptat, pe măsură ce ochii străbat cu atenţie filă cu filă. Obiecţii de amănunt ar putea ridică

cineva — orice afirmaţie poate fi întâmpinată cu obiecţii — ; liniile generale, simple şi lămurite rămân bine şi sigur statornice.

Cea dintâi grije a studiului este pregătirea sufletească a cetitorului, montarea diapazonului aperceptiv. Subt acest raport, resistenţa psihologică poate avea două substrate, numai în aparenţă opuse: deoparte scepticismul sau indiferentismul, de alta dogmatismul necritic şi fanatic (uneori, numai interesat). Poate indiferentismul sceptic e, în unele privinţe, din cauza inerţiei lui invulnerabile, o stavilă încă mai de temut. Citeam mai de mult, undeva, redarea credincioasă a unei convorbiri între tineri de după războiu: „Partide politice? Ce să fie oare? Liberal, conservator, ţărănist, radical, etc.? Nu cunosc. A, preţul unei cotlete, iată o chestie, pentru care face să te pasionezi. Dar partidele politice!...".

Ţinând seama de o asemenea dispoziţie sufletească, d. Negulescu aşează în fruntea operei ca un talisman cuvintele lui Em. Giraud, pe care le întregeşte la sfârşit, aşa: „din pricina greşelilor trecutului, nu e cauză mai anevoioasă de apărat decât aceea a partidelor politice, în schimb, pentru asigurarea viitorului, nu e cauză, care să fie mai necesar şi mai urgent să fie câştigată, de cât a lor" (281).

De asemenea, dogmatismul necritic al celui ce „numai una ştie", este o piedică destul de serioasă în drumul cercetării oneste. In adevăr, nu există o altă ramură de activitate practică, în care confuzia babilonică a limbilor şi sofistica să fie mai la ele acasă ca în politică. Iată dece, autorul se sileşte a face inofensivă, odată cu prima, şi aceasta a doua atitudine, alegând drept călăuză lozinca nemărturisită dar vădită: prin lumină la dezarmarea indiferentismului şi sceptismului politic.

Ideile dominante, desfăşurate în nouă capitole, se desprind luminoase, sigure de sine şi logic închegate. Intâia idee, s'a văzut, e combaterea atât a scepticismului cât şi a dogmatismului în politică. Dar această operaţie, deşi neapărat necesară, era mai mult negativă. Urmează însă cealaltă parte, constructivă, care dă studiului greutate ştiinţifică şi valoare durabilă.

A doua idee dominantă e următoarea: Partidele politice

sunt un corolar firesc al sistemului reprezentativ şi democratic. Cine zice sistem reprezentativ, înţelege nemijlocit şi *partide* politice, aşadar, cel puţin două partide — dualismul politic. Căci democraţie şi regim neprezentativ exclud în prima linie despotismul, absolutismul politic, prin urmare, predominarea exclusivă a unei singure organizări politice sau, cel puţin, crearea de prime pentru una singură, care în genere nu e cea mai bună şi mai utilă.

Orice „partid" se defineşte prin opoziţie — nu prin contradicţie antinomică — cu cel puţin încă un partid. Însăş noţiunea de partid implică relativism social, nu absolutism. Sistem democratic fără jocul partidelor nu poate fi conceput. De altminteri, logiceşte vorbind, „partid politic" e un termen de relaţie, e dar un cuvânt ce evocă un raport între doui factori principali: O grupă de cetăţeni ai unui Stat şi Statul însuş. Acea grupă — fiindcă e doar o grupă — presupune una sau mai multe grupe, care au însă toate acelaş sistem de referenţă: Statul, unul şi acelaş pentru toate grupele. Această referenţă comună tuturor „partidelor" e de o netăgăduită însemnătate atât pentru geneza cât şi pentru valoarea guvernamentală a partidelor.

A treia idee e o completare a celei precedente: Sistemul reprezentativ nu recunoaşte confesiuni, regiuni, minorităţi, mai ales, clase, ci numai cetăţeni. In consecinţă, partidul politic de guvernământ — e aproape un pleonasm — nu poate fi confesional, regional, minoritar sau de clasă, ci doar un partid unitar, o grupare pe bază de solidaritate socială şi de respectare a intereselor obşteşti, pe scurt, pe bază de conservare naţională. Dacă primul postulat al partidului este ideea democrată, al doilea e ideea de patrie — nu zic însă, ideea naţională, căci patriotismul e un sentiment firesc şi obştesc, pe când naţionalismul e sechestrarea patriotismului de o grupare limitată, cu ostracizarea nefirească a celorlalte grupări, decretate fără rost drept antinaţionale. E o poziţie falsă, nedreaptă şi primejdioasă; de aceea partidele naţionale nu sunt propriu zis partide, ci grupări de conspiraţie şi de provocare.

Asupra celei de a treia idei stăruesţe în deosebi d. Negulescu. Partidul politic trebue să fie întâi şi întâi exponen-

tul massei naţiunii, al intereselor ei generale, nu al intereselor limitate şi încă mai puţin al celor individuale. Căci fără un teren comun şi neutral partidele politice nu-şi recunosc îndreptăţirea mutuală, şi astfel lupta politică nu mai e, cum trebue să fie, o luptă de armonizarea condiţiilor de convieţuire într'un cadru comun, ci o luptă de egemonie a unor interese mărginite cu exterminarea celorlalte. Partidul „nu e factor de dominaţie, ci un factor de echilibru" (238). De bună seamă, această situaţie nu trebue tâlmăcită în sensul că un partid trebue să fie când revoluţionar, când conservator — după împrejurări — : am avea atunci numai partide de acelaş fel contradictoriu: partide conservator-revoluţionare. Partidul politic viabil e acela care, înlăuntrul intereselor generale, izbuteşte să se diferenţieze ca grupare aparte cu scopuri realizabile şi cu mijloace potrivite scopurilor.

„Aceasta a fost logica imanentă a lucrurilor care a împins doctrina constituţională modernă să realizeze instinctiv, cum ziceam adineauri, înainte de apariţia solidarismului ca doctrină, solidartatea prin asemănare, aşezând mecanismul regimului reprezentativ, ca unică formă posibilă de autoguvernare, pe baza calităţii celei mai generale a membrilor unei naţiuni, a calităţii comune tuturor cetăţenilor, nu pe calităţile lor particulare şi diferite, de credincioşi ai unor biserici, de locuitori ai unei regiuni, de membrii ai unei minorităţi naţionale, de participanţi ai unei clase sociale sau ai unor categorii profesionale, etc. Şi prin urmare, excluzând reprezentarea intereselor particulare şi diferite, democraţia modernă nu poate admite ca legitime, ca putând adică a guverna, partidele ce reprezintă interese de acest fel — cum sunt partidele confesionale, regionale, naţionale şi de clasă" (191).

Echilibrul social şi politic al puterilor „formează esenţa mecanismului constituţional" (252). Drept urmare, „regimul parlamentar are dar neapărată nevoe, ca să poată funcţiona, în mod satisfăcător de partide politice bine diferenţiate şi puternic organizate. Iar puterea lor atârnă, între altele, şi de numărul lor redus. Când sunt prea numeroase, luptele lor fiind prea violente, din cauza nemulţumirii permanente, şi care se exasperează cu vremea, a partidelor ce nu pot ajunge

la guvern — o mare parte a forţelor lor se consumă în aceste lupte sterile, fără nici un profit pentru ţară" (279).

Dintre partidele neguvernamentale prin finalitatea şi structura lor, un interes ce nu mai scapă nimănui prezintă „partidul de clasă" (social-democrat şi chiar — greşit sau nu din vina lui — cel ţărănesc). Partidul de clasă, prin chiar fiinţa lui, este o organizare a unei părţi mai mari sau mai mici de cetăţeni în vederea biruinţei exclusive şi, la nevoe, dictatoriale a unei singure clase. De aceea, autorul, pe linia dreaptă a concepţiei sale, osândeşte în repetate ori dictatura — temporară prin natura ei — fie de sus fie de jos, şi implicit pledează pentru regimul reprezentativ, singurul realizabil — cum spune Ferrero — în mijlocul prăbuşirilor de azi. E drept, astăzi e o modă a ataca democraţia. E explicabil: nemai existând regimuri despotice cei ce vor să atace pe cineva s'au repezit asupra democraţiei, care îi hrăneşte, luând faţă de ea naive atitudini aristocratice.

Noţiunea de clasă s'a instalat în centrul preocupărilor social-politice ale vremii, mai ales, subt imboldul faimosului panaceu socialist-comunist: „lupta de clasă", cu fireasca urmare a acesteia: „dictatura proletariatului". Din nefericire, noţiunea de clasă nu e deloc limpede şi ea acopere înţelesuri diferite ce se raportă nu numai la structura actuală a societăţii, dar şi la desvoltarea ei istorică. Noţiunea de clasă a evoluat, iar punctele de vedere în definirea ei sunt multiple. Se vorbeşte, bună oară, de clasa celor ce posedă şi de clasa celor ce nu posedă; de clasa celor culţi şi clasa celor inculţi; de case productive şi neprodutive, etc. Istoriceşte, avem şi clase de vârstă — cum sunt generaţiile de azi, — şi clase de sex, ca la primitivi.

In fixarea notelor comune ce „clasează" pe membrii unei unităţi de viaţă socială trebue să ţinem seama nu numai de *factorii obiectivi* (în deosebi, avuţia şi modul de a şi-o procura), dar şi de *factorii subiectivi:* influenţă socială, putere, consideraţie, rang, ideal comun unei clase. Economiştii Pesch şi Philippovich merg până acolo că definesc clasa după *ierarhizarea* ei socială, adăogând că ideea de clasă presupune neapărat ierarhie.

In această ipoteză, deosebirea dintre clasă şi partid e vă-

dită. Există ierarhie şi ranguri între clase, dar nu există între partide. Principial, toate sunt deopotrivă îndreptăţite, fără gradaţie de valoare.

Mai departe, e de observat că în desvoltarea istorică a claselor sociale factorii determinanţi în clasare au variat şi pe urmele lor şi erarhizarea, prestigiul claselor. Legea evolutivă în configurarea claselor este trecerea dela factorul social la factorul economic: odinioară organizarea socială provoca modalitatea clasării; treptat şi tot mai pronunţat până azi, factorul „avuţie" a devenit hotărâtor. Nu totdeauna valoarea şi rangul unui individ au fost determinate de averea lui; altă dată erarhia socială era substratul erarhiei claselor. Primatul economicului e un fapt relativ recent; nu trebue să fie generalizat. Nu e o unitate absolută de măsură, nici pentru trecut, dar nici pentru viitor.

Fără îndoială, e o temă discutabilă, dacă va putea fiinţa vreodată o societate „fără clase", aşa cum visează socialismul. E însă destul de sigur că, dacă vor fi cândva desfiinţate clasele pe temeiu economic, vor rămâne mai departe clasele pe temeiu social, va stărui clasarea indivizilor după valoarea lor socială şi culturală. Se pare că nici socialismul nu aspiră să şteargă orice diferenţe dintre oameni. Ar fi un maximum de absurditate, deci o utopie nefastă şi, în cele din urmă, inoperantă. Am străruit ceva mai mult asupra clasei sociale, de care se ocupă cap. IV al „Partidelor politice", pentru a releva trebuinţa de a despărţi, înlăuntrul sistemului democrat, clasa socială şi partidul politic.

MIRCEA FLORIAN.

SPRE INFINIT

Intr'un nebun elan
electrizat,
cu ghiarele crispate pe volan
galvanizat
alerg fantomă ca şi clipa;
iar în vârtej mă biciueşte arìpa
vântului şuvoi.
In goană singur, totuşi doi:
Un Eu ştiut şi-un tainic El,
formăm un unul amândoi
din Spirit şi Oţel.
El un greoi
monstru diform,
motor satanic
şi enorm,
respiră harnic
vibrând mecanic,
şi uniform
Până 'n craniu,
simt cum straniu,
şi ritmic
ca 'ntr'un alambic,
cu matematic picurat,
îmi distilează cadenţat,
din angrenaju-i de infern,
prin nervii finţei mele avide,
ca printr'un lung conduct intern,
otrava tare-a Năzuinţii
cu spleenul ei etern.

Apoi treptat,
şi repetat
cu ne-obositul lui pulsat
îmi toarnă 'n vine neîncetat:
Beţia delirantă a vitezei,
smintite senzaţiuni,
paradoxalul antitezei
banale tradiţiuni.
Şi-alerg, cu forţa materială
a ultimei raţiuni
de inerţie proectat în goană ireală.
Şi-alerg vertiginos alerg.
Şi dâra albă a şoselei, şi pantă, vale
se aştern, se întind imateriale.
Şi-acum. . . au devenit
două abstracte paralele... spre infinit...
Iar eu, ... ca deshumat
şi liberat
de tirania gravităţii,
simt că 'ntrupez subtilizat,
Idealul
Şi Realul
Umanităţii.

Sandu Tudor.

SCRISORI INEDITE

DELA ŞI RELATIV LA

MIHAIL EMINESCU

In cele următoare dau la lumină scrisorile despre cari am vorbit la paginele 45 şi 46 ale Convorbirilor Literare din a. c.

Importanţa acestor scrisori, pentru stabilirea unor amănunte din viaţa lui Eminescu, este mai presus de ori ce îndoială, mai ales în ceea ce priveşte sfârşitul lui Şerban, care până la aceste scrisori, nu a fost pe deplin elucidat.

Scrisoarea a IV-a din şirul celor ce urmează, adresată de Mihai tatălui său, nu poartă nici o dată. Este însă evident că este scrisă la Iaşi între zilele de 16 şi 26 Novembre 1874, ceea ce dovedeşte şi plicul.

Mai complicată este chestiunea datării scrisorii a şasea, adresată de Mihai surorii sale Harieta, fiind în parte data rasă şi corectată de o mână străină şi neîndemânatică în: *Iassi 21 Iuilie 1884*. Se vede clar că Iassi este scris de o mână străină şi că localitatea rasă a cuprins loc mai mare, numărând mai multe litere. Probabil că scrisoarea a fost datată din Bucureşti. De asemenea este falsificat *1* în cifra *21* şi pare că sub *1* făcut mai gros se ascunde sau un *0* sau un *2*. Mai departe sunt falsificate primele două litere din cuvântul *Iuilie*. Probabil că luna originală, din care a fost datată scrisoarea, este Aprilie şi s'au ras literele *Apr* înlocuindu-se cu *Iu*. Aşa că în loc de Iulie, cum pare a fi intenţionat falsificatorul, a rezultat Iuilie. In sfârşit anul pare a fi fost 1880 sau 1881, iar falsificatorul a făcut peste ultima cifră un 4 gros şi neîndemânatic. Scrisul falsificato-

rului mi-e necunoscut, nu'mi pot da seamă nici cine a putut face falsul şi nici interesul ce l-a avut la falsificare.

Din întregul conţinut al scrisorii rezultă clar că nu a putut fi scrisă la 21 Iulie 1884 când tatăl poetului nu mai era în viaţă. De altfel data corectă s'ar putea constata după detaliul că a fost scrisă a 2-a zi după cununia lui Matei. Cei ce vor utiliza aceste scrisori vor putea rezolvi fără greutate chestiunea aceasta.

I

Mihai către Şerban.

Viena 16/12 1871

Dragă Şerbane,

Iartă-mĕ dacă nu ţi-am răspuns nemijlocit la scrisoarea ta. Sunt şi voiu remăne în punctul acesta dificil.

Unu aparatu de faradisaţiune (für Nervenlähmung) costă 24 fl. — fără transportu.

Imi cei să-ţi scriu numele Armenvater-ului la care şade Hynek. Asta iar n'o potu face nemijlocit. Mi-am căşcigat aici pintre cei din Bottoşani numele de gură-reă, pentrucă li-a plăcut unora cari au respândit ei singuri faime despre Enacovici ş. a. ca să mĕ numească pe mine de iscoditoriu acelora. De aceea, ceea ce potu află trebuie să mi se presinte ca din întĕmplare şi să nu semene că amu căutat a află *anume* faima cutare or cutare.

Te rog totodată să observi âncă una. De şi amu sosit la Viena mai târdiu de ḑi ântei totuşi toate plăţile căte amu să le facu sunt la ḑi ântĕi. Ce posiţiune mi se crează de esemplu când acuma la anul nou n'aşu avè bani sau când voiu să mĕ mutu. Termine de mutare, termine de plată — în fine terminele dătătoare de mĕsura sunt la ḑi ăntăiu. Tata poate să-mi scadă cândva acele ḑile, numai s'o facă în vremi mai oportune de ex. la vară, iar nu în mijlocul iernei. Te rog ca chiaru banii, ce mi i-aţi trimis mai mult la începutul lunei curente să nu mi-i scădeţi acuma, ci în altă lună. La ăntăiu Ianuariu fie-ce omu e silit aicia ca să dee bacşişuri de cel puţin căte-un fiorin — la birtu, la cafenea în fine pretutindenea.

De aceea lasă-te rugat și convinge pe tata ca să-'mi trimeată banii cu două trei ḑile nainte de ḑi ăntăiu. Afară de aceea am să sĕ mutu fiindcă ședu foarte departe de universitate.

Roagă pe Harieta să mĕ ierte dacă nu i-amu rĕspuns la scrisorile eĭ.

Altfel în ajunul acelei nenorocite esposiţiuni s'au scumpit aşa toate celea aicia, că abia pot trăi din ceea ce-mi trimite tata. De aceca credu că ar fi consult, ca pe semestrul vĭitoru să mĕ duc la o altă universitate în provinţie.

Mateiu să nu-mi trimeată epistole nefrancate, după cum mĕ ameninţă căci îi cunosc scrisoarea și nu le voiu primi. Trebue să plătesc câte 22 de cruceri pe fie-care.

Iartă că'ţi scriu aşa de urît — dar nu sunt amic al formalismului. Nici pe tine eu nu te oblig de felu să-mi scrii caligraficu.

Sărut măna mamei și tatei — vă'mbrăţoşezu pe toţi și remăn

al teu iubitor frate
Mihai.

Nu uita *te rog*... înainte de ḑi ăntei a lui Ianuariu!

II

Mihai către părinţi.

Viena 18 Mart. 1872.

Scumpii mei părinţi,

Anul acesta e într'adevăr un an nefast pentru mine. Abiă am scăpăt de catarul de stomac și de gălbinare și m'a cuprins o aprindere de maţe, care-a ţinut trei sĕptămâni și eră să mĕ coste viaţa. Și această boală a fost unită cu o lipsă deplină de apetit, astfel încât părăsind patul după trei sĕptămâni de zăcere, arĕt mai mult a mumie, decât a om. In vremea din urmă am mai capĕtat durerea de urechi, care-am mai avut-o când am locuit la Blanchin în Cernăuţi. Această durere ţine adesea ceasuri întregi și daca m'a a-apucat o dată în ḑi, nu mai pot nici gândì, nici lucrà nimicu ḑiua'ntreagă.

De doctor precum șciţi nu poate fi vorba cu mijloacele

mele, singurele consilii ce le-am căpĕtat au fost dela elevii de medicină, pe cari i-am intrebat. Aprinderea de mațe e ca și trecută, pentrucă de vro trei ḑile iar am apetit, durerea de urechi cred că va încetà cu venirea căldurilor și cred c'or trece toate celea cu vremea. E drept că m'am și săturat de ele.

Banii lunari vă rog ai trimite nemijlocit după primirea acestei epistole — căci sunt cu desevĕrșire lipsit în momentul de față. Afară de cauzele lesne de priceput, cari-și au nascere în boala mea, se mai adaogă și scumpetea cea cumplită, ce-a început a domni aicia. Toatecelea costă aḑi cel puțin cu o a treia parte mai mult decum costa înainte de un an și la toate astea esposiția-i de vină. Așa se ḑice—dar eu cred că-i numai un pretest spre a urca prețurile, căci până la espoziție mai e un an. Vĕ spun drept, că trăesc cu mare greutate. In momentul în care vĕ scriu aceste șiruri mĕ aflu în lipsă deplină de bani, așa încât voiu trebui că măni să împrumut dela cinevà, deși și împrumutarea e greà, căci cunoscuții mei, studenți ca și mine, n'au nici ei de unde.

Rugându-vă ăncă odată să-mi trimiteți imediat bani, îmbrățișez pe Șerban, pe Harieta (careia-i mulțămesc pentru scrisoare) pe Mateiu, vĕ sărut mănele și remăn cu iubire și respect. Al D-voastre supus fiu

Mihai.

III

Mihai către tatăl său.

Iași în 4/16 Noemvrie 1874

Iubite tată,

Șerban după cum prevĕzusem e alienat și totodată în stadiu foarte greu a boalei de plămâni. Ăncă înainte de-a intra în spital, îmi scrie D. Secretar al Agenției, se observară semne de alienațiune a minții, care însă crescĕnd din ce în ce au ajuns la un grad foarte mare. Intreținerea sa în spital costă opt napoleoni pe lună, sumă, de care eu nu dispun. D-nul Krețulescu se'nțelege că nu poate luà asuprăși o asemene sarcină, de și păn'acu au avut toate îngrijirile

putincioase pentru dênsul. Vĕ rog a mi rĕspunde grabnic, ce puteţi face şi dacă-i puteţi trimite cel puţin pe două luni deocamdată. Să-mi spuneţi şi cum stau toate a-casă şi să tăinuiţi mamei cuprinsul scrisorii mele. Ministrul Cultelor a fost în Iaşi. El ştiă deja despre Şerban, dar neavĕnd nici o sumă disponibilă din buget, nu poate venì în ajutorul sĕu.

Sărutându-vĕ mănile remăn al D-voastre supus fiu.

Mihaiu.

IV

Mihai către tatăl său.

Fără dată. (Scrisă între 4/16 şi 26 Noemvrie 1874.)
(Probabil la Iaşi)

Iubite tată,

Telegramma din Berlin din partea Secretarului Agenţiei sună astfel: „Spitalul anunţă, că Şerban a murit ieri. Luăm dispositiuni de înmormĕntare pentru miercuri. Telegrafiaţi nemijlocit intenţiunile D-voastre“ — Se poate ca Secretarul credeà, că D-ta vei luà dispositi deosebite în această privinţă.

In altă scrisoare despre care v'am dat samă, el cereà ca să se plătească din parte-ne suma dătorită spitalului de alienaţi, în care fusese condus nefericitul Şerban, şi care se urcă la 40 taleri pe lună (160 franci) şi alte dătorii mici. Maiorescu promisese ca începĕnd de la 1 Ianuariu anul viitor, să-i facă un mic ajutor lui Şerban de 60 franci pe lună. Acest ajutor se'nţelege că acum e de prisos. Pentru anul acesta suma prevĕzută în buget pentru asemenea scopuri fiind mântuită n'a putut să-l ajute la moment.

Intrebarea principală este, dacă puteţi să faceţi şi această cheltuială, cea din urmă după cum vedeţi, pentru un fiu nefericit, care desigur au greşit mai mult printr-o înăscută slăbiciune de caracter, căruia natura nu-i deduse nici o energie şi nici o putere. Şerban a fost un om slab, iar nu om reu—asta a fost părerea mea despre el întotdeauna şi desigur că a fost mai nenorocit de cum merità să fie. El n'a avut pentru nimenea ură în lume, n'a avut nici o patimă urîtă, şi dac'a greşit, nu din rĕutate ci dintr'o

nemărginită slăbiciune a greşit. El era un copil bătrân şi astfel ar fi trebuit tratat. Acuma—se'nţelege că e prea tărziu pentru ori şi ce.

Mi-ar părè bine, dacă aţi răspunde cât de curènd pentruca să ştiu cum să scriu secretariului agenţiei. Kreţulescu este, după cum v'am spus, un om care trece cu economia peste marginile cuvenite, şi ar avè mare neplăcere de-a se vedè supus la plata unor bani, la cari nu-i îndătorat. El face bucuros toate mijlocirile cuvenite, der ènsuşi dă mai greu bani—şi drept vorbind nici nu este dător s'o facă şi ar fi necuviincios de-a pretinde un asemenea lucru de la el.

Aceasta e tot ce aveam a vè spune, pentruca să ştiţi, ce să faceţi.

Sărut mănile mamei şi cred că veţi tăinuí încă această ştire. Eu n'am spus-o nimărui, căci uşor ar vení şi în Botoşani. Nu ştie de cât Chernbach, care acum e aici'la telegraf.

Al D-Voastră supus fiu.

Mihaiu.

V

Mihai către tatăl său.

Iassi în 26 Noemv. 1874

Iubite tată,

Din scrisoarea alăturată vei vedè, cum că Şerban a făcut nişte dătorii, cari sunt mai mari de cum aş fi crezut, şi cari pomenirea lui şi onoarea familii ar cere, ca să fie acoperite.

Se poate că ţi-a venit scrisoarea oficială a agenţiei, prin care vè anunţă moartea lui. Vè rog respundeţi, ce hotărăre luaţi în privinţa întrebărilor puse de către secretariul agenţiei?

Al D-Voastră supus fiu.

Mihaiu.

VI

Mihai către Harieta.

Data falsificată. (Probabil din 20 Aprilie 1880)

Dragă Harieta,

Iartă-mă puiule, dacă nu pot vení după chemarea ta la Iaşi, dar cum au căzut sĕrbătorile pe dos, am avut atâta de lucru zilele acestea încât nu m'am putut urni din loc. Ba mi-am legat cărţile în teancuri ca să mĕ mut, ba mi-am căutat casă, şi pe lângă toate acestea mai sunt bolnav şi trupeşte, dar şi mai mult sufleteşte. Ca şi când n'aş voi de ciudă sau de îndĕrĕtnicie, aşa imputări mi se fac, poate... poate pentru ca să se mântuie, ştiu eu?

Observă-i Doamnei Veronica Micle că între scrisorile ce i s'a trimis din partea unui om, este una în plic care trebue arsă şi pe care acel om n'a îndrăsnit s'o pue pe foc.

Pentruce nu scriu acasă ştii tu — mai târziu, când mi-o da mâna, scriu. Altfel poţi zice tatei tot ce vrei tu, că mĕ aflu bine şi sănĕtos, ca sunt fericit — ce vrei. Ce nevoie are el să-şi bată capul cu grijile mele, ce nevoie să ştie câte sufăr. Alţii nu înţeleg, dar el? Mateiu s'a însurat ieri. Mi-a trimis o invitaţie prin poştă, pe care am primit-o abia azi după amiazi. Dacă-i scrii, scrie'i că-l felicit — eu n'am nici vreme nici dispoziţie; şi nu voiu avea-o mult timp, de a mĕ ocupa de aceasta.

Te sărut şi te rog fii cuminte şi iartă-mĕ că nu pot veni.

Aş fi dorit din tot sufletul să te vĕd dar mi-e cu totul peste mână.

Poate la toamnă... Dar să nu mai vorbesc, nu de toamnă, ci nici de ziua de măni... Lumea-i schimbăcioasă şi toate visurile noastre şi nădejdile sunt făcute ca să se spulbere în vĕnt. Toamna anului e una pe an, apoi'i urmează primăvară. Toamna vieţii vine fără să ştii când, nici de unde... numai vezi că totul a trecut pentru a nu se mai întoarce. Ş'atunci se simte omul bĕtrân, foarte bĕtrân, şi ar vrea să moară.

E mult de atunci Harietă, de când eram mici de tot şi ne spuneau moşnegii poveşti. Poveşti sunt toate în lumea asta.

Al tău

Mihai.

VII

Harieta către Aglae

Botoşani, 7 Aprilie 1888

Dragă Aglae,

Cu bucurie mare am primit rĕspunsul tĕu şi de la tine atĕrnă să stăm totdeauna în corespondenţă.

Tu îmi spui că mai poţi găsi o fată virtuoasă ca D-ra P. Eu nu mĕ gândesc dragă, la virtutea ei ci numai să fie gospodină bună, econoamă şi credincioasă stăpânilor sĕi. Se'nţelege că toată casa are să fie pe mâna ei şi ori care daună s'ar întempla, ea-i rĕspunzătoare. Te rog din inimă de cunoşti vr'o femee sau o fată statornicită (nu tĕnĕră) şi de ya voi să vie cu leafă de 12 fiorini pe lună, fii bună a o trimite la mine, numai te rog să aibă hârtie la mână sau garanţie că nu va face vr'o tălhărie.

Te mai rog ănc'odată a-mi face această îndatorire căci crede-mă, că ar fi şi o faptă bună din partea noastră cătră aceea ce-o vei trimite, căci la noi, în Moldova, la oameni cu avere poate cineva foarte lesne să-şi asigure viitorul.

Mihai va căuta să-ţi împlinească dorinţa în privinţa versurilor. Te rog respunde. Eu în adevĕr sunt bolnavă şi dac-am scăpat data asta, se vede că am zile căte buruiene şi zilele mi se trag de la Pallauz.

Te sărutăm amândoi cu drag, pe tine şi pe copii. La revedere.

a ta soră
Harieta.

VIII

Maiorescu către Harieta.

Bucureşti, 14/26 Martie 1884

Domnişoară,

Departe de a fi supĕrat, că mĕ întrebaţi despre starea actuală a fratelui D-voastră Mihail, daţi-mi voe a vĕ spune, că m'am mirat, cum de nu m'a întrebat nimeni din familia

lui despre soarta şi întreţinerea lui, de când este trimes de noi în Viena. Nu'mi pot explica această indiferenţă a familiei; mai ales găsesc inesplicabil pe fratele său ofiţerul,

Dar în fine, bine că mĕ întrebaţi măcar acum.

Mihail Eminescu şi-a revenit în fire şi după sfatul Doctorilor din Viena a eşit din Institutul de alienaţi al lui Reidesdorf ca *însănătoşat*. Tot după sfatul lui Reidesdorf se află acum într'o călătorie de distracţie, împreună cu amicul său Chibics, pe care l-am însărcinat noi ca să'l însoţească. In momentul de faţă sunt la Florenţa; peste vr'o 12 zile se vor întoarce prin Viena în Ţară. Despre paralizia la mână şi picior nu am aflat nimic; trebue să fie scorniri absurde din Provincie.

Intrebarea este acum, în ce mod să trăiască vr'o 4 sau 5 luni în Ţară, cât ĕi mai trebue până se va întremă pe deplin? După acest timp ne vom îngriji noi, ca să aibă o funcţiune mai liniştită.

Poate să vie la Ipoteşti? Sau aveţi altă propunere?

Încă o întrebare îmi permit. Betrânul D-voastră tată, când a fost pe la mine în Bucureşti în August anul trecut, mi-a spus, că tot capitalul său mobil era de 18.000 franci! Care este partea, care ĕi revine acum lui Mihail, după moartea tatălui său? aud că şi fratele cel de la ţară a murit.

Aşteptând respunsul D-voastră vĕ rog, Domnişoară, să primiţi încredinţarea deosebitei mele stime

T. Maiorescu.

* * *

Acestea sunt scrisorile cari se află în prezent la mine. Intru cât voiu răuşi să pun mâna şi pe restul scrisorilor de cari fac amintire la pagina 46 a comunicatului citat, nu voiu întârzia să le dau publicităţii, pentru a întregì acest material extrem de important pentru biografia nenorocitului nostru poet.

D-r Valeriu Branisce

RONSARD CĂTRE ELENA

Când ai să stai, bătrână, în seara somnoroasă,
Torcând la gura sobei şi depănând, deodată,
Rostind a mele versuri, tu ai să spui, mirată:
Ronsard mă preamărise pe când eram frumoasă

O slujnică nu fi-va care-aţipind prin casă,
— De treburi obosită —, să nu tresare 'ndată
La armonia sfântă a lui Ronsard de-alt'dată,
Slăvind prea scumpu-ţi nume de-o glorie neştearsă.

Eu am să fiu o umbră şi, pururi, sub ţărână
Imi voi aveà odihna. Tu ai să fii bătrână
Aproape adormită la focul care geme,

Şi-ai să regreţi iubirea-mi şi mândrul tău dispreţ.
De vrei s'asculţi: trăeşte, pe „astăzi" pune preţ,
Şi rozele vieţii culege-le la vreme.

In româneşte de **Ion Gane**

O SCRISOARE A LUI JUSTINIAN

CĂTRE STUDENȚI [1]).

In numele Domnului Nostru Iisus Cristos, Imperator Caesar Flavius Justinianus Alamannicus, Gothicus, Francicus etc. către tineretul care se ocupă cu Dreptul.

Maiestatea imperială trebue să fie împodobită nu numai cu arme, ci și cu legi, pentru ca să poată fi bine guvernat și timpul de război și timpul de pace și pentru ca *Impăratul Roman* să iasă biruitor nu numai în războele cu dușmanii, ci și în lupta pentru stârpirea pe căi legale a nedreptăților, fiind tot atât de scrupulos în laturea Dreptului pe cât e de triumfător împotriva dușmanilor învinși.

Cu vrerea lui Dumnezeu, am străbătut amândouă aceste căi stând de veghe și având cea mai mare prevedere. Intr'adevăr, neamuri barbare subjugate ne cunosc isprăvile războinice. Ca mărturie sânt Africa și multe alte provincii, care după atât amar de vreme au fost realipite Imperiului Roman prin victoriile noastre sprijinite de Puterea Cerească. Și toate popoarele se conduc după legile promulgate sau alcătuite de Noi.

După ce am armonizat legile [2]), care înainte vreme erau încâlcite, Ne-am îndreptat atenția spre imensele volume ale vechii Jurisprudențe și cu ajutorul Cerului am făcut o lucrare, de care puteai desperă, căci plutiam ca p'o mare fără

[1]) Scrisoarea însoțește publicarea *Instituțiilor*.

[2]) La 13 Februar 528 Justinian însărcinase o comisie să strângă într'un singur Cod toate legile (constituțiile) în vigoare. Acest *Codex Justinianus* fu publicat la 7 April 529 și intră în vigoare cu începere dela 16 April 529.

ţărmuri [1]). Şi după ce, mulţumită lui Dumnezeu, această operă a fost săvârşită [2]), chemat-am pe iluştrii profesori Triboniau, Teofil şi Doroteu, a căror iscusinţă, ştiinţă juridică şi credinţă faţă de poruncile Noastre au fost verificate în multe împrejurări, şi i-am însărcinat în mod special să compună cu împuternicirea şi sfaturile Noastre *Instituţiile*. Am făcut asta, pentru ca voi, studenţi, să puteţi învăţă primele noţiuni juridice nu din vechile poveşti, ci dintr'o splendidă operă împărătească; pentru ca sufletele şi urechile voastre să n'auză niciun lucru inutil sau deplasat, ci numai lucruri verificate de însăşi viaţa practică; însfârşit pentru ca, spre deosebire de înaintaşii voştri, care abiă după 4 ani de studiu puteau citi legile împărăteşti, voi să le citiţi dintru început, dovedind că sânteţi vrednici de fericirea şi cinstea ce vi se face prin aceea că şi începutul şi sfârşitul ştiinţii Dreptului pleacă dela glasul împărătesc.

Drept aceea, în urma ceor 50 de cărţi ale Digestilor, în care a fost adunat de Tribonian şi ceilalţi bărbaţi iluştri tot Dreptul vechi, am poruncit ca Instituţiile să fie împărţite în 4 cărţi pentru ca să fie ele primele elemente ale Ştiinţii Juridice.

Când cei 3 jurisconsulţi amintiţi Ne-au înfăţişat aceste timpul, dar readus la viaţă prin osârdia împărătească.

In aceste Instituţii se arată pe scurt atât Dreptul în vigoare odinioară cât şi Dreptul căzut în desuetudine cu *Instituţii* compuse din toate instituţiile celor bătrâni, în deosebi din scrierile ilustrului nostru Gaius, Noi le-am citit, le-am cercetat şi le-am dat deplina forţă a legilor noastre.

Drept aceea, primiţi cu cea mai mare stăruinţă şi cu o vie pasiune aceste legi ale noastre şi dovediţi că sânteţi atât de bine instruiţi încât vă încălzeşte strălucita dorinţă de a

---

[1]) La 15 Decembre 530 Justinian însărcinase pe Tribonian să alcătuiască o comisie, care să se ocupe cu strângerea metodică a vechei Jurisprudenţe romane. Lucrarea luă numele de *Digeste* sau *Pandecte* şi fu promulgată la 16 Decembre 533 pentru a intra în vigoare cu începere dela 30 Decembrie 533.

[2]) *Instituţiile* au fost alcătuite de o comisie de 3 în toamna anului 533. Au fost publicate la 21 Noembrie 533 pentru a intra în vigoare odată cu Digestele.

putea, acum când opera noastră juridică e gata, guverna Statul în funcţiunile care trebue să vi se încredinţeze.

Dată la Constantinopol, 21 Noembre 533 de Justinian.

* * *

Publicăm în traducere această frumoasă scrisoare a lui Justinian către studenţii facultăţilor de Drept din ***Constantinopol*** şi ***Beirut***, pentru ca să se poată vedea din ea grija împăratului bizantin din sec. VI faţă de Stat şi faţă de tinerii care se formau în vederea conducerii Statului. Puţini monarhi au avut în aşa de mare măsură *„pasiunea Statului"* ca Justinian. Nu din ambiţie şi goană după glorie a ieşit marea lui operă legislativă, ci din grija către fiinţa Statului peste care cărmuiă cu voia lui *Isus Cristos*.

Se împlinesc în curând 1400 de ani de când lumea a văzut cea mai grandioasă legislaţie din câte au fost vreodată. (Se ştie că Justinian, urcat pe tron la 527, a lucrat şi publicat opera sa legislativă între 529—534).

Ilie Popescu-Spineni.

Giosue Carducci

DISPERATA

Fuge amor pe calul morţii
Târâind înlănţuită
Inima pe drumul sorţii,
Ca o sclavă. Plictisită,
Lanţurile ea-şi fărâmă
Şi se scoală din ţărână:
„Dă-te jos, nemernic zeu,
Te-am făcut, eşti sclavul meu!".

Dragoste, mi-ai fost stăpână,
Dar acum' eu te robesc:
Dă-mi frâul ca să-l strâng în mână
Şi calul negru să pornesc.
Apoi, dând pinteni a pornit
Şi, avântată'n infinit,
Răsună pasu-i pe pământ
A gol pustiu ca un mormânt.

Tălmăcită de **P. Vignali**

CRONICI

Cronica economică.

Politica Materiilor Prime [1]). Expunerea prezentă face parte dintr'un ciclu pe care mi-am propus să-l desfăşor în faţa Domniilor Voastre în scop de a învedera interdependenţa economică a statelor chemate să înfăţişeze civilizaţia contemporană.

In conferinţa trecută m'am ocupat de caracterul internaţional al legiferărilor sociale. Am arătat că problema protecţiunei muncei şi mai ales legiferarea ei reclamă o urgentă intervenţie şi o sistematizată legiuire din partea statelor care sunt menite astăzi să echilibreze interesele şi luptele de clasă, cu scopul unic şi fundamental de a evita cataclismele şi a intensifica producţia, deci mersul progresului normal. Astăzi ne vom ocupa de un alt aspect al problemei economice-mondiale cu un vădit caracter internaţional. Vom schiţa în linii generale politica materiilor prime şi ansamblul de chestiuni care angajează această politică în domeniul raporturilor internaţionale.

* * *

Acum în urmă camera franceză a fost chemată să se pronunţe asupra unei propuneri care reclamă instituirea monopolului de stat pentru importul petrolului.

Ca un corolar al acestei discuţii care a agitat şi Adunările parlamentare şi Presa, a fost formula Domnului Marcel Heraud care a precizat următoarele: „Este cu neputinţă astăzi să dispunem de regimul petrolului printr'o simplă măsură de ordin financiar, fiindcă o asemenea atitudine ar risca să ne pue într'un grav conflict cu marile întreprinderi mondiale străine, susţinute de către guvernele lor respective. Nu se poate nega faptul că internaţionalismul este efectiv realizat în domeniul economiei capitaliste şi că piaţa franceză depinde de bursele străine şi într'o măsură aceste pieţe se în-

[1]) Conferinţă ţinută la Fundaţia Carol în 6 Iunie 1926 pentru Asociaţiunea Română pentru Liga Naţiunilor.

fluenţează reciproc. Nu putem risca printr'un decret sau o lege să fim antrenaţi în aventuri periculoase".

Este de ajuns să spunem că această declaraţiune a deputatului francez a fost subliniată cu aproape unanima confirmare a Camerei.

Această în ceeace priveşte Franţa.

In acelaş timp am putut spicui din presa americană o dare de seamă a unei întruniri economice ţinută la New-York în Palatul magnaţilor finanţei. Au vorbit doi din cei mai importanţi factori politici ai Statelor Unite, D-l Scott Maring, radical, şi D-l Robert O'Brien de la Liga Asigurării Naţionale, fiind în desbatere una din chestiile primordiale ale politicei intercontinentale. La ordinea zilei era problema Rusiei şi implicit politica materiilor prime. D-l Scott Marin a insistat asupra necesităţii de a se recunoaşte Rusia afirmând ca o culme a paradoxului politic că această necesitate este accelerată şi va fi în ultima instanţă impusă în mod imperativ, de către Standard Oil Co., şi de către Ford Motor Co.. Aceste două mari întreprinderi mondiale prin reprezentanţa lor financiară, Naţional Bank, lucrează după cum se exprima omul de stat american cu o intensitate înfrigurată la realizarea acestui proect. Unul din conducătorii Uniunei Camerilor de Comerţ New-Yorcheze, declară în numele Camerilor de Comerţ, că imediatele necesităţi economice nu vor putea întârzia în determinarea unei politici hotărâte în ce priveşte recunoaşterea Rusiei.

Este bine să menţionăm aci că în fruntea acestei mişcări se găsesc următorii bărbaţi şi pe cari, de sigur îi cunoaşteţi cu toţii: Rockfeller, Ford, Borah prezidentul comisiei afacerilor străine în America şi influentul senator Reed.

Iată deci şi Statele Unite ale Americii cu toată forţa lor incontestabilă în domeniul economiei mondiale recunoscând interdependenţa economică şi implicit nevoia de a orienta legislaţia şi politica în conformitate cu dispoziţiunile şi tendinţele producătorilor naţionali în febrila căutare a unor debuşeuri.

* * *

Cercetând de aproape paralelismul dintre legiuirile economice şi tendinţele politice ale diferitelor state conducătoare, ne vom da seamă în mod lămurit că ele sunt conduse în primul rând de nevoia de a satisface programul de producţiune şi plasare, de transformare şi valorificare a materiilor prime.

Putem constata că lumea producătoare — sau mai bine zis universul materiilor prime — se împarte între cei ce stăpânesc — de fapt sau economiceşte — şi repartizează cărbunele şi petrolul. Aceste două surse nu sunt numai generatoare de energie, din nefericire ele pot deveni şi cele mai formidabile distrugătoare de progres, de idealuri.

In circulaţia mondială cărbunele a ajuns să-şi atingă impe-

ralismul său maximal dominând cu puteri absolute uzinele continentale ca şi marele bastimente plutitoare care orânduesc dealungul şi dealatul lumilor soarta marelor puteri.

De la instituirea politicei coloniale — magistral şi definitiv expusă de către Lord Beaconsfield — regatul insular şi-a dat seamă că nu poate păstra conducerea efectivă a lumei decât punând la dispoziţia civilizaţiei cărbunele produs în domeniile sale ca unicul regulator al transporturilor mondiale, ca unica bază a alimentaţiei precum şi a industriilor technice. Mulţumită campaniilor navale adică a politicei de expansiune rezămată de o cât mai largă bază de construcţiuni navale, Anglia şi-a putut asigura în primul rând cea mai eftină cale pentru transportarea tuturor materiilor prime începând de la produsele alimentare şi până la acele industriale, necesare uzinelor textile şi metalurgice ale imperiului.

Politica cărbunelui este aceea a vaselor cu aburi. Aceste vase şi-au exercitat timp de jumătate de secol imperialismul politic. Mulţumită lor Anglia — a fost prima forţă politică şi economică a lumii.

De o bucată de vreme însă transporturile maritime tind să se emancipeze de determinismul riguros al cărbunelui şi să primească formula nouă a transporturilor cu motor.

Astfel egemonia cărbunelui primeşte pe faţă declaraţia de războiu a petrolului.

Dacă teritoriile miniere îşi au fiecare stăpân, întrebuinţare, clientelă industrială, întâmplarea a vrut ca zăcămintele petrolifere să fie în mare parte deschise competitorilor din toate părţile. Puterile maritime exclusiv tributare ale cărbunelui pentru transporturile lor, sunt în primul rând nevoite să procedeze la o reajustare a politicei combustibului, să preschimbe complexa lor organizare a transporturilor pe întinderea oceanelor, minuţioasa repartizare a navlurilor între porturile continentelor. In acelaş timp devin aprigi competitori în repartizarea zonelor petrolifere, pentru a menţine viabil aparatul circulatoriu al organismului internaţional al transporturilor.

* * *

S'ar părea prin această simplă înfăţişare a problemei că în precizarea termenilor ar intra şi o oarecare exagerare ca să nu zicem fantezie.

Ar fi deajuns însă să urmărim toată întinderea problemei cărbunelui şi a petrolului pentruca să ne dăm seamă că nu numai diplomaţia efectivă a statelor mari se orientează după indicaţiile ei, dar şi budgetele tuturor statelor, începând cu cheltuelile de armament şi militare şi terminând cu acele de propagandă trecând în legiuirile vamale şi financiare, sunt toate determinate de programul producătorilor de cărbuni şi a producătorilor de petrol, duc pe harta lumei, tot mai departe şi mai stăruitor, stindardurile lor victorioase

până în cele mai nebănuite redute din extremul orient sau din preajma regiunilor polare.

* * *

Am pus astfel problema nu fiindcă suntem o țară consumatoare de petrol și cărbuni, ca toate țările din lume, ci fiindcă suntem o țară producătoare de petrol și cu bogate zăcăminte de cărbuni, și suntem nevoiți să urmărim cu interes evoluțiunea și politica acestor materii prime.

In tablele producțiunei mondiale, România este ca valoare producătoare de petrol așezată după Statele Unite în rândul al 7-lea.

După Statele Unite, Mexic, Rusia și Persia, socotind Indiile Olandeze și Venezuela ca terenuri de exploatare Anglo-Americane, putem afirma că România cu producțiunea sa petroliferă așezată între Orientul și Apusul Europei, contează ca un factor de care Companiile mari au ținut seamă până la războiu, de care vor trebui să țină seama și în viitor. Deaceea trebue să știm a ceti lămurit pe harta evoluției economice mondiale și a tendințelor marilor concurenți. Spunem că în viitor petrolul nostru poate fi încă mai interesant pentru piața mondială decât până acum, fiindcă ne bizuim pe ultimele date de specialitate ale statisticienilor care afirmă, în mod categoric, că rezervele Statelor Unite, după o excesivă utilizare și exploatare a terenurilor, nu pot depăși decât cel mult cinci spre zece ani. De altfel, Statele Unite au și început o intensă campanie în vederea economiei resurselor, prin diferite perfecționări. Au rămas Mexicul și Rusia ca două câmpuri de viitor.

In chestiunea cărbunelui problema se pune în vederea găsirei debușeurilor. In chestiunea petrolului, preocuparea esențială este găsirea surselor.

Luând în considerație faptul că cele două mari puteri care își revendică diplomația lumei — economică și politică — dețin și controlează politica petroliului e ușor de înțeles că, și pentru unii și pentru alții, suntem o țară care merită întreaga atențiune, și că mai curând sau mai târziu, vom fi chemați să participăm într'o măsură, modestă dar importantă, la soluționarea problemei transporturilor și a combustiunei din orientul apropiat, înclinând spre una sau alta din marele organizări economice care lucrează în această direcțiune.

* * *

Dacă, în ce privește țara noastră, resursele solului îi dau dreptul la avantagii și posibilități de viitor și mai ales la o deosebită atențiune din partea statelor mari, nu aceiași este situațiunea teritoriilor vaste din extremul orient care, prin nu știm ce capriciu al soartei, au fost blagoslovite cu atât mai multe bogății miniere cu cât au rămas mai înapoiate în ce privește civilizația și posibilitățile de exploatare.

Pentru cucerirea acestor teritorii bogate în surse de petrol, se dau lupte statornice, se duc războaie surde care, şi înaintea cataclismului european, şi după el, au constituit şi constitue cele mai periculoase depozite de explozibile, gata să incendieze şi să ameninţe omenirea întreagă.

Pe teritoriul ţărilor civilizate, în Franţa, în Polonia ca şi în România, cucerirea materiilor prime de către marele sindicate mondiale, controlul producţiei şi al distribuţiei, sunt mai mult probleme de abilitate şi influenţă, chestiuni de cancelarie şi de culise diplomatice şi financiare. Aci, concurenţa forţelor oculte nu se poate resimţi decât în legile financiare şi în raporturile dintre partide reprezentând capitaluri sau influenţe industriale internaţionale.

Dincolo însă, pe ţărmurile Pacificului, în Indii, în Peru, în Persia, în Venezuela, lupta dintre interesele potrivnice are un caracter mult mai grav. Vestitele Companii indiene, înzestrate cu imense capitaluri, au izbutit să echipeze flote, să instaleze antrepozite gigantice şi rafinerii, datorită cărora să controleze coastele tuturor mărilor şi politica colonială a tuturor statelor.

Astăzi Standard Oil, care are o reţea de cincisprezece mii kilometri de pipe-lines, a organizat o flotă de mai multe milioane de tone şi conduce trusturi care au acaparat Mexico, Canada, America de Sud, Caucazul şi, bineînţeles, o bună parte din produsele româneşti.

Rivalul englez al acestei Companii, sindicat cu întreprinderi olandeze, a răspândit prin Royal-Dutch şi Shell-Transport, o reţea de exploatare care, prin Anglo-Persian Oil, exploatează o bună parte din zăcămintele Persiei, Indiei şi Germaniei.

E de prisos să spunem că interesele acestei companii sunt similare cu acele ale statului englez şi că guvernul chiar prin miniştrii lui de specialitate controlează politica trusturilor.

Standard Oil deoparte, Royal Dutch de cealaltă au devenit marii factori mondiali de care depinde, în bună parte nu numai soarta economică a statelor, dar şi liniştea şi progresul omenirii.

Aceste întreprinderi au statele lor majoare, au marele lor cartiere, au generalii şi soldaţii lor, armamentul şi propagandă respectivă, au strategi şi tecnicieni, au partide politice, ziare şi guverne. Ele duc campanii de ofensivă şi, în mic, demonstrează capacitatea lor de cucerire, indicând omenirei care sunt ţinuturile, popoarele destinate invaziunei, împărţirei sau exploatărei în participaţiune.

Sub ochii noştri s'a luat ofensiva Caucazului. Petrolul rus este un obiectiv de primul ordin. Deoparte Companiile americane, de cealaltă, cele engleze îşi desfăşoară strategia.

A veghia la pacea lumei înseamnă a dori liniştita desvoltare a concurenţei economice între factorii amintiţi mai sus.

* * *

Se pune firesc întrebarea dacă, faţă de războiul materiilor

prime, statele mai mici ar putea să rămâe în afară de riscurile, şi bine înţeles în afară de sfera luptelor desfăşurate.

Socotim că autonomia, sau neutralitatea sub acest raport, sunt tot aşa de imposibile precum a fost şi neutralitatea sub raportul militar şi politic.

In epoca maşinismului, autonomia economică este o iluzie spulberată la fiecare încercare de afirmare a independenţei sale. In câteva decenii, uzina a internaţionalizat lumea. Producţia, transporturile şi chiar regimul agrar, au fost nevoiţi să primească ritmul maşinismului. Producţia destinată vânzării, a primit legile capitalismului. Concepţia primară asupra consumaţiei în limita producţiei, a încetat de mult de a mai satisface nevoile contimporane. Intreprinderile s'au specializat. Legea care leagă şi armonizează producţia este interdependenţa. Civilizaţia este un angrenagiu. Libertatea naţională este în funcţie de progres economic, iar aceste atârnă, în ultima instanţă, de armonia economică între state care n'au între ele animozităţi teritoriale.

Elementele de bază a tuturor industriilor — cărbuni, petrol, fer, sunt răsleţite conform capriciilor geologice, fără a ţine seamă de frontiere etnice sau geografice. In jurul lor, drenând populaţiile, se grupează uriaşe industrii tributare. Aceste industrii trebuesc să supravieţuiască, chiar dacă producţia de bază a devenit insuficientă, sau dacă deschiderea unor alte exploatări reprezintă calitate sau preţuri avantajoase, sau dacă descoperiri industriale noi cer întrebuinţarea de materii streine. Interdependenţa economică — începută prin specializarea unor ţinuturi în materie de producţie agricolă în vederea schimburilor cu produsele regiunilor industrializate — se complectează prin schimburile între materiile prime şi produsele industriale.

Astfel s'au născut celebrele trusturi care, în ultimă instanţă regulamentează circulaţia şi valoarea bunurilor: trusturile verticale ale faimosului HugoStinnes — mergând de la extragerea materii prime până la industrializarea în detaliu, la transport şi desfacere — ; trusturile orizontale — sau grupări ale industriilor similare. Conducătorii lor devin conducători de popoare. Activitatea lor depăşeşte limitele hotarelor ţării din care fac parte. Domeniul lor e internaţional. Potentaţii din biurourile bancare sau din acele ale marelor industrii, dispun de bunurile şi de perspectivele economice ale popoarelor, înspiraţi numai de calculele şi interesele politicei lor speciale.

Imperialismul capitalismului industrial şi bancar a făcut ca, în epoca tuturor declaraţiunilor şi realizărilor democratice, să se creeze cele mai desăvârşite oligarhii care au stăpânit omenirea.

Hotărârile consiliilor de administraţie ale întreprinderilor internaţionale împiedică de multe ori dispoziţiile guvernelor legale din toate ţările lumei civilizate şi inspiră chiar lucrările parlamentelor emanate din votul universal.

Le spunem toate acestea pentru a arăta că nu se pot preveni cauzele oculte ale tuturor surprizelor politice şi economice au caracter internaţional, decât luând măsuri şi legiferând în aşa fel încât să fim totdeauna de acord cu tendinţele fundamentale ale timpului. Le spunem pentru a lămuri interdependenţa forţată a popoarelor în sensul economic; pentru a deslusi solidaritatea continentelor. Poate că tocmai acest exces ne va duce la o concepţie paşnică a regulamentării rivalităţilor internaţionale. Războiul ne-a dovedit inutilitatea conflictelor armate din cari — economiceşte — nu pot eşi nici învingători nici învinşi.

Ceeace nu a putut face nici idealismul creştin nici ideologia democratică, cu principiile ei de respect al drepturilor şi al vieţii, poate va face constrângerea materială a imperioaselor interese economice.

Paradoxală constatare ! Dar care ne-ar face să iertăm multe din umilinţele impuse aspiraţiilor noastre sufleteşti, de domnia atotputernică a materialismului de azi.

Bine înţeles că s'au găsit idealişti intransigenţi care să încerce o reacţiune împotriva acestor tendinţe. S'au găsit conducători de mase, şi chiar state organizate, care să opună dominaţiunei maşinismului internaţional, puritatea unui ideal etnic sau naţional intransigent.

Este deajuns să pomenim de cazul războiului surd — devenit public — cazul romantic al indianului Ghandi — pentrucă să ne dăm seama cât sunt de slabe forţele omului şi virtuţile spiritului, în luptă cu formidabilele aparate ale societăţii capitaliste moderne.

Acest fanatic cultivat, experimentat în manipularea conştiinţei maselor, a înţeles singura primejdie reală care poate izvorâ din agitaţia sa naţionalistă şi a întemeiat-o pe tema ne-consumaţiei, căci acesta este adevăratul rost al principiului său de ne-cooperare cu stăpânul britanic.

Materialismul nostru lacom se poate cu greu iniţia cu importanţa ce o are, în ţările asiatice, legea pasivă a boycotului, adusă acolo la o perfecţionare pe care nu ne-o putem închipui. Rasele răbdătoare şi sobre ale continentului asiatic, aplică cu o severitate inactivă cele mai minuţioase detalii ale acestui principiu. Deaceea le era foarte accesibilă teoria ideologului hindu, când îi sfătuia să nu consume mai mult decât pot produce, să se întoarcă la vechia datină a gospodăriei locale, să-şi toarcă singuri bumbacul, să nu mai servească de debuşeu formidabilei industrii britanice, aservindu-se legii implacabile a consumaţiei:timp de câţiva ani această teorie a ameninţat puterea comercială britanică într'o măsură tot atât de însemnată ca acea care ameninţă forţa sa politică prin îndrăzneaţa încercare de a suprima diviziile de castă.

Agitatorul înţelese că stăpânirea britanică era asigurată de însăşi desbinările Indiei; rivalitatea implacabilă între mahomedani şi hinduşi, abisul ce desparte pe cei „puri" de cei „impuri", divi-

ziile şi subdiviziile castelor iată atâtea motive de ură, de desbinare, care justificau prezenţa străinului păzitor al ordinei, ocrotitor al regimului de castă cu gelozie păstrat de generaţii.

Un moment s'a putut crede că fragilul, periculosul apostol al luptei prin sacrificiul de sine şi renunţare va pune în primejdie structura celui mai puternic imperiu de la Roma încoace.

Dar chiar datinele în numele cărora lupta, s'au răsbunat orbeşte. Un timp, agitatorii politici, fraţii Ali — foarte deosebiţi de agitatorul spiritual Ghandi ca metode, nu ca principii — au asociat cauza mahomedană cu hinduismul lui Ghandi. Dar secularea incompatibilitate de caracter a triumfat. Azi hinduşii şi mahomedanii sunt iarăşi la cuţite, sângele curge la Calcutta..... impasibila sentinelă blondă redevine singurul punct de reazăm al acelor ce ţin la viaţă, la bunurile lor, şi ce doresc să consume în linişte.

Poporul care nu vrea să primească cărbunii englezeşti şi derivatele sale industriale, ca şi apostolii cari au refuzat straele ţesute la Londra, sunt ameninţaţi să rămână fără pâine şi până la urmă să dispară, pradă a luptelor intestine puse abil la cale adesea de către pionierii imperialismului capitalist.

Intrecerea la care participă Anglia şi Statele Unite în cheltuielile destinate armamentelor navale nu poate socoti ca un obstacol serios atitudinea naţionalistă a unui popor sau declaraţiile de principii ale unui stat convins de atotputernicia independenţei sale.

Domnul Macdonald şi-a luat răspunderea actului de recunoaştere a sovietelor, el a ştiut că este perfect de acord cu Royal Dutch şi cu amiralitatea engleză.

Hotărârea conservatorilor de a anula acordul stabilit între Rakovsky şi Ponsonby, este azi socotit ca o eroare de stat care a făcut să se sacrifice, pentru nevoile electorale, marele interese petrolifere ale Britanici.

Să nu ne lăsăm înşelaţi de atitudine şi vorbe.

Asalturile de simpatie care se dau sovietelor fac parte din planurile bătăliei, din ofensiva capitalismului. Singurele zăcăminte importante de petrol care n'au trecut încă sub controlul trusturilor mondiale, sunt acelea ale sovietelor.

Nici Standard Oil nici Royal Dutch nu pot tolera aceasta. Ele împing guvernele respective la recunoaşterea Rusiei pentru a termina odată cu fiinţa unei insule independente în mijlocul oceanului trustului capitalist.

Răsboiul materiilor prime are ca teatru principal Asia şi Pacificul.

Problema exportaţiunei cărbunelui înglobează tot restul comerţului mondial. Ţările producătoare şi exportatoare de cărbuni caută întâiu ţinuturile materiilor prime pentru a avea ce transporta şi pentru a avea ce manufactura. Concurenţa se orientează spre zahărul din Havai şi Filipine, cauciucul din Brazilia şi din Indii, coralul şi fosfaţii din Oceania, lâna şi bumbacul din America de

Nord, Indii şi Noua Zeelandă, lemnul, nitraţii din sudul Americii şi în toate aceste ţinuturi statele se concurează se ciocnesc, şi foarte politicos, foarte discret se ameninţă.

In calea expansiunei în extremul orient, ele întâlnesc Japonia şi China, înfăţişând în politica pe care o fac, o problemă de o extremă importanţă, aşa zisa problemă a Pacificului.

* * *

Teritoriile din Asia reprezintă pentru capitalismul tentacular, terenuri ideale de expansiune, aşa zisele teritorii complementare, unde bogăţiile agricole, numărul important al populaţiei — deci posibilităţile de consumaţie — în multe părţi resursele miniere, forestiere, petrolifere, dau surplusului producţiei garanţii de plasament, sau complectează lipsurile industriilor.

De o jumătate de veac, marele puteri europene şi Rusia, au căutat, prin mijloacele politice ce le stăteau la îndămână să-şi asigure acolo stăpânirea economică.

In faţa lor au găsit în unele teritorii ale vastului imperiu chinez — Japonia. Japonia care nu poate produce, nici destule cereale pentru alimentarea desei sale populaţii, nici materii prime îndestulătoare pentru a-şi asigura producţia industrială. Pentru ea găsirea unor teritorii complementare este deci o chestiune de viaţă sau de moarte.

In vremurile noastre, problema se complică încă prin competiţia Statelor Unite.

Statele Unite, cu toată prosperitatea lor uimitoare, necunoscută încă în istoria omenirei, au ajuns — prin sateliţii industriilor lor carbonifere — să producă, în unele industrii, mai mult decât poate absorbi consumaţia locală. In momentul de faţă, ele deţin supremaţia producţiei mondiale: numărul redus al populaţiei în raport cu întinderea ţării... perfecţionarea constantă a maşinismului... progresul randamentului... scăderea preţurilor în raport cu sporirea producţiei... accelerarea ciclului producţiunei, deci mobilizarea constantă a capitalului... depozitele bancare în constantă creştere... preţul favorabil al producţiei agricole... greutăţi fiscale minimale... nivelul ridicat al salariilor... prosperitatea muncitorimei — deci sporirea consumaţiei — succesul politicei lor de organizare industrială... toate aceste forme ale prosperităţii par a le asigura încă mult timp supremaţia producţiei mondiale.

Şi totuşi !... De nu accelerează constant producţia America îşi pierde supremaţia. Cu toată că punctul de saturaţie e departe de a fi atins, totuşi desfacerea rapidă a producţiei este gajul menţinerei prosperităţii sale.

In căutarea unor noi debuşeuri, Statele Unite se uită spre teritorii care le pot absorbi cu mai mare uşurinţă produsele, datorit, pe deoparte nevoii pe de alta influenţei pe care puterea lor politică o poate impune. Acestea sunt: imensele teritorii asiatice ca ale

Chinei, ale Manciuriei, ale Mongoliei Sud-Estice. Dar acolo s'au întâlnit cu ocupanți cu drepturi mai vechi, cu sfere de influențe, și, mai cu seamă, cu expansiunea japoneză, oprită pe întinderea tuturor teritoriilor anglo-saxone și care nu vede decât în provinciile manciuriene un câmp deschis aspirațiilor sale... și nu numai alor sale!

America a găsit în China o sumă nesfârșită de gajuri luate treptat de puterile colonizatoare, sub cuvântul de a deveni proptelele omului bolnav al Asiei.

Pe acest teren bogățiile sunt aprig disputate. Atracția popoarelor înapoiate în dansul nebun al consumației, devine prilejul unor serii de conflicte care atrag în vâltoarea lor, toate statele din lume. Fluxul și refluxul producției și consumației, migrațiunile, schimburi de tot felul au nivelat barierele ce despart continentele, ce izolau orientul de occident. Conflictul economic din orient devine preambulul conflictelor politice mondiale.

Azi, Statele europene nu ar putea să recurgă la o nouă lichidare sângeroasă căci știu bine că, în acelaș timp, și-ar lichida chiar existența. Dar nu astfel se prezintă cazul Statelor Unite, în oarecare măsură și al Japoniei, care ar putea concepe a răzăma pe o aventură militară, vitala necesitate de a-și asigura drumul spre larg, spre câmpii bogate, spre materiile prime de care este lipsită.

Pe țărmurile Pacificului, stau, față'n față, vecinii: rasa albă și rasa galbenă, europenii, asiaticii, americanii, australasianii, competitori aprigi, hotărâți a impune, prin toate mijloacele, ori drepturile lor la existență, ori — ceeace de multe ori înlocuește acest drept — valorificarea drepturilor lor economice.

De curând am intrat în era prevăzută de Președintele Roosevelt când a spus: „Prăbușirea imperiului Roman a provocat declinul Mediteranei; descoperirea Americei a adus domnia oceanului Atlantic; era noastră va fi aceea a Pacificului".

Războiul, secând forțele vii ce mai rămâneau Europei a grăbit realizarea acestei prooroci ri.

Care va fi, în destinul lumei orientale — către care forțat se întorc privirile noastre — rolul Chinei și al Japoniei? Aci stă în mare parte soluția problemei care ne privește tot atât de direct ca și crizele continentului nostru. Iar pentru a o înțelege, cunoașterea factorilor economici esențiali, nu ajunge. Un întreg șir de realități trebue să fie pricepute de noi pentru a înțelege civilizația din Orient și felul cum evoluează.

Mai întâiu trebue contat cu civilizația milenară a acestor rase, care au ajuns la perfecționarea definitivă a rezolvării filozofice și intelectuale.

Dacă cu greu rase similare se înțeleg, cu atât mai greu se vor înțelege acele care nu au nimic comun nici măcar aceiași concepție asupra însemnătății civilizației. Individualismul exasperat al europeanului cum poate fi priceput de un Chinez sau de un Japonez cu al lor complect dispreț al valorii vieței? Eroismul japonez,

religia chineză a dreptului părintesc până la imolarea copiilor, ne sunt concepții tot atât de străine ca și modulațiile muzicei chineze, idiogramele scrisului lor, fără sintaxă, închipuirile frenetice, perspectivele deconcertante ale artei lor, paradoxul peisagelor.

Acele rase orientale, creatoare de religii și de filosofii înălțătoare, ne obligă a revizui valorile civilizației noastre, bazele pe care ea se reazămă. Pentru oriental, civilizația materială cantitativă de care ne fălim, n'a adăogat nimic la valoarea morală a individului. El nu urmărește scopuri personale, prin luptă și concurență; trăește pentru continuitatea rasei, aspiră la perfecționarea spirituală și la pacea interioară. Arta lui perfectă, filozofia lui, sunt emanații ale acestui ideal. Adepții lui Confucius au rămas, dealungul veacurilor neclintiți în rochiile lor de mătase scumpă, privind cu ochi enigmatici viața noastră zbuciumată, mânuind obiecte rare, lucrate din materii atât de prețioase încât se zice că pentru a-și perfecționa simțul tactil, rostogolesc ore întregi, în apă, bile de chilimbar.

Și totuși, azi, cele două civilizații — oricât de îndepărtate ar fi punctele de unde pornesc, numai pot urmări pe căi despărțite, idealuri, forme de gândire și de sensibilitate, vieți opuse. Precum orientul împrumută de la noi civilizația materială, industriile, cadrele noastre politice, civilizația sa spirituală ne poate deschide iar calea unei simplicități sufletești de prea mult timp uitată.

Evoluția Asiei spre formele de gândire și spre concepțiile politice europene, angajează răspunderea occidentului. Raporturile puterilor occidentale cu popoarele din continentul asiatic — mai ales cu poporul chinez — n'au fost întotdeauna călăuzite de regulele unei moralități riguroase. Confuzia actuală, starea anarhică a unor regiuni, se datorește, în mare parte tranziției dintre vechile tradiții patriarcale și introducerea metodelor occidentale de administrație și de guvernământ.

Trebue să cunoaștem înțelesul acestor crize.

Trebue să cunoaștem care este incoherența geografică, lipsa de unitate logică a Chinei ce fac din ea un câmp deschis pentru poftele vecinilor săi.

Trebue să reflectăm asupra tragediei expansiunei japoneze: o rasă veche de mii de ani își caută debușeul spre viața modernă. Pe solul ei ingrat, din care numai jumătate este cultivabil, o pletoră de locuitori sunt amenințați cu foametea, dacă nu găsesc teritorii cultivabile în țările învecinate... în Manciuria fabuloasă, în acea Californie asiatică unde visurile imperialiste rusești au pus bazele unei prosperități adusă la o perfecționare desăvârșită de când Japonia în urma victoriei sale din războiul ruso-japonez, și-a instalat acolo organizările economice.

China, la rândul ei, cu populația ei de trei sute șaizeci de milioane de locuitori constitue un târg imens de desfacere.

Competințiile, în acele regiuni, se îndreaptă mai întâiu spre porturile cu hinterlandurile lor, și căile ferate ce asigură circulația

de la interior spre mări. De acolo decurge omnipotența celui ce construește, administrează și exploatează căile ferate: înainte de războiu, Rușii își asiguraseră calea ferată din estul Chinei. Englezii stăpânirea asupra liniei Pekin-Mukden, Japonezii, sistemul feroviar din provinciile mancuriene supuse protectoratului lor după războiul ruso-japonez. In acele provincii zac comori neexploatate, posibilități nesfârșite de îmbelșugare. Liniile ferate în mâinile companiilor — ar deveni vechicolele civilizației, ar deschide sfere de prosperitate aproape unice în lume. Progresele realizate în sub administrația japoneză în vechia Manciurie — teritoriu interzis al Mandarinilor — par fantastice închipuiri de visuri.

De la 1906, Compania Sud-Manciuriană a luat întreprinderea calei ferate ce duce spre Corea și spre portul Dairan (sau Dalny) succesorul vestitului Port Arthur. Orașe noi au crescut în mase, construite pe planuri occidentale, cu bulevarde, școli, spitale, piețe. Compania, nu numai asigură crearea și desvoltarea întreprinderilor și administrația technică, dar răspunde și de sănătatea publică, percepe impozite, întreține școli și spitale locuințele uvrierilor și micilor funcționari. Compania a deschis o activitate cu totul nouă în porturi. Revoluționarea transporturilor a modificat aspectul regiunilor: cincisprezece milioane de hectare au fost deschise producțiunei agricole și o întindere cel puțin egală își așteaptă punerea în valoare.

S'au creat ferme model, laboratoare agricole pentru îmbunătățirea calității producției, crescătorii sistematice de vite, școli de silvicultură pentru plantarea de păduri și pentru sistematizarea exploatării lemnului de construcție, parcuri imense de pomi roditori, plantații de sfeclă, de mătase naturală.

Compania Sud-manciuriană a intensificat, conform metodelor celor mai moderne, producția agricolă și producția minelor (213 mine de cărbuni, 26 de fer, 234 de aur, fără a socoti cele de plumb, argint, aramă, antracit). Exploatările produselor diverse, sare magnezită, talc, asbest, sunt studiate și puse la punct de un institut geologic propriu.

Industriile complementare au fost desvoltate conform metodelor celor mai moderne. In aceiași proporție: industrii de fer, fabrici de material de căi ferate, șantiere navale, rafinării de zahăr, distilerii, industrii textile, technice, chimice, de ciment, hârtie, cherestele.

Principalul client al Japoniei în această formidabilă desvoltare sunt Statele Unite care importă în Manciuria produsele metalurgice în valoare de mai multe milioane de dolari anual.

Speranța de înțelegere în acele părți ale lumii se găsește în stabilirea unui echilibru între piața japoneză și piața americană, în ceeace privește protectoratele japoneze, iar în ceeace privește aceste schimburi în teritoriile chineze propriu zise, în politica așa zisă a „porții deschise" adică a egalității de tratament între concurenți leali.

Din motive cu totul distincte şi oricare ar fi antagonismul care le desparte, Statele Unite, ca şi Japonia au interes comun de a asigura, în teritoriile chineze, drepturi egale, liberate de concesiuni oneroase, pentru toate puterile din lume. Japonia, din solidaritate de rasă, America pentru a sustrage debuşeurile sale de sub tutela altor mari puteri. Puterea care va ajuta populaţia chineză în procesul de asimilare al formulelor politicei occidentale, va câştiga acolo mai multe drepturi decât acele pe care i le-ar putea asigura forţa sau iscusinţa diplomatică.

Fără a se concurenţa, Statele Unite şi Japonia pe această chestiune se pot înţelege. Au căzut deja de acord în mai multe puncte, astfel au putut lucra cu sinceritate la conferinţa din Washington, pentru limitarea armamentelor navale. Intrecerea costisitoare pentru America, ruinoasă pentru Japonia — în programul de construcţii navale, nu putea atrage, cu timpul decât obligaţiunea de a le utiliza. A fost pentru toţi vecinii din Pacific o uşurare acordul ce s'a stabilit pentru satisfacerea părţilor, acord ce, sperăm, va fi şi el o uşă deschisă, pentru destinderea relaţiilor dintre vecini.

Această destindere, este cu atât mai necesară cu cât legăturile dintre cele două puteri sunt perpetuu înăsprite de restricţiunile radicale aduse de Statele Unite împotriva emigranţilor japonezi.

* * *

Trebue mărturisit fără înconjur că interdependenţa economică care împinge statele spre o regulamentare în comun a problemei producţiunei şi a debuşeurilor, este în contrazicere cu delicata problemă a repartizării populaţiilor producătoare şi consumătoare de pe întinderea globului.

Dar desarmonie există şi în natură! Cum să nu existe în viaţa pe care şi-a făurit-o omenirea?

In aceste desarmonii intră tocmai capriciul soartei care a aruncat pe teritorii, insuficient productive, populaţii prea compacte, precum şi consecinţa polarizării populaţiilor în jurul marelor centre productive: nevoia, după câteva generaţii de a găsi alte terenuri de expansiune.

In primul caz se află de pildă, Japonia, în al doilea, unele populaţii din Europa.

Un fapt asupra căruia trebue să fim atenţi este că ţările noastre europene nu vor putea conta încă mult timp pe debuşeul altor continente pentru emigraţiunea surplusului lor de populaţie, în felul cum au înţeles până acum emigraţiunea.

Populaţia Europei este azi de două ori jumătate mai numeroasă decât acum un veac, dar accesul maselor la consumaţie depăşeşte încă această augmentare. Se poate spune că azi se consumă de patru ori mai mult decât acum un veac.

Consecinţa pe care am văzut-o este că majoritatea naţiilor europene nu mai găsesc pe pământul lor producţia necesară. Din

secolul trecut, ele s'au orientat către teritorii care, pentru comoditatea schimbului comercial s'au specializat în agricultură, consumând totodată utilajul european.

Produsele europene emigrau spre alte ţări şi în acelaş timp, popoarele europene emigrau spre alte locuri. Dar într'un timp mai scurt poate decât ne închipuim, acele ţări au ajuns, sau vor ajunge la saturaţie.

In curând, teritoriile din regiunile temperate al lumei, din regiunile accesibile, uşor cultivabile, productive, vor ridica un nou gen de bariere vamale impotriva supraproducţiei umane.

Faptul s'a ivit în Statele Unite. Pentru a-şi menţine preponderenţa actuală, facilităţile de existenţă a primilor ocupanţi, Statele Unite au oprit bruse imigrarea celorlalte rase dozând cu parcimonie introducerea elementelor noi, pentru a le asimila cu încetul. şi a nu distruge echilibrul artificial de care se bucură încă un timp, populaţia lor răsfăţată.

Cu aceiaşi gravitate se va prezenta în curând şi situaţia teritoriilor de colonizare ale Imperiului Britanic.

Curentele noi de idei care duc spre o legiferare justă a muncii, o perfecţionare a maşinismului pentru scutirea forţei umane şi pentru înlesnirea muncii, atrag fatal şi un protecţionism uvrier, apărat de sindicate, care se aseamănă cu barierele vamale comerciale

Astfel vedem cum se ridică şi în Austrlia, stăvilare împotriva imigraţiei, a mânei de lucru eftine japoneză.

Dar cu timpul aceste stăvilare se vor ridica împotriva chiar imigraţiei din patria mamă.

Pentru a putea supravieţui, vechea Europă va trebui să-şi concentreze din ce în ce mai mult energiile. Rasele sale vor trebui ori să piară, confundate în trecutul milenar al raselor dispărute, sau aservite — ori să-şi oţelească puterile, să întreprindă, în părţile încă neexploatate ale lumei luptă cu natura sălbatecă, luptă care cere nu numai sănătate, curaj, forţă brutală, dar exploatarea tuturor însuşirilor produse ale unei civilizaţii atât de greu cucerită: adaptarea invenţiilor celor mai perfecţionate, întrebuinţarea capitalului intelectual adunat de generaţii.

In această luptă intensivă, rasa europeană va dovedi dacă merită a supravieţui, formând nucleurile unor noi expansiuni, sau dacă, tocmai cuceririle civilizaţei moderne, accesul tuturor la un trai mai bun, dorinţa de plăceri, consumaţia bunurilor, au debilitat-o în aşa fel încât să devină incapabilă a pune în serviciul propriei sale conservări, însuşirile ce le-a cucerit până acum în lupta sa cu natura.

Generaţiile ce vor urma, vor cunoaşte poate vremuri mai grele, vor avea nevoe de energii mai proaspete, de o concentrare de forţa de voinţă poate mai dârze, decât tot ce au cunoscut generaţiile trecute, care aveau la îndemână bogate şi uşoare mijloace de propăşire.

Din cele expuse până acum, putem trage unele concluziuni:

Faptele dovedesc cu prisosinţă interdependenţa nu numai a statelor, dar şi a continentelor în materie economică. Dar, de am insistat asupra planului mondial prin care trebue considerată problema, este pentru a dovedi cât de necesară ar fi desvoltarea, în conştiinţa europeană, a unei solidarităţi continentale, care nu înseamnă, — în definitiv decât introducerea instinctului de conservare în conştientul politicii economice europene.

Lupte sterile despart vecinii apropiaţi în folosul vecinilor de pe alte ţărmuri.

Europa — ca un bolnav dement care-şi deschide singur vinele — s'a epuizat, spre beneficiul altor continente, în lupte care astăzi, în alte domenii continuă.

Regiunile marii producţii europene sunt despărţite de bariere vamale — arme noi ale conflictelor politice — din ce în ce mai perfecţionate, care nu fac decât să pregătească Europei un viitor steril, o scumpire a producţei sale în aşa măsură, încât desfacerea să nu se mai poată asigura.

Constatarea boalei e făcută de un profan. Leacul aparţine specialiştilor.

Fie-i îngăduit totuşi profanului să afirme că prima etapă sinceră a dezarmării ar fi găsirea unor alte formule a relaţiilor economice europene; că, — cel puţin în regiunile economiceşte tributare una alteia — adică acolo unde produsul solului şi al subsolului, industrializarea şi desfacerea se complectează mutual, în regiunile economiceşte legate prin marele căi naturale ale fluviilor, sau prin debuşeuri normale spre mări, barierele vamale, sub forma lor actuală sunt o anomalie vătămătoare tuturor.

De nu dispar, Europa, mai fragmentată ca oricând prin aplicarea părţii politice a programului wilsonian principiului naţionalităţilor, este ameninţată de a reveni la o stare de primitivitate aproape medievală, căci cel puţin aşa se va înfăţişa starea ei economică pe lângă desvoltarea noului continent, mai conştient de fatalităţile economice ale timpurilor.

Europa nu a înţeles la timp spre ce ţeluri o duce brusca desvoltare începută de un veac, cu tot complexul ei financiar şi economic. Deprinsă a găsi timp de secole de existenţă agrariană, deslegarea tuturor problemelor pe cale politică, nu şi-a primenit formulele atunci când o transformare desăvârşită a factorilor economici cerea de la ea o concepţiune a legăturilor dintre popoare, deosebită de cele ce o călăuziseră până acum.

Cu toate învinuirile aduse ideologiei wilsoniene, va veni timpul când Europa va recunoaşte că această ideologie se înfăţişa tocmai sub o formă concretă pe care ea a respins-o. Alături cu dreptul popoarelor de a dispune de ele însăşi — cu obligatoria parcelare a teritoriilor, în proporţii ce, adeseori reprezentau un non sens economic — i s'a oferit şi paliativul economic al acestei măsuri, de o esenţială justiţie istorică. Paliativul era: suprimarea, sau cel puţin atenuarea

barierelor economice: „stabilirea unei egalităţi de tratament pentru toate naţiile ce se asociază în vederea menţinerei păcii".

Numai în felul acesta n'ar fi fost aruncate în anormal conglomerate de rase şi de interese dependinte unele de altele pentru cele trebuincioase traiului lor.

Europa n'a priceput ori n'a vrut să priceapă. A ales numai soluţia ce-i convenea imediat: cea politică, lăsând la o parte soluţia economică complementară.

De acest rău suferă şi va suferi încă mult. Tot aşa nu a înţeles înlesnirea ce i se punea la îndemână prin Liga naţiunilor. Ea era menită a fi regulatorul noului sistem în integralitatea aplicării lui, dar s'a transformat — cel puţin până acum în instrumentul de aplicare al unor tratate ale căror baze economice sunt în contrazicere cu principiile politice pe care fuseseră întemeiate.

Oricât s'ar sbate împotriva acestui adevăr, popoarele europene continentale, vor trebui să ajungă la întocmirea unui cod economic comun, de care să izoleze — în oarecare măsură — factorul politic; să-şi revizuiască geografia economică.

Desvoltarea spirituală, intelectuală — istorică — în conformitate cu geniul fiecărui rase — nu poate fi solidarizată cu hazardul zăcămintelor miniere, categoria producţiei solului, sau densitatea pădurilor. Prima, constitue laboratorul intangibil unde se elaborează destinul raselor, celelalte sunt patrimoniul comun prin forţa legei economice, şi numai ca urmare a unei repartizări normale, vor putea aceste rase să-şi perfecţioneze în mod pacific, evoluţia firească.

Omenirea este astăzi jocul unor forţe contrarii interesului politic al majorităţii statelor, în contradicţie cu interesele lor economice.

Trebue ca ele să găsească un compromis pentru a pune în armonie aceste interese

* * *

Spre a nu fi, toate acestea, constatări deşarte, o speculaţie îngrijorată a unei dimineţi dominicale, le readuc la rostul lor practic; la învăţămintele ce ni le pot aduce nouă.

Prin jertfele noastre, angajaţi în războiul mondial, am putut câştiga drepturile istorice ale acestui popor. N'am putut rămâne izolaţi.

Acum, când s'au angajat grupări şi forţe economice într'o luptă de expansiune şi supremaţie, de asemeni nu vom putea rămâne izolaţi.

Nevoia ne va impune acordul cu legile inflexibile ale capitalismului. Burghezia noastră naţională industrială şi financiară de abia s'a născut. Ea are nevoie de sprijinul, de orientarea marilor ei tovarăşi din apus. Lipsită de tradiţie, lipsită de putere nu poate fi lăsată la propriile-i mijloace. Izolarea este dezastruoasă pentru economia ţărilor, duce la epoci de mizerie, de suferinţă materială, de

stagnare. Statele burgheze care perd din buna lor stare, pierd şi din prestigiu.

In conferinţa trecută, am insistat asupra nevoii de a ne adapta regimului internaţional al muncii. In expunerea de faţă am căutat să dovedesc necesitatea de a ne adapta regimului internaţional al capitalului.

Aparţine conducătorilor noştri de a ne îndruma pe calea cea mai bună, să aprecieze în care direcţie înclină interesele financiare şi economice ale poporului nostru.

Este însă o obligaţiune pentru noi a cunoaşte chestiunile de care se leagă însăşi independenţa, viabilitatea statului modern.

Este în special obligaţiunea noastră, a femeilor care menţinem continuitatea rasei şi integritatea sufletului naţional, să înfăţişam generaţiilor înţelesul continuităţii sforţării umane. Viaţa are un scop. Este o flacără care trebue perpetuu alimentată de credinţă. Pentru fiecare fiinţă există o muncă precisă — o raţiune definitivă a acestei munci, o fericire în îndeplinirea ei. Dar viaţa cere de la noi mai mult, munca nu ajunge.

Curajul, este care în mărunta acţiune zilnică a fiecăruia dintre noi, asigură în definitiv, superioritatea individului, rasei, naţiunei.

Micaela Catargi.

Cronica Socială.

In jurul Sociologiei româneşti. — Literatura sociologică românească de astăzi — sau mai corect ceea ce se scrie în România despre fenomenele sociale româneşti, — isvorăşte, mărturisit sau nemărturisit, din metodologia marxistă. Vrem să spunem că toţi publiciştii care încearcă să analizeze şi să caracterizeze societatea românească pornesc dela credinţa — conştientă sau nu — că faptele economice condiţionează pe celelalte. Madgearu, Zeletin, Garoflid, Manoilescu, Rădăceanu, Sanielevici, etc., cu toţii cred în *primatul economiei.*

Această atitudine e relativ recentă. O alta, deosebită, i-a precedat, caracteristică prin aceea că primatul, în societate, era acordat fenomenelor *politice.*

Această concepţie avea două origini spirituale: filozofia istoriei şi teoriile dreptului natural. Multă vreme Istoria nu s'a ocupat decât de regi, de faptele acestora şi ale auxiliarilor lor. Adevăratele schimbări care afectează societăţile erau acele ale regimului politic.

Bărbaţii de stat care au compus la început partidul naţional-liberal românesc urmau în mare parte o asemenea metodă de gândire. Influenţaţi de teoriile dreptului natural şi de ideologia democratică a enciclopediştilor, ei socoteau că o ţară se modernizează în primul loc prin introducerea unei constituţii politice moderne, şi că restul evoluţiei — va urma necesarmente celei dintâi.

Sociologia junimistă, cu toată aparența ei de contrast față de cea național-liberală, pornește cam dela același punct de vedere. Influențată de teoria filozofiei istoriei, ea credeà, că și adversarii ei, în „primatul politicei". Cu singura deosebire că reformele le dorià lente iar nu repezi cum socoteau că le pot introduce liberalii; „mai degrabă evolutiv englezește decât revoluționar franțuzește". Iată unica disensiune fundamentală între cele două concepții. In colo ele plecau dela aceeaș sociologie, în cere factorul politic erà determinat. Cât despre cel economic, el erà privit ca un simplu *conținut* menit să umple „formele" — vechi sau nouă. Junimiștii nu ne povățuiau, cum ar fi făcut un marxist, de a aștepta ca aceste elemente de „fond" să se desvolte astfel încât să determine, să creeze automat și „de toutes pièces" forma. Fond și formă, aceste elemente coexistau. Dar erau nepotrivite unul față de celalt.

De altfel marxismul nici nu vorbește de fond și de formă, ci de o „infrastructură", care e economică și o „suprastructură" care e politică, juridică, religioasă, științifică, artistică, — într'un cuvânt: ideologică. Intrebuințarea expresiei „structură" în ambele ipoteze dovedește că elementul *„formă"* nu-i specific uneia singure.

Este mareie merit al sociologiei științifice franceze de a fi arătat că în realitate nu există *infra* și *supra*-structură ci numai structură, pur și simplu, care nu-i nici economică, nici politică nici juridică — ci *general socială.*

Și de altfel este relativ contradictorie însăși expresia „structură economică" sau „structură politică". Politica și economia sunt activități sufletești, conduite omenești. Sunt *valori,* sunt judecăți de apreciere, sunt scopuri și mijloace, adică gândiri percepute ca scopuri sau ca mijloace. Pe când ideea de „structură" înseamnă cu totul alteeva. Un exemplu. Se poate spune că o școală e o societate unde valorile științifice și morale sunt precumpănitoare față de cele politice și economice, după cum într'o societate pe acțiuni predomină scopurile și mijiaceie, adică valori economice; într'o biserică locul de frunte îl au cele religioase, într'un guvern de miniștrii cele politice, într'un tribunal cele juridice și morale. Dar, indiferent de natura valorilor pe care le întâlnim în ele, toate au comun faptul că sunt grupări omenești. Și ca atari prezintă, iarăși toate, anumite probleme de structură.

O societate — indiferent dacă e în principal economică, politică ori religioasă — ni se înfățișează ca un tot compus din unități. Aceste unități sunt indivizii. Ori, ei pot fi mai mulți sau pot fi mai puțini; mai împrăștiați sau mai denși, mai concentrați pe același loc; între ei, legăturile cari îi unesc pot fi mai strânse sau mai lăbărțate, mai imperative sau mai consistente. Afară de aceste trei probleme de morfologie: volumul, densitatea și gradul de solidaritate, — mai sunt și altele. Există nu numai relații inter-individuale, ci și raporturi între un individ și societatea întreagă, reprezentată prin organele ei conducătoare. Este raportul dintre Tot și Unitate, raportul

dintre funcţionar şi Ministru, reprezentantul legal al Statului, al Comunităţii. Ceea ce numim „Situaţia militară" a unui cetăţean este raportul dintre un soldat şi întreaga armată; „situaţia socială" a Domnului cutare, e raportul între un cetăţean şi întreaga societate, percepută ca atare, subt toate aspectele ei: morale, precuniare, politice, etc.

O altă problemă de structură este aceea a complicaţiei — respectiv simplităţii unei grupări. Societăţile se compun nu numai din indivizi, dar şi din „grupuri secundare", care, faţă de indivizi, sunt ca un feld e „unităţi de rangul al doilea". Tribul australian se compune din clanuri, iar clanul din indivizi. Individul ţine deci numai de două „cercuri sociale", şi în realitate de unul singur: clanul (căci importanţa tribului e mult mai slabă ca aceea a clanului). Pentru aborigenul Australiei Centrale clanul e totul: e biserică, familie, societate de ajutor mutual, asociaţie pentru producţie, şcoală; şeful clanului e preot, rege, generalism, dascăl şi cap de familie. Din potrivă, europeanul contimporan trăeşte într'o societate mult mai complexă. El este membru al unui mare număr de sub-grupuri distincte şi relativ autonome. Statul, Familia, Partidul politic, Promoţia, Confesiunea, Clasa socială, Profesiunea, Clubul sportiv, etc. etc., sunt sub-societăţi bine conturate care trăesc cu o viaţă proprie înlăuntrul comunităţii generale.

Problema „individualismului" este şi ea o problemă de morfologie, strâns legată de aceea a complicaţiunei. Căci cu cât „cercurile sociale" care leagă pe individ sunt mai numeroase cu atât concurenţa între ele e mai mare. Şi din această rivalitate a lor de a robi pe individ, un lanţ neutralizând pe altul, fiecare iese finalmente slăbit, iar autonomia individuală automat sporită; un individ care e punctul de încrucişare al unui mare număr de „cercuri sociale" care îşi dispută ascultarea lui, este tot odată liber şi încadrat socialmente. Pe când australianul are de ales între a fi complect rob clanului său, fără putinţe de iniţiative şi originalităţi personale — şi, în caz contrar, de a fi complect dezincadrat, de a fi un „outlaw", un om al nimănui, lipsit de dragostea şi protecţia altora.

Problema individualismului e deci o pură problemă de morfologie. Este indiferent dacă cercurile sociale sunt de *natură* deosebită: unele economice, altele morale etc; e suficient ca ele să fie deosebite pur şi simplu; felul valorilor care predomină într'însele nu importă. Bun înţeles, cu cât valorile într'o societate sunt mai diferenţiate, cu atât mai multe prilejuri sunt de constituire de grupări nouă. Economia, Dreptul, Morala, Religia — toate acestea sunt nevoi sufleteşti — sau cum li se mai spune foarte bine — sunt *funcţiuni* sociale; e deci natural ca „funcţiunea să creeze organul", schimbând anatomia societăţii, cerând organisme noi, aşa dar modificând morfologia socială. Este aci o relaţie de cauză la efect între elementul valori şi elementul structură. Dar problemele rămân distincte. Şi

dacă este să vorbim de „forme" și de „conținuturi" putem spune că societatea are un conținut de valori (atunci când o considerăm din punctul de vedere funcțional) și un conținut de indivizi și grupuri secundare (atunci când o privim subt aspectul ei structural).

Punctele de vedere nu trebuesc confundate. Rămâne însă adevărat că unul poate ajută la priceperea altuia. Economia, Dreptul penal, Dogmele și Riturile religioase, etc., pot fi *indicatoare* de o anumită morfologie. Astfel Durkhein a arătat cum predominanța, într'o societate, a dreptului penal asupra celui civil ne desvălue o anumită situație de structură, iar raportul invers ne relevă o alta. In cazul întâi avem o „solidaritate mecanică", bazată pe conformismul unităților față de tot, în cazul al doilea o „solidaritate organică" unde indivizii se simt cu atât mai legați cu cât diferă mai mult unii de alții.

* * *

Structura societății românești este o problemă care n'a fost încă studiată. Sociologia noastră s'a mărginit a analiză diferitele „funcțiuni" sociale: dreptul, economia, constituția politică, bisericească, militară, etc.

Și totuși, ar fi fost de o metodă mai corectă științificește să se înceapă cu probleme de structură, cu atât mai mult că punctul central al tuturor discuțiilor asupra „civilizației", asupra „civilizării" și „modernizării" românești este în primul rând o chestiune de morfologie. Ar fi foarte interesant să se știe evoluția poporului nostru din punctul de vedere al „complicării sociale".

In această ordine de idei trebue să remarcăm că studierea „factorului economic", deși poate să ne dea relații importante asupra structurei unei societăți, nu este totuși metoda cea mai simplă. Durkhein observă că, dintre toți factorii sociali, nici unul nu afectează mai direct morfologia unei societăți ca *dreptul penal*. Intr'adevăr, acesta consistă dintr'o dezadaptare între una din unitățile grupului — individul deliquent — și grupul considerat în totalitatea lui, — dezacord care se numește *infracțiuni* — iar pe de altă parte o readaptare a acestor două elemente destinate, care se chiamă *sancțiune*. Fenomenele penale oglindesc deci cea mai elementară dintre problemele de morfologie.

La lumina acestor constatări s'ar puteà cu folos studià dreptul penal românesc, și evoluția lui ne-ar puteà da interesante indicațiuni cu privire la „civilizarea" societății noastre.

Am încercat, de curând, o asemenea întreprindere. Am analizat diversele noastre legiuiri penale prezente și trecute, precum și indicațiile asupra dreptului penal, nescris pe care ni le furnizează documentele. Și, oricât de puțin aprofundată se găsește deocamdată această cercetare, trebue să declarăm că rezultatele obținute sunt

de natură a pune la punct multe din ideile sociologiei române existente — junimistă, liberală și mai ales marxistă.

Iată procedura întrebuințată — „potrivită regulelor de metodă preconizate de Durkheinu.

Spuneam mai sus că este un adevăr de morfologie socială necontestat de nici un sociolog, după care gradul de *complicație* al unei societăți se măsoară cu gradul de *individualism* din societatea aceea. In consecință am instituit două experiențe, de natură a ne desvălui gradul de individualism de care vorbeam:

1) Proporția dintre infracțiunile socotite ca atentatoare la lucrul obștesc (Prinț, Biserică, Patrie, Administrație, și Suveranitate subt orice formă) față de cele considerate ca atentatoare la simplele interese particulare ale cetățenilor privați. Intr'un cuvânt: volumul delictelor de „les-societate" față de acele de „les-individualitate".

2) A doua experiență a fost de a stabili proporția dintre pedepsele privative de libertate, pedepse care urmăresc „reeducarea" și îndreptarea vinovatului prin răpirea celei mai fundamentale dintre facultățile individualismului: libertate —, față de pedepsele mai mult sau mai puțin talionice, sau cum li se mai spune: „aflictive", vindicative, „expiatorii" (bătae, torturi, mutilări, moarte, scoaterea afară din lege, moarte „calificată" sau „exasperată" (roată, țeapă, ardere, rupere în patru, etc.).

Rezultatul primei experiențe a fost următorul: dintr'un total de 988 paragrafe cât cuprinde pravila lui Matei Basarab găsim 671 paragrafe cu prescripții privitoare la atentatele împotriva obștiei față de 317 privitoare la simplele interese particulare. Adică 33% infracțiuni de „lez-individualitate" față de 66% de „lez-societate".

In ce privește a doua experiență, am constatat o proporție de 5% pedepse „reeducative" față de 95% pedepse „ispășitoare" [1].

Vedem deci cât de redus erà individualismul în veacul al 17-lea în țările românești și deci cât de simplistă și arhaică erà structura socială a acestora.

Instituind aceleași experiențe cu privire la epocile posterioare, am constatat o inversare complectă a proporțiilor pe care le găsisem în pravile.

In codul lui Donici (1814) constatăm o proporție de 58% infracțiuni de „lez-individualitate" față de 42% de cele de „lez-societate", iar în condica lui Caragea 81% față de 19%, (anul 1818). Apoi în „condica criminală" moldovenească Sutu-Sturza 78% față de 22% (1820) și în cea muntеană (1841—1850) Ghica Știrbei 80% față de 20%.

[1]) Detalii asupra faptelor și metodelor întrebuințate se vor găsi în lucrarea noastră făcută în comun cu D-l. I. Filitti și care va apăreà în „Buletinul" Consiliul Legislativ.

In ce privește proporția sancțiunilor reducative față de cele aflictiv-ispășitoare, vechea proporție din pravile este complect inversată: în condica criminală a lui Știrbei găsim 70% pedepse de libertate față de 30% talionice sau quasi-talionice.

Și deși pravilele românești au fost în unele privințe „compilații cărturărești", totuși, în chestiunea specială care nu ocupă aci constatările noastre nu-s infirmate, ci confirmate de documente, iar „obiceiul pământului", adeseori în conflict cu pravila, aci abundă în sensul punctului nostru de vedere [1]).

O concluzie se desprinde din toate acestea: este rapiditatea de evoluție a „mentalității individualiste" în principatele românești, și deci iuțeala modernizării structurei acestora. Și a doua constatare este că „modernizării" societății noastre nu trebue să-i dăm ca an de începuturi mici 1829 data tratatului dela Adrianopol, nici 1848, data revoluției constituționale, ci secolul al 18-lea în întregime. Ea nu s'a făcut *brusc* — cum se crede în ideologia liberală, ci lent; și totuși relativ repede, căci un veac și jumătate a fost deajuns. Pe dealtă parte acest veac de prefaceri este mai degrabă cel de al 18-lea decât cel de al 19-lea (cum socoate sociologia marxistă și quasi- marxistă). Insfârșit, contrar ideologiei junimiste, România *are un trecut* de evoluție socială, de schimbări adânci și „revoluționare". Dar trebue plasat acolo unde nimeni nu s'a gândit încă să-l situeze: în veacul al 18-lea.

* * *

Dar mai este posibil și o a treia experiență, tot privitoare la natura sancțiunilor.

Sancțiunile pot fi de două soiuri: fixate de lege în chip mai mult sau mai puțin „nevarietur", — și sancțiuni lăsate la sloboda apreciere a judecătorului. Când de pildă avem o pedeapsă unde toate elementele esențiale sunt stabilite de legiuitori: natura, regimul, minimul, maximul, instrucțiunea, acompaniamentele, consecințele — judecătorului ne-rămânându-i decât neînsemnata alegere între un minimum și un maximum —, avem o sancțiune legalitară. Când dinpotrivă, judecătorul poate dă, pentru o aceeaș infracțiune: fie bătae fie amendă fie moarte fie închisoare, fie surghium fie mutilare fie confiscare — avem o sancțiune judecătorească.

Vechiul drept penal românesc se caracterizează printr'o predominanță — poate unică în lume — a sancțiunilor judecătorești. Și, ceea ce e mai curios, este că această situație nu se schimbă. Documentele o semnalează aproape intactă la lucrarea amintită în plin secol al 19-lea [2]). Evoluția pe care o descopereau cu privire la infracțiuni și pedepse, nu o regăsim în ce privește raportul dintre sancțiunile de lege și cele de judecată.

---

[1]) După cum o vom arăta în lucrarea amintită

[2]) Pentru detalii și măsurări statistice trimitem tot la lucrarea amintită.

Este de altfel foarte naturale această deosebire de evoluție. Și iată de ce:

Proporția dintre sancțiunile legalitare și cele „pretoriene" reflectează următoarea situație de structură:

Fenomenul penal am văzut că consistă din raportul dintre un individ infractor și Statul sancționator, sau, în termeni de morfologie, dintre o unitate a grupului care a devenit aberantă față de aceasta, și grupul întreg care reacționează și caută să readucă statu-quo-ul, situația de structură anterioară perturbațiunei. Dar grupul, comunitatea poate să intervină subt două înfățișări: în persoana *Legiuitorului*, sau în acea a *Judecătorului*. Și după cum avem de a face cu unul sau cellalt reprezentând, situația este cu totul alta din punct de vedere al structurei sociale. Raportul de sancțiune făurit de *Lege* este fix, durabil; cel lăsat să fie stabilit de către Magistrat e provizoriu, schimbător, fragmentar. Deaci și raportul dintre individ și comunitate este, în cazul întâi: *rigid*, în cazul cellalt: *suplu*, maleabil, tinzând, la limită, către un adevărat *„amorfism"*.

Decât acest amorfism, în societatea românească, a fost necesar, căci el a fost condiția cea mai prielnică pentru a face posibilă modificări importante în structura societății noastre. Societățile cu regim penal rigid — cum este bunăoară cea chinezească, unde „legea se silește să prevadă absolut totul și să combine ea însăși toate circumstanțele particulare ce se pot prevedeà", și unde „funcțiunile judecătorului sunt reduse la o aplicație aproape mecanică a prescripțiilor legale". (Fauconet) —, o asemenea societate cu greu își poate schimbă ceva în morala ei publică și privată, și încă și mai greu în structura sa intimă. Aceasta explică conservatismul incurabil al societății și mentalității chinezești. Dimpotrivă, facilitatea și rapiditatea cu care am constatat că societatea românească, în decursul veacului al 18-lea, a trecut dela o structură gregară, simplistă și arhaică la o alta mai complexă și mai modernă (sau ca să întrebuințăm terminologia Durkheimiană: dela solidaritatea mecanică la solidaritatea organică) — toate aceste prefaceri au avut ca condiție prealabilă acel original „amorfism" care îl descopeream în cel mai important din raporturile ce se pot stabili între comunitate și individ, între o unitate a grupului și grupul în totalitatea lui: în raportul de sancțiune penală.

*

Semnalăm toate acestea nu atât ca rezultate obținute cât ca metodă de întrebuințat. Odată fixați asupra adevăratului înțeles al cuvântului „structură", gândirea sociologică românească ar riscà mai puțin să se înfunde în preconcepte semi-exacte, ca acele de fond și formă, infa și supra structură. Și multe discuții de prisos ar puteà astfel să fi evitate.

D. I. Suchianu

Cronica Culturală.

O vizită Românilor din America. — Românii din America! Multe s'au spus despre ei mai ales în ultimele timpuri, unii înfăţişând viaţa lor ca o jalnică aventură, alţii umflând numărul fantastic de dolari ce-l agonisesc, părându-se că pe acolo n'ai decât să te pleci ca să-i ridici. Adevărul, ca toate adevărurile, este mai puţin romantic: un lucru însă, cert şi îmbucurător, este că Românul, oricare i-ar fi izbânda sau deziluzia materială, rămâne Român până în adâncul sufletului, păstrător de graiul şi mai ales de credinţa sa, şi găseşte în bogăţia sufletului său, mijlocul de a contopi dragostea pentru patria îndepărtată cu aceea pentru pământul primitor în care a venit să-şi încerce norocul.

Cât de sceptic ai fi, a te găsi la o depărtare de peste 10.000 Klm., de ţara ta, într'un continent nou, unde limba, moravurile, obiceiurile, toate sunt atât de deosebite de strâmta noastră viaţă europeană, şi acolo ca prin minune, să te pomeneşti de odată într'un colţ al ţării tale, regăsind şi limba şi datinele şi slujba în graiul strămoşesc, şi copii crescuţi în credinţa străbună şi dragostea de neam, copii care pentru cea mai mare parte, născuţi pe acolo, nici nu cunosc patria, dar pentru care ea este o ţară de vis pe care o vor vedea — odată — ca recompensă supremă a jertfei părinteşti, aceste sunt bucurii şi emoţii puternice pe care ni le-au rezervat centrele româneşti pe care am avut prilejul să le vizităm.

O fericită întâmplare a vrut ca vizita noastră la colonia română din Cleveland (Ohio), una din cele mai importante, să aibă loc chiar în ziua de 10 Mai şi această Duminică, pe lângă sărbătoarea noastră naţională, era şi ziua când în America întreagă se sărbătoreşte duioasa zi a mamelor. In această zi fiecare fiu al Americei, ori care iar fi vârsta, poartă o garoafă roşie dacă mama lui e în viaţă şi o garoafă albă dacă ea nu mai este. Primii o sărbătoresc prin daruri şi întruniri familiare, scriindu-i din capătul lumei dacă le este cu neputinţă de a se repezi pentru a o îmbrăţişa, ceilalţi fac rugăciuni şi pomeniri. Sosirea noastră nu putea deci să cadă mai bine; şi când ne-au primit la gară, reprezentanţii coloniei române însoţiţi de o delegaţie de doamne, noi păream întradevăr ca nişte soli veniţi anume peste mări pentru toţi cei care, în ziua aceia, mai mult ca ori când, lăsau să-şi zboare gândul şi dorul spre ţara unde pe fiecare stradă, steaguri sfinte fluturau în vânt şi spre prispa unde bătrâna mamă cu ochii împăinjeniţi sta privind la flăcăi şi fete trecând în haine de sărbătoare, pe când al ei atât de departe, poate nici n'o va mai apuca vreodată în viaţă. Astfel am fost primite cu o adâncă emoţie pe care o împărtăşeam cu prisosinţă şi conduse în cartierul românesc, căci Românii din Cleveland, în număr de peste 12.000 de suflete, au simţit nevoia de a se aduna laolată. Casele lor mai toate de lemn, cum este obiceiul în America, sunt de multe

ori proprietăţile lor şi par toate vesele şi confortabile. In mijlocul lor se află biserica românească care este proprietatea coloniei şi care a fost ridicată fără nici un ajutor nici moral nici material din ţară, ci numai prin cotizaţiunile benevole ale muncitorilor cari, ei singuri, întreţin şi biserica şi preotul. De almintrelea în America, unde se întâlnesc toate cultele religioase depe glob, toate bisericele sunt clădite şi întreţinute cu banii credincioşilor, fără nici un amestec al statului.

Când am sosit la biserică se găseau acolo sute de bărbaţi şi femei care nu se mulţumeau să asculte, dar ca primii creştini, luau parte ei înşăşi prin cântecele lor la sfânta taină. Iar când a fost momentul crezului şi al tatălui nostru, doi drăgălaşi copilaşi născuţi pe plaiurile străine au eşit din rânduri pentru a rosti eternele cuvinte, gingaşe simboluri ai tradiţiei ce trebuie să se transmită neştirbită din generaţie în generaţie.

In libera Americă, ca şi odinioară în Ardealul asuprit, mama şi biserica sunt păstrătoarele limbei şi a datinelor. Mama nu învaţă limba engleză decât strict cât este indispensabil pentru gospodăria sa, iar în casă toţi trebue să vorbească limba română şi să se închine pe româneşte. In urma slujbei am avut plăcerea de a vizita şi casa parohială, clădită tot din grija credincioşilor, şi care cu tot confortul desăvârşit american dă impresia unui cuib curat românesc. Am avut deasemenea plăcerea de a saluta în Cleveland pe Mrs. Moran, al cărui nume a rămas neuitat în Bucureşti pentru toţi aceia care am văzut-o alergând neobosită în urma războiului, cu camioneta sa, pentru a împărţi copilaşilor noştri, ajutoarele trimise de către generoasa Americă.

Aceiaşi primire călduroasă am avut-o la Philadelphia, unde Românii au deasemenea biserica lor. Până la Chicago, până la St. Francisco, când aflau de venirea noastră ne eşeau înainte cel puţin o delegaţie de Români dacă era zi de muncă, nesăturându-se nici odată de a auzi vorbind de ţara lor.

Românii din America de Nord sunt cam vre-o trei sute de mii, din care vre-o 230 de mii în Statele Unite, şi vre-o 70.000 în Canada. Este deci ţara unde avem cei mai mulţi resortisanţi de-ai noştri. Statisticele însă nu pot fi decât foarte aproximative, deoarece cea mai mare parte din ei sunt stabiliţi cam din 1900, fugind din Ardealul asuprit spre ţara libertăţii, şi au fost deci înscrişi ca supuşi unguri, cerând mai în urmă cetăţenia americană. Foarte puţini sunt din vechiul regat, mai mulţi din Macedonia şi aceştia şi-au manifestat în timpul războiului cu tărie sentimentele româneşti.

Cauzele emigrărei au fost asuprimea, lipsa de pământ care era acaparat de magnaţii unguri şi nevoia de bani, iar autorităţile maghiare eliberau cu o uşurinţă voioasă paşapoartele Românilor din Ardeal. Dintre cei care şi-au încercat norocul în Canada, cei dintâi sosiţi au putut obţine pământuri bine aşezate în apropierea căilor

ferate şi după multă trudă şi muncă au ajuns a-şi înjgheba câte o fermă cu gospodărie înfloritoare, care reprezintă azi o avere de 20 până la 30 mii de dolari. Cei veniţi în urmă sunt fie comercianţi, fie simpli lucrători în exploatările de păduri sau în fabrici şi trăesc tot cu gândul la întoarcerea în ţară după câţi-va ani de muncă. Românii din Canada şi-au clădit şi ei biserici în număr de 7 ortodoxe şi 3 baptiste, şi se bucură de o reputaţie din cele mai bune.

Coloniile din Statele Unite sunt stabilite mai ales în statele *Ohio, New-York, Pensilvania, Michigan* şi *Indiania.* Românii sunt mai toţi simpli muncitori în mine, la drumurile de fier şi prin diferitele uzine, unde natura lucrului nu cere cunoştinţa limbei engleze. Ei câştigă până la 20 dolari pe săptămână iar cei care se silesc să înveţe limba, ajung în curând şefi de echipă, câştigând mai mult, cu o muncă mai uşoară. Se află şi Români servitori şi mai ales chelneri pe la restaurante. In vest sunt lucrători la câmp sau chiar fermieri. Cei mai buni ciobani din nemărginitele câmpii americane sunt Românii care îşi adună turmele de mii de oi, cântând doina din satul lor pe fluierul strămoşesc. Faptul că Românii nu prea învaţă limba engleză a împins pe cei mai întreprinzători dintre ei să devină negustori prin cartierele româneşti. Alţii ţin restaurante, — căci Românii nu pot trăi fără sarmale —; ei mai deschid pentru emigranţii fără familie, pensiuni, unde aceştia sunt ospătaţi făcând economiile cele mai strasnice pentru a trimite acasă aproape tot ce câştigă. Cei care vin cu familia înjgheabă mici gospodării; nevasta şi copii care au trecut vârsta de 15 ani lucrează pela fabricele de tutun, ţesătorii sau uzine şi astfel avutul familiei se măreşte repede, toţi totuşi nu se mulţumesc cu situaţiuni atât de modeste. Avem şi dentişti, medici, ingineri, artişti, funcţionari pe la bănci şi chiar 2 conferenţiari la Universitatea „Colombia" din New-York. Din nefericire, Românul este uşor de înşelat şi nu odată, mai ales în timpurile tulbure ale războiului, economiile adunate cu atâta trudă s'au rătăcit prin buzunarele agenţilor de schimb fără să li se mai găsească de urmă. Azi, bănci conduse de Români, dau bieţilor muncitori toată securitatea. A se ştie sumele ce Românii trimet în ţară este greu, deoarece ei îi expediază pe diferite căi, dar prin legaţiuni s'au lichidat dela începutul anului 1923 şi până la toamna anului 1924 peste 400 cazuri de moşteniri trimiţându-se în ţară peste 250 mii de dolari, adică peste 500 milioane de lei. Mulţi transilvăneni fiind consideraţi ca supuşi ai ţărilor inamice şi-au văzut averile sechestrate în timpul războiului, reprezentând o valoare de 500 mii dolari, afaceri care au dat mult de lucru legaţiunei noastre.

Pe vremuri, când unul din emigranţi era bolnav, avea un accident sau murea, nici el, nici urmaşii lui n'aveau un sprijin şi se făcea o colectă grabnică pentru înmormântarea sau ajutorarea sa. Această jalnică stare de lucru a împins pe Românii din America (căci nu legaţiunea ungară era să le poarte de grijă) să formeze

societăți, imitând în aceasta spiritul american, care nu așteaptă nici odată intervenția statului. Aceste societăți, grație cotizațiunilor membrilor au putut să aibă grijă de bolnavi și de morți, de văduve și de orfani plătind o primă care ajunge până la 700 dolari în caz de moarte sau de accident grav. Aceste societăți dealtfel, pe lângă scopurile de ajutor material arătate, mai aveau menirea de a întreține sentimentul revendicărilor naționale.

Cu timpul ele au clădit săli de întruniri și o mare parte din biserici, care sunt azi în număr de 40, din care 24 ortodoxe și 16 greco-catolice. Ele au întreținut preoții, au organizat cursuri duminicale unde copii care urmează învățământul public vin să învețe limba, geografia, istoria și religia țării lor. Mai toate aceste societăți răslețe la început, sunt azi grupate sub numele de „Uniunea Societăților de Ajutor și Culutură din America" și „Liga Catolică a Românilor Uniți". Ele au și ziarele lor, dintre care cele mai importante sunt „Românul" și „America". „Am avut prilejul de a vizita tipografia acestui din urmă în Cleveland; începuturile i-au fost grele. Toți colaboratorii lucrau gratuit noaptea după o zi de muncă prin fabrici, și ziarul apărea după cum zicea el singur; „când am voe, bani și timp". Azi el are funcționari regulați, o avere de 53.000 dolari și un teren propriu pe care socotește a-și clădi un palat cu instalațiuni moderne. In afară de ziare, reviste și calendare tipărite în America a mai apărut în București o prea interesantă carte a D-lui Druțu, vice-consulul României la New-York unde doritorii pot găsi toate amănuntele asupra vieții Românilor din America.

Românii sunt printre toți emigranții din America cei care își pierd mai cu greu naționalitatea. Ei trăesc acolo tot cu gândul la întoarcerea în țară și abea 40% sunt aceia ce nu mai vin înapoi, răpiți de moarte înainte de a-și putea îndeplini visul. După războiu și eliberarea Ardealului, cererile de pașapoarte pentru țară erau atât de numeroase în cât comisiunea înființată în grabă cu acest scop nu putea dovedi și pe strada 53 din New-York se vedea zilnic un lung șir de Români ce așteptau cu nerăbdare rândul lor.

Noaptea când am plecat din Cleveland cu atâtea amintiri frumoase, străbătând părțile cele mai industrioase ale Americei, în dreapta și în stânga trenului, din furnalele gigantice unde clocotește oțetul, eșau scântei și flăcări care făceau ca întreaga regiune să pară pradă unui monstros incendiu, iar în lumina aceasta de iad, armăturile de fier păreau construcțiuni uriașe și fantastice; atunci începui să-mi dau seama de viața de munca osânditoare ce o duc lucrătorii din aceste locașuri de fum și flăcări care nu se sting nici odată, nici zi, nici noapte. Bieții țăranii noștri, obișnuiți cu vesela lumină a soarelui și câmpurile înflorite, cu cât greu câștigă ei cei câți-va dolari care-i economisesc, cent cu cent pentru a-i trimete în țară, trăind aproape cu nimic. Și totuși ei găsesc mijlocul de a-și întreține biserica, organizațiunile de ajutor și asigurare și

în mod spontan au oferit Societății Ortodoxe suma de 50 dolari adică 10.000 lei ca contribuție pentru mauzoleul din Mărășești. Astfel ei au păstrat sufletul cald al strămoșilor, însușindu-și în același timp și spiritul de organizație și asociațiune al Americanilor.

Datoria noastră față de dragostea această atâta de statornică de țară, este să nu ne desinteresăm de soarta lor, căci nepăsarea noastră față de ei este o greșală și sufletească și politică. *Nu trebue s'o uităm, coloniile europeene stabilite în America și care nu-și pierd legăturile cu patria mumă, alcătuiesc în acest continent, azi arbitrul situațiunii europene, o puternică opinie publică care poate la un moment dat să ne fie de cel mai mare folos.* Biserica ortodoxă și Patriarhatul român nu trebuie să dea uitării acești fii credincioși ai bisericei care de ani de zile cer un episcop pentru a exercita un control necesar asupra bisericelor răslețe, episcopat cum au toate celelalte culte și care dealtmintrelea pare că ar fi pe cale de a se înființa. Scriitorii noștri să nu fie nepăsători față de acești cititori îndepărtați de toate știrile din țară, să le trimită din când în când fie câte-va exemplare din operile lor, fie uneori câte o pagină scrisă anume pentru calendarul sau ziarele lor. In măreața bibliotecă din Chicago, unde fiecare țară din lume are câte o bogată colecțiune, am constatat cu mâhnire că cea mai săracă era cea română.

Să nu uităm deci pe cei care nu vor să ne uite, pe cei care continuă a ne iubi cu statornicie, chiar când noi răspundem prin nepăsare; să nu uităm că avem dincolo de ocean, în continetul care azi are ultimul cuvânt în toate conflictele europene, un sfert de milion de fii care nu cer decât a rămâne buni români și a fi apărătorii cei mai fireștí ai cauzei românești.

Caterina Cerchez.

RECENZII

Mihail Sadoveanu. *Țara de dincolo de negură.*

Se părea că odată cu apariția romanului „*Venea o moară pe Siret*“ anul trecut, D-nul Sadoveanu intenționa să dea literaturii sale o nouă orientare, îndrumând-o pe calea realizării obiective. In această privință volumul „*Venea o moară pe Siret*“, deși realizat numai parțial și exterior, constituia o promisiune pentru viitor Ne bucuram mult căci noua această orientare era un indiciu de progres pentru arta scriitorului, un pas înainte în evoluțiunea carierii sale artistice și un nou câștig pentru literatura noastră.

Cea mai recentă publicație a D-lui Sadoveanu: „*Țara de dincolo de negură*“, apărută în îngrijite condițiuni technice, înseamnă însă mai mult decepție decât bucurie.

Domniasa revine la tradiționalele sale forme de literatură narativă, epuizate de mult ca stil și conținut; puțina bucurie pe care o avem este că ni se mai oferă înc'odată prilejul să-i admirăm frumoasele însușiri de povestitor.

Intr'adevăr volumul „*Țara de dincolo de negură*“ este o simpatică colecție de amintiri personale și povestiri vânătorești, narate de aceiași proverbiali și ciudați moșnegi vânători, sau de bărbați îndrăgostiți de vânătorie cu patimă.

O viață primitivă, aspră și sălbatecă asemenea sufletelor de vânători impietriți și inflexibili când ochesc „dihăniile și jivinele“, dar generoși și șăgalnici la un pahar de vin, o natură bogată sau vitregă, impasibilă, măreață și înfiorătoare, o voioșie și o sete frenetica de existență se resfrâng și sunt subliniate cu energie în numeroasele descripțiuni și narațiuni luminoase, pline de relief și impregnate de acea culoare și acel lirism primar, sprinten sau impetuos, domol și duios, specifice D-lui Sadoveanu.

Lirismului acesta concret, mereu primenit, și plasticei exhibiții cinemotografice de peisagii colorate din regiunea munților moldovenești și a bălților dunărene, ale Siretului și Jijiei, de *tipuri pitorești și rustice, și miraculoaselor scene vânătorești*, se datorește farmecul acestor povestiri uniforme ca factură și fond din pricina repetiției faptelor cinegetice și aplicării acelorași procedee literare.

In adevăr unele povestiri au între dânsele analogii izbitoare; par reproducerea aceluiaș fapt vânătoresc localizat însă, într'un alt cadru natural. Ele nu prezintă decât un interes cel mult descriptiv.

Inlăturarea acestora credem că nu ar prejudicia cu nimic valoarea volumului; dimpotrivă ar ajuta la reliefarea celor cu real conținut artistic.

Relevăm, pentru frumusețea tablourilor descriptive și mișcarea susținută cu care sunt narate deosebitele momente ale vânătoarelor, bu-

căţile: „*Lupii dela Cucoara*", „*In singurătăţile Rarăului a cântat cucoşul sălbatec*", „*Caprele lui Sfântu-Antonie*", „*Vânători de lupi, în veacuri vechi*" şi „*Oameni din bălţi, lângă Ostrovul lui Caliniuc*".

Volumul acesta fără să aducă ceva nou în literatura D-lui Sadoveanu exprimă înc'odată măsura talentului şi multiplele sale însuşiri literare, cunoscute îndeajuns de publicul cetitor.

Inoirea ei nu poate veni decât prin o renunţare la această literatură de povestiri şi reluarea eforturilor de obiectivare, munca cea mai grea pentru scriitorul romancier, după cum mărturiseşte din proprie experienţă cunoscutul scriitor francez contiporau A. Gide.

Altfel D-l Sadoveanu va rămâne pentru literatura noastră numai un valoros prozator liric, unul din marii ei povestitori.

Const. Georgiade

G. Nichita. *Destrămarea. Poezii.*

Izvoráte dintr'un lirism vibrant şi comunicativ de esenţă minoră, exprimat în versuri uşoare, curgătoare şi limpezi, poeziile D-lui Nichita reţin interesul dealungul volumului, chiar când unele frapează prin debilitatea imaginaţiei, repetiţia aceluiaş motiv poetic sau lipsa lui de dinstincţie şi originalitate.

Lirismul său generos, *exponent al unei simţiri reale*, dar bolnăvicioasă, acopere, şterge oarecum ceva din impresia defectelor amintite mai sus.

Nereflectând decât vagi preocupări intelectuale, reductibile mai toate la simplele întrebări, evident dureroase:

„Şi iar mă 'ntreb: de ce mai vin cocorii
„Ca'n urmă să ne părăsească iară,
„De ce pământul, soarele şi vieaţa
„Mă dor în fiecare Primăvară.
(Zădărnicie)

sau:

„De ce mai merg spre o ţintă care minte,
„De ce las stropul meu de lut s'alerge
„Spre-o apă, care nu ştiu unde merge.
(Speranţă)

„Cântec de flaşnetă, când i-atâta soare,
„Când întreg pământu-i zumzet de albină,
„Când din larg de ceruri plouă cu lumină,
„Sufletu-mi cu tine de ce plânge oare!
(Intrebare)

Ele nu poartă marca unei concepţii originale închegate, ci sunt numai expresiunea sinceră a unei atitudini lirice primitive a sensibilităţii autorului.

Lirismul ácesta lin, disolvant uneori, cu turburi resonanţe de adânc alteori, care se sesisează în unele poezii prin naive însăilări de gânduri şi sensaţii sau inocente întrebări *(Un cântec de jale se rupe din Vreme, Intrebare, Glas adânc, Intuneric)* îşi găseşte o singură dată *expresiunea aproape deplină, viguroasă* şi *plastică în desfăşurarea sentimentului de presimţire şi proviziune funebră* în poezia „*Uitare*", caracteristică pentru simţirea minoră a poetului.

Sunt în această poezie câteva strofe de stranie, dar puternică

inspirație și impresie artistică, de amplă și muzicală expresiune formală.

Citâm trei din ele:

„In noaptea asta, pentru 'ntâia oară
„Când pe pământ va plânge poate vântul
„Zvârlind pe mine lacrimi reci de ploaie
„Eu voi rămâne singur cu pământul

„Și încremenit sub ziduri noi de liniști
„Nu voi mai ști ce-i gândul și ce-i vrerea,
„Din peșteri uriașe, ca de smoală,
„Va picura pe trupul meu tăcerea.

„Iar inima în care au râs sălbatec
„Și glas de râni și glas de bucurii,
„O va dormi cum doarme stins vulcanul
„Sub straturile lavei cenușii."

Regretăm însă strofele finale, care adăogate cu scopul de a sublinia *sentimentul de nimicire al vieții, de neputință în moarte*, întunecă puritatea celor precedente, încheind poezia prin imagini tari și comune.

Dintre celelalte poezii menționăm pentru interesul lor poetic: „Vulcanul", „Viața", iar dintre puținele pasteluri „*Dimineața*", onorabil ca ținută artistică.

Se pare că d-l Nichita are mai multă preferință și resurse pentru poezia lirică de esență intimă, decât pentru cea descriptivă care are de obiect natura.

Observația noastră este întărită de economia de imagini vizibilă în unele poezii, sau de lipsa lor de relief în altele.

Const. Georgiade.

Almanahul graficei române pe 1926. *Craiova, editura „Grafica română"*, este al treilea apărut până acum. O minunată înfăptuire care atrage iarăș atenția asupra străduințelor culturale ale unui mănunchi de idealiști din fosta capitală a Banilor, în frunte cu D-nii C. D. Fortunescu și Laugier.

Cu mijloace materiale reduse, cu prea puțin sprijin din partea Statului și a particularilor, dar cu suflet bogat, câțiva oameni au izbutit să înfiripeze acolo: societatea „Prietenii științei", care ține conferințe în fiecare Duminică și în zilele de sărbători, din Octombrie până la sfârșitul lui Mai; o Universitate populară cu 3—5 cursuri pe săptămână; o bibliotecă la „Muzeul Aman" și alta la liceu; mai multe reviste: Ramuri, Năzuința românească, Flamura, Arhivele Olteniei. In fine „Grafica română", condusă de d. V. Molin ni-a dat până acum cele trei frumoase volume anuale de „Almanahuri". Coperta, hârtia, titlurile, reproducerile de inițiale, sunt modele de îngrijire și execuție artistică. Conține articole de specialitate tipografică, precum și articole științifice de d-nii Iorga, Bianu, Mehedinți, Fortunescu și alții, privitoare la vechea carte românească.

O viață culturală este deci cu putință și în afară de București și Iași. Cât de îmbucurător și cât de folositor ar fi dacă exemplul Craiovei s'ar întinde și la alte orașe de provincie, unde se irosesc atâtea vieți.

I. C. F.

REVISTE

Vara aceasta, deşi răcoroasă, a molesit energia numeroaselor reviste care apar în Bucureşti şi'n toate colţurile ţărei. Ele au luat „vacanţă"; şi'n afară de „Viaţa Românească", al cărei număr de Iulie-August apare în a doua jumătate a lui Septembrie, celelalte au rămas amorţite, păstrându-şi, bănuesc, energia acumulată pentru toamna care bate la uşă. Numai săptămânalele foi literare ale ziarelor „Adevărul" şi „Universul" şi-au urmat regulat apariţia, dovedind astfel că în literatură, ca'n toate manifestările vieţei, Capitalul rămâne regele situaţiei!

„*Adevărul Literar*", care dealtfel nu lipseşte de interes, face prea mult „reportaj" şi prea multe „interwievuri" în detrimentul literaturii; iar „*Universul Literar*", deşi în al 42-lea an al existenţii sale, e totuşi, în forma lui actuală şi sub noua lui redacţie, un copil care nu şi-a împlinit anul. Lucru care se cunoaşte, căci întocmai ca micuţul care începe a umbla, el bâjbâe încă, pare nesigur de paşii lui şi noţiunea direcţiei îi este încă neclară. E o înseilare de clasicism şi de modernism, de tradiţionalism şi de bolcevism, care, deşi nu e supărător, deşteaptă totuşi simţimântul mirărei. Adevărat e că din punct de vedere practic mijlocul e ingenios, căci se găseşte în această revistă literatură pentru gustul fiecăruia: versuri babiloniene de D-l Şiclovanu, versuri clasice de Artur Enăşescu şi dibaciul compromis al D-lui Păunescu-Ulmu — articole elogioase la adresa bătrânului nostru Dinicu Golescu, traduceri din Andreas Latzko, afiliatul la Internaţionala a 3-a şi ciudata, dar atrăgătoarea proză a D-nei Elena Protopopescu. Totuşi, pentru cititorul al cărui gust e format şi personalitate marcată, amestecul acesta constitue o nedumerire şi — în de sine — fiecare trage nădejdea că Redacţiunea se va hotărî într'o zi să ia loc în parlamentul literar, sau pe băncile din dreapta sau pe cele din stânga!

Din ultimele numere ale acestei reviste vom recomanda în deosebi cititorilor noştri articolul D-lui *P. Igiroşanu* asupra „substratelor mişcărilor literare" (No. 36 din 5 Sept.) şi „Sonetul" D-lui *Artur Enăşescu* (No. 38 din 19 Sept.). Deşi nu-i împărtăşim simţimântul antireligios, ca idee şi formă poezia aceasta este de calitate rară. Autorul se adresează nedumerit lui Iisus căruia îi dăm „slavă şi adorare":

Când pier în umbră, neştiuţi de nime,
Flămânzi şi goi, cu inima bolnavă
Atâţia zei, căzuţi din înălţime!
Tu le-ai răpit şi partea lor de slavă
O, Christ! şi mult va răsuna sub boltă,
Un strigăt surd de jale şi revoltă.

In acelaș număr din 5 Sept. D-l *N. I. Herescu* stihuește cu nespusă duioșie „Cântecul scripcarului bătrân", prin versurile căruia trece, bătând din aripi, apăsătoarea fatalitate și o resemnată înțelepciune:

Foae verde a spinului,
Frunzulița chinului
Se alungă clipele
Iute ca aripele,
Cât ai bate ploapele
Zile fug ca apele
Anii'n goană lunecă
Viața ți-o întunecă.
Alte fete 'nvață jocul
Alți flăcăi, le strâng mijlocul
Alte babe dau cu ghiocul
Să descopere norocul.
. . . . . .
Singur eu și singur eu,
Hât de-amar de timp, mereu,
Stau aici cu cântul meu.
. . . . . .
Dragă îmi era o fata.
. . . . . .
Toate trec și'mbătrânim
Fata doarme'n țintirim.
. . . . . .

Foae verde a spinului,
Frunzulița chinului,
Biata minte nu 'nțelege:
Moartea, moartea vezi, n'alege.
Dorm cu mânele pe piept,
Și-omul rău și omul drept,
Și nătâng și înțelept...
Cu-ochii încremeniți la stele,
Cu urechia la vâlcele
Și nepoți și strănepoți
Dorm sub țârna grea cu toți.
Ce lucrează'n lemn strungarul,
Ce doinește'n struni scripcarul,
Tot ce știe cărturarul,
Ce 'ntrupează cu 'nțeles
Toți zugravii, și ce țes
Mâni de fete harnice
Toate sunt zădarnice.
Toate, frunze'n vânt, se duc,
Se surupă, se usuc
Toate fug ca 'ntr'o poveste,
Vremea roade tot ce este.

Rămâne totuși, încheie D-l Herescu, trei lucruri ce nu pier, trei lucruri ce *dau* cel puțin *licărirea* nemuririi: floarea, steaua, dragostea.

Poezia aceasta dă poetului craiovean locul definitiv și de frunte ce i se cuvine în Areopagul literaturii românești.

C. Gane.

FAPTE

Ce e cu Vandervelde? — Intr'un recent număr din *Le Temps* se lăuda mult atitudinea socialiştilor belgieni, cari pentru a înlesni însănătoşirea francului belgian, nu au şovăit să cedeze puterea în mâna partidelor din dreapta.

„In Belgia, spunea *Le Temps*, s'a asistat la un spectacol, poate fără precedent în istoria parlamentară: o puternică majoritate democratică, compusă din socialişti şi din socialişti-creştini, s'au sacrificat şi au cedat puterea în mâinile unui guvern de concentrare naţională, în sânul căruia influenţa conservatoare este preponderantă, pentrucă înainte de toate era vorba de a face să renască încrederea, şi de a reasigura forţele economice ale ţării".

Ba încă pedeasupra leaderul socialist Vandervelde a făcut „un mişcător apel" în favoarea votării proectului, prin care parlamentul acordă regelui pentru şase luni „depline puteri", adică dictatura „pentru a urmări ridicarea financiară şi stabilizarea monetară", iar deputaţii socialişti au şi votat acest proect. Şi ziarul *Le Temps* încheindu-şi articolul, aduce mari laude conştientei democraţii belgiene, care în vremuri grele poate să găsească într'însa forţa necesară „pentru a ţine piept *destinului*".

E frumoasă şi impresionantă această jertfă de sine. De cât, mie mi se pare, că nu *destinul* este de vină, că şi în Belgia finanţele se prăbuşesc. Şi fac această observaţie, pentrucă tot în *Le Temps* şi tot în acelaşi articol citesc următoarele:

„Dacă guvernul Theunis, prin nişte minuni de abilitate, reuşise să echilibreze bugetul şi să pue ordine în finanţe; lupta însă dintre partide paraliza în chip primejdios toată politica de ridicare financiară. Alegerile din April 1925, cari s'au făcut în dauna partidului liberal şi a catolicilor conservatori, şi în profitul socialiştilor şi al creştinilor socialişti, aduseră la putere un cabinet Poullet-Vandervelde, sprijininduse pe o puternică majoritate socialistă şi socialistă-creştină şi formând oarecum în Cameră un cartel democratic. Politica fiscală a acestei coaliţii clerico-socialiste, fiind *imbibată de un spirit demagogic*, a zguduit încrederea cercurilor dominate de influenţa marilor interese financiare şi economice".

Nu destinul deci a aruncat Belgia în prăpastie, ci acel guvern clerical-socialist, care prin politica sa fiscală, pornită dintr'un spirit demagogic, a zguduit încrederea cercurilor financiare şi economice, şi a provocat, după cum ne spune *Le Temps*, şi ceeace se numeşte „fuga capitalurilor". La dezastru, ne explică *Le Temps*, pe lângă „oarecari greşeli tehnice în executarea planului de stabilizare", a mai contribuit mult şi faptul, că bancherii englezi şi americani, al căror concurs şi-l asigurase guvernul belgian în principiu, nu i-au mai venit în ajutor. Cu un cuvânt, lipsa de încredere, stârnită de fiscalitatea demagogică a

guvernului de coaliție, a pus pe fugă și capitalurile din lăuntru, și pe cele din afară. Și rezultatul, încheie *Le Temps*: „Francul belgian, care părea stabilizat de mai multe luni la 107 franci lira sterlină și la 21 franci dolarul, se prăbuși brusc".

Prin urmare, încă odată, nu destinul, ci detestabila fiscalitate demagogică a guvernului Poullet-Vandervelde a aruncat Belgia în prăpastie. Negreșit că e de laudă faptul, că socialiștii belgieni nu au avut încăpățânarea de a sta și mai departe la cârmă, pentru a spori încă și mai mult nenorocirea țării lor. Dar și mai mari laude ar merita ei, dacă retrăgându-se, pentru a lăsa pe alții să îndrepte ceeace au stricat, ar vroi să-și mărturisească fățiș, în văzul și în auzul tuturor greșala. Căci, răul cel mare este, că socialiștii, deși înfrânți de propriile lor metode de guvernare, nu vor în ruptul capului să-și mărturisească fără înconjur greșala. Și, Doamne, cum s'ar împuțina rătăcirea în lume, dacă socialiștii, cari ar face dureroase experiențe la guvern, ar binevoi să-și tipărească pe cartea de vizită cu litere mari cuvântul: exsocialist!

Dar nu. Ei nu vor să recunoască fățiș, că orice guvernare democrato-socialistă nu se poate manifesta și menține decât prin mituirea maselor populare, mituire, care nu se poate face decât printr'o politică fiscală cu caracter demagogic, adică printr'o veșnică amenințare și jefuire a celor ce au, în favoarea acelor ce nu au. Ei nu vor să recunoască fățiș, că printr'o asemenea sălbatică politică fiscală, stârnindu-se neîncrederea în sufletele celor ce agonisesc, se provoacă numaidecât: ori fuga, ori risipirea capitalurilor. Ba încă, ei nu se țin departe de putere decât atâta timp cât trebue pentru a se mai îndrepta ceva din stricăciunile făcute de ei, și apoi curând dau asalt guvernului, pentru a-și pune din nou la încercare metodele lor de distrugere.

Oricum, fapt neîndoios este, că pretutindeni socialiștii ajunși la guvern, neavând altă țintă decât jefuirea așa numiților *posedanți*, nu pot de cât să provoace ruinarea tuturor claselor, fie că vor să desființeze deadreptul proprietatea individuală, fie că numai o anemiază, o amenință și o neliniștesc într'una. Cu un cuvânt: socialiștii, cu toate că vor să mituiască masele populare, nu pot prin metodele lor de guvernare decât să-i aducă și pe cei de jos și pe cei de sus la sapa de lemn.

Și, totuși spre eternizarea rătăcirii socialiste, și spre nenorocirea omenirii, socialiștii lui Vandervelde, ca și cei de pretutindeni, în loc să fie greu mustrați, sunt din potrivă încărcați de laude! Omenirea, se vede, le este recunoscătoare, și pentrucă ei au binevoit să nu împingă Belgia până chiar în fundul prăpastiei!

M. Mihăileanu

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ FUNDATĂ DE „JUNIMEA“ LA 1 MARTIE 1867

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

Redactor C. GANE

ANUL al 58-lea
Octomvrie
1 9 2 6

BUCUREȘTI
Atelierele grafice SOCEC & Co., S. A.
Depozit General „Cartea Românească“ S. A.

76892.

M. Kogălniceanu la vârsta de 50 de ani [1])

Chestiunea Dunărei.

O SCRISOARE A LUI KOGĂLNICEANU
CĂTRE ION BRĂTIANU

Scrisoarea lui M. Kogălniceanu, ce se publică mai jos şi adresată: „Domniei Sale Domn I. C. Brătianu Ministru Preşedinte al României, Bucureşti“ pare a nu fi fost trimisă destinatarului, ci păstrată de autorul ei în arhiva sa, de unde am primit'o prin moştenire. Plicul scrisorei nu este uzat, iar partea gumată e aproape în întregime intactă.

Documentul e datat: 3 Ian. c. n. (calendarul nou) 1880. Data 1880 e o eroare de condeiu [2]) şi trebue înlocuită cu 1881. In adevăr aceasta reesă uşor din expunerile cuncscutei bro-

[1]) După o fotografie din 1867 pe porţelan, inedită, proprietatea D-lui M. I. Kogălniceanu.

[2]) La această dată, Kogălniceanu era Ministru de Interne.

şurĭ a lui Kogălniceanu „Chestiunea Dunărei“: „La intorce-„rea mea la Paris, la inceputul luĭ *Noembrie 1880*, primiĭ „instrucţiunĭ directe de la primul ministru să vorbesc în pri-„vinţa chestiunei Dunării cu mai mulţi bărbaţi de stat şi „diplomaţi străinĭ şi in special cu unŭ ambasadorŭ alŭ uneĭ „marĭ puterĭ, carele avea simpatiĭ personali pentru noi“. (Ediţia I-a Partea II-a pag. 44 şi urm.)

Din scrisoarea ce se publică reesă că faimosul memuar în chestiunea Dunărei, alcătuit de Kogălniceanu [1]) a fost destinat a fi cetit de Impăratul Rusiei şi înmănat în acest scop Principelui Orloff, ambasadorul Rusiei la Paris.

Deşi nu aduce noĭ contribuţiuni la studiul chestiunii Dunărei, chestiunea fiind tratată pe larg în broşurele citate mai sus, precum şi în discursurile rostite de Kogălniceanu, în sedinţele Camereĭ Deputaţilor din 26 Aprilie şi 1 şi 2 Mai 1882, scrisoarea deşteaptă totuşi interes prin accentele viĭ de patriotism şi îndrumare în politica externă a ţărei precum şi prin strânsele legături ce ea arată că Kogălniceanu urma se aibă cu şeful partidului liberal şi al guvernului de atunci, cu Ion C. Brătianu.

M. I. Kogălniceanu.

---

[1]) A fost tipărit la Paris în Decembrie 1880 la Imprimerie de Ch. Schlaeber, Rue Saint Honoré 257 într'un număr restrâns de exemplare şi cuprinde 6 pagini format mare.

A fost tradus în româneşte şi publicat în intregime sub titlu de „Mémoriu datŭ Ambasadorului . . . . . de Ministrul României la Paris în 1880, în broşura „Chestiunea Dunărei“ de M. Kogălniceanu Bucureşti 1882 Ediţia I-a Partea I-a pag. 65 şi urm.

Domnului I. C. Brătianu

Ministru Preşedinte al Românieı

Bucuresci

Paris 3 Ian. c. n. 1880

Iubite Preşedinte

Când m'ai îndemnat să mă întorc iute la Paris, mi-ai ḑis că Francia îşi schimbase modul de vedere în cestiunea Dunărei şi că te temeai ca şi Rusia să nu ne abandoneḑe M'ai îndemnat să insist mult pre lângă Principele Orloff ca să intervie la Petersburg spre a face pre împăratul să-şi aducă aminte de serviţiile ce în timpuri grele România i-a făcut şi prin urmare să nu ne abandone la nevoie.

M'am aquitat cu rîvnă şi credinţă de însărcinarea ce mi-ai dat. In convorbirile mele m'am condus de ceia ce mi-ai ḑis că erau vederile D-tale şi a guvernului, de ceia ce mi-a ḑis însuşi Domnitorul, de ceia ce s'a rostit în mesagiul la deschiderea Camerilor; că pentru noi cestiunea Dunărei este însăşi cestiunea existenţei nóstre naţionale, că noi putem fi biruiţi, dar că nu ne vom supune, că nici într'un caz nu vom trimite delegat în comisiunea mixtă a Dunărei, ca contrară art. 55 din tratatul de la Berlin; că nu noi vom consimţi a se sfăşia acest articol care era poate singurul articol favorabil al tratatului pentru România.

Când m'am întors în Paris am găsit în adevăr lucrurile schimbate în mod *trist* pentru noi. In adevăr diplomaţia austriacă de la april trecut, adică mai aproape un an, a lucrat

eroic spre a atrage Europa în favórea cererilor séle de cucerire, asupra Dunărei. N'a cruțiat nimica promisiuni, mijlociri, compensațiuni. Pe lângă Presă subvențiuni, decorațiuni, numerare etc. Nu a fost tot așia din partea diplomației nóstre. Cu toată importanța obiectului, cu toate arătările mele *până astădi* diplomația nóstră n'a dat o singură instrucțiune, clară, positivă, uniformă la toți reprezentanții noștri din străinătate. In zadar ni se ḍiccà chiar de miniștrii pe lângă care eram acreditați, mais dites nous donc ce que vous voulez, et dites nous le d'une manière positive, constante et *identique partout!* Până astăzi noi n'am primit o singură notă oficială, o *singură circulară în numele guvernului român,* spre a o putea comunica în copie, spre a o putea înfățișa diplomației streine *ca o dovadă oficială* că ceia ce vorbiam, le vorbiam în numele României! De aceia mie personal mi s'a întâmplat că nu o dată, când spuneam că *eram otărâți a resistà voinicește la pretențiunile Austriei,* un zâmbet de neîncredere să misce buzele ascultătorului meu, și să mi se întâmpine chiar, că eu puteam a afirma acésta că puteam a fi capabil de asemenea otărîri energice, dar că *la Bucuresci* altfel se gindia, altfel se lucra; și ca exemplu mi se spunea că colegii mei de la Viena și chiar de la Roma *vorbiau în simțiu opus celor* zise de mine și că și ei afirmau că vorbiau și lucrau în *numele României,* în numele guvernului seu! Eu nu odată am raportat acésta Ministrului de esterne! Iară Domnia Sa a socotit că putea ajunge la resultatul dorit, mai bine *prin fineție,* prin încurcături, prin un limbagiu diferit după loc, și împrejurări, de cât de a arăta Europei în mod franc și leal ceia ce ne convenia, și ceia ce nu ne convenia! Ministrul de esterne a crezut că ..... sale, afirmate în țară ca acte de bravură, îs neapte în străinătate ca fiind eșite din péna sa, ca reproducând opiniunile sale, erau de ajuns spre a ne face să eșim biruitori din *păcătoasa nòstră luptă.* In opt luni de dile o mai repet noi n'am primit o singură linie energică positivă care să ne dovedească că Ministrul nostru de esterne era otărât să apere drepturile și interesele țărei. In tot acest timp, tótă energia sa a constat întru a lovi pre representanții României în streinătate mai ales pe acei cari luaseră în serios misiunea lor. A cerut

destituirea lui Liteanu, a cerut destituirea mea, a cerut chiar destituirea lui Bălăcénu, şi aceasta nu pentru că el la Viena ţinea acelaş limbagiu ca noi ceilalţi, nu pentru că el la Viena credea că întinderea influenţei şi chiar a dominaţiunei Austriei asupra Dunărei române era tot ce putea fi mai fericit pentru România; ci pentru că el, în allurele era prea indiferent, prea gentleman, prea boier, că nu voia aşi pleca capul până la pământ dinaintea Domnului Ministru şi că, prea îşi aduce aminte că în vinele sele curge sânge boieresc, şi că prin urmare nu se putea îndupleca de a deveni omul boieresc al Domnului Boerescu! Această nenorocită situaţiune, această *neauḍită*, *nepomenită* desbinare între Ministerul de afară şi între representaţii ţerei în străinătate era cunoscută în tòte cabinetele pre lângă care suntem acreditaţi! Ministrii străini acreditaţi în Bucuresci, toţi *fără osebire* au raportat cabinetelor lor cele ce se petrec în România; de aice *scăderea autorităţei nòstre morale*, singura noastră putere. De aice puţinul nostru succes. Nu aşa am urmat noi în cestiunea Basarabiei şi în cestiunea jidovéscă! Am perdut Basarabia, dar am luptat dacă nu cu prevederea ómenilor de stat, dar cel puţin cu inima şi cu curagiul bunilor Români!

Cel întâi lucru ce am făcut după întòrcerea mea în Paris, a fost de a vedea ómenii politici. La minister am găsit vechia şi tradiţionala amiciţie a Franciei pentru România. Insă mi s'a spus că Francia nu putea să fie isolată în acéstă cestiune, că nu putea să facă singură o campanie pentru noi, că acest mod de urmare era contrar politicei séle, şi chiar intereselor României, că Francia nu putea să ne fie folositóre *de cât fiind în concertul european* cu alţii, iar nu singură; ca prin urmare ne îndemna să lucrăm serios pe lângă cabinetele de San-Petersburg şi de Londra care în cestiunea Dunărei aveau interese mai vitale decât Francia, şi că în tot cazul, cabinetul de Paris va fi alăturea cu ori ce alte puteri, arătându-se aceste favorabile României.

In convorbirea ce am avut cu Principele Orloff, Excelenţa sea care îşi păstréḍă suvenirile cele plăcute... petrecere în România, de gloriòsele rane, de renumele ce au câştigat în bătăliile .....pe câmpiile ei, şi care prin urmare are *multe simpatii* pentru România, mi-a ḍis că i se părea că

lucrările erau cam pe la sfârșit, cam otărâte, dar ca să-i fac *un memuar scurt și lămurit despre cestiune*, pe care îmi promitea de a'l face să ajungă sub ochii împăratului. Eu de îndată am telegrafiat Domnului Boerescu toate cele ce mi s'a ḑis la Ministerul de esterne, precum asemine și ceia ce mi-a ḑis și cerut ambasadorul rus.

In privința notei verbale pe care am presentat-o ca o *emanațiune a mea, ér nu a guvernului*, ca având un caracter cu *totul personal și confidențial*, ... că am telegrafiat Domnului Boerescu prin depesia mea din

Principele Orloff cerându-mi memuarul pentru a fi cetit de Impăratul și sciind că suferă de ochi, am socotit de a face a *se tipări acest memuar*, aceia ce se face nu numai în diplomație, dar chiar și în procese civile, *mai ales în Rusia*. Insă fie care esemplar avea a fi presintat ca *manuscris*, pentru care pe întâia pagină și figura *frasa de manuscris*. In acest timp întreținând pe Președintele Senatului și pre ministrul Cochery despre cestiunea Dunărei și unul și altul mi-au cerut a le da câte o notiță despre *starea legală* a cestiunei. Acésta am făcut-o, dânudule câte un exemplar al memuarului, însă erau cu inscripțiunea *manuscris*, și cu adausul *personal!* Așa fiind eram de la sine dator să dau un esemplar și la Ministerul de esterne. Alminterea acest minister ar fi fost în drept de a se plânge de mine, că lucrăm în deafară de organul autorității pe lângă care eram acreditat. Am dat dar un *esemplar manuscris* Domnului Courcel, directorul Ministerului de externe, însă declarându-i în mod positiv și de două ori, că acéstă lucrare era a mea proprie și că i-o presentam, *d'une manière privée et personelle!*

Tòte aceste le-am adus la cunoscința Ministerului de esterne. Eram dar fórte corect și nu cred că am eșit din competința mea! Care însă a fost mirarea și chiar indignațiunea mea, când am primit de la Domnul Boerescu depesa sea oficială din .... sub No ..... pe care v'o trimit în copie. Această depesia este adresată *în plural*. Sunt dar în drept de a crede că-mi este adresată în numele consiliului de miniștri. Până acum mai sunt în drept de a crede că séu D-ta nu ai fost din loc la acel consiliu, sau nu ți s'a arătat depesia

mea dinainte, acea cu No..... prin care nu numai încunoscinţam pe Minister despre memuarul ce mi s'a cerut de Principele Orloff: dar încă îi supuneam şi chiar cuprinsul ce avea să aibă cel memuar. La întâia cetire mă otărîi să-mi dau demisiunea şi depeşia către Domn era deja gata. Insă personalul legaţiunei mi-a obiectat că dacă aşi ceda întâii mişcări, póate că aşi face rău însuşi causei ce apăram şi că în tot felul retragerea mea *neprasnică* ar esercita o rea impresiune asupra Guvernului francés! De aceia m'am mărginit a telegrafia cerând un congediu ca să viu în Bucuresci, spre *a-mi liquida situaţiunea!* A treia zi am primit de la D-l Boerescu o depeşiă antipodă acelei dintei. Precum acésta era nedréptă în imputări şi mustrări, pe atât cea din urmă este nemăsurată în laude. Eu nu meritam nici injuriile, dar nici laudele! Insă în tot ce se atinge de persoana mea, de amorul meu propriu sunt *mulţumit*. Dar nu sunt mulţumit în privinţa *chipului* cum se apără, sau cel puţin cum s'a apărat până acum cestiunea după mine, cea mai importantă ce am avut de mai mulţi ani. A perde suveranitatea nóastră plină şi întréga asupra Dunărei este, după mine, a nu mai avea viitor!

Am ţinut dar a mă convinge şi prin alţii dacă aveam dreptate sau ba; şi am ţinut mai ales a face ca *D-ta să cunosci deaprópe şi deamănunţit* tot ce s'a petrecut; că aşia, D-tà să aviseḑi, *dacă este încă timp*, la înlăturarea unei adevărate nenorociri naţionale. M'am întâlnit dar cu Domnul Carada care îţi este amic intim, care trebuie să'ţi insufle încredere şi care are multă agerime şi judecată rece. D-sea vede cestiunea întocmai ca mine, şi dar m'a îndemnat să-ţi trimit prin D-sea copie de pe corespondenţa urmată între Minister şi între mine, în privinţa Dunărei.

Din aceste, D-ta vei vedea că *până acum*, Ministerul de afară nu ne-a pus în posiţiune *să afirmăm ḑisele nóstre*, prin *o singură notă oficială subscrisă de Ministrul de afară;* prin o singură *depeşiă cuprinḑând instrucţiuni positive* şi definitive arătând *linia de urmare* ce guvernul român şi-a tras dinainte. Lipsa acestora, este după mine causa în mare parte a *nereuşitei*. In adevăr cum puteam *birui*, când nu am combătut.

Prin ultima sea depeşiă ministerul face apel la activitatea

mea, la influența mea (foarte mică) spre a face pe guvernul frances să-și schimbe vederile, să eie inițiativă în congresul european! A cere acésta *acum*, acésta este séu *prea târdiu* séu imposibil. Francia, în tótă politica sa esterióră, cu tóte simpatiile sale pentru cutare sau cutare națiunalitate, nu vine în ajutorul Austriei, de cât menținând concertul european. In privința nóstră ea nu se va despărți de Anglia și de *Rusia*. Prin urmare acolo, trebuie *lucrat* și *lucrat* serios. Din nenorocire și Callimaki Catargi, și Iancu Ghika, văḑând ce mi se întâmplă mie sunt *spăriați*. Eu nu cred, precum nu cred și ei că Domnul Ministru de esterne a voit serios ceia ce se ḑice în Mesagiul tronului; căci D-sea este prea inteligent spre a greși prin nesciință; și dacă D-sea ar fi voit a combate în mod positiv cererile Austriei sunt convins că ar fi lucrat alminterle!

Adu-ți aminte că în timpul când se agita cestiunea israelită, însărcinatul nostru de afaceri a luat asupra-i de a modifica prin placul seu o circulară a căria redacțiune se făcuse și se aprobase în consiliul de miniștri. Ei bine, cu toate stăruințele nóstre, D. Boerescu s'a refusat de a reprimanda pre D. Esarcu! Eu n'am făcut nici o modificare din instrucțiunile date mie de D-ta, n'am angajat guvernul cu nimica. Am prevenit pre Minister de ce avem a face, și acesta a avut tot timpul de a-mi cere să nu dau memuarul înainte de a'l vedea. Prin urmare am fost corect. Și cu tóte aceste ce reprimandă, am primit mai aspră de cât chiar când eram pe băncile școlei. Cum dar noi, representanții țării în străinătate să credem că guvernul voiesce ceia ce afectceadă de a voi. Cum mai ales să o crédă Cabinetele pe lângă care suntem acreditați.

Spre a mă resuma vă ḑic Este prea târḑiu: spre a putea opera o modificare în otărârile deja luate de guvernele streine în cestiunea Dunării!

Cu tóte aceste, eu cred că trebue a merge înainte, că trebue a ne face datoria până la finit. Eu merg mai departe chiar; ḑic că dacă am lua o atitudine fermă, energică și mai ales *pretutindene aceiași*, pretutindene sprijinită în acelaș mod și cu aceași tărie totuși am avea încă șanse. Dacă am ḑice în mod positiv, și otărât, că nu recunóscem comisiunea

mixtă, că nu putem recunósce Austriei dreptul de a juca pe Dunăre rolul cari i l'a recunoscut tratatul de Berlin numai în apele Muntenegrului (la Antivari) că dacă am atrage pentru acest mod de vedere şi pe guvernul Bulgar, încă am putea spera!

In cât se atinge de guvernul pe lângă care sunt acreditat, vă pociu încredinţa că dacă Rusia şi mai ales Anglia ar lua în favórea nóstră o atitudine mai pronunciată, nu numai Francia s'ar uni la aceste puteri, dar însă va înlesni ea aceste puteri să ne devie încă mai favorabile. Insă pentru acésta trebue ca guvernul frances să scie că guvernul român este în acord cu naţiunea română spre a respinge pretenţiunile Austriei, *ceia ce până acum ea nu scie!* La Petersburg şi la Londra trebuie dar lucrat. Eu cred că Callimaki Catargi dacă ar sci serios guvernul român nu voiesce a lăsa ca Austria să devie stăpână pe întréga Dunăre, şi este în ajunul de a o deveni, eu cred că el ar recâşciga curagiu, şi poate c'ar isbuti de a face pe cabinetul de Londra *să ne revie.* Insă astăţi Catargi este descuragiat şi cu drept cuvânt; şi el ca şi mine ş'a primit săpunul întocmai ca şi mine, şi nu pentru că nu şi-a făcut datoria, ci pentru că ş'a făcut-o prea bine.

Dacă Austria va dobândi comisiunea mixtă, după mine ea va dobândi *totul;* prin tractatul de Berlin ea este stăpână absolută pe Dunăre până la Porţile de fer, şi cu porţile de fer. Earăşi prin tractatul de Berlin, şi acel de Paris, ea are dreptul de a dice cuvîntul seu în afacerile Dunărei de la Galaţi până la mare. Prin comisiunea mixtă ea îşi va zice puternicul seu cuvânt şi în cestiunile Dunării dintre Porţile de fer şi dintre Galaţi. Aşa dar Austria va dobândi acea *posiţiune privilegiată şi particulară* pe toată întinderea Dunării pe care se încércă de a o dobândi de la 1857 până astăzi, pe care Europa în curs de 22 de ani ia refusat cu tărie, şi pe care astăţi este în ajun de a io da, mulţumită *neiscusinţei şi molăciunii* diplomaţiei nóstre, spre a nu dice mai mult!

Faceţi, dar iubite Preşedinte, ca acest mare pacat să nu se întâmple sub guvernul partidului liberal, şi fiind D-ta în capul acestui guvern. Nu crede că scriinduţi acéstă scrisóre, am alt mobil de cât dragostea ţării pe care o iubesc

şi o serveţi de patru ţeci de ani trecuţi! Nu crede că intră în mijlocul aprecierilor mele, alte dorinţi de cât de a vedea ţéra mea salvată de o mare nenorocire. In zadar îmi veţi întâmpina că Austria n'a dobîndit *totul*, eu susţin că prin înfiinţarea comisiunei mixte Austria va dobîndi totul. Să deie Dumnedeu să mă înşel în apreciările mele; şi dăe Dumezeu să fie spre binele ţerii, şi spre lauda partidului liberal în genere şi a D-tale în parte.

Rămâi sănătos, şi la curândă revedere: căci odată demarşele mele făcute, cred că veţi bine voi ami da un congediu pentru a veni în Bucuresci unde afacerile mele private reclamă presenţa mea.

Al D-tale devotat
Kogălniceanu

ISTORIA VIEŢII MELE

DE LA ANUL 1801 [1])

de *Elena Hartulari*
născută Plitos

Copilăria. Bejenia de la 1821. Suceava.

Da la vrâsta de 7 ani am fost menită de a suferi. De la această vrâstă am fost pusă la gospodărie de maică-mea unde mă ocupam cu toate cele trebuincioase pentru *menaju*, dându *relaţie* maică-me de totul şi ocupată cu învăţătura de limba Grecească şi Moldovenească.

La vrâsta de 11 ani am fost în *bejenie*, în anul 1821, la ţara Nemţască, la Suceava, alungate de *Otomani;* ducându-ne la graniţa de la *Bosance* unde am făcut *carantină* de 8 zile pe câmp, unde urma cumplite ploi, şi biata maică-me bolnavă, suferindă de la o pierzanie, am trecut la *Suceava*.

Peste o lună vine o altă nenorocire peste părinţii mei! Moare un frate al meu de vrâstă de 25 ani, care era cel întâiu la părinţii mei. Am privit pe părinţii mei în ce mai mare *disperaţie* de desnădăjduire de aceste crunte dureri! Nu era nimeni în stare să-i poată mângâia!

Petrecând la Suceava peste un an în cea mai mare lipsă, neputându părinţii mei a-şi lua cele de întâmpinare de vieţuire; şi tot în ace vreme primescu ştiinţă că le-au prădat casa şi au ars'o. Eu în acea vrâstă mă siliam a-i mângâe şi ei de mila me se cam oprè de a *plânje*.

In sfârşit după un an am trecut în ţară, unde au fostu siliţi părinţii mei a se *retraje* la ţară, luându o moşie în posesie pe 4 ani, până ş'au făcut casa, ce o avem în Iaşi.

---

[1]) Recte 1810, după cum se constată din rândul 6 al textului. Manuscrisul acesta, amintirile unei boieroaice din vremuri, este *unic* în analele literaturei şi ale istoriei noastre. D-l Gh. Ghibănescu va da despre el o notă explicativă la sfârşitul publicaţiunii.

(*Nota Redacţiei*).

In anul, ce au eşit la moşie, se găsè încă Turci în ţară. După regula ce iera pusă de Turci, iera regula ca acei de pe la moşie să ţie câte doi turci, spre pază a nu năvăli vre-o *bandă* de Turci tâlhari a-i prăda sau a-i omorî; cărora zăloji li se da câte 500 lei pe fiecare lună.

Peste 4 ani am trecut la Iaşi, unde ni era locuinţa.

La vrâsta me de 14 ani veni la noi în gazdă o mătuşă a maică-me cu fiul ei Iorgu, de vrâstă de 19 ani. După vre-o câteva luni s'au declarat către mine cu amor şi cu hotărîre de a-mi fi bărbat până la urmă. Eu necrezând aceasta, că să poate să fie adevărat, mai ales un văr al doile, ar fi o mare *nelejuire* şi pe aceste *baze* nu băgam în samă nemic din a tânărului arătare.

Văzând el bărbăţia me, nu avea *curajul* să-mi *declare* voirţa lui verbal, de cât îmi scrie *bileţele*, cari nu vroem să le primesc, ce cu *dispreţ* le zvârlèm, până ce am fost silită de o fată, slujnica me, în mai multe rânduri să primesc, să văd de *curiozitate* ce scrie şi ce vroeşte.

Aşe m'am hotărât a primi, adecă ce au fost o *declaraţie*. Eu cu *dispreţ* l'am aruncat zicând că am să-l *decler* la maică-me şi la maică-sa de îndrăzneala ce voè. Şi nu las prilejul şi mă tânguesc la mama lui de *cutezare* ce au avut să-mi scrie aşe, şi e m'eu dat acest răspuns că, de nu am fi rudenii, am fi potriviţi.

Cu aceasta m'am îngrozit mai mult. Iel nici cu aciasta nu *s'au rezonarisit*, ci încă mai mult se adresa cu bilete o vreme de 7 luni ţinându-se de mine, până au venit prilejul de s'au pus la picioarele mele, zicându-mi că ce vroi să fac cu el, căci el îmi este *amantul*, el are să-mi fie bărbatul, cu care am să trăesc fericită, şi să nu cred că'nrudirea ne poate împiedeca.

Văzând aceste toate cu mii de jurăminte şi făgăduinţe, m'am înduplecat şi eu, mai ales fiind un tânăr de duh şi frumos.

După aceste legături iel s'au dus la alte gazde pus de părinţii lui pentru ca să fie în slujba ocârmuirii.

Părinţii lui s'au dus la locuinţa lor la Târgul Ocnei. Peste cinci luni se'nbolnăveşte tânărul de junghiu şi cade în lângoare, în cât n'au fost mult şi să moară.

In acea vreme soru-me, care era mai mare de cât mine îl

vizita la boala lui. Intr'una din zile vine soru-me și-mi spune că se găsește foarte rău și-i în primejdie, că nici au cunoscut-o.

Eu desnădăjduindu-mă, plângând cu amari lacrimi, soru-me i s'au făcut milă și m'eu zis să merg să-l văd, dacă vroi.

Eu i-am răspuns cum să nu afle părinții.

E îmi zice că n'or afla.

Așă mă duc în două sări cu soru-me și nu mă cunoștè nici de cum. Iar în al treilea sară, ce m'am dus, spuindu-i soru-me în mai multe rânduri:

— „Iată, Iorgule, soru-me este la picioarele tale".

El cu mare slăbiciune se silește a mă cunoaște; m'au cunoscut; îmi întinde mâna curgându-i lacrimile; însă neputând să-mi vorbească. Iel muncindu-se prin viforul boalii lui cu ideia că m'au văzut, se trezește a dou zi mai liniștit de boală și se *adresează* la ficiorul lui și-i zice: „am visat oare sau am fost eu la dânsul?"

Feciorul îi zice că am fost. Atunci iel trimite la soru-me, rugând-o să meargă la dânsul. — E s'au dus; au întrebat-o, de am fost. — E îi zice: „dară".

Incepe a o ruga să mai fac o dată această jertfă pentru dânsul. Soru-me vine și-mi spune și ne ducem. Când m'au văzut, l'au apucat un tremur de mulțămire, chemându-mă cu mare slăbiciune, că de acum să știi că am să mă fac sănătos și mâne am să-ți întorc *vizitele*, precum au și venit.

Când l'au văzut părinții mei, cari și ei câte odată îl vizitau, ca pe o rudenie, s'au îngrozit de venirea lui, în așa slăbiciune și i-au zis: „cum poți să *te răstrisești* în așa hal ce ești!" Au șezut vre-o jumătate de ceas; s'au dus și i s'au întors boala spre bine.

In curs de un an și 2 luni au urmat între noi o *corespondență* zilnică; pe fiești care zi doă *bilețele* unu de la altu cu cele mai curate cuvinte de dragoste, și câte o dată pe săptămână ne întâlniam la soru-me și la noi acasă.

Fuga.

Din vremea boalii lui părinții mei au simțit ceva, însă nu era siguri. De o dată mă văd păzită de toată casa, însă

fără a-mi arăta mie că ei au simțit ceva, urmărindu-mă în cât nu era chip de a ne întâlni de cât numai a ne scrie, până ce tânărul s'au disperat și m'eu *pretindat* ca să fug cu dânsul la tată-său, ca acolo să ne cununăm.

Eu neavând acest *curăj* ca să lovesc așa de mult pe părinții mei, arătam mare îngreuere.

El văzând aceasta a me prelunjire îmi scrie hotărâtor cu slove din sînjele său că el se împușcă la acel moment, când eu nu m'oiu *desidà*. Așa văzând ce de pe urmă hotărâre lui, și învinsă de dragostea, ce o aveam către dânsul, m'am hotărât; dar mai înainte de a-i scrie a me hotărâre, îmi vine un tremur cumplit, gândind pentru nesupunere către părinții mei și cu mare luptă a mustrării de *cujet*, m'am *desidat* a *fuji*, și i-am răspuns:

— „Eu sânt ace ce ț'am *desidat* dragoste și credința me până la al meu sfârșit; acum voi a-mi lăsa bieții părinți în lacrimi și suferinți pentru dragostea ta. Să știi acum că tot viitorul fericirii mele tu ești; să mă răsplătești cu dragoste nefățarnică și cu milă; eu sânt a ta până la mormânt".

— El îmi răspunde: „Când are-să vină ceasul".

Au sosit ceasul până la 1 după miezul nopții. Au venit tânărul cu 2 căruțe de poștă, afară de casa noastră. Am eșit eu singură cu un om al nostru, ce era cumpărat de tânărul și ne-am pus amândoi într'o căruță și cu o carabină pe brațe, și în altă căruță feciorul lui și sluga me, care m'au scos; și ne-am dus cale de o poștă!

Tot ace fată era culcată in odaia me, trezindu-se piste un ceas după ducere me, vede că ieu nu sânt în odae; aleargă la părinții mei, strigând că eu am fugit!

Bieții părinți au sărit din patu lor ca niște desnădăjduiți, și au dat de știre la ocârmuire; au trimes îndată după noi trei căruțe de poștă cu șase arnăuți inarmați, și la ce dintâi poștă ne-au ajuns. Atunci tânărul îmi zice să ne dăm de o parte și ne-am dat. Trimeșii căutându-ne ne-au aflat.

Văzând tânărul că se apropie de dânsul, au întins carabina asupra lor, zicându-le să nu se apropie. Eu l'am îmbrățișat zicându-i să nu dea, că ce a fi pentru dânsul a fi și pentru mine.

Atunce ei s'au răpezit tus șase arnăuții și l'au apucat

prins și l'au dus în casa poștii și pregătește a-i pune picioarele în *fhere*.

Tânărul le-au răspunsu că cu mulțămire primescu pentru aceia ce o iubescu și oi iubi-o până la sfârșitul meu.

In aceste cuvinte le-am dat și a me dorință către prinzători, că vinovăția ne este de o potrivă; dară trebue deopotrivă să fim osândiți; ca *fherăle* să fie puse la un picior al meu și la un picior al tânărului.

Unul din căpitan acestora au răspuns că pentru mine nu au altă poruncă de cât să mă ducă la urma me.

Atunci el au luat o lumânare și au venit la mine, unde stam la o parte, de m'au văzut și cunoscându-mă cine sânt m'eu zis că dumneata ești *demuazela* lui Plitis.

— Eu i-am răspuns: „așa".

— El s'au întors zicând către ceilalți: îi cu totul altă persoană, nu-i demuazela de companie a magnatului ce mi s'au spus, care a prădat multe lucruri. Și așa mă întreabă: „ce lucruri am luat cu mine?"

— I-am răspuns: „aceste iconițe cu patronul meu, care o avem în odăița me ca să ne fie în ajutorul nostru; iară alta nemica".

Intre acei șase trimeși era și un adevărat credincios a tatălui meu, care cu el m'am pus într'o căruță. Mergând tânărul să se pue în căruță, văzând că se desparte de mine, am rugat pe păzitorii lui să-i dee voe a-și lua adio de la mine și l'au învoit.

Apropiându-se de căruța me, cade în jenunchi, rugându-mă cu lacrămi să nu fiu mâhnită și să-i făgăduesc că ori și când tot a lui oi fi.

I-am dat făgăduința cu încredințare și cu amari lacrimi.

Intorsul acasă; dojana părinților.

S'au pus în căruță cu trei arnăuți, și ne-am pornit. La rohatca Eșului m'au întâmpinat o caretă cu doi cai, trimeasă de părintele meu și m'au pus într'însa. Ducându-mă, întru la ei într'o odae, unde întâmpinai pe tatăl meu, pătruns de supărare, cu lacrimile în ochi. Eu cad la picioare; el îmi zice că aceasta au așteptat de la mine la vârsta, care se găsește de 55

ani, și fără să mă pue la rezon pentru cutezare me, au început aceste cuvinte, să-i făgăduesc ca să nu mă mai gândesc la tânărul, că el nu voește a mă lua de soție, că-i cunoaște caracterul cel *emportent*, ce-l are, și am să fiu nenorocită.

Eu spre mângâere lui i-am dat acest răspuns de falșitate, că de și sînt astăzi cunoscută în lume de o asămine purtare, din cari nu-mi ajută la fericire; îi făgăduesc cu condiție să mă pui într'o mânăstire; și tată-meu îmi făgăduește sau mănăstire sau să mă mărite cu unul ce a vroi el, că am putut fi înșelată ca o copilă de 15 ani; iară pe tânărul l'au dus la *ovacta* ocârmuirii puindu-l pe pâne și apă zece zile.

El și de acolo au găsit ocazie să corespondeze cu mine, scriindu-mi că sufere și cu curajul de a-mi cere tot ace făgăduință ce i-am dat-o că scăpând vre-odată să fiu tot a lui.

I-am răspuns că nimic în lume nu mă poate opri, de vreme ce el își ține făgăduința; apoi a lui sînt și voi fi până la ce de pe urmă răsuflare, că la prilej i-oi dovedi.

Au venit vreme scăpării lui din închisoare. Indată ce au scăpat au alergat la *protecția* consulului rusesc Lele, avându-l prieten tatăl lui, spuindu-i împrejurare și pretendindu-i să poată șede în Iași, precum i-au și dat-o, fiind că ocârmuirea Moldovei vroe a-l surguni din Iași la tată-său la Târgu-Ocnii.

Acaftiste și rugăciuni la Sfinți.

De la întâmplare a doa zi după aciasta veni o idee părinților mei, că maică-me și soru-me și eu să mergem la biserica Mitropolii, unde era o icoană Maica Domnului făcătoare de minuni, ca să facă rugăciune pentru liniște me.

Intrând în biserică pe ce întâiu persoană se vede înainte icoanii, pe tânărul făcând rugăciune și preutul pomenind numele părinților mei, ca să li se întoarcă inima asupra lui; unde aceste cuvinte le auzi și maică-me, și cetind el rugăciune s'au întors ca să se ducă. Atunci au dat cu ochii de familia me, care l'au *fraparisit*, nedumerindu-se că părere poate fi aciasta, sau minune maicii Domnului; și s'au lăsat pe o strană până am sfârșit și noi rugăciune.

Am eșit noi înainte de n'am dus. El ducându-se acasă s'au pus și m'eu scris un bilet în cele mai dulci cuvinte de

dragoste, ce are pentru mine, și cu făgăduința că toată viața lui să munciască la pământ cu mânele și să mă ție pe mine și el a fi cel mai fericit din lume să-i mai răspund o dată idee me ce de pe urmă; dacă țin să fac chipuri să pot merji la soru-mea, unde va veni și el ca să ne întâlnim cu hotărâre ce mai de pe urmă; dacă n'oi urma, voi auzi de sfârșitul lui; aceste toate scrise cu sânje din degetele lui.

Căsătoria.

Așa eu văzând că el nu-și schimbă hotărâre, i-am răspuns la ce ceas poate fi la soru-me, însă rugându-l mai întâiu să nu se supere de această descriere ce-i fac, de și eu astăzi sânt cea mai nenorocită ființă și *degradată* înaintea lumii. Acum îi cel de pe urmă răspuns al meu; gândește-te bine că aceasta are să fie o legătură pe viața noastră, întâiu că eu n'am avere; al doile că n'am frumusețа și învățătura de cât numai limba me de rumâncă și limba grecească. Pentru aceasta te gândește bine, să nu vie o vreme să mi le reprosezi sau să-mi fii necredincios; care lucru m'ar dărma cu de ispravă.

El îmi răspunde: „vin, te rog, scumpa me, la ceasul ce m'ei hotărât și fii sigură că eu îți voi fi cel mai credincios și cel mai cu durere pentru tine, ființă nevinovată și așa de puternică în cuvintele tale, cari au să-mi rămâe suvenir în memoria me până la al meu sfârșit, mărturisind de purtare și nevinovăția, ce cu mare *noblesă* o porți asupra ta. Eu sânt al tău și tu a me și nimene nu-i în stare de a ne împedeca.

Al tău sclav până la mormânt".

M'am dus la ceasul hotărât de întâlnire, luându-mi voe de la maică-me, când tatăl meu dormè după prânz, zicându-i că mă duc la soru-me puțin ca să mai eu puțin aer. Maică-me mă sloboade, zicându mi să nu-i mai fac ce i-am făcut. I-am răspuns făgăduindu i că nu. M'am dus în odăița me de m'am pregătit a mă duce și las răvașul ce-mi scrisese tânărul de hotărâre de pe urmă, pe masă în odăița me ca să-l găsească părinții mei; precum l'au găsit.

M'am dus, luându-mi adio de la maică-me, și am găsit pe sluga tânărului la soru-me, care mă aștepta să mă vadă și pe urmă să se ducă să dee de știre tânărului să vie.

Au venit îndată cu doi cazaci de la consulat pentru paza lui. Intrând în odaia, unde mă găseam, s'au aruncat la picioarele mele ca un nenorocit, cerându-mi mâna încă odată pentru totdeauna, pe care i-am dat-o, zicându-mi că el m'au adus în această stare de slăbaciune şi de tristeţă, ce-mi este zugrăvită pe faţă; nu fii mâhnită, nu fii supărată, că astăzi şi pentru totdeauna eşti a me şi eu al tău, zicându-mi că el au dat jalbă la tată-meu, la Mitropolitul ţării *Veniomin Costachi,* şi la un Vlădică, ce era duhovnic părinţilor mei şi lui *Grigoraşcu Sturza,* ce era protectorul tătâni-meu, la care era sigur că trebue să ne încuviinţeze cererea.

După ducere me de la părinţii se scoală tată-meu din somn; au aflat că m'am dus la suru-me şi au trimes după mine pe ficiorul dumisale în trei rânduri ca să mă duc acasă şi m'am împotrivit cu cuvinte că am să mai şed la soru-me.

Tot în această vreme primeşte tată-meu jalba tânărului, în care îi cere încuviinţare de a mă lua pe mine de soţie, făgăduindu-i că se va sili, cât va pute, să mă facă fericită; iar nedându-ne voe, să fie sigur tatăl meu că are să fie mort de pistolul lui.

Bietul tată năcăjit fiind de jalba ce primise, şi de răvaşul ce l'au găsit în odăiţa me, se hotăraşte a veni la mine să-mi dee sfaturile părinteşti. Vin amândoi cu maică-me şi mă ia într'o odae sfătuindu-mă că am să fiu nenorocită făcând acest pas; întâiu că nu am nimic avere, ca să pot trăi şi că el este o fiinţă *furioză* de iuţală.

Eu le-am răspuns că aşa m'e fost soarta, vă rog numai blagoslovenie să-mi daţi din toată inima, că aceasta m'a face fericită, iar altă nimică nu vă cer.

In această vreme primeşte tatăl meu un răvaş şi trăsura de la Grigoraşcu Sturza chemându-l la mitropolie.

Au mers şi au găsit pe Mitropolit, pe duhoovnicu tătânimeu şi pe Grigoraşcu Sturza. Intrând tatăl meu s'au adresat câte trei spuindu-i că au primit jalbă de la tânărul
Le răspunde tată-meu: „şi eu tot asămine am primit".

Au început a consfătui această chestie îndemnând pe tată meu a ne da voe să ne luăm. Tată-meu le dă această întâmpinare: întâiu de'nrudire; al doile că tânărul nu are nimică

avere și nici tată-meu nu are de unde să-mi dee o zestre, ca să putem trăi".

Mitropolitul căutând pravila au găsit că se poate a ne lua; iar cât pentru averea au dat făgăduință Grigoraşcu Sturza că el a fi în stare a ne pute da ajutorul lui, precum ne-au și dat.

Atunci tată-meu s'au *desidat* și mergând acasă arată maică-me înconjurare și consfătuindu-se amândoi s'au unit cu mare durere, gândind că am să fiu nenorocită.

S'au hotărât și au scris un bilețel surorii mele, ca să meargă la dânșii și să-i dee împuternicire a ne cununa și a-mi da și ceva din lucrurile trebuitoare pentru cununia me.

In acel ceas ne găsim cu toții la masă, soru-me cu doi copii a ei, eu și tânărul, unde eram la mijlocul mesii. Indată biată soră au lăsat masa și s'au dus la părinți. S'au întors cu bucurie ce mai nemărginită pentru noi.

S'au hotărât pe a doua zi Joi să ne fie cununia.

La ceasul pregătit, iată o *surpriză* a protectorului nostru, îndemnând pe fiul lui, *Mihail Sturza*, de cari am fost botezată, să vie să ne cunune; unde au și venit și ne-au cununat cu fiul lui Dimitrie, la anul 1827 Iunie 10, fiind numai maică-me și fratele meu Iancu, care era mai mic de cât mine; și s'au împlinit dorința noastră cu ajutorul lui Dumnezeu cu ce mai mare mulțumire.

După nuntă.

Să venim acum la rezultatul vieţuirii.

A doua zi vine un văr al meu, ce ședea la părinții mei, ne-au adus-o; însă vroiam pâine; sluga ne zice că soru-me doarme și sunt cheile la dumneaei. Am zis către bărbatul meu să trimetem să ne cuopere două franzele. Iel îmi răspunde că n'are *parale*, am luat cafeoa tot cu acea mulțumire.

A doua zi vine un văr al meu, ce ședea la părinții mei, trimes de ei să ne îndemne să mergem să ne dee blagoslovenie.

Cu toate că aveam mare sfială, ne-am hotărât a ne duce. Ducându-ne am picat amândoi la picioarele tatălui meu, rugându-ne să ne ierte. Curgându-i lacrimile din ochi, ne-au iertat și ne-au blagoslovit din toată inima lui; tot asămine și maică-me.

Au poruncit să ne dea dulceață și cafea. Maică-me imi dă cheile și-mi zice: „merji și-ți fă tratație singură".

Am șezut până sară, până am șăzut și la masă cu dânșii. Și când am eșit să ne ducem, tată-meu ne angajază să mergem a doazi la masă la dânșii.

Ne-am dus și viind tată-meu acasă la masă, unde ni-au găsit și pe noi, și fără să fim noi în vreme, când am șezut la masă, au trimes la soru me și ne-au adus toate lucrurile ce le aveam.

Ieșind eu de la masă, mă duc să-mi vizitez odăița, în care ședeam când eram demuazelă. Deodată să-mi văd toate lucrurile mele, aduse de la soru-me. Atunci m'au cuprins o tristeță, gândind că soru-me m'au dat afară. Ducându-mă în odae la maică-me m'au cunoscut că sânt supărată; mă întreabă ce am; îi spun; iară ea de șagă deodată îmi zice: iată, soru-ta, care te-au protegiuit în toate....! și mă lasă puțin în năcaz, și pe urmă îmi spune că dumnealor au trimes de mi-au adus lucrurile; atunci mi-am venit în curaj și mă duc la picioarele maică-me mulțămindu-i și rugând-o să-i fie milă de mine.

Biata mamă, cu ochii plini de lacrimi, îmi dă toată mângâerea; spune și bărbatu-meu.

După acestea maică-me imi dă iarăși cârma gospodăriei pe mine, zicându-mi că cine are să-i caute pe dânșii! mai ales că maică-me se găsia pătimașă de boală de 5 ani de zile, de la o pierzanie a unei copile; și deprinsă să o caut eu, eram cu cea mai mare îngrijăre de a o căuta singură cu mâna me. In toată zioa o schimbam; îi făceam mâncare, care poftia; îngrijam pentru toată gospodăria casei și de tată-meu; și orice se ceria la gospodărie: dulceți, murături, vutcé, le făceam și-mi căutam și de a mea gospodărioară; îngrijam de bărbatul mieu, când eram și grea cu copilul dintâiu.

Peste doă luni au început a veni creditorii bărbatu-meu, cărora le era dator cu 3000 lei și peste o săptămână i-au pus execuție ocârmuirea ca să plătească, și el nu avea nimică de unde să plătească. Cercam la tată-meu; și el îmi zicea că nu are; că așa mi-a plăcut..., să rabd! Cercam la soru-mea să ne împrumute și ea zicea că nu are, știind ei că de mi i-a da n'am de unde să-i plătesc!

Ne-am chinuit așa vre-o lună de zile, până întâmplarea

au adus de tatul bărbatului meu i-au trimes un sinet de 5000 lei, ca să-i scoată de la o persoană și să i-i trimeată.

Bărbatul meu văzând că alt chip nu are să-și plătească datoria, au dat sinetul tatâni-său la creditori, pentru suma ce datora, și scrie tătâni-său ce i-au făcut, rugându-l să nu se supere, și de-a trăi i-a plăti el!

Primul copil.

Peste 10 luni am scăpat de sarcină, într'o trudă de 4 zile, unde era maică-me și tată-meu văzând chinul meu, pătimesc de durere de chinul meu, veni la mine cu o iconiță Maica Domnului, și mi-o dă spunându-mi că cu această icoană l'au făcut și pe el maică-sa.

Intr'adevăr n'au trecut vreme de un ceas și am scăpat!

Bărbate-meu nu se găsia acasă; era trimes de Mihali Sturza la un interes a lui de bani în Basarabia, *la Sculeni;* care a doa zi după scăparea me au venit, mergând mai înnainte la Sturza de i-au dat bani, suma de trei mii de galbeni. El s'au bucurat când l'a văzut pe bărbatu-meu că eu m'am ușurat și i-am făcut un băet, pe care el are să-l boteze.

Au venit bărbatu-meu acasă, plin de mulțămire că i-au făcut slujbă, în care au fost dus și m'au găsit și pe mine scăpată, spunându-mi că Sturza are să ne boteze copilul. Asămine și tatăl meu s'au bucurat că au isprăvit acest interes pentru întâia slujbă, care l'au însărcinat.

După zece zile au botezat copilul Sturza cu a lui nume, iar la botez îmi dă mie una mie lei prezent și pe bărbatu-meu îl angajează de gramatic la el și stăruește și-l pune *vameș* la Iași, și ne făgăduiește protecsia lui.

Moartea mamei

După trei luni a ușurinții mele, tată-meu era silit a se duce în Rusia pentru un proțes iar a lui Grigoraşcu Sturza; care s'au și pornit, lăsând pe maică-mea binișor din boala ei, care fiind închis în carantină tată-meu, peste câte-va zile maică-me văzând că au rămas fără el, i s'au schimbat boala în mai rău, slăbind din zi în zi, cu mare suferință, că au trăit

foarte în unire aproape 30 de ani şi l'au iubit foarte mult; şi după cinci zile a pornirii tată-meu, maica-mea îmi spune că moare, să-i gătesc lumânarea; să-i adun toate prietenele să-şi ia *adio*, precum am şi facut; şazând cu şi bărbatul meu şi soru-mea şi frate-meu lânga dânsa, au inceput a se ruga pentru sănătatea şi viaţa tătâni-meu şi a-l ierta după obiceiu; începe tot asemenea şi pentru noi copiii, dându-ne blagoslovenie cu lacrimi. Se adresează către mine şi-mi zice să-mi fie milă de tată-meu să-l caut bine, să fiu cuminte, să fiu cu credinţă bărbatului meu, care l'am luat cu atâta dragoste; să-mi fie milă de punga lui şi de ostenelile lui, să fii mamă adevărată copiilor tăi, că aceasta cere Dumnezeu de la noi femeile. Acum trimete să vie preutul cu sfintele să mă împărtăşesc, că se apropie ceasul. Am adus preutul şi peste două ceasuri după împărtăşenie s'au săvârşit din viaţă pe mânile mele. Am îngropat-o a treiazi şi tată-meu n'au ştiut până peste o lună.

Am rămas în casă singuri şi fără mijloc de vieţuire, şezând tată-meu peste Prut zece luni. Nu ştiam ce să mă fac! Mi-am luat curajul şi m'am dus la *Grigoraş Sturza* şi m'am tânguit de poziţia me, fiindcă protectorul meu *Mihali Sturza* se găsia la Bucureşti dus. Bătrânul având milă de mine, îmi hărăzeşte o sută lei pe lună pentru cheltuiala casei, şi răvaş deschis către posesorii de la moşiile lui, să-mi dee de toate ce voi avea trebuinţă, având bărbatu-meu slujba de vameş Iaşului, iarăşi cu o sută lei pe lună; şi alte bunătăţi de la bătrânul pe fieşte care zi: 4 franzele, o jumătate oca vin pentru masa mea, şi orice voiam de la camara lui, şi la zile mari prezenturi câte 20 până la 30 galbeni, îngrijindu-să a-mi trimete

Acum eram bine, înlesnindu-se bărbatul meu cu bani, luând de la un ghenerał rus pe fiecare lună înainte să-i dea până la 60 galbeni; ţine două droşte, care le închiria la Ruşi. Şi au urmat un an aceasta.

Vădrăritul Tecuciului.

La 29 vine la noi un prieten, *căminarul Ilie Stupu* de la Tecuci, care ia de la ocârmuire otcupul vădrăritului din ţara de gios, şi propune bărbatu-meu de vroeşte să fie căutător, să

împartă câștigul. El îi răspunde că mai întâi trebue să se întrebe de *Grigoraș Sturza,* la care au mersu și l'au întrebat și el l'au învoit ca să margă; s'au alcătuit cu Stupul și s'au dus.

In acea vreme din nenorocire era boala ciumei în Iași și în toată țara. Am fost silită să ies și eu din Iași și mă duc la un prieten *Țigănuș,* la moșia Sascut, care o ținea în posesie. In acea vreme aveam pe copila mea de 4 luni, și-i dam eu țâță. Am luat-o numai pe ea și copilul ce-l aveam întâi îl las acasă cu manca și cu un văr al meu.

Intr'una din zile vin niște negutători capitaliști la *Țigănuș* și șăzând la masă încep a spune că au fost la Nicorești la vădrari de și-au cotit vinul. Țigănuș îi întreabă ce făceau boerii vădrari. Ei neștiind că eu sânt femeia unui vădrar, încep a spune că petrec bine; în toată sara cu muzica petrec, și că sânt angajați, spuind anume cu cine. Țigănuș au rămas uimit și nu știa cum să le zică să tacă.

Sculându-ne dela masă, am intrat în odae la mama lui Țigănuș, unde erau și doă surori a lui, plângând cu amar. Le rugaiu să zică lui Țigănuș să-mi dee car, să mă duc la bărbatu-meu. El mă impotrivia și m'au năcăjit vre-o trei zile. Eu de supărare m'am îmbolnăvit și mi s'au stârpit țâța și am fost silită să caut mancă, și în toate zilele aduceam femee cu țâță, de-mi hrănia copila. Și cu mare greutate am găsit, dar am lăsat-o până la 2 ani la manca în Sascut și eu m'am dus la bărbatu-meu la Nicorești, care cu bucurie m'au primit. Insă i-am spus ce am auzit; însă el s'au supărat. M'am lăsat pe încrederea lui și am rămas cu dânsul. După o săptămână iese o intrigă între cumpărătorii vădrăritului, *căminarul Ilie Stupu* și *Iordachi Brănișteanu* din Iași și se desfac de tovărășie, dând hârtie la ocârmuire că ei se leapădă. Se adresează ocârmuirea către bărbatu-meu să caute slujba pe contul visteriei, supt chizășia ce *logofătul Grigoraşcu Sturza* au dat-o; din care au dus folos ocârmuirii 800 galbeni. Și sfârșindu-și treaba ne-am dus la Focșani și ne-am luat cele trebuincioase. Intorcându-ne de la Focșani luăm știință că ne-au murit copilul, ce-l lăsasem la Iași. Cea mai mare întristare au fost pe noi, că eram nemângâiați!

Ne-am întors la urma noastră la Iași, unde am găsit și pe Mihali Sturza venit de la București.

Holera în Iaşi.

La anul 1830 au fost holeră cumplită în Iaşi şi în toată ţara; în cât am fost siliţi să eşim din Iaşi, eu mă găseam lehuză şi am lăsat copilul la un sat la mancă, şi ne-am dus într'un cumpăn la o moşie în munţii Mesteacănu, unde şi acolo au ajuns holera. Am şezut vre-o 2 luni şi sfârşisem cheltuiala, ce ne luarăm. S'au dus bărbatu-meu singur călare la moşia *Cozmeşti*, unde se găsia Grigoraşcu Sturza şi i-au trimes răspuns unde ne aflăm şi că nu aveam de cheltuială. Ei ne-au recomandat la altă moşie a lor la *Cristeşti*, unde era posesor *Belibou*, care cu mare mulţumire ne-au primit şi ne-au ţinut, până s'au curăţat Iaşul de holeră, de la Septembre şi până la Ghenar. Am trecut la Iaşi la locuinţa noastră şi după două luni au venit tatăl meu, în care vreme au intrat Mihali Sturza vistiernic.

Vameş la Suceava.

Vroind a avansa pe bărbatu-meu l'au rânduit vameş la ţinutul Sucevei. Şi când ne-am dus această avere o avem: 600 galbeni, o droşcă dăruită mie de Mihali Sturza şi o droşcă nouă făcută din speculaţia bărbatului meu, care când m'am dus eu să-mi rădic totul, am vândut acea droşcă nouă cu 180 galbeni şi am adus şi aceşti bani la bărbatu-meu.

O dată cu rânduirea bărbatu-meu de vameş, au fost şi înfiinţarea Regulamentului în toată ţara şi s'au năcăjit o lună de zile, stând zi şi noapte în canţălarie ca să dea o demarsă acestei regule; şi după ce au isprăvit le-au trimes la Iaşi să le vadă vistiernicul de sânt bune; şi el au rămas mulţumit în cât tot pe bărbatu-meu l'au trimes să pue aceste regule la toate ţinuturile.

Intorcându-se la Iaşi, după 10 zile, visternicul au răportuit *ghinărarului Joltuchin*, fiind el ocârmuitor ţării, şi s'au mulţămit cerând să cunoască pe bărbatu-meu. S'au dus şi i-au făcut mulţumire pentru slujba ce i-au făcut şi i-u dat decretul de căminar, recomănduit la domnitorul ţării ce va fi după ducerea Ruşilor din ţară, ca să-l întărească să fie valabil.

S'au întors acasă la Fălticeni, tot în slujba lui de vameş. care au fost doi ani.

După vre-o câteva luni, vine un călugăr arhimandrit și *dichiu* Mitropoliei, *Velișcu*, să dee în posesie o moșie *Zamostia* din ținutul Dorohoiului, ce era a Mitropoliei, cui va găsi, s'o iee cu preț de 600 galbeni pe an, și 500 galbeni filotim arhimandritului Velișcu. S'au hotărât bărbatu-meu s'o iee. Nu avea destui bani ca să dea, fiind că Velișcu cerea filotimu de 500 galbeni înainte. Au mers bărbatu-meu la un negustător jidan *Strul Focșăneanu*, ce era capitalist în Falticeni, și i-au propus să-l împrumute cu 500 galbeni cu cuvinte că de-a trăi i-a plăti, iar de-a muri a rămâne păgubaș.

Negustătorul știind că bărbatu-meu n'are avere, dar văzând cujetul cel curat a lui au scos și i-au dat banii ceruți, și au luat moșia pe 4 ani.

Ne îngrijam acum să luăm semănturile trebuitoare.

Tot în această vreme ne-am cumpărat un loc pentru ca să ne facem casă, pe care am dat 3000 lei, fiind că ședeam cu chirie.

Baron Cristea de la Dumbrăveni.

In ținutul Sucevii la moșia Dumbrăveni se găsia *Baron Ioan Cristea*, om foarte înstărit și fără familie. Auzind că ne-am luat loc pentru casă, de o dată ne vine un prezent de 500 cară nuele și pari de stejar și o scrisoare rugându-ne să le primim ca să ne fie ctitor la facerea casei noastre, ca să îngrădim locul și din acei oameni, ce vin cu carele, să oprim 20 ca să stee să îngrădească locul.

Bărbatul meu îi răspunde, mulțămindu-i mult, însă nu se dumeria ce fel de om este acesta, care nici ne cunoaște să ne facă asemenea prezent, de cât în această privire că bărbatul meu era vameș ținutului.

La vreme când a trebuit să se are și să se samene moșia ce o luasem, au venit o altă idee dumnezeiască baronului, știind că noi nu avem avere și să duce la moșia noastră, unde era în depărtare de dânsul de două poște și duce 20 pluguri și cu sămânța trebuitoare și chiamă pe vechilul nostru și-i poruncește să scoată și plugurile satului și zice vechilului: „ară și samănă; aceia ce fac, din porunca stăpânu-tău; numai caută că am să stau și eu aicea".

Au scos vechilul plugurile satului, care ierau 50 şi în zece zile au sămănat 350 fălci săcară, grâu şi popuşooi şi au lăsat sămânţă şi loc arat ca să samene şi hrişcă şi malaiu 30 fălci, şi mie îmi lasă tot felul de sămânţă pentru grădină, zicând baronu vechilului să nu ne înştiinţeze nimic despre acestea.

Aşa noi neputându-ne înlesni mai degrabă a ne duce la moşie, ne-am dus în săptămâna mare de lângă Paşte ca să punem la arat şi să facem şi Paştele, până om isprăvi de arat şi de sămănat.

Ajungând la moşie, uitându-se bărbatul meu pe câmp vede arat şi sămănat. Imi zice mie: „soro, a mea părere este că văd arat; bine! dar şi sămănat. E bine arat; arată vrednicia vechilului; dar şi sămănat, cum? când încă nu am trimes sămânţa.

Am ajuns la casa moşiei; vine vechilul care era un preut din acel sat.

Il întreabă bărbatu-meu: „părinte văd că ai arat şi ai sămănat; dar cu ce?"

El îi răspunde: „cu mila lui Dumnezeu şi cu ajutorul baronului Criste sau mântuit de arat şi de sămănat, după cum aţi poruncit", spuindu-i toate cum au fost.

Ne-am uimit amândoi de mirare. Aceste toate le-au făcut zicând că noi sântem nişte copii fără avere şi că avem şi doi copii.

Am şezut vre-o câteva zile, de ne-am regularisit praşila şi grădina şi ne mai având ce mai face ne-am întors acasă, de am făcut Paştele; însă ne-am dus pe la baronul să-i mulţumim, şi să-l cunoaştem, cu echipajul, care ne găsiam cu o brişcă cu trei cai şi cu un slujitor al moşiei călare.

Baronul văzând pe slujitor, au cunoscut că sântem noi şi au eşit cu cea mai mare bucurie înaintea noastră şi ne-au primit neştiind ce să ne facă de mulţămire că ne-au văzut şi ne-au ţinut până a doua zi, dându-ne ospitalitatea cea mai bună.

Când au fost ceasul pornirii noastre, i-au dat bărbatului meu 2 pistolaşe mici pentru copilul Nicu, ce-l aveam, ca să le aibă de suvenir de la dânsul. La trăsura noastră au pus feluri de marinaturi şi uscături şi vre-o câteva butelce cu vin vechiu,

fără să știm noi. Când ne-am despărțit cu feluri de amabilități să nu-i mulțămim la acele ce el ne-a făcut, fiind că el se supără.

Ne-am pornit acasă, plini de mulțămire de acest har ceresc; și în săptămâna luminată m'am dus eu la Iași și am spus tătălui meu de această minune, care mult s'au mirat de un asemenea om, și a spus lui Mihali Sturza, care nu-i venia a crede și mă cheamă pe mine să-i spun toată împrejurarea și-mi zice: „peste voi este o mână din ceruri nevăzută".

M'am înturnat acasă; și cu voința acelui prea puternic s'au făcut în acel an o recoltă foarte bună, în cât am plătit datoria jidovului și ne-am folosit și noi cu 1500 galbeni, vânzând și sămânța, ce o cumpărasem pentru moșie și am scăpat de nevoi.

(Va urma).

Tălmăcit după cirilice de
Gh. Ghibănescu

CARTE POŞTALĂ

Nu te mai doream de fel
draga mea, dar nu-s oţel;
şi pe-aici e-atât de rece
şi-apoi vremea 'ncet mai trece
că de vrei nu vrei te fură
dorul, gândul, zarea sură...

Intre munţii din Slănic
cântul vieţei-i sterp şi mic,
sufletul coclit, prăfos
şi adesea de prisos...

Numai trupul se răsfaţă
tânăr, fraged, plin de vieaţă,
trupul, singura minune...
Şi când prinde'n munţi să sune
buciumul, de-ai fi aproape
lângă murmurul de ape
viaţa ne-ar părea mai bună...

Tu departe eşti de-o lună.
Eu sunt singur, singur: stâncă!
Cum de mă mai cheamă încă
dragostea aici în munte?
O! cât zbucium sub o frunte...

Dar cât timp vei fi departe
vei fi scumpă ca o carte
nepermisă şi 'ncuiată:
fericirea-adevărată
e când n'o atingi cu mâna...

M. Steriade

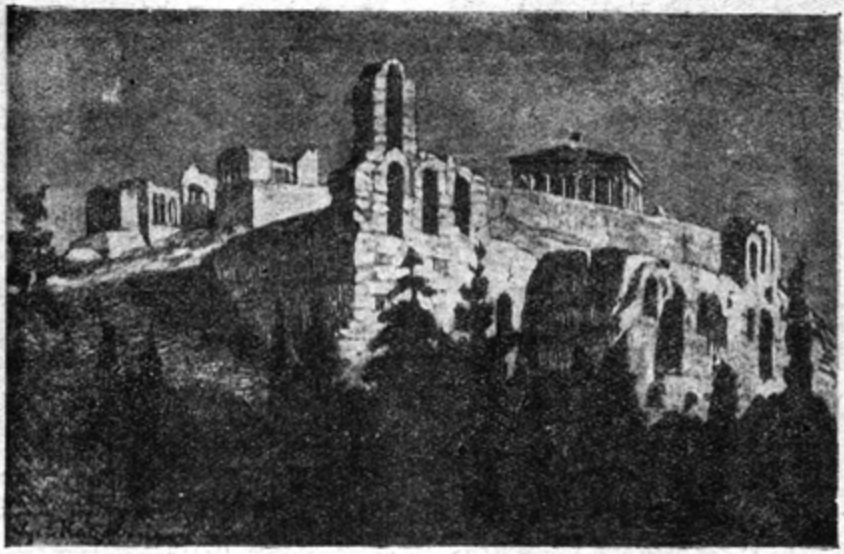

ATENA

De la Salonic la Atena, pe un elegant vapor grecesc, se îngrămădise mulţi călători: oameni vre-o 50 şi oi cam la 500.

Tovarăşi de drum aveam pe d-l Celea, bunul Român, până vom putea'spune poate mai târziu de el „marele Român"[1]). Mergea în capitala Greciei pentru a se învoi cu ministrul României în vederea plecăreii Cuţo-Vlahilor în Dobrogea.

Omul acesta, domnul Celea, mă interesă, nu atât fiindcă era prevăzut cu certificat de bun cetăţean — nouă copii, din care cel mai mare lovit de pragul majorităţii şi cel mai mic încă neînţărcat,—nici fiindcă la vârsta de 50 de ani lupta pentru cauza românească cu avântul unui tânăr de 20, mă interesa în deosebi din pricină că vedea el negru unde eu vedeam alb.

—Ce cauţi la Atena, domnule? eu mă duc pentru *cauza noastră*, dar d-ta, ce vrei acolo?

—„Eu mă duc, zic, pentru cauza cealaltă. Cauza că ni s'a îmbuibat capul în şcoli cu batrâne poveşti, care, de! copil prost cum eşti la vârsta aceia, iţi intră în suflet şi nu mai vor să plece.

---

[1]) Vezi articolul: *Salonic*, în Conv. Lit. No. Iulie-August 1926.

—Clasicismu, hai? ...Știi ce te duci să vezi? Pietre!

—Pietre...poate...dar *albe*. Albe de lumina atticului soare, albe de strălucitorul alb ce a țâșnit prin veacuri din geniul elen.

—Negre, zicea el. Inegrite de inimele celor ce ne fac astăzi să pătimim.

Când am ocolit capul Sunion, pe culmea căruia coloane din templul lui Poseidon stau încă de veghe, când am intrat în golful Saronic, printre insula Gaidero și coasta înhorbotată a Atticei, — în adevăr, numai pietre am văzut!

Dar stâncile au frumusețea lor, ca și pădurea, ca și pustiul, ca și marea! Și-apoi, în priveliștea aceea, ce măreață evocațiune!

Impletitе, ca un chenar de veche ușă de biserică, stâncile Eladei încercuesc zarea, despărțind cu albul lor albastrul siniliu al mării de albastrul de safir al slăvii.

De-o-parte coasta Atticei, de cealaltă Peloponezul; în față se ridică istoricile insule, Egina grea de aur și glorioasa Salamina; iar departe, în fund, culme de munți abia zărite, Megara și Acrocorintul.

Pe măsură ce înaintezi, Salamina crește în provă, și în tribord, încet, unul câte unul, se arată amănunte din decorul atenian: Hymet, muntele violet, Parnasul cenușiu și albul Pentelic, un bloc de marmoră, din care s'au desprins portice, temple și statui. In mijlocul lor e cuprinsă Atena. Incă nu se vede. E învăluită într'o ceață albuie, care plutește pe vale — praful din oraș.

Pe malul mării în schimb, în bătaia soarelui, sclipește Phalera ca în vremea lui Theseu, Munychia pe un dâmb, cea mai albă din toate, și Pireul în fund, abia deslușit.

Arunc acestor porturi o privire grăbită, căci ochii îmi stau aiurea, în pânza de praf ce învăluie orașul.

Inima-mi bate, bate.... și nu știu, e bătaia ei sau apropierea care destramă ceața. Incep a zări forme,... muntele cel de colo, căpățână de zahăr, parcă ar fi Lycabetul... iar mai jos, Doamne! s'ar putea oare să se vadă de aici? Parcă ar fi... Doamne! Doamne!... învinețit de atâta sânge ce-mi zvâcni deodată în tâmple, apuc de braț pe Celea și'l întreb cu glasul stins:

— Acolo... la poalele Lycabetului... se zăreşte ceva...!

Nu îndrăznesc să spun cuvântul, parcă mă sfiesc ca de o profanare. Iar el mi'l trânteşte în obraz:

— Acropola.

Ea!

Şi pata cea albă care străluceşte de-asupra... firește... Partenonul!

Minunea cea mare este că le poţi vedea de aşa de departe, în decorul Atenei, sub cerul Eladei, în priveliştea întregită a munţilor şi a mării, Istoria Greciei încercuită în sfera vizuală a doi singuri ochi.

— Te lasă rece pe D-ta, zi, Domnule Celea?

— Ce să mă lase rece?

— Partenonul!... Acropola, Lycabetul, Munychia şi Phalera, Salamina şi Egina.

—Mă mişcă pe mine durerea omenească. Pietrele n'au suflet.

— Au, domnule Celea! Au sufletul celor ce-au cioplit în ele. Au privirea celor cari le-au privit. Au ascunse în pori dureri, bucurii, năzuinţi, strădănii. Au colectivul suflet al unui popor!... Cât despre acestea, au din toate câte-o parte. Omenirea civilizată din sufletele pietrelor Atenei şi-a făurit un suflet!

— Be-e-e-e-e! făcură oile.

Iar Celea de colo:

— La căsăpie, oiţe dragi, surori cu noi, Macedonenii! Mergeţi să vă taie pe pietrele Atenei, în porii cărora zace *sufletul omenirii*.

— Be-e-e-e-e! făcură oile.

* * *

Vârtejul de gândiri şi de simţiminte m'a luat atât de repede, încât nu mi-am dat seama cum am ajuns de-odată în inima oraşului. Ţin minte de un vapor care n'a putut acosta, căci portul Pireului e prea puţin adânc. Ţin minte de o barcă ce ne-a dus la mal, de-un barcagiu bătrân, cu care ne-am certat, de-o goană apoi pe jos cu geanta la spinare, de-o gară, de-un tren,.... a! pe aceasta îl ţin bine minte, fiindcă e un tren electric care merge pe acelaş drum, de-alungul căruia altă dată erau înşirate zidurile lui Pericles, — apoi nişte gări, Phalero, Thision, şi în sfârşit gara Omonia. O scară, o stradă, o piaţă — palmieri (ofiliţi), căldură, mişcare, zgomot: Atena!

Pe piaţa Concordiei, faţă cu cei patru palmieri ofiliţi, se răsfăţă hotelul nostru. Pretenţii mari, murdărie la fel. Mărturisesc că atunci n'am văzut nimic. Am procedat la o mică ferchezuială şi m'am dat jos în hall. Era ora 5.

— Vii cu mine? zice Celea.

— Vin. Unde?

— Luăm întâi o cafeluţă, pe urmă trecem pe la legaţie.

— Ce faacee? Mă duc să văd Acropola.

— Bine, frate, zice, ai toată vremea. Mâine, poimâine, săptămâna întreagă.

— Ha! Şi nerăbdarea? Cui o las amanet? Nu, dragă, du-te singur. La revedere.

— Şi cum o să nimereşti?

— De asta ţi-e grije? Cu nasul, ca copoii.

— Stai să-ţi spun: eu cred că trebue să o iei pe strada cea de colo drept înainte, pe urmă a doua la dreapta.

Portarul hotelului, care ştia româneşte, se amestecă în vorbă:

— Nu, domnule, pe acolo n'ajungi. Mai bine să iei un taximetru, că altfel e greu de nimerit.

Oho! Dacă e aşa... două câte două m'am dat scările jos, fără măcar să mai întorc capul în urmă.

Nu cred să fii făcut mai mult de 50 de paşi şi în capătul unei străzi, Odos Eolu, zăresc stâncile Acropolei şi un colţ din Erechteion deasupra. E una din frumuseţile Atenei, felul acesta cum stă vechea cetate ca o coroană peste oraş, de-o vezi de pretutindeni.

Mi s'a furişat atunci bănuiala în suflet că dl. Celea n'avusese nici odată vremea să se uite la dânsa. Cât despre portarul hotelului, era, îmi închipui, cointeresat la compania de taximetre.

* * *

Pentru oamenii cu cultură clasică, cari nu s'au mărginit la învăţătura din şcoală, cari au mai citit în viaţă ici-colea câte ceva, prima ciocnire cu Acropola — ciocnire, nu găsesc altă vorbă — este un eveniment răscolitor de suflet şi de gânduri, care rămâne întipărit în minte pentru totdeauna.

M'am urcat de zece ori pe stâncile ei, în fiecare zi a celor zece zile cât am stat în Atena. Am văzut-o în zori, în amiază, în amurg, pe soare şi pe ploaie. A văzut-o albă, aurie, cenuşie şi neagră. A văzut-o întotdeauna aşa cum este ea, evocatoare massă de ruine.

Dar — cu tremur în suflet, cu ochii într'aiurea şi cu mintea'n călduri, nu cum e, cum a fost, cu Partenonul ei, strălucitor de noutate, abia eşit din mintea lui Pericles, n'am văzut-o decât o singură dată.... întâia.

A şi fost o ciudată întâmplare care a pricinuit simţământul acesta: pierderea noţiunii prezentului, străbaterea veacurilor într'o clipă şi reaflarea mea în Atena, sub archontatul lui Theodoros, în anul al 3-a al Olimpiadei a 85-a!

Presimţeam de cu vreme că o să fie ceva deosebit, parcă demonul lui Socrate îmi şoptea mereu: „Mergi, te-aşteaptă veacurile, prăbuşite de de-a'ndoaselea. Mergi, întoarce-te acasă la tine“[1]).

Şi astfel am trecut pe lângă Turnul Vânturilor, pe sub poarta din Piaţa Uleiurilor, prin ulicioarele care urcă sus la cetate, umblând aşa, ca pe drumuri bătute zilnic, ca pe lângă vechi lucruri cunoscute, pe care nu te mai ţopreşti să le vezi.

Abea când m'am isbit cu nasul de stânca Areopagului m'am oprit o clipă mirat. Atât de mare? Atât de aproape de Acropolă? chiar colea, faţă în faţă cu Propyleele?.... Dar se vede că, de! două mii patru sute de ani! am uitat, ce să fac? Sunt lucruri mai proaspete despre care habar nu mai am

Iar glasul demonului socratic îmi zicea: „Mergi, mergi!“ Şi mergeam. Dar eram între vis şi realitate. Altfel, când am cotit cărarea pentru a urca în sfârşit la cetate, n'aş fi avut de unde să ştiu ce e clădirea cea mare care se ridică la poalele Acropolei, în partea-i de sud-vest. „Eul“ meu de atunci n'o putea cunoaşte, căci pe vremea lui era o grădină acolo. „Eul“ meu de azi a ştiut îndată: e Odeonul lui Herod, clădit de către Tiberius Claudius Atticus, în anul 160 ante Christi natum.... Şi ziceam că nu am memorie!

Este ceva acolo şi nu pricep ce este. Lume, lume, o îmbulzeală nemaipomenită.

Dar ce mă priveşte pe mine! Asta-i lumea de azi. Eu caut pe alta, cea de altă dată. Dau să mă întorc cu faţa înspre Propylee, dar simt parcă mă trage dincolo ceva, şi iarăşi glasul demonului, poruncitor aproape: „Mergi! Uită-te şi tu!“

[1]) Un glas de altfel de-a'ndoaselea şi el, căci demonul socratic nu poruncea niciodată „a face“, ci dimpotrivă, sfătuia „a nu face“.

M'am dus așa, parcă împins. Am urmat o cărare pe stâncă, sub zidul Acropolei, drept deasupra Odeonului. Se auzea o muzică. Mă opresc și mă uit. Teatrul lui Herod se desfășura la picioarele mele.

Atunci s'a întâmplat fenomenul: pierderea desăvârșită a sentimentului realității. De fapt, n'ar fi trebuit să pierd nici o clipă din vedere că, trăind în Olimpiada 85-a, Odeonul lui Herod nu există. Dar s'au încurcat toate în cap, pentru că nu mai știam pe ce lume sunt.

Băncile de piatră ale amfiteatrului erau pline de lume. Un covor era întins în mijlocul orchestrei, o muzică stranie venea de nu știu unde, și deodată o femee în peplos alb, cu un himation albastru aruncat ușor deasupra, eși din parodos, lungi zidul proskenei, se apropie de covor... Naiul, flautul și harfa tărăgăneau încet o veche melodie... și femeea cu mișcări ritmate începu să danseze.....

Cine vine la Atena pentru întâia dată și vede un astfel de lucru fără a-și pierde capul, ori că are o fire tare, ori n'are simțire.

Eu, mi l'am pierdut. Și din clipa aceea m'am crezut definitiv cetățeanul atenian de pe timpul lui Pericles!

Definitiv, nu. A mai fost o clipă de luciditate, de omorâtoare luciditate. Anume când tot publicul acela atenian s'a sculat în picioare la sosirea unui om îmbrăcat în negru, cu cravată albă și pălărie tare. Aud lângă mine șoapte:

— Pangalos, Președintele, Dictatorul!

M'a tăiat un junghiu în inimă, dar încă eram gata să cred că poate simțurile mă mint, poate era... știu eu, o lovitură de stat, un nou Pisistrate, — ce-mi e dictator, ce-mi e tiran, — și ochii-mi căutau pe un nou Aristogiton. Dar... în loc de tiranicizi, de după parodos veni, mișcând din șolduri, o femee în fustă scurtă, cu bolero și tichie. Era strânsă într'un șal verde; ținea o floare roșie în dinți; degetele-i albe frământau castaniete... Se opri, zâmbi, aruncă floarea în public, cuiva, oricui, unui necunoscut, și se apucă să cânte, nici măcar pe grecește: „Amorul e copil pribeag", pe când eu fugeam, să nu văd, să nu aud, să nu cred, să nu știu. Eram pe scările Propileelor și încă frânturi din blestematul cântec ajungeau până la mine:

„Et si je t'aime, prends garde à toi!"

Propileele — despre cari voi aminti mai jos, căci în clipa aceea nu le-am văzut—de oare ce ele încă nu erau— Propileele le-am urcat într'o goană, fie pentru a scăpa de melodia lui Bizet, fie pentru a sosi mai repede acolo unde-mi era ţinta.

Şi când am stat în sfârşit faţă în faţă cu Partenonul, atunci mi-a venit amintirea la loc. Toată păcătoşenia vieţii de azi s'a scufundat în întuneric şi-a zbucnit iar în minte lumina zilelor de atunci.

* * *

După Maraton şi Salamina izbânzile militare au urmat una după alta. Oratori de frunte şi strategi dibaci au luat în mână cârma statului. Toţi oamenii renumiţi din Ellada au dat năvală în capitala Atticei. Statele vecine, cele de peste ape şi cele din ostrovuri, faţă cu această neaşteptată mărire, în tăcere administrativă au plecat capetele lor. Acum Pericles vrea să dea acestei străluciri poleiala ei cea din urmă, să dea oraşului o primeneală de frumuseţe cum nu se mai văzuse, pătrunzătoare în veacuri, un semn vădit, o întruchipare a gloriei.

Şi-a început cu Partenonul!

Soarele de miez de vară dogoreşte peste Atena. Geme oraşul de lume, căci astăzi e inaugurarea templului zeiţei, în ziua marelor Panathenee, a 28-a din luna Hecatembeon!

Poporul mişună pe străzi, iar pe stâncile Acropolei s'a strâns tot cei mai mândru în Ellada. Demarkii demelor Athenei proxenii statelor vecine, reprezentanţii federaţiilor, a coloniilor şi clirukiilor, artişti, poeţi, filozofi, scriitori: Agoraclet şi Cleomenes, Polignot, regele culorilor şi Zeuxis, maestrul umbrelor, Herodot şi Damon, Euripide şi Sophocle, Protăgoras şi Gorgias.

Într'un colţ, văd, sfătuindu-se împreună, pe duşmanii lui Pericles: Callias, fiul lui Hyponicos, Tukidides, fiul lui Melesias şi vestita Epinicia, bătrâna soră a lui Kimon.

Morykos — bogătaşul a cărui casă de lângă Olimpion e una din podoabele cetăţii — Morykos, care se află lângă mine, mă trage de himation şi-mi spune:

— Ia te uită, mă rog, cu cine vorbeşte Epinicia.

— Cu cine? îl întreb.

— Cu Anaxagoras din Clezomena. S'au găsit doi nebuni.

— Cum? Anaxagoras un nebun? E un mare filosof, spirit foarte distins.

Iar Morykos se pune pe un râs:

— Filosof? Aşa zice el. Dar lumea spune că e ateu şi lumea spune că e nebun, iar eu care-s ca toată lumea, ca toată lumea spun.

— Bine, dar a fost.... învăţătorul lui Pericles.

— Ş'apoi? Dar spune că zeii din Olimp nu sunt? Că Dumnezeu e unul singur? Bătrân fără minte. N'a spus el oare că soarele este o minge de foc, că luna e ruptă din pământ şi fulgerul e rezultatul ciocnirii a doi nouri? Astfel de prostii duc la ostracism. Prieten cu Pericles? Uite, asta nu cred. Dovadă... stă de vorbă cu Epinicia.

— Ba e prieten cu Pericles, cu Aspasia, cu Phidias şi cu mine, sună sec răspunsul în spatele nostru.

Mă întorc.... a! e Socrates, un tânăr cam... cam original, dar om foarte de treabă.

— Xairos! zic, „fiul lui Sofronicos" şi părăsind pe omul cel „ca toată lumea", spun noului sosit:

— Vino cu mine, să vedem împreună—ştiu că eşti fiu de sculptor şi că tu însuşi ai sculptat,—să vedem împreună minunea aceasta de Partenon. Ce spui de ea, Socrates?

— Dar mai întâi, dumneata ce spui?

— Eu? —zic— Mă simt scos din fire. Ce simplicitate în măreţia aceasta! Două laturi lungi, două laturi scurte, coloane doriene, octastyl, perypter, intercolonment de patru module..

Mă uit la Socrate să văd cam ce impresie îi fac şi fiindcă tace, urmez mulţumit:

— Ce mă minunează pe mine în deosebi, e geniala măestrie cu care au lucrat Callicrates şi Iktinos. Oamenii aceştia au înţeles legile opticei şi au îndreptat greşelile vederii. Peretele naosului şi axa coloanelor le-au înclinat spre centru, dimpotrivă cornişa au adus-o în afară şi astfel de departe templul pare drept, în loc — de era drept — să fi părut strâmb. Coloanele din margine le-au făcut mai groase, ca astfel, scăldate în soare, să nu pară mai subţiri. Arhitrava e convexă....

— Ce om învăţat, spune scurt Socrates.

— Ştiu ce ştie toată lumea, răspund înţepat.

— Atunci... ca Morykos.

Tac.

Iar Socrate zice:

— Văzut-ai vre-odată o femee frumoasă?

— Pe Zeuss, cred că da.

— Văzut-ai vre-odată un bărbat frumos?

— Am văzut, Socrates.

— Dar.... văzut-ai vre-odată un suflet frumos?

— ?!?

— Cum? Nu poţi răspunde?

— Pot, dar eu nu văd....

— Nu vezi legătura? O să te ajut. Văzut-ai vre-odată o pară frumoasă?

— Am văzut, Socrates.

— Mâncatu-ai vre-odată?

— Fireşte, am mâncat.

— Ce-ţi place mai mult? Să te uiţi la ea, sau oare s'o mănânci?

— S'o mănânc, desigur.

— Ce-ţi pare mai vrednic de a fi admirat, oare învelitoarea sau ce-i înlăuntru?

— Ce este înlăuntru.

— Va să zică în loc de un om frumos, mai bine îţi place ţie un suflet frumos?

— Fireşte, aşa este!

— De ce-mi vorbeşti atunci numai de-învălitoarea templului? *Sufletul* trebue căutat. Au suflete clădirile, cum au oamenii suflete. Maestria cea mare a nemuritorului Phidias e că pe aceste pietre el a suflat viaţa. Cinabru, aur şi azur, culori topite în marmoră. Fond albastru — cerul; stropi de soare — poleiala. Linii drepte verticale, linii drepte orizontale, geometric echilibru, armonie, eurythmie, trup de om, minte de zeu. Partenonul nu-i un templu, e Athena Parthenos predicând înţelepciune.

— Izbânda spiritului, zic, asupra naturii neorânduite.

— Asupra simţurilor, nu a naturii, răspunse Socrates. Natura este armonie, simţurile-s desordonate. Maiestria mare în viaţă stă doar într'o vorbă: să putem, prin spirit, adapta imperfecţiunile simţurilor perfecţiunii naturii,.... dar tăcere, iată-i!

Flautele cântă, circulă astinomii, se dă lumea la o parte. Theodoros eponimul şi nemuritorul Phidias vin înconjuraţi de-o gardă, gardă de onoare, şi 'n urmă fii lui Pericles, vărul său Euryptolemos şi nepotul Alcibiade.

Din mii, din zeci de mii de guri, răsună un „Xairos" puternic și în sfârșit Pericles intră. Olimpianul vine încet, parcă lunecă pe nouri. Cumințenia adâncă strălucește în ochii lui și voința în colț de gură stă săpată în două cute.

— Cap de ceapă, aud în spate.

Aspasia e lângă el, tocmai frumoasă poate nu e, dar ce fermecător păşeşte şi cum îi tremură în uitătură sufletul.

— Ochi de câine, aud în spate. Dejanira. Concubina!.

Oo! scriitori de comedii! voi sunteți, Eupolis și Cratinos, gurile rele ale Athenei!

Theoloros se așează în mijlocul celorlanți arhonți și'n fața lor, pe scaune aurite, luară loc Pericles, Phidias și Aspasia.

Se face o tăcere. Serbarea începe.

Pe poarta de intrare vine șiragul sfânt, șiragul Marilor Panathenee.

In frunte sunt bătrânii cu ramuri de măslini, apoi bărbați în haine de război, un șir de efebi și unul de copii. Urmează fetele Athenei, fetele noastre frumoase, cu brațele lor albe ridicate în sus pentru a ține coșulețul cu fructe ce poartă pe cap. Femei de casă se țin după ele, ducând vase cu apă, cu lapte și cu miere pentru libațiuni. Vin apoi muzicanții, rapsozi cântând poeme din Homer, și pe urmă dansatorii.

In sfârșit, corabia sfântă.

Mașinile ascunse înlăuntru îi dau mișcări de încetă legănare, parcă o vezi cum lunecă în soare pe valurile Egeei. Velele corăbiei din borangic alb și subțire sunt lucrate în broderie înfățișând lupta Atenei cu Giganții și Titanii, și'n mijloc pe Pericles, asemuit cu zeii.

Când se adunară toți în fața ușii Partenonului, fetele strânseră pânza corabiei, și'ncet, în reculegere, în sunet de flaut și de hymnuri sfinte, păşiră în naosul policromului templu să acopere cu vălul alb statuia zeiței fecioare, statuia cea nouă din aur și fildeș, opera lui Phidias, gând din gândul lui.

Soarele apunea.

Razele-i din urmă aureau marmora Parthenonului, și'n fund, culmea Hymetului... Părea parcă e bine cuvântarea Atenei Parthenos. Suflete diluate, ne rugam în extaz... și

Ting-tang-ting-tang...

Un clopot răsună.

„Se închide poarta, domnilor!“

Păzitorul Acropolei!

Se face un gol deodată, vedenia se destramă, se năruie Parthenonul....trec veacuri, veacuri, veacuri...Ce massă de ruine.

Ce massă de ruine e templul Acropolei!

* * *

— Ti-a plăcut? mă'ntreabă Celea.

— Daa! Mi-a plăcut!

— Pietrele acelea?

— Te-a primit? îl întreb eu.

— Cine? Ministrul? Nu m'a primit.

— Ehei! Pietre, dragă, sunt pretutindeni.

* * *

In luxosul hotel de pe Platèa tis Omonias nu se poate dormi noaptea din pricina nepoftiţilor mosafiri cari mişună prin paturi. In afară de gravele probleme financiare şi sociale Marele Război a mai adus lumii în dar două paraziţi împotriva cărora ea nu se mai poate apăra: dansul şi necurăţenia.

In zori, obosit de nesomn şi deci morocănos, spun tovarăşului meu, în loc de bună dimineaţă:

— Fire-ar al dracului de ploşniţărie....

— Lasă ploşniţele, zice el, că nu este apă.

Dl. Celea, în faţa mesei de spălat, cu mâinile în buzunarele pantalonilor, capul plecat şi buza spânzurată, se uită gânditor şi descurajat într'un lighean gol.

Din pricina actorului—se întâmplă şi la teatru—tragedia aceasta mă înveseli.

— Las'că nu e nimic, încerc eu să-l mângâi.
— Cum nu e nimic?
— Mergem la alt hotel.
— Nespălaţi?
— Ne spălăm acolo. N'o fi doar toată Atena la fel.

Şi cu toată supărarea portarului, care ţinea morţiş să rămânem fiindcă a doua zi o să fie apă,—noi ne-am cărăbănit.

Am nimerit într'un han, mic dar curăţel, în apropiere de strada zisă pe greceşte: „Odos Satovriandu", citiţi Chateaubriand.

Această denumire mă puse hotărât în cea mai bună dispoziţie şi pornii, cu sufletul uşurel, să mai văd odată Acropola, cum e azi, nu cum era în anul 438 înainte de Christos.

Ca şi eri, pe aceleaşi ulicioare stâmte şi pitoreşti, m'am urcat până sub zidurile cetăţii, le-am ocolit până am ajuns în faţa Propyleelor şi acolo m'am oprit să mă uit.

Am văzut un lucru pe care, nu ştiu cum, mi se pare că alţii nu l'au mai văzut. Răsfoisem cărţi, citisem descrieri, auzisem păreri, văzusem reconstrucţii. Peste toate domneşte o majestoasă babilonie şi e foarte firesc. Propyleele sunt atât de ruinate, încât dacă te uiţi numai la învelitoare, vorba lui Socrate, — pe care de altfel n'a spus'o niciodată, — nimeni nu poate ştie sigur ce-a fost şi închipuirea fiecăruia e slobodă să lucreze. Dar, dacă te uiţi la suflet, şi mi se pare că acestă sare în ochi, te prinde mirarea cum de nu l-a văzut încă nimeni. Nu ştiu dacă aripele au fost vre-odată deopotrivă, nu ştiu cum erau scările, nici dacă zidurile au avut basreliefuri, nici nimic nu ştiu. Dar ştiu un lucru, fiindcă se vede: Motivul principal e zidul din fund, poarta de intrare. Tot restul e podoabă. Scară, terasă,—accesoriu. Aşa în cât, dacă nu mai sunt, nu face nimic; fiindcă ce trebue să fie, este: zidul din fund de cinci ori găurit. Cinci porţi dreptunghiulare, cea mai mare la mijloc, două potrivite pe dreapta şi pe stânga ei, şi două mai mici pe lături. Uşile acestea formează, — cum aş zice, — ca o piramidă trunchiată. Sunt tăiate într'un bloc de marmură de Pentelic şi dau în nimic, în gol. Cum stai cu faţa la ele, nu vezi în spate decât cer, cerul Athenei, care e de-un albastru, cum nimeni dacă nu l'a văzut nu-şi poate închipui. Aşa încet, cinci dungi albastre pe-o pată albă. Într'un zid de marmură imaculată cinci

pete de mărimi diferite, dreptunghiulare si simetrice, care duc în albastru, în văzduh, în slavă, în Olimp, duc la zeiţa partenonă: Porţile Cerului.

Sufletul Propyleelor, iată-l. Aşa cum de sigur l'a conceput Mnesikles, iată-l, a rămas. S'a dus învelitoarea? Toate învelitoarele se duc. Parcă a vrut însă vremea să pună, aici pe pragul veşniciei, o pecete de simbol. A lăsat podoaba să se năruiască, şi spiritul l'a păstrat.

Inainte de a păşi mai departe, încă o clipă de cugetare.

Pe-o terasă din dreapta este un templu mic, foarte celebru, abia dacă e nevoie să-l mai numesc, al Athenei Nikè. In afară de acoperământ, care lipseşte, templul acesta e întreg. N'are mai mult de 5 metri înălţime, lungimea de vre-o opt şi lăţmea de şase. Faţă de grandioasele stânci ale Acropolei, pare mic de tot. Coloanele lui — patru la număr — au capitelele ionice. Mai puţin sever şi impunător decât cel dornic, stilul ionic e făcut parcă înadins pentru monumentele mici. Le dă farmec şi uşurinţă. Templul Athenei Niké, cum stă acolo sus pe-o stâncă, întors puţin într'o parte, pare o pasăre gata să-şi ia sborul. Ai zice că nu e locul lui acolo, c'a venit de departe, de nu se ştie unde, din cer, s'a oprit o clipă pe stâncă să se odihnească şi, scuturând din aripi, o să pornească iar.

Ideea arhitectului, nu se ştie anume care, dar tot din vremea lui Pericles, e aici aceeaşi ca şi dincolo: O podoabă pământească învăluind dumnezeiasca suflare. Propyleele: porţile ce duc la cer; Athena Niké: pasărea venită din Olimp.

Şi dacă te gândeşti că Partenonul nu e altceva decât însuşi simbolul Atheni Partenos predicând înţelepciune, vezi — nici nu se poate altfel—că în întregul complex artistic al clădirilor Acropolei a trecut aceiaşi vibraţiune de intelect şi acelaş fior emotiv.

Gândul şi simţirea aceasta sunt prea unitare pentru a putea fi ale mai multora, ale fiecărui arhitect în parte. E concepţia unui singur om—şi pe acest singur om trebuie să-l fi chemat Pericles. N'am dovezi că nu era Phidias, dar am intuiţia că că era Pericles.

Una din binefacerile culturii ellene moderne, e că guvernele împiedică călăuzele de a mişuna printre ruinele monu-

mentelor istorice. Cine vrea, n'are decât să-şi cumpere un Baedecker, iar cine nu, e lăsat în voia lui să se uite, să admire, să cugete. O plăcere pe care alte state n'o îngăduie călătorilor.

Sunt şi pe Acropolă doi mosafiri nepoftiţi. Unul vinde cărţi poştale şi celălalt fotografiază. Dar am scăpat uşor de ei, printr'un mijloc ingenios inventat de mine: am cumpărat cărţi poştale şi m'am fotografiat. Pe urmă, am fost slobod. Vreme destulă ca să văd toate. Am început cu Erecheitonul, templul lui Erechteion, făcut, ars, refăcut, ruinat. Nu mi-a plăcut. E destul de bine păstrat, dar nu l'am înţeles. Ca concepţie arhitectonică nu i-am găsit ideea, ca concepţie morală nu i-am putut afla sufletul. O fi având şi una şi alta, dar este incompatibilitate de fire între noi. Singurul lucru care mi-a plăcut în templul acesta e mult vestitul pridvor al Karyatidelor. Ideia de-a înşira nişte femei pe-o balustradă pentru a susţine un acoperiş, înlocuind astfel coloanele, e nu numai originală, este elegantă. Execuţia acestei idei e cât se poate de dibace, căci femeile acestea par a ţine povara lor cu atâta uşurinţă, chiar astăzi când ele nu mai au braţe, încât trebuie fără voie, să admiri sculptorul care a putut izbuti să ne dea o atare impresie.

Templul cel vechiu, cel dinainte de Partenon, era aşezat în mijlocul Acropolei. Locul mi l'a arătat păzitorul, când l'am întrebat; dar fotograful zice că nu e adevărat, era mai la nord şi Erechteionul este clădit în parte peste temeliile lui. Nevoind să mă amestec în această academică ceartă, m'am dus să văd muzeul, în care, cu ajutorul unui catalog, poţi să afli toate fără discuţii contradictorii.

Muzeul este nou, cam de vreo cincizeci de ani, aşezat în spatele Partenonului, sau mai bine zis în faţa lui, căci intrarea în templu era pe partea de răsărit. Arhitecţii lui au avut bunul gust să facă o clădire joasă, într'un stil antic foarte simplu, patru pereţi albi, cu lumina de sus. Aşa încât treci pe lângă el aproape fără să-l vezi şi în tot cazul abia îl deosebeşti de grămada de stânci şi de pietre dimprejur. Noutatea lui nu supără ochiul.

Inlăuntru sunt fragmentele culese pe Acropolă, dintre care parte din grupurile de pe frontoanele Partenonului. da-

torite lui Phidias, atrag în deosebi privirile, precum și două statui de Praxiteles. Sunt amândouă de marmoră, una e un Apollo fără cap și fără picioare, însă ce a rămas din el face cât un atelier întreg din zilele noastre. Cealaltă e o femee fără un braț. Femeea această e învăluită toată într'o mantie care e de marmoră și ea, dintr'un bloc cu statuia, însă pare a fi de cel mai subțire borangic, aruncat numai peste trup. E una din cele mai extraordinare statui din câte am văzut. Cu mâna stângă, care i-a mai rămas, femeea își ridică puțin mantia, pentru a putea călca mai ușor și parcă o vezi cum umblă prin Athena...

* * *

După atâtea târcoale, am ajuns însfârșit din nou la Parthenon.

Il văd spart în două, fără acoperiș, cu frontoanele desgolite, cu metopele lipsă, coloanele ciopărțite, culori parcă nici n'au fost.

Și totuși frumos, frumos ca în ziua întâiu, căci nu-i lipsește nimic din proporție, din idee, din simțire.

S'a scris despre el o literatură, o bibliotecă întreagă. Putea să lipsească. Un simplu desemn, făcut cu credință și cu inteligență, e mai eloquent decât 10 volume.

Totuși, a fost un om care a spus ceva frumos, dar acela era un grec și el, Plutarh, care a trăit cam 300 de ani după Phidias.

„Din ziua întâiu", zice el, „perfecțiunea lui făcea să pară a fi antic. Astăzi, dimpotrivă, ai crede că e nou, isprăvit de eri, atât de mult strălucește în el floarea tinereții pe care timpul n'o poate veșteji. Parcă o nemuritoare suflare dă viață acestei opere, parcă a primit un suflet care nu poate îmbătrâni".

Să nu uităm însă că mai sunt și alți factori importanți, care adaogă frumusețe la perfecțiunea acestor opere de artă.

E lumina care se scaldă în ele, soarele attic care dă marmorii deosebita-i strălucire, jocul de raze și de umbre.

Și e privelișteа—decorul. Munți de jur împrejur, îmbrăcați cu piatră și cu raze de soare; munți albi dimineața, aurii la prânz, roșii la apus, apoi albaștri, cenușii.... până pier în noapte și nu se mai văd. In depărtări e marea, insulele și por-

tul. Iar la poalele lor se desfăşoară Atena, cu veacurile ei puse unul peste altul, puse unul *lângă* altul, de la Solon la Venizelos şi de la Codrus la Pangalos....

E un vârtej de lumină, de culori, de orizonturi şi de amintiri, în mijlocul căruia, aproape brutal, izbucneşte Arta: perfecţiune de formă, de gând, de simţire.

Sub portic, în Propylee, am auzit un sărutat.

M'am dat după stâlp. O brună şi un blond stăteau mână în mână, o mediteraneană şi un hyperboreal.

Nu sunt ei de vină dacă profanează sfintele lăcaşuri. E vârtejul de lumină, de culori, de orizonturi.

Dar oare.... profanează? Sau pecetluesc?

(Va urma) C. Gane.

Notă.—Ilustraţia de pe copertă reprezintă Acropoa, după un tablou. In faţă e teatrul lui Herod. In fund pe dreapta e Partenorul şi pe stânga Propyleele. — Ilustraţia de la p. 757 e o vedere asupra Acropolei luată din partea de S. E. a oraşului, de pe drumul care duce la Stadium.

CUNUNI DE SPINI

Pe cer cocorii își înseamnă
Răbojii lor de pribegie,
Aleargă despletita toamnă
Ca o nebună pe câmpie...

Ascult al toamnei tainic mers
In depărtare pe colină....
Orchestre plâng în univers
Cu țipet lung de violină.....

Șiroi de lacrimi curg din nori...
In țintirimul vechiu s'adună
In stoluri negri — spini de ciori —
Și pun pe albe cruci — cunună.....

Se duc cocorii în șirag....
Ca ei și anii mei se scurg !...
Și, sângerând, cocor pribeag,
Eu rătăcesc, pe căi de-amurg...

Ion Buzdugan

DESPRE RITM

A vorbi despre ritm, înseamnă a vorbi iarăşi despre proporţie. Rămânând în acelaşi subiect nu faci decât să păşeşti mai departe în domeniul abstractului. Căci e vorba tot de viaţă, printre ale cărei moduri diverse sunt proporţia, ritmul şi armonia.

Ne-am dat seamă, vorbind despre proporţie, ce intim este legată naşterea ei de persoana noastră fizică. Ocupându-ne de ritm vom putea lăsa la o parte această preocupare, atât timp cât vom încerca să ne închipuim mişcarea în ea însăşi. Dar, deîndată ce ne vom sili să vedem cum se exprimă în mod plastic această mişcare, din nou vom fi nevoiţi să ţinem seamă de limitele noastre fizice.

Muzica exprimă ritmul în timp; arhitectura îl exprimă în spaţiu: armonie succesivă şi armonie simultană.

Această a doua expresie a armoniei ne va fi subiectul.

* * *

Armonia este amintirea pe care ne-o lasă ceva organizat; iar un lucru organizat este în acord cu ritmul vieţii. E greu să găseşti ritmului o definiţie. Existenţa lui nu se demonstrează, precum nu se demonstrează nici postulatul lui Euclide. El este certitudine pentru cei cari au percepţia vieţei organizate şi unitare; întunecime pentru ceilalţi.

Când senatorii se mâhniau de nepăsarea lui Tiberiu faţă de vechile credinţi, pe cari dintr'un scop politic August le reînviase în mod artificial, acel împărat răspunse cu dispreţ acuzatorilor sei, că toate se petrec în funcţia unor legi necesare. Iar Marcu Aureliu, din care ironia soartei făcu un mare

căpitan, avea adânca intuiţie a unităţei în armonia universală. De pe atunci intuiţiile aceste erau vechi.

* * *

Artiştii şi filosofii, din toate timpurile, şi-au dat uşor seamă că o impresie de viaţă nu se poate da fără imaginea mişcărei, adică fără ritm.

Dar cum oare se poate exprima mişcarea fără mişcare? Prin chibzuita dispoziţie a masselor, prin schema statică a efortului, prin care aceste masse se echilibrează şi se susţin, prin supunerea acestor masse legilor utilului şi simbolului

Un monument este bun, atunci când e făcut pe măsură şi când corespunde vieţii pe care trebue s'o conţină. Singurii cronicari cari nu mint sunt monumentele şi măreţia timpurilor se judecă în virtutea templelor pe cari acele timpuri au ştiut să le înalţe.

Dar să revenim la proporţionarea masselor.

Tradiţia, această lungă experienţă, a selecţionat şi perfecţionat formele. Căci, trebue să recunoaştem că toate formele ale aşa numitei arhitecturi clasice nu sunt decât rezultatul unei mari răbdări, care a sintetizat şi simplificat formele până la maximul lor de utilitate şi de frumuseţe. Multe din aceste forme mereu copiate şi-au pierdut înţelesul. Dar, analizate cu puţină bunăvoinţă şi curăţate de praful prostiei, toate vor relua o luminoasă realitate.

* * *

Cuvântul „clasic" e prea limitat în obişnuitul său înţeles. Sub acest titlul se grupează în general arhitecturile greco-latine şi unele dintre derivaţiile lor. Această tălmăcire ni se pare eronată. A fi clasic, după părerea noastră, nu consistă în aplicarea dogmatică a unui stil, ci într'o anumită stare de spirit.

Elementele pe care trebue să conteze arhitectul sunt tradiţia sau experienţa ancestrală şi problemele nouă pe cari necontenit ni le înfăţişează viaţa.

A fi într'o stare sufletească clasică înseamnă să n'ai pretenţia de-a nega trecutul, ţinând totuşi seamă de exigenţele prezentului. A fi clasic înseamnă a statornici puntea

care leagă vremurile duse de cele viitoare, înseamnă a reduce nouile experienţe la adevărata lor scară; într'un cuvânt, a fi clasic înseamnă să respecţi trecutul şi să ai curiozitatea viitorului.

Cuvântul clasic nu trebue să deştepte în noi imaginea unui fronton sau al unei colonade, ci o stare sufletească armonioasă fără impertinenţa novatorilor şi sărăcăcioasa uscăciune a archeologilor.

Toate stilurile au cunoscut artişti clasici; iar în aşa numitele stiluri clasice au fost oameni totalmente lipsiţi de acest echilibru sufletesc.

* * *

Ritmul este expresia plastică a mişcărei în infinitul mare şi în infinitul mic.

Dintre toate arhitecturile, cea gotică este poate aceia în care ritmul este cel mai aparent. In stilul gotic tot ce nu este ritm este exclus, sau foarte redus. Planul şi faţada, utilul şi simbolul se împletesc până la unitate. Totul este aşa de echilibrat şi de complect ca într'un sistem astral; nimic care să nu fie necesar şi suficient.

Necesar şi suficient — iată divergenţa cu unele arhitecturi teoretice de azi, cari rezolvă problema până la un grad necesar şi nu merg până la cel suficient.

Ochiul cere corective şi mintea nu se lipseşte de simbolurile forţei, iar între necesar şi suficient e loc destul pentru toate erorile.

Ritmul emană din proporţie, proporţia din corpul omenesc; s'ar putea zice deci că ritmul este proporţia la a doua putere, sau că ritmul este proporţia mişcărei.

Dacă într'un plan gotic putem ceti simbolul în forma crucei şi imensitatea bolţilor, galeriile, părţile lăturalnice, intercolonadele au totuşi ca punct de plecare corpul nostru. Faţada reproduce schema planului, iar înălţimea e în raport direct sau geometric cu lungimea acestui plan; distanţa dintre coloane cu acea lungime şi lărgime în raport cu lungimea, etc., etc.

In rezumat fie la un templu grec sau egiptean, la un

palat sasanid sau babilonian, noi regăsim acea structură tainică, care este o condiţie pentru găsirea armoniei. Această structură nu este decât ritmul, care poate fi considerat ca un comun denominator al tuturor arhitecturilor.

Prea lesne, seduşi de progresele ştiinţei şi de schimbările sociale, am crezut că arhitectura rupea ultimele sale legături cu trecutul. Dar omul se schimbă puţin, fiziceşte mai de loc, şi cu toate că lumea s'a micşorat, graţie mijloacelor de comunicaţie, hotarele armoniei umane, dictate de legile fizice ale corpului nostru, sunt stabile, conţinând veşnica preocupare a fericirei, care, la urma urmei, rămâne scopul primordial.

G.-M. Cantacuzino

TRANDAFIRII VIEȚII

(STATE)

I

Eu plec în slăvi fără sfârșit,
Spre zările iubirii;
Eu plec cu trandafirii
Și visul ne 'mplinit,
Spre zări de poezie!

Mă legene zefirii,
Și dorul, scumpă Doamnă!
La voi, e-o tristă toamnă,
Ce inima 'ți sfâșie.
Eu plec cu trandafirii!

II

Eu plec în zări fără sfârșit,
Mai tainice ca luna,
Ce le dezmiardă din zenit
Cu raze, totdeauna;
Spre zările iubirii!

. . . . . .

Mi 'ncoarde astăzi struna,
Un zău slăvit al firii!
In auria toamnă,
Eu, plec cu trandafirii
Și dorul, scumpă Doamnă!

III

Pe țărmul unde azi mă 'ndrept,
In lumile iubirii,
Sub cerul înțelept.
Râd veșnic trandafirii
Iubirilor de veci,
Prin crânguri și poteci,
Pe țărmul, unde azi mă 'ndrept!

Râd veșnic trandafirii,
Mai galbeni decât luna,
In lumile iubirii!
Și ard, pe totdeauna,
De-o flacără divină.
—„ Lumină din Lumină“
Râd, galbeni, Trandafirii!

IV

Revarsă trandafirii
Pe ziduri și ostrețe
Grădină curgătoare!
—Revarsă trandafirii,
De-atâta tinerețe,
In valuri, roși, de soare!
. . . . . .
In lung și 'n largul firii,
Revarsă trandafirii!

Curg florile iubirei,
Ravarsă ca o mare,
Pe creștetu-mi și 'n mine,
Mai albi ca de ninsoare,
Revarsă trandafirii,
Din zările prea pline!
. . . . . .
In lung și 'n largul firii,
Revarsă trandafirii.

V

In fund de zări trandafirii,
Ca pe-o boltită lră,
Zbucnește-un tril de ciocârlii
Și 'n larguri se resfiră!

Pe rotogoalele de nori,
Apare sfântul între sori;
. . . . . .
Prin lung și 'n largul firii,
Revarsă trandafirii!

Artur Enășescu

PICHETUL DE INCENDIU

Depozitele de alimente, ale refacerii şi ale aprovizionării luau foc şi săreau în aer. In orice edificiu care adăpostea acte de gestiune, o *mână criminală* se furişa la momentul oportun, înainte de a se furişa în actele respective mâna justiţiei, da foc, — sistemul obişnuit de marii noştri aliaţi de odinioară, Ruşii — şi dispărea fără urmă. Siguranţa Generală *descoperea* pe dată un complot anarhist, comunist, internaţionalist şi alte asociaţii cu „ist" subversiv în coadă, ce atentau la existenţa şi consolidarea României Mari. Dar autorii sinistrelor spectacole, nu putea fi descoperiţi.

Chiar câteva depozite militare au fost vizitate de focul purificator. Şefii superiori s'au alarmat. Circulări au pornit către toate instituţiile şi corpurile de trupă, ca să amintească articolul... din Regulamentul Serviciului Interior, relativ la comportarea „pichetului de incendiu" şi la măsurile de pază preventivă.

Şi cum executarea ordinelor se verifică prin inspecţii *inopinate* (termen consacrat) generalul şef al Domeniilor Militare a pornit prin ţară, vorba ceia, azi aici mâine'n Focşani.

Maiorul Oroveanu, ajutorul regimentului de tancuri şi locţiitor de comandant, pisa până la refuz pe ofiţerul cu cazarmarea, locotenentul Micu. Cum îl vedea prin curte îl şi lua.

— Ai auzit drăguţule? A fost „nebunul" la Turnu-Măgurele. Ei bine i-a prăpădit: comandantul 10 zile de arest, ajutorul 20 şi ofiţerul cu cazarmarea 30 de închisoare. Ce

faci drăguţele, cu pichetul, că mâncăm foc de-o venì nebunul!

— Se face domnule maior... scule avem.

— Da cu pompa? Ai reparat-o?

— Costă mult, domnule maior... n'avem fonduri...!

— Dar oamenii? i-ai ales, ai început instrucţia?

— Se face, domnule maior, n'aveţi nici o grijă.

La câteva zile maiorul aduse ultima noutate.

— E drăguţule, eşti gata?

— Se face domnule maior, n'aveţi nici o grijă.

— Ce se face drăguţule, ce se face? Vrei să mâncăm foc? A fost „nebunul" eri la Giurgiu, se lasă în jos spre noi. Ei bine: ofiţerul cu cazarmarea 30 zile, ajutorul 20 şi comandantul 10. Ca mâine ne rade şi pe noi şi eu încasez şi pentru comandant. Ai aranjat pichetul?

— Am început domnule maior, n'aveţi nici o grijă.

— Vezi drăguţule, că te rad şi eu pe tine... nu mai vezi căpităniа.

Pe semne că maiorul a vorbit în ceas rău.

A doua zi pela nouă, un automobil oprì în faţa regimentului şi un general intră majestuos. Trompetul de gardă a sunat „onorul de general" apoi a luat poziţia reglementară: muştiucul pe buze şi restul instrumentului ridicat în sus la 45°.

Generalul s'apropie de el.

— Unde e comandantul camarade?

— La canţiler, s'trăiţi domn *gineral.*

Generalul se îndreptă spre pavilionul de administraţie. Locotenentul Micu tocmai da colţul spre cazarmă când oprise automobilul. A luat pas alergător până la poartă şi a întrebat pe şofer.

— Cu cine eşti mă?

— Cu domnu'ginerar dela Domenii Militare.

— Iii! făcu ofiţerul şi se plesnì peste obraz, repezindu-se în curte.

Cum dădu cu ochii de trompet, îi strigă.

— Vino'ncoa ţigane şi să nu te arăţi până n'ăi auzi glasu'meu că te omor.

— Sânt de sirvici don locotinent şi nu pot.

— Te omor... dă-te după remiză, ţigane, că te omor...

Şi-i dădu acont vreo doi pumni. Apoi se repezi în ateliere.

— Drepţi, toată lumea. Treci croitorii aici: patru, aşà... Voi sunteţi cu târnăcoapele... cismarii, treci aici: aşa tot patru... voi sunteţi cu cängile... veniţi după mine... trap.

Şi intră la mecanici.

— Treci încoa patru inşi... voi... aşa... voi sunteţi cu furtunele... mai treci patru ... voi sunteţi cu topoarele. Toţi pe două linii, marş.

— .....

— Aşa... voi toţi formaţi pichetul de incendiu... v'am spus ce meserie aveţi fiecare, acum vă dau la remiză uneltele... şi când o-ţi auzì trompeta eşiţi în galop la adunare... După mine la remiză, marş, marş.

Plutonierul Curcuz, ajutorul lui, venì în goană după el.

— Domnule locotenent, vă chiamă domnul maior, c'a venit domn'general dela domenii... ne-am ras cu pichetul... şi nici pe trompet nu-l găsesc.

— Taci Curcuz c'am aranjat eu... hai la remiză.

— Croitorii... ţineţi patru târnăcoape... aşa... cismarii... ţineţi patru cängi... aşa... ăi cu furtunele... ţine-ţi două furtune... un furtun la doi inşi... ăi cu topoarele... ţine-ţi patru topoare... aşa, aţi primit toţi?

— Da domn locotenent.

— Eh!... Curcuz stai cu ei aici şi cum auzi trompetul vii fuga cu ei pe două linii. Aşà.

Şi el pornì încet spre cancelarie. In capul şoselei venea generalul urmat de maior, care-i făcea semne disperate să-i ocoleoscă. Dar Micu venea drept spre ei.

Când s'apropie, generalul se'ntoarse spre maior.

— Dumnealui e?

— Da domnule general, răspunse Oroveanu cu glas sleit.

— Dumneata eşti cu pichetul?

— Da domnule general.

— Adună-l te rog.

— Indată domnule general...

Maiorul făcea feţe-feţe.

— Pune trompetul să sune, hotărî inspectorul.

— Indată, domnule general... Trompet!... Trompet!

— Ordonaţi! Ordonaţi, s'auzì cam din depărtare, apoi se ivì şi ţiganul.

— Unde umbli băete, îl certă locotenentul, acolo ţi-i locul? sună pichetul de incendiu.

Ţiganul execută semnalul: ti-ti-rì-ti-ti-rì-ti-ti-rì-ti-rì-ti-rì repetându-l de trei ori. Generalul privea aleia de plopi, pe când maiorul străpungea cu ochi de fiară pe locotenentul Micu, ce aştepta în linişte desfăşurarea evenimentelor.

N'au trecut cinci minute şi de după remiză s'arătă în trap o întreagă echipă, venind spre general în frunte cu plutonierul.

— In spatele meu, adunarea! a comandat Curcuz.

Apoi s'a dus ţintă la locotenent.

— Trăiţi domnule locotenent, pichetul de incendiu e gata şi-aşteaptă ordinele Dvs.

Micu transmise acelaş raport generalului, pe când maiorul se făcuse din roşu, verde. Generalul păşì spre pichet.

— Tu ce misiune ai băete?

Soldatul — un cismar evreu — marcă o lovitură într'un acoperiş fictiv, ilustrând cu gestul, atribuţia eventuală.

— Iu sânt cu cangea, s'trăiţi dom'general.

— Aşà, bine băete...

Şi trecù mai departe.

— Dar tu?

— Eu sunt cu furtunu, s'trăiţi domnule general.

Inspectorul se'ntoarse mulţumit.

— Bravo, domnule maior... e singurul regiment unde e'a executat ordinu Ministerului. Bravo, domnule locotenent.

Le strânse mâna.

— Am să raportez ministerului să vă citeze ca exemplu... Dar pompă aveţi?

Maiorul se codea.

— Avem domnule general, făcu Micu convins.

— Funcţionează bine?

— Da, domnule generàl... poftiţi s'o vedeţi...

— Nu, nu... că sunt grăbit. Incă odată vă mulţumesc şi

răsplata executării ordinului o veţi vedea în curând... La revedere.

L'au condus până la poartă, — şi când maşina porni duruind, maiorul se'ntoarse către subaltern:

— Aoleo drăguţule, d'ăştia mi-eşti?! şi se plesnì cu palma'n obraz.

Em. Paulet

Lui C. Rădulescu-Motru

FILOSOFIA ÎN ŞCOALA SECUNDARĂ [1]

Consideraţiuni generale

1. Preocupările culturale ale unei epoci se oglindesc, neîndoios, în programele şcolare, iar discreditul în care căzuse filosofia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea aduce cu sine — şi aceasta cu fiecare reformă generală sau numai programatică a şcoalei — înlăturarea obiectelor filosofice din programa şi din pregătirea profesorilor.

La început, această dușmănire a orelor de filosofie propriuzisă, era cel puţin mascată de recomandări oficiale, ca astfel de probleme filosofice să fie atinse măcar incidental, în orele de predare a ştiinţelor pozitive, sau în cele consacrate studiilor istorico-literare şi linguistice, sub forma aşa numitelor înterpretări.

Mai pe urmă însă, programele oficiale nu mai exprimară nici măcar astfel de desiderate platonice, iar profesorii — tot mai mult prinşi de curentul materialist-positivist al specialismului ştiinţific de până mai ieri —, nu pot arăta nici tragere de inimă, nici pricepere pentru aşa ceva. In ochii majorităţii atingerea numai a unor astfel de chestii ar fi, dacă nu chiar deadreptul păgubitoare, — în cel mai bun caz, pură gimnastică literară. Ba, pentru unii din specialiştii noştri universitari, noţiunile acestea de „general" şi „superficial", de „filosofie" şi „prostie" ajung termeni identici.

Pe vremea studenţiei mele — deci nu prea departe în trecut — specialistul universitar de latineşte, de pildă, trimetea pe acei studenţi, ce-i păreau lipsiţi de inteligenţă, la fi-

[1]) Acest articol a fost scris pentru vol. omagial ce se pregătea în cinstea d-lui Prof. C. Rădulescu-Motru, — vol. ce n'a mai apărut. De aceea i-l închin pe această cale.

losofie, iar mai acum câtva timp, într'o conferinţă a preşedinţilor comisiilor de bacalaureat, un alt „Herr Philologe“ spunea foarte serios, că elevii au răspuns atâtea prostii, încât doar numai studenţii dela filosofie i-ar putea întrece, — căci, iarăşi vorbele D-sale, în filosofie până şi prostia cea mai gogonată îşi poate găsi un locuşor în vre-un sistem oarecare.

Intr'o astfel de atmosferă, care la noi în ţară mai dăinueşte încă, nu se putea, firește, decât ca învăţământul în genere, dar mai ales cel secundar, să rămână aşa cum îl ştim toţi că este: *un mozaic de obiecte juxtapuse, fără unitate şi fără nici o directivă mai înaltă, moralo-idealistă, filosofică.*

Subt numele de filosofie s'au mai păstrat, ce-i drept, trei ore de psihologie şi logică în ultimele două clase liceale, eliminându-se însă şi din acestea tot ceia ce ar putea aminti oricât de departe de filosofie. Aşa dar, sub un nume promiţător: *tot elemente de ştiinţă pozitivă, specială; alte două pietricele în mozaicul general al programei analitice, — nu ciment de legătură sau spirit filosofic —, nu unităţi de măsură după care să se poată valorifica şi ierarhiza cunoştinţele omeneşti.*

Nimic, prin urmare, din preocupările de estetică generală, nimic din acelea care încearcă să lămuriască şi să cântărească normele noastre de conduită socială şi individuală, nimic privitor la acel „summum“, care se chiamă valoarea cunoştinţii şi puterei omeneşti, — nimic despre rostul omului pe lume şi al lumii acesteia, în programa şcoalei secundare de astăzi.

Pentru făuritorii programelor de educaţie şi pregătire ştiinţifică secundară, lumea acesta, existenţa noastră, nu mai au nici o enigmă şi nu mai prezintă nici un mister; nimic dincolo de data mecano-chimică a simţurilor, nimic dincolo de datele cronologice. Lumea este aşa cum se oglindeşte în simţuri, — şi nu-i măcar o oglindă fotografică, dincolo de care mai rămâne originalul, ci: *realitatea absolută; o realitate haotică, dar pozitivă, divizată, specializată.* Aceasta-i totul.

Şi totuşi, aceiaşi făuritori de program şi îndrumători ai tinerimii se mai întreabă: de unde falimentul şcoalei secundare, de unde, am putea zice, falimentul întregului nostru învăţământ? De unde atâta grosolănie în simţire şi purtare, de unde atâta lipsă de unitate şi de disciplină în cugetare şi acţiune la tineretul de azi, — de unde atâta anarhie în viaţa noastră socială?

Se întreabă şi, firește, atât de afilosofi cum sunt, nu pot băga de seamă, că neîntrecutele originale ale acestei triste stări de lucruri sunt tocmai acei adoratori ai specialismului pozitivist, materialist şi pragmatic, — *sunt ei, adoratorii realităţilor fără ascunsuri şi mister.*

Afilosofi şi hulitori ai spiritului filosofic, — cum ar putea pricepe că singurii mari educatori ai omenirei n'au fost nici eruditii, nici specialiştii şi nici măcar marii inventatori, ci: *preotul-profet* şi *filosoful?*

Cei dintăi s'ar putea numi cel mult *binefăcători* — dacă e să le arătăm recunoştinţa noastră —, dar nu au fost şi n'au putut fi, prin definiţie chiar nu pot fi: *îndrumători, educatori, umanizatori.* Aşa ceva n'au făcut-o şi, pentru cine cunoaşte bine istoria sufletului omenesc, n'o putea face decât *profetul cu autoritatea lui divină,* iar unde a lipsit acesta, *filosoful moralist, prin prestigiul ce-i da desinteresarea lui idealistă de cele mărunte, lumeşti şi materiale.*

Aceştia au mângăiat la nevoe şi au îndulcit moravurile; ei au înfrânt cerbicii şi au spulberat presumţii, dând omului şi tineretului timpului lor scopuri şi idealuri mai înalte, dincolo de datele concrete ale simţurilor şi poftelor, dincolo de individ şi speţă: *idealuri deasupra specialităţilor fizice, — idealuri metafizice şi religioase.* Un Crist, un Buda, un Mahomed, un Plato, Confucius, Lauceu, etc., aceştia au fost educatorii; ei au îndrumat, luminat şi unificat în mijlocul haosului; aceştia şi toţi aceia cari au crezut, cred şi se apropie cu smerenie de gândul lor înalt, — nu specialiştii pragmatici sau eruditii istorico-gramaticeşti.

2. Dar nu numai specialismul pozitivist şi nefilosofic de astăzi trebue să poarte întreaga vină a acestei stări de lucruri; filosofia şi filosofii — sau mai bine zis, ceia ce aceştia s'au obişnuit să dea de la o vreme încoace, subt acest nume — trebue să-şi asume o bună parte din ea.

Secolul „luminii şi filosofiei" — am numit secolul al XVIII-lea —, aduse şcoalei europene între alte daruri, ca: admiraţia oarbă de „polimatie enciclopedică", entuziasmul pentru revoluţii şi schimbări bruşte, iubirea de cosmopolitism aistoric şi superficial, etc., — şi pe acela al unei filosofii uşoare, senzoriale şi apoase, cum a fost acea a lui Condillac, sau cealaltă literaro-materialistă a unor La Mettrie şi d'Holbach; filosofia simţului comun a Şcoalei Scoţiene, sau acea neîntrecută tautologie, care se numeşte filosofia şcoalei Wolfiene.

O astfel de filosofie şi filosofare populară diletantă şi literară nu putea, firesc, ţine piept marilor realităţi create şi aduse deadreptul până la pragul şcolii, de secolul al XIX-lea: naţionalismul istorico-filologic şi ştiinţa-pozitivă specializată. Şi cu toată popularizarea şi împingerea ei mai departe, până prin mijlocul veacului trecut, de către eclectismul unui Royer-Collard sau V. Cousin, filosofia aceasta a fost mai întâi discreditată şi apoi înlăturată cu totul din preocupările

şcoalei, — fără să se bage de seamă, că ceia ce fusese discreditat şi înfrânt, era numai un anumit fel de a filosofă, nu însăşi filosofia.

Secolul al XIX-lea cunoaşte, de sigur, şi foarte serioase încercări de reabilitare a filosofiei. Mă gândesc în primul rând la pozitivismul şi evoluţionismul unui Comte şi Spencer de oparte; de alta la uriaşele sisteme de filosofie idealistă răsărite din critica lui Kant, în Germania. Dar, nici una nici alta din aceste încercări nu izbutesc să creieze pentru şcoală în genere, pentru şcoala secundară în special, un bun filosofico-didactic, care să se poată compara cu acele elemente de filosofie primă, de etică şi psihologie, de estetică, retorică şi logică, dăruite de Aristotel şcoalei din secolii trecuţi.

Sistemul pozitivist a lui Aug. Comte, ca şi evoluţionismul lui Spencer, înseamnă, fără îndoială, tot atâtea uriaşe încercări de a întroduce sistemă generală şi ierarhie organică acolo, unde mulţimea ştiinţelor particulare nu oferă decât mulţimi conglomerate de cunoştinţe şi adevăruri sau, în cel mai bun caz, crâmpee de sisteme. De altă parte, prin însăşi această cerinţă de sistematizare generală, prin această continuă recomandare şi căutare a elementului de legătură organică — dacă nu supraorganică — generală între adevărurile particulare, aceste sisteme mai erau tot odată din punct de vedere pedagogic, şi mai sunt încă, chiar când n'o spun prea pe faţă, sau o spun numai aşa, incidental: nişte violente şi directe atacuri împotriva specialismului a toate fărămiţător şi pulverizator până la atomizare. Nimeni n'a negat mai cu tărie decât a făcut-o Aug. Comte, de pildă, orice calitate educativă specialismului. Dar atâta tot. Şi, numai cu atât nu se putea reabilita nici filosofia în genere, nici rostul ei în programele analitice şcolare.

Pentru ca aceasta să aibă loc mai trebuia ceva; trebuia: recunoaşterea unui domeniu special al filosofiei, — un domeniu, dacă nu supraordonat, cel puţin coordonat aceluia al ştiinţei obiective — şi a unei metode adequate. Acest lucru însă, atât pozitivismul cât şi evoluţionismul îl neagă din capul locului, sau îl aruncă undeva dincolo sau alături de lumea obiectivă, în lumea veşnic necunoscibilă a realismului transfigurat; şi pentru unul şi pentru altul nu este şi nu poate fi alt domeniu pentru filosofie, decât acel al ştiinţei obiective; nu este şi nu poate fi altă metodă de filosofare decât metoda de cercetare ştiinţifică, pozitivă. Dar, prin aceasta însăşi ele încetează de a fi sisteme de filosofie generală; în ele putem vedea, ce-i drept, nişte uriaşe şi foarte lăudabile încercări de clasificare a ştiinţelor şi cunoştiinţelor, adică elemente de filosofie, nu însăşi filosofia, sistema generală prin excelenţă.

Reacţiunea pozitivisto-evoluţionistă, reacţiune îndreptată atât împotriva filosofiei populare şi diletante de atunci, cât şi în contra specialismului, din ce în ce mai a tot stăpânitor — se face cu atâta curtuazie faţă de ştiinţă şi metodele ei, încât cade în servilism; voind să fugă de ridicolul în care căzuse diletantismul literaro- filosofic al Simţului comun, — îşi neagă ogór şi metode şi cade în nefiinţă.

Sau, —pentru a întrebuinţa faimoasa comparaţie a lui Kant, relativă la apriorismul ideii de spaţiu şi timp, — ca şi porumbiţa care, simţind rezistenţa atmosferei, îşi închipuia că fără aceasta ar putea sbura mai iute, aşa şi-au închipuit şi Comte şi Spencer, cu întreaga lor şcoală, că fără de recunoaşterea unei alte laturi a existenţei (latură greu de prins şi de formulat, fără îndoială, dar nu mai puţin reală şi rezistentă decât atmosfera faţă de sbor), vor putea mai uşor smulge de partea lor, şi a filosofiei, admiraţia, sau cel puţin aprobarea ştiinţei şi a oamenilôr de ştiinţă, — dar au păţit mai rău decât nevinovata porumbiţă. Au păţit-o mai rău, pentrucă, pe când biata pasăre a rămas numai cu închipuitul dor după un sbor mai iute şi uşor, ei, înlăturând în mod arbitrar, dar real, din sistemul lor tocmai ceia ce trebuia să fie singura raţiune şi singurul suport pentru sborul lor filosofic, au căzut ca glonţul în vid, cu sistem cu tot.

Şi, firește, nu de la niște astfel de sisteme se putea aştepta crearea unui „bun pedagogic", demn de a fi pus în fruntea programelor de pregătire şi îndrumare intelectuală a tineretului şi a profesorilor lor.

Ceva mai aproape de adevărata filosofie se înfăţişează, la prima vedere, cealaltă reacţie filosofică a veacului trecut, reacţia metafizicei-idealiste germane. Şi, întrucât în primele ei afirmaţii şi postulate se reazimă pe datele criticei Kantiane de la care purcede — se găseşte în adevăr într'însa mai multă şi mai stăruitoare sforţare de a crea şi da un obiect filosofiei.

Prin ultimele ei concluzii şi mai ales, aplicaţii, ea nu este însă mai puţin unilaterală şi exagerată, deşi în sens contrar, decât pozitivismul evoluţionist. Ba, când este vorba de unii din reprezentanţii ei, — chiar de tot extravagantă.

Herbart se apropie binişor de obiectul filosofiei, îi dă ocol, dar, timid, nu stărue să pătrundă mai adânc în interior; chiamă repede în ajutor monadele lui Leibnitz, pentruca apoi, tacticos şi burghezeşte, să se ocupe cu transformarea psihologiei în ştiinţă pozitivă ca şi matematica, cu „interesele multilaterale" ale pedagogiei, fără să dea în acelaş timp programei analitice un organ mai corespunzător concentrării acestui multilateral scop decât geografia, — ceia ce face ca

practica pedagogică herbartiană să rămână în realitate o simplă multiplicitate de obiecte şi acţiuni juxtapuse.

Fichte, aproape de la primele licăriri şi bănueli de filosofie propriu zisă, cade repede în misticism naţionalist.

Hegel descoperă numai o latură a obiectului filosofiei — atâta numai câtă se putea descoperi şi numai acea latură care se putea descoperi printr'o metodă atât de unilaterală ca aceia a dialecticei lui raţionale, — dar, generalizând cu îndrăzneală, nu numai că o declară pe aceasta singură: „totul", „lucru în sine", „realitate absolută", ci şi încearcă să impună, arogant şi poruncitor, atât obiectul cât şi metoda descoperită de el ştiinţei pozitive — ceia ce era de sigur şi absurd şi primejdios.

Iar Schelling, încă şi mai curagios, încearcă insinuant şi ingenios să-şi pună pur şi simplu — după metoda cucului din lumea păsărească — produsele metodei sale poetico-intuitive deadreptul în cuibul ştiinţei pozitive, pentru o mai departe gestare.

Singur Schopenhauer, — în acelaşi timp şi cel mai înţelegător şi respectuos dintre toţi faţă de ştiinţă, dar şi cel mai înzestrat pentru intuiţii estetice şi morale —, pătrunde mai adânc înlăuntrul walhalicului burg al filosofiei, dar necăjit de câtă sforţare şi durere ţâşneşte de acolo pentru vremelnica noastră viaţă, dă foc întregului burg, fără să mai ia seamă şi la tot binele şi armonia care purcedeau tot de acolo, fără să se mai gândească, mai ales, la cât bine şi armonie s'ar putea realizà în lumea noastră, dacă omul ar merge drept înainte, cu ochii ţintă într'acolo. Aceasta înseamnă însă: nu prestigiu pentru filosofie, ci abdicare şi renunţare la ea.

In rezumat — dacă pentru pozitivism nu există altceva dincolo de datele percepţiei, decât în închipuirea noastră, iar pentru evoluţionism aşa ceva şi dacă există, va rămâne „în sine" un veşnic X. incognoscibil — deci şi într'un caz şi în altu nu ne rămâne decât să ne supunem cu umilinţă şi resemnare poruncilor date de ştiinţă —, pentru metafizica idealistă germană, dimpotrivă: lumea aceasta obiectivă a ştiinţei pozitive nu există decât în iluzia simţirei noastre; singura realitate, adevărata realitate este numai cea întrevăzută de raţiune ori de intuiţia unei imaginaţii poetice.

Aşa dar, negaţie pentru negaţie. Deoparte o negaţie umilitoare pentru filosofie, de alta una presumţioasă, şi încă şi amestec fără de rost într'un domeniu, de unde ar fi trebuit să primească cu recunoştinţă, şi căruia, iarăşi, să-i se fi dat cu mărinimie numai atât, cât o logică normală poate primi şi da.

De aceia, între timp şi între amândouă aceste direcţii, — cu servilă bunăvoinţă şi aplaudare din partea uneia, şi fără

de voia şi împotriva celeilalte — ştiinţa pozitivă a înaintat tot mai triumfătoare, cucerind domenii până şi dintre cele mai aproape de filosofie; spiritul şi metodele ei au pus stăpânire pe psihologie, etică şi estetică, iar specialismul pragmatic şi degradant de personalitate omenească a făcut ravagii în şcoală. Şi cu o astfel de stare de lucruri intrăm în secolul nostru.

3. Cu începutul celui de-al XX-lea secol, asistăm la o adevărată renaştere filosofică, iar unele spirite, înzestrate cu ceva mai mult entuziasm filosofic, cred că nu se va ajunge la sfârşitul evului, fără ca un adevărat spirit filosofic să stăpânească şi să cârmuiască, controlând, cumpănind şi valorificând întreaga noastră activitate, — cea politico-socială şi pedagogică, bine înţeles, în primul rând. După un Guyau, un Fouillée, un Euken, etc., filosofia este chemată să joace în curând, mai curând poate decât ne-am aştepta, rolul jucat altădată de religie în viaţa umană.

Deocamdată suntem însă numai la început, şi filosofia cea nouă, atâta câtă este, se complace deocamdată prea mult în atitudinea de critică şi negaţie împotriva şi mai mult faţă de pretenţia presumţioasă a unui diletantism ştiinţific, popular, de cât faţă de ştiinţa serioasă. Aceasta n'a pretins, într'adevăr şi nu pretinde mai mult decât poate lua şi, iarăşi, n'a promis niciodată şi nimănui mai mult decât a dat şi poate da, — pentru a-i pune mereu înainte cu atâta persistenţă şi în haine filosofice, un *„faliment“* care nu există decât în ignoranţa celor ce-l declară, sau să ne învârtim cu o stăruinţă, demnă de cauze mai mari, în jurul *„contigentismului“* ori a „valorii numai pragmatice“ a legilor sale, cum s'a abuzat în acest sens până acum.

Intuiţionismul Bergsonian deasemenea este la locul lui şi îşi poate avea un rost bine definit în alt domeniu decât în acel al ştiinţei, — dar nu prin el singur se poate urni din loc întregul „greu“ al filosofiei de astăzi, ori pune în valoare rolul ei educativ. Şi mai ales, ar fi de dorit, ca bergsoniştii diletanţi să nu repete acum, abia la începutul unei renaşteri a spiritului filosofic, cu intuiţionismul lor mai mult poetic decât filosofic, lamentabila experienţă a Schellingismului de la începutul veacului trecut.

Cu toate aceste lipsuri, începutul este, totuşi, făcut şi incontestabil asistăm la o frământare filosofică atât de vie, cum numai pe vremea lui Socrate, sau în prima jumătate a secolului trecut s'a putut vedea. Ba, chiar şi culturi ceva mai săracute — cum ar fi a noastră, bunăoară — s'au putut bucura, datorită acestui din urmă impuls, de apariţia unor foarte serioase şi lăudabile încercări de filosofie, iar opere ca: „Metafizica populară“, „Puterea sufletească“ ori „Curs

de Psihologie"—cel cu atâtea porți și portițe larg deschise spre filosofie și filosofare —, și care cu un deceniu mai de vreme ar fi fost, pur și simplu trecute cu vederea, sunt astăzi, căutate, cetite și considerate cu tot respectul cuvenit. Și, în ciuda tuturor greutăților și inerției minților, un lucru apare încă de pe acum bine stabilit și definitiv câștigat pentru toți acei cari au gândit serios și s'au rostit în această privință, anume: rostul și rolul filosofiei în cultura umană a viitorului și atitudinea ei față de știința pozitivă, în special; un rost și rol nobil și mare, care nu poate fi altul decât acela de *analiză și critică generală;* de *coordonare* și *sistematizare generală a cunoștințelor,* de *interpretare* și *valorificare a științei omenești în sine* și *în raport cu viața,* de *orientare normativă în viață* și *a vieții.*

Așa dar, de partea aceasta și pentru un început, destule semne de bun augur, că filosofia contimporană va putea în curând să dea omenirii în general și școalei în special, acel bun atât de așteptat, pe care i-l dedea altă dată religiile, dar pe care, astăzi, acestea nu i-l mai pot da; destule semne că ea va putea — sau, cel puțin, ar putea — să ajungă cu adevărat o religie a minții, o religie rațională a omenirei.

De altă parte, atât diletantismul științific popular și pragmatic de astăzi, cât și specialismul erudit și sec, au început să-și mai lase și din presumția ușoară și din pedanta aroganță. Știința pozitivă serioasă a început mai de multișor a da semne de neliniște și nerăbdare în această privință, protestând împotriva punerii pe seama ei a unor pretenții ce nu și-a arogat, și a unor făgăduieli ce niciodată n'a făcut; iar faptul că unii dintre cei mai de seamă reprezentanți ai ei contimporani — un Poincaré și Wundt, un Ostwald și Mach, etc. — au început ca specialiști și oameni de știință pură, dar au isprăvit ca filosofi și adânc cugetători, le-a închis, se pare, pentru totdeauna gura. Și să sperăm că așa va rămânea.

Căci, tot mai mult își face loc în lume convingerea, că tot ceia ce s'a putut afla până acum și se va mai putea afla și de acum încolo, — pe căile și prin mijloacele acestea de cercetare ale Științei pozitive, obiective, — este și va rămânea în vecii vecilor foarte puțin, o părticică doar, o latură și numai una, din tot întregul și complexul existenței; și că a opri mintea omenească de a trece dincolo de aceste hotare și metode obiective, — în căutarea acelor principii de lămurire, unificare și armonizare universală, după care a însetat și înfometat omul totdeauna — înseamnă tot una cu: a o opri de a mai cugeta și gândi, de a mai afla și ști; tot una cu a opri de la știință însăși, tot una cu o întoarcere îndărăt la religia științei frupt-oprit, de altă dată.

In orice caz suntem departe de timpul, când se spunea

filosofiei, să facă mai întâi ordine şi să introducă armonie la ea acasă şi apoi să se ocupe de ordinea şi armonia din gospodăria altora. Este doar un fapt notoriu, că nicăeri nu se găseşte mai multă dorinţă de bună înţelegere a teoriilor şi părerilor adverse, nicăeri mai multă cuviinţă şi politeţă omenească decât în discuţiile filosofice; şi, iarăşi, nicăeri mai multă ocară şi dogmatism, decât în polemica afilosofică din lumea specialiştilor şi a erudiţilor literari, — unde polemică este în adevăr, ceia ce a fost şi va mai fi în vecii vecilor: războiu în toată legea, războiu bogat în fapte, vorbe şi gesturi, dar foarte sărac în idei.

Prin urmare, nici de partea aceasta nu se mai opune rezistenţă şi nu se ridică cine ştie ce mari piedici; şi de aici, lumea este primitoare şi stă în aşteptarea acelui „bun" pe care filosofia trebue să ni-l dea, pentrucă numai ea este în stare să ni-l dea: Indreptarul vieţii.

Iar în ce priveşte latura pedagogică a chestiei, — este de ajuns să răsfoim numai anchetele, rapoartele ori expunerile de motive ale reformelor sau proiectelor de reformă şcolară ce s'au făcut de la 1900 încoace în toate ţările, şi vom fi pe deplin edificaţi, de cât dezastru pentru ştiinţa pozitivă însăşi a adus şi introdus în şcoala de astăzi atât pozitivism şi historism în sine, atâta gramaticism şi literatură, atâta specializare şi erudiţie, atâta politehnie şi polimatie, câtă a fost îngrămădită şi a putut avea loc în programele noastre analitice.

De pretutindeni ne întâmpină aceleaşi strigăte de alarmă, şi aproape cu aceleaşi cuvinte, faţă de enorma *lipsă de pregătire intelectuală* a tineretului trecut prin şcoală, *faţă de lipsa lui de interes chiar pentru studiile specialităţii alese*, de uriaşa lui pornire *spre arivism intelectual şi practic*, de atotstăpânitoarea lui *dorinţă de a se strecura cât mai uşor printre greutăţile examenelor şi a găsi cel mai bun plasament public*, chiar când *nici diploma şcolară*, prinsă în graba unor pregătiri mnemonice-examinatoarii, şi *nici cunoştiinţa nu i-ar da dreptul să aspire*.

A spicui şi întări cu citate toate acestea, ar însemna să umplem pagini zădarnic. Pentru cine a urmărit chestia, isvorul celor spuse îi este prezent în spirit. Iar pentru cine abia de acum încolo ar vrea să se edifice, îi recomand să citească, nu literatura pedagogică anume îndreptată în această direcţie, nu anchete parlamentare, nu rapoarte inspectorale sau de comisii examinatoare, nu referate şi moţiuni de ale congreselor şi conferinţelor şcolare, şi iarăşi, nu volume sau volumaşe adhoc — cum ar fi de pildă acele ale unui Fouillée, A. Ribot, Lavisse, Gurlitt, Scharrelmann, Tews, Gansberg, Ellen Key, etc., etc., — ci să ia aşa la întâmplare, din raftu-

rile unei biblioteci pedagogice contimporane, dintre cele mai didactice și obiective, și va găsi zeci de observații în același sens.

Ba, am putea împinge cu mult mai în trecut începutul unor astfel de plângeri. Încă de pe la 1887 L. Durand scria, în prefața la Filosofia Dreptului de Diodato Lioy, tradusă de el, că: „Nous voudrions, par cet ouvrage, appeler l'attention „du public instruit qui pensé, sur le grand vice de l'enseig-„ment du droit dans nos Facultés françaises, sur le vice qui „a abaissé le niveau des études, le niveau des intelligences, „et, qu'on nous permette de le dire, le niveau des caracteres et „des consciences: ce vice, c'est l'absence de toute philosophie, „de toute idée morale, de tout principe supérieur fondé sur la „loi naturalle".

Și mai departe: „Les étudiants ne visent en général qu'à „une chose: obtenir le titre qui leur permettra de remplir telle „ou telle fonction, d'obtenir telle ou telle place, d'entrer dans „telle ou telle corporation"...

Asistența lor la cursuri se face nu atât pentru studiu și luare de notițe lamuritoare, cât, mai ales, în vederea prezenței la apel, căci: „En realité, l'assiduité n'est constatée que par „les appels nominatifs, qui sont des mesures d'ordre intérieur".

Și de ce toate acestea? — Pentrucă, atunci ca și la noi acum, în ochii eruditilor universitari: „Le texte de la loi est „tout, il suffit à tout, il répond à tout. Au lieu de chercher à „expliquer la loi positive par la loi naturelle, au lieu de re-„monter à la source du droit pour montrer la justice et la „raison des dispositions légales, ils se contenent de prendre „ces dispositions telles qu'elles sont, et d'enseigner comment „elles s'appliquent, sans rechercher comment elles se justi-fient"... Dar un astfel de pozitivism înseamnă nu numai nega-ția oricărei filosofii, ci: „il est aussi la ruine de tout enseig-„nement, dans le sens élevé que l'on doit donner à ce mot".

Și de aceia: „Il y a tout d'abord une chose qui frappe „l'observateur le moins clairvoyant. La Faculté de droit n'est „pas une institution scientifique, elle est une école profess-„onnelle".

Și tot cam pe aceiași vreme se plângea și Richet, că: „Chez nous, c'est malheureusement une exception rare qu'une „carrière scientifique. Bien peu de jeunes gens aiment la re-„cherche de la science pour elle-même. En général ils se pré-„ocupent avant tout de passer leurs examens, et leur seul „souci est de trouver une profession plus fructueuse, plus „lucrative, plus agréable, que ce que pourroit leur procurer „l'amour de la vérité".

Și ceia ce ne spunea Durand și Richet pe la 1887 despre universitatea și despre tineretul francez, se poate spune, mu-

tatis mutandis, şi despre şcoala şi tineretul de azi. Ba, în ce ne priveşte, încă şi cu mai mult temei, — căci aici, pe lângă erudiţie şi specialism mai avem de a face şi cu „politica".

Aşa dar, încă odată: „lipsa de interes pentru ştiinţă" şi „goană după certificate" „parvenitism" şi „uşurătate", „aducerea cu arcanul la cursuri de frica catalogului" — unii din erudiţii noştrii universitari şi mai în tact cu progresul, mai pun să se încue şi uşile, pentru că să nu fugă studenţii după facerea apelului, — iată atâtea şi atâtea rele ce se semnalează din toate părţile.

Multe din aceste plângeri nu trebue luate, de sigur, ad litteram; iar unele din vinele ce se pun în spinarea tineretului şcolar de astăzi sunt — pentru cine cunoaşte bine psihologia tinereţei în genere şi a tineretului de astăzi în special, — pur şi simplu: exagerări. Mai ales vehemenţele pornite tocmai din rândurile erudiţilor şi specialiştilor trebuesc socotite ca atare.

Se ştie doar, că maniacul se revoltă repede de tot şi împotriva a tot ce-nu-i seamănă; şi unii dintre erudiţii noştri de astăzi sunt în stare să-şi ducă mâinile la ochi de ruşine, ori chiar să se îngroziască în faţa solecismului gramatical sau a unei simple greşeli de calcul, dar pot trece cu seninătate pe lângă fapta necuviincioasă ori chiar de tot imorală şi ruşinoasă.

Căci, nu putem crede cu uşurinţă în vorbe ca:

„En mettant dans le même crâne toutes les connaissances „mathématiques des cent derniers élèves de l'Ecole polytech„nique, on ne ferait qu'un ignorant"... sau în: „On a con„staté que nombre de nos futurs médecins, bacheliers ès sci„ences, ne savent faire ni une division, ni une règle de tros" [1]; nici să luăm altfel decât ca butadă, ceia ce spunea d. Pangrati încă de prin 1915, dacă nu mă înşel — despre realiştii noştri „care s'ar încurca chiar la operaţiile de aritmetică elementară", ori ceia ce ne spunea d. Evolceanu — nu mai departe decât în Iulie trecut şi încă de faţă cu d. Ministru al Instrucţiei, — că „studenţimea de astăzi are două mari virtuţi: prostia şi sărăcia!".

In general însă, învăţământul contimporan de pretutindeni — de altfel ca şi întreaga noastră cultură — suferă de lipsa de concentrare, de lipsa unei idei directive generale, care să unifice, să împace şi să armonizeze totul în jurul ei, — de lipsa unui centru de gravitaţie moralo-filosofică către care să tindă particularul, amănuntul şi banausicul de toată ziua.

Programele şcolare sunt încărcate de foarte mult şi netrebnic balast, care face, în adevăr, să fugă tineretul de ora

[1]) Fouillée: La Réforme de l'enseignement. p. 62—63.

de clasă, sau din sala de cursuri universitare, așa cum orice ființă sănătoasă fuge, — trebue să fugă, altfel n'ar fi sănătoasă — de orice trudă zădarnică, respingătoare, silnică. În ei stau îngrămădite la olaltă obiect lângă obiect și țel lângă țel — fiecare cu ora și clipita lui de clasă și examinare.

Școala de astăzi, după cum observă prea bine cuminte le Willmann, aduce prea mult *a fabrică*, în care fiecare își are partea și părticica sa de specialitate [1]), sau unde, după drastica și concisa expresie a lui Fouillée: „Chaque petit professeur „d'une science particulière ne voudra voir que son programme „spécial et s'eforcera de tout tirer à soi" [2]).

De aceia: *strigarea catalogului* și celelalte mijloace de tortură pedagogică, *examene și note;* de aceia: *închiderea sau paza ușilor de cursuri cu servitori;* deaceia: silă și silnicire. Iar pentru a putea ceti și descifra încă și mai bine cealaltă față a medaliei, pentru a ne da seama de cât de puțin vinovat este tineretul acesta fugar de cursuri anoste și fără de spirit, — n'avem decât să ne gândim de pildă, că la prelegerile unor specialiști ca T. Maiorescu ori Dumitrescu-Iași gemeau sălile de mulțimea studenților de la toate facultățile, ori să luăm seama la ceia ce se petrece sub ochii noștri, astăzi, când se anunță vre-o conferință sau ciclu de conferințe cu conținut de interes general mai înalt și mai adânc omenesc.

Ținând seama de toate acestea, îți vine să zici: Cu cât mai multă matematică, mai multă fizică și formule chimice, mai multe descripții și clasificări zoologice sau botanice, mai mult filologism și istorism politico-literar — în programul școlar și prelegerile universitare de astăzi —, cu atât mai mare a fost și secătuirea interesului și entuziasmului pentru știința însăși, cu atât mai adânc atinsă de uscăciune însăși rădăcina științii.

Am ajuns deci și în această direcție, la o răscruce, unde numai filosofia ne poate veni în ajutor și scoate din încurcătură, — afară numai dacă nu vom voi să chemăm din nou în ajutor misticismul simbolic al religiei din trecut. Intrebarea este numai: *ce, cât și cum* — din tot cuprinsul atins de filosofie?

4. Pentru a putea răspunde la aceste întrebări, trebue să punem și să răspundem în prealabil la o alta.

Cine zice filosofie, zice în acelaș timp și temperament individual. Aici omul lucrează cu întreaga sa ființă și personalitate, nu numai cu latura rațională, obiectivă și obiectivantă a minții sale, ca în știința pozitivă. Sistemele de filosofie

---

[1]) *O. Wilmann:* Didaktik, 4-e Aufl. p. 265.
[2]) *A. Fouillée:* Op. cit. p. 79.

sunt în acelaşi timp opere ştiinţifice, artistice şi practice, sinteze de cunoştinţă şi conştiinţă, — *sinteze personale.*

Aceleaşi întrebări fundamentale la toţi filosofii, dar alte răspunsuri, — altfel de răspunsuri, chiar când deslegarea problemelor se face în acelaşi sens. Aici avem de a face, de pildă, cu idealism şi idealism, materialism şi materialism, spiritualism şi spiritualism etc., — aşa dar, nu numai cu categorii şi genuri, ci, în mijlocul fiecărui gen, cu sisteme *sui generis.*

Mai mult încă, însuşi profesorul de filosofie, — dacă nu-i se poate cere să aibă atât geniu cât ar trebui pentru crearea unui sistem propriu, — trebue să aibă cel puţin atâta capacitate de cugetare, simţire şi voinţă, câtă trebue pentru a-şi însuşi o concepţie filosofică străină şi, însuşindu-şi-o, să simtă şi să fie în stare de a o susţine şi apăra, ca şi când ar fi carne din carnea sa, şi suflet din sufletul său; altfel, nu mai poate avea drept la titlul de: îndrumător şi educator.

De aceia — cum observă Wilmann, *dilema* în care s'a găsit în totdeauna învăţământul filosofic — propedeutic: de a se ţine departe de cearta sistemelor şi totuşi de a putea orienta pe câmpul lor de luptă, de a fi nepărtinitor şi totuşi să nu devină incolor şi fără vigoare [1]).

Aşa fiind, ce i de făcut?

Să alungăm oare filosofia din şcoală, cum cred încă nu unii, ci atâţia? Dar asta ar însemna: sau să ne mulţumim, de nevoe cu disperata anarhie a elementelor pedagogice din şcoala de azi, sau ca raţiunea omenească — cu toate cuceririle ei de până acum şi cu toate limitele pe care de altfel, bucuros şi le recunoaşte — să facă *mea culpa* şi să cheme în ajutor religia. Şi fără să mai întrebăm care religie — căci şi acestea sunt mai multe şi opere cu caracter personal —, iată ceia ce mi se pare cele mai necugetate soluţii pentru timpul nostru.

Să reducem, atunci, filosofia numai la o simplă înşirare istorică a sistemelor mai însemnate, pe care profesorul să le expună fără să ia vre-o atitudine, fără să compare şi să interpreteze, fără să aprecieze şi să tragă concluzii, — cum cred alţii? Ar însemna iarăşi, ca subt un nume mare şi promiţător să dăm tot material istoric în loc de cugetare filosofică, memorizare mecanică şi moartă, în loc de înălţare sufletească. Filosofia ar apărea în acest caz minţii tineretului, ca şi cum ar fi să fie numai sgomotul făcut de nişte „sisteme-maşini" rezonatoare şi răsunătoare, fiecare cu un alt tempo de remontare şi cu un alt ritm de mişcare, — dar, firește, nu un astfel de sgomot incolor, inodor şi fără de savoarea unei substanţe per-

[1]) *Willmann*, op. cit., p. 187.

sonale, poate fi numit filosofie, după cum nu sgomotul făcut de o uzină oare care este uzina însăşi.

Un astfel de învăţământ filosofic nu este şi nu poate fi îndrumător şi educator, — iar mintea şcolarului, ca orice minte omenească în genere, care să fie lămurită, nu încărcată şi lăsată în nedumerire. Şcolarul întreabă. Cine a trăit în mijlocul tineretului şcolar ca educator nu ca dresor, ştie că acesta întreabă şi se întreabă, nu atât asupra balastului din programe, cât mai ales asupra ceia ce-i oferă din afară viaţa cu toată felurimea ei de curente şi subcurente de artă şi ştiinţă, de credinţă şi politică, de critică şi de cugetare etc., — ştie că n'a întâlnit fiinţă mai fericită şi ochi care să fie mai plini de recunoştinţă, decât ai elevului, atunci când i se dă măcar iluzia că a pus o nouă pietricică de boltă la construcţia de realitate umană ce se înfiripează în el. Să lipsim oare învăţământul de astfel de momente de adevărată înălţare sufletească, filosofică?

Şi apoi, ştiinţa pozitivă însăşi, ori cât de impersonală ar fi prin obiectul său, nu-i mai puţin: interpretarea raţională a naturii, interpretarea omenească şi, prin aceasta: realitate obiectivă-omenească, relativ-omenească. Vom putea oare împiedica dreptul acesta de interpretare şi apreciere a profesorului, tocmai la expunerea sistemelor de filosofie, — ori cât de mumificate şi obiectivizate ar fi devenit ele prin circulaţie în decursul timpului?

Aşa dar, din toate punctele de vedere, nu ne putem opri la o astfel de soluţie. Ar fi — încă odată trebue accentuat — o nouă cantitate de balast netrebnic şi mnemonic adaos programelor şcolare şi aşa prea încărcate, dar şi o imposibilitate de fapt. Atunci să ne întoarcem oare la Aristotel — cum ne recomandă Willmann?

Filosofia aristotelică prezintă foarte multe calităţi didactice, intelectual-educative, — trebue să o recunoaştem. Nici unul din sistemele filosofice anterioare şi nici unul din cele apărute mai pe urmă, n'a izbutit într'adevăr să închege laolaltă într'un tot atât de armonic şi prietenos elementele atât de felurite în înfăţişarea lor, ca: *artă şi ştiinţă,* morală şi politică, uman şi suprauman, fizic şi metafizic. Şi iarăşi, nici unul din ele nu întinde mâini mai binearătătoare îndărăt şi înainte, — în trecut spre Plato şi Sofişti, spre Ionieni şi Eleaţi: în viitor, peste Alexandrini, spre filosofia creştino-peripatetică a evului de mijloc — de cât o face acest sistem.

Adevărat iarăşi, că ori unde se învaţă o logică sau psihologie, avem de a face cu nişte ştiinţe — ca terminologie cel puţin — „eminamente aristotelice"; că opera lui Aristotel este şi ea „o bucată de umanitate antică, clasică, cel puţin tot aşa de vie ca şi opera oricărui maestru al limbii şi cugetării

eline" şi că acest sistem se prezintă cu „o vechime destul de mare şi respectabilă, pentru a nu se ciocni prea violent cu direcţiile şi curentele filosofice de astăzi", iar în şcoală ar putea juca „un rol de arbitru nepărtinitor şi cel mai aproape de neutralitate, fără să fie totuşi lipsite de viociune şi vigoare" [1].

Toate acestea sunt adevărate, cel puţin, în bună parte adevărate. Şi tocmai aceste calităţi au făcut din această filosofie un bun didactic de educaţie filosofică prin excelenţă, a şcoalei din trecut. Dar numai atât să fie oare de ajuns, pentru a face din filosofia lui Aristotel un bun pedagogic şi în şcoala de astăzi?

Elementele, pe care acest sistem le uneşte într'un tot atât de armonic, sunt numai ca nume — şi încă şi aceasta numai în parte — identice cu ceia ce ar trebui să armonizeze astăzi filosofia; prin ceia ce se ascunde însă subt terminologie, prin conţinutul lor, unele din ele s'au transformat până într'atât, încât au devenit cu totul altceva decât ceia ce reprezintau până atunci; altele s'au modificat în bunăparte, iar altele, pe lângă aceasta, mai sunt şi deadreptul respingătoare, atât pentru gândul, simţirea cât şi pentru voinţa politico-morală a omului modern.

Intre ştiinţa pozitivă de astăzi, de pildă, şi ceia ce se înţelegea prin ştiinţă pe vremea lui Aristotel, este o distanţă ca de la cer la pământ; concepţia noastră despre arte şi în genere întreaga sensibilitate estetică a omului modern este alta decât aceea a Elenului din vechime, iar sprijinirea organismului social-politic pe *munca silnică de sclav* este pentru noi o oroare. Ce alteeva am putea face cu astfel de accepţiuni în şcoala de azi, decât doar o succintă lecţie din istoria filosofiei, însoţită cel mult de interpretarea filosofică cuvenită unui atât de mare moment din evoluţia gândirii omeneşti? Căci o prelucrare şi adaptare a elementelor din filosofia aristotelică în sensul Logicei lui Trendelenburg (pe care Willmann ni-l dă ca model în vre-o patru locuri din Didactica sa), ori chiar în măsura în care face el o astfel de adaptare, în a sa „Filosofie propedeutică" (logică şi psihologia pentru şcoala secundară), este în adevăr prea puţin, faţă de ceia ce ar trebui să fie şi să se dea pentru o educaţie intelectuală-filosofică în şcoala de azi. Iar o prelucrare care ar merge până acolo, încât să pună şi să prindă într'un sistem armonic datele fundamentale ale ştiinţei şi artei, ale moralei, politicei şi religiei de astăzi, nu celei aristotelice, ar fi, de sigur, mai mult decât o adevărată adaptare şi prelucrare, care să poată fi dată subt numele lui Aristotel; ar fi să realizăm pentru timpurile noastre şi cu elementele culturii actuale, acel sistem complect de filosofie mo-

[1] *Willmann*, op. cit., pag. 384 passim.

dernă, care să echivaleze în valoarea pedagogică vechea creaţie Aristotelică. Şi... tocmai aceasta se aşteaptă de la gânditorii de azi —, dar nu ni s'a dat şi n'o avem încă.

Aşa dar, nici înlăturarea învăţământului filosofic din şcoală şi nici reducerea lui numai la câteva date şi elemente istorico-filosofice, nici întoarcerea la Aristotel, şi iarăşi, nici nu avem încă creat un bun filosofic modern echivalent în valoare pedagogică sistemului peripatetic. Şi atunci, încă odată, ce-i de făcut?

Dar mai întâi, obiectivismul ce se pretinde de la învăţământul filosofic să fie oare o cerinţă cu adevărat pedagogică, sau este numai o sofisticărie, ori cel puţin o iluzie —, o sofisticărie din partea acelora, cari, subt epitete şi denumiri noui, încearcă să ne întoarcă la peripatetismul creştin medieval (cum e în bună parte şi cazul lui Willmann) — iluzie pentru aceia cari, adoratori ai ştiinţei pozitive, mai iau încă drept absolut ceia ce nu este în realitate decât obiectivitate relativă, omenească?

Incontestabil, filosofia poartă pecetea personală a făuritorului, mai mult decât ştiinţa, — dar în măsură mai mică decât arta sau religiile. Ea este amestec sintetic de obiectivism şi subiectivism; iar ce altceva este realitatea noastră obiectiv-omenească decât un astfel de amestec, — şi încă amestec pur, neclarificat şi nesistematizat, haotic? Din acest tot, ştiinţa pozitivă se luptă şi încearcă, fără îndoială, să prindă, şi să scoată la iveală numai „obiectivul"; se luptă şi încearcă să creieze această obiectivitate, dar tocmai aceasta înseamnă că: nu există mai multă realitate obiectivă decât atâta câtă s'a putut crea şi nu va putea fi mai multă decât se va mai putea crea; că nu există obiectivitate şi obiect absolut. Până şi în dosul celor mai elementare dintre datele obiective ale ştiinţei pozitive, se descoperă energia personală a subiectului creator, care le-a prins pentru întâia oară în formulă, transformându-le în realităţi obiective, — iar pentru cele mai multe şi mai însemnate dintre ele se şi stabileşte istoriceşte precis data naşterii lor în timp. Lângă „tabla înmulţirii" aritmetice, ori definiţia „unităţii" constructive matematice, apare figura personalităţii unui Pitagora, iar geometria noastră elementară nu s'a tocit încă până într'atât prin generalizarea ei, încât să se roadă cu desăvârşire urmele personalităţii unui Euclid. Dar atunci, ce să mai zicem de atomism şi energetism, de selecţiune şi ereditate şi alte teorii atât de scumpe adoratorilor de obiectivism absolut?

Realitatea noastră obiectivă s'a născut şi a crescut odată cu mintea omenească. Săracă, aproape nulă, la început, când cel dintâi quadruman se putu înţepeni pe labele dinapoi pentru a şi le face picioare şi a deveni biman, obiectivitatea,

aceasta relativă s'a întins şi îmbogăţit apoi, încetul pe încetul; se găsia destul de închegată prin veacul al IV. a. Ch., pentruca omul, — un Aristotel, un Euclid, un Archimede etc.—să poată începe a o prinde în formule sistematice, şi ajunge după aceia, cu fiecare pas mai departe al ştiinţei, atât de bogată şi atât de solid întărită şi îngroşată, încât a putut da omului modern iluzia că s'ar putea avânta pe puntea ei de ghiaţă în înfinit.

S'a băgat însă curând de seamă că: luciul acesta obiectiv are margini şi că totul se reduce la un simplu sloiu — sloiu uriaş, dacă vreţi, dar nu mai puţin sloiu —, plutitor pe unda veşnic mişcătoare a unui fluviu nu mai puţin uriaş, de elemente fluide, în neincetata frământare şi schimbare, subiective. Căci, cu fiecare pas nou spre obiectivare în forme din ce în ce mai clare şi bine închegate de întins de acesta static, obiectiv, — s'au făcut în acelaşi timp tot atâtea săpături mai în adânc, spre isvorul ţâşnitor de energie de aceasta fluidă, subiectivă; cu fiecare nouă lopată de element cimentator de obiectivitate aruncată în infinit, — tot pe atâtea alte noui guri se descopereau, fântâni minunate; cu fiecare nouă pojghiţă de obiectivism solidificat, noui valuri de putere subiectivă, din ce în ce mai limpede, ţâşniau de acolo din adânc, iar fiinţa umană se putu ridica de la individualitatea sa pur fiziologică a începutului la rangul de subiect psihologic de mai apoi; de la acesta la acel de personalitate creatoare şi caracter moral, conştient şi de puterile sale dar şi de limitele acestor puteri.

Şi astfel, ceia ce ştiinţa şi arta, fiecare în felul său — una tinzând spre un obiectivism din ce în ce mai consistent, alta spre un subiectivism din ce în ce mai limpezit, — ne arată, sau încearcă să ne arate separat, abstract şi necomplect, filosofia redă sau încearcă să ne redea din nou combinat, sintetizat şi complect: întreaga realitate obiectivă şi subiectivă în acelaş timp. Formulele ei, dacă nu sunt şi nu pot fi atât de consistente ca acele ale ştiinţei pozitive, — nu sunt însă nici atât de fluide şi schimbătoare ca acele ale artei. Şi, oricât ar fi unele din sistemele ei mai aproape de un unghiu de vedere, altele de altul, — de ce să ne temem de mai marea sau mai mica fărâmă de personalism omenesc ce se găseşte în alcătuirea lor; de ce să ne temem de realitatea însăşi, de firea noastră?

De altfel, însăşi programele analitice ale şcoalei noastre de azi nu încearcă să arate altceva, decât întreagă această realitate în tot complexul ei: obiectivitate ştiinţifică, subiectivitate artistică şi dexterităţi practice. De cât, în zadar am aştepta ca toată această juxtapunere de mozaic să se recontopească, aşa de la sine, numai prin simpla ei îngrămădire la

olaltă, fără de ajutorul acestui ciment de legătură ce se chiamă filosofie, oricât de mult personalism ar cuprinde ea.

Căci, în ce sens şi cu ce alt scop se impune în programele noastre analitice şi se predă în şcoala actuală atâta polimatie şi atâta politechnie, decât în acela de a se crea mai multă energie de aceasta subiectivă, de a se făuri mai multe personalităţi, care să adaoge la realitatea de până acum fărâma lor mai mare sau mai mică de putere creatoare? Şi iarăşi, s'a putut realiza oare cândva aşa ceva, fără de ajutorul unei fărâme de personalitate şi, deci, subiectivism dăscălesc şi omenesc?

Să vie, deci, acele personalităţi profesorale şi cu gând adânc modern. Departe de a se teme de subiectivismul lor, şcoala de astăzi le cere şi aşteaptă cu nerăbdare să fie însufleţită de duhul lor cel nou. Personalitatea omenească este doar: *macrocosmul quintesenţiat, însufleţit, personificat, — realitatea prin excelenţă.*

Să vie; căci chiar dacă suflarea aceasta de filosofie nouă a unor astfel de personalităţi n'ar putea, dintr'un început, concura, ca valoare pedagogică, cu vechiul aristotelism, — nu este alt mijloc de a ajunge acolo, decât acesta al unei libere concurenţe şi întreceri între personalităţi.

5. Cu toate cusurile ei pedagogice, pe care de altfel le-am recunoscut, filosofia modernă, nu este totuşi lipsită de elemente şi note comune, capabile să-i dea, mai curând poate decât s'ar putea aştepta cineva, o valoare educativă cu mult mai mare decât acea a învechitului peripatetism.

Şi mai întâi:

Din toate curentele şi subcurentele ei de intuiţionism şi pragmatism, de raţionalism şi neoidealism, de spiritualism şi neo-criticism etc. se degajează, aşa ca o atmosferă moralo-filosofică, din care toate aspiră şi în mijlocul căreia toate viază şi respiră, conştiinţa că: *omul este în acelaşi timp şi creatorul lumii sale obiective şi ştiinţifice* şi *făuritorul soartei sale în această lume.*

Din amănuntul şi personalismul fiecăruia se desface ideia nouă şi comună tuturor că: absolutul perfect sau perfecţiunea absolută nu se găseşte aşa de-a gata undeva şi pusă acolo de altcineva, şi numai trebueşte căutată, — aşa, în mod zadarnic, cum s'a făcut până acum — într-o lume oarecare din afară, sau prin cine ştie ce alte lumi transcendentele, căci aşa ceva se află doar abia ca germene în noi — şi de aceia: atâta nelinişte şi toată frământarea omenească în alergarea sa după ceva mai bun, mai frumos şi mai adevărat;

Din toate respiră convingerea că omul şi lumea sa este ceva perfectibil în sine şi numai prin sine şi că la aceasta tinde

şi toată ştiinţa şi toată arta şi toată morala noastră social-politică.

Şi dacă, măcar numai atât suflu nou de viaţă s'ar putea introduce în programele noastre analitice şi în munca cea de toată ziua a şcoalei de azi, şi ar fi de ajuns, pentru ca în scurtă vreme să n'o mai recunoaştem.

Dar cu ceva mai multă atenţie se mai pot descoperi şi alte note comune. Aşa ar fi de pildă: *atitudinea ei din ce în ce mai înţelegătoare faţă de ştiinţa pozitivă şi rostul acesteia în viaţă*, — atitudine din ce în ce mai recunoscătoare de sprijinul ce-l poate avea de la ea.

Ştiinţa pozitivă a jucat, în adevăr, în toate timpurile un mare rol în viaţa omului, iar în timpul din urmă a făcut atâtea cuceriri şi a revoluţionat atâtea ramuri de activitate, încât cu greu i se mai poate trece peste cuvânt şi metodă în domeniul pe care s'a făcut stăpână, în ogorul fenomenalităţii obiective. De aceia, afară de unele exagerări ale diletantismului bergsonian, ori din partea neocriticismului mistico-religios — de nicăeri nu mai pornesc încercări de a i se defini altfel obiectul decât şi-l defineşte, sau de a i se impune alte mijloace de investigare decât acelea pe care ea şi le alege; tot mai mult îşi face loc în lumea gânditoare convingerea sănătoasă că, ori de câte ori speculaţia filosofică va avea de privit lumea şi subt unghiul acesta de vedere al obiectivităţii, ea trebue să ţină seamă în primul rând de datele ştiinţei.

Şi cum şi de ceastălaltă parte, ştiinţa devine din ce în ce mai respectuoasă faţă de speculaţia filosofică şi nu mai încearcă să se amestece în gospodăria ei, falşificând şi schimonosind, — putem înregistra ca o foarte mare probabilitate, îmbucurătorul fapt că poate niciodată, afară doar de cei vre o 50 ani din timpul şi imediat după moartea lui Aristotel, filosofia şi ştiinţa pozitivă n'au fost mai aproape de momentul unei mai prietenoase şi armonice colaborări, decât în timpul de faţă.

Mai caracteristică şi mai generală decât toate acestea este însă *nota socială a speculaţiilor filosofice de astăzi*. Niciodată, în adevăr—şi de data aceasta o spunem cu toată certitudinea—omenirea nu şi-a trăit mai intens şi cu o bază de experienţă mai întinsă în spaţiu şi timp viaţa sa socială şi politică, decât şi-o trăeşte în momentul de faţă; şi iarăşi, niciodată n'a urmărit şi filosofia mai stăruitor şi n'a dat mai multă atenţie problemelor de morală şi politică socială, decât o face subt ochii noştri.

Studiile de sociologie şi morală — şi după războiu mai ales cele politice — ocupă atâta loc în preocupările şi publicistica filosofiei contimporane, încât dacă ar fi să caracterizăm cu un atribut mai potrivit şi mai cuprinzător veacul acesta în curs, i-am zice: secolul sociologiei.

In orice caz ne îndepărtăm pe zi ce merge de timpul de stăpânire al mecanicei şi biologiei. Şi poate, pornind de aici, de la materialul ce ni-l oferă viaţa socială şi de la sociologie, — se va ajunge mai curând la crearea acelui bun filosofic atât de aşteptat, care să se poată numi cu drept cuvânt: cosmologie nouă, modernă.

Iată, deci, atâtea note comune, care pot face din filosofia de astăzi un foarte puternic mijloc de educaţie; şi iată, în acelaşi timp şi cadrele generale în care are să se mişte toate diferenţele sale de personalism şi personalitate. Inlăuntrul acestor limite şi condiţii generale, ce se impun, se întăresc şi se strâng tot mai mult în jurul nostru, — nici un personalism, oricât de exagerat, şi nici o personalitate oricât de originală nu va putea fi atât de periculoasă, pentru a ne face să renunţăm cu uşurinţă la tot binele ce ni-l poate face şi la atât suflu nou de viaţă, ce numai prin ea s'ar putea întroduce în şcoală.

De aceia vom cere — trebue să cerem fără umbră de ezitare — să se dea cât mai curând şcoalei secundare de azi *ceva mai mult din tot cuprinsul filosofiei acesteia noui; să se introducă acolo cât mai mult din spiritul ei, dădător de viaţă.*

Ceva mai mult din tot cuprinsul ei, şi anume:

1) Ştiinţele prin excelenţă pregătitoare de înţelegere filosofică: *psihologia, logica* şi *elementele de sociologie,* accentuându-se în special acele din feţele lor *ce duc direct la filosofie şi filosofare.* Părţile de pură specialitate pozitivă fiind tratate sumar, ori chiar lăsate pe seama studiilor speciale universitare, — toate acestea s'ar putea foarte bine trata de un profesor bine pregătit şi conştient de scopul urmărit, în câte 4 ore pe săptămână în cl. V-a şi VI-a, dacă liceul va fi cu 7 clase, în cl. VI şi VII, dacă va fi să avem un liceu viitor tot de 8 ani.

2) *Teoria cunoştinţei* şi *elemnte de filosofie primă, noţiuni de estetică şi morală* şi poate n'ar strica câte ceva şi din istoria filosofiei, arătându-se — când ar fi vorba de aceasta din urmă — nu atât sistemele, toate sistemele, pe şcoale şi în ordinea lor cronologică, cât mai ales paşii făcuţi de gândul şi puterea omenească creatoare în decursul timpurilor, începând de la mitul primitiv, ilustrând apoi cu acele teorii filosofice pregnante pentru anumite faze ale gândirii omeneşti şi terminând cu felul cum sunt puse acele probleme, sau cele mai însemnate dintre ele, de către filosofia contimporană. Acestea iarăşi s'ar putea face într'un mod destul de acceptabil în maximum 5 ore pe săptămână în anul de încheiere al liceului.

Să se introducă cât mai mult din spiritul acesta nou filosofic prim:

1) O cât mai armonică — am zis filosofică — coordonare şi ierarhizare a obiectelor din programa analitică, — simplificând, clarificând şi adâncind;

2) O cât mai complectă şi superioară pregătire a profesorilor de filosofie, în special, din cultura cărora n'ar trebui să lipsească, cum este cazul astăzi, nici vederile largi de total şi nici, mai ales, principiile şi normele de filosofie pedagogică, — în cazul când nu li s'ar putea cere chiar o proprie cugetare filosofică până şi în cele mai secundare chestii de pedagogie;

3) O cât mai filosofică şi pedagogică pregătire a profesorilor de alte specialităţi, în cultura cărora, bine înţeles, pe lângă cunoaşterea obiectului specialităţii lor, ar trebui să se găsiască şi să le fie prezent în conştiinţă numai atât măcar din spiritul filosofic, cât este de trebuinţă pentru o înţelegere temeinică: *a)* a valorii şi limitei ştiinţei lor din punctul de vedere al teoriei cunoştinţei; *b)* a valorii şi rostului ei pedagogic în raport cu celelalte specialităţi din învăţământ; *c)* a celor mai bune — în orice caz, a celor mai recomandabile — metode de predare pedagogică în genere şi a obiectului ştiinţei lor, în special.

Iată însă ceia ce nu se face — şi nu se poate face, trebue să o recunoaştem —, în Seminariile pedagogice universitare, aşa cum sunt organizate ele astăzi.

Dar nu este aci locul — în nişte consideraţii generale ca acestea — să insistăm, arătând mai în amănunt ceia ce ar trebui să cuprindă o adevărată programă analitică de învăţământ filosofic şi spirit filosofic secundar, nici cum ar trebui să fie organizate acele institute sau academii pedagogice superioare, în care ar trebui să se facă atât pregătirea filosofică generală, cât şi cea specială şi profesională a profesorilor, — şi mă opresc deocamdată aici.

Altă dată poate — dacă cele 30 de ore de muncă dăscălească săptămânală cu toate accesoriile lor îmi vor da răgazul — voi reveni şi asupra acestor chestii, aşternând pe hârtie atunci, tot ceia ce şi gândul şi experienţa celor 21 ani de profesorat secundar mi-ar îngădui poate să spun cu oarecare temei.

Ori, poate, încă şi mai bine le-ar sta unor astfel de chestii, ca puncte principale de dezvoltare şi desbatere într'un congres de filosofi şi pedagogi, — dacă cineva care ar avea şi autoritatea şi răgazul necesar, ar lua în mână organizarea şi convocarea unei astfel de adunări.

Momentul este, cred, destul de oportum.

Enache Ionescu

CRONICI

Cronica istorică.

Primele legături diplomatice cu Piemontul. — In momentul de faţă, când relaţiunile României cu Italia intră în cadrul preocupărilor obşteşti, nu este poate lipsit de interes a reaminti începuturile legăturilor noaste oficiale cu Piemontul.

Intrebuinţez dinadins cuvintele de „legături oficiale", întrucât, de fapt, istoria noastră diplomatică este împletită cu aceia a Regatului Sardiniei încă din ziua de 26 Ianuarie 1855, când Contele de Cavour aderă la alianţa franco-engleză ce urmă tratatului din 10 Aprilie 1854 [1]). In aceea zi, întradevăr, fu hotărâtă constituirea corpului expediţionar italian care, sub comanda generalului Marchiz La Marmora, trebuiă să participe la războiul Crimeii şi la izbânda decizivă din 8 Septembrie următor: căderea cetăţei Sevastopol. Acest ajutor armat oferit aliaţilor dădea Contelui de Cavour şi Marchizului De Villamarina dreptul de a reprezintă ţara lor la Congresul din Paris convocat la 25 Februarie 1856 şi de a lua parte activă la negocierile cari izbutiră, prin tratatul din 30 Martie, la aşezarea temeliilor viitoarei noastre uniri şi neatârnări. Dacă Lord Clarendon, plenipotenţiarul britanic, s'a raliat atunci propunerilor Contelui Walewski hotărând astfel, prin glasul lui precumpănitor, adoptarea lor, în liniile lor generale, aceasta se datoreşte în mare parte şi activităţii diplomatice a Marchizului Emanuele d'Azeglio, ambasadorul Sardiniei la Londra, care era însărcinat de Cavour a obţine de la Lord Palmerston recunoaşterea unui principiu, pe baza căruia urmă să se înfăptuiască mai târziu unitatea italiană. Şi nu se sfiii diplomatul italian de a spune pe faţă puternicului bărbat de stat englez că Guvernul lui ar socoti opoziţia Angliei la soluţia firească a chestiunei româneşti ca un delict de „lèse-civilisation" [2]).

---

[1]) Pietro Orsi, L'Italia Moderna, Milano, Hoepli, 1902, p. 225.

[2]) D. A. Sturdza, Insemnătatea Divanurilor ad hoc din Iaşi şi Bucureşti în Istoria Renaşterei Române, Analele Academiei Române, seria II, t. 33, 1910, 1911, p. 33.

Dar, deşi fruntaşi români, ca I. C. Brătianu şi C. A. Rossetti, se puseseră în contact cu bărbaţii de stat italieni din diferitele partide politice, de legături oficiale cu Sardina nu puteà încă fi vorba. Cel care prima dată se adresă pe faţă Guvernului piemontez, fù de abia Vodă Cuza. După îndoita lui alegere, însărcina pe Vasile Alexandri, ministrul afacerilor străine al Moldovei, să apere punctul de vedere românesc, cerând recunoaşterea faptului implinit guvernelor din Paris, Londra şi Torino. In Italia avea două însărcinări de indeplinit: prima, de a arăta recunoştiinţa Românilor faţă de ţara care întotdeauna se alăturase Franţei în sprijinirea aspiraţiunilor noastre (până şi în vara anului 1857, când Generalul Durando ceruse cu atâta hotărâre la Constantinopole anularea primelor alegeri moldoveneşti pentru divanurile ad-hoc, prezidate de Vogoride [1]); a doua, de a cere continuarea acestei colaborări diplomatice în vederea recunoaşterei lui Vodă Cuza ca domn al ambelor principate.

Amândouă însărcinările erau să fie bine primite la Torino. Guvernul Sardiniei nu se îndoia de sinceritatea simţimintelor româneşti faţă de dânsul, căci fusese pus la curent de Cavalerul Bensi, delegatul său în Comisiunea europeană menită a supraveghea alegerile şi lucrările divanurilor ad-hoc, despre primirea ce'i pregătiseră moldovenii la sosirea sa din Iaşi, în ziua de 21 Aprilie 1857, primire despre care Victor Place, Consulul Franţei scrià că „a exprimat bine dispoziţiunile în care se află populaţiunea, „care i-a eşit înainte cu flori şi panglici tricolore, întovărăşindu'l „de la barieră până acasă în ovaţiunile cele mai entusiaste... Aceste „manifestaţiuni se explică lesne din pricina simpatiei masselor „pentru Regele Sardiniei a cărui politică este favorabilă unirei“ [2]). Deasemenea, guvernul Sardiniei erà convins de foloasele ce i-ar pricinui unirea principatelor prin crearea unui precedent istoric şi prin întemeierea unui stat potrivnic, în mod firesc, monarhiei habsburgice.

Modul cum a fost primit Vasile Alexandri la Torino, atât la Suveran cât şi de oamenii politici, amănuntele întrevederilor şi activităţii lui au fost descrise de dânsul, chiar în revista de faţă, sub titlul „Estract din istoria misiilor mele politice“ [3]). Ca prim rezultat pozitiv, Cavour făgădui ministrului român de a îngădui trecerea prin teritoriul Sardiniei a celor zece mii de puşti oferite de Napoleon al III-lea tinerei oşti române.

Câtăva vreme după întoarcerea în ţară a Ministrului Afacerilor Străine al Moldovei, Vodă Cuza, dându-şi seama de piedicile ce stăteau încă în calea recunoaşterei sale oficiale ca Domn al

[1]) Ibid.; p. 256, 307.
[2]) Ib., t. 34, p. 19, 20, 21.
[3]) Vezi „Convorbiri Literare“, anul XI, No. 12 din 11 Martie 1878, şi anul XII, No. 2 din 1 Mai 1878 şi No. 5 din 1 August 1878.

ambelor principate, trimete în străinătate — de data aceasta pe un muntean — pe Ion Bălăceanu, care avea să fie în urmă una din figurile frumoase ale diplomaţiei româneşti, cu aceaşi misiune: a susţine consfiinţirea în drept a aspiraţiilor noastre realizate în fapt. Ion Bălăceanu este în deosebi însărcinat să convingă cercurile oficiale piemonteze, şi domnitorul îi încredinţează o scrisoare autografă pentru Cavour.

Scrisoarea, regăsită acum câţiva ani, a fost înfăţişată publicului italian de către Italo Raulich, într'o broşură editată în foarte puţine exemplare, iar apoi de M. A. Silvestri în revista „Romania" din Roma [1]). Cum însă, după câte ştiu, n'a fost publicată la noi, cred interesant a-i redà aci conţinutul în româneşte:

„Iaşi 17/29 Mai 1958,

„Domnule Conte,

„După îndoita mea alegere de către Adunările Moldovei şi „Valahiei, lucrurile au ajuns la un astfel de punct în Principa„tele-Unite, încât o soluţie se impune în mod imperios. Guvernul „piemontez arată, în anii din urmă, o atâta binevoitoare solici„tudine faţă de ţara noastră şi mi-a manifestat şi mie un interes „atât de sincer cu prilejul Conferinţei din Paris, încât Excelenţa „Voastră va binevoi să mă ierte dacă 'i expui pe faţă situaţiunea.

„Amândouă principatele au, mai mult ca oricând, nevoe de „unirea desăvârşită, definitivă. Nu trebue dar să-şi facă nimeni „iluzii. Ştiu prea bine că unirea desăvârşită, cum o vrea Ţara, „nu este cu totul conformă Convenţiunei din 19 August 1858. „Dar în acea convenţiune sunt două părţi bine deosebite: una „care cuprinde principiile liberale chemate a fi temeiul reorga„nizărei noastre şi pe cari nu vrem să le părăsim cu nici un preţ „pentru că sunt cu totul conforme ideilor civilizaţiunei moderne; „cealaltă parte, mai mult politică, nu este încă poate aplicabilă „unui popor în plină transformare care, mai presus de toate, are „nevoe de ordine şi de linişte în clipele atât de gingaşe ale unei „tranziţiuni.

„Noi simţim prea bine că Austria, vrăjmaşa firească a „oricărei naţionalităţi care tinde să se organizeze şi să ajungă „neatârnată, luptă cu intrigile sale, în potriva soluţiunei care „ne-ar dà stabilitatea şi ordinea. Dar în ceasul solemn în care „Sardinia îşi varsă sângele şi îşi riscă existenţa pentru a desă„vârşi unitatea Italiei, noi avem nestrămutata credinţă că nobilul „său Guvern nu va refuzà să ne ajute de a îndeplini unirea „Românei.

„In numele dar al principiilor de umanitate şi de civilizaţie „pe cari încercaţi să le faceţi să triumfe cu preţul celor mai „mari jertfe, eu reînoiesc Excelenţei Voastre dorinţele unui popor „care aspiră cu orice preţ la unirea sa, pentru că vrea să trăiască.

[1]) Anul I, No. 6 din 1 Septembrie 1920, p. I.

„Această scrisoare va fi predată Excelenței Voastre de către „domnul Ion Bălăceanu, foarte credincios mie și unul din înalții „funcționari ai Valahiei; în acelaș timp D-sa este însărcinat a dà „Excelenței Voastre toate informațiunile verbale ce ați puteà dori „să aveți. Rog pe Excelența Voastră să primească cu bunăvoință „pe d. Bălăceanu și să sprijine pe lângă Impăratul Napoleon e „demersurile ce, potrivit ordinelor mele, le va încerca pentru sal- „varea țărei noastre.

„Toată lumea știe cât iubește și stimează Impăratul oameni de „valoarea și patriotismul Dv. și sunt sigur, Domnule Conte, că apă- „rată de Dv. pe lângă Majestatea Sa, unirea României va iz- „buti.

„Primiți, Domnule Conte, asigurarea înaltei mele conside- „rațiuni.

„*Alexandru-Ioan Cuza*"

Această scrisoare a avut urmări politice. Cavour ascultă de cererea domnitorului român și recomandă călduros pe Bălăceanu lui Napoleon al III-lea, prin mijlocirea vărului împăratului, Principile Jérôme Napoleon, care devenise de câteva luni ginerele Regelui Victor-Emanuel II.

—„Alteța Voastră" — îi scria el la 1 Iulie următor — vă- „zând pe domnul Brătianu, Șeful partidului liberal („avancé") și „având posibilitatea de a sta de vorbă cu D-l Bălăceanu, care 'i „va remite această scrisoare, va puteà află tot atât și mai mult „încă decât mine. Principele Cuza care trebue să aplice o consti- „tuțiune absurdă și imposibilă, față de interese contrarii, combătut „de influența marilor puteri care-l înconjoară, negăsind sprijin „nicăeri, nu știe ce să facă și urmează un drum nesigur care l'ar „puteà duce, pe el și țara lui, la prăpastie. Aceasta ar fi destul de neplăcut pentru Franța care a luat sub protecțiunea ei pe „principe și pe români... Eu cred că această primejdie ar puteà „fi înlăturată dacă Franța ar luà față de dânsul o pozițiune „hotărâtă și i-ar arăta, în mod precis, calea ce trebue să urmeze. „Sprijinit de cei doi consuli francezi, principele ar mai puteà „să-și urmeze drumul, până ce războiul sau negocierele ar aduce „o schimbare în organizarea impusă principatelor" [1]).

Legăturile dintre Italia și România se strângeau din zi în zi [2]) ajungând de o parte până la hotărârea lui Vodă Cuza de a ajutà trupele italiene, laolaltă cu legiunea ungară a lui Kossuth, în războiul contra Austriei [3]), și de altă parte până la faimoasa moțiune a Cavalerului Nigra din 4 Aprilie 1866 [4]), care izbuti a

[1]) Ibid., p. 2.

[2]) R. Rossy, La parte dell' Italia nella Storia diplomatica romena, în „Romania" din Roma, anul III, No. 2 din 31 Ianuarie 1922, p. 4, 5.

[3]) Xenepol, Cuza Vodă, Iași, 1903, t. I, p. 100 și urm.

[4]) Protocolul No. 5.

obţine de la Conferinţa din Paris recunoaşterea alegerii ca domn al României a Principelui Carol de Hohenzollern.

Dar începuturile oficiale ale acestor relaţiuni diplomatice o constitue misiunile lui Vasile Alexandri şi Ion Bălăceanu şi scrisoarea de mai sus a lui Vodă Cuza.

R. V. Bossy

Cronica literară.

D. Cantemir om de ştiinţă şi literat. — Când am pornit să cercetez trecutul ştiinţific românesc, la toate m'aş fi aşteptat, dar să scriu titlul acestui articol, nu Mi-am închipuit, în naivitatea mea, că, cel puţin vechea literatură românească a fost cercetată, mai mult încă, studiată, ba şi mai mult, profund studiată. Căci când un popor are atât de puţine de căutat îndărătul său, la mintea omului este, ca desgropările să se facă cu acea migăleală ştiinţifică, cu care se lucrează în laboratoarele noastre moderne, cu acea religiositate cu care arheologii ridică fiecare piatră din ruinele unui vechiu templu. Şi pentru această operă aveam desigur atâţia cercetători în domeniul trecutului, atâţia critici, atâţia dascăli. Iar cei din câmpul literilor şi al Istoriei au scris atâtea Antologii şi Istorii Literare!

Când ai avut mai ales raporturi cu învăţământul străinătăţii, în care cultul trecutului ajunge o adevărată manie, şi te oboseşte prin perseverenţa, cu care este editat şi cu sistema, cu care revine la fiece pas, desigur te aştepţi, ca cel puţin în proporţia vecinătăţei Orientului, acelaş fenomen să-l constaţi şi la noi. Închipuiţi-vă un elev francez, care se duce la un bacalaureat, cu tot bagajul literaturei ţărei sale, ori un student, care trebue să se prezinte la licenţa în litere, şi cu autorii de mâna a treia, ori cu cei medievali. Acest elev n'ar trece pe lângă Cantemir, fără să-l mai deschidă? El nu şi-ar închipui măcar că din punct de vedere literar, Cantemir să nu fi fost cunoscut la noi. Cel mult, dacă ar bănui oarecari împreciziuni, în ceeace priveşte partea ştiinţifică şi ar face, ce am făcut eu, ar răsfoi, să vadă de nu cumva găseşte un ac într'un car cu fân.

Ei bine, imposibilul ac a fost găsit, căci se prezenta sub forma unui formidabil stâlp de telegraf. Şi surprinderea era dublă, căci pe lângă *Cantemir om de ştiinţă*, am descoperit şi pe *Cantemir literat*.

Desigur nu voi putea zice, că nu s'a auzit de *Istoria ieroglifică*, că nu s'a şi scris despre ea. Nu pot avea fatuitatea de a mă crede absolut primul, care a deschis această operă. Nu. Au mai răsfoit'o şi alţii, ba au mai aflat din prefaţa, că ea repre-

zintă un frumos memorial al autorului. Acest autor, având şi precauţiunea de a anexa o tablă explicativă, cercetătorii au putut chiar urmări şi deslui istoriografia epocei, sub blănile şi penele alegoriii căci opera se prezintă şi sub această formă medievală. Dar bizarul, cum am spus este, că toţi aceşti cercetători n'au zărit cel puţin partea ei literară. Având însă în vedere şcoala noastră naţională, ne putem uşor da seama de întâmplare. Numai astfel ne putem explica fenomenul. Şi certitudinea aplicărei şcoalei acesteia o avem în partea principală ştiinţifică, care prezentându-se într'o pagină către sfârşitul operei, n'a putut fi frunzărită. Acestei frunzăreli îi datorim deci, descoperirea mea actuală. Eu îi sunt recunoscător, şi-i promit, că o voi aplica-o şi eu, frunzărind şi de acum încolo, prin trecutul nostru cultural.

Acum să arăt şi eu ce am căpătat din frunzăreala actuală. Voi începe cu cea mai puţin voluminoasă, dar nu mai puţin importantă.

* * *

Am descoperit, întâi, pe un *Cantemir, neaşteptat om de ştiinţă.* Am scris încă mai de mult, în ceia ce priveşte pe *Cantemir filosof*, sau mai bine pe *Cantemir teosof*. Într'adevăr, *Lauda*, adusă lui *Van Helmont*, este edificatoare în această privinţa; iar desemnurile şi sentinţile, din prima pagină a acestei laude, sunt şi mai edificatoare. Ca teosof, Cantemir a scris *Divanul Lumii*, care nu este altceva de cât o carte de propoganda *stoiciană*. Teosofii erau adepţii *etici* ai stoicismului. În câmpul Metafizicei Cantemir este ca şi Teosofii, *panteist* şi o exprimă peste tot. Teosofii fiind şi *logiciani*, Cantemir a compus şi un tratat mic de *Logică*.

Stoicismul lui Cantemir are şi în „Istoria Ieroglifică" o parte importantă. Nu numai el şi cumnatul său sunt două tipuri de un purism stoic, dar cele „760 de sentenţii", cu cari este „frumos împodobită" cartea, îl leagă pe autor de *Marc-Aurel*, foarte de aproape. Sunt printre aceste sentinţe multe, foarte multe, cari nu sunt mai pre jos de cele ale celebrului roman. In transpunerea, pe care o voi publica-o în curând, se vor putea citi cele mai importante, pe cari le-am conservat.

In genere cum publicul cult este foarte puţin în curent cu importanţa Teosofilor în epoca lui Cantemir, sunt obligat să fac aceasta punere la punct. *Van Helmont*, elevul lui *Paracelsius*, cel iniţiat în India, şi-a arătat doctrina în celebra sa Fizică. Pentru prima oară, de la Aristotel, vechile principii erau atacate. Dacă puţine din cele noi au putut rezista timpului, rezultatele obţinute însă au adus o lume nouă ştiinţifică. *Creaţiunea, funcţiune de intuiţie şi de controlul experienţei*, este unul din acele principii noi, care a permis descoperiri uimitoare, mai ales în

domeniul Chimiei. Dacă n'ar fi de cât descoperirea *gazelor* și am putea să ne dăm seama, de aceia ce a făcut.

Cantemir adept al acestei școli, ar fi pentru noi o revelație deci. Dar dacă voi arăta că acest Cantemir a trecut și la fapte și că a pus în practică principiul de mai sus? Desigur revelație va deveni uimire. Ei bine, într'unul din capitole ele „Istoriei Ieroglifice" autorul afirmă, că a studiat timp de un an, un *Cameleon*, pentru a vedea cu ce se hrănește, chestiune neprecizată până atunci. Experiența s'a făcut ținându-se, în tot acest timp, Camelionul închis într'o colivie. Rezultatul a fost, că acesta a trăit fără apă, numai cu muște și cu insecte ceia ce explică și existența lui în părțile Tripolitanei.

Mai departe emite și o *teorie a schimbări culorii* aceluiaș Cameleon, chestiune iarăș foarte desbătută, până mai acum câteva decenii. El afirmă a fi observat în epiderma micului saurian, mici sfere în patru culori fiecare, pe cari apoi, acesta în urma simplului act voluntar ori reflex, le combină diferit. Diferitele culori și adaptarea la mediu, erau de pe timpul celor antici. Contimporanii lui Cantemir nu le schimbaseră. Ele azi au dispărut. A rămas însă, în locul sferelor, bande de două culori (închise și deschise), cari explică schimbarea culorii animalului. *Deci teoria cantemiriană era cea mai aproape de cea modernă.* Nu este oare aceasta o revelație uimitoare?

Dacă voiu adăoga, că în „Sistema Religii otomane" acelaș Cantemir afirmă, a fi descoperit *o curbă analitică, reprezentativă a întregei game muzicale*, desigur voiu complecta nu numai personalitatea științifică a marelui Moldovean, dar și uimirea de mai sus. Căci, într'adevăr, *Cantemir Matematician*, și inventând o asemenea curbă, pe care nici azi nu o cunoaștem, nu e puțin lucru. Și trebuie să-l credem, de oare ce afirmă, în opera citată, că a arătat-o chiar Țarului Petru, care tipărise opera. Unde va fi acea curbă însă, Dumnezeu știe!!

* * *

După Cantemir, om de știință, să trec la a doua descoperire: *Cantemir literat*, sau mai precis, *Cantemir poet și prozator*. Prozator, desigur mai aflaseră mulți de existența unei opere, intitulată: „Istoria Ieroglifică", *dar poet!!!*

Ei bine, dacă s'ar fi cetit aceasta operă, s'ar fi aflat și acest fenomen. In Istoria Ieroglifică, multe părți sunt într'adevăr scrise în metru antic, printre cari cele mai frumoase sunt: *Resbelul insectelor, Tânguirile Afroditei* și *Elegia*. Prima este epică, a doua lirico-eroică, a treia quasi-dramatică. Cele trei genuri deci au fost egal atacate de Cantemir. In transpunerea, pe care o voiu tipări o în curând, le-am scos pe toate în relief, aici mă voiu mărgini să reproduc *Elegia*, pentru a ilustra descoperirea, fără comentării.

ELEGIE

Plecatus'a cornul Inarogului [1]),
(Rinocerului),
Impiedicatu-s'au paşii celui iute;
Inchisu-s'au cărările cele neumblate,
Aflatu-s'au locurile cele necălcate;
In siltiele (curse) intinse a căzut,
Puterii vrăjmaşului s'a vândut;
Surcelile i-au uscat,
Focul i-au aţâţat
Temeliele, dela pământ,
In nouri i-au aruncat:

*

Neprieten de cap, Corbul,
Gonaşi neosteniţi, Dulăii,
Iscoada neadormită Cameleonul
Şi toţi în toate părţile îl pândesc.
De traiul, de viaţa şi de fiinţa lui
Ce nădejde a mai rămas? Nici una.

*

Toate puterile i s'au curmat,
Toţi prietenii l'au lăsat.
In lănţuge nedeslegate l'au legat;

*

Toată greutatea neprietenului,
In opreala Inórogului a stătut,
Iar acum, în cer să sboare.
N'a scăpa.
O mie de capete de ar avea,
Iarbă n'a mai mânca;

*

Unul Lupul, şi acela depărtat,
N'are cum îi folosi!
Nu-l poate ajutori!
De nu alta încai să-l tânguiască!
Incailea să-l jelească!
Incailea să-l olecăiască!

*

Filul [1]), măcar-că se află în acea parte,
Insă greuimea a sări nu-l lasă,
Grosimea în sine îl apasă;
In strâmtori primejdioase,
In valuri aşa holmuroase
Să se arunce nu îndrăzneşte,
Şi mieşorimea sufletului îl opreşte;
De cu seară Filul ştire a luat,
De preţul tăiat s'a înştiinţat,
Ce ar fi putut şi i s'ar fi căzut,
In locul mângâierei
A dat răspunsul curmării:
1000 de ani la opreală, de ar fi,
Un dram de panzehr [2]) n'ar găsi.

*

Ce mângâiere i-a rămas?
Nici una;
Ce sprijineală i-a rămas?
Nici una;
Ce prieten i se arată?
Nici unul!

*

Munţi, crăpaţi!
Copaci, vă despicaţi!
Pietre vă fărâmaţi

*

Asupra lucrului ce s'a făcut,
Plângă piatra cu izvoare,
Munţii, puhoaie pogoare.

*

Lăcaşurile Inorogului,
Păşunile şi grădinele,
Cernească-se,
Pălească-se,
Vestejească-se,
Nu înflorească,
Nu înverzească,
Nici se odrăslească
Şi pe drumul lor cu jele,
Pe stăpânul lor negrèle,
Suspinând,
Tânguind,
Neîncetat să pomenească!
Ochiuri de cocoare,
Voi limpezi izvoare,
A izvorî vă părăsiţi
Şi-n amar vă primeniţi!

* *

Gliganul sălbatec vier,
Şi-n livezile Ursului uşier
Să se facă.
In grădini târfeleşte,

---

[1]) Dimitrie Cantemir, în alegorie, care a fost prins de Crocodil (Turcii) la Cospoli, în urma trădărei Cameleonului (Sc. Rossetti).

[2]) Elefantul (Antioh Cantemir) fratele lui Dimitrie.

[3]) Piatră rară şi nestimată (aici răscumpărare).

In pomet beteleşte,
Să se prefacă.

*

Clătească-se cerul,
Tremure pământul,
Aerul trăsnească,
Nourii plesnească;
Potop de holbură,
Întuneric de negură,
Vântul să aducă.
Soarele zimţii să-şi reteze,
Luna şiindu-se (ferindu-se) să se ruşineze;
Stelele nu scânteieze,
Nici Galatea să lumineze,
Tot debitocul cerese,
Glasul să-şi sloboadă,
Fapta nevăzută,
Plecându-se, vadă.

*

Cloşca, puii-şi risipească,
Lebăda, lira-şi zdrobească,
Leul răceniască,
Taurul mugească,
Aretele, fruntea-şi slăbească,
Racul în negru să primenească,
Capricornul, coarnele-şi plece,
Peştii, făr'apă s'înece,
Gemenii să se desfrăţească,
Fecioara să se grozăvească.
Cosiţa-i galbenă s'o înegrească,
Scorpia acul să-şi tâmpească,
Streliţiul, ţinta nu lovească,
Cumpăna dreptatea nu arăte,
Aparul, topească-se de sete;
Marte'n slăbiciune să se primenească,
Marcur între planete, nu mai crăiniceaşcă,

Zefs, Monarhia'n veci să şi robească,
Venera, floarea frumuseţii 'şi vestejească
Cronos, scaunul, de sus în jos îşi coboară,
Finicul, în foc de aromate moară;

*

Altarul jertfe nu primească,
Paharul, băutura nu mestească;
Chitul, crape, în apa Ariadnului,
Iepurile, coadă 'n gura Sirianului.

*

Musculiţa cu jale bâzâiască,
Amândoi Urşii greu mormăiască;
Pletele Venericii plesnească,
Coroana frumoasă nu le 'npodobească;
Pegas de Andromeda să se depărteze,
Perseu de Casiapeia să se înstrăineze;
Zmeul, capu'n coadă să-şi împleticească
Chivotul lui Noe în liman primejduiască;
Porumbul frunza cercând, rătăcească
In drept'a se întoarce nu nimereaşcă.

*

Singur câinele mare cu cel mic brehăiască,
Şi de faptul scârnav să se veselească.

*

Mute-se Articul,
Strămute-se Antarticul;
Osia sfereaşcă, în două să frângă;
Toată uşarimea în centru s'împingă.
Stihile (elementele) toată tocmirea să-şi piardă
Orânduiala bună în veci să nu mai vadă;
Toate'n dreapta şi stânga s'învârteaşcă,
De jele să se uluiască,
De ciudă să se amorţiască,
Şi dreptatea Inorogului să povesteaşcă.

Cât despre *Cantemir prozator*, în afară de opera însăşi, este de citat frumoasele *poveşti alegorice*, cu care această operă este presărata. *Povestea animalelor*, *Povestea Dulfului*, *Povestea Armasarului*, *Povestea Porcarului* etc. n'ar fi trebuit la un popor, care se respectă, să lipsească din nici o carte de citire, d'apoi încă din Antologiile liceale, ori din tratatele de literatură românească.

Aş mai transcrie şi una din aceste poveşti, dar se lungeşte peste măsură acest mic studiu. Când va apare lucrarea întreagă, le va putea ceti toată lumea, de oare ce le-am scos pe toate în relief.

Şi acum, pentru a termina, să fac şi o mică analiză a faimoasei „*Istorii Ieroglifice*".

Ce este deci această operă?

Fără preambul, este o *operă clasică*, ca factură, un *roman*

midieval, ca formă sub care se prezintă, şi o *operă enciclopedică*, ca fond.

Operă clasică este pentru imensa cantitate de gândire, de idei, de comparaţii, de imagini ce conţine. Te obosesti cetind'o, şi nu e de mirare, că n'a dat rezultat la . . . frunzăreală.

Roman medieval este, pentru că se prezintă sub forma alegoriilor cu animale, păsări şi insecte şi pentru că tendinţa idealistă este ultra-exagerată. Vechea temă a *luptei dreptăţii contra nedreptăţii* este reluată aici, cu brio.

Operă enciclopedică este, pentru că conţine tot bagajul de cunoştinţe din jurul lui 1700 şi nu e de mirare iarăşi, că frunzăreala a renunţat la dânsa. Trebuia o cultură occidentală solidă, că să pui la punct formidabila producţie a lui Cantemir.

Subiectul se rezumă în peripeţiile luptei pentru scaunele ţărilor noastre, către sfârşitul domniilor pământene! Opera reprezintă deci un *memorial* al celui mai principal dintre actorii ultimului act al tragediei Republicilor pământene.

Acţiunea nu se poate rezuma, pentru că reprezintă un *roman poliţiat* de actualitate, ori mai bine un film de cinematograf, cu senzaţionalul romanelor de aventuri. In două vorbe ea reprezintă peripeţiile luptei dintre Cantemireştii moldoveni, adică partidul militar şi Brâncovenii-Cantacuzinişti munteni, adică partida financiară. Mai precis, reprezintă lupta dintre lumea nordică şi cea mediteraneană. Ea desvălue, din punct de vedere politic, toata ticăloşie unei societăţi decadente, şi din acest punct de vedere, lucrarea este şi un *Roman de moravuri*.

Intriga romanului, în cazul acesta, este la locul ei, căci numai intrigi este intregul op. Este perfect condusă. Având în vedere numărul personagiilor şi intrarea directă în materie cu un asemenea număr, lucrarea este aproape unică. Insă acest „tour de force" a dat lucrării şi unicul ei defect. A îngreuiat cetirea enorm. Până la capitolul VI, unde se află expoziţia, îţi trebuie într'adevăr o răbdare de Benedictin că să o urmăreşti. De acolo înainte, se citeşte cu acelaş interes, cu aceiaşi pasiune cu care se citeşte ori ce roman contimporan. Motivul, pentru care eu am *transpus* opera aceasta, a fost tocmai ca să uşurez cetirea aceastei prime părţi. Cum am publicat deja două din cele mai aride capitole într'o revistă, şi au plăcut, cred că am reuşit a face ceia ce s'a făcut şi pentru Rabelais, adică o ediţie pe înţelesul tuturor.

E de sperat, că această călăuză va servi şi specialiştilor, ca să se aventureze în cetirea operei.

Caracterele personagiilor, cari reprezintă în genere piatra de rezistenţă a ori cărei opere literare, sunt perfect redate. Nu numai atât, dar adaptarea caracterelor acestor diferite animale şi păsări este uimitoare. Ea nu denotă numai o cunoştinţă perfectă a psihologiei dobitoacelor, cari apar pe scenă, ci şi un talent sur-

prinzător de înjghebarea artistică. Contrastul dintre cele două tabere în luptă este perfect menținut, De o parte se află Rinocerul (D. Cantemir) și cu Lupul (Bogdan, cumnatul lui Dimitrie), tipuri de cavaleri medievali; de alta, toată șleahta Brâncovenilor, la care s'a alăturat și mulți boieri moldoveni, șleahtă de financiari, cari n'au altceva sfânt, de cât interesul. Reprezentativul primei părți este *Toma Cantacuzino*, (Șoimul), care scârbit, la un moment, trece la Cantemirești și dă lovitura de grație Muntenilor. Reprezentativul celei de a doua părți este *Cameleonul* (Scarlat Rosetti), care, afirm că este un intrigant nu mult mai pre. jos de Iago Acest Cameleon este *tipul intrigantului bizantin* adică a politicianului cu joc de duplicitate. El este prin urmare un tip universal de interesant și pe care nimeni altul nu l'a redat. Dacă Cantemir n'ar fi lăsat de cât acest tip, și opera ar fi meritat alt tratament, de cât cel aplicat ei de către cărturarii noștri. In ori ce țară, care se respectă, acest tip ar fi fost cunoscut de mult, măcar în școli, unde s'a înegrit atâta Fanariotismul. Momentele, în cari intrigantul scapă din cele mai grele situații, sunt demne de orice dramaturg. De pildă, scena trădării Șoimului, când Cameleonul pricepe totul și joacă joc dublu, este neîntrecută.

De asemenea *discursul Șoimului* (Toma Cantacuzino). prin care caută să convingă pe Brâncoveanu de necesitatea împăcării cu Cantemir, e splendid.

De astfel opera este plină de *discursuri*, și după cum reiese Cantemir ar fi fost un *mare orator*. Toate genurile de discursuri sunt atacate cu acelaș succes. Un discurs este de semnalat mai ales, și anume acel al *Maimuței* (Papi Comnen), în care tema *Unirii celor două țări*, este desvoltată *de partida Națională*, par'că ar fi fost Carbonarii de la 59. Deasemenea discursul liberator al *Liliacului* (un pretins fiu de domn, canditat de domnie) par'că ar fi de pe timpul Revoluției franceze. *Temele filozofice*, la ordinea zilei, revin mereu, în toate aceste discursuri. *Cauzalitatea și finalitatea*, *liber-arbitrul și răspunderile morale*, aruncate în public de sectele materialiste ascendente, îl obsedează pe Cantemir, ca și mai târziu, pe *Petre Stamatiadi*. Ca teosof, bine înțeles, obsesiunea aceasta era la el, ca la ea acasă.

Și pentru că semnalez părțile cele mai frumoase ale Istoriei Ieroglifice, să nu uit și acea frumoasă *descriere* a *cetății Epitimi*, care denotă o *imaginație* puțin comună.

După această semnalare ultimă, trebuie să conchidcă *D. Cantemir a fost un mare talent literar*, a cărui operă poate, fără teamă sta alături de cele de acelaș gen, de ori unde, din timpul său. In orice caz, printre vecinii noștri, chiar Nemți, nimeni nu poate arăta la acea epocă o operă scrisă în idiom național, care să i se compare, nici pe departe, măcar. Suntem doar la 1704!

Iar după cele arătate, dacă mai socotim producțiile sale *istorice*, *geografice* și *muzicale*, putem conchide și pentru autor, că

a fost în pragul enciclopedismului pre-revoluționar din Occident, un desăvârșit enciclopedist. Da, *Cantemir-enciclopedistul*, trebuie denumit de azi înainte, căci aceasta este caracteristica lui intelectuală.

Titlul transpunerii mele este cel dat la urma romanului de însuși autor, anume: Vrajba, ori *Resbelul dintre Rinocer și Corb* și am făcut-o cu prescurtări și reîntegrări de sintaxă. Cred, că cu toate șicanele ce mi-se fac, în curând să-l pot pune la dispoziția publicului românesc, ca să judece și el de cele trecute ale lui.

Em. C. Grigoraș.

RECENZII

Perpessicius: *Scut şi targă. Poezii*, 1926.

Inspirate de evenimentele materiale ale războiului de acum 10 ani şi scrise spontan sub influenţa lor, poeziile acestui volum sunt expresiunile vizuale de proecţiune ale acestor evenimente pe retina scriitorului. Interesul lor este mai mult exterior, descriptiv, de pastel adequat. Rezonanţele adânci afective ale războiului sunt absente din ele, deoarece nimic din măreţia şi fiorul său tragic nu se reflectă în lirismul lor anemic şi sec, pulverizat în notaţii senzaţionale. Analitic şi atent numai la mecanismul funcţiunilor de cunoaştere indispensabil conservării vieţii în împrejurările dramatice ale războiului, *spiritul D-lui P. n'a găsit în sine destule puteri, sau n'a găsit necesar să-şi mai orienteze* inspiraţia şi *dincolo de periferia conştiinţei.* Astfel ea a rămas legată numai de elementele de cadru, de exterioruri de campanie şi interioruri de spital.

Rareori câte o undă din adâncuri reuşeşte să se strecoare la suprafaţă, să concretizeze, să anime şi umanizeze fondul (*„Mater Dolorosa"*, *„Pe Muratan şi Calfadere"*) prea legat de contigentele mărunte ale războiului.

Visiunea realistă a D-lui P., creionează în versuri uneori amorfe de o euritmie supărătoare, prozaic, schematic, *însă sigur şi incisiv:* tablouri şi scene veridice din viaţa de campanie sau spital, unele atrăgătoare prin tonul concis şi sobru al descrierii *(Mater Dolorosa, Călăuza)*, altele forţate printr'un imagism şi vocabular strident. Cităm un fragment din poesia *„Mater Dolorosa"* caracteristic pentru modul de descriere al autorului:

„Lumina zgribulită de-a fi adormit afară,
„—Dând la o parte ceaţa şi a umbrelor obloane—
„Sfioasă se strecoară în vastele saloane.
„O rază rătăcită din calda aurorâ,
„Stropind cu-un val de aur miraculoasa floră
„Pirogravurează geamul — şi florile de ghiaţă
„Se ofilesc, în pripă, de dis-de-dimineaţă
„Şi plâng în stropi de apă pe umedele geamuri.
„Răniţii, în lungi halaturi se mişcă 'ncet, ca ceamuri
„Cu piatră încărcate, ce merg pe lângă maluri.
„Pe uşile deschise în lături, ca portaluri.
„Pe târgi şi cărucioare, convoiul de fantome
„Repetă 'nmormântarea cu zilnice — axiome;
„Pe albe catafalcuri, în săli de operaţii,
„Din generosul sânge augurii fac libaţii,
„Sacrificând eroii în jertfe parţiale.

„Din când în când, din iaduri, în izbucniri brutale,
„Un răcnet lung de vită isbită la 'njunghere
„Străbate coridorul cu umede unghere
„Și ne 'nfioară carnea de răni înfiorată.

Nu lipsesc nici descrieri care se apropie de pastelul clasic unele strofe din poeziile *(„Din Sant Executații“, „Mirajul Planului orașului Brăila“)*, după cum nu lipsesc nici fragmente sub nivelul poetic ca valoare *(Gravura de pe Calendar“)*.

Citâm din nou spre exemplificare trei strofe din poezia *„Mirajul Planului orașului Brăila“* și două fragmente din *„Gravura de pe Calendar“*:

„Imbătrânite sălcii cu trunchiuri torturate,
„Prin balta inundată croit-au bulevarde
„Și stufu, pământuful, în rânduri lineate
„Ca pe un coif îl mișcă în soarele ce arde.
. . . . . .
. . . . . .
„Dar iată seara trage acuma la pontoane
„Și portul tot e-un cântec de ancoră ce cade,
„Pe vaduri, ca pe un stadiu se 'ntrec căruțe 'n goane,
„In chiote, spre casă și 'n urmă larma scade.

„Și năvile cernite rămân la cheiu ca racle,
„Pe cari le privegheaza matrodul ce aprinde
In vârfuri de catarguri fânare 'n loc de facle.
„Electricele globuri, promt, portul și le aprinde.

„De parcă-și risipește o feregă toți sporii
(Mirajul Planului orașului Brăila)

„Cu părul castaniu, învălurat căzând pe umeri
„— pe umeri puțin cam inestetici, însă
„destul de albi și plini de poezie pentru
„pustiul din tranșee—

sau:

„și satul tot era un parc fantastic
„în care procesiona kermessa focului;
„o moară ajută și dânsa cu benzina
„a câteva butoae la alimentarea focului;
(Gravura de pe Calendar)

Din compararea lor se poate vedea diferențele dintre unele și altele, puritatea și simplicitatea de imagini a unora, disonanța și prozaismul celorlalte.

Mișcându-se între elemente externe schematic plasticizate și elemente subiective de satiră (amintesc fragmentul din *„Mater Dolorosa“* în care se descrie o serbare organizată la spital, precum și poeziile *„La un Bou“ „ Zi istorică“*), spiritul poetic al D-lui Perpessicius manifestat în acest volum este prin esență intelectualist, reflexiv și analitic.

Aceste atribute relativ incompatibile cu genul poeziei, îl indică pe D-sa pentru proza critică al cărei reprezentant în generația tânără chiar, este; nu trebue să uităm însă, că Grigore Alexandrescu cu aceleași însușiri a reușit să înzestreze literatura noastră cu câteva satiri și fabule de reală valoare artistică.

Const. Georgiade

REVISTE

Făt Frumos. *Sept.-Oct. 1926.*

Revista de folclor a d-lui Leca Moraru, (Suceava) de, care ne-am ocupat în diferite rânduri la această rubrică, începe să ia un simpatic aspect literar. Traducerea nuvelei lui Rosegger. „Un băiat şi jumătate" e bună; foarte interesantă e scrisoarea lui St O. Iosif, în care ni se aduc deslăinuiri asupra alcătuirei poemii sale „Din zile mari"; şi, în sfârşit pios şi vrednic de laudă omagiul ce se aduce lui V. Bogrea[1]) prin publicarea a diferite bucăţi literare ale lui. Autorul acesta a trecut prin lume aproape şters pentru marele public. Gloria lui începe, ca a atâtor altora, când viaţa s'a sfârşit. Va creşte, ca a atâtor altora, în proporţie aritmetică cu putrezirea ciolanelor. Un exemplu ajunge pentru a face dovada:

Pământ avar,
E aşa puţin din tine 'n noi,
Şi aşa curând
Ne ceri puţinul înapoi.
Aşa curând
Pământ avar!

Un început de studii asupra „Ereziei antineologiste" al D-lui Leca Moraru, ni se pare ciudat într'o revistă de folclor. Adevărat e că pentru a trage o concluzie, trebue să aşteptăm sfârşitul. Totuşi, de la început premizele par false. Fiindcă autorul, până acum cel puţin, face o omisiune esenţială. Nu vorbeşte de neologismele nefolositoare, care au corespondentul noţiunei lor în curata şi destul de bogată limbă românească. Acesta este miezul chestiunei şi împotriva lor se duce lupta. Împotriva vorbelor străine care trebuesc în limbă, fiindcă nu ai altfel cum să le exprimi noţiunea, nimeni nu are nimic de spus.

Graiul nostru. *Octombrie 1926.*

Are un mănunchi de poezii de deosebite concepţii. Domnii G. Tutoveanu şi Cazacu-Delarast stihuesc duios pe un ton minor de sentimentalism, mult mai propice poeziei decât „intelectualismul", care pe zi ce trece câştigă teren în sublimul veac al maşinelor şi al valutei forte.

D-l Bacovia care din pricina „sublimului veac", stă azi în fruntea galeriei poeţilor noştri, publică una din puţinele lui poezii, din care se poate înţelege ce-a vrut să spue; iar D-l George Voevidca mărturiseşte că iubeşte ritmul, în următoarea formă de versuri:

„Fiind-că iubesc tot ce e ritm şi viaţă,
„pe nimenea nu judec... Fiecărui,
„ce e al tău, în veci, Tu, Doamne-i dărui...
„şi în veci sub mască-ascunsă-i orice faţă.

Un manual în care stă scris precis ce înseamnă „ritmul" nu poate costa mai mult de doi sau trei poli, în valută slabă. De ce nu şi-l procură D-l Voevidca?

C. Gane.

---

[1]) Mort la 8 Sept. 1926.

FAPTE

In terenul unei dărămate biserici greceşti din Balcic s'a găsit piedestalul unei vechi statui din primul veac al creştinismului, de pe timpul împăratului Vespasian. Piedestalul e de marmură şi înzestrat cu următoarea inscripţie foarte bine păstrată:

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΤΙΤΩΙΚΑΙΣΑΡΙΣΕΒΑΤΟΣ
ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΥΥΙΩΙΑΡΧΙΕΡΜΑΧΙΚΗΣ
ΕΚΟΥΣΙΑΗΡΑΚΛΕΩΝΙΕΡΕΥΣΕΚΤΩΝ
ΙΔΙΩΝΑΝΔΡΙΑΣΤΗΣΕΝΔΟΥΣΚΑΙ
ΝΟΜΟΝΠΟΛΕΙΤΑΙΣΙ.

Descoperirea a fost făcută de către d-l Panaiotis Cambitis, consulul grec din Balcic şi un aprig cercetător al monumentelor antice. Prin îngrijirea d-sale marmura a fost dusă în localul actualei biserici greceşti din Balcic, până la noi dispoziţiuni, când va fi trasportată la muzeul istoric din Bucureşti.

D.

Sărbătorirea domnului Ion Petrovici.—Un apel, semnat, în numele comitetului organizator, de d-l Ştefan George, ne aduce vestea că anul cesta în ziua de 9 Noembrie, cugetătorul şi învăţătorul ieşan, d-l Ion Petrovici, împlinind 20 de ani de multiplă activitate culturală, va fi sărbătorit de către elevi, camarazi, şi prieteni în Aula Universităţii din Iaşi. Totdeodată se pregăteşte un volum omagial, alcătuit în prima parte din impresii şi amintiri despre prietenul şi profesorul lor, iar în partea doua, din articolele din orice specialitate închinate sărbătoritului.

F.

ERATA

In numărul trecut (Septembrie 1926) al acestei reviste s'a omis din eroare a se trece legendele în josul ilustraţiilor. Cea de pe copertă reprezintă Iaşii văzuţi dela Copou, după un tablou al pictorului francez M. Bouquet; iar cea dela p. 647 echipajul lui Beizedea Grigore Ghica, fiul lui Grigore Ghica Voevod, după o acuarelă a vremei. Ambele sunt reproduceri din colecţia de stampe a Academiei Române.

✝

Ca un tainic balsam îndepărtat, o poezie, iscălită de un necunoscut, a sosit prin poştă, anul trecut, la redacţie:

Iubito, sunt bătrâne ce-ades merg la pădure
Spre-a duce acasă vreascuri şi crengi şi ramuri mici
In toamnele pâcloase silite sunt să 'ndure
Şi ploile şi vântul ce geme ca un bici.

Astfel începeau versurile care mi-au plăcut şi pe care le-am publicat în numărul de Octombrie 1925. Imi deşteptau în minte o aquarelă estompată văzută cândva, nu ştiu unde, şi 'n inimă păstrasem numele celui care le scrisese. Nădăjduiam că voi primi alte poezii şi 'n tot cazul voi afla poate cândva ceva despre modestul poet care-şi trimite versurile, aşa, fără recomandaţie, sub simpla lui necunoscută iscălitură:

ION I. CIORĂNESCU

Am aşteptat... o lună, două, un an. N'am mai aflat nimic de el, nimic până azi, când citesc în ziar o searbădă notiţă: „Poetul Ion Ciorănescu a murit de tuberculoză la vârsta de 21 de ani".

Douăzeci şi unu de ani! O adiere de primăvară. Un suflet care ar fi vrut să fie!

Pământ avar
E-aşa puţin din tine 'n noi
Şi-aşa curând
Ne ceri puţinul înapoi.
Aşa curând,
Pământ avar.

C. G.

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ FUNDATĂ DE „JUNIMEA“ LA 1 MARTIE 1867

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

Redactor C. GANE

ANUL al 58-lea
Noembrie
1926

BUCUREȘTI
Atelierele grafice SOCEC & Co., S. A
Depozit General „Cartea Românească“ S. A.

77263

ORIENTĂRI IN POLITICA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI

I

In largul vieţii mondiale

UNITATEA ECONOMICĂ MONDIALĂ

Rareori au fost aţintite privirile tuturora asupra problemelor economice, ca în zilele noastre. Vieaţa popoarelor e concentrată azi în jurul axei preocupărilor *materiale*, altădată aşa de dispreţuite de preoţii culturii *spirituale*, considerată ca singura creatoare de valori eterne. Categoriile vieţii materiale şi ale vieţii spirituale, pe cari mintea noastră analitică le desparte şi le ierarhizează, în realitate sunt închegate într'un tot indisolubil şi indivizibil.

In vremurile de după răsboiul mondial, în toate ţările se observă perturbaţiuni, ce iau formele unor crize sociale, morale sau economice. Minţile agere ale specialiştilor se trudesc să dea explicaţii şi soluţii mântuitoare. Dintre toate crizele, cele economice sunt mai grave, întrucât ating interesele necesităţilor de toate zilele. Cei ce cercetează fenomenele economice fac, de obiceiu, greşala, că le privesc prin prizma unilaterală a specialistului şi vreau să le izoleze în spaţiu şi în timp. Economiştii străbat drumul credinţei naţionale, bătătorit de ideologia tuturor popoarelor europene în cursul veacului al XIX-lea. Prea puţini încearcă să se înalţe pe piscurile sintezei ştiinţifice, de unde se pot îmbrăţişa şi înţelege problemele ce frământă întreaga umanitate şi nouile idealuri ce răsar tot mai limpezi din haosul vremurilor postbelice.

Dacă vrem să găsim directivele pe cari trebue să le

urmeze politica economică a unui stat, nu ne mai putem închide în limitele înguste ale doctrinelor făurite de aşa numita *economie naţională*, ci trebue să ne lărgim orizonturile, cuprinzând totalitatea pulsaţiunilor vieţii economice mondiale. Astăzi întreg globul pământesc e închegat într'o unitate economică ce nu se mai poate desagrega fără catastrostofe şi fără crize permanente. Milioanele de celule din cari sunt alcătuite organizmele vii ale societăţilor umane, desigur, că au o vieaţă a lor independentă, dar cu toate acestea rămân în cea mai strânsă solidaritate între ele, mai ales ca structură economică. Se va vedea din expunerile de mai la vale, cum economiile naţionale au devenit tot atâtea unde ale ritmului vieţii economice mondiale, ce tinde să organizeze umanitatea într'o unitate materială şi spirituală.

REVOLUŢIA MECANICĂ

Unitatea economică mondială e opera unei revoluţii paşnice şi lente, al cărui ciclu nu e încă încheiat.

In cursul veacului al XIX-lea, vieaţa tihnită şi patriarhală aproape a tuturor popoarelor de pe suprafaţa planetei noastre a fost tulburată de diavolii albi ai continentului european. Europa a isbutit să cucerească şi să stăpânească întreg pământul. Taina cea mare a acestei izbânzi a omului alb e maşinismul, subjugarea forţelor naturii cu ajutorul tehnicei. Forţa umană şi animală e înlocuită cu forţa mecanică. Munca brută a omului e săvârşită mai repede, mai bine şi mai eftin de maşină. Omul nu mai intervine în această muncă decât cu inteligenţa, cu spiritul. Maşina e liberatoarea omului din sclavia puterii brutale a naturii, împotriva căreia înainte vreme se apăra cu rugi umile şi cu credinţele deşarte ale superstiţiilor. Omul subjugă natura, o face sclavă şi, ca o răzbunare diabolică, îi măsoară forţa de muncă după cai putere; întocmeşte statistica rezervelor de cărbuni, de petrol etc. şi, în prevederea că aceste ar putea să se epuizeze, captează cursul apelor, asigurându-şi robia naturii, evaluată în Hp., pentru eternitate. Omul veacului al XX-lea, cu ajutorul mecanicei, stăpâneşte cerul şi iadul, aerul, apele oceanelor şi măruntaele pământului. El se străduieşte să ştie şi să cunoască toate tainele dumnezeirii.

Maşina desfiinţează iobăgia. Omul nu mai e legat, ca o plantă, de pământ, nu mai e adscriptus glebae. Maşinismul dărâmă tiraniile feudale, înlocuindu-le cu proprietari liberi. Pământul devine o marfă accesibilă tuturora. Revoluţia mecanică crează o nouă organizaţie socială de indivizi, conştienţi de forţa ce o reprezintă în organizaţia de stat şi în sânul societăţii productive. Tehnica rupe cătuşele ce ferecau massele ignorante şi, sub deviza democraţiei, le trezeşte la conştiinţa de sine. Democraţia continuă opera creştinismului, care a început să cultive demnitatea individului, încercând să-l înzestreze cu o personalitate conştientă. Massele populare încep să se cultive. Lucrătorul trebue să fie instruit pentru a se specializa în mânuirea maşinei. Democraţia e deci o zână a maşinismului, o zână ce cheamă massele populare spre zările albastre ale raiului celor fericiţi prin ştiinţă şi bună stare.

Revoluţia ştiinţifică din cursul veacului al XIX-lea face o serie de descoperiri. Se descoperă pământul cu trecutu l lui cu înfăţişarea lui actuală şi cu locul ce-l ocupă în univers. Se descoperă rassele umane ce locuesc pe pământ şi, pentru întâiaoară, „genus humanum“ al lui Heraclit din Efes devine o realitate. Morfologia societăţilor umane şi evoluţia lor încep să fie cunoscute din cele mai îndepărtate timpuri. Legile cărora sunt supuse societăţile umane, cu toate variaţiunile lor, încep să se cristalizeze şi să ne ajute la înţelegerea *fazelor*, prin cari trebue să treacă organizarea grupurilor umane pentru a realiza formele cele mai desăvârşite. Astfel ajungem la conştiinţa unităţii pământului şi a umanităţii, care e datorită revoluţiei mecanice. Lucrările de sinteză ce încep să apară abia în veacul nostru, încă timide şi cu multe lipsuri, constitue dovada cea mai strălucită a uriaşului progres făcut în veacul al XIX-lea. Ne putem mândri, că una din aceste lucrări e creată pe pământul ţării noastre [1]).

[1]) N. Iorga, *Essai de synthèse de l'Histoire de l'Humanité I. l'Histoire ancienne*, J. Gamber, Paris, 1926. Această lucrare a istoricului român stă cu cinste alături de monum entela *Bibliothèque de synthèse historique*, condusă de Henri Berr, de mai vechea încercare germană *Die allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart*, de inimoasa *Esquisse de l'histoire universelle*, apărută în 1925, a scriitorului englez H. G. Wells, de avântata încercare filosofică a lui Oswald Spengler,

Revoluţia mecanică, opera lui *homo faber*, e cea mai măreaţă din câte s'au săvârşit pe pământ. Ea a deschis spiritului dionisiac al omului perspectivele infinitului şi tot ea a încălzit, în sufletul gânditorilor, credinţa într'o umanitate supusă unei suveranităţi unice şi cârmuită de aceleaşi legi drepte şi ocrotitoare pentru cei tari, ca şi pentru cei slabi pentru cei înaintaţi pe scara progresului, ca şi pentru cei rămaşi în urmă, fiindcă toţi sunt cetăţenii împărăţiei pământului.

ANTINOMIA DINTRE IDEI ŞI FAPTE.

Un program economic desprinde clipa unei generaţii din pulsaţiunea uriaşă a economiei mondiale. El se străduieşte să lege, conştient, prezentul de calea lungă a trecutului, străbătută de forţele ce împing popoarele pe curba ondulatoare a progresului. Programul prezentului trebue să ţină seamă şi de prelungirea, în viitor, a liniei ascendente, pe care o va urma economia unei ţări, ca parte integrantă a relaţiilor de schimb din lume.

In zilele grele şi tulburi de după războiu, realizarea unui program astfel chibzuit, este cel mai mare merit al omului de stat.

Intocmirea unui program economic, aşezat în cadrele largi ale perspectivelor mondiale, întâmpină o serie de dificultăţi, mai ales de natură psihologică.

Revoluţia mecanică a realizat interpendenţa economică a întreg pământului, a creat civilizaţia democratică a maşinismului, ce tinde să armonizeze organismele politice particulariste într'o unitate şi să le aşeze sub o suveranitate unică mondială. In aceeaş vreme au perzistat, însă, ideile politice

---

Der Untergang des Abendlandes, în special volumul al II: Welthistorische Perspektiven.

De curând a început o nouă şi foarte bună publicaţie: *Peuples et civilisations*, Histoire générale, sub direcţia D-lor L. Halphen şi Ph. Sagnac. Vol. I: *Les premières civilisations*, Paris, Alcan, 1926. Cel dintâi volum — din 20 câte sunt proiectate — e remarcabil prin sistematizarea materiei şi prin claritatea expunerii. Deşi îmbrăţişează istoria umanităţii, ca aproape toate lucrările de sinteză, îşi limitează domeniul de cercetare la civilizaţiile Asiei minore şi ale Europei. Ori umanitatea din toate vremurile, desigur nu se reducea numai la aceste teritorii. Ce departe suntem încă de o adevărată istorie universală!

ale civilizaţiei agrare din trecut, cari au creat organizaţiile politice cu suveranităţi naţionale autonome, limitate de frontiere geografice, etnice, lingvistice şi politice. Cu alte cuvinte, pe când tehnica vieţii materiale trecea printr'un proces de integrare, tehnica spirituală a vieţii rămânea conservatoare, apărând procesul de desagregare formulat de ideologia naţională. Religia naţionalismului a devenit universală tocmai în era civilizaţiei maşinismului.

Aşa s'a născut antinomia dintre idei şi fapte, dintre ideologia politică şi realitatea economică. Acest conflict dintre ideea naţională şi realitatea economică internaţională e problema de căpetenie a veacului în care trăim.

Ideile politice, urmând legea inerţiei, au evoluat şi evoluează în urma forţelor economice. Era civilizaţiei maşinismului începe în Europa abia pe la 1830. Evoluţia grupurilor sociale umane din era anterioară, a civilizaţiei agrare, n'a străbătut în mii de ani calea ce a făcut-o dela 1830 încoace.

Această disarmonie între evoluţia lumii materiale şi a lumii spirituale explică starea haotică, confuză şi de nesiguranţă din zilele noastre. „Insomnia lumii" — cum a numit-o G. Ferrero — nici nu va înceta până când suprastructura politică a societăţilor umane nu se va adapta la infrastructura lor economică. Desigur nimeni nu s'a gândit, că maşinile vor obliga omenirea să-şi revizuiască instituţiile şi chiar concepţiile pe cari se întemeiază ele. Şi totuşi această vreme se anunţă.

Astăzi, firește, trăim încă sub imperiul concepţiei naţionale, care e o realitate binefăcătoare şi fără de care n'ar fi fost cu putinţă să facem uriaşul pas pe scara progresului în cursul veacului al XIX-lea. Totuşi în zorile veacului nostru s'au aşezat temeliile unor instituţiuni ce dovedesc spiritul nou al solidarităţii umane. Le vom vedea îndată.

LUPTA DINTRE SUVERANITATEA UNICĂ ŞI SUVERANITĂŢILE MULTIPLE.

Pentru a pătrunde în adâncimile situaţiei de astăzi şi pentru a vedea limpede în viitor, trebue să facem o scurtă rotire deasupra evenimentelor istorice. Ele ne vor ajuta să găsim, cu înlesnire, punctele de orientare în politica noastră economică.

Societăţile umane, ca şi natura, sunt într'o continuă evo-

luţie, uneori lentă, alteori violentă. Necesităţile societăţilor umane au creat şi crează instituţiuni şi organe, întocmai ca în lumea biologică. Viaţa fiind o neîntreruptă mişcare, nu poate atinge forme desăvârşite şi statornice. De aceea conservatorismul în toate domeniile evoluiază şi el, nu rămâne pe loc. E dinamic nu e static. Nimic în natură nu e imuabil şi absolut. Totul e într'o continuă prefacere, perfecţionare sau degenerare.

Societăţile umane, în faza civilizaţiei agrare, au trecut dela organizaţia cetăţii elene autonome, cu suveranităţi multiple, la imperiul roman, întemeiat pe suveranitatea unică a supracetăţii Roma şi a împăratului. Forţa (armata de legionari) şi dreptul de legiferare erau temeliile de cohesiune ale acestei suveranităţi unice. *Pax romana* a durat cinci secole. Cam în aceeaşi vreme, Asia a cunoscut cel mai întins imperiu chinez sub dinastia Tang, imperiu ce se întindea dela marea Caspică (hotar vecin imperiului roman, în Asia minoră) până la oceanul Pacific. Câte o suveranitate unică stăpânea, aşadar, sincronic, în Asia şi Europa. Islamul a reluat tradiţiile orientale ale suveranităţii unice şi a reuşit, un moment, să închege o parte a Asiei, a Africei şi Europei într'un imens imperiu. După modelul lui, Creştinismul a reînviat ideea romană, făcând din scaunul papal arbitrul lumii creştine. In Europa *orbis romanus* a fost continuat de *orbis cristianus*, care, prin *pax ecclesiastica*, a isbutit să reintroneze suveranitatea unică. Feudalitatea a fărâmiţat această suveranitate unică în suveranităţi locale. Seignorii din burguri devin arbitrii provinciilor. Regalitatea a reintegrat suveranităţile provinciale, înfrânând pe feudali şi punându-se pe picior de egalitate cu urmaşii lumeşti şi papali ai imperiului roman (Pacea de Vestfalia, 1648). Suveranitatea veche imperială e înlocuită cu suveranităţi regale independente, de drept divin. Arbitrul e monarhul absolut în fiecare regat. Aceste monarhii absolute sunt temeliile naţionalismului politic. După revoluţia franceză, apare *naţiunea*, care sau înlătură regalitatea, înlocuind-o cu republica, sau o constituţionalizează, o adaptează nouii ideologii. Suveranitatea e a naţiunii şi ea este „Indivisible, inalienable et imprescriptible" (Constituţia franceză din 3 Septembrie 1791). Regii, cari rămân, adaugă la vechea for-

mulă „din voinţa lui Dumnezeu“ pe cea nouă „şi din voinţa poporului“. Acum, după războiu, suveranităţile naţionale s'au integrat, din nou, în suveranitatea unică a „Societăţii Naţiunilor“.

Această luptă dintre monosuveranitate şi polisuveranităţi, bineînţeles, e departe de a fi sfârşită...

NAŢIUNEA

Asupra naţiunii, ideologia căreia călăuzeşte astăzi lumea, s'a scris o bibliotecă întreagă [1]), fără să se ajungă la nici o definiţie satisfăcătoare. Noi vom simplifica analiza naţiunii, fiindcă scopul nostru e să o lămurim pentru un scop determinat.

E incontestabil, că naţiunea, în istoria modernă, apare după revoluţia franceză. Armatele revoluţionare (la Valmy) strigau „Vive la Nation“ şi cântecul revoluţiei începea cu „Alions enfants de la *Patrie*“. *Naţiunea* şi *patria*, în epoca revoluţionară, erau identice.

Revoluţia franceză desfiinţează regimul feudal. Poporul devine proprietar funciar. Idealul fiecărui cetăţean era o proprietate. Intreprinderea tip, în Europa, atunci era întreprinderea agricolă. Revoluţionarii francezi îşi apărau pământul (pe care-l aveau sau care li se făgăduia) împotriva „vechiului regim“. Principiul vechei cetăţi agrare romane reînvie. După douăzeci de veacuri s'aude iar cuvântul *patrie, naţiune*. Patria, se concepe cu hotare, ca şi proprietatea funciară, care e sfântă şi inviolabilă. Din juxtapunerea micilor proprietăţi, în mentalitatea simplistă a cetăţenilor proprietari, s'a cristalizat ideea de patrie. Naţiunea e deci de origine agrară.

Idealul omului ce-şi măsoară bogăţia, după mărimea moşiei, nu poate fi decât rotunjirea, lărgirea proprietăţii de pământ. Idealul patriei, după aceeaşi concepţie, e să-şi sporească teritoriul. Deaceea încep luptele de cuceriri pentru

[1]) Ne restrângem a indica lucrările mai importante şi mai recente: René Johannet, *Le principe des Nationalités*, Paris, 1918; Ramsay Muir *Nationalisme et Internationalisme*, trad. de Varigny, Payot, Paris, 1918 şi mai ales Arnold van Gennep, *Traité comparatif des nationalités* vol. I. Payot, Paris, 1922; cf. şi D. Gusti, *Problema naţiunii*, Arhiva p. şt. şi ref. socială, An. I, p. 547—577. Expunerea noastră se reazimă pe lucrarea ce o vom cita mai la vale.

teritorii noui. Pentru a justifica aceste lupte se făuresc o serie de teorii. In arhive s'a scormonit material pentru teoria dreptului istoric asupra unor provincii înstrăinate din patrimoniul patriei. Deoarece acest drept istoric nu satisfăcea întotdeauna lăcomia cetăţenilor, a fost iscodit dreptul natural, care cerea pentru patrie frontiere naturale (râuri, munţi, etc.).

Diferitele regiuni ale patriei altădată izolate s'au apropiat în urma perfecţionării mijloacelor de comunicaţie şi s'au închegat într'o unitate teritorială a patriei.

Pe lângă această solidaritate a solului, a patriei, care e temelia naţiunii, mai târziu s'a adăugat solidaritatea sângelui. Grupurile etnografice, diferenţate prin izolarea geografică din trecut, acum cuprinse între frontierele patriei, devin o rassă, de aceeaş origine, de acelaş sânge. Această comunitate de rassă uneşte pe cetăţenii aceleaşi patrii şi-i diferenţiază de alţii. Unitatea teritorială se completează cu unitatea rassei. Astfel răsar rasse noui în Europa: rassa germană, cea franceză, cea italiană, cea spaniolă, etc.

Comunitatea teritorială şi cea a rassei, încetul cu încetul, îşi făureşte aceleaşi tradiţii istorice, aceeaşi limbă maternă şi acelaş geniu naţional. Patriotismul funciar se întregeşte, astfel, cu un patriotism inletectual. Unitatea materială a naţiunii se desăvârşeşte cu o unitate spirituală.

Acest proces de formaţiune a naţiunii, schiţat în câteva cuvinte, în realitate e cu mult mai complex şi foarte variat.

Naţiunea şi-a găsit o expresie politică şi juridică a autonomiei naţionale în suveranitatea naţională, simbolul demnităţii, a dreptului de a trăi liber, independent şi de a dispune de soarta cetăţenilor numai prin voinţa lor consimţită. Toate funcţiunile politice, sociale şi economice se naţionalizează. Din colaborarea masselor de cetăţeni liberi în toate domeniile de activitate răsare strălucita civilizaţie a maşinismului în ţările occidentale ce revoluţionează pământul.

Intreaga lume civilizată, în cursul veacului al XIX-lea, se organizează pe suveranităţi naţionale, monarhice sau republicane, luându-se la o întrecere vertiginoasă.

Credinţa naţională, astăzi a devenit o religie universală. Aproape nu există colţ de pământ, în care grupurile etnografice

să nu se închine ideologiei politice naţionale. Difuziunea ideii naţionale e în plină pulsaţiune pe întreaga suprafaţă a globului.

Fiecare naţiune se organizează şi pe teren economic. Naţiunea crează şi o economie naţională autonomă. Fiecare stat naţional, pe lângă frontierele politice, s'a îngrădit şi cu frontiere vamale. Astfel s'a săvârşit completa sudură între vieaţa politică şi cea economică. Idealul fiecărui stat naţional era — şi în ţările rămase în urmă mai este şi astăzi — să devie o *avtarhie*, o entitate economică autonomă. O independenţă politică, nu se putea şi nu se poate închipui, fără o independenţă economică.

In cursul veacului al XIX-lea naţionalismul politic s'a întregit cu naţionalismul economic. Acest naţionalism economic a creat, cu ajutorul protecţionismului, industriile ce lipseau fiecărei naţiuni. Fiecare naţiune avea ambiţia de a trăi prin ea însăş. Fiecare stat naţional a început să se mândrească, pe lângă politica lui naţională, pe lângă ştiinţa şi arta lui naţională, cu o industrie naţională şi cu o finanţă naţională. In fiecare stat, activitatea economică a ajuns să fie subordonată organizaţiei politice.

La un moment dat, producţiunea a început să întreacă necesităţile consumaţiei naţionale. Industriile, ce s'au înfiripat, mai vedeau că nu găsesc toate materiile prime pe teritoriul naţional. Atunci, pe la 1860, au început să se încheie cele dintâi tratate de comerţ pentru schimbul de mărfuri între naţiuni. Tratatele de comerţ au fost cele dintâi cari au spart barierile închise ale economiilor naţionale. Principiul suveranităţii naţionale autonome, a făcut, prin aceste tratate, cele dintâi concesii necesităţii schimbului internaţional al mărfurilor, cari, încetul cu încetul, au dovedit că n'au patrie, cu tot botezul naţional al mărcilor de fabrică ce le primesc în ţara de origine.

Când teritoriul patriei nu mai era suficient pentru activitatea economică naţională, în plină creştere, naţiunile au recurs la un nou sistem politic şi economic, la imperialism.

IMPERIALISMUL

După ce naţiunile s'au închegat politiceşte prin instituţiuni de stat (administraţie, justiţie, învăţământ, armată, etc.) şi prin trezirea maselor la conştiinţa de cetăţeni liberi, au luat un avânt nebănuit. Peninsula Europei începe să aspire la supremaţia tuturor continentelor. Statele naţionale

ale Occidentului european devin centrul lumii. In fruntea acestor State occidentale stă Marea Britanie.

In ţările occidentale are loc revoluţia mecanică despre care am vorbit. Ea e caracteristica spiritului ştiinţific european, ce începe cu Renaşterea şi cu călătoriile de exploarare ale pământului. Spiritul ştiinţific occidental se smulge din cătuşele ierarhiei conceptelor aristotelice şi medievale, cercetează liber realitate, pe care o înlănţue în legile cauzalităţii şi o măsoară după regulele matematicei. Personalitatea omului devine centrul lumii. Petrarca începe să vorbească, cel dintâi, de „sublimitatea spiritului omenesc", iar tânărul conte Pico della Mirandolla, în a sa „Oratio de hominis dignitate" (1468), lăsând pe Dumnezeu să vorbească lui Adam, spunea: „Nu te-am plăsmuit nici ca fiinţă cerească nici ca fiinţă pământească, nu te-am făcut nici muritor nici nemuritor, pentru ca să poţi fi propriul tău crescător şi educator; poţi să degenerezi în animal sau să te înalţi spre Dumnezeu". Personalitatea omului nu se mai apropie de Dumnezeire prin închinare şi ispăşire, ci prin *creaţiune*. Renaşterea italiană a spulberat limitele gândirii şi ale vrerii. Omul începe să aibă noui idealuri de stăpâniri, de cuceriri şi de plăceri.

Revoluţia mecanică înlesneşte realizarea acestor idealuri.

După descoperirea drumului spre Indii dealungul coastelor africane şi după descoperirea Americii, Occidentul devine intermediatorul schimbului de mărfuri dintre Orient şi Europa şi dintre lumea nouă şi cea veche. Dintre toate statele occidentale, Anglia reuşeşte să-şi cucerească, în cursul veacului al XIX-lea, locul de frunte în comerţul lumii. Ea devine regina mărilor şi a oceanelor. Producţia industrială ia avânt, începe să nu-şi mai găsească consumatori în regatele unite ale Marei Britanii. Comptoirele de comerţ, din diferite puncte ale globului, nu mai erau suficiente pentru a desface mărfurile industriale în continuă creşterea şi pentru a aproviziona patria mamă cu materii prime. Atunci începe o acţiune de cuceriri teritoriale, pe care Cecil Rhodes, mai târziu, a exprimat-o brutale de îndrăzneţ: „Să luăm atâta din lume cât numai putem!". Prin acest imperialism teritorial, de origine agrară, cadrele politice ale Marei Britanii se lărgesc, întregindu-se cu o serie de ţări complimentare, necesare dimensiunii producţiei industriale.

Anglia, rămâne stăpâna comerţului pe apă, autonomia economică a metropolei e înlăturată şi se proclamă liberul schimb al mărfurilor. Interdependenţa economică se realizează sub controlul imperiului britanic.

Britania părăseşte, deci, formula îngustă a *naţiunii*, ea devine *imperiu*, crează un nou tip de sudură între idea politică şi realitatea economică, cucerind teritorii în măsura necesităţilor economice.

Se cunosc luptele agitate ce s'au dat în Anglia între liberi schimbişti şi protecţionişti. Aceştia din urmă, în frunte cu Joe Chamberlain, voiau să închege imperiul britanic, după formula naţională, într'o singură unitate politică şi economică. Se ştie, că, după războiu, lupta s'a continuat şi a sfârşit prin a se organiza într'o confederaţie de naţiuni, ce se reazimă, ca şi imperiul roman, pe forţa armată (a flotei de războiu).

După modelul Angliei, toate statele mari din Apus au devenit imperialiste. Franţa, în curs de 30 de ani, şi-a întemeiat un imperiu colonial asemănător celui britanic. Franţa a făcut, însă, greşala, că a impus coloniilor regimul protecţionist al metropolei, ceeace a împiedicat libera lor desvoltare. Germania, dela 1890, ne mai găsind decât puţine teritorii de anexat, s'a aruncat în concurenţa târgului internaţional, înţelegând, că imperialismul economic nu are nevoe de cuceriri teritoriale pentru a specula şi beneficia de circulaţia mărfurilor. Deaceea şi-a creat o flotă de comerţ, care a ajuns să fie o rivală a celei britanice. Când împăratul Wilhelm al II-lea a strigat: „Viitorul nostru e pe apă!“ a formulat programul imperialismului german şi a făcut pe Engleji să vadă o nouă primejdie pentru Britania, stăpâna mărilor. Germania pentru a cuceri pieţele a inventat *dumpingul*, vânzarea în exterior sub preţul de cost. Un impozit imperialist asupra consumatorilor germani, cari trebuiau să plătească diferenţa. Pe aceeaş cale a imperialismului au înaintat Italia, Rusia, Japonia şi Statele Unite ale Americii. Chiar şi naţiunile mai mărunte se leagănă în iluziile imperialismului. Când necesităţile industriale nu justificau râvna după noi teritorii, s'a recurs la ideea de rassă, la liberarea fraţilor de aceiaş sânge, astfel s'a născut, în special, panşlavismul; sau la tradiţii istorice, panhellenismul ori Italia imperială de astăzi; sau la geniul rassei, al civili-

zaţiei, care e la temelia pangermanismului cu «Deutschland über alles» şi cu *Herrenvolk*. Imperialismul economic s'a completat, astfel, cu imperialismul rassei şi cu imperialismul intelectual.

La începutul veacului al XX-lea, pe emisfera de Nord a planetei noastre se încheagă o centură de state (Anglia, Franţa, Italia, Austria, Germania, Rusia, Japonia şi Statele Unite), cari pleacă dela naţionalismul agrar şi, prin desvoltarea maşinismului, ajung să exploateze, să „pună în valoare" întreg globul pământesc.

Fiecare naţiune aspiră la un imperialism cesarian. Suveranitatea unică din vremea lui Caesar Divus, regele regilor, e visul fiecărei naţiuni.

Marele războiu din 1914—1918 se poartă în numele acestui naţionalism imperialist.

GEON

Acest sistem economic-politic al imperialismului, fatal trebuia să ducă la conflictul deslănţuit în 1914. Cauzele profunde ale războiului mondial sunt a se căuta în rivalităţile statelor industriale şi imperialiste.

Războiul a dovedit, însă, că sudura, creată de concepţia naţională, dintre politică şi economie e mortală pentru toate statele; a dovedit că interdependenţa economică, săvârşită de maşinism, a întreg globului pământesc e aşa de strânsă, încât nu mai poate fi desfiinţată de concepţiile civilizaţiei agrare. Civilizaţia maşinismului a închegat planeta noastră într'o unitate economică, în care celulele nu mai sunt autonome şi juxta puse, ci specializate şi într'o dependenţă indisolubilă între ele.

Pământul a devenit o fiinţă, pe care Dr. Jaworski a botezat-o *Geon*.

Această fiinţă are organele necesare pentru împlinirea funcţiunilor vieţii.

Funcţiunile sistemului vascular şi vaso-motor le provăd arterele internaţionale de căi ferate şi de vapoare, cu numeroase ramificaţii capilare, de interes local.

Funcţiunile sistemului nervos le îndeplinesc cablurile submarine, liniile telegrafice şi telefonice, cu ajutorul cărora

ziarele din toate centrele pământului reproduc aproape simultan aceleaşi ştiri.

Funcţiunile centrelor nervoase sunt reprezentate de bursele de comerţ, cu ajutorul cărora materiile prime se cumpără şi se vând din centrele de producţie la cele de transformare, iar fabricatele dela centrele de transformare la cele de consumaţiune, fără deplasarea contractanţilor.

Geon are chiar şi organe de reproducţie, cu ajutorul cărora plasează prisosul de bogăţie, economiile, reprezentate prin monetă, în întreprinderi noi, cari sporesc vieaţa creatoare.

Funcţiunile creerului, a organului regulator, se concentrează în centrul financiar al lumii, care înainte de războiu a fost Londra. Acest centru, după războiu, s'a deplasat la New-York.

„Cu sistemul său vascular şi nervos, cu centrele sale comerciale şi bancare, ierarhizate, şi cu centrele de informaţie şi de coordonare, globul pământesc, în mai puţin de un veac, a devenit o fiinţă unică, în care toate membrele solidare trăesc în acelaş ritm“ (Fr. Delaisi).

Tendinţa de a se realiza un tip unic al civilizaţiei materiale şi intelectuale, e incontestabilă. După cum remarcă C. Bouglé, sistemele de valori create de naţiuni se revarsă dincolo de frontierele politice şi expansiunea lor urmează legea interpenetraţiunii [1]).

Dupăce umanitatea s'a trezit la conştiinţa unităţii sale fizice, se trezeşte şi la conştiinţa unităţii sale morale şi spirituale. După cum indivizii şi-au creat o etică, grupându-se în societăţi, tot aşa naţiunile caută a găsi criteriile unei etice internaţionale [2]). Patria nu va mai avea ca ideal dreptul pumnului (Faustrecht), ci colaborarea frăţească şi sprijinul reciproc. Luptele dintre naţiuni se vor înlocui cu întrecerile la muncă armonică pentru desăvârşirea civilizaţiei universale. Se va întemeia şi o ştiinţă pentru organizarea păcii, cum s'a putut crea o ştiinţă a războiului.

---

[1]) C. Bouglé, *Leçons de Sociologie sur l'évolution des valeurs*, Colin, Paris, 1922.

[2]) Cf. instructiva încercare a lui Pierre de Lanux „*Éveil d'une éthique internationale*, Stock, Paris, 1924.

INSTITUȚIILE INTERDEPENDENȚEI MONDIALE

Suveranitățele politice naționale, după războiu au simțit nevoia suveranității unice, după care omenirea s'a sbătut în toate vremurile. Nevoia unui arbitru, cu autoritate și învestit cu putere executivă, e și astăzi în aer. Din propunerile realiste ale lui Wilson, care a văzut limpede, s'a realizat *Societatea Națiunilor*, fără să se respecte, însă, principiile fundamentale ale președintelui Satelor Unite. *Societatea Națiunilor*, așa cum e organizată, e un fel de oligarhie a marilor puteri industriale. Crizele prin care a trecut au dovedit, că construcția ei nu e perfectă și că trebue revizuită.

Pe lângă arbitrul politic realizat în *Societate Națiunilor* s'au mai creat o serie de organe, cari toate stau în slujba aceleiași idei: *Camera de comerț internațională*, pentru arbitrajul economic, care își are sediul în Washington și care a elaborat planul Dawes; *Biroul internațional al muncii* din Geneva condus de Albert Thomas, pentru arbitrajul social; *Consiliul economic internațional*, înființat acum în urmă, pentru rezolvarea practică a problemelor economice internaționale.

Lumea se îndreaptă spre idealul sintezei dintre național și internațional. Suveranitățile mutiple tind a se supune unei suveranități unice. *Societate Națiunilor* va deveni, poate, o realitate, concretizată într'un parlament al lumii.

Suprastructura politică națională va evolua după infrastructura interdependenței economice. Ideile se vor adapta faptelor, fiindcă viața tinde spre forme de organizare tot mai desăvârșite [1]).

FORȚELE UNITĂȚII ECONOMICE MONDIALE: TRUSTURILE

Unitatea economică mondială, tehnica vieții mecanice sub imperiul căreia trăim și spiritul civilizației universale închegat din seva individualităților etnice și naționale sunt realități greu de înțeles, fără cunoașterea temeinică a forțelor ce le-au creat și le întreține.

---

[1]) Celor ce doresc să urmărească mai de aproape problema, le recomandăm strălucita lucrare a lui Francis Delaisi, *Les contradictions du Monde moderne*, Payot, Paris, 1925, din care am rezumat părți întregi în exepunerea de față. Cf. și anchetele făcute asupra Paneuropei, publicate în revista „Paneuropa", An. II, No. 1/3, 6/7 și 8/9.

Am văzut drumul străbătut de naţionalismul agrar până a ajuns la imperialismul industrial, care a înfăptuit interdependenţa economică a lumii. Forţa ce a determinat întreaga evoluţie economică a globului pământesc e capitalul. Intreaga construcţie a civilizaţiei mecanice se reazimă pe această forţă creatoare.

Ca să ne dăm seama de puterea organizaţiilor capitaliste în destinele popoarelor şi ale lumii, vom părăsi zările albastre ale sintezelor şi vom coborî în arena de luptă a oamenilor de afaceri şi în birourile consorţiilor financiare, unde se ţes firele marilor acţiuni diplomatice şi politice din zilele noastre.

In ţările imperialiste, capitalismul s'a organizat în trusturi, adică în consorţii puternice, cari tind la un monopol, la o stăpânire unică. Organizaţiile trusturilor au întrecut organizaţiile de stat. Statele au ajuns un instrument în mâinile „regilor neîncoronaţi" ai banului.

Organizarea acestor trusturi o găsim în fiecare ţară imperialistă. Trusturile duc uneori o luptă pe viaţă şi pe moarte între ele, de cele mai multe ori, însă, sfârşesc prin a se asocia pentru a da, cu puteri unite, marile bătălii de cuceriri economice.

Vom înşira organizaţiile principale, grupându-le după continente, pentru a le putea urmări mai uşor în acţiunea lor economică şi politică.

In *Europa* începem cu trusturile britanice, care sunt cele mai puternice:

1). *Grupul britanic.* Capitalul britanic e organizat în două mari grupuri: Federation of British Industries (F. B. I.), federaţiunea industriilor britanice, întemeiată în 1916, în cursul războiului, şi grupul bancar The Big Five, care cuprinde 5 bănci mari:

	Capital în Mil. L. St.
Barclays Bank	24,8
Lloyd Bank	24,4
Midland Bank	25,3
National Provincial Bank	19,0
Westminister Bank	18,1
Total	111.6

Capitalul financiar al Băncilor engleze e de 131,4 milioane L. St.

The Big Five are 83% din depozitele engleze şi din 725 filiale de bănci din Anglia, 6005 aparţin acestui consorţiu.

Profitul curat al consorţiului Big Five a fost:

în 1920	14.675.000	L. St.	1924	10.948.800	L. St.
„ 1921	11.407.400	„	1925	11.748.600	„

adecă $^1/_2$ din circulaţia fiduciară a României în fiecare an. F. B. I. e în cea mai strânsă legătură cu capitalul bancar. Ea cuprinde 1798 firme şi 107 societăţi. Cel mai puternic e consorţiul Baldwin, din care a ieşit şi actualul prim ministru al Marei Britanii; apoi consorţiul Wickers, cunoscut şi la noi prin participarea lui la „Reşiţa", „Cugir", etc.; consorţiul Armstrong, deasemenea cunoscut la noi prin livrările de aeroplane; consorţiul Lever Brothers şi trustul petrolifer acesta din urmă întemeiat, cu viclenie şi violenţă, de decedatul Lord Curzon, Winston Churchill, Henry Deterding, Pearson, Sir Cadman şi Sir Marcus Samuel, dinre cari cei mai mulţi au ocupat situaţii politice înalte în cârmuirea britanică [1]). Consorţiul petrolului britanic, la noi reprezentat de Societatea „Astra", are exploatări pe întreaga suprafaţă a globului şi se laudă, că are rezerve de petrol de 8 ori mai bogate ca ale consorţiului american Standard Oil, care astăzi controlează 85% din producţia de petrol a lumii.

Federaţia industriilor britanice are o administraţie uriaşă, împărţită în 10 departamente, dintre cari cel politic e, desigur, cel mai important. Afacerile şi politica în Anglia merg mână în mână.

In parlamentul englez sunt 7 reprezentanţi ai trusturilor 255 directori de societăţi pe acţiuni; în casa lorzilor, 242 mari proprietari, 372 reprezentanţi de societăţi capitaliste, 425 de membrii reprezintă 761 de întreprinderi capitaliste; 70 de lorzi sunt membrii ai F. B. I.

Aceste penetraţiuni în vieaţa politică asigură pentru „Federaţiunea industriilor britanice" cea mai intimă colaborare

[1]) Lupta pentru petrol e dramatic descrisă de Fr. Delaisi, *Le Petrole*, Payot, Paris, 1921 şi *La politique du Petrole* (Le Producteur, 10 Aug. 1920); cf. şi E. Reinhard, *Petrol*, Berna, 1925.

cu şi guvernele marelui imperiu. Aceste trusturi stăpânesc presa şi statul în Anglia.

2. *Grupul francez.* Impărţirea dublă a trusturilor, în întreprinderi industriale şi bănci, există şi în Franţa, dar aici sunt cu mult mai strâns legate decât în Anglia. Industriile Franţei sunt grupate în „Comité des Forges", întemeiat înainte cu 60 de ani. Rolul acestei organizaţiuni începe decând îl conduce Robert Pinot. Acesta a legat de „Comitet" industria materialelor de căi ferate, a materialelor de război, a şantierelor navale şi a minelor de fier, cari au primit denumirea de „Union des Industries Métallurgiques et Minières". Din Uniune face parte 112 întreprinderi, cari la rândul lor, conduc mii de altele întreprinderi. Pe urmă, uniunea metalurgică, împreună cu industria textilă, industria construcţiilor, industria chimică şi industria alimentară au creat „Comité intersyndicale", care, mai târziu, s'a completat cu „Confédération générale de la production française", toate conduse de un singur om, de Robert Pinot. Eugen Schneider stă la spatele organizaţiei şi, în calitatea lui de simplu deputat, dictează politica economică a Franţei. El este autorul nevăzut al ocupării Ruhrului, urmărind distrugerea uzinelor metalurgice concurente din acea regiune. Dupăce n'a reuşit, astăzi a încheiat un trust al industriei metalurgice europene. Ceeace nici nu era greu, deoarece cuprinde uzinele Skoda din Pilsen, uzinele Huta-Bankowa din Polonia şi ţinutul Saarului.

Băncile sunt stăpânite de aceiaşi oameni. Banca Franţei e un instrument în mâinile acestor bănci. Pentru a se vedea influenţa ce o au băncile asupra statului, e destul să arătăm sumele pe care le datoreşte acesta, la 6 Martie 1924, băncilor:

Banque de Paris et des Pays-bas . . .	74.080.000
Banque de l'Union Parisienne	49.520.000
Rotschild Frères	49.796.000
Banque National de Crédit	114.017.000
Comptoir d'Escompte	111.500.000
Crédit Industriel et Commercial	73 997.000
Crédit Lyonnais	111.810.000
Société Générale	111.141.000
Total . . .	695.861.000

Această datorie a statului către băncile particulare a sporit mereu şi a atins cifra de $2^1/_2$ miliarde franci. Deaceea republica Franţei e poreclită şi „République des Banquiers". Acelaş lucru vrea să-l facă şi d. Vintilă Brătianu la noi, cu deosebirea orientală, că a ales calea inversă a satrapismului bancar, prin banca Naţională.

In afară de aceste trusturi europene, mai sunt organizaţii similare şi în celelalte state industriale, cum e Emil Franqui în Belgia, stăpânul celei mai mari bănci „Société Générale de Belgique", apoi cum era Stinnes în Germania şi alţi reprezentanţi ai marilor capitaluri, pe cari nu-i mai amintim, deoarece astăzi au devenit aproape toţi sateliţii celor înşiraţi până acum [1]) sau a organizaţiilor capitaliste americane.

In *America* întâlnim cele mai puternice trusturi din lume, care astăzi domineză toate continentele şi ale căror capitaluri reprezintă sume fabuloase. Trusturile cele mai mari sunt: Rockefeller, Harrimann, Ford şi Morgan.

Cel mai mare e trustul Morgan. El controlează întreprinderi cu un capital de 22 miliarde dollari. La aceste se adaugă alte 134 de Societăţi, controlate de cele dintâi, cu un capital total de 40 miliarde dollari.

Singur trustul Morgan controlează bănci şi industrii cu un capital de 310 miliarde lei aur (12.400 miliarde lei hârtie), sumă care întrece de câteva ori averea naţională a României întregite; numai căile ferate, controlate de trustul Morgan, sunt de 50.000 Km., aproape de 5 ori mai lungi decât căile ferate ale României Mari.

Influenţa ce o au trusturile asupra Statului e covârşitoare. Statul e o jucărie în mâinile lor şi nimic nu se face fără consimţământul lor prealabil. Intregul război l-au purtat aceste trusturi în frunte cu I. P. Morgan. Unul din directorii lui

---

[1]) Informaţii la întreg capitolul cf. Rubinstein, *Die Konzentration des Kapitals*, Berlin, 1924; E. Reinhard, *Die imperialistische Politik im Fernen Osten*, Bernu. Leipzig, 1926, capitolul *die Trusts*, pe care l-am rezumat; apoi Richard Lewinsohn, *Histoire de l'inflation*, Paris, 1926; G. Raphaël, *Le roi de la Ruhr*, Hugo Stinnes — L'homme, Son œuvre, Son role — Payot, Paris, 1924. Aceste două lucrări din urmă, descriu amănunţit situaţia din Germania şi Europa Centrală.

E. R. Stettinius era directorul muniţiilor şi al aprovizionării şi tot el reprezinta America în Consiliul muniţiilor al aliaţilor. Dupăce au ajutat pe aliaţii europeni să biruiască, creditorii americani i-au părăsit şi Wilson a dispărut de pe scena politică a Statelor Unite ale Americei. Americanii voiau să convingă pe europeni, că nu mai pot trăi fără sprijinul lor.

Morgan, în 1923, când Guvernul Poincaré era să cadă din cauza scăderii francului, a intervenit, punând la dispoziţia Franţei 100 milioane dollari. Această lovitură a ruinat pe atâţia europeni. In acelaş timp a cumpărat o serie de întreprinderi europene cu obligaţiuni de plată în franci scăzuţi. I-a servit şi poliţa dată de Franţa. Fiind interesat în mai multe întreprinderi germane şi în special în A.E.G., avea interes să pună Germania în picioare. Astfel a ajuns în conflict cu grupul Schneider, care reprezinta industria grea franceză şi care urmărea distrugerea industriei germane. Morgan a silit Franţa să trateze la Londra. Reprezentanţii lui Morgan, la Conferinţa dela Londra, erau Kellogg, Secretarul de Stat al afacerilor străine de mai târziu şi Moore, unul din directorii lui. Tratativele mergând greu a venit în persoană la Londra şi a silit Franţa să accepte planul lucrat de Dawes, conducătorul unui trust a lui Morgan. Astfel a devenit Morgan arbitrul politic cel mai important din lume şi bancherul pământului. El e monarhul neîncoronat al unităţii economice mondiale.

Tot Morgan urmăreşte cucerirea economică a Chinei prin Consorţiul său condus de Lamont şi dominarea Oceanului Pacific. Interesele economice ale Statelor-Unite în Oceanul Pacific, explică atitudinea rigidă a acestora faţă de Franţa. Americanii nu vor cumpărarea Franţei, cum se plânge Clemenceau, ci cumpărarea posesiunilor franceze din Oceanul Pacific, pentru a putea strânge şi mai mult cercul de fer în jurul Japoniei.

Pentru a vedea metamorfoza economică a lumii, e destul să înşirăm câteva cifre. Statele-Unite ale Americii, la 1 Ianuarie 1925, aveau un stoc metalic de aur de 4,5 miliarde de dolari, adică mai mult de jumătate din aurul lumii. Inainte de războiul mondial aveau numai 1,9 miliarde de dolari. După socotelile unui specialist, economiile cetăţenilor americani ating anual cifra de 6—7 miliarde de dolari.

Averea națională a diferitelor țări dela 1872 până la 1920, în miliarde de dolari, a evoluat precum urmează:

	1872	1890	1912	1920
Statele-Unite ale Americii . .	30	65	186,3	320,8
Marea Britanie	40	53,4	72,3	88,8
Franța	33	43,8	57,1	67,7
Germania	38	49,5	75	35,7

Statele-Unite ale Americii, cu 50 de ani, înainte ocupau locul din urmă între cele mai bogate țări din lume, iar astăzi a ajuns în fruntea lor. Franța, din bancherul de odinioară, a devenit supraîncărcată de datorii, iar Germania, care, înainte de războiu, exportase vreo 60 de miliarde de mărci în străinătate, astăzi are nevoe să importe capital străin [1]).

Pe lângă aceste două continente, trusturile au cucerit și Asia. Trusturi asiatice nu întâlnim decât în *Japonia*. Cele mai importante sunt:

	Înainte de războiu	1920
	milioane yeni	
Jokahama Specie Bank	20 . . .	100
Mitsui	48 . . .	100
Bank of Taiwan	30 . . .	60
Mitsubishi	1 . . .	50
Industrial	30 . . .	50
Bank of Chosen (Corea)	40 . . .	80

In 1920, capitalul bancar al Japoniei era de 1597 milioane yeni. In 1921 a ajuns la 1786 milioane yeni, cu un fond de reservă de 633 milioane yeni și depozite de 9848 milioane yeni. Trusturile japoneze sunt strâns legate de cele britanice și de cele franceze.

In Asia mai sunt reprezentate marile trusturi europene și americane. Din Asia anterioară până în Oceanul Pacific e o rețea a organizațiilor capitaliste, cari trezesc bătrânul continent din visurile patriarhale ale vieții agrare și-l cheamă spre împărăția industrialismului. Lupta se dă mai cu seamă pentru

[1]) După Kurt Freiherr v. Reibnitz, *Amerikas internationale Kapitalwanderungen*, Berlin u. Leipzig, 1926. Abth. IV, Heft. 3 din colecția Sozialwissentschaftliche Forschungen.

cucerirea imensului teritoriu al Chinei, bogat în materii prime, şi cu 400 milioane de consumatori. Luptele din China, despre cari auzim în ultimii ani, sunt întreţinute de marile trusturi mondiale. Aceste lupte sunt preludiul marei probleme a Pacificului, care astăzi e în centrul preocupaţiunilor mondiale.

Trusturile sunt o expresie superioară a spiritului capitalist. Concentrările mari de capitaluri, dela societăţile pe acţiuni şi carteluri au ajuns la trusturi, adică la monopoluri sub un comandament unic. Concurenţa, în procesul de producţie şi de circulaţie, e înlăturată, dar nu pentru a exploata munca şi consumaţia, ci pentru a o organiza prin specializare, prin lucrul în serii, prin producţia în masse şi prin profitul cantitativ al mărfurilor. Trusturile, cu organizaţiile lor uriaşe, pe lângă problemele economice, se încumetă să atace şi să rezolve şi probleme sociale. Tendinţa lor e şi realizarea unei organizaţii sociale a umanităţii. Fordismul — dela şeful trustului american Ford — a rezolvat în parte acest ideal în ramura industrială: salarii ridicate, educarea muncitorului şi ieftenirea mărfurilor, pentru a fi accesibile tuturor. Fordismul desfiinţează antagonismul dintre capital şi muncă, armonizează tendinţele masselor cu ale aristocraţiei plutocrate. Producţia şi vânzarea în massă, care este esenţa Fordismului, aşează temeliile unui progres social şi economic al societăţii umane din viitor [1]).

Trusturile din acest punct de vedere constitue o *fază* de evoluţie în ritmul unităţii economice mondiale.

ORGANIZAŢIILE POLITICE PANCONTINENTALE

Suprastructura politică a globului pământesc, ce se reazimă pe ideologia naţională, începe să ţină pas cu infrastructura economică. Unităţile politice naţionale, urmând porunca legilor interdependenţei economice mondiale, tind a se grupa în federaţii continentale. Paneuropa, Panamerica şi Panasia, sunt idealuri pe cari azi le îmbrăţişează oameni politici practici şi le discută în congrese.

Mişcarea pancontinentală nu e derivată din ideologia naţională, cum era în veacul trecut pangermanismul, panslavismul

[1]) cf. H. Ford. *Ma vie et mon oeuvre*, Payot, Paris, şi Edward A. Filene. *Le problème européen et sa solution*, Payot, Paris, 1925.

etc., expresii imperialiste ale concepţiei naţionale. Organizaţiile politice pancontinentale au la temelia lor realitatea economică a maşinismului, care a creat producţia şi consumaţia în massă şi care tinde să confedereze statele naţionale în unităţi mari de producţie şi de schimb. Interdependenţa şi solidaritatea economică mondială sileşte organizmele politice naţionale să se grupeze în „state unite", în cari noţiunele geografice ale continentelor alcătuesc substratul organizaţiilor politice.

Noi, cari trăim în Europa imperiului roman, a imperiului bizantin, a imperiului roman creştin de Apus şi în Europa statelor naţionale, înţelegem greu necesitatea poruncilor economice ale vremii. Exemplul „Statelor-Unite ale Americii", mai ales după războiul mondial, când ni s'au revelat tablele legii lui Wilson, a început să ne deschidă ochii. Toată Europa gânditoare vede, că numai o *Paneuropă* mai poate mântui vechiul continent de un declin trist şi ruşinos. Oamenii politici europeni se conving, că duşmăniile naţionale le sapă tuturora mormântul. Discursurile ce s'au ţinut la Geneva, cu ocazia intrării Germaniei în Liga Naţiunilor, se pare că inaugurează o eră nouă. In viitorul apropiat nu se va mai vorbi de politica Franţei, a Germaniei sau a Italiei, ci de politica Europei. O mentalitate şi o morală nouă începe să cucerească sufletele europenilor. Rivalităţile vechi se vor mai manifesta pentru cucerirea egemoniei în Europa unită, dar ele vor trebui să amuţească în sufletul generaţiilor nouă, ce vor vedea în Europa patria tuturora.

Imperiul britanic, orgolios şi calculator, după războiu a fost şi el nevoit să se transforme într'o confederaţie de naţiuni. Structura veche imperială, pe care o preconiza un Joe Chamberlain, a fost sacrificată pe altarul spiritului nou al vremii. Deşi Britania, ca şi Rusia, pretinde, că alcătueşte singură un continent, nu credem că va putea rezista mişcării pancontinentale, întrucât dominionurile ei împrăştiate, până acum, erau legate de patria mamă prin creditul Londrei, şi prin forţa flotei navale, ce le apăra. Creditul Londrei, după războiu, a fost înlocuit de al U. S. A. Situaţia creditelor şi plasamentelor americane e următoarea:

In milioane dolari	Imprumuturi de stat	Participaţii industriale	Total
In Canada şi Ţara nouă .	1.060	1.400	2.460
America latină	840	3.200	4.040
Europa	1.500	400	1.900
Asia, Extremul Orient .	440	250	690
Total . .	3.840	5.250	9.090

Capitalul american a alungat deci pe cel britanic din Canada şi Ţara nouă şi din America latină. Capitalul american stăpâneşte astăzi toată America şi pătrunde, metodic, în Asia şi Australia. Creditul Londrei a ajuns pe al doilea plan.

Statele-Unite ale Americii au întrecut şi vestita flotă britanică. Aşa că prestigiul Britaniei e în decădere, ca a tuturor celorlalte puteri europene.

Structura artificială a imperiului britanic va trebui să se dărâme şi să cedeze grupărilor firesti pancontinentale.

Mişcarea panamericană e veche, dar numai în deceniile din urmă a început să se afirme mai intensiv. In ultimul congres, din Panama, s'a serbat centenarul mişcării panamericane şi s'a hotărît înfiinţarea unei Ligi a naţiunilor americane. Finanţa şi trusturile industriale americane au un rol hotărâtor în această mişcare.

Mişcarea panasiatică e condusă de Japonia, reprezentanta civilizaţiei mecanice în Extremul Orient. Primul congres panasiatic s'a ţinut anul acesta (1926). Panasiatismul e încă nebulos şi destul de complicat din cauza imensului teritoriu şi din cauza înapoierii populaţiilor ce-l locuesc.

Mişcarea paneuropeană datează, în forma ei actuală, dela 1923, când a apărut lucrarea C-lui R. N. Coudenhove-Kalergi din Viena, unde s'a întemeiat şi o „Uniune paneuropeană", care şi-a ţinut primul congres în toamna anului 1926. Ca un preludiu al realizării „Statelor-Unite ale Europei" se anunţă constituiri de cartele economice: al fierului s'a realizat în toamna anului 1926, al lemnului şi al cărbunelui sunt în studiu [1]).

[1]) După ce s'au dat la tipar aceste pagini, ziarele au adus ştirea despre întemeierea unui trust bancarinternaţional în frunte cu Scroeder et Comp. din Londra, cu scop de a acorda credite pe termene lungi. La spatele unui asemenea trust nu poate sta decât finanţa americană, singura în stare să acorde astăzi credite pe termene lungi.

Mai importantă este publicarea „Manifestului economic interna-

Nu e nevoe să intrăm în amănuntele acestor mişcări pancontinentale. Le indicăm numai ca pe nişte fenomene caracteristice din epoca civilizaţiei mecanice.

Dacă e posibilă astăzi discutarea unor organizaţii politice pancontinentale, nu vedem de ce generaţiile viitoare nu s'ar strădui să realizeze *Statele Unite ale Pământului*, singurele ce ar putea hărăzi umanităţii pacea democratică. Apostolii ideii încep să răsară în toate părţile lumii[1]).

CONCLUZIE

Aceste sunt perspectivele largi din înălţimea cărora trebue privită viaţa unei naţiuni, care a devenit o funcţiune a organismului mondial, o undă din ritmul vieţii universale.

Intorcându-ne la ţara noastră, vom încerca să fixăm directivele politicei ei economice, ţinând seama de lupta ce se dă între monoteismul economic mondial şi politeismul politic al suveranităţilor naţionale.

Oct. C. Tăslăuanu.

ţional" (cf. *Argus*, 22 Octomvrie, 1926), care e documentul cel mai caracteristic al vremurilor postbelice. El dovedeşte realitatea unităţii economice mondiale. La noi a căzut ca o bombă. „Viitorul" (23 Octomvrie, 1926) se ridică împotriva lui, deşi e semnat şi de guvernatorul Băncii Naţionale a României. Această semnătură a fost nota veselă a manifestului. Camera de comerţ internaţională a aprobat manifestul. Economiile naţionale se luptă în zadar împotriva concepţiilor fundamentale din manifest. Ele vor triumfa. Unele pasagii din manifest puteau lipsi, iar redactarea lui putea fi mai îngrijită.

Atragem atenţiunea şi asupra conferinţei economice internaţionale ce se pregăteşte în cadrele Societăţii Naţiunilor. Secţia economică şi financiară a S. N. a elaborat un vast memoriu asupra producţiunii şi comerţului mondial, asupra balanţelor comerciale şi balanţelor de plăţi. Lucrarea cuprinde mai multe volume şi e cea mai temeinică din câte există asupra economiei mondiale.

[1]) Nu intră în cadrele cercetării noastre analiza unor probleme extrem de interesante, ca de pildă: a) care e necesitatea psihologică şi socială a concepţiei naţionale, răsărită în faza civilizaţiei agrare? Această problemă nu am găsit-o nicăeri analizată şi tălmăcită; b) care e necesitatea unităţii economice mondiale? Spiritul civilizaţiei mecanice corăspunde unei necesităţi sociale? E o binefacere pentru omenire? Aceste întrebări au răspunsuri în o mulţime de lucrări, dar sunt privite din alte puncte de vedere; c) e posibilă o unitate a pământului? E în spiritul uman această unitate? Pacea universală n'ar însemna moartea umanităţii? — Sunt tot atâtea probleme ce duc în domeniul filosofiei, unde, firește, întâlnim o scrie întreagă de răspunsuri, fără a rămânea pe deplin mulţumiţi cu ele.

FLORI DE LUNĂ

I

Plutind peste câmpii nemărginite,
Sclipeşte, palid, arcul selenar.
Ca nişte doruri mari şi ne'mplinite.
Din umbră şi luceferii răsar.

Sa 'nseninat a stelelor cetate,
Şi din adâncul zării fără fund
Din lumi necunoscute, depărtate,
Aprinse doruri, pân' la noi, pătrund.

Se simţi cum vin cu razele plăpânde
Şi picură prin tainice fereşti,
Învăluind c'o slabă scânteere
Adâncul suferinţei omeneşti.

Iar, suferinţa noastră, se 'mpreună
Cu nesfârşitul dorurilor mii,
Ce ard, nemângâiate şi pustii,
In alte zări, sub alt miraj de lună.

Şi sue sprinten, sufletul stingher,
Ca o mireazmă sfântă, către cer,
Ducând cu el, pe-albastrele poteci,
O mângâere lumilor de veci.

II

Urcă'n zare carul
Cu-aurite roţi;
Inhămaţi, îl poartă,
Luceferii toţi.

Trece carul nopţii,
Pe-albastre poteci;
Cu el, visul nostru,
Sue culmi, de veci,

Coborât din slavă,
Către cer sa 'ntors,
Ca să nu-l ajungă,
Lacrima de jos.

Visul nostru sfânt,
Trece peste goluri;
Sărutări de foc,
Il urmează'n stoluri,

Pe când, noi loviți,
De cereasca mână,
Triști, ne cufundăm
In praf și țărână.

III

Stropi de aur, cad,
Printre ramuri grele;
Naște sus, pe cer,
Un sobor de stele.

Dezmirdând un cânt,
Pe-ascuțita-i strună,
Greerul zglobiii,
Se'nchină la lună.

După o perdea,
Cu-amoraș brodată,
S'a ivit, sfios,
Un profil de fată.

In parcul umbros,
Pe-un strat de sulfină,
Un penaj uitat,
Lâng'o mandolină.

Iar, un fluturaș,
Luminat de-o rază,
Pe-un potir de crin,
Somnoros, visează.

Artur Enășescu

O audienţă la Serail.

ISTORIA VIEŢII MELE
DE LA ANUL 1801 [1]

de *Elena Hartulari*
născută Plitos

Cheresteaua Moldovei şi Turcii.

La anul 1832 vine domnitorul Mihali Sturza la Fălticeni cu revizia finanselor şi să mulţămeşte de slujba bărbatu-meu în vămeşie şi-l trece la giudecătorie *cilen*, întărindu-i şi decretul de căminar.

Tot în acest an bărbatu-meu ie o altă moşie la munte *Borca* din banii ce se folosise de pe *Zamostia* cu negoţul cherestelei, care ducându-se la Borca găseşte numai trei herestee. El îşi face idee că sar putea să fie şi mai multe *herestee* şi trece peste hotar la Iacobeni şi comandează să facă cinci *herestei* şi să întoarce iarăşi la Borca şi alcătueşte satul câtă sumă de cherestè să-i facă, cumpărând şi 100 boi şi au dat la locuitori, care nu avè, care boi cu munca i-au plătit făcându-se cherestè iarna; vara o tranzporta pe plute la Galaţi, unde o vindea în toţi anii; iar anul din al 4-a s'au agiuns negustorii din Galaţi cu acei din Piatra să nu facă nici unul contract cu bărbatu-meu, ca să le lese mai eftin.

---

[1]) Vezi începutul în No. de Octombrie cr.

Ilustraţia este luată din cartea lui M. I. M. Iouannin şi Jules Vau Gaver; La Turquie (Paris, 1840).

Bărbatu-meu simţind aceasta intrigă îi veni o idee să se ducă la domnitorul ţării, la Mihali Sturza, cerându-i sfaturi ce să facă! El, acel cu privinţă pentru noi, i-au dat idee să se ducă singur la Constantinopol să închee contract pe toată cheresteaua, ce o are, şi i-au dat recomandaţia lui către Paşa de la casa acestui negoţ, unde se chema *Tersanè* şi către *Vogoride* bătrânul altă recomandaţie şi către Patriarhul de Constantinopole.

Mergând bărbatul meu iarăşi la Galaţi, să împrumută cu 4000 galbeni de pe la bancheri, având în Galaţi mare credit, de şi bărbatu-meu era îngrijit că i-a putè plăti, fiind că banii, ce-i avea ierau împrăştiaţi în alte speculaţii; dar într'un noroc îi ia, nădăjduind că a umbla bine la Constantinopol.

Au regularisit de au legat 8 *sàcuri* şi corespondează cu o căpităníe a acestui negoţ din Constantinopol întrebându-l regula ce iaste când vroeşte a trimete cineva *sàcuri*. El îi răspunde: este casă de *segurità* în Galaţi, primeşte *sàcurile* pe încredere acei care, asigurându-se că întâmplându-se, Doamne fereşte, a se pierde; pe care atuncea casa îţi răspunde jumătate din preţul cât costează sàcul; iară mergând bine, atunce bărbatu-meu are a plăti 15 la sută la preţul ce să pune *sàcului*.

Bărbatu-meu fiind foarte bogat n'au vroit a pune la *segurità*, de cât au scris acelui grec, să cumpere 500 ocă undelemn şi să-l dee la biserica sfântului Nicolae, unde să zice *Jibal*, şi unde această biserică de la tată său care era grec ca şi Turcii mergia să se închine, când avè câte o cerere la sfântul.

Scriind bărbatu-meu către grec că aceasta este siguranţia lui şi au pornit securile de la Galaţi şi peste 3 zile s'au pornit şi bărbatu meu cu vaporul, luând pe duhovnicul *Naftanoil*, clisiarhu cel mare a mânăstirii Neamţu, şi pe nepotu-meu *Neculai Docan*, luându-i de tovarăşi pe cheltuiala lui.

Ajungând la Constantinopol au tras în gazdă la Patriarhul, unde era recomandat de domnitorul Sturza, unde era corespondentul bărbatu-meu frate cu Patriarhul. L'au primit cu mare plăcere, văzând şi recomandaţia. A doua zi au poftit pe fratele Patriarhului ca să se ducă la Paşa de la Tarsanà cu scrisoare de recomandaţie şi să-l întrebe în ce zi poate să meargă bărbatu-meu la el.

Se duce grecu și aduce răspunsu ca să meargă a doua zi la 12 ceasuri din zi.

Bărbatu-meu merje îndată în târgu și cumpără două oglinzi mari de pus în părete, și un ceasornic mare cu muzică de pus pe masă, pe cari au plătit 150 de galbeni, și le trimete la Pașa mai înainte de a se duce el. Văzând Pașa în recomandația Domnitorului că bărbatu-meu este cel mai apropiat a Înălțimei Sale și să fie sigur pe negoțul ce-l va face; mai văzând și prezentul trimes, au socotit că bărbatu-meu este un ministru al țării.

S'au dus după acestea bărbatu-meu cu grecu și intrând pe poarta Seraiului vede două șiruri de Turci de la poartă până la scara Seraiului. Bărbatu-meu întreabă pe grec că acestia așa urmează întotdeauna? El îi răspunde că nu, de cât pentru cinste dumitale este aceasta.

Atunci îi zice bărbatu-meu că dacă l'a duce în nuntru la Pașa să se întoarcă și să-i aducă 100 jumătăți *icosari* și 50 *icosari* de aur.

După ce intră bărbatu-meu la Pașa face o *temenè;* merje până în mijlocul casei face altă *temenè,* Pașa găsindu-se pe pat șezând grecește, ținând un *ciubuc de iasomie* de un stânjen de lung, și cu un *tacâm* la ciubuc de cel mai bun *chihribar* și plin cu brilianturi, și o *lulè* ca un *felejan* de mare, care *costisà* vreo 70 galbeni.

Pașa s'au sculat pe jenunchiu făcând *temenè,* bărbatu-meu până la pământ, și-i zice: *„oturu boiar“* adică *„șezi“.*

S'au pus pe un *fotel* foarte lucsos lângă pașa. Indată s'au adresat doi turci arapi; unul cu un *ciubuc* mai scump de cât a pașii și altul cu un *felejan* cu cafe, însă fără a-i vorbi Pașa, până ș'au gătit cafeoa.

Bărbatu-meu când au dat felejeanu pune cinci *icosari* pe tablao de argint. Intră un alt ciubuc; dă și aceluia cinci *icoșari.* Turcii amândoi îi fac *temenè,* mulțumindu-i de bacșișul ce le-au dat.

După această *„țermonie“* au început Pașa vorba în limba grecească, întrebându-l mai întâi despre domnitorul Moldovei, de se află sănătos și despre țară în ce stare se găsește.

Au ținut această conversație ca o jumătate de ceas; și pe urmă au intrat în chestia negoțului, întrebând Pașa pe băr-

batu-meu că ce fel de cherestè are şi câte *sècuri,* i-au spus că 8 *sècuri* într'această sumă de cherestè şi de ce soiu anume. Şi în câteva cuvinte s'au isprăvit tocmala, aşa pre cum au vrut bărbatu-meu şi s'au adresat Paşa zicându-i bărbatu-meu să poftească în canţelerie, unde este gramaticul lui, să-şi primească jumătate din bani.

Bărbatu-meu n'au primit zicându-i că până nu i-a veni marfa la *buaz,* nu poate lua banii. Paşa îi zice că aşa este regula. Bărbatu-meu n'au primit nici c'un chip. Neputând Paşa nici c'un chip a-l îndupleca, îi zice că dacă nu vroeşte, apoi îl roagă să ţie mare secret să nu audă împăratul, că iel atunce îi nenorocit. Bărbatu-meu îi dă mâna şi-i dă cuvântul de cinste că nu s'a şti acest secret dintre dânşii.

Şi iese bărbatu-meu găsind pe Grecul la uşă; îi dă *icosarii* şi el îi zvârle în amândou părţile, până au eşit afară pe poartă.

Peste trei zile încep a sosi *sècurile* la buaz şi prin vestirea unui tun află bărbatu-meu că vin *sècurile* şi merje la malul, unde să trăjè sècurile şi găseşte trei *securi* a lui şi a doua zi vin iarăşi trei şi două mai către sară. Atunce trimete răspuns bărbatu-meu la Paşa, că i-au sosit *sècurile.*

Atunci Paşa îl pofteşte la dânsul; se duce (cu nepotul Docan) şi cu Grecu şi-şi primeşte toţi banii. Şi rămâind Paşa pre încântat că bărbatu-meu au ţinut săcretul lui, i-au mulţămit mult, scriind şi domnitorului de o purtare aşa de cinstită a boerului ce i l'au recomandat.

Şi în opt zile ce au şăzut în Constantinopol, merjè şi vide locurile ce erau mai însemnate pentru a lui suvenire, împreună cu duhovnicul Naftanoil şi cu nepotul meu şi au cumpărat şi lucruri multe. Mi-au luat mie o broşă cu brilanturi, pe care au dat 280 galbeni; au adus domnitorului un tacâm de ciubuce cu o vargă de *iasomie* foarte rar, care *costisà* 60 galbeni, şi i l'au dat prezent. Şi pe la alţi cunoscuţi prieteni şi rudenii prezenturi de 140 galbeni şi la 8 zile s'au pornit cu vaporul iarăşi la Galaţi.

Ajungând aproape de Varna, căpitanul de vapor simte de negoţul ce au făcut bărbatu-meu şi face o surpriză. Pregăteşte masa ce de pe urmă în cinstea bărbatu-meu, o masă foarte elegantă şi *luxioasă,* puind feluri de *poricale* [1]) din Con-

[1]) portocale.

stantinopol în *vază* de argint împoleite, care altă dată nu era așa masă. De o dată pe la mijlocul mesei se aduc și vre-o 20 butelci de șampanie și pahare. Căpitanul de vapor vine cu un pahar mare de șampanie, în care varsă o butelie într'însul și lachei ce slujè la masă toarnă pe la toți, iar bărbatu-meu cu nepotu-său se mirà ce vra să zică aceasta! Vede că vine Căpitanul de vapor și să adresează la toate persoanele, poftindu-i să bee cu toții în cinstea boerului Hartulari, pentru că au isprăvit un așa mare negoț.

Văzând bărbatu-meu aceasta și fiind cam *fanfaron* în felul lui, zice nepotului cari ședè lângă el să-i aducă o pungă cu *icoșari*, în care era 200 *icoșari* de argint și ia de pe masă două *vaze* din acele ce era cu *poricale* și le deșartă și pune icoșarii toți din pungă și pe urmă ia paharul cu șampanie și să scoală în picioare și au făcut mulțămire, întâi căpitanului și apoi la toți câți se găsè la masă, în limbile ce cunoște el: *grecește, moldovenește, nemțește* și *ungurește*.

Atunci cu toți se scoală în picioare și mai iau câte un pahar și strigă cu toții: Uraa! boerul Hartulari.

Au ajuns la malul Dunării la Galați. După obiceiu toți neguțătorii erau adunați la șchele. Văd că iese bărbatu-meu întors cu ispravă. Au fost toți în mirare cum au putut isprăvi așa în grabă și cu ce noroc să nu se primejduiască nici un *sàc*.

Atunci neguțătorii Turci se adresează la bărbatu-meu cu aceste cuvinte:

— „Bre! boer! cu harabao merje norocul la tine!“

Iese din vapor și trece în carantina Galațului, unde au stat trei zile. In aceste zile îmi scrie mie de isprava ce au făcut și peste o săptămână va fi acasă.

Eu mă găsiam în meremetul caselor noastre din Fălticeni când primesc scrisoare de la bărbatu-meu. Tot în ace zi vine și domnitorul Sturza, unde am fost de l'am întâmpinat, și văzându-mă, mă întreabă ce știință am de bărbatu-meu.

I-am răspuns că s'au întors cu ispravă bună și este în carantină; așa îmi scrie.

Spuindu-i s'au bucurat mult și mi-au zis să-i duc răvașul să vadă ce-mi scrie; și i l'am dus de l'au văzut. Și a doa zi s'au pornit la Iași domnitorul.

Trece bărbatu-meu la Iași și să duce la domnitorul și-i dă

scrisoare de la Pașa, și-i dă și prezentul ce-i aduse bărbatu-meu. S'au bucurat mult de isprava, ce au făcut bărbatu-meu și că au fost așa de bine primit.

Ecarete în Galați. Cumpărarea moșiilor Hușii și Făcuții.

Vine acasă și-mi spune de toate ce s'au petrecut, și că și-au cumpărat un loc în Galați la schele ca să facă un hambar de închiriet pâne, pentru care au regularisit să se pue în lucrare din rămășițe de cherestè ce iau mai rămas, și câtă cherestè au mai prisosit peste ace trebuitoare la hambar, care s'au socotit de un *sac,* au dăruit la Turcii cei săraci din Galați și aduce acasă bani 6000 galbeni, plătindu-și datoria de 4000 galbeni, ce luase din Galați pentru legare *sacurilor;* după aceasta cumpără moșia *Hușii,* care era lângă Fălticeni, de la dumnealui *Grigore Roset*-din Bacău cu preț de 4500 galbeni de veci; însă dă numai 2 mii galbeni la cumpărătură, rămâind că dacă s'ar întări alcătuirile la *vadè* va da și restul, precum s'au și urmat.

La anul 1833, când am făcut al cincilea copil, am cumpărat o altă moșioară *Făcuții* cu preț de 4000 galbeni, în apropiere de Iași și s'au întins și cu posesia de 4000 galbeni pe an, moșii mânăstirești, prin stăruința domnitorului Mihali Sturza, și neavând mai mult bani în casă, au plătit domnitorul Sturza cel întâiu câștiu și peste un an i-au plătit bărbatu-meu banii cu dobânda lor legiuită. Aceste toate le făceà Sturza pentru că tatăl meu îi era cel mai credincios a lui și eu eram botezată și cununată de el; însă și bărbatu-meu au fost foarte cinstit și eczact la toate negoațele ce avè, în cât avè un mare credit.

Neînțelegeri familiare. Spre divorț.

In acest curs de ani de la 27, când m'am măritat și până la 35 am făcut 5 băeți și o fată și în urmă am pierdut un băet de 4 luni, din care am rămas pătimașă, suferind un an în pat, și 4 ani pe picioare și mai mult în pat cu amari dureri, în cât oricine mă vedè mă plânjè de milă; și în feluri de curi a doftorilor și a babelor și nu gândè nimene că pot să scăp din o așe patimă.

După toate aceste suferințe eram silită ă gospodări casa, care era foarte întinsă și a-mi căuta copiii și a iconomisi pe bărbatu-meu, care din natură era o *fheară* ne'nblânzită, uitând toate făgăduințele, ce-mi dăduse, când m'au luat. S'au dedat și la trataţii de amoruri cu felurite persoane și orice făcèm nu putèm să-l mulțămesc, căutându-mi tot felul de pricini ca să poată să mă lovească mereu. Bătè copiii, fără să-i greșească ceva.

S'au angajat cu o damă megieșă cu mine. Ce-și poate închipui cineva de un om cu așa natură, să-l vezi și nebun de amor! Ce necazuri nu-mi da! Se adresa cu atâta cruzime, zicându-mi că „așa vroi, așa am să fac"!

Eu îi zicèm cu amari lacrimi că nu are milă, că mă vede în așa hal de suferință! El nu-mi răspundè; încă căuta pricină de mânie, ca să nu aibă nici vorbă cu mine!

Trece acest năcaz a meu vre-un an și de o dată văd că-mi zice să mă duc la Iași, că tată-meu îi scrie că se află bolnav și să mă mai consultez cu doftorii.

Eu crezând spusa lui, în așa suferință de boală și de supărare, m'am pornit și am mers 4 zile până la Iași, neputând suferi scuturătura trăsurii. Și a doua zi, după ce am ajuns, primește tată-meu scrisoare de la bărbatu-meu ca să nu mă mai trimeată la dânsul, că nu mai poate să mai trăiască cu mine!

Bietul tata se zbuciuma cu gândul și nu știè cum să-mi spue, văzându-mă în așa hal de slăbiciune, că cum am ajuns la Iași, m'am pus în pat. Consultându-se amândoi cu fratemeu și-mi face întrebare, ce am făcut bărbatu-meu, că-i scrie că nu vrea să mai trăiască cu mine!

Eu rămâiu *estaziată*, ce poate fi aceasta! Puțin am putut a-i răspunde; însă îi răspund că eu nu mă știu cu nimic vinovată, de cât știu că este el angajat cu cutare persoană; și eu ori ce oi face nu-i mai place; și dacă i-am zis că dacă este în așa faptă, apoi eu ce-i greșesc! el mi-au răspuns că așa vrè, așa face!

Tată-meu, spre încrederea me, îmi arată scrisoarea ce primise. Văzând aceasta cruzime a unui bărbat, care cu câte făgăduințe m'au luat soție, am picat ca o moartă lângă tatămeu. El spăriindu-se au strigat pe frate-meu și amândoi ne-

căjindu-se mai mult și stropindu-mă cu apă și cu colonie, cu mare greu m'au ridicat pe pat, unde m'au văzut implântată în sânge.

M'au trezit bietul tata, amândoi cu frate-meu, în cele mai amari lacrimi, văzând o ființă atât de nenorocită, din care *sene* au fost de dârâmarea vieții mele, și strâgând cerui să văd pe bărbatu-meu să-l întreb, care este greșeala me, de el mă zvârle și-mi rumpe copilu de la sânul meu! Pentru că l'am iubit din suflet și l'am cinstit ca un părinte și-l iubesc și astăzi ca o nenorocită! Și nu vroèm doftori, nu vroi nimică de cât pe el să-l văd și să mor!

Bietul tata, văzându-mă în așa disperație, au fost silit de i-au scris bărbatu-meu să vie la Iași și să'nfățișeze cu mine și pe urmă a stărui de a ne despărți, dacă m'a mai găsi în viață, după halul, care mă găsesc.

Până să vie bărbatu-meu, arată tată-meu domnitorului Mihali Sturza despre aceste împrejurări, și despre toată viața me cu el. Domnitorul zice: să o despărțim de un așa tiran, care după ce ș'au făcut poziția, vine acum cu obrăznicie, după atâte chinuri ce-i dă, să și o lase! Averea am să i-o eu și am s'o dau ei, că a ei este și el să rămâe cum au fost, căci prin hatârul ei i-am dat atâta aginteruri și înlesniri de bani.

Bărbatu-meu, primind scrisoarea tată-meu, se pornește și vine la Iași la fratele lui în gazdă și îndată cu frate-său, care el cunoștè toate ce s'au petrecut cu mine, au venit la tată-meu, au început a-l întreba tată-meu, care este pricina de nu vroește să trăiască cu mine? Este ea o ră? Nu-ți răspunde la datoria ce are cătră bărbat? Nu-și caută copiii? nu-i gospodină? nu-ți iconomisește casa? nu te cinstește? saŭ sânt alte cazuri, care pravila te desparte, și eu nu le cunosc.

El i-au răspuns că nici un cusur altu nu am, de cât că sânt *zuliară*.

Tată-meu i-au zis: „Oare nu ești vinovat tu, că ești nebun de femei și pe dânsa o chinuești, cum îți place; ai uitat ce făgăduințe i-ai dat, când ai luat-o, că sânt răvașele tale în mâna me păstrate; acum gândești că dacă ai avere, ai să-ți faci râs de dânsa! mai ales precum îmi spune ie, că nu ești oprit de dânsa, când se găsește suferind de boală! Apoi ce vrai! tu să faci totul și cu dânsa să fii *vărvar*, s'o chinuești

cum îți place! Ai uitat, mișelule, cum ai înșelat-o, de ai luat-o cu feluri de minciuni ce-i scriai, de ai scos'o din minte! Nu gândești că lacrimile și suferințele ei au să te ajungă?"

El la toate acestea tăcè.

Il întrebă tată-meu: ce taci? răspunde-mi! căci sunt hotărât să ți-o eu și să-ți iau și avutul, că este al ei!"

El îi răspunde tatălui-meu, că dacă eu i-oi da un înscris că pe viitor nu i-oi zice nimică cuvinte de *zuliie*, suptiscălit de tată-meu și de alți martori, apoi să mă întorc la dânsul.

Tată-meu îi zice: „Incă n'am auzit așa lucru! Să fii vinovat și să-ți dee mai multă putere la mână ca s'o chinuești și să nu poată a-ți zice nimica. S'o întrebăm pe dânsa, să vedem de vroește aceste condiții. Insă ideia me este mai bine să te lese în câte te-au luat"!

Atunci tată-meu, bărbatu-meu și fratele lui au venit în odaia, unde eram zăcând în așternut, să se înfățoșeze cu mine. Imi arată tată-meu pretenția, ce are bărbatu-meu.

Eu am primit-o de bună și mă adresez la bărbatu-meu în fața tuturor zicându-i că: „aceste-s făgăduințele, ce mi-au dat prin graiu și prin răvașe scrise cu sângele lui! întrebându-l, cu ce-i sânt greșită, să spue înaintea tatui-meu". Insă toate aceste vorbe cu amari lacrimi a mele și tată-meu, care le asculta; iară bărbatu-meu nimica alta nu-mi zicè, de cât dacă vroi așa.

Atunci îmi zice tată-meu să-mi ieu sama foarte bine, să nu-i feștelesc iscălitura lui, că mai bine este să-l las pe el.

Eu nici de cum n'am vrut să ascult sfaturile, de cât aceia ce cerea bărbatu-meu.

Se hotărăște și se face înscrisul și bietul tata, împlântat în lacrimi, ie condeiul în mână, zicând că nici au auzit nici au văzut un așa înscris! și să dovedește că numai fiică-sa este un eczemplar pe lume și ține așa de mult la bărbatu-său și la copii, de să supune la toate voințele lui cu atâta răbdare și bărbăție, să vadă totul și să nu zică nimica!

S'au iscălit înscrisul de tatăl meu, de fratele lui, de un Vlădică, care ne-au cununat și de un alt prieten al tată-meu!

Inscris.

„Adică eu cea mai gios iscălită, Elencu, dau acest înscris „al meu la mâna dumisale soțului meu Iorgu, precum să se

„ştie că în urma neînţelegerilor ce au fost între noi şi spre „curmarea lor veşnică, că de astăzi înainte nu am a-i mai „spune nici un cuvânt de *zuliară* la orice ar face dumnealui; „vroind prin aceasta, cu călcare inimei mele, a avea liniştita „petrecere în casa me, alături cu scumpii mei copilaşi, şi a nu „mai da cuvânt de tânguiri soţului meu, dumisale Hartulari, „cătră tatăl-meu. Aşa să-mi ajute Dumnezeu".

Ilencu Hartulari. 1836, luna August 15 zile

Plitos, Hartulari, Vlădică Jardeon, Docan.

Traiul după împăcare.

Sfârşindu-se *sena* aceasta, am mai şezut 3 zile de m'am mai liniştit eu şi ne-am pornit amândoi acasă, petrecându-mă tată-meu cu amari lacrimi!

Au mers aceste anganjamente vre-o 2 ani cu dama aceasta, până de la sine s'au lăsat. Dă iar de o femee, care mă slujè pe mine la etac, care era şi frumuşică!

Se hotărăşte în vară să mergem la moşia noastră *Huşii* să petrecem acolo, având interesele mai cu apropiere. Ne-am dus şi fiecare ne-am luat apartamentul şi ne-am aşăzat! Privèm toate şi suferèm fără a-i zice ceva şi boala din zi în zi mai rău îmi era!

El văzându-mă cât sufăr şi sufleteşte şi trupeşte, i se făcè milă câte o dată şi-mi zicè să mă duc la Cernăuţi, unde îmi era copila dată în *pansion;* şi eu nu mă bizuiam să mă pun pe drum din pricina boalei. Insă neputând mai mult suferi angajamentul, m'am hotărât să mă duc pe mai multă vreme, şi i-am spus hotărâre me, care m'au încuviinţat'o, ca să fie şi mai slobod, şi-mi zice ca să mă consultez cu doftorii de acolo.

M'am dus. Dama acè cu pansionul, unde îmi era copila, văzându-mă în aşa stare de suferinţă, îmi da îndemnuri ca să fac cercare şi cu doftorii de acolo să mă consultez. M'am hotărât, de vreme ce era să şed mai multă vreme, şi am adus întâi pe Kreifizicul Zalheri, ce-l avèm abonat pentru copila me să o viziteze la pansion, fiind şi ea mai mult bolnavă din

copilărie! Și hotărăsc ziua și vine doftorul Zalheri și cu trei doftori și o moașă.

Mă consultez trei zile de-a rândul și rezultatul mi-o fost să fac feredee de zăr în trei veri, și iarna doftorii, și dieta foarte mare. Intâi să fiu oprită de supărări, lucru ce nu se putè; al doilea mâncare acră, sărat, vin, *poricale* să nu mănânc acești trei ani, precum am urmat; nici cafè cu lapte, nici cafè neagră, unde avèm slăbiciune pentru cafè neagră, la fiecare ceas câte o ceșcuță bèm, având slăbiciune pentru cafè, mi-o venit din supărare.

M'am hotărât la toată diata doftorilor! Atunci abonentul meu, doftorul Zalheri, cu toți ceilanți doftori, au descris toată boala me și mi-o dat-o să o dau doftorului ce-l avem abonent acasă, arătându-i ce cură să urmez și rugând pe bărbatu-meu să-mi rădice sarcina gospodăriei, ca să nu am nici o supărare, căci ei au nădejde să mă îndrept, păzind eu cura ce mi-o dat-o.

Noi nerînduieli ale bărbatului. Copilul Mache în primejdie.

In lipsa me la Cernăuți, bărbatu-meu au făcut tot felul de râsuri, de s'au declerat în fața lumii de angajamentul lui cu slujnica, unde să înebunesc eu de ispravă, necătând de'nterese care era așa de întinse cu speculația.

Intr'una din zile s'au hotărât să se ducă la Iași pentru un interes *vajnic*. S'au pornit și au lăsat ordin la sluji ca, când o vroi *metresa*, să se plimbe să meargă cu droșca și caii dumisale, unde va vroi.

Așa într'o zi să pregătește *metresa* să meargă la Fălticeni, și fiind copilul meu *Machi* acasă cu dânsa, în vârstă de 10 ani, și-l ia și pe dânsul și pornește; de la scară i-au răpit, fiind surugiu bat. Ajungând la podul de la poarta casei, izbește trăsura într'un stâlp a porții și răstoarnă trăsura cu metresa și copilu, de au ajuns supt pod; iar pe copil l'au zvârlit o putere cerească pe mal, nesuferind alta de cât picând cu fața în jos și-a tăiat buza de jos în două și s'au spăriet copilul văzându-se în sânje!

Atunci văzând slujile această întâmplare a copilului, au răpezit o trăsură la Fălticeni și au adus pe doftorul abonent.

Auzind prietenii toţi, au mers cu toţii să vadă copilul şi l'au găsit plin de sânje, ne ştiind slujile ce să-i facă. Indată doftorul l'au spălat cu apă rece şi i-au pus petece cu ghiaţă şi l'au pus în trăsură cu prietenele mele, schimbându-i ghiaţa pe tot minutul şi l'au dus acasă la Fălticeni. L'au urmat cu ghiaţă până i-au scos *enflemaţia,* şi pe urmă l'au cusut la buză şi l'au **curarisit**, până l'au îndreptat. Tot o dată doftorul înştiinţează la Iaşi de întâmplare. Iel îndată s'au pornit şi au venit acasă la Fălticeni, unde găseşte copilul şi pe *metresa* stâlcită şi cu gâtu strâmb.

Văzând el această primejdie a copilului ş'au adus aminte că trebue să mă înştiinţeze. M'au înştiinţat de întâmplare, şi ca să vin acasă că copilul mă cere, dar să nu fiu îngrijată că copilul se află acum bine, de cât că femeia este rău lovită.

Eu, cum am primit răvaşul bărbatu-meu, m'au apucat o *palpitaţie,* că nu ştiam ce să mă fac! şi ca o nebună m'am pornit, plângând tot drumul, zicând: „oare ce să fi făcut cu copilul meu"!

Când am ajuns acasă, nu găsesc nici pe bărbatu-meu, nici copilul! Chelarul meu, care a lui femee i-au fostă mancă, aleargă la mine, auzindu-mă şi-mi zice cu încredinţare că copilul este bine! Şi au şi pornit după bărbatu-meu la moşia Huşii, dându-i de ştire că eu am venit şi de *sena,* ce este acasă!

Aşa şi el îndată s'au şi pornit cu copilul, care încă tot nu era tămăduit!

Văzând că vine, ies înaintea lor, plângând şi nu putèm crede că-mi văd copilul!

A doa zi s'au întors bărbatu-meu la ţară, lăsându-mi copilul; şi când vroè, câte odată, vinè acasă, însă tot furioz! Eu nu-i zicèm nimica, ci mai ales nu ştiam cum *să-l tratez* mai bine, de mulţămire că vine câte o dată acasă! Şi când rămânèm singură, veşnic petrecèm cu lacrimi zi şi noapte; mai ales spuindu-mi prietenii despre toate urmările lui în lipsa me, încredinţându-mă şi vechilii de pe la moşii, că neglijă despre interese.

Sfinţirea bisericei la moşia Huşii.

Intr'una din zile îmi zice să merg la moşie, să regularisim pentru sfinţirea bisericii. Eu neputând suferi să merg, să mai

văd aceia ce vedèm, încep a-l ruga să nu să supere de rugăminte ce i-oi face. El îmi făgăduește. Atunci eu încep a-i zice silită: „Nu ți-am făcut nici un rău ca să mă silești să mă pui în așa poziție, când mă vezi în ce hal mă găsesc! să șez să văz cu ochii ceia ce faci dumneata; lucru ce mă silește a ți-l zice, și mai mult că sânt îngrijită că țăranca poate să-mi dee ceva să mă facă neom, după obiceiul lor, și să mă vezi mai mult chinuindu-mă peste boala me. Nu, frățioare; te rog zdrobește-ți *cujetul* și mă lasă în pace. Ai milă! Gândește că și eu sânt om! Destul sufăr și trupește și sufletește"!

Văzându-mă că vorbesc cu atâta durere și cu lacrimi i s'au făcut milă și-mi răspunde cu liniște: „Ei bine! fie așa! Dar am să sfințesc biserica și trebue să fii și dumneata".

Eu îi zic: „Când o fi mai aproape, oiu veni pentru un așa mare caz, fie ce-o fi pentru mine"!

Și mai zic: „Dacă s'ar putea să se răpadă până la Cernăuți să vadă copila, că-l dorește".

El îmi zice că până după sfințirea bisericii nu poate să să ducă.

Trece doă săptămâni și vine bărbatu-meu și-mi zice că trebue să merg acum, că peste 4 zile au să sfințească biserica.

M'au lovit tremuru, gândind cum am să mă lupt!... și mă duc cu dânsul la țară, la moșia Hușii, unde era și nepotul meu Neculai Docan.

Se apropiè vremea ca a doa zi să fie sfințirea. Vine arhiereul și toți boerii din Fălticeni și arhimandritul Neonie, ce au fost stareț mânăstirii Neamțului și cu trei preoți bătrâni și doi diaconi.

Bărbatu-meu și *metresa* dumisale se acupa de toate, viind numai câte odată la mine, ca să mai *ordineze* cele de trebuință, *periorisindu-mă* pe mine să stau numai cu musafirii! Ce necuviință îmi făcè cu *metresa* în fața tuturor ce era adunați, și cari trei zile au șezut toți. Sara, când se culca, își lua *metresa* în odae fără să să râiască de lumea ce era; și când venia la mine, era ca un leu neînblânzit, *bruscărisindu-mă!*

Nu-i ziceam nimic, de cât mă rugam lui Dumnezeu să-mi dee răbdare.

S'au sfârșit sfințirea, și după ce se duc toți, vine la mine și-mi zice să mă duc îndată de acolo și să ieu și pe favoritu

meu!... aşa zicè el pe copilul meu *Nicu;* iară pe *Mateiu* să îl las!

Mă pregătesc, şi când să mă pornesc, copilul Matei plânjè să meargă cu mine... şi eu l'am lăsat!

M'am pornit cu amari lacrimi, văzând că sânt izgonită de acel care-l iubèm cu atâta tărie. Copilul fujè, viind după mine pe jos! Află tată-său şi trimete un om călare şi-l întoarce; şi el îl bate, de ce au venit după mine!

Intre soţi. Remuşcări.

După doă săptămâni vine la mine acasă cu nepotu-meu, pregătiţi a să duce la Cernăuţi. Au mers sara şi a doa zi s'au dus; şi au şăzut o săptămână. S'au întors rămâind pe noapte acasă la mine. S'au culcat într'o odae cu nepotu-meu; şi neputând dormi, de o dată sare din pat ca un *furioz* şi vine în odaia de alături, unde eram eu culcată, adresându-se că ce i-am făcut de nu poate dormi.

Eu văzându-l aşa de nebun, mi s'a rumpt inima de milă şi m'am sculat zicându-i: „că ce vorbe sânt aceste de la un bărbat cu duh şi cu învăţătură! Mă crede, frăţioare, că tu eşti nebun! Apoi te rog, nu te supăra şi dă-mi voe a-ţi vorbi"!

Atunci el îmi zice: „Spune"!

Am început a-i zice: „Apoi nu este păcat de Dumnezeu, ca o ţărancă să te aducă în aşa poziţie, să-ţi strice capul! să nu ştii ce faci! să-ţi laşi interesele în părăsire, să te ruinezi! să-ţi pierzi tot ce ai adunat până acum! să-ţi pierzi reputaţia şi puţina avere, ce cu munca ta cea necruţată ai făcut-o! să-ţi nenoroceşti bieţii copii, cari sânt nevinovaţi! Nu ştii că eşti în prezent cu interesele şi plăteşti căştiuri; şi astăzi nu ai nimică sigur! Ce faci, pentru numele lui Dumnezeu! stă puţin şi-ţi vino în minte, şi gândeşte ce faci şi unde te găseşti! Iţi spun şi aceasta, că pe nimene nu ai astăzi cu durere şi cu milă de cât pe mine, care zi şi noapte te plâng de poziţia în care te găseşti! Te mai rog încă odată, trezeşte-te din uimire, care te găseşti; şi ia sama ce faci; să nu vii la minţi când îi fi ruinat, şi atunci ţi-a fi târziu!"

Aceste toate i le vorbèm cu amari lacrimi şi cu toată du-

rerea! M'am dus în odaia me, pătrunsă de durere, și m'am pus în pat, plângând de mila lui.

El, gândind la vorbele mele, n'au putut să mai doarmă, stând în gânduri; și, făcându-se zio, se adresează la nepotu-meu, zicându-i:

— „Ai auzit vorbele mătuși-ta"?

„Le-am auzit! și oare nu sânt adevărate, moșule?" îi răspunde nepotu-meu.

Bărbatu-meu îi răspunde cu aceste cuvinte:

— „M'au făcut, frate, să plâng de mila bietei mătuși-ta!"

— „Cum poate să fie așa către dumneata", îi răspunde nepotu-meu, când îi ești dușmanul de moarte!"

— „Invață-mă ce este de făcut" zice el nepotu-meu.

— „Bine știi, Dumneta, îi răspunde nepotu-meu; dumneta care știi toate suferințele mătușii, de te-au luat. Printr'ânsa ai venit în poziție bună! Gândesc că i-a fi destul, sărmana, de când rabdă cu atâta bărbăție, în halul de slăbiciune, în care se afla. Iar eu aici nu mai rămân, să știi dumneata. Când cunosc totul, nici pot mai mult să te iconomisesc"!

După această converzație a lor, trimete bărbatu-meu să mă cheme la dânsul. Mă duc și-i găsesc în pat pe amândoi. Imi zice bărbatu-meu să șăd lângă dânsul; îmi ia mâinile și mi le sărută, mulțumindu-mi de sfaturile ce i-am dat, că sânt foarte adevărate și-mi zice: „să te duci la țară să ecspedueșți pe slujnică".

Eu îi răspund, rugându-l să mă erte, că eu nu pot să-i fac aceasta, că-l înjosesc pe dânsul; dar să lese, când o fi el acolo, a ecspedui-o.

Mi-au cerut condica lefelor slugilor, să vadă ce are ea să mai iei. I-am arătat-o. Și vede cât au luat și cât are să mai iei.

Slujnica ave o copilă, cu care au venit îngreunată la mine și o ținea la moșia noastră, la un preut ce o botezase.

(Va urma).

Tălmăcit după cirilice de
Gh. Ghibănescu

IN TENEBRE...

In atmosfera asfixiantă a laboratorului, prin aerul acela îmbâcsit în care feluritele amestecuri exalau un miros complicat, înecăcios, ce ar fi silit pe oricine să tuşească; printre mesele încărcate cu tot soiul de tuburi, eprubete şi fiole, tot atât de pestriţ colorate, ca şi complexa mireazmă a atâtor corpuri şi mixturi, îmbinate de cei-ce purced pe cărările deschise de un Lavoisier, sau Pasteur, — trecea încet el, marele pontif al ştiinţei.

Vocea-i caldă, cu isbucniri şi accente tinereşti, se înălţa în timpul comvorbirei cu ori care din purtătorii bluzei albe şi, după ce asculta cu luare aminte mersul fiecărei experienţe şi al oricărei reacţiuni, chibzuia nouile îmbinări de corpuri, drămuind valenţele ca să se poată căpăta cutare, sau cutare corp nou.

Cu mişcări domoale quasi-automate, apuca vre-o fiolă, sau eprubetă, se uita atent la ea, aducând-o la nas şi după ce dădea niscai lămuriri asupra derivatului urmărit, trecea alături, la altă masă, şi apoi la alta şi alta, mai departe, până ce ajungea în capătul vastei încăperi, înceţoşate de fumegaiurile feluritelor soluţii, dobândite pe temeiul formulelor din tratajele marilor chimişti ai lumei.

Ceasuri multe picurau ast-fel şi zile dearândul în aierul acela viţiat de atâtea soiuri de otrăvuri şi arome, din care, pe încetul şi cu o neîncetată trudă se combinau atâtea substanţe noui, atâtea adevărate balsamuri, menite să îmbunătăţească şi să ferească viaţa întregei omeniri.

Pentru aceasta trăia.

Şi stăpânit numai de acest unic gând al binelui tuturor. Acestui ideal curat îşi închinase vieaţa şi-i jertfise cei mai frumoşi ani ai tinereţei, durând şi el ca o biată „bluză albă", pierdută în imensitatea marilor laboratoare d'aiurea, sub conducerea altor mari urmaşi ai alchimiştilor d'odinioară.

Obsedat de un asemenea ţel suprem, pentru care un Galileu şi-a jertfit până şi viaţa, a trebuit şi el să-i dea prinos ştiinţei una din ferestrele sufletului.

Iar d'atunci, de când, într'o experienţă, îşi pierduse un ochiu, sacrificiul lui pentru ştiinţă, trecuse de hotarele ori cărui devotament.

Mai mult ca un fanatic al scrutării necunoscutului ce momeşte atâtea minţi, stăpânite de ispita celor neaflate încă, întocmai ca bigotul care-şi pleacă întreaga-i făptură divinităţii, aşa se dete şi el ştiinţei cu trup şi suflet.

Nimic din cele ce hărăzeşte vieaţa celorlalţi muritori, nimic din cea-ce formează farmecul traiului pe pământ, numai ispitea pe el. Trecea prin vârtejul bucuriilor şi momelilor vieţii, cu aceeaşi seninătate cu care s'apropie un schimnic de vacul celor robiţi păcatului.

O singură satisfacţie şi o unică reculegere afla în timpul statorit odihnei trupeşti, când străbătea tot ce i se părea demn de citit, cu pornirea juvenilă a unuia care deabia prinde să se împărtăşească din gândurile înfiripate de marile spirite ale omenirei.

Ast-fel lungile nopţi, atât de plicticoase pentru cei croiţi din plasma comună, se prefăceau în adevărate sărbători ale sufletului. Ajunsese să ştie de rost pasagii nenumărate şi capitole întregi de prin marile capod'opere ale literaturei antice.

Iar lozinca isvodită de părintele chimiei — „Nimic nu se pierde, nimic nu se creiază, totul se transformă" — ajunsese de mult să fie un veritabil crez al vieţii lui de martir al ştiinţei, pentru ca să-şi plece întreg sufletul acestui fatal ţel al scrutării necunoscutului.

Ceea-ce i se părea şi lui ciudat, uneori, eră, însă, nemărginita putere cu care creerul lui de savant, atât de ajuns la saturaţie pe urma enormelor cantităţi de formule şi reac-

ţiuni chimice asimilate, biruia nu numai să se simtă la largul lui, străbătând pagini, peste pagini, şi volum peste volum, zămislite din cu totul alt-fel de concepţii şi tărâmuri de activitate de cât cele-ce-l mistuiau zilnic, ci să şi înmagazineze şi să prinză o mulţime din ele, fără să-şi dea seama.

Insă setea asta de citit trebuia să-i fie stăvilită într'o zi.

Şi tot aşa, ca'n anii de idealism şi de muncă neostoită, în inima laboratorului plin de zumzetul glasurilor celor-ce-i aşteptau cuvântul hotărâtor de dascăl şi de savant, în clipa în care se pregătea să treacă, la întâia masă de experienţe, deodată lumina vibrantă a încăperii scăpătă pe retina singurei ferestre deschise a acestui cap minunat.

Nedumerit clipi de câteva ori din pleoape, se şterse apoi cu batista la ochi şi, cum besna i se lăsa grea peste creer, simţi că se împleteceşte şi, acoperit de o sudoare rece se răzimă de colţul unei mese, şi mai galben la faţă, şopti:

— S'a sfârşit!..

Tăcere ca'n biserică se'ntinse în imensitatea laboratorului, iar studentul lângă care se afla, îndrăsni:

— Vă e rău, domnule profesor?

Iar el, cu blajinul sarcasm cu care biruise şi învăluise tot:

— Dimpotrivă, cât se poate de bine: până aci mai vedeam ceva; de acuş, nu mai zăresc nimic!

Zadarnice fură toate încercările celor mai iscusiţi medici din lume de a lecui, sau, barem, de a reînviorà un nerv din cale afară de stors şi stins deabinele, din pricina prea marei şi necurmatei lui întrebuinţări.

* * *

De atunci, tânjind în haosul întunericului, ne mai călăuzindu-se în viaţă decât prin pipăit, dibuind locul pe care călcà şi silit ast-fel să întârzie cât mai mult în atmosfera dragă a laboratorului, în care îşi măcinase viaţa, se resemnă, cotropit de acelaş gând ce l'a năpădit şi pe Beethoven, în clipa când nu mai deslusi nimic din cele-ce 'nchega.

Un glas din înalt îi şoptise titanului muzicei, ca un destin:

„Tu nu trebuie să mai auzi armoniile ce ţi le trezesc în creer!"

Şi lui, aidoma:

„Nu ţi se cade să mai vezi tainicele 'mbinări ce ţi le hărăzesc!"

Iar din groasnica luptă ce se dete între spirit şi materie, învinse el, savantul:

...„Nu pot să încetez... de abia-i în embrion... „Protosintesis" mai am pân'să-l desăvârşesc;!.."

Şi purtat de mână, ca un copil care de-abia îşi încearcă paşii în viaţă, aşa trecea d'acasă spre laborator şi de aci îndărăt. Alt drum nu mai ştia. Insă zilnic măsurat cu paşii-i şovăelnici, ajunse să-l cunoască atât de bine, că l'ar fi putut străbate şi singur.

Când se căsca uşa laboratorului, renăştea. Finele-i nări se dilatau, aspirând cu nesaţ aerul acela în care dăinuia pururi un parfum vag, ca un rest complicat de mirodenii amestecate, rămase pe urma atâtor substanţe, pe care el le desluşea, aproape pe fiecare în parte, ca pe nişte arome îmbătătoare cari-i cotropeau sufletul, întocmai ca un gastronom care asirotează minunile culinare ce-l aşteaptă, după mirosul lor.

Intovărăşit de cei doi asistenţi se îndrepta cu paşi siguri spre masa lui, şi în bluza-i albă, imaculată ca şi sufletul lui, ca şi întreagă-i viaţă, prindea să le spună celor doui tineri chimişti ce să ia şi în ce cantităţi, lămurindu-le valenţele, întregul mers al transformării şi toată reacţiunea, urmărită cu ochii pe minutarele ceasornicului de unul din asistenţi.

Şi când sfârşea, încremenea în jelţ, cu chipul extatic, încununat de argintul anilor, ascultând sfîrîitul obsedant al flacărilor de sub retorte, ca pe o muzică dragă ce-i alinta sufletul..

* * *

In mintea lui de devot al ştiinţei gândurile se înseilau într'o înşiruire bizară, în care nouile combinaţii chimice pe care le visă şi le făurea, instinctiv, necurmat, căpătau o înfăţişare reală, aproape consistenţă vizuală şi olfactivă a lucrurilor înfăptuite şi supuse simţurilor, cu toate feluritele lor nuanţe.

Se trezeă, ast-fel, în puterea nopţii, solilocând cele ce-i stăpâneau creerul, silindu-le să i se întipărească deplin în minte, ca şi cum n'ar fi fost atunci încopcite pentru întâia

oară, şi căpătând ceva din caracterul etern al celor citite prin opercle marilor învăţaţi ai vremurilor.

Surâdea fericit urmându-şi firul gândurilor depănate cu o repeziciune ce-l uimea şi pe el, în noaptea aceea de April, în care nu putea dormi de fel.

Ajunsese acolo unde voia. Deslușise reacţiunea finală a lui „Protosintesis". Ii venea să strige: „Daniile scoală, să mergem la laborator!" — însă gândul că ar putea să strice odihna credinciosului său însoţitor, îl făcu să aştepte resemnat ivirea luminei.

Ca şi 'ntralte dăţi simţi crăpatul zorilor din nedeslușita pală de lumină ce-i apăru 'n fereastră — singura sensaţie vizuală ce-o mai avea — cum şi, mai ales, dintr'un fel de subţiere a atmosferei, din aceea dispariţie a apăsărei aerului din timpul nopţii, ce-i lămurea intrarea planetei sub puterea dătătorului de viaţă.

Se îmbrăcă maşinal şi cu un mers ager se apropie de fereastră şi o deschise. Aerul proaspăt al dimineţii năvăli, dilatându-i nările şi silindu-l să respire parfumul liliacului înflorit din grădină. Aspiră cu putere mireasma aceea de un amărui nedeslușit ce-i deşteptă în minte nuanţa de miros a corpului visat, bănuit numai:

Şi ca într'un somn hipnotic rosti:

— Aşa trebuie să fie!

Iar ca un răspuns venit din desişul grădinii ce înfăşura casa într'un zaimf de verdeaţă, răsună trilul avântat al unei ciocârlii.

— Da, aşa este! Firea întreagă mi-o spune!

Şi în clipa următoare deslușii paşii greoi ai lui Daniil, bătrânul lui om de încredere, care veni să-l scoale din somn.

— Cum, v'aţi şi sculat, domnule profesor?! — se miră însoţitorul său, când îl văzu în privazul ferestrii absorbind aerul înbătător al dimineţii.

— Da, şi te aşteptam, Daniile!.. pregăteşte-te să mergem...

Bătrânul rămase uluit:

— Cum? Aşa de vreme? n'aşteptaţi să v'aducă ceaiul?

— Nu-i timp, Daniile; nu-i timp! Repede, la laborator!

* * *

Porniră numaidecât, bătrânul servitor de abia putând să se ţină de el, aşa de repede îl silea să umble, trăgându-l de mână ca un copil dornic s'ajungă mai de grabă la locul de joacă.

— Vai, ce bine cunoaşteţi drumul! — esclamă Daniil văzând cum porneşte pe-o cărare, trecând în altă stradă, printr'un maidan, pe unde-l ducea de obiceiu, când voia să scurteze calea.

— Aşa-i Daniile? — zise el, vesel; iată, deci, că mi-a dat Dumnezeu alt ceva, în locul ochilor pierduţi. Eu simt ceea-ce voi, ceil'alţi, nu puteţi nici simţi, nici pricepe!...

Iar razele soarelui dulce de-April îi transfigurase chipul, ca o consfinţire a marelui adevăr rostit în clipa aceea.

Fără pic de preget, cu mers sigur, intră în laboratorul pustiu, în care paşii lui trezeau ecouri stranii, asemeni unor bubuituri, pricinuite de cine ştie ce reacţiuni chimice.

Şi fără de cea mai mică ezitare, de par'că n'ar fi fost lipsit de cel mai scump simţ, se apropie de lunga masă învălită în zinc şi cu îndemânarea celui trăit în cuprinsul acela:

— Daniile aprinde un bec, după ce iei o retortă din dulap şi torni în ea „Nitro-azotat de radiu" din fiola aceasta, până ce ajunge la linia albă de pe fiolă, o pui d'asupra flacărei şi aştepţi...

Apoi cu aceiaşi siguranţă şi stăpânire de sine dictă lui Daniil toate reacţiunile, pe care acesta le îndeplinea automat, silit de glasul autoritor al celui ce nu ştiuse decât să dicteze tuturor.

Şi ast-fel savantul împlini fără nici un cumpăt ceea-ce făurise, senin, ca în primile experienţe din tinereţe.

Iar Daniil, nu făcu decât să-şi împlinească el însuşi o datorie de adevărat slujitor al altarului ştiinţei, cu aceiaşi râvnă şi cu aceiaşi supunere cu care, de atâţia ani slujea pe acest supraom.

Şi când se începu reacţiunea aşteptată, când din retorta, peste măsură de încălzită, aburii noului corp începură să iasă, el îi dictă lui Daniil ultimele reactive:

— Aşa! Lasă acuşi să se răcească şi dă-mi fiola cea-l'altă pe care stă scris „Glicero-bari-forus avelar", şi torni conţinutul în retortă, aşezând-o deasupra flacărei, lăsând-o să

se încălzească la roşu şi când vezi că se înroşeşte corpul format, spune-mi.

Şi aşteptă tot atât de senin.

Iar Daniil se supuse. La flacara albastră a gazului aerian, în acelaşi zgomot de vâlvoare producătoare de reacţiuni chimice, mixtura din retortă prinse să se înegrească mai întâi, apoi un abur uşor, roşiatic, se desprinse din ea şi de o dată, când Daniil era cu ochii pe retortă, iar savantul aştepta liniştit reacţiunea dorită, o bubuitură năpraznică zgudui din temelii întreaga clădire ce sălta în aer ca o alcătuire de mucava, prăbuşindu-se la pământ şi acoperind pe cel ce-şi jerfi astfel si viaţa pentru ştiinţă.

N. Pora

PRIVEGHIU DE TOAMNĂ.

Subt bolţi, în schit de codru s'aprind făclii de toamnă,
Păduri de flăcări roşii în zări de spumă ard
Şi răspândesc miresme de chihlimbar şi nard,
Goruni în schit de codru şi-aprind făclii în toamnă.

Cadelniţe de aur subt bolţi cadelniţează
In zorii de rubin fuioare de tămâi:
Iar undeva departe, trist Dumnezeu veghează
Sărmanului pământ bolnav la căpătâi...

Subt bolţi s'aprind în codru făclii de veghe'n toamnă
Şi glas de prohodire departe'n zări suspină;
Pe drumuri rătăceşte o îndoliată doamnă,
Purtând în mâna-i albă o faclă de lumină...

Tu care porţi în mâna-ţi, sub vijelia morţii,
Lumina dulce a vieţii, lumina precurată,
O, neîndurată soartă, ce-mi baţi la pragul porţii,
In toamna vieţii mele, fii binecuvântată!...

Ion Buzdugan.

ATENA

(SFÂRŞIT)

La o cafenea pe piaţa Constituţiei — Platèa tu Sintagmatos — aveam întâlnire cu tovarăşul meu, d-l Celea. Era un zăduf apăsător. Il găsii aşezat la o masă, stergându-şi picurii de năduşeală care-i curgeau pe frunte. Mă primi supărat:

— Doamne, ce căldură! Şi praful acesta care-ţi intră în nas, în gură, în plămâni. Atena Dumitale, oraş blestemat, ajungeaşi să nu-l mai văd în ochi....

— Strîgă în gura mare ce şi cum îi vrea, i-am răspuns, dar încet, la ureche, haide, spune-mi adevărul...nu te-a primit nici azi?

Domnul Celea a tăcut.

Am tăcut şi eu. Dar am simţit cum gândurile noastre, gemene surori, în clipa aceasta pribegeau împreună pe drumuri depărtate, prin munţii Macedoniei, prin stepele Dobrogei.

Şi împrejurul nostru, nepăsătoare, lumea forfotea.

* * *

In ziua a treia, am luat-o dela Piaţa Concordiei, prin Odos Pireos, drept la Ceramic.

Nu ştiam bine unde voi ajunge şi m'am pomenit deodată faţă în faţă cu intrarea în vechiul cimitir atenian, cimitirul eroilor, dincolo de zidurile oraşului, lângă vestita poartă Dypilon.

Mi-a rămas din cercetarea rămăşiţilor acestui cimitir un simţimânt de duioşie. Aproape fiecare mormânt are o stelă funerară. Ea închipuieşte despărţirea mortului de rudele lui. Un om — bărbat sau femee — stă în picioare, gata de plecare şi strânge mâna altui om — femee sau bărbat — care stă pe scaun. Cei care-şi strâng mâna sunt trişti amândoi; uneori cel din picioare pare a pleca cu greu, alteori cel de

pe scaun caută să-l tragă înapoi, sinteza ultimei tragedii, cioplită în piatră de mormânt.

E şi naivitate. Dar Doamne! câte senine adâncimi nu zac în depreciata naivitate!

Poarta Dypilon se mai vede, precum şi rămăşiţe de ziduri. Mi se deşteaptă în minte un ciudat obiceiu, ce-l aveau Atenienii. După zăduful zilei, seara, când patimile încolţesc, se îndreptau tinerii neînsuraţi spre poarta Ceramicului, dincolo de ziduri, în preajma cimitirului. Acolo se întâlneau cu hetairele Atenei. Treceau pe lângă ele, se uitau — poate le şi zâmbeau — dar niciodată n'ar fi îngăduit obiceiul să îndrăznească a le vorbi. Când îi plăcea vre-unuia vre-una, scria cu cărbune pe zid numele lui, al ei, şi preţul. Femeile, plimbându-se, îşi citeau numele pe zid. Dacă în dreptul lor, ele se opreau, însemnă că *da;* iar când era *nu*, treceau mai departe.

Era în comerţul acesta, dacă nu pudoare, cel puţin decenţă... şi mă gândesc că pentru a putea face aşa ceva în astfel de chip, trebuia să fi fost — firește — Atenian.

* * *

Dela Ceramic, în puţine minute, ajungi la templul lui Theseu. Din toate templele Atenei e cel mai întreg, cel mai puţin batjocorit de răutăţile vremii. Ii lipseşte însă farmecul amintirii. Sigur nu ştie nimeni când şi de cine a fost ridicat, iar ştiinţa arheologiei îi tăgăduește chiar dreptul de a se intitula Theseon. Mărimea pieţei pe care se află aşezat e însă impunătoare şi vederea ce ai de acolo asupra Acropolei — ameţitoare!

Prin ulicioare înguste, strâmbe şi pitoreşti — poate o umbră de amintire din vremile sultanilor — hotărât însă de-alungul locului unde se întindea vestita piaţă a Agorei, ajungi la movila lui Ares, *Areopagul.* E o stâncă, care începe la Teseon şi îşi întinde spinarea în spre răsărit, din ce în ce mai înalt, până drept în faţa Acropolei. Partea sudică e abruptă, cea nordică lină.

Pe aceasta din urmă se ţineau judecăţile, faţă la Agora, sub cerul liber. In ţara aceasta unde aproape nu se ştie ce înseamnă ploae şi ce înseamnă frig, toate locurile de întruniri erau sub cerul liber. Viaţa publică a Atenei se petrecea afară şi

poate că necontenita atingere cu nemărginitul a dat acestui popor avântul lui spre bine şi frumos.

E însă ciudat, că o instituţie atât de vestită să fi fost aşa puţin studiată.

O sentinţă a Areopagului, dovedită istoriceşte, nu se cunoaşte; decât doar numai una, din epoca târzie, din vremea când — spune foarte frumos abatele Barthelemy — „Athena îşi pierduse toată gloria şi Areopagul nu pierduse pe-a lui".

O femeie din Syciona îşi otrăvi bărbatul şi fiul, fiindcă aceştiea împreună omorîse pe feciorul ei dintr'o primă căsătorie. Diferitele judecăţi neîndrăznind s'o osândească, cauza fu adusă în faţa Areopagului, care, după chibzuire îndelungă, hotărî să amâne procesul şi porunci femeii să se înfăţişeze din nou peste 100 de ani.

Solomon n'ar fi putut fi, cred, mai înţelept.

Pnixul, care e în faţă, nu atrage decât doar prin amintirile ce deşteaptă. Un platou pe un deal, atât.

Acolo se întrunea *Ecclesia*, adunarea poporului, puterea legislativă a Atenei. Acolo vorbiseră oratorii Atenii, Pericles înţeleptul şi înflăcăratul Demosthene. Tribuna, *bema* cum i se mai zicea, mai e şi azi, întreagă ca în zilele de atunci, căci e numai o stâncă cioplită, cu câte-va trepte cari urcă la ea. De pe înălţimea ei se vede Acropola de oparte, iar de cealaltă Marea. Parcă înţelegi acolo lucruri rămase întunecoase; în priveliştea aceea pătrunde parcă mai luminos în minte spiritul unei civilizaţii care, uneori, ni se pare ciudată, fiindcă ne lipseşte noţiunea proporţilor şi a luminei în care ea s'a desfăşurat.

Pe vremuri, locul acela era deschis din toate părţile. Astăzi, când nu se mai adună acolo poporul, iar puţinii vizitatori, cu cea mai mare bunăvoinţă din lume n'ar avea ce strica pe platoul gol şi stâncos, astăzi zic, Pnixul e încercuit cu reţele de sârmă, înlăuntrul cărora un paznic ursuz se plimbă cu mâinile la spate, de când dă soarele pe cer până apune iar dincolo de Parnes. Fiindcă la plecare i-am dat câte-va drahme, nu ştiu singur de ce, numai ce se apucă, din mut ce era, să fie guraliv. Si'mi bate capul să mă duc peste drum, dincolo de şosea, la închisoarea lui Socrate.

Nu vreu.

El crede poate că nu ştiu cine a fost Socrate. Şi începe a-mi povesti, n'aşi putea spune în ce limbă, greţeste, nemţeste, franţuzeste, de un om care, bătrân fiind, a fost osândit de judecători să bea singur otrava.

Poftim!

Nu vreu să văd! Am doar cuvintele mele. Şi apoi, mă aşteaptă Celea.

* * *

Mă aşteaptă în grădinile Palatului, la un restaurant. Il găsesc cu încă un prieten, vorbind amândoi şi râzând.

— Salutare, domnule Celea. Eşti vesel azi!

— Sunt. Parcă începe a mi se părea Atena mai albă.

— Zi mai bine că te-a primit.

— Nuu! Dar mă primeşte mâine. Intâlnire la ora 4 după amiază.

Ochii îi fulgerau scântei, care luminau în fundul pupilelor şire întregi de corăbii ducând emigranţi dela Salonic la Constanţa.

* * *

Din ziua întâi am zărit de sus, de pe Acropolă, teatrul lui Dyonisos la picioarele stâncii. Am fost cuprins de o nelinişte vecină cu nebunia. A vedea leagănul artei dramatice, începutul începutului, şi în acelaş timp desăvârşita lui perfecţiune, e lesne de priceput ce înseamnă aceasta pentru un om care o viaţă întreagă a fost amorezat de teatru. Adevărat că simţământul acesta începe a se irosi, semn că anii trec... dar în clipa acea a reînviat întreg, ca în ziua dragostei dintâi. Bleg ca un licean zăpăcit de amor, m'am dus până la poartă şi m'am întors iar. Nu îndrăzneam să intru. Dădeam târcoale, suspinam şi plecam.

Dar trebuia s'o isprăvesc odată. Insfârşit, am intrat.

Toate sunt de fapt cum mi le-am închipuit, afară de un lucru, despre care habar n'aveam şi care.., dar nu spun încă. Să ajungem cu încetul.

Când intri, numai pietre aruncate parcă halandala. Pe cât e de întreg Odeonul, pe atât nu e nimic aici. In sfârşit, cu mare greutate, îţi dai seama că ai intrat, dragă Doamne, într'o curte, în care se află altarul lui Dyonisos, probabil chiar

templul lui. In faţă se ridică zidul propriu zis al teatrului, din care au rămas temeliile. Dar când păşeşti înlăuntru, te prinde mirarea, fiindcă mormanul cel de pietre capătă dintr'o dată o formă, chiar foarte hotărâtă. Orchestra, corul, skena proskena, toate sunt la locul lor.

Imprejurul semicercului orchestrei e un şanţ zidit (un canal) dincolo de care vine amfiteatul pentru spectatori, care, se ridică pe stânca Acropolei până sus, sus de tot, mai mai până la zidurile cetăţii. Băncile de piatră sunt bine păstrate iar rândul întâi—aici începe minunea—este făcut numai din scaune de marmură cioplită de o mână de maestru. Ce scaune, ca să vorbim într'o românească curată: adevărate *foteluri!*

Mă aşez pe unul din ele, drept în mijloc, pe cel mai mare şi mai frumos.

Gata era să mă cuprindă iar vârtejul ameţitor al vremurilor trecute, când deodată văd o Americancă, lungă şi uscată, cu ochelari pe nas şi cu un Baedecker în mână, apropiindu-se de mine. Am crezut că vrea să-mi vorbească şi pe dată m'am buzumflat, fiincă nu'mi place America. O văd în închipuire măzgălită cu statistici şi oamenii ei alergând care încotro cu tabla înmulţirii în cap.

Dar Miss nu se stinghereşte de mine. Se apropie, se apleacă, citeşte ceva pe partea de jos a unui scaun, se mai uită în cartea ei şi notează cu creionul o însemnare pe un „blocknote". Obişnuit cu originalităţile lor, caut să n'o mai bag în seamă. Dar ea...trece dela scaun la scaun, se uită, se pleacă, se ridică.

„O fi gimnastică suedeză" îmi zic eu în gând. „Dar ce dracu scrie?" Mă apucă deodată o nelinişte şi numai ce sar drept în picioare, mă întorc cu faţa la scaun şi mă plec şi eu. Citesc — cuprins de un nedesluşit amestec de tot felul de simţiminte: mirare, frică şi înduioşare — următoarele vorbe săpate în marmoră: ΙΕΡΕΩΣ ΔΙΟΝΙΣΙΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΕΩΣ: preotul lui Dyonisios Eleutherios. Adică m'am aşezat pe scaunul celui mai important personagiu, preşedintele serbării, preotul zeului din cultul căruia s'a născut teatrul elen. Am profanat mândra ruină. Şi cum, colea lângă teatru, e templul Eumenidelor, zeiţele răzbunătoare, cine ştie, Doamne! ce mi se pregăteşte, ce antică fatalitate va fulgera în ursita vieţii mele.

Desnădăjduit, dau să mă aşez pe scaunul de alături. Cât pe ce să mă împiedic de ceva. Uite, cu gândurile într'aiurea, nu văzusem pe Americancă : stătea plecată şi citea. Mă plec şi eu lângă dânsa (ce pereche trebuie să fi făcut amândoi), şi iarăş citesc: ΙΕΡΕΩΣ ΔΙΟΣ ΟΛΥΜΠΙΟΥ, preotul zeului olimpian. Purtarea mea — shoking — a pricinuit plecarea Americancei. Am rămas stăpânul locului. Şi încep a lua scaunele pe rând: ΙΕΡΕΩΣ ΠΟΣΕΙΔΩΝΟΣ, Ι. ΑΠΟΛΛΟΝΟΣ ΠΥΘΙΟΥ, Ι. ΑΠΟΛ. ΔΗΛΙΟΥ, preotul lui Poseidon, al lui Apollon pitianul şi al lui Apolon din Delios; toată preoţimea tuturor zeilor Eladei îşi aveau locurile însemnate acolo şi între ele erau scaunele Ierofantului, Strategului, Arhontelui Eponim, ale întregei oficialităţi.

Scaunul preotului lui Dionisios Eleuterios

Oficialitatea îmi pricinueşte o groază de care nici ruinele ei nu sunt în stare să mă liniştească. Fug. Trec, în spate, pe lângă o mică terasă, pe care fusese scaunul de aur al Impăratului Adrian. Fug şi mai tare. Fug până ajung sus pe o biată bancă anonimă, fără nici o inscripţie, acolo unde desigur nu s'a aşezat niciodată decât un cetăţean atenian oarecare, un pierdut în mulţime.

Ei! Acum da! Sunt frate cu omul din popor şi mă uit cu el la tragedia lui Eskilos în teatrul în care mă aflu.... dar care totuş nu mai e acelaş, căci îl văd de lemn, cum era pe atunci. Personagii sunt numai două, care stau în orchestră de vorbă cu corul. E Atossa, văduva lui Darius şi e crainicul venit din Ellada să înştiinţeze poporul persan despre înfrângerile de la Salamina şi dela Plateea.

„Am văzut, zice el, toate nenorocirile. Le-am văzut cu ochii mei, nu mi le-a spus altul".

Iar corul —credincioşii Persani— răspunde cu glas tremurând:

— Vai, din fundul Asiei în zadar unitu-s'au popoarele toate împotriva acelei ţări prea scumpe zeilor, Ellada!

„Athena e groaza duşmanilor ei"! lăcrămează corul din nou.

Iar noi, tot poporul Athenei şi eu, înflăcăraţi de dragostea cetăţii, ne sculăm în picioare, răcnim, batem din palme, plângem.

Vremuri, Vremuri!

Apoi, vin tragediile lui Euripide şi ale lui Sophocle, comedii de Cratinos, de Eupolis, de marele Aristophan... actorii se înmulţesc, sunt doi, sunt trei, sunt patru... trec anii, teatrul de lemn mi-l zidesc din piatră... trec veacuri, corul stă de-o parte, actorii pe scenă — Hadrian îşi face tronul lui de aur şi Nerone, cu cununa 'n cap, spune versuri neînţelese — trec Latinii, şi Byzanţul şi Barbarii, trece vreme atât de multă de rămâne, ca ori unde, numai umbra amintirii!

Din toate acestea, un lucru ştiu. C'aici a plâns şi-a râs un popor dintre acele, cum în timp şi'n spaţiu n'a mai fost un altul! Un popor atât de cult şi atât de subţire, până în cele mai de joase pături ale lui, încât — pentru mine e cea mai frumoasă poveste din câte se pot povesti — încât la una din tragediile lui Euripide. o precupeaţă, — da, o vânzătoare de nu mai ştiu ce fel de ierburi — s'a sculat de-odată în picioare şi-a răcnit poetului, că o vorbă, într'un vers, era rău întrebuinţată!!

Şi mă gândesc—nu la coana Manda—la avocaţii din baroul de Ilfov, cari cer cópii *dupe* acte, iar grefierii răspund că *este* atât de *multe* cereri, că nu le mai pot dovedi.

* * *

Amărât de această amintire, las pe Dyonisos în ruinele lui şi mă dau jos în oraş, să caut pe prietenul Celea. Mi se înviorează inima la gândul că însfârşit îl voi afla mulţumit. Căci azi e pentru el, şi poate pentru toţi Românii noştri din munţii Macedoniei, o zi hotărâtoare.

Mă aşteptă la un restaurant, pe strada Universităţii.

O grozavă presimţire mă cutremură până în creştet când îl văzui şi m'apucai să-l întreb, aproape pe nerăsuflate: „Dar ce este, Domnule Celea, ce este, în numele lui Dumnezeu, vorbeşte, te rog!

Ce privire!

Apoi, aproape a lene:

— Ai ghicit, frate! Nu m'a primit nici azi.

Tiii! Vedeam înecându-se corăbiile toate. S'au despicat valurile desnădejdii şi le-au înghiţit.

M'apucă un fel de furie:

— La urma urmei, ce cauţi aici? Du-te la Bucureşti, acolo e cheia, nu în Atena.

— Căutam aici un sprijin pentru acolo. Doar atât. Nu pot să-l am, mă duc.

— Du-te, dragă domnule Celea. Şi nu pierde răbdarea. Luptă. Toată viaţa e o luptă,.... amarnică luptă.

* * *

A plecat d-l Celea şi am rămas singur în Atena.

Mă duc să mă plimb pe malurile Ilisosului, să mă răcoresc la umbră de platane, şi în şoapta apei care curge, să ascult bătrânele poveşti. Acolo Boreas a furat, zice-se, pe iubita lui Oreityas, acolo Socrate a avut cu Phedros vestitul dialog asupra frumuseţei.

Călăuză mi-e memoria.

In casa lui Morykos, pe care-l cunoaştem dela serbarea Panatheneelor, a citit marele Lysias opera lui cea din urmă. Lui Phedros, care era de faţă, i-a plăcut atât de mult încât şi-a pus de gând s'o înveţe pe din-afară. Eşi deci de-acasă cu manuscrisul la subsioară şi se îndreptă spre ziduri, ca să iasă la câmp. Pe drum se întâlni cu Socrate. Hotărâră amândoi, pentru a putea vorbi mai pe îndelete despre Lysias şi despre câte toate, să meargă, cu picioarele goale, prin apa pârâului Ilisos, până într'un loc unde creşte iarbă şi o platană stufoasă dă umbră şi răcoare.

Această frumoasă aquarelă în cuvinte a nemuritorului Platon mi s'a înfipt în suflet de când eram copil.

Vreu să descopăr unde au stat amândoi. O iau în spre

Olimpion, sud-vest de Acropolă, şi dau, pe dată, de poarta romană a marelui împărat Adrian. Pe o parte stă scris: „Până aici a fost oraşul vechi", iar pe cealaltă : „Aici începe oraşul nou".

Am ajuns prin urmarea la ziduri, sau mai bine zis la locul unde erau ele pe timpul lui Socrate. Imi fac o socoteală: umblu 5, poate 10 minute, şi dau desigur de pârâu. Şoseaua de azi e mare, frumoasă, umbrită. De-alungul ei, pe partea dreaptă, cum mergi înspre Stadion, e un mic parapet de piatră. Mă plec peste el şi mă uit în jos.... Nu înţeleg ce văd.... Mă fură o nedumerire. Hotărât, e o vale. Dar ce sclipeşte în mijloc? Apă?....O fi un pârâu ?....

Sar peste parapet şi mă uit de-aproape... Apă este. Un pârâu. Ilisos.

Păşesc peste el, fără să mă întind. Un copil l'ar păşi. Patru palme, mai mult nu e. Şi gol, gol împrejur, numai piatră şi soare.

Nu ştiu, mai mare a fost durerea iluziei năruite, sau mai mare admiraţia pentru închipuirea acestui popor, care dintr'un pom, două fire de iarbă şi un deget de apă făcea dintr'odată Câmpii Eliseene. Când trăeşti însă o viaţă întreagă între cer, stâncă şi mare, e uşor de înţeles că în minte ai alte proporţii, alte lumini în ochi,decât cele obişnuite.

Şi mă duc înainte ca să ajung la Stadion. Cum cotesc pe pod, văd dedesubtul lui vre-o 2-3 copaci, umbră şi verdeaţă. O fi aci? Plantaţia pare nouă. Dar poate e veche. Poate aci au stat Socrate şi Phedros vorbind despre Lysias. Poate aici Phedros a spus lui Socrate: „Te văd atât de fericit de'mi vine să cred că niciodată n'ai eşit din zidurile Atenei". Iar Socrate răspunse: „Sunt doritor de a şti. Florile şi câmpul nu mă învaţă nimic, oamenii din oraş însă da. Dar citeşte-mi cartea lui Lysias". Şi Phedros citeşte, se înflăcărează, cântă, tună, râde, plânge.... Când a isprăvit, întreabă pe Socrate: „Ei, nu e aşa că e frumos ?"

— „Incântător, prietene. Sunt ca scos din fire. Dar vina e a ta. Citeşti aşa de frumos. Desigur, toate acestea le înţelegi tu mai bine decât mine. Spune-mi deci, iubite Phedros..." şi las' pe Socrate, întreabă, întreabă, întreabă, până nu rămâne din Phedros, din Lysias din nimeni, nimic. Toţi sunt nişte

proşti, şi cei cari ascultă, şi noi cari citim, şi toată biata de omenire, de-atunci, de azi, de totdeauna, minte strâmtă rătăcită într'un haos nepătruns.

Da, e adevărat. Dar să nu ne-o spuie. Şi dacă ne-o spune, să bee otravă.

...A! Iată de ce n'am vrut să văd închisoarea lui Socrate. Fiindcă, mai întâi, trebuia să-l cunosc aici, pe malul Ilisosului împreună cu tânărul Phædros, să-l aud vorbind în Agora, în palestre, pe stradă, sub portice... să-i văd actul de acuzaţie şi să-i ascult apărarea în faţa Helliaştilor... Acuma, că s'a isprăvit, şi l'au osândit să bee otrava, hai şi la închisoare.

La picioarele Museonului, cu faţa la intrarea Pnixului, sunt, una lângă alta, trei peştere în stâncă. Puţin încăpătoare, [1]), însă destul de înalte. Intrările sunt prevăzute cu gratii de fier, ca astfel înfăţişarea de închisoare să fie vădită. Una a fost locuinţa paznicului, cealaltă a gărzii şi a treia închisoarea. Aceasta din urmă are două camere, dând una într'alta, despărţite prin tr'o uşă. In cea dintâi era patul osânditului, în cea din fund, rotundă şi întunecoasă, baia.

Din vechi se spune aşa, că aceasta este închisoarea lui Socrate. Unii savanţi — din cei cari ştiu tot ce nu se poate şti — vor să năruiască această legendă. Ba că seamănă a cutare lucru, şi prin urmare aci se ascundea tezaurul public; ba că s'ar fi găsit urme de sarcofage şi prin urmare erau bolniţe de morminte. Se poate. In 3000 de ani, câte nu s'o fi petrecut acolo! Insă, de la condamnarea lui Socrate până la moartea lui, numai o lună s'a trecut. Trei zeci de zile în trei mii de ani a putut sta şi Socrate în peştera aceia! In tot cazul, dacă nu avem dovezi *că a stat*, n'avem nici una că *n'a stat*. Şi atunci, de ce să dărâmăm, aşa fără temei, cu inima voioasă, vorba ce ne vine din părinţi şi din bunici, din străbuni şi răsstrăbuni!?

Ii place omului să vadă din nou locurile unde a fost fericit, îi place să cunoască locul în care, înainte de a o cunoaşte, a trăit femeia pe care o iubeşte ; îi place să ştie unde s'au născut, unde au locuit poeţii ce-i sunt dragi; şi să nu ştim noi unde a murit Socrate? să nu cunoaştem locul în

[1]) Cam 3,60 pe 2,30 m.

care s'a deprins de trup sufletul cel mai mare din câte au rătăcit vre-odată pe pământul acesta... Dar dacă nu l'am ști, ar trebui să-l născocim. Și fiindcă-l știm, vor să ni-l dărâme. Otrava Helliaștilor a pătruns în veacuri. Astăzi încă nu iartă omenirea pe acel care, prin pana lui Platon, îi aruncă în față inconmensurabila lui nerozie.

Totuși, nu are dreptate. El a iubit această omenire. Pentru ea a trăit, și a murit pentru ea.

Putea fi achitat, de-ar fi vrut să se apere. Cum însă apărarea împotriva nedreptelor învinuiri este o umilință, el a preferat superbul adevăr, ironia și otrava. Nădăjduia că omenirea pe care o iubise și căreia se jertfea, va prinde din întâmplarea acestei vieți fără seamă și acestei morți voite, o pildă de frumos, de adevăr, de dreptate, care, sădită în prielnice suflete, o poate mântui!

Din toți oamenii a căror amintire a pătruns până la noi, Socrate a fost cel mai aproape de dumnezeire!.... afară de unul.... Dar acela, nu știu dacă a fost un om.... sau însuși Dumnezeu. Nici botezul, nici cuminecătura, nici rugile fierbinți sub bolte de biserici sau sub bolta nemărginitului cer, nu vor să lumineze pe cei ce se îndoesc.

Ori crezi, ori nu crezi.

Cred într'unul Dumnezeu, în Christos și în Socrate!

C. Gane.

FLOAREA MORŢII.

Sorbind din adâncuri veninul,
Pe-un ţărm blestemat şi pustiu,
Regină 'ntre flori, se răsfaţă,
O floare, sub cer străveziu;

Potiru-i, ca purpura roşu,
Străluce cu'n farmec nespus,
Şi-atrage tot focul din astre.
Urcând către cer, tot mai sus.

Deasupra-i, tăcerea se'ntinde;
Arar, câte-o pasăre 'n zbor,
Despică azurul, pierdută,
Şi'n jurui, toţi fluturii mor.

In juru-i şi iarbă păleşte;
Nici cânt omenesc nu străbate,
Iar arborii, trişti, se'ncovoae
Cu ramuri, pe veci, despoiate.

Pământ şi văzduh sângerează,
Când mugurul floarea-şi despică,
Şi-un val ucigaş de mirezme,
Spre soare plutind, se râdică.

. . . . . .

Sărman călător! dus de soartă,
Pe-alături de floare când treci,
Suavele-i forme te fură,
Şi-otrava-i te adoarme pe veci!

Artur Enăşescu

CRONICI

Cronica literară

Reflecţiuni critice cu prilejul apariţiunii primului volum din: „Ştiinţa Literaturii" a d-lui profesor Mihail Dragomirescu. — Lucrarea recentă a d-lui Dragomirescu prin natura şi seriozitatea preocupărilor, intenţiilor ce le evidenţiază, iese din cadrul publicaţiunilor obişnuite din ultimul timp.

Problemele luate în discuţie şi ideologia care le susţine: aci îndrăzneaţă şi ingenioasă, aci justă şi în nota adevărului, aci rigidă şi intransigentă (mărturie vie a inegalităţii şi relativităţii spiritului nostru omenesc), sunt de un adânc interes pentru cultura noastră contimporană şi literară în genere, încât cunoaşterea lor este pentru oamenii de cultură o „datorie", la care gândirea metodică şi munca covârşitoare de ani de zile a d-lui Dragomirescu în direcţia criticei literare are cel mai fundat drept.

Titlul său laconic constitue în această privinţă un ascuţit avertisment. Intr'adevăr, în principiile şi tendinţele sale generale această lucrare reprezintă un remarcabil şi îndrăzneţ efort de rezolvare a unei delicate şi controversate probleme, care interesează direct arta în general, literatura în speţă, anume: *problema posibilităţii unei ştiinţe a literaturii.*

Pentru d-l Dragomirescu existenţa unei astfel de ştiinţe şi a unei metode adequate studiului ei obiectiv ştiinţific sunt fapte împlinite.

Astfel scopul vizibil al lucrării este dublu: teoretic şi practic; teoretic întru-cât pe de o parte se urmăreşte dovedirea principială a posibilităţii unei astfel de ştiinţe, practic pentrucă ea vizează fundarea ei pozitivă prin aplicaţiuni concrete făcute asupra obiectului literaturii.

Cum este posibilă o ştiinţă a literaturii, atâta timp cât fenomenomenele ei, operile literare sunt ireductibile la legi explicative, generale, uniforme şi universale sau la tipicile genuri şi speţe de clasificare ale ştiinţelor naturale?

Această dificultate este înlăturată printr'o ingenioasă introducere şi aplicare a conceptului de „*specie*" în lumea operelor.

A se citi urmarea la pag. 877 apoi 876, 878 etc.

Identitatea pe care d-sa o stabileşte între speciile literar-artistice (capodoperile) şi cele naturale nu există; între acestea nu se poate stabili nici un raport.

In ştiinţele naturale speciile sunt simple concepte logice, categorii, formule comode de clasificare, într'un cuvânt simple abstracţiuni; realităţile pe care ele le subsumează sunt individualităţile *animale* înrudite prin caractere comune.

Capodoperile artistice pe care d-l Dragomirescu le consideră drept specii, *sunt veritabile realităţi, creatoare de alte realităţi adequate lor în sufletele omeneşti; ele nu pot fi specii, pentrucă în cazul acesta logiceşte ele devin abstracţiuni, raporturi generale cu un conţinut restrâns.* Cu alte cuvinte le deposedăm tocmai de realitatea pe care ele o reprezintă.

Prin urmare o capodoperă nu poate fi identică cu o specie naturală, deoarece în primul caz avem de a face cu o reală existenţă autonomă, iar în cel de al doilea cu un simplu raport comod.

Sau tot una sunt: o existenţă reală şi o categorie logică?

Dar poate se va zice: capodoperile sunt considerate ca specii, numai în raport cu individualizările interioare, care le produc în conştiinţele oamenilor.

Nici înţelegerea aceasta nu înlătură dificultatea, *pentru că individualizările interioare sunt reductibile tot la capodopera considerată ca existenţă reală şi producătoare a lor, iar nu la ea ca specie, care fiind o abstracţiune nu poate fi creatoarea lor.*

In ştiinţele naturale, speciile fiind raporturi generale, ele nu pot crea nimic; ele sunt create inductiv, sunt condiţionate de existenţele individuale. In concepţia d-lui Dragomirescu, speciile capodopere din contră sunt creatoare de realităţi, de individe sufleteşti pe care le condiţionează.

Aici este arbitrariul şi toată gingăşia concepţiunii d-sale.

Intre ştiinţele naturale şi ştiinţa literaturii în concepţiunea d-lui Dragomirescu, după părerea noastră, nu se poate stabili un raport de analogie şi nu se poate vorbi de identitate între capodopere şi speciile naturale, de cât răsturnând sau schimbând înţelesul curent al noţiunii specie.

In altă ordine de idei, ne întrebăm de ce să fie considerate ca specii numai capodoperile? oare operile artistice de talent sau cele mediocre nu sunt producătoare şi ele de individe sufleteşti adequate? Deci, de ce n'ar fi şi acestea considerate ca specii?

Nu pot fi tot atâtea specii literare, câte opere literare sunt? Pentru ce motiv se dă unora titluri de specii, iar celorlalte se refuză, când de fapt toate au un ecou în sufletele noastre, bine înţeles fiecare după valoarea sa proprie.

Fundamentul concepţiunii d-lui Dragomirescu, fiind după cum am văzut susceptibil de critică, face îndoioasă posibilitatea existenţei unei ştiinţe a literaturii. Capodoperile sunt fenomene literare individuale, nu specii.

artistico-literare. D-nul Dragomirescu admite peremtoriu existența de specii și în acest domeniu.

Se înțelege dela sine că din momentul ce fenomenele literare sunt reductibile la forme tipice de clasificare analoage celor din științele naturale, noua știință nu va mai avea de obiect individualul, ci generalul; astfel ea va fi posibilă ca știință.

Speciile lumii literare și artistice sunt limitate ca număr; *ele sunt numai capodoperile.*

„*Cu aceleași caractere (adică caracterele speciilor naturale) se prezintă și capodopera, numai că ea face parte, nu din lumea speciilor naturale, ci din lumea speciilor psiho-fizice, și nu trăește în atmosfera spațiului, timpului și causalității, ci în conștiința omenească*“ (pag. 115); sau fragmentul în care, (pag. 114-115) d-nul Dragomirescu își propune să dovedească că: „*între o capodoperă și între o specie zoologică sau botanică, este o absolută indentitate*“.

Dacă capodoperile sunt speciile, care sunt în acest caz exemplarele individuale, sau indivizii pe care ele îi subsumează?

Indivizii sunt răsfrângerile lor interioare în conștiințele umane ce iau cunoștință de ele, imaginile sau individualizările interioare, mai mult sau mai puțin diferențiate unele de altele, deoarece capodopera nu se oglindește la fel în orice suflet, care sunt totuși asemănătoare, pentrucă provin din același isvor comun, din același prototip la care sunt reductibile.

Acesta este raportul pe care-l creează d-sa între speciile literare și elementele individuale. care le cuprind, în modul acesta împroprietărește d-sa existența lor în lumea artei.

Pentru mai multă lămurire și convingere cităm următorul fragment din capitolul în care este expusă această teorie:

„*In adevăr capodopera nu trăește. ea în ea, ca un singur individ: ea trăește ca indivizi deosebiți în conștiința oamenilor care au luat cunoștință de ea. Toți care și-o însușesc, o înțeleg, la fel, dar totuși într'altfel*“ (pag. 115).

. . . . . .

„*Aceste imagini, mai mult sau mai puțin întregi, mai mult sau mai puțin șterse, mai mult sau mai puțin unilaterale, mai mult sau mai puțin sănătoase, mutilate sau bolnave, pe care ea le lasă în atâtea nenumărate conștiințe, constitue nenumărați indivizi prin care ea trăește, fie ca ființă psiho-fizică, fie mai adeseori, degradată la treapta de simplu act fizico-psihic*“. Afirmațiuni identice sunt făcute și la pag. 133-134 și 348 paragraful 266 [1]).

Teoria aceasta a d-lui Dragomirescu este seducătoare ca dialectică și ingenioasă ca speculație; este însă, trebue să mărturisim cu regret, departe de a ne da convingerea și încrederea certă în validitatea ei.

---

[1]) Știința Literaturii vol. I.

Ca existenţe reale ele sunt capabile de resfrângeri adequate în sufletele noastre; între acestea nu se pot determina însă raporturi dela indivizi la specii, dela particular la general. Cristalizările acestea interioare sunt reductibile, cel mult la cauzele lor individuale, iar nu la specii tipice Astfel stând lucrurile, *o disciplină a literaturii, dacă râvneşte fundarea ei ştiinţifică, nu poate realiza acest lucru decât constituindu-se pe bazele individualului.*

De ce să fie întemeiată numai decât ca ştiinţă a generalului, a universalului?

Intemeiată ca ştiinţă a particularului, ca ştiinţă de fapte, i se prejudiează oare acest caracter?

Amintesc respectuos d-lui profesor Dragomirescu că savanţi ca: *matematicianul francez H. Poincaré* şi *istoricul român Al. Xenopol au sdruncinat serios prin concepţiunile lor temeinice, noţiunea clasică a ştiinţei.* Nu mai vorbesc de serioasele studii ale filosofilor germani Rickert şi Windeband.

In adevăr concepţiunea modernă a ştiinţei nu refuză acest titlu şi ştiinţelor ale căror fenomene particulare, deşi nu sunt reductibile la legi universale, *constituesc totuşi un sistem de adevăruri dovedite.*

Ştiinţa literaturii, dacă poate dovedi temeiurile adevărurilor sale, ce nevoe mai are să se fundeze ca ştiinţă a generalului?

Acest articol sumar n'are pretenţia de a fi o oglindă integrală a tuturor problemelor tratate de d-l Dragomirescu în primul volum al lucrării sale; noi ne-am ocupat numai de una din ele şi anume: de problema centrală, care formează oarecum pivotul teoretic al concepţiunii D-sale.

Aspectul său practic, din pricina desvoltării care am dat-o tratării chestiunii teoretice, am renunţat de a o mai cercetа în acelaş timp.

Const. Georgiade

Cronica şcolară

Constatări şi propuneri, cu prilejul unui examen de bacalaureat. — (Dintr'un raport adresat ministrului instrucţiunii publice, la 10 August 1926, despre examenul de bacalaureat din sesiunea Iunie-Iulie 1926, la liceul din...)

... Au fost înscrişi la acest examen 94 de candidaţi — 53 de băieţi şi 41 de fete — , dintre care 32 absolvenţi ai secţiunii reale, 18 candidaţi şi o candidată absolvenţi ai secţiunii moderne, 3 absolvenţi ai secţiunii clasice (foşti seminarişti) şi 40 de absolvente ale şcoalei secundare de gradul II (secţiunea clasică-modernă). Dintre aceşti 94 înscrişi s'au prezentat la examen 92 (52 de băieţi şi 40 de fete).

Pe temeiul notelor de la probele în scris, au fost admişi

pentru examenul oral, dintre aceşti 92 de candidaţi numai 66, adică 71,7% (şi anume: 27 de la secţiunea reală — 84% dintre cei prezentaţi de la această secţiune —, 13 de la secţiunea modernă — 72% —, 3 de la secţiunea clasică — 100% — şi 23 de la secţiunea clasică-modernă — 58,9% şi au fost respinşi 26 (5 de la secţiunea reală, 5 de la secţiunea modernă şi 16 de la secţiunea clasică-modernă).

Dintre aceşti 66 reuşiţi la probele în scris au fost admişi definitiv, după examenul oral, 47, adică 71% (20 de la secţiunea reală: 62% din cei prezentaţi de la această secţiunea, 8 de la secţiunea modernă: 44%, 2 de la secţiunea clasică: 66% şi 17 de la secţiunea clasică-modernă: 43%) şi au fost respinşi 19 (7 de la secţ. reală, 5 de la secţ. modernă, 1 de la secţ. clasică şi 6 de la secţ. clasică-modernă).

In total, din cei 92 de candidaţi prezentaţi, au fost admişi la toate probele 47 — 51% — şi respinşi 45, însă dintre aceşti 47 reuşiţi, 19, adică 40%, au fost admişi la limită, cu media generală 6, alţi 24, adică 51%, cu media aproape de limită (6,10 — 6,80) şi numai 3, adică 6%, cu media 7 şi o fracţiune: 2 de la secţ. reală (cu 7,40 şi 7,10) şi o candidată de la secţ. clasică-modernă (cu 7,10).

Aceste rezultate aproape întristătoare (numai 51% reuşiţi şi dintre aceştia 94% cu o pregătire mediocră) nu sunt datorite unei aprecieri prea severe a comisiunii examinatoare. Atât la examenul oral, cât şi, mai ales, la lucrările în scris, candidaţii s'au arătat cu deosebire *slab pregătiţi la studiile speciale ale secţiunii respective:* la lucrările în scris, la matematică, numai 5 au obţinut nota 6—7, iar la traducerea din l. latină o singură teză a meritat să fie notată cu 6 la băeţi, o singură teză cu 7 şi una cu 6 la fete; încolo, majoritatea tezelor au fost notate cu 4 (sau 3) la amândouă aceste obiecte de studiu.

Aceste notări au fost date cu mare îndulgenţă, ca şi cele ale tezelor de l. română şi l. franceză. Trifurcarea liceului nu se arată dar prielnică nici măcar pentru studiile speciale fie-cărei secţiuni, nici pentru formarea judecăţii în genere. La chestiunea dată pentru proba de compoziţie în limba română („Ce calităţi şi ce lipsuri a arătat poporul român, din punct de vedere politic şi cultural, în cursul istoriei sale?") cei mai mulţi candidaţi au înfăţişat o simplă înşirare de fapte, de date şi de nume, reproducând pasiv cunoştinţe de la cursul de istorie, fără a le raportà la chestiunea dată. Ca şi la examenul oral mai apoi, se vedeà că mulţi dintre elevi posedă cunoştinţe de amănunt sau de fapte izolate, dar nu-s *deprinşi* a pune aceste cunoştinţe în legătură unele cu altele, a le privì şi adună prin ceea ce au comun sau diferit a îmbrăţişà un număr de fapte într'o idee generală, a pune cunoştinţele dobândite în şcoală în legătură cu vieaţa şi a le interpreta în privinţa valorii sau semnificării lor.

Am avut impresia că mulţi elevi puteau repeta cele învăţate din carte, în ordinea sau cu expresiile de acolo, dar puţini erau în stare a se exprimă liber, în forme care să arate o judeca tă proprie; mulţi întrebuinţau construcţii complicate, incorecte, termeni neprecişi sau improprii, nu ştiau a răspunde direct la întrebare şi a rămâneà în chestiune

In ce priveşte cunoştinţa limbii franceze, ca instrument indispensabil tinerimii noastre pentru cultura superioară, departe de a atinge obiectivele stabilite de programă pentru cursul superior al liceului, la marea majoritate a candidaţilor nu se apropià nici de ţinta pusă pentru cursul inferior: nu numai că nu putem exprimà în franţuzeşte, cu oarecare înlesnire, cugetări familiare, ci mulţi nici măcar nu putea citì corect.

[Câteva exemple de cunoştinţele şi cugetarea unora din aceşti tineri de 19—20 de ani, absolvenţi de liceu: Un candidat, (Român) întrebat ce legătură a avut cu noi războiul Crimeei, ce urmări a avut pentru harta ţărilor noastre, nu poate răspunde nimic; întrebat apoi dacă ştie cel puţin când s'a întâmplat acest război, răspunde: „la 1400“; întrebat încă ce eveniment însemnat pentru noi s'a petrecut în anul 1877, nu ştie nimic. Un altul, (evreu) la întrebarea „cine produce ziua şi noaptea?“, răspunde: „Luceafărul“. Un al treilea întrebat dacă la Paris e mai de vreme sau mai târziu de ora 12 când e la Bucureşti ora 12, răspunde că e mai târziu, de şi spusese el însu-şi că Bucureştii sunt mai la răsărit decât Parisul.]

Precum am spus, cu toate însemnatele insuficienţe în cunoştinţele şi în cugetarea majorităţii candidaţilor, comisiunea examinatoare a socotit totuşi, că o aplicare strictă a normelor de apreciere justă n'ar fi echitabilă, având impresiunea, pe de o parte, că lipsurile constatate nu pot fi imputate numai şcolarilor, iar pe de alta, că mulţi dintre ei lăsau să se spere că, *cu alte metode de lucru*, vor fi capabili de o muncă mai prielnică pentru dezvoltarea lor intelectuală şi pentru însărcinările ce vor aveà în viaţă.

Aceste slabe rezultate ale unei munci de *opt ani* de şcoală secundară — care sânt constatate în deobşte la mulţi dintre absolvenţii liceelor noastre — impun o cercetare serioasă a cauzelor care le pricinuiesc şi grabnice măsuri de îndreptare.

Socotesc că pricinele de seamă ale acestei întristătoare stări nu sânt atât în desorientarea şi în relaxarea vieţei noastre sociale următoare marelui război şi deci în slăbirea energiei fizice şi morale în tinerimea noastră,—aşa dar nu atât într'o micşorare a setei de cultură în copiii şi în tinerii de acum, cât mai ales în împrejurări în afară de ei

In rândul întâi, în însăşi *calitatea* muncii multor profesori, în condiţiunile grele de astăzi. Remuneraţia pe care o dă astăzi statul nostru profesorului de liceu, care s'ar mărgini la o singură

catedră, fiind cu totul neîndestulătoare, chiar pentru stricta existenţă materială a sa şi a familiei sale, profesorii sânt siliţi acum să ia — fie la şcoala statului, fie în altă parte — un număr de ore covârşitor, care nu le mai lasă acea *bună-dispoziţie sufletească*, acea *prospeţime de minte* şi acea *exactitate în împlinirea datoriei* care sânt condiţiuni necesare pentru stimularea puterilor sufleteşti ale şcolarilor lor şi pentru îndrumarea lor cu iubire şi cu răbdare spre deprinderi de stăruinţă în muncă şi de examinare personală a celor aflate sau propuse de profesori spre studiu.

In al doilea rând, o însemnată piedică pentru o serioasă cultură a tinerimii şcolare e în *numărul prea mare de elevi în fie-care clasă:* aceasta îngreunează, dacă nu împiedică cu totul, acel contact mai de aproape şi mai des al profesorului cu fie-care şcolar, atât oral cât şi, mai cu seamă, la corectarea atentă a lucrărilor în scris.

In al treilea rând, crearea *claselor* aşa zise *„extrabugetare"*, cu un personal didactic une-ori neselecţionat şi cu un număr de şcolari peste limitele îngăduite, precum şi înfiinţarea de *gimnazii cu personal didactic improvizat*, de multe ori din afară de cadrele învăţământului, sau cu pregătire pentru alt grad de învăţământ, au contribuit în anii aceştia din urmă la mărirea procentului şcolarilor slab pregătiţi.

In al patrulea rând, *spiritul* însu-şi al *învăţământului* dat şcolarilor, *metodele* întrebuinţate încă de unii profesori, *concepţia* ce au despre raporturile dintre ei şi şcolari — nu sânt proprii pentru deşteptarea şi întărirea funcţiunilor sufleteşti *active* ale copiilor şi ale adolescenţilor. La aceasta se adaogă şi fărămiţarea şi accelerarea învăţăturii, la care sileşte *programa* actuală a liceelor noastre *prea încărcată* (chiar pentru numărul de ore nemicşorat), risipind atenţia copiilor la *prea multe amănunte*, în *prea multe direcţii*, nelăsând timp pentru lucrările de *sinteză* sau necerându-le, dând astfel şcolarilor *prea puţin prilej de reflecţie personală* şi de cercetare proprie, ori-cât de modestă, a unor chestiuni importante din cercul studiilor lor, cel puţin în ultimul an al liceului.

Mărginindu-ne numai la aceste câteva constatări, se impune de la sine, Domnule Ministru ca neapărat necesar, schimbările grabnice care, de altfel, ştiu că formează şi obiectul preocupărilor d-voastră, precum l-au format şi pe al unora din predecesorii d-voastră, în special al d-lui P. P. Negulescu, în proiectele de legi şi în studiul introductiv la ele, publicate în volumul „Reforma învăţământului". Ingăduiţi-mi o simplă amintire a câtorva, în legătură cu observările de mai sus:

1. Spre a putea cere profesorilor în şcoală a da o mai mare intensitate şi concentrare sufletească şi a le face posibilă — sau a le impune — pentru aceasta o *limitare a numărului de ore* săptămânal la atâtea câte constitue o singură catedră, trebue, ca o condiţie prealabilă, să li se dea *o mai dreaptă remuneraţie*, care

să le permită a trăi cu salariul unei singure catedre. Această îmbunătăţire a situaţiei materiale a profesorilor e absolut necesară şi din alt punct de vedere: spre a puteà menţineà *prestigiul social* al carierei didactice şi a atrage spre ea *şi în viitor* — cum a fost în trecut — *elemente de valoare* din tinerimea care se îndreaptă spre universitate.

2. Să nu se mai îngădue, subt nici un cuvânt, o *suprapopulare* a claselor, ci să se urmeze strict după prevederile regulamentului: clase de cel mult 30—40 de şcolari.

3. Să se desfiinţeze clasele extrabugetare, sau cel puţin să li se impună a aveà *personal didactic calificat* şi în aceiaşi condiţii ca la clasele bugetare: orele unei singure catrede.

4. Să nu fie tolerată a funcţionà şi să nu se înfiinţeze nicăieri nici o şcoală secundară, decât numai dacă poate avea *profesori cu pregătirea ştinţifică şi didactică* cerută pentru însărcinarea ce li se dă şi pentru gradul de învăţământ respectiv.

5. Un *control* mai des şi *îndrumări didactice competente* — de pildă, din când în când, lecţiuni model la fiecare şcoală — din partea unor *inspectori şcolari* aleşi pentru *valoarea* lor *morală* şi pentru *destoinicia* lor *pedagogică*, sau din partea unor misionari ad-hoc.

6. O nouă *alcătuire unitară a liceelor* şi a şcoalelor secundare de fete, — cu *programe simplificate* şi mai puţin rigide, cu o oarecare *libertate de mişcare* pentru profesori şi pentru şcolari, mai ales în ultimile clase, cu un loc mai larg pentru studiile de sinteză, în deosebi pentru *filosofie*, cu *ateliere şcolare* pentru îndeletniciri manuale şi artistice, cu *laboratorii* şi *biblioteci*.

7. Să se dea seminariilor pedagogice universitare organizarea unor *şcoale normale superioare sau institute pedagogice* în sensul secţiunii VIII (art. 84 — 94) din proectul de lege al învăţământului superior, alcătuit sub ministeriatul D-lui P. P. Negulescu (cu *trei secţiuni*: o secţiune de studii ştiinţifice, o secţiune didactică şi o secţiune de propagandă şi informaţii), punându-le la dispoziţie mijloacele trebuincioase spre a da studenţilor, care vor să devină profesori, o întregire a pregătirii lor ştinţifice dela universitate (mai ales în privinţa materiei prevăzute în programa liceelor) şi o mai stăruitoare îndrumare pedagogică. (Pentru amănunte, mă refer la observările ce am înaintat Ministerului cu privire la proiectul de reformă a învăţământului secundar ce ne fusese trimes anul trecut, de către D. ministru Angelescu).

I. Rădulescu-Pogoneanu

RECENZII

G. Talaz: *Soare. Poezii.*

„Când am simțit un pas ori o privire
„Iscoditor, aproape de zăbrele,
„Cu ochii îmbătați de strălucire
„Închid capacul greu comorii mele;

Prezența poeziei „Comoara" din care am extras această strofă, în volumul „*Soare*" nu este o întâmplare și ea nu se datorește vreunei inspirații accidentale.

Înțelesul ei este generic; el poate fi extins, cu puține excepțiuni, asupra întregului volum.

In adevăr „frumusețile" unora din poeziile d-lui Talaz sunt ferecate sub anumite capace, comprimate de simboluri caracteristice, sau ascunse după analogii izbitoare. De aici impresia de ermetism și de intenționată interiorizare a motivului sau sentimentului poetic, lăsată în suflet de lectura lor.

Sub acest ermetism zvâcnește însă un limpede și sobru lirism intelectualizat, altoit organic pe o simțire primitivă și dură, nu lipsită de armonie, *cu o puternică resonanță pentru tot ceea ce respiră viața, lumină și forță de creație în sânul naturii.*

O undă de panteism străbate multe din aceste poezii, însuflețind înțelesul lor simbolic, fie sub forma de „apotezare a forțelor care condiționează viața („Soare"), fie sub cea de legământ mistic cu pământul și percepție confuză a zămislirilor lui. Poezia „*Primavara*" este caracteristică din acest punct de vedere. Citâm spre exemplul următoarele strofe:

„Azi gândul mi s'a dus pe sub pământ,
„Prin văi, prin deal, prin munți pe unde-l știu,
„Și curge nesfârșit din matca lui
„Adânc și clar, de-mi pare ca un cânt.

„Câmpiile mi-l iau și mi-l resfață
„Prin sânii lor înfiorați de Soare;
„Eu ca pe un duh mi-l torn în fiecare
„Urzire nouă, sâmbure de viață.

„*Și atât de luminos i-e legământul,*
„*Cu ce viază 'n sânul pământesc,*
„*Că văd urzirea și aud cum cresc,*
„*Podoabele ce vor găti pământul.*
(Primăvara)

Poezia în care însă panteismul își găsește o expresiune puternică și originală este „*Purificare*", cea mai clară în idee alături de poema „*Dumnezeire*".

Plecând dela ideea legământului dintre trup și soare, poetul concepe purificarea lui prin contopire cu lumina.

Sentimentul intim al acestei identificări este concretizat în următoarele strofe expresive:

„Intunecimi ascunse
„In fibrele adânci,
„Se rup de raze 'mpunse,
„Se rup din pânze adânci

„Cutreeră şi-mi leagă
„Nervure de văpăi,
„Şi ţărna mea întreagă
„Se mistue 'n văpăi.

„*Şi soarele le cată*
„*Şi 'n ultimul atom,*
„*De nu mai ştiu îndată,*
„*Sunt Soare, ori sunt om*

„Şi parcă 'n noi lumine
„Imensitatea sui,
„Iar ceru-şi cântă 'n mine
„Un imn luminei lui...
(Purificare)

Tot un panteism, de astă dată cu colorit metafizic, exprimă şi următoarele două strofe ale poemei „Dumnezeire".

„Dar eu sânt de-apururi acelaş şi nu-mi ştiu măcar începutul.
„Cu astre svârlite în noaptea de-apururi brodat ni e scutul,
„*Plutesc pretutindeni şi-oriunde drum nou aşi căta e'n zadar,*
„*Căci eu mă găsesc pretutindeni şi 'n margini de neanturi răsar.*

„In valuri ce bat agitate pe apa pustiului meu,
„*De-alungul, de-a latul, cotite, în toate, amar, mă uit eu,*
„Şi dacă din funduri scot astre şi cerul cu ele mi-l cern,
„*In toate mă simt doar pe mine, stăpân, absolut şi etern.*

Pe acelaş legământ, deşi cu alt sens, sunt brodate şi poeziile: „*Floare scrumată*", „*Pomul sălbatec*", „*Săciul*" şi „*Vulturul*"; din ele se degajă impresia că poetul simte orice nimicire a vieţii în natură prin împrejurările vitrege, ca ceva ireparabil, ca pe o durere a sa proprie.

In această amplă receptivitate şi unison grav al simţirii cu viaţa concretă înconjurătoare, în această adâncire şi proectare a ei dincolo de limitele conştiintei, până la depersonalizare, stă farmecul şi tot interesul liric al poeziei d-lui Talaz. Valoarea lor este legată tocmai de această dispoziţie temperamentală spre panteism, care le serveşte în acelaş timp şi de substrat ideativ.

Ideaţia aceasta primitivă, tocmai pentrucă este o notă temperamentală trebuieşte, fără să fie părăsită, depăşită, desvoltată şi lărgită, prin altoirea unei concepţiuni unitare care să o obiectiveze şi universalizeze.

Cu alte cuvinte, arta viitoare a poetului trebuie să vizeze construcţia şi sinteza, iar nu numai analiza şi explotările adâncului său sufletesc.

Const. Georgiade.

Iar. Müller: *Besarabie, Země rumunska*
(17 pag. cu o harta etnografică a Basarabiei)—Praze 1925

Iaroslav Müller: *Basarabia, pământ românesc;* traducere din limba cehă de *Carola V. Şesan* şi *Milian P. Şesan.*—Cernăuţi 1925, extras din ziarul: Glasul Bucovinei,

D. Iaroslav Müller, care ştie româneşte şi cunoaşte problemele fundamentale ale ţării noastre, publică un studiu sintetic şi perfect obiectiv asupra Moldovei noastre dintre Prut şi Nistru. Folosind atât isvoarele româneşti cât şi pe cele ruseşti, susţine cu argumente solide dreptatea cauzei noastre.

Ţinutul din stânga Prutului a făcut parte din Moldova, şi înainte

de 1812 nimeni nu se gândea să'l numească Basarabia. Acest nume era purtat de o simplă regiune naturală, de colţul din SE, fost în stăpânirea Basarabilor munteni.

Smulgerea silnică a acestui petec de Moldovă s'a făcut, abuzând de slăbiciunea Turcilor, prin călcarea în picioare a drepturilor principatului autonom românesc: nu se poate deci invoca argumentul Ruşilor, că teritoriul a fost luat dela Turci; nici chiar raielele stăpânite direct de aceştia, nu erau de cât organizaţii de graniţă pentru apărarea ţării vasale, dar nu supuse.

Credinţa generală în Cehoslovacia, că Moldova de peste Prut e ţară slavă, combătută cu multiple date statistice din autori ruşi (1856, 1878), statistici ruseşti (1817, 1897, 1912) şi din autori români (I. Nistor, A. Nour, harta, care e reprodusă la urma broşurei, Pelivan, Eugen Giurgea) toate dovedesc că Românii au în provincie nunumai vechimea cea mai mare, dar chiar după cele mai falşificate evaluări, majoritatea, în cel mai rău caz, relativă.

Se tratează, în continuare, cu competenţă, chestiunea provenienţei diferitelor elemente străine, venite sau colonizate, încurajarea aşezărei Ruşilor şi a oricăror străini, atragerea Românilor peste Nistru, unde ei sunt de altfel de mult şi *mai numeroşi decât Ruşii de dincoace de Nistru;* în fine, în ultimile pagini, se face istoricul deşteptării constiinţei naţionale româneşti şi al alipirei la România liberă în 1918, pe baza dreptului de autodeterminare.

Pe scurt, broşura D-lui Iaroslav Müller e o caldă şi documentată pledoarie a unei cauze drepte, o pledoarie cu atât mai bine venită cu cât ea se face în virtutea principiului „Adevărul biruie" de către un vecin de origină slavă şi într'o ţară slavă vecină, care era alimentată, aproape esclusiv, de propagada refugiaţilor ruşi.

Pentru serviciul adus cauzei noastre îi datorăm mulţumiri autorului; avem însă şi un regret: acela că nu a avut parte de o traducere mai corectă şi mai observată, ori cât ne-ar înlesni textul românesc înţelegerea textului ceh [1]).

V. Mihăilescu

A. Meillet. *La méthode comparative en linguistique historique.* Oslo 1925.

Societatea de cercetări asupra culturii omeneşti din Oslo a invitat, prin linguistul Sommerfelt, pe D-l Meillet să ţină o serie de conferenţe, cari sunt de o importanţă capitală, prin noutatea sub care autorul prezintă principiile de linguistică şi prin claritatea cu care pune o mulţime de chestiuni, cari s'au discutat în ultimile timpuri, dar cari aşteaptă încă o soluţiune, căci istoria linbilor, care la început se asemăna numai cu ştiinţele naturale, a luat contact cu toate disciplinele de unde spera să găsească explicaţiuni.

Marele savant francez, care are avantajul asupra celorlalţi linguişti, prin faptul că se găseşte tot aşa de solid pe terenul romanistic ca şi în indogermanism, unde rămâne aproape neîntrecut, îşi propune să examineze metodele şi hipotezele, pe care în ultimul timp le a emis mulţi învăţaţi, fără să le poată demonstra suficient sau le au demonstrat

[1]) Cu puţină atenţie, nu s'ar fi tipărit, în româneşte — şi fără înştiinţarea autorului : „podişul Sibiului" în loc de podişul Transilvaniei, nu s'ar fi folosit — în româneşte *şi* pentru Români — cuvântul Multania, termenul ceh pentru Moldova, şi nici nu ar fi fost îngăduite fraze ca acestea : „cu regret nu stau la îndemână statistici exacte" fraze cari sunt foarte răspândite în traducerea acestei broşuri. După cum se ştie, limba literară e una şi oricine trebuie să asculte de ea, dacă vrea să facă operă într'adevăr utilă.

greşit, mai cu seamă în etimologii unde unele sunt fără nici o demonstraţiune serioasă.

In primul capitol, D-l Meillet se ocupa cu principiul metodei comparative, căci comparaţiunea este singurul instrument eficace, de care dispune luiguistul pentru a face istoria limbilor. Indată ce metoda comparativă este singura, care ne permite să facem istoria limbilor, rezultă că îndată ce o limbă este izolată, este lipsită de istorie. Atât timp cât limba bască nu poate fi apropiată de nici o altă limbă, nu i se poate face istoria, căci nu este o diferenţă mare între limba bască din sec. XVI şi cea de azi.

Pentru toate grupurile de limbi studiate azi, mijlocul de a face apropieri este ca să presupunem o limbă comună, (Ursprache), iniţială. —Fiecare fapt luiguistic face parte dintr'un tot în care este cuprins, Nu trebue să compari un fapt de detaliu cu un alt fapt tot de detaliu' ci un sistem luinguistic cu un alt sistem.

Nu e totdeauna posibil să restitui o limbă iniţială unică prin comparaţiune, dar acolo unde reuşeşte comparaţiunea se poate ajunge la restituirea limbii comune deşi nu este posibil să confrunţi limba comună cu realitatea, afară numai de limbile romanice, deşi acolo chiar sunt aşa mari deferenţe între latina scrisă şi cea vulgară.—

Comparaţiunea aduce un sistem de apropieri, pe care se poate baza istoria unei familii de limbi, ea nu procură o limbă reală cu toate mijioacele pe care le comportă această limbă, de aceia greşeşte Schleicher când crede că din comparaţiunea limbilor indoeuropeene existente se poate forma limba europeane primitivă şi să compună chiar texte în această limbă.

Intre limba comună iniţială restituită prin comparaţiune şi limba atestată în fapt, poate să se intercaleze una sau mai multe limbi comune intermediare.— Astfel între Indoeuropeana de o parte şi Gotică, vechea. Germană, vechea Engleză şi Nordica, a existat o limbă germană comună, neate tată în fapt, dar presupusă din diferite inovaţiuni sistematice

Când dispui de limba intermediara, explicaţiunea faptelor este mai uşoară, dar nu tot deauna poţi trage un folos complect.

Astfel între Indoeuropeană şi Latină sunt perioade de unitate: Una Italo-Celtică şi alta Italică (latină şi osco-umbrică). Perioada Italo-celtică aduce puţine servicii, căci a fost de scurtă durată şi n'a putut produce inovaţii adânci. Tot asemenea perioada italică ne aduce puţine servicii, pentru că Osco-umbrica se cunoaşte numai fragmentar. Aşa dar limba comună presupune civilizaţie comună şi chiar extinderea unei limbi se datoreşte prestigiului civilizaţiunii (17).— Κοινὴ (Koinē), limba comună greaca a înlocuit toate celelalte dialecte greceşti, pentrucă era organul civilizaţiunii elenice prin excelenţă.—

Pentru a stabili exsitenţa unei limbi vechi comune trebue să regăseşti în limbile comparate trăsături specifice ale acestei limbi întrucât s'au menţinut şi elementele de probă. Meillet le consideră ;că sunt trei: Morfologia, Fonetica şi Vocabularul. In cap. III Meillet se ocupă cu Morfologia, care este totalitatea procedeelor prin care se modifică şi se grupează cuvintele pentru a constitui fraze (22). Ceia ce este probant pentru a stabili continuitatea între o limbă comună şi o limbă ulterioară sunt procedeele particulare de expresiune ale morfologiei.— Aşa dar o limbă cu morfologia bogată se pretează uşor la demonstrarea înrudirilor, pe când una cu morfologie simplă, operând mai cu seamă cu procedee generale face foarte greu proba înrudirii.— Indată ce s'a găsit o limbă nouă cu morfologie bogată, caracterul ei indoeuropean a fost lesne probat, cum de exemplu limba Tokharilor şi a Hittiţilor, pe când înrudirea limbii chineze cu anamita sau tibetana se probează cu greu.

Fonetismul presupune de asemenea comparaţiunea unui sistem vechi cu unul nou, care pot să difere dela unul la altul; dar aceste

diferenţe nu pot fi capricioase, ci supuse unor legi fixe, numite legi fonetice, cari nu ating numai cutare sau cutare cuvânt, cutare sau cutare formă, ci întregul sistem fonetic.

Voind să probeze că nu prin asemănări de forme se operează când se compară limbi din aceiaşi familie, ci prin reguli de corespondenţă fonetică, ne dă ca exemplu o frumoasă etimologie a indoeurop.* *dwō* sau **duwō* cu armeanul *erk*—, aşa că lat. *duo* = arm. *erku* [1]). Această grea etimologie este probată cu argumente fonetice evidente (31).

Mai departe Dl Meillet arată că vocabularul fiind elementul cel mai puţin stabil, trebuie ca în utilizarea lui să procedăm cu precauţiune, căci se poate ca la vocabularul indigen să se adaoge cuvinte noi mai numeroase chiar ca cele vechi: Ex. Engleza şi chiar Româna; dar se poate ca dicţionarul să rămână şi morfologia să se schimbe: Ţiganii armeni au o morfolgie şi o fonetică cu totul armeană, dar vocabular ţigănesc.

Este de asemenea greu de a determina ceia ce este indigen sau înprumutat. Verbele şi ajectivele sunt mai curând conservate de cât ajectivele, de aci riscul etimologistului, care judecând ca şi cum cuvintele ar fi indigene, cade în erori frecvente.

In orice limbă o etimologie nu poate să treacă drept probată, de cât dacă un ansamblu de potriviri precise stabileşte că asemănările cuvintelor comparate nu sunt datorite întâmplării; de aceia să nu credem că orice cuvânt se pretează unei etimologii. Hazardul fiind exclus din etimologie, resultă că puţine din ele sunt bune, iar cele mai multe se schimbă la fiecare deceniu, ba chiar şi mai curând. Aşa dar fie că este vorba de morfologie, de fonetică sau vocabular, principiul, pe care nu trebue să'l pierdem din vedere, este că asemănările au valoare numai întru cât sunt supuse unor reguli stricte, mai cu seamă nu trebuie să ne aventurăm în etimologii de nume propri.

In cap. IV D-l Meillet tratează despre desvoltarea linguistică între epoca de comunitate şi epoca istorică. Şi aci tot comparaţiunea permite să restituim limba comună, dar trebuie să ne dăm socoteală despre ceia ce s'a petrecut între epoca de comunitate şi epoca când limbile încep să fie atestate în fapt — Trebuie să ne ajutăm cu perioadele intermediare de comunitate pe care este posibil, fie să le determinăm, fie să le întrevedem. — Chiar în cele mai bune cazuri, golul între limba comună şi limba atestată este mare şi interpolaţiunile ce se fac pentru a-l umple sunt de multe ori inexacte şi arbitrare.

Unele limbi pot să rămână secole întregi fără să se schimbe, cum este limba turcă, care a rămas aceaşi din sec. XII, pe când în limba latină găsim schimbări repezi, începând din sec. III până în sec. IX când limbile romanice sunt deja formate în trăsăturile lor esenţiale. Schimbările adânci cari au făcut din vechea armeană, limbă armeană modernă, s'au petrecut între sec. şi V şi X dup. C., şi de atunci nu s'a mai produs nici o schimbare. Timpul nu este aşa dar, decât una din condiţiunile de care depinde importanţa schimbărilor.

Una din principalele fapte, căruia se datoreşte trecerea dela indogermanism la tipul modern este pierderea accentului de înălţime şi a cantităţii ritmice. — Transformarea lui *caballum* în fr. *cheval* sau rom *cal* este resultatul ritmului cantitativ şi a vechiului ton care începuse să dispară încă de timpuriu. — Schimbarea lui *caballum* în *cheval* — *cal* se vede, dar pentru ca să rezulte această schimbare a trebuit o preparaţiune şi această pregătire nu se vede, căci perioada de pregătire a durat înainte de epoca istorică. — Între epoca de comunitate şi epoca atestată de istorie există tansformări, cari nu se pot reconstitui în

[1]) Cf. M. S. L. XV. 353

intregime şi în care rămâne cu atât mai multe lucruri necunoscute cu cât perioada intermediară este mai lungă şi mai încărcată de inovaţii.

In cap V se tratează dialectele şi ceiace caracterizează un dialect este diversitatea în unitate şi unitatea în diversitate. — Un dialect este o reunire de vorbiri diferite, prezentând caractere comune şi mai asemănătoare între ele decât cu alte limbi. Dialectele nu îmbrăţişează toate vorbirile unei limbi. Astefel dialectul Atic are multe puncte de asemănare cu ionicul, dar nu face parte din acesta şi nici din altul, (54).

Dialectele greceşti provin din faptul că pe teritoriul grecesc s'au produs diferite feluri de năvăliri; cel mai vechiu val de năvalitori ar fi după documentele hittite Acheenii, prin sec XIII a. Chr., ale căror urme se conservă în dialectul arcadian din Peloponez, Pamfilian din sudul Asiei Mici şi în insula Cipru. — Cam pe la aceiaş dată năvălesc Ionienii, ale căror urme se conservă prin Eubea, insule şi ţărmuri de mare.. In fine Dorienii ocupă localităţi, cari vorbeau alte dialecte elenice şi şi se aşază în Peloponez, Creta şi sudul Italiei.

Diferenţieri de limbă se găsesc chiar în Indoeuropeana comună ceia ce a făcut pe Meillet să vorbească altă dată despre dialecte indoeuropeene (Paris 1908). Astfel când vedem în grec. δέκα (*deka*), lat. *decem*, iar în sanscrită *daça*, arm *tasn*, slav *suto*, trebuie să presupunem că aceste diferenţieri existau chiar în limba comună indoeuropeană. Astfel putem presupune că exista un grup grec, italo-celtic, german iar altul indoiranic, armean, slav.— Dar se mai poate face şi o altă grupare după cum vocalele *a* şi *o* se conservă în armeană, greacă şi italo-celtice, sau se reduc în germanice, balto slavice sau indo-iranico.

In cap. VI tratează despre geografia lingustică, arătând cercetările ce s'au făcut în diferite ţări şi dând sfaturi pe care de altfel le-a comunicat şi filologilor noştri în congresul din Aprilie.

D-l Meillet arată de ce mare importanţă lingustică sunt studiile de geografie linguistică, căci pentru prima oară se prezintă date comparabile între ele imediat şi repartizate pe tot domeniul de studiu. Greutatea este mare pentru comparatistul' care lucrează cu limbile indo europene, căci el se serveşte de date care se întind într'un spaţiu de mii de ani, cari date abundează în unele momente şi lipsesc cu totul în altele, care există pentru unele regiuni, pe când pentru altele lipsesc cu totul, aşa că sunt puţine comparaţiuni, care să nu şchioapete din vreo parte, pe când în geografia luiguistică se manevrează cu limba vie.

In cap. VII D-l Meillet tratează despre limbile amestecate, substratul şi împrumuturile ce intervin în limbă, iar în capitolul următor despre formulele generale ale schimbărilor. Schimbările linguistice ating un întreg grup, căci limba nu trăeşte de cât din comunitate, aşa că indivizii nu pot să modifice limba, inovaţiunile sunt aşa dar generale sau generalizate, iar societatea reacţionează adesea contra inovaţiunilor individuale. Linguiştii cari examinează schimbările fonetice şi fixează reguli de. corespondenţă între limbi au observat că aceste schimbări au loc după nişte tipuri comune. Aşa, de exemplu guturalele velare se palatilizează înaintea lui *y. e, i*: Astfel k, g = k (c), g = tš dž (čj) = š,ź = s,z ; *cinerem* = *cendre* şi *carbonem* = *charbon*. Dealtfel formulele de fonetică generală evolutivă se aplică numai la momentul în care are loc fiecare schimbare parţială. Daca *somnu [m]* a dat *ital. sonno*. este din cauză că în momentul când a avut loc asimilia-area, *mn* forma un grup de două consoane în care *n* era sprijinit de *m* şi dacă un *francez* a dat media *somme* faptul provine de acolo că *m* şi *n* erau strâns unite şi că *-n-* îşi pierduse independenţa, când s'a făcut schimbarea. Aşa dar formulele generale de fonetică evolutivă indică posibilităţi, nu necesităţi. Se poate determina cum o consoană între două vocale se alterează, dar nu urmează, că se va altera.

In cursul desvoltării limbilor indogermane, formele nominale tind să-şi reducă flexiunea şi afară de vechea indo-iranică nici o limbă indogermană nu prezintă în complect toate formele declinării, ba chiar cu timpul declinarea dispare în multe limbi, unde cazul subiect a luat o importanţă dominantă, din contră flexiunea verbală se conservă până azi destul de complicată. (93). — Acest fapt s'ar explica prin natura substantivului (adj.) care indică o noţiune cu caracter permanent (lucru, persoană, calitate) pe când verbul arată un proces, este vorba de o acţiune sau stare care comportă forme personale, şi nuanţe diverse.

Fie în fonetică, fie în morfologie, formulele generale se explică prin condiţiuni comune tutulor oamenilor, sau cel puţin unui tip de civilizaţiune. — Sunt şi condiţiuni proprii unor anumite grupuri de oameni, la anumite timpuri şi la anumite regiuni, cari contribue la schimbări caracteristice. De aceia în toate limbile indo-europeene se observă inovaţii, cari au transformat limba, introducând forme inuzitate, forme gramaticale noi şi chiar categorii.

Am redat această recensiune mai pe larg, fiindcă la fiecare pagină întâlneşti principii noi de limbă, care ori complectază pe cele vechi, ori le revoluţionează. In adevăr linguistica franceză face progrese mari sub conducerea maestrului Meillet şi dacă până acum Franţa nu a avut linguişti de seamă, credem că mergând cu asemenea paşi îşi va câştiga întâetatea şi pe acest teren.

Intr'un aşa de mic tratat D-l Meillet pune atâtea probleme, stabileşte atâtea principii şi face atâtea observaţii juste, cum în puţine opere s'a văzut, de când pleiada neogramaticilor (Brugman, Delbrück, Osthoff, Paul şi alţii) au stabilit bazele solide ale cercetărilor linguistice.

De aceia cartea D-lui Meillet trebuie citită cu atenţiune de ori cine se ocupă serios cu linguistica limbilor indo-europeene şi romanice.

T. Iordănescu

REVISTE

Din diferite colțuri ale țării au venit, mai întâiu, cuvinte de laudă la adresa Convorbirilor Literare, pentru care, măguliți, mulțumim binevoitorilor.

Dar pe urmă, nu se știe dece, din senin, a căzut asupra revistei noastre o avalanșă de puțin măgulitoare atacuri și epitete, pentru care, de asemeni, mulțumim răuvoitorilor,

Chiar revistei „Falanga" (Anul I No. I) — cea care amenință cu neînduplecata ei vrăjmășie pe toți scriitorii români cari nu vor fi pe placul ei — chiar ei îi mulțumim, căci dă subsemnatului prilejul să sfătuiască pe anonimul recenzor care l-a criticat, să-și argumenteze criticele — o luptă leală pe care o primesc cu plăcere — nu însă să sancționeze că din parte-mi este o „neînțelegere înăscută" fiindcă mi-au plăcut unele versuri ale Dl. Herescu, iar dintr'a d-sale o transcendentă pricepere, fiindcă nu i-au plăcut. Drept argumente, d-să dă puncte de exclamație:

Se alungă clipele
Iute ca aripele (!)
Cât ai bate ploapele (!)
Zile (!) curg ca apele (!)

Punctele de exclamație or fi având formă de pumnale (emblema Falangei), dar putere de argument n'au.

Ce? nu înțelege criticul Falangei ce înseamnă niște clipe, care se succed repede ca bătăile aripelor.?

In sfârșit.... mulțumesc D-lui critic și fiindcă a avut politeța, vorbind de mine, să exclame: „O! Sancta!..." fără a mai scrie sfârșitul. Și de oarece înțeleg a întoarce politețele, primesc partea întâi, pe care mi-a dat-o, și-i dăruesc pe a doua.

Ramuri. (*Drum drept*) *Iulie-Sept. 1926.*

După patru luni de inactivitate, Ramurile reapar cu o deosebită îngrijire technică și cu un interesant cuprins. Cronicile sunt variate și de actualitate, criticile judicioase, nuvelele bune. Dl. Gib. Mihăescu, în *Squarul*, descrie o mică scenă de provincie, care, prin pana lui, ia proporții grandioase. De boala neologismelor pare a se fi lecuit dl. Mihăescu, fapt de care nu ne putem în deajuns bucura.

Din mulțimea de versuri, ne-a surprins prima strofă a poeziei „Scrisoare" a d-nei Zulnia Canta:

Iubite, aș vrea 'n umbra pădurilor sihastre
Să fiu o căprioară și tu un vânător,
Iar eu, uitând de vraja 'nălțimilor albastre,
Să-ți ies în calea pustii și liniștit să mor.

E oarecare paşoptism în versurile aceste, care în nevroza vremilor de azi poate surprinde, da nu displace.

Frumoase sunt versurile D-lui Ştefan Bălceşti: „Cântec pentru mânile ei".

Prinse fără veste 'n clupsa mânii mele
Mânile ei triste, mici şi cu inele
Tremurau ca două albe rândunele
Prinse şi strivite 'n clupsa mânii mele...

Doamne! şi ce milă m'a cuprins de ele!

Ţara de jos. *Iulie-Septembrie 1926*

Ca şi „Ramuri", revista aceasta apare trimestrial. Articolul D-lui G. Cardaş asupra lui Ion Neculce deşteaptă interesul, nu atât prin lucrurile noi ce ne spune, căci nu spune niciunul, cât prin gruparea cronologică a evenimentelor mai de seamă din viaţa cronicarului, cari până acum au fost publicate răzleţe şi necoordonate. Apoi autorul face comentarii asupra originii legendelor dintr' „o seamă de cuvinte" şi mai departe arată folosul ce-a adus culegerea lor, ele servind ca izvor de inspiraţie, atât scriitorilor noştri din epoca renaşterii, cât şi muzicei populare. Partea a doua din studiul D-lui Cardaş prezintă mai multă originalitate şi e regretabil că a fost scindată de către redacţie, care ne promite doar un „va urma" peste alte trei luni, tocmai în clipa când, prins de *subiect*, cititorul ar fi vrut să cunoască sfârşitul.

O informaţie asupra *Dicţionarului Limbii Române* de sub conducerea D-lui profesor Sextil Puşcariu, ne aminteşte o vagă făgăduială ce ne făcuse D-l Manoilescu, acum vre-o 15 luni, în „Ţara noastră", cu privire la o *Enciclopedie românească*. Era vorba de un plan măreţ pentru înfăptuirea căruia ar fi trebuit apelat la finanţele statului. D-l Manoilescu e astăzi Sub Secretar de Stat la Ministerul de Finanţe...

C. Gane.

FAPTE

Un volum al d-lui Herescu. — D-l *N. I. Herescu* ne roagă să anunţăm, că tipăreşte un volum de versuri: *„Cartea cu lumină"*, într'o ediţie limitată la 300 exemplare, pentru rarii cititori de poezie şi pentru bibliofili. Această ediţie va apare la Institutul „Scrisul Românesc" din Craiova, în condiţii tehnice de lux, şi va cuprinde: 250 exemplare broşate, numerotate dela 51—300, a *60* lei exemplarul. (Volumul se vinde în cost) şi 50 exemplare, cartonate artistic, numerotate dela 1—50, a *120* lei exemplarul. In comerţ nu se vor pune decât exemplarele ce vor mai fi disponibile, când volumul va ieşi de sub teasc. Cei care doresc să-şi rezerve un exemplar, pot să anunţe, trimiţându-şi adresa exactă, pe adresa: *N. I. Herescu, Craiova.* (Sunt rugaţi să pună pe plic menţiunea: Pentru *„Cartea cu lumină"*). Volumul le va fi expediat îndată la apariţie, adică la jumătatea lui Noembrie.

Poşta Redacţiei.

Revistei „Graiul nostru" din Bârlad îi trimetem o salutare frăţească şi-i facem cunoscut, că nu noi am uitat-o, precum credem că nici ea nu ne-a uitat, deşi, timp de 6 luni, am primit un singur număr (Octombrie). Intrucât ştim că se află adeseori şi abonaţi de-ai noştri în aceeaşi categorie, bănuiala trebuie să cadă asupra duşmanului comun: Poşta!

D-lui *V. S. A.-Câmpina.* — Mult tact în scrisoarea d-tale, dar în versuri abia o făgăduinţă. Să mai aşteptăm.

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ FUNDATĂ DE „JUNIMEA" LA 1 MARTIE 1867

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

Redactor C. GANE

ANUL al 58-lea
Decembrie
1 9 2 6

BUCUREȘTI
Atelierele grafice SOCEC & Co., S. A.
Depozit General „Cartea Românească" S. A.

77941

DOMNIA REGELUI CAROL

de *J. Petrovici*

Vremea cerne uitarea şi lămureşte slava.

Bătrânul Rege odihneşte sub piatra sfântă îîi preajma voevodului ctitor în curtea tihnită a Argeşului, altarul amintirilor mari şi al nădejdilor vii.

Amintiri scumpe şi nădejdi dârze, iată lecţia Catedralei aurite. Ę glasul mormintelor.

D-nul I. Petrovici, în volumul *„Raite prin ţară“* [1]) în care se împletesc asemenea unui arabesc estetica peisagiilor şi evocarea caldă a trecutului, scrie câteva pagini dense, cum puţine sunt, asupra domniei şi operelor lui Vodă Carol, domnie şi opere de o măreţie ce sporeşte necontenit în perspectiva depărtării.

Nu e miraj istoric, ci realitate vie, pe care cei de azi o înţeleg şi o simt, nostalgic.

Sunt vrednice a fi reproduse, azi, când actualitatea lor le dă un deosebit interes.

M. F.

In zilele noastre am asistat la înfăptuiri naţionale care au depăşit cele mai curagioase speranţe şi care aruncă în penumbră vremurile României mici.

Şi totuşi a fost mare, o eră binecuvântată, domnia lui Carol I.

Ne rămăsese, ce e dreptul, o frumoasă moştenire dela vrednicul între vrednici, domnitorul Alexandru Cuza. O moştenire frumoasă, însă nu consolidată. Ea se clătina în mâinile noastre. In primul rând apăsa asupra

[1]) Biblioteca Universală, ed. Ancora. 1916

ei ipoteca turcească. Pe urmă veleităţile cotropitoare ale vecinilor noştri nu erau încă adormite şi în calculul rece al diplomaţilor, ţara noastră era încă socotită un obiect de compensaţiuni.

Armată naţională aproape nu era şi nici n'aveam voe să ţinem peste o anume limită. In faţa primejdiilor de tot felul, noi nu aveam să ne ocrotească decât din ce în ce mai decăzuta armată otomană, care şi aceia ar fi mers împotriva noastră, dacă n'am fi vrut să recunoaştem desluşit — în dispreţul tuturor tractatelor — că suntem o parte integrantă a imperiului turcesc.

In interiorul ţării, mişcări separatiste încă mai erau. Se găseau oameni care, neputând juca un rol prea mare într'o ţară întreagă, sperau să joace unul într'o ţară înjumătăţită. Şi mai presus de toate acestea, mai era încă o calamitate, o veche rămăşiţă a trecutului îndepărtat: schimbarea domnilor nu era numai bucuria nebunilor, ci aproape îndeletnicirea tuturor.

Stabilitate internă nu era; siguranţă externă nu era; ordine nu era; apărare naţională nu era. România rămasă dela Cuza era numai o schiţă. Era ca şi făptura de lut cu formă omenească, care se zice că a fost la început omul, mai înainte de-a primi suflare din suflarea lui Dumnezeu.

Mai era până să ajungem la o ţară închegată, care să se scoale din genunchi, care să poată sta drept în picioare faţă de oricine, în stare să treacă Dunărea ca să pedepsească, şi Carpaţii ca să răzbune.

Această România a fost moştenirea glorioasă a domniei lui Carol I, — şi când ne uităm pe hartă, căutând să vedem care au fost cuceririle teritoriale din timpul acestui domnitor, am greşi dacă ne-am mărgini privirea la Dobrogea şi la Cadrilater; căci dacă e adevărat că o stăpânire nu este propriu vorbind o stăpânire decât atunci când e sigură şi necontroversată, şi dacă ne amintim că înainte vreme pe hărţile Europei, ţara noastră avea coloarea imperiului turcesc, atunci nu numai Dobrogea, ci toată România mică a fost într'un fel cucerită sub Carol I.

Pentru așa faptă trebuia un om excepțional. Pe acesta, bărbații noștri politici au avut norocul să-l găsească, desluşind aceia ce povesteau valurile Dunării despre ceiace este la isvoarele ei.

După o altă încercare nereuşită bărbații noștri au oferit scaunul țării, principelui Carol de Hohenzollern, cel de al doilea fiu al distinsului principe Anton. Toți ai săi, cu excepția lui Bismark, l'au sfătuit să nu primească. Erau prea multe greutăți de învins — nesiguranța internă şi externă a țării — şi mai era ş'o umilință de suportat, — jugul suzeranității turceşti. Deconsiliat de a săi, amenințat de unele puteri — una voia să-i taie drumul, alta se pregătea să-l izgonească, — reținut puternic de farmecul locurilor pe care își trecuse copilăria şi adolescența, Principele Carol s'a smuls totuş din patria sa de origină şi din sânul unei familii de o superioară armonie, — şi trecând peste obstacole foarte serioase a venit aci, în țară noastră, unde mai înainte de-a se instala pe tron, trebuia să instaleze tronul însuş.

Odată ajuns — după peripeții care au dat acestei sosiri un caracter de dibace expediție — principele Carol, a pus în câteva zile țara în stare de apărare, a căutat s'o cunoască în toate ungherile ei şi s'a făcut sclavul unei misiuni care ar fi fost compromisă fără o rară abilitate, o adâncă conştiință şi fără o muncă de uriaş.

Pentru a putea servi această misiune, el şi-a dat seama că trebue să devie mai întâi de toate român şi şi-a dat toate silințele să devină. Mai întâi a căutat să învețe bine limba românească şi nu era mulțumit cu limba încărcată de neologisme pe care i-o preda profesorul August Treboniu-Laurian. El şi-a dat seama că numai cunoscând limba neaoşe a poporului şi cea arhaică a trecutului, va putea pătrunde în tainele sufletului românesc.

Paralel cu aceasta şi în acelaş scop, Principele Carol cercetează cu deamănuntul toate monumentele istorice, vechile biserici şi mânăstiri, pentrucă iarăşi îşi dădeă seama că nicăeri mai bine ca în preajma acestor lăca-

şuri ale credinţei străbune, nu va putea să înţeleagă gândul strămoşilor şi să priceapă năzuinţele lor. A înţeles aşa de bine valoarea educativă a acestor monumente istorice, încât cu o rară solicitudine şi dând bani din caseta lui particulară, a dispus restaurarea acelora pe care vremea le adusese la ruină. Această restaurare se datoreşte în bună parte stăruinţei sale, după cum şi restaurarea vechii limbi adevărate, nici asta n'a fost streină de silinţele lui. Săvârşind această operă, el nu numai a arătat c'a devenit român, dar a făcut şi pe ceilalţi să devie mai români decât erau.

După câţiva ani faţa ţării se schimbase: bogăţia creştea, cultura se lăţea, oraşele se înfrumuseţau. Se putea merge acum pe şosele, nu ca mai înainte pe poteci, iar apele se treceau peste poduri, nu prin vaduri ca odinioară.

In acelaş timp aveam o armată mică, dar solid închegată, armată care în curând era sortită să scrie în istorie vorba Plevna, alături de Rahova şi Călugăreni.

Cu toate aceste progrese realizate, în inima Principelui Carol dăinuia o durere: jugul suzerantăţii turceşti.

Peste umilinţa ca un principe de sânge să fie vasal Sultanului — pe care a exploatat-o la început familia principelui — peste aceasta trecuse. Dar chestia se schimbase când zi de zi principele de sânge dobândea conştinţa că a devenit conducătorul unei ţări de mari destine şi mare viitor. Gândul dezrobirii s'a aprins tot mai viu în spiritul marelui principe şi n'a socotit nici un moment c'ar fi o piedică la aceasta, faptul că la început trebuise să iscălească o convenţie cu Turcia, în care spunea ca va respecta cu lealitate raporturile seculare cu imperiul suveran.

În vederea acestei dezrobiri Principele Carol încearcă, după cum o spune în Memoriile sale, înjghebarea unei confederaţie a statelor balcanice creştine.

Intre acestea isbucneşte războiul ruso-turc. Armata rusească trece Dunărea, refuzând la început cooperarea oştilor noastre. Dar alături de înprejurarea favorabilă a războiului, am avut şi norocul justiţiei imanente care pe-

depseşte şi răzbună. Armata ţarului a fost bătută şi odată cu asta a mai fost înfrântă şi trufia rusească. Atunci soseşte faimoasa telegramă a Marelui Duce Nicolae către Principele Carol prin care îi cere ajutor.

In faţa noastră se deschidea o frumoasă perspectivă. Pe lângă câştigarea independenţei mai era şi rara onoare de a salva de dezastru — cu forţele noastre despre care nu se ştia de mult nimica — armatele glorioase ale unei mari împărăţii. Principele Carol trece Dunărea în fruntea regimentelor sale, ia comanda oştirilor aliate şi punând în serviciul creştinătăţii iscusinţa sa şi comoara de vitejie, de mult nefolosită, a soldaţilor noştri, a schimbat soarta războiului, a sculat România din genunchi, sculând odată cu asta şi Bulgaria din mormânt.

Ca rezultat al acestei campanii fericite, România a câştigat pe lângă independenţa politică şi mai multă independenţă economică, devenind o ţară maritimă, iar tunurile turceşti care svârliseră zadarnice obuze împotriva noastră, au servit ca material pentru Coroana regală de oţel.

De atunci, ani întregi, ţara n'a făcut decât să progreseze. Teritoriul care până mai eri fusese „o parte integrantă a imperiului otoman", a devenit în scurtă vreme o ţară respectată, şi poate cea mai însemnată dintre puterile mai mici. La aceasta a contribuit, nu cu puţin, faptul că Suveranul nostru îşi câştigase reputaţia de-a fi cel mai înţelept monarh din Europa şi cel mai iscusit om politic al vremii lui. Din toate părţile alergau soli la curtea noastră, pentru a ne câştiga amiciţia şi pentru a se întoarce cu sfaturi dela luminatul nostru Suveran.

In sfârşit, la 1913, ţara noastră a prezidat noua rânduială a statelor din Balcani, punând capăt unui război început fără noi şi'n dauna noastră, dar care n'a putut să se termine, fără ca glasul României să fie ascultat.

. . . . . .

Toate aceste lucruri, în ritm energic şi viu, mi-au fost reîmprospătate de mormântul care, în clipele acelea, parcă îşi dăduse şi florile şi lespedea la o parte...

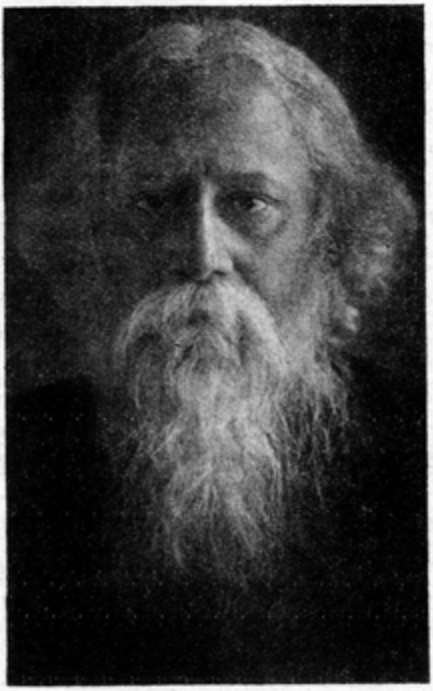

RABINDRANATH TAGORE

LA BUCUREŞTI [1])

Sol al civilizaţiei milenare a Indiei, Rabindranath Tagore a trecut şi prin ţara noastră, pentru a ne aduce cuvântul etern al poeziei.

In conferinţa ce a ţinut-o la Teatrul Naţional, ne-a spus că nu a venit ca filozof sau ca profet, ci ca un poet ce-şi închină prinosul de dragoste şi deaceea nu ne-a vorbit decât de tinereţea lui şi de împrejurările, în care şi-a descoperit şi desăvârşit geniul poetic.

Urmaş al unei ilustre familii de brahmani, el e fiul unui reformator religios care era în capul sectei monoteiste din India şi în casa căruia domnea o atmosferă spirituală, care a fost prielnică desvoltării personalităţei marelui poet.

---

[1]) Portretul poetului este reprodus după ultima lui fotografie, scoasă în sala banchetului de la „Athené Palace" din Bucureşti, (Atelierele Julietta).

Din minunata conferinţă, care are forma şi stilul unui poem, spicuim câteva adevăruri capitale despre poezie.

Tagore ne afirmă, că în tinereţe, recită versuri sanscrite: „Fără a le căuta înţelesul, le-am învăţat de-a rostul, captivat de ritm, sorbind din adâncul muzicei senzaţia de eliberare a cugetului pe care mi-o dădeă şopăitul palmierilor clătinaţi de vânt, care îmi vorbeau de codrul îndepărtat, de vuetul mării.“

Iată deci că melodia sunetelor şi ritmul silabelor sunt un izvor de inspiraţie poetică, independent de sensul cuvintelor. Emoţiunea specială produsă de muzica poeziei se transformă în sentimente, ce se ridică la înălţimi spirituale nebănuite.

În aceiaş frază găsim şi mărturisirea puternicului lirism de care e însufleţit poetul: penetraţiunea sentimentală a naturei cu elanul său, care crează realitatea, după aspiraţiile sale lăuntrice. Dela finit la infinit, dela multiplu la unitate, dela suferinţă la bucurie prin iubire, aceasta este ţelul spre care tinde indianul. Creaţiunile poetului exprimă un ideal de unitate în manifestările sale infinit de variate, iar în ele găseşte bucurie, pentrucă îi revelează formule perfecte ale unei unităţi, care îi e inerentă.

Idea capitală a conferinţei e tocmai rolul bucuriei şi iubirei în fenomenul poetic. „Poema este expresia eternei *Dragoste* ce leagă individul cu superiorul divin“ ne-a spus el. Iar în „Religiunea poetului“ a scris: „In dragoste găsim o bucurie supremă, pentrucă e adevărul suprem.

Dece? Pentrucă iubirea îşi are cauza în sine şi trăeşte prin sine, ca o flacără imaterială. In „*Sadhana*“ poetul ne spune: După ce am cunoscut că la „nirvana“ predicată de Buddha, ajungem prin iubire, suntem siguri că „nirvana„ e piscul cel mai înalt al iubirei.

Căci iubirea îşi are scopul în sine.“

Creaţia artistică îşi are isvorul în iubire prin bucurie. „E bucuria care despică o parte din noi înşine şi îi dă formă în creaţia iubirii, ca să ne regăsim întregi în ea. Deaceea această despicare (esteriorizarea unei idei artistice depline, dându-i o formă) nu-şi are pricina în lepădare, ci în iubire“ scrie poetul mai departe.

Ce fel de iubire însă? Ne-a spus-o dânsul în conferinţa sa: Nu o dragoste abstractă, ci o dragoste concretizată.

Şi aci e cheia farmecului lirismului lui Tagore, care dela concret şi sensibil, suggerează şi evoacă cele mai înalte şi spiritualizate sentimente. Chiar el ne afirmă acest mare adevăr, pe care noi europenii civilizaţi îl cam nesocotim: „Minunata creaţie poetică şi mistică este izvorâtă din inspiraţia spontană a unor suflete primitive". Iar aci sensul cuvântului din urmă trebue tălmăcit la lumina cugetării lui Tagore, adică lipsit de orice material deductiv, ţâşnit din intuiţie pură şi vie. Revelaţia poetică este deci o experienţă mistică de aceeaş natură cu cea religioasă, după cum spunea şi Henri Brémond când compară poezia cu rugăciunea.

Dar iată că poetul ajunge prin iubire la bucurie, pe care o găseşte pretutindeni:

„Bucuria infinită se descopere în forme variate, luând asupră-şi jugul legei şi noi ne îndeplinim destinul când în forme recunoaştem bucuria şi în lege iubirea, când ne desfacem de legăturile finitului şi tindem înapoi spre căminul nostru din infinit". Iar tot „Sadhana" zice: „In bucurie ajunge unitatea la realizarea ei: unitatea sufletului nostru cu lumea şi unitatea lumei cu iubirea veşnică".

Prin minunea fenomenului poetic Tagore a priceput înţelesul vorbelor strămoşeşti: „Viaţa se revelează în forma fără de moarte a bucuriei".

Poetul a încheiat conferinţa recitând două poeme în bengali, în care am regăsit geniul său liric, care concretizează cele mai spirituale aspiraţiuni omeneşti în formele vii şi mistice ale poeziei.

Cu aureola de înălţare sufletească şi nespusă seninătate, care se desprinde în jurul figurei sale de profet, cu privirea ce pare a fi contemplat Dumnezeirea, Rabindranath Tagore a trecut prin mijlocul nostru ca un crainic venit din ţărmuri de dincolo de realitate, aducându-ne vestea cea bună din lumea clădită de visurile noastre.

Sandu Tzigara Samurcaş.

IMNELE RIG-VEDEI

LĂMURIRI ÎNTRODUCĂTOARE

Pe marea întindere de pământ, de formă triunghiulară şi de aproape cinci milioane de kilometri patraţi suprafaţă, cuprinsă între munţii Himalaia spre nord, marea de Oman spre apus şi golful de Bengal, spre răsărit, sălăşlueşte din vremuri preistorice poporul indian. Despărţiţi de marea tulpină a popoarelor arice sau indo-europene, în vremuri care nu se pot preciza şi în înprejurări despre care nu ştim nimic exact, Indienii au pătruns în pământul pe care-l locuesc astăzi dinspre apus şi au ocupat mai întâi Pangiabul, de unde s'au întins treptat spre răsărit şi miazăzi, până la hotarele Birmaniei şi la capul Comorin. Aci au dat peste o populaţie indigenă pe care o alungară, o nimiciră sau şi-o supuseră, populaţiune ale carei resturi ni le reprezintă azi Dravidienii, Gonzii, Telugu ş.a.

Superiori popoarelor cu care veniră în atingere, prin însuşirile sufleteşti comune întregei familie etnice a arilor, îndeosebi prin limba lor mlădioasă, sonoră şi bogată în cuvinte, prin fantazia lor vie şi disciplinată şi prin mintea lor ageră, dar locuind într'o ţară plină de contraste: ici foarte fertilă dincolo constând numai din stepe, ici cu climă temperată, dincolo arzătoare, bogată în animale domestice, dar şi în cele mai cumplite fiare sălbatice, etc. Indienii se desvoltară de timpuriu, mai ales în privinţa religioasă, dar merseră pe căi în mare parte nebătătorite de nici un alt popor. Intreaga lor viaţă etnică este străbătută dela un capăt la celălalt, din vremurile străvechi şi până astăzi, ca de un fir roşu, de cugetarea religioasă. Nici un alt neam de oameni din câte cunoaşte istoria, n'a trecut prin atâtea forme diferite de religiune, n'a avut o

literatură cu colorit religios mai bogată şi mai preţioasă ca indienii. Vedele, Brahmanele, Upanişadele, ca şi Puranele şi Mahabharata şi Ramayana, cu greu îşi găsesc rivale în întreaga literatură mondială şi le întrec pe cele mai multe şi prin vechimea lor milenară.

In fruntea exuberanţei stau, din orice punct de vedere am voi să le privim, *Vedele*, cărţile sfinte ale vechilor indieni şi ale hinduiştilor de azi. Ceeace sunt Evangheliile pentru noi, creştinii, au fost şi sunt Vedele pentru marea majoritate a Indienilor. Ca şi Evangheliile, ele sunt în fond una, şi numai ca formă sunt împărţite în patru.

Cuvântul Veda însemnează ştiinţă sau cunoştinţă de tot felul. Şi într'adevăr Vedele cuprind, ca toate cărţile sfinte ale celor vechi, tot felul de cunoştinţe. Din ele se scot cele mai de seamă şi mai de preţ date cu privire la viaţa religioasă şi socială, publică şi privată, politică şi culturală a vechilor ari şi a indienilor din vremurile imediat următoare invaziunii lor în India. Ele oglindesc în chip fidel viaţa acestui talentat popor, timp de cel puţin un mileniu, din faza cea dintâi a desvoltărei sale, şi ne dau o icoană plină de farmec a credinţei şi cugetărei lor prin excelenţă poetice.

Cele patru părţi ale Vedei, sau cele patru Vede, sunt:

Rig-Veda = Veda imnelor, o colecţie de cele mai vechi imne religioase ale Indiei;

Sama-Veda = Veda cântecelor, o colecţie de cântece care se întonau de preoţi la aducerea sacrificiilor. Are la bază imne din Rig-Veda;

Iagiur-Veda = Veda rugăciunilor şi a ritualului sacrificiilor.

Atharva-Veda sau *Brahma-Veda*, o colecţie mai nouă de rugăciuni şi formule magice.

Cea mai veche şi mai importantă din cele patru Vede este Rig-Veda.

Despre un anume timp în care ea a fost compusă nu poate fi vorba, pentru că imnele ce cuprinde sunt de vechimi diferite, cum o dovedeşte mai presus de toate limba diferită în care sunt scrise, cum şi concepţiunea despre zei şi lume. In tot cazul, vechimea ei s'ar ridica, după părerea sanscritologului german Oldenberg, la cel puţin 2600 de ani înainte de era

creştină, pe când alţii îi dau o vechime cu 2000-3000 de ani mai mare decât aceasta.

Autorii imnelor vedice sunt preoţii de demult, cari nu erau alţii decât căpeteniile sau şefii familiilor. La aducerea sacrificiilor aceştia pronunţau cuvinte sacramentale şi rugăciuni, care deveneau ritme şi imne în gura celor cu dar poetic şi se transmiteau pe cale orală din tată în fiu, păstrându-se cu cea mai mare sfinţenie. Numărul lor se sporea de urmaşi şi astfel fiecare familie îşi avea ciclul ei de rugăciuni şi imne sfinte.

Rig-Veda constă, în forma în care o avem azi, din 1028 de imne, închinate diferitelor divinităţi, şi împărţite în 10 cărţi. Această împărţire şi dispoziţiune este atribuită de tradiţiune legendarului poet Vyasa, prezumtivul autor al celebrei poeme epice Mahabharata şi al Vedantei şi Puranelor. Ea s'a făcut însă, desigur, numai după ce imnele au început să fie scrise şi cum Indienii cunosc meşteşugul scrisului, pe care l-au învăţat dela semiţi, abea de prin veacul IV a. Chr. înfăţişarea actuală a Rig-Vedei este de dată relativ recentă.

Vedele în general, ca şi întreaga literatură indiană sunt cunoscute Europenilor numai dela începutul veacului XIX, după ce s'a întărit şi stabilit stăpânirea Englezilor asupra Indiei. Până atunci existau numai câteva traduceri arabe şi persane, care nu cuprindeau decât fragmente şi nu inspirau nici o încredere. Englejii se puseră să studieze serios limba sanscrită, limba sfântă şi literară a Indienilor, compuseră dicţionare, îşi procurară manuscrise şi întemeiară societatea asiatică, din Calcuta, în care atraseră şi mulţi brahmani învăţaţi. Meritul acestui solid început este al lui Sir Wiliam Jones.-Colebrooke, ajutat de prietenul său indian Rama Mohana Roy, dete în englezeşte cea dintâi lucrare ştiinţifică asupra filosofiei religioase a Indiei, iar Wilson, Max Müler, Langlois, Burnouf, Henri, Regnaud, Senart, Lassen, Oldenberg, Garbe, von Schröder, Winternitz ş. a. au continuat lucrarea începută şi au desvăluit apusului european vaste şi nestimate comori sufleteşti. Imnele ce urmează sunt redate după traducerea franceză a lui Langlois şi germană a lui Grassmann. Pentru a putea înţelege mai uşor cuprinsul imnelor vedice şi ale aprecia voloarea lor poetică, este de absolută trebuinţă să

aruncăm mai întâi o scurtă privire asupra religiunii vedice spre a face cunoştinţă cu cele mai însemnate din numeroasele divinităţi, în a căror cinste au fost alcătuite.

Religiunea vedică este o religiune naturalistă, adică divinităţile adorate de adepţii ei erau personificări ale puterilor şi fenomenelor naturii.

După regiunea în care se credea că locuesc şi-şi exercită acţiunea, divinităţile vedice se împart în trei mari categorii: ale cerului, ale văzduhului şi ale pământului.

1. *Divinităţile cerului* se numeau în timpul antevedic, cu un singur cuvânt *devas*-zei, din radicalul *div*—a lumina, a străluci. In fruntea acestor zei sta *Diaus*-cerul, care, dimpreună cu *Prithivi*, zeiţa pământului erau priviţi ca părinţi ai zeilor şi ai oamenilor şi Diaus era invocat ca Diaus pitar, tatăl Diaus, din care Grecii au făcut Ζεὺς πατήρ, iar Romanii Jupiter. Lui i se dă în special predicatul de *assura*-dumnezeescul Domn, nume care s'a dat mai târziu în India divinităţilor rele în genere, pe când la Irani s'a păstrăt ca titulatură a zeului suprem (ahura).

In Vede, Diaus nu mai e invocat decât foarte rar şi locul său e luat de Varună = οὐρανός, care este de aci înainte zeul suprem, al cărui cult întrece în spirtualitate şi moralitate pe al tuturor celorlalţi zei. Imnele dedicate lui sunt pline de o adâncă religiositate, de cel mai înalt avânt poetic şi de o curăţenie de gândiri şi simţiri, care-i apropie de psalmii bibliei. Varuna este cântat în ele ca atotştiitorul, ca cel care cunoaşte drumul stelelor, al norilor şi al vântului, ca providenţiatorul lumii, care, în negrăita sa înţelepciune, a rânduit totul şi priveghează asupra bunului mers, ca păstorul asupra oilor. El răsplăteşte binele şi pedepseşte răul cu asprime. Totuş inima lui cunoaşte şi mila faţă de cei ce imploră harul său. Varuna este zeul suprem, dar nu unic, căci împreună cu el sunt adoraţi alţi şase *Aditia*, nume care însemnează fii Aditii, care la rândul ei însemnează, după unii, aurora dimineţii, infinitul, veşnicia, iar după alţii, este o veche zeiţă a pământului. Cel mai însemnat Aditia — după Varuna, bine înţeles — este *Mitra*, prietenul nedespărţit al lui Varuna, cu care este foarte adesea invocat împreună şi câteodată chiar identificat. Mitra reprezintă, probabil, lumina ce vine din înaltu cerului şi ca

atare a fost cu dreptate pus în legătură atât de intimă cu Varuna, divinitatea cerului. Oldenberg susţine că la origină, Varuna ar fi fost zeul lunei, iar Mitra al soarelui. Ori cum ar sta lucrul cu privire la origina acestor doi zei, cu vremea rolurile lor se schimbă: Mitra e adorat ca zeu al cerului luminos, iar Varuna mai întâi ca zeu al cerului întunecos sau de noapte şi după aceea al adâncului, al apei. Dintre ceilalţi Aditia, se întâlnesc mai des: Ariaman, Bhaga, Dakşa, şi Ansa.

Celelalte divinităţi cereşti sunt personificaţiuni ale soarelui şi aurorii.

Soarele era privit ca ochiul lui Mitra = Varuna, dar era divinizat şi aparte şi purta diferite numiri, ca de pildă: *Suria* (discul soarelui), *Savitar* (stimulentul), *Puşan* (hrănitorul), *Vişnu* (înfăptuitorul), etc.

Ca Suria şi Savitar el este logodnicul aurorei, se poartă pe un car tras de şapte epe şi aruncă dela sine întunerecul ca o mantie. E înfăţişat şi ca taur, armăsar sau pasăre. El cheamă totul la viaţă pe pământ, îndeamnă la lucru, împarte sănătate, veselie, curăţenie sufletească, spor la lucru, bunăstare, aduce liniştea nopţii şi conduce pe morţi în împărăţia luminii cu un cuvânt, el este împărţitorul bunurilor materiale.

Sub numele de Puşan, este adorat de asemeni ca împărţitor de bunuri materiale, căci el dă hrana tuturor vieţuitoarelor, arată drumul celor rătăciţi, apără de fiare şi de tâlhari şi conduce sufletele celor răposaţi în câmpiile fericiţilor.

Sub numele de Vişnu, se întâlneşte mai rar în Vede şi e zeul spaţiului îndepărtat şi al celei mai mari înălţimi. In trei paşi, el a străbătut întreg spaţiul, de pe pământ până la cea mai mare înălţime, lăsând în urma sa miros parfumat. El a aşezat soarele în înaltul cerului, unde merg şi sălăşluesc sufletele celor fericiţi.

Alte două zeităţi, care stau în legătură cu soarele, sunt gemenii *Aşvin*, conducătorii carului lui Suria sau al sorei sale Suria, a cărei mână o doresc amândoi. Ce fenomen ceresc reprezintă Aşvinii e greu de spus. Unii au susţinut, că ar fi luceafărul de dimineaţă şi de seară, care, pentru spectatorul neiniţiat în astronomie, par a fi două astre diferite. Mai probabil e, că sunt cele dintâi raze ale soarelui de dimineaţă sau crepus-

cului de dimineaţă şi de seară. Ei sunt consideraţi ca ajutători ai celor din nevoi şi bolnavi, şi protectori ai marinarilor.

2. *Zeii văzduhului* se deosebesc de ai cerului prin aceea că au fire războinică. Ei trebue să lupte necontenit cu duhurile rele ale rakşaşilor şi assurilor, duşmanii lor şi ai oamenilor, pe cari-i biruesc întotdeauna. Cel mai însemnat zeu din această regiune este *Indra*, zeul furtunii, care înarmat cu teribilul său ciocan, fulgerul, loveşte fără cruţare pe demonii care caută să răpească vaca ce dă ploaia (norii) şi şi să întunece lumina. Cel mai de temut demon, învins de Indra în luptă eroică, este *Vriti*, nume ce însemnează vrăjmaş, potrivnic şi era înfăţişat ca un mare şarpe, din care cauză i se zicea şi *Ahi*-şarpe. Invingându-l, Indra a dat drum liber celor şapte râuri care udă pământul (India) şi care sunt numai un simbol al apelor cereşti sau ale ploilor. Alţi demoni învinşi de Indra sunt *Panii* (sgârciţii), cari răpiseră mai multe cirezi de vaci (norii) şi le ţineau închise într'o peşteră bine întărită. In această luptă, Indra a fost ajutat de *Anghiras,* fiinţe intermediare între zei şi oameni, căror le corespund, probabil, ἄγγελοι. Cu timpul, Indra ajunse cel mai însemnat zeu şi luă locul lui Varuna şi a lui Mitra. Fantezia Indianului şi l-a reprezentat ca un bărbat voinic, înarmat cu fulgerul, cu lance, arc şi şi săgeată şi purtat pe un car tras de doi cai roibi, cari au, în loc de păr, pene de păun (aluziune la nori). Ca zeu care dă ploaia, el este tot odată şi cel ce împarte bogăţiile, iar ca zeu care se luptă cu demonii, este în acelaş timp şi zeu al războiului şi al alergărilor de întrecere cu carele. Vitejia şi dărnicia sa se stimulează în chip special prin băutura sfântă *Soma*. Atât de doritor de această băutură îşi înfăţişau Indieni pe Indra, că nu se dau la o parte de a vorbi de beţia lui şi de faptele vitejeşti săvârşite de el în stare de ameţeală.

Alături de Indra sunt şi alţi zei ai vântului şi ai furtunii. Cel mai însemnat dintre ei este *Rudra*, zeu îngrozitor, ale cărui săgeţi (fulgerul) lovesc fără cruţare pe duşmani şi omoară vacile. El trimete oamenilor boalele, dar tot el le şi vindecă de oarece cunoaşte o mie de leacuri şi dă viaţa lungă, curăţind aerul. Locuinţa sa este în păduri, munţi şi locuri pustii.

Rudra este tatăl *Maruţilor*, însoţitorii lui Indra şi cel mai tare dintre ei. Ceata lor se arată pe cer împodobită cu

aur şi cu arme strălucitoare. Carul lor de foc este tras de vaci tărcate, de cerbi sau de gazele şi mersul lor produce bubuitul tunetului. Mulgând pe mama lor *Prişni*, vaca tărcată ei dau naştere ploii, care udă pământul.

Tot de regiunea văzduhului ţin şi *Vaiu* sau *Vatu*, vântul care trezeşte dimineaţa probabil briza de zi, *Pragiania*, zeul propriu zis al ploii şi cei trei *Ribhu*, genii anotimpurilor, cari au câştigat nemurirea, pentrucă au făcut cu multă artă carul Aşvinilor. In meşteşugul lor, ei se întrec cu *Tvaştar*, cerescu făurar, care a lucrat ciocanul lui Indra.

3. *Intre zeităţile pământeşti* ocupă locul de frunte *Agni* = Ignis. Dimpreună cu Indra, el este zeul cel mai adorat. Agni este şi în soare şi în atmosferă (în fulger) şi pe pământ, ba chiar şi în apă, adică în nori, aşa că el uneşte cele trei regiuni ale lumii şi pe zei cu oamenii, căci el duce rugăciunile şi sacrificiile oamenilor la zei şi coboară pe zei, în car de foc, ca să ia parte la ospeţele ce însoţeau sacrificiile şi la libaţiunile de Soma. Alte dăţi se zice, că prin limba lui gustă zeii sacrificiile. Ca zeu al focului sacrificiului, care se aprindea în fiecare dimineaţă prin fiecare a două lemne, el se naşte în fiecare zi şi este cel mai tânăr dintre zei, dar tot odată şi cel mai vechiu, tatăl zeilor şi al totului. Ca zeu al focului din vatra fiecărei case, în fine Agni este şi zeu familiar, cel care împarte bunătăţile casnice. Cultului lui se da cea mai mare atenţiune, căci el fiind preotul zeilor, cunoaşte fără greş întreg ritualul săvârşit de preoţi şi nu trece cu vederea nici o întindere sau scăpare din vedere.

Un alt zeu pământesc este *Soma*. Precum Agni este îndumnezeirea focului de sacrificiu, tot astel Soma este îndumnezeirea băuturii sfinte Soma. Acesta se pregătea din planta care se numeşte *sacrostemma acidum* sau *asclepias acida*, care se lasă să se macereze în apă, după care se pisa, se strecura şi se amesteca cu boabe de orz şi cu lapte şi se lasă să se fermenteze puţin. In Iran soma se bea, în vremurile vechi, ca băutură obicinuită, în India însă, planta din care se pregătea fiind rară, ea se socoti ca băutură sfântă, care se bea numai când se aduce sacrificiu. Ca soma fu îndumnezeită apoi şi lingura cu care se făcea libaţiuni de somă şi în cele din urmă rugăciunea sau pietatea ori meditaţiunea religioasă.

căreia i se dete numele de *Brahma*. Ca zeu, Brahma absoarbe în sine pe toţi ceilalţi zei, care apar după aceia numai ca funcţiuni ale sale.

Cu aceasta ne aflăm la începutul unei noui fraze a religiunei Indienilor, a cărei cunoaştere nu mai este de absolută nevoie pentru înţelegerca imnelor vedici, singurul punct de vedere din care am avut de privit această religiune.

Afară de zei număraţi până aci, au mai fost în regiunea vedică şi alţi zei, căci numărul lor total era de 33, câte 11 de fiecare regiune a lumii. Cei neamintiţi sunt însă de mai mică importanţă, iar, unii din ei sunt greu de definit pentrucă n'au o fiinţă statornică, ci înfăţişaţi când ca o divinitate când ca alta. Un panteon sigur şi bine hotărnicit nu există în India, cel puţin n'a existat în timpul compunerii imnelor vedice. Cu tot acest bogat politism, aflăm însă două trăsături caracteristice, care dau religiuni vedice înfăţişare monoteistă.

Cea dintâi trăsătură este aceasta: O singură divinitate, deşi nu întotdeauna aceeaş, domină peste toate celelalte. Aşa a fost în cele mai vechi vremuri adorat cerul luminos, ca şi în Iran, sub numele de Varuna. După aceea, când Indienii ocupară locurile pe care le stăpânesc şi azi, fu Indra, şi în cele din urmă Agni şi Soma.

A doua trăsătură este fenomenul, căruia Max Müller i-a dat numele de *catenoteism*, adică Indianul, cu toate că adoră mai mulţi zei, totuşi când se adresează cu rugăciuni unuia din ei, o face în alfel de termeni, îi atribue astfel de însuşiri, că se pare că acela ar fi unicul zeu, afară de care n'ar mai există altul. Acest fenomen, care se întâlneşte în religiunile tuturor popoarelor arice, dar nu e în nici una aşa de pronunţat ca în vedism, îşi are o îndoită explicaţiune. Mai întâi, este un fenomen sufletesc foarte firesc. E în firea omului, ca sa idealizeze, să exagereze puterea, ştiinţa, bunătatea, etc. cu un cuvânt, toate însuşirile bune ale fiinţei căreia se adresează cu rugămintea de a-i da un sprijin, un ajutor, fie această fiinţă zeu sau om. Al doilea, Indianul nu adoră însăş natura, cu agenţii, fenomenele şi puterile ei, ci fiinţa care credea el că se manifestă în natură. Intreaga natură este pentru el o vie şi nesfârşit de variată revelaţiune a Dumnezeirii. Pentru aceea, în religiunea vedică numai zeii buni au rol principal şi

sunt adoraţi, pe când zeii răi sunt socotiţi mai slabi, au roluri cu totul secundare şi nu primesc nici o adorare.

In strânsă legătură cu acest fel de reprezentare a Dumnezeirii, stă şi raportul omului cu Divinitatea şi concepţia despre sacrificiu. Indianul — ca şi toţi Arii — nu-şi înfăţişează pe zei ca nişte stăpâni absoluţi sau despoţi, faţă de care el ar fi un scav dispreţuit — cum îşi înfăţişază semiţii Divinitatea şi raportul dintre om şi ea — ci el se simte înrudit cu zeii, crede chiar că se trage din ei şi de aceea raportul dintre el şi ei este cel dintre rudeniile de sânge, dintre nepoţi şi bunici, un raport de strânsă şi caldă legătură dintre membrii aceleiaş familii. Sacrificiul este dar un omagiu, tributul silit al sclavului, ci ospăţul comun al zeilor şi oamenilor. In chip nevăzut, zeii mănâncă şi beau, se veselesc şi-şi împrospătează puterile dimpreună cu toţi muritorii, cari iau parte la sacrificii. Ei nu-şi au ambrozia sau nectarul lor aparte, ci soma, ca şi tot ce se aduce sacrificiu, se consumă deopotrivă de zei şi de oameni.

In toate aceste particularităţi ale religiunii vedice se văd lămurit alesele calităţi sufleteşti ale rassei arice, calităţi care se vădesc cu prisosinţă şi în imnele vedice.

Pr. I. Mihălcescu

IMNUL I.

Către Agni de Madhucianda.

1. Pe Agni cânt, pe preotul | aducător de jertfe |
şi zeul cel ce dă comori.
2. El, cel cântat de înţelepţi | în vremea de demult şi-acum, |
s'adune aci acum pe zei.
3. La oameni el dă bogăţii | şi bunuri fără număr, |
precum şi numeroşi copii.
4. Acea din jertfe numai, | pe care tu o iei în braţ, |
o Agni, merge către zei.
5. La noi, o Agni, vino dar, | de zeii ceilalţi însoţit, |
tu, zeu vestit şi înţelept.
6. E'n firea ta să dăruieşti, | pe cei ce te adoră, |
o tu, numit şi-Angira [1]).

[1]) Angira este numele unor genii aerieni. Acelaş nume-l poartă şi un înţelept, capul unei familii de cântăreţi. Aci are înţelesul genesic de preot.

7. In fie-care zi ţi-aduc | noian de rugi, o Agni, |
al nopţii felinar sfinţit.
8. La tine, al jertfelor stăpân, | şi care naşti din propriu-ţi sân [1]), |
vin să-mi spun aleanul.
9. O Agni, ascultă-ne pe noi, | cum tat'ascultă pe copii |
şi dă-ne numai bine.

IMNUL II.

Către Vaiu, de Madhucianda.

1. Slăvite Vaiu, vin' la noi | şi bea solid din Soma |
şi-ascult'a noastre rugăciuni.
2. Preoţi sfinţiţi, cu gând curat, | ţi-aduc ţie prinoase |
şi te slăvesc cu cânturi.
3. A ta lăptoasă vacă | trimete-o să bea Soma |
şi să ne'mpartă daruri.

Către Indra şi Vaiu

4. O Vaiu şi tu Indra, | libaţiile sunt gata, |
veniţi şi beţi orcât doriţi.
5. O vino iute, Vaiu | şi tu slăvite Indra, | la băutura sfântă.
6. Veniţi de grab', puternici zei. | o Vaiu şi tu Indra |
şi voi, fărtaţi,

Către Mitra şi Varuna

7. Pe prea curatul Mitra | şi pe Varuna sfântul, |
îi rog să ne asculte.
8. O Mitra şi Varuna, | voi jertfele iubiţi din veac |
şi ele dau înţelepciune.
9. Voi Mitra şi Varuna, | zei înţelepţi, puternici, |
puteri ne daţi de lucru.

IMNUL III.

Către Asvini, de Madhucianda.

1. Asvini, cu mâini şi braţ dibaciu, | luceferi ai tăriei, |
priviţi a noastră jertfă.
2. Asvini, bărbaţi puternici | şi călăreţi neîntrecuţi, |
aminte luaţi l'al nostru cânt.
3. Ajutători, veniţi de grab' | pe căi aeriene, |
pe iarba sfântă v'aşezaţi.

---

[1]) Agni e şi focul şi zeul focului. De aceea se zice, că se naşte din sine însuşi.

Către Indra.

4. Grăbeşte, Indra strălucit, | băuturi curate |
gingaşe mâini ţi-au pregătit.
5. La Soma iute, o Indra, | căci cântăreţii te poftesc |
şi soarbe-o toată cu nesaţ.
6. Grăbeşte, Indra, tras de robi | şi gustă băutura, |
ce de copil iubit-ai.

Către Visvadevas [1]).

7. O Visvas, zei ocrotitori, | veniţi şi binecuvântaţi |
sălaşul omului cel drept.
8. O Visvas, cari trimiteţi ploi, | spre Soma iute vă grăbiţi, |
ca vaca la păşune.
9. O Visvas, cari nu ştiţi de rău, | primiţi acest prinos şi'n
schimb | ne daţi avere multă.

Către Sarasvati [2]).

10. Curată Sarasvati, | bogată în prinosuri, | tu sacrificiul doreşti.
11. Insuflătoare de cuvinte, | slăvită Sarasvati, |
primeşte a noastră jertfă.
12. Lumina tu pe mări aprinzi, | în inimi pietatea pui, |
mărită Sarasvati, tu.

---

[1]) Visva-devas este numele generic sub care erau adoraţi toţi zeii.
[2]) Sarasvati e în Vede zeiţa elocvenţei, iar mai târziu, în neo-brahmanism soţia zeului Brahma.

POEMUL OMULUI OSPITALIER

Seara aştept la umbră de tindă.
Ştiu că va trece pe drum Dumnezeu
în pelerin prăfuit cu toiag.
Din scăunel scrutez, ca'n oglindă,
drumul, prin luciul geamlâcului meu.
Vreau ca să sar de grabă în prag,
când prima cută zarea va face
ochii să-mi afle Solul de pace.
Veşnic e altul în fiece seară.
Totuş îl simt că-i acelaş, e El.
Il recunosc când îmi frânge de cină,
roata cea aspră, pâinea secară.
Para de-opaiţ atunci cu inel
tainic nimbează chipu-I lumină.
Eu, plin de frică, fac cruce pios
mut, fără vorbă, privindu-L sfios.
Şi când târziu pelerinul domol
piere prin bezna uşii în noapte,
stau şi ascult din pridvorul meu gol
îngerii stol cum zboară în şoapte.

Sandu Tudor

Mănăstirea Neamţului

ISTORIA VIEŢII MELE

DE LA ANUL 1801 [1]

de *Elena Hartulari*
născută Plitos

Moartea tatei.

Se hotărăşte bărbatu-meu a se duce la moşia Borca, care o avè în posesie, şi acolo primeşte ştiinţă că tată-meu este lovit de dambla şi că ne chiamă. Eu nu ştiam nimică. De o dată văd că vine bărbatu-meu, fără să mă aştept, care m'au mirat! dar m'am bucurat că l'am văzut. Il întrebam ce vra să zică această *surpriză!* El cu râs îmi zice că au isprăvit treaba, pentru care era dus. Insă peste vre-o două ceasuri incepe a-mi face jurăminte, că are să-mi spue ceva, însă să nu mă supăr.

Eu îi zic: „dacá tu eşti sănătos; şi dacă tată-meu şi fraţii şi copiii sânt sănătoşi, ce alta poate să mă supere"!

El îmi răspunde: „tată-meu este bolnav; aşa am aflat de la un călugăr, trecând pe la mânăstirea Neamţului".

---

[1]) Vezi No. de Octombrie şi Noembrie cr.

Eu am înţăles că de aceia au venit el acasă aşa grăbit; şi m'am desnădăjduit şi am început a striga: „caii de poştă la trăsură"; care era gata fără să simt eu.

Ne-am pornit amândoi; însă eu cu amari lacrimi tot drumul. Intâlnim pe la jumătate de drum un fecior a fratelui bărbatu-meu într'o căruţă de poştă, care venia după noi, care ne aştepta la înmormântarea tată-meu! Eu cunosc feciorul şi încep a răcni la el: „tată-meu, poate, au murit"! Feciorul zice: „Nu, dar este bolnav şi cere să te vadă"; iar bărbatu-meu îi face semn că au murit. Bărbatu-meu nu ştia cum să-mi spue adevărul, ştiind cât ţiu eu la tată-meu; şi apropiindu-ne de poşta de pe urmă, după mai multe vorbe şi rugăminţi a mele să-mi spue, îmi zice adevărul: „iată că tată-meu au murit cu adevărat! acum eu îţi sunt tată"!

Când mi-au zis aceasta, ştiind eu urmările lui, mai mult m'au desperat; şi într'un răcnet eram; şi bărbatu-meu striga la surugii să mâe.

Am ajuns aproape de casa tată-meu. Atunci bărbatu-meu îmi zice: „Să merjem pe jos până la tată-meu, stând lânga casa dumisale *Ienuţă Casu;* să ne dăm jos din trăsură".

Erau cu toţii în balcon, aşteptându-ne. Aleargă cu toţii, adică Ienuţă cu nepotul meu *Grigore Docan* şi fiica lui Ienuţă şi alţi prieteni ai noştri. Bărbatu-meu şi nepotul Grigore amândoi mă duc la braţ, în ţipetul cel mai mare, strigând că am pierdut mila, am pierdut totul în lume pentru mine.

Apropiindu-mă de poarta tată-meu, îmi iese frate-meu Iancu; disperaţi, îmbrăţişându-ne amândoi, răcneam ca nişte nenorociţi, că am pierdut pe tatăl nostru cel foarte bun, zicând eu:

— „Dragă frăţioare, cine o mai avè milă de mine, că bietul tata, care când mă vidè, mă plânjè că sânt nenorocită şi nu ştiè cum să mă mângâe"!

De-abiè ne-au putut descleşta. Ne-am dus, unde erà tată-meu aşezat pe masă. Am picat pe picioarele lui şi am rămas leşinată, că n'am ştiut ce s'au mai făcut cu mine, până s'au înmormântat! M'am îmbolnăvit mai rău din boala ce ieram, de au fost silit bărbatu-meu să şadă doă săptămâni în Iaşi, până m'am mai îndreptat puţin; şi ne-am dus acasă.

Boala copilului Matei.

A doa zi s'au dus la țară împreună cu nepotul *Neculai Docan*, unde era metresa dumisale și neavând curaj a o expedui, s'au mai prelunjit vr-o trei săptămâni. Nepotul văzând de prelungirea bărbatu-meu, să mânie și se duse la Iași, unde ședè cu maică-sa.

Gândindu-se bărbatu-meu, s'au hotărât cu mare greutate să o expedieze pe metresă. Au expeduit-o și îndată vine cu totul acasă la mine; și peste două zile se duce la mânăstirea Neamțului, ca să se distreze. Șede vr'o cinci zile, făcând feluri de rugăciuni. Vine acasă și după două zile se duce la Iași, unde era metresa, așezată de el însuși.

In lipsa bărbatu-meu se îmbolnăvește copilul Matei de vărsat, în cât a fost în cea mai mare primejdie, și de așa tristă novelă nu avèm curaj a înștiința pe bărbatu-meu, de cât am rugat pe un prieten de l'au înștiințat. Vine îndată după două zile bărbatu-meu, cum primește știința aceasta, și când au venit găsește pe copil binișor, făcându-și boala *crizis* și putè puțin a vorbi, bărbatu-meu s'au pătruns de supărare copilului și văzându-mă și pe mine așa de pătrunsă în slăbiciune în care eram din neodihna, ce avèm zi și noapte, nu lipseam din odaia copilului. Eu când l'am văzut am început a plânje cu amar zicându-i că am să pierd copilul; vezi-l în ce hal este, plin de vărsat și-n nuntru și pe din afară, în cât nici poate măcar zamă de carne să mănânce!

El plângând îmi zice: „cum a vroi Dumnezeu cu noi, așa a face". Și spre mângâere mè îmi aduce o brățè de preț de șeizeci galbeni, și un ceasornic mic pentru buzunar cu numele lui pe copertă; și începe a mă încuraja: „Slavă Domnului! copilul au început a-i fi spre bine, precum îmi spune dóftorii"; zicându-mi să uit trecutul și să fiu liniștită să caut numai de copil.

Au mai șăzut acasă vr-o cinci zile, până copilul s'au făcut mai bine. Copilul văzându-se mai bine sta la vorbă cu tatăl său, și-i zicè cum îl căutam eu la boală; că el nu este vrednic în toată viața lui să-mi răsplătească, spuindu-i că ședèm la picioarele lui îmbrăcată zi și noapte și că eu îi făcèm totul ce-i trebuè, nu suferèm să pună sluga mâna pe el. Tatăl său

cu mirare să audă de la un copil de 6 ani asemene vorbe mi le spune mie zisele lui.

Se duce bărbatu-meu iarăşi la Iaşi. Eu eram în îngrijire copilului, că şedèm neclintită de lângă dânsul cu neodihnă zi şi noapte, ca să nu-şi rupă bubile la mâncărime ce avè. Se îndreaptă copilul! Vine şi bărbatu-meu acasă de la Iaşi; se bucură de copil! dar el vine eczaltat de metresa lui, ce era silit să o lase, fiind că şi la Iaşi se aflase de urmarea lui şi se îngrija mai mult de domnitorul *Mihal Sturza!* şi peste trei zile a venirii lui acasă vine la mine şi se adresează cu aceste cuvinte, că n'are cine să-l caute, lucru ce nu era adevărat, că eu *cel* întâi ocupaţie avèm a căuta de tot ce-i trebuè lui; de cât lui aşa-i părè, şi-mi zice să trimet să-i aduc metresa.

Eu am primit, întrebându-l: „cu ce chip"!

El îmi zice: „cu o căruţă cu trei cai de la moşia Huşii, şi cu o scrisoare din partea mea".

Eu îi zic: „ce fel de scrisoare"!

El mi-a zis: „şezi, de scrie, că ţi-oi dicta eu"!

Am şăzut şi mi-au dictat şi i-am scris şi au pornit după metresă să o aducă.

Bălaşă.

„Eu, stăpâna ta, sânt bolnavă şi nu pot căuta, cum tre-
„bue, de soţul mieu, stăpânul tău. Te rog lasă de-oparte toate
„supărările, ce ţi le voi fi pricinuit şi vino numai decât ia-
„răşi la moşie, la Huşi, să îngrijeşti de casă şi de stăpânul
„tău. — *Elencu*".

Peste o săptămână s'au întors căruţa... fără *metresă!*

Noi şi grele încercări.

In acè vreme se găsè la noi arhimandritul Neonil de la mânăstirea Neamţului, ce-mi era duhovnic, şi sora bărbatu-meu cu bărbatul ei. Eu fiind îngrijită de vreme, când a veni metresa, îi rugam pe toţi să mai şadă să vadă această istorie în ce chip s'a sfârşi cu mine!

Au şezut! Au sosit omul trimes fără metresă! M'am dus la uşa, unde se culcase duhovnicul meu şi i-am zis să-mi deschidă uşa. Imi deschide, şi-i spun cu amari lacrimi, plângând că eu sânt pierdută! Ce are să zică bărbatu-meu, spuindu-i unde se găseşte metresa! şi-i spun stareţului că ea a fost la

Podul Turcului, unde era locuința ei! Și aflând frate-meu, care era dregătoriu la Tecuci, de e unde se găsește, trimete și o ridică și o pune în butuc la gros cu cuvinte că au fujit și m'au prădat, dar el au făcut-o numai pentru *satisfacția* me, știind ce am suferit din pricina ei!

Atunci bietul duhovnic m'eu dat mângăere încurajându-mă să am răbdare și-mi zice să facem un acaftist înaintea Maicii Domnului că e a face minuni! Vin în odaia me cu călugărașul ce-l avè cu dânsul și se pune în jenunchi duhovnicul înainte icoanelor și călugărașul și eu, și cetește acaftistul cu toții cu lacrimi; și după ce s'au sfârșit rugăciunea mi-au zis să-i spun bărbatu-meu a dăoazi singură eu, cum urmează nevenire metresei.

A dăoa zi spun bărbatu-meu tot adevărul. El când au auzit spuindu-i aceste s'au sălbătăcit cu mare furie, zicându-mi ca să mă duc eu singură să i-o aduc. Eu i-am zis că mă duc, dacă el vra, că vroi să țiu făgăduința, ce am dat-o prin scris tătâni-meu, de și el au murit, temându-mă că din mormânt a striga că i-am feștelit iscălitura!

Au poroncit să gătiască trăsura me și să aducă optu cai de poștă; să prelunjește până după masă, unde cu toți au șăzut și au mâncat fără mine, care nu eram în stare să șed la masă de lacrimi, cum am să mă pun pe drum în halul boalei, ce suferèm. Se gătește trăsura. Duhovnicu vine la mine și-mi dă mângâere, să am curaj și să fac tot ce-a cere bărbatu-meu, numai mă rugă să nu-l blestăm, că Maica Domnului trebue să facă minune! și că el ducându-se la mânăstire a pune cu sobor de a face rugăciune!

Ne-am pornit amândoi cu bărbatu-meu să merjem pe la Iași și eu de acolo să trec la Tecuci, și lăsăm pe duhovnic, pe sora lui cu bărbatu ei la noi, știindu ei de toate acestea. Nici unul nu cuteza a-i zice ceva, la furia lui!

Mergând pe drum plânjèm cu amar întâi gândind că nu mai este tată-meu ca să mă sprijine; și al doile nesuferind struncinul trăsurii, el se întoarce cu furie și mă întreabă, de ce plâng. Eu îi răspund că sânt în mare durere de struncinul trăsurii; și-l întreb, unde mă duce, îmi zice că la Iași, să-l las pe el, și de acolo m'oi duce, unde oi ști să-i aduc femeia.

Am ajuns la Târgul-Frumos noapte pe la unsprezece ceasuri. Am tras la un han, obosită de suferința boalei și de a supărării, de abia m'au luat doi feciori, ce erà cu noi pe capră, și m'au dus pe mine în odae. Abia am putut zice la un fecior să-mi aducă o cafè neagră.

Vine cu cafeoa; o ie bărbatu-meu și vine singur să mi-o dee. Mie mi s'au părut când Iuda au adăpat pe Hristos și năvălindu-mă lacrimile i-am luat cafeoa mulțumindu-i. Am băut și m'am culcat înotată în lacrimi!

La vreme când bărbatu-meu era să mănânce, vine să mă scoale la masă. Mă găsește foarte slabă, că nici putèm să-i răspund. Mă vede plină în sânje, găsindu-mă boala! Mă silește și cu mare greu mă scoală și-mi zice să mă schimb de strae și pe urmă să mănânc! Eu neputând mânca, m'am culcat înotată în lacrimi, până a doazi, ce ne-am pornit.

Am ajuns la Iași și ne-am dus în gazdă la *Enuță Casu,* unde am găsit și pe frate-meu! Văzându-mă bietul frate, și cu toții câți erà s'au spăimântat de slăbăciune în care eram și zugrăvită pe fața me supărare! Mă întreabă fratele: „Ce ai, soro?“ I-am răspuns că el este pricina de m'au pus pe drum în halul care mă gesescu, că au închis pe metresa bărbatu-meu.

El se îngrozește de această suferință a mè, să ajung la asemenea grad de răbdare! Au rămas *ecstadiat* și mi-au zis: „ce vroesc de la dânsul?“

I-am zis: „slobozire metresei ca să o duc bărbatu-meu, că așa vroește“!

El mirat de aceasta îmi zice să se ducă să spue lui Vodă. Eu nu l'am lăsat nici de cum, de cât l'am rugat să mă scutească de acest drum, și să trimeată el poruncă să o aducă acasă la mine!

Au făcut poruncă și pe chihaia lui cu un fecior a nostru îi trimete cu o căruță de poștă ca să o scoată din închisoare și să o aducă acasă la mine.

Bărbatu-meu se liniștește, văzând că eu am făcut această operație. Peste cinci zile îmi zice ca să merjem acasă! Ne-am pornit amândoi acasă; însă el era *intrigarisit* cu toți boerii din Fălticeni! și-mi zice pe drum că de-ar fi bine cu boerii, ar dori să le facă o petrecere!

Balul de la Fălticeni. Împăcarea și alungarea Bălașei.

După ce am ajuns acasă, bărbatu-meu în toate zilele merjè la moșie noastră Huși, ca să întâmpine pe metresă, când a veni. Eu în lipsa bărbatu-meu mă duc la toți boerii, cari cu mine erau bine și le spun dorința bărbatu-meu; și-i rog pentru hatârul meu să facă chipuri să se împace!

Ei știindu-mi toate împrejurările mele, pentru cari cu toții compătimè, vin cu toții și-l vizitează, ca poate cu aceasta să se prefacă din buimăciala lui, din care cel mai strâns prieten a lui au fost *Alecu Botez!* Și șăzând el mai mult de cât ceilalți l'au luat în secret, întâi a se tălmăci asupra cazului ce era *intrigarisiți* și pe urmă a-l dojeni de cele ce făcè, spuindu-i că nu gândește că eu i-am făcut poziția, care o are, că cu așa curaj mă tiranisește, mai ales în așa stare de suferință de boală, ce am.

— „Eu știu că această femee te iubește cu nebunie, și nu știe cum să facă să te mulțumească și sufere totul numai că te iubește; dară în alt fel, dacă ar vroi, te-ar nenoroci spuind domnitorului *Sturza* de urmările dumitale, care o martirizezi".

El primește bune sfaturile și ies îmbrățișați din odaie!

A doa zi se duce bărbatu-meu și le întoarce vizita și-i poftește la masă și la adunare pentru a treiazi, când era lăsatul secului de postu mare! Și după masă se duce iarăși la țară și găsește pe metresă; petrece cu ea până a douazi sara și vine bărbatu-meu

Vodă Mihalachi Sturza

acasă arătându-se către mine foarte *emabl,* în cât am înțeles ce este pricina acei purtări a lui! Și puindu-se *vizavi* de mine în odaia, ce eram, mă observă și oftă din inimă, gândind ce răbdare și ce *enpresie* pot avè eu, când oi vedè pe metresa lui! Și peste un sfert a observației lui se scoală de pe patul, unde ședè și vine lângă mine, puindu-și capul pe umărul meu și-mi ie mâinile amândoă și mi le sărută!

Eu văzând aceste lucruri, ce el de un an și trei luni nu se apropie măcar să șadă lângă mine, m'am încredințat în idee me că cu adevărat metresa au venit și el se sbuciumă cu gândul ce impresie o să am văzând-o. Imi zice să merjem la vre-o petrecere.

Eu de și eșèm foarte rar sara la petrecere, din pricina boalei ce suferèm, însă îi zic: „dară, să merjem, dacă ai plăcere!" Și ne-am dus la prietenul *Alecu Botez,* unde am găsit pe toți adunați, și care auzise toți de venire metresei; însă mie nu-mi zicè nimene nimica!

Bărbatu-meu s'au pus să joace cărți. Am șăzut până la zece ceasuri, obosindu-mă de slăbăciune, nu putèm a mai șide până ei a sfârși partida; spuind numai gazdei, es și mă duc acasă și mergând acasă cer să-mi dee să mănânc ceva! și trec în etacul meu și mă pun pe crivat doborîtă de slăbăciune! Imi scotèm cioboțelele. Văd de o dată pe metresă în ușa ietacului, fără să știu că e cu adevărat au venit și încurajându-mă în sine îi vorbesc cu blândeță, zicându-i: „ai venit Bălașo!"

Ea vine și-mi sărută mâna. Eu o mai întreb câte ceva și-i zic să se ducă să se odihnească. In acela moment când ese e de la mine, intră și bărbatu-meu pe ușa antretului și-i zice ei: „ai venit?" făcându-se că nu știe nimic de venire ei, și-mi zice că dacă n'am mâncat să merg să șed cu el la masă.

I-am răspuns că vin.

Eu de enpresia ce m'eu făcut vederea metresei, m'eu venit un tremur foarte mare și cu toate că eram în așa hal să nu stric voința bărbatu-meu mă duc să șed la masă. El uitându-se la mine i s'au făcut spaimă de fața, ce avèm; eram galbenă-neagră! și mă'ntreabă ce am. I-am răspuns că nu știu de ce îmi este așa de frig. El se apropie de mine și mă e de mână și începe a-mi freca mâinile. Vede tremurul ce-l am

că nu putèm să ieu lingura să mănânc, şi nici putem mânca, că mă oprè un nod în gât, stăpânindu-mă aşa de mult!

Au început singur bărbatu-meu a-mi da cu lingura să mănânc, rugându-mă să ieu să mă mai încălzăsc; şi cu mare greutate am putut lua vr-o doă linguri, viindu-mi greaţă. Il rog să-mi dee voe să mă scol să mă duc să mă pun în pat.

Mă scol şi el rămâne cu cumnatul lui, care venise de la întâmplare la noi, şi mănâncă ei cu grăbire, temându-se să nu-mi vie ceva şi trimet şi vine şi doftorul, şi vin la mine câte trei, şi mă găsesc într'*on* tremuru, în cât toate sărèu pe mine.

Doftorul pune doă femei să mă frece peste tot trupul cu colţuni de lână şi-mi sloboade sânje de la un picior, temându-se să nu-mi vie *apoplecsie* sau să'nebunesc; şi cu mare greutate peste vr-o doă ceasuri m'au liniştit.

Bărbatu-meu şi cumnatu m'au păzit până despre zio, până am adormit, şi trec amândoi în altă odae şi se culcă. Peste un ceas eu mă trezesc, şi-mi vine un plâns, care m'au ţinut trei ceasuri, şi rugam pe femee, care era în odae me să nu se ducă să spue bărbatu-meu că el dormè.

După aceasta mă liniştesc mai bine şi iarăşi adorm, şi pe la zece ceasuri dimineaţa mă trezesc, când bărbatu-meu se sculase şi aflase de plânsul meu! In ace zi n'am putut să mă scol din pat; iară a doa zi mă scol şi încep a face pregătiri pentru casă şi pentru bal, care a doa zi era zioa hotărâtă şi pun pe metresa la treabă, ca când n'aş sti nimică despre ale ei!

Vine vreme mesei şi se adun cu toţii şi să sfârşeşte zioa aceasta în aceste petreceri! A doa zi se adun la bal toţi, unde era şi mulţi străini. Eu îmi fac o tualetă mai *galantă* de cât totdeauna, arătându-mă la toată lumea veselă şi mulţumită că i-am mai văzut odată adunaţi în casa me, care de un an nu venise la noi şi de mulţămire m'am *riscarisit* să joc şi spun la cavaleri, ce-mi era prieteni, că am să joc. Ei se miră că eu de atâţia ani sânt oprită de doftori să nu joc la boala ce suferèm.

S'au început „Polonezul" cu mine după obiceiu. Pe urmă se începe *„Cadril"* iarăşi cu mine, al treile am început *„a vălsui"* cu vr-o doi cavaleri. Bărbatu-meu văzând bărbăţia mè, că mă silesc a-i face toate plăcerile cu al meu cost de sănătate, au intrat în rândul valsului, îmbrăţişându-mă îm-

preună cu cavalerul şi rugându-l să mă lese, că mă *costiseşte* jocul; m'au lăsat şi mă roagă şi pe mine să nu joc.

In acè noapte m'am îmbolnăvit cumplit, în cât puţin au fost să mor! şi zac în pat cinci zile de suferinţa boalei, ce pătimesc. După ce m'am făcut mai bine m'am hotărât a mă duce la mânăstirea Neamţului să văd pe duhovnicul meu, arhimandritul Neonil, care acum era stareţ şi să-i arăt despre împrejurare metresei; că numai el era, care cu cuvântul lui mă putè pune în răbdare şi a mă linişti; punè şi făcè rugăciuni în sobor.

Bărbatu-meu îmi zice, cum să mă duc şi să-l las cu femeia! Ce are să zică lumea!

Eu i-am răspuns: „apoi ce să fac, că trebue să mă duc, că am să mă împărtăşesc, că era săptămâna mare".

El îmi zice că el au vrut să o aducă; el şi eu să o trimetem la urma ei, ca să se şteargă pata! Şi-mi zice să ecspediem mai întâi pe metresa şi apoi să pornesc.

I-am zis că el să o ecspeduiască. El nu vroeşte. Aaşa am chemat-o şi i-am zis să-mi dee samă de lucrurile, ce le avè în sama ei. Găsesc pretecst că nu sunt multe lucruri şi pe urmă eşti slobodă să merji, de unde ai venit, că mie nu-mi trebueşti, şi-ţi iert cele pierdute şi-ţi plătesc şi trăsura, însă îndată, fiindcă eu am să mă duc de acasă.

Ea îmi zice: „ce să fac cu copila, că este încă la mancă"!

Eu îi zic: „să o leşi până s'o înţărca şi oi îngriji eu de dânsa, precum m'am îngrijit a-i da cele trebuincioase vreme de 10 luni, până i-am trimes-o.

Vine să-mi sărute mâna. Atunci m'am arătat că ştiu toate urmările ei, şi-i zic: „minunea lui Dumnezeu să te orbească, să nu mai vezi o altă casă, să faci aceia ce-ai făcut în casa me"!

Ea începe a plânje şi a se rugà să o ert, că nu este ea vinovată

I-am zis: „eşi şi te du!"

Se porneşte!

Bărbatu-meu, după ce ea s'au pornit, iese din odaia, care era şi trece îr canţeleria lui cu cumnatu-său; trimete şi mă

chiamă pe mine. Și scoate înscrișul ce-l avè de la mine și începe a-l ceti.

Cumnatu-său îi zice: „că ce vra să zică! că un așa înscris n'au mai auzit între femeie cu bărbatul ei"! Și se mira cum am putut avè atâta răbdare!

Bărbatu-meu îi zice cumnată-său că aceasta au fost întâi să mă cerce pe mine să vadă cât țin la dânsul: și al doile a-mi pune minte să nu mai am *zuliia!*

Cumnatu îi zice: „bine că au putut avè aciastă răbdare"!

Bărbatu-meu è înscrisul și-l rupe și-l dă pe foc, zicându-mi „că de astăzi am să te iubesc mai mult de cât te-am iubit; tu ești femeie me! Tu ești corona casii mele! Ai fost și fii stăpâna casii și averii mele, care prin iconomiile tale am făcut-o"! Și vine și-mi sărută mâinile amândoă, rugându-mă că cât oi trăi să nu-i fac aducere aminte de această urmare a lui, și-i făgăduesc și s'au sfârșit *sena!*

Eu a doazi m'am dus la mânăstirea Neamțului și am arătat starețului toată împrejurarea me. El, sărmanul! s'au bucurat mult și îndată au pus și au făcut privighere de mulțămire pentru că milostivul Dumnezeu s'au milostivit asupra me, de m'au liniștit.

Mă întorc acasă. Bărbatu-meu se arată mulțumit că m'au văzut și-mi zice să mă pun în cura doftorilor de la Cernăuți, pentru boala ce am.

M'am hotărât și am început cura, păzind cu mare strictețâ un curs de trei ani și am fost într'o răbdare peste firea omenirii acești trei ani! Mâncare me era numai găini, și pui și vânat, însă dulce făcute; iară aeru, sărat, *poricale* de tot soiul n'am mâncat acești trei ani. M'am pus într'o așa răbdare mai mult să'nplinesc și această dorință a bărbatu-meu, care dorè mult să mă vadă sănătoasă, precum m'am și făcut.

El însă tot urmă la obiceiul lui cu țărance, fete care le și înzestra. Eu însă mă făcèm că nu știu.

Intre doftori și babe.

După aceasta se îmbolnăvește bărbatul meu de boale bărbătești, în cât au fost în primejdie de a *cangrenisi* la anul 1840 și se *curarisè* cu feliuri de doftorii a babelor în secret.

până au ajuns la primejdie, şi pe urmă s'au pus în cura doftorului vreme de doă luni şi nici de cum nu putè să se îndrepte. El văzându-se în primejdie au fost silit a-mi spune mie de suferinţele lui. Eu îi zic să aducem alt doftor. El n'au vroit să se *diatrisască* în lume şi se muncè cu suferinţa, până eu mă desnădăjduesc şi mă hotărăsc să mă duc la mânăstire Neamţului să fac rugăciune.

Mă duc şi fac privighere şi a doa zi mă duc la stareţul Neonil să-mi iau *adio* şi fiind că-mi era dohovnic îi spun boala bărbatu-meu. El îmi zice că această boală mai bine o tămăduesc babele. Eu îi spun că babele l'au adus în aşa stare. El îmi zice că poate n'au fost meştere; dar el are o călugăriţă la Iaşi, care ţine un mic spital pe cheltuiala Mitropolitului Veniamin, care acei lepădaţi din spitaluri îi dă la dânsa şi-i îndreptă; şi de vroesc eu să trimată el să o aducă. Eu îl rog să să trimeată şi îndată trimete un duhovnic a mânăstirii la Iaşi şi în trei zile mi-o aduce!

Eu mă duc acasă şi găsesc pe bărbatu-meu desnădăjduit şi-mi spune că l'au ars doftoru cu piatra iadului de şepte ori în acea zi. Eu îi spun despre călugăriţă. El îmi spune că e sătul de babe şi nu poate lăsà pe doftor, că el s'a ofensa! Eu îi zic: „dacă călugăriţa s'a apucà că te-a îndrepta! Eu oi menaja pe doftor!"

Vine doftorul şi-i rânduesţe nişte alifii, şi se unje; şi peste doă ceasuri face bărbatu-meu vre-o opt umflături cât pumnu în cât era desperat de usturime şi-i vine ca o furie de nebuneală şi rupe tot de pe dânsul şi rămâne cu piele. Aceasta era noaptea, când eu adormisem. Mă trezesc în jemetul lui şi-l văd în aşa furie, care m'am îngrozit. El începe a plânje ca un nenorocit şi-mi zice că piere de durere şi de usturime. Trimet şi aduce pe doftorul şi-l vede. Eu neputând mai mult suferi aceste chinuri ce-i dà, încep a zice doftorului că are să gătească pe bărbatu-meu şi să ştie că am să-l dau în giudecată. Şi de acum să nu-i mai dee nimica, că văd că nu-i cunoaşte boala şi-i spun despre călugăriţă că am să fac cercare cu ea şi a vedè şi el ce doftorii i-a da!

Doftorul zice că sânjele este stricat, de aceia nu se tămădue rana! Şi pentru încredere noastră iè puroae din rana bărbatu-meu şi să hultueşte la mână, şi se deschide o rană,

în cât el singur n'a putut să se tămădue! Vin cu călugărița și cu mare greutate au primit bărbatu-meu să-l vadă! Il vede și-i zice că-l îndreaptă. Bărbatumeu îi zice călugărițîi să-l mai lase trei zile, ca să mântue doza de *țitman,* care era al șeptele doză! Eu încep a-l ruga cu lacrimi, puind și pe alți prieteni ca să lase cura doftorului și să înceapă cu călugărița! și cu mare greu și de mila me se hotărăște.

Călugărița a doa zi începe cura și-i face un fum și îndată îi contenesc toate giunghiurile și durerile! și unde șese săptămâni nu dormise nici zi nici noapte, adoarme ca un obosit și doarme opt ceasuri! Se trezește mulțămit că i-au lipsit durerile cele lungi și-i face trei zile câte un fum pe zi și pe urmă începe a-i da salcie și-n zece zile s'au tămăduit.

Doftorul însă era în pat, suferind de rana ce-și făcuse! Mă duc și-l vizitez și-l rog în secret să primească pe călugărița să-l îndrepte! Și el cu mare greutate mai mult de rușine nu primè; însă îl înduplec că oi ținè secret numai să primească. El văzând stăruința și făgăduința, ce-i dam, se înduplecă și-i trimet doftorii de ale călugăriței să urmeze așa precum au urmat bărbatumeu, și se îndreaptă în opt zile!

Am scăpat și din această suferință!

II

Suferințele ce am avut de la copii mei. Boala copilei.

Fiică-me mare am dat-o la pansion la *Madam Colen* la Iași la vârsta de zece ani; și peste un an *Madam Colen* desface pansionul și o dau la *Madam Gore* și peste opt luni se întâmplă un foc în Iași lângă pansionul, unde era copila. Ea se sperie de foc și o lovește un plâns până sara, când adoarme lângă o fereastră stricată și se'mbolnăvește cumplit.

De la întâmplare bărbatu-meu se duce la Iași și găsește copila bolnavă tare. O è și o duc la nepotul meu *Grigore Docan,* unde era și bărbatu-meu în gazdă și-i făcu consilii de doftori și șede cu è o săptămână și vine acasă, lăsând-o pe copilă mai binișor, însă în cura doftorilor, dar mie nu-mi spune că copila este bolnavă.

Peste câteva zile primesc răvaș de la tată-meu, care atunce trăè, că copila se află foarte bolnavă, să merg la Iași. Eu în minunt m'am pornit și o găsesc în foarte ră stare. Ea văzându-mă au început să plângă și să mă roage să nu-i mai

dau doftorii! Aşa i-am şi tăiat doftoriile şi înştiinţez îndată pe bărbatu-meu cu ştafetă cum se află copila şi peste trei zile mă pornesc luând copila în aşa stare, culcată pe braţele mele şi vin acasă într'o zi, mergând cu boala sporind tot mai spre rău, în cât era în mare slăbăciune şi pântecele atât de umflat era, în cât nu putè nici să se întoarcă singură.

Peste trei luni se prilejeşte şi găseşte un ţăran de la moşia noastră Huşii, care cunoştè boala mai mult; îl aduce; vede copila şi zice că are vierme în pântece. Au început a-i da doftorii pe dinăuntru şi-i face şi aburi cu zamă de doftorii; vr-o doă săptămâni au urmat; şi de o dată sparje buricu şi au izbit o materie albă-vânătă, unde au curs jumătate de zi şi era foarte nesuferită la miros. A doa zi iese un vierme pe buric, însă foarte mare şi o năvălesc vermii pe amândoă canalurile şi au curs vr-o săptămână şi la urmă mai iese unul mare pe buric ca un limbric, în cât am fost speriată ce are să fie! Şi viind o prietenă a me *Greceniţa* [1]), îi arăt despre boala copilei şi-mi zice că adevărat sânt viermi, că e cunoştè această boală; şi s'au desumflat pântecele cât trebue, însă doftorii tot lua de la moşneag pentru curăţirea sângelui; însă copila era foarte slabă, că se putè scula nici cum, şi la orice trebuinţă a ei numai cu o râdicam, nesuferind pe alţii!

Greceniţa (Anastasia Grecianu)

Se prilejeşte a se îmbolnăvi o prietenă a noastră *Aristiţa Donici,* şi au adus pe *dòftorul Teodoru* de la Roman, care ne era prieten; şi m'am dus eu cu bărbatu-meu să vizităm pe bolnava *Donicioae,* unde găsim pe doftorul *Teodoru,* care, cum *n'au* văzut, ne-au întrebat despre copilă, cum se află. I-am spus toată împrejura-

[1]) Anastasia Gh. Grecianu, născută Balş. (Vezi: Fapte, p .971).

rea boalii ei. El ne zice că ar dori să o vadă și să facă și el cercare, că poate, să aibă noroc să o scape.

Ii spunem că nu vroește să vadă doftori! El ne zice, să nu-i spunem că are s'o curarisească, de cât să o vadă.

Vine doftorul după noi și merjem la copilă. Incepe să o întrebe ce are. Ii răspunde că nu știe, pentru că nu putè să sufere să vadă doftori! El îi zice că n'are să-i dee doftorii, de cât să o caute. Și o è cu o manieră, în cât să lasă să o caute și-i zice că el are să o facă sănătoasă, nu cu multe doftorii, de cât de doă ori pe zi să ei câte un praf și feredee de slatină să facă câte unu pe zi, treizeci de zile. Ea se atașază de maniera doftorului și primește cura lui.

S'au dus doftorul la Roman și de acolo trimetè pe toată săptămâna doftorii, dându-i relații cum merjè copila! Și eram silită eu singură să o pun în feredeu și să o scot în toată zioa, când eram și eu în suferința boalei, că pe alții nu suferè, fiind foarte nătângă in caracterul ei! Din care feredee de pe la cinsprezece au început a se mai întări, până la sfârșitul feredeilor s'au sculat din pat!

După ce am văzut-o mai bine și în putere să poată ședè în trăsură, m'am dus cu è la Roman, ca să o vadă doftorul, că acum făcuse o umflătură ca un ou la spată. Doftorul văzând umflătura, s'au bucurat zicându-mi că aceasta este scăparea ei; și trebue să o las la el vr'o doă săptămâni, să-i pue cataplasmuri pân a coace. La doă săptămâni mă duc iarăși la Roman să o văd pe copilă. Doftorul îmi zice să o ieu să-i fac feredee de zer, că umflătura n'au spart; și făcând feredee, mai degrabă s'a coace; și-mi dă și un instrument, ca când a fi umflătura coaptă bine, să o sparg cu *enstrumentul*, ce-mi dedese.

Vin cu è acasă; și fiind că bărbatu-meu era hotărât a se duce la moșiile de la munte, care le avè în posesie: *Borca*, *Galu* și *Pipirigu*, unde se găsè la Pipirig cumnatu-său *Verghie* cu sora bărbatu-meu, o iè pe copilă și o lasă la sora sa să-i facă feredee, și să-i facă operație, care zisese doftorul. Și bărbatu-meu trece la Borca, unde avè treabă; și face până la doăzeci feredee, și fără să è sauna cumnată-me sparje umflătura de la sine!

Intorcându-se tată-său, când è au împlinit treizeci fe

redee o aduce acasă cu umflătura spartă şi curgând materie. Fu cum am văzut'o, a doua zi m'am dus la Roman cu dânsa.

Doftorul, dacă au văzut-o, mi-au zis să o las iarăşi la dânsul, până a tămădui rana; şi o las şi o ţine două luni; până i-au tămăduit rana; şi mă înştiinţează ca să vin să o èu, că acum este bine!

M'am dus şi am luat-o; însă buricul n'au fost în stare să-l închidă, de cât mi-au dat un plastur de-i puneam regulat de două ori pe zi; însă în altfel era bine! Şi m'am hotărât a o da iarăşi în pansion, că acum era de opt ani, şi având o recomandaţie de la un prieten al nostru cătră o damă franţeză de la Cernăuţi ce o chema *Domenzil*, am dus'o şi am aşezat-o dând o sută treizeci galbeni pe an pentru limba franţeză şi nemţască şi *clavir;* şi-i abonez şi doftorul pe Krasfizicul din Cernăuţi să o curariseasca la boala buricului; şi când s'a întâmpla altă boală; şi-i dau doăzeci şi patru galbeni pe an. Şi am ţinut-o în rânduială până la vrâsta de treisprezece ani, aducând-o acasă numai vara la vreme vacanţei, de-i făcèm feredee, de care doftorul rânduè, şi eu mergèm odată la trei luni şi o vidèm.

In zorii tinereţii: Joniţă Canta.

Şi în anul de al treilea al curii mele o aduc şi pe ea cu totul din pasion şi-i ièu şi o guvernantă pentru dânsa, care îi plătèm o sută zece galbeni şi-i dau doă odăi ca să fie pentru dânsele şi o slujnică; şi care guvernantă era plină de capriţii, pentru care mult mă supăram şi suferèm pentru hatârul copilei, care mult o iubèm şi eu şi tată-său; şi iconomisèm şi nu spunèm bărbatu-meu suferinţele ce avèm de la guvernantă.

După toate aceste fiică-me se angajază cu un tânăr *Iancu Canta,* care guvernanta ştia şi de o dată vine la mine cu o aşa obrăznicie şi-mi zice să o mărit, când era numai de 13 ani şi şepte luni! Să-şi închipuiască cineva ca să fie o mumă în aşa îngrijire! Simt de toate urmările ei şi o pun în paza slugilor fără ca ea să simtă! Şi silită fiind spun bărbatu-meu ca să dau pe guvernantă afară!

Bărbatu-meu mă întreabă: „care este pricina?“ Eu în-

grijindu-mă de vre-o întâmplare, că poate să fugă fiică-me îi spun pricina, ca el să facă cum a ști, să o mărite, că eu nu răspund de orice a face è, că nu sânt în stare să o pot păzi: „dă-mi afară guvernanta"!

În zorii tinereții: Șerban Cananău [1]).

Vine vreme iarmarocului de sfântul Ilie. Se adună mai mulți. Incepe a se face baluri, unde merjèm și noi și o luăm și pe fiică-me; și la adunare o curtenè mai mulți tineri, unde era și un tânăr, *Șerban Cananău,* care mai mult se ținè de dânsa. Eu o chemam și-i zicem să conteniască vorba cu tinerii, că o trimet acasă! E nici nu vroè să mă asculte! Și la al doile bal nu o iau pe dânsa, ci o las acasă supt pază.

Se mai face alte adunări, la *Gheorghe Greceanu,* unde vin și stau de mine să o ieu și pe fiică-me. Eu o chiem și-i spun să se gătească; numai să iei sama să nu-mi mai faci rușine, că o spun tată-său! Merjem și *Cananău* se ține de dânsa, în cât îi dă și o verigă pe ascuns. Ea lasă pe *Canta* și apropie pe *Cananău* cu vorba.

După trecerea iarmarocului *Cananău* mai rămâne și vine de vizită la noi, când ședèm la masă cu dânsa numai, că tatăsău se dusese la moșie. Eu îl văd viind și-i trimet răspuns că șed la masă și nu pot să-l primesc Ea sare de pe scaun și-mi zice: „de ce nu primești, nineacă?"

Eu îi zic „că-i trag palme, cum se obrăznicește!"

S'au pornit *Cananău* din Fălticeni. E află și plângând spune slujnicii mele, care ea socotè că nu mi-a spune, că-i pare rău că s'au dus *Cananău;* de aceia plânje și-i arată și veriga, ce o avè de la dânsul. Slujnica, fiindu-mi credincioasă, vine și-mi spune mie. Eu tac despre aceasta; de cât o urmărèm să văd ce are să mai facă!

E începe iarăși a corespondà cu *Canta,* dară a se întâlni nu avè chip, că eram nelipsită de lângă dânsa. Eu spun bărbatu-meu împrejurarea cu *Cananău.*

---

[1]) Despre acest Șerban Cananău, fiul postilnicului Iancu Cananău și al Mariei Holban, vezi interesanta judecată ce-a avut cu maică-sa în anul 1847, înfățișată în memoriul de avocat al lui Mihai Kogălniceanu (N. Iorga. Studii și documente. Vol. XVI, pp. 39-48). [N. R.]

Căsătoria cu Şerban Cananău

După doă luni de la iarmaroace vine tânărul *Cananău* în Fălticeni şi vine la noi într'o sară, unde mă găsèm cu bărbatu-meu şi cu o prietenă a noastră, *călugăriţa Epracsia Vărnav,* şi peste un ceas se adresează către bărbatu-meu, că are să-i spue un secret bărbatu-meu. Il ia în altă odae şi eu rămân cu călugăriţa, cari era la noi în gazdă, şi eram amândoă în mirare ce secret are tânărul cu bărbatu-meu vreme de doă ceasuri!

De o dată văd că vine bărbatu-meu cu tânărul de braţ şi mi-l recomandează de ginerele nostru! Eu însă, de şi eram bucuroasă să scap de îngrijire fiică-me, tot m'am jignit mult, cum bărbatu-meu să sfârşească aşa lucru fără să ştie mulţumire me şi a fiică-mea! Şi începu a *reproşa* bărbatu-meu în fiinţa tânărului, zicându-i că, care din noi amândoi are mai multă dreptate!

El îmi răspunde: „ştiu că totdeauna orice am făcut ţi-au plăcut; şi cu aceasta am vrut să-ţi fac surpriză"!

I-am zis: „fie, dară, voia ta; însă întreabă şi pe fiică-ta"!

El îmi zice că dumnealui *Cananău* îi spune că cu è s'au înţăles la bal la *Greceanu* şi vroeşte"!

Eu îi zic: „nu-i destul aceasta şi trebue dumneata ca părinte să o întrebi".

Merje bărbatumeu la è şi o întreabă şi află că-i place şi vroeşte. Vine bărbatu-meu şi-mi spune că vroeşte şi zice şi tânărului să meargă s'o mai întrebe şi acum în fiinţa guvernantei. Se întoarce de la dânsa voios şi ne spune că vroeşte.

A doa sară vine tânărul cu fratele său mai mare *Iorgu* şi schimbăm inelele şi se hotărăşte când are să fie nunta; şi hotărâm şi zestre, care i-am dat: 12000 galbeni bani şi de 3000 galbeni argintării şi juvaeruri şi lenjeria cea mai bună şi strae şi doă odăi mobilate să şadă cu noi doi ani şi trăsură de 180 galbeni.

Au venit zioa cununiei, când au venit mirele cu maică-sa şi cu trei fraţi ai lui şi alte rudenii. Şi în zioa cununiei se împrăştie o satiră prin târg de la duşmanii bărbatu-meu, unde au adus şi la noi şi la mire, ocărând pe bărbatu-meu şi pe fiică-me şi căinând pe tânărul, că-şi è aşa socru, care au făcut atâte

ticăloșii, care le înșiră toate, zicând că fiică-me samănă tătâni-său!

Bietul bărbatu-meu se supără foarte mult, gândind să nu se strice nunta! și vine la mine și-mi spune de satiră. Mă supăr și eu îndestul, dar încep a-i da mângâere că nu trebue să se supere, căci satirile se dau numai la oamenii cei mari; să lăsăm în tăcere, să vedem ce a zice tânărul, că trebue să videm o mișcare! După doă ceasuri vine tânărul cu frate-său Iorgu: însă destul de veseli și ne găsește pe noi foarte supărați. Frate-său vine la mine și mă întreabă ce avem, și-i spun lui despre satira, ce ne-au dat. El îmi zice că ne roagă să nu fim supărați, că ei nu vor să știe de asemenea lucruri, măcar că și la dânșii au lăsat satiri! Il rog eu să se ducă la bărbatu-meu să-i spue și lui, că este nemângâiat de supărare; și se duce la bărbatu-meu și-i zice să nu fie supărat, că ei cunosc că aceasta este intrigă a lui *Iancu Canta*, care dorè să nu fiu ginere!

S'au sfârșit nunta, care ne-au costisit cinci sute galbeni. Au trăit împreună numai doi ani, însă foarte neuniți, încât n'au mai fost chip să mai trăiască, fiind amândoi iuți, și i-au despărțit bărbatu-meu.

(Va urma)

Tă m'cit după cirilice de
Gh. Ghibănescu

INTRE ASTRE

Indepărtate, două astre,
Prin lumea miilor de sfere,
Se 'nvăluesc una pe alta,
C'o dureroasă scânteere.

De veacuri, risipite'n spaţiu,
Prin adâncimi nemăsurate,
Cu raze palide-şi mângâe
Nespusa lor singurătate.

Cu atât mai dornice se chiamă,
Şi c'o lumină mai curată,
Cu cât prin zarea fără margini
Nu s'or ajunge nici odată

Artur Enăşescu

DESPRE ARMONIE

Arhitectura este o armonie simultană. Ea este muzica masselor, ceeace înseamnă că e numai în funcţiune de spaţiu.

Orice creaţiune a acestei arte trebue să existe întreagă în spiritul nostru. Amintirea noastră de o astfel de operă nu trebuie să fie o imagină imitativă, căci doar arhitectura nu e artă imitativă, ci trebue să suggereze inteligenţei noastre o stare de spirit.

* * *

Dacă proporţia este supremul efort de convergenţă al spiritului cu sistemul nostru fizic, devenind astfel imaginea indisolubilităţei lor; dacă ritmul nu-i decât proporţia la a doua putere sau mai bine zis însăşi proporţia mişcărei, rezultatul final al acestui organism complex este armonia despre, care Marcu Aureliu a spus că e una în univers.

* * *

Dacă ne aducem aminte că a clădi înseamnă a aduce, în mod instinctiv universul la limitele noastre de percepţie, toate cele spuse mai sus ne apar ca evidente. Căci a clădi înseamnă a organiza viaţa şi orice organizare dă naştere armoniei.

Deci a armoniza = a organiza şi reciproc.

* * *

Obiceiul şi lenevia de spirit au făcut ca să se dispreţuiască utilul, considerându-l ca o decădere. Din această cauză arhitectura a apărut multora ca o artă secundară, îngenunchiată de micile necesităţi ale vieţii. Aceştia nu şi-au dat seama că legile utilului fiind un mod al vieţii, sunt mai curând o disciplină decât o sclavie.

O exagerare aduce în mod fatal, ca reacțiune, o altă exagerare; unele școli de estetică modernă au slăvit utilul, negând simbolul. Greșală tot atât de mare, căci unde sunt hotarele cari despart utilul de simbol?

Intre util și simbol nu există hotare definite, căci simbolul s'a născut din util și orice element util tinde să se apropie de simbol.

Arhitectura este imaginea cea mai perfectă a armoniei unitare în care simbolul și utilul, ansamblul și amănuntul, materia și concepția, opera și peisagiul, omul și proporția sufletul și ritmul, se regăsesc toate laolaltă.

* * *

In arhitectură nu este loc pentru anecdotă. Marea disciplină a acestei arte exclude efectele ușoare.

*

Efortul arhitecturei consistă în a spune esențialul, și esențialul coincide cu armonia.

*

A face ca o operă să pară necesară este mai curând scopul arhitecturei, decât de a da naștere mirării.

*

Dacă un monument n'ar avea un rol necesar în spiritul nostru, atunci n'ar fi necesar nici în priveliștea nici în orașul în care este clădit.

* * *

A da oarecare nobleță obișnuințelor omenești, făcându-le să participe astfel în mod inconștient la armonie; a distribui și a limita în mod ingenios spațiile în care ei se mișcă; a propune premise gândirii, iată care a fost de întotdeauna rolul arhitecturii.

Imagine a tuturor simbolurilor războinice, religioase, sau familiare, ea le-a exprimat cu o egală măestrie, cu aceleași mijloace și cu aceiași disciplină a cărei taină este să ghicești simbolul în elementele utilului și elementele utilului în viață.

G. M. Cantacuzino.

SCRISORI CĂTRE I. NEGRUZZI

XX

Viena 1/13 Faurariu, 1871.

Stimate Domnule Negruzzi!

Nemic nu este mai plăcut decât a siedè lângà caminul cald, a face filosofie si a nu gândi la nimic. *)

Imi aduc aminte de asemenea zile plăcute. Am avut si eu momente, im care, uitând ingrigirile zilnice, puteam sà petrec in meditatiuni plăcute asupra chestiunilor, ce me priveau mai de aproape ori mi se puneau in contact cu lumea cea mare. — Putine, dar, am avut. Desi in intreaga mea viatià a trebuit sà me lupt cu impregiurările, in care me aflam, erau momente, in care me sustrageam de sub inriurirea lor, traind intr'un fel de independentià etica.

Nu stiu dacà aceste momente de vietuire senina au fost atât de plăcute, precum azi imi pare a fi fost. Ele mi se infatisieaza ca noptile linistite corabieriului, ce de septemani intregi este purtat de valurile màrii turburate. O dorintia viie sà iveste in sufletul meu: sà mai pot meditè àncà odatà, sà mai pot gândi ànca odatá fàrà ca gàndirile mele sà fie provocate de stările, in care me aflu.

Sufletul imi pare o oglindà passivà, care n'are alt sens decât cà poate reflecta stările ce i se infatisieaza. Chiar nici a conbina nu sum in stare. Gàndirile mele nu mai sunt un sir de consequentie. Fieste care gànd este isolat, consequentià a vre-unei impregiurări, ce apasà asupra mea cu atàta putere,

*) Sic (N. R.)

incât trebue sà gândesc le ea. Si in fieste care moment mi se pune o altà chestiune, una nu mai putin acutà decât cea'laltà, nu mai putin grea, nu mai putin obositore. Sum asemene unui ostasiu, care este atacat de sute de vràjmasi. Nu stiu la ce sà gândesc, la ce nu, — la ce mai 'nainte, la ce mai apoi. — Intr'un moment toate stàrile mi se ivesc cu egalà intensivitate; capul imi este plin de gàndiri; crerii mi se frâmènta; gàndesc, atât de mult, de intensiv, atât de agitat gàndesc, incat in momentul viitor me cuprinde un fel de desperatie apaticà, imi ascund capul in perini si nu mai gândsc nemic.

Ucide sufletul aceastà agitatiune fierbinte. Nici o groaza nu poate fi mai grozavà decât groaza de gànd. Frica d'acea ce poti gàndi te ucide — incet, picurat — dar te ucide.

Este o moarte mai tristà decat cea comuna. Când mai nainte devine vietiuirea sufleteascà impossibilà si numai dup'acea se sfirsieste cea trupeascà.

In mijlocul acestor agitatiuni suvenirea zilelor mele senine se reiveste in sufletul meu zugravità cu cele mai vii colori. Ele imi par o vietiuire pentru sine, o lume plina de armonii. — Gàndesc la Eminesu, la acest spirit atât de puternic, la acest suflet atât de fericit p'in firea sa nenorocità, — Imi aduc aminte, ca erau momente in care traiam singuri, uitând lumea, cuprinsi numai de gàndirile noastre. Eu aveam sistemul meu şi el avea al seu sistem in modul de a pricepe lumea lucrurile si viatia. Il combateam atunci cu asprime, ear azi aflu cà il sustin.

Da, da! gàndirile nu resultà din suflet. Omul gàndeste ce impregiurimea il sileste sà gàndeascà. Eu si atunci tot ènsu-mi eram. Alta erà inse lumea de atunci si alta acea de asta-zi. Lumea s'a schimbat, si, schimbàndu-se lumea, s'a schimbat raportul intre mine si lume, si din deosebite raporturi nu pot resulta egale consequente.

N'am fost doicit pe perin de mătasà. Abia imi aduc aminte decând trebuieste sà me lupt pentru sustienera vietii. Ori càt de mari, ori càt de multe au fost suferientiele mele, totdeauna aflam in lume ceva ce me distragea, in sufletul meu totdeauna o gàndire, destul de puternica, pentru a goni pe ori-care alta.

Numai acum semtiesc, ce am perdut in restimp de un an de zile. Tot, ce dà valoarea vietii mele.

Sufeream, și suferind rabdam, gândind la acea, că va veni ziua, in care bucuria, ce voi produce pe fetile pàrintilor mei, imi va fi o inmiita reconpensà pentru suferintile ràbdate. — Azi nu mai este acest gând mèntuitor. Chiar nici sperantiele ce pot avea, nu me mai màngàesc. Ele imi par zedarnice, seci, da, produc chiar in sufletul meu un fel de frica tàinuita.

Mi se iveste chipul tatalui meu. Dupà moartea mumei mele el erà mai mult tàcut decàt trist. Intr'o zi de domineca, patru zile dupà moartea sociei sale, el me provocà sa-i scriu testamentul, desi se aflà in deplinà sànetate. In zadar au fost toate incercarile mele de a-l màngaè. „Da-mi pace! imi zise el incepand a plànge. Nu mi-e frica de alta decàt d'acea, cà voi ajunge zile de bucurie, pe care ea nu le-a putut ajunge!»... Acum, acum il pricep! — Acuma stiu pentru-ce el n'a putut trài deacàt zece zile dupà moratea sotiei sale. Impreuna cu dènsa a rabdat suferintieles i a murit de frica, cà va ajunge a gusta recompensa far' de dènsa. —

Daca n'àsi fi plàns in viatia mea, ar trebui sà plang atunci cand asi ajunge, ca dorintiele ce aveam inainte de un an sà se realiseze. O! càci nimic nu este mai grosav decàt a te bucura singur!

Si a morit cu dor de mine, si, sosind l'am aflat mort și l'am inmormentat lànga maicà-mea. Nu s'a uscat àncà un mormènt pànà-ce sufletul mi-a fost miscat spre altu.... Si totu-si — chiar si in ziua inmormentàrii ereau momente, in care puteam sà uit, ce am perdut. „Mult am pierdut,— im ziceam,— mult, dar'nu tot ce indemnà spre vietiuire! Erà àncà un gând in sufletul meu, care predominà. Mi se ivea chipul Louisei mele, și ivindu-mi-se acest chip, sufletul mi se implea de miscàri, desi nu todeauna placute, destul de puternice pentru a putà esclude ori-ce alte miscàri. Erà àncà ca in lume, ea, ce, pentru mine, singura parea mai mult decàt intregul univers si este azi, ce atunci da universului valoare. Nu amorul càtrà o femeie comunà, acel fel de capritiu motivat, care in deobste produce o turbare momentanà in sufletele tinere, nu o passiune oarba cuprindea sufletul meu în fatia cu d'ènsa. Erà o lume pentru sine acea, in care vietiuiam cu Louisa. Vietiuind inpreuna opt ani de zile, sufletele noastre s'au impreunat p'in idei, simteminte, suveniri si sperantie co-

mune.... Dar... ce-a fost, ce n'a fost, nu știu!.. Capul im fierbe! Stiu numai c'a fost! C'a fost—și nu mai este. A remas numai o suvenire scumpă care este destul de plăcută pentru a-mi îndulci zilele, dar prea slabă pentru a me face să uit suferințele zilnice.

O! azi nu combat mai mult pe Eminescu. Instinctiv imi pun întrebarea, dacă o vietia precum este a mea, meritä să fie sustinuta. Da!— „Cine nu este, nu sentè dureri,— si multe dureri sunt, putine placeri".

Sunt doaue luni de zile, decând me aflu aici in spital pătimind de o boală, de care pătimesc de mai mult decât un an. Bratul stàng si azi imi este umflat, nici azi nu au incetat durerile, reul și acu mai este in trupul meu. Este—si cine știe până când, si cine știe dacă nu pentru todeauna.— Me simt cuprins de o lasitate extremă când gândesc că asfel am sa petrec o viatia intreagă.

Asi suporta poate această soarte cu usurintia, dacă n'asi fi părăssit, atâta de părăssit de toti, carii odinioară păreau a'mi voi bine. D-ta esti singurul om, care me spriginesti intr'aceasta stare deplorabila; dacă D-ta n'ai fi fost, n'asi fi eu, si asi inceta a fi, dacă si Dta azi m-ai parassi. In lipsă de ajutor cât și in lipsa de sprigin moral ar trebui sa pier.

Nu-e destul c'am pierdut tot ce-am avut scump intr'asta lume, nu, c'am căzut in aceasta boală, nu că trebe să trăesc in miserie, ci tocmai acum, când am mai multă trebuintiă de sprigin, trebe să me aflu singur, părăsit nu mai putini de oameni, decât de Dzeu. De doue luni de zile sum scos din lume, trăind in izolatiune, fără orice distractie tocmai acuma, când ea imi trebueste atâta de tare. Din când in când me visitează câte un „cunoscut" ori „stimator". Nu este inse nimeni un al doilea Eminescu, care să stie a sustită gandiri distrăgatoare in sufletul meu.— In zedar incerc a scrie. Capul imi este confuz. Nu stiu să cuget decât asupra stărilor ce apasă asupra mea.— In zedar incerc a studia, in zedar a ceti. Am inceput cu materii estetice. Peste câte-va zile m'am obosit. Am trecut la J. J. Rousseau, cea mai placută lectura a mea. Peste câte-va zile m'am obosit. Cetesc de câte-va zile scrierile dramatiee ale lui Corneille.— Nimic nu me distrage mai mult decât lectura franceza, deoarece- trebue să gândes

si asupra limbei.— După abia câte-va zile incep a me obosi. Nimic nu me distrage. Adese-ori me svircolesc aproape intrega noapte in pat, fără-ca să pot adormi. Si apoi, dacă adorm, nu mai plăcute-mi sunt visurile decât adeverul.

Numai firea nenorocita, ce am avut întodeauna, imi este mentuirea intr'asta stare trista. Fara ca să incet a fi om serios, stiu toteauna a-mi face ilusiuni si să sperez. Trăiesc in tr'o lume imaginară, o lume, ce este, precum o doresc eu. Să me desamăgesc o sută de ori, eara-si sperez cuprins fiind de ilusiunile mele. Oamenii imi par mai onesti, mai buni, chiar mai nobili decât ce ii stiu că sunt. Este nesmintit un fel de boală sufletească această sinamagire,— dar, desi boală, binefacatoare. Fara a fi capace de a privi lumea mai mult precum o doresc decât precum ea este, fără a me putea comfundă in ilusiuni ar trebui să per.... Sunt momente izolate, in care facându-mi ilusiuni sufletul mi se inaltia: eara-si sperez, eară-si iubesc viatia.— energia imi revine şi in asemenea momente earasi sum, cine am fost,— spiritul cutezator, care isi pare a cuprinde universul cu o singura privire. Mai ales dimineatia, când me trezesc din somn, sufletuleste linistit: „Azi, azi,— imi zic,— azi nesmintit te va supride ceva!„ —Si apoi astept până in spre sara—in zedar.

Dar' nu numai isolate, ci şi rare sunt aceste momente de respirare. Din când-în când stările apasa asupra mea atât de puternic, incât adeverul suprimă ilusiunile, infăţişându-mise in deplina sa golatate... Aceste sunt momente grele, momente, in care premeditarea inceată cu desevirsire, in care ideile etice, care alcătuiesc temeiul gândirii mele, inceata cu desevirsire a inriuri asupra vointiei mele.

Me cuprind gânduri rele, gânduri, pe care mai apoi eu ensu-mi le condemn... Sara, când aflu că ilusunile, ce îmi facem în decursul zilei, sunt numai ilusiuni, desperez, imi perd energia, devin lasiu,... imi par cel mai nedemn om in lume.... Si gândesc la Eminescu. „A fi, ori a nu fi!?"

Da! nime nu este mai lasiu decât acela, care de frica, că va peri pune ènsu-si capéte vietii sale. Adevèr este, puternic adevèr când omul siede lângă caminul cald, face filosofie si nu gândeste nemic. Este adever, când omul gândeste ènsu-si, si poate asupra unor stări imaginare, ori stări, în

care altii se aflà. Càud inse gàndirile se ivesc in om, nu casi urmàri ale meditatiunei, ci casi conseqentie ale starilor subiective, atunci fieste-care om, si cel mai cutesator, devine lasiu si esclamà ca Louisa mea: „Verdamm' mich nicht. Ich hörte auf ein Mensch zu sein; ich bin eine willenlose Machine, die nicht selbst über die eigene Thätigkeit bestimmt.

A mori nime nu doreste. Dar dorintia de a nu patimi este firească. Acela care in present sufere, rabdà suferintiele privind in viitor. Acela inse, care si in viitor priveste cu groazà, — acela de viatia se ingrozeste. Pentru vietuitor viatia numai atunci are valoare, dacà ea promite un equivalent de placeri pentru suferintiele, cu care o sustine. In lipsa acestei promisiuni ea devine imposibilà ca ori-care existentia nemotivatà. Nime nu traieste numai pentrucà traieste, ori numai pentru ca sà poatà trai: omul traieste pentru cà voieste sà traiascà. Acestà vointia nu poate fi nemotivatà, — si motivul nu poate fi altul — decàt placerile sufletesti, ce viatia promite.

Nu sum amicul nici adoratorul lui Schopenhauer. Dar cand el nu se aflà in rateciere, atunci zice adeverul. Si al adverului amic si adorator sum. Sinuciderea este o moarte firească, tocmai atàt de firească casi acea trupească. Deosebirea este numa acea, ca u'na este urmare organica a organismului trupesc, earà alta a celui sufletesc. Odatà devine vietuirea trupească, altà datà cea sufletească mai nainte impossibila. Odatà este una causa si alta urmare, alta data datà vice-versa. Este o deosebire numai cu privire la timp. Dar totu-si, desi nici un mort nu este de condemnat, este mai de compatimit acela, care mai anteiu sufleteste inceatà a fi. Asta este cea mai grosavà moarte.

Te vei ingrigi poate vezendu-me vorbind astfel. Fii inse linistit! Cine vede fulgerul acela nu va fi trasnit; cine poate àncà cugetà asupra sinuciderii acela este àncà scutit de moarte. Dacà eu cuget asupra ei, cuget pentru-cà voiesc sà scap de ea. Este un sir de gàndiri care me preocupà: puindu-le pe hàrtie sufletul mi se alina cel putin pentru timpul in care le pun. Sunt poate 5-6 zile de càud scriu acestà epistola. Càud nimic nu ne poate distrage, me insiel pe mine ensu-mi cercànd distractie tocmai prin gandirile, care mi-au turburat su-

fletul. Le rangez, le insir, le combin si intr'asta lucra momentan uit cà ideile me privesc pe mine, privindu-le numai ca idei pentru sine. Nu cerc compatimire, nu me plàng, nu blastem, nu invinovatiesc: iau numai totul precum este si aflu cea mai binefàcàtoare màngàiere, aflànd pe cine-va, cui sà descoper continutul sufletului meu.

Desi am pierdut mult, desi sufer azi, desi nu sperez in viitor, eu imi par a fi cu mult mai departe de desperatie decàt ce-a-si putea sà fiu. Privind in giurul meu nu aflu nemic, ce poate dà valoare vietii mele, aflu insè, ce cerc, in mine ènsu-mi.

Nu pot uità cumcà sum de obligat fatià de aceia, cairi mi-au fàcut bine ori se intereseazà de mine. Dacà ar trebui sà mor azi, poate nimic n'ar fi mai dureros pentru mine, decàt ca n'am putut chietà dètoriile, ce am fatia de altii, ori cà nu m'am putut areta vrednic de bunàvointia, cu care am fost tratat. Dacà in viatia nu asi aflà nici o plàcere positivà, aflu asta una negativè speràndu a scàpa de sarcinile, ce portu.

Poate si atàta mi-ar placea prea putin, atunci uit al meu viitor si privesc numai la cercul sotial, din care petrec. Este poate bine — poate este reu, dar' eu, pentru mine, mai ales acuma me privesc mai mult ca parte a cercului social, in care petrec. Ori care miscare a acestui cerc este totodatà si a mea miscare. Este in mine un sir de idei, pe care asi dori sà le vèd realisate in acest cerc social. Am aspiraţii, sperantie si dorintie, si cu càt mai séca imi pare vietuirea ca ¡ndivid cu atàt mai scumpà ca romàn. Asta indentificare nu este urmare a unor sentimente, de care la noi sà face atàta paradà. Este o consequentia a stàrilor mele sufletesti. Me indentific cu cercul social, in care me aflu, pentru-cà numai astfel me simtiesc earà-si indemnat spre lucrare. Fatalitatea a pus capèt vietii mele individuale; de aci inainte trebe sà tràesc numai ca parte a societàtii. Sum ca jocatorul de carti, ce, dupa-ce si-a pierdut toti bani, incepe a jocà pentru-ca sá castige altora.

Nu doresc a mori. Asi dori, ca sà vietuiesc secoli intregi, pentru-ca sà fiu martor si partasiu la lucrarea, p'in care, se vor relisà ideile, ce azi inaltia sufletul meu. Sum fericit,

in aceste momente de inaltiare sufleteasca. Un an de suferintie pentru un asemenea moment!

N'am putut fi fericit prin mine ensu-mi in viatia mea individuala, sèntiesc destula putere pentru a aflà, tot prin mine ensu-mi fericirea in vietia comuna. Si, cine stie! — poate eará-si voi afla, ce se mai poate.

Si sum hotărit a nu mai lucrà in doaue părți, ca student si ca instructor. Dealtminterelea acuma, după „krach" cu greu asi afla ocupatiune.

Chiar dacà asi avea un ajutor mai mare in Viena n'ași voi să stau. Mi-am tras samà cu mine ensu-mi, și nu sum de fel dispus a plàti 300 fior. taxe pentru ca să pot face niste rigoroase absurde. Am deosebită aplecare spre științele politice și tot atât de deosebit disgust pentru dreptul positiv. Jurist nu pot să fiu: unde dreptul inceată a fi știință socieală, pentru mine, incepe a fi un lucru grozav. Dar' și este absurd a pretinde ca cine-va să fie administrator bun și jurist d'odată. Ași fi nebun dacă m'ași risipi vremea bovisând lucruri de care n'am trebuiță. „Bürgerliches Gesetzbuch" și numai dracul știe ce bazaconii ăncă - nu sunt pentru stomacul meu. In decursul studiilor mele m'am lăsat condus de aplecările firești, studiind m'ai mult ce doream decât ce-mi erà prescris. Numai de dragul lumii nici acuma nu voesc a face altfel. Nu aspirez la un viitor strelucit; studiez numai pentrucă-mi place și numai cât și numai ce.

De mult gandesc dar' la o diplomă din științele politice precum ele se dau in Franța și Belgia. Este cea mai de aproape aspirație a sufletului meu insetoșat.

Nesmìntit ar fi greu să fac examene intr'o limbă, ce până acuma imi este intrucât-va straina. Gândește inse, că fac examen din știința mea de predilecție, Dealmintrelea eu stiu ce-va franțuzește. J. J. Rousseau, Michel Chevalier, J. B. Saygs, romane de Sand și alții, ba chiar și tragediile lui Corneille le cetesc cu ușurință. După-ce voi fi petrecut câteva luni de zile intre francezi, pot să vorbesc cu dénsii casi acuma cu nemții. Nu-ți vorbesc apoi de foloasele, ce aștept să am, cunoscând viața sufletească a celui mai distins popor.

Așa gàndesc eu.

Am vorbit sincer, ca frate catră frate, ca fiu către părinte: sperez că nu vei da acestui ton alt înţeles....

Aşi fi scris şi d-lui Maiorescu. Nu stiu inse dacă ministrului de instrucţie din România ii mai remăne vreme şi pentru scrisori caşi ale mele.

Astept respun de la d-ta şi sfat de la d-ta şi prin d-ta. In sfirşit ce d-voastre ziceţi. fac bucuros, chiar şi dacă ar fi intru cătva in potiva dorinţelor mele.

Căte-va cuvinte încă şi incheiu.

Eră-şi postesc. Oamenii dela „România Jună" află scrupuli, in urma cărora nu mi-au dat parale.- Eară-şi postesc. Crede-mă, că nu ştiu, ce se fac. Dac aş fi in oraş, ori dac' aşi fi sănătos, n'aşi zice nimic. Vei află inse, că aici este altfel. O călătorie la Viena me costa cel puţin zece fiorini şi vr'o 8 zile bolnăvire. Şi me tem că măne eară va trebui s'o fac, căci parale n'am şi peste trei zile perd lucrurile ce am zălogit la jidan. Apoi in zedar petrec la ţară, dacă n'am ce mănca şi ce bea.

Te rog: nu me uita. — Lucru scurt — lucru bun.

Primeşte salutările mele!

Al D-tale

Ioan Slaviciu.

Hinter-Brühl, Nr. 2. bei Wien.

CRONICI

Cronica artistică

Grigoreştii dela Moscova. — De pacostea războiului a suferit mult şi domeniul artei româneşti. Nu atât prin distrugerea monumentelor, ca pe frontul belgian şi francez, cât, mai ales, prin pierderea colecţiilor de artă ale Statului şi ale particularilor.

Fără a aproba optimismul interesat al raportorului german [1]), care pretinde că în România „bisericile şi monăstirile mai că nu au suferit ce războiu", totuşi ne putem felicita că nu avem mai mari pierderi de semnalat. In afară de distrugerile de pe frontul eroic dela Mărăşeşti şi în afară de bombardarea, la care am fost chiar martor ocular, a bisericii schitului Cornetul, din Vâlcea, alte dărâmări sau incendieri de biserici nu avem de înregistrat, din fericire.

In schimb însă considerăm ca pierdut — până la proba contrarie a existenţii lui — tot tezaurul artistic trimis spre păstrare la Moscova.

Nu vom căuta să stabilim, deocamdată, răspunderile ce apasă pe aceia cari au concentrat la Iaşi toate tezaurele noastre, şi nici pe aceia, încă mai vinovaţi, cari le-au expediat apoi în Rusia. Condamnarea tuturor acestor mari culpabili este suspendată, în speranţa, ce cu toţii hrănim, a existenţii încă a comorilor artistice, ce am avut naivitatea să trecem dincolo de Nistru.

Nădejdea în păstrarea intactă a depozitului nostru artistic din Moscova o întemeiam pe tendinţa făţişă a Sovietelor de a se arăta, în faţa lumii culte, ca protectori ai artei şi ai culturii. Infiinţarea în palatul Stroganof, din Petrograd sau Leningrad, a unui nou muzeu, ne întărea în părerea noastră, deşi ne era cunoscut că obiectele expuse erau adunate — ca să nu zicem altfel — din casele devastate ale particularilor fugăriţi sau omoraţi de revoluţionari. Totuşi, ne măguleam cu constatarea că, în loc de a le fi dosit sau vândut în streinătate, şefii Sovietelor, grijulivi de reputaţia lor de iubitori şi protectori ai artei, au consemnat în muzee recolta — recte prada — organelor lor.

Unele fapte recente vin însă să sdruncine asemenea presu-

[1]) *H. Baum*: Denkmalpflege im besetzten Gebiet vom Rumänien, 1919.

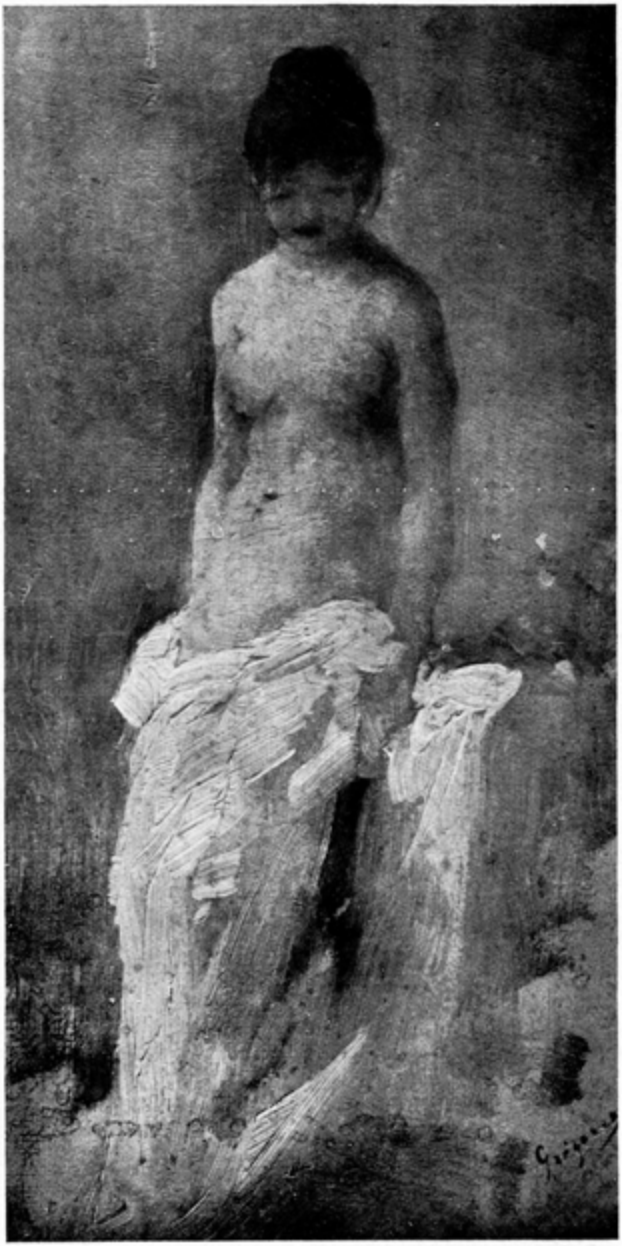

Grigorescu.

puneri măgulitoare pentru vecinii noştri. In defavoarea lor pledează, în primul rând, procesul senzaţional ce se desfăşoară la Moscova, în care însuşi directorul muzeului local este învinuit a fi declarat drept „vechituri făr de valoare" unele opere de artă ce-i erau încredinţate şi pe cari le-a vândut în străinătate. Preţurile, obţinute la aşa zisa licitaţie cu experţi, sunt aşa de derizorii, încât autorităţile avizate au deferit justiţiei atât pe director cât şi pe ceilalţi complici. Se pare că o pânză de Raffael ar fi fost vândută pe câteva ruble numai la licitaţia locală, fără a se şti însă preţul ce în realitate a fost plătit de cumpărătorul strein.

Invăţământul preţios pentru noi. din acest proces, constă în afirmarea juriştilor ruşi că posesorii adevăraţi ai acestor opere pot urmări în revendicare pe nouii cumpărători, vinovaţi de a nu fi cercetat mai de aproape provenienţa vizibil supectă a lucrărilor oferite aşa de „ieftin".

Mai mult de cât acest proces, pe noi ne-a interesat svonul apariţiei pe piaţa artistică din Viena a unor tablouri de Grigorescu provenind, se pretindea, din tezaurul nostru din Moscova. Şi mai alarmaţi am fost primind ştirea că însăşi tezaurul de la Pietroasa, faimoasa Cloşcă cu puii de aur, ce deasemenea a fost expediat peste graniţă, „s'ar putea obţinea ieftin"!

Eventuala recuperare a acestor importante obiecte, unice în felul lor, nu ne putea lăsa îndiferenţi. Cu atât mai mult, cu cât preţul rescumpărărei părea a fi numai acel al materialului, fără a se socoti importanţa artistică a tezaurului, adică contravaloarea a 18 kilograme aur nativ, cât cântăresc toate obiectele dela Pietroasa.

Deşi considerăm imprescriptibile drepturile noastre de proprietate asupra întregului tezaur depus, spre siguranţă, la Moscova şi garantat de toţi marii noştri aliaţi, totuşi ştirile din Viena trebuiau mai de aproape cercetate.

La faţa locului am reuşit să dăm de urma tabloului de Grigorescu, aci reprodus, pe al cărui dos se vede o stampilă cu următoarea legendă în ruseşte „Departamentul principal al cultelor şi al artelor frumoase; admis pentru export în streinătate". Ni s'a părut deci, la început, că ne-am afla în faţa unuia — din patru câte ni se semnalase — din tablourile aparţinând tezaurului nostru dela Moscova. La Bucureşti însă, tabloul nu a fost recunocut ca făcând parte din vreuna din colecţiile Statului (Pinacotecă, Muzeul Kalinderu) şi nici din colecţia particulară a defunctului Vasile Morţun, sau dintre cele 40 tablouri de Grigorescu aparţinând d-lui senator Gogu Iliescu, dispărute din trenul ce le ducea la Moscova.

Publicând aci reproducerea tabloului, sperăm să putem afla pe adevăratul posesor şi astfel să se stabilească dacă, într'adevăr, tabloul a făcut parte din tezaurul moscovit, sau dacă, confirmându-se presupunerea d-lui C. Mitilineu, Ministrul nostru din Viena,

care dela început a pus la îndoială autenticitatea stampilei, aceasta n'ar fi fost aplicată pe tablou decât în vederea urcării preţului de revânzare.

Neîntemeierea zvonurilor în privinţa tezaurului dela Pietroasa deschide largă calea tuturor bănuielilor.

Să nu anticipăm însă, înainte de a fi fixaţi asupra originei sigure a tabloului.

Aşteptăm pe posesorul lui, pentru deslegarea parţială, cel puţin, a emigmei moscovite, mulţumindu-ne, deocamdată, cu învăţămintele deduse din procesul mai sus pomenit.

Al. Tzigara-Samurcaş

Cronica culturală.

Capitalismul în lumea romană. — Viaţa economică a lumei antice e un subiect într'adevăr privilegiat. El prezintă, mai întâi de toate, un interes general-omenesc, pentru spectacolul de sbuciumuri pasionate şi de aprige egoismuri pe cari le înfăţişază. In al doilea rând, mai cuprinde şi o seamă de învăţături profitabile pentru cei ce vor să priceapă mai adânc resorturile vieţei sociale de astăzi şi de totdeauna. Prin faptul că—bunăoară la Roma — regăsim sentimente relativ identice cu acele care agită pe oamenii zilelor noastre—, în schimb însă întruchipate în forme, instituţii şi manifestări exterioare în totul deosebite de cele pe care le întâlnim în societăţile contemporane—, putem mai lesne izola cu gândul ceeace este etern-uman de ceea ce-i vremelnic şi schimbător [1]).

* * *

In primele timpuri Italia—ca şi urmaşa ei de azi din Dacia Traiană— a fost o ţară „eminamente agricolă". Dar vechea constituţie trebuia să se schimbe. Puternice cauze au obligat-o la aceasta.

In secolul al II-lea înainte de Cristos—scrie Schmoller—se „dădu la Roma discuţiunea asupra chestiunei dacă cuceririle trebuiau să meargă sau nu dincolo de Italia; cu alte cuvinte dacă alături de influenţa partidului comunal-agrar trebuia să capete putere şi partidul reprezentant al intereselor industriale şi comerciale". Şi acestea din urmă biruiră. Războiul punic, cucerirea Cartaginei, Siciliei, Sardiniei, apoi a Spaniei, a Greciei, a Galiei, transformară, în spaţiul unui veac şi jumătate, fostul Stat de ţărani într'un imperiu mondial. Guiraud a arătat, cu fapte foarte convingătoare, cum acest proces s'a făcut fără voia Romanilor, şi cum ei „s'au mărit din necesitatea lucrurilor". Ca dovadă, în primele lor cuceriri, Romanii arborează o politică de o înaltă eleganţă morală şi de o noutate fără precedent: în loc de a anexa,

[1]) Publicarea acestui studiu într'o revistă literară ca „Convorbrii" m'a determinat să suprim notele şi referinţele bibliografice. — Pentru capitalismul în vechea Helladă v. studiul intitulat, *Posibilităţi de capitalism Grecia veche*, în rev. „Indepeden. economică", 1926, Octombrie.

pur şi simplu, teritoriile statului învins, ei le declară libere şi le dăruesc independenţa. „Divide ut impera" reprezintă două faze în Istoria Romei. La început, Romanii s'au mărginit a *divizà*, fără pretenţii de a domni; dar domnia a venit de la sine, „ca un fruct prea copt" (Guiraud). Un exemplu tipic este bogatul regat al Pergamului pe care regele său l'a lăsat în moştenire, la moartea sa, Republicei romane. Şi cazul nu e unic. Attale, Nicomed, Apion fac acelaş lucru. Trebuia ca Romanul să fie semi-zeu ca să nu profite de aceste daruri şi să nu se lase, cum este omeneşte natural, să alunece pe povârnişul abuzului. Şi astfel, încet-încet, Roma, care odinioară îşi producea singură întreţinerea cetăţenilor săi, deveni un „rein konsumptives Gebild" (Bücher) „un popor care—lucru incomprehensibil la prima vedere—cumpăra mai mult decât vindea, şi care totuşi, departe de a sărăci, se umplea de capitaluri" (Guiraud). Decât, este o oare-care deosebire între Roma şi oraşele orientale ca Ninive, Theba, Babylon sau Ecbatana. Acestea erau numai—cum spune Bücher, nişte „antrepozite în care se încuiau prăzile furate" din cele patru colţuri ale lumei. La Roma procesul era mai complicat. Pomparea de avuţii se făcea în parte pe cale quasi pacifică. Nu statul oficial, ci oarecum statul *oficios* drena milioanele. Astfel Iuliu Cesar îi vându Regelui egiptean prietenia sa contra unui bacşiş de 34 milioane. Şi Cesar nu era singurul din această categorie. Regele Capadociei datora lui Pompei o rentă anuală de 2.250.000 franci şi lui Brutus una de 560.000. Tot regele Egiptului, Aulet, împrumută dela un cavaler roman, Rabirius, peste 100 milioane cu care urma să cumpere, unul câte unul, pe toţi senatorii Romei. Pentru ori ce afacere politică, senatul se împărţia în trei. O parte, lua bani dela unul din adversari; o a doua, lua dela celălalt; iar restul membrilor se abţineau, cu obiectivitate, dela orice părere, pentru că luaseră bani dela amândoi adversarii. (Salvioli).

Acest procedeu foarte special, nu-i totuşi o „cucerire" propriu zisă. Cucerirea, prada războinică, e ceva care se petrece o singură dată, pe când ceea ce descriem noi era un proces continuu, o sursă de venituri permanentă, adusă cu necesitate de natura însăşi a unui regim social durabil.

Dar aurul Romei mai avea şi alte isvoare de aceeaş natură ca şi cele precedente. Era, în primul rând proconsulatul. In fiecare an, doi foşti consuli aveau dreptul de a căpătă guvernământul unei provincii. Ceea ce se putea câştiga în această meserie e inimaginabil. Ciceron, care era un om moral, după numai un an de proconsulat în cea mai săracă dintre provincii: Cilicia, nu putu să se întoarcă la Roma cu mai puţin de o jumătate milion beneficii—şi aceasta, cum spunea el *„salvis legibus"*. Ne închipuim ce adunau guvernatorii mai puţin scrupuloşi. E de ajuns să amintim că Cesar, înainte de proconsulatul său din Spania, avea un pasiv de 5 milioane jumătate, de care scăpă complect la reîntoarcere.

Dar clasa care deținea în chipul cel mai făţiş monopolul afacerilor şi câştigurilor era aceea a aşa numiţilor *publicani*, recrutaţi în genere din „ordinul equestru". „Afacerile" cu cari se ocupau aceştia erau diverse şi sugestive: 1) concesiuni de mine; 2) concesiuni de pământuri din ager publicus; 3) împrumuturi făcute diverşilor regi vasali ai Imperiului; 4) întreprinderi de lucrări publice; 5) întreprinderi de furnituri pentru armată; 6) aprovizionări cu cereale; 7) furnituri de materiale de război; 8) exploatări, în mare, de case de raport; 9) împrumuturi la oameni săraci; 10) arendarea impozitelor; 11) creşcătorie de sclavi, etc., etc. După cum vedem, lista e destul de lungă. Să ne oprim puţin la câteva din punctele enumerate.

Toţi „regişorii" aziatici erau ciuruiţi de datorii faţă de publicani. Un regat întreg era în mâna unei singure case de bancă din Roma. Şi, în caz de neplată, sancţiunile erau îngrozitoare. Brutus, când Statul Salamina se declară insolvabil, obţinu dela Senat asediul oraşului, care fu blocat. Mii de Salaminieni periră atunci de foame.

Dobânda normală era de 4% pe lună, adică 48% pe an. Excelentă afacere, dacă ne gândim că procentul, la Roma, unde capitalurile abundau, era numai de 4% pe an. Şi, bunînţeles guvernul republicei interzisese provincialilor să se împrumute la Roma. Ceeace dedea naştere la o plus-valută de 44%, fără osteneală multă şi, în genere, fără prea mari riscuri de insolvabilitate.

Firește, atunci când debitorul nu avea avere personală, camăta atingea, chiar la Roma, aceiaşi cifră ca în provincii. Sancţiunea neplăţii era căderea în sclavie a obligatului. Astfel, oamenii de afaceri aveau întotdeauna un stock de inventar viu omenesc, pe care îl exploatau ulterior.

Aceasta era una din sursele unei industrii foarte practicate la Romani: creşcătoria de sclavi, educarea lor în scop de revânzare. Caton, acel pe care şcolarii de astăzi învaţă a-l privi ca pe marele teoretician al virtuţii, era specialist în asemenea exploatări.

Dealtfel Caton se ocupă cu toate ramurile „capitalismului publican". Acest profesor de patriotism era — cum se întâmplă aşa de adesea — dublat de un perfect samsar (Salvioli). Cu aceeaş rigoare cu care declama naţionalismul italic urmărea pe debitorul insolvabil. De numele lui se leagă invenţia societăţii capitaliste de asigurări mutuale. Caton se ocupa adesea de acel soiu de camătă pe cari Grecii îl numeau „emporia"—împrumutul făcut unui armator, în schimbul obligaţiei, pentru acesta, de a împărţi câştigul, dacă expediţia reuşeşte —, sau în caz de naufragiu or de jefuire de piraţi, cu suportarea în comun a pagubelor. Caton imagină, pentru a micşora riscurile, următoarea combinaţiune. Nu împrumuta bani la un singur armator, ci la un mare număr, în genere patruzeci-cinzeci, şi îi obliga să se asocieze între dânşii. Iar Caton se mulţămea să trimeată un libert, un „procurist" al său, care

sta pe bord şi controla operaţiunile. In cazul când una din nävi se îneca, — partea de beneficiu a lui Caton asupra corăbiei scufundate îi era plătită solidar de ceilalţi navigatori. care astfel perdeau de două ori, pentru ca el să câştige odată. Caton nu putea astfel să piardă decât în ipoteza foarte improbabilă când societatea întreagă ar fi pierit şi când toate vasele ar fi făcut naufragiu. Model de contract leonin de cea mai pur-capitalistă inspiraţiune.

O altă exploatarea care dedea loc la constituiri de adevărate societăţi pe acţiuni erau minele. Unele din ele întrebuinţau un personal de 40.000 lucrători, cum este cazul pentru câteva din cele dela Cartagena (Spania)

Exploatarea de imobile era încă un comerţ remunerator. Dacă n'ar fi primejdia focului — spune Aulu Gellu, n'ar trebui să ne plasăm banii decât în case de raport. Nici unul din virtuoşii bărbaţi romani cu care facem cunoştinţă în cărţile oficiale de Istorie nu s'au dat în lături dela meseria de hotelier: Cicero, Crassus. Pompei, Brutus, Atticus, Cesar, Caton, etc., etc. Roma era un oraş supra populat; şi deşi clădirile aveau mai multe etaje, criza locuinţei nu a fost niciodată vindecată. Pentru a da o idee de acuitatea acesteia şi de lucrativitatea caselor de raport, e de ajuns să spunem că chiriile reprezentau aproape 50% din valoarea de cost a imobilului:

Dar nevoiaşii cari erau astfel speculaţi în calitate de chiriaşi erau jefuiţi mai cu seamă ca debitori. Aci câmpul de operaţie se întindea la infinit, şi nu se mărginea numai la oraşe. Agricultorul care suferise un an rău avea încă şi mai mult nevoie de ajutorul bancherului. Şi astfel clasa publicanilor, şi pe subt mână, aceeaa a senatorilor — reduseră, virtual, aproape toată populaţia cetăţenească la situaţia de viitori sclavi.

Dar nu numai senatorii — pe deasupra publicanilor — ci şi, sub ei, poporul mărunt al strângătorilor de mici economii participau la operaţiile cămătăreşti ale „ordinului equestru". Când Rabirius sau Pompei finanţau o aventură, avansurile nu le făceau numai din disponibilităţile lor proprii, ci o întreagă reţea de *„cetăţeni sucursale"* veneau să coopereze la excelenta afacere a bancherului. Cavalerul de industrie aveà nenumăraţi afiliaţi, şi atunci când o întreprindere a sa „ratà", vedem cum dezastrul e mult mai grav decât simpla ruină a unui simplu financiar. Istoricii timpului ne spun că nereuşita afacerei unui publican determina un „krach" general, antrenând falimentul, în adâncime, al păturilor celor mai modeste de cetăţeni care luaseră, după puteri, o „participaţie" în aventuroasa întreprindere.

Deosebit de această solidaritate dintre clasa publicană şi senatori pe deoparte şi dintre publicani şi cetăţeni mărunţi pe dealta — mai exista o solidaritate a publicanilor între ei. Cavalerii alcătuiau mai mult decât o clasă, mai mult decât o simplă

categorie socială. Erau un „trust", un sindicat de interese. Istoria Romei e plină de lupte civile datorite faptului că interesele publicanilor, ştirbite de cutare dispoziţie guvernamentală, au determinat din partea lor protestări mai întotdeauna triumfătoare. Cavalerii ştiau să se ridice, ca un singur om, atunci când cel mai mic din privilegiile lor era primejduit. Şi, la un moment istoric dat publicanii se găseau totdeauna grupaţi în asociaţie pentru exploatări determinate, care semănau isbitor cu societăţile noastre pe acţiuni şi pe cari mulţi dintre scriitorii de astăzi nu ezită să le chiar numească astfel:

Dacă vrem să vedem pe publicani lucrând în mare, trebue să ni-i înfăţişăm în calitatea lor de concesionari ai statului. Concesionari de mine; de lucrări publice: drumuri, poduri, construcţiuni diverse, canaluri, băi, etc.; alteori luau în arendă „cu ruptul" totalitatea impozitelor dintr'o anumită regiune. Autoritatea şi armata le stau la dispoziţie. Aşa încât nu numai că reuşiau a percepe integralitatea dărilor datorate, dar, de obiceiu, încă şi ceva pe deasupra.

Acest sistem de „*comercializare*" — cum am spune astăzi, se dovedea mai cu seamă profitabil când era vorba de furnituri. Roma făcea războaie în permanenţă. În permanenţă deci trebuiau aprovizionate armatele cu materialul necesar atât pentru traiul oamenilor cât şi pentru moartea duşmanului. Iar beneficiile percepute astfel de publicani erau de peste 100 %.

Arendarea în mare de către Stat alcătuia forma-tip a întreprinderei în spirit capitalist în vechea Romă. Una din speţele cele mai originale ale acestui gen era locaţiunea lui ager publicus. Statul poseda imense domenii. Din acesta, o parte le distribuia protejaţilor, veteranilor şi proletarilor; dar cea mai mare parte se închiria publicanilor, care puteau astfel să facă crescătorii de vite cu speze neînsemnate (căci personalul era compus aproape numai din sclavi) şi cu profituri destul de apreciabile. In acelaş timp, situaţia de latifundiari le permitea să-şi rotunjască domeniile prin uzurpări de jur împrejurul hotarelor pământurilor arendate, împotriva unor victime fără apărare, pentrucă erau răsleţite şi neavute.

Aceasta ne aduce la chestiunea — importantă întru toate — a latifundului roman.

Intr'adevăr: Cu toată aviditatea Romanilor pentru bani, totuşi, bunul cel mai preţuit era pământul. Plasamentul funciar sta în vârful ierarhiei de valori a economiei romane.

Toate marile averi din acea vreme sfârşiau prin a se întrebuinţa la cumpărare de imobile rurale. Poate că la aceasta contribuia mult şi faptul că plasamentul funciar era singurul care oferea o relativă securitate într'o vreme când nu se putea fi sigur de nimic. Dar probabil că pricina e mai veche şi mai adâncă. Este o cauză psihologică aceea care făcea pe Roman să iubească pămân-

tul mai presus de orice. Nu trebue să uităm că ceeace distinge radical civilizaţia indo-germană de aceea a popoarelor totemiste, a triburilor cu bază de clan, este ataşarea, sau mai corect iubirea îndărătnică a unei bucăţi determinate de pământ. Slavii, Indienii, Semiţii, Latinii, Grecii, Germanii — toate aceste popoare se deosibesc de acele pe cari etnografii le numesc „primitive“ sau „sălbatece“ prin aceea că — sedentare sau nomade — ele trăesc în legătură cu o anumită porţiune de pământ care „dă un sens“ întregei lor existenţe. Bücher exprimă aceasta foarte bine când scrie că „fie că omul este vânător sau pescar..., fie că e nomad sau... că e agricultor, în toate cazurile munca sa este „*însemnată*“ de acea mică bucăţică de pământ pe care şi-a supus-o,....astfel în cât, la urma urmelor, pământul e care sfârşeşte prin a supune pe omul care se născuse cu gândul de a şi-l supune el“.

Prestigiul pe care pământul îl exercita asupra Romanului este mai presus de socoteli lucide şi de interese imediate. E tari ca o prejudecată şi durabil ca o superstiţie. Aşa se explică intensitatea lui tocmai într'o vreme când productivitatea propriu zis economică a exploatării rurale era relativ redusă. Deja şi astăzi ea e inferioară altor plasamente. Pe vremea Romanilor însă, se reducea aproape la o „operaţiune albă“. Solul nu se cultiva intensiv, şi foarte rar se obţineau surplusuri care să fie desfăcute la piaţă. De cele mai multe ori moşiei i se cerea să-şi nutrească sclavii pe care stăpânul îi creştea pe ea. Intr'un cuvânt, fizionomia unei proprietăţi agrare era cu totul alta atunci de cât este azi, şi comparaţiile între ele trebuesc făcute cu multă circumspecţiune.

Pământul antic nu era pământ pur şi simplu, ca cel din zilele noastre. Era *pământ acoperit cu sclavi* —, ceea ce-i cu totul altceva. Dacă n'ar fi existat sclavajul, milioanele de hectare ar fi rămas pustii, căci populaţia autohtonă era insuficientă pentru a le umple toate. Numai datorită valului de robi care inunda anual peninsula italiană, ager publica s'a putut popula. Altminteri, pământul cultivat s'ar fi redus la de atâtea ori 2 jugere câţi cetăţeni băştinaşi erau. Adică relativ foarte puţin lucru.

Pe de altă parte, fără pământ, importul de sclavi ar fi trebuit să se oprească, şi probabil însăşi instituţia sclaviei să se desfiinţeze. Căci — şi toată istoria modernă a dovedit-o—un proletar liber este mai profitabil pentru exploatator decât muncitorul rob. Studii recente (Storch, Niober, Cairnes) au dovedit că productivitatea salariatului liber este cu 70% superioară aceleia a lucrătorului sclav. In plus de aceasta —, robul trebue hrănit. Munceşte sau nu munceşte —, el trebue să mănânce. Apoi sclavul are copii — guri inutile, pe care tot dominus trebue să le întreţină. Insfârşit, sclavul poate îmbătrâni, se poate îmbolnăvi, poate muri. Toate acestea sunt eventualităţi de pagube apreciabile. Iată pentru ce un sclav nu este o afacere decât dacă cel puţin întreţinerea lui

este gratis. Trebuia găsit un mijloc care să permită o asemenea „auto-subsistență".

Or, existența unui *ager publicus*, indefinit extensibil tocmai asigura aceasta, permițând înmulțirea numărului de robi și dăinuirea înfloritoare a instituțiunei.

Dacă amorul de pământ își trage obârșia din prejudecăți contemporane cu primele începuturi ale raselor ariene, în schimb necesitatea de sclavi e mai recentă. Ceeace nu înseamnă însă că a fost mai puțin înrădăcinată decât cea dintâi în psihologia Romanului. Mentalitatea acestuia era — cum am spune astăzi — „cezaristă". Îi plăcea puterea până și înlăuntrul lui domus. Autoritatea lui paterfamilias este cel mai exasperat exemplu de *„voință de putere"*. Sclavul a fost imitația: modelul era filius familias, și ceilalți care se găseau *in potestate* sau *in manu*. Dar rudele sunt fatalmente limitate, pe când numărul robilor e susceptibil de a fi mărit oricât. De aci și intensitatea fără precedent a nevoei de sclavi.

La Roma cei mai mulți sclavi nu erau utili materialmente. Ei corespundeau unei necesități mai cu seamă morale: setea de autoritate. Romanul identifica gloria sau onoarea cu *puterea asupra altuia*. Este cea mai adâncă trăsătură a caracterului său.

Latifundiul era posedat, în primul rând, „ad pompam et ostentationem" — cum spune Salvioli. Era o „pulchritudo jungendi", cum o numește Pliniu, o „manie", care devenea logică numai întrucât ne amintim că prejudecățile morale sunt cele mai sigure și certe realități sociale. La Roma cei mai mulți „preferau întinderea —, rentabilității". Așa se explică de ce adesea — cum spune Seneca — „un pământ cât o țară aparținea unui singur om"; era o „maladie incurabilă" această *„ingens cupido agros conutinandi"* cum o numește Columella. Și — chiar dacă dăm hiperbola la o parte — putem lua măcar drept țel ideal situația acelui Trimalcion despre care Petroniu ne spune că „la calendele lui Iunie a aflat de nașterea, pe moșia sa din Cume, a treizeci de copii de sex bărbătesc și 40 de sex femeesc —", și care ar fi râvnit să cumpere Sicilia pentru a putea ajunge în proprietățile sale din Africa fără a fi nevoit să treacă pe drum prin moșia altcuiva. Deasemeni, cazul acelui bogătaș despre care Seneca ne spune că ar fi dorit să facă un simplu iaz privat din Marea Mediterană, tocmai prin exagerarea sa caricaturală, ne desvălue mentalitatea predominantă în societatea romană antică.

De altfel nu numai moravurile, dar chiar și legea pozitivă lucra în același sens. Ca să fii senator — situația maximă la care aspira cetățeanul de atunci — trebuia să fii latifundiar. Era o condiție morală inviolabilă. — Dar era și una juridică. Mai multe legi o puneau în vedere celor ce voiau să urce „cursus honorum". Iar publicanii — parveniții și „nouveaux-riches"-ii acelor vremuri

— sfârşiau cu toţii ca proprietari funciari, cu nădejdea de a ajunge odată senatori.

Astfel se explică un fenomen la prima vedere paradoxal: acumularea de pământuri-acumulare care depăşeşte orice alta de până atunci sau de mai târziu, şi tocmai într'o societate unde exploatarea agrară era printre operaţiile economiceşti cele mai precare. Înţelegem această „expropriere a micei proprietăţi de către marea proprietate" bunioară în Argentina contemporană, unde solul este o însemnată sursă de venituri, dar nu la Roma unde — cum spuneam, pământul de cele mai multe ori abia îşi întreţinea inventarul viu de sclavi care îl lucrau. Paradocsul devine însă inteligibil dacă amintim că *pământ şi sclav atcătuiau un tot indecompozabil, o unitate sintetică, că acest „mixtum", acest „corpus duplex" era principala valoare a lumei romane.*

Există o metodă— inaugurată de Marx— pentu a reprezenta oarecum „grafic" mentalitatea economică a unei epoci şi structura regimului dintr'o societate dată. Este ceea ce autorul Capitalului numeà „ciclul producţiunei". In Europa medievală — scria Marx. acest ciclu putea fi exteriorizat în formula: Marfă—Bani—Marfă. In cea capitalistă formula devine: Bani — Marfă — Bani.

Sau mai precis:

Marfă — Bani — *altă* marfă (în cazul economiei precapitaliste) şi:

Bani — Diverse mărfuri — Bani *mai mulţi* (în cazul capitalismului). Ceeace revine a spune că în cazul din urmă este ceva care se *acumulează:* moneda, capitalul, pe când în cazul întâi nu se acumulează nimic; căci s'a plecat dela o marfă şi s'a ajuns la *alta.* La începutul şi la sfârşitul ciclului sunt elemente heterogene. Acumularea nu-i cu putinţă.

Raportând formulele lui Marx la lumea romană —, care din ele i s'ar putea aplica?

Credem a putea spune că nici una. Şi iată pentru ce.

Mai întâi de toate nu întâlnim la Roma acumulare monetară capitalistă. Banul nu se acumula, ci venea tezaurizat gata. Odată ajuns la Roma, el nu se înmulţea —, ci din potrivă, se *risipea.*

Odată intrat sub zidurile Urbei, era automatic dilapidat. Luxul alcătuia o categorie fundamentală a vieţei romane. Ni se relatează cazul unei mese de cedru care costase un milion de sesterţi, şi acel al unui bogătaş ale cărui vase de noapte erau de aur masiv. Dar capitolul cel mare al luxului nu era atât consumaţia cât distribuţia. Clientela personală a puternicilor cetăţeni ai republicei primea regulat milioane de sesterţi dela patronul ei. „Panem et circenses" este un fenomen tardiv, un fenomen de decadenţă. In perioada de înflorire a Romei, cadourile se făceau în bani. De altfel, aceste risipe generoase nu erau complect improductive. Ele năşteau şi întreţineau popularitatea, într'o vreme şi

într'o societate unde popularitatea însemna posibilităţi de fabuloase reînbogăţiri viitoare.

Intr'un cuvânt, banul se pompa, se risipea, dar nu se acumula în vechea economie romană.

De altfel, oamenii bogaţi se distingeau nu atât prin importanţa activului, cât prin aceea a pasivului.

Toţi marii bărbaţi de stat au fost în permanenţă ciuruiţi de datorii, pe care le soldau, când şi când, printr'o „lovitură". Singura valoare pozitivă a patrimoniului lor era pământul, erau latifundiile pe care le poseda orice cetăţean fruntaş al republicei.

Aşa încât, alături de lux şi generozitate, banul mai avea şi un alt canal de scurgere, tot atât de important. Era pământul. După cum aminteam mai sus, toate averile cavalerilor publicani erau finalmente plasate în bunuri funciare. Atticus, acel care a fost supranumit „prinţul cavalerilor" îşi plasase aproape întregul patrimoniu în valori imobiliare.

Nici cellalt ciclu marxist (Marfă — Bani — Marfă) nu se aplică economiei romane. Mai întâi pentru că în genere mărfurile nu se cumpărau cu bani, ci se produceau direct acasă. „Omnia bona domi nascuntur" — cum spunea Petroniu. Dar formula marxistă este nepotrivită mai ales pentrucă face abstracţie de ceea ce era mai important în lumea romană: latifundiul. Desigur, nu se acumulau bani, dar se acumula pământ. Acest pământ era, fără îndoială, altceva decât o „exploatare agrară de astăzi. Am văzut că la Roma latifundiu se numea o mare întindere de pământ acoperită cu sclavi şi producând aproape numai întreţinerea lor şi a lui dominus. Era altceva decât o moşie contemporană. Dar aşa cum era, se acumula într'un chip prodigios. Şi acest proces de polarizare alcătuia pivotul întregei economii romane. In jurul lui va trebui deci să grupăm elementele unei corecte definiţiuni.

In mod general, se poate spune că formula care oglindeşte cel mai fidel circulaţia de valori în economia romană este:

Pământ — diverse valori, inclusiv monedă — Pământ. Tot ce era mai important pleca dela pământ şi totul se reântorcea acolo. Iată, mai în amănunte, cum poate fi descris acest ciclu.

Roma era un spaţiu geografic foarte restrâns în care trăia o mână de câteva zeci de mii de ambiţioşi pe cari nu-i încăpea întreaga lume cunoscută.

Ceace alcătuia acolo primatul vieţei morale era puterea politică şi socială. Trei erau situaţiile mai proeminente. Aceea de proconsul, aceea de general şi aceea de cavaler. Tustrele erau sprijinite pe autoritatea de Stat. Am vorbit destul despre publicani şi despre proconsulat. Ne rămâne să spunem câteva cuvinte despre cel de al treilea personaj caracteristic al civităţei romane, despre generalul civil.

Căci marii generali nu erau militari de carieră. Silla, Cesar, Antoniu, Pompei erau aristocraţi şi cetăţeni, dar nu erau meseriaşi

ai armelor. Nu făceau războaie tehnice, ci politică prin războaie. Și ceea ce urmăreau în primul rând era să dispună de câteva sute de mii de cetățeni care la un semn al lor să facă orice: să dea foc Romei sau să-i proclame zei.

„Războiul a fost marea industrie națională a Romei". Mulți dintre comentatorii Istoriei romane au întrebuințat această formulă. Și cu toate că nu poate fi luată de tot „à la lettre", este totuși probabil că ea reprezintă mai mult decât o simplă metaforă.

Trebue să nu uităm un fapt istoric de o mare însemnătate și noutate. Pentru prima oară până atunci, se ivește interesantul fenomen al *mercenariatului militar aplicat la cetățeni*. Soldatul roman devine un *proletar salariat*, în sensul cel mai modern al cuvântului. Și ostașul cu soldă alungă, „expropiază" cu o necesitate fatală, vechea miliție de patrioți. Ceva mai mult, mercenarul expropriază chiar pe agricultor. Soldatul alungă pe proletar. Ogoarele sunt lăsate pustii, și un „run" uriaș se produce dinspre sate către Roma unde soldatul putea găsi angajament. Un fapt tipic este acela al militarilor întorși din războiu și împroprietăriți, drept recompensă, cu pământ. După fiecare războiu se distribuiau întinderi colosale de pământ foștilor combatanți. *Aproape nici unul însă nu îl păstră. Prima grije a ostașului liberat eră să-și vândă pământul și să caute din nou un general*, care să-l ia într'o altă expediție. Sfârșitul unui războiu echivala—cum spune Guiraud —cu un „*lock out*" dezastruos, care trebuia neapărat evitat.

Așa dar, oamenii fug de pământ, de acea specie de pământ care seamănă cu exploatarea agricolă de astăzi. In schimb, cealaltă specie de pământ, latifundiul, adică moșia de kilometri pătrați, posedată „ad pompam et ostentationem", fără altă pretenție decât de a întreține sclavii așezați pe el, pământul care e simbol de situație morală și de putere socială—această formă de bun funciar este căutat mai mult ca orice.

Pentru a fi general, trebuia să fii senator. Pentru a fi proconsul, trebuia să fi senator. Dar pentru a fi senator trebuia să fii mare proprietar funciar. Cele două situații din cari se puteau trage cele mai mari avuții, erau condiționate de latifundiu.

Generalul făcea războiu. Acest războiu îi aducea bani și glorie. Dar mai aducea poporului roman sclavi și teritorii. Deci posibilități de noui latifundii „genere romano", adică pământ populat cu robi.

Banii câștigați de general în războiu erau risipiți de el în scop de a-și întreține și eventual spori popularitatea, și deci situația în stat, deci posibilitatea, de a trafică mai departe, pe subt mână și nepedepsit, în afacerile publicanilor, dar mai ales pentru a căpătă din nou comanda unei expediții fructuoase, sau pentru a obține dela Senat un nou proconsulat remuneratoriu. Și astfel, operația este reluată d'a capo. Dar la fie-care etapă, personajul își rotunjește averea imobiliară, și deci și turma sa de sclavi. Iar

la sfârşitul sfârşitului, ceea ce rămâne din această vertiginoasă achiziţie şi deperdiţie de valori, e latifundiul —, acel complexus „pământ-sclavi", raţiune ultimă a tuturor frământărilor şi valoare supremă a moralei timpului.

* * *

Este însă acest proces un fenomen economic?

Am spus că râvna după pământ şi sclavi porneà mai mult dela o necesitate ideală decât materială; că era vorba aci de o străveche dragoste de pământ, proprie seminţiilor indo-germane, pe care s'a altoit sentimentul mai recent şi specific roman al „voinţei de putere" al amorului de autoritate care începe cu patria potestas şi culmineză în dominaţia globului.

Ce este — în toate acestea — economic, şi ce are de căutat economia aci? E bine să ne măsurăm cuvintele şi să nu luăm metaforele drept realităţi.

Decât — există şi un pericol invers, acela de a considerà ca realităţi numai ceeace vedem funcţionând în societăţile contemporane. Să nu uităm că lumea romană a putut fi — şi chiar a trebuit să fie — altfel decât societatea de astăzi. Că deci categoriile sufleteşti de atunci trebuesc raportate la mentalitatea de atunci şi nu la aceea din zilele noastre.

Ce este moral, şi ce este economie? La urma urmei, toate valorile economice au la fundul lor un sentiment care e de o natură străină economiei. O *casă*, — de pildă — este de sigur o marfă. Dar este o marfă pentrucă satisface nevoia biologică de a avea un adăpost, aceea juridică de a avea un domiciliu legal, acea morală de a avea un cămin familial, aceea politico-socială de a avea un local unde să primim în mod onorabil dacă nu chiar fastuos cunoscuţii de care avem interes, aceea estetică de a ne desfăta ochiul în plăceri inviorătoare, etc., etc. După cum vedem aproape tot conţinutul ideei de casă este aneconomic. Atâta numai că în plus de toate acestea, o casă mai e şi o *marfă*. E singurul ei titlu economic. Dar ce este o marfă? Şi pentru ce o casă, pe lângă alte nenumărate lucruri, mai este şi aceasta?

Am arătat aiurea — şi este aşa de evident încât nu-i nevoe de multe demonstraţiuni — care e geneza valorilor de economie.

Un simţământ al nostru se poate cristaliza într'un semn exterior. Frumosul în opere de artă, sanctitatea în simboluri religioase (icoane, cruci) patriotismul în drapeluri şi alte insigne, etc., etc.

Decât — acestor obiecte le lipseşte ceva: acumulabilitatea. Două cruci nu fac mai multă religiozitate decât una singură şi două drapeluri reprezintă tot atât patriotism cât trei sau zece. Pe când un simbol economic, o livră sterlingă bunioară, adunată cu ea însăşi, dă o cantitate finală de avuţie mai mare.

Aşa dar, pentru ce să existe valori economice—sau *mărfuri*

cum li se mai zice—două condiţii sunt necesare: 1) Trebue ca sentimentul care le animă să se fi întruchipat durabil într'un semn exterior (obiect, embleme—cum sunt iscăliturile—vorbe, etc.); şi 2) trebue ca acest obiect exterior să fie maximum de exterior, până într'atâta încât să poată funcţiona prin el însuşi, fără a fi nevoe să regândim la fiecare clipă sentimentul dela care a pornit. Intr'un cuvânt să fie ceva intermediar între un simbol moral şi o cantitate acumulabilă.

La toate aceste condiţiuni satisface cu prisosinţă latifundiul roman, acel *quid duplex* compus din pământ şi sclavi. Ca orice valoare economică, el îşi trage existenţa dintr'o nevoie străină de economie, din nevoia morală de glorie, de arivism, de putere, de rang social şi respectabilitate. Dar împrejurări specifice societăţii romane au făcut din această insignă de forţă politico-morală un obiect de o foarte conturată exterioritate, un obiect care sfârşeşte prin a fi preţuit ca scop în sine, până într'atâta încât acumularea lui este percepută ca o sporire reală şi ca o creştere efectivă.

Să se observe:

Sclavul este o marfă. O marfă, bun înţeles, *acumulabilă cu ea însăşi* — ca orice marfă. Dar acumulabilitatea e mărginită. Un număr prea mari de sclavi încetează de a mai fi o afacere şi devine o pagubă.

Pământul—la rândul său—este o marfă, o valoare susceptibilă de acumulare. Dar şi aci acumulabilitatea e mărginită de legi imuabile. Este în deosebi cunoscuta lege a „rendamentului neproporţional" şi a „venitului descrescând" (abnehmende Bodenertrag — cum zic germanii).

In schimb, — aceste două mărfuri, *combinate*, produc o acumulabilitate quasi indefinită. Pământul hrănind pe sclav şi sclavul îngrijind de pământ —, *afinitatea* acestor două elemente unul pentru celălalt este aşa de mare încât din sinteza lor rezultă o valoare solidă, menită să lovească imaginaţiile şi să domine spiritele.

Am numit *latifundiu* această valoare specific romană care nu are nimic comun cu latifundiul contemporan. Oricum l-am numi, el a fost centrul de gravitate al vieţei economice din societatea latină.

Desigur, toate aceste lucruri sunt foarte *topice*, deci destul de greu de priceput astăzi, când altele sunt simbolurile economice de care ne servim. Cele uzitate în lumea romană — acum nu mai sunt. Trebue însă să ni le reprezentăm pe acestea pentru a o înţelege pe aceea. Dacă vrem să înţelegem evenimentele timpului, trebue să ne identificăm mentalităţii de atunci, şi să constatăm că tot acel proces complicat de războae, guvernări jefuitoare, ambiţii de a ajunge, lupte civile, etc. etc. prezintă, într'o privinţă, un aspect categoric economic, şi că ceva mai mult, prin el tocmai se poate defini însuşi fundamentul regimului economic al Romei antice.

Firesţe, nu trebue să forţăm sensul cuvintelor, şi să

spunem că în Roma a existat un capitalism *sui generis* care nu era nici capitalism comercial, nici capitalism de cămătă, ci un capitalism de latifundii. Căci, — dacă într'o privinţă este adevărat că capitalul nu-i, în ultimă analiză, decât acumulatorul principal dintr'o societate dată —, în schimb — şi cum foarte bine spune Salvioli — toate societăţile au capital. E vorba însă de cu totul altceva, şi anume de a şti dacă acest regim descris mai sus are vre-o analogie cu forma precisă de capitalism pe care Europa l-a desvoltat între veacurile XIV şi XX. In această privinţă răspunsul — trebue să o mărturisim — nu poate să fie decât negativ.

Dar acei care invocă fapte în favoarea asemănării dintre cele două regimuri se înşală nu atât pentru că aceste fapte ar fi excepţionale şi „minoritare". Credem că din potrivă, faptele cu parfum capitalist menţionate de un Meyer, Momsen sau Ferrero sunt mai importante în economia romană, decât cele aduse în sprijinul celeilalte concepţiuni (în sprijinul caracterului „meseriaş" al producţiei industriale). De asemeni nu este complect adevărat că la Roma n'a existat „o clasă care să fi avut monopolul virtual" al mijloacelor de îmbogăţire, (Salvioli) după cum inexact este că Romanii n'au cunoscut muncitorul liber şi salariat. Dinpotrivă: în ocupaţia cea mai productivă de bogăţie: războiul, întâlnim, ca lucrător, pe soldatul mercenar, care este — în cel mai riguros înţeles al cuvântului — un proletar cetăţean.

Decât în toate aceste fapte, dacă este îndreptăţit să vedem fenomene economice, nu este îndreptăţit să vedem fenomene capitaliste. Capitalism înseamnă cu totul altceva decât acumularea îndefinitivă de acele bunuri specific romane care au fost latifundiile, adică sinteza indecompozabilă *pământ — sclavi.*

Latifundiul roman a fost, deasemeni, cu totul altceva decât senioria medievală. Numai dacă ne referim la aceasta din urmă putem vorbi, odată cu Bücher şi Rodbertus, de „Hauswirtschaft". In Roma însă, latifundiul nu era un stătuleţ, o societate, — ci o valoare de portofoliu, o unitate care făcea parte integrantă, alături cu altele, din patimoniul unui singur om, iar indivizi ce trăiau pe acel pământ erau obiecte, erau *res, res mancipii*, erau piesele componente ale unui aparat material.

Desfiinţarea societăţii romane se defineşte tot prin acest fenomen central. In momentul când războaele victorioase au încetat, a încetat simultan atât importul de sclavi cât şi câştigarea de noui bucăţi de pământ. Pământul existent a rămas. Dar a devenit o moşie banală, şi un stătuleţ autonom. Foştii sclavi au rămas, dar au devenit colonii de mai târziu şi ţăranul liber de şi mai târziu. Ceeace a dispărut însă cu desăvârşire a fost acea posibilitate de acumulare progresivă a tuturor acestor elemente. Acumularea de pământuri acoperite cu sclavi devenind imposibilă

—, întregul regim al economiei romane a lăsat locul liber economiei medievale care i-a succedat.

Bunînţeles —, toate aceste puneri la punct nu rezolvă încă problema „capitalismului antic“ în întregime. Ele nu-s valabile decât pentru economia Romei. Mai rămân însă şi alte economii antice care pot fi radical deosebite. Aşa este—credem noi—cazul cu economia Greciei vechi. Dar despre aceasta din urmă locul disponibil în această revistă nu ne îngăduie să ne mai ocupăm [1]).

D. I. Suchianu

Cronica teatrală

Teatrul naţional din Craiova. — Cu tot haosul manifestărilor culturale, dintre care unele sunt foarte puţin culturale, sunt totuşi şi semne de reală îndrumare spre bine. De pildă, teatrul din Craiova a devenit în timpul din urmă un centru de rodnică activitate nu numai artistică, dar şi socială. Despre latura socială va fi vorba mai târziu. Acuma să relevăm câteva opere originale, înterpretate la Craiova cu cea mai mare grijă.

Un erou (de N. Kiriţescu) ne prezintă antiteza dintre guralivii, cari se dau drept eroi, spre a vâna zestre ori situaţii, şi eroul adevărat: tăcut, discret, adânc cinstit şi gata la faptă, îndată ce e vorba de o primejdie care trebue biruită.

Autorul întrupează aceste însuşiri în Ţulucă Peleş: „tăcut, morocănos, cam din topor, dar inimă caldă“.

Femeia care doreşte să găsească în calea vieţii sale pe eroul adevărat este o tânără părăsită de soţul ei, un decavat. Ea însă e o fiinţă fină, care a făcut călătorii în streinătate, a cunoscut societatea aleasă din Anglia, etc.

Aci stă greutatea psichologică a dramei, distanţa prea mare dintre cele două suflete. El e prea din topor pentru o astfel de femeie. Privitorul are impresia că Adina se resignează să ia şi pe acest primitiv, dacă adevăratul eroism şi nobleţa de suflet nu se găsesc de cât în primitivi.

Nu e oare o altă modalitate? Peleş poate apărea în actul I şi al II-lea ca un fel de om lipsit de orice atenţie pentru formele sclivisite ale societăţii. A văzut în război nulitatea celor ce-şi jertfesc viaţa, închinându-se formelor goale. De aci nepăsarea dusă până la dispreţ şi chiar la grobianitate.

Dar, când dă cu ochii de o femeie aleasă, cinstită şi dreaptă la suflet, s'ar putea să se întâmple şi în sufletul lui un fel de prefacere: un plus de viaţă, care să-l facă în actul al III-lea, în faţa bărbatului escroc al Adinei, nu numai un apărător masiv, prin primitivitatea lui, dar şi un fel de erou mai complect, mai

[1]) Despre „*Posibilităţile de capitalism în Grecia veche*“ v. numărul de Iulie-Decemvrie 1926 al Revistei „Independenţa Economică“.

comprehensiv, care să cucerească pe Adina, smulgându-i chiar *admirația*.

Firește, și felul cum a deslegat autorul nodul dramei sale este admirabil. Dar atunci rămâne în sufletul spectatorului impresia (cam deprimantă), că adevăratul eroism nu-i posibil decât în suflete simple, în oameni „cam din topor", cum explică afișul teatrului din Craiova.

E mulțumit autorul? Și asta să fie realitatea? Ori care ar fi concluzia, publicul a plecat cu impresia că maiorul Kiriţescu este un om de teatru, dela care avem dreptul să așteptăm mult (jocul artiștilor — superior. Bine ar fi să-i vedem și pe scena altor teatre mai mari)

Spectator

RECENZII

Indrumările şi informaţiile critice ale d-lui C. Şăineanu

„Recenzii" Ed. „Adevărul" Buc. 1926

D-l Şăineanu şi-a publicat într'un volum recenziile apărute consecutiv timp de doi ani (1924—26) în foiletonul săptămânal al ziarului „Adevărul".

În prefaţa care le precedează d-sa refuză literaturii noastre actuale existenţa unei critici informative competinte, conştiincioasă, limpede şi concretă care să informeze publicul cititor asupra scriitorilor şi operelor datorite lor, apărute în cursul unui an.

Critica noastră spune d-l Ş. „.. *se menţine încă în faza problemelor estetice... sau a devenit sub alţii o broderie artistică de imagini şi de sentinţe*".

„*Pe de altă parte, în ziare ca şi în reviste, redusă la articole sumare, ea se mărgineşte, de cele mai multe ori, la aprecieri fugitive, la generalităţi, sau uneori la elogii ditirambice*".

Este surprinzător că un critic cu pretenţie de cunoaştere a vieţii noastre literare contemporane, şi de îndrumător al plublicului „*dezorientat*" poate face asemenea afirmaţiuni fără să le dovedească.

Poate fi acuzată critica literară din vremea noastră, că preocupată numai de „*problemele estetice*" neglijează fenomenul literar nu urmăreşte evoluţia lui?

Se poate reduce ea numai la „*aprecieri fugitive*" şi „*generalităţi*"?

Adevărul este altul : în literatura noastră critică prezentă discuţiunile originale cu caracter pur estetic, privitoare la problemele teoretice ale artei, sau ale artei literare în speţă sunt destul de rare; nu sunt nici chiar similare polemicelor de acum trei decenii dintre T. Maiorescu şi Dobrogeanu-Gherea.

Discuţiunile polemice *contemporane* provin din încrucişarea părerilor opuse ale diferitelor cercuri literare, care îşi dispută cinstea orientării literaturii noastre actuale (polemicele dintre tradiţionalişti şi moderniști), sau sunt pur şi simplu reluarea unor vechi teme de discuţie scoase din nou la suprafaţă de anumite curente literare în disoluţie (cazurile lichidării „*Sămănătorismului*" şi *Poporanismului*").

Caracteristica criticei contemporane, este nu o atitudine pasivă în faţa fenomenului literar, ci una activă, căci ea urmăreşte cu încordare manifestările literare a căror evoluţie nu-i este de loc indiferentă. Aceste efort al său este susţinut de o activitate organizată pe cenacluri şi reviste, care nu se mărgineşte la simple „*aprecieri fugitive*", cum crede d-l Şăineanu; el se exteriorizează prin ample şi detailate articole, cronici şi recenzii literare datorite câtorva condee competinte (când spun acestea mă refer numai la anumite reviste), prin conferinţe publice sau şezători literare.

Altele sunt defectele criticei noastre prezente, pe care d-sa ar fi trebuit să le releve; în nici un caz acelea care i le atribue.

Din momentul ce alături de critica superficială și interesată a unor ziare și reviste, există și o critică serioasă de censurare obiectivă a fenomenului literar, urmează că aserțiunea d-lui Șăineanu care neagă existența unei critici de informație în literatura noastră este neîntemeiată și nu corespunde realității.

Unei critici de censurare, selecționare și valorificare a acestui fenomen, unei critici atente și direct interesată la evoluțiunea literaturii și a gustului public nu i se poate aduce acuzația că nu informează suficient publicul cititor, și în același timp nu i se poate refuza și calitatea de a fi informativă.

Prin urmare, d-l Ș. greșește când consideră critica informativă ca o „*sarcină*" nouă pentru d-sa; genul acesta de critică exsistă de multișor timp în literatura noastră și nu începe cu dânsul.

Acum după această restabilire de fapte, putem trece să cercetăm și modul cum informează d-l Ș. publicul cetitor prin critica sa personală. Recenziile sale, în special cele făcute volumelor de poezii evidențiază o curioasă atitudine și mentalitate, procedeu și judecată în cercetarea lor. Astfel d-sa are obiceiul de a reflecta indiscret și retoric pe socoteala vieții intime a poeților, exprimată mai mult sau mai puțin de versurile lor.

Spicuesc câteva exemple pentru edificarea cititorilor. Recenzia volumului: „*Din Trâmbițe de aur*" a d-lui Stamatiad începe cu următoarele reflecții banale:

„Poetul era tânăr, avea numai 25 de ani.

„Vârstă frumoasă de sigur, când pentru cei mulți de abia începe viața, cu cortegiul ei de iluzii, planuri și de speranțe în viitor. *Atunci se simt fiorii dragostei celei dintâi, ai dragostei care nu se uită niciodată.* D-l Stamatiad a fost mai precoce. *A iubit cu putere și a cunoscut toate gamele pasiunii amorului cu mult înaintea comunului muritorilor.* Poeții își trăesc viața mult mai repede. La vârsta de 25 ani, când alții de abia încep a iubi, *poetul Stamatiad e descurajat, cu inima sângerândă și mutilată.* In amor n'a găsit decât venin".

Sau în recenzia poeziilor d-lui Talaz:

„D. Talaz a neglijat singura rază *care putea să-l lumineze, să-l încălzească cu adevărat: sentimentul dragostei.* Acest sentiment îi lipsește cu totul."

Iubita poetului cu toate că e „o întruchipare a visului în floare" *totuși ea nu e o consinzeană, despre care să se poată spune: „la soare te puteai uita, dar la dânsa ba!"*

Iubita poetului „*nu e o consinzeană*", sau „*D. Stamatiad a fost mai precoce . . . a iubit cu putere . . .* etc"; ce caută asemenea „*mărgăritare*" de cugetare (termenul este tot al d-lui S.) într'o recenzie critică informativă? Cititorii d-lui Stamatiad vor înțelege și prețui mai mult poeziile sale, *acum când știu că D-sa „a iubit cu putere și a cunoscut toate gamele amorului . . . etc. etc. . . . "*?

S'au refuza-vor ei volumul d-lui Talaz pentru motivul, că este „*lipsit de poezia fecundantă a dragostei*" și pentrucă iubita poetului „*nu e o consinzeană*"?

. . . . . .

Să mergem însă mai departe și să vedem în ce constă critica propriu zisă a d-lui Șăineanu.

Critica aceasta este de un simplism surprinzător; învăluită în haina de ocazie a unui stil abundent și retoric, dânsa nu are decât prestigiul pe care i-l dă o formă șlefuită. *Ea se caracterizează negativ prin lipsa de criterii estetice, discernământ și înțelegere critică, metodă și motivare a impresiilor*; în desfășurarea sa nu realizează altceva decât un rezumat conștiincios al operei, care în stilizare amintește de multe

ori anumite imagini și versuri ale poeților de care se ocupă, transformate în proză.

Idealul critic pe care-l vizează d-l S. este să dea cititorului o icoană cât mai fidelă a conținutului volumului cercetat, sau o justificare a titlului său, prin o tălmăcire psihologică succesivă a poeziilor conținute, împestrițată din loc în loc cu retorisme ieftine, reflecțiuni personale de felul celor de mai sus și relevațiuni de versuri deseori comune.

Nici o preocupare de selecțiune critică, valorificare și clasificare a materialului poetic cuprins de volume; singura preocupare a criticului este să dovedească titlul volumului, sau trăsătura sa psihologică dominantă. Pentru aceasta d-sa ia și citează aproape din fiecare poezie: strofa sau fragmentele, care i se par mai caracteristice, fără nici o grijă de valoarea lor estetică și fără să le mai însoțească de cuvenitele comentarii critice.

Nu rareori din această pricină, versurile frumoase se succed după cele proaste și viceversa.

Procedeul acesta este eronat; el mutilează fără motiv serios, poeziile de valoare, deoarece citațiunile care se scot din ele se fac nu în vederea reliefării și aprecierii lor artistice intrisece, ci în vederea unei preocupări externe a autorului, secundară însă în planul general al volumului. Pe lângă aceasta el mai este dăunător publicului cititor, întrucât îi oferă un material poetic nediferențiat esteticește și nevalorificat critic.

Regretăm că din pricina lipsei de spațiu nu putem da decât câteva exemple pentru dovedirea acestor afirmațiuni; prin gravitatea lor, vor fi însă suficiente.

Citâm un fragment din recenzia: *„Ironii Sentimentale"* de E. Marghita.

„Poeta simte o frică de a iubi, deși privirea și apropierea iubitului o turbură adânc. Inima îi strigă, rămâi! pe când gura ce ardea lipindu-se de gura lui, îi strigă cu asprime, du-te! Și el a plecat".

„Astfel trecu și al meu noroc,
„Eu n'am știut să-l țiu pe loc,
„Și n'are să mai vină.
„O, nu, nu trebuia să pleci!

„Dar fiți pe pace! Norocul s'a întors, după cât se pare. Și a fost așa!"

„In sufletu-mi curat ca crinul,
„A patimii 'mpurpurată floare,
„A biruit sărmana mea pudoare
„Și 'n văpăi de foc i-a stins suspinul.

„Ce va urma apoi, după acest vis sublim?"

„Pe urmă știu eu bine ce va fi
„Mă vei uita... iar eu te voi iubi
„Cu aceeași patimă 'nflăcărată.

„E prima iubire adevărată a poetei. Dar ce folos! el o părăsește lăsându-i sufletul pustiu. Zadarnic îl mai așteaptă cu visele ce-i mor unul câte unul .... etc. etc."

„Și când totul pare uitat, aducerile aminte, ca niște strigoi fără milă, *se trezesc mereu în sicriul sufletului ei."*

Pe lângă verificarea afirmațiunilor noastre de mai sus cititorii au prilejul să aprecieze în aceste citațiuni: gustul literar și dispoziția critică spre sentimentalism a autorului lor.

Acelaș gust literar, aceeași confuziune între frumos și plat, ace-

lași sentimentalism dozat și de o greșită înțelegere a fondului poeziilor, dă pe față și recenzia volumului „*Destrămare*“ a d-lui G. Nichita. Se poate atribui oare acestui volum „*o notă de filosofie amară*“, când știut este că el marchează numai o simțită atitudine lirică de esență minoră a poetului?

Este îngăduit unui critic să facă scriitorilor de care se ocupă mustrări, pentru dispozițiunile temperamentale vădite în opere, așa cum de pildă face d-l Șăineanu aceluiaș poet prin rândurile care urmează?

„Acest blazat incurabil este deabia la debutul carierei sale, în prima vârstă a tinereții, când florile te îmbie cu parfumul lor, *izvoarele cu șoaptele lor tainice, iar femeia cu dragostea-i caldă*“.

Notați, vă rog: pentrucă poetul este la vârsta când femeia îl îmbie „*cu dragostea-i caldă*“, el ar trebui să exprime alte simțiri decât cele exprimate în versurile sale! Aceleași reproșuri se fac ceva mai departe și poeților Milcu și Talaz.

Recenzia în care însă d-sa, face dovada deplină a incomprehensiunii sale critice este cea făcută volumului de versuri a d-lui Talaz.

Trecând cu vederea peste defectele recenziilor precedente vizibile și în aceasta, evidențiez numai o eroare, care nu este îngăduită unui critic dornic să fie informator și îndrumător al publicului cititor.

Eroarea constă în clasarea d-lui Talaz printre poeții curentului nou. Această clasare se face pe baza următoarelor două motive: 1) pentrucă poetul Talaz ca și toți ceilalți adepți ai acestui curent are „*gogoriță*“ întunericului[1]); 2) pentrucă în o altă poezie („*Omul din întuneric*“) imaginația sa îl face să creadă „*că aude trecând prin întuneric un om, ai cărui pași cutremură pământul . . . . .* și îl înfioară, îl dor, înfipți în carnea lui . . . . . “.

Această comică „gogoriță“ a întunericului și imaginația năzdrăvană a poetului care „aude trecând . . etc.“, constituesc argumentele prin care d-l Ș. dovedește că poetul Talaz nu este clasic, ci un adept al școalei noua.

Acest lucru d-sa îl afirmă textual: „*Prin aceasta d-sa se conformă cerințelor poeziei noui, care se rezumă în „descărcarea sensibilității artistice prin întoarcerea la cele mai intime sensații prin căutarea de sine, în poezie a eului său propriu*“. Admirați vă rog, această caracterizare a poeziei noua și stilul în care este redată!

Clasificând pe d-l. Talaz, clasic atât prin formă cât și în fond, printre poeții curentului nou, d-l Șăineanu a fixat singur valoarea și competința criticei sale informative.

Această critică prin informațiile ei fără relief estetic, fără metodă scrisă într'un stil afectat melo-dramatic, nu poate semăna în sufletul publicului, care așteaptă să fie îndrumat, decât confusia și dezorientarea de care d-sa vorbea în prefața introductivă.

Și când te gândești că a fost generos răspândită în straturile sale până la strângerea în volum, prin coloanele celui mai popular ziar de seară „*Adevărul*“

Const. Georgiade

Antiquitas Rediviva *de Gh. Băgulescu.*

Autorul cărții *Zile de Energie*, și altor lucrări prețioase, ne dă de data aceasta o încercare de roman. Încercare, fără a micșora nimic din valoarea literară a lucrărei D-sale, dar numai o fericită încercare.

---

[1]) „*Întunericul este gogorița mai tuturor poeților curentului nou*“, spune d-l Ș. D-sa face aluzie la poezia „*Drum în noapte*“ din care citează o strofă.

In figura tribulului Junius se oglindeşte cu măestrie figura soldatului roman, — cu toată enacitatea, disciplina, vitejia şi bunătatea lui. Acest Junius, pus faţă în faţă cu toată mizeria politicianistă, care ridică la suprafaţă pe toţi laşii şi nechemaţii şi cari din pricina nepregătirei tărăsc după ei dezastre, — este o splendidă oglindă a zilelor noastre.

Insuşi elementul iubirei, personificat prin statuia pompeiană, este ridicat până la cea mai înaltă idealizare.

Figura tribunului străluceşte ca un fulger peste întreaga lucrare. Fie ridiculizând manevra militară a adversarului sau cu o fulgerătoare manevră a trupelor sale disciplinate, fie că, ridicând din umeri, lasă să-i treacă înainte incapabilul—refuzând dragostea desfrânată a fostei amante a lui Titus—fie salvând dela înec pe Vespasianus, în faţa tuturor întâmplărilor şi ademenirilor, el rămâne ostaş, ostaş a cărei inimă nu sângerează decât la gândul patriei lui mult iubite.

Exilul lui la Istria, întâlnirea lui cu Decebal şi mai cu seamă descrierea Dobrogei noastre, este o podoabă literară.

Biciuirea moravurilor de azi, sub loricele, şi stalele romane este încă o mare calitate a scrierei. A păstrat discreţia cea mai măiastră, el, pe care atât îl dor scăderile societăţii noastre.

O revizuire generală asupra nomenclaturilor latine, unele scurtări de capitole şi amplificarea altora, ne-ar fi adus o lucrare desăvârşită. Aşteptăm ediţia II-a.

Desemnuri minunate de maestrul Stoica ilustrează volumul frumos tipărit în Craiova cea harnică.

A.

Codin de *Panait Istrati.*

In prefaţa din „Domniţa din Snagov", d-l Istrati a făcut o făgăduinţă, de care nu s'a ţinut: că nu va mai scrie.

E o slăbiciune omenească, pe care o înţeleg, fiincă şi eu îmi propusesem, că dacă o mai scrie, nu voi mai recenza. Şi iată că recenzez.

„Codin" e după „Kira Kiralina", cea mai bună carte a d-lui Istrati. Nu interesul pentru poveste, care atrage şi înlănţue, e calitatea dintâi a autorului, ci culmele pe care se înalţă el când descrie suflete frumoase. Mişună în omenirea aceasta, împrejurul nostru, desmoşteniţi de-ai soartei, în sufletul cărora bântue duhul lui Dumnezeu. Noi nu-i cunoaştem. Ne frecăm de tot putregaiul, de care ne este însăşi scârbă, şi când mâna lui D-zeu ne atinge, nu o recunoaştem

D-l Istrati, care a suferit, a pătruns în adâncul acelor suflete, le-a cunoscut şi ni le descrie, poate aşa cum sunt, poate aşa cum le vede el sau aşa cum ar vrea să le vadă.

Insă—mereu acel INSA care strică opera lui Istrati—el nu poate concepe că şi în afară de mediul pe care l'a cunoscut, al desmoşteniţilor, mai pot fi pe pământ şi alte suflete nobile.

Pentru el, omenirea se împarte în două: oropsiţii şi impilatorii. Criteriul nu e: *bun* şi *rău*, e *sărac* şi *bogat*. Concepţie care a dus la „Haiducii" lui şi la prefaţa din „Domniţa".

Deci, încăodată: păcat! Căci o operă nu poate fi durabilă, decât când este imparţială. Şi câtă vreme d. Istrati va asculta de şoaptele răuvoitorilor, atâta vreme cititorul cinstit va aproba dreptul lui simţământ şi va desaproba strâmba lui judecată.

C. Gane.

REVISTE

Gândirea. *No. 6-8. 1926.*

Publică un studiu al d-lui *F. Şirato* asupra lui *Grigorescu*. Autorul scoate în relief latura lirică a picturei maestrului. Opera maturităţii lui Grigorescu este pătrunsă de un sentiment personal, care în poezie dă naştere „lirismului", iar în pictură „impresionismului". Din împreunarea schimbătoarelor aspecte ale culorilor în natură şi fugarelor simţiminte în sufletul artistului se crează uneori, fulgerător, o stabilă realitate, pe care pictorul-poet o aşterne pe pânză.

Aceasta e sinteza articolului d-lui Şirato.

De altfel, Grigorescu îşi dădea foarte bine seamă de necesitatea acestei fulgerătoare potriviri a obiectivului şi a subiectivului, de această „prindere a momentului" idinspensabilă impresionistului pentru a-putea creă. „In pictură" spunea el „cel mai bun lucru e să nu revii. Cât ai putut prinde dintr'odată, cu sufletul înfierbântat din ceasul a cela, *atât e ol tău*„.

Acest pictor, care a ştiut să ne redea atât de minunat feeria luminii şi aspectul naturii din România noastră răsfrânte în sufletul lui de Român, acest Grigorescu este, spune d-l Şirato: „în plastica românească, nu numai un nume, este o aureolă, şi de aceia un simbol."

Universul Literar. *No. 48 din 28 Noembrie 1926*

Publică de asemenea un interesant articol al d-lui *N. N. Tonitza* asupra unui alt pictor, *Maurice Utrillo*, un francez, al cărui nume se află acum pe buzele tuturor cunoscătorilor, şi ale cărui tablouri se vând cu câte 50.000 de franci, de unde până mai dăunăzi le dădea pe un pol sau pe-o sticlă de vin. A cunoscut toată gama mizeriei omeneşti şi poate din frământările acestei vieţi chinuite de boem s'a născut, ca o reacţiune lăuntrică împotriva realităţii din afară, simfoniile lui de alb. Imperioasă cerinţă a frumosului de a răzbate pe ori ce cale.

La el, nimic din „prinderea momentului", din potrivirea anumitor stări sufleteşti cu un anumit aspect al naturei.

„In existenţa lui, spune d-l Tonitza, pictura cântăreşte tot atât cât munca dulgherului sau a pescarului". Vagabondează pe străzi, priveşte se întoarce acasă şi lucrează. Corect şi meticulos desemnează un peisaj pe pânză, cum ar tăia un croitor o haină. Din afară nu prinde o atitudine sau un efect de lumină, din lăuntru nu pune o trecătoare stare sufletească. Dar în schimb, când începe a-şi colora pânza, pune alb, alb, alb, tot albul din lăuntru sufletului, ca un protest împotriva întunecimei mizeriei din afară.

„Ori care ar fi motivul lui Utrillo, spune d-l Tonitza el brodează întotdeauna în jurul, şi pentru triumful, unui acord de alburi.

Alburi nevinovate, calde, comunicative, simple — şi totuşi de o extraordinară şi neaşteptată variaţie lăuntrică

E în ele tot sufletul, greu de mister, al artistului — şi aproape singurul element care imprimă operei o neimitabilă distincţiune.

Sub acest raport, Utrillo nu are corespondenţi nici între contemporani, nici în trecut.

Fireşte, întreaga gamă coloristică este uimitor acordată la cheia albului şi susţinută, fără greş, în aceiaşi cântare de sărbătoare tristă".

Din comparaţia acestor două articole, asupra lui Grigorescu şi a lui Utrillo, se evidenţiază, odată mai mult, că în materle de artă, nu există reguli stabile.

Junimea Literară. *No. 9-10, 1926*

Ca şi numărul trecut al revistei „Făt Frumos" d-l *Leca Moraru* închină aproape tot numărul de Sept.-Oct. al „Junimei Literare" memoriei lui *V. Bogrea.* E o pioasă faptă, şi folositoare, căci până la strângerea în volum a operei atât de puţin ştiută a acestui modest scriitor, ajungem a-l cunoaşte măcar pe această cale.

D-l Leca Moraru reproduce, din „Neamul Românesc Literar anul I No 15" poezia *Sfat,* pătrunsă de acelaş spirit de misticism, ca şi „Debemur terrae" (Pământ avar),

Sfat

In văi profunde
De suflet, unde
Nu pot pătrunde
Profane unde,
Vezi de-ţi ascunde
Ca pe-o comoară
Ce n-o să moară
Gândul şi taina.

Când moartea vine
Şi de la tine,
Ca de la mine
Şi ori şi cine,
Prada reţine,
Ea nu ridică
Decât ce-i pică:
Lutul şi haina.

Iar dintre multele epigrame, toate reuşite, spicuim următoarea:

Unui candidat fără noroc

Voia să fie senator
Dar să-l voteze— cine?
Când nu-l ştiu mulţi alegători
Iar mulţi îl ştiu prea bine!

Graiul Nostru. *No. 11-12, 1926*

D-l *A. Cotruş* prin poesia „*Copilărie*" dovedeşte că o pană iscusită poate debanaliza cele mai banale subiecte. Citez strofa întâi, întreagă şi un vers din a doua:

Copilărie, alb pridvor părăsit,
Ulita era plină de copii... Unde-au fugit?..
Cine i-a speriat? Cine i-a gonit?...
Drumurile toate spre minuni duceau...
Unde-i sufletu-mi de-atunci? De unde să-l iau?!...

Copii nu-s . . . . . .
. . . . . .
Cineva departe a tăcut şi s-a sfârşit.

C. Gane.

Revue des Deux Mondes. *15 Sept. 1926.*

Cunoscuta scriitoare Noëlle Roger este una din cele mai sincere prietene ale Țării noastre. Încă o dovadă a sentimentelor ce o leagă de România ne dă articolul său din la Revue des deux Mondes: „La Nouvelle Roumanie", în care, pe lângă chestiunile capitale ale vieței noastre sociale și economice, ne zugrăvește unele tablouri pitorești, care trădează o adâncă simpatie și o clară înțelegere pentru tot ceace e românesc. După o justă evocare a figurei Principelui Carol, Noëlle Roger destăinue cititorilor săi marea revoluție socială, care a fost înfăptuită de reforma agrară, fără turburări și vărsări de sânge: „C'était une tradition chez les anciens boyards valaques et moldaves de fonder des monastères. Aujourd'hui leurs descendants continuent d'être des donateurs. Seulement ce n'est plus une petite eglise que je vois dans leurs mains tendues. C'est de la terre... leur terre doreé de moissons qu'ils ont offerte".

După ce arată efortul pe care trebue să-l facă România pentru a-și echilibra viața economică după pierderile cauzate de război și de consecințele sale, scriitoarea își exprimă părerea de rău, că tezaurul dela Pietroasa nu mai figurează printre comorile noastre naționale, dorind ca el să ne fie restituit.

Din Dobrogea, pe care o cunoaște atât de bine, în urma cercetărilor făcute împreună cu soțul său, profesorul Pittard din Geneva, Noëlle Roger ne descrie câteva priveliști în care regretă unele exotisme, ce s'au atenuat din cauza civilizației, tot din aceleași motive pentru care Bucureștii de altă dată, cu vastele-i grădini și liniștitele-i străzi, o interesa mai mult decât cel de astăzi. Însă aceste considerațiuni artistice nu o împiedică să admire silozurile enorme dela Constanța, căci: „il y a de la beauté dans ce ruissellement du grain qui monte les étages, s'élargit en une nappe dorée, précipite sa course dans la descente..."

Viața culturală și literară dela noi e schițată în linii generale, dovedind că autoarea articolului s'a interesat de aproape de scriitorii noștri, în deosebi de acei care descriu viața țărănească.

Din excursiunile făcute în ținuturile desrobite, Noëlle Roger s'a întors cu un bogat mănunchiu de impresiuni, care alternează cu unele evocări din istoria noastră și cu câteva lămuriri precise, mai cu seamă în chestiunea Basarabiei.

Distinsa scriitoare încheie acest valoros articol cu următoarea apreciere despre menirea României: „Mais plus tard, à travers le recul des années, ceux qui nous suivront discerneront à coup sur que cette lutte de la civilisation occidentale contre les forces de la destruction, c'etait, au sortir de la guerre, l'affaire essentielle de notre siècle. Ils reconnaîtront alors, en la Romanie, la sentinelle à qui le sommeil est interdit. Ils donneront raison à ses inquiétudes. Ils admireront sa résistence. Et les soldats frappés en gardant la frontière, leur apparaîtront comme les champions de la cause la plus nécessaire et la plus précieuse à nos coeurs d'Européens."

S. Tzigara-Samurcaș

FAPTE

Identitatea „Coanei Chiriței" a lui Alecsandri [1]). — In muzeul Școalei de Belle Arte din Iași, se află un tablou în ulei de prin anii 1840, reprezentând o boeroaică de pe vremuri, îmbrăcată într'un fel ciudat și caraghios, chiar pentru moda de atunci: o pălărie mare cu pangliei atârnate, juvaericale cu chilogramul, culori țelurite, bătătoare la ochi și nearmonizându-se dintre ele.

Portretul nu poartă iscălitura celui care l-a făcut, nici numele persoanei ce reprezintă. Totuși, toți cei care-l cunosc îți vor spune: „E o Cantacuzinească. Portretul Coanei Chiriței a lui Alecsandri".

C'ar fi Cantacuzinească e o curată ipoteză, întrucât nici măcar proveniența tabloului nu se cunoaște. Iar c'ar fi Coana Chiriță, e o născocire, provenită din coincidența a două ridicule: ridicolul îmbrăcămintei Cucoanei de pe tablou și ridicolul personagiului lui Alecsandri. In afară de această întâmplare, nimic nu îndreptățește numele ce se dă acestui portret.

Amintirile Elenei Hartulari, pe care le publică acum D-l Ghibănescu în această revistă, vorbind, în treacăt, de dispăruta figură a „Greceniței" și a soțului ei Gheorghe Grecianu din Fălticeni (p. 928 și 931) îmi dă prilejul să restabilesc un fapt, pe care azi, în afară de câțiva membri ai familiei, nimeni nu-l mai știe.

„Coana Chiriță" a lui Alecsandri era acea „Greceniță", la balul căreia s'au întâlnit și logodit fata Elenei Hartulari cu Șerban Cananău.

O chema *Anastasia*, era fata boerului *Niculai Balș* din ținutul Botoșanilor și nevasta Agăi Gheorghe Grecianu de la Pârâul Glodului, pe Șomuz, în județul Suceava. A fost o femee fără nici umbră de ridicol, făptură așezată, nevastă, mamă și gospodină exemplară.

Dacă l-a plăcut lui Alecsandri să facă din ea un personagiu de comedie din cele mai ridicole, apoi un simțimânt nu tocmai frumos l-a împins la aceasta: anume acel al răzbunării. — El ceruse în casătorie pe una din fetele „Greceniței" și fu respins cu o lipsă de protocol, care nu cadra cu situațiunea și renumele ce avea poetul în întregul cuprins al țărei. Dar „o Bâlșoae" de prin anii 1845—50 [2]), vară cu bașboerul Balș al Moldovei, nu lua în seamă astfel de considerente de ordin politic și literar; i s-ar fi năruit *ighemonicul*, dacă-și dădea fata după „un poet", și încă după unul, asupra căruia circulau răuvoitoare satire:

„Ribu Alexandrichi,
„Puișor de Rifchi,
„Cheli botezată,
„Ari haham tată. [3])

---

[1]) Vezi ilustrația de la p. 928.

[2]) Prima reprezentației a „Coanei Chiriței la Iași" a avut loc în anul 1850.

[3]) E dovedit astăzi *documentar* că origina israelită a lui Alexandri e o urâtă fantezie (Sever Zotta: La centenarul lui V. Alexandri. Iași. 1921).

Așa dar: Veto. Nu se poate.

Omul e om, chiar când îl chiamă Alecsandri. Furișându-se în sufletul poetului simțimântul răzbunărei, el a făcut din biata Anastasia Grecianu o „Coană Chiriță în voaiaj", de nu putea nimeni să știe de cine voia să vorbească. Căci modelul era, după cum am spus, o vrednică femee așezată, iar caricatura cu neputință d-a fi recunoscută.

Atunci, pentru ca lumea să poată ști de cine vrea el să-și bată joc, în piesele care au urmat: „Coana Chiriță la Iași și în provincie", a introdus pe copii Greceniței pe nume: Guliță, Aristița și Calipsița.

Dacă ar fi deci vre-o îndoială asupra identității „Chiriței" cu „Grecenița", apoi numele copiilor ei sunt o netăgăduită dovadă în favoarea acestei afirmațiuni. În adevăr *Guliță* e Gheorghe Grecianu fiul, care a fost însurat mai în urmă cu Maria fata lui Steege, ministru lui Cuza Vodă. — *Aristița* (pe dânsa pare a o fi cerut Alecsandri în căsătorie) era fata mai mare și a fost măritată în urmă cu Caruz din Botoșani. — *Calipsița*, a doua fată, a fost măritată cu Niculai Cananău, cumnatul lui Kogălniceanu, și frate cu acel Șerban Cananău, din amintirile Elenei Hartulari.

În afară de acești copii, pe care-i caricaturizează Alexandri, Gheorghe și Anastasia Grecianu au mai avut trei băeți, pe Alexandru [1]), pe Scarlat [2]) și pe Telemac [3]), precum și o fată, Agripina, măritată întâi cu Prăjescu și pe urmă cu Costachi Cananău, fratele mai mic al lui Niculai și al lui Șerban.

Aceasta din urmă a fost bunica subsemnatului. De la ea, prin maică-mea, dețin aceste amănunte, pe care le-am auzit de mic copil, care formează o pagină anecdotică din istoria culturală a Moldovei și care mai prezintă această interesantă particularitate, că neamul Grecenilor, începând cu Anastasia, care era femee inteligentă și cultă, urmând cu copii și sfârșind cu nepoții, departe de-a fi supărați pe Bardul de la Mircești pentru felul caustic cum a știut să-și răzbune pe ei, i-au purtat din potrivă o vie admirație și i-au păstrat o pioasă amintire. — Adevărat că în urma neplăcutei ciocniri ce avusese loc între Alecsandri și Greceni, au urmat zilele redeșteptării și ale Unirii, în care „ighemonicalele" s-au prăbușit și spiritele s-au eliberat.

Anastasia Grecianu — *Iaca*, cum îi spuneau toți nepoții — a murit în anul 1864, la moșia ei Părâul Glodului, unde este îngropată alături de soțul ei. Mormintele sunt încă bine păstrate, casa în care a locuit e întreagă, însă moșia e fărâmițată. Contesa Zoppola, una din nepoatele ei, e astăzi proprietara casei, livezii, pădurii, și a câtorva hectare din bătrânescul pământ grecienesc.

C. Gane

Poșta Redacției.

Mulțumim D-lui Ciorănescu pentru trimiterea sonetelor regretatului său frate, pe care le vom publica în curând.

BIBLIOTECA CENTRALA
A REGIUNII BANAT

[1]) însurat cu Ruxanda Manu, tatăl fostului ministru Dumitru Grecianu, omorât la Senat în 1920.

[2]) însurat cu o Gherghel și pe urmă cu o Wiegand, al cărui fiu ține pe nepoata lui Ion Ghica.

[3]) neînsurat.